

રા. બ. કમળાશંકર પ્રાણશંકર, બી. એ.

ની

કસાએલી કલમથી લખાએલો અને અનેક વિદ્વાનો તરફથી આદર પામેલો,
દરેક હિંદુ કુટુંબે પોતાના ઘરમાં ખાસ રાખવા લાયક અમુલ્ય ગ્રંથ

હિંદુસ્તાનના દેવો

(સચિત્ર)

જૂઠાં જૂઠાં દેવોનાં સુસોભિત ૭૦ ચિત્રો આટલું પેપર પર
આપવામાં આવ્યા છે.

હિંદુઓના તમામ દેવો તથા દેવીઓની ગાહિતી અને યોગ્ય
આ ગ્રંથમાંથી મળી શકશે. વેદના સમયમાં પ્રાચીન આર્યો જે જે દેવો
પૂજતા તથા તેઓ દેવી રીતે તેઓની પૂજ કરતા અને તે પૂજ ક્યારે અને
કયાં કારણોથી ઉદ્ભવ પામી તેનું ધણીજ સરળ ભાષામાં વર્ણન આપ-
વામાં આવ્યું છે. સાથે ઋગ્વેદની અનેક ઋચાઓનું મૂળ સાથે ભાષાંતર
પણ આપવામાં આવ્યું છે.

આ પુસ્તક શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળાનું પુષ્પ હોષ લાયકેરી
માટે ખાસ મંજૂર થયેલું છે.

૫૦૦ પૃષ્ઠોના છપ્પટ ગ્રંથ— હિં. ફક્ત રૂ. ૪-૦-૦ —ગ્રેસ્ટેન બુક.

ધણીજ ગેડી નક્કો સિલ્કીકમાં છે.

મળવાનું દેકાણું:—

લુહાણામિન સ્ટીમ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

વડોદરા.

નિવેદન.

મહાત્મા ગાંધીજીની ગરબી ગુજરાતના પુરાણા પાટનગર અમદાવાદમાં હિન્દી મહાસભા-હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના નયપોષ ગુજ રહ્યા છે, અને સર્વ ગુજરાતીઓનાં, સર્વ હિન્દીઓનાં દિલ દોલાવી રહ્યા છે, તેમને હૃદય હૃદય પ્રદેશમાં દોરી રહ્યા છે, ત્યારે એ મહાસભા-રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના ભૂતકાળના ઇતિહાસ પર દૃષ્ટિ કેંદ્રીને હિન્દના સ્વરાજ્યના અનેક કઠિન પ્રશ્નોનો ઉઠા અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા નથી ? હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો પ્રારંભ અન્ય સર્વ મહાન સંસ્થાઓ અને હીલચાલોની માફક બહુ નાના પાયા ઉપર થયો હતો, તેમાંથી ધીમે ધીમે તેનો વિકાસ થયો, તેનું બળ વધ્યું, તેને પણ દુનિયાની ફરતા ફરતી હાંધરીમાંથી પસાર થઈ પડ્યું, અને આજે તે મહા સભાનું સમગ્ર હિન્દી પ્રજા ઉલ્લાસથી પૂજન કરી રહી છે, આજે તે પોતાના અગ્રાધ બળ વડે ઉપસ્થિત છે, અને ઇશ્વર કૃપા તો તેનો અતિ વિશ્વવંચક, કેમકે તે સત્યને વરી છે, સત્યપ્રેમી પ્રજાને સુંદર આત્મ-ભોગ તેમાં વિલસે છે, અને સત્ય અને આત્મ-ભોગ દુનિયાનાં સર્વ એકત્રિત બળોને પણ અતિ નમાવે છે.

હિન્દી પ્રજાની એ મહાન સંસ્થા અને મહાન હીલચાલનો ઇતિહાસ વિગતવાર આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યો છે. અંગ્રેજી ભાષામાં “ હાઈ ઇન્ડોઆ સૉટ ફોર ફ્રીડમ ” યાને “ હિન્દ સ્વતંત્રતા મેળવવાને માટે કેવા પ્રયત્નો કર્યા ” એ નામક પુસ્તક લખાયલું છે તેનો આ અનુવાદ છે. તેમાં બનતાં સુધી ભૂળના ભાવ, જીરસો અને ભાપા ભળવી રાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો ઇતિહાસ ગુજરાતી ભાષામાં અત્યાર સુધી લખાયો નથી, તેથી અમે આશા રાખીએ છીએ કે, આ પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષાનાર વાચકસમૂહને તેથી બહુ સારો લાભ મળશે; અને ગુજરાતી વાચકવર્ગ એથી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ અને તેણે ચર્ચેલા અનેક મહત્વના પ્રશ્નોનો પરિચય અને અભ્યાસ સહેલાઈથી કરી શકશે.

આ પુસ્તકમાં પ્રથમ આગાહીસ કોંગ્રેસનો ઇતિહાસ આપવામાં આવ્યો છે. તે પછીથી અત્યાર સુધી બરાબરી કોંગ્રેસોનો વિગતવાર ઇતિહાસ ટુંક સમયમાં પ્રસિદ્ધ કરવાની અમે આશા રાખીએ છીએ.

અમારા આ પ્રયત્નમાં અમને મદદ કરનાર અને હિતચિત્ત આપનાર સર્વ સત્કર્મીઓનો અમે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ, અને પુસ્તકમાં ખૂબી કાળજી રાખ્યા છતાં રહી ગયલા દોષોને માટે સુદા વાચકની ક્ષમા યાચીએ છીએ.

છપાય છે !

છપાય છે !

મહાત્મા ગાંધીજીનું

જીવન.

અત્યાર સુધીમાં બહાર પડેલાં તમામ પુસ્તકો
કરતાં પાંચ જ ઉમદા અને ધણાજ વિગતવાર હેવાલ
સાથેનું જૂદીજ પદ્ધતિથી લખાયેલું, સને ૧૯૨૧
આખર સુધીની સંપૂર્ણ હકીકત ધરાવતું પુસ્તક.

કિંમત રૂ. ૪-૦-૦ પોસ્ટેજ ભૂદં.

લખો-લુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રેસ,
વડોદરા.

વિરમચૂનગર.

(વેદાન્ત માર્ગદર્શક નવલકથા.)

કીમત રૂ. ૨-૦-૦ પોપ્ટેજ જૂડું.

આત્મા શું છે ? તે ક્યાં છે ? તેનો શોધ કરવાની કેટલી આવશ્યકતા છે ? એ વિગેરેને માટે દિગ્દર્શન કરાવનાર તેમજ દેશોદયને માટે દેશાભિમાનને જુસ્સો પ્રેરનાર નવલકથા.

આ પુસ્તકનાં નીચે આપેલાં પ્રકરણ ઉપરથી તેનું રહસ્ય વાંચકનાં સમ-જવામાં આવશે.

૧. ચાર પ્રવાસી.

૨. આત્મકથ.

૩. અત્યાનંદ.

૪. એ સ્ત્રી કોણ ? ચારકર્મકાર.

૫. અધર્મના અહીં દિવસ.

૬. અજ્ઞાનત્વનું પરિણામ.

૭. વિલક્ષણ ન્યાય.

૮. શૌર્ય દર્શન.

૯. વિશુદ્ધ પ્રેમ.

૧૦. રાજનીતિ.

૧૧. રંગમાં લંગ ! એક અનર્થકારિણી.

૧૨. વિશિષ્ટ અને બ્યાલના અંત્યવર્ણુ
શું નહિ કરે ?

૧૩. હુઃખ આવે ત્યારે સામટાં.

મળવાનું દેકાણું:—

૧૪. ભૂતની બ્રમણતા.

૧૫. સેશનનો મુકરદ્દમો.

૧૬. એક આગ લગાડનાર અભળા.

૧૭. ભૂતનો ભોગ ! કુમુદ સુંદરી !

૧૮. શાવિ મિથ્યા થતું નથી !

૧૯. અર્ધોગ્નાનું આરાધન-અણુધારી
આપત્તિ.

૨૦. કારાગૃહ યોગ.

૨૧. કૃત્યાદેવી પ્રત્યક્ષ.

૨૨. પ્રીતિલગ્ન

૨૩. વિજયકુમારીનું વીરત્વ.

૨૪. ગાડીનો તમાસો.

૨૫. વિદ્યાનાં રૂબુ.

૨૬. કથાનકનું તાત્પર્ય.

લુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,

વડોદરા.

ઐતિહાસિક ઉપોદ્ધાત.

ઉપ:કાલ.

ખન્સેને ઈજીપ્તને વિષે કહ્યું છે તેમ, દૂર ભૂતકાળની મહા પ્રલયો સંપૂર્ણ વિકસિતાવસ્થામાં ઇતિહાસની રંગભૂમી ઉપર એકદમ કુદી પડે છે. ને આપણે એમ કહીએ કે, પડદો ઉપડે છે અને પોતાની ખાજી સંસ્કૃતિનાં સોંઠા, ક્ષણિત્ ક્ષણો વર્ષો વિના કોઈ પણ પ્રલ સર્વાંગ કવચ ધારી, અને સંપૂર્ણ ખની ન રહે તેવી સર્વાંગ કવચધારી અને સંપૂર્ણ પ્રલ આપણે નેહએ ઊંચે, તે ક્ષણિત્ ઉપમા વધારે સત્ય ગણાત. એસી-રીયા, ઇરાન અને ઈજીપ્તની માફક આ વાત દિન્દને વિષે પણ સત્ય છે, તથાપિ એક વસ્તુમાં દિન્દ પોતાના સમકાલીન દેશોથી બિન્ન છે તેઓ ગતપ્રાણ થયા છે. દિન્દ અઘાપિ સજીવ છે; અને આ અર્વાચીન દિવસોમાં તે એવડાં બુરસો અને બળ બતાવી રહ્યું છે કે, તેથી જગતના ઇતિ-હાસમાં તે અગ્રસ્થાને મુકાયો. અબુદહાયલાં નમરોથી, ખંદેયેરોથી, ખંડિત અરોથી, તાડપત્ર લેખોથી; નળીયાંથી, તેમની સ્મરણભૂમિઓ ખજુવાથી મળી આવતા સીકાઓથી તેઓ વિખ્યાત છે. દિન્દને પ્રવાહ અખંડ છે, તેનો ઇતિહાસ અતિ પ્રાચીન યુગો સુધી વિસ્તાર પામેલો છે-કેટલો પ્રાચીન, તે કોણ કહેશે ?-અને તેનું સાહિત્ય પણ ભૂતકાળમાં લંબાયલું છે, અને તેની પ્રાચી નતાનો એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે, અઘાપિ, પશ્ચિમ તે દાવો કબુલ કરતી નથી: વેદો, ધર્મ-શાસ્ત્રો, પુરાણો, વીરરસકાવ્યો, જેમાં ઐતિહાસિક ગ્રંથો-પુરાણો અને વીરરસ કાવ્યોના સંબંધમાં તે તેમાં સમાયલી વધારે સમીપકાળની વંશો વિષેની હકીકત ઠીક ઇતિહાસ વડે અને વખતો વખત ખોદી કઠાતાં ભૂતકાળનાં ખંદેયેરો વડે સાચી ખોદી ભળી શકાય છે. બીન્સેન્ડ એસ્મીય કહે છે:

કરવાનું વલણ અર્વાચીન લેખકોમાં નેવામાં આવે છે, પરન્તુ અધિક ઉંડા અભ્યાસ કરવાથી તેમાં પ્રુબળ સત્ય અને મૂલ્યવાન ઐતિહાસિક સંપ્રદાય નેવામાં આવે છે. ઉદાદરજી તરીકે વિખ્ખુ પુરાણમાં મૌર્ય વંશના ઇતિહાસની રૂપરેખા લગભગ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં આપવામાં આવી છે, અને મત્સ્યનો રેડકલીફનો હસ્તલિખિત ગ્રંથ આંધ્ર ઇતિહાસને માટે તેટલો જ વિશ્વસનીય છે. આંધ્ર નૃપોની મત્સ્યમાં આપેલી નામાવ-હિનું સમર્થન સીકાઓ અને શીલાલેખોથી કેટલી વિસ્મયગ્રસ્ત હાલ મુખી થાય છે, તેની સાબીતી હમણાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. " ૧

દૂર ભૂતકાળનો ઇતિહાસ ચિત્તાર્થક છે, નાપિઓ અને પોદ્ધાઓની કથાઓ, રામાયણના વીરનૃપતિ રામચંદ્રની કથા, હોરવોએ, પાંડવોએ અને શ્રીકૃષ્ણે સાંતિના અને યુદ્ધના સમયમાં કરેલા કાર્યોની મહાશારતમાં આવેલી કથા, કંતકથા, લોકકથા, નાટક, કાવ્યમાં અમર થઈ ગયલી અનેક વ્યક્તિઓની કથાઓ, અને તેમનામાંના સર્વ શ્રેષ્ઠ દિન્દી હુદયો અને પ્રાર્થનાઓમાં તથા અર્વા-ચિન વિધીકાંડમાં અઘાપિ અધિક ચૈતન્યમય જીવન ગાળે છે, અને ઇતિહાસના પ્રવાહની અખં-ડતા બતાવે છે-એ સર્વમાંથી સ્થળ સંકોચને લીધે માત્ર આ એક મુખ્ય વાત ધ્યાનમાં રાખીને અન્યત્ર દષ્ટિ કરવી નેહએ: આ સાહિત્ય પર અને તેમાં મૂર્તિમંત બનેલા ભૂતકાળ પર

૧ દિન્દનો પૂર્વ ઇતિહાસ, પૃષ્ઠ ૧૦; આ-વૃત્તિ: ૧૯૦૮. આવડા હુકા ઉપોદ્ધાતમાં અખંડ અનુસંધાનોથી પૃષ્ઠો પર અતિ બોલે દાદેલો એ ઠીક નથી, પરન્તુ અંહીયાં સંલેખમાં સમાવ-વામાં આવેલા ઇતિહાસ વિષે નેપેલાં પુસ્તકોની નામાવહિ આ ઉપોદ્ધાતને અતિ નેવામાં આવશે, જેથી પોતાના સંશોધનકાર્યમાં વંદીર વિદ્યાર્થીને માર્ગદર્શન થશે.

• " મૌર્યશિલ્પ નામાવહિઓની અનુચિત નિંદા

હિન્દી રાષ્ટ્રધ્વનો ખાચો નબ્ત ન થાય એવે પ્રકારે નખાચો છે. રાષ્ટ્રીય આત્મ-જ્ઞાને આ કુળદ્રુપ ભૂમીમાં પોતાનાં ઊંડાં મૂળ નાખ્યાં છે, અને તેના તાલ વિકાસમાં ગયે તે કાળો આપે અને તે કાળોએ પ્રયંત્ર છે-તથાપિ રાષ્ટ્રનાં જીવન અને એક્યનાં મૂળ અહીંયાં છે. આ “ ઇતિહાસ પહેલાંના ” ભૂતકાળની અનંત સમૃદ્ધિનું, જેને કાંઈ પણ જ્ઞાન નથી તે હિન્દી હૃદયને અને મનને કહાપિ સમજશે નહિ, અને “ હિન્દી અસાન્તિ ” નામક પોતાના ઇર્ષ્યાપૂર્ણ અને સિદ્ધાંતલીન પુસ્તકમાં સર વેલેન્ડાઇન શીરોહને શુદ્ધ સત્ય દર્શિઓચર મયુ’ કે, જેમ હિન્દુ પુનરુદ્ધારથી મરાઠા રાજ્યનો જન્મ થયો હતો તે પ્રમાણે એવા પુનરુદ્ધારમાંથી અર્વાચીન હિન્દના રાષ્ટ્રીય સંચોદનનો જન્મ થયો છે.

તદુપરાંત, “ ઐતિહાસિક ” સમયની અનેક સંસ્થાઓ અને રિવાજોનો પ્રવાહ “ઈતકયા” ના ભૂતકાળની સંસ્થાઓ અને રિવાજોના પ્રવાહ સાથે અખંડ રહેા છે, અને તે ભૂતકાળ વિના સમજ ન શકાય એવાં અને અર્થહીન છે. ઇ. પૂ. બીજા સેકામાં યુધ્યમિત્રનો અશ્વમેધ, ઇ. સ. સાતમા સેકામાં આદિત્યસેનનો અશ્વમેધ, અગ્નિવિત હામો વર્ષો પૂર્વે સગરના અશ્વમેધની લોકાન્તિ સાથે અને આદારે ઇ. પૂ. ૩૦૦૦ માં યુધિષ્ઠિરના અશ્વમેધની સાંથે સંકળાય છે-પ્રત્યેકમાં સમસ્ત હિન્દના ક્યુદ્ધ કતાયલા સર્વોપરી મહારાજનું તે એકસરખું ચિન્હ છે. તેજ પ્રમાણે પંચાયતનું સમજવું, હા તેા ચિરસ્મરણીય કાળના ગ્રામ્ય મુખીઓની સભા અથવા ઇ. પૂ. ચોથા સેકાની અન્દ્રગુપ્તની સમિતિઓ (Boards,) હિન્દનો પ્રવાહ અખંડ છે, અને તેની આર્થ સંસ્કૃતિ અખંડ, સગમ છે. તેની યુગોની ક્યામાં આક્રમણો અને વિજયો, બળ અને દુર્બળતાના, એન્ધ અને બેદના સમયો છે; પરન્તુ સદેવ તે હિન્દ છે; સદેવ આર્થ, અવિનાશી માતા, જેના હૃદયમાંથી અગ્નિવિત લક્ષાવધિ પ્રાણીઓએ જન્મ મારણ કર્યો છે, પરન્તુ જેના એક જન્મની કોઈ ઇતિહાસકાર અટકળ કરી શકતો નથી, જેના મૃત્યુની ભવિષ્યવાણી કોઈ પયગંબર ભાખી શકતો નથી અને

આપણી આજની તુલનાઓમાં આ વાતનું સારી રીતે સ્મરણ રાખવાનું છે ઈ. સેઈસના ક્યુદ્ધ અનુસાર ઇ. પૂ. ૩૦૦૦ માં હિન્દ અને બેબીલોન વચ્ચે બ્યાપાર ચાલતો હતો, અને તે સમયે ઉન્નય સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ અસ્તિત્વમાં હતા તેની સાબીતીઓ ઉપરથી, લગભગ ૫૦૦૦ વર્ષનો તેનો ઇતિહાસ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે; ક્રમમાં ક્રમ ૭૦૦૦ વર્ષનું સાહિત્ય સ્વીકારવામાં આવ્યું છે; તેને મુકામલે હિન્દમાં અંગ્રેજ રાજ્યનો સમય-ગાથે દોટ સેડું-અર્થાત એવો છે, તેના મહાસાગરમાં એક સૂકમ મોત્ત સમાન છે. હુમલાઓનો બરતી એટ ધાય છે; વિજેતાઓનું આવાગમન ધાય છે; તેમનો અવશેષ રહે છે, તે હિન્દ પચાવી લે છે, તેથી તેની સમૃદ્ધિમા વૃદ્ધિ થાય છે, અને તે પોતાનું સ્વરૂપ ભળતી રાખે છે. લક્ષાવધિ વર્ષો મુધી તેણે ઇંગ્લાંડ વિના ચલાવ્યું હતું, અને તેની આબાહાની વિસ્મયકારક હતી; ભવિષ્યમાં લક્ષાવધિ વર્ષો મુધી ઇંગ્લાંડ વિના તે ચલાવી શકશે; પરન્તુ હાલયને પરસ્પરની આવશ્યકતા છે, અને સમીચના ભવિષ્યમાં પરસ્પરના સંબંધને લીધે વધારે સારી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરશે, અને તે ભવિષ્યમાં હિન્દ ઇંગ્લાંડ સાથે સંકળવા ઇચ્છે છે, પરન્તુ સંપૂર્ણ સમાનતાની સ્થિતિમાં, અને અન્ય કોઈ સ્થિતિમાં નહિ.

હિન્દનો મધ્યકાલીન ઇતિહાસ.

આર્યોનું આગમન.

ઇ. સ. પૂર્વે ૧૮,૦૦૦ પછીથી હિમાલયના ઘાટો ઝાળંગી આવનાર અને હુમલાનાં એક પછી એક મોત્તથી હિન્દમા પ્રસરનાર નવો જંગલી ન હતો. આર્યોના પાલણી રૂપ, પ્રાચીન મધ્ય એસીઆની સંસ્કૃતિમાંથી તેઓ આવ્યા હતા; જૂમધ્ય સમુદ્રની સંસ્કૃતિ બનાવનાર, ઇરાન અને

૧ “ ઇન્ડીયન રીપીંગ, ” આવૃત્તિ ૧૬૧૨ ના પૂ. ૮૫ માં ૧૮૮૭ ના “ લીખર્ટ લેકચર્સ ” નેહ ઉત્તરો.

૨ આ પ્રથમ ફકરો “ ઐતિહાસિક ” નથી.

પ્રેસોપોટિમીયામાં સંસ્થાનો વસાવનાર અને લેડીન, સ્લાવ, અને ટ્યુટન પ્રેમજોના પૂર્વજોને યુરોપમાં વસવાને મોકલનાર લોકો પણ વારાફરતી ત્યાંથીજ ઉતરી આવ્યા હતા. કેટલાક સમય પછી તેઓ હિન્દમાં ઉતરી આવ્યા, પ્રથમ હિંદીમાં પ્રસાર્યા—અર્થેન દ્રવિડો—અને કેટલાક સમય પછી ઉત્તરમાં સ્થાયી થયા. પરંતુ અદ્યપિ આ સ્વપ્ન પ્રદેશ છે, અને ગંધાર, ઇતિહાસકાર તેનો હજી સ્વીકાર નહિ કરે. અને તથાપિ, હાલિત સાબ્યેજી એમ છે, કેમકે સર વિલિયમ હંટર, જે કે તારીખો આપતો નથી, તો પણ કહે છે કે, આર્યોનું મૂળ સ્થાન મધ્ય એશિયામાં છે, મધ્ય સમુદ્રના કીનારાઓની આસપાસ સંસ્થાનો હતાં, એક પાશ્ચાત્ય સાખાએ ઇરાન સ્થાપ્યું, બીજીએ ગ્રીક પ્રજા, ઇટલી અને રોમ, ર્થેન અને બ્રિટન સ્થાપ્યાં, અને બીજીએ હિમાલયના ધારામાં થઈને હિન્દમાં ઉતર્યા.

“ હિન્દુનું” મૌલિક એક્ય નામક પોતાના અર્થમાં પ્રેરેસર સધાકુમુદ મુકરજી બતાવી આપે છે તેમ પોતાનાં ધાર્મિક સાહિત્યમાં હિન્દ એક દેશ છે, એમાં અર્થરહસ્ય રહેલું છે. તે જમ્યુદ્રીપ—અરોહને “ જમ્યુદ્રીપનો નૃપતિ ” કહેવામાં આવે છે—, અને ભારતવર્ષ, આર્યો-વર્ત છે; “ હિન્દ ” નામ તેના વિદેશી લોકોએ આપ્યું છે. હિન્દુ પ્રાર્થનાઓમાં મહાન નદીઓનાં નામો આપવામાં આવ્યાં છે, પ્રારંભની પ્રાર્થનાઓમાં માત્ર ઉત્તરની નદીઓના નામો છે, અને જેમ જેમ આર્યો હિંદીમાં ફેલાતા ગયા તેમ તેમ હિંદીની નદીઓનાં નામો પણ જોવામાં આવે છે. તીર્થસ્થળો હરદ્વારથી કંચી સુધી જોવામાં આવે છે, અને ત્યાર પછી બદરીદ્વારનાથથી રામેશ્વર સુધી, દ્વારકાથી જગન્નાથ સુધી જોવામાં આવે છે. અને એ પ્રાર્થનાઓ સદેવ શબ્દો લોકોને જ્ઞાન હતું કે, તે સર્વ પોતાની માતૃભૂમિમાં છે. અદ્યપિ હિન્દુઓ આ સર્વ ક્ષેત્રોની યાત્રાઓ કરતા. હિન્દ એક હતું અને તે સમયે પણ તેના ધર્મમાં રાષ્ટ્રીય આત્મ-જ્ઞાન હતું, તેની વિશેષ સાબીતીઓ વિદ્યાર્થને તે ઉપયોગી નાનકડા અર્થમાંથી મળશે. આ પ્રેમ-પૂર્ણ પ્રાર્થનાઓ શબ્દવાચી સ્વદેશપ્રેમ ઉદ્ભવતો અને તે મનિષ્ય પાવતો.

પાશ્ચાત્ય લેખકો કહે છે તદ્દનુસાર “ હિન્દના ઇતિહાસનો પ્રારંભ ” માત્ર સીકંદરથીજ શાય છે, એ સત્ય વાત હોવા છતાં, અમે સંશ્લેષમાં કહીએ છીએ કે, ઉપર જણાવવામાં આવ્યા પ્રમાણે ઇ. પૂ. ૩૦૦૦ માં બેબીલોન તેની સાથે વ્યાપાર કરતું હતું; નીચેની સેમીરામીસે લેવા કરતા એક ધીર્વિસ્તાર પર દર્શાવ્યા પ્રમાણે તેણે ઇ. પૂ. ૨૦૩૪ માં હિન્દ પર દુમલો કર્યો હતો, અને તે જમ્યુ સુધી આવી પહોંચી હતી, અને અંતે એક હિન્દી રાજાએ તેને નસાદી હતી, જેનું નામ ક્રીઓડોરસ સીકયુલસના કમન અનુસાર સ્ટ્રેબોનેટસ હતું; ઇ. પૂ. ૨૦૦૦ વર્ષની ન્ની ઇજીપ્તની કબરોમાં રાણે પર સુંદરમાં સુંદર હિન્દી મસ્તીન વીંટળવામાં આવેલું માદુમ પડ્યું છે. અને તેમનો ગળાનો રંગ હિન્દમાંથી આવેલો કહેવાય છે; ક્રીઓડોરસ સીકયુલસ કહે છે કે, ઇ. પૂ. ૬૮૧ માં બીલ રામીસીસે હિન્દ ઉપર દુમલો કર્યો હતો; ઇ. પૂ. ૬૮૦મા યાવરનો હીરામ અરબી અખાતનાં બંદરોમાંથી હિન્દ સાથે વ્યાપાર કરતો હતો, અને હીજ્રી બાઇબલમાં હિન્દી પદાર્થોનાં તામીલ નામો જોવામાં આવે છે. હિન્દી સાહિત્ય વિના પણ આવા સંબંધોથી પુષ્કળ પૂરાવો મળે છે કે, કમમાં કમ તે સંસ્કૃતિ ઇજીપ્ત અંતે એસીરીયાની સંસ્કૃતિઓ સાથે સ્પર્ધા કરતી હતી.

એસ. થોમસનું નામ ધારણ કરનાર ખ્રીસ્તી દેવળની મુલાકાત લેવાને આલફ્રેડ રાજાએ (ઇ. સ. ૮૪૬-૯૦૧) રોરબોર્નના ખીરાપ સીધેશ્મસને મોકલ્યો હતો, તે પહેલ પહેલા અંગ્રેજો હિન્દની મુલાકાત ઇ. સ. ૮૮૩ માં લીધી હતી એવી નોંધ છે. તેણે સુખથી પ્રવાસ કર્યો હતો અને ઇજ્વાલ પાછો ફર્યો ત્યારે “ અનેક સુપ્રકાશિત વિદેશી રત્નો અને તેમના આદર્યાં હતાં, જે તે દેશમાં પુષ્કળ નીપજતાં હતાં. ”

૧. “ ઇન્ડીઅન સીપીયિ ”, પૃષ્ઠ ૮૬.

૨. આ સત્ય હકીકત અને નિઃશંક એવિહાસિકતાની અન્ય ઘણી હકીકતોનો સારાંશ “ મ. દ્રાસ હલાકાના રાજ્યતંત્રના પુસ્તક ” માં મળેશે. તે પુસ્તકમાં જ્ઞાનનો વિશાળ ઘંડાર છે, અને કેટલીક જ્ઞાનની પ્રચંડ ઝૂંઝૂ મળે તેમાં છે.

“ ઇતિહાસ ” નો આરંભ થાય છે.

વિસ્તૃતતર પાશ્ચાત્ય ઇતિહાસકારો જે યુગને “ ઐતિહાસિક ” ગણે છે, ઇ. પૂ. ૭ માં સેકાનો મધ્યભાગ, ત્યાંથી થયેલ પ્રકારે આપણે આપણા કાર્યને માટે પ્રારંભ કરી શકીશું; તે સમયે, ઉપર કહ્યા પ્રમાણે, “ અગણિત સેકાં થયાં ” હવે સંસ્કૃતિ પામેલી કેમો અસ્તિત્વમાં હતી, જેમ વીન્સેન્ટ સ્મીથ સ્વીકારે છે-પરંતેથી સાથે વ્યાપાર ચાલતો હતો, જેથી હિન્દ “ ઐતિહાસિક ” બન્યું છે, લેખનજ્ઞાનનો પુષ્કળ પ્રચાર થયો હતો, અને દિમાલય અને નર્મદા નદી નચેનો ફેશ સેરાજ રાજ્યોમાં વહેંચાયેલો હતો-કેટલાંક પર રાજ્યો રાજ્ય કરતા, કેટલાંકમાં રાજ્યવંત્ર અને પ્રજાવંત્રનું મિશ્રણ હતું, અને તેમાં વનો, જંગલો, અને નદિ વસેલી જમીનના મોટા પ્રદેશો આવેલા હતા. સાતમા સેકાના પ્રારંભમાં, ઇ. સ. ૬૦૦ માં મગધ (બિહાર) માં પ્રથમ “ ઐતિહાસિક ” વંશ રાજ્ય કરતો માન્ય પડે છે. બુદ્ધ ભગવાનના સમયમાં-દેખીલી રીતે હવે સંસ્કૃતિ અને અતિ તરવજાનના વિવાદના યુગમાં (સીંહલી લોકોસ્થિતો અનુસાર ઇ. પૂ. ૬૨૩ થી ૫૪૩, વીન્સેન્ટ સ્મીથના અભિપ્રાય અનુસાર તેમનું મૃત્યુ ઇ. પૂ. ૪૮૭ માં થયું હતું.)-કોશલ (અધ્યાધ્યા) અને મગધ ખ્યાતિમાં આવેલાં દેખાય છે, કોશલ પ્રથમ પંકિતનું રાજ્ય હતું અને કાશી (બિહાર) ને ગળી ગયું હતું. ત્યાર પછી મગધે અતિ શીઘ્ર આગેવાની સ્વીકારી, તેમાં હિમાલયથી ગંગા સુધીના પ્રદેશનો સમાવેશ થતો હતો અને તેની રાજધાની પાટલીપુત્રમાં હતી (જ્યાં હમણાં ખટના અને બાંધપુર છે), આપણે હવે પછી નોંધ્યું તે પ્રમાણે “ ઇતિહાસિક ” યુગમાં તે હિન્દની પ્રથમ રાજધાની હતી.

તેનો સંસ્થાપક અને મગધનો રાજા બલ-તશનુ ઇરાનના ડેરીઅસનો (ઇ. પૂ. ૫૨૧-૪૮૫) સમકાલીન હતો, જેણે સીંધ અને પંજાબનો કેટલોક ભાગ ખાલસા કર્યો હતો, અને ઇરાનના સરદારની સત્તા હેઠળ સુધેા હતો. આ નાત માત્ર આપણને એટલા માટે

બહુવા જેવી પે છે, તે સમયે હિન્દના તે ભાગની પ્રચંડ દોહતનો પુરાવો મળે છે-તેનો અર્થ એ થાય છે કે, સંસ્કૃતિ હવે હતી, જેમકે વાર્ષિક ખંડણી તરીકે તે ફર દાખ પાડેલી કીમતની સોનાની રેતી આપતાં હતાં.

હિન્દના પ્રથમ “ ઐતિહાસિક ” સમ્રાટ ચન્દ્ર ગોર્ધ, અથવા ચન્દ્રગુપ્તની હવે આપણે વાત કરી શકીશું; પૌરાણીક નામાવત્તિ પ્રમાણે રાજા રાંમચંદ્ર અથવા તેમના ભાઈઓમાંના એકના વંશજ સૂર્યવંશી રાજાઓની છત્રીશ ભતોના એક પરમારોની સામામાં તેનો જન્મ થયો હતો; તેમના ભાઈ ભરતના ચાર અગ્નિ-કુલોમાંથી પરમારો ઉતરી આવ્યા હતા. ચન્દ્ર-ગુપ્ત ગોર્ધવંશનો સ્થાપક હતો અને મગધની ગાદી ઇ. પૂ. ૩૨૧ માં પચાવી પડેલો. તે વારીખ પહેલાં છ વર્ષ ઉપર મદાન સીકંદરે હમણાં જેને અધ્યાપનીસ્તાન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તેની ઉપર ચઢાઈ કરી હતી; હિન્દુકુશ બોળગીને, સીંધુ નદી સુધી પાતાને માર્ગે યુદ્ધ કરતાં કરતાં અને ઇ. પૂ. ૩૨૬ ના લગભગ માર્ગમાં તેને બોળગીને તેણે હિન્દની જુમિ પર પ્રવેશ કર્યો, જેને વિષે વીન્સેન્ટ સ્મીથ કહે છે કે, તેની પર “ પૂર્વે કોઈ પણ યુરોપીય પ્રવાસીએ કિંવા દુમલો કરનારાએ પગ સુધેા ન હતો. ”-આ કથન સાદસિક અને ભૂલશરેલું છે. સીકંદર હાંબો સમય રહ્યો નહિ; તે હેઠળ સુધી આવળ થયો, અને તેને બોળગી, પોરસનો પરાજય કર્યો, સીપાલકોટની પેલીમેર જમ્મુમાં પ્રવેશ કર્યો, અને પછી પોતાની મરજીની અત્યંત વિશ્વ પોતાની સેનામાં થયેલા ભળવાથી ફરજ પડ્યાને કીધે તેજ વર્ષના સપ્ટેમ્બર માસમાં પાછો હેકવાઈ શરૂ કર્યું, અને અંતે આશરે ઇ. પૂ. ૩૨૫ ના સપ્ટેમ્બરમાં હિન્દ છોડ્યું, અને ઇરાન તરફ કુચ કરી ગયો, ઇ. પૂ. ૩૨૪ ના એપ્રિલ-મેમાં સુસા પહોંચ્યો. ઇ. પૂ. ૩૨૩ માં તેના મૃત્યુએ તેની આરાઓને અંત આપ્યો, અને તરજુ ચન્દ્ર-ગુપ્ત મગધના રાજ્યવંશનો હતો પરંતુ તેના રાજ્યનો દુરમત હતો અને ફેરાવટો ભોગવતો હતો-તેણે લગભગ એક હજાર, પંજાબ અને સીંધમાં રાજાઓમાં આવેલાં કીધે ઉપર દુમલો

કર્ચો, તેમને બહાર દાંડી દાડ્યાં, અને દેશને તાણે કર્યો. પણ તેણે મગધના રાજા ઉપર હુમલો કર્યો, અને તેની રાજધાની પર પોતે ચડી બેઠો, ૬,૯૦,૦૦૦ તું લશ્કર-પાયદળ અધદળ, રથો અને હાથીઓ-એકઠું હતું ત્યાં સુધી તેમાં તેણે વધારો કર્યો, વિસ્મયકારક ઝડપથી સર્વ અંતરાયો દૂર કરી નાખ્યા, અને પોતે હિન્દનો સમ્રાટ બન્યો અને હિન્દુકુશથી નર્મદા સુધી, અરબી સમુદ્રથી બંગાલના ઉપસાગર સુધી રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

હિન્દના સમ્રાટો.

આ અસાધારણ પુરુષના સામાન્યત્વ સંપ્રદાન તેની યુદ્ધવિષયક રાહિતતા જેવું અદ્ભુત હતું. ચંદ્રગુપ્તની રાજધાની પાટલીપુત્રમાં ગ્રીક મેધાસ્થીનીસ કેટલોક સમય રહ્યો હતો, તેણે તેના રાજ્યતંત્રની સર્વ વિગતોનું અવલોકન કર્યું હતું, અને પોતાનાં અવલોકનોની નોંધ રાખી ગયો છે; તેથી આપણા આધારને માટે રાંકા કરી શકાયો નહિ. મેધાસ્થીનીસના અભિપ્રાયોને સરવાળો હંદે નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે:

“ હિન્દમાં ગુલામગિરીનો અભાવ, શ્રીઆત્ પાતિત્રત્ય, અને પુરુષોની હાંમત વિલોપીને ગ્રીક એલચીને સાનંદાકર્ષક ઉત્પન્ન થયું હતું. પરાક્રમમાં તેઓ અન્ય સર્વ એશિયાવાસીઓથી શ્રેષ્ઠ હતા; તેમને પોતાનાં દ્વારોને માટે તાળાંની આવરણકતા ન હતી; સર્વથી વિશેષ, કોઈ પણ હિન્દી અસત્ય બાપણ કરતો નહોતો આભ્યો ન હતો. મિતાહારી અને ઉઘોગી, સારા ખેડૂતો, અને કુશળ કારીગરો તેઓ હતા, અને તેમને કવચિત્તજ કાયદાના મુકદ્દમાનો આશ્રય લેવા પડતો, અને પોતાના દેશી સરદારો હેઠળ શાંતિથી રહેતા. લંગમગ મનુસ્મૃતિમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે રાજ્યતંત્રનું ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. મેધાસ્થીનીસ કહે છે કે, હિન્દ ૧૧૮ રાજ્યોમાં વહેંચાયેલું હતું; જેમાંનાં કેટલાંક—જેમકે ચંદ્રગુપ્તના હાથ તળે પ્રાસી—સર્વોપરી સત્તા ભોગવતાં હતાં. માત્ર પદ્ધતિનું સારું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે, પ્રત્યેક નાનું ગામ તે મૂંઝેર સ્વતંત્ર મેળસાક્ક હોવાનું હતું. ગેરચીને

યુદ્ધની અને બહાર નોકરીઓમાંથી મુક્ત રાખવામાં આવ્યા હતા, તે મેધાસ્થીનીસે વિલોક્યું હતું; અને હિન્દનાં રાજા, તત્ત્વો, વસ્તો, અને નીપજો (પ્રાણી, વનસ્પતિ અને ખનીજ) ને તે ગણાવે છે. ” ૧

મેધાસ્થીનીસ કહે છે કે, ૭૩૦ સભ્યોની એક યુદ્ધ સમિતિ ચંદ્રગુપ્તે સ્થાપી હતી, તેના પાંચ પાંચ સભ્યોની પંચાયતોના છ વિભાગો પાડ્યા હતા: ૧ નોકસેન્ય વિષયક, નોકસેનાધિપતિ સાથે સંબંધ ધરાવતો; ૨ લઘુ જવા લાવવાની, અને મોદીખાનાની લશ્કરી નોકરી વિષયક; ૩ પાયદળ વિષયક; ૪ અશ્વદળ વિષયક; ૫ યુદ્ધરથો વિષયક; ૬ દસ્તીદળ વિષયક. દિવાની રાજ્યતંત્ર તેના જેવું હતું, અને મેધાસ્થીનીસ ખાસ કરીને પાટલીપુત્રના સુધરાઈખાતાનું વર્ણન આપે છે, તેમાં ૩૦ સભ્યો હતા, અને છ પંચાયતોમાં તેના વિભાગો કરવામાં આવેલા હતા: પ્રથમ વિશેષ કરીને ભણવા શોખ્ય છે, કેમકે કલાઓ અને હુનરો વિશે રાજ્ય જે કાળજી રાખતું તે માત્રમ પડે છે—ઇતિ-દાસની પૂર્વના સમયનું વર્ણન આપનાર ગ્રંથોમાં જે કાળજી ભવામાં આવે છે; સર્વ ઔદ્યોગિક બાળતો, પદાર્થો, પગારો ઇત્યાદિ પર તે દેખરેખ રાખતી. વિન્સેન્ટ સ્મીથ કહે છે કે, દ્વિતીય, એલચીઓ તરીકે કાર્ય કરતા વિદેશીઓની દેખરેખ રાખતી. અને તેથી પુરાવો મળે છે કે, સામાન્ય “ વિદેશીય સંસ્થાનો સાથે નિત્ય બ્યવહાર ચલાવતું. ” ત્રીજીને જન્મે અને મસલોની મોંઘણું કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હતું, ચોથો નાખવામાં આધાર તરીકે તે નોંધ કાળજી પૂર્વક રાખવામાં આવતી હતી. ચતુર્થ વ્યાપારની દેખરેખ રાખતી, અને અંમલદારી કાટલો અને માપો રાખતી, જે સર્વેજી માન્ય કરવાનું નોંધ્યો. પંચમ ચીજોની કારીગીરીઓ ઉપર દેખ-

૧ હંદને “ હિન્દી પ્રભનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, ” પૃષ્ઠો ૭૭, ૭૮ (મદ્રાસ રાજાઓને માટે છપાયેલો) ૧૮૮૧. કદાચિત્ હિન્દી બાળકોને શિખવવાનો હોવાથી, તે ઘણી વેળા અન્યારથી અને પક્ષપાતી છે. હાહાહરેજી ‘ત્રીતી, મહાત્મ રિવાજનું તેનું વર્ણન.

દેખ રાખતી, અને પછી વેચવામાં આવેલા સર્વ માલની કીમતના દસાંશનો હર ઉપરાવતી. સમગ્ર સુધરાઈ ખાતું બાલરો, બંદરો, મંદિરો ઇત્યાદિને માટે જોખમદાર હતું. સામાન્યના પ્રતિભામાં વિભાગ કરવામાં આવ્યા હતા. તેમની પર સુબાઓ રાજ્ય કરતા, અને દેખરેખ રાખનારા અધિકારીઓ દેશમાં પ્રવાસ કરતા, ત્યાર પછીના સમયની માફક જોવામાં આવે છે કે, સત્ય અને પ્રમાણિકતા વિષે હિન્દીઓની આનિ સર્વશ્રેષ્ઠ હતી. પાણી પૂરું પાડવાનું ખુલ્લું ખાસ નહોતું હતું, અને મેધાસ્થીનીસ કહે છે કે, " પ્રત્યેકને તે લાભને પોતાનો કાળો મળે તેથી જ નજદીકથી સાખાની ખાડીઓમાં પાણી વહેવાતું તેમને તે નિયમિત હતું. " રાજ્ય-નીતિ " નામક ગ્રંથમાં યુક્તજ વિગતો એકઠી કરેલી માલુમ પડે છે, તે ગ્રંથ મંદ્રગુપ્તના બ્રાહ્મણ પ્રધાન બાણકથનો લખેલો કહેવામાં આવે છે, અને તેણે સાધારણ કરવામાં આવ્યું છે. ઇ. પૂ. ૨૬૭ માં સમ્રાટ મૃત્યુ બામ્બો, અને તેની પછી તેનો પુત્ર બિંદુસારુ માલિકે આવ્યો; અને પિતાએ અથવા પુત્રે દક્ષિણમાં હમણાં જને મદ્રાસ કહેવામાં આવે છે ત્યાં સુધી પોતાના રાજ્યને વિસ્તાર્યું. તેની પછી અરોઠક થયો, તેણે સામાન્યમાં બંગાલના ઉપસાગર પર આવેલા કલિંગ રાજ્યનો ઉમેરો કર્યો, અને હિન્દુકુશથી મદ્રાસ સુધી તેણે ૪૦ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું, ઇ. પૂ. ૨૭૩ કે ૨૭૪ થી ૨૭૨ કે ૨૭૧. ગોદાવરી અને કૃષ્ણા વચ્ચેના આંધ્ર દેશમાં તે દેશનો પોતાનો રાજ હતો, તે અરોઠકું ઉપરીપણું હજુલ રાખતો હતો, પરંતુ દૂર દક્ષિણે આવેલા પાંડય, ચોલ, કેરલપુત્ર અને સત્યપુત્ર રાજ્યો સ્વતંત્ર હતા. ચાર સુબાઓ વાયવ્ય, પૌર્વાત્ય, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ પ્રાંતો પર રાજ્ય ચલાવતા, અને અરોઠક પોતે મધ્ય ભાગ પર રાજ્ય ચલાવતો. તેણે હડાપણુ, તેની સત્તા, તેની શક્તિ, તેનો પ્રકાર, ખડક અને સ્તંભ ઉપર કોતરવામાં આવેલી તેની આજ્ઞાઓમાં લખવામાં આવ્યાં નથી કે અને એ આજ્ઞાઓ વડે તેના સામાન્ય પર રાજ્ય કરવામાં આવતું હતું. ખડક આજ્ઞા ૨ અને સ્તંભ આજ્ઞા ૭ કહે છે:

" રસ્તાઓ ઉપર મનુષ્યને અને પશુને ધાયાં આપવાને માટે મેં વટરો સાંપાળ્યાં છે; આંખા વાડીમાં મેં સાંપાળ્યાં છે; અને પ્રત્યેક અર્ધી કોરો મેં કુવા ખોદાવ્યા છે; વિશ્રાંતિ-ગૃહો બાંધવામાં આવ્યાં છે; અને મનુષ્ય અને પશુના ઉપસાગરને માટે સ્થળે સ્થળે અનેક નદી-નવાણો તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે. "

માંદાઓની માવજત, ઔપધ અને વનરપતિની વડે-અધી, પ્રાણીઓને માટે દવાખાનાં, તેની રક્ષાઓમાં હતાં.

તેના મૃત્યુ પછી, ધણા પ્રાંતો છૂટા પડી ગયા, અંતે તેના છૂટા વંશજ બેદહમ્બર અથવા બૃહદ્રથને મગધમાંથી ઇ. પૂ. ૪૮૪ માં હાંપી કાઢવામાં આવ્યો, અને તેણે મેવાડ-રત્નપુતાનામાં ધાર અને ચીતુર કબજે કર્યાં, જ્યાં તેના વંશજો ઇ. સ. ૭૩૦ સુધી રાજ્ય કર્યું. પરંતુ ચિન્સેન્ટ સ્મીથ કહે છે, તેની સેનાના સરદાર યુધમિત્રે તેણે ખુલ કર્યું હજી નિઃશંક મોર્ચ સરકારે મેવાડમાં રાજ્ય કર્યું હતું, અને ઉપર કલા પ્રમાણે સ્થળાંતર સંભવિત છે. કાલ ધણુ પ્રકારે, મગધમાં મોર્ચ વંશનો અંત આવ્યો, અને યુધમિત્રે સંજ નામના નવીન વંશની સ્થાપના કરી. વળી પોતાના મૃત્યુ પૂર્વે ચોડાં વર્ષો ઉપર ઇ. પૂ. ૧૪૮ માં તેણે અશ્વમેધ કર્યો, અને તેને સર્વોપરી રાજ સ્વીકારવામાં આવ્યો. તેના વંશનો ઇ. પૂ. ૭૪ માં અંત આવ્યો, જેની પછી ચાર અઢપાણુ રાજાઓનો વંશ થયો, જેમાંનો છેલ્લો રાજા મહાન આંધ્ર રાજ્યના રાજ્યકર્તાને હાથે ઇ. પૂ. ૨૭ માં મરાયો.

હિન્દનાં રાજ્યો.

એક સામાન્યમાં હિન્દુ જે ઐક્ય મૂર્તિ-અંત યજુ હોતું, તે ચોડા સમયને માટે નષ્ટ થયું, અને ગોદા રાજ્યો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં, અને આગાહ બન્યાં. દક્ષિણે કૃષ્ણામાં વસનાર આત્ર પ્રભાએ (ત્યાર પછીની તેલુલુ બાયા ગોલતી પ્રભ) અરોઠકના ઉપરીપણુનો સ્વીકાર કર્યો હતો, તે તેના મૃત્યુ પછી ઇ. પૂ. ૨૨૦માં સ્વતંત્ર બન્યું, તેણે નાસીક સુધી પોતાના

રાજ્યમાં 'વધારે કર્ષો અને ગુજરાત અને કાઠિયાવાડ સાથે સંબંધમાં આવતાં તેનો કબજો રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ઇ. સ. ૮૫ થી ૧૩૮ સુધી હુમલો કરનારા વિદેશીઓ સાથે પોતાની પશ્ચિમ સરહદ ઉપર આંધ્ર લોકો નિત્ય યુદ્ધ કરતા હતા, અને કાઠિયાવાડ, સીંધ અને કચ્છ આંધ્ર લોકોના હાથમાંથી ગયાં અને હુમલો કરનારાઓના હાથમાં પડ્યાં. આંધ્ર રાજ્ય બીજાં ત્રણસો વર્ષો સુધી આક્રમ્ય, તેનો ઇ. સ. ૨૩૬ માં અંત આવ્યો.

કૃષ્ણાની દક્ષિણે તામિલ દેશ હતો, તેના ચાર રાજ્યોમાં વિશાળો યથા હતા: દક્ષિણે પાંડય, રાજ્યધાની મદુરા, ચોલ જેની ઉત્તરે પનાર નદી અને દક્ષિણે પાંડય હતા; ન્યારે કેરલપુત્ર, પછીથી મલબાર, તેની અને પશ્ચિમ સમુદ્રની વચ્ચે હતું; અને વર્તમાન માંગલોરની આસપાસ સત્યપુત્ર નામક નાદુ રાજ્ય હતું. તામિલ પ્રદેશ મનવાન અને સુધરેલો હતો, અને તેમાં મદ્રાસ, બ્યાપારી લોકો વસતા હતા. તેઓ મુખ્યત્વે મરી, મોતી, અને નીલમણિ નિકાસ કરતા, અને વિરોધ કરીને ઇજ્જત અને રોમ સાથે પ્રચંડ વ્યાપાર કરતા. રૂઝેબોના કથન અનુસાર ઇ. પ. ૨૦ માં યોગસ્થ સીઝરને અભિનંદન આપવાને એક એલમીનંદન ગયાની વાત આપણે જાણી છીએ. મુખ્ય માર્ગો ધરાવી અખાત અને શતા સમુદ્ર મારફતે હતા, ચોખ્ખાની મોસમમાં મે થી ઓગસ્ટ સુધી બ્યાપારીઓ શાંત રહેતા. મેરીનો સંયુક્ત નામક એક વેનીસના ઉમરાવે કહ્યું કે, ચૌદમા સદ્કામાં નાના કદનો અને બારે હોમતનો માલન્ટોલના, મોતી, રત્નો-ધરાની અખાતના એક ખંદરે જતો, ત્યાંથી તીચીસ નદી દ્વારા બસરા અને ત્યાંથી બજદાદ જતો. વધારે વજનદાર માલ રાતા સમુદ્રમાં થઈને જતો, રણુ યોગજીને નાહલ નદીમાં થઈ અથેક્કાન્ડીઆ જતો. રોમની શાહી રાજસભામાં દાકાનાં વસ્ત્રો પ્રિય પોશાક ગણાતાં હતાં આ રોમન બ્યાપારને લીધે ઇ. સ. પ્રથમ અને દ્વિતીય સદ્કાઓમાં તામિલોમાં રોમન સંસ્થાનોની સ્થાપના થઈ, રોમન સીકાઓ ફરતા થયા, અને પશ્ચિમમાંનાં કેલ્સાં દાંબાનાં વાસણો નીલમિદિ પર્વતોમાં

મોટી કાંદવામાં આવ્યાં છે. પ્રથમ ત્રણ સદ્કામાં તામિલ સાહિત્યનો પુષ્કળ વિકાસ થયો, અને સંગીત, ચિત્રકળા અને શીલ્પ આબાદ બન્યાં.

“મદ્રાસ ઇલાકાના રાજ્યવર્તના પુસ્તક” માં રામાયણના પ્રસંગો ઇ. પૂ. ૨૦૦૦ માં બનેલા જણાવવામાં આવ્યા છે, (હિન્દુ દિ-જિન્ડે એ સમય હાસ્યાસ્પદ રીતે અર્વાચીન છે). તેમાં હલેવામાં આવ્યું છે કે, દક્ષિણ હિન્દના મહર્ષિ અગસ્ત્યને રામ મળ્યા હતા; અને એક પ્રાચીન પાંડય રાજ, કુવરોખર પર અગસ્ત્યનો પુષ્કળ પ્રભાવ પડતો હતો. આપણા કાળને માટે ઇ. પૂ. ૫૪૩ માં તે રાજ્યનું અસ્તિત્વ ને સ્થિતિમાં હતું. તે આપણે લઈશું, ને સમયે ગંગાના પ્રદેશમાંથી વિજયે સીલોન પર આક્રમણ કર્યું, અને રાજ્યકર્તા પાંડયરાજની પુત્રી સાથે લગ્ન કર્યું. રાજધાની મદુરા વિદ્યાને માટે સુપ્રસિદ્ધ હતું, ત્યાં વિદ્વાન પુરોહીની મંડળીનો એક વિખ્યાત સંધ હતો, અને તેમાં કુશલ નામક સુવિખ્યાત કાવ્યનો કર્તા વિરુદ્ધવર હતો. પાંડય રાજ્યનો ચોલ સાથેના સંઘર્ષો અને સીલોન પર તેના આક્રમણોની કથા તે રાજ્યની બજવાન સ્થિતિ દર્શાવે છે; અને અનેક ચઢીપડીઓમાંથી પસાર થઈને તે ૧૭૩૧ સુધી આઠ રહ્યું, ન્યારે છેલ્લો હિન્દુ રાજ પોતાની પાછળ બીતાક્ષી અમલ નામક વિધવા મુખીને મૃત્યુ પામ્યો, તેણે એક પુત્ર દત્તક લીધો, પરંતુ તેની પર હુમલો કરવામાં આવ્યો, ફગા થયો, અને ત્રિચિનેપોલીના કોલ્લામાં તેણે વિષ લઈને આત્મ-યાત કર્યો, “એતિહાસિક” કાળમાંના ૨૦૦૦

૧ કુશલનો સમય વિવાદાસ્પદ છે. રા. વી કનકસલાહ “૧૮૦૦ વર્ષ પૂર્વેના તામિલો” નામક ગ્રંથમાં તેનો સમય ઇ. સ. ૧૦૦ અને ૧૩૦ વચ્ચે જણાવે છે. ડા. કે. ચોલે તેનું જર્મન ભાષાંતર કર્યું છે, તે કહે છે કે, ઇ. સ. ૨૦૦ અને ૮૦૦ ની વચ્ચે. રેવરંડ મી. પોપે તેનો અંગ્રેજ અનુવાદ કર્યો. તે કહે છે કે, ઇ. સ. ૮૦૦ થી ૧૦૦૦. એન્સાઇક્લોપીડીઆ બ્રિટાનીકા ૬ મા અથવા ૧૦ મા સદ્કાથી ૧૩ સુ સેક જણાવે છે. .

વર્ષથી વધારે સમયના રાજ્યનો ભયાનક ૧૮ મા સદામાં રાજ્યનીય અંત આવ્યો.

આપણે જોયું છે તે પ્રમાણે ચાલ રાજ્ય અરોહના સમયમાં સ્વતંત્ર હતું, અને પાંડયની મારફત સક્રિય વ્યાપાર કરતું, બંગાળી ઉપસાગર અને દિન્દી મહાસાગરદ્વારા તે પોતાનાં વહાણો પૂર્વમાં મોક્ષવૃંદ, અને આંતરિક વ્યાપાર પણ ચલાવવામાં આવતો હતો, પૂર્વનો માલ કેરલ જતો અને કેરલથી ઇજીપ્તનો વ્યાપારી માલ ચાલમાં આવતો. ચાલ અને પાંડય દ્વય રાજ્યોને પદ્મલ-વોની લટકાટોથી ઘણું સંબંધ હતું પરંતુ 'પાંડય' હતું, કેટલાકે કહે છે કે તે પદ્મલવો વાયવ્ય દિશા પર આક્રમણ કરનાર પાર્થિવન પદ્મલવોની દેશમાં પ્રવેશ કરતી એક સાખાના હતા. પદ્મલવો કંચીમાં સ્થાયી થઈ રહ્યા હતા, અને હુએન ટ્સાંગે જ્યારે ઇ. સ. ૬૪૦ માં કંચીનાં દર્શન કર્યા ત્યારે તે કહે છે કે, ચાલ લોકો તે સમયે અવનત અવસ્થામાં હતા. પદ્મલવોની શુકર સરહદ ન હતી, પરંતુ લટકાટ કરનારી ટ્રાણી તરીકે જીવન ગાળતા એમ કહેવાય છે; આ ભાષ્યે સંભવિત હોય એમ લાગે છે, કેમકે ઇ. સ. ના ચોથાથી આઠમા સદા સુધી તેઓ બંધાવન હતા, પરંતુ આશરે ૮૮૦ અને ૯૦૭ ની વચ્ચે ચાલ રાજ્ય આદિત્ય તેમને કચ્છી નાખ્યા તેથી સર્વને સંતોષ થયો. ત્યાર પછી ચાલમાં સેકાના પ્રારંભ સુધી ચાલ રાજ્ય વિકાસ પામ્યું અને આબાદ બન્યું; સિન્ધિનિલ સમયે તેની રાજ્યધાનીઓ નીચે પ્રમાણે હતી; પોરીચાર, ત્રિચિનાપોલીયું એક પક્ષે, કુંભકોનમ અને તાંબોર. ૧૩૧૦ માં દક્ષિણ દિશા પર મહોમ્મદનાએ આક્રમણ કર્યું તેથી તે નિર્બળ બની ગયું, અને જોકે આક્રમણ કરનારાઓને ૧૩૪૭ માં એકવાર ફરીથી દક્ષિણ દિશામાં આવ્યા હતા તથાપિ ત્યાર પછી ચાલ શીઘ્ર અદ્યય ગાય છે.

, કેરલ પશ્ચિમ દીનારે આવેલું હતું. વર્તમાન ત્રાવણકોર, કોચીન અને મહબારને તેમાં સમાવેશ થતો હતો, અને તેનો ઇજીપ્ત અને અરબસ્તાન સાથે મુખ્યત્વે વ્યાપાર ચાલતો હતો. હમ્બાનાં વર્ષોમાં તેનો ઇતિહાસ મોટા ભાગે

પુનઃપ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યો છે, અને તે રસથી ભરપૂર છે, તેનો ઘણો ખર્ચ ભાગ પ્રાચીન ભૂતકાળથી વર્તમાનકાળ સુધી પોતાના રાજ્યોના હાથ તળે અખંડ રહ્યો છે. પશ્ચિમની સાથેના નિત્ય સંસર્ગને લીધે કેરલમાં ક્રીશ્ચિયાનીડીનો પ્રવેશ વહેલો થયેલો હતો. કેટલાકે કહે છે કે, એસ. થોમસે ઇ. સ. ના પ્રથમ સદામાં તેને દાખલ કરી હતી; વિન્સેન્ટ સ્મીથ સહિત ખીલ્મો કહે છે કે છઠ્ઠા સદામાં સીરીઅન કેવળ તરફથી તે દાખલ કરવામાં આવી હતી. એ બાબત આપણે મોટા મહત્વની નથી, કેમકે ક્રીશ્ચિયાનીડીએ કેરલની બહાર પ્રગતિ કરી ન હતી, અને દિન્દીના કીર્થ અને આબાદ જીવનમાં તે કારણભૂત નથી. વ્યાપાર કરતી યુરોપી કંપનીઓની સાથે અને તેની સત્તા અને આબાદાનીના વિનાશ સાથે તે (ક્રીશ્ચિયાનીડી) દિન્દીમાં આવી.

ઉત્તર દિન્દીમાં, વાયવ્ય સરહદની પેલીમેરનાં બલવાન રાજ્યોને લીધે, અને ચીન અને મધ્ય એશિયાનાં આક્રમણો અને દેશમાં આવનારાઓને લીધે, મોર્થ સામ્રાજ્યના ભાગથી અનેક સેકાં સુધી તોફાની સંયોગો ચાલુ રહ્યા; બેંકૂડીઆ અને પાર્થિવ પર ગ્રીક રાજ્યો રાજ્ય કરતા હતા તેમણે ઇ. પૂ. ત્રીજા સદાની મધ્યમાં સેલ્યુ-કીડીની કુંસરી ભાગી નાખી અને સ્વતંત્ર બન્યા, તેઓ વખતો વખત વાયવ્ય જલ્લાઓ પર આક્રમણો કરતા, અને આશરે ઇ. પૂ. ૧૯૦ થી ઇ. સ. ૬૦ સુધીમાં પંજબનો અને સિંધુની ખીણનો ઘણો ભાગ એક-પાર્થિવન રાજ્ય હેઠળ યોજાયેલો હતો (ઇડો-પાર્થિવન અથવા ઇડો-ગ્રીક), અને આશરે ઇ. સ. ૬૦ માં એમને કુસ્તાનોએ અતિ કચ્છી નાખ્યા આ આક્રમણોથી બહુ થોડી અસર થઈ અને બહુ જાણે વિનાશ થયો. અસંખ્ય લશ્કરી ટાણીઓની વાત સિન્ધ હતી, કેમકે તે મધ્ય એશિયાના જીવ્ય પ્રદેશો અને ચીનમાંથી ઉતરી આવી હતી, અને ઇ. સ. પૂર્વે ૧૭૦ પછીથી તે એમ એમ પસાર થતી અવી તેમ તેમ વિનાશ કરતી ગઈ તેમાંની મટલીક કાઢિયાવાડમાં પણ આવી પહોંચી, જ્યાં સ્થિર થઈ રહી, સહનસની સ્થાપના કરી, અને ઇ. સ. ૩૬૦ માં

તે વંશનો નાશ થયો. એમાંના થીનમાંનાં
 યુદ્ધ-થી લોકોએ ઇરા-પાર્થીવન રાજ્યનો વિનાશ
 કરીને પોતાની એકસ સ્થાપના કરી,
 અને પહેલા અને બીજા દાડગીસીસ હેઠળ
 તેમણે પોતાનો કુશન વંશ સ્થાપ્યો; બીજા
 દાડગીસીસે આશરે ઇ. સ. ૬૯ માં પોતાના
 વિજયો બહેર કરવાને માટે રોમના ટ્રાજન
 સંમુખ એક એલચી મંડળ મોકલ્યું હતું. દિન્દિના
 સમગ્ર વાયવ્ય પ્રદેશ ઉપર તે રાજ્ય કરતો,
 પૂર્વ ભિંદુએ બનારસથી દિન્દુકુચ સુધી અફઘાની-
 સ્તાન ઉપર, અને તેની પછીના રાજ્યે મરમીર
 ઉમેર્યું. આ રાજ દિનિક, (આશરે ઇ. સ. ૧૨૦
 -૧૫૦) પોતાના પ્રખ્યાત બુદ્ધિષ્ઠ મીનાસને
 દીપ્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે-બુદ્ધિષ્ઠ કેળવણીને
 માટે તેણે બધેથી સુદર આશ્રમ નવમ્મ સંઘમાં
 હજી અસ્તિત્વમાં હતો, અને તેણે જાણાવેલી
 બુદ્ધિષ્ઠ સભા દારમીરમાં એકી મળી હતી,
 જેમાં અત્યવસાને ઉપ-પ્રમુખપદ આપવામાં
 આવ્યું હતું. દર્શનશાસ્ત્રમાં આંધ્ર રાજ્યનો નાશ
 થયો, લગભગ તે સમયે દિન્દિમાં ત્રીજા સેકામાં
 તે વંશનો અંત આવ્યો, પરંતુ કુશન રાજ્યો
 પાંચમા સેકામાં કાશ્મિરમાં રાજ્ય કરતા હતા, જે
 સમયે હવે તેમને છત્તી લીધા.

• એક બીજું સામ્રાજ્ય.

આશરે ઇ. સ. ૨૪૦ થી ઇ. સ. ૩૦૮
 સુધીનાં સીતરે વર્ષમાં અધદારનું આવરણ ઉત્તર
 દિન્દિપર ફરી વળ્યું છે, અને ઇતિહાસની
 દૃષ્ટિમાંથી તેને ટાંકી દે છે તે સમયે કુશન રાજ્ય
 અદરશ થયું. તેમાંથી એક બીજું વિશાળ
 સામ્રાજ્ય ઉદ્ભવે છે, જે સમયે પાટલીપુત્રમાં
 રાજ્ય કરતો રાજ ચન્દ્રગુપ્ત લીચનવી રાજકુંવરી
 કુમારી દેવી સાથે લગ્ન કરે છે અને તે રાજ-
 દંપતી બંને મળીને ગિહાર, અયોધ્યા, તિરહત
 અને કેટલાક પારોરાના દેશોના અનેકા રાજ્યનું
 રાજ્યતંત્ર ચલાવે છે. પ્રથમ ચન્દ્રગુપ્ત મહા-
 રાજાધિરાજ બન્યો, અને ઇ. સ. ૩૨૦ ની ૨૮ મી
 ફેબ્રુઆરીથી શુદ્ધ સંવત્ ચલાવ્યો. તેને
 ચન્દ્રગુપ્ત નામનો પુત્ર જન્મ્યો, જેણે આશરે
 ઇ. સ. ૩૨૬ થી ૩૭૫ સુધી રાજ્ય કર્યું, અને
 નવીન સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું.

તેણે મગાના પ્રદેશના સ્થાન સરદારોને લાગે
 કર્યા, અને પછી મધ્ય ભાગના સરદારોને લાગે
 કર્યા, પછી દક્ષિણ પર આક્રમણ કર્યું. તે પૂર્વ
 ક્ષીનારે જતો અને પશ્ચિમ ક્ષીનારે પાછો ફરતો,
 પરંતુ દક્ષિણ રાજ્યોપર આક્રમણ કરતો અને
 પ્રચંડ લૂંટ એકી કરતો, દક્ષિણનાં રાજ્યો
 પોતાના કળબમાં લેતો નહિ; તેના સામ્રાજ્યમાં
 તેણે નીચના પ્રદેશનો સમાવેશ કર્યો હતો-
 અર્ધ બંગાલ, દુગલીથી પશ્ચિમે, અને ગુજરાત
 સહિત દિન્દિની આરપારનો સંધળો પ્રદેશ, જેની
 દક્ષિણ સરહદ પર નર્મદા આવેલી હતી, મધ્ય
 અને સંયુક્ત પ્રાંતો, પંજાબનો અગ્રે ભાગ, તેના
 લગભગ બાકીના સંધળા ભાગ સહિત, અને તેના
 સરહદો હેઠળ રાજપુતાના, અને સરહદની
 પેલી ઘેર આવેલાં ધણાં રાજ્યો અને દક્ષિણ તેને
 સર્વોપરી રાજ તરીકે સ્વીકારતાં હતાં; કદાચિત્
 આશરે ઇ. સ. ૩૪૦ માં તેણે ઉપર અશ્વમેધ કર્યો.
 આશરે ઇ. સ. ૩૭૫ માં તે મૃત્યુ પામ્યો. તેની
 પછી તેનો પુત્ર બીજો ચન્દ્રગુપ્ત ગદીએ આવ્યો,
 જેને કેટલીક વેળા ચન્દ્રગુપ્ત વિક્રમાદિત્ય કહેવામાં
 આવે છે. એજ નામના વિક્રમાદિત્યે ઇ. પૂ.
 ૫૬ માં સંવત્ ચલાવ્યો, તે રાજના નામ
 સાથે એની સેનસેન થવી ન લેઈએ; તેની
 રાજસભામાં સુપ્રસિદ્ધ કવિ-મંત્રી બદુર્મતિ હતો.

તેણે પોતાના સામ્રાજ્યમાં માળવા અને
 સૌરાષ્ટ્રનો વધારો કર્યો, સૌરાષ્ટ્રમાંથી રાજ વંશનો
 નાશ કર્યો, અને ઇ. સ. ૪૧૩ માં મૃત્યુ પામ્યો.
 ક્ષત્રીઓના નામનો બીજો પ્રવાસી પાંચમા સેકાના
 પ્રારંભમાં દિન્દિમાં આવ્યો હતો, તેણે સામ્રા-
 જ્યમાં છ વર્ષો વ્યતીત કર્યા; જેમાંનાં ત્રણ વર્ષો
 દરમ્યાન પાટલીપુત્રમાં આવેલા એક મોટા બુદ્ધિષ્ઠ
 વિહારમાં તેણે સંસ્કૃતનું અધ્યયન કર્યું હતું.
 મળનાં ધન, વ્યાજાલની, સદૃશ્ય અને સુખને
 માટે, અને તેઓ જે પુષ્કળ સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ
 કરતા તેને માટે તે બહુ સાનંદાલ્ય દર્શાવે છે.
 “ જેમને જન્મ હોય તે જાય; જેમને રહેવું હોય
 તે રહે. ” ધણાજન અપરાધોને માટે દંડની
 સજા કરવામાં આવતી હતી, દેડાંતની સજા
 કરવામાં આવતી નહિ, અને ન્યાયની અદાવતોમાં
 જુદામની વાત ન હતી. તથાપિ પુનઃ પુનઃ બંદ

કરવામાં આવે તો જમણે હાથ કાપી નાખવાની
સંભાવના કરવામાં આવતી, " પરંતુ જો એવો કંઈ
અપવાદરૂપ હતો. " માર્ગો સહીસહામંત હતા,
કેમકે ફ્રાન્સીસ અને સર્વ પ્રવાસીઓ એક વેળા
પણ ફ્રાન્સીસને તેની પર દુઃખેથી કહ્યો ન હતો.
" તેઓ હુકમો અથવા મર્યાદા રાખતા નથી,
પણ એનો વ્યાપાર થતો નથી, કસાબોની દુકાનો
અથવા દારૂ ગળવાની દુકાનો નથી. " " કોઈ
સરખા પ્રાણીની કોઈ દોસા કરતું નથી, અથવા
દારૂ પીતું નથી, અથવા કાંઈ કે લસણ ખાતું
નથી. " ધર્મીઓ સંસ્થાઓ અનેક હતી, રસ્તાઓ
પર વિશ્રામગૃહો રાખવામાં આવતાં હતાં. રાત્રી
ધાનીમાં મક્તૂફાખાતું હતું, જેમાં નીલાવ
ધનિકોએ સ્વેચ્છાથી આપેલાં નાણાં વડે ચાલતો
હતો. ફ્રાન્સીસને કહે છે:

" અહીંયાં સર્વ પ્રકારના બાધાઓ પીડાતા,
સર્વ ગરીબ અને સાધનહીન હોઈએ આવે
છે. તેમની સારી રીતે સંભાળ રાખવામાં આવે
છે, અને એક ડોક્ટર તેમના ઉપચારો કરે છે;
તેમની આવશ્યકતાઓ પ્રમાણે તેમને જોશક
અને ઔષધ આપવામાં આવે છે. આ
પ્રમાણે તેમને તદ્દન સુખી કરવામાં આવે છે,
અને જ્યારે તેઓ સાચા યાત્રી છે ત્યારે તેઓ
નય છે "

(યુરોપમાં પ્રથમ દવાખાતું સાતમા સેક્ટમાં
મિલેટો ઘુનામક પેરીસમાં હતું.) એટલું સ્મર-
ણમાં રાખવા યોગ્ય છે કે, રાત્રી દિવસ હતો અને
ફ્રાન્સીસ જીવંત હતો, એટલે તે અતિપ્રશંસા
કરે એવા સંભવ ઓછા હતા. .

કેટલાકો કહે છે કે, મહાન પુરાણો અને કા-
વ્યાનાં ધર્મસાહિત્ય ઉત્કૃષ્ટ સંસ્કરણ આ સમયે
યજ્ઞ હતું. એટલું તો નિશ્ચિત છે કે, સંસ્કૃતને
મટિ પ્રુષ્કળ માન દર્શાવવામાં આવતું, અને ત્યારે
કલા આખાક જની હતી, અને શીકેપકલા અલ-
ગ અને ભક્ષકાર જની હતી.

વંદ્યુતનો પુત્ર, પ્રથમ કુમારજીવ છે. સ.
૪૧૩ માં ગાદીએ આવ્યો, અને વિન્સેન્ટ સ્મીથ
ધારે છે કે તેણે પોતાના સામાન્યમાં વધારો કર્યો

હોવા જોઈએ; કેમકે તેણે અધિકૃત યંત્ર કર્યો હતો;
તે ૪૫૫ માં મૃત્યુ પામ્યો, અને પોતાની પાછળ
પોતાના પુત્ર રફેલ્યુએને સુકતો ગયો; જેને સીમા-
ન્યનો જોડે ઉઠાવવા પડ્યો અને ચડી આવતા
હન લોકો સાથે થતું પડ્યું. જે યુવરાજ તરીકે નહિ
તો પોતાના રાજ્યના પ્રારંભમાં તેણે તેમનો
પરજીવ કર્યો, પરંતુ આશરે ૪૭૦ માં તેઓ
પાછા ફર્યા અને તેની પર સખ્ત દંબાણ કર્યું.
અને દસ વર્ષ પછી જ્યારે તે મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે
તેની સાથે સામાન્ય મૃત્યુ પામ્યું, નો કે તેનો
જોરખાલ બાદ તેની ગાદીએ આવ્યો અને તેના
મધ્યસ્થ મુખમાં રાજ્ય હતું, અને ઇ. સ.
૭૨૦ સુધી તે કુટુંબ ત્યાં ચાલું રહ્યું; ગુપ્ત
કુટુંબના અન્ય વંશજોએ અન્ય વિભાગોમાં
રાજ્ય કર્યું, અને પંજાબમાં ધાણેશ્વરનો હર્ષ
સુપ્રસિધ્ધ થઈ ગયો છે, તેની ગાદીમાં તે વંશની
હતી.

હન લોકોના આગમનને લીધે સામાન્યનો
અધઃપાત થયો. તેમના બે પ્રબળ પ્રવાહોએ
દિવસ અને યુરોપ પર આક્રમણ કર્યું, ઇરાનને
કબજી નાખ્યું, અને સુધરેલી હુનીયા પર તેઓ
ફરી વળ્યા યુરોપ અને ઉત્તર દિવસ તેમણે
ઉત્કૃષ્ટ કર્યો પછી છઠ્ઠા સેક્ટના મધ્ય ભાગમાં
ઉર્બેએ તેમની સત્તા તોડી.

હર્ષ ઇ. સ. ૬૦૬ માં ગાદીએ આવ્યો, તેણે
ગુપ્ત સામાન્યનો પુનરુદ્ધાર કર્યો અને
પૂર્વમાં કેટલોક વધારો કર્યો, પરંતુ તેમાં રજ-
પુતાનામાં વધારો થયો હતો. હુઆન ટ્સોંગ
ઈ. સ. ૬૩૦ અને ૬૪૪ માં દિવસમાં આવ્યો હતો
તેણે તેના રાજ્યની બહુ પ્રશંસા કરી છે, પરંતુ
ગુપ્ત રાજ્યતંત્રની સપાટીએ તે પહોંચ્યું ન હતું.
વિશ્વદર્શનાં અનેક વર્ષો પછી હુઆન ટ્સોંગે હર્ષને
જીજ્ઞાસા કરી તરફ ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં આકર્ષ્યો,
અને તે ધાર્મિક વિવાદોનો ચોખ્ખો હતો, તેની
વિષય ભગિનીને પણ જોવા શીખ હતો, તે
તેની સાથે તેમાં હાજર રહેતી અને તે બહુ વિદુષી
વનિતા હતી. તે ઇ. સ. ૬૪૮ માં મૃત્યુ પામ્યો.
તેના મૃત્યુ પછી ગુપ્તવંશના આદિત્યસેને અશ-
વેશ કર્યો, જેનું શોકસ હારણ હતીદાસમાં
જાણવામાં નથી; ત્યાર પછીથી એના યજ્ઞ થયેલો

હોવાની નોંધ નથી. હવેના મૃત્યુ પછી ચોસઠ વર્ષો પછી ઇ. સ. ૭૦૦-૧૧ માં જસરામથી આરબો-જેમણે મહારામ (જલુચીસ્તાન) છતી લીધું હતું અને ઇ. સ. ૧૪૪ સુધીમાં ત્યાં સ્થાયી થઇ રહ્યા હતા-મહમ્મદ બીન કાસીમની સરકારી હેઠળ થકી આંગ્યા, તેમણે સંધિ નહીં બોળ્યાં, સંધિ ઉપર ફરી વળ્યા, જે ત્યાર પછી મુસલમાનોના હાથમાં રહ્યું, અને રાજપુતાનામાં આગળ વધ્યા. ચિતુરનો મોરી, ૧૫ વર્ષનો વરણ આપ્યા તેમની સાથે લરકર લઇ રહ્યા હતા અને તેમને પરાજય કર્યો, પરંતુ દિન્દના કિતિજપર કસ્ટામના અર્ધઅન્દ્રેનો ઉદય થઇ ગયો હતો, નવીન યુગનો પ્રારંભ થઇ ચુક્યો હતો.

મહોમ્દન અહમ્મદાલું અવલોકન કરતા પહેલાં આ સ્થળે ફાજવાર ચોખું બેઠા, કેમકે બટકા લોકો અને હન લોકો જ્યાં જ્યાં ધસારા કરીને થોડા સમય સુધી દેશના કેલકાઠ બાગને ઘાળી કરતા તે સ્થળો સિવાય હિન્દી પ્રજાનાં સામાન્ય આબાદાની અને સુખની નોંધ પાશ્ચાત્ય ઇતિહાસકારોએ લીધી નથી. સેમિરામીસથી મહમ્મદ ધૈરીના ૩,૦૦૦ વર્ષોના સ્વીકૃત સમયમાં તેની પહેલાંનાં “ અગણિત સેકાઓ ” વિષે કંઈ પણ ન કહીએ તોયે-લોકના સમુદાનો ધન, વ્યાપાર અને સુખ તરફ તેમણે દિષ્ટ કરી નથી, અને સ્થાનિક ધુધી પર પોતાની દિષ્ટ સ્થિર કરી છે, ધનના પ્રચંડ સંગ્રહની તેમણે અવગણના કરી છે, જે ઉપરથી સાબીત થાય છે કે, પ્રજાનાં આઘોષિક જીવન અને આબાદાની ઉપર અભ્યાસ અને સ્થાનિક તોફાનોની કંઈ અસર થઇ ન હતી, અને સંતોષ અને પ્રગતિના પ્રચંડ પ્રવાહમાં તે વપતાં ચાલ્યાં. ગામડીયાઓના વિચારની પૂર્વ જર્મનીની સ્થિતિ સાથે, મહાન ઉત્કાંતિની પૂર્વ કાન્સની સ્થિતિ સાથે આનો મુકાબલો કરવામાં આવે તો પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓને જ્ઞાન થવા લાગશે કે, પૌર્વાત્ય પ્રજાઓને પોતાને વિષે કંઈ ટહેવાતું છે, અને વિદેશીય રાજ્યનાં “ સુખો ” નો સંપૂર્ણ સ્વીકાર હિન્દમાં કરવામાં આવતો નથી.

આટું એક આદિ. હિન્દ ઉદાહરણ. ઇ. સ.

૧૪૪ માં પ્રવાગ (અસ્તાકાળાદ) માં ગંગા યમુનાના સંગમ ઉપર હર્ષે કરેલો પંચાતેર દિવસોનો ઉત્સવ છે, જેમાં દુઆન દસાગ દાનર હતા. આગલા પાંચ વર્ષોના ધનસંગ્રહ સાથે સંન્યાસીઓ અને ગરીબ લોકોને વહેલી આપવાને માટે “ પોતાના પૂર્વજોના રીવાજ અનુસાર ” ત્રીસ વર્ષો સુધી પ્રતિ પાંચ વર્ષે હર્ષે આવો ઉત્સવ કર્યો હતો. આસારે પાંચ લાખ લોકો એકઠા થતા, પ્રથમ ત્રણ દિવસોમાં ભુજ, સૂર્ય અને શિવનું નામ દઇને દાન આપવામાં આવતું; ચોથે દિવસે ૧૦,૦૦૦ બુદ્ધધર્મી સાધુઓને, પ્રત્યેકને ૧૦૦ સોના મહોરો, એક મોટી અને એક રત્ન વસ્ત્ર આપવામાં આવતા હતા; ત્યાર પછી વીસ દિવસો સુધી બ્રાહ્મણોને દાન આપવામાં આવતું, દસ દિવસો સુધી “ નાસ્તીકા ” ને દાન અપાતું; એક માસ સુધી ગરીબોને, અપંગોને અને અનાથોને. અન્ન, દસ્તીઓ અને સોનાની સામગ્રી સિવાય હર્ષે પોતાનાં અંગત અવસ્થા સહિત સર્વસ્વ આપી દેતો. અને આ પ્રમાણે પ્રતિ પાંચ વર્ષે થતું. આ મહોત્સવ પ્રતિ બાર વર્ષે અઘોષિ કરવામાં આવે છે, પરંતુ રાજ હર્ષ નથી અને દાન પણ અપાતું નથી. તેમજ, એવો રાજ હોય તો પણ દેશમાં આવો પાંચવાર્ષિક ધનસંગ્રહ થઇ શકે નહિ. ઇસ્ત ઇસ્લામ કંપનીના આગમન સમયે જે મહાન વ્યાપારી, કારીગરી કરનાર અને વ્યાપાર ચલાવનાર વર્ગો અસ્તિત્વમાં હતા, તેને માત્ર એક પ્રચંડ અને આબાદ અંગની મનુરી કરનાર વર્ગનું રાકથ બનાવી શકે; ઇતિહાસ આ સત્ય વાતોની સાક્ષી પૂરે છે. સમ્રાટો, રાજાઓ અને સરકારો પાસે અનર્ગલ દ્રવ્ય હતું, કેમકે તેઓ દ્રવ્યવાન લોકો પર રાજ્ય કરતા હતા, અને તેમની આબાદાનીને પોષતા હતા. સર વિલિયમ હંટરે લખ્યું ત્યારે “ ૪,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકોને કદાપિ પેટ ભરીને ખોરાક મળતો ન હતો; ” અને તેના કરતાં વધારે મોટી સંખ્યા આને તે સ્થિતિમાં છે.

જ્યાં સુધી પ્રજાની અંદર અંદર, હિન્દુ રાજ્યો વચ્ચે યુધ્ધો થતાં હતાં ત્યાં સુધી શાંતિ મક્કિતિએ સુધ્ધ કરવાતું કાર્ય, કવિયોને સોંપ્યું

દંતુઃ શામ્ય સંસ્થાની, સર્વવ્યાપક પંચાયતો સંપૂર્ણ મદદરૂપે શામ્ય-જીવન સાંત પ્રકારે ચલાવતી હતી, અને હુઆન દેસાઝ એમ લે છે કે, જ્યારે નજીકમાં યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હોય ત્યારે શામ્યજનો શાંતિથી પોતાનું જીવીવાસીનું કાર્ય કર્યાં જતા હતા, સંશામ કરતા સંવલકોની રાજ્યનીતિ શામ્યજનોનું રક્ષણ કરવાની હતી. કેમકે તેમની મનુરી ઉપર તેઓ ને દેશપર રાજ્ય કરવાની આશા રાખતા તેની આખાદાનીને આધાર હતો. ફક્ત દન લોકો એવા જુદા કરનારાઓ પ્રદેશ ઉત્તર કરતા અને તેમનાં એ કાર્યો સ્થાનિક દંતાં.

સામાન્ય જીવન સ્વરૂપ ફેરફાર સંહિત ફેરફાર બધું ચાલે છે, તેનો ખ્યાલ આજે મલબારના જીવનની સાથે તેજ જલ્દામાં ઇ. સ. ૧૨૬૨ માં તે સમયના ફેરફારમાં માર્ગ પોલોએ કરેલા અવલોકનના વર્ણન સાથે મુકાબલો કરતાં આવી શકો. તેણે કહ્યું છે કે, લોકો માત્ર એક વસ્ત્ર પરિધાન કરે છે. સ્ત્રીઓ પોતાના મુઠ પતિઓ સાથે બળી મરે છે. ઘણા નોપૂલ કરે છે. તેઓ પોતાનાં ગૃહો માયના છાણથી લીધે છે અને જમીનપર ભેસે છે. તેઓ તંબાકુ ચાકે છે. ડેઇલ (વિને-વેલીમાં કન્યા) મોટું અને ઉમદા સહેર છે, જ્યાં પશ્ચિમમાંથી આવતાં સર્વ વડાલો જઈ રહે છે. કોઇલમ (કવીલન) માં સુંક, મરી અને સુંદર ગળી પાકે છે. અનાજ ઉગાડવામાં આવતું નથી, માત્ર ચોખા, ગોચરાત (ગુજરાત) માં મરી, સુંક, ગળી અને કપાસ પાકે છે અને સુંદર ચટાઇઓ ખતાવવામાં આવે છે. ચાણા (ગુજરાતની પાસે) ચામડું, સાબરમતી અને રૂ નિકાસ કરે છે અને સોનું, ચાંદી, ત્રાણ અને ખીજ ચીતે આયાત કરે છે. સુંદર સાબર-સીમાં ઘણા મોટા પ્રમાણમાં નિકાસ કરવામાં આવ્યા હોય એમ લાગે છે. ૧૪ મા, ૧૫ મા અને ૧૬ મા સૈકામાં અન્ય પ્રવાસીઓ એવી સાક્ષી આપે છે. હાલતે વર્ષો સુધી હિન્દનો વ્યાપાર પ્રચંડ હતો, અને સ્ત્રીની ધી એકદર પોતાના “ નેચરલ હીસ્ટરી ” નામક ગ્રંથમાં (આશરે ઇ. સ. ૧૭૭૨) દર્શાવેલ છે કે

તેમનું સામાન્યમાંથી હિન્દ, અરબસ્તાન, અને ચીનમાં પ્રતિ વર્ષ જતા સોનાનું ચોપણ ૧૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ સેરસર્પિઆથી કદાપિ ઓછું હતું નહિ, “ તેના બદલામાં તેનો પોતાનો માલ આવે છે, ને મૂળ કીમત કરતાં પૂરેપૂરી રીતે કીમતે વેચવામાં આવે છે. ” તે કદાશ પૂર્વક કહે છે, “ આપણા ભોગવિહારો અને સ્ત્રીઓને લીધે આપણને તેટલો ખર્ચ થાય છે. ”

હિન્દમાં ઉસ્તામ.

દરે હિન્દના ઉત્તિદાસમાં એક નવીન તત્ત્વ પ્રવેશ કરે છે; એ તત્ત્વને ધમાવવાની ક્રિયા અઘાપિ ચાલુ છે, તેનાથી ઉભય પ્રદેશમાં અનિવાર્ય પ્રકારે અભગજાત અને પુષ્કળ અનિષ્ઠતાઓ ઉત્પન્ન થયાં, પરંતુ હિન્દી પ્રજાના બાંધકામમાં અત્યંત મુશ્કેલાનું દ્રવ્યો તેણે આવશ્યક, સમીપત્વને તેણે સમૃદ્ધ બનાવ્યું અને તેનો બહુ-મુખી પ્રકાશમાં નવાં મુખો ઉમેર્યાં. જેમ “ સંકસન અને નેરમન અને ડેઇન, ” અન્ય તરવોની વાત ન કરીએ તો, એ અંગેલો છે, અને જેમ અંગેલો અને રંગાય અને આઇ-રીસનું એક રાજ્ય બનેલું છે, અને આસો વર્ષો સુધી આવરીતો હજી જળી ગયા નથી, તેમ હિન્દમાં હિન્દીઓ, ઇરાનીઓ (પારસીઓ) અને મુસલમાનોની અઘાપિ સંપૂર્ણ એક પ્રજા બની નથી, જોકે મોટી હડપથી નેઓ એક બનતા નય છે. અત્યાર સુધી હિન્દમાં હિન્દુ પ્રજા હતી, હવે પૂર્વના એકલીન સંસ્કૃત રીતે મહોમેદનોના હિન્દમાં પ્રવેશ અને તેમના સ્થિત થવાની રૂપ-રેખા આપણે દોરવી જોઇએ.

૧, ૫. ૧૦૧. પાકે બહાર બહાર છે, ફેરફાર ૫૦૦૫ ૧,૦૦,૦૦૦-૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ આપે છે, બીજા “ ઇમ્પીરીયલ ગેઝેટીયર ” માં આપ્યા પ્રમાણે ૫, ૫૦,૦૦,૦૦૦ કહે છે.

૨ “ હિન્દી સામાન્યનું ઇમ્પીરીયલ ગેઝેટી-યર ” એક બીજા પાકમાંથી આ ૧૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ માંથી ૫, ૫૦,૦૦,૦૦૦ હિન્દને માત્ર આવતા ગણે છે, અને તેની કીમત ૪,૫૮,૦૦૦ પાકેંડ ગણે છે. આ ગણતરીમાં પણ ખામી છે, કેમ કે સેસ્ટરથમની કીમત ૩૧ થી ૨૪ પેન્સ સુધી રહેતી હતી.

આપણે જોયું છે કે, આઠમા સેકાના પ્રારંભમાં આરબોએ સીંધ પર આક્રમણ કર્યું અને તે જીતી લીધું, અને બાંધાએ તેમને રજપુતાનામાંથી પાછા ઢાંકી કાઢ્યા. રજપુતાનામાં રાજ્યોને સમૃદ્ધ હતો, પ્રત્યેકમાં તેનો પોતાનો સરદાર હતો, તે યુદ્ધ-પ્રેમી, શૂરવીર અને એક-મેક સાથે સદૈવ યુદ્ધ કરતા હતા, અને તેથી એક પથગબર, એક શ્રેય, અને તે ઉભયનું સંરક્ષણ કરનારી તલવાર પર આધાર રાખનાર ધર્મના યોદ્ધાઓ સામે તે નબળો બચાવ કરતા હતા. સમગ્ર ઇતિહાસ ટોપખૂર્જ, અદ્ભુત પરાક્રમનો છે, તે પરાક્રમ અખંડ કલકોથી નિર્મૂલ બની જતું, અને તેથી દુરમન બનેલા બંધુ વિરુદ્ધ સામાન્ય શત્રુ સાથે સકોપ બિતરા બંધાવી.

રજપુતો પાછા હાથ ત્યાર પછી પાંચમ અને સાંધુના ઉપલા પ્રદેશના બીડા સામના બનેલા રાજ્યને ન્યારે ઇ. સ. ૬૮૬ માં અફઘાનિસ્તાન-ગીઝનીનો સુલતાન સમકતબીન ચઢી આવ્યો ત્યારે મુરલીમા સામે યુદ્ધ પડ્યું, અને કેટલાક સંભાગો પછી તે પેશાવરમાં રવાની થયો. તેના પુત્ર મહમ્મદે ઇ. સ. ૧૦૦૧ અને ૧૦૨૪ ની વચ્ચે હિન્દુસ્તાન ઉપર સત્તર વારાઓ કરી, તે હેરાની અંદરના બાગમાં ત્રણ માસની કુચ કરવાને બેઠો બાગમાં નીકળ્યો, અને લૂંટથી સંતોષ પામતો ત્યારે પાછો ફરતો, પરંતુ ઇ. સ. ૧૦૨૧ થી તેણે લાહોરનો મજબૂત કબજો રાખ્યો હતો. તે ઇ. સ. ૧૦૩૦ માં મૃત્યુ પામ્યો. તે પછીનાં પાંચ સેકામાં અખંડ કલક થયો. સામાન્યના સામગ્રી પડી ગયા હતા, પ્રત્યેક વિભાગનો પ્રથમ સરદાર હતો, અને તે પોતાના પાટોશી સાથે યુદ્ધ કરતો. ડન લેડોના રાજ્યથી વિભાગો પડેલા દેખાય છે. કાન્સ્ટન્ટીનોપલની સલ્તનત પડી બાગ્યા પછી જેમ લૂંટારા બેરોએ યુરોપમાં યુદ્ધ કરતા હતા તે પ્રમાણે ટાળાઓ અને તેમના સરદારો હિન્દમાં યુદ્ધ કરતાં. આક્રમણ કરનારાઓએ તેનો કુરતી લાલ લીધો, જેમાંથી કોઈ પણ બાહુનો, ખાસ કરીને વધારે નિર્બળ બાહુનો પણ તેઓ કરતા, અને ન્યારે બલવાન પણ ક્યહાઈ બલ ત્યાર પછી નિર્બળ પક્ષનો વિનાશ કરતાં. રજપુતાના અને પાંચમ સમયમાં રજપુત સરદારો, પરસ્પર અખંડ

યુદ્ધ કરતા હતા, અને અરેરે, રજપુતોની વિરુદ્ધ મુરલીમાનો પણ લેતા, અને તેમાં ન્યાય પ્રાપ્ત કરતા; ઇ. સ. ૧૧૧૪ માં દિલ્હીની ગાદીએ પૂરવી-રાજ આવ્યો, તેણે મુસલમાનોને છિન્નભિન્ન કરીને લાહોરમાં પાછા લાંકી કાઢ્યા, પરંતુ ૧૧૬૩ માં છેલ્લો સંઘામ કર્યો, શૂરવીર સુનંદા રજપુતો તેની પાસે હતા, પરંતુ કેટલાક તેની વિરુદ્ધ હતા, રાણાના રણસેનમાં ઠગલા થયા ત્યાં સુધી તેમણે યુદ્ધ કર્યું, તેમાંના ૧૩,૦૦૦ “ધારના કીનારાઓ ઉપર નિદ્રાવશ થયા;” અને ભાટ નારણોનો પ્રિય તે રાજા અરેરે, મૃત્યુની બચાવ રોધમાં પોતાના પડી ગયલા અરવની હેઠળ પકડાઈ ગયો, તેને કદ કરવામાં આવ્યો, તેને પકડનારાઓના એક મેંભાના પ્રત્યુત્તરમાં તેણે કદ ઉપહાસ કર્યો અને અંજરથી તેના શ્રાણ લેવામાં આવ્યા; દિલ્હીની દિનું ગાદી ખાલી પડી. તેની પર પઠાણ બેઠા, રાજ્ય કરવા લાગ્યા, અને યુદ્ધ કર્યું, વિજય ગેળંગો અને ધરાજય પામ્યા; અને એ પ્રમાણે ઉત્તર હિન્દમાં શરૂ સંભાગો થયા, અફઘાનિસ્તાનમાંથી વઢાઈઓ કરવામાં આવી, અને પ્રતિરુધ્ધી મહોમ્મદન સરદારો આવ્યા અને ફેરફારો થયા, પઠાણો, તાર્તારો, મુગલો, અતિ બાબર અને તેના તુર્કો અને મોગલો ઇ. સ. ૧૫૧૬, ૧૫૨૦ અને ૧૫૨૪ માં આવ્યા, અને છેવટે ૧૫૨૬ માં પઠાણ સુલતાન હમીદીય લોરી સાથે પાણીપતનું યુદ્ધ કર્યું, અને દિલ્હીમાં તેને હિન્દનો સમ્રાટ બહેર કરવામાં આવ્યો. “મહાન્ મોગલોમા તે પ્રથમ હતો.”

પરંતુ કાલુબાર આપણે બાહુએ ફરક જોઈએ અને દક્ષિણનું વિદગાવલોકન કરવાને પાછા દોડવું જોઈએ, જ્યાં કેટલાક સમય પછી મુસલમાનો અરેરે હિન્દુઓએ રાજ્યને માટે યુદ્ધ કર્યું, અને અતે મરાઠા સત્તાનો ઉદય થયો. આપણે બાહુએ જોઈએ કે, આસારે ઇ. સ. ૨૩૦ માં આંધ્ર રાજ્ય અદરથ થઈ ગયું હતું, અને નર્મદાની દક્ષિણે હજીબાહુનો વિરાણ ઉચ્ચ સુમ-પ્રદેશ એક વાર ફરીથી બનાવોથી બરપર ઇતિહાસનું દરય રજૂ કરે છે, ન્યારે અગ્નિ કુતના રજપુતો યાદુકોથી અથવા સોલંકીઓના એક કુલના સરદારે હજીબાહુ જીતી લીધું અને

આસરે ઇ. સ. ૫૫૦ માં રાજ્ય સ્થાપ્યું, અને બિલપુર જિલ્લામાં વાતપીમાં એશ્વર્યયુક્ત અને સરસ રીતે રાજ્ય કર્યું. એક સોદામાં તે વંશ જળવાન અને વિખ્યાત બની ગયો, અને અનંતાની એક સુદાના ચિત્રમાં જવાવવામાં આવ્યા પ્રમાણે ધરાનના બીજા પુત્રાની સાથે એલચીમંડળનો વિનિમય કર્યો હતો. પદસ્થિતિ અને બીજા સાથેના અનેક સંપ્રાપ્તિમાં આપણે સમય વ્યતીત કરવાની આવશ્યકતા નથી; એટલું બસ છે કે, જુઓ અને મદદારપદમાં આલેખ્ય રાજ્ય ઇ. સ. ૧૧૬૦ સુધી આજ રહ્યું; પછાત મદમદ ધોરી દિલ્હીની ગાદીએ બેઠો તે પહેલાં થોડા સમય સુધી. ત્યાર પછી એક સો વર્ષ, ૧૨૬૪ માં, ચીતોડને ઉત્તર કર્યા પછી મુલતાન અલ્લાઉદ્દીને જુઓ પદ આક્રમણ કર્યું, અને આલેખ્યોની પછી ચાલેલા યુદ્ધ દ્વારા તેમને કચ્છી નાખ્યા, અને ખંડણી તરીકે જ મણુ મોની, જે મણુ હીરા અને બીજાં કબજાત લીધાં. (એક મણુ = ૮૨ પાઉંડ એવોડું પોષ.) ૧૩૦૯ માં તેના મદદનીશ મલીક કાફરે આક્રમણ કર્યું, તે દક્ષિણમાં રામેશ્વર સુધી ફરી વલ્યો, જ્યાં તેણે એક અસહ્ય બાંધી, અને ત્યાર પછી જ્યાંથી આવ્યો ત્યાં પાછો ફર્યો; અને ઇ. સ. ૧૩૩૬ માં કુખ્યા નદીની દક્ષિણે અને ટુંગસદા નદીની પશ્ચિમે, એવ રાજ્યને તેનાથી સિલ પાડનાર વિજયનગરનું મહાન દિનું રાજ્ય અસ્તિત્વમાં આવ્યું, જેણે મુસલમાનોની વિહસતી સત્તા હોવા છતાં બે સદાઓ સુધી પોતાનું ગર્વ જાળવી રાખ્યું.

પંડતી મુકેશી કથા તરફ આપણે યુન: દક્ષિ કરીએ છીએ કે, હવે જ્ઞાતીનો, તેજસ્વનો વંશજ બાબર, સુમધાશિત મુગલવંશનો સ્થાપક દિલ્હીની ગાદીએ બેઠો. ગાણીપત પછી જે વર્ષે નવીન સમ્રાટ અને રજપૂતો વચ્ચે ફતેહપુર સીક્રીમાં મહાન સંપ્રાપ્તિ થયો, અને તેણે વિજયપ્રાસ કર્યો, અને ઇ. સ. ૧૫૩૦ માં ચાર વર્ષ પછી તે મૃત્યુ પામ્યો. પછી તેનો પુત્ર હુમાયુ સમ્રાટ બન્યો, પરંતુ એક પછાત સરદારે તેને હાંકી દાડ્યો અને તે ૧૫૪૩ માં કંદહાર નાસી ગયો, ૧૫૫૫ માં પાછો આવ્યો; કેમકે તેના બાર વર્ષની વયના પુત્ર અકબરે તે પછાત પદ વિજય મેળવ્યો, અને

પોતાના પિતાને માટે દિલ્હીના ફરવાન પુનઃ જોડ્યા- ઇ. સ. ૧૫૫૬ માં અકબર ગાદીએ આવ્યો, તે દિનને સર્વથી મહાન મદોમદન સમ્રાટ બન્યો કદાચિત તેના નામને ફક્ત એક જ અંગીર કલંક લાગ્યું છે- અને તે સમયે તેનું વય માત્ર બેઠ વર્ષનું હતું- તે ઇ. સ. ૧૫૫૭ માં ચીતોડનો નાશ છે. તે એટલો બધો મદાન હતો કે, તેણે દિનું અને મુસલમાનને એકઠા કર્યા; દિનું રાજકુમારીઓ જલ્દાગીર (સલીમ) અને સાદાજલ્દા સમ્રાટની માતાઓ હતી, તેની ફાજમાં રજપૂતો સરદારો હતા, અને તેના રાજ્યમાં પ્રધાનો હતા; રજપૂત માનસીય તેનો મોટામાં મોટો સરદાર હતો, રાજ ટોડરમલ તેનો મોટામાં મોટો પ્રધાન હતો. અકબરનું સ્વપ્ન એક સંયુક્ત દિન બનાવવાનું હતું, અને જો કે કેટલાંક રજપૂત રાજ્યોએ અંત સુધી તેનો વિરોધ કર્યો તથાપિ તેણે ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યના સામાન્યતા સૂત્રો નવેસર ફાજલ કર્યાં હતાં. તેણે સિદ્ધાંત બાધ્યાં કે, સર્વ ધર્મોના મનુષ્યો પ્રતિ કાયદાની દૃષ્ટિ સમાન છે; ધર્મના બેદ વિના સત્તાની સર્વ જગ્યાઓ શક્તિમાળા પુરોગે માટે તેણે પ્રજા રાખી હતી, જો હીવાનોની કુલામજિરી, મુસલમાનો ન હોય તેમની પરનો જાણવા વેરો અને દિનું યાત્રાળુઓ પરનો વેરો તેણે નષ્ટ કર્યાં હતા. પોતાના પતિની ચિતામાં વિધવાને બળી મરવાની ફરજ પાડવાની તેણે મના કરી, વિધવા પુનર્લગ્ન કાયદેસર કરાવ્યાં, બાળલગ્ન અને યજ્ઞોમાં પ્રાણી-દર્શનો અટકાવ કર્યો. “ વળી તેણે જે જમીન પદ્ધતિ કાઢી તેનાથી પુષ્કળ સંતોષ ઉદ્ભવ્યો, ફળદ્રુપતા પ્રમાણે તેણે જમીનના ત્રણ વર્ગો પાડ્યા. એજણીરા વર્ગોની સરાસરીથી નીપજની કીમત નક્કી કરવામાં આવી. જમીન મહેસુલ અને લરકરના નીલાવને માટે સરદાર એક દત્તીયાર લેતી, જે ફરવર્ષે ૨,૨૦ લાખ પાઉંડ નેટલી થતી, જમીન વેરાથી ૧,૬૫ લાખથી ૧,૭૫ લાખ પાઉંડ મળતા; અન્ય સર્વ વેરાઓ નષ્ટ કરવામાં આવ્યા. પ્રત્યેક દસ વર્ગોએ જમાબંદી થતી

સમ્રાટ જહાંગીરે ઇ. સ. ૧૬૦૫ માં ગાદીએ આવતા પોતાના પિતાનું સર્વ મનુષ્ય કરવાને કાઢ મણુ કર્યું નહિ, પરંતુ તેણે એક વાત એવી કરી કે

તેથી તેના વંશને દાની પહોંચી ઇ. સ. ૧૬૧૩માં પોતાના રાજ્યમાં તેણે અંગ્રેજોને વ્યાપાર કરવાની પરવાનગી આપી, અને સુરત, અંબાલ, ધાધા અને અમદાવાદમાં કોઠીઓ નાંખવામાં આવી. બે વર્ષ પછી સર થોમસ રો પ્રથમ એસ્ટિન્ડા એલચી તરીકે તેની પાસે આવ્યો. તેને જમીન વેરો ૧,૭૫ લાખ પાઉંડ એટલે દતો. શાહજહાંના સમયમાં, ઇ. સ. ૧૬૨૭-૧૬૫૮, નવી છતોને લીધે જમીન-વેરો ૨,૨૦ લાખ પાઉંડ થયો. તેણે પોતાના ફારાની રાજનીતિ ચાલુ રાખી; અને જીભોએ આ ઉમયના માર્ગનું અનુસરણ કર્યું હોત તો અર્વાચીન દિન્દમાં દિન્દુ-મુસલ-મુન પ્રત્યે ઉપરિષ્ઠ યાત નહિ પરંતુ વિનાશક બોરંગેલ ગાદીએ આવ્યો, અને તેના જીભોથી અને તેનાં નિર્દય કાર્યોથી તેની પ્રજા ખંડ કરવાને ઉરકેસાઈ. અંતે, પ્રત્યેક બાજુએ બળવા ફાટી નીકળ્યા, તેના પુત્રોએ ખંડ કર્યા, કરજમાં વધારો થયો, પ્રત્યેક પ્રકારની ગેરબવરયા થઈ, અને પોતે ને સામાજિક છિન્નસિન્ન કરી નાખ્યું હતું, તેનાં ખડીયોરોમાં એલો અને સંતપ્ત તે ઇ. સં. ૧૭૦૬ માં મૃત્યુ પામ્યો. તે ગાદીએ બેઠો તેની સાથે સંયુક્ત દિન્દની આરા અદ્રસ થઈ, અને તેનું મૃત્યુ થયું ત્યારે અકબરનું કાર્ય નષ્ટ થયું હતું. આર્થિક દષ્ટિએ તેનું દંબ પ્રચંડ હતું; વળી તેની છતોએ તેની જમીન મહેસુલમાં વધારો કર્યો, અને ૩,૮૦ લાખ પાઉંડ એટલી કરી. રો વર્ષો પછી, હજી તે ૩,૪૫,૦૬,૬૪૦ પાઉંડ હતી.

શાહજહાં યાદી ગાદી પર આવ્યો તે વર્ષે એક બાળકનો જન્મ થયો, ને મુગલ સત્તાને ટાલાવવાને સુલભો હતો; તે શિષ્ટ હતો, “ઈ. સં. ૧૬૭૪ માં દિન્દુ સમ્રાટ તરીકે રાજગદમાં તેનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો, અને દક્ષિણનું મરાઠા રાજ્ય ઉત્તરના મુગલ રાજ્યની સાથે થયું.” ૧

પ્રજાની સ્થિતિ.

મુઘ, લડકાંટો અને અસહજોનાં આ સેકાં-

૧. “માલુમીના બાળકો” પુઠો. ૧૪૩, ૧૪૫, ૧૬૫ માંથી લેવામાં આવ્યા છે.

એમાં ઉત્તર દિન્દની પ્રજાની સ્થિતિ કેવી હતી? ને પ્રવાસીઓએ તેનું અવલોકન કર્યું હતું, કમાણી કરવાનાં હક્કને માટે ને વ્યાપારીઓ હલદ કરવા અને કાપાફાવા કરવા તે વ્યાપારીઓ પાસેથી ઉત્તર મળે છે. તેમનામાં અત્યંત હલ વિચારો ધુસી તથા દંભા અને તેઓ “નાસ્તીક” અને “નાસ્તીક રીવાજો” વિષે બોલે છે, પરંતુ તેઓ સારું સોદા કરતા, અને ખરીદી, પુષ્કળ ખરીદી કરતા, તેમાંથી પુષ્કળ કમાણી કરીને પુનઃ વેચતા અને પોતાના વ્યાપારમાંથી સમૃદ્ધ બનીને યુરોપમાં ગરી જતા.

હોલ્મ્સને પોતે લખેલા પત્રમાં બર્નિઅર, સત્તર સેકાંઓ પૂર્વે ખીનીના કરતાં પણ વિરોધ ધીવ ફાંદ કરે છે કે, “આ દિન્દુસ્તાન એવા અંગાધ ખાટો છે, જેમાં દુનીયાનાં સોના ચાંદીના મોટા ભાગને સર્વ બાજુઓએથી અંદર જવાના પુષ્કળ માર્ગો મળે છે, અને બાંચેજ એકાદ માર્ગ બહાર નીકળવાનો મળે છે.” મદ્રાસ મુગલના લોકોની બળના આબેદુલ વર્ણન પછી તે તેના અનર્ગલ ખૂલના, સોના અને ચાંદી અને જવાહીરનું વર્ણન આપે છે, “મોતીઓ અને સર્વ પ્રકારનાં અમૂલ્ય રત્નોનો મોટો ઢગલો... એક રાજ્યગાદી તે સર્વથી ખીયોખીય આચ્છાદિત છે.” સ્ત્રીઓ વાંદીઓ અને હલ્લાં, હારો, એરંગો અને નાશની નયનીઓ પહેરે છે; તૈયાર બનાવવામાં આવતા માલના અદ્ભૂત જથ્થાથી તેને સર્વથી અધિક આર્થિક ઉપજે છે, “ભરતકામ, ભરેલાં રેશમી વસ્ત્રો, પાથડીઓ માટે સોનાના તોરા, રૂપરો અને સોનાનાં વસ્ત્રો, કીતખાબ, સોનાનું સુથ્થું કામ” - દેખીતી રીતે તે અનર્ગલ છે. સોનેરી પાથડીવાળા, અને હીરાઓની છાંટ અને નાનકંડા સર્વ સમાન પ્રકારતા અનુપમ પાખરાજવાળા, અને હટિ સુધી પહોંચતી મોતીની હારોના મોટા પેરનાળા સમ્રાટનું વર્ણન કરવાને તેને બાંચેજ શબ્દો મળી શકે છે, અને એ પ્રમાણે વર્ણનના પુઠો તેણે લખ્યાં છે. ટેવરનીઅર લગ-લગ તેવુંજ તેનું વર્ણન આપે છે, તેની સાત ગાદીઓ હતી, અદ્ભૂત ગધુરાસન હતું, જેમાં અનુરના પૂચ્છના કુદરતી રંગોનાં રત્નો જડવામાં આવ્યા હતાં, જેની કીમત તે ૬૫,૦૦,૦૦૦ પાઉંડ

કરે છે; તેવાર બનાવવામાં આવેલા માલનાં તે અતિ સંપૂર્ણ વર્ણનો આપે છે. " જંગલના રાજ્યનું એક ગામ ", કાસમખંડાર પ્રતિ વર્ષે દેશમની ૨૨,૦૦૦ ગાંસીઓ નીકાસ કરતું, જેનું વર્ણન " ૧૬ ઓગસ્ટના રતલ પ્રમાણે ૨૨,૦૦,૦૦૦ રતલ થતું. " ચાંદી અને સોનાની ચઢાઈઓ, સોના અને ચાંદીના પથાની સાદીન, કળાનાં અતિ સુંદર કાષ્ટો, સૂક્ષ્મ કાતરકામ અને અન્ય સુનંદા પદાર્થોની અનંત યાદીઓ, સત્ય હકીકતો આપોઆપ બાહી ઉઠે છે. આ પ્રયંત્ન દબ્યે " ધનનું વૃક્ષ હતાવવાને " યુરોપીયનોને અહીંયાં આપવા આકર્ષ્યા; વિનયી નીવડેલા (જે બાકે) હતાવનારાઓ જે વાતો પાછી લઈ ગયા, તેમણે સુદૃઢ ભૂમી તરફ બીજાઓને આકર્ષ્યા. આ દેશને વિષે ફીલ્ડીમોરે ૧૮ મા સેક્ટના મધ્ય-ભાગમાં લખ્યું હતું કે, " તેની જમીન પર વેરાયલા અનાજની દૂર-દેશની પ્રભુઓને ખોરાક પૂરો પડતો હતો. " આ અશ્વત્થપૂર્વ દબ્યમાં ભાગ પડાવવાને, પ્રથમ અંગ્રેજ કોલીઓ પશ્ચિમ કીનારા પર સ્થાપવામાં આવી હતી.

હિન્દી રાજ્ય, મુસલમાન તેમજ હિન્દુ, હેકળ હિન્દની આબાસીનો પૂરાવો હિન્દની સમૃદ્ધિમાં છે. દેશમાં કેટલેક સ્થળે પ્રસંગોપાત વિચલોના લીરેલા હોવાતા; ગામડીયાઓ, કારીગરો, વ્યાપારીઓ પ્રત્યેક સ્થળે, હંમેશાં ઉદ્યોગપૂર્વક કાર્ય કરતા હતા. આકમણ કરનારા હુમલાખોરો સમગ્ર ઉત્તર કશી નાખતા, અને પ્રવાસીઓ એવાં દરજી ભેતા અને ભણે કે દેશની સામાન્ય સ્થિતિ તેઓ વિલોકતા હોય એવાં, તેમનાં, વર્ણનો આપતો. તેઓ પુષ્કળ દબ્ય લઈ જતા, પરન્તુ પેલા કરનારાઓ રહેતા અને ફરીથી તેના સંચય કરતા. પરંતુ જ્યારે મુસલમાનો રાજ્યકર્તાઓ તરીકે સ્થાયી બની રહ્યા, ત્યારે તેમની પોતાની આબાસીનોના આધાર પ્રભુની આબાસીનીપર રહેતો, અને તેઓ વિવેક પૂર્વક લેતા. તથાજ વંશના કીરોહ (ઇ. સ. ૧૩૫૧-૧૩૮૮) પોતાની પૂર્વે થઈ ગયલા હિન્દુ રાજાઓની માફક પાણી પૂરે પાડનારાં મોટાં બાંધ કામે, ખાડીઓ ઇત્યાદિ બાંધ્યાં. પાણી પૂરે પાડનાર સાધનોની આ સંચાળ હિન્દી રાજ્યકર્તાઓને

વિશિષ્ટ ગુણ હતા, અને તેથી સેકાંઓ થયાં જમીનને આવી અદ્ભુત ફળદ્રુપતા મળી. સદા પ્રયંત્ન વિદેશીય વ્યાપાર ચાલુ રહ્યો, જમીન સમૃદ્ધ બની, અને તેઓ ભોગવિલાસની વસ્તુઓ અને વધારાની નીપજ નિકાસ કરતા. લોકોના પોપણને માટે જોઈતો ખોરાક કદાપિ નિકાસ કરતા નહિ; સારાં વર્ષોનો તે ખોરાક નડારાં વર્ષોને માટે રહેતો. હમણાં સિટન અને દિન્દ બચ્ચે ઝડપથી ચાલતા બ્વહારનો એક ગેરલાભ એ છે કે, રાજ્યકર્તાઓ દબે રહેવાને આવતા નથી; પરન્તુ અર્વાચીન રીતભાનોની સ્વચ્છતાના નામમાં પ્રચીન લઘારઓની માફક ધન એકઠું કરે છે, અને તેમની માફક ઉપભોગને માટે પરદેશ લઈ ભય છે.

મરાઠા રાજ્ય.

હિન્દનાં કીર્ણ ઇતિહાસમાં મરાઠા ઇતિહાસનું 'મહત્વ દર્શાવવાનું' અને વાચકને તેની પ્રેરણાના અને તેના બોધનું જ્ઞાન આપવાનું કાર્ય "મરાઠા રાજ્યનો ઉદય" નામક લઘુ મંથમાં માન. ન્યાયમૂર્તિ રાવરેએ જેટલું કહ્યું છે, તેટલું અન્ય કોઈ લેખકે કહ્યું નથી.

જ્યારે દિલ્લીમાં મુઘલ રાજ્યની ગાદી હતી ત્યારે દખ્ખણમાં ઇ. સ. ૧૩૪૭ માં મુસલમાનો તેનાથી સ્વતંત્ર બન્યા હતા, અને અલા-ઉલ-દીન હસનને રાજ તરીકે પસંદ કર્યો હતો, જેણે આદાણી રાજ્યની સ્થાપના કરી, જે ઇ. સ. ૧૪૮૪ થી ૧૫૭૨ સુધીમાં પાંચ રાજ્યોમાં વહેંચાઈ ગયું: વરાહ, અહમદનગર, બીજપુર, બિદર, અને ગોલકોંડા; દિલ્લી સલ્તનત સાથેનાં તેમનાં યુદ્ધોથી મુસલમાન સત્તાને સરળતાથી નારા થઈ શક્યો, મરાઠા રાજ્યના ઉદય પૂર્વે મહાન હિન્દુ પુનરુદ્ધાર થયો હતો, ઉત્કાશમ, વેમન પરિત, એકનાથ અને શિવાજીના શુર સમઘસ તેના પ્રાણદાતા હતા. શિવાજી પોતે અજમ્યવાદી હતા. અને તે કર્મવાદી બન્યા હતા. તેની નેમ રાષ્ટ્ર બાધવાની હતી; તેનાં સાધનો સ્વદેશાભિમાન અને એકસંધ. તેનો જીરુસો, તેની નેમ, તેનાં સાધનો, જે આજના હિન્દના રાષ્ટ્રીય પક્ષનાં જીરુસો, નેમ, સાધનો છે; આધુનિક રાષ્ટ્રીય સંચાલન પૂર્વે હિન્દુ પુન-

રૂઢાર થયો હતો; તેની એક જ નેમ, એ છે: હિન્દ એક રાષ્ટ્ર અને, તેનું ઉચ્ચ દેશાભિમાન અને સંપ્રકાશવાનો તેનો ઉદ્ભવ એ તેના વિજયના સાધનો છે. પોતાના પૂર્વગામી કરતાં તેમાં એટલો બેદ છે, સુસલમાનોની વિરુદ્ધ યુદ્ધ કરવાને બદલે તે તેમને રાષ્ટ્રના અંગ તરીકે સ્વાગત આપે છે, તલવાર વાપરવાને બદલે તે કેળવણી, વસ્તાસન અને ક્ષમને દીધીયારો તરીકે ઉપયોગ કરે છે.

સિવાજીનું કાળપૂર્વક બંધાયેલું રાજ્ય બંધારણ અંદરુન-મોર્ચના કાર્યનું સ્મરણ કરાવે છે. પ્રથમ પેશ્વા, અથવા મુખ્ય મંત્રી હતો; પછી યુદ્ધ મંત્રી-સેનાપતિ; નાણાં ખાતાનો મંત્રી-અખાત; એકાઉન્ટન્ટ-જનરલ (પંત સચિવ); ખાનગી મંત્રી (મંત્રી); ધર્મ મંત્રી (પંડિતરાવ); મુખ્ય મંત્રી, પરંતુ નવન મહારાષ્ટ્રને અસ્તિત્વમાં આણનાર તો સિવાજી પોતે હતો, અને તેણે એવા પુરુષોને ઉત્પન્ન કર્યા કે તેમણે તેના મૃત્યુ પછી મુગ્ધ સત્તાને અંત આણ્યો. ઉત્તરમાં સુરતથી દક્ષિણમાં કુબલી સુધી, પશ્ચિમમાં સમુદ્રતટથી વરાહ સુધી, પૂર્વમાં ગોવલકોંડા અને બિલપુર સુધી મહાન રાજ્યની સ્થાપના, ૧૬૭૩ માં રાયપુરમાં પાંદરાહ તરીકે તેનો અભિષેક, ગોવલકોંડા અને બિલપુરના રાજ્યકર્તાઓએ ખંડણી આપીને સર્વોપરી રાજ તરીકે તેનો કરેલો અંગીકાર, ૧૬૮૦ માં તેનું મૃત્યુ-આ સર્વ દુરસદે વંચાય. તે મૃત્યુ પામ્યો, પરંતુ તેણે " એક પ્રભને ઉત્પન્ન કરી હતી, " અને ૧૬૮૨ માં મરાઠાઓને અને સુસલમાન રાજ્યોને કપડી નાખવાને ન્યારે 'ઝોર' મળેલ આભો, ત્યારે જો કે તેણે પોતાની પ્રવૃત્તિ સેના વડે પોતાની સમક્ષ સર્વનો પરાજય કર્યો, વધાપિ શિવાજીના હથુપુત્ર રામરામે મરાઠા અગ્રેસરોને પોતાની આસપાસ એકઠા કર્યા, અને વીરો વર્ષતા મહાન સ્વાતંત્ર્ય વિગ્રહનો આરંભ કર્યો; તેના મૃત્યુ સમયે તેનો બચીને સાફ ગાદીએ આભો અને વિગ્રહ ચાલુ રહ્યો, અંતે ૧૭૦૫ માં સંધિ થઈ પરંતુ તેનું પાલન કરવામાં ન આવ્યું; પચીસ વર્ષોના વિધ્ન વિગ્રહ પછી ઝોર'મળેલ ભગ્ન હૃદયે મૃત્યુ પામ્યો. સાફને મુદ્રા ધારણ કરાવવામાં આવ્યો, તેણે પોતાના

દાદાનું રાજ્ય પુનઃ પ્રાપ્ત કર્યું; અને કશ્કો અને અશાંતિના કેટલાક સમય પછી, બાલાજી વિજનાય મરાઠા રાજ્યનો પેશ્વા બન્યો, અને હંટરના ઇતિહાસમાં અને રાનડેના ઇતિહાસમાં પણ તેને પ્રથમ પેશ્વા કહેવામાં આવે છે. તેણે મહાન મરાઠા સરદારોને એક ગઠિ ગાંઠ્યા, મરાઠા રાજ્યસમૂહ બાંધ્યાં 'જે સૌ વર્ષો સુધી નબ્બો, તેણે મુગ્ધ સામ્રાજ્ય તૈયાર્યું, અને બ્યા' વહારિક રીતે હિન્દપર રાજ્ય ચલાવ્યું. બાલાજી ૧૭૧૮ માં દિલ્હી કબ્જા કરી ગયો, અને બીજા વર્ષે દખ્ખણની જમીન મહેસુલ પર રાહુનો ચોપ અ' સરદાર મુખીને હક્ક કબ્જા કરવાની સમ્રાટને ફરજ પાડી, અને ન્યારે ૧૭૨૦ માં તેનો પુત્ર બાજીરાવ ગાદીએ આવ્યો ત્યારે તેણે પેશ્વાઈ એટલી બધી બલવાન બનાવી હતી કે, બીજા અને ત્રીજા પેશ્વા-ઓના સમયમાં-પીએ ધીમે તેણે શુજરાત અને કાઠીયાવાડથી બંગાલ અને બોહાર સુધી, દિલ્હીથી મહારાષ્ટ્ર સુધી પોતાની સત્તાનો વિસ્તાર કર્યો.

જે મહાન રાજ્યસમૂહનું અધ્યબિંદુ પુનામાં પેશ્વા હતો; બોહારે સરદાર નાગપુરમાં હતો; હોલ્કર ઉદેશમાં હતો; સીંધીયા બ્રાહ્મીઅરમાં; અને ચાયકવાડ વડોદરામાં. આ પાંચ મરાઠા સામ્રાજ્યો હતી, પ્રત્યેકનો સરદાર નેમ્યો હતો. પાણીપતમાં અકબાનો સામે યુદ્ધ કરતાં મરાઠાઓનો મોટો પરાજય થયો, તેથી અત્યંત ઉત્તરમાંથી તેઓ પાછા પડ્યા, પરંતુ ત્યાં તેમણે પોતાની સત્તા પુનઃ પ્રાપ્ત કરી, અને ૧૮૦૩ માં દિલ્હી સમ્રાટને પોતાના હાથમાં રમકડા તૃલ્ય બનાવી દીધી. વસ્તુતઃ મરાઠાઓ હિન્દપર રાજ્ય કરતા હતા, સિવાય કે ન્યાં એક નવીન રાજ્ય પોતાનો માર્ગ કરી રહ્યું હતું, જેમ તેમની સત્તાથી સુસલમાનોની સત્તાનો અંત આવ્યો હતો, તેમ તે સત્તાથી તેમની સત્તાનો અંત આવ્યો. તે મેદજિદનની સત્તા હતી.

હિન્દમાં બ્રિટિશો.

ન્યારે મોગલ સુલ્તાનનો સૂર્ય નબોમંડળના અધ્ય ભાગમાં ડોહો ત્યારથી મરાઠા સામ્રાજ્યના કાળમાં હિન્દમાં સુરોપીય સામ્રાજ્યનું મંચન ફાઈ અને વિચિત્ર હતું, પરંતુ અંતે બ્રિટિશોને

નિમિત્ત થયો. પોર્ટુગીઝ, દચ, ફ્રેન્ચ, ઇટિશ આ પ્રમાણે વિદેશીય સાદસ કરનારાઓ વારા ફરતી આવ્યા, ૧૬૨૦ માં ડેન્માર્ક પણ આવી ગયું; ૧૭૨૨ માં ઓસ્ટ્રીઆના ઉપરીપણા હેઠળ જર્મન સામ્રાજ્ય “ઓસ્ટ્રેન્ડ કંપની”નું દર્શન થયું; ૧૭૪૪ માં પ્રશીઆ-એંગ્લન કંપનીનું. ઢિંદી રંગભૂમીપર ભૂતાવસિ આવતી અને જતી હતી. તે સર્વ વ્યાપારની શોધમાં હતા જ્યારે તેઓ યુદ્ધ કરતા ત્યારે તે વ્યાપારીઓનું યુદ્ધ હતું; સૈનિકો બટુકા પ્રસાદમાં શોધ કરનારા હતા; યુરોપીય રાજ્યો શાવ ચિત્તે અવલોકન કરતા હતાં, અને પ્રસંગપાત થોડાક સૈનિકોની સહાય આપતા હતાં, પરંતુ વાવટો વ્યાપારને માર્ગે જતો હતો, વાવટને માર્ગે વ્યાપાર જતો ન હતો. અને યુદ્ધ સૈનિકોના યુદ્ધને બદલે વ્યાપારીઓનું યુદ્ધ હતું, તેઓ નામ, કિંવા સંધિની પરવા ન કરતા. માત્ર લાભની પરવા કરતા. હિંમતવાન વિવેકહીન પરાક્રમ શોધનારાઓ, કલાઈવની જેમ તેઓ બટુકા કુટુંબના “ નકાશ ઓકરાઓ ” જેવા હતા. સીપાઈઓના યુદ્ધ પછી “ પંચ ” “ જિન કંપની ”ને અને તેના શુદ્ધાઓનો ભય કર મૃત્યુલેખ લખ્યો અને કંપનીએ રથેશુ સામ્રાજ્ય તાળે લઇ લીધું ત્યારે રાણી વિદેશીઓના ઉમદા દરેરા, ઢિંદની સ્વતંત્રતાના મહાન દસ્તાવેજ નહે તેણે નવીન યુગનો પ્રારંભ કર્યો. પરંતુ પરાક્રમી શોધનારાઓએ તે સામ્રાજ્યની રચના કરી તેની કથામાં અદ્ભુત હિંમત, કાવચેય, અનીતિ જેવામાં આવે છે—તેઓ “માસ્તિક” સાથે કામ પાડતા ન હતા ?—કલાઈવની માફક સમર્થ વ્યક્તિઓ પ્રતિભાવાન બની અને મહાન સૈનિકો પછી મહાન રાજ્યત્ર ચલાવનારાઓ દરિયોચર થાય છે. પ્રારંભમાં છત્તો વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો. કોઇ એવો દેવ કરતો નહિ કે એને અહીંયા “ ઢિંદના દરવાજાને માટે ” આવ્યો છે તદ્દન સ્પષ્ટ હતું એ તો, ઢિંદના પ્રચંદ દ્રવ્યે તેમને લક્ષ્યાંશ હતા, જે દ્રવ્ય તેઓ ઉપભોગને માટે “ સ્વદેશ ” સહ જવાના હતા; “ ગોરા યુગને બોલે ” મુનહુનો હતો યુગલ સામ્રાજ્યનો અધપાત અને રાજ્યો બની બેઠેલા સુખા અને, સ્વતંત્ર બનેલા સુખાઓનાં યુદ્ધો, એમણે તક

આપી. બ્રિટન સત્તાધારી બન્યું, દેમકે તેના રાજ્યમાં સ્વતંત્ર સંસ્થાઓનું સર્વથી અધિક ફળદ્રુપ બીજ હતું, દેમકે પોતાની જામિમાં અતિ સંગીન ખાસ ઉપર પ્રભસાતક રાજ્યવંત સ્થાપવાની અણીપર તે હતું, જેથી કરીને થોડા સમયને માટે તે ગ્રહાત બનાવે, પરંતુ તેના રાજ્યવંત હેઠળ અંતિમ સ્વાતંત્ર્ય અનિવાર્ય બને. તે સમયે કાન્સનો જુલમ જમબતીરીએ ચડેલો. હતો, છુરબોનો રાજ્ય ચલાવતા અને બેગવિલાસમાં રમ્યાપમ્યા રહેતા. ઢિંદને પોતાના ભવિષ્યને સ્થિર દબાણની આવરણતા હતી, જે તેને એકત્ર બનાવીને અર્ચાંગીન સ્વરૂપમાં એક રાષ્ટ્ર બનાવે, જેથી કરીને સ્વતંત્ર પ્રભાઓમાં તે સ્વતંત્ર બની શકે. પ્રભાઓનાં ભાવિઓ દોરનાર દિવ્ય શક્તિઓને આ મધ્યપથવર્તી અને તાલીમ આપનાર સોપાનને માટે બ્રિટન સર્વથી વિશેષ યોગ્ય દેખાયું.

સોળમાં સૈકાના પ્રારંભમાં પશ્ચિમ ઈન્ડીય કોલોનિઝ અને ગોઆમાં પોર્ટુગીઝોએ વ્યાપાર કરનારા ચાણાં સ્થાપ્યા. સત્તરમાં સૈકાના પ્રારંભમાં દચ લોકો પૂર્વ ઈન્ડીયમાં પર વ્યાપાર કરતા હતા, પછી ઈન્ડીયા તેમણે સ્થાપી હતી પરંતુ અનેક દારછતો, યુદ્ધો અને સમાધાનો પછી આ તે તેઓ જવા ઇલાકિમાં—“દચ ઇન્ડીય”માં સ્થાયી થઈ રહ્યા. ૧૫૩૭ માં કાન્સે કરકવાને પ્રારંભ કર્યો, અને ૧૫૭૨ માં સુરત અને ગોવલદેશમાં. પોતાની પ્રથમ કોલોનિ સ્થાપી, અને ૧૫૭૨ માં પોર્ટુગીઝોને પ્રેરેશ ખરીદ્યો; અઢારમાં સૈકામાં યુધ્ધત્વે કરીને દુલેખી પ્રતિભાદારા ઢિંદી સામ્રાજ્યની પ્રાપ્તિ માટે તેણે મહાન પ્રયત્ન કર્યો, અને તેને નિષ્ફળતા મળી.

૧૬૧૨ માં ડેન્માર્કને પ્રતિસ્પર્ધા કરવાની પ્રેરણા થઈ, અને તેણે એક ઘસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની રચી, પરંતુ સામ્રાજ્યપ્રાપ્તિના એક ખેલવા નેહનું તે હદાપિ બલવાન ન હતું મંગળાચરણમાં ૧૬૨૦ માં તાઝેર ઈન્ડીયા પર તેનું વડાણ લાગ્યું, અને તે સાથેવા વડાણમાંથી બચેલાઓના, રીસાટ કેપ નામના કેપ્ટન રિવાય, યુનો કરવામાં આવ્યા, તાઝેરના રાજ્યે તેને તાકવીબારમાં સ્થાયી થવાની પરવાનગી આપી. તે ચાણું હદાપિ મહત્ત્વનું ન હતું, પરંતુ ૧૭૦૬ માં તેણે ઢિંદમાં પ્રોટેસ્ટન્ટ

મીરાનરીઓના પ્રારંભ કર્યો અને સ્કવાર્ટ (૧૭૫૦-૧૭૬૮) ત્રીચીનોપોલી, લાંબેર અને ટીન્નેવેલીમાં મીરાનોની સ્થાપના કરી; હિન્દમાં તે અઘાપિ મજબૂતમાં મજબૂત મીરાનરી મધ્યસ્થળો છે. ઇંગ્લાંડે ઉપર ૧૮૪૫ માં બાલાસોર સહિત અને બાલાસ-માંના એક અન્ય મીરાનરી ચાણ-સીરામપોર સહિત તે ચાણુ ખરીદી લીધું. ૧૮૪૭ માં, ત્રાંકવીનાર મીરાનરી હયુરના અનુયાયીઓને સોંપી દેવામાં આવ્યું હતું. અરાટમા સેઠાથી માંડીને સર્વ મીરાનરી પ્રત્યક્ષાએ-જર્મન, અમેરીકન, ફ્રેન્ચ, ઇટાલીઅન, સ્વીસ-હિન્દમાં છુટથી પોતાનાં મીરાનો, રાજ્યની અંદર રાજ્યો, સ્થાપ્યાં છે, એ બયોત્પાદક રાજનીતિ છે, બ્રિટિશ રાજ્યને ધાસ્તી રૂપ છે, અને હિન્દીઓને તેથી નિત્ય ત્રાસ વેઠવા પડે છે અને ખીજ ચડે છે.

બ્રિટને નમ્રતાથી પ્રારંભ કર્યો. ૧૬૦૦ ની ૩૧ મી ડીસેમ્બરે, " ઇસ્ટ ઇન્ડિયામાં વ્યાપાર કરતા લંડનના વ્યાપારીઓની કંપની અને ગવર્નર " ને ત્યાં એકલા વ્યાપાર કરવાનો પરવાનો ધધિ-ઝાળે આપ્યો-તે સમયે. બીજકુલ વ્યાપાર કરવામાં આવતો નહોતો-અને તેમણે કેટલાંક વહાણો સભ્ય કર્યાં, તેમાંનું એક ફ્રેન્ચ હોંડીન્સના હાથ તળે ૧૬૦૬ માં પશ્ચિમ કીનારે સુરત પહોંચ્યું. ૧૬૧૧ માં, એક ફ્રેન્ચ હિંપને પૂર્વ કીનારાપર પેટાગોલીમાં એક નાવું વ્યાપારી ચાણુ અને બીજું મજબૂતીપટ્ટમાં સ્થાપ્યાં. ૧૬૧૩ માં સમ્રાટ શાહજહાંએ સુરત અને ખંભાત, ઘોષા અને અમદાવાદમાં કોઠીએ સ્થાપવાની નિયમસર લેખી પરવાનગી આપી, અને ૧૬૧૬ માં કાલીક-ના ઝામેરીને પોતાના રાજધાનીના સહેરમાં એક કોઠી નાખવા દીધી. આ પ્રમાણે પશ્ચિમ કીનારા પર પગરણ માંડવામાં આવ્યું, અને કોમવેલના સમયમાં (૧૬૫૩) સુરત ઇલાહાબદ સહેર થઈ પડ્યું, અને ન્યારે બીજા ચાર્ટર્ડ ફેરીન ઓફ ઇંગ્લેન્ડ સાથે લગ્ન કર્યું તે સમયે પોર્ટુગાલે લગનની પહેરામણીમાં આપેલા મુંબાઈના યાત્રુમાં ત્યાંનું રાજ્યતંત્ર ૧૬૬૨ માં લઈ જવામાં આવ્યું. દરમ્યાન પૂર્વ કીનારા ઉપર કોઠીઓ નાખવામાં આવી, અને મદ્રાસની ૭૦ માઇલ ઉત્તરે આર્ગેમનમાં એક કોઠી સ્થાપવામાં

આવી, અને તેના રક્ષણ માટે કીલ્લો બાંધવામાં આવ્યો. કોઠી, કીલ્લો, સહેર, " આવશ્યક " વિસ્તારો-તે પછીથી એ પ્રમાણે સઘળું સ્વાભાવિક અને અનિવાર્ય પ્રકારે ચાલ્યું. ૧૬૩૪ માં શાહ જહાંએ બંજાલામાં, પીપલીમાં વ્યાપારના બીજા કેન્દ્રસ્થળની પરવાનગી આપી, અને બીજે વર્ષે પહેલા ચાર્ટર્ડ બીજા પરવાનો આપ્યો. પરંતુ આર્ગેમનમાં સમગ્ર ન હતી, અને વિજયનગરના રાજ્ય કુટુંબને વંશજ, ચંદ્રગિરિના માયાણ રાજ, ચેન્નાપુતનમમાં કીનારા પર એક માઇલ પહોળી અને છ માઇલ લાંબી જમીન પર કોઠી બાંધવાની મી. ટને પરવાનગી આપે છે, અને તેનું સંરક્ષણ કરવાને લગભગ પૂર્વક એક કીલ્લો, ફોર્ટ સેન્ટ જ્યોર્જ, તેમને બાંધી આપે છે. અને કાઉમ નદીની બે શાખાઓથી બનેલા ૪૦૦ વાર લાંબા અને ૧૦૦ વાર પહોળા દ્વીપ ઉપર તે કીલ્લાની આસપાસ ટું એક દીવાલ બાંધે છે, અને પોતાની દીવાલની અંદરના ભાગમાં ફક્ત ગોરા લોકોને જ વસવા દે છે, ગમે તે પ્રભ, માત્ર તે ગોરી હોવા બેધએ-ગોરાઓનું નગર; અને તેની બહાર એક હિન્દી નગર લગું ચાલે છે-કાજાઓનું નગર અને એ બે મદ્રાસપટ્ટમ-મદ્રાસ છે. ૧૫૬૪ માં, તેમાં ૨૬ મનુષ્યો હતા. તેના સત્તાવાર ઇતિહાસનો પ્રારંભ ૧૬૭૦ થી ચાલે છે. ઇન્ડિયન અને પહેલા ચાર્ટર્ડની બે કંપનીઓને કોમવેલ નોડાઈ જવા દે છે, અને ૧૬૫૩ માં ફોર્ટ સેન્ટ જ્યોર્જને ઇલાકા બનાવે છે, અને બંજાલાની કોઠીઓ ઉપર તેને સત્તા આપે છે.

૧૭૧૩ અને ૧૭૧૬ ની વચ્ચેના સમય સુધી મુગલ સમ્રાટ ફરુકીયરે અંગ્રેજોને બંજાલમાં વ્યાપાર કરવાની સત્તા આપી ન હતી, તથાપિ ૧૬૬૦ માં જૈન ચારનોક કલકત્તામાં કોઠી સ્થાપે છે, અને કીલ્લો બાંધે છે, જેટલે ૧૮ મા સેકાનાં પહેલાં પચીસ વર્ષોના અંત પહેલાં આપણે ત્રણ ગોરા કીલ્લા-જેઠાં બીજા-મુંબાઈ, મદ્રાસ, કલકત્તા, કલોરથી એક માઇલ દૂર એક સેન્ટ ટેવીડ નામનો કીલ્લો પહોંચે; ૧૬૮૬ માં, સર જૈન ચાઉલડ મુંબાઈ-માં અનિષ્ટસૂચક ઘોષણા બહાર કરે છે, હવે પણ " હેરી લોકો " -હેરાના માલીકો-આક્રમણ કરશે તો હું જેર કાપડા ત્યાં સુધી વિદેશીય

બાંધારીઓને શોભે તે પ્રમાણે તેઓ નરમ અને આજ્ઞાધારક હતા. ઇંગ્લાંડમાં ઘણી કંપનીઓ ઉભી થવાથી, અને તેઓ વીધ કલહ કરતી હોવાથી ૧૭૦૨ માં તેમને ભેડી દેવી યોગ્ય લાગી, જેથી તે બજાપૂર્વક રાત્રીની સામે થાય; અને સંયુક્ત ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની તરીકે તેમને ૧૭૦૨ માં ભેડી દેવામાં આવી. સ્થિતિ અત્યંત વિશિષ્ટ હતી. એ કંપની સર્વ પ્રકારે સ્વતંત્ર હતી; તેની પર લંડનમાંની બોર્ડ ઓફ ડાયરેક્ટર્સનો અધિકાર થાવતો; તે પોતાના એન્ટી પસંદ કરતી, પોતાની જ રેનાઓ બનાવતી; કેટલાક સમય પછી તેણે એક ગવર્નર નીમ્યો, તે સમયે તેને ગવર્નર-નન-રજ કહેવામાં આવતો હતો; તેણે પરવાનાઓને માટે, ન્યાયની કચેરીઓને માટે અરજ કરી હતી, અને તેમને પ્રાપ્ત કર્યાં નવાર પછી મોકલેલે વર્ણવેલા ત્રાસો ભોગવવા પડ્યા. તેના કામકાજ ઉપર અસરકારક ચક્રાંત ન હતો, બે કે ૧૭૭૩ માં પાર્લામેન્ટ પહેલે વહેંચેલે દસ્તખેપ કર્યો, અને ૧૭૮૪ માં એક બોર્ડ ઓફ કંટ્રોલ સ્થાપવામાં આવ્યું, અને કોર્ટ ઓફ ડાયરેક્ટર્સને તેના હાથ નીચે મુકવામાં આવી-એ બેઠેલી, બધારી વ્યવસ્થા હતી, જેથી સત્ય તફાવત કંઈ પણ પડ્યા નહિ. એક ઉપયોગી વાત એ હતી કે, અત્યુક્ત મુદત પછી પરવાનો (ચાર્ટર) નવો લેવો પડતો હતો, તેની પૂર્વ તપાસ કરવામાં આવતી હતી, જેથી કમમાં કમ વસ્તુસ્થિતિ માહુમ પડી આવતી હતી-અને ઇતિહાસ બચાવક છે. જ્યારે વસ્તુ-સ્થિતિ અતિશય જુલમી બને, ત્યારે પાર્લામેન્ટ આપું મારતી, જેમકે નૉર્ન હેસ્ટિંગ્સની પરવાના આરોપમાં; પરંતુ બહુધા પ્રિયન પોતાની જ પીડાઓથી, તેનાં અમેરિકન સરખાનેની બોલ, તેના નેપોલીયન સાથેના વિજયો, તેની વિકસતી લોકસત્તાના ધનનો, તેની પ્રબળી હુબલ સ્થિતિ, તેના ચાર્ટર્સ્ટો, તેના ખેડુતોના દંબા, ઇત્યાદિથી એટલું બહુ વ્યગ્ર રહેલું હતું કે, દૂર આવેલા નાસ્તિક હિન્દમાં વ્યાપાર કરતી કંપની શું કરે છે ? તેની વિશેષ પચાવ કરતું નહિ; કંપની સંધિઓ કરતી, અને તેમનો લંગ કરતી, અથવા ભે વિશેષ સાનુકૂળ લાગે તો બનાવતી સંધિઓ બનાવતી, તે કમળી, લૂટ ચલાવતી, ખુન કરતી; જુલમ ગુનગતી, અને-આશરે એક સેંકમાં

સામ્રાજ્ય બાંધ્યું. ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીની સત્તા હેઠળ ૧૭૫૮ માં કલાઇવ તેનો પ્રથમ ગવર્નર હતો; ૧૮૫૬ માં અર્ચર દેન્નિંગ ઉદ્દેશો હતો, ૧૮૫૭ ના સીપાઇ વિપ્લવમાં કંપનીનો અંત આવ્યો, અને ત્યારે ૧૮૫૮ માં સર્વોપરી રાજ્યતંત્ર ધારણ કર્યું.

કંપનીની રાજ્યનીતિ કુટિલ અને અસરકારક હતી. હિન્દી રાજ્યકર્તાઓ પોતાના સીપાઇઓને કપાયત શિખવવાને માટે યુરોપીય અધિકારીઓ ઉછીતા લેતા, અને યુરોપીય સીપાઇઓ પણ ઉછીતા લેતા. ઘોરાજી સમયમાં, જે ફ્રેન્ચ અધિકારીઓ અને સીપાઇઓ એક સરહાર સાથે હોય, તે અંગ્રેજ અધિકારીઓ અને સીપાઇઓ તેનાં પ્રતિસ્પર્ધા સાથે માલુમ પડતા. કમ્પલુના મહુમ નિઝામની ગાદીના એક વારસ સાથે કુખેએ મેત્રી કરી હતી; ક્યારેક તેના નવાજ રાજ્ય તકે ભેળ રાકતો, તેથી અંગ્રેજો તેની સાથે હતા. રામજો, અંગ્રેજો અને ફ્રેન્ચો સર્વ એકમેકનો ઉપયોગ કરવાનો યત્ન કરતા-રામજો ફ્રેન્ચો વિરુદ્ધ અંગ્રેજોનો ઉપયોગ કરવા ઇચ્છતા, અંગ્રેજો અને ફ્રેન્ચો પ્રત્યેક પ્રતિસ્પર્ધા રામજોનો એકમેક સામે ઉપયોગ કરવા યત્ન કરતા. સર્વ બાજુઓએ કાંવાફવા, પ્રતિષ્ઠા અને શુભનિર્ધાની સુવર્ણ અવગણનાની તે રોચનીય કથા હતી. જેણે ફ્રેન્ચ પ્રતિસાવાનું કુખે, મુલકશા અને અનીતિપૂર્ણ હાવથેયમાં પારંગત હતો, તે પોતાની સમક્ષ સર્વનો પરાજય કરીને ફક્તિલુ હિન્દમાં એક ફ્રેન્ચ સામ્રાજ્યની રચના કરતો હતો, જ્યારે કંપનીની નોકરી કરતા રૉબર્ટ કલાઇવ નામના એક કારકુને, જે માત્ર એકજ સમયે એક કેપ્ટન પણ હતો, તેણે ફોર્ટ વિલિયમ પર આક્રમણ કરવાની હાંમતપૂર્ણ ચોળના રજી કરી અને તે ચોળનાનો અમલ કરવાની તેને આજ્ઞા કરવામાં આવી; ૨૦૦ અંગ્રેજો અને ૩૦૦ સીપાઇઓને લઇને તે ઝડપથી આર્કટ (૧૭૫૧) કુચ કરી ગયો, તેના કબજે લીધો. સર્વ આવનારાઓની સામે યદને તેને પોતાના હાથમાં રાખ્યું; અહીંયા છાપો માર્યો, ત્યાં છાપો માર્યો અને હિન્દમાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના પાયોનો;

પ્રથમ પત્થર મુકયો. ૧૭૬૮ માં વાંદીવાસમાં કનૈસ કુટના વિજયથી દક્ષિણમાં કેન્ચોની આસા-ઓનો સદાને માટે અસ્ત થયો.

ઇંગ્લેન્ડ નવ આઠ્ઠા પછી ક્વેરેક્ટરેએ કલાઇવને ફાઈ એસ. ડેવીડનો ગવર્નર બનાવ્યો, અને તે ૧૭૫૫માં હિન્દ પાછો આવ્યો, અને ચોરસ અને સરમનાં પાંચ અદ્ભુત વર્ષો વ્યતીત કર્યાં. બંગાલમાં સીરાજ-ઉદ્-દૌલા દિલ્લી તરફથી સુબા હતો, તેણે ફાઈ વિવિધમ પર આક્રમણ કર્યું હતું, અને તેનો કબજો લીધો હતો; તેણે પોતાના ૧૪૬ કેરીઓને એક રાત્રી ફાઈના લશ્કરી કેમ્પનામાં, “બ્લેક હોલ” માં પૂરી દીધા, તે આરટો ૧૮ ફીટ ચોરસ હતો અને બે નાની બારીઓ હતી, અને “ઇમ્પીરીઅલ ગેલેરીયર” કહે છે, “જે કે તેનાં પરિણામોનું નવાબને જ્ઞાન હતું એમ દેખાતું નથી તથાપિ જીનની ઝુગળાવી નાખનાર અરમીમાં અંગ્રેજ કેરીઓના ખીનોખીય સમૂહના મૃત્યુ સમાન તે કાર્ય હતું.” (૨, ૪૪૪) તે દારૂં દુઃખની રાત્રીએ ફક્ત ૨૩ જીવતા રહ્યા. કલાઇવ કલકત્તે જ્યાં ઉપડયો, બ્લેક હોલનો બનાવ બન્યો તે છતાં નવાબના મનમાં કસાબું કે, હું મિત્ર છું—“મારી પાસે એક પણ માણસ રહેશે ત્યાં મુધી હું તેની, પાસે ઉભો રહીશ” તેણે લખ્યું હતું—નવાબના ફેલાક અધિકારીઓને ફરિયાદ આપીને ફેલાક, અમીર-ઉ-ધૌલાએ પોતે દેાહી હતો તેને ઉત્તરવાને એક બનાવડી તલનાચું ઉછું છું, અને તેની પર એડમીરલ ચૌદસનની ખોદી સહી કરી, પોતાના પ્રિય મિત્ર નવાબનો ખાસીયા પરાજય કર્યો (જુન ૨૩, ૧૭૫૭), અને ૩૩,૪૦,૦૦૦ પાઉંડની રકમ લઈને, જેમાંથી ૨,૦૦,૦૦૦ પાઉંડ કલાઇવને મળ્યા, તેની ગાદી-આપણાં બંગાલ. બિહાર અને એરીસ્ટા-મીર નફરને વેચી દીધી. જ્યારે અમીર-ઉ-ધૌલાએ માલમ પટ્ટું કે તલનાચું બનાવડી હતું, ત્યારે તેને મૂર્છા આવી ગઈ, અને તે ધક્કા લાગ્યો તેમાંથી તે સ્વરૂપ બન્યો નહિ; કલાઇવ તેને યાત્રા કરવા જવાની સલાહ આપી, પરંતુ તે દુઃખી પુરૂષ મુકરમન્ય બની ગયો. “ચોરા માસ તેનો જીવનતંતુ ટકી રહ્યો અને પછી મૃત્યુ પામ્યો.” નોકોએ પોતાના નાથકનો પક્ષ લેવાનો તેણે રાહ પ્રતિ શાંત્ય ગુણવત્તુ દોહાની માતા

સામાન્ય રાજ્યનીતિ વિષે કહે છે કે, “આરાંકો રાખ્યા વિના તે અસત્ય વાદ વહેતો, દૌર્લભિત મિત્રતા બતાવતો, એકને બદલે બીજો દસ્તાવેજ ગોઠવી દેતો અને ખોદી સહીઓ બનાવતો.” (એસેન્ડ-નિબંધો, ૨, ૧૦૧, ૧૦૨. આવૃત્તિ ૧૮૬૪) અદ્ભુત હીમત અને લશ્કરી પ્રતિભા સહિત આ સાધનો વડે તેણે હિન્દમાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરી, જેનો પ્રારંભ ઇતિહાસકારો ખાસીયા ગણે છે.

બધારામાં કલાઇવે મીર નફર પારોથી ૮૮૨ ચોરસ માઇલ નેટી જમીન પ્રાપ્ત કરી હતી—૨૪ થરગણાં-તેના મૃત્યુ પછી તે જમીન કંપનીને મળવાની હતી તે દરમિયાન તેનું કીરાયું તેને મળવાનું હતું; ૧૭૬૫ માં કંપનીએ એ જમીન લઈ લીધી, અને ૧૭૭૪ માં તે મૃત્યુ પામ્યો ત્યાં સુધી કંપની તેને આ કીરાયું આપતી હતી. તેનું કીરાયું દર વર્ષે, આસપે ૩૦,૦૦૦ પાઉંડ નેટહું હતું. ૩૪ વર્ષની વયે તેણે પ્રારંભ કર્યો ત્યારે તેની પાસે કાંઈ પણ ન હતું, અને ૧૭૬૦ ની વચ્ચે સ્વીકાર કરવામાં આવ્યા પ્રમાણે તેણે ૨,૨૦,૦૦૦ પાઉંડનો સંગ્રહ કર્યો હતો, જે રકમ ઇંગ્લાંડની ધંધાધારી પેઠીઓને મોલ્લી આપવામાં આવી હતી; ૨૫,૦૦૦ પાઉંડના દીરા; “મોદી, રકમો” અને “રોકડ નાણાંનો મોદી, જથ્થો, તેમજ વિશાળ ભગીર નેટું મૂલ્ય તે વાર્ષિક ૨૭,૦૦૦ પાઉંડ આકરો હતો. ઉલ્ટી વેળા તે ઇંગ્લેન્ડ પાછો ફર્યો (૧૭૭૭) ત્યાર પછીથી ૧૭૭૩ માં દિવાને આમમાં આ સર્વને માટે આરોપ મુકવામાં આવ્યો, અને પૂર્વજામી પ્રકાશી, તેમજ “સાથે સાથે પોતાના દેરાની તેણે મદદાન અને મુલ્યવાન સેવાઓ કરી હતી” એ ગળદોષી ઉપાલંબની દરખાસ્તને અભરાઈ પર ચઢાવી દેવામાં આવી. ૧૭૭૪ માં તેણે આત્મ-ધાત કર્યો. એ તપાસના સંબંધમાં નોકોએ કહે છે—“સ્પષ્ટ હતું કે, કલાઇવે ફેલાક એવા અપરાધો કર્યા હતા કે, વ્યક્તિઓ અને રાજ્યોનો બચકાર નિયમિત કરનાર સર્વ અતિ પવિત્ર કાવલોગીની સમગ્રમાણવા પર હુમલો કર્યો વિના તેમને ન્યાયવુક્ત ઠરાવવા અસાધ્ય છે. પરંતુ તેટલુંજ સ્પષ્ટ હતું કે, તેણે મદદાન દોહાસ્ય અને અદ્ભુતપૂર્ણ છું છું. અંગ્રેજ પ્રાચીન પ્રતિષ્ઠા. તેણે મહીન કરી છે, તેના નામમાં હું તેની પર

દ્રોહારોપણ કરે છે. હિન્દી પ્રાંતના હકો તેણે પગ હેઠળ કચડી નાખ્યા છે, અને તેમના હેરાનું તેણે રણ બનાવી લીધું છે. તેમના નામમાં હું તેની પર દ્રોહારોપણ કરું છું. અંતે, ખુદ જન સ્વભાવના નામમાં, દબાય નતિઓના નામમાં, પ્રત્યેક વયના નામમાં, પ્રત્યેક ફરજના નામમાં, સર્વના સામાન્ય શત્રુ અને સંતાપકની પર હું દ્રોહારોપણ કરું છું ! ”

૧૭૮૮ માં હામ આલવા લાગ્યું, અને ૧૭૯૫ માં ચુક્રદે આપવામાં આવ્યો. ૧૬૦ હમરાવોએ હામ ચલાવવાનો પ્રારંભ કર્યો હતો; સમાપ્તિ થતાં ૨૯ એ મત આપ્યા, ઘણાખરાઓએ તેની તરફેણમાં. ફરમાન રામની કૃપાથી સુરક્ષિત હેસ્ટિંગ્સે એક શુદ્ધ બાંધવામાં અને તેની આસપાસની જમીન ત્યારે કરવામાં ૪૦,૦૦૦ પાઉંડ ખર્ચ્યા.

આપણી સ્થળ-મર્યાદામાં હિન્દી સામાન્યના વિહાસની સંપૂર્ણ રૂપરેખા અને આપી રાખી નહિ: ૧૭૮૬ માં હેસ્ટિંગ્સ પછી લૉર્ડ કૉર્નવોલીસ આવ્યો, અને બંગાલની કાયમની જમાનામાં પોતાના નામની છાપ મુખી બેઠો. દક્ષિણમાં હંમેશની માફક યુદ્ધ ચાલ્યા કરતું હતું અને ત્રીજા મહેસુર વિગ્રહમાં (૧૭૬૦-૬૨) ગવર્નર-જનરલ લૉર્ડ કૉર્નવોલીસે દખ્ખણના નિઝામ અને મરાઠા રાજ્ય સાથે મિત્રતા કરીને મહેસુરના ટીપુ સુલતાનને પરાજય કર્યો, તેવું અહીં રાજ્ય પડાવી લીધું-જે તેમણે અંદરે અંદર વહેંચી લીધું-અને તેની પાસેથી ૩૦ લાખ પાઉંડ હઠાવ્યા, આ પ્રમાણે એક બીજા વિગ્રહનાં બીજા રોપ્યા. ચોથા મહેસુર વિગ્રહમાં (૧૭૬૬) માહર્જીસ વેલેસની અને નિઝામે તેને પૂરો કર્યો, અને શ્રીરંગપદ્મના પેરામાં પડેલા બાકામાં અંત સુધી બહાદુરીથી યુદ્ધ કરતાં કરતાં તે મૃત્યુ પામ્યો. આનાથી મદ્રાસ ઇલાકામાં કહ્યું ટકોળેમરો થયો. મરાઠા સંરંહારોના દલહોને લીધે માહર્જીસ વેલેસની તેમનામાંથી પેશાને અવગ કરી શક્યા, અને તે કંપનીને આશ્રય બન્યો; ત્રીજા મરાઠા વિગ્રહ થયો (૧૮૦૨-૦૪) અને ૧૮૧૭-૧૮ માં ઉદ્ધો વિગ્રહ થયો, મરાઠા સામાન્ય નહ થયું અને તેના રાજાએ અંગ્રેજોના ખંડીયા બન્યા.

“ પંબખના સિંહ ” રણછત રાણી સીખ રાજ્ય ઉત્પન્ન કર્યું, અને માત્ર ૧૬ વર્ષની વયેજ ૧૭૬૬ માં લાહોરને કબજે કરી તેને, પોતાની રાજધાની બનાવી, અંગ્રેજોને જે સત્તાઓની સામે યુદ્ધ પડ્યું હતું, તેમાં તેણે ઉત્પન્ન કરેલું રાજ્ય છેક છેઠ્ઠું હતું. તેના લશ્કરમાં ધર્મનું એકલ હતું, પ્રદેશનું નહિ; તેઓ સીખો હતા, સાધુ નાનકથી માંડીને ચોધા ગોવિંદ સીંધ સુધી (૧૭૭૫-૧૭૮૮) થઈ ગયલાં. આ શુરવીએ ખાલસાની સ્થાપના કરી હતી તે શુરવીના તેઓ સિખો હતા. દક્ષિણમાં મુવતાન સુધી, તેણે પોતાનું રાજ્ય લંબાવ્યું; ૧૮૦૬ માં બ્રિટિશોના એલચી તરીકે મેટહાફે રણછત સીંધની મુલાકાત લીધી, અને તેની સાથે સંધિ કરીને, સતલજ નદીને તેના રાજ્ય અને બ્રિટિશ પ્રદેશ વચ્ચેની સરહદ બનાવી. ૧૮૩૬ માં તેણે મૃત્યુ થયું ત્યાં સુધી તેની સાથે શાંતિ રહી, પરંતુ ૧૮૪૫ માં સીખ ફોજે સતલજ એવંચી અને ચાર સ્તંભો પછી તેને પાછી દોષી કાઢવામાં આવી. ૧૮૪૮ માં બીજા સીખ વિગ્રહ તરીકે નીકળ્યો; બ્રિટિશોએ ચીલીઆરાલા આગળ (૧૮૪૬) હાર ખાધી, પરંતુ ત્યાર પછી સીખ સુલતાનને પેશા પાલવામાં આવ્યો, ગુજરાતની છત થઈ, અને ત્યાર પછી જે માસે પંબખ ખાલસા કરવામાં આવ્યો.

લૉર્ડ રૅલ્ફોર્ડસીએ (૧૮૪૮-૫૬) સમવહતા બધાં વિધાનનો પ્રારંભ કર્યો કે, બ્રિટિશ પ્રાંતોના જેવું ‘ હેરી રાજ્યો ’ માં સાકે રાજ્યતંત્ર નથી, અને જ્યારે જ્યારે રાજ્ય અને ત્યારે ત્યારે તેમને ખાલસા કરવા લેઈએ, જેમ કે, જ્યારે કોઈ રાજ્યકર્તા યુવલીન અવસ્થામાં મરી નવ ત્યારે. આ સંયોગમાં તેણે ૧૮૪૬ માં સતારા ખાલસા કર્યું; ૧૮૫૩ માં ઝાંસી, ૧૮૫૩ માં નાગપુર, હવ્ય નૈતિક કારણોને લીધે, અયોધ્યા તેણે ૧૮૫૬ માં ખાલસા કર્યું; કેમકે તેના રાજ્યતંત્રમાં “ લાખોને અપાતું કુખ ” ભરેલું હતું-૪૨૯ ઇશીયા કંપનીના એક અધિકારીએ કરેલી એ દલીલ બચંદર હતી “ હેરીઓ ” તેની પર બચળીત દિષ્ટ કરવા, લાગ્યા, અને ૧૮૫૭ ના સીપાઇઓના બળવાને કોતેજન આપ્યું, જે સમય લૉર્ડ દેન્લોપ વાયસરોય હતા. એ ૧૮૫૭

ની ૧૦ મી એએ 'મીરતમાં ફાટી નીકળ્યો, અને ૧૮૫૬ ના નવ્યુઆરીમાં તેનો અંત આવ્યો.

તે સમયથી આપણે વિખ્યાત "Pax Britannica" હતા બ્રિટિશ રાજ્યતંત્રનો આરંભ ગણીશું, કેમકે તે સમય સુધી ચાલુ વિશ્વહો અને પ્રાંતો ખાત્રસા થતા, પરંતુ ત્યાર પછી ખુદ દિન્દિમાં એવા નિઝહો કે પ્રાંતો ખાત્રસા થયા નથી. સરહદ પર વિશ્વહો થયા છે, અન્યાયી અકુમાન વિશ્વહો, બ્રહ્મદેશ ખાત્રસા થયો, પરંતુ આંતરિક વ્યવસ્થા જાળવી રાખવામાં આવી છે.

૧૮૫૮ ની ૧ ટી નવેમ્બરે, અલ્લાહાબાદનો ફરમાર કરવામાં આવ્યો, જેમાં મહારાણીના દંદેનો જહોર કરવામાં આવ્યો, 'દિન્દિ' રાજ્યતંત્ર તેમણે ખાત્રસા કર્યું, અને અવર્નર-જનરલને વાયસરોય બનીવ્યો. ૧૮૫૭ માં પ્લાસીના યુદ્ધ પછી એકાં થયલાં પિઠ્ઠાસી શીખાઇઓના બળવામાં બહાર પડયા, અને તેમાં કંપનીનો વિનાસ થયો. મહારાણીના દંદેરામાં ચિરસ્મરણીય રાખ્દો હતો:

"અમારી વિરોધ મઠી છે કે, બની સકે ત્યાં સુધી, અમારી ગમે તે બળિ અને ધર્મની પ્રજા હોય તેમને અમારી નોકરીમાં છુટથી અને નિષ્પક્ષપાતપણે હોદ્દા આપવામાં આવશે, જેની ફરજો યોગ્ય રીતે અદા કરવાને તેઓ પોતાની કલ્પણી, સહિત અને પ્રતિષ્ઠાથી લાયક બન્યા હોય. તેમની આખાતાનીમાં અમારું બળ છે; તેમના સંતોષમાં અમારી સહીસલામતી અને તેમની કૃતજ્ઞતામાં અમારો શ્રેષ્ઠ જહોર છે."

તે હમણા રાખ્દો જોવાયા ત્યાર પછી સત્તાવન વર્ષો પસાર થયાં છે; તે પાળવામાં આવ્યા નથી, અને અનિવાર્ય પરિણામ તરીકે, સંતોષની સહીસલામતી અદાપિ આપણી નથી.

વર્તમાન કાળના ધાર્મિક, આર્થિક, કૌલણી વિષયક અને રાજકીય પ્રશ્નો વિષે દિન્દિની ચાલુ પરિસ્થિતિ કેમિસતી કયામાં દર્શાવવામાં આવી છે. ઐતિહાસિક પદ્ધતિઓને બતાવે છે કે દિન્દિ રાષ્ટ્રીયત્વ અપાપુ છોડી દુષ્ટ થઈ, પરંતુ વનની રાક્ષસી વનસ્પતિ છે, તેને લાખો વર્ષો ધ્યાં છે,

હમણાં દિન્દિ અસાંતિ, ધાર્મિક, અસાંતિથી ભરપૂર છે; પરિણામે કોઈ પણ અર્વાચીન સુધરેલા દેશમાં જોવામાં ન આવેલા કાયદાઓની હારમાળાથી તેને મુશ્કેલ રાખવામાં આવ્યું છે; સર નેલ્સનના શીરોલના કથન અનુસાર (ઇન્ડિયન અનરેસ્ટ, ૧૫મ આષ્ટ. ૧૯૧૦) 'હોર્ડ' મોર્ગેએ એમ કહેવાની મુશ્કેલ બતાવી હતી કે દિન્દિ રાજ્યતંત્ર "આપણું જ હોતું નેહએ," અને દિન્દિ આપણું રાજ્યતંત્રને પિઠ્ઠાસી છે. એક પ્રજા તરીકે પોતાના બાળપણમાં અને તોણ વચમાં તેમાંથી પ્રવહતા સર્વ લાખોનાં તેણે ઉપભોગ કર્યો છે, અને બ્રિટિશ હસ્તોમાં તેને તેનો ભાર માલુમ પડ્યો છે; હવે તે પરિપેક્ષ બન્યું છે; તે સ્વાતંત્ર્યની માંગણી કરે છે, અને બ્રિટન સ્થિત્યંતર કરવામાં તેની સાથે સહકાર્ય કરે તે તાલનાં રાજ્યસમૂહની સ્વતંત્ર પ્રજાઓને એક પ્રજા તરીકે પોતાના હસ્તમાં પોતાનું ભાવિ લેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો છે. વિન્સેન્ટ એ. સ્મીથ (દિન્દિનો અર્વાચીન ઇતિહાસ, પૃ. ૩૩૧), દેશમાં "દિન્દિનાતકમાં રાજ્યો" નો ઇતિહાસ લખતાં કહે છે કે, "જ્યારે સર્વોપરી સત્તાના અકુશમાંથી મુક્ત થતાં દિન્દિ સદૈવ જેવી સ્થિતિમાં રહેલું છે, અને શુભેચ્છક આપણું સત્તા હેમણા તેને પોતાના લોખંડી બાકુથી પકડી રાખે છે, તે પાછો ખેંચી લેવામાં આવે તો ખુન: જેવી સ્થિતિ થાય" તેવી સ્થિતિ તેમનો માલુમ પડે છે. મર્યાદાસારી સહિતઓને વિચિત્રતા ઉત્પન્ન કરતી અદાવવાને માટે જો એક કેન્દ્રીય સત્તાની આવશ્યકતા હોય, અને સર્વ સ્વતંત્ર પ્રજાઓને તેની અવશ્યકતા છે, તેો દિન્દિ માંગણી કરે છે કે તે સત્તા પોતાનીજ પાર્લામેન્ટ બનવી નેહએ. સુધરેલી આધુનિક પ્રજાઓમાં કેવળ તેનેજ વિદેશીય સર્વોપરી સત્તાની આવશ્યકતા શા માટે હોવી જોઈએ ?

પરંતુ દિન્દિના લાખોને માટે એક લય છે, તે આનમાં રાખવા નેહએ-વિખ્યાત Pax Britannica હતા બ્રિટિશ રાજ્યતંત્રનાં સત્તાવન વર્ષોનાં સહજાગી વસ્તોની અસર. સમય દિન્દિ પૂર્વે કદાપિ વિદેશીય ઉપરીપણા હેઠળ રહ્યું નથી. જો તેના એક વિશાલપર હમણાં કરવામાં આવ્યો

હોય તો અન્ય વિભાગો શાંત હતા; જે વિદેશીય વિનય થયો હોય તો, નવીન રાજ્યકર્તાઓ ન્દી રદી પ્રમાણે સ્થાયી થઇ જતા; નવીન-આગ્રહો અને પહેલાંના રહેવાસીઓ વચ્ચે બેઠ પાડનારા, રાજ્યના અધિકારોની આસપાસ અતરાયો નાખવામાં આવતા ન હતા. વસ્તુતઃ નૂતન તરવની નેમ જતાં તત્ત્વો સાથે સામાન્ય નાગરિક જીવનમાં બળી જવાની હતી, અને જ્યારે મુસલમાનોએ પોતાનાં રાજ્યો અને સામાન્ય બનાવ્યાં, ત્યારે નવીન રાજ્યકર્તાઓને સ્વીકારવાને માટે અને શાંતિમાં રહેવાને માટે પ્રભને આકર્ષવાના સર્વ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા. છઠ્ઠો મોગલ સમ્રાટ, ઔરંગઝેબ પ્રથમ જુદ્ધમાર હતો, અને તેનાં નિર્દય કાર્યોએ મોગલસત્તાને નારા હયાં. બ્રિટિશ રાજ્યનીતિ બિન્ન છે; બ્રિટિશ હિન્દુ સંપત્તિ રાજ્યતંત્ર તેના પોતાના હસ્તમાં છે, અને નેપમદારી અને સત્તાની સર્વ જગ્યાઓ વિદેશીઓને આપવામાં આવે છે; મીટો-મોર્ફો સુધારાઓથી એક હિન્દીને વંદી કારોબારી સભામાં દાખલ થવાની પરવાનગી મળી, એને અદ્ભુત ઢંઢ મળવામાં આવે છે। સર્વ પ્રારંભશક્તિને, સર્વ પ્રકૃત પ્રતિભાને ઠોરતાપૂર્વક દાખી કેવામાં આવ્યાં છે, જ્યારે વીરતાપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની સાથે કોપ કરવામાં આવે છે, અને તેને સભ પશુ કરવામાં આવે છે. મળે કે સમરત હિન્દી પ્રભને કારકુનોની બોલાઈ બનાવવાનું બ્રિટિશોનું લક્ષ્ય બિંદુ હોય એમ માલૂમ પડ્યું છે. સમગ્ર પ્રભ ઉપર આ અઢગ કચડી નાખતા હવાણે જંબીર પરિણામ ઉપવન ક્યું છે, અને પ્રભને નિઃસત્ત્વ બનાવી દીધી છે. જ્યાં હિન્દીઓએ કામ કરવું જોઈએ ત્યાં તેઓ સહાય થઈ; જ્યાં અદ્ભુત કરવું જોઈએ ત્યાં પછે છે, જ્યાં સામા વસ્તુ જોઈએ, ત્યાં પરાધીન બની જાય છે; જે આત્મ-શક્તિ અને ધીરતાથી વિનય પ્રાપ્ત થાય તેને તેમનામાં અસાવ છે. તત્કાળ કૃતનિશ્ચય, અસરકારક કાર્ય કેવળ અત્યંત દુર્લભ છે; તેમનામાં તણખાનો અને નિશ્ચયનો અસાવ છે. હિન્દી અર્થ વિષેના સારી કમીસન સમક્ષ ૧૦,૦૦૦ અને તેથી વધારે વાર્ષિક પગાર મેળવતા ૨૩૩૮ અધિકારીઓમાં હિન્દીઓ માત્ર ૬૦ હતા, તે બતાવ્યા પછી શ. ગોખલેએ પોતાના પ્રત્યુત્તરમાં

(પ્રત્યુ. ૧૮૭૩૧) તેજ વિચાર દર્શાવ્યો હતો. " તથાપિ વિદેશીય સત્તાનું અતિ બારે અર્થાળપણ એ તેનું એકલ અનિષ્ટ નથી. નૈતિક અનિષ્ટ છે, તે તેનાથી પણ વધારે મોટું છે. વર્તમાન પદ્ધતિ હેઠળ હિન્દી પ્રભને એક પ્રકારે વામનરૂપ બનાવવામાં આવી રહી છે, આપણા જીવનના સહજ દિવસો આપણે હતરતાપણાના પાતાવરણમાં જ્યોતિત કરવા જોઈએ, અને વર્તમાન પદ્ધતિની આવરણમાં સંતુષ્ટ કરવામાં આવે તેને માટે આપણામાંના ઉચામાં ઉચા પુરોષોએ વાંઠા વળવું જોઈએ. " એક સમયની બલવાન અને સાલી પ્રભનું શ્રેષ્ઠ શિષ્ટને બંડામાં બંડું, જંબીરમાં જંબીર અનિષ્ટ ક્યું છે. હિન્દીઓ પુનઃ સનાતન જુસ્સો, ધર્મત અને પ્રારંભશક્તિ વિકાસથી રાકે નહિ ત્યાં સુધી હિન્દુ ભાવિ રાજ્ય નથી. પરંતુ પ્રત્યેક બાજુએ જુનો જુસ્સો જન્ય થતો જાય છે, અને તેમાં આપણી આશા રહેલી છે.

જેઓ ઉપલી હકીકત વાંચશે, અને તેની સત્યતાની કસોટી કરશે, તેમને એવો વિચાર આવશે કે, પોતે પોતાનું સંભાળતી વેળા બૂતકળમાં તેની સ્થિતિ આટલી બધી નહારી હતી કે કેમ ? એની અમને શંકા ઉપજે છે.

કેટલાંક અનુમાનો અને ધારણાઓ.

આ કાચી રૂપરેખાના અવલોકન પરથી અમે કહીએ છીએ: વિદેશીય હુમલા અને સ્થાનિક તોફાનો, સર્વ પ્રભઓને પોતપોતાના કાળમાં વેઠવાં પડ્યા છે, તે છતાં-નોર્મન વિનયથી આરબોને ૧૭૪૫માં ચાર્લ્સ એડવર્ડના અંતિમ પરાજય સુધી ઇંગ્લાંડમાં કેટલી શાંતિ હતી ?-હિન્દ, ઉચ્ચ ઈડીઆ કંપનીના આગમન પૂર્વે આબાદ અને સમૃદ્ધ રાષ્ટ્ર હતું, અને ૧૮મા સેકાના અંત સુધી તેની પ્રચંડ દોહલ, જનસમૂહોનાં સામાન્ય ઉદ્દોષ અને સહી સલામતી અને પ્રચંડ ઔદ્યોગિક નીપજનો પૂરાવો છે, જ્યારે બાપારીઓનું અને શરારી અને બાપાર ચલાવતી કોમોન્ટ્રે દ્રવ્ય સ્થાયી સ્થિતિ દર્શાવે છે, જ્યાં પ્રતિષ્ઠા સારી હતી; બાપારિક પ્રામાણિકતા એટલી મોટી હતી

કે, નાણાંની લેવડદેવડમાં પહેંચો અને દસ્તાવેજો માગવામાં આવતાં નહિ.

કંપનીની હેઠળ અંગ્રેજ સંબંધિત દિન્દને ગરીબ બતાવ્યું, અને તેના ઉદ્યોગોને સ્થાનભ્રષ્ટ કર્યા, અને તાજની હેઠળ અઘાપિ સરકાર તેના ઉદ્યોગોને વિમુક્ત બને છે, દેસમાંથી નિષ્કરણતા-પૂર્વક નાણાંનું પુષ્કળ સોપણ કરે છે, અને પોતાની નજાવી વ્યવસ્થાઓથી આબાદાનીનું પુનરાગમન અટકાવે છે. ૧૭૭૦ અને ૧૯૦૦ વચ્ચે-૧૩૦ વર્ષોમાં બાવીસ દુકાનો પડ્યા છે, ૧૮૮૦ ના દુકાન કમીશનના રીપોર્ટ અનુસાર અઢાર અને ૧૮૮૦ પછી ચાર. ૧૭૭૦ માં આપણે જોઈએ છે તે પ્રમાણે, બંગાળમાં દુકાન પડેલા, ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦ મૃત્યુ થયાં હતાં, ૧૭૮૩ માં મદ્રાસમાં; ૧૭૮૪ માં ઉત્તર દિન્દમાં, જેથી અધોદાની સ્થિતિ કલાત્મક થઈ પડી; ૧૭૮૨ માં મુંબાઈ અને મદ્રાસમાં; ૧૮૦૩ માં મુંબાઈમાં; ૧૮૦૪ માં ઉત્તર દિન્દમાં; ૧૮૦૭ માં મદ્રાસમાં; ૧૮૧૩ માં મુંબાઈમાં; ૧૮૧૩ માં મદ્રાસમાં; ૧૮૩૩ માં મદ્રાસમાં, ત્યાં એક છંદામાં, મુંબાઈમાં ૫,૦૦,૦૦૦ ની વસ્તીમાંથી ૨,૦૦,૦૦૦, મૃત્યુ થયાં, અને મદ્રાસ, મધ્ય-પશ્ચિમ અને નેપાલમાં રાજા હેઠળ પડ્યા વિનાનાં રખડાં પડેલા હતાં; ૧૮૩૭ માં ઉત્તર દિન્દમાં ૮,૦૦,૦૦૦ મૃત્યુઓની સંખ્યા દુકાન કમીશન ધણી ઓછી પારે છે; ૧૮૫૪ માં મદ્રાસમાં, ૧૮૬૦ માં ઉત્તર દિન્દમાં, આશરે ૨,૦૦,૦૦૦ મૃત્યુ; ૧૮૬૬ માં ઓરીસ્સા અને મદ્રાસમાં, ઓરીસ્સામાં ત્રીસ લાગતા લોકો આશરે ૧૦,૦૦,૦૦૦ મૃત્યુ પામ્યા, મદ્રાસમાં આશરે ૪,૫૦,૦૦૦; ૧૮૬૬ માં ઉત્તર દિન્દમાં ૧૨,૫૦,૦૦૦ મૃત્યુ; ૧૮૮૬ માં મદ્રાસ અને ઓરીસ્સામાં; ૧૮૬૨માં મદ્રાસ, બંગાળ અને રજપુતાનામાં, ૧૮૬૬-૬૭ માં ઉત્તર દિન્દ, બંગાળ, મદ્રાસ અને મુંબાઈમાં-મૃત્યુની સંખ્યા આપવામાં આવી નથી, પરંતુ ૪૦,૦૦,૦૦૦ લોકોને સહત આપવામાં આવી હતી; અને ૧૮૯૯-૧૯૦૦ માં ઉત્તર દિન્દ, મધ્ય પ્રાંતો અને મુંબાઈમાં, ૬૫,૦૦,૦૦૦ લોકોને સહત મળી હતી-મધ્ય લેવાયલા દુકાનોમાં તે ખરાબમાં ખરાબ હતો. ૧૮૬૨ અને ૧૮૯૭ માં કસ્ટોમરને પણ દુકાનની ખીમ વેચી પડી

હતી. ૧૮૬૬ માં મુંબાઈમાં માંડીયા તાવ ફાટી નીકળ્યો અને તેના લાખો લોકોને તેણે હત્ત કર્યા છે.

સ્થાનિક ઇર્ષ્યાઓ અને વિસાગો સ્વરાજ્યથી પુનઃ ઉદ્ભવે-પણ અમે ધારતા નથી કે તેમ થાય-તો પણ તે પીકાઓ સ્થાનિક અને સ્વદેશી હશે, જેમાંથી દિન્દ પહેલાંની માર્ક આબાદ બનીને બહાર નીકળશે.

પૌર્ણાસ રાજ્યકર્તાઓ હેઠળ ૫,૦૦૦ વર્ષો સુધી ક્ષુલ્લ કરવામાં આવેલા આબાદ અને ધનવાન જીવન પછી, જે રાજ્યસત્તા માત્ર ૧૫૮ વર્ષોથી અર્ધાં આવી છે, જેમાંનાં પ્રથમ પચાસ કેવળ લૂટાઈમાં જ વ્યતીત કરવામાં આવ્યાં હતાં, અને જેણે માત્ર ૧૮૫૬ માં નિલના વિચરો અને ખાસ કરવાનાં કાર્યો અટકાવ્યાં, તેને સંપૂર્ણ અને અચાનક પાછો ખેંચી લેવામાં આવે તો પણ તે જંગલી દશામાં પડી શકશે નહિ. સીપાઈઓના બળવા સુધી પોતાનાં નારામાં નકારા પૂર્વગામીઓ કરતા દિન્દમાં ખ્રિસ્તી રાજ્યનો ઇતિહાસ વધારે સાંત નીવડશે છે ? અને આપણે વિસ્મરણ કરવું ન જોઈએ કે, સ્વચ્છ સહન વર્તમાન ઇતિહાસ એક વધીલની ખાસ વધીલ તુલ્ય છે, જે પોતાનો પ્રશ્ન રજૂ કરે છે અને પોતાના પ્રતિપક્ષીઓને કાળા પારે છે, પોતાની બાજુએ કરેલા પ્રત્યેક અન્યાયને અને તેટલા ઓછા ખરાબ સ્વરૂપમાં બતાવે છે અને પ્રતિપક્ષ કરેલા પ્રત્યેક અપરાધની અત્યુક્તિ કરે છે.

ખ્રિસ્તે કેળવણીવિષયક અત્યંત મર્યાદિત કાર્ય કર્યું છે, તેમાં તે બહુ ઉપયોગી બન્યું છે, કેમકે મરાઠાઓના ઉદયમાં રાષ્ટ્રીય સાવનામાં જે પ્રબળ ભવિતિ આવી તે તેના ઇતિહાસના અધ્યયનથી બચવાનું બની અને અણીદાર બની; ૧૮૩૫ થી તેણે કેળવણીનું કાર્ય સ્વીકાર્યું, અને જો કે તેનો પ્રચાર અતિ મંદ પ્રકારે થયો છે, અને ૧૯૦૪ ના યુનિવર્સિટીઓના કાયદાએ આરંભેલી અંગ્રજીની નાજવાની સમ્યક્તાવિને પરિણામે દમણ તેની સ્થિતિ માઠી છે, તથાપિ અર્ધિયાં દિન્દ જિનવું બહુ મજબૂત છે, અને તે મજબૂત સંપૂર્ણ સ્વીકાર કરવામાં આવે છે.

આમશાહીએ વિષે જિંદને પુછ્યું હતું કે- તે આર્થિક હોવાને બદલે 'સુખ્યત્વે' બંધુદરબંધામાં ઉપયોગી-હોવાથી તેમાં 'મિશ્રિત લાભ છે, પરંતુ એકંદર રીતે ઇચ્છનીય છે; પ્રાચીન રાજ્યકર્તાઓ પાણી પૂરું પાડવાનાં કામોમાં, જંગલ ખાતામાં, ગામના વહીવટમાં, અને આરોગ્ય ખાતામાં જેટલી સારી રીતે કાર્ય કરતા તેથી જોછી સારી રીતે આ કાર્ય કરવામાં આવ્યું છે.

હિન્દ અંગ્રેજ સહકાર્યને વધાવી લે છે, પરંતુ અંગ્રેજ ઉપરીપણાને તેને બહુ કંટાળે આવે છે; હમનીય કાયદા દ્વારા કરવાનો અને સ્વરાજ્યનો ઉપયોગ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો છે. અંગ્રેજોની સહાયથી તે પ્રાપ્ત કરવાની તે ઉત્કટ અભિલાષા રાખે છે, પરંતુ તે પ્રાપ્ત કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો છે.

તેને સારી રીતે સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે કે, ઇંગ્લેન્ડે "તલવાર વડે તેને છતી લીધું" નથી, "પરંતુ પોતાનીજ તલવારોની સહાય વડે લાંચ, કાપાદાવા, અને અતિ તીવ્ર કુટિલ નીતિ વડે, વિભાગો પાડીને અને એક પક્ષને બીજાની સામે અક્ષાણેને. પરંતુ હવે જો જિંદને તેની સાથે સમાનતાવાર્ધક વર્તન રાખશે અને એક આશ્રયી તરીકે નહિ હિન્દુ એક ભાગીદાર તરીકે તેને આવકાર આપશે તો સહર્મ તે ભૂતકાળનું વિસ્મરણ કરશે.

હિન્દ સ્વરાજ્ય આગે છે, કેમકે:

૧. બ્રિટિશ રાજ્યે તેનાં આગ્રહ અને સમિતિ તરોનો નાશ કર્યો છે, અને તેને બદલે બ્રાહ્મણ અને કાઉન્સિલસની વર્ણસંસ્કર પદ્ધતિ અસ્તિત્વમાં આણી છે, જે સદાને માટે અસહ્ય છે, કેમકે સાર જ્ઞાન ધરાવતા હિન્દી અધિપ્રાયની અધિકારીઓ અવગણના કરે છે, જેઓ આવે છે ત્યારે હિન્દ વિષે તેમને કંઈ જ્ઞાન હોતું નથી, અને પોતાના સંપ્રદાયો ધરાવનાર પ્રાચીન ભૂમિપર અંગ્રેજ રીતિઓ બળાદાર નાખવા મહેલ પછી તેઓ રૂંધેલાં કરે છે કે તેમની વર્ણસંસ્કર વસ્તુ ફેલ્લીન રહે છે. વર્ણસંસ્કરોનું જ્ઞેમજ્ઞ અને છે. વિદેશીય પ્રતીજ્ઞ પુરોધાના અંતરાય વિના પંચાયતોથી પ્રારંભ કરીને આગળ વધીને હિન્દ પોતાની પદ્ધતિ યુનિ-ભાર્યવા અને તેમાં સુધારો કરવા ઇચ્છે છે.

૨. પોતાની કેળવણીનાં ૮૦ વર્ષો પછી બ્રિટિશ રાજ્ય 'પ્રભવ' ૨૦૬ ટકાને કેળવણી આપે છે, અને તેની પોતાની રાજ્યનીતિને કેળવાયલાઓની "સફલતમ લઘુમતી" આશારી છે, અને તેને સ્વાતંત્ર્ય નહિ આપવાનું દારણુ ગણે છે. નપાને, પૌર્વાત્ય રાજ્ય હેડળ, ૪૦ વર્ષોમાં પોતાની સમસ્ત પ્રભને કેળવણી આપી છે. બ્રિટિશ કેળવણી સફલતમ સંખ્યાને આપવામાં આવે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેની દિશા પણ ખોટી છે; બ્રિટિશ સરકાર ચલાવી રાકાય તેને માટે કારકુનો અને કેટલાક ઉચ્ચ ધંધાઓના પુરો પૂરા પાડવાના આશયથી તે રચવામાં આવી હતી. હિન્દને એથી પદ્ધતિની આવરણકતા છે કે, જે જે શાખામાં સંપ્રદાય વિજ્ઞાન આવરણક હોય તે પ્રત્યેકમાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના પાર-ગતો પરા પાડીને અને સર્વ ઉદ્યોગો અને હુન્નરોમાં બ્યાવહારિક પારગતો પૂરા પાડીને તેનાં હથોળે નિકાસ કરે; યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ અને જર્મનીએ પોતાની પ્રભાને માટે કર્યું છે અને બ્રિટન હવે પોતાની પ્રભને માટે કરે છે તેમની માફક ઉપયોગી કાર્યોને માટે જે પદ્ધતિ તેની સમગ્ર પ્રભને કેળવણી આપે. હિન્દ જેમ પણ ઇચ્છે છે કે, ન્યારે પોતાના અંકુશ હેડળની શાળાઓ અને પાઠશાળાઓને ઉત્તેજન આપવામાં આવતું નથી, અને હિન્દીઓએ આકારેલા માર્ગપર તેમના કુદરતી વિકાસમાં તેમની ખાખો કાપવામાં આવે છે ત્યારે વિદેશીય મીસનોની-બ્રિટિશ, સ્કૉલ, અમેરિકન, જર્મન, ડેનીશ, ફ્રેન્ચ, સ્વીસ, ઇટાલીઅન-શાળાઓ અને પાઠશાળાઓ પાછળ તેનાં નાણાંનો લખવટ ખર્ચ અટકાવેલો.

૩. સસ્તા વિદેશીય માલની આયાત તરફ દૃષ્ટા બતાવવાને માટે બ્રિટિશ રાજ્યે હિન્દની લલિતમાં લલિત કલાઓ અને ઉદ્યોગોનો વિનાશ કર્યો છે, અને ચંત્રથી આવતા ઉદ્યોગમાં પણ, જેમકે રૂના કાપડના ધંધામાં, આયાત થયેલા માલ પરનો કસ્ટમસવેરા સમનોલ્લ બનાવવાને માટે દેરામાં બનેલી નીપજ પર કર નાખે છે. તે કાંચી જાણસોની નિકાસને ઉત્તેજન આપે છે, જે તૈયાર બનેલા પદાર્થો તરીકે પાછા આવે છે, આ પ્રમાણે વિદેશીઓના લાભને માટે હિન્દી ઔદ્યોગિક પ્રયત્નોને શાંત કરી નાખવામાં આવ્યા છે. નિકાસને ઉદ્યોગ ધમધોદાર

ચાલતો હોવાથી, ત્યારે ઇશ્વાર કુદ્દ કરવા મુજબ છે ત્યારે હિન્દી નાણાં અર્થાત્ તેનાં હાથમાં પડી રહે છે, અને પોતાની ખાસે ચતો નહિ હોવાથી, અને તેના ઉપયોગ કેવી રીતે કરવા તેણે જ્ઞાન નહિ હોવાથી, તે જમીન પર કાલ્લ કરે છે, અને તેમને નીચળવનારા ભૂએ ચરે છે. કાચા માલના પોતાના વિશાળ સંચયોના ઉપયોગ કરવાને માટે હિન્દી પોતાના પુત્રોને તાલીમ આપે, અને ફક્ત પોતાની ખાસે વધેલા માલનું પરદેશ મોકલે.

સંવર્ધન છે એવા હિન્દીને આશ્રય છે, તે પ્રાચીન પદ્ધતિઓમાં સારાં તત્ત્વોને ઉત્તેજન આપે, અને વાસ્તવ્ય રીતિઓમાં ને સારું કરી તેને ઉપયોગ કરે.

૬ બ્રિટિશ રાજ્ય અત્યંત ખર્ચાળ છે; સાર્વજનિક શાળા પગારો આપીને ઉચ્ચતમ જગ્યાઓ પર તે યુરોપીઓને રોકે છે, અને પ્રત્યેક સ્થળે તેમને "પ્રેમીએ" તરીકે ઠાપત કરે છે-તે પ્રેમીએ પોતે ને પરિસ્થિતિમાં કાર્ય કરે છે તેનાથી અજ્ઞાત હોય છે; તે યુરોપીઓને માટે સઘળી ખાસ જગ્યાઓ રાખી મુકે છે; અન્ય જગ્યાઓ પર હિન્દીઓ ઠાપત થઈ રહે, તેઓ "અંગ્રેજી ઉપાધિઓ" લેવાને માટે ઇશ્વાર નવાને બારે ખર્ચ કરે ત્યારે તેમાં તે ઠાપત થઈ રહે; તે પોતાના નોકરોને પેન્શન આપે છે, જેની કરીને અંગ્રેજ નોકરો નોકરીથી મુક્ત થઈને ઇશ્વાર પાછા ફરે ત્યારે તેઓ હિન્દી નાણાં પર છળી રહે, એથી પ્રચંડ વાર્ષિક ચુસારો થાય છે; અંગ્રેજ કંપનીઓ અને અંગ્રેજ સ્ટ્રી ફેરમાં નાણાં કમાય તેને તે ઉત્તેજન આપે છે, એ પ્રમાણે અન્ય ચુસારો થાય છે; હિન્દીને પરાધીન રાખવાને માટે નસાવવામાં આવતા હિન્દી લશ્કરો ખર્ચ તે હિન્દી ખાસેથી અપાવે છે; ખાલમિન્ડને બીજાનવાનદાર કેન્દ્રસ્થ આપખુદ સત્તાના મુલ્યવાન અંગ્રેજ ખાતાને માટે તે હિન્દી ખાસે નાણાં અપાવે છે. હિન્દી આ સર્વનો નાશ કરવા ઇચ્છે છે; ખરેખર ૧૮૫૮ના ઢંઢેરામાં વચન આપ્યા પ્રમાણે હિન્દીઓને માટે પ્રત્યેક વસ્તુ ખુલ્લી મુકી અને વેગવતતાના પરાવા તરીકે વિદેશીય ઉપાધિઓ માગરો નહિ; હઠીયા ઓફીસને રદ કરે; હિન્દી બહાર કેવળ તાજને અને સાહી પાલમિન્ડની સત્તા સ્વીકારે, જેમાં પોતાને પરત્વું પ્રતિનિધિત્વ મળ્યું હોય. પોતાની પ્રાંતને આધીન રાખવાને માટે નહિ પરંતુ સંરક્ષણ અને સાહી આપવડકાઓને માટે તે પોતાનાં પુરક અને નોકરાળ રાખે.

૭. અન્ય ઠેઠ આપખુદ સત્તાની માફક બ્રિટિશ રાજ્યે રાજ્યવત્રમાં સુધારાઓને બદલે કમળને સ્થાન આપ્યું છે. હિન્દી આ સર્વ કમળીય

૪. બ્રિટિશ રાજ્યે જાણી પૂરું પાડવાનાં સાધનો તરફ બેદરકારી બતાવી છે-દારણ કુબળોને લીધે માત્ર થોડા સમય પરજ તે સાધનોનું ખાતું તેણે હાથમાં લીધું છે, અને હમણાં પણ નાણાંના અભાવે તે મૂખે મરી રહ્યું છે-અને અપિચારી રીતે જંગલો કાપી નાખીને થોડા સમય પહેલાં સુધી તે ફરીથી વાવવાના કાર્ય તરફ બેદરકારી બતાવી હતી પરિણામે જમીનના વિશાળ પ્રદેશો, વિશેષ કરીને વાયવ્યમાં, મેદાનો બની ગયાં છે, ને પૂર્વે સમૃદ્ધ અને ફલદ્રૂપ હતાં. હિન્દી જાણી પૂરું પાડવાના સાધનને અને જંગલ ખાતાને સરકારનાં પ્રથમ કાર્યોની કોટિમાં ગણે છે.

૫. બ્રિટિશ રાજ્યે આરોગ્યવર્ધક ખાતા તરફ બેદરકારી બતાવી છે, અને શહેરોમાં એકઠા મવાના અને ગામો તરફ દુર્લભ કરવાના વલણે બધી રીતિઓમાં દેરફેરો કરવાની આવશ્યકતા ઉત્પન્ન કરી છે મરજી એ મક્કીનતાનો વ્યાધિ છે, જેણે મલીન યુરોપને કલ્લ કરી નાખ્યું અને અર્ધ-સ્વચ્છ યુરોપ સમક્ષ અદશ્ય થઈ ગઈ, તેનાથી બચણીત બનીને તેણે કેટલીક ઉતાવળી અને અવિચારી રીતિઓ ગ્રહણ કરી, જેથી હિન્દી સંહાનુભૂતિ નષ્ટ થઈ અને હવે આરોગ્યવર્ધનનાં કરતાં હિન્દી શરીરોમાં રસી મુકવાનો અધિક ઉલ્લેખ કરે છે, આ પ્રમાણે વ્યાધિને ખરેખર અમર બનાવે છે. દેશી પદ્ધતિઓને મટિના સમર્થ વિરસકારથી, અને સરકારે કરેલા તેમના બહિષ્કારથી પીડામાં વધારો થાય છે, અને તેમને બદલે ખર્ચાળ આધુનિક સામગ્રી પ્રતિસ્પર્ધે પૂરતા પ્રમાણમાં પૂરી પાડવી અવશ્ય છે. સરકારની પ્રથમ ફોજમાં આરોગ્ય

કાર્યમાં સાર કરી નાખ્યો; પોતાની પ્રજા પાસે છે તેને જલાર પડતો અટકાવવાને બદલે તે દીપીયાર દેશે તેના તેને ભય નહિ લાગે; સ્વતંત્ર દુશ્મનોનો તે સુધારો કરશે; દિન્દિના બ્રિટિશ વાણી અને સ્વતંત્ર હાપખાનાની ધીકાંનો તેને સમ્યક્ નહિ, પરંતુ બિટનમાના બ્રિટિશ સમ્યક્ ભય નહિ લાગે; દુશ્મનોથી જે અસતોષ જન્મે તે અનુકરણ કરશે.

સંપ્રેષમાં

હિન્દુ-શુલાશ્રમ બન્ધુ છે, અને સ્વતંત્ર બનવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો છે.

હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોન્ગ્રેસનો ઇતિહાસ.

પ્રથમ પ્રકરણ.

પ્રથમ રાષ્ટ્રીય કોન્ગ્રેસ.

ઈસવી સન ૧૮૮૪ ના ડિસેમ્બર માસની આખરે મદ્રાસમાં, ધર્મ અને સુધારાના પ્રજ્વળીતાયતી દિવાન બહાદુર રઘુનાથરાવના ગૃહમાં સત્તર પુરોહિતોએ મળ્યા હતા. તેમાંના ઘણાખરા અઘરાઈમાં તરત જ સમાપ્ત થયેલા ધીમોસોફીસ્ટ સોસાયટીના વાર્ષિક સંમેલન (કન્વેન્શન)ના પ્રતિનિધિઓ હતા, અને બાકીના મિત્રો તરીકે તથા સહાયભૂતિ ધરાવનારાઓ તરીકે ત્યાં ઉપસ્થિત થયા હતા. પરંતુ ખચીત, તેમનાં હૃદયોમાં સ્ફુરાયમાન થતી હિન્દની પ્રબળ અર્જના આ નવીન અભિમાને, ભૂતકાળમાં હિન્દનું જે ગૌરવ હશે તે ગૌરવ ભવિષ્યકાળમાં પ્રાપ્ત કરવાની હઠિત થતી આશાએ, રાજપુરુષવિહીન થયેલું પૂર્વ સર્વે પ્રવાન પાશ્ચાત્ય પ્રભુઓનું ગુલામ રહેવાનું નથી અને મહાન સામાજ્યોની જન્મભૂમિ એશિયા રાજકર્મ મહલુ કરવાને પુનઃ પોતાનો હાથ લગાવશે એવી ભાવનાએ—આ સ્વપ્નને જે રૂપલક્ષ્મિમાં રમણ કરનારાઓને પરસ્પર મસલત કરવાને પ્રેર્યા હતા, અને અતિસાર હાનિદર્શક કરાવ કરીને તેમણે પોતાનામાંથી કામચલાઉ કમિટીઓને એક સમૂહ રચ્યો, ત્યાં ત્યાં શહેરોમાં પ્રત્યેક પોતાની જગ્યાએ બીજાઓને આકર્ષી લેવા અને વિશેષ મસલત કરવાને માટે ફરીથી મળવું એવો હસવ કર્યો. તેમનાં નામે આપણે તેમની રાજવાં લેએ; કેમકે તેઓ મહાન રજાનાં બીજ રૂપ હતા. આ નાના સમૂહમાં કલકત્તાના નરેન્દ્રનાથ સેન નામક પ્રમુખ થોડા હતા, અને કેટલાક સમય પછી “ઈન્ડિઅન મિસ્ટ્ર” નામક પોતાના પત્રમાં એ નામે તેમણે

પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. તે કહે છે કે “જે પ્રતિનિધિઓ સંમેલન (કન્વેન્શન)માં હાજર થયા હતા, તેમાંના ઘણાખરા દેરાના જે સિત્ત સિત્ત વિભાગોમાં ધુમી રહ્યા છે, ત્યાંની સમાજના તેઓ સામાજિક પ્રાદેશિકતા દષ્ટિએ અગ્રેસરો છે.” તેઓનાં નામે નીચે પ્રમાણે છે:

મદ્રાસ: માનનીય રા. એસ. મુલકાવય આચર (પાછળથી હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશ, કામચલાઉ પ્રમુખ ન્યાયાધીશ, કે. સી. આઈ. ઇ. અને એલ. એલ. ડી.) સ. પી. રંગિયા નાયડુ અને રા. પી. આનંદ ચાર્લ્ડ.

કલકત્તા: બાબુ નરેન્દ્રનાથ સેન, બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, (બંગાલાના “તાજ વિનાના રાજા”, મહાન વક્તા અને રાષ્ટ્રનેતા) અને બાબુ એમ. ઘોષ.

મુંબઈ: માનનીય રા. વી. એન. મંડલીક, માનનીય રા. કે. ડી. તેલંગ (પાછળથી હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશ) અને રા. દાદાભાઈ નવરોજી (“ હિન્દના દાદા. ”)

પુના: રા. સી. વિજયરાવ મુડલીઆર, અને રા. પાંડુરંગ ગોપાલ.

બનારસ સરદાર દલાલસિંઘ.

અલ્હાવાદ: બાબુ હરિશંકર.

વારણસી આંધ: બાબુ કાશિમસાહ અને ચંદિત હરમીનારાયણ.

મંગલ, બાબુ, આર્ય, દ્ર. મિત્ર.

અયોધ્યા, બાબુ શ્રીરામ.

“આ સત્તર બવા” અને સોચી પુરવોએ પ્રેમ પૂર્વક અને આશાપૂર્વક માનુષ્યમનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે રાજકીય રાષ્ટ્રીય સંચાલનનો વિચાર ઉત્પન્ન કર્યો હતો.

પોતપોતાને ઘેર પાછા ફર્યા પછી તેમણે પોતાનાં શહેરોમાં અને પ્રાંતોમાં શું કાર્ય કર્યું, તેની નોંધ રાખવામાં આવી હોય એમ દેખાઈ નથી, પરંતુ પ્રથમ હિન્દી રાષ્ટ્રીય, પરિષદની કાર્યવાહીનો અહેવાલ આપણને કહે છે કે “આવતા નાતાવના તહેવારમાં હિન્દના સર્વ વિભાગોના પ્રતિનિધિઓની એક સભા ભરવાનો હશવ ૧૮૮૫ ના માર્ચમાં કરવામાં આવ્યો હતો. ‘પુના’ અંધ સ્થળ હોવાથી તેને અત્યંત સાવધાન સ્થળ લેખવામાં આવ્યું.” અંદોથી આગળ પગલા ઉપાડતા સત્તાવાર અહેવાલો માર્ચ ૧૮૮૫ કરાવવામાં આપણને સહાયક થાય છે.

“આ” સભામાંથી નીચેના સહુ સર પ્રકટ કરવામાં આવ્યો હતો, અને પૂરા ત્રીસ વર્ષો ઉપર કોંગ્રેસના જન્મના આ દિવસોમાં કોંગ્રેસના પિતા-ઓના વિચારો કેવા હતા તે તેમાં બતાવવામાં આવેલું હોવાથી આને ૧૯૧૫ માં એ સહુ સર અત્યંત બહુવા યોગ્ય છે. પોતાની નહ ચલ્લી સ્વતંત્રતાને પાછી મેળવવાની અને જે બલવાન મહારાજપર “સૂર્ય” હતી આયમતો નથી” તેની સ્વતંત્ર પ્રભુઓમાં સ્વતંત્ર અને સ્વરાજ્ય ભાગવતી પ્રભુ બનવાની પોતાની હકતમાં જેઓ હિન્દી રાષ્ટ્રના અમેસરો યવાના હતા તેમના પ્રથમ વિચારો એ સહુ સર બતાવે છે

એ સહુ સર આ પ્રમાણે છે

૧૮૮૫ ના ડીસેમ્બરની ૨૧ મી તારીખથી ૩૧ મી તારીખ સુધી હિન્દી રાષ્ટ્રીય યુનિયનની એક પરિષદ ભરાશે

મંગલ, મુંબાઈ અને મદ્રાસ હવાઈઓના સર્વ વિભાગોમાંથી આવેલા છ મેમ્બરોમાંથી સુસાત અમેસર રાજ્યદારીઓ—પ્રતિનિધિઓની આ પરિષદ બનશે

આ પરિષદના પ્રત્યેક ઉદ્દેશો આ પ્રમાણે છે

(૧) રાષ્ટ્રીય પ્રગતિને માટે કાર્ય કરનાર સર્વ અતિ ઉમર્ગી સેવકોની પરસ્પર અંગત યોગબાહુ ક્ષતવવા માટે સંજગતા કરવી, (૨) આવતા વર્ષમાં જે જે રાજકીય પ્રવૃત્તિઓ કરવાની હોય તેમની પર ચર્ચા-કરવી અને નિર્ણય કરવો.

પરોક્ષ રીતે આ પરિષદ સ્વદેશી પાર્લામેન્ટના બીજા બનશે અને જે યોગ્ય રીતે ચલાવાશે તો હિન્દ હજી કંઈ પણ પ્રકારની પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓને માટે સંપૂર્ણ નાલાયક છે એવા આશ્-પનો, જવાબ ન હઈ શકાય એવા પ્રયુક્ત તે થોડાં વર્ષોમાં વાળશે આ પરિષદમાં નિર્ણય કરવામાં આવશે કે, બીજી પરિષદ વળી પાછી પુનામાં ભરવી અથવા મિટિસ એસોસિએશનના ‘હાઈડરબાદ’ અનુકરણ કરીને ‘દર વર્ષે’ પરિષદો ભૂદા-ભૂદા મહત્વના કેન્દ્રસ્થલોએ ભરવી

આ વર્ષે પરિષદ પુનામાં હોવાથી, રા. ચિપલુનર અને સાર્વજનિક સમાના બીજા સભ્યોએ સ્વાગત સભા રચવાનું કહ્યું હતું છે, અને સર્વ સ્થાનિત વ્યવસ્થાઓ તેમના હાથમાં રહેશે પાર્વતી ટેકરીની નજીક પેશવા બાગનો (તેમાં બાગની માફક સાર્વજનિક સભાની માવીકોનો એક સુદર હોલ આવેલો છે) ઉપયોગ સભાસ્થાન તરીકે તથા પ્રતિનિધિઓના નિવાસસ્થાન તરીકે કરવામાં આવશે, અને પ્રત્યે પ્રતિનિધિને અનુકૂળ જગ્યા આપવામાં આવશે આ બાગતને ઝાઝી અગત્યતા આપવામાં આવે છે, કેમકે જ્યારે આ પ્રમાણે એક અઠવાડિયા સુધી સપળા એકઠા રહે ત્યારે (થોડા સમય પર મુંબાઈમાં બન્યું હતું તેમ) આખા શહેરમાં હઝળખંધ ખાનગી નિવાસસ્થળોમાં પ્રતિનિધિઓ વિખરાઈ અથવા હોય તેના કરતા અનેકગણા વધારે પ્રસંગો મિત્રતાપૂર્ણ વ્યવહાર કરવાને મળશે

પુના આવવા માટે અને લાથી પાછા ફરવા માટે પ્રતિનિધિઓએ પોતાની મેળે વ્યવસ્થા કરી લેવી પડશે, પરંતુ તેઓ પુનાને દેશ્વે સ્ટેશને આવી મડોએ ત્યારથી તેઓ પાછા ને ત્યાં સુધી તેમને જેની જેની જરૂર પડી શકે તેવી પ્રત્યેક વસ્તુ ગોઠી, રહેવાની સગવડ, ખાસકર વિગેરે-તેમને નહાં છીધા વિના પૂરા પાડવામાં આવશે.

આ પ્રમાણે યનારો અર્થ સ્વાગતમંડાળમાંથી આપવામાં આવશે, અને તે બંદોળ બેઠું કરવાનું સર્વથી પ્રથમ તો પુના એસોસીએશને અત્યંત ઉદારતાપૂર્વક માથે લીધું છે; પરંતુ બે પ્રતિનિધિઓ આવેલા વધારાનો અર્થ કરી શકે એવી સ્થિતિના હોય તેઓને પોતાની મરજીમાં આવે તેટલી રકમ એમાં બરવાની છૂટ છે. આ બરાચલાં નાણાંમાંથી ને રકમ બાકી વધશે તે આવતા વર્ષના સ્વાગતમંડાળને માટે રાખવામાં આવશે.

એમ માનવામાં આવે છે કે, પુનાના આપણા મિત્રો બાદ કરતાં સિંધ અને વરાહ સંહિત મુંબાઈ ઇલાકામાંથી આશરે ૨૦ પ્રતિનિધિઓ આવશે, મદ્રાસ અને નીચલા બંગાલ પ્રત્યેકમાંથી આશરે તેટલીજ સંખ્યા આવશે, અને વાયબ્સ પ્રતિ, અયોધ્યા અને પંજાબમાંથી બધા મળીને લગભગ તેનાથી અર્ધા પ્રતિનિધિઓ આવશે.

સીતેર પ્રતિનિધિઓનો તેમનો અંદાજ અત્યંત મધ્યમ અને સત્ય હતો, કેમકે ખરેખર બહોતેર જણાઓએ પ્રતિનિધિઓ તરીકે પોતાનાં નામો નોંધાવ્યાં હતાં, અને બીજા ત્રીસ જણાઓએ મિત્રો તરીકે હાજરી આપી હતી, કેમકે સરકારી નોકરો હોવાથી તેઓને એક રાજકીય સંમેલનમાં પ્રતિનિધિઓ તરીકે કાર્ય કરવાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો હતો. તથાપિ પ્રથમ બેઠક પુનામાં મળી નહિ, કારણ કે, નાગલ આડા ચોડાક દિવસોજ રહ્યા હતા, તેવામાં કોંગ્રેસીયાથી કેટલાંક છુટાં છવાયાં મરજી પડ્યાં. કદાચિત્ કોંગ્રેસીયું કાંઈ નીકળશે એવાં ચિન્હો જણાયાં, અને પરિપક્વને -જેને હવે કોંગ્રેસના નામથી જોગજવામાં આવે છે- મુંબાઈમાં બરવામાં વધારે રહીપણુ જે એમ લાચુ, ગોહળદાસ તેજપાલ સંસ્કૃત પાઠશાળા અને છાત્રાલયના વ્યવસ્થાપકોએ પોતાનાં સધળાં સુદર મહાનો કોન્ગ્રેસના ઉપયોગને માટે આપ્યાં, અને ૨૭ મી ડીસેમ્બરના પ્રભાત સુધીમાં હિન્દી પ્રબળ પ્રતિનિધિઓના સ્વાગત માટે સર્વ તૈયારીઓ થઈ ગઈ હતી. ત્યાં જેઓ હાજર હતા તેમનાં નામોની યાદી તરફ આપણે દૃષ્ટિ કરીએ છીએ ત્યારે હિન્દની સ્વતંત્રતા મેળવવાની હકતના ઉત્કાંક્ષમાં સુપ્રસિદ્ધ થયલા કેટલાઓનાં નામો

તેમાં જેવામાં આવે છે : ઉપરઃદર્શીવવામાં આવેલા કારણને લીધે જેઓ પ્રતિનિધિઓ તરીકે કાર્ય કરી ન શક્યા, તેમાં નીચેનાં, પ્રો. આપણા જેવામાં આવે છે: સુધારક, દિવાન, બહાદુર આર. રઘુનાથરાવ, મદ્રાસના રેપ્રેસેન્ટેટીવ કોલેજર, માન. સ. મહાદેવ જી. રાનડે, તે સમયના ધારાસભાના સભ્ય અને પુનાની રેપ્રેસેન્ટેટીવ કોલેજના ન્યાયાધીશ, પછીથી મુંબાઈની હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશ અને પ્રતિષ્ઠિત અને વિશ્વસનીય અગ્રેસર; વિદ્વાન અને લૅગલ તરીકે પાછળથી પંકાયેલા આશાના લાલા બેનનાથ અને પ્રોફેસર કે. સુદરમણ તથા પ્રોફેસર આર. જી. લંડારકર. પ્રતિનિધિઓમાં સુપ્રસિદ્ધ હિન્દી પત્રોના અધિપતિઓનાં નામો નોંધવા યોગ્ય છે: “ જ્ઞાન પ્રકાશ ”, પુના સાર્વજનિક સભાનું “ ધી ટર્ગેટ્લી ” જર્નલ, “ મરાઠા ”, “ કેસરી ”, “ નવ વિચાર ”, “ ધી ઇન્ડિઅન પ્રીસ ”, “ નાસ્તીત ”, “ હિન્દુસ્થાની ”, “ ધી ટ્રીબ્યુન ”, “ ધી ઇન્ડિઅન સુનીઅન ”, “ ધી ઇન્ડિઅન રેપ્રેસેન્ટેટીવ ”, “ ઇન્ડુ પ્રકાશ ”, “ ધી હિન્દુ ”, “ ધી કેસન્ટ ”. કેટલાં બધાં પ્રતિષ્ઠિત અને સલાહિત નામો પ્રકાશે છે. સીમલાથી મી. એ. એ. જીમ આવેલા છે; કલકત્તાથી બાણુ રાજસુ. સી. બોનરજી અને નરેન્દ્રનાથ સેન; પુનાથી હમલુ. એસ. આપ્ટે અને જી. જી. આગારકર; લખનૌથી ગંગા પ્રસાદ વર્મા, મુંબાઈથી દાદાભાઈ નવરોજી, કે. ડી. તેલંગ, શ્રીરંગપાલ એમ. મેહતા. હમણાંની જેમ તે સમયે પણ મુંબાઈ કોર્પોરેશનના અગ્રેસર-ડી. ઇ. વાઘ્લા, બી. એમ. મલખારી, એન. જી. ચંદાવરકર; મદ્રાસથી પી. રંગીઆ નાયડુ, મહાજન સભાના પ્રમુખ, એસ. સુબ્રમન્ય આવર, પી. આનંદ ચાહુ, જી. સુબ્રમન્ય જૈયર, એમ. વીરયધવાચારીઅર; અનંતપુરથી પી. કેસવ પીલાઈ. હિન્દુસ્થાનની સ્વતંત્રતાને માટે સર્વથી પ્રથમ કાર્ય કરનારાઓમાંના તેઓ હતા, જેઓ હજી આ પૃથ્વી પર છે તેઓ અદ્યપિ તેને માટે કાર્ય કરે છે.

ઇસ્વી સન ૧૮૮૫ના ડીસેમ્બરની ૨૮ મી તારીખે, મહાજનના ૧૨ વાગતાં ગોહળદાસ તેજપાલ

સંસ્કૃત પાઠશાળાના હોલમાં પ્રથમ રાષ્ટ્રીય પરિષદની બેઠક મળી. મી. એ. એ. હુમ, માન. શ. એસ. સુબ્રમન્ય આચર, અને માન શ. કે. ડી. તેલંગે પ્રથમ પ્રમુખ બાણુ હબ્બરુ. સી. શોનરછીની ચુંટણીની દરખાસ્ત અનુક્રમે રજૂ કરી, અનુમોદન આપ્યું અને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું હતું. તેમના અવાજે પ્રથમ સંભળાયા હતા. આ પ્રમાણે માતૃભૂમિનું માન પામેલા અસંખ્ય નરોમાના પ્રથમ નરે તેની પ્રથમ રાષ્ટ્રીય પરિષદનું પ્રમુખ સ્થાન ને પળે લીધું તે પળ જલ્દીર અને ઐતિહાસિક હતી.

કોંગ્રેસના પ્રતિનિધિત્વવાળા અને મોતવાનિતસ્વરૂપવિષે લેલેખ કર્યા પછી ચાર ક્ષણોમા તેમણે મોંઘે સના ઉદ્દેશો દર્શાવ્યા હતા.

(ક) મહારાજ્યના વિવિધ ભાગોમા આપણા દેશના હિતને અર્થે વધારે ઉમંગી કાર્ય કરનારાઓમા અંગત પરિચય અને મૈત્રી વધારવા.

(ખ) આપણા દેશના સર્વ દેશપ્રેમીઓમાથી પ્રત્યક્ષ અંગત મૈત્રીવ્યવહારવડે

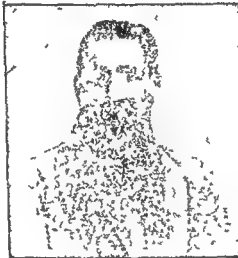
નિતિવિષયક, ધર્મવિષયક અને પ્રતિક સકળ રાજ્ય ભેદભાવો નિર્મૂળ કરવા, અને આપણા પ્રિય હોર્ડ રીપનના ચિર સ્મરણીય રાજ્યમા લઘુભવ પામેલા રાષ્ટ્રીય એકતી બાવનાઓને અધિક વિકસાવવી અને સંજીન જનાવવી

(ગ) અત્યારના ટેલાક વધારે મદત્વના અને વધારે દમાળ દરતા સામાજિક પ્રત્યે વિશે સંપૂર્ણ ચર્ચા કરી હિન્દના દેગવાયલા વર્ગોના પાકટ અભિપ્રાયો નજી લઇને તેમની સનાવાર નોંધ રાખવી.

(ઘ) સાર્વજનિક હિતને માટે દેશી રાજ્યદારી પુરવોએ આવતા બાર માસમાં કેવી પદ્ધતિ અને કેવી રીતિઓએ કાર્ય કરવું છપ્ત છે, તે સંબંધી નિર્ણય કરવો.

આમાના પ્રથમ ત્રણ સારી રીતે કાર્યમાં ઉતારવામાં આવ્યા છે, પરંતુ ચોથા તરફ ઓછું લક્ષ આપવામા આવ્યું છે, અને આજે તેને માટે દમાલ કરવાની જરૂર છે. આવા માર્ગદર્શનની મોટામાં મોટી આવશ્યકતા છે, અને પોતાના શ્રેષ્ઠ પુરવો પાસેથી તે માગવાનો પ્રયત્ન લોકક

સર્વ સંધક હીલ-ચાલોમા મધ્યમિ-નુએથી લોકક માર્ગ-દર્શનની આવશ્યકતા હોય છે બનાવો અને રાજનીતિ વિષે ક્રમતી નિર્ધારી કરીને અને સરકાર પાસેથી આવ-શ્યક સુધારાઓની માગણી કરીને મંચેસે પ્રક્ષ રાજીય પ્રકારે દેગવાયલા વર્ગને અભિપ્રાય કેન્દ્રમ્પ કર્યો છે, પરંતુ દરેક આગામી વર્ષમા દરવાના કાર્યની પૂરતી રૂપરેખા દારી નથી, તેથી રાજકીય કાર્યમાં

બાણુ હબ્બરુ. મી. શોનરછી.

પ્રથમ કોન્ગ્રેસના પ્રમુખ

મુદાને અને જુસ્સાને અભાવ રહો છે કરાવોમાં ને સર્વ બાળતોનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે, તે સર્વ વિષે ચળવળ કરવી અસાધ્ય છે, અને તેથી આખા દેસમા રાજકીય કાર્ય ડામાડોળ અને એકલું અડલું પડી ન્ધય છે, અને તેથી મોટેભાગે તેની કાલ અસર થતી નથી, સંયુક્ત કાર્યનું નામ પણ હોઈ નથી. તદ્વિ પોતાની દષ્ટિમાં નમુન હોઈ નેમ હોય ત્યારે હિન્દ કેવી ચળવળ કરી શકે છે, તે દક્ષિણ આફ્રિકાના દુઃખો વિષેની ચળવળ પૂરથી સ્પષ્ટ માનુમ પડે છે.

હિન્દની માનવીઓ ફસાવવાનો પ્રારંભ પ્રથમ

રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના નવ ઠરાવોથી થાય છે.

પ્રથમ ઠરાવમાં હિન્દુ રાજ્યતંત્ર કેવું ચાલે છે, તેની તપાસ કરવા માટે ચાહી દમિશન નીમવાની માગણી કરવામાં આવી હતી.

બીજે ઠરાવ ઇન્ડિયા કાઉન્સિલ (હિન્દી પ્રધાનની કાઉન્સિલ) કાઢી નાખવા વિષે હતો.

ત્રીજા ઠરાવમાં ધારાસભાઓની ખામીઓ દર્શાવવામાં આવી હતી. તે સમયે ધારાસભાઓમાં સર્વ સંખ્યોને નીમવામાં આવતા હતા. ચુંટાયેલા સંખ્યોને દાખલ કરવા, સવાસો પૂછવાનો હક્ક આપવો, ધારાસભાઓ સમક્ષ અંદાજ પત્રો રજૂ કરવાં, વાયબલ પ્રાત, અધોધ્યા અને પંતબ્રમા ધારાસભાઓની સ્થાપના કરવી, અને ધારાસભાની બહુમતીઓના નિયમસર વાધાઓ પર વિચાર મલાવવાને દિવાને આમમાં રટેન્ડીંગ કમિટી નીમવી, એવી માગણીઓ આ ઠરાવમાં કરવામાં આવી હતી.

ચોથા ઠરાવમાં આઈ. સી. એસ. (હિન્દી સીવીલ સર્વિસ) ની (ઇન્કાંડ અને હિન્દમાં) એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની અને ઉમેદવારોની ઉમ્મરની હદ વધારવાની વિનંતિ કરવામાં આવી હતી.

પાંચમો અને છઠો ઠરાવ હરદરી અર્થ વિષે હતા.

સાતમા ઠરાવમાં ઉપવા બ્રહ્મદેશને ખાલસા કરવા સામે અને તેને હિન્દુસ્થાન સાથે જોડી દેવાની ફરખાસ્ત સામે વાધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો.

આઠમા ઠરાવમાં રાજકીય મંડળોને ઠરાવો મોકલી આપવાની આજ્ઞા કરવામાં આવી હતી, અને સમગ્ર દેશ પર રાજકીય મંડળોએ અને બહાર સભાઓએ તેમની પર ચર્ચા કરી હતી અને તે પસાર કર્યા હતા, આવી સુંદર ચોળનાનો હવે ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી, તેમને અતિ ઉત્સાહથી પસાર કરવામાં આવ્યા હતા, અને કોઈ કોઈ સ્થળે ગોજા બાળતોગા સુધારા કરવામાં આવ્યા હતા, જ્યારે બપાલવાએ ઇન્ડિયા કાઉન્સિલ કાઢી નાખવા સાથે વાધો લીધો, કારણકે તેની માન્યતા પ્રમાણે તે (કાઉન્સિલ) હિન્દી પ્રધાન પર અંકુશ રહે હતી, અને તે હિન્દી

પ્રધાન પરની કાઉન્સિલની સત્તા અસરકારક બનાવવા માગતું હતું.

છઠ્ઠા ઠરાવમાં નક્કી કરવામાં આવ્યું કે, ૧૮૮૬ ની ૨૮ મી ડીસેમ્બરે આગામી કોંગ્રેસ કલકત્તામાં ભરવી.

આ ઠરાવોમાનો પ્રથમ ઠરાવ “ ડીસેન્ડ્રાલીઝે સન અને પબ્લીક સર્વિસીસ કમીશનોએ ” અંશતઃ સ્વીકાર્યો છે; બીજાની માગણી હજી ચાલુ છે; ત્રીજોને ધલોખેરો ભાગ મીટિંગ-મેમ્બર્સ મુધારાઓમાં આપવામાં આવ્યો હતો; એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવા વિષે ચોથા ઠરાવમાં કરવામાં આવેલી વિનંતિને હજી સ્વીકાર થયો નથી, પરંતુ ઉમેદવારોની ઉમ્મરની હદ વધારવામાં આવી છે; પાંચમા, છઠ્ઠા અને સાતમાની કોઈ પણ અસર થઈ નથી. આઠમા અને નવમા ઠરાવોનો, અલગત અમલ કરવામાં આવ્યો હતો.

મદ્રાસના “ હિન્દુ ” પત્રના તંત્રી અને મદ્રાસના અંગ્રેસરોમાંના એક અત્યંત હીમતવાન અને હીર્ષદિષિવાળા રા. સુબ્રમન્ય આચરે પ્રથમ ઠરાવ રજૂ કરતી વેળા એક સુંદર ભાષણ કર્યું હતું. તેમણે ધલો ભાગ આપે પણ સંત્ય કાગે છે. તે ઠરાવ નીચે મુજબ હતો, કે “ હિન્દી રાજ્યતંત્ર કેવી રીતે ચાલે છે, તેની તપાસ કરવાને માટે જે કમિટી નીમવાતું થયત અપાયું છે, તેને આ કોંગ્રેસ ઉમંગથી વધાવી દે છે. ” તેમણે (રા. આચરે) બતાવી આપ્યું કે, હરક ઇન્ડિયા કંપનીના સમયમાં તેને નવો પરાવાનો (વાઈર) આપવી વેળા ફર વીસ વર્ષોને અંતરે દેશની સ્થિતિની બહુ હીમતી તપાસ કરવામાં આવતી હતી, પરંતુ જ્યારથી ૧૮૫૮માં તાજે રાજ્યતંત્ર પોતાના હાથમાં લીધું ત્યારથી જ તપાસો બંધ પડી ગઈ છે, અને પ્રતીની સ્થિતિની દુ.ખદ અધોગતિ થતી જાય છે, તે તરફ દષ્ટિ કરવામાં આવતી નથી. શબ્દોમાં પાક્ષિયેન્ડે સત્તા પોતાના હાથમાં લીધી, બાકી ઇંગ્લેન્ડના (સર્વકીય) પક્ષના દિતોને સંજ્ઞા હોય તે : સિવાય બ્યવહારમાં તે તેણે પડતી પ્રતી છે, અને નાજુદ થયેલી કંપનીની જગ્યા ઇન્ડિયા કાઉન્સિલે લીધી છે, પરંતુ દેશની સ્થિતિની તપાસ કર્યા વિના તે રાજ્યતંત્ર મદ્રાસે છે. ”

“ન્યાયી અને પ્રમાણિત અંગ્રેજ પ્રબલ” તેમણે વિનંતિ કરી અને સત્વ વસ્તુસ્થિતિ તપાસવાની માગણી કરી. રા. ગિરોડશાહ એકતાએ અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, “પોતાનો ન્યાય કરવાને ન્યાયાસન પર બેસનાર અંગ્રેજો-ઇન્ડી-ઓનોએ” આવી તપાસ દરની ન ભેઠએ બાબુ નરેન્દ્રનાથ સેને વિશેષ અનુમોદન આપતા દર્શાવી આપ્યું કે, વાળે સત્તાવીસ વર્ષો સુધી પ્રત્યક્ષ રાજ્યતંત્ર ચલાવ્યા પછી તેનાં પરિણામો શું આપ્યા છે, તેના સરવૈયા રૂપ આ તપાસ થશે. તે પછી એ ઠરાવમાં એક સુધારો કરવાની ફરજાસ્ત રજૂ થતાં રસભરી ચર્ચા થઈ, અને સુધારેલા આકારમાં ઠરાવ ઉપર પસાર થયો. પ્રકરણના અંત ભાગમાં ઠરાવો છાપવામાં આપ્યા છે.

૨૬ મી ડિસેમ્બરે રા. ચીપ્લનકરે બીજો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં દિન્દી દરીયાપારની દાદી ભેવી ઇન્ડિયા કોંગ્રેસીયને કાઢી નાખવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. તેમણે બતાવી આપ્યું કે, દિન્દીસ્થાનનો વહીવટ વાલ નહિ, પણ નોકરી પરથી ફરિગ થયેલા એ બે-ઇન્ડીઓને ચલાવે છે, જેમની તરફ ૧૮૫૮ માં લોર્ડ ખીન્સફોર્ડે રાંધાસ્ત કૃષિએ ભેખું હતું. (ગવર્મેન્ટ એક ઇન્ડિયા બીજા પર થયેલી ચર્ચા વાચવાની જેમને કાળજી હશે, તેમને માલુમ પડશે કે, અત્યારે ને ક્યને આચર્યકારક રીતે પ્રબલત્રીય લાગે છે તે તે સમયે જોવાયા હતાં, અને તે વખતે બંનેએ તરતજ શાત થયેલા હોવાથી દિન્દી યોગ્ય માગણીઓ રજૂ કરવી અશક્ય છે, તે વિષેના પક્ષાત્તાપના ઉદ્ગારો પણ તેમને માલુમ પડશે.)

ઠરાવને અનુમોદન આપતાં રા. આનન્દ ચાઉંએ અત્યંત કટુ દીગ કરી હતી, અને “પણોજ સુસ્ત વ્દના વિચારોના બની ગયેલા દિન્દી રાજ્યકર્તાઓની ટોળાની” વિલક્ષણતાની દીકા કરી હતી. “નેએ એટલા બધા અશક્ત બની ગયા છે કે, દિન્દી નોકરી કરવાને અયોગ્ય છે,” પરંતુ ઇંગ્લાંડની સારી આબોહવાને લીધેન માત્ર અરાક્તિનો ફર જોઈ શકાયો છતાં ઇંગ્લાંડમાં પ્રમોનોને પધેલો સુઅર્વાટો ઉકેલવાને

યોગ્ય છે. અન્ય સર્વ સુધારાઓ પૂર્વે એ કાઉન્સીલ કાઢી નાખવાની જરૂર છે. રા. ફીરોઝશાહ એકતાએ પણ એવા વિચારો દર્શાવ્યા કે, રાક્ષિટીન એંગ્રો-ઇન્ડીઓને દિન્દીમાના પોતાના બંધુઓ તરફ પદાપાત બતાવે છે, તેથી અખીવ કરવાની અઠાસત તરીકે તેઓ બહુ અસતોષ આપે છે.

આ ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને ત્યાર પછીથી હંમેશા વખતોવખત તે પસાર કરવામાં આવ્યો છે, પ્રજા બ્યર્થ.

માનનીય રા. કે. ડી. તેલંગે ત્રીજો ઠરાવ રજૂ કરતાં એક અતિ વિચારપૂર્ણ અને સાવધાન ભાષણ કર્યું હતું. તેમાં તેમણે ધારાસભાઓના સભ્યો માટે શક્ય મતદાર મંડળોનો ઉપયોગી નિર્દેશ કર્યો હતો. માન. રા. એસ. સુબ્રમન્ય આચરે તેને અનુમોદન આપ્યું. સભ્યો તરીકે આ બંનેને અંગત અનુભવ હતો કે, “સારા માટે થા માઠા માટે ધારાસભાઓમાં તેમનો પ્રભાવ કેટલો બધો જોઈ છે ?” તેઓ “દેશને કાંઈ બહુ ઉપયોગના” થઈ શકતા નહિ રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ સચોટ કહ્યું કે, “સુરાજ્યને માટે પ્રતિનિધિત્વ કેટલું બધું જરૂરી છે, તે અંગ્રેજ પ્રબલ” પારેથી આપણે શિખ્યા છીએ, તેના વિના “નિર્દેશ સત્તા હેઠળ દિન્દી રહે તેથી તેને શું લાભ ?” તે કેવળ એક બીજું એશિયાઈ પ્રબલપીડક રાજ્ય બનશે ..... આપણે કેવળ બ્રિટિશોના મજૂરો અથવા શુવામો છીએ ” તેની પર લાખા સમય સુધી ચર્ચા ચાલી, અને બીજે દિવસે સર્વાનુમતે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો ૨૪ વર્ષો પછી મીન્ટો-મેર્સી સુધારાઓમાં તેનો અંશત સ્વીકાર થયો હતો.

ચાલો ઠરાવ રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ રજૂ કર્યો હતો અને તેની પરની ચર્ચામાં મી. ડી. એસ. વ્હાઈટ સરસ ભાષણ કર્યું. તેમાં તેણે એવી ઈચ્છા દર્શાવી કે, બારે ખર્ચ કરીને ઇંગ્લાંડમાંથી છાકરાઓને આણવામાં આવે છે, તે બધ થવા જોએ અને સીડીલ સરાર્શ કાઢી નાખવી જોઈએ, અને અનુભવી તથા સુપ્રસિદ્ધ પુરોને ઇંગ્લાંડ તેમજ દિન્દીસ્થાનમાંથી મળે તેમનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને ઉમરગની હાલ વધારવામાં આવી છે, પરંતુ

અર્થાત્તિ મુખ્ય વિનિતિનો સ્વીકાર રવામા આપ્યો નથી. અંગ્રેજ પ્રજાની ન્યાયવૃત્તિમાં ભાષણ કર્યાં છે. પુનઃ પુનઃ વિશ્વાસ દર્શાવતા તે ૯૬ ગારો વાચતા, અને હજી તે વિશ્વાસ અર્થાત્તિ ખરો પડ્યો નથી એ જોતા, રોજ ૭૫૭ છે.

તે પછીનો ઠરાવ રજી રતા રા પી રનીઆ નાચુએ જતાવું કે ૧૮૫૭ માં લશ્કરી ખર્ચ ૧,૧૪,૦૩૦૦૦ પાઉન્ડ હતો તે વધીને ૧૮૮૬ માં ૧,૬૮,૭૫૭૫૦ પાઉન્ડ થયો હતો. “ગમ અને અવિશ્વાસની પોતાની રાજ્યનીતિને બદલે ઉદાર અને વિશ્વાસની રાજ્યનીતિ અહીં લશ્કરી” “ફેશી લશ્કરી” માં સુધારો કરવો સ્વયં રોજકો તરીકે નાગો નોવાવવાની જોગની વિનિતિઓ સ્વીકારવી એવી વિનિતિ તેમજ સરકારને કરી, અને ત્યારે સુત્રાપીઅન સીપાઈઓની જરૂર નહિ પડે રા ની છ વાચાએ અનુમોદન આપતા મેગેસમા પોતે આપેના અને મહાન કાપલોમાનુ પ્રથમ ભાષણ આપ્યું તેમાં હજી રી વિનિતિ સમર્થ અને સ રજી અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું, તેથી હિન્દુસ્થાન પર અત્યંત અન્યાયી બોલ નાખવામાં આવ્યા હતા, અને હિન્દને નિર્દય અન્યાય થતો હતો આ ઠરાવ પસાર કરનામાં આવ્યો તે પછીનો ઠરાવ પાપ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો તેમાં મહેવામાં ૧૦૮ હજાર જે ભજી રી ખર્ચે જોઈ રવામા ન આવે તો આપાત્ત ર પુન નાખીને તેમાંથી જે ખર્ચે પસાર કરવો એ કર માફી નાખવાથી ગરીબાઈથી દુખાયલા હિન્દને જીતેને ધનવાન લેકેસાચરના ખીસ્સા વધારે તર કરવામાં આવે છે આ વર્ષા એ તેમાં ભાગ લેનાર પુરોના સ પૂર્વે જ્ઞાન અને દુર્લભ સમ્પત્તિ દર્શાવી આપ્યા અને જ્ઞાન થકા હિ દીઓ જેવ છે તેમજ અંગ્રેજ કેવલ પીએ કાયદે અભિપ્રાયે ન ન મ્યા જ એવા અભિપ્રાયોના નકાર ત્રીસ વર્ષો થયા પુન પુન કરવામાં આવતો હોવાથી જ્ઞાન સમયથી આ મજુને પરિચિત છે, તે નકાર પણ તેમજે કરતા માપો સાક્ષીએ બીએ

બલદેવ વિષેનો ઠરાવ અને જ્ઞાનીના જે ૨૫૪૮ પસાર કરવામાં આવ્યા હતા અને પ્રથમ સોશીયલ કોંગ્રેસ વિમર્શન કરવામાં આવી કરવાના

આવેલા સુદર કાયદું અને દર્શાવવામાં આવેલા પે સુત્ર નુખખ અને ઉત્સાહકરે સ્મરણ તેની પાછળ રહ્યું હિન્દુસ્થાનને પોતાનો અવાજ રજી રવાનું સાધન પ્રાપ્ત થયું હતું હિન્દ એ રાષ્ટ્ર તરીકે આત્મ સાક્ષાત્કાર કરી રહ્યું હતું મેટાકોના અધુઓમાં વિચિત્ર અને બચસૂચ અનિષ્ટ ચિન્હો આવૂમ પડા હતા બીજાઓના નયનો પ્રકારા અને આશાથી ભરેલા હતા ઉપા ની શુદાળી અશુનિમ્તઓએ હિન્દના ગળનને સ્પર્શ કર્યા હતા માતૃભૂમિને પોતાના પ્રમારથી ગળહળા જનાવતા તેની સ્વતંત્રતાના સૂર્યને ઉદય મ્પારે ધરો ?

કરોનો

૧ આ મેગેસ ગભીરતાપૂર્વક ભવામણ કરે છે કે, અહિયા અને ઇંગ્લાંડમાં હિ દંતુ રાજ્ય ત્ર મેવ આવે છે, તેની તપાસ કરવાનું વચન આપ્યું છે, તે તપાસ એજ શાહી કમીશનને સોંપવી જોઈએ, તેમાં હિન્દી પ્રતના પ્રતિનિધિઓની પૂજી સખ્યા રાખવી અને હિન્દ તેમજ ઇંગ્લાંડ બને દેશોમાં જુગાની લેવી

૨ આ મેગેસ ધારે છે કે, હમણાં જે પ્રમાણે રવામી છે તે સ્વરૂપમાં હિન્દી પ્રધાનની કાઈ ન્શીવ કાદી નાખવી એ અન્ય સર્વ સુધારાઓને મટિ પ્રથમ આવરવક પગલ છે

૩ આ મેગેસ ધારે છે કે વડી ધારાસભા અને અસ્તિત્વ ધરાવતી સ્થાનિક ધારાસભાઓમાં જુદાવના સભ્યોની સારી સખ્યા ફાખન કરીને તેમાં સુધારા અને વિમાસ કરવાની (અને વાયબ પ્રાનો અને અયોધ્યા, અને પલળને મટિ પણ તેની ધારાસભાઓ સ્થાપવાની) જરૂર છે અને એવો અભિપ્રાય છગાવે છે કે વિચાર કરવાને માટે આ ધારાસભાઓ સમજ સમજા અદાનપરે રજી થવા જોઈએ અને તે ઉપરાંત રાજ્યવલ્લીવતી સર્વ જ્ઞાઓના સખધમાં કારોબારી ગમાને રૂપો પૂજવાની સત્તા તેમના સભ્યોને મળવી જો એ અને એવી ધારાસભાઓની બહુ મનીઓના નિર્ણયને ના મંજુર કરવાની સત્તા કારોબારી સમાને આપવામાં આવે, તેના ઉપ

ધોમની સામે એવી બહુમતીઓ નિયમસર જે વાંધાઓની નોંધ કરે તે સ્વીકારીને તેની પર વિચાર કરવાને માટે દિવાને આમની એક સ્ટેન્ડીંગ કમિટી રચાવી નેહજી.

૪ આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર જલ્દેર નોકરીનાં ભૂદાં ભૂદાં દીવાની ખાતામાં પ્રથમ નીમણુકો કરવાને માટે હમણાં ઇંગ્લેંડમાં હરી-ફાઇની પરીક્ષાઓ લેવામાં આવે છે, તે હવે પછીથી ૧૮૬૦ ની ઇ.સ. ૧૮૬૧ સુધીના અભિપ્રાયો અનુસાર એક સાથે એક ઇંગ્લેંડમાં અને એક હિન્દમાં લેવી નેહજી, અને બંને ત્યાં સુધી તે બંનેનું સ્વરૂપ એક સરખું હોવું નેહજી, અને જેઓ બંને દેશોમાં હરીફાઇ કરે તેમનાં નામો તેમની શોધતા પ્રમાણે એકજ યાદીમાં ઉતરને માટે વર્ગોમાં ગોઠવવાં, અને હિન્દના કોલેજમાં ઉમેદવારોને વધારે અભ્યાસ કરવાને માટે ઇંગ્લેંડ મોકલવા નેહજી અને ત્યાં જરૂરી જગ્યાએ તેવી તેમની પરીક્ષાઓ લેવી નેહજી. વળી સરકાર જરૂરી જગ્યાએ એવી બુદ્ધિવિષયક, નીતિવિષયક અને શારીરિક શોધતાઓ મેળવાય એવી શરતોએ હિન્દમાં હરીફાઇની પરીક્ષાઓ લઇને બીજી સર્વ પ્રથમ નીમણુકો (પદાધિકારની જગ્યાઓ અને એવી બીજી જગ્યાઓ સિવાય) કરવી નેહજી. ઉપર, કોલેજનાં (સનદી) સીવીલ સર્વિસમાં પ્રવેશ કરવાને માટે ઉમેદવારોની ઉમરની વધારેમાં વધારે દહાં બોલામાં બોલાં ૨૩ વર્ષની કરવી નેહજી.

૫. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર મહારાજ્યના સરકારી અર્થમાં વધારે કરવાની દરખાસ્ત મુકવામાં આવી છે, તે અનાવરણક છે, અને મહારાજ્યની મહેસુલ અને દેશની વર્તમાન પરિસ્થિતિ જોતાં તે બહુ બારે છે.

૬. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર સરકારી અર્થની વધેલી માગણીઓને પહોંચી

વળવાને માટે (બીજી) અર્થમાં હાપકુપ થવી નેહજી, પરંતુ એવી હાપકુપ કરવામાં ન આવે તો એ અર્થને પહોંચી વળવાને માટે પ્રથમ કસ્ટમ્સ જહાતો એકવાર ફરીથી નાખવી, અને પ્રાંતના જે સરકારી અને અ-સરકારી વર્ગોને લાઇસન્સ-ફરમાંથી મુક્ત રાખવામાં આવ્યા હોય તેમની પર એ કર નાખવો, અને સંભાળ રાખવી કે, સર્વ વર્ગોના સંબંધમાં કર નાખવા શોધ બોલામાં બોલી રકમનું પૂરતું ઉચ્ચ ધોરણે જળવી રખાવું નેહજી. અને વળી આ કોંગ્રેસના એવો અભિપ્રાય કે, હિન્દી કરજના સંબંધમાં ચેટમિટને ચાલી બાંહેધરી આપવી નેહજી.

૭. ઉપલા બ્રહ્મદેશને ખાલસા કરવાના વિચારને આ કોંગ્રેસ વખોડી કાઢે છે, અને માને છે કે, દુર્ભાગ્યવસાત્ જે સરકાર તેને ખાલસા કરવાનો નિશ્ચય કરે તો આખા બ્રહ્મદેશને હિન્દના વાયસરોયની હકુમત હેઠળથી ભૂદો પાડવો નેહજી, અને તાજના સંસ્થાન તરીકે તેનું બંધારણ રચવું નેહજી, અને સીલોનની માફક આ દેશના રાજ્યતંત્રથી સર્વ બાબતોમાં તે નિરાળો હોવો નેહજી.

૮. આ કોંગ્રેસે પસાર કરેલા કરાવો પ્રત્યેક પ્રાંતનાં રાજકીય મંડળોને મોકલી આપવા, અને પોતપોતાના પ્રાંતોમાંનાં એવાં મંડળો અને બીજી સંસ્થાઓની સહાયથી આ કરાવોમાં ફર્સાવવામાં આવેલા વિધિવિધ પ્રશ્નોનું સમાધાન જલ્દી થાય એવાં તેમને શોધ લાગે તે પગલાં લેવાની આ મંડળોને વિનંતિ કરવી.

૯. હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ આવતે વર્ષે કલકત્તામાં પાછી જોડી મળશે, અને ૧૮૮૬ ના ડીસેમ્બરની ૨૮ મીએ અને તે પછીના દિવસોએ બેસશે.

બીજું પ્રકરણ.

બીજી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

પ્રથમ કોંગ્રેસ સાથે સરખાવતા દ્વિતીય કોંગ્રેસ કંઈક ન્દાન પકારની હતી, એ વાત પર સત્તાવાર અહેવાલમાં ભાર મુકવામાં આવ્યો છે તે અર્થાત્ તેમાં ફરોલવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે પ્રથમ કોંગ્રેસ સ્વેચ્છાથી આવેલા સભ્યોની બનેલી હતી, દ્વિતીય પ્રતિનિધિઓની બનેલી હતી, અને તે બે બહોળા મુખ્ય ભેદ સમાયલો છે, અને દેશમાં ફેરેલી પ્રચલ પ્રગતિ થઈ હતી તે બા ઉપરથી નાનુમ પરી ગયે છે કોંગ્રેસે હિન્દના હૃદય તેમજ મનને છની લીધા હતા હિન્દના સર્વ ભાગોમાં પ્રચલ થતા વત માન પચેના કતારોથી લેવેલા પૃષ્ઠોએ પ્રતિનિધિઓની સુરોની મઠે લેવામાં આવેલી સલાઓના અહેવાલો ૮૨, ૬૬ ફિટ ફેરમાંથી આવેલ ઉપર છે આ પ્રારંભના દિવસોમાં કોઇપણ પ્રકારનું મેઇ પણ મડળ અથવા કોઇપણ ભેદે સભા (પ્રતિનિધિઓની) સુરોની કરી ગયા નામનું પણ બધારણુ ન હતું ફક્ત સંજ્ઞાની શી ઇચ્છા છે, તે શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન થતો હતો આ પ્રમાણે ૫૦૦ પ્રતિનિધિઓ સુરો કાઢવામાં આવ્યા હતા, જેમાંના ૪૩૪એ લાનની જેમ પોતાના નાનો અને પ્રમાણપત્રો ખરેખર નોંધાવ્યા હતા, અને ધારણમાં આવે છે કે ૪ કે ૫ લાખ જેમ કર્યા વિના આવ્યા ગયા હતા અને પ્રતિનિધિઓ કાઢવામાં આવી હતી તેમાં સર્વના વિષયો સૂચવવામાં આવ્યા હતા અને દરખાસ્તોની રૂપરેખા દોરવામાં આવી હતી, જેથી કરીને પ્રતિનિધિઓ તૈયારી થઈ વિના ન આવે-ફર્માએ આ ચોજના પાછળથી પડતી મુકાઇ છે કયા પ્રાતમાથી કેટલા કેટલા પ્રતિનિધિઓ આવેલા છે, તેની પણ નોંધ લેવા જેવી છે, કેમકે દરેક પ્રાત કેટલો રસ લે છે તે એ ઉપરથી માન્ય થડે છે બાજીને બાદ કરતા વાચવ્ય પ્રાતો અને અથો થા ચાલીમાં પ્રથમ સ્થાન લે છે-૪૪ પ્રતિનિધિઓ આવ્યા

હતા જે પ્રાતમાં લખાઈ, કાનપુર, આગ્રા, અલ્વાહાબાદ, બિનારસ, બરેલી, મીરત જેવા વિચારના છવત કેન્દ્રો છે, તે તે મહાન પ્રાતનો જ્ઞાનાડબર બતાવે મુબાઈ અને મદ્રાસ પ્રત્યેમાંથી ૪૭ પ્રતિનિધિઓ આવ્યા હતા પંજાબમાંથી ૬૧ ૧૭ મન્ય પ્રાતો અને આસામ પ્રત્યેમાંથી ૮ મુદરતી રીતે માળમાંથી થણી મોટી સંખ્યા નીળા હતી ૨૩૦ ૫૨૫ તેની વસ્તી ૭ સેડ હતી, ત્યારે વાચવ્ય પ્રાતો અને અરોબાએ બીજી સ્થાન લીધું હતું, તેમાં ૪ લેસડ ૪૦ લાખની વસ્તી હતી વસ્તીના ટાને પોરણે અણીએ તો દર દલ લાખે બગાલે ૩૩ મોમ્દયા હતા, અને મુબાઈએ ૨૭ મોમ્દયા હતા

કન સામાં પ્રતિનિધિઓનું પુર રપમીથી આવના લાચુ હતું. કોંગ્રેસની પ્રથમ દિવસની બેઠક ૨૮ મી ડીસેમ્બરે ટાકન કાલ-પુરાવચમાં મળી હતી ટાકન હોલ ચીનર બરાઈ ગયો હતો. સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. રાજેન્દ્રલાલ મિત્તરે પ્રતિનિધિઓને રાને પ્રેક્ષાને આપવાર આપ્યો. અલુક શબ્દોમાં તેમણે માગતી કરી કે, પ્રલના પ્રતિનિધિઓ ધારાસભાઓને માટે સુદાન જોઈએ

“આપણે રાષ્ટ્રીય રાજ્યતન હેઠળ રહેતા નથી, પરંતુ વિદેશીય નોકરશાટી (બુરોક્રસી) હેઠળ રહીએ છીએ આપણા વિદેશીય રાજ્યકર્તાઓ નમ્મ, ધર્મ, લાષા, દેવોમાં, મનુષ્યજાતિના ન્દા ન્દા વિલાઓ કરનાર પ્રત્યે ઝીનમાં વિદેશીય લોકો છે કોઇ પણ સકથ રીતે તેઓ આપણા દલેમાં લાડા ઉતરી શકતા નથી આપણી આવરકમ્દાઓ, આપણી લામણીઓ, આપણી અભિલાષાઓ તેઓ નોકસ રીતે નહી શકતા નથી. આપણી લામણીઓ અને આપણી આવરકમ્દાઓને નોકસ રીતે નહીવાને તેઓ પોતાનાથી બની શકે

તેટલા સર્વ પ્રયત્નો કરે અને શકા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ નથી કે, આપણા ઘણા અર્જન તો સખ્ત પ્રયત્નો કર્યા છે પરંતુ તેમની વિગિષ્ટ નિયતિને લીધે, તેઓ તે નક્કી કરવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યા છે.

ત્યાર પછીથી એક આદર્શ વાત બની રજાવસ્થાને લીધે અથ બનેલા અને યરયર કરવા એ વ્યવસ્થા અને મહાન જમીનદાર જનકિશન મુકરજીએ માન રા દાદાભાઈ ના દોષને પ્રમુખસ્થાન આપવાની દરખાસ્ત રજૂ કરી કેળવણી અને જ્ઞાનના પ્રચારની સાથે તિ કરે એવા સુધારા રાજ્યતંત્રમાં થવા જો એ એવી પ્રતિબંધિ ઉચી.

ચોડાક શબ્દોમાં તેણે સમજાવી દીધી, અને ઉમેર્યું કે, 'રજાવસ્થાની તિબળતાથી વાકા વળા ગયેલા મારા જેવા કે વધની ઉમરે અમ અને રજા હોવા છતાં કાર્યવાહીમાં ભગ્ય લેતા તમને માત્રમ પડે ત્યાર દેશના સર્વ નિભા મામલો આપણા હાથે સુવિધાવ મુરચોને આદર્શ આપ્યા છે, તેમાં કાંઈ આદર્શ નથી કોંગ્રેસ પર એવો આક્રમ કર

વામાં આવ્યો હતો કે કોંગ્રેસ એ દેશનું સુવર્ણ અને સારી સારી જગ્યાએ મેળવવામાં નિરાશ થયેલાઓનું કાર્ય છે, તે આમ-પૂર્ણપાદ દેવેન્દ્રનાથ ટાગોરે આપેલા અનુમોદન વિશે કાંઈ કહીએ નહિ તો પણ આ ઉપરોક્ત ત્રણ પુરુષોએ નિસશય દૂર કર્યો હતો.

તપાસ કરવાને માટે સાહી દર્શિશન નીમવાની પ્રથમ કોંગ્રેસની વિનંતિ સ્વીકારવાની સરકારના પારી હતી, તે તરફ રા દાદાભાઈ નવરોજીએ દેવવાડ પ્રાથમિક હાઈસ્કૂલમાં ધ્યાન ખેંચ્યું હતું પરંતુ વાયવ્ય પ્રતિભા ધારાસભા આપવાનું

તેમણે હજુ કંઈ હતું, તેની નોંધ લીધી હતી તેમણે હિન્દી બયાનક બરીબાધપર ભાર મુક્યો અને કહ્યું કે, "આ ફેલાઈ ગયેલી બરીબાધ, અને તેને ઓછી કરવાના પ્રાથમિક પગલાના સળખા પોતાના જે વિચારો દ્વંદ્વ રીતે બધાયા દોષ તે દર્શાવવાનો આ કોંગ્રેસને દક્ષ છે તેમજ તેમ કરવું જે આ કોંગ્રેસનું કર્તવ્ય છે. પ્રથમ દિવસની બેઠક બાબત જયશિનના બ્યાખ્યાન પછી સમાપ્ત થઈ હતી તેમજે કહ્યું કે ૧૮૩૫ ના હિન્દ કરતા ૧૮૮૬ ના કિન્દમાં ધોરો ફરાર થઈ ગયો છે, છતાં તે સમયે સર ચાર્લ્સ મેઝેર દિન્દોને વર્તમાનપત્રોની સ્વતંત્રતા આપી હતી.

"ભૂતમાજના પ્રાચીન દિન્દો અને આજના નવીન દિન્દો વચ્ચે જોડનારી જે યાદી દર્શાવે બાકી રહી છે તાના અંતરીકે હું ગાંધીયા હોય છે અને તેથી આ કોંગ્રેસ તથા જે પ્રતિબંધિ તરીકે તે કાંઈ કરે છે તે પ્રતિબંધ પ્રત્યે નરવાનો પારખ કરે છે તેના મનો ઉપર બોલો. નરવાની અથવા તે કળ જોવાની હું બાંચેજ આસા રાખી ગયું પરંતુ આ નવીન

ડા. દાદાભાઈ નવરોજી
બીજી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

પદ્ધતિ જોવાને હું ઈચ્છો છું તેથી મને આનંદ થયો છે, અને તમે જે ઉમદા કાર્ય તમારે માથે લઈ રહ્યા છો તેમાં જે રજા પુરુષની સહાનુભૂતિ અને શુભેચ્છાઓ સહાય અથવા ઉત્તેજન આપી શકે તો મારા હૃદયના ઠાં ગણામણી હું કહી શકીશ કે તે સહાનુભૂતિ અને તે શુભેચ્છાઓ તમારા યથા સુધા છે. આ પ્રમાણે રજાની આશીષ મેળવીને મમરો પોતાનું કાર્ય ઉપાડ્યું.

પ્રમુખે પોતાના બાપજીના પ્રારબમાં એ અદિ વિવાદસ્પદ મુદ્દા સુદર રીતે સ્પષ્ટ કર્યો અને કોંગ્રેસના કાર્યકેન્દ્રની પરિસ્થિતિમાં નક્કી કરી

તેમણે બતાવી આપ્યું કે, “કોંગ્રેસ એક શુદ્ધ રાજકીય સંસ્થા છે, અને હું પોતે સામાજિક સુધારાની આવશ્યકતા પછી સારી રીતે સમજું છું, છતાં મારો અભિપ્રાય એ છે કે, રાજકીય બાબતો પર હિન્દીઓ એક મત થયલા હોવાથી કોંગ્રેસે માત્ર રાજકીય બાબતોના હાથ ધરવી નેહએ, અને બીજા પ્રશ્નો વિષે અવરય તેઓ સિલ્ક સિલ્ક મતો ધરાવે છે, અને તેથી તે પ્રશ્નો વિષે સર્વ એક સારા કાર્ય કરે એ અશક્ય છે, તે પ્રશ્નોને તેણે છોડવા નેહએ નહિ. પ્રત્યેક કોમમાં પોતાપોતાની સામાજિક આરશ્યકતાઓ હોય છે, અને એક કોમની એવી આવશ્યકતાઓ અન્ય કોમની આવશ્યકતાઓ કરતાં સિલ્ક હોય છે. પરંતુ આપણી રાજકીય આવશ્યકતાઓ સર્વ સામાન્ય છે, અને એક સામાન્ય રાજકીય વહતા-સન પર આપણે એકા મળી શકીએ છીએ. સમસ્ત પ્રજા એ, પ્રશ્નોમાં સીવો બાગ છે તે પ્રશ્નોની ચર્ચાસીમામાં રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસે રહેવું નેહએ, અને સામાજિક સુધારા અને અન્ય કોમી પ્રશ્નોની વ્યવસ્થા કોમી કોંગ્રેસો માટે તેણે રહેવા દેવી નેહએ.” સમગ્ર રાષ્ટ્રીય સંચાલનનાં, સમગ્ર રાષ્ટ્રીય પક્ષનાં ધાર્મિક, કેળવણીવિષયક, સામાજિક, રાજકીય સ્વરૂપો હોય છે, અને રાજકીય પ્રવૃત્તિને માટે અને ફક્ત રાજકીય પ્રવૃત્તિને માટે કોંગ્રેસ તે સંચાલન, તે રાષ્ટ્રીય પક્ષનું વાજન છે આ પ્રમાણે પ્રારંભમાં જે માર્ગ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો તે કોંગ્રેસે મક્કમ રીતે મક્કમ રાખ્યો છે.

વિરાજ ટાઉન હૅલ (કુરાલ) માં કામ ચલાવવું અશક્ય હોવાથી, બીજા દિવસે બ્રિટિશ ઇન્ડિયન એસોસિએશનના સ્થાનમાં કોંગ્રેસની બેઠક મળી. મદારાણીના સુવર્ણ મહોત્સવ (જ્યુબિલી) નો પ્રથમ કસબ ઉત્સાહપૂર્વક પસાર કરવામાં આવ્યો, અને પછી રા. ડી. ઇ. વામ્બાએ બીને કરાવ રજી કર્યો, તેમાં “હિન્દની વસ્તીની વિરાજ સંખ્યાની વધતી જતી ગરીબાઈ” તરફ ધ્યાન એવવામાં આવ્યું હતું. તેમણે બતાવી આપ્યું કે, ૧૮૪૮ પછીથી રૈયતની સ્થિતિ એક સરખી ખજાણ થતી ચાલી છે, અને ૪ કરોડ લોકોને દિવસમાં એકવાર ખાવાનું મળે

છે, અને તે પણ હંમેશાં નહિ. તેમણે દર્શાવ્યા પ્રમાણે તેનું મુખ્ય કારણ “ગ્રેટ બ્રિટનને અપાવી ખંડણી છે, ત્યાં લઈ ગયા પછીથી તેને ફળદાયી બનાવવામાં આવે છે, તે દૂર પ્રદેશમાં આવેલા યાત્રીઓની અનર્ગલ દોલતમાં તેથી અધિક વધારો થાય છે, જે ભૂમિ અથવા જે પ્રજાના પ્રસ્વેદનું તે ફળ છે તેની પાસેથી તે બળાન્કારે લઈ લેવામાં આવે છે, તે દેશ અથવા પ્રજાને તે કોઈ પણ સ્વરૂપમાં પાછી મળતી નથી.” પરદેશી લોકોને બને ત્યાં સુધી એકા કરી નાખવા નેહએ, નહિ તો ગરીબાઈનો ઉપાય થઈ શકશે નહિ. રાષ્ટ્રીય આળાદીને માટે આવશ્યક સુધારા ખાતરીપૂર્વક મેળવવા માટે પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ આપણે મેળવવી નેહએ. માન રા. એસ. મુલમન્ય બાથરે મદ્રાસ તરફથી ટહુકા પૂરતાં હતું કે, મહેસુલી અધિકારીઓનાં પૈસા એકાલવાનાં કાર્યો ઉપર અકુશ રાખેલા અશક્ય છે. તાત્કાલિક ઉપાયો તરીકે કાયમની જાખાઈ કરવી, હિન્દીઓની વધારે મોટી સંખ્યાને સરકારી એજાન્સી આપવા, દેશી વ્યાપારને ઉત્તેજન આપવું, એવા કેટલાક સુધારા રજી કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ સઘળા નામજાર કરવામાં આવ્યા અને ખૂબી કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યા.

દેશના ઇસ્માઈલખાનના મલિક લગવાનું કાસે ત્રીજા કરાવ ઉપર અત્યંત સુંદર ભાષણ હતું હતું. તેમણે ઉર્દુમાં ભાષણ આપતાં હતું કે, “જે ભૂમિમાં પુરેપો દુધમ કરતાં તલવાર વધારે તલવારદારી ચલાવે છે તે ભૂમિમાંથી હું આર્ક છું.” કેટલાકે કહે છે કે, ફક્ત બંગાલી બાલુઓને દેશનો કરવા માગે છે. તેમણે સરહદપરના પ્રદેશના લોકોનો પોસાક પહેર્યો હતો, તે પોસાકમાં તેમણે પોતાનું પ્રયત્ન સારી રીતે કરી બતાવતાં તેમણે પ્રશ્ન કર્યો “શું હું બંગાલી બાલુ બેવા દેખાઉં છું?” તેમણે કહ્યું, સઘળા વધારે જુદામાન લોકો સુધારા માગે છે. પોતાના છદ્દમાં કેટલાક સમર્થ પુરેપોનાં ખાસ વહાદરો ટાંકી, અંતમાં તેમણે જણાવ્યું:

“આજ અથવા એમનાથી વધારે સારા અનેક પુરેપો ન હોય એવા એક છદ્દો કે એક

શહેર નથી; અને તમે શું એમ ધારો છો કે, જે રાજ્યતંત્રમાં તેમાંના સોમાંથી નવાણું જીવુને કોઈ પણ પ્રકારનો ઓધો મળતો નથી તે રાજ્યતંત્ર તેમાંના કોઈને પણ બહુ ગમે છે ? અથવા પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ અને રાજ્યના વધારે ઉંચા ઓધાઓ પર ઘણી ઝાટી સંસ્થામાં હિન્દીઓને રોકવા એ, તેઓ જે કાર ખેલવા માગે છે તેનાં મહત્વનાં પત્રચોયાં રૂપે થશે, તે શું તેઓ જોઈ શકતા નથી ? હું તમને વધારે રોષીય નહિ. એક વાર ફરીથી હું એટલું કહીશ કે, આ કોંગ્રેસ અને તેની નેમમાં રહેલા ઉદ્દેશો પ્રતિ પ્રત્યેક વિચારશીલ, શિક્ષિત તેમજ અશિક્ષિત હિન્દી જનની સહાયબૂત છે; અને વર્તમાનપત્રો વિષયનો બહુ ઉંચો અર્થ કરે તથાપિ હું ધારું છું કે સરકાર વધારે સારી રીતે સમજે છે, અને સરકાર જે બુઝા કરે છે તે છતાં સરકાર ઉદાર હોવાથી હું આશા રાખું છું, અને ધારું પણ છું કે, લાગણી કેટલી વ્યાપક છે તે જોઈને તે આપણી દૃષ્ટિને આધીન થશે અને એકદમ નહિ તો કહો કે આપણે જે જે માગીએ છીએ તે તે સર્વોચ્ચપરો. હું સ્પષ્ટ રીતે જાણતો હોઉં તો તેનું કારણ એ નથી કે, હું બ્રિટિશ રાજ્યથી વિરુદ્ધ છું—ખીલ્તુ નહિ, તે રાજ્યનો મારાથી વધારે ઉમંગી પક્ષકાર કોઈ નહિ હોય ! પરંતુ તે, સાફ હોવા છતાં, હજી તેમાં સુધારવા યોગ્ય ઘણી ચીજ છે, અને તેમાં આ કોંગ્રેસે અર્થેલી બાળતોનો સમાવેશ થઈ ગયો છે. અને “સદાને માટે પરમાત્મા હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યને આબાદ કરે” એવી પ્રાર્થનાની સાથે સાથે હું કહું છું કે, “સુધારાને મારેની આપણી, મારાણીઓનું વ્યાજનીય” સમજવાનું કાનૂન છે અને આપણે જે માગીએ તે આપવાની ઉદારતા, તે તેમને આપે. ”

આ કરાવને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. ચોથા કરાવનો ખરડો સર્વજનમાં, ઘણા સુધારા કરવામાં અને ઉપદેશ જોઈને નોકરીના પ્રશ્નો વિચાર કરીને તેની પર રીપોર્ટ કરવાને એક કમિટી નોમવામાં બાકીનો સમય ગાળવામાં આવ્યો. (આ સર્વ કરાવો પ્રકરણના અંત-ભાગમાં આપેલાં હોય.)

ત્રીજો દિવસે, ૨૬ મી ડીસેમ્બરે એકવાર ફરીથી ટાઉન હોલમાં કોંગ્રેસ મળી જ્યુરીની પદ્ધતિનું ક્ષેત્ર વિસ્તારવાની માગણી આઠમા કરાવમાં કરવામાં આવી હતી, તે કરાવ કેટલાક વિવેચન પછી સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો; તે વિવેચનમાં પંજનમાંથી આવેલા લાલ મુર્શિદર નામના એક પ્રતિનિધિએ કહ્યું કે, “હું બંદી ખાનામાંથી કોંગ્રેસમાં આવ્યો છું, મને નમીનપર છાંટવામાં આવ્યો છે, અને પૂરાવા વિના ગુન્દેગાર કરાવવામાં આવ્યો હતો, કેમકે મને રાજકીય ચળવળોએ ગળુવામાં આવે છે, કારણકે મારા અભિપ્રાયો મારા પોતાનાજ છે, અને હું જે વિચારું છું તે લય વિના કહી દઉં છું. ” અને આવા દુરુપયોગો અટકાવવાને માટે જ્યુરીના રક્ષણની આવરપટ્ટા છે.

જ્યારે જ્યારે ન્યાય આપવાની પદ્ધતિમાં ખામીઓ જતાવવામાં આવે છે, ત્યારે ત્યારે સરકાર હંમેશાં ગુરૂસે થાય છે, તે આપણે જાણીએ છીએ; પરંતુ જે રીકાઓથી ફર્કા કરવામાં આવેલી બાળતોમાં સરકાર સુધારા કરવાને પ્રેરણા જોઈએ, તેથી એટલું ગુસ્સાન થાય તેના કરતાં નમીન પર છૂટેલા આ “ ગુન્દેગાર ” ફેરીને ૧૮૮૧ ના આ અત્યંત સંભાવિત મંડળે લાખી લાખીઓની ગર્જનાથી વધાવી લીધે તેનાથી વધારે ગુસ્સાન થાય છે.

ચોથા સમય પછી પસાર કરવામાં આવેલો નવમો કરાવ આ કરાવનો પૂરવણી રૂપે હતો. તેમાં એવી માગણી કરવામાં આવી હતી કે, “ ૧૮૭૨ ના નવીન ફેરફારથી ” જ્યુરીના ચુકાદાઓ ઉપરથી અણબનાવ બંધ કરવામાં આવે. ” અને જીનગુન્દેગાર કરાવવાના ચુકાદાઓ નામજુર કરવાની સત્તા પ્રથમજ આપવામાં આવી હતી. તે ફેરફાર “ એકદમ પાછો ખેંચી લેવાનો જોઈએ ” અંગ્રેજોને તેમના દેશબંધુઓની જ્યુરીઓ કેટલીક વેળા ખેડી રીતે જીન ગુન્દેગાર કરાવી છાટી મુકે એ કારણ જતાવીને કેટલાકોએ તેની સામે વિરોધ દર્શાવ્યો, પરંતુ આવી અજબ હોવા છતાં ઘણી મોટી સંખ્યાએ ખરા સિદ્ધાંતનો કરાવ સ્વીકાર્યો. તથાપિ આવો દુરુપયોગ હજી થાય છે, અને સર

નૈન હુંએટ લેવાના હાથમાં તેનો ભયંકર ઉપયોગ થયો છે.

નવમો કરાવ ધડાતો હતો ત્યારે દશમો કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. તેમાં એવી માગણી કરવામાં આવી કે, ગુન્હેવાર કરેલા લોકો સામે મેંજસ્ટ્રેટો સમક્ષ કામ ચલાવવામાં આવે તેને બદલે તેમને સેરાન્સમાં મોકલવામાં આવે, એવી માગણી કરવાનો હક્ક તેમને મળવો જોઈએ. તે સમયે કહેવામાં આવ્યું કે, “ધણી વેળા તદ્દન યુવાન અને અનુભવહીન” મેંજસ્ટ્રેટો બે વર્ષ સુધીની કેદની સજા અને રૂપિયા ૧૦૦૦ સુધીનો દંડ કરી શકે છે, અને જો સરકાર, “પોતાની ન્યાયની અદાલતોનું આરિચ્છ બળથી રાખવા” ઇચ્છતી હોય તો, સેરાન્સમાં કામ ચલાવવાની છૂટ તેમણે આપવી જોઈએ. એવી ફર્ગાં કરવામાં આવી હતી કે, “પહેલાના રિવેન્સમાં બ્રિટિશ અમલદારોનું અંત કરણુ તેમને દસ દેવું હતું, તે અંતઃકરણુ” કેટલાક મેંજસ્ટ્રેટોમાં છે નહિ. સત્ય વાત એ છે કે, અદાલતો હિન્દી અને હિન્દી વચ્ચેના સાધારણ મુકદ્દમાઓમાં ન્યાય આપે છે, પરંતુ ન્યાયરથી રાજકીય થળવળની શકેઆત ઘટી છે ત્યારથી પ્રત્યેક આપણું અમલદાર અને તેમ જોયો રાજકીય ફેરફારોનો પક્ષ કરે છે તેમની પર બ્રિટિશ અમલદારો પોતાનો રાગો રાખે છે, અને લાલા મુકદ્દમના સંબંધમાં બન્યું તેમ જોયે અથવા અભદ્યે એવા પુરવોની ખાસ ખબર લેવાય છે, તેથી સ. ડી. બિલ્ડમરસાવે બતાવી આપ્યું હતું તે પ્રમાણે અને આપણે સર્વ જાણીએ છીએ તે પ્રમાણે, “કાચદાંડ દરિબિન્દુએ આવી વિચાળ સત્તાઓનો અમલ કરવાને તદ્દન અયોગ્ય” હોય એવા મેંજસ્ટ્રેટોની કૃપા ઉપર આપણી સ્વતંત્રતા અવલંબી રહે છે. તે પછીનો કરાવ પણ સ્વચ્છ વિષે હતો, તેમાં ન્યાય અને કારોબારી ખાતાને ભૂરા પાડવાની માગણી કરવામાં આવી હતી.

ત્યાર પછી અત્યંત મહત્વનો બારમો કરાવ રજુ કરવામાં આવ્યો, જેમાં બ્રિટિશ રીફર્મિટ કરતા હિન્દી રીફર્મિટ અત્યંત આગળ વધેલી માલૂમ પડતી હતી. એ

કરાવમાં સરકારમાં સ્વયંસેવકો તરીકે જોડાયા દેવાની મંજૂરી આપવાની સરકારને વિનંતિ કરવામાં આવી હતી, જેથી કરીને કોઈ અણીને પ્રસંગે હિન્દીઓ તેમને સહાય આપી શકે. રાજ સમપાઠસિદ્ધિ એ કરાવ રજુ કર્યો હતો અને ધણું સુંદર બાપલ આપ્યું હતું, જે પરથી માલૂમ પડ્યું કે, કમમાં કમ તેમનામાંથી પ્રાચીન લઠાયક ભૂસ્સો નાશ પામ્યો ન હતો. તેમણે પ્રારંભમાં કહ્યું કે, જે બાબતમાં “આપણી અને સરકારની વચ્ચે સ્પષ્ટ મતભેદ છે” તે વિષે આપણે જોશીએ ત્યારે કેમિસનાં વફાદાર અને પ્રચાન્ત ભૂસ્સાને લીધે આપણું સંરક્ષણ થઈ જોઈએ એ વિષય સંબંધે આખા દેશી સરકારને અરજ કરી હતી, પરંતુ તે અરજ તામંજીર કરવામાં આવી હતી, તેમાં અતિ કૃપા બતાવવામાં આવી ન હતી; તથાપિ “મેટ્રિબિટન તથા હિન્દનાં ઉત્તમોત્તમ હિતો” સમાચલાં હોવાથી આપણે તેને માટે ફગાણુ કરવું જોઈએ.

“સરકારે આપણું જે કાંઈ પ્રેમ કર્યું છે તે સમજાને માટે આપણે તેમના અત્યંત આભારી છીએ, પરંતુ ચમે તેવા ઉત્તમ ધરાદા હોય તે છતાં ન્યારે તે આપણને ભયંકર અને ફરીથી સુધરી ન શકે એવી હાનિ પહોંચાડે ત્યારે આપણે તેનો આભાર ન માની શકીએ.....આપણી પ્રતિજ્ઞાની અવનંતિ કરવા માટે, પદ્ધતિસર આપણે સર્વ લઠાયક ભૂસ્સો કંચડી નાખવા માટે, ચોદાઓ અને બદાહુરોની નવિને કલમ પકડવાર બરીબ મેંદાના ટોળા જેવી બનાવી કેળાને માટે આપણે તેમણે ઉપકાર માની શકીએ નહિ. ઇશ્વરનો આભાર માનો કે, હજી સુધી વસ્તું રિવિતિ તદ્દન જોડલી બધી બગડી ગઈ નથી. દરેક જગ્યાએ હજી આપણામાં એવા કેટલાક છે કે તેઓ પોતાનાં કુટુંબ અને શૂદને માટે, અરે જે સરકારના આપણે આટલા બધા મણી છીએ તેને સહાય આપવાને અને તેને ટકાવી રાખવાને માટે સમયેર જોગવાને અને જરૂર હોય તો પોતાના પ્રાણ અર્પણુ કરવાને પણ પ્રુરી છે. પરંતુ આપણી આવી દસા થવા બેઠી છે.....અને જો એક વેળા આપણે તે સિતિએ પહોંચ્યા તો હું ખાતરું છું કે, બ્રિટિશ મહારાજાની જવતંત કીર્તિ

છતાં, ગ્રેટબ્રિટનના ઉમદા આશયો હોવા છતાં, અને તેણે આપણું જે જે શ્રેય કયું છે, અથવા કરવાનો ચત્ન કર્યો છે તે છતાં સર્વાંગી કાઠવાં ગ્રેટબ્રિટન કરજદાર માલૂમ પડશે, અને ઇંગ્લાંડ સાથે પોતાનું પાનું ખરવાને માટે આનંદ પામવાને બદલે હિન્દને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડશે.

આ કદાચ કંડક બાપા હશે, પણ તે સત્ય છે; એક પ્રેમના પ્રેમક્રીય જુસ્સાનો, અને પોતાના તથા પોતાની જનમહાતા ભૂમિનું સંરક્ષણ કરવાની શક્તિનો નાશ કરવામાં આવે તેનો ખદબો બીજા કરાધી વળતો નથી.

આ બાબતમાં દુર્ભાગ્યે આપણી સરકારે જે ભૂલકરી રાજનીતિ અંગીકાર કરી છે તેને માટે માત્ર આપણેજ પસ્તાઈ અને સહન કરવું પડશે એમ નથી. તમારી ચાતરફ દુનિયામાં ગમે ત્યાં દષ્ટિપાત કરો અને પ્રચંડ સૈન્યો અને નૌકાસૈન્યો તમને દેખાશે. આખી સુધરેલી દુનિયા પર અવિધ્યમાં આફતનું વાદળ તુટી પડશે, અને બહેલો મોટો ફારજી સંભામનો પ્રારંભ થશે, અને ખચીત, તેની પૂર્ણાવૃત્તિ થશે તે પહેલાં ગ્રેટ બ્રિટન તેમાં સડોવાશે. યુરોપ ખંડના બહાં બહાં રાજ્યો નેહલા સૈનિકો પૂરા પાડશે તેમાં ફર હબરે એક સો સૈનિકો આટલું બધું ફોલતવાન ગ્રેટબ્રિટન લડાઈના ગેદાનમાં ઉતારી શક્યો નહિ. ઇંગ્લાંડ પોતે તો નિષ્પ્રક્ટ પડેલું છે, અને યાપુ જેવી તેની સ્થિતિ હોવાથી અમુક અંશે સુરક્ષિત છે, પરંતુ યુરોપ અને એશીયા વચ્ચે મિત્રતા ધરાવનાર સુસુદ્ધ નહિ, હિન્દુસ્થાનમાં આવવાનો જમીન માર્ગ જલ્પીતો અને ખુલ્લો છે; હિન્દુસ્થાન વિષ્ણુનું પટેલું નથી, અને જે હિન્દુસ્થાન ઉપર ગ્રેટ બ્રિટનની અર્ધો ફોલત અને ફરજનો આધાર છે, તેજ હિન્દુસ્થાન પર ગ્રેટબ્રિટન પર દુમલો કરવા ઇચ્છતા યુરોપી રાજ્યો ગંભીર આક્રમણ કરશે.

: ત્યારે ઇંગ્લાંડને પશ્ચાત્તાપ થશે કે, દુમલો કરનારાઓને મારી લગાવવાને માટે દર્શીવાર વાપરતાં સિમેન્ટ લાખો બહાદુર દિન્દીઓને બંધે તેમની સામે થવાને તેની પાસે માત્ર મુશ્કેલ હેતિઓ છે, અને પોતાની બીજી પ્રેમ

પાસેથી માત્ર - શુભેચ્છાઓની આશા રાખી શકે — જે શુભેચ્છાઓ શુભેચ્છાઓ તરીકે ખરેખર સારી હોય છે, પરંતુ બરદાન બંદુકો અને તોપના ગોળાઓ સામે અથાવ કરવાને માટે વફા નહાતી છે.

પરંતુ આપણે પોતાને મટિ વર્તમાન રાજ્યનીતિને આપણે વખોડીએ છીએ આપણા માંના ઉચ્ચ કેનીય સર્વ દર્શીવારો કેમ વાપરવા? તે વિષેનું સપથું જ્ઞાન ગુમાવી રહ્યા છીએ, અને એની સાથે સ્વાધ્યયનો જે જુરસો મનુષ્યને સાહસિક બનાવે છે, બહાદુર બનાવે છે અને પોતાનું નામ હીપાવે એવો બનાવે છે, તે જુરસો પણ આપણે ગુમાવીએ છીએ. હું પાંચ વર્ષનો હતો ત્યારથી આપણામાં પ્રચલિત સર્વ શારીરિક કસરતો સિખવાનો પ્રારંભ મારા હાથએ મારી પાસે કરાવ્યો હતો, અને સઘળાં દર્શીવારો વાપરતાં અને સપથી સૈનિકોને થોગ્ય કસરતો હું શિખ્યો. પરંતુ કયો મનુષ્ય હવે પોતાના પુત્રને આવી તાલીમ લેવા મોકલે છે? કયો યુવક આજકાલ આ ચીનેમાથી કોઈપણ ચીજ જાણે છે? પચ્ચાસ વર્ષ ઉપર, યુદ્ધની ઇચ્છા કર્યા વિના, કોઈ સુદૂર રજાસેનમાં કોઈક દિવસ પોતાનું પરાક્રમ બતાવવાના વિચારથી પ્રત્યેક યુવકનું હૃદય પ્રકુલ થતું. અને ભય રહે છે કે, અત્યારે કોઈ આવા રોકથ બનાવનો વિચાર થણા ખસ યુવકો, અત્યંત મિશિત લામણીઓપૂર્વક કરશે એમ મારે કહેવું જોઈએ. જે મનુષ્યોને થોડા બનવાને માટે લાયક બનાવવા હોય, ત્યારે કસોડીનો સમય આવે, અને ફરેક ફેરાને માટે તે આવવાનો જ, ત્યારે કોઈક પાણી ઝગઝગે એવી રીતે લડવાને લાયક બનાવવા હોય, તો તેમને દર્શીવારોનો ઉપયોગ કરવાની તાલીમ આપવી જોઈએ; ફક્ત ૩૫ વર્ષ ઉપર કમમાં કમ અયોધ્યામાં લડાયક કસરતો કરવાનો પ્રત્યેક ગૃહસ્થનો ધર્મ દતો, તેવી કસરતોમાં લાગ લેતાં અને દર્શીવારો વાપરતાં પોતાનાં માળાપોને અને પોતાનાં વડીલોને તેમણે પોતાના બાળપણમાંથી નીડાળવાં જોઈએ.

અને બીજે એક ધણા મદદરતો મુદો છે — વાણિજ્યિક રીતે હિન્દ મરીબ બનવું તથા છે

તેનું મુખ્ય કારણ સખદૂટ ખર્ચે નીભાવવામાં આવતું તેનું સ્થાયી લક્ષર છે. (તેનાં સાધનો ભેતાં) આ પ્રયત્ન ખર્ચનો કંચડી નાખનારે બોલે બેલો મોડો કાંતો દેરાને અથવા તેો સરકારને તેાડી પાડરો હવે, હિન્દી સ્વયંસેવકોની વિચારપૂર્વક યોજના રચવાથી, આ લડાયક ખર્ચમાં ધણી મોટી ધરાડો કરવો શક્ય છે, અને તે છતાં દેશના બચાવને માટે દેશ હમણાં નેહલો બલવાન છે તેના કરતાં વધારે જલવાન બનરો.

પરંતુ હું કલકાતના કલકા સુધી જાત્યા કરીશ, હું કહીશ કે, ધણી જગ્યાઓએ હથીયાર-બંધીના કાયદાને ને રીતે અમલ કરવામાં આવે છે, તેથી લોકો, તેમનાં ટોરઠાં, તેમનો પાક સંપૂર્ણ રીતે જલ્લી જનવરોનાં ભોગ થઈ પડવાનો ભય રહે છે. ને નિયમેા હિન્દી કીશ્ચીયોને સ્વયંસેવકો બનવા દે છે, પરંતુ હિન્દી હિન્દુઓ કે મહોમેદાનોને સ્વયંસેવકો બનવા દેતા નથી, તેમાં ને અપમાન, ને અન્યાય, અને ઇન્કારે હિન્દને આપેલાં અત્યંત પવિત્ર અને ગૌરવ વચનોનો ને ભંગ સમાયલાં છે, તે વિષે પણ હું કહેત. પરંતુ મેં ધણું કહ્યું છે, અને ખરેખર આપણે સર્વે એકમત હોવાથી મને ભય રહે છે કે, આ વિષય મને અતિ પ્રિય છે, તે વિષે મેં નેહલે તેથી બહુ કહ્યું છે. હવે હું ફક્ત એટલું જ ઉમેરીશ કે, આંધળા બનીને સર્વે લોકોના હાથમાં હથીઆરે આપવાનું આપણે સરકારને કહેતા નથી, પરંતુ આપણે માત્ર એટલું જ કહીએ છીએ કે, જ્યારે પ્રસંગ હોય ત્યારે પોતાનાં ગુહોત્તર, પોતાના દેશત્તર અને પોતાની સરકારત્તર સંરક્ષણ કરવાને માટે ચોગ્યતા મેળવવાની પરવાનગી પોતાને ચોગ્ય લાગે તેવા નિયમેા અને બંધનો હેઠળ પોતાની વફાદાર હિન્દી પ્રત્નના ઉચ્ચતર અને વધારે કળવાયલા વર્ગને આપવી."

કહેવાની જરૂર નથી કે, ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને છતાં રહ વર્ષ પછી હથીયાર બંધીનો કાયદો હજી ધારાપોથીમાં છે, અને ફક્ત હિન્દી કીશ્ચીયોને સ્વયંસેવકો થવા દેવામાં આવે છે. તથાપિ રાજ રામપ્રસાદસિંહે ને જુસ્સાથી

લામણીઓ જતાવી હતી તેજ જુસ્સાથી આજે સર્વે હિન્દી ગૃહસ્થોનાં હૃદયોમાં સ્પુરી રહી છે.

કોંગ્રેસને ગાયે અને છેલ્લે દિવસે પ્રતિનિધિત્વ-વાળી સંસ્થાઓના સંપૂર્ણ મહત્તરના વિષયપર વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. બહેર નોકરીના પ્રથમ વિચાર ચલાવવાને નીમેલી કમિટીના રીપોર્ટ બાબુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ રજુ કર્યો, અને સાતમા ઠરાવમાં સર્વાનુમતે તેને મંજૂર રાખવામાં આવ્યો. પછી તેમણે ગાયો ઠરાવ અને તેમાં સમાયલી તાત્કાલિક સૂચનાઓ રજુ કર્યા, અને કહ્યું:

"સ્વરાજ્ય એ કુદરતનો આદેશ છે, ઇશ્વરની ઇચ્છા છે. પ્રથમ પ્રબલ પોતાનું જનિત્ય નક્કી કરવું નેહલે, એવી સર્વશક્તિમતી આજ્ઞા કુદરતે પોતાને હાથે પોતાની અમરપોથીમાં લખી રાખી છે. પરંતુ આપણે સ્વરાજ્ય ભોગવીએ છીએ ? જવાબ નહારમાં મળે છે. ત્યારે શું અ-કુદરતી અવસ્થામાં આપણે જીવન ગાળીએ છીએ ? હા, વૈજની સારવાર હેઠળ હઈ ને દશામાં રહે છે, તે દશામાં દુનિયામાં એક મહાન સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી પ્રત્નના આશ્રય હેઠળ ઉમેદવારીનો અને કસોટીનો સમય આપણે ગાળીએ છીએ. અને આપણે કાલે એ છે કે, ઉમેદવારીના સમયનો હવે લગભગ અંત આવી જલે નેહલે, લગ્નમ કતારી ભેવી નેહલે, અને બાલક પરિપક્વ પુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કરવું હોવાથી તેના પોતાના કાર્યવહીપદનો કમમાં કમ કેટલોક ભાગ તેને સોંપી દેવા નેહલે. ને તેમ કરવામાં નહિ આવે તો, તે પ્રસંગથી હિન્દમાંના બ્રિટિશ અમલને ગૌરીમાં ગૌરી કલંક લાગશે; કેમકે તેનો અર્થ એવો થશે કે, બ્રિટિશ રાજ્ય અને અંગ્રેજી કેળવણીના એક સેકા કરતાં વધારે સમય પસાર થયા પછી સ્વરાજ્યના સિદ્ધાંતોની કદર જીવનારે અને સ્વરાજ્યની દલાને વ્યવહારમાં યોજવાને આપણે અસમર્થ છીએ. પરંતુ એ સંબંધમાં મને કાંઈ ભય નથી. અમારા પોતાના પ્રાંતમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્ય અત્યંત ફેલેદમંદ નીવડ્યું છે. અમારી પાસે તેનાં એક પ્રમાણો છે; કેમકે જુદ નામદાર લેફ્ટનન્ટ-ગવર્નર નેવા પુરે જાહેર કહ્યું છે કે બંગાલમાં એકંદર રીતે સ્થાનિક સ્વરાજ્ય

ફોલ્કમંદનીવડયુ' છે; અને મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે, હિન્દની અન્ય પ્રાંતોમાંથી એવાં પ્રમાણે મળી આવશે. તેથી હકથી હકીકત હોય તો તે, ખરેખર એક ચમત્કાર સમાન ગણાય. આપણી પંચાયત પદ્ધતિ પર્વતો જેટલી પ્રાચીન છે, અને પ્રભાતી હૃદયોમાં અને અંતઃપ્રેરણાઓમાં આલેખાયેલી છે. તેથી હિન્દની પ્રભાતી દેવો અથવા વિચારના માર્ગો જોતાં સ્વરાજ્યમાં કંઈ પણ નવીન નથી."

આ દરખાસ્તને રા. (હમણાંના સર) એન. જી. વંદાવરદરે અનુમોદન આપતાં થયું સરસ લાપણુ આપ્યું હતું, તેમાં તેમણે અવતરણે ટાંકીને બતાવી આપ્યું કે, જે મહાત્મ અંગ્રેજોએ જિન્દમાં રાજ્ય કર્યું હતું તેમનો વિચાર સ્વરાજ્ય આપવાનો હતો. ત્યાર પછી બીજાં લાપણુ થયાં—તે એટલાં બધાં સારાં છે કે તે સર્વ વાંચવા યોગ્ય છે—અને પછી - પંડિત મદન મોહન માળવીયા આગ્રા, તેમણે કોંગ્રેસમાં પોતાનું પહેલવહેલું લાપણુ આપ્યું, અને પોતાના લાપણુની છટાથી તેમણે આગ્રાઓને તન્મય બતાવી દીધા. એ છતાં અઘાપિ હિન્દની રોવામાં ઉપયોગી થઈ રહી છે. એમાંથી એક અવતરણુ તો આપણે લેઈએ જોઈએ:

" આ મહાત્મ સુધારાની ઉપયોગિતા, સમયોચિતતા, આવશ્યકતા આપણે મહાત્મ બ્રિટિશ સરકારને બતાવવાની જરૂર નથી. પ્રભ પોતાની ફરજે અહીં કરે છે કે નહિ તે વિષે બારીક દૃષ્ટિથી કાળજી રાખનાર પરંતુ પ્રભના હક્કો વિષે અજ્ઞાન અને ખેદરહી બતાવનાર કોઈ જનુભી રાજ રાજ્ય કરતો હોત તો આ આશિર્વાદ મેળવવાની આપણી બરછને અનુમોદન આપવાને માટે આણું પરિદર્શન કરાવવાની હદાય જરૂર જણાત; પરંતુ તેમના ઉદાહરણથી પ્રેરાઈને જે સંસ્થાઓ પ્રાપ્ત કરવાની આપણને અસિદ્ધાધા થઈ છે, તે સંસ્થાઓ પોતાને માટે મેળવવાને માટે અને પોતાનાં બાળકોને માટે સારી હાલતમાં જળવી રાખવાને માટે જે બદાદુર અને મોઝા મુરખો સંસારોમાં અનુરૂપ હતા અને પ્રાણુ શુભાભ્યા હતા અને આ પ્રિય સિદ્ધાંતને દલાવી રાખવાને માટે

અને વિકસાવવાને માટે જેમણે પોતાની આખી જીંદગીઓ શુભાવી હતી અને પોતાનાં હૃદયોનું લોહી રેડયું હતું તેમના વંશજોની બનેલી બ્રિટિશ સરકારને અથવા બ્રિટિશ પ્રભને આવા કાર્યના અનુમોદનમાં એક રાખ્દ સરખો કહેવો ખચીત અનાવશ્યક છે.

પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ વિના એક અંગ્રેજ કેવો હોય શકે ? અને, બીજાં અંગ્રેજ નહિ, ફક્ત પૌરણ, એક હલકું અનુકરણ, અને આપણા માન નામના અંગ્રેજ મહાનુભાવો તરફ મારી આસપાસ નજર કરે છું ત્યારે મને વારંવાર અચંબો થાય છે કે, તેઓ આપણને પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ આપવાની ના પાડે છે, અને આપણું સંસ્થાઓ ટકાવી રાખવાને મરે છે, અને છતાં પોતાની ભતને અંગ્રેજો કહેવાની કેવી ધૂણતા બતાવે છે ! સાચા બ્રિટનનાં લાપા અને સાહિત્યની માફક પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ પણ તેના અંગ જેવી છે. જે એટલિટને પોતાનાં લાપા અને સાહિત્યની બક્ષિસથી તે સંસ્થાઓની કદર કરવાની યોગ્યતા આપણામાં આણી છે, અને તેની આકાંક્ષા કરવાની પ્રેરણા કરી છે. તે સંસ્થાઓ આપણને, તેની જન્મથી સ્વતંત્ર પ્રભને, આપવાની નિષ્કરતાપૂર્વક એટલિટ ના પાડશે, એમ અને કોઈ કહેશે શું ?

પ્રતિનિધિત્વ નહિ તો કર પણ નહિ. અંગ્રેજોના રાજકીય વાલખતની આ પ્રથમ આજ્ઞા છે; આપણે સ્વતંત્ર અને શિક્ષિત, એકજ રાજની પ્રભ હોવા છતાં આપણે જાણે છું એવાં ઘટાં અથવા પશુ હોઈએ તેમ તે આપણી ઉપર કર નાખીને પોતાના અંતઃકરણ સાથે રમત કેમ રમી શકે ? પરંતુ હવે આપણે શું કરીશું. એવટે હિન્દુસ્થાનના અવાજ આ મહાત્મ કોંગ્રેસમાંથી નીકળ્યો છે, અને તેમાં અને તેની દ્વારા પોતાની પ્રજાવિક્ષણને, પોતાની અંતઃપ્રેરણાઓને અને પોતાની ભતને વફાદાર બનવાનું અને જન્મથી સ્વતંત્ર બ્રિટિશ નાગરિકો તરીકે આપણને આપણા હક્કો આપવાનું આપણે ઇચ્છાંકને દલીલે છીએ."

અલગત, સર્વાનુમતે કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સંપૂર્ણ મહત્વના ગોથા કરાવને વ્યવહારમાં થોડે એવી સહાય આપનાર તરીકે પાંચમે કરાવ ત્યાર પછી આજીવામાં આવ્યા, અને તત્કાળ તેને પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યાર પછી વાયસરોયને કરાવો મોકલવાના, અને તે કરાવો વાયસરોયે મહારાણીને અને દિન્દી પ્રધાનને મોકલવાના; સ્ટેન્ડિંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓની સ્થાપના કરવાના; અને આગામી કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં કરવાના ૧૫, ૧૩ અને ૧૪ કરાવો આપેલા અનુક્રમે પસાર કરવામાં આવ્યા. પછીથી પ્રમુખનો ઉપકાર માન્યા પછી આ ચિરઃ સ્મરણીય બેઠકની પૂર્ણાહુતિ થઈ.

“ધી સ્ટેન્ડિંગ” પત્રે (કલકત્તા) કોંગ્રેસ વિષે સુદૃઢ લેખ લખ્યા હતા, તેમાં લખવામાં આવ્યું હતું કે, “આપણા એક સેકના રાજ્ય-તંત્રના પરિણામ તરીકે ગર્વપૂર્વક બતાવી શકીએ એવા પ્રયોગની કોંગ્રેસ બનેલી છે. તેથી ઉલટી રીતે “લંડન ટાઈમ્સે” ખૂબ ગાળો ભાંડી, અને બહેર કહ્યું કે, (એ કથનના સત્યની તુલના આમારા વાયસરોય કરી શકશે) “માત્ર અસંપૂર્ણ જગ્યા યોજનારાઓએ, હચરા જેવા માણસોએ દેશમાં જેમને થોડું અથવા બીજાકુલ સુમાવવાનું નથી તેમણે, અનુદરણ કરવાની ધણી સારી સહિત ધરાવનાર, અને રાજ્યતંત્રના ચથાર્થે પ્રયત્નો વિષે સંપૂર્ણ અજ્ઞાન ધરાવનાર પ્રયોગો આ કોંગ્રેસ ઉત્પન્ન કરી છે, ... આ સર્વ વાતોટીયાં મંદબોલા પ્રતિનિધિઓ બહેર સાંતિને ગંભીર લચરૂપ થઈ પડશે.” એ બેરીલા હચરાએ, ચેટ્રિસ્ટનમાં તુકસાન પહોંચાડ્યું.”

વાયસરોય લૉર્ડ ક્વેરીને કેટલાક સંબોધન પ્રતિનિધિઓ વરીકે નહિ, પરન્તુ “પાટનવરના અતિચિવિરોધ તરીકે સંમાન કહ્યું.” તેણે તેમને એક ગાર્ડન પાર્ટીમાં પણ આમંત્રણ હતા, પરન્તુ કાળજીપૂર્વક ખુલાસો કર્યો હતો કે, પ્રતિનિધિઓ તરીકે તમને હું આમંત્રણ આપતો નથી. તેથી ઉદ્ભવેલા વિનોદની તે નામદારને ખબર ન હતી. પણ બેરાક તેમાં તેનો ઉરાદો શુભ હતો. ગમે તેમ કહો, પરન્તુ આ બધા ગૃહસ્થે નહિ તો દિંદુરયાને કોંગ્રેસના પ્રતિનિધિત્વપૂર્ણ સ્વરૂપને હાથ રાખ્યું દેવું.

કેસવો.

૧. હિન્દી સર્વ ભાગોના પ્રતિનિધિઓની બનેલી આ કોંગ્રેસ નામદાર મહારાણીની યાદગાર હિતકર અને કીર્તિવંત રાજ્ય-કારકીર્દીની અર્ધી સદી પૂરી થવાને સમય સમીપ આવે છે તે પ્રસંગે પોતાનાં કર્તવ્યપૂર્ણ અને વફાદારી ભર્યા અભિનંદનો નમ્રપણે અર્પે છે અને અંતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છે છે કે મહાન શિથિલ સામાજ્ય ઉપર તેઓ ધણાં ધણાં વધારે અને સુખપૂર્ણ વર્ષો પર્યંત રાજ્ય કરો.

પ્રતિનિધિત્વ.

૨. હિન્દી વસ્તીની મોટી સંખ્યાની વધતી જતી ગરીબાઈ તરફ આ કોંગ્રેસ અત્યંત હૃદય સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે, અને તે તરફ લચપૂર્ણ દષ્ટિ કરે છે, અને (જે કે સરકાર આ બાબત તરફ દુર્લેક્ષ કરતી નથી અને અમુક ઉપાયો યોજવાનો વિચાર કરે છે, તેનું) તેને જ્ઞાન છે તથાપિ) પોતાની હક પ્રતીતિ નોંધવા ઇચ્છે છે કે, લોકોની સ્થિતિ સુધારવાને માટે પ્રતિનિધિત્વ વાળી સંસ્થાઓ દાખલ કરવાનું કાર્ય અત્યંત મહત્વનું બ્યાવહારિક પગલું નીવડશે.

૩. આ કોંગ્રેસ ૧૮૮૫ની કોંગ્રેસના ત્રીજા કરાવનું બાર દધને પુનઃ સમર્થન કરે છે, અને પોતાની માન્યતા સ્પષ્ટ રીતે બહેર કરે છે કે, તેમાં સૂચના પ્રમાણે ધારા મહનારી ગવર્નર જનરલની ધારાસભામાં અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં સુધારો કરવો અને તેમાં વિહાસ કરવો એ હિન્દ અને ઇંગ્લાંડ બંનેના હિતને માટે આવશ્યક બન્યાં છે.

૪. આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, આ આવશ્યક સુધારાને બ્યાવહારિક સ્વરૂપ આપવી નેણ (પ્રશ્નની વધારે વિગતવાર તપાસ કરતાં સરકારને જે ફેરફારો કરવા યોગ્ય લાગે તે કરવાનો હક્ક કાયમ રાખીને) નીચેની તાત્કાલિક સૂચનાઓમાં સમાવતા સિદ્ધાન્તો ધ્યાનમાં લેવા બેઠકે:

(૧) પ્રાંતિક ધારાસભાઓ તેમજ ગવર્નર નરસની ધારાસભામાં સભ્યોની સંખ્યામાં ઝાઝો વધારો કરવો. આવી રીતે વિકાસ પામેલી ધારાસભાઓના સભ્યોમાંથી કમમાં કમ અર્ધા સભ્યો સુંદાયલા હોવા જોઈએ. એવી ધારાસભાઓમાં પોતાના ઓછાની રૂએ બેસનાર અમલદારોની સંખ્યા વધારેમાં વધારે એક ચતુર્થાંશ હોવી જોઈએ, અને સરકાર તરફથી નીમાયલા અમલદાર કે બીજા અમલદાર સભ્યોની સંખ્યા એકચતુર્થાંશથી વધારે હોવી જોઈએ.

(૨) કોમના જે વર્ગો અને સભ્યો પ્રાંતિક ધારાસભાઓના સભ્યોની સુંદણી કરવાના હક્કનો દેખીતી રીતે હઠાપણાપૂર્વક અને સ્વતંત્રતાપૂર્વક ઉપયોગ કરવાને સમર્થ હોય તેમને જ એ હક્ક આપવો. ખંજાલમાં અને સુખાઈમાં મ્યુનિસિપાલિટીઓ, જિલ્લા બોર્ડો, ચેમ્બર્સ ઓફ કોમર્સ, અને યુનિવર્સિટીઓના સભ્યો ધારાસભાના સભ્યોની સુંદણી કરશે અથવા તો આવશ્યક લાગે તેવી નાણાવિષયક અને કેળવણી વિષયક યોગ્યતાઓ ધરાવનારી સર્વ વ્યક્તિઓનું એક મતદાર મંડળ રચવું. મદ્રાસમાં ધારાસભાના સભ્યોની સુંદણી કાંતો જિલ્લા બોર્ડો, મ્યુનિસિપાલિટીઓ, ચેમ્બર્સ ઓફ કોમર્સ અને યુનિવર્સિટી કરશે અથવા મતદારોની કોલેને કરશે-તે કોલેનેના કેટલાક સભ્યોને આ મંડળે સુંદરો અને કેટલાક સભ્યોની સરકાર નીમણુંક કરશે. વાયબ પ્રાંતો અને અયોધ્યામાં અને પંજાબમાં મ્યુનિસિપલ અને જિલ્લા બોર્ડો તરફથી સુંદાયલા અને કુલ સંખ્યાના વધારેમાં વધારે એક વર્ગના જેટલા સરકાર તરફથી નીમાયલા સભ્યોની બનેલી મતદારોની દોલેખ ધારાસભાના સભ્યોની સુંદણી કરશે; તે સંખ્યામાં એટલું સમજ રાખવાનું છે કે મ્યુનિસિપલ બોર્ડોમાં સુંદણીની જે પદ્ધતિ વાહ છે તેજ પદ્ધતિ જિલ્લા બોર્ડોને લાગુ પાડવામાં આવશે અને જિલ્લા બોર્ડોના સભ્યોની સુંદણી કરવાનો હક્ક એકૃત વર્ગને આપવામાં આવશે. પરંતુ એ તે પદ્ધતિ સ્વીકારવામાં

-આવે (અને દરેક પ્રાંતને માટે વિગતોનો અલગ અલગ અમલ થવો જોઈએ.) તથાપિ કોમના સર્વ વિભાગો અને સર્વ મહાન હિતોને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ મળવું જોઈએ.

(૩) ગવર્નર-નરસની ધારા યકનારી સભાના સુંદાયલા સભ્યોની સુંદણી ન્દી ન્દી પ્રાંતિક ધારાસભાઓના સુંદાયલા સભ્યોએ કરવી જોઈએ.

(૪) કોઈ પણ ધારાસભાના સુંદાયલા અથવા નીમાયલા સભ્યે એવા સભ્ય તરીકે કાંઈપણ પગાર કે લવાજમ લેવું નહિ, પરંતુ એવા કોઈ સભ્યને પ્રથમથી કોઈ સરકારી પગાર અથવા લઘુ મળતું હોય તો પોતે સભ્ય હોય તે દરમ્યાન તેમાં કોઈ ફેરફાર થયા વિના લેવાનું વાહ રાખવું, અને સભાસદ તરીકેના કાર્ય માટે મુસાફરી કરવામાં જે જે ખર્ચ થાય તે સર્વ પાછો લેવાનો હક્ક સર્વ સભાસદોને રહેશે.

(૫) ભતિ, ધર્મ, જ્ઞાતિ અથવા રંગના ભેદવિના હિન્દમાં રહેલા સર્વ મનુષ્યો સુંદાયલા અથવા નીમાયલા સભ્યો તરીકે ધારાસભામાં બેસવાને યોગ્ય ગણાશે

(૬) સર્વ કાયદાઓ અને સર્વ નાણાં વિષયક પ્રશ્નો, તેમજ સર્વ અંદાજ પત્રો, પછી તેમાં નવા અથવા વધારાના કૌનો સમાવેશ થયે હોય કે ન હોય, આ ધારાસભાઓ સમક્ષ અવરજ રહી કરવો, અને ધારાસભાઓ તેમની પર વિચાર ચલાવશે. રાજ્યતંત્રી અન્ય સર્વ સાખાઓના સંખ્યામાં પોતાના ઓછાની રૂએ સભ્ય બનેલા સભ્યોને (અથવા તેમાંના કોઈ સભ્યને અમુક સાખાની દેખરેખ રાખવાનું કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હોય તો તેને) યોગ્ય નોટીસ આપ્યા પછી પોતાને યોગ્ય લાગે તેવા પ્રશ્ન પૂછવાની છૂટ કોઈપણ સભ્યને મળશે (અને હવે પછી અપવાદ બાંધવામાં આવ્યા હોય તે સિવાય) પોતાના પ્રશ્નનો જવાબ અને સંપૂર્ણ રીતે તે વિષય સમજવાને માટે જરૂરી કાગળીયાંની નકલો

મેળવનાનો તેને હક્ક રહેશે, અને આ જવાબ મળ્યા પછી તે પ્રશ્ન પર વિચાર કરવાની અને ચર્ચા કરવાની અને બહુમતીને ચોખ્ખા કરી તેવો ફાવલ તેને વિષે નોંધવાની છુટ ધારાસભાને મળશે. તેમાં અપવાદ એ કે, જે વિધાયના સંબંધમાં પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હોય તેમાં પરદેશી સારંગી રાજ્ય નીતિ, શરકરી વ્યવસ્થા અથવા બુદ્ધિરત્નવાની બાબતોનો સમાવેશ થતો હોય, અથવા અન્ય પ્રકારે તે એવી નતનો હોય કે કારોબારી મંડળના અભિપ્રાય પ્રમાણે પૂછવામાં આવેલી હકીકત પૂરી પાડ્યાથી બહેર હિતો ધણી બધામાં આવી પડે, ત્યારે હોદ્દાની રૂએ બનેલા સભ્યોને અથવા તેમાંના કોઈ એકને તે પ્રમાણે જવાબ આપવાની, અને માંગેલી હકીકત પૂરી નહિ પાડવાની સૂચના કરી શકશે.

તરફથી અથવા બીજી રીતે કોઈપણ વ્યક્તિએ સંમતિ કરશે, અને ત્યાર પછીથી, તે જરૂર હશે તો, બચેલી ફીવાને આમને તેની પર રીપોર્ટ કરશે.

૫. ગૃહ કોંગ્રેસના ત્રીજા ઠરાવમાં અને ચાલુ વર્ષની કોંગ્રેસના ચોથા ઠરાવમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે હિન્દમાં કામચલાઉ પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ કાબલ કરવાની ઉત્તમ રીતની સંધુષ્ય તપાસ કરવાને માટે એક કમીશન નીમવાની મંજૂરી નામદાર મહારાણીના હિન્દી પ્રધાન પાસેથી મેળવવાની વિનંતિ વિનય અને ગંભીરતા પૂર્વક નામદાર વાઇસરોયને કરવાને માટે આજી હેરામાં સર્વ બહેર મંડળોને અને સર્વ એસોસિએશનોને આ કોંગ્રેસ આમંત્રણ કરે છે.

લાહેર નોકરી.

(૭) ધારાસભામાં બહુમતીએ જે નિર્ણય કર્યો હોય, તે સ્વીકારવાથી બહેર હિતોને યુક્તિસર થશે એવા કારોબારી સરકારનો અભિપ્રાય જે બાબતમાં બંધાય તે દરેકમાં બહુમતીને નિર્ણય નકારવાની સત્તા કારોબારી સરકારને રહેશે; પરંતુ જ્યારે જ્યારે આ સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે ત્યારે ત્યારે જે કારણોને કીધે એમ કરવાનું આવશ્યક ધારાવામાં આવ્યું હોય તે કારણો સંપૂર્ણ રીતે એક માસમાં પ્રકટ કરવાં નેહશે, અને સ્થાનિક સરકારોએ પોતાના સંચોગોનો રીપોર્ટ હિન્દી સરકારને કરીને પોતે બરેલા પગલા વિષે પ્રુવાસો આપેલા નેહશે, અને હિન્દી સરકાર પોતાના સંબંધમાં એવો રીપોર્ટ અને પ્રુવાસો હિન્દી પ્રધાનને મોકલી આપશે; અને એવી કોઈ બાબતમાં નકારાત્મક બહુમતી હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાન મારફતે ચરજ કરશે ત્યારે (ગયા વર્ષની કોંગ્રેસના ત્રીજા ઠરાવમાં કલમ ૫૯ થી પ્રમાણિત) ને કરાવતું આ વર્તમાન કોંગ્રેસે સમર્પન દ્યું છે) ફીવાને આમની સ્ટેન્ડિંગ કમિટી તે બાબત પર વિચાર કરી શકે, અને ગમે તે અથવા સંધર્ષ કાળોમાં અથવા હકીકતની માગણી કરશે, અને એવી બહુમતી

૬. ત્રીજે દર્શાવેલા મુદ્દાઓની એક કમિટી બહેર નોકરીના પ્રશ્ન પર વિચાર કરવાને અને તેની પર કોંગ્રેસને રીપોર્ટ કરવાને નીમવામાં આવે છે:

- માન. કાલકાશ નવરોજી (મુંબાઈ)
- ” એસ. મુખમન્ય આયર (મદ્રાસ)
- ” પીયારી મોહન મુરજી (કલકત્તા)
- રા. જી. મુખમન્ય આયર (મદ્રાસ)
- બાબુ મોતીલાલ વૈયા (કલકત્તા)
- ” મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી (કલકત્તા)
- ” ગંગાપ્રસાદ વર્મા (લખનૌ)
- ” રામકૃષ્ણ વૈયા (બિનારસ)
- ” ગુરુ પ્રસાદ સેન (પટણા)
- પંડિત માણુનાથ લખનૌ)
- મુન્શી કાશી પ્રસાદ (અલ્લાહાબાદ)
- નવાજ રેજા અલી ખાન (લખનૌ)
- રા. હમીદ જલી (લખનૌ)
- લાલા હનેયાલાલ (અમૃતસર)
- સવ સાહેબ ગંગાધરરાય માધવ ચિદ્મલીસ (નાગપુર)
- રા. રહિમતુલ્લા એમ. સાયાણી (મુંબાઈ)

૭. છઠા ઠરાવમાં નીમવામાં આવેલી કમિટીએ રજૂ કરેલા રીપોર્ટ આ કોંગ્રેસ પસંદ કરે છે અને મંજૂર કરે છે.

રીપોર્ટ.

નહેર નોકરીના પ્રશ્નના સંબંધમાં રીપોર્ટ કરવાને કોંગ્રેસે નીચેની દિશામાં અગ્રે સભ્યો માનપૂર્વક રીપોર્ટ કરીએ છીએ કે ગઈ કાલે બરાચક્કી સભામાં સર્વાનુમતે નીચેના કરાવે અગ્રે પસાર કર્યા છે:-

૧. ખુલ્લી હરીફાઈની પરીક્ષા દિનંદમાં અને ઇંગ્લાંડમાં એક સાથે લેવાની જોઈએ.

૨. આ પ્રમાણે એક સાથે લેવામાં આવતી પરીક્ષાઓ ના. મહારાષ્ટ્રીની પ્રશ્નના સર્વ સભ્યો માટે એક સરખી ખુલ્લી હોવી જોઈએ.

૩. પરીક્ષામાં બતાવેલી યોગ્યતા પ્રમાણે વર્ગ વાર ચાલી તેવાર કરવી જોઈએ.

૪. કોંગ્રેસ આશા ફર્સ્ટ છે કે, પરીક્ષાના વિષયોમાં સંસ્કૃત અને અરબી ભાષાને સીવીલ સર્વિસ કમીશનરો યોગ્ય સ્થાન આપશે.

૫. ખુલ્લી હરીફાઈની પરીક્ષામાં દાખલ થવાને યોગ્ય ઉમેદવારોની કુમર ૧૬ વર્ષથી ઓછી ન હોવી જોઈએ, અથવા, સર સી. એઇચીસને બહામણ કર્યા પ્રમાણે ૨૩ વર્ષથી વધારે હોવી ન જોઈએ.

૬. એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાનું મંજૂર થાય, જોઈએ પ્રથમ નીમણુકો કરવાને માટે સ્ટેટ્યુટરી સીવીલ સર્વિસ બંધ કરવી.

૭. વર્તમાન નિયમે પ્રમાણે સ્ટેટ્યુટરી સીવીલ સર્વિસની નીમણુકો આકોન્ટેનન્ટ સર્વિસના સભ્યોને માટે અને યોગ્ય ગ્રુપ અને શક્તિ ધરાવનાર તરીકે સંકીર્ણ થયલા પ્રરથોને માટે ખુલ્લી સંબંધી જોઈએ.

૮. કોન્ટેન્ટ પ્રથમ નીમણુકો સિવાય જે નીમણુકોને માટે કોન્ટેન્ટિયસ યોગ્યતા-ઓની જરૂર હોય તે નીમણુકો બ્લેડ બ્લેડ પ્રાંતોમાં હરીફાઈની પરીક્ષાઓ લઈને કરવી અને દરેક પ્રાંતમાં રહેનાર જેઓ જન્મથી ના. મહારાષ્ટ્રીના પ્રશ્નનો હોય તે સર્વને માટે ખુલ્લી રહેવી જોઈએ.

નહેર નોકરીના કમીસને હપજિત કંલેશ પ્રશ્નોમાં રહેલા મુખ્ય સિદ્ધાંતો આ કરાવેમાં

સમાયક્ષા છે, જેવી આશા રાખવામાં આવે છે. વધારે વિગતવાર વિચાર કરવાનો સમય ન હતો. તા. ૩૦ મી ડીસેમ્બર, ૧૮૮૬.

(સહી) દાદાભાઈ નવરોજી,
સમાના પ્રમુખ.

કાયદા સંબંધી.

૮. આ કોંગ્રેસનો જેવો અભિપ્રાય છે કે, દેશના ધણા ભાગોમાં જ્યાં જ્યાં જ્યુરીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ હજી દાખલ નથી થઈ ત્યાં ત્યાં તેને સલામતીથી દાખલ કરવાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યા છે.

૯. આ કોંગ્રેસનો જેવો અભિપ્રાય છે કે, જ્યુરીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિમાં ૧૮૭૨માં જેવો નવીન ફેરફાર કરવામાં આવ્યો કે, જ્યુરીના ચુકાદા ઉત્તરના અભ્યુરો નહિ, તેથી દેશને તુકરાન પહોંચ્યું છે, અને તે વખતે પ્રથમ વેળા સેસન્સ જનરેલ અને હાઇકોર્ટોને નિરપરાધી કરાવનારા ચુકાદા રદ કરવાની સત્તાઓ આપવામાં આવી છે તે એકદમ પાછી ખેંચી લેવામાં આવવી જોઈએ.

૧૦. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર ઇંગ્લાંડના સુપરી જ્યુરીસ્ટીકશનમાં આવેલી કલમના (જેવી રૂથે બંધીર મુકદ્દમાઓમાં આરોપીઓને પોતાનો મુકદ્દમા સેસન્સ અદાલતોમાં ચલાવવાની મામળી કરવાનો હક્ક મળે છે) જેવી કલમ ફેલ્ડારી કામ ચલાવવાની રીતના દિન્દી કોડમાં દાખલ થવી જોઈએ, જેથી વોરંટવાળા મુકદ્દમાઓમાં આરોપીઓ સામે મેલ્ટ્રેટ સમક્ષ કામ ચલાવવાને બદલે, તેમને પોતાની સેસન્સ કોર્ટમાં મોદલવામાં આવવા જોઈએ, જેવી મામળી તેઓ કરી શકે.

૧૧. આ કોંગ્રેસ જેવો સાર્વજનિક પ્રતિનિધી નોંધ લે છે કે, કોટેબારી અને ન્યાયનાં ખાતાને સંપર્ક રીતે બ્લેડ પાટવાની (જેવી રીતે કે કોઈ પણ રીતે એક જ અમલદારને એ બંને ખાતાંની ફરજે એક સાથે મળે નહિ) તાકીદની જરૂર હપરિયત થઈ છે, અને તેના અભિપ્રાય અનુસાર કેલક પ્રતિમાં થોડો વધારાનો ખર્ચ કરવો પડે તો પણ વિરોધ વિતંબ કર્યા વિના આ ખાતાને સરકારે બ્લેડ પાટવાં જોઈએ.

સ્વયંસેવકો.

૧૨. યુરોપમાં બહાર બનાવોની અસ્થિર સ્થિતિ ભેટાં, અને તે આ દેશના લોકોને યોગ્ય રીતે તૈયાર કરવામાં આવે તો કોઈ અંબીર સ્થિતિ જ્યાં થતાં આ દેશના લોકો એટલિટને કૅટલી બધી પ્રયત્ન સહાય આપી શકે; તે ભેટાં આ કોંગ્રેસ સરકારને અંબીરતાપૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, (તેમને યોગ્ય ઘાગે તેવા નિયમો અને બંધનો હેઠળ) દેશના હિન્દી રહેવાસીઓને સ્વયંસેવકો બનવાની એવી પદ્ધતિ સ્થાપવાની સત્તા આપવી, કે તેથી તેઓ કોઈ અણીને પ્રસંગે સરકારને અસહાયક સહાય આપવાને ઘાયક બને.

અધ્યારણુ.

૧૩. સપ્તર્થા મહારાનાં કેન્દ્રસ્થળોએ સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓ નીમવી ભેટાં.

૧૪. ૧૮૮૭ ની રજીમી કોન્ગ્રેસને ત્રીજી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બેઠક મદ્રાસમાં મળશે.

૧૫. આ કસબોની નકલો નામદાર વાઇસરોય ધન. હાઉન્સલને એવી નમ વિનંતિઓપૂર્વક મોકલવી કે યોગ્ય કુમાનુસાર તે પ્રથમ કસબ નામદાર મદ્રાસણીને મોકલવો આપશે, સપ્તર્થા કસબો નામદાર મદ્રાસણીના હિન્દી પ્રધાન સમક્ષ તે મુલાવવાવશે અને પોતાના સાથીઓ સાથે મસદત કરીને કૃપા કરી તે પોતે તેમના પર ઉત્તમ રીતે વિચાર કરશે.

(સહી) દાદાભાઈ નવરોજી

બીજી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

ત્રીજું પ્રકરણ.

ત્રીજી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ રામ સર દી માધવ રાવ, કે સી. એસ. આઈ. ના બાપજીમાથી એક દ્વરે સત્તાવાર અહેવાલને મથાળે ઠાકવામાં આવ્યો છે, તે પરથી ત્રીજી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને જાણ્યો. માહુમ પડી આવે છે. કોંગ્રેસ વિષે બાલતા તેમણે જાહેર કયું કે, તે " બ્રિટિશ ગવર્નમેન્ટનો સંગીનમાં સંગીન વિજય છે, અને બ્રિટિશ પ્રજાનો કાર્તિતાજ " છે આ રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના કથનનું સ્મરણ થાય છે કે, હિન્દમાં બ્રિટનની સ્વતંત્ર સંસ્થાઓની સ્થાપના દેશમાં બ્રિટિશ અમલનું ઉમદામાં ઉમદા સ્મારક બનશે.

ત્રીજી કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં ૧૮૮૭ ના ડીસેમ્બર-માં મળી હતી. ૧૮૮૭ ની પહેલી મેના અરસામાં જ આશરે ૧૨૦ સભ્યોની મજબુત સ્વાગતસભા રચવામાં આવી. રામ સર દી માધવરાવ તેના પ્રમુખ હતા અને તેમાં સર્વ ક્ષતિઓના હિન્દુઓ, ખ્રિસ્તીઓ, હિન્દી ખ્રિસ્તીઓ અને ધર્મીઓનો હતા, અર્થાત્ તે સભામાં સર્વ પ્રતિનિધિત્વ હતું. ૧૦,૦૦૦ થી વધારે વસ્તી વાળા દરેક શહેરને એક સભા-કમિટી રચવાનું હહેવામાં આવ્યું હતું અને રા. વીરરાધવાચારીઅરે તામીલ ભાષામાં કમિટી " કોંગ્રેસ પ્રચારવર્તી " ની ૩૦,૦૦૦ નકલો વહેંચીને સરસ રાજકીય પ્રચાર કરવામાં આવ્યા હતા એના પરિણામની આબેહુલ સાબીતી એ હતી કે, ૮,૦૬૦ જણાઓએ એક આનાથી માંડી ૧-૮-૦ મુખીના ફાળો આપી રૂપિયા ૫,૫૦૦ (કોંગ્રેસ રૂઠ્ઠા) ભર્યા હતા, અને ૧-૮-૦ થી માઠી ૩ ૩૦ મુખીના ફાળાથી બીજા ૮,૦૦૦ ભાગ્ય હતા અરીજ લોકોએ માલુમ, રાજા, મીઠાપોર અને પૂર્વના રાષ્ટ્રોમાંથી પણ નાણા ઉપરાળીને મોકલ્યા હતા નાણા બરનારાઓની યાદીને એ છેડે માલસેર, ગાંધીપોર અને મચીનના રાજ્યપતિઓ, વિજય નગરના ના, મદારાજ અને વેંકટેશ્વરના

ના. રામના નામો, બીજે છેડે એક આને બરનારા મજુરોના નામો સાથે જોડેને આનંદ ઉપજે છે-એ સાચેસાચ રાષ્ટ્રીય કાર્ય છે. ચર્ચા કરવાના વિષયો મોકલી આપવાનું સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીએને હહેવામાં આવ્યું હતું, અને ઉદ્યોગી સ્વાગતસભાએ અત્યંત હામ બીટીને ૩,૦૦૦ લોકો સમાઈ રાજે એવો મોટો મંડપ બંધાવ્યો હતો.

૭૬૦ પ્રતિનિધિઓને યુટવામાં આવ્યા હતા, અને ૬૦૭ ખરેખર હાજર હતા. વિગતવાર સંખ્યા નીચે પ્રમાણે હતી

મદ્રાસ	...	...	..૩૧૨
મુળાઈ અને સિંધ	...	...	.. ૬૬
બંગાળ, બોરિસસા અને આસામ	...	...	.. ૭૮
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અંધોધ્યા	..	...	.. ૪૫
મધ્ય પ્રાંતો	..	...	.. ૧૩
પંજાબ	...	..	.. ૬

૧૦૭

પંજાબે ૪૨ પ્રતિનિધિઓ યુટી કાઢ્યા હતા, તેમાંથી જો કે માત્ર ૮ હાજર રહ્યા હતા. કયા પંજાબ અને કયા મદ્રાસ કે એક નજીવા જોઈ વાત એ હતી કે ૪૫ એકતો અને ૧૬ કારીગરોએ પણ હાજરી આપી હતી. " મદ્રાસ પચેવંધાની કોનેજ સંસ્થાના પ્રીન્સીપાલ " મી જોન આઈમ પ્રતિનિધિ તરીકે આવ્યા હતા, એ વાત નોંધ લેવા જેવી છે. વળી "ધી મદ્રાસ મેજ", " ધી જોરને મેજેટ ", કલ તાના " ડેપી ન્યુસ " અને "સ્ટેટ્સ મેન "ની મિત્રતાની નોંધ રીપોર્ટમાં લેવામાં આવી છે સહાનુજ્ઞાના પત્રો ધણાઓએ મોકલ્યા હતા, તેમાં વિરૂપતિના ઓ મદદ, અને દરમંગાના મદારાજ અને અતળત માન રા કે રી તેલગ હા જવારે માન રા જ એમ રાનડે જોડે હાજર હતા જો કે પ્રથમની જેમ પ્રતિનિધિ તરીકે સેવા કરવાને તેઓ અસમર્થ હતા.

મેકેના આગમાં ઉભા કરવામાં આવેલા મંડપમાં ૨૭ મી ડીસેમ્બરે કોંગ્રેસ મળી, તે વિશાળ તંત્રની અંદર અને આસપાસ આસરે ૩,૦૦૦ પ્રેક્ષકો એકઠા થયા હતા. સર ડી. માધવરાવે ચોરા રાષ્ટ્રોમાં પ્રતિનિધિઓને આવહાર આપ્યો, અને પછી ખરાબ તબીયત હોવાથી પોતાનું હૃદય લાપણ રા. સી. વી. સુંદરમ સાહેબને વાંચવા આપ્યું; તેમણે કોંગ્રેસની દયાળી સકારણુ છે એમ બતાવ્યું, હિન્દને આવળ વધવાને સદાય આવવાને સરકાર પુરી છે એવી પોતાની માન્યતા દર્શાવી, અને " સર્વ લાભતા વળગનાઓને " આવધાન રહેવાનું હતું.

બાણુ રાજલુ. મી. જોનારજીએ પ્રમુખ તરીકે રા. બહેરીન તૈયમજીને સુદી કાઢવાની દરખાસ્ત મુખી અને માન. રા. એસ. સુબ્રમન્ય આયરે તેને અનુમોદન આપ્યું; અને તાલીઓની મળના વચ્ચે પ્રમુખે પ્રમુખપદ લીધું. બહુવા જેવી વાત એ છે કે, પ્રથમ કોંગ્રેસનું પ્રમુખ પદ હિન્દુએ, બીજાનું પારસીએ, અને ત્રીજાનું મુસલમાને લીધું હતું.

રા. તૈયમજીએ કોંગ્રેસના પ્રતિનિધિત્વમય સ્વરૂપ વિષે બાર મુક્યો, તેની વફાદારી દર્શાવી, અને છેવટે સલાહ આપી કે, ચર્ચાને માટે મોટી આપણમાં આવેલી અનેક યુગનાઓ પર વિચાર ચલાવવાને અને કોંગ્રેસના કાર્યને માટે સર્વેકમ પડી કાઢવાને એક કમિટી નીમાવી જાય — તેનાં નામો તેમણે વાંચી બતાવ્યાં હતાં. આ દરખાસ્તને સંદર્ધ વધાવી લેવામાં આવી અને નીચેની કમિટી સ્વીકારવામાં આવી:

જંગલાલ, આસ્તામ અને ઝોરીલસા. બાણુ રાજલુ. સી. જોનારજી, ડા. ત્રેલોક્યનાથ ત્રિવ, બાણુ સુરેન્દ્રનાથ પેતરજી અને બાણુ નરેન્દ્રનાથ

સેન. બિહાર—રા. સાવિત્રામ સિંધ અને રા. ગ્રામસાદ સેન. મુંબાઈ અને સીંધ—રા. ચંદા-વરકર, રા. ખરે, રા. મુવ, રા. નામજેશી અને રા. મોવિંદબક્ષ. વાયબ્ઝ મંત્રો અને અધ્યોધ્યા-રા. મોવવી દમોદ અલી, રામ રામપાલ સિંધ, રા. રામ કલિ વીધરી, અને પંડિત મદન મોહન માલવીયા. પંડિત-પંડિત ચત્યાનંદ અભિદોત્રિ અને લાલા મુરલીધર. મદ્રાસ—મી. હુમ, રા. સલાપતિ મુદલીઆર, રા. રાંદરજી નાયર અને રા. રાખુ. એસ. આંદ્ર.

આ કમિટીની નીમણુંક ધ્યાનમાં રાખવા લાગે

રા. બહેરીન તૈયમજી.
ત્રીજી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

છે, કેમકે ખરેખાર તે પ્રથમ " વિષય નિર્ણાયક કમિટી " હતી, અને ખરે-ખરી ચર્ચા કરવાનું સ-પણું કાર્ય તે મંડળને ધોમે ધોમે ચોંપી લેવામાં આવ્યું છે. એ ચોળના સારી છે કે નહિ, એ એક પ્રશ્ન છે, કેમકે કમિટીની બેઠક ખાતમી રહે છે, અને તેથી પ્રુક્ષી ચર્ચાથી કોંગ્રેસમાં જે ભગ્નિતિ આ-વતી અને રસ ભમતો તેને આરોગ્યવર્ધક પ્ર-ભાવ સહ્યો અને જાહેર પ્રભ બને શુભાવે છે. કમિટીમાં ચર્ચાપલા કરાવાને જાહેર બેઠકામાં રૂઢીસર માત્ર પસાર કર-

વામાં આવે છે. ઉપરાંત, સુવાન પ્રતિનિધિઓને પ્રારંભજનમાં ચર્ચાથી જે તાલીમ મળતી તે તેમને મળતી નથી, અને ત્યારે પોતાનો સિતગત દર્શાવવાની અને સુધારા રજૂ કરવાની તેમને જ્ઞાત્ય તક મળતી નથી ત્યારે તેઓ વધારે દીકા કરવા લાગે છે. હમણું આપણે જે સમયનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છીએ તે સમયે સુધારાઓ વારંવાર આજુબામાં આવતા હતા, અને તેમની પર સંપૂર્ણ ચર્ચા થતી હતી.

બીજે દિવસે, ૨૮ મી ડીસેમ્બરે કોંગ્રેસના

બંધારણને માટે અને તેનું કાર્ય ચલાવવાને માટે
સા સા નિયમે ધડવા તેની પર વિચાર કરવા
અને કોમી તારીખે તેનો રીપોર્ટ રજૂ કરવાને માટે
પ્રથમ કસબમા એ- કમિટીની નીમણૂક કરવામાં
આવી (નામોની યાદી કસબમાં આપવામાં આવી
છે, અને દરખાસ્ત રજૂ કરનારનું નામ, અને રા
આર પી કર્ડીનનું નામ મૂળ યાદીમાં પાછળથી
ઉમેરવામાં આવ્યા હતા) જે પ્રેઝીડેન્ટનાથ મિતે
કસબ રજૂ કર્યો તેમણે જણાવ્યું કે, દેશમાં વિરોધીઓ
હોંછે છે, પ્રતિનિધિઓ ખીલ મેળના નહિ પણ પોતાની
ભતનાના પ્રતિનિધિઓ છે, પણ પહેલા નાખવામાં
આવેલા સખ્ત બંધનમુલક નિયમોથી કોગ્રેસની
અભિવૃદ્ધિ અને વિકાસ માટે અડકાવવા ભેઠાને
નહિ, પરંતુ કોગ્રેસની સુદૃઢી ગણ કરે છે અને
કોગ્રેસમાં ખરેખર પ્રતિનિધિ તરફ છે તે કુનીયાએ
ભણુભ લેઈએ આ કસબને રા દમીદરથી
ખાને અનુમોદન આપ્યું અને રા. ઉબદ્યુ એસ
માટે વિરોધ અનુમોદન આપવા બતાવી આપ્યું
કે, એક કોગ્રેસ અને ખીલ કોગ્રેસની વચ્ચે ધણું
થોડું કાર્ય કરવામાં આવે છે, જ્યારે આખા વર્ષમાં
કામ ચાલુ રહેતે લેઈએ. આ સમયે ડૉ. પ્રેઝીડેન્ટનાથ
મિત્રનું નામ ઉમેરવામાં આવ્યું હર્ડ રા આર
પી કર્ડીનને એક સુધારો રજૂ કર્યો, તેમાં સ્પષ્ટતા
હવી કે, કમિટીએ માત્ર નિયમોના ધડવા, અને
કોગ્રેસ વધારે અનુભવ મેળવે અને ખીલ પ્રાંતોના
દર્શન કરે ત્યાં સુધી બંધારણનો પ્રશ્ન સુવર્તવી
રાખવો. બંધારણ રચવાની દરખાસ્ત બહુ પહેલી
છે, એ વિષે ખીલઓએ સુધારાને અનુમોદન આપ્યું,
પરંતુ પ્રમુખે વિનંતિ હવી તેથી સુધારો પાછો
જેથી લેવામાં આવ્યો, કમકે કમિટીના રીપોર્ટ
ઉપર સપળી બાબતનો વિચાર થઈ શકે, એમ
કસબમાં આવ્યું, રા કર્ડીનનું નામ કમિટીમાં
ઉમેરવામાં આવ્યું, અને કસબને સર્વાનુમતે પસાર
કરવામાં આવ્યો.

ધારાસભાઓમાં પ્રતિનિધિઓ દાખલ કરવાની
આવશ્યકતા ખીલ કસબમાં એકવાર ફરીથી
દર્શાવવામાં આવી, અને તે રજૂ કરતા બાણુ
સુરેન્દ્રનાથ મિત્રનું એ હતું "આપણે કોગ્રેસનો
ધ્વજ ફરકાવીએ છીએ, અને તેની ઉપર કોઈ ભૂ સી
ન શકે એવા આ કસબના મહાન સખ્તો ચળ તા
રોનેરી અક્ષરોએ લખાવવા છે. 'દિન્દેને માટે

પ્રતિનિધિત્વ વાળી સંસ્થાઓ." તેમણે વિગતોમાં
ઉત્તરનાની ના પાડી, ફક્ત સિદ્ધાંતનું સમર્થન હતું,
અને આપણે કાયદા બાધનારાઓ નથી એમ
હતું, અને ઉમેર્યું કે "માસિક દબરો રૂપીઆના
બારે પચાસે ખાનારા અધિકારીઓ સરકાર ખારો
છે, અને સરકારને કણુક ટોચ એવા સિદ્ધાંતો
અનુસાર ખરડાનો વિકાસ કરવાનું અને વિગતો
નક્કી કરવાનું કાર્ય તેમનું છે" રાજ સર દી
માવવરાવે દરખાસ્તને અનુમોદન આપ્યું એ અર્થ
સૂચક છે તેમણે હતું કે, દુ શાંતિ અને વ્યૂના
વિચારનો ઢોવા છતાં દિન્દેને માટે પ્રતિનિધિત્વવાળી
સંસ્થાઓ અને આવશ્યક હાથે છે, એ સિદ્ધાંત
એવો છે કે "અને ખાડી છે પ્રિટિશ સરકાર
તે સ્વીકારવાની ના પાડશે નહિ, ના પાડી શકશે
નહિ" આ સાવધાન વયોવૃદ્ધ સુલસરી એટલો
બનો આશાવાદી હતો કે "એ" જે વર્ષોમાં
આપણી અત્યંત બ્યાનખી મહામણો વિશે
સંતોષકારક જવાબ "આપણને મળશે! ત્યાર
પછી ફક્ત ૨૮ વર્ષો વધી ગયા છે

પછી લાગી ચર્ચા થઈ, તેમાં ખી ચાર્લ્સી નોર્ટને
એક સુદર વાપણ હતું, જેમાં માગવામાં આવેલો
હક મળે નહિ ત્યાં સુધી નિશ્ચય, ધૈર્ય અને
સહનશીલતા રાખવાનું હતું "એક વ્યક્તિના
ચારિત્ર્ય અને કેળવણીના શુભેને માટે અને બહુ માન
છે તેણે અને નહ કાલે હતું કે, આ કોગ્રેસના
કાર્યકર્તાઓ સાથે ભેડાવામાં મારે માટે "પરદા-
નશીન રાજ્યદ્રોહી"નો ખીતાબ મે મેળવ્યો
ગૃહસ્થો, સર્વ ખોટી બાબતો સામે બદ
કસબમાં જે રાજ્યદ્રોહ ઢોય પોતાના ફેરાના
અને પોતાના કાર્યના વલીવરમાં લોકોને થોમ્સ
બાગ મળવો લેઈએ એવો આગ્રહ કરવામાં
રાજ્યદ્રોહ ઢોય ભુલમની સામે થવામાં, દમનની
સામે મારો પોકાર ઉઠાવવામાં અન્યાયની
સામે બળવો કરવામાં, સભ્ય થાય તે પહેલાં
સુનાવણી થવી જોઈએ એવા આગ્રહ કરવામાં,
વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાનું સમર્થન કરવામાં, ધીમે
ધીમે પણ હમેશા આગળ વધતા સુધારા પ્રાપ્ત
કરવાનો આપણો સામાન્ય હક સાબીત કરવામાં-
જે આ રાજ્યદ્રોહ ઢોય, તે અને 'રાજ્યદ્રોહી'
હોવામાં આવે નેથી અને અત્યંત આનંદ ઉભો
છે, અને આને મારી આસપાસ લેઈને દુ ભણું

હું અને મને લાગે છે કે, આવા 'રાજ્યદ્રોહીઓના' મન્ય સમુદાયમાં મારી ગજુત્રી થાય છે ત્યારે મને બમણાં અને, ત્રણગણાં આનંદ થાય છે. " તે ૧૮૮૭ માં આ પ્રમાણે જોડ્યા હતા. એ ચીત્રે અને ખરેખર ઘણાં જોડા મદદરવાની ચીત્રોને હજી ૧૯૧૫ માં " રાજ્યદ્રોહ " ગજુવામાં આવે છે.

પંડિત બિશન નારાયણ ધાર એ એક બીજે ફાંકોડા વક્તા હોતા, અને સ્વતંત્ર સંસ્થાએ " માનસિક અને નીતિવિવેચક તાલીમ આપનારી સર્વોત્તમ વ્યાવહારિક શાળા " છે, એમ કહી તેમનું મુદ્દય તેણે દર્શાવ્યું. " તમારા દેશના કાર્યવદી-વક્તામાં ભાગ લેવાને તમને વારંવાર બોલાવવામાં આવે, સત્તાધી મળતી ભેખમદારીની ભાવના પૂર્વક જાહેર પ્રતિભાની ચર્ચા કરવામાં આવે; તમારા દેશની કીર્તિ સાથે અને તેના લોકોના શુભ સાથે સીધા સંબંધ ધરાવનાર કાર્યોના વહીવટ કરવામાં તમારી હંથમાં હંથી રાક્ષિત્યો કામે લગાડવી પડે; હું હું હું કે, એક પ્રભવી સર્વ વિચારશીલ અને વ્યાવહારિક રાક્ષિત્યોના વિકાસ કરવાને માટે આવરક કેળવણીનાં આ સધનાં પગથીયાં છે. " એના વિના, " સફળ નિર્દેશી અને તેથી, પ્રતિભાન રાષ્ટ્રીય જીવનને માટે આવરક સ્વતંત્રતાની અંતઃપ્રેરિત ભાવનાઓ, ચારિત્ર્યના સામર્થ્યનો તેમાં અભાવ રહેશે. " આ બાબત પર સુપ્રસિદ્ધ અંગ્રેજોએ આપેલા અભિપ્રાયો તરફ ધ્યાન જોડ્યું, અને નીચેના આકર્ષક અભિપ્રાયો આપ્યા. સર રીચર્ડ ટેમ્પલને સાંભળે જિન્દગી ગિર ગજુવામાં આવે છે; તેણે કહ્યું કે:—

" તે સર્વ છતાં સ્મરણમાં રજાનું જોઈએ કે, (જિન્દગી મિટિશોના બેવા) પ્રત્યેક સ્થિત રાજ્યતંત્રે એવી ઇચ્છા રાખવી જોઈએ કે, પોતાની પ્રભને અમુક રાજ્યીય તાલીમ મળતી જોઈએ, તે તાલીમને માટે સુદૃઢીનો સિદ્ધાંત આવરક છે....પ્રભના પોતાના જાહેર કામનો એક ભાગ પ્રભને સોંપ્યા વિના જાહેર જીવનનો ઉત્પન્ન થઈ શકે નહિ. તે પ્રથમ અર્થદિત હોય છે, પરંતુ જેમ જેમ તેમની ચોક્કસતામાં વધારો થતો જાય છે તેમ તેમ તે લાભમાં પણ વધારો થતો

જાય છે. બ્રિટિશ સરકારની દિનંદ પ્રતિ જે ફરજ છે તે અદા કરવામાં જ રાજ્યીય ભેખનો ખેડવા પડતાં હોય તો તે પણ એક લેવાં જોઈએ. તે દેશમાં વિશ્વાસપૂર્ણ રાજનીતિ હઠાપણવાળી ભાવના પડશે, અને નીતિની દૃષ્ટિએ જે સરસ છે તે રાજ્યીય દૃષ્ટિએ અત્યંત સલામત નીવડશે."

સર લૅન હોર્નેસે છેક ૧૮૬૪ માં કહ્યું હતું કે:

" જિન્દગી હોતી પોતાનો કાર્યવહીવટ ચલાવવાને તદ્દન સમર્થ છે, અને અધુનિસિપલ ભાવનાએ તેમનામાં હંડાં મૂળ નાખેલાં છે. પ્રત્યેક આમ પંચાયત નાનું સરખું પ્રભતંત્ર છે, જિન્દી સંસ્થાઓમાં તે વધારેમાં વધારે સમવર્થી થી રહેલી છે. આપણે જિન્દગીને જે સ્થિતિમાં બીજે, તે જોવાં ફરજ અને રાજનીતિના પ્રત્યેક વિચારે આપણને પ્રેરણા કરવી જોઈએ કે દેશના કાર્યનો બની શકે તેટલો ભાગ લોકોને કરવા માટે રહેવા દેવા."

અને મી. ગેર્સ્ટન પોતાની યુવાવસ્થાના કરતાં જુદાવસ્થામાં વધારે સ્વતંત્રતા-પ્રેમી બન્યા હતા. તેમણે કહ્યું છે કે:—

" જિન્દગીમાં આપણી સત્તા વાહુ રહેશે કે નહિ એ પ્રતિભા છેવટનો નિર્ણય કરવામાં મુખ્ય શક્તિ જિન્દગીમાં રહેનારા ચોવીસ કરોડ લોકોની મરજ છે, એવો મારો અભિપ્રાય છે. જિન્દગીમાં સર્વોપરી સત્તા કોને મળશે એ પ્રશ્ન, હકના કાનુનો અનુસાર જિન્દી પ્રશ્ન છે; અને હાલના તે કાનુનો દિવરો દિવરો સત્ત્વ ધરાવના કાનુનો બનતા જાય છે. ત્યાં હોવાનો આપણે હક એવી પ્રથમ સારત પર આધાર રાખે છે કે, આપણે ત્યાં હોઈએ તેથી જિન્દી પ્રત્યેકને લાભ થાય; અને જીલ્લા એ સારત પર આધાર રાખે છે કે, તે લાભદાયક છે એવું આપણે દર્શાવી અને સમજાવી શકીએ."

કુશળ વક્તા પંડિતે કહ્યું કે, કોંગ્રેસ ને ઇચ્છા દર્શાવી રહી છે, તેને ઇંગ્લેન્ડ ઉત્પન્ન કરી છે.

" હંમેશાં નાખવાના આપણા પ્રાચીન સ્થળમાંથી ઇચ્છાએ આપણને ખસેડયા છે. ઉછળતા પ્રભસમુદ્રના વિશાળ સમુદ્રમાં આપણી ઇચ્છા વિરલ આપણને વહેતા મુશી દીધા છે. આપણે

ઇંગ્લેન્ડ તરફ દૃષ્ટિ કરીએ છીએ, અને અને ને પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓ રૂપી હોઠા-યંત્રથી હંભરો તોફાનોમાંથી તેણે પોતાનો માર્ગ સહીસલામતીથી કાઢ્યો છે, અને નિયમિત રાજ-કીય સ્વતંત્રતાના સુરક્ષિત બંદરમાં પ્રવેશ કર્યો છે, તે હોઠાયંત્ર આપણને આપવાની આપણે તેને વિનંતિ કરીએ છીએ, "

આ હમદા વિનંતિ હતી; પરંતુ બીજી ઘણી વિનંતિઓની જેમ તે બહેરા કાનો પર પડી. ઇંગ્લાંડે સ્વતંત્રતાનું બીજા વાળું, પરંતુ કોંગ્રેસમાં જ્યારે તેનો સુંદર પાંક દેખાવા લાગ્યો ત્યારે પોતાના કાર્યના પરિણામનો તેને ભય લાગ્યો, તેણે આનાકાની કરવા માંડી, અને છેવટે પોતાના વિનંત્યનો નાશ કરવાને લોહી કર્જનને મોકલ્યો. ત્યાર પછી અટકાવવામાં આવેલી અભિવાધા-ઓમાંથી હમિશાં અશાંતિ અને પીડા ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રમાણે ધ્યાન, અને પછી દમન અને અર્ધ-દબ્ધ સુધારા, અને પીડામાં વધારો થયો. છેવટે સહાઈ ફાદી નીકળી અને હિન્દે સામાન્યને બચાવ્યું, અને હવે તેને સુખકર સુધારાની શક્યતા લાગે છે, તેથી એ જિંદગી ઉશીયા નેટલું ઠાણું હરો તો હિન્દ અને એટ જિંદગીનાં હૃદયો એક બીજા સાથે યુગારો.

પછીથી બીજા પંદર, મદન મોહન માલવીય આવ્યા, અને દુરદી રીને તેમનામાં રહેલી લાગણીપૂર્ણ ગંભીરતાથી તેમણે લાપલ્સ આપ્યું; ફલીફ ફટલી બ્યાનબી હતી તે બતાવવાને અમે નીચે એક લખિા ફકરા રાંછીએ છીએ. તે ફલીફ તે રુમ્મે નેટલી સત્ય હતી, તેટલીજ બાળે પણ છે. કેમકે ૧૯૨૦ ના મિટિંગ-મોર્લી સુધારાઓથી ફેટલુંક પ્રતિનિધિત્વ મળ્યું છે, તથાપિ વિગતોમાં એટલી બધી ધાસમેલ કરવામાં આવી હતી કે, પ્રતિનિધિઓ નિરૂપાય અલ્પ-મતીની દરામાં આવી ગયા છે, અને અંદાજપત્ર પર તેમને બીલકુલ કાણુ મળ્યો નથી.

" મારે એટલું દહેણું નેધએ કે, આ દેશમાં આપણે વિદેશીય સરકાર દેહળ સુકાવલા દોવાથી તેના આરાયો-રાજ્યતંત્રમાં નેજા ભાગ લે છે તેમના આરાયો-જમે તેટલા દિવકર અને હદાર દોય તોપણ ધારાસભાઓમા આપણા પોતાના

પ્રતિનિધિઓ મોકલવાની આપણને ધણામાં ધણી જરૂર છે. ગૃહસ્થો, રિશિઆના અપવાદપૂર્વક સમગ્ર યુરોપે જાહેર કર્યું છે કે, જે દેશો સુધારામાં હાંધ પણ પ્રગતિ કરી હોય તે દેશને માટે અત્યંત કાર્યસાધક અને એક રાજ્યતંત્ર એવું હોય છે કે, ધણાઓને માટે ફક્ત થોડાઓને તે ચલાવતા નથી, પરંતુ એટ ધણે અંશે ધણાઓ પોતાને માટે ચલાવે છે. વસ્તુતઃ તે રાજ્યતંત્રમાં દોઢાના પ્રતિનિધિઓના હાંધક સંગીન ભાગ હોય, અને જે યુરોપીય દેશોમાં રાજ અને પ્રજા એકજ રાષ્ટ્રનાં હોય છે, અને જ્યાં તેમનો ધર્મ પણ એકજ હોય છે તે દેશોમાં એમ કરવાની આવશ્યકતા હોય છે. તો હું ધારું છું કે એટલું કણુલ રાજ્યતંત્ર નેધએ કે, હિન્દને માટે તેની અધિક આવશ્યકતા છે. કેમકે તેમાં વસતી પ્રજાનાં ટેવા, રીતમાતો, રીવાજો, ભાષા, ભૂમિ અને ધર્મ તેમના રાજ્યકર્તાઓની ટેવા વિગેરે કરતાં ભિન્ન છે. રાજ્યસભાઓમાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ હોવા નેધએ એવી ને આપણે હિન્દને માટે માગણી કરીએ તો કોઈ પણ દેશને સાતુંદળ સાથ એવા કોઈ પણ રાજ્યતંત્રને માટે તે આવશ્યક છે એવું ફક્ત યુરોપેજ નહિ, પરંતુ અમેરિકા, ઑસ્ટ્રેલીયા અને લગભગ આખી સુધરેલી દુનિયાએ એકઠે અવાજે જાહેર કર્યું છે. તેજ આપણે માગીએ છીએ, કેમકે જ્યાં તે રાજ્ય-તંત્રમાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને ભાગ લેવા દેવામાં આવ્યો છે ત્યાંજ પ્રજાની જરૂરીઆતો અને ઇચ્છાઓ, અભિલાષાઓ અને ફરીઆદો બરોબર જણાવી શકાય, અથવા તેમનો યોગ્ય ઉપાય થોડ શકાય. એ પ્રમાણે દોવાથી, ગૃહસ્થો, હું ધારું છું એ સુદા પર એ અભિપ્રાયો દોષ ન શકે કે, સરકાર પાગેથી ને સુધારાની આપણે માગણી કરીએ છીએ તે આ દેશની આબાદાની માટે એટલા બધા આવશ્યક છે કે, બીલકુલ નિર્બળ વિના તે આપણને અપાવે નેધએ.

દર વર્ષને અંતરે આપણે આ ત્રીજ વાર એકઠા મળ્યા છીએ. આપણે દરેક જીલ્લામાંથી, આ મહારાજ્યના દરમાં દૂર આવેલા ભાગોમાંથી, અને ધણાઓ મદાન અંગત આત્મ-ભાગ આપીને આવ્યા છીએ. આપણે હાંધ અંગત લાવા મેળવવાનો નથી, સ્વાર્થ નેમ પૂરી પાડવાની નથી. આપણા

દેશખંધુઓ તરફથી સુધારાને આપણે એકઠા મળીએ છીએ, અને આપણું મુખ્ય કાર્ય સરકારને એ હકીકત જણાવવાનું છે કે, આ સુધારાની દેશને ઘણી આવરકતા છે, અને આખી પ્રજા તેને માટે પ્રાર્થના કરે છે. પરંતુ દુર્ભાગ્યે સરકારે અઘાપિ આપણા લોકોની પ્રાર્થના સંભળી નથી.

દર વર્ષે આપણે શું જોઈએ છીએ? હિન્દનાં સર્વ ભાગોમાંથી-પંચજ, સીંધ, આસામ, મદ્રાસ, બંગાળ, મુંબાઈ, વાયવ્ય પ્રંતિ, પ્રત્યેક સરકારમાંથી લોકો એકઠા થાય છે, અને સ્વાતંત્ર જન્યેલી બ્રિટિશ પ્રજા તરીકે તેમનો જ જન્મસિદ્ધ હક્ક છે, તે આપવાની સરકારને નમ્ર વિનંતિ કરવાને તેઓ એકઠા મળે છે, આટલો ભારે ખર્ચ કરીને અને આટલી બધી અંગત અગવડ સહન કરીને પોતાની જાતના અભિલાષોની ઇચ્છા અથવા આશયથી તેઓ એકઠા મળતા નથી. એ બાબતમાં સ્વાર્થનો ખીલકલ કાપ નથી. નહીં તેમનો એક જ વિચાર એ છે કે, તેમના દેશમાં, હિન્દુસ્થાનમાં આ મૌલિક સુધારાની ઘણીજ આવરકતા છે, અને તેઓ આશા રાખે છે અને પ્રજાની ઇચ્છા હશે તો તેમની આશા નિરર્થક નહિ બચે. માગણી કરવામાં તેમના નિઃસ્વાર્થી આમંત્રણો આ મહાન લાભ મળે! હું કહાંપિ માની શકતો નથી કે, એક પણ એવો કેળવણીથી હિન્દી હોય જેના મનને આ પ્રશ્નનો અભ્યાસ કર્યા પછી આ સુધારો પ્રાપ્ત કરવાને માટે પોતાનાથી બનતા તમામ પ્રયત્નો કર્યા વિના જામ થઈ શકે. હું કહાંપિ માની શકતો નથી કે, કોઈ પણ એવો માણસ એક વખત ખરેખરાત સમજી શકે, પોતાના દેશને અને પોતાના દેશ બંધુઓને, પોતાનાં સગાંવહાલાંને, પોતાનાં બાળકોને અને પોતાની જાતને આ સુધારાથી શો લાભ થશે; ત્યારપછી તે તેની તરફ જોરકારી બતાવી શકે. અને, ગૃહસ્થો, આપણે અથવા બીજા કોઈ જુદાજુદા હિન્દીઓ તેની તરફ જોરકારી બતાવવા નથી, -અને જો કે અત્યાર સુધી આપણા પ્રયત્નો ફોલ્ગમંદ નીવડ્યા નથી, પરંતુ એકવાર ફરીથી આપણે સરકાર પાસે જઈને જોઈએ અને આપણી પ્રાર્થનાઓ (તમને ગમે તે નામ તેમને આપો) પર સર્વથી પહેલાં વિચાર કરવાનું આપણે કહેવું જોઈએ, અને આ સુધારો આપણને

આપવાને વારંવાર વિનંતિ કરવી જોઈએ. ગૃહસ્થો, આપણે તેમને કાંઈ બંધુ મોટું કાર્ય કરવાનું કહેતા નથી. બ્રિટિશ સરકારે આ સુધારો ઘણા દેશોને આપ્યો છે. અનેક સંસ્થાઓ, અનેક બ્રિટિશ સંસ્થાઓ તેનો ઉપયોગ કરે છે. કાનકા, પીકેપ, ઑસ્ટ્રેલીઅન સંસ્થાઓ, અસંખ્ય નાની નાની જગ્યાઓ, કહેવાતાં વાળનાં સંસ્થાઓ, હાલ દીલ ટાપુઓ અને કેટલીક કેવળ લશ્કરી જગ્યાઓ સિવાય, સર્વ પ્રતિનિધિત્વવાળા રાજ્યપત્રોનો થોડો ધણો અને તેમાંનાં ઘણાંખરાં સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરે છે. આ સર્વ જગ્યાઓને બ્રિટને, આ હક્ક આપ્યો છે. હિન્દની પ્રજાને તેણે તેનાથી આ માટે વિશુદ્ધ રાખવી જોઈએ? તે શું એમ પારે છે કે, બીજા દેશોની પ્રજા કરતાં આપણે ઓછા વફાદાર છીએ? બ્રિટિશ માસ પર જાકાત નાખતાં ઑસ્ટ્રેલીઆને આટલવવાનું તે સાબિત કરે તો આવવી કાલે ઑસ્ટ્રેલીઆ તેની સાથેના સંબંધ તોડી નાખશે, જ્યારે આપણે હંસતે મુખે જુઓ આપણ-વેરો સ્વીકારીએ છીએ, એ આપણ-વેરોનો વહીવટ ખરાબ રીતે કરવામાં આવે છે, અને તે આપણા પોતાના રાજ્યપત્રોના ખર્ચને પહોંચી વળવાને નાખવામાં આપણે નથી, પરંતુ બ્રહ્મદેશને ખાલસા કરવાનું અથવા ફરીથીને ધમધી બતાવવાનું જળ થેટ બ્રિટનને મળે તેને માટે તેને નાણાં પૂરાં પાડવાને નાખવામાં આપણે છે. શું તે એમ પારે છે કે, આ હક્કને માટે આપણે તૈયાર નથી? હું પારે છું કે, તે કાર્યને માટેની આપણી પરિષ્કવતાની, અને જો સરકાર આપણી ઇચ્છાઓ પ્રમાણે આપવાની રૂપા કરે તો પ્રજાના કાર્યવારમાં જો જુલ્ફબજ અને જ્ઞાન બતાવવામાં આવશે તેની, મોક્ષસ સાબિતી આ કોંગ્રેસ છે."

પાર્લામેન્ટમાં હિન્દના બતાવો વિષે જોરકારી બતાવવામાં આવે છે, તે હિન્દને પોતાનો વહીવટ સંભાળવા હેવાનું સંખીન કારણ છે, તેની પર પંડિત મદનમોહન માલવીયાએ ઘણો ભાર મુક્યો હતો. આ જોરકારીના સંબંધમાં પાર્લામેન્ટના સભ્ય મી. ઝેડ્ડોએ પાર્લામેન્ટમાં સખ્ત દીક્ષા કરી હતી, તેમનો એક ફક્કો તેમણે ઠાંક્યો હતો:

"જ્યે વર્ષે અંદાજપત્ર ૫૨ ૨૨ મી જુને

અને તે પહેલાંની વર્ષે ૧૬૫ ઑગસ્ટે વિચાર કરવામાં આવ્યા હતા. જે ૨૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકો પર આપેલું રાજ્ય ચલાવીએ છએ તેમની ઇચ્છાઓ અને ફાંદો પર વિચાર કરવાની પાલ્લેમિન્ટને જે એકની એક તક મળે છે, તેને બેઠકની ઉલ્લી પડી સુધી એમને એમ રહેવો ફેવી એ કીક નથી. ખવાસ થતી બેઠકમાંના છેલ્લા દિવસોમાંના એક દિવસે હિન્દી અંદાજ પત્રને હાર્પકેમમાં આકેષુ' સુકવામાં આવે ત્યારે હિન્દીના બનાવો પર પાલ્લેમિન્ટને કાંઈ પણ કાણુ રહે એ અસાધ્ય છે. "

હિન્દને શરસો હાથે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય છે ? પડિતે કહ્યું, આ અંદાજપત્રનીજ વ્યર્થ વખતે દિવાને આમમા ૬૭૫ સભ્યોમાંથી ૨૬ સભ્યો હાજર હતા. "એવોજ રીતે તેમના પોતાના પક્ષવટ તરફ દુર્લેક્ષ કરવામાં આવ્યું હોય તો તે તેમને કેટું ગમે ? હું એકવાર ફરીથી પૂછું છું, તેઓ એક અકવાદીયા સુમી તે સહન કરશે ? કેશ તરફનું તેમનું કર્તવ્ય તેઓ પોતે બાલવશે નહિ, અને આપણને બાલવવા ફેરો નહિ. "

બીજા ધણી સભ્યોએ બાપણે આપ્યા, અને તેમાંના એક રા. એ કુમારજીને સુધારાની માગણી કરનાર ૧૫,૦૦૦ થી વધારે લોકોની અરજી આણી હતી. તેમણે એ પ્રશ્નમાં પોતાના પ્રાંતના લોકો કેવો રસ લે છે તે કહ્યું. પોતાનું બાપણ યદુ રક્ષા પછી એક ચંદાળ (શરૂમાં હલકામાં હલકા વર્ગને) આગળ આવ્યો, અને પોતાની સમજણ પરિસ્થિતિ બૂલી નહને કહેવા લાગ્યો. " આપણા પોતાના માણસો આપણે માટે હાવડા બાધરો; તે ધણું સારું છે, તે ધણું સારું છે. " બીજા પ્રશ્નને, " તમારા હાર્ષને મદદ કરવાને માટે " એક ધણાજ ગરીબ મુસલમાને પાવલી આપી હતી. બીજા એક મુસલમાને એક પ્રશ્ન પછનારને સમજણ પાડી કે, " જુવો તેમ આપણે આપણું પત્ર નીમીએ છીએ, અને એવા લોકોના ચુકાદા આપણી પર બંધનકારક ગણીએ છીએ તેમ ધારા બાધનારાઓને પણ આપણે આપણા માણસોમાંથી ચૂંટી કાઢીશું, અને તેઓ જે હાવડા પસાર કરશે તે વડે આપણે પુસીધી બાધશું. " બાપણનાંએ

કહ્યું તેમ, સાધારણ લોકોમાં સાધારણ બુદ્ધિ હોય છે. કરાવ પર કોંગ્રેસનો મત લેવામાં આવ્યો, અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્રીજો દિવસે, ૨૬ મી ડીસેમ્બરે, કારોબારી અને ન્યાય ખાતાં બંદા પાઠવાની માગણી કરનારો કરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. પરંતુ તેની તરફેણમાં લાગણી એટલી બધી પ્રમળ હતી કે, તેના અનુમોદનમાં ચચલાં બાપણોમાં બે હલાક લેવાયા. એટલું ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે કે, એક હિન્દી પ્રિસ્ટી બારીસ્ટર મી. એન. સુબ્રમન્યમે તે રજૂ કર્યો હતો, અને બીનરાજકીય પ્રતેનો પર અત્યંત મતભેદ ધરાવનારા પુરોષોએ તેને અનુમોદન અને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું હતું.

ચાલો કરાવ બાણુ નરેન્દ્રનાથ રોને રજૂ કર્યો. તેમણે કુંકમા કોર કરી કે, " શાંતિના સમયમાં સ્વરાજ્યને માટે અને લડાઈના વખતમાં આત્મરક્ષણને માટે સરખી રીતે યોગ્ય બનવાની. " હિન્દને જરૂર છે. રા. શાલીમામ સિંધે અનુમોદન આપ્યું. " હિન્દમાં રહેલા હમશવો અને સર્વ વર્ગોના ગૃહસ્થોના પુત્રોને " હાખલ કરવાની માગણી મૂળ કરાવમાં કરવામાં આવી હતી, તેથી તેની મર્યાદા વિચાળ કરનાર સુધારા રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, અને છેવટે કરાવોની ચાલીમાં તેનું જે વિસ્તૃત સ્વરૂપ લેવામાં આવે છે તે સ્વરૂપમાં તેને પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

ધાયરો કરાવ ૧૮૮૧ ની કોંગ્રેસના બારમા કરાવ જેવો હતો, પરંતુ મી. (હમજીના સર) સંકરણ નાથરે તેની પર સરસ બાપણ આપ્યું હતું. પરિસ્થિતિનું અંચાવચકું ફેકડું અને અંચાંડ સુધ્ધમા સંડોગશે એવો સંભવ બતાવીને તેમણે પ્રશ્ન કર્યો " ઉત્તરમાંથી દુમલો કરનારાઓ હિન્દી સંસ્કૃતિ પર ઘુડી પડશે, અને તેનો નાશ કરશે ? " તેમણે આગળ ચલાવ્યું :

" અવગત, આપણને એટલી સ્વતંત્રતા છે કે, બ્રિટિશ રાજ્યની કૃતેદને માટે પ્રાર્થના કરવાની આપણને સંપૂર્ણ છૂટ છે પરંતુ મને બય રહે છે કે, પ્રાર્થનાઓ આપણને અથવા તેમને બદલે ઉપયોગી થાય એવો સંભવ નથી. હું કહું છું, અપણા પોષાકો સંજગાયા વિના, લડતનો નીવેરો

હાવવાને માટે આપણાં હથીયારો જંગમ થાયા વિના આપણે ને સારી દમણાં ભોગવી રહ્યા છીએ તે આપણી પાસેથી થઈ ચેલામાં આવશે ? એવો વિચાર કરો એ મને હાસ્યાસ્પદ લાગે છે. અને તે અસહ્ય લાગે છે, કેમકે જો દિવસ પોતાની બલને સદાય ન કરી શકે તેમ તેમને સદાય ન કરી શકે એવી દશામાં આવે રહે તો અંતીયાની લડતનું છ' પરિણામ આવવાનો સંભવ છે તે અંગ્રેજો પોતે પણ કહી શકશે નહિ. આપણા સદાકાંક્ષિત અસ્વીકાર કરવાની સરકારની નીતિને આગદપૂર્વક પકડી રાખવામાં આવશે તો શ' બનશે તે પ્રથમથી કહી શકાતું નથી. તે સંપૂર્ણ રીતે આત્મપાલક કે જાણ છે, અને આપણે પોતાને માટે તેમજ તેમને માટે આપણે જોઈતીજ આશા રાખી રાખીએ કે, આ બાબતમાં આપણે વારંવાર ને પ્રાર્થનાઓ કરી છે તે સ્વીકારવાને હજી સમય હતો; છતાં તેમને હજી અસ્વીકાર કર્યો છે, અને આપણને તાલીમ આપવામાં આવી હોત તો આપણે ઉપયોગી મિત્રો બની શકત એવો પક્ષાત્પાત કોઈક દિવસ અંગ્રેજોને ન કરવો પડે. રશિયાનોએ હજી પોતાના ગળ કાલના દુરમનોના હાથમાં પોતાના પક્ષમાં લડવાને માટે આજે હથીયાર આપ્યાં છે, અને પરિણામ બતાવી આપે છે કે, તેમણે કાર્ય ચોખ્ખું હવું. રશિયનો સાથે હજી ગળ હાથે લડનાર દુર્ગોના કરતાં બિટિરો તરફ આપણે ઓછા વફાદાર છીએ ? ભયના સમયમાં આપણી વફાદારી પર આધાર ન રાખી શકાય એવું કહેનારા અસહ્ય બોલે છે. "

ફરલાંક અતિ ગંભીર અને લાગણીભર્યાં બાપણે કરવામાં આવ્યાં હતાં, કેમકે રશિયાના લાય વિષે લાગણી ધણી તીવ્ર હતી. તે હવાવ સર્વાનુમતે પસાર કર્યા પછી ક્રેમિસે આવક-વેરોનો ઓછો ઉચ્ચેલી કરે એવો પ્રયત્ન હાથ ધર્યો, તેની પર વ્યાપારીઓને બાજે એવી રીતે ચર્ચા કરવામાં આવી, અને તેનીપરનો કરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો; અને ક્રેમિસનું તે દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું.

ત્રીજો દિવસે સાતમા કરાવ પર અત્યંત ગંભીરતાપૂર્વક અને શુદ્ધિપૂર્વક ચર્ચા કરવામાં

આવી; તનિર્માણી એક સુધાર અને બીજાએ દારીગરોને મોકલવામાં આવ્યા હતાં, તે સુધારે અત્યંત વિચારણીય કાર્ય પણ આપ્યું, અને બીજા ફેરવીએ હથીયારની સાથે હતું :

" ગ્રહસ્થો. ન્યારે આ દારખાનાં એને કાર્યોલયો અસ્તિત્વમાં આવશે ત્યારે તેમાં દમણાં આપણા સાધનહીન દલને દેશબંધુઓ દેદમાં પ્રાણ મારણ કરી રાખવાના પ્રયત્ન વિષે હવાવ થઈ બંધ છે, તેમને પ્રામાણિક રીતે મુશ્કેલ મેળવવાનું સાધન મળશે. અને ગ્રહસ્થો, અમલદારોએ કબુલ કર્યા પ્રમાણે દિવસનાં સદાકાંધાર કરોડ બાળકો તકેન સાધનહીન છે અને તેમને દિવસમાં એક વાર પણ પેટ ભરીને ખાવાનું મળતું નથી, તેમને પોતાનાં કળાઓ અને ઉદ્યોગોના પ્રયત્ન અને પદ્ધિ પામતાં વિકાસથી કમમાં કમ આરોગ્યાવદ બોલાકનો એક જ કોળીયો ને વિચરે તે આપી શકશે તે વિચાર તેને ફરવી આવવારહાયક લાગશે ? "

આ સંબંધી ચોક્કસ સ્વતંત્રતાને સંબોધીને કહેલાં કથનોનું સ્મરણ થાય છે :

" મજૂરની ટું (સ્વતંત્રતા) ફેરવી છે, અને સ્વચ્છ બીજાવેલું મેળ છે .....
ના, ના, સ્વતંત્રતાના દેશોમાં,
એવો ભૂખમરો દોઈ રાકે નહિ,
એવો આપણે આજે ઇંગ્લાંડમાં નોંધે છીએ. "

" ઇંગ્લાંડ " ને બસે " હિંદુસ્તાન " લખો.

ક્રેમિસનો ચત્તાવાર અહેવાલ આને વિષે લખે છે :

" રા. ચુકનાસારીના ઉવટના સંબંધે વિષે એટલું સમજાવવું અસ્થાને ગણ્યો નહિ કે, જે નિર્દય ગરીબાઈ પ્રતિવર્ષે સર્વથી નીચેના વર્ગને કાપી નાખે છે અને ઘણાઓ, કદાચિત્ બહુમતી, ધારે છે તેમ સામાજિક નિઃસરણી પર ધીમે ધીમે પથ્થુ ખાતીપૂર્વક તે હંથે ચઢતી બંધ છે તેને વિષે આ ગળ ક્રેમિસમાં આટલું બધું બોલું કહેવાયું છે તેવું કાચુ એ નથી કે પોતાના દુષ્ટી અર્ધ-શુચ્યા મરતા લાખો દેશબંધુઓની તરફ દીવસોજનો અભાવ છે. સદાય હથીયાર કેવળ

એટલીજ છે કે, ખાલસા કરવાની નીતિને પુનઃ સ્વીકાર અને કરોમાં પુષ્કળ વધારા એ અત્યાર સુધીના લોર્ડ : ડફરીનના રાજ્યવત્રનાં મુખ્ય લક્ષણો છે. તેથી પોતાને રાજ્યવત્રના પ્રગળ અવાજ મળે નહિ ત્યાં સુધી હિન્દી જનસમૂહ પોતાની એમરે જે દુઃખ જીવે છે તેમાં સંજીવ ધટાડો નહિ થઈ શકે એવી તિરાચા તેમને ઉપજી છે, અને બીજા કોઈ પણ કારણ કરતાં આ પ્રતીતિને લીધે પ્રતિનિધિત્વની દિશામાં તેમના પ્રયાસો આટલા બધા ગંભીર બન્યા છે. ”

એની પછી હથીયારખંધીને કાયદો રદ કરવાનો કસવ આપ્યો, તેથી સત્તાવાર અહેવાલના રાખેમાં “ જીરસાદાર, લગભગ અભિસમાન ગરમ, ચર્ચા થઈ, અને તે કેટલાક જગાએ સુધી ચાલી. ” હમણાંની જેમ તે સમયે એ પ્રશ્ન હિન્દીઓના મર્મને ઇફેતો હતો; અહેવાલ કહે છે તેમ : “ ખાસ પરવાના વિના હિન્દનો કોઈ દેશી હથીયારો રાખી અથવા ફેરવી શકે નહિ, ન્યારે ધુરોખીઓ, ધુરેઝીઓ, હોરેન્ટોડ લોકો અથવા કીજ ટાપુના રહેવાસીઓ, અરે હિન્દના કીનારા પર મહાસાગર જે કચરો લાવીને નાખે તે પણ હથીયારો ધારણ કરે અને તેમને કોઈ પણ પૂજાય નહિ. ” તેજ વાંછીના કાંઠા સમાન છે; કોઈ પણ પરદેશી હથીયારો ધારણ કરે; ફેરનો દેશી ધારણ ન કરે. અને સીપાઈઓના અજવા પછી હિન્દીઓ હથીયારો ફેરવતા હતા અને ૧૮૭૮ સુધી તેમને હથીયારોની, ખંધી કરવામાં આવી ન હતી એ ધણું વિચિત્ર છે. રાવ બહાદુર સમાપતિ મુઠ્ઠીઆરે કસવ રજી કર્યો હતો, તેમણે એ કાયદોથી કરવામાં આવેલા અપમાન અને કલંક રિપે અને જંગમી પડ્યો એ અને લૂટાએથી પોતાની જાતનું રક્ષણ ફેરવાને અશક્ત બેઠો અને ફેરવને ભોગવતી પડતી બ્યાવદારિક મુશીબત વિષે વિવેચન કર્યું. બાણુ ભિખિનચંદ્ર પાંચે તેને અનુમોદન આપનાં કર્યું કે, ‘ મારી લોખંડી હલમ અને લીટ્ટ દત્ત સિવાય મને પોતાને બીજું કોઈ હથીયાર જેવું નથી, પરંતુ વાપ અને કીપડા હલકે સી પુરોને મારી નાખે છે તેમને જથ્થાવવાને માટે આ કાયદો રદ કરવાની માગણી કરે છે, અને વળી આ કાયદોનો સિદ્ધાંત ખોટો છે, તેની અસર

હાનીકારક છે, અને સરકારને માટે તે કેવળ આત્મ-ધાતક છે. ” આ કાયદો રદ કરવાને બદલે તેમાં ફેરફાર કરવો એવો સુધારો રજી કરવામાં આવ્યો, અને પુષ્કળ ચર્ચા થયા પછી નીચે છાપ્યા પ્રમાણે આક્રમો કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. ધણી ધોડય અને નકામી ગયલી વિનતિ-ઓમાંની આ પ્રથમ હતી.

પછી પ્રથમ કરાવ અનુસાર નીમાયલી કમિટીનો રીપોર્ટ મી. એ. ઓ. હુગો રજી કર્યો, તેમાં કામચલાઉ નિયમોની લાંબી હારમાળા આપવામાં આવી હતી, અને એથી ફરખાસ્ત મુકી કે સધળી સ્ટેન્ડીંગ કમિટીઓમાં તે ફેરવવા અને આવતે વર્ષે સૂચનાઓ સહિત તેમની પર રીપોર્ટ કરવો. નવમા કરાવને ડૉ. ત્રેલોહ્યનાથ મિત્રે અનુમોદન આપ્યું હતું અને તે કબુલ રાખવામાં આવ્યો હતો. આખાની કોંગ્રેસને માટે અલગાહાળાઈ પસંદ કરવામાં આવ્યું, અને વિધિપૂર્વક છેલ્લો કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી નિયમસર આભાર મનાયા પછી કોંગ્રેસની પૂર્ણાકૃતિ થઈ.

મદ્રાસના ગવર્નર લોર્ડ ડાન્નેમરા, શેરીફ સર સાવલાઈ રામસાખી મુકીશીઆર, સી. આઈ. ઇ. અને મદ્રાસમાં વસીતાન કરતા અંગ્રેજ ગારીસ્ટર મી. ચાર્લ્સ નોર્ટને સભ્યોને હલણીઓ આપી તેમનું સ્વાગત કર્યું, અને મદ્રાસનું સધણું વાતાવરણ મિત્રતાભર્યું હતું જેમ દેખાય છે.

કરવો.

બંધારણ.

૧ (હાંસીવામાં ગણાવવામાં આવેલા*) જીરસોની એક કમિટી કોંગ્રેસના બંધારણ અને કાર્યવલીવટના સંબંધમાં હવે કયા નિયમો ઉપયોગી નીવડે એવી રીતે બાંધવા તેને વિષે વિચાર કરવાને નીમવામાં આવે છે, અને ચાલુ માસની ૩૦ મી તારીખે તેની પર રીપોર્ટ કરવાની સૂચના કરવામાં આવે છે.

* રા. નામ એશી, રા. ચંદાવરકર, મીર હંમણુ ભટ્ટ બહાદુર, હાંમમદમદ અબ્દુલ શાફર બાંકશાંહ સાહિબ, રા. એસ. મુખમન્ય આયર,

શ્રી. ડબ્લ્યુ. એસ. માંડુકે, શ્રી. રંગીયા નાયક, બાબુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, બાબુ ત્રેલોક્યનાથ મિત્ર, બાબુ હાસિ ચરણ બેનરજી, બાબુ શુર પ્રસાદ સેન, બાબુ સાલિશામ સિંઘ, બાબુ રામકલિ ચૌધરી, દાદીશ અબ્દુલ રહીમ, શ્રી. રામપાલ સિંઘ, પંડિત મહન મોદન, શ્રી. ગંગા પ્રસાદ વર્મા, બાબુ બિસન નારાયણ માર, હમીદ-અલી, શ્રી. મુર્શીદર, શ્રી. સત્યાનન્દ અભિહોત્રી, શ્રી. એચ. એચ. મુખ, બાબુ ડબ્લ્યુ. સી. બેનરજી, બાબુ નરેન્દ્રનાથ સેન, શ્રી. ચાર્લ્સી નોર્ટન, શ્રી. જયગોવિંદ શોમે, શ્રી. હમીદાલ સરકાર, શ્રી. બી. મુખમત્ત આયર, શ્રી. ડી. એ. ખરે, શ્રી. એસ. એ. મુમિનહ આયર, શ્રી. સમાપતિ મુલ્લીઆર, શ્રી. એ. એ. હુમ, શ્રી. સી. વિજયરાયણ ચારીઆર, શ્રી. ગોવિંદ બક્ષ, શ્રી. કરંચીકર.

૯. પ્રથમ ઠરાવ અનુસાર નીમવામાં આવેલી કમિટીએ ધોરણ નિયમો વિચાર કરવાને માટે આગામી કેમિસ્ટ્રી મુખી મુલતવી રાખવા, પરંતુ તે હસ્ત્યાન સર્વ સ્ટેન્ડીંગ કમિટીઓને એવી વિનંતિ સહિત નક્કો થોકલવી કે, આવતા વર્ષમાં તેમને રાજ્ય અને ઇંગ્લેન્ડના લાગેલાં મુખી તેમજ આ નિયમો પ્રમાણે વર્તવું, અને તેમને યોગ્ય લાગે તેવી વિશેષ સૂચનાઓ સહિત આગામી કેમિસ્ટ્રીમાં તેની પર રીપોર્ટ કરવો.

પ્રતિનિધિત્વ.

૨. ૧૮૮૫ અને ૧૮૮૬ ની કેમિસ્ટ્રીના ત્રીજા ઠરાવમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ધારા હકનારી મર્વનર-બેનરજીની ધારાસભા અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં વિદ્યાર અને મુધાસ કરવાની આવશ્યકતાનું આ કેમિસ્ટ્રી પુનઃ સમર્થન કરે છે, અને ગંભીર આરામ દર્શાવે છે, આ આવશ્યક મુધાસાની દિશામાં પગલાં બરવાડું સરકાર વધારે સમય મુખી મુલતવી રાખશે નહિ.

કાયદાવિષયક.

૩. આ કેમિસ્ટ્રી એક વાર ફરીથી સર્વવ્યાપક પ્રતિનિધિ નેમ લે છે કે, કારોબારી અને આચારનાં ખાતાને સંપૂર્ણ રીતે નહાં પાડવાની (તે એવી

રીતે કે એક અમલદારને એ બેને ખાતાની ફરતે એક સાથે મળે નહિ) તાકીદની નરર ઉપસ્થિત થઈ છે, અને પોતાના અભિપ્રાય અનુસાર નહેર કરે છે કે, તેથી કલેક્ટ પ્રતિમાં થોડો વધારાનો ખર્ચ કરવો પડે તોપણ વિશેષ વિશ્વંક ક્યાં નિતા સરકારે આ ખાતાં નહાં પાડવાં નેહં.

લરકરવિષયક.

૪. નામદાર મદારાણીની હિન્દી પ્રતની વક્ષદારી ભેતાં આ કેમિસ્ટ્રી ઇંગ્લેન્ડના ધારે છે, રાણીના હંદેશનો અગલ કરવો નેહં; લરકરી નોદરીના હંથા બોધા બ્યાવલરિક રીતે આ દેશના વતનીઓ માટે ખુલ્લા મુકવા નેહં, અને હિન્દી સરકારે આ દેશમાં લરકરી પાડાયાઓ સ્થાપવી નેહં, ભગાં કાયદામાં બ્યાખ્યા આખ્યા પ્રમાણે હિન્દના વતનીઓને હિન્દી સેનાના અમલદારો તરીકે લરકરી જીવન માટે કેળવણી અને તાલીમ આપવી નેહં.

૫. યુરોપમાં નહેર બનાવોની અસ્થિર સ્થિતિ ભેતાં, અને ને આ દેશના લોકોને યોગ્ય રીતે તેવા કરવામાં આવે તો, કોઇ ગંભીર સ્થિતિ ઉભી થતાં આ દેશના લોકો મેટ થિટનને ફેલી બધી પ્રચંડ સદાય આપી રાશે તે ભેતાં આ કેમિસ્ટ્રી એકવાર ફરીથી સરકારને ગંભીરતા પૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, (તેમને યોગ્ય લાગે તેવા નિયમો અને બંધનો હેઠળ) દેશના હિન્દી રહેવાસીઓને સ્વયંસેવકો બનવાની એવી પદ્ધતિ સ્થાપવાની સત્તા આપવી, કે તેથી તેઓ કોઇ અણીને પ્રસંગે સરકારને અસરદારક સદાય અપવાને લાયક બને.

૬. લોકોની વક્ષદારી ભેતાં હાલના હમીયાર બંધીના કાયદાથી (૧૮૭૮ નો ૧૨ મો કાયદો) આ દેશના લોકોને ને હાકમારીઓ લેલી પડે છે અને તેમની પર અધોગ્ય ફરક મોદાડવામાં આવે તે ભેતાં, સરકાર પાસે યોગ્ય પ્રકરણની ફલમીયાં, અને આવશ્યક લાગે તો મળુર કાયદાના બીજા ભાગમાં એવા ફેરફાર કરાવવા કે, મેધિલાં અને યોગ્યરીતે નહેર કરેલાં લેખી

કારણોને માટે હિન્દી સરકારના (અથવા તે સંબંધમાં હિન્દી સરકારે કોઈ સ્થાનિક અધિકારીને સત્તા આપી હોય તેના) દુકબો અનુસાર વ્યક્તિઓ અથવા અમુક કોમો કે વર્ગોના સભ્યો તરીકે તેમાંથી અટકાવવામાં આવે તે વિના સર્વ લોકો ઉપીયારો રાખી અને ફેરવી શકે.

૬. આવક વેરાનો, અને ખાસ કરીને રૂ. ૧,૦૦૦ થી ઓછી આવકોના વેરાનો વહીવટ અત્યંત અસંતોષકારક નીવડ્યો છે, તેથી આ કોમિસનના અભિપ્રાય અનુસાર ઓછામાં ઓછી રૂ. ૧,૦૦૦ ની આવકપર કર નખાવો જોઈએ. અને આ પ્રમાણે મહેસુલમાં ખમવી પડતી ખોટ, અને નાણાવિષયક જે બીજી કોઈ મુશ્કેલીઓ હોય તેો વર્તમાન ભંડેર ખર્ચમાં ધરાડો કરીને તેને પહોંચી વળવું, અથવા જે આ અસહ્ય લાગે તેો, ખારીકે સુવરાલ ભાલ ઉપર આયાત વેરો ફરીથી નાખીને તેને પહોંચી વળવું.

દેળવણીવિષયક.

૭. લોકોની ગરીબાઈ ભેટાં દેશની સ્થિતિને

અનુકૂળ આવે એવી પારિભાષિક (ટેક્નીકલ) કેમ્પેઈનીની પદ્ધતિનો વિદાસ સરકાર પાસે દરાવવો ઇચ્છનીય છે, જેથી રાજ્યના ઉપયોગને માટે દેશમાં બનેલી થીલોનો ઉપયોગ દરવા વિધે જે ફરમાનો હયાત છે તેમનું વધારે સખ્તાઈથી પરિપાલન કરવાથી દેશી કારીગરીઓને ઉત્તેજન મળે, અને હમણાંના કરતાં વધારે બહોળા પ્રમાણમાં દેશના લોકોની ખુદ્દિ અને ઠોસકથને દાંધે લગાડાય.

સામાન્ય હામકાળ.

૧૦. ૧૮૮૮ ની ૨૬ મી ડીસેમ્બરે ચાલી હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિષદ અલ્હાબાદમાં મળશે.

૧૧ આ કરાવોની નકલો નામદાર વાઇસરોય-ઇન્-હાઉન્સીલને એવી નમ્ર વિનંતિઓપૂર્વક મોકલવી કે ચોખ્ખ કમાનુસાર તે સ્વચળા કરાવો નામદાર મહારાણીના હિન્દી પ્રધાન સમક્ષ મુદાવરાવશે, અને પોતાના સાથીઓ સાથે મસલત કરીને કૃપા કરી તે પોતે તેમની પર લક્ષમ્થીતે વિચાર કરશે.

ચોથું પ્રકરણ.

ચોથી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

“ ચોથી દિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિષદના આગમનનો ડાહ્યા ફાદી નીકળેલા ઉમ વિરોધે વગાડયો હતો. ” ૧૮૮૯ ની ચોથી કોંગ્રેસની કાર્યવાહીની સંક્ષિપ્ત નોંધનો સત્તાવાર અહેવાલમાં આ પ્રમાણે પ્રારંભ થાય છે. તે અસ્થાદાબાદમાં મળી હતી, અને પોતાના વિરોધથી સર ઝોહન્ટ્રો ક્રાસ્વીને પ્રસિદ્ધિ મેળવી, અને જ્યારે વાઇસરોય લોર્ડ હાર્ડીને પોતાનો આધ્યા દાડયો ત્યારે તેમના માનમાં કરવામાં આવેલી મીઠાસમાં તેની પર હુમલો કરવામાં અને તેને રાજ્યદ્રોહી કહેવામાં પોતાની નહારી અભિરૂચી તેમણે બતાવી આપી. તેને અસ્થાદાબાદમાં બસતી અટકાવવાને માટે અત્યંત દારૂ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા. સ્વાગતસભાના પ્રમુખે પોતાના આવકાર આપનારા ભાષણમાં સમાને જે જે વિખો દૂર કરવાં પડ્યાં હતાં તે સપળાં ગણાવ્યાં હતાં, કેમકે કોંગ્રેસના વૃદ્ધિગત બળથી ભયભીત બનીને હિન્દુમાંનાં સંઘર્ષાં પ્રતિકારક અને જીલ્લી તત્ત્વો કોંગ્રેસની સામે યશાં હતાં. તેમને પ્રથમ ખબર આપવામાં આવી કે, વધે પ્રુથ્વ બાગ વાપરી શકે, પરંતુ મોટા સમય પછી તે પરવાનગી પાછી જેથી લેવામાં આવી. પછી, એપ્રિલ માસમાં કોલ્કા નજીક આવેલી પહર જમીનનો એક મેદાં દુકાં ધોરાય લેવાની પરવાનગી તેમને આપવામાં આવી; માર માસ પછી એમ કહીને ધોરાય પાછું મોકલવામાં આવ્યું કે, આલેખતાનાં કારણોને લીધે જમીન આપવાની ના પાડવામાં આવે છે. ત્રીજી વખત, મિત્રોનાં ઘરોનો એક જગ્યા તેમણે પ્રાપ્ત કરી, પરંતુ તે “વાયોનીયર” વર્તમાનપત્રના કાર્યાલયની પાસે હતું, અને તે બાદરાહી વર્તમાનપત્રને અચલ લાગ્યું તેથી અને કટલાંક ઘરો કેન્ટોન્મેન્ટની હદમાં હતાં તેથી લશ્કરી અધિકારીઓએ તેમનો ઉપયોગ કરવા દેવાની ના પાડી, અને તેથી સપળી ધોજનાએ અશક્ય નીવડી. છેવટે, કોંગ્રેસની એક મજબાને

ફક્ત સાતજ અકવાડીમાં બાકી રહ્યાં હતાં, અને અધિકારીઓ પોતાની ફતેહથી ખુશ ખુશ થઈ ગયા હતા ત્યારે સ્વાગતસભાનો એક પ્રતિનિધિ દાજીપૂર્વક ઘડવામાં આવેલું વાડાખત અને બાહુ પોતાના ખીસ્સામાં નાખીને શુપયુષ લખતો ચાલ્યો ગયો, અને અસ્થાદાબાદમાં એક નવાબનું બહેલી જમીન પર આવેલું મુંદર મઠાન ખાલી હતું, તે નવાબની પાસે પહોંચ્યો, અને તેની પાસે ભાડાનો સ્વીકાર કરાવી, બાડાખતપર સદી કરાવી લીધી. ખીલ્જ દિવસે સ્વાગતસભા તેમાં દાખલ થઈ અને સીવીલીઓ રહેતા હતા તે જગ્યાની બરોબર મધ્યભાગમાં લોધર ફેસલ આવેલું હતું અને પોતાના પાંડોરી સરકારી મહેલને નજી તે પોતાની પાસે બાડાવડું હોય એમ લાગતું હતું. તે સરકારી મહેલમાં સર ઝોહન્ટ્રો ક્રાસ્વીન નિરપ્રય બની શુસ્તાની જવાબાઓ કાઢી રહ્યા હતા. તે મઠાન કેન્ટોન્મેન્ટની સીમાની બહાર હતું એટલે લશ્કરીઓ ફરીથી માથું મારી શક્યા નહિ, અને બાડાખતને લીધે સીવીલઓ પછી કાંઈ ફરી શક્યા નહિ. એટલે ત્યાં કોંગ્રેસ મળી અને ૫,૦૦૦ જેટલા વાલોએક લખ્ય મંડપ ઉઠા કરવામાં આવ્યો. દરમિયાન મદારાનએ એક મુંદર શામીઓનો આધ્યા હતો, તેનો ઉપયોગ સામાન્ય સ્વાગતના મઠાન તરીકે કરવામાં આવ્યો, અને ખીલ્ એક મહોમેન અમીર પાસેથી મળ્યો હતો, તેનો ઉપયોગ વાચનાલય તરીકે થયો, અને એલ્બો-ઈ-ઝીઅનપત્રો સિવાય હિન્દનાં લગભગ સર્વ વર્તમાન પત્રો ત્યાં મફત મોકલવામાં આવ્યાં હતાં; એમની આસપાસ સંખ્યાબંધ તંત્રીઓના જુમખા ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા, પહોળા રસ્તાઓની બંને બાજુઓએ તે આવેલા હતા, અને ફરક જુમખામાં જમવા અને એકઠા મળવાની સમરોગ વાજવામાં આવી હતી, એથી બધો ફોવાવ મુંદર ફીતે શાહુગરેલા રાહેર જેવો

લાગતો હતો, જ્યારે ખુદ લોચર કેસસમાં પ્રમુખ મંત્રીઓ અને અગ્રેસર પ્રતિનિધિઓને માટે સગવડ કરવામાં આવી હતી, અને સર્વ કામકાજની આક્રીસો પણ ત્યાં જ રાખવામાં આવી હતી. એક ભાગ દુકાનો માટે અલગ રાખવામાં આવ્યો હતો જ્યાં વેચનારાઓ સંયુક્ત પ્રાંતોની સુદર હિન્દી દારીબરીઓ આપતા હતા, પરંતુ, અહેવાલ કહે છે કે, દારૂ અને બીજી નીચો ચઢે એવી ચીજોનો સંપર્ક બંધિષ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો.

કોંગ્રેસની હીલચાલ સામે વિરોધ બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો, અને કેટલાંક કોંગ્રેસ-પ્રતિપક્ષી મંડળો રચવામાં આવ્યાં હતા, જેમાં અધિકારીઓએ હાજરી આપી હતી, તેથી કોંગ્રેસની લાગણી અને ઉત્સાહમાં પુરુષ વધારો થયો હતો; અને લોચર કેસસમાં પણ છુપી બક્ષીસો કોંગ્રેસને મળી હતી, તે દાનશીલ નરો રાષ્ટ્રીયે આપતા અને આવનારાઓના નામ ભંડેર થવા ન જોઈએ એવી ચિંતા બતાવતા હતા, તે કશ્ચાલનક વાત હતી અને એ ચિંતા ખોટી ન હતી, કેમકે હમણાની આંકેક તે વખતે સંતાપવાનું એક સાધન એ હતું કે, કોઈ પણ ભત્તના આરોપ સુકયા વિના સારી ચાલચલકતને માટે લારે ભંભીનગીરી માગવી. “એક છલ્લા અમલદાર કોંગ્રેસવાદીઓનો ધણો હડખાથો વિરોધી હતો તેની પરવા ન કરતા” એક ચૂલ્લે મદ્રાસ કોંગ્રેસમાં હાજરી આપી હતી, તેને શાંતિ ભળવવા માટે રૂ. ૨૦,૦૦૦ ની ભંભીનગીરી આપવાનું ફરમાન કરવામાં આવ્યું હતું. તેણે તે આપી અને ચાલ્યો ગયો, અને તેને લાગ્યું કે, જો હું અપીલ કરીશ અને તેમાં છટીશ તો પોલીસ મારી સામે કોઈ ગંભીર આરોપ કબો કરશે. “પંભળના એક છલ્લામાં એક વર્ષમાં સારી ચાલચલકત વિગેરેને માટે ૫,૦૦૦ થી ૬,૦૦૦ લોકો પાસેથી ભંભીનગીરી માગવામાં આવી હતી. પોતાના દૃઢ અભિપ્રાયો ભંભેર કરવાની હાંમત નથી એવો આપણા લોકો સામે આગ્રેષ કર્યા પૂર્વે સ્વતંત્ર અમેજ લોકોને આ સર્વનું ચોક્કસ ધણું જ્ઞાન થવું જોઈએ “ કોઈ પણ ભત્તની “અશાંતિ” ફેરમાં કેળાવા લાગી તે પહેલા ધણા

સમય પૂરે ૧૮૮૬ માં આ પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું હતું.

અહેવાલ કહે છે:

“જુલમની જે પદ્ધતિ ગુપ્ત પ્રવૃત્તિને અધિક ઉત્તેજન આપે છે, અને કોંગ્રેસ જેવી હીલચાલના લગભગ ત્રણ-ચતુર્થાંશ ભાગને દૃષ્ટિ બહાર રાખે છે, તેમાં કોઈ પણ ડહાપણ જો કે નહિ, એનો નિર્ણય કરવાનું આપણે બીજાઓને માટે રહેવા જેવું જોઈએ. પરંતુ આટલું તો ચોક્કસ છે: કોંગ્રેસના વિચારે ફેરના મન પર એવો તો કાબુ મેળવ્યો છે કે, આ કુનીયાની કોઈપણ સત્તા તેના નાશ કરી રાકશે નહિ. જો અત્યંત નામદિત્ત દસ હજાર કોંગ્રેસવાદીઓને આવતી કાલે ફેરનીકાલ કરવામાં આવે તો પણ તે વિચાર હંમેશા આગળ વધશે, એક મનમાથી બીજા મનમાં ફેલાશે, છેવટે હિન્દી પ્રજાના પ્રત્યેક પુરુષ, સ્ત્રી અને બાળકને અસર કરશે અને જે મનનાં તેણું બીજા પડ્યું હશે, ત્યાં તે હંમેશા વધારે અને વધારે બળવાન બનશે. તેણું સ્વરૂપ અને તેની ખુલ્લી અભિવૃદ્ધિ અવરૂપ હિતકર છે અને મનુષ્યો માટે શાંતિ અને શુભેચ્છા તેમાં ભર્યાં છે અધિકારીઓનો વિરોધ અને જુલમ તેની અભિવૃદ્ધિમાં વધારો કરશે. એટલું જ નહિ પણ તેથી એક ખુલ્લી, છલ્લા, સનદશીર હીલચાલ, ગુપ્ત, છુપી અને તેથી અ-સનદશીર હીલચાલમાં ફેરવાઈ જશે. લોર્ડ લીટનનો અમલ ઉતરી જવા આવ્યો તે સમયે પુષ્કળ ગુપ્ત ચળવળ ચાલતી હતી, જેના ઉદ્દેશો ખુલ્લી રીતે જણાવવામાં આવ્યા ન હતા, અને કદાચિત્ તેના ઉત્પાદકોને પણ તે ઉદ્દેશો ભાગ્યેજ સમજ્યા હશે જો કે એનું અંતિમ પરિણામ શું આવશે, તેની કોઈપણ ઇતિહાસના અભ્યાસીને શંકા આવી રહે નહિ બસા લોર્ડ રીપનના દીલસોજીઓ અમલથી ઉત્પન્ન થયેલા ઉત્સાહની સહાય વડે મંદેસ હીલચાલે આ અલ્પાયુષી ગુપ્ત ચળવળનો નાશ કરી નાખ્યો છે, અને ખુલ્લા દિવસના આરોગ્યાવદ પ્રકારમાં સર્વ રાષ્ટ્રીય ચળવળ ચલાવીને તેમાં મીઠાસા આણી છે, એ કોંગ્રેસની મુખ્ય નામના જ પોતાને મળેલા અધિકાર અને સત્તાઓના અ-સનદશીર દુરપયોગથી બુરોક્રસી-નોકરસાદી રાષ્ટ્રીય

રાષ્ટ્રિના એક વિભાગને જુની, વપરાશ વિના હવટ પડેલી અને ગેરકાયદેસર નીકામાં હાંપી દાટશે તો તેમાં નોકરશાહીનો-ફક્ત નોકરશાહી-નોજ દોષ ગણાયો.

ઇંગ્લાંડ અને હિન્દ બંનેનાં અગ્રિ દલે છતાં ન પડી શકે એવી રીતે પરસ્પર વચ્ચાયાં છે, તેમને બંનેને વર્તમાન સમયમાં વધારે ગંભીર રીતે અર્થસૂચક પ્રશ્ન વિચારવાનો નહિ, ને ઇંગ્લાંડ માત્ર હિન્દના વિશ્વાસને આત્મચક્ષુ અને આપવાર આપે, અને દર વર્ષે કોંગ્રેસ પ્રતિનિધિ સભા વિચારણીય વિભાગના અભિપ્રાયોની વધારે ને વધારે પ્રતિનિધિ બની રહી છે, તેની વફાદાર રાજ્યનાઓ પર આપણુ રીતે વિચાર કરે (સચળી મંજુર રાખવાની જરૂર નથી, પરંતુ તેમને યોગ્ય માન આપે) તો બંને દેશોનું હિત યાચ. જૂદી જૂદી કોંગ્રેસોમાં પસાર કરવામાં આવેલા કરારો સાંભળ્યા પછી એક મહાન દેશી રાજ્યે કહ્યું હતું તેમ: 'તે માત્ર આ બીજો આપવામાં આવે તોપણ હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્ય સર્વેવ આક્રમી.' પરંતુ ને વાયસરોયોને અને બીજા ઉચ્ચ અધિકારીઓને એક મહાન પ્રભુની અવગણના કરવા દેવામાં અને તેમની અભિલા-યાઓના મોટા અર્થ કરવા દેવામાં આવે, ને હાથ નીચેના અધિકારીઓને ગેરકાયદેસર રીતે વફાદાર રાજકીય હીલચાલોની સામે વિરોધ કરવા દેવામાં અને પ્રામાણિક અને ગંભીર મતુષ્યોને પોતાની જે ફરિયાદો હોય અને તેમને દૂર કરવાની જે ઉત્તમ રીતિઓ તેઓને લાગતી હોય તે મધ્યમસ્તર રીતે અને સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવાને માટે તેમના પર જુદામ કરવા દેવામાં આવે-એક સંખ્યામાં હાંકીએ તો, જે રાજ્યને માત્ર પ્રેમજન અમર બનાવી શકે છે તેને પોતે ભવ જતાવાને ટકની રાખી શકશે એવી હકલના ઇંગ્લાંડની હોય તો અત્યંત સંભવ છે કે ગંભીર મુશ્કેલીઓ બંને દેશોની રાહ ભેઠ રહી છે."

૧૮૮૮ માં કોંગ્રેસ હીલચાલમાં પુષ્કળ વિકાસ થયો હતો; લાખો ચેપાનીયાં વહેંચવામાં આવ્યાં હતાં, અને પરિણામે. "પ્રતિનિધિઓની સુઠ્ઠી-ઓમાં ત્રીશ લાખ લોકોએ સીધો ભાગ લીધો હતો." હકલનામાં કેટલાંક ઉચ્ચ હિન્દુ હુકુમોની

સીઓએ "કોંગ્રેસની" ઉપર ચર્ચા કરી હતી અને અલ્લાદાખામાં તો કેટલીકો પોતાની જૂની સખીઓ સાથે લેલી કેમકે તેઓ વિરુદ્ધ હતી; કેટલાકોએ તેને માટે પૂલ કરી હતી. આ સળગાડું પરિણામ એ આવ્યું કે, ૧૮૮૭ માં મદ્રાસના કરતાં પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા બમણી થઇ ગઇ; ૧. ૫૦૦ સુધયયા હતા અને ૧,૨૪૮ એ હાજરી આપી હતી. તેઓ નીચે પ્રમાણે હતા:

મદ્રાસ.	૬૫
મુંબાઇ અને સિંધ	૧૬૭
પંજાબ.	૮૦
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા	૫૮૭
મધ્યપ્રાંતો અને વરાહ	૭૩
બંગાલ, બિહાર, આરિસ્સા અને આસામ	૨૫૪
	૧૨૪૮

અયોધ્યામાંથી પ્રતિનિધિઓની મોટી સંખ્યા આપવાનું દારણ મોલરો મદમ્મદ િદાયત રમુલે એ આવ્યું કે, "અલિગઢ હાલથીમાં આપણા ભાઈએ-કોંગ્રેસના વિરોધીઓ-ની કૃપાને તે આભારી છે." પ્રતિનિધિઓના બમણી સંખ્યા થઇ તે વધારે નેધ લેવા લાયક હતી, કેમકે દરેક પ્રતિનિધિ પોતાની જગ્યા લે તે પહેલાં કરારેક લવાજમ આપવાને નિયમ પહેલ વહેલો કરવામાં આવે છે.

૧૮૮૮ ની ૨૬ મી ડીસેમ્બરે બપોરે બે વાગ્યે કોંગ્રેસની બેઠકની શરૂઆત થઇ, સ્વાગત સભાના પ્રમુખ માન. પંડિત અયોધ્યાનાથ હતા. મહાન-બોલવામાં તેમને પહેલાં હુન્મેની ઉપર કહેવામાં આવેલી વિચિત્રો તેમણે આપી અને સર બેન્ક્ર લેન્ડ કોલ્લીન અને હોર્ડે ડર્ફીને બીનપાયાદાર આદરો મુક્યા હતા તેની સામે સખ્ત અલુમમે દર્શાવ્યા, અને ખાસ કરીને સર બેન્ક્ર લેન્ડ કોલ્લીને "અમારા અત્યંત સંમાનિત પરંતુ અત્યંત વગેવાચલા મિત્ર મિ. હુમ" પર લખેલા પત્ર વિશે ગુસ્સો દર્શાવે હતા.

પ્રમુખ તરીકે મી. ગુરુની સુઠ્ઠી કરવાની દરખાસ્ત માન. શ. શ્રીરામશાહ મેહતાએ મુકી અને સરદાર દલાલસિંધે તેને અનુમોદન આપ્યું. એ સુઠ્ઠીને અનુમોદન આપતાં લખેલી સુન્ની

કોમના અગ્રેસર રાજસુદુલ્હમ તરફથી કોંગ્રેસને અનુમોદન આપનારો ફત્વો સેખ રાજા હસેનખાને રજુ કર્યો અને જાહેર કર્યું કે “ મહોમ્મદનો નહિ, પણ આપણા અમલદાર માલીકો કોંગ્રેસથી વિરુદ્ધ છે. ”

પ્રમુખ મી શુલે પોતાના બ.પ.જીમાં પ્રતિનિધિત્વના હક્કની તરફેણમાં દલીલો કરી હતી, અને અતાલી આબ્દુલે કે હોર્ડ પામરર્સને આજેલા હિન્દી રાજપૂતના વિષેના ખરડા સામે ૧૮૧૮ માં એવો વાધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે તે પ્રતિનિધિત્વ આપતો નથી, લગભગ તરતજ તેની જગ્યા

સેનાર મી. દીક્ષરેલીએ ખીલે ખરડો આપ્યો, તેમાં તેણે દીલ્હીની રજાવી કે, આ સમયે રેશની અસ્થિર હાલતે પ્રતિનિધિત્વ અસાધ્ય બનાવ્યું છે, અને એક વિચિત્ર વર્ણન કરી રાજના સુચવી, જે પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હતી, અને એક કામચલાઉ ત્રીજી રાજના રજુ કરવામાં આવી, અને હિન્દી-જોની રાજકીય સત્તાઓ વિહાસ પામી રાજ એ પ્રમુખે કેળવણીનો વિહાસ

યાવ ત્યા સુધી તે ચાલુ રાખવાની હતી તે દરમિયાન દિવાને આમે હિન્દને ‘ સર્વજ્ઞ અને અદ્વિત પ્રભુએ પોતાને સોંપેલા મહાન અને જાણીતું ” તરીકે જણાવ્યું. મી. શુલે માર્ગદર્શકપૂર્વક કહ્યું. “આશરે ૬૫૦ સભ્યોએ તે ટ્રસ્ટ પાછું પ્રજ્ઞના હાથમાં મોપી દીધું છે, અને પ્રજ્ઞ પોતાને શાંત્ય લાગ્યો તે પ્રમાણે તેની સંભાળ રાખશે. ” ત્રીસ વર્ષ પહેલાં સરકારે જેને ઇંગ્લીશ ગવર્નમેન્ટ, ફક્ત તેની જ માગણી કોંગ્રેસ કરે છે. હિન્દ બંદોબેસો બપોર ખેટ છે, પરંતુ તે બપોર ૫૨ અંકુશ રાખનારા હાથમાં ૫૨ અસર કરવાની સત્તા મળે પણ બપોરની છે

નહિ. હિન્દુસ્તાન પાડ ૬૭,૭૦,૦૦૦ ના કરે આપે છે, પરંતુ તેમનો ઉપયોગ કરવા વિષે રેશના એક પુરખને પણ સાંમળવાનું આપતો નથી. હિન્દમા ૩૩,૦૦,૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ છે, જે સંખ્યા ઇંગ્લાંડમાં માત્ર થોડા સમય થયાજ થઈ છે અને તેમાંથી કેટલાક પ્રતિનિધિઓ નીકળી આવવા જોઈએ. ” ઇંગ્લાંડમાં આપણે વિશ્વસનીય નામરો હોવા જોઈએ હિન્દમાં તો, બરે, આપણા વિરોધીઓમાંના ઉદારચિત્ત પુરોહો કહે છે કે, આપણે ઉમતા દ્રોહીઓ છીએ ”

પછી કોંગ્રેસ પ્રતિનિધિઓને રેશના બંદી બંદી

લાગે અનુસાર વહેંચી નાખવામાં આવ્યા, દરેક ભાગ દીક અમુક સભ્યો મુદ્દર કરવામાં આવ્યા, અને તે પ્રમાણે પ્રત્યેક ભાગે પોત પોતાના સભ્યો શું દી કહયા. આ પ્રમાણે બધા મળીને ૧૦૬ સભ્યોની વિષય નિર્ણાયક સભા શું કહાં.

જાન્યુઆરી ૧૯૧૯ની રજાની પછી પ્રમુખને આપવાનું કાર્ય પ્રથમ કરવામાં આવ્યું, રજાની કોંગ્રેસના ખર્ચને માટે, અને પછી પ્રમુખને

પોતાને માટે. પછી “ ૧૮૮૧ ની કોંગ્રેસના ચોથા કસબ ” એ સંખ્યા સુધી પ્રથમ કસબ માનવા. કે ટી. તેલંગે રજુ કર્યો, જેમણે તે રજુ કરતાં સર આંકેન્ડ કોન્વીન અને હોર્ડ દરમિયાન દુમલાઓનો અસરકારક જવાબ આપ્યો બાજુ સુરેન્દ્રનાથ બેનર્જીએ ટેકો આપતાં કહ્યું કે, કોંગ્રેસ સામેના વિરોધને માટે હું આ બારી છું. ” અત્યંત ઉમદા, અત્યંત દિવસ અને અત્યંત મુશ્કેલીમાં હોયો પ્રતિપક્ષીની ટીકાના દળાણ ત્રિના કદાપિ વિકાસ કે વિજય પામ્યા નથી ” ‘વડપરાન હોર્ડ’ દરમિયાન દુમલાની વાત અંગ્રેજ પ્રજાને પડોચી ગઈ છે

મી. જ્યોર્જ શુલે.
ચોથી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

બને પ્રભુ માસ પહેલાં મી ગ્રેટરબને કોંગ્રેસના કાર્યક્રમનું જ્ઞાન ન હતું, તેણે એક મોટી સભા સમક્ષ જોડાતાં હતું કે, “ આ મહાન પ્રભાવ હતા અભિલાષો તરફ આપણે તિરસ્કાર અથવા ભેદના બતાવીશું” તે આશયે નહોતો. “ બાપ્તિસ્ટ બેનરથએ હતું કે આપણી માગણીઓ અત્યંત મહત્ત્વ ઇ, અને સાચી હતી તે તેણે મહત્ત્વ સરખાવે દાસ્તારપદ છે. આપણે માગીએ છીએ કે, એક વૃત્તિયાંશ બીન-અનલસ્ટરી સભ્યોને નીમવામાં આવે છે, તેમને બદલે અર્ધા બીન અનલસ્ટરી સભ્યોને સુધી કાઢવા જોઈએ; આપણે માગીએ છીએ કે, જે અંદાજપત્રોને માટે આપણે નાણાં આપીએ છીએ તે આપણી સમક્ષ ૧૨૭ થવાં જોઈએ, અને પ્રમોડ પૂછવાને અને કામગીરી મેળવવાને હકક આપણને મળવો જોઈએ. ૨૭ વર્ષો પછાર થયાં છે, અને આ માગણીઓનો અત્યંત થોડો ભાગ આપવામાં આવ્યો છે પરિત ગિરજ નાશયજ્ઞ કારે પોતાના આતાઓને ખાતરી આપી કે, “ જે બ્યાનબીપણે, લીમ્બ અને મહત્ત્વભારી તમે મહાન અંગ્રેજ પ્રભાવે નિનતિ કરવામાં મંડયા રહેશે તો નિઃસંશય તેઓ તમારી પ્રાર્થનાઓનો પ્રત્યુત્તર વાળશે, કેમકે વીજ્ઞા વચાનકારના અંગ્રીકીરપર્યાયી વીજ્ઞાના તાર ક્ષુદ્રણી ઉઠે છે, તેમ ન્યાય અને સ્વતંત્રતાની માગણી કરતી હરેક બ્યાનબી પ્રાર્થનાનો પ્રત્યુત્તર ઇંગ્લાંડનું મહાન, ઉંડું હૃદય આપે છે.” આ ઉપમા પછી સુદર છે, અને હિન્દને બાદ કરીએ તો તે સત્ય છે, કેમકે હિન્દમાં ત્રીશ વર્ષ સુધી વીજ્ઞાને સ્પર્શ કરવામાં આવ્યો છે, અને છતાં તે વીજ્ઞાને કાંઈ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નથી.

લાલા લખતરાયનું નામ હમણાં આટલું બધું પ્રિય અને સંમાનિત થઈ પડ્યું છે, તે કોંગ્રેસના કાપણકર્તાઓમાં પ્રથમ નામ પડે છે તેમણે સર સેયદ અહમદના અભિપ્રાયો ધણી ઉપયોગી રીતે યાંચ્યા. તે કોંગ્રેસનો પ્રબલ વિરોધી હતો, પરંતુ ૧૮૫૮ માં લખાવથી “ હિન્દી બલવાનાં કારણો ” જે નામની ચેપ-દ્વીમાં તેણે હતું હતું કે “ સર્જ સભાઓમાં દેશીઓને અવાજ મળવો જોઈએ ” જે વાત

સરકારની સ્થિતિમાં માટે આવશ્યક છે, “ ગ્રાંથી કરીને ” બધામાં વાદળો આપણી પર ટૂંકી પડે અને આપણો નાશ કરી નાખે તે પહેલાં તેમને વિશે આપણને ચેતવણી મળે.” સર સેયદે લખ્યું હતું: “ હિન્દની મારાસમાજોમાં દેશીઓને હાખ નહિ કરવાથી હિન્દમાં જે અગ્રમ પરિણામો આવ્યાં તે અનેક હતાં.” સર સેયદે આ ચંદો લખ્યા તે સમયે મારાસમાજો સરકાર તરફથી નીમાયક સભ્યોને હાખ કરવા દેવામાં આવતા નહિ.

૨૧. એસ. રામસ્વામી મુઠ્ઠીકારે કોંગ્રેસ સમક્ષ એક સાદી વાત કુદી, અને બતાવ્યું કે, આ કરાવ અંધારા કુવામાં કુસો મારવાનું કહેતો નથી.

“ મુદરસો, રામસ્વામી મુઠ્ઠીકારે પ્રતિનિધિ તર આપણને આપવાની આપણે સરકારને નમનાપૂર્વક નિનતિ કરીએ છીએ, ત્યારે આપણી પોતાની દક્ષિ હેલ પૂર્ણ-નિકસિત પ્રતિનિધિત્વ વાળી સંસ્થાઓ આપણા દેશમાં ખરેખર આવ્યા થઈ જાય છે. પોંદીચેરી અને દેવ્ય સરકારના તાલાની બીજ નમ્યાઓમાં તે કેવી રીતે બાબાદ થાય છે, તેણે તમને જ્ઞાન છે કે નહિ, તે કું જણીતો નથી. હજી સુધી પ્રતિનિધિત્વ વાળી સંસ્થાઓને સુદમમાં સુદમ અંદા પછી ઉગ્લાંડ આપણને આપશે નહિ, પરંતુ પોંદીચેરીમાં હરેક પુરવને પોતાનો પ્રતિનિધિ સુંઠવાને હક છે. પૂરતી ઉમર થતાં મત આપવાનો હક તે ભાગ્યે જ મળે. જ્યેહ્ન નહિ, પરંતુ પોંદીચેરીના લોકોનો પોતાનો એક સભ્ય ચેંગર કોઈ રેપુરીટમાં છે, અને બીજે એક સેનેટમાં છે. વળી ખુદ પોંદીચેરીમાં તેમની એક મારાસભા છે, જે કાઉન્સિલ-નરત્ત કહેવાય છે, અને તે દરવર્ષે એકી મળે છે. આ મંડળ સખળ લોકો તરફથી મુદાયત્ત હોય છે. આ સભા સમક્ષ વાર્ષિક અંદાજપત્ર ૧૨૭ કરવામાં આવે છે, અને સભ્યો તે અંદાજપત્ર પર સંપૂર્ણ ચર્ચા કરે છે. ત્યાં તે મંડળ અંદાજ પત્રને કાટકી કાટે છે, અને તે ચર્ચા થયા પછી તેને પસંદ ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી તેનો અમલ થતો નથી. મુદરસો, કહેવામાં આવે છે કે, પ્રતિનિધિત્વવાળા સંસ્થાઓને માટે આપણે લાયક

નથી, પરંતુ આપણા કરતા વધારે કેળવણીવાળા ન હોય, અને કોઇ પણ કેન્દ્રે આપણાથી બિન ન હોય તેવા આપણા દેશજનુઓને, અને આપણા ધણા સગા સંબંધીઓને ફ્રેન્ચ સરના આપણે જે પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓના થોડા અંશની માગણી કરીએ છીએ, તેને માટે નહિ પરંતુ પૂરતી હંમર થતા મત આપવાના હક્કની માગણી કરવાનું આપણને હદાપિ સ્વપ્ન પણ ન આવે તે સુદ્ધા સપ્તર્ષિ વિકાસ પામેથી પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓને માટે લાયક ગણ્યા છીએ આપણે જે નાના સુધારા માગીએ છીએ તેમને માટે પણ આપણે લાયક નથી, જેમ કહેનાર આપણા વિરોધીઓને આ બાબત પર કાળજીપૂર્વક વિચાર કરવાનું હું કહું છું.”

આથી વધારે સંજીવ દલીલ, વધારે તીવ્ર વિરોધાભાસની વ્યવસ્થા કરવી જાણ્યે જ સમિતિ છે

પછી એક અત્યંત અદ્ભૂત બનાવ બન્યો. કોંગ્રેસની વિરૂદ્ધ હિંદીઓના અંગ્રેસર તરીકે રાજા શિવપ્રસાદ જમ બત્રીશીએ ચઢી ચુક્યો હતો, તેને બનારસની એક બહેર સભામાં મોઘ વિચિત્ર અકસ્માતને લીધે ચુંડી કાઢવામાં આવ્યો હતો, તેણે પ્રતિનિધિ તરીકેની પોતાની જગ્યા મેળવી હતી તે એક સુધારો રજૂ કરવા ઉભો થયો, અને પોતાનો સમય કોંગ્રેસ પર હુમલો કરવામાં તેણે ગાળ્યો અને લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર ઉપર મોક્ષવાળી એક અરજીનો મુલકો સુધારા તરીકે રજૂ કર્યો, અને નનામાં ચોપાનીયા અને લેખોમાંથી ધારી લેવામાં આવેલા ફકરા યાકયા, પરંતુ તે સેમાંથી ઉતારવામાં આવ્યા હતા તે બતાવ્યું ન હતું. આ અરજ કોઇ પણ રીતે સુધારા જેવી ન હતી, તેથી ઉભે પ્રશ્ન એ તેને અટકાવ્યો, તેથી બારેબાર રાત્રી બેસી ગયો અને કોંગ્રેસે પુનઃ ગણીરતા ધારણ કરી છાપવામાં આવ્યા પ્રમાણે ઉપરના રાબ્દો ઉમેરવાની દરખાસ્ત સુધારામાં આવી, તેને અનુમોદન મળ્યું, તેનો સ્વીકાર થયો, અને પછીથી તે સર્વાનુમતે પસાર થયો.

બીજે કસાવ રજૂ કરતા મી ચાર્લ્સ નોર્ટને જુલસાદાર ભાષણ આપ્યું હતું. તેમણે સર ડૉબર્ટ પીલ અને મી ચાર્લ્સ માન્ડના અભિપ્રાયો યાકયા સર ડૉબર્ટ પીલે બહેર કહ્યું

હતું કે, ઇંગ્લાન્ડની ફરજ એ છે કે, “આપણે હજી તેમને બ્રિટિશ અમલ હોજી રાષ્ટ્રીએ ત્યાં સુધીમાં પ્રયત્ન કરવો, તે અમલને તાબે કરવામાં તેમણે જે સંકેતો સંકળ કર્યા છે અને જે અન્યાયો વેડ્યા છે તેનો બદલો તેમને આપવો, અને તેમના નષ્ટ થયેલા સ્વાતંત્ર્યને માટે તેમને સ્વતંત્ર પણ દીવાસો આપે એવા વાલો તેમને આપવા અને એવા કાયદો કરી આપવા બ્રિટિશ રિજીયને વધારવાની અને બ્રિટિશ પ્રજાના હિતો નજીવી રાખવાની ગમે તેટલી ચિંતા હોય તે પણ સાહેબ, આ વિચારો બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં થવાનું જોઈએ, એ નિષિવાદ છે” સત્ય વાત એ છે કે, ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના અમલ દરમ્યાન હિન્દી પ્રજા પરનો જુલમ અટકાવવાને માટે ફર ૨૦ વર્ષને અંતરે પાર્લામેન્ટ માધુ માર્ચ ૧૮૫૮ પછી પાર્લામેન્ટ બેરકાર બની અને નો-રસાઈ (બ્યુરોક્રાસી) બીવી ની-બી. મી નોર્ટને કહ્યું કે ઇંગ્લાન્ડે હિન્દને આપેલા પોતાના વચનો તોડ્યા છે, તેથી એક અંગ્રેજ તરીકે મને લગ્ગલ થવું છે. હયુક જોર આર્મીને કહ્યું હતું કે, “આપણે આપેલા વચનો અને સારતો. આપણે પૂરી કરી નથી, હોંડ લીટને કહ્યું હતું કે, હિન્દીઓની સાથે “કમાઈ કરીને” તેમને આસાબન કરવામાં આવ્યા છે માન રા. ફીરોજસાદ મેટાએ સંદેશના અનુમોદન આપ્યું પરંતુ તે કસાવ ઉભે પસાર કરવામાં આવેલા સ્વરૂપમાં ન હતો, પરંતુ ૧૮૮૧ ની કેંગ્રેસના રીપોર્ટની તેમાં પસંદગી કરવામાં આવી હતી, અને તે રીપોર્ટની હમીકત તેમાં દર્શાવવામાં આવી હતી મી જૉન આદમે એક સુધારાની દરખાસ્ત મુકી અને રા સંકર મેનોને તેને અનુમોદન આપ્યું, જેમાં હયુક કરવામાં આવ્યું હતું કે, બહેર નોહરીઓના હમીસાની બલામણીથી સુધારો થયો, અને ૧૮૮૫ ની કેંગ્રેસના ચોથા કસાવનું પુનઃ સમર્થન કરવામાં આવ્યું અંદોચા કેંગ્રેસ મૂલતી રહી

ત્રીજા દિવસના પ્રારભમાં મી જૉન જાઈટ તે વખતે માદમીને બીજાને હતા, તેમનો આભાર માનનાર અને શુભ લામણીએ દર્શાવનાર તાર કરવામાં આવ્યો, અને એ પછી રા. રામસ્વામી

મુઠ્ઠીઆરે બીજી સુધારો રજૂ કર્યો. તેમાં એવી સૂચના કરવામાં આવી કે, જલ્દી નોંધપાત્ર કમીસને ચર્ચેલા પ્રશ્નોનો વિચાર આપાખી કોંગ્રેસ સુધી મૂકતી રાખવો, અને માન. શ. ક. દી. તેલંગે તેને અનુમોદન આપ્યું. પછીથી નીચે આપેલા સ્વરૂપમાં બીજા કસ્ટોમર ઇન્સ્ટિટ્યુટ બાબત મનોમોહન ધોરે સુધી, અને શ. એન. જી. ચંદ્રવરકરે તેને અનુમોદન આપ્યું. મૂળ કસ્ટોમર અને જલ્દી નોંધ સુધારા પાછા જિંદગી લેવામાં આવ્યા, અને કસ્ટોમર સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસના ૧૧ માં કસ્ટોમર પુનઃ સમર્થન કરતા ત્રીજા કસ્ટોમર સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો, અને પછી ચોથો કસ્ટોમર પસાર થયો, જેમાં પહેલાંના ત્રણ કસ્ટોમરોના સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. તેને વિશે નોંધવા યોગ્ય વાત એટલી જ હતી કે, શ. એન. સુબ્બારાવ બાબતુકર્તા તરીકે પ્રથમ દૃષ્ટિએ પડયા હતા. આપણા વર્તમાન કાર્યવાહકો એક પછી એક વહીવટી પર આવે છે, તેની નોંધ લેવાનું મને ગમે છે.

પોલીસ વહીવટ વિશે પાંચમો કસ્ટોમર રજૂ કરવામાં આવ્યો અને કદાચિત્ પોલીસ વિશે અત્યંત કટાક્ષુકત અને અસરકારક બાબતુ કરવામાં આવ્યું; કસ્ટોમર રજૂ કરનાર મુન્શી સમ્મત હુસેન, લખનૌ “પંચ” ના વંત્રી હતા. તેમણે ઉર્દૂમાં બાબતુ આપ્યું હતું, પરંતુ તેનો અનુવાદ પણ આનંદજનક છે. બ્રિટિશ સરકારે આપણને ઘણાં સુખ આપ્યાં છે અને પોલીસ પણ આપી છે. એક સાદો ચોરીદાર કે નામદાર ફોજદાર માત્ર સુખચેન પર નેટલી સત્તા ધરાવે છે, તેટલો કોઈ પણ લેફ્ટીનન્ટ ગવર્નર, કોઈ પણ વાયસરોય ધરાવતો નથી.

“જામડામનો હલકામાં હલકો મજુર અને શહેરનો હંચામાં હંચો ઉચ્ચત્ત એક સરખી રીતે આ પ્રખ્યાત અધિકારીઓના કાણુ હેઠળ છે. એવી એક પણ જગ્યા નથી, એક પણ સ્થળ નથી જ્યાં યમદૂતની જેમ નામદાર પોલીસ હાજર ન હોય. એક માણસ તેમને માત્ર જશક નાશ કરે પછી જોઈ લેા આપણા કૃષ્ણ પોલીસની દૃષ્ટા. તેને

કોઈ પણ ખબર પડે તે પહેલાં તેની સામે ફોજદારી મુકદ્દમા માંડવામાં આવે છે અને તે પોતાને ઘેર પહોંચી શકે તે પહેલાં સારી વાત ચલકતને માટે તેની પાસેથી જમીન લેવાની વ્યવસ્થાઓ થઈ જાય છે.”

એકંદર રીતે “પંચ”ના વંત્રીએ ધાર્યું કે, ચોર લોકો અને ખદમાસોના કરતાં પ્રમાણિક, લોકોને પોલીસ વધારે સંતાપે છે, અને ચોરીના કરતાં ચોરીની કરવામાં આવતી તપાસ વધારે પીકાકર થાય છે. તેથી બીજા લોકો ભડે પાસાસભાઓમાં સુધારા કરવાના અને એવા બીજા પ્રશ્નોનો પણ કંઈ. મારે તો પોલીસમાં સુધારો કરાવવો છે.

શ. આર. એન. મુખીકરે સુંદર ભાષણ આપીને કસ્ટોમર અનુમોદન આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે, જે પોલીસના માણસ તરફ પ્રેમ ઉત્પન્ન થવો જોઈએ, તેને ધિક્કારવામાં આવે છે, કેમકે સરમ ઉપર એટલો બધો હલકો પગાર તેને આપવામાં આવે છે અને તદ્દન અસજ હોય છે છતાં તેને પ્રુક્કળ સત્તાઓ આપવામાં આવી છે, તેથી કરીને સત્ત વધાના બચ વિના પોતાની આસપાસના સર્વને તે સંતાપી શકે છે, અને તેમનું અપમાન કરી શકે છે. શ. પ્રીમલેએ કસ્ટોમર મહત્ત્વ તરફ ધ્યાન દેવું, કેમકે ગરીબ લોકોની મારફત આપણામાં હંમેશાં પોલીસ હોય છે, અને તેમણે તેમના નકારા વર્તનના દાખલા આપ્યા, અને કહ્યું કે, “દિશના મારા પોતાના ભાગમાં પોલીસોનું ચારિત્ર્ય અને વર્તન કેવું છે, તે વિશે હું વિશ્વાસ-પૂર્વક જોલી સીપીસ, અને હીંમતપૂર્વક કહીશ કે તેમાં લગભગ દરેક ધન્યવા યોગ્ય બીજા બાકી રહે છે.” એક પછી એક જગ્યા થઈને સમજા એજ પ્રમાણે બોલતા હતા અને તપાસ કરવાને માટે કમીસન નીમવાની માગણી કરતો કસ્ટોમર સર્વાનુ-મતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી પહેલાંની કોંગ્રેસોમાં પસાર કરેલા ત્રણ સરદારવિષયક કસ્ટોમર પુનઃ સમર્થન કરવામાં આવ્યું, અને અંગ્રેજી સીપાઇઓના બારે અર્થ વિશે ઘણો ભાર મુકવામાં આવ્યો અને લોર્ડ વેન્ડોર્ફ અચીલની ટીકા ચંકવામાં આવી કે, “નવા કરે દેશ પર નાખવામાં આવેલા પરદેશી અમલદારોનું સંપૂર્ણ પરિણામ છે, અને તે

અત્યંત જાણીત પ્રકારના જાણીત રાજકીય અધ્યયન છે.” શ્રી. અલિમદમદ બીમજીએ કહ્યું કે, મારો નોકર વેસ્ટ ઇન્ડીયનો હોય તે હથીવારો પાસે કરે, ન્યારે તેના હાંદી માલીકથી તેમ ન થાય. ઠરાવના એક અથવા બીજા ભાગને કાઢી નાખવા વિષે અથવા તેમાં ફેરફાર કરવા વિષે સુધારા રજુ કરવામાં આવ્યા, ખાસ કરીને હથીવાર બધીના કાયદાના સંબંધમાં, પરંતુ માન શ્રી. પી. એમ. મહેતાએ કહ્યું: “આખી પ્રશ્નને તમે બીર્યહીન કરી શકો નહીં, અને કશી ભેદને નહિ... યાદ રાખો કે, એક સમય હિન્દી પ્રશ્ન બીર્યહીન થઈ ગયો તો પોતાની મરજાનથી અને પોતાનું બળ પાકું મેળવવામાં ખરેખર તેને કોઈ સમય લાગશે,” અને મોટી બહુમતીએ અંતે તે ઠરાવ પસાર કર્યો.

શ્રી. ડી. ઇ. વાઘાએ કોઈ જાણીત પ્રકારે સાતમે ઠરાવ રજુ કર્યો, તેમાં માગણી કરી હતી કે, સરકારે આખકારી અને એકસાથેના પ્રશ્નની તપાસ કરવી જોઈએ, અને કોંગ્રેસે આ પ્રશ્ન ઉપાડી લીધો તેથી તેમણે આનંદ દર્શાવ્યો. પરંતુ એક વધારે કુદો અને વધારે પ્રદાસર સુધારો કહ્યું રાખવામાં આવ્યો, અને સર્વાત્મકે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પરિવર્તન મોહન ભાગવતે આઠમે ઠરાવ રજુ કર્યો અને એક મોટા અમલદારે કહ્યું હતું કે ‘૧૮૫૮ના મહારાણીના ઠંડેરામાં આપવામાં આવેલા વચનો રાજનીતિની બાબત તરીકે આપવામાં આવ્યા હતા, પ્રમાણિક શુદ્ધ ભાવથી નહિ” તે કથનની સામે પોતાના ભાષણના અંતિમ ભાગમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે, મહારાણીના પત્રમાંથી એક ફકરો વાંચી બતાવ્યો જેમાં નામદાર મહારાણીએ પોતાની ઇચ્છા પ્રકટ કરી હતી કે, “બ્રિટિશ તાજની પ્રશ્નની સમાન સ્થિતિ” પર હિન્દીઓને મુકવા જોઈએ, અને ઉમેર્યું કે, “હું જે વચનો આપું છું, તે મારા ભવિષ્યના રાજ્યમાં પડશે.” વિદ્વાન પરિવર્તે કહ્યું. “આપણે આશા અને વિશ્વાસ રાખીએ છીએ કે તેમને જલદી પાળવામાં આવશે” હજી તે આશા અને વિશ્વાસ રાખ્યા જ રહે છે.

બીજા ભાગમાં ચર્ચા પછી ઠરાવ પસાર થયો અને મિત્રેસ મૂલતી રહી.

કોંગ્રેસને કોઈ દિવસે પ્રારંભમાં નહેરુ કરવામાં આવ્યું કે, કશિલ મરાઠા પ્રદેશમાં કીરીચનલ-વિભાગની કોંગ્રેસને માટે રા. રામચંદ્ર બળદેવ આપ્ટેએ એક હોલની બક્ષિસ કરી છે અને અભિનંદનના અસખ્ય પત્રો અને તાલ વાજવામાં આવ્યા. પરચેપ્સેવા પ્રેક્ષકના પ્રીન્સીપાલ રા. આદમે પછી કેળવણી વિષે નવમે ઠરાવ રજુ કર્યો, અને કહ્યું કે, પ્રાથમિક કેળવણીને વિસ્તાર વધારવાની, માધ્યમિક કેળવણી વધાર વિશાળ બનાવવાની અને બની શકે તેટલી ઉચ્ચ અને હંમેશા ઉચ્ચ ચઢતી સપાટીએ ઉચ્ચતર કેળવણી ટકારી રાખવાની આપણી ઇચ્છા છે તેમણે કુર્ચાઈ કરી કે, કેળવણીમાં સરકારી નીતિ ઉલ્લંઘિ શિક્ષામાં નય છે, અને વડી સરમર તરફથી મદદ ન મળવાને લીધે શાળાઓ અને કોલેજો બંધ કરવામાં આવે છે માન શ્રી. ડી. તેલંગે અત્ય મોહન આપતા કુર્ચાઈ કરી કે સરકારને પોતાની નાનાવિધ પ્રવૃત્તિઓને માટે હંમેશા નાણા મળે છે, ત્યારે પોતાની મહેસુલમાંથી તે ફક્ત એક જ ટો કેળવણીને આપે છે રા. જી. સુબ્રમન્ય આયરે અત્ય મોહન આપતા કહ્યું કે, માત્ર કેળવણીના પ્રયાસથી જ દેશ જલ્દી માર્ગોના ત્યાગ કરી શકશે, અને અંગ્રેજ સંબંધને લીધે ઉત્પન્ન થયેલા નવીન માર્ગોને સ્વીકાર કરી શકશે, અને કોલેજો વિચાર ફેલાતો નય છે (હું પોતે એ વિચારને માન આપતો નથી) કે, ઉચ્ચતર કેળવણીને અટકાવ એ રાજકીય સત્તાની કોંગ્રેસની માનનીઓને જવાબ છે પછી બીજા વક્તાઓના ભાષણો થયા અને ઠરાવ સર્વાત્મકે પસાર કરવામાં આવ્યો.

તે દિવસ મી. ઝેડરુટને નન્મદિવસ હોવાથી તાલીઓની અર્જનાપૂર્વક શુભેચ્છાઓને એક વાર મોકલવામાં આવ્યો.

દેશની ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે એક કમીસનની માગણી કરતો દશમે ઠરાવ રાજ તેજ નારાયણસિંહ પંડારે રજુ કર્યો, અને રા. આનંદચાૃદેએ તેને અત્ય મોહન આપું કેલ્લાક પ્રતિનિધિઓએ પરદેશ જતા હિન્દીઓ વિષે અને પારિશાષિક (ટેકનીકલ) કેળવણી વિષે હવે મો. ઉમે-

રવાની ઇચ્છા દર્શાવી, પરંતુ ઠરાવ હતો તે પ્રમાણે ઉપરે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી જમાનાની વિષે એક દરખાસ્ત રજૂ કરવામાં આવી હતી તે પાછી ખેંચી લેવાઈ ત્યારે બાણી રૂબરૂ. સી. બોનરસે અગ્રીયાઓ ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં ઠરાવ વાયસરોય અને નામદાર મદદારાણીની સરકાર સમક્ષ મુકાવું અને ક્યૂંદ દરવામાં આવેલાં ડુઝોની તપાસ કરનારી પાર્લામેન્ટરી કમિટી નીમવાનું હોવામાં આવ્યું હતું. ૧૮૮૫ માં કોંગ્રેસે :પારલાહી કમીટીની માગણી કરી હતી, પરંતુ હવે આપણે ફક્ત પાર્લામેન્ટરી કમિટીની માગણી કરીએ છીએ કેમકે 'તે કાર્ય કરવામાં, સીધું હોય છે, અને આપણી પ્રાર્થનાને ટેકા આપવાની પાર્લામેન્ટના સ્વયં મી. જૈંડેએ વિનવિ કરી. એકવાર ફરીથી તેણે બહેર. ક્યૂં' કે, બ્રિટિશ ભરે પ્રભુ, "સત્ય-પ્રેમી અને ન્યાય-પ્રેમી બહેર, પ્રભુ" આપણે જે માગીએ છીએ તે આપણે. પંડિત બિરાભરનાથે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, 'જે સર એ ક્યૂંદ કોમ્પીન આ સભામાં હોત તે તેણે ભેંચું હોત કે, તેના કથન અનુસાર "હિન્દમાં સ્વાતંત્ર્યને આરોગ્યવાદ ભરસો ઉત્પન્ન થવો અશક્ય છે," તે ભરસો નામદાર મદદારાણીની રાજભાદરી તરફની ઉત્સાહપૂર્ણ વફાદારીની સાથે સાથે વિશ્વાસ, પામતો ભય છે. અન્ય ચાર વક્તાઓએ તેને અનુમોદન આપ્યા પછી, તે ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બારમો ઠરાવ રજૂ કરતાં કૅપ્ટન બેનેને સંપત્તિ ભાષણ કહ્યું. અને કૅપ્ટન હીઅરસેએ તેને અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, "દર્શનવામાં આવેલા મૂલ્યોત્પાદક આશયને માટે" હિન્દી સરકારે ૨૦૦૦ થી વધારે હિન્દી સીએ એલવી છે. તેથી યુવાન સીપાઇઓને પોતાનું જીવનના ગુમાવી દેવામાં ઉત્તેજન મળે છે, અને સીપાઇઓને લગ કરવાનું ઉત્તેજન આપણું વધારે ઠીક છે. મી. હોર્વર્ડ અને મોલવી મહમ્મદ હાફીએ ઠરાવને ટેકા આપ્યા અને તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી તેરમા ઠરાવને ઉત્સાહપૂર્ણ અનુમોદન આપવામાં આવ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો, જેથી કરીને ફક્ત હિન્દુઓના અથવા ફક્ત મુસલમાનોના પ્રશ્ન વિષે તે હિન્દુઓ

અને મુસલમાનોની મજી વિરુદ્ધ કોઈ પણ ઠરાવ સ્વીકારવો નહિ એમ નક્કી થયું-એ ઠરાવ કોંગ્રેસના રાષ્ટ્રપત્ય અને નિષ્પક્ષપાતની સાક્ષી પૂરે છે.

ઠાવમની જમાબંદીને પ્રશ્ન પાડો ખેંચી લેવામાં આવ્યો હતો, તેની તરફેણમાં હાથ ઢંચા કરીને તેને એકવાર ફરીથી આણવામાં આવ્યો, અને તેને વિષે એક ઠરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો, તેને અનુમોદન અને વિશેષ અનુમોદન અપાયું. એ પ્રશ્નને એટલા બધા મહત્વનો ગણવામાં આવતો હતો કે, માન. રા. કે. ડી. તેલંગે, રજૂ કરેલા મુદ્દાને, ચાંદ્યો ઠરાવ, સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો, મુજબ ઠરાવને પાડો ખેંચી લેવામાં આવ્યો. રેટર્ડીંગ કમિટીએ પંદરમા ઠરાવને નિરૂપણો ગણી તેને જ ક્યૂં હતો, પરંતુ કોંગ્રેસે તે વિષે આમદ કર્યો અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. આગામી કોંગ્રેસને માટે મુજાબ અથવા પુના પસંદ થયું અને તાલીઓની ચર્ચના વચ્ચે મી. એ. એ. જી. અને જનરલ રોકેટરી તરીકે ફરીથી જુદી કાલ્યા. વ્યાવહારિક રીતે પ્રથમ કોંગ્રેસથી જનરલ રોકેટરીની જગ્યાએ મી. જી.મ. હતો, છતાં તેમને વિષે નોંધવામાં આવેલો આ પ્રથમ ઠરાવનું છે એ વિચિત્ર છે. તેમની હાજિત, તેમની પર કરવામાં આવતા હુમલા, અને તેમની દંડાપી તે જગ્યાને માટે તે ચોખ્ખી નીવડી શક્યા હતા.

પ્રમુખને આશર માનવામાં આવ્યો, અને ચતુર્થ કોંગ્રેસ વિસર્જન થઈ.

કરોલો.

અતિનિષિત્વ.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, -૧૮૮૫ અને ૧૮૮૬ની કોંગ્રેસના ત્રીજા ઠરાવોમાં અને ૧૮૮૭ ની કોંગ્રેસના બીજા ઠરાવમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કાયદા કાનૂનો ઘડનાર ગવર્નર-જનરલની ધારા સભા અને વર્તમાન પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં વિકાસ અને મુદ્દાને કરવાની આવરપકતા આ કોંગ્રેસ દર્શાવે છે (જે વિકાસ અને મુદ્દારાની એક કામચલાઉ યોજના ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસના ચોથા ઠરાવમાં સ્પષ્ટપણામાં આવી હતી); અને

વિશેષ કહે છે કે, (જ્યાં ધારાસભાઓ અસ્તિત્વમાં છે તે પ્રાંતોને માટે સૂચવવામાં આવી છે તેવી) એક ધારાસભા પંજાબમાં સ્થાપવી.

ભદેર નોકરી.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે—કે ભદેર નોકરીના કમીશનના રીપોર્ટમાં કરેલી સલામતિની આ કોંગ્રેસ કદર કરે છે, તથાપિ પોતાનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ રીતે નોંધવાની આવશ્યકતા હોયે હું છે કે, હિન્દની સીપીસ સર્વિસને માટે ખુલ્લી હરીફાઈની પરીક્ષા એક સાથે ઇંગ્લાંડમાં અને હિન્દમાં લેવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી આ દેશના લોકોને શંકાસ્પદ ન્યાય કદાપિ મળશે નહિ.

કાયદા વિષયક.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે—કે, ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસનો અગીઆરમો ઠરાવ વાંચીને અને તેની પર વિચાર કરીને (૧૮૮૬ નો અગીયારમો ઠરાવ જુલો.) અને એવીજ મતલબનો ૧૮૮૭ ની કોંગ્રેસનો ત્રીજો ઠરાવ વાંચીને અને તેની પર વિચાર કરીને આ કોંગ્રેસ હવે અનુક્રમે આ ઠરાવથી તેમજ સમર્થન કરે છે.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસનો આઠમો ઠરાવ (જુલો ઠરાવ આઠમો, ૧૮૮૬), ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસનો નવમો ઠરાવ (જુલો ઠરાવ નવમો, ૧૮૮૬), અને ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસનો દસમો ઠરાવ (જુલો ઠરાવ દસમો, ૧૮૮૬) વાંચીને અને તેમની પર વિચાર કરીને આ કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી અનુક્રમે તેમજ સમર્થન કરે છે.

પોલીસ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ દેશના લોકોની સામાન્ય માન્યતા એવી છે કે, હિન્દના પોલીસ વહીવટની વર્તમાન પદ્ધતિ અત્યંત અસંતોષકારક છે, અને તેમને દુઃખદાયક છે. તેથી જેમ અને તેમ જલદી સંપૂર્ણ પ્રશ્નની તપાસ કરવાને માટે અમલદારી અને જીન અમલદારી સંબંધી એક કમીશન નીમવાની સરકારને માનપૂર્વક વિનંતિ કરવી.

લશ્કરવિષયક.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે, કે, આ કોંગ્રેસ,

૧૮૮૭ ની કોંગ્રેસનો ચોથો ઠરાવ (જુલો ઠરાવ ચોથો, ૧૮૮૭), ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસનો બારમો ઠરાવ અને ૧૮૮૭ ની કોંગ્રેસનો પાંચમો ઠરાવ (જુલો ઠરાવ બારમો, ૧૮૮૬ અને ઠરાવ પાંચમો, ૧૮૮૭) અને ૧૮૮૭ ની કોંગ્રેસનો આઠમો ઠરાવ (જુલો ઠરાવ આઠમો, ૧૮૮૭) વાંચી અને તેમની પર વિચાર કરીને આ ઠરાવથી અનુક્રમે તેમજ સમર્થન કરે છે.

મિત્રતા.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દમાં હંમણી આળસરી અને એકસાઈ પદ્ધતિઓ ચાલુ છે તેમાં કેફી ઓળેના ઉપયોગમાં ગંભીર વધારો થયો છે તે ધ્યાનમાં લઈને, કેફી કરવાની ટેવ ઓછી કરે એવી કોઈ સુધારણી પદ્ધતિને સ્વીકાર કરવાની સરકારને માનપૂર્વક વિનંતિ કરવી.

કર.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે—કે, આવક વેરાનો, અને ખાસ કરીને રૂ. ૧૦૦૦ થી ઓછી આવકો પરના વેરાનો વહીવટ અત્યંત અસંતોષકારક નીવડ્યો છે, તેથી કોંગ્રેસના અભિપ્રાયસાર, કર નાખવા જેવી આવકની રકમ ઓછામાં ઓછી રૂ. ૧૦૦૦ ની ઠરાવવાની નરર છે.

કેળવણી.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દમાં સામાન્ય તેમજ પારિભાષિક કેળવણીની સર્વ સામાયોને પોષણ આપવાની અને ઉત્તેજન આપવાની બ્રિટિશ સરકારની પ્રથમ ફરજ છે, અને કેળવણી વિષે હિન્દી સરકારે પોતાના તાલ ઠરાવમાં કરેલા ભદેરનામાથી કેળવણી વિષે વડી સરકારને ખર્ચ ઓછા કરવાના વલણને અને તેના કાણુમાંથી છુટા થવાના વલણને ઉત્તેજન મળશે, તેથી આ કોંગ્રેસ કેળવણી પાઠ્ય દ્વારા કરવામાં આવતા ખર્ચમાં વધારો કરવાના અથવા કમમાં કમ તેમાં ઘટાડો નહિ કરવાના પુષ્કળ મહત્તર તરફ અને હંમણી અસ્તિત્વ ધરાવતી સર્વ પ્રકારની કેળવણીની સંસ્થાઓ પર સરકારે પોતાનો કાંઈ ચાલુ રાખવાના મહત્તર તરફ માનપૂર્વક સરકારને ધ્યાન ખેંચે છે.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, લોકોની ગરીબાઈ, દેશી શરીરરીઓને ઉત્તેજન આપવાનું મંદત્વ, અને દમણના અપૂર્ણ જ્ઞાનની સહાયથી પારિસાધિક કેળવણીની સમાન્ય પદ્ધતિ વ્યવહારમાં ચાલવાની મુશ્કેલી જોતાં દેશની વર્તમાન ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે એક મિશ્રિત કમીટીની નીમવામાં સરકારે વિશ્વંસ કરવા ન જોઈએ.

પાર્લામેન્ટરી કમિટી માટે વિનંતિ.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નામદાર વાયસરોયના કૃપાવંત વિચારને માટે ઉપલા ઠરાવો તેમની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે, અને તેમણે તે ઠરાવો આ કોંગ્રેસની નમ્ર વિનંતિ સાથે ના, મદદારણીની સરકારને મોકલી આપવા કે, અજકર ઠરાવોમાં સ્પષ્ટતા સુધારા (એમાંના ધણીખરા નામદાર મદદારણીના ૧૮૫૮ ના ૬૯૨૩ થી ૫૬૫૫માં આવ્યા છે) હવે થવા જોઈએ; અને આ ઠરાવોના વિષયોને લગતી કોઈપણ બાબતોની તપાસ કરવાની આવશ્યકતા લાગે તો બને તેટલી શીઘ્રતાથી એક પાર્લામેન્ટરી કમિટીએ એવી તપાસ કરવી જોઈએ.

વ્યક્તિચાર.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દિનંદમાં રાજ્ય તરફથી વ્યવસાયને નિયંત્રિત કરવા વિષેના કાયદો કાઢીનેના સંપૂર્ણ નાશ કરવાને માટે ઇંગ્લેંડમાં કરવામાં આવતા પ્રયાસો આ કોંગ્રેસ આનંદ અને હીલસોલાપૂર્વક નીહાળે છે, અને આ પ્રમાણે આ દેશની કરવામાં આવેલી સેવાઓની પોતાની કદર અને આ પ્રશંસનીય ઉદ્દેશ પ્રાપ્ત કરવાને માટે પોતાની સત્તામાં સહેલાં સર્વ સાધનો સહિત સહકાર્ય કરવાની પોતાના મનોરથની નોંધ લે છે.

કોંગ્રેસ અધિવેશન.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જે વિષયની સાથે દિનંદ અથવા મુસલમાન પ્રતિનિધિઓને સમૂદ સર્વાનુમતે અથવા લગભગ સર્વાનુમતે પાધિ

છઠાં તેવા વિષય કોઈપણ વિષયનિર્ણાયક સભાએ પસાર કરવો નહિ અથવા કોંગ્રેસના કોઈપણ પ્રયુક્તે કોંગ્રેસમાં ચર્ચાવા દેવો નહિ; અને ચર્ચા માટે કાગલ કરવામાં આવેલા કોઈપણ વિષયપર ચર્ચા થવા પછી, એમ માલુમ પડે કે, તેને વિષે પસાર કરવા ધારેલા ઠરાવ સામે સપળા દિનંદ અથવા સપળા મુસલમાન પ્રતિનિધિઓને સમૂદ સર્વાનુમતે અથવા લગભગ સર્વાનુમતે વિરોધ દર્શાવે, તો એવો ઠરાવ પડતો મૂકવો, યિવાચ કે જે વિષય પર કોંગ્રેસે પોતાનો શાક્ષર અભિપ્રાય દર્શાવે નહિ દોષ તેવા વિષયોને ન આ નિયમ લાગુ પડશે.

કાયમની જામાનંદી.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ અને મુંબઈ દલાલઓમાં અને બીજા પ્રાંતોમાં જમીન એડમિનિસ્ટ્રેશન વિષે કાયમની જામાનંદી લાગુ કરવાનો પ્રયત્ન સિલ્ક સિલ્ક રેનડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓને સોંપવો અને પોતાપોતાના પ્રદેશના સર્વોચ્ચમાં ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસને તેની પર રીપોર્ટ કરવાનું કહેવું.

ગીઠીનો કર.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મીઠા પરના કરમાં દમણનાં વધારો કરવામાં આવેલા છે તે તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાની નાપસંદગી દર્શાવે છે, કેમકે ગરીબ વર્ગોના બોલબોમાં તેથી દેખીતો વધારો થયો છે, અને વળી મદદા રાજ્યની એક નાણાંની અનામતનો કેટલોક ભાગ સાંતિ અને સુહાગના સમયમાં તે ચુરી લે છે.

સામાન્ય.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પાંચમી દિનંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૮૮૯ ની ૨૬ મી કોંગ્રેસને મુંબઈ ઇલાકામાં મળશે. (હવે પછી નિર્ણય કરવામાં આવે તે પ્રમાણે ખુદ મુંબઈમાં અથવા પુનામાં).

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષના જનરલ સેક્રેટરી તરીકે મી. એ. એ. હુમને ફરીથી નીમવા.

પાંચમું પ્રકરણ.

પાંચમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસમાં પાર્લામેન્ટના સભ્ય મી. આર્થર્ બેલ્ફોર્ડે કોંગ્રેસે અને વિન્ડુસ્થાને અસામાન્ય આવકાર આપેલા હતા તે ઉપરાંત પ્રેમપૂર્ણ અંગ્રેજ શાસન પેઠનની માફક કહી શકે કે, “ દુનિયાભરો દેશ છે, અને બધું કરવાનો મારો ધર્મ છે ” કેમકે જે જે દેશ જીત્તમમાથી મુક્ત થવાને પ્રયત્ન કરતો હોય ત્યાં તેમને ધાર અવાજ સ્વતંત્રતાની તરફેણમાં નીકળતો અને પરીણી શકેલા અચાનક ઠપ્પાને માટે અને તેને મળજીત કરવાને માટે તે ઉભા રહેતા. “ હિન્દ તરફનો સભ્ય ” એકું ઉપનામ તેમને આપવામાં આવ્યું હતું તે ચોક્કસ હક, કેમકે મહારાજાની કાલેન્ડરીલ એગ્રમમાં તે તેની તરફેણમાં બોલતા.

૧૮૮૬ની ૨૬ મી ડીસેમ્બરે પાંચમી કોંગ્રેસ મુંબાઈમાં એન્ડી મળી, અને ત્યાં તેને ઉમંગપૂર્ણ સ્વાગત મળ્યું, જે વાઈસા અલ્લાહખાદે પર લીટગાઈ વળ્યા હતા તે સપ્તર્થ રીતે અદ્યક્ષ ઘડ મળ્યા હતા સર આર્થર્ સાહેબને વિશાળ મહત્વને માટે જગ્યા આપી હતી, તેમાં ૧૦૦૦ મનુષ્યો હાજર હતા બરાબર હતા તેમાંના ૧૬૧૩ પ્રતિનિધિઓ હતા ૨,૫૦૦ પ્રતિનિધિઓ સુરવામાં આવ્યા હતા, ૧,૮૮૬ ના નામ નોંધવામાં આવ્યા હતા, અને બીજા ૨૪ જણાઓએ રીજીસ્ટ્રારના પૈસા આપ્યા હતા, પરંતુ દુનિયાનાં નામો નોંધાવ્યા ન હતા કદાચ પર કદિ કે હતા દેશના સર્વ ભાગોમાંથી આવેલા સર્વ ધધાઓ અને બાપારો ચલાવતા લોકો આપણા જોવામાં આવે છે—સાનક્રમારો, જમીનદારો, ગામગાઓ, બાપારીઓ, કાંટાકટરો, બારીસરો, વજીરો, ખીડરો, મોનીટરીઓ, એટર્નીઓ, પ્રીન્સિપાલો મોલમાસ્ટરો પ્રીક્ટરો સિદ્ધી, તત્તીઓ, નાણા ધીરનારાઓ, બે રો, દલાલો કારીગરો,

દુકાનદારો, ડૉક્ટરો, સરકારો, છાપનાશઓ, અચકર્તાઓ, તાલુકદારો, એક જડન, એક મુસફ, નવ પાદરી ધર્માધ્યક્ષો અને મીરાનરીઓ, અને દશ સ્ત્રીઓ—જેમાંની સાત હિન્દી સ્ત્રીઓ હતી. નોંધવા જેવી વાત એ કે, બાપારીઓ અને જમીનદારો તેમજ નહેર મંડળોના મંત્રીઓ, મ્યુનિસિપલ કમિશનરો, અને બોર્ડરના સભ્યોની મોટી સંખ્યા હાજર હતી પ્રતિનિધિઓની પ્રાંતવાર વહે ચણી નીચે પ્રમાણે હતી —

મદ્રાસ	૩૧૬
મુંબાઈ અને સિંધ	૮૨૧
પંજાબ	૬૨
વાલચ પ્રાંતો અને અધોધા	૨૬૧
મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહ	૨૧૪
બેંગાલ, બિહાર આરીસા અને આસામ	૧૧૫

૧,૮૮૬.

૧૮૮૫ ની મુંબાઈની કોંગ્રેસમાં મુંબાઈએ ૩૮ પ્રતિનિધિઓ મોકલ્યા હતા, અને ૧૮૮૬ માં આ કોંગ્રેસમાં તેણે ૮૨૧ મોકલ્યા પ્રથમ કોંગ્રેસમાં જે મુસલમાનો હતા, પચમમાં ૨૫૪ હતા કીશ કરવાની જરૂર નથી

૨૧ ડીસેમ્બરનાં એમ. મહેતા સ્વાગત સભાના પ્રમુખ હતા અને તેથી કોંગ્રેસનું સ્વાગત કરવાની અને રૂઢી પ્રમાણે પ્રમુખ ચુકી નાંવાત તેને કહેવાની આનંદનક રજા તેમને બળ વગાળી હતી. “ રાષ્ટ્રીય તત્વ પ્રેરનાર વલ્લુ હમણાં મુલન ભારતવર્ષમાં પુષ્કળ જોશપૂર્વક જમીન ચઢાવી રહ્યું છે તે વિરે તે બોલ્યા, અને કોંગ્રેસ સમગ્ર મુસલમાનોમાંથી કેવી રીતે પાર પડી હતી તે કહીને આપણે જેમને “વિશિષ્ટ દિવાને આમના દિવસ તરફના સભ્ય તરીકે વધાવતા સિંખ્યા બીએ” અને જેમણે લેન બાઈટ

અને પ્રોફેસર ફોસ્ટરનું સ્થાન સાચવ્યું છે, તેમનું (મી. ચાર્લ્સ ફોસ્ટર) સ્થાનત કબ્જું.

પછી સર વિલિયમ વેડરબર્નને પ્રમુખ તરીકે ચુંટી કાઢવાની દરખાસ્ત બાબુ રબરુ. સી. બોનરલએ રજુ કરી, માન. પંડિત અધ્યાધ્યાનાથે તેને અનુમોદન આપ્યું અને રામ દી. રામરાવે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને વત્સાદપૂર્ણ તાલીઓ વચ્ચે તેમણે પ્રમુખપદ સ્વીકાર્યું.

૬૨૪ ઇડીઆ કંપનીના સભ્યમાં પાલમિન્ટોના કાબુ અને અમુક મુદતે થતી તપાસ એ ને રક્ષણનાં સાધનો હતાં, તે ૧૮૫૬ માં તાજે દિવસી સરકારની લગ્નમ પોતાના હાથમાં લીધી તેથી નહ યદ્ય ગયાં, અને ત્યારથી દિવસનાં મુખ્ય ફરિયાનો. પ્રારંભ થયો, એ વાત પર સર વિલિયમ વેડરબર્નને સાર પુકયો. તેમણે કહ્યું કે, લોર્ડ રીપને મોકલી આપેલી ખેડુતોની બેઠોની યોજના ઇડીઆ ઓફીસે તે "બ્યાવહારિક" નથી એમ કહી ગુંગળાવી નાખી હતી. સર વિલિયમે કહ્યું, "ફક્ત જર્મનીમાં આવી ૨૦૦૦ ખેડુતોની બેઠો ધમધોહાર કામ ચકાવી રહી છે, અને સમગ્ર યુરોપમાં હતાં કબુલ કરવામાં આવે છે કે, આવી નાણાં ધીરનારી સંસ્થાઓને અસરે ગામડાના બ્યાવજોરના પંચમાં સપડાયા વિના રામડાનો ખેડુત પોતાનો નિર્વાહ કરવાને સંપૂર્ણ રીતે અસક્ત છે. કોંગ્રેસની, અને મી. વિલિયમ કીંગી જેવા પરિશ્રમી મંત્રી ધરાવનાર ઇંગ્લાંડની કોંગ્રેસની સાખાના કાર્યની તેમણે પ્રશંસા કરી, અને " પ્રીતિનિધિઓ નહિ ધરાવનાર દિવસના કોંગ્રેસ લોકો તરફ પોતાનું દરદર અને ફરજ અદા કરવાની વિશ્વસિ ઇંગ્લાંડની પ્રત્યેન કરવાને માટે " એક રેખાચરને ઇંગ્લાંડ જવાનું હતું તેને માટે આનંદ દર્શાવ્યો. "નિરુપામ, પાય અને લોક કસ્યાલુની વિશ્વસિત-

ઓને બ્રિટિશ પ્રત્યેન મદાને કાર્યમાંથી નિર્ધય પ્રત્યુત્તર મળ્યો. " આ પ્રત્યુત્તર હજી દિવસમાં પહેાંચ્યો નથી, તેનો આવવાનો માર્ગ લાંબો છે.

પ્રમુખનું બાપલુ સમાપ્ત થયા પછી પ્રમુખને કોંગ્રેસના ખર્ચને માટે બે બંદિરો આપવામાં આવી, અને તેમને પોતાને માટે સ્મરણચિન્હો તરીકે એક પુસ્તક અને એક ચાંદીનો થાળ આપવામાં આવ્યાં હતાં. વિષય નિર્ણાયક સભાને માટે દરેક વિભાગવાર ચુંટી કાઢવામાં આવેલા પ્રતિનિધિઓનાં નામો પછી વાંચવામાં આવ્યાં હતાં, જેમાં લે. મા. બી. ઇ. વિલકનું નામ જોવામાં આવે છે. તે બધાં મળીને ૧૦૭ હતાં, અને કોંગ્રેસે મંજૂર કર્યાં. પ્રમુખ અને મંત્રી

સર વીલીયમ વેડરબર્ન.
પાંચમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

પોતાના જોડાની રૂએ બેઠા બેઠે તે સંખ્યા ૧૦૯ થઈ, અને એ સભાને પોતાનું કામ કરવાને રહેવા હજી બીજા દિવસ ચુંટી કોંગ્રેસ સંવલ્લી રહી.

બીજા દિવસની બેઠોના પ્રારંભમાં મદ્રાસની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીને રીપોર્ટ રજુ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ બીજે કોઈ રીપોર્ટ રજુ થયો નહિ. રા. કીરો-ચરાહ એમ. ખહેતાએ પછી પ્રથમ કરાવની દરખાસ્ત કરી. તેમણે કહ્યું કે, દેશના સર્વ

ભાગોમાંથી માનપત્રો અને તારોનો વર્ષાદ તખ્તો છે, તે સર્વ વાંચવાં અસાધ્ય છે, તેથી મી. બ્રેડ્ડેને કોંગ્રેસ તરફથી માનપત્ર આપવું અને અને બાકીનાં સર્વને વાંચેલાં તરીકે ગણી લેવાં એ વધારે સારું છે. માન. પંડિત અધ્યાધ્યાનાથે અનુમોદન આપ્યું, અને મી. લેન આદમે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તાળીઓની ગર્જનાપૂર્વક કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી ધારાસભાઓની સુધારણાના તે દિવસના અદરવાના કાર્યનો પ્રમુખે પ્રારંભ કર્યો અને કહ્યું કે, મી. બ્રેડ્ડેએ એક કાચો ખરેડો તૈયાર રાખ્યો

છે, અને તે ફેરવવામાં આવ્યા છે, જેમાં અત્યારસુધીમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કોંગ્રેસના અભિપ્રાયોના સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. મી. બ્રંડેજની ઇચ્છા એ હતી કે, અમુક બાબતોપર હિન્દી પ્રબલનો પરિપક્વ અભિપ્રાય લેવો, જેથી કરીને તે બાબતો ખરડામાં દાખલ કરવામાં આવે, તેથી અમુક દરખાસ્તો ધક્કા કાઢવામાં આવી હતી, અને તેમની પર વિચાર થવોજ નેહ્યે.

મી. ચાર્લ્સ નૅર્ડને ચોજના સાથે બીજો દરખાસ્ત રજૂ કર્યો, તેમાં ખરડામાં દાખલ કરવાના સિદ્ધાંતોની રૂપરેખા આપવામાં આવી હતી. વર્તમાન ધારાસભાઓ દર્શાવે છે, અને જેવી ફરક ધારાસભાનો અર્થ બાજુ આપણને મળે એ જોઈએ જેમાં આપણને ગમે તેમ કરીએ એ આપણે માગીએ છીએ. ચુંટણીનો આ સિદ્ધાંત આપવામાં આવે તો “આપણી પોતાની ઉપર કાણ રાખવાનો હક્ક આપણને મળશે; અમુક અંશે આપણા કર-વેરા ઉપર અકુશ રાખવાનો હક્ક મળશે. અંદાજ પત્રપર દીકા કરવાનો હક્ક આપણને મળશે, અને ઉછેરે પરતુ મહત્વમાં કોઈપણ રીતે ઉતરે નહિ એવો પ્રશ્નો પૂજવાનો જ્ઞાત હક્ક આપણને મળશે, અને જો તે હક્કનો ચોખ્ખો ઉપયોગ કરવામાં આવશે તો તે નબી રહેશે અને તેથી પ્રભ તથા રાજ ઉપરને નિઃસીમ લાભ થશે. ચુંટણીની આકલતરી રીતની દરખાસ્ત કરવામાં આવી છે, કારણકે સ્તીધી ચુંટણી મેળવવાનો સંભવ ન હતો, અને સિનિજિનિ હવાત મંડળો અનિસિપાલીટીઓ, બોર્ડ્સ, યુનિવર્સિટીઓ, વિગેરે મતદારોનાં મંડળોને પોતાની મેરઠીએ નચાવવાની સત્તા સરકારને ખરેખરાત આપશે. અનુમોદન આપતાં માન પંડિત અચોધ્યાનાથે હંથુ” કે વર્તમાન ધારાસભાઓ પ્રદક્ષન-ફારસ જેવી છે, અને પંડિત ગિરાન નારાયણ ધારે હંથુ” કે, સરકાર ખરેખરાત લોહમત નહવા ઇચ્છા રાખતી હોય તો ચુંટણીને સિદ્ધાંત સ્વીકારાવોજ નેહ્યે.

“કોંગ્રેસના વક્તાસનનું ચુખ્ત પાટીડ ચુંટણીનો સિદ્ધાંત છે, અને નજરપ, મરકરીપ, જમરપ ને ચીજ હોય, અને જેનાથી મનુષ્યમાં

જેવી માન્યતા ઉત્પન્ન થાય કે અમારી પાસે અમુક ચીજ છે જ્યારે ખરેખરાત તેમની પાસે તે ન હોય, જેવી ચીજની આપણે સંતોષ પામવાના નથી. આપણે મિથ્યા વસ્તુ નહિ, પણ સત્ય વસ્તુ માગીએ છીએ; હાયા નહિ, પણ મૂળ પદાર્થ; નીમણુક નહિ, કેમકે, તે હમાઈ છે, પરંતુ પ્રતિનિધિત્વ, કેમકે રાજકીય સુધારાડ” તે સત્ય છે. ”

કશવને અનુમોદન આપનારા વક્તાઓમાં શ. છ. સુબ્રમન્ય આચર, બાણુ ગિપિનચંદ્ર પાઠ, લાલા લખપતરાય, પંડિત મદનમોહન માલવીયા, અને બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી હતા. પંડિત મદનમોહન માલવીયાએ હંથુ” મીડાપરના કરમાં વધારો થયો છે અને પટવારી વેરો રેથત પાસેથી બચ્છા લેવામાં આવે છે, તે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે, નીમાયદા સભ્યો મરીઓની સ્થિતિથી કટલા બધા અપરિચિત છે. બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ એક વાર ફરીથી પોતાની પ્રતીતિ દર્શાવી કે, “ફક્ત એકજ પ્રત્યુત્તર આવી શકશે, અને મને વિશ્વાસ છે કે, તે અંગ્રેજ લોકોના મહાત્મ સંપ્રદાયને અનુસરતો હશે, અને તેથી હિન્દમાં બ્રિટિશ અમલનો પાયો મજબૂત બનશે, અને સુખી, આખાદ અને સંતુષ્ટ પ્રબલી પ્રીતિ ઉપર તેનો વિશોળ પાયો નખારો.” કોંગ્રેસના વક્તાઓ ભવિષ્ય બાખવાને બહુ તત્પરતા બતાવે છે, પરંતુ સત્ય ભવિષ્યવાણી બાખવાની તેમની નિપુણતા પણ તેવીજ હોય છે.

ચોજના પર દલમવાર મત લેવામાં આવ્યા, અને ૧ અને ૨ દલમે વજુપ્રહયે પસાર થઈ ગઈ. ૩ દલમમાંથી “પુરપ” ગળદ હાદી નાખવાની દરખાસ્ત રજૂ કરવામાં આવી જેથી કરીને લાયક સીઓ મત આપી રહે, પરંતુ તેમાં કાંઈ વજુ” નહિ.

૫ દલમ પર લો. મા. વીકે એક સુધારો રજૂ કર્યો, અને શ. ગોખલેએ તેને અનુમોદન આપ્યું” કે, ઇલેક્ટોરલ કોલેજને બદલે પ્રાંતિક ધારાસભાઓ વડી ધારાસભાની ચુંટણી કરે. આ સુધારો નોંધી રાખવા જેવો છે, કેમકે જે સમર્થ પ્રાંતોએ તે રજૂ કર્યો હતો, તેઓ કોંગ્રેસમાં

પ્રથમ બેસતા હતા, અને હિન્દના ઇતિહાસમાં તેઓ ન ભૂંસાય એવી છાપ પાડવાના હતા. તે સુધારો નામનું રયો, તેવીજ રીતે બીજે એક સુધારો પણ નામનું રયો, અને નાની સંખ્યાઓના પ્રતિનિધિઓ સરકાર વરફૂથી નીમાવાની વાત કાપત રહી. પણ એક ફાંકેડો ન્હાનકરો બનાવ બન્યો. એક મુસલમાન પ્રતિનિધિએ હરક સાપણ હતું, જેમાં તેણે એવી માગણી કરી કે, મુસલમાનોની વસ્તી જોખી હોવા છતાં એટલા હિન્દુઓ તેટલાજ મુસલમાનો સુદાવા નેહજે; એ દરખાસ્તને ટોચ આપવામાં આવ્યો, પરંતુ તેને અન્યાયી ગણનાર મુસલમાનોએ તેની સામે વિરોધ દર્શાવ્યો; છેવટે બંને કોષોની ધણી થોડી બહુમતીએ ખૂબ હકમ પસાર કરી અને કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

ત્રીજે દિવસે, ૨૮ મી ડિસેમ્બરે, કામનો ખાર અતિરાય હતો, અને આ વર્ષે કોંગ્રેસની બેઠક માત્ર ત્રણ દિવસોજ આશી; મી. બેડ્ફોર્ડે માનપત્ર આપવાને માટે સંજ્ઞાના ૬ વાગ્યે એક સભા બેસવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું, તેથી બેઠકની પૂર્ણાકૃતિ ૫ વાગ્યે કરવી પડી. સર્વથી પ્રથમ ત્રીજે દિવસ “ રમરીયો દિવસ ” પસાર કરવામાં આવ્યો, તેની દશ કલેઓમાં પૂર્વની કોંગ્રેસમાં કરેલા મહત્વના નિર્ણયોનું પુનઃ સમર્થન કરવામાં આવ્યું હતું. બાકી કાઠીયરજી બેનરજીએ તે રજી કર્યો, રા. બેન. છ. ચંદાવરકરે તેને અનુમોદન આપ્યું અને રા. એસ. બી. શંકરામે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. રા. શંકરામે હતું કે, હું બ્રાહ્મણ અને સ્વયંસેવક છું વિદ્યાગાપદ્મ રાધકૃષ્ણ વેવરીયર કોંગ્રેસમાં મને દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. પણ તે દિવસ પસાર કરવામાં આવ્યો.

આયો દિવસ દેવરંડ ૭ એમ. કોબ્બને રજી કર્યો. રા. ડી. ઇ. વાચ્ચાએ તેને અનુમોદન આપતાં હતું કે, કોમીની ઇચ્છાઓ પૂરી થશે તે પ્રદારે પેતાની એસાઇઝ રાજનીતિમાં ફેરફાર કરવાનું ફરમાન દિવાને આમે હિન્દી સરકારને હતું હતું; તથાપિ નવ માસ પછી સરકારે કાંઈન હતું નથી. દેવરંડ મેક્સ આર. બે.

હુચ અને ઇવાન્સે તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે દિવસ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. એસ. રમસ્લામી મુઠલીઆરે પછી પાંચમે દિવસ ત્રણ કર્યો અને મહેર નોકરીના કમીશનના રીપોર્ટ પર હિન્દી પ્રધાનના ખરીવા (ડિસ્પેચ) ની તેમણે અતિ સખ્ત ટીકા કરી. તેથી ઉમ્મરની હક સિવાય કમીશનની પહેલાંના કરતાં હમણાં હિન્દીઓની સ્થિતિ વધારે ખરાબ બની હતી, કેમકે તે વખતે સ્ટેટ્યુટરી સર્વિસમાં હિન્દીઓને જે જગ્યાઓ મળેલી હતી તે જ જગ્યાઓમાં રહેવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી, અથવા તે પ્રતિષ્ઠિત સર્વિસમાં દાખલ થવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી, જે સર્વિસના સભ્યો વધારે ઉંચી કારગીરી જગ્યાઓ પર જઈ શકતા નહિ. તેમણે હતું કે, હિન્દીઓ માત્ર ન્યાય માટે છે, મહેરબાની માગતા નથી.

“ આપણને મજી રોકે તેટલા ઉત્તમ મનુષ્યો આપણે મેળવે છીએ, અને ન્યાયશુદ્ધ દરીદ્રાધમાં યુરેપિઅનો હિન્દીઓને હકાયે, તે તેમને તેમ કરવાની છૂટ છે. ” રા. છ. કે ગોપલેએ દર્શાવેને અનુમોદન આપ્યું, અને સ્પષ્ટ તથા સખ્ત સાપણ હતું. તેમના સાપણમાં હક આરાધનો તલુકાર હતો, જેને માટે પછીથી તેમણે અલગ જ ખ્યાતિ મેળવી હતી.

“ હિન્દના દેશને પસંદ કરવાના પ્રસંગમાં તત્વિ અથવા ધર્મ અથવા રંગના બેદની અંતરાય રહેવા દેવામાં આવશે નહિ એવું વચન પ્રથમ આપવામાં આવ્યું હતું. ત્યાર પછીથી ઇષ્ટન વર્ષો આવ્યાં અને ત્યાં. હજારો જે જે દેશોના સંબંધમાં આવ્યું છે, તેમાંના કોઈ પણ દેશ તરફ ઇચ્છાંકના અતિ હમ્મ અને અતિ હાર નહણને જોગ્ય તે વચન હતું—૧૮૫૮ ના દંદે રામાં વધારે પ્રબલ સબ્જેમાં તે વખતે આપવામાં આવેલા તે ઉમદા વચનની પુનઃપ્રતિ કરવામાં આવી હતી. ૧૮૭૩ ના કાપદાના અને ૧૮૫૮ ના દંદેરાના સબ્જે એટલા બધા સ્પષ્ટ છે કે, તે વખતે આપણને જે હકોની ખાત્રી આપવામાં આવેલી તે હકોથી આપણને વિમુખ રાખવાનો જેઓ હમણાં પ્રયત્ન કરે છે, તેમણે

દેશ અથવા કબાઇના આરોપમાંથી એકનો અંગી-કાર કરવાને તત્પર થવું જોઇએ—જ્યારે ઇંગ્લાંડે તે વચનો આપ્યાં ત્યારે તેનું દીક નીખાલસ ન હતું અથવા હવે તે આપણી સાથે વચનનો ભંગ કરવાને તૈયાર છે, એમ કંબુલ કરવાને તેમણે તત્પર થવું જોઇએ.

શુદ્ધરો, તમે નહિતા હરો કે, એક પ્રકારે નામચીત (અથવા બદનામચીત) અંગ્રેજ ન્યાયાધીશને આ બીજા વાતનો અંગીકાર કરવામાં સને ૧૮૫૮ ના દેરોનો કદાપિ અંગીર અર્થ કરવાનો ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો ન હતો એવું વિપરીત વચન કાઢવામાં બીદકુલ લગ્ન આવી નહિ, પરંતુ હું આશા રાખું છું કે, તેવા પ્રકારના કાંઈ અંગ્રેજો નથી. ૧૮૩૩ અને ૧૮૫૮ નાં આ ઉમદા વચનો આપણી સમક્ષ રાખીને, હું તમને પ્રમ કહું છું, આ વચનોનું પરિપાલન કરવાની હિસામાં આપણા અંગ્રેજ રાજ્યકર્તાઓએ હંમેશાં મક્કમતાથી પ્રગતિ કરતું વલણ બતાવવું જોઇએ, એવી આપણે તેમની ખાસેથી આજમાં આજી આશા રાખીએ છીએ, એમ કહેવાનો આપણને હક્ક નથી શું ? ”

રા. ગોખલેએ કહ્યું કે, કમીશન એકું તેની પૂર્વે હિન્દીઓને માટે મહાવના ત્રણ મુદ્દા હતા: પ્રથમ, હરીકાઇની પરીક્ષાઓ; બીજો, ૧૮૬૧ ના કાયદા પ્રમાણે, સ્ટેટ્યુટરી કોવેનન્ટ્સ સર્વિસમાં છૂટા ભાગની જગ્યાઓ હિન્દીઓ માટે ખાસ રાખવામાં આવી હતી; ત્રીજો, આખી અનોવેનન્ટ્સ સર્વિસ હિન્દીઓ માટે જ હતી. એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની જમીરને ના પાડી, એ કે “ આપણા દેશમાંના આદ્યો માટે, આપણા પોતાના દેશમાં આપણી પરીક્ષાં લેવામાં ન આવે તો ન્યાય અને સમાનતા શું છે તે હું નહિતો નથી. ” બીજું, અનોવેનન્ટ્સ સર્વિસનું નામ આપવામાં આવ્યું અને તેની ઉચ્ચતર ચાખામાં ૬૪૧ જગ્યાઓમાંથી ૧૫૮ (હિન્દીઓને માટે ખાસ રાખવામાં આવેલી છૂટા ભાગની જગ્યાઓ) ને બદલે ફક્ત ૧૦૮ જગ્યાઓ હિન્દીઓ માટે રાખવામાં આવશે. કમીશનરોએ ભલામણ કરી, અપાવી નોંધી; હિન્દી પ્રધાને કહ્યું, અપાય, “ આપણને ૧૦૮ જગ્યાઓ અપાય,

સરકારની મુનસફી ઉપર તે રાખવામાં આવ્યું છે, અને તેનો શું અર્થ થાય છે તે આપણે જાણીએ છીએ. આ ૧૦૮ જગ્યાઓમાંથી આપણને મળતી ૬૪ એક જગ્યાએ યુરોપીય અમલદારી વર્ગને અર્થો દ્વન મળશે. ” કમીશને સ્પષ્ટ રીતે હિન્દીઓની સ્થિતિ વધારે ખરાબ બતાવી છે, અને જૂની ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીના અમલ કરતાં વાજ—તે વાજ નથી પણ નોકરશાહી સરકાર છે—હિન્દને માટે વધારે ખરાબ નીવડે છે, તેનાં ધણાં ઉદાહરણોમાંનું આ એક ઉદાહરણ છે. મી. જૈન આદમ અને રા. અલી મહમ્મદ લોમચએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યા પછી તે કરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સત્તાવાર અહેવાલ કહે છે કે, “ હિન્દમાં એવા સંસય ફેલાવા લાગ્યો છે કે, આપણી તરફ ઇંગ્લાંડની રાજનીતિ ગદલાતી જાય છે, અને ભૂતકાળમાં જે ઉમદા અને ઉચ્ચ આશયોથી બ્રિટિશ નામ જળદળી રહ્યું હતું તે આશયોથી હવે તે નીતિ પ્રેશતી નથી. ” તે સંબંધે લખાયા ત્યાર પછીથી ૨૬ વર્ષો દરમિયાન તે સંસય વધી ગયા છે. એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની ભલામણ કરનાર ૧૮૬૦ ના કમીશન તરફ રા. અલિ મહમ્મદ લોમચએ આંખણ કરી. આ સંબંધમાં હૉર્ડ સ્ટેન્લીએ કહ્યું હતું કે,

“ હિન્દ અને ઇંગ્લાંડમાં પરીક્ષાઓ લેવાનું કાર્ય સ્થલાધથી થઇ રહ્યું છે, તેની ના પાડવામાં વસ્તુતઃ સરકારે પોતાના ખરડાના જલેર કરેલા શુખ ઉદેશોમાનો એક ઉદેશ સરકાર નક્કરી રહી છે, અને અત્યાર મુખીની જેમ સીવીલ સર્વિસ અંગ્રેજોને માટે જ રાખી રહી છે, એવી મારી પ્રતીતિ જલેર કર્યા વિના હું રહી શકતો નથી, પરિણામ અન્યાયયુક્ત છે, અને હું માનું છું કે, અનિષ્ટકર છે. ” વળી હૉર્ડ સ્ટેન્લીએ વિરોધ કહ્યું હતું કે, “ હાજવા તરીકે આપણે પારીએ કે, આ પરીક્ષાઓ અહીંયાં લડનામાં લેવામાં આવે તેને બદલે તે કલકત્તામાં લેવામાં આવે, વાર, એક જગ્યા મેળવવાના સંભવને માટે તે દેશમાં કદામિત્તે એ કે ત્રણ વર્ષો આગવાને માટે કેટલા અંગ્રેજો ત્યાં જશે, અથવા કેટલા પોતાના પુત્રોને મોકલશે ? તેમ છતાં, ખરેખર તેવાજ માર્ગ

હિન્દના દેશીઓને માટે લેવાવાની દરખાસ્ત થઇ છે. " હિન્દમાં એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની જોઈએ એ નિર્ણય પર કમીટીનારો આવ્યા તે સંમતિ આ અભિપ્રાયો દર્શાવવામાં આવ્યા હતા, અને તેમણે ૧૮૬૦ માં જે નિર્ણય કર્યો હતો તેનાથી આપણે કંઈપણ વધતું જોઈએ માગતા નથી; અને હવે ૨૯ વર્ષો વહી ગયાં છે, અને ઇંગ્લેંડના એક શાળા મુસ્લિમો જે આશાઓ ખતાવી હતી અને એક પાલોચેન્ટરી કમીટીને તેમને અનુમોદન આપ્યું હતું, અને આપણાં કૃપાવંત મહારાણીનાં ગૌરીર વચનો પર તે આશાઓને પાષો રચાશે હોતો તે આશાઓ હજી સફળ થઈ નથી. હું જાણું છું કે, જોવા અધમ માણસો માણસ પડ્યા છે-તેઓ પોતાની રાણીના તેમજ દેશના પછુ દોરી છે-જેઓ કહે છે કે, આપણાં બહાણાં મહારાણીના શબ્દો વચનો રૂપે ન હતાં-તે ફક્ત લામણીઓ" કથના હતાં, અને તેમને અમલ કરવાનો ઇરાદો કદાપિ રાખવામાં આવ્યો ન હતો. પરંતુ એક પ્રામાણિક અંગ્રેજ મુસ્લિમો આ હીંચકારી ચીજની ગણના કેવી કરી? સૌંદર્ય રીપને હું કહું ?

" તે દસ્તાવેજ (નામદાર મહારાણીનો હંદેરો) તહનાસું નથી, તે રાજકૌટુંબ દર્શાવનાર દસ્તાવેજ નથી; તેમાં રાજ્યવહીવટના સિદ્ધાંતો જાહેર કરવામાં આવ્યા છે; જો તે કોઈ પણ પ્રકારે બંધનકારક હોય તો જે સર્વને તે સંબોધવામાં આવ્યો છે, તે સર્વને બંધનકારક છે. તેથી કરીને સર જોસ રીકને જે મતને પોતાની સત્તાની મંજૂરી આપી છે તેને મારા સંધળા સામર્થ્યપૂર્વક નમસ્કારને હું બંધાયેલો છું. મારાં મહારાણીના એકા સાથે અને મારા દેશના માન સાથે તે મને અસંબંધ લાગે છે, અને જો ઇંગ્લેંડની સરકાર એક વેળા તેનો સ્વીકાર કરે અને તદ્દત્તસાર કાર્ય કરે તો આપણી સત્તાનાં મૂળ કાપી નાખવાને અને આપણે ન્યાયપૂર્વક પ્રમાણ નક્કર કરવાને ખીજ કોઈ ચીજ કરતાં તે વધારે કાર્ય કરશે. "

રા. ગોખલેએ " નામચીન અવવા બદનામ-

ચીન અંગ્રેજ ન્યાયાધીશ " જેને કહ્યો હતો તેનું નામ સર જોસ રીકને જોસ રીકને હતું. પરંતુ છેવટે, સર જોસ ખરે પડશે છે,

ત્યાર પછીથી ૬ ફા કરાવમાં આપણે જૂનો મિત્ર હપીયારજીની કાપટો જોવામાં આવે છે, આ વર્ષે ધણી કાળપૂર્વક તેની રાબડે રચના કરવામાં આવી હતી. મી. જોન આદમે તેની દરખાસ્ત મુજી, લાગુ દરમગવાનદાસે તેને અનુમોદન આપ્યું, બીજા તરુ જણાઓએ તેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે સર્વાત્મતે ચસાર કરવામાં આવ્યો.

સાતમે ડરાવ બાણુ વૈકુંઠલાલ સેને રજૂ કર્યો. તે વખતે તેમણે વિદ્વા અને વિચારપૂર્ણ બાણુ આપ્યું, અને પ્રેમની ઐતિહાસિક જાણ ખતાવી; તેમણે જાણવી આપ્યું કે, ૧૮૬૦ માં દુષ્કાળ પડ્યો તેથી એક કમીટી નીમવામાં આવ્યું, તેણે કાયમની જમાબંદીની તરફેણમાં રીપોર્ટ કર્યો, અને ૧૮૬૨ માં હિન્દી પ્રધાનના ખરીતામાં તે લઘામણુ પસંદ કરવામાં આવી. તથાપિ, તે વાત ત્યાંજ રહી. રા. એસ. સુબ્રમન્ય આયરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, પંદર વર્ષ પૂર્વે " એક અવિચારી પળે " જે મારાં નાણાં જમીનમાં રોક્યાં હતાં. અને જણાવ્યું કે, બ્યાવહારિક રીતે સંધળા મુધારા પર કર નાખવામાં આવે છે, તેથી જે મારા વ્યવસ્થાપકને જમીન મુધારવા મઠિ એક કૃષીઓ ખર્ચવાની પછુ ના પાડી. વારંવાર જમાબંદી થાય તેથી મુધારા કરવામાં આવે તે અટક્યા, અને જમાબંદી ખાતાના છુપા દુકીમે સામે અદાલતમાં કાંઈ પણ અવધ થઈ રાકતો નહિ. મુન્શી સદર-હદ-દીન બદમહે અનુમોદન આપતાં મી. કોલ્વીને-પાછળથી કોંગ્રેસની સામે તીવ્ર વિરોધ કરવાર સર ઓફ લેન્ડ કોલ્વીન-કરેલી નથી જમાબંદીનો દાખલો આપ્યો. તેમાં તેણે સરકારી મેસુરની આંકણી એક જાચમાં કરી હતી તે જામની ફક્ત એકંદર નીપજ કરતાં પછુ વધારે હતી. મી. કોલ્વીને કંઈ સાંભળ્યું નહિ ત્યારે તે આપડા જમીનદારે એક અરજ આપી જણાવ્યું કે, " મારા વધોત્તર પિતાએ પોતાના મરણપરે બિવિધરાણી આપી હતી કે, એક જમાબંદી અમલદાર એવો આવશે,

કે, તેના સમયમાં લોકો એટલા બધા દુઃખી અને ગરીબ બની જશે કે તેમનાં ગૃહોમાં ફાણા પીસવાની ચક્રીનો અવાજ સંભળશે નહિ, કે દીવાનો પ્રકાર જોવામાં આવશે નહિ, અને એમ બેનરો ત્યારે મારે માટે ઉત્તમ કાર્ય એ છે કે, મારા ગામપરના, સર્વ દેહકો અને હિતો સરકારને આપી દેવાં, અને બીજારી બનવું.” તેથી સર્વ મહેસુલી કામળીયામાં મી. કાસ્તીનનું પોતાનું નામ ચઢાવવાની મેં વિનંતિ કરી. બીજા પક્ષના પોતપોતાના અનુમતિ પ્રમાણે જોલ્યા, અને જમાબંદી અમલદારના અસાનની ફરોદો કરી. “દીવાની મુદ્દમો મંડાય નહિ-ઉપાય નથી અને ન્યાય નથી.” એક જણે કહ્યું કે, મારા મહેસુલમાં નિર્દય રીતે પુષ્કળ વધારો કરવામાં આવ્યો તેથી મેં પોતાનાં ખેતરો જોવાની અને ત્યાંજ પોતાને જે કહેવાનું હોય તે સાંભળવાની વિનંતિ કરી, ત્યારે પેલા અમલદારે કહ્યું કે, “એવી વાત, માટે અને સમય નથી. ના, ગરીબ લોકો પાસેથી નાણાં કોઠાબધા વિના ખીછ કોઇ ચીજને માટે તેમને સમય મળતો નથી.” અને એ પ્રમાણે શોષપૂર્ણ કથા ચાલુ રહી; પૂર્વકાળમાં જમીન આંકણીમાં પ્રત્યેક ચીજને સમાવેશ થઇ જતો, પરંતુ હવે:

■ વાસણમાં પાણી તો તેટલુંજ છે, પરંતુ પહેલાં જ્યારે એક કાણું હતું ત્યારે આને ■ કાણું છે, તેમની વાટે તે બદલ વધી જાય છે.”

“આપણી પાસે પુષ્કળ દોરઠાંક હતાં, તેમને તંદુરસ્ત રાખવાને પુષ્કળ ગોચર અને મીઠું મફત મળતાં. હવે જંગલ ખાતાએ સઘળી જમીન લઇ લીધી છે અને આપણી પાસે ગોચર નથી, અને ભૂખે મરતાં દોર જ્યાં ગોરાક હોય ત્યાં ચાલ્યાં જાય, તો તેમને ડબંગામાં પૂરવામાં આવે છે, અને આપણો દંડ કરવામાં આવે છે.”

“આપણાં ધરો, આપણાં હજો, ફરેક ખેતીવાડીના કામને માટે આપણને પુષ્કળ લાકડું મળતું; હવે તે સઘળું જંગલ ખાતાનાં તાળા દુઃશીમાં રહે છે, અને પુરવાનથી વિના જો આપણે તેને સ્પર્શ કરીએ તો આપણને હેરાન કરવામાં આવે છે, અને જો આપણે એક લાકડી ભેંધી હોય તો આપણને તે મળે તે પહેલાં

એક અમલદાર પાસેથી બીજા પાસે એક અઠવાડિયાની દોડાદોડી કરવી પડે છે, અને આપણને નાણાં આપવાં પડે છે, નાણાં આપવાં પડે છે, નાણાં આપવાં પડે છે. આપણી પાસે હથીયાર હતાં, અને આપણા પાકને તુકડાન કરનાર જંગલી પશુઓને આપણે જોખી મારી સહન અથવા તેમને નારા કરી શકતા, પરંતુ હવે આપણે માટે હથીયારખાનીને કાયદો છે તેની રૂપે આપણા કીનારાઓ પર ઉતરનાર કાળપક્ષ હંજીરો બદલાસ સંખ્યાબંધ હથીયારો ફેરવી શકે છે, પરંતુ આપણે ગરીબ ખેડૂતોને જંગલી જનાવરોથી આપણા નિર્બાહનું રક્ષણ કરવાનું હોય છે, તેમને બ્યાવહારિક રીતે કાંઈ પણ હથીયાર ન રાખવાનો પ્રતિવેધ કરવામાં આવ્યો છે.”

આ સંયોગોમાં જામડાના લોકો વધારે ને વધારે ગરીબ બનતા જાય છે, અને જમીનની મહેસુલમાં વધારો થાય છે. કોઇને ક્યા નહિ આવે ?

કરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. ડી. ઇ. વાઘાએ આઠમો કરાવ રજૂ કર્યો, તેને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું, અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. આ કરાવ ફોર્મલિટી થયો તેને માટે મી. બ્રહ્મોને ધન્યવાદ થતે છે.

નવમો કરાવ અત્યંત બ્યાજખી હતો અને હિન્દના સારા રાજ્યવહીવટને માટે સંપૂર્ણ અવરજવક હતો, પરંતુ હિન્દને તાજે પોતાના છત્ર હેઠળ લીધું ત્યારથી હિન્દી કામકામમાં દિવાને આમ રસ લેતાં બધે યથા હતાં. બાહુ ડબલ્યુ. સી. જોનરજીએ દરખાસ્ત મુકી અને રા. સર્ફ-ઉદ્-દીને અનુમોદન આપ્યું. પંડિત મદન મોહન મેઘવલીયાએ ઉત્સાહપૂર્વક અને અસરકારક બાધણ આપ્યું.

■ ઇસ્વીસન ૧૮૮૩ માં આમની સભાએ એવી મતલબનો કરાવ કર્યો કે, આ સભાના અભિપ્રાય પ્રમાણે હિન્દનો ખર્ચ ઘટાડવાને માટે સીધા પગલાં બારવાની આવશ્યકતા છે. તે સમયના આપણા હિન્દી પ્રધાન લોર્ડ ક્રોમ્વેલ્ડે ૮ મી જુન ૧૮૮૩ ની તારીખના પોતાના

ખરીદનામાં ખર્ચ કરવાના વિષય પર અને તેટલું જલદી ધ્યાન આપવાનો દિન્દી સરકારને આગ્રહ કર્યો. તેમની પંખીના બીજ દિન્દી પ્રધાન લોર્ડ રેન્ડોલ્ફ ચર્ચીલે ત્યાર-પછી દમુ કે, “ખરેખર દિન્દી નાણાંવિષયક સ્થિતિ અતિશય ગંભીર છે, અને તેની પર અત્યંત સાવધાનતાપૂર્વક વિચાર કરવાની આવશ્યકતા છે, અને મારા અભિપ્રાય અનુસાર દેવાળામાંથી બચવાને માટે અતિશય સખત કરકસરીની આવશ્યકતા છે.” પરંતુ ચાર્લેમેન્ટેનો અંગ્રુચ ખિંચી લેવાશે છે તેથી હાલનો ઉપ-પ્રધાનને તેનાથી અત્યંત શિન્ત વલણ ધારણ કરવાની હોમિત આવી દેખાય છે. દિવાને આમમાં દિન્દી આંદાજપત્ર પર એ સમયે ચર્ચો થઇ હતી તે પ્રસંગે દિન્દીમાં નિત્ય વપતા જતા ખર્ચને માટે જવારે ફર્થાદો કરવામાં આવી; ત્યારે સર જૉન ગોસ્ટે “હોમિતથી જવાબ આપે છે, “ખર્ચ વધે છે, તે વધે છે, અને તેમાં ઘટાડો થશે ન લેઈએ.” અને પોતાના આ અભિપ્રાયનું સમર્થન કરવાનો ચલ કરતાં તેણે કહ્યું કે, દેશમાં દૌલત અને આબાદાની વધતાં જાય છે. હવે, જુહસ્થો, દેશમાં ખરેખર દૌલત અને આબાદાનીમાં વધારો થાય છે એ જાણીને આપણા પોતાના કરતાં બીજા રાષ્ટ્રને અધિક આનંદ ઉપજે નહિ. પરંતુ દુર્ભાગ્યે હઠિન સલ ઘટનાઓનું સલ આવી આનંદજનક હલવાઓથી આપણને દીલાસો લેવાનો નિષેધ કરે છે. ઉત્તુકતાપૂર્વક આપણે સર્વ દિશાઓમાં દષ્ટિ કરીએ છીએ; ગામોમાં આપણે લંકા ઉતરીએ છીએ, આપણા બંધુએ પોતાનાં ઘરો અને કુપડામાં ખરેખર જીવન કેવું ખાળે છે તે આપણે લેઈએ છીએ અને સર જે ગોસ્ટેના કચન અનુસાર જે વધતી જતી આબાદાની તેણે એટલે દુરથી નિહાળી હતી તેનાં કંઈ પણ ચિહ્નો જોવાને જલે, લોકો પહેલાંના કરતાં વધારે ગરીબ થતા લાગે છે, અને પોતાની જાતને, પોતાની સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો નિર્વાહ કરવાની તેમની શક્તિ વધારે ને વધારે ઘસાતી જાય છે. અને જુહસ્થો, તેથી આપણે કહીએ છીએ કે, વર્તમાન સંજોગોમાં ખર્ચને વધારે અન્યાયકર છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ એકબી

સીતે પાપપણ છે, જે પ્રજામાં દૌલત અને આબાદાનીનો વધારો થયા પછી જલે ખર્ચમાં વધારો થાય તે નિઃસંશય તે આદર્શીય માંય. ઉદા. પા લોકોમાં ઉગાડમાં મહેસુલમાં મોટો વધારો થશે છે. પરંતુ ઉગાડનાં દૌલત અને બાપારમાં પ્રયત્ન વધારો થયા પછીથી એવો વધારો થશે છે, અને તેની સામે કાંઈ જાડી ફર્થાદ કરતું નથી. પરંતુ દિન્દીમાં જલે ખર્ચ વધતો જાય છે, ત્યારે લોકોની સ્થિતિ દિન પ્રતિદિન અવનત થતી જાય છે. આનો જિક્સાદો પણ જવાબ દઈ ન શકાય એવો પુરાવો એ છે કે, સરકારની મહેસુલમાં હમણાં, જે જે તાલ વધારો કરવામાં આવ્યા છે, સમગ્ર તે સર્વ દિન્દી લોકોની દૈનિક પ્રાપ્ત આવશ્યકતાઓમાંથી બળપૂર્વક કાઢવામાં આવ્યા છે. ફક્ત તાલમાં તાલ લેવાદરે લેઈએ વધારવામાં આવેલા ખર્ચને પહેંચી વધવાને માટે મીડાપરનો ફર વધારવામાં આવ્યો છે, જે ચીજ મનુષ્ય તેમજ દોરને માટે જોઈએ જીવ આવશ્યક છે; ધાસેતેને “ગરીબ માણસોનું, તેલ” એવું ઉપનામ લેખ્ય અપાયું છે તેની પર ફર નાખવામાં આવ્યો છે; વાજુવ પ્રતિ અને અથોધ્યાની ભૂખે ગરબી થતપર બમણો ફર નાખવામાં આવ્યો છે; અને દુધાજ રક્ષણ ફંડ લઈ લેવામાં આવ્યું છે, જે ફંડ તંગી અને દુષ્કાળના સમયમાં મુશ્કેલીઓને પહેંચી વળવાને માટે ખાસ એકું કરવામાં આવ્યું હતું, અને ત્રણ વાયસરોયોએ તેને રક્ષા નહિ કરતાં અલગ રાખવાનાં વચનો આપ્યાં હતાં.”

કસવ સર્નાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

મુંબાઈના માજી સેરીફ રા. જે. ડુ. ચાર્લિંગ મુંબાઈના ગવર્નર લોર્ડ રેનો ઉપકાર માનવાનો દરમો કરાવ રજી કર્યો. તેમણે સાક્ષી પરી કે, લોર્ડ રેન્ડો દિન્દીઓની ઇચ્છા અનુસાર નાનંદુકા કરી હતી; તેણે રા. રાનડે, રા. દાલોમોઈ નવરોજી, રા. તેલમ, રા. કપાશમ જેઠમલ, રા. કીશનશાહ મેટા, અને બીજાઓને નીમ્યા હતા; “આવાં હકાપણ અને નિષ્પક્ષપાત પહેલાં કદાપિ બતાવવામાં આવ્યાં ન હતાં.” મીન. રા. રાંકરણ

નાયરે અનુમોદન આપતાં ઇચ્છ્યું કે, મુંબાઇના જેવું સફલાગ્ર્ય અન્ય પ્રાંતોને પ્રાપ્ત થાય; રા. એચ. એ. વાડીયાએ ઇચ્છા દર્શાવી કે, લૉર્ડ રે વાયસરોય બનીને પાછા આવે, અને ખીલ્તોએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તાળીઓની મેળના પૂર્વક ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મી. ચાર્લ્સ નોર્ટને અધિયારમાં ઠરાવ રજૂ કર્યો, કેમકે એક ભૂતને લીધે વિષય નિર્ણાયક સભા વહેલી સમાપ્ત થઇ ગઇ હતી; અને બારમા ઠરાવમાં મી. એ. એ. ક્યુમ્મી જનરલ-સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી ચુંટણી કરવામાં આવી.

તેરમો ઠરાવ બંધારણ વિષે હતો, અને ભવિષ્યની કોંગ્રેસોમાં પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ૧૦૦૦ મુખીની મુકદ્દર કરવામાં આવી. ૨. ૪૫,૦૦૦ ની રકમને માટે વિનંતિ કરવામાં આવતાં ૨ ૬૦૦૦ થી વધારે રોકડા આપવામાં આવ્યા અને અર્ધા દસકામાં ૨. ૫૬,૨૨૬ ભરવાના વચ્ચેનો અપાયો. પછી તે ઠરાવ પસાર થયો. આદમ અને પંદરમા ઠરાવો જલદી પસાર કરવામાં આવ્યા-પંદરમામાં કોંગ્રેસને માટે ઇન્ડિયાની આવવાને માટે સર વિનિયમ બેરબર્નનો આભાર માનવામાં આવ્યો હતો. પછી સ્વાગત સભાને આભાર માની પંચમ કોંગ્રેસ વિસર્જન કરવામાં આવી.

ઠરાવ.

૧ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, અહીંયાં મળેલી આ કોંગ્રેસનીવતી મી. ચાર્લ્સ એલ્ફો એમ. પી. ને એક માનપત્ર આપવું, અને તે માનપત્ર ધડવાને માટે મી. આદમ, રા. ક્વીટ્ઝેન્ડાઈ મહેતા, અને બાણુ ડળદ્યુ સી. જોનરજીની એક કમિટી નીમવામાં આવે છે.

પ્રતિનિધિત્વ.

૨ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કાયદા અને કાનુને ધડનારી ગવર્નર-જનરલની ધારાસભા અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓના મુધારા અને યુન રચના માટે નીચેની યોજનાનું યોજનું મંજૂર કરવામાં આવે છે, અને આ કોંગ્રેસના પ્રમુખે આ કોંગ્રેસની માનપૂર્ણ વિનંતિપૂર્વક ચાર્લ્સ એલ્ફો એસકનાયર

એમ. પી. ને રોપવું કે, યોજનાના આ યોજામાં દર્શાવ્યા મુજબ તેમણે એક ખરેખર ધડવાવાની અને તેને બ્રિટિશ દિવાને-આમમાં કાબલ કરવાની કૃપા કરવી.

યોજના.

(૧) વડી અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં અનુક્રમે બેસનારા સભ્યોની સંખ્યામાંથી યોજામાં યોજા અર્ધા ચુંટાવા ભેધએ, વધારેમાં વધારે યોથા ભાગના યોજાની રૂથે બેરો, અને બાકીનાઓ સરકાર તરફથી નીમાય.

(૨) ચુંટણીને માટે મહેસુલી જલ્લાઓના ભાગ કાયમ રાખવા.

(૩) બ્રિટિશ પ્રભતા ૨૨ વર્ષની ઉપરના, અમુક કાયકાતો ધસવતા હોય અને અમુક અથોગ્યતાઓ વાળા ન હોય (તે બને હવે પછી નક્કી કરવામાં આવશે) એવા સર્વ પુરથે મતદારો બનશે.

(૪) જલ્લાની કુલ દર દર કાખની વસ્તીએ ૧૨ ના દર પ્રમાણે, સ્થાનિક પરિસ્થિતિ અનુસાર એક અથવા વધારે મતદાર મંડળોમાં ફેરક જલ્લાના મતદારો પ્રતિનિધિઓ ચુંટશે, એવા પ્રતિનિધિઓમાં અમુક કાયકાતો હોવી ભેધએ, અને અમુક અથોગ્યતાઓ હોવી ન ભેધએ, જે બને હવે પછી નક્કી કરવામાં આવશે.

(૫) પ્રત્યેક મતદાર મંડળની હકુમતમાં આવેલા સર્વ જલ્લાઓ તારફથી આ પ્રમાણે ચુંટાયલા સર્વ પ્રતિનિધિઓએ મતદાર મંડળની હકુમતની કુલ ધવારા કાખ વસ્તીએ ૧ ના દરે વડી ધારાસભાના સભ્યોની ચુંટણી કરવી, અને મજૂર કુલ દર કાખ વસ્તીએ ૧ ના દરે પોતાની પ્રાંતિક ધારાસભાના સભ્યોની ચુંટણી કરવી, તે એવી રીતે કે, ન્યારે ન્યારે પારસીઓ, ખ્રીસ્તીઓ, મહોમેદનો અથવા હિન્દુઓની લઘુમતી હોય તે પ્રાંતિક ધારાસભામાં ચુંટાયલા પારસીઓ, ખ્રીસ્તીઓ, મહોમેદનો અથવા હિન્દુઓની કુલ સંખ્યાનું પ્રમાણ એવા મતદાર મંડળની હકુમતમાં આવેલી તેમની વસ્તીનું જે પ્રમાણ તેજ હકુમતમાં આવેલી કુલ સંખ્યા

સાથે સરખાવતાં હોય તે પ્રમાણથી જોઈ નહિ શાય. બંને ધારાસભાઓના સભ્યોમાં અમુક યોગ્યતાઓ હોવી જોઈએ અને અમુક અયોગ્યતાઓ હોવી ન જોઈએ, જે બંને હવે પછી નક્કી કરવામાં આવશે.

(૧) સઘળી સુદૃઢીઓ શુદ્ધ રીતે થશે:

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બીજા ઠરાવમાં ધારાસભાઓની પુનઃ રચનાની યોજનાનું મોજુ આપવામાં આવ્યું છે તેમાં.

(૬) મતદાર,

(ખ) પ્રતિનિધિ,

(ગ) પ્રાંતિક ધારાસભાના સભ્ય,

(૫) વડી ધારાસભાના સભ્ય,

બનવાની આવશ્યક યોગ્યતાઓ, અને નેમ બનતા અટકાવનારી અયોગ્યતાઓ, જે પ્રત્યેક એકમને એમ રહેલા દેવામાં આવ્યા છે તે નક્કી કરવાની સૂચનાઓ વિધવનિર્ણયક સભાને આપવી, અને પાર્લમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્સચાન્જ એમ. પી. ને જે ખરડો ધડવાની વિનવિ કરવામાં આવી છે, તેને માટે તેમને પોતાનો રીપોર્ટ મોકલી આપવો.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ હાલની કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસોએ પસાર કરેલા નીચેના ઠરાવોનું આ ઠરાવથી સમર્થન કરે છે, અને તેમનો સ્વીકાર કરે છે:

(૬) કારોબારી અને ન્યાયખાતાને સંપૂર્ણ રીતે નફાં પાડવાની (તે એવી રીતે કે, કોઈ પણ પ્રકારે એક જ અમલદારને એ બંને ખાતાની ફરજ એક સાથે મળે નહિ) વાંચીતની આવશ્યકતા છે.

(ખ) દેશના ઘણા ભાગોમાં જ્યુરીની પદ્ધતિથી કામ ચલાવવામાં આવતું નથી, ત્યાં તે પદ્ધતિ દાખલ કરવાની આવશ્યકતા છે.

(ગ) જ્યુરીઓએ નિર્દોષ કરાવ્યાના ચુકાદા આપ્યા હોય તે ચુકાદા રદ કરવાની સત્તા પ્રથમવાર ૧૮૭૨ માં હાઈ કોર્ટને આપી તે પાછી એવી લેવાની આવશ્યકતા છે.

(૫) વોરંટવાળા મુકદ્દમાઓમાં મેજસ્ટ્રેટ પાસે પોતાની સામે કામ ચલાવવાને બદલે તેમને સેશન્સ કોર્ટમાં મોકલવા એવી માગણી આરોપીઓ ક્ષી શકે એવી હલમ ફોર્મદારી કામ ચલાવવાની રીતના કોડમાં નાખવાની આવશ્યકતા છે.

(ચ) હિન્દમાં પેલીસ વહીવટની વર્તમાન પદ્ધતિ અત્યંત અસંતોષકારક છે, અને તેમાં મૌલિક સુધારો કરવાની સંપૂર્ણ આવશ્યકતા છે.

(૭) હિન્દમાં લરકરી કાયદો સ્થાપવો, ત્યાં કારવાની વ્યાખ્યા પ્રમાણે હિન્દના દેશોએ હિન્દી ફોર્મના અમલદાર તરીકે લરકરી કારકીર્દીને માટે ફળવવામાં અને વાલીમ આપવામાં આવે અને આવશ્યક હાથે એવા નિયમો અને બંધનો હેઠળ દેશના હિન્દી રહેવાસીઓને માટે સ્વયંસેવકા બનવાની એવી પદ્ધતિ દાખલ કરવાની સત્તા આપવી કે, કોઈ અણીને પ્રસંગે તેઓ ચરકારને સહાય આપવાને શક્તિપાત્ર બને.

(જ) આવકવેરાનો વહિવટ-ખાસ કરીને એક હલર રૂપીઆથી ઓછી આવકોપરના વેરાનો વહીવટ અત્યંત અસંતોષકારક છે, અને વેરા નાખવાને માટે ઓછામાં ઓછી રકમ (હલરની) કરાવવાની આવશ્યકતા છે.

(ઝ) હમણાંનું વલણ દેખાય છે તે પ્રમાણે ફેળવણીની સર્વ શાખાઓમાં બહોર ખર્ચ ધરાડવાને બદલે તેમાં વધારો કરવામાં અત્યંત મહત્ત્વ છે, અને આમાંની એક અત્યંત આવશ્યક શાખા-પારિભાષિક ફેળવણીને ઉત્તેજન આપવાના વિચારથી દેશની વર્તમાન ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે એક ભિન્નિત કમીટીની નીમવાની આવશ્યકતા છે.

(૮) સંપૂર્ણ સાંતિના સમયમાં મીઠાપરના વેરામાં હમણાં વધારો કરવામાં આવ્યો છે, તે ઉપર રાજ્યવર્ગીત અને અન્યાયનું ફેળ છે, અને આ વેરો તત્કાલ ધરાડવાની તાકીદની આવશ્યકતા છે, અને એ પ્રમાણે જે ખોટ નબ તે પૂરવાને માટે હિમત પ્રમાણે હલકર આપાત વેરા ફરીથી નાખવા.

(૬) દેશના લરકરી ખર્ચમાં ચાલુ વધારો યાચે તેને બદલે તેને ધમકવાની આવશ્યકતા છે.

મિત્રપાન.

(૪) ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિંદીને આશ્રમા દિન્દી એકસાઈએ પ્રશ્નપર ચર્ચાની ચર્ચાના સંબંધમાં મેસર્સ કેપન અને સ્થાયી અને તેમની સાથે મત આપનાર સભ્યોનો આ કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી અત કરણપૂર્વક આશ્રમ માને છે, અને પોતાની એકસાઈએ અને આગકારી પદ્ધતિઓમાં સુધારો કરવાને માટે જે કાંઈ કર્યું છે તેની સંપૂર્ણ કદર કરવા છતાં પોતાની અત કરણની આજ્ઞા ફરજિયાતની ધમ્મો રાખે છે કે, હિંદીને આશ્રમા ઠરાવને સંપૂર્ણ રીતે અમલમાં મુકતા વિરોધ સમય સુમાપવો નહિ.

ભહેર નોકરી

૫ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી સી રીલ સર્વોચ્ચની હરીફાઈની પરીક્ષાને માટે ઉચ્ચ રની હદ ૧૮ થી વધારીને ૨૩ કરવાને માટે આ કોંગ્રેસ નામદાર મદારાણીની સરકારનો આશ્રમ માને છે, પરંતુ ભહેર નોકરીના પ્રશ્ન સંબંધે સરકારના બાકીના હુકમોને સર્વત્ર નિરાશા ફેલાવી છે તે સારપૂર્વક આ ઠરાવથી ફરજિયાત છે (તે હુકમોને એકબીજા પરીસ્થિતિ એ છે કે, હિન્દીના લોકોની પહેલાની જે સ્થિતિ હતી તેના કરતાં તેમને વધારે ખરાબ સ્થિતિમાં મુકવા) અને પ્રભની પ્રતિતિ એકતાર ફરીથી ભહેર કરે છે કે હિન્દીમાં ભહેર નોકરીની સર્વ સીવીલ શાખાઓ માટે સંબંધ પરીક્ષાઓ ઉમલવા ફક્ત ઉચ્ચાઈમાં લેવાય છે, તેને બદલે એક સાથે હિન્દ અને ઉચ્ચાઈમાં લેવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી આ બાબતમાં હિન્દને ખરે ન્યાય મળશે નહિ.

લશ્કર વિધયક

૬. ૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પ્રભની વસાહતી, ઉચ્ચાઈમાંથીના કાયદાનો (૧૮૭૮ નો ૧૧ માં કાયદો) વધીવટ કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે તેમને લોકાવની પડતી હાડમારીઓ, અને તેથી તેમનું યત્ર અયોગ્ય અપમાન એ સર્વ જોતા આ કાયદા હેઠળ ઠરાવમાં આવેલા નિયમો સરકારે એવી રીતે ફેરવવા લોકે છે કે,

ઉચ્ચાઈમાં રાખવા અને ધારણ કરવા વિધેનાં સર્વ બંધનો હિન્દીમાં રહેતા અથવા હિન્દી મુલાકાતે આવતા સર્વ લોકોને એક સરખી રીતે લાગુ પડશે, જ્યાં જ્યાં જગતી જતાવશે નિયમિત રીતે મનુષ્યોની જીવની, ઠોરઠાક અથવા પાકનો નાશ કરતા હશે ત્યાં ત્યાં ઉચ્ચાઈમાં રાખવા અને ધારણ કરવાના પરવાના ઉદારતા-પૂર્વક અને સામાન્યતઃ વહેવામાં આવશે, અને નિયમો અનુસાર આપવામાં આવેલા સંબંધો પરવાના સદાને માટે આપવામાં આવશે, જે પ્રાતિક ઉકમતમાં તે આપવામાં આવ્યા હોય તે આખા પ્રાતમાં તે આવશે, ફક્ત દુરપયાગનો પુરાવો મળશે તો જ તે રદ કરવામાં આવશે અને દર વર્ષે અથવા દર છ માર્ચે તે નવેસર કદાવવા નહિ પડે

કાયમની જમાખંદી

૭ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્યાવહારિક કાર્ય કરી રાક્ષ્ય એવી રીતે કાયમની જમાખંદીના વિષયપર એકવાર ફરીથી વિચાર લવાવાનો સરકારને આગ્રહ કરવો, જેથી કરીને કમમાકમ દેસના વસ્તીથી બરપર અને સારી રીતે ખેડાયવા પ્રદેશોમાં સરનારી જમીનની મહેસુલની માગણી વિરોધ વિલગ વિના મુકરર અને કાયમ બને

આંદો પરના વેરા

૮ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ચાલીની કીમત ધી ગઈ છે અને હિન્દી રૂપિયાના કુદીઆમણની (એક્સચેન્જ) કીમતમાં ઘટાડો થયો છે તે જોતા ચીને બનવવાને માટે ચાલીની વપતસ સામે ગઈ પણ પ્રકારના અતશયો બ્રિટિશ સરકારે રાખી મુકતા તેમાં રાજનીતિ નથી, અને હિન્દી તરફ ન્ય વતના એક કાર્ય તરીકે નહિ, (જે બાબત તરફ નામદાર મદારાણીના પ્રધાનોનું વારંવાર લક્ષ્ય એજવામાં આવ્યું છે) પરંતુ નામદાર મદારાણીની બ્રિટિશ તેમજ હિન્દી પ્રભના દિતોને માટે એક આવરક કાર્ય તરીકે નામદાર મદારાણીની સરકારને મજબૂત આગ્રહ કરે છે કે, પાટના પરના વેરા તરફ

હાદી નાખવા લેઇએ, અને છાપ મારવાનું કાર્ય એનિષ્ઠક યતનાવડું લેઇએ.

દિનંદની રૂપરેખા.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક અંતઃકરણની આરામ દર્શાવે છે કે, દિવાને આમમાં હિન્દી અંદાજપત્ર કમિટીમાં રજુ કરવાને માટે મી. સ્પીકર પોતાની ખુરશી પરથી ઉઠા યાય તે પહેલાં તે માનવંત દિવાને આમના સભ્યોને હિન્દના દેશીઓની કુર્ચાદની કોઇ બાબત કહેવાનો પૂર્વે ઉક્ક ઉતો તે ઉક્ક હિન્દની પ્રજાના હિતને માટે સભ્યોને પાછા આપવો, અને અંતઃ કરણપૂર્વક વિસ્વાસ રાખે છે કે સવિષયમાં દિવાને આમ વાર્ષિક હિન્દી અંદાજપત્ર પર એવી તારીખે વિચાર ચલાવશે કે, તેથી તેની પર સંપૂર્ણ અને પૂરેપૂરી ચર્ચા થાય, અને વિશેષમાં પ્રમુખ સર વિસિયમ વેડરબર્ન બેરોનેટને સત્તા આપે છે કે, આ ઠરાવના ઇખ્દો બહુસાર દિવાને આમમાં રજુ કરવાને માટે આ કોંગ્રેસના નીમમાં અને કોંગ્રેસની ૧લી બરજી પર સહી કરવી.

કોંગ્રેસ બંધારણ.

૧૩ ઠરાવ કરવામાં આવે છે—

(ક) કે, આ વર્ષે એકઠા મળેલા પ્રતિનિધિઓની મોટી સંખ્યા ભેટાં અને એ સંખ્યા પ્રતિવર્ષે વધતી જશે એવા સંભવ ભૂતકાળના અનુસર પરથી લાગતાં, હવે પછી પ્રત્યેક કોંગ્રેસ મંડલમાંથી તે મંડલની દર દર લાખની વસ્તીએ પાંચ પ્રતિનિધિઓ લેવા પ્રત્યેક મંડલની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની હકુમતમાંથી બેટલા પ્રતિનિધિઓ ચૂંટવાનો અધિકાર હોય તે પ્રતિનિધિઓ પોતાને જેમ વધારે લાભદાયક લાગે તે પ્રમાણે ભૂદા ભૂદા મતદાર વિભાગોમાં વહેંચી નાખે.

(ખ) મી. હુમતા ઇંગ્લાંડ જવાની તારીખથી માનનીય પંડિત અયોધ્યાનાથને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમવામાં આવે છે, અને તેમને આવરક લાગે તે પ્રમાણે મદદનીસ સેક્રેટરીઓ, કારકુનો રાખે તેને માટે તથા ટપાલ ખર્ચ, તાર ખર્ચ અને છાપમત ખર્ચને માટે રૂ. ૫૦૦૦

હાદી આપવામાં આવે છે, અને વિશેષ સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીના બાબુ રબલ્યુ. સી. જોનરજીને બંચાલના સ્ટેન્ડીંગ કાર્ક-સેલ, રા. શ્રીરામચાંદ મહેતાને મુબાઇના સ્ટેન્ડીંગ કાર્ક-સેલ, રા. આનંદ ચાહુને મદ્રાસના સ્ટેન્ડીંગ કાર્ક-સેલ નીમવામાં આવે છે.

(ગ) કોંગ્રેસના બંધારણ અને કામકાજને માટે ને કમચલાઉ નિયમો ઉપર મદ્રાસમાં પ્રથમ વિચાર કરવામાં આવ્યા હતા, અને ને સંબંધમાં વખતોવખત કેટલાક વધારાના નિયમો નજીવવામાં આવ્યા છે, તેમનીપર આવતા વર્ષમાં ભૂદી ભૂદી સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓએ સંપૂર્ણ વિચાર કરવો, અને કોંગ્રેસની આમમાં એકમાં તેમને વિષે એકસ પગલાં ભરવાં.

(ઘ) ઇંગ્લાંડમાં નેરાલ કોંગ્રેસ એન-સીનાં કાર્યોપર જેમરેખ રાખવા અને તેને સન્માર્થે દોરવા અને તેના ખર્ચપર અંકુશ રાખવાને માટે સર રબલ્યુ. વેડરબર્ન બેરોનેટ, અને મેસર્સ રબલ્યુ. એસ. કેઇન, એમ. પી., રબલ્યુ. એસ. બ્રાઇટ મેક્લેરન એમ. પી., ને. ઇ. એવીસ. એમ. પી., દાદાભાઈ નવસેઈ અને ભીનાઈ યુલ (તેમની સંખ્યામાં વધારો કરવાની સત્તા સાથે) ની એક કમિટીની નીમણુંક આ ઠરાવથી આ કોંગ્રેસ મંજૂર કરે છે, અને આ સુદરચોનો તથા સેક્રેટરી મી. રબલ્યુ. ઇન્ગી સી. આઇ. ઇ. નો તેમણે હિન્દની કરેલી સેવા બદલ અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે.

(ચ) આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાયો ઇંગ્લાંડમાં દર્શાવવાને માટે અને કોંગ્રેસે ને રાજકીય મુદ્દાઓને પક્ષ કર્યો છે તે તરફ ઝિટિસ ભંદેર પ્રજાનું લક્ષ્ય બેચવાને માટે મી. ભીનાઈ યુલ, મી. એ. એ. હુમ, મી. આદમ, મી. ચાંદલી નાંદવ, મી. ને. ઇ. હાવર્ડ, રા. શ્રીરામચાંદ મહેતા, બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, બાબુ મનમોહન વાલ, રા. રાઈ-ઉદ્-દીન, રા. એન. મુખોપાધ્યાય અને બાબુ રબલ્યુ. સી. જોનરજીની આ કોંગ્રેસ વિચિસર નીમણુંક કરે છે.

(છ) આવતા વર્ષમાં આ દેશમાં અને ઇંગ્લાંડમાં કોંગ્રેસના કાર્યને માટે ખર્ચ કરવાને રૂ. ૪૫,૦૦૦ ની રકમ એકઠી કરવી, અને ભૂદી

જૂદી સ્ટેન્ડીંગ કમિટીઓએ અનુક્રમે પોતાને ફોળે આવેલી રકમો જનરલ સેક્રેટરીને મોકલી આપવી, તેમાંની અર્ધી ત્રણ માસમા અને બાકીની માસમા.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૧૦. કરાવ કરવામા આવે છે કે, લોર્ડ રેનો જવાનો સમય નજીવ આવે છે તે ભેટા મુબાઈ ઇલાહમાજ નહિ, પરંતુ આખા હિન્દમા લોર્ડ રેના રાજ્યતંત્રના સામર્થ્ય, સળીનતા અને નિષ્પક્ષતાનો ઇચ્છ્ય અભિપ્રાય ધરાવવામા આવે છે, અને હિન્દી અભિલાષાઓ અને પ્રયત્નો તરફ તેમણે સદા દીક્ષોત્થ બતાવી છે તેને માટે આખા દેશમા ઉપારવૃત્તિ ધરાવવામા આવે છે તેની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે.

૧૫. કરાવ કરવામા આવે છે કે, પ્રમુખ સર વિલિયમ વેડરબર્ને ઇચ્છાકથી હિન્દ સુધી પ્રવાસ કરવામા પોતાના અમત અને રાજકીય વિચારોનો લોગ આપ્યો છે, અને આ દેશના અમલદાર તરીકેની પોતાની દીર્ઘ અને માનવંત કારકીર્દિમા જે વિનય, નિષ્પક્ષતા અને અખડ દીક્ષોત્થ બતાવ્યા છે, તે આ સમજનની કાર્યવાહી પર અંકુશ રાખવામા પણ તેમણે બતાવ્યા છે, તે સર્વને માટે પાશ્વર્થી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક તેમનો આભાર માને છે.

સામાન્ય

૧૪. કરાવ કરવામા આવે છે કે, ૧૮૬૦ ની ૨૬ મી ઈસોગવે હજી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ બંધાવના કોઈક સંદેશમા મળશે. નોંધકસ જગ્યા હવે પછી મુકરર કરવામા આવશે

૧૨ કરાવ કરવામા આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે મી. એ. એ. લુખ સી. બી ને જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી પુઠી દાખવા

ચાર્સ બેંક્રૉ એમ. પી

તેજ દિવસે સંધ્યાકાળે, ૨૮ મી ઈસોગવે ૭ વાગે, મી. ચાર્સ બેંક્રૉ એમ. પી. ને માનપત્ર આપવાનો સમારંભ થયો. હિન્દના

પ્રત્યેક ભાગમાંથી મોકલવામાં આવેલાં હિન્દી કારીગરીની કાળકીઓમાના માનપત્રો, વોસા, ચટાઈઓ, કોતરકામ વિગેરેથી વક્તાસનપરતું ૧૮ ફીટ લાંબું અને ૪૩ ફીટ પહોળું જેન એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી ખીચાખીચ લરાઈ ગયું હતું. એમાંની ઘણી ચીજો ગરીબ લોકો લઈ આંબ્યા હતા, અને તે આપવાને માટે તેઓ સેંકડો ગાકથી આંબ્યા હતા. પોતાના સ્વભાવ અનુસાર, અગ્રજી, કારમીરી શાલ જેવી કાંમતી ચીજો સ્વીકારવાની તેમણે ના પાડી રા. ફીરોઝશાહ મહેતાને પ્રમુખપદ આપવામા આંબ્યું, તેમણે એક ટુંક લાપણું કર્યું, અને હિન્દનાં “પ્રેમ, આળાદાની, અને ઉત્તમ હિતો” ને આગળ વધારવાના આપણને એ અપરિચિત વ્યક્તિના ‘ભવ્ય અને નિસ્વાર્થ પ્રયત્નો’ ને માટે હિન્દના પ્રેમ અને કૃતજ્ઞતા દર્શાવ્યા

સર વિલિયમ વેડરબર્ને કોંગ્રેસનું માનપત્ર વાંચ્યું.

“ચાર્સ બેંક્રૉ એસ્કવાયર, ક્રેટશિંગન અને આથર્વાડની પાર્લામેન્ટના નોર્થેમ્પટન તરફના સભ્ય.

સાહેબ,—મુબાઈના એન્ડી મળેલી પાશ્વર્થી હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિષદ તરફથી અમે નમ્રતાપૂર્વક તમને એક્સપ્ અને અંતઃકરણપૂર્વક આવકાર આપીએ છીએ, અને નોર્થેમ્પટનના જે મતદારોએ તમને હિન્દનો પક્ષ લેવા દીધો છે, તેમને તમારી દ્વારા અમારા ઉપનયો પાઠવવાની આકાંક્ષા રાખીએ છીએ.

તમે પોતે અમને અપરિચિત છો, તમાર નામ અપરિચિત નથી ક્રેટશિંગનના લોકોને તમે ભવત કયાં અને હિન્દની આવસરક્રાઓનો દીવસોત્થપૂર્વક તેમણે સ્વીકાર કર્યો, તેમણે લાખો લોકોની ન્યાયની વિશ્વવિદ્યાઓના વૃદ્ધિગત જવાબ લાખે છે, અને મનુષ્ય પ્રગતિની અનિવાર્ય માનવૃક્ષિ પર અને પોતાની મહારાષ્ટ્રીના જાણીત વચનો પર રચાયેલા તેમના કાવાનોને તમે નિસ્વાર્થ પક્ષ કર્યો છે તેથી મનુષ્ય નુદેશમા અસંત શબ્દ અને અપિનારી ગુદમા, પ્રેમી અને કૃતજ્ઞ પ્રાણના દુદયો અને લોક વાચકોમા તમાર નામ અમર થશે.

હાંમાં વર્ષો સુધી તમારા દેશબંધુઓએ તમારા પરિશ્રમે જોયા હતા, અને તમે જેજેવેલા વિજયો જોયા હતા, તેમણે તમારી માંદગી સમયે પ્રત્યક્ષ આદર આપ્યો હતો તે જ્વલંત હતો. તથાપિ સાહેબ, તમારી માંદગીના સંતાપમાં હિન્દની પ્રજાને જે માનસિક દુઃખ થયું હતું, અને પ્રાર્થનાપૂર્ણ ચિન્તા દર્શાવી હતી તે એટલી બધી અસાધારણ અને નાશુક હતી કે, કોઇ પણ જીવતા મુત્સદ્દીના ઇતિહાસમાં તેના જેવી બીજી નોંધ મળતી નથી. તમારી સમગ્ર રાજકીય કાર-ક્રિયામાં તમે જે અગ્રગ ધૈર્યથી બહુ કરનારાઓની સાથે થયા છો, અને સત્યનો પક્ષ કર્યો છે, તેની હદ તેમણે જુડી છે. લોકહિતના કાર્ય પ્રતિ તમારી સુદૃઢ મહિતથી તમે તેમનું સાનંદાયર્થ આકર્ષી લીધું છે.

તમારામાં આવા શુભો છે તેથી અમને અભિમાન ઉપજે છે, અને અમારા પક્ષમાં તમે પ્રયત્નો કરો છો તેથી અમે આશા કરીએ, અને અમે વિશ્વાસ રાખીએ છીએ કે, તમે દીર્ઘાયુ થાઓ જેથી તમે જે મહાન કાર્ય આરંભ્યું છે તે સંપૂર્ણ કરી શકો, અને હિન્દ અને ઇંગ્લેન્ડનાં નિત્ય અધિક દૃઢ થતા સુસંધમાં, ધણા લાંબા સમય સુધી નહિ પાળવામાં આવેલાં વચનોનું અંશતઃ પરિપાલન કરવાથી નવજીવનમય દેશની વિકાસ પામતી સક્ષિએ અને વૃદ્ધિગત બળમાં તમે અમારા રાજકીય અભિલાષિનો ઉદાર અર્થ કર્યો છે તેની સાધકતા ભેદ શકો. અમે છીએ ઇલાહિ.

પ્રત્યુત્તરમાં મી. બ્રેક્લેંએ કહ્યું:

“ સર વિવિધમ અને હિન્દી રાષ્ટ્રિય કોંગ્રેસના પ્રતિનિધિઓ, હું મારા પેતાના તરફથી તમારો એટલો બધો આભાર માનતો નથી, કેમકે તમે મારી જે સ્તુતિ કરી છે તેને માટે હજી હું યોગ્ય નથી. મને સુંદનારાઓ તરફથી હું તમારો આભાર માનું છું, કેમકે તેમના શિવાય હું જે કાર્ય કરું છું તે કરવાના મને હક્ક નથી; અને તેમના તામમાં, અને હું માનું છું કે, અન્ય સુંદણી કરનારાં મંડળો તેમના ઉદાહરણનું અનુ-કરણ કરશે તેથી, હું તમારો આભાર માનું છું, અને માન મારો આભાર રાખોગાં હું દર્શા-

વતો નથી, કેમકે મારા અંતરમાં જે લાગણી ઉદ્ભવે છે તે સખ્તો દર્શાવી શકશે નહિ. ”

સર્વ રાજકીયોના નમુના તરીકે યોગ્ય લેવામાં આવી, અને હિન્દી કારીગરીની યોગ્ય ચીત્રોની બક્ષીસ આપવામાં આવી, અને માન-પત્રો અને બક્ષીસો મોકલનાર કેટલીક જગ્યાઓની ચાલી વાંચવામાં આવી. આ નાના સંક્ષિપ્ત કાર્યમાં પણ એક દલાક વહી ગયો, કેમકે રાપોર્ટ દે છે તે પ્રમાણે “ ટાઈ પલુ કલ્ડ ” એકે રાહેર લાગ્યે જેવું દરો “ જવાંશે માનપત્ર મોકલવામાં આવ્યું ન હોય. મી. બ્રેક્લેં પછી ઉઠ્યા અને કહ્યું:

મિત્રો, બંધુ પ્રત્યક્ષો, અને બંધુ નાગરિકો ! હું તમને મિત્રો તરીકે સંબોધું છું, કેમકે તમે મને જે ઉલ્લાસથી આપકાર આપ્યો છે, તેથી સ્વદેશ (ઇંગ્લેન્ડ) ના બંધુઓ તરફ જે લાપા લાપડું તે લાપા તમારે માટે લાપવાના અધિકાર મને પ્રાપ્ત થયા છે, અને હું સુખાધર્મ આપ્યો છું ત્યાંથી તમે મારા હૃદયમાં જેવી લાગણી ઉત્પન્ન કરી છે કે, “ સ્વદેશ ” નો મેં જે અર્થ કર્યો છે, તેના કરતાં વધારે વિસ્તૃત અર્થ તેનો થાય છે. મને જ્ઞાન થયું છે કે, મારું એક નાનું જુદું હોય તો પણ તમારી દીલસોહ્તામાં અને તમારી પ્રીતિઓમાં અને ભવિષ્યના કાર્યથી હું તમારા પ્રેમને માટે યોગ્ય બનવાનો વિશ્વાસ રાખું છું તેથી તમારા પ્રેમમાં મને વધારે મોટું જુદું મળ્યું છે. હું તમને બંધુ-પ્રત્યક્ષો તરીકે સંબોધું છું, એક જ રાજ્યને આપણી એક વફાદારી સહિત વફાદાર છીએ. ફક્ત આંધળા બનીને તાણેલાય તે ખરેખરી વફાદારી નથી. ખરેખરી વફાદારીનો અર્થ એ છે કે, સરકાર માટે કરવાનું કાર્ય થયું શેવે હોને પ્રજા રાજ્યકર્તાઓને સહાય આપે. ખરી વફાદારીનો અર્થ એ છે કે, ફરજના જ્ઞાનપૂર્વક હક્કનો દાવો કરવામાં આવે. અને તમારો હક્કનો દાવો કરવામાં આવે. અને તમારો હક્ક છે, અને હું આશા રાખું છું કે, મારો જીવન-કાળ સમગ્ર જાય તેની પૂર્વે પણ બંધુ-નાગરિકોનું પદ સાર્વક થાય. આજરોજે હું તમારી શ્રદ્ધા ચાકું છું, કેમકે હખરના અધિકારમાં દિલ્હી કર્યો પછી આ પ્રથમ લાપણું હું આપું છું,

અને જે કહેવાની મારી ઇચ્છા છે તે દર્શાવવાનો મારી જિન્ડા પર હું કેટલો વિશ્વાસ રાખી શકું તેની મને ખાતરી નથી. એક વાતની મને ખાતરી છે, મારા કાર્યની તેમજ મારી સક્રિયતા તમે અત્યુક્તિ કરી છે. (ના, ના.) હું તમને પ્રાર્થના કરું છું કે, તેમજ મારા તરફ જે ઉદારતા દર્શાવી છે, તે પ્રમાણે ક્ષમા દર્શાવશો; અને હું તમને જે કહું તે તમને કષ્ટ ન હોય તેા મારી પોતાની જેની તેવી રીતે મને કહેવા દો જેથી કરીને કમમાં કમ તમને મારો અર્થ સ્પષ્ટ સમજાય. તમારી સહયોગને લીધેજ ફક્ત હું એક અતિયિ તરીકે આવ્યો છું—દુનીઆની પાશ્વર્નિયોની માતાના મહાન્ મંડળનો હું એક સ્વલ્પ સભ્ય છું. અને સ્વદેશમાં હું જેમનો ■ તેમનો પક્ષ કરવામાં મને જે બળ પ્રાપ્ત થયું હોય તેના સંબંધમાં મને કહેવા દો કે, લોકપ્રિય કાર્ય કરવાને માટે મારો આભાર માનવામાં આવ્યો છે. તે સાંકળીને મને ખેદ થયો છે. પ્રભને માટે નહિ તો બીજા કોને માટે મારે કાર્ય કરવું જોઈએ ? પ્રભમા જન્મીને, પ્રભનો વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કરીને, પ્રભમાજ હું મરણ પામીશ. અને ભૂગોળની દિવા જાતિની મર્યાદાઓથી હું અજ્ઞાત છું. જે રાષ્ટ્રને (જે રાષ્ટ્રને માટે ક્ષમા કરીશ) હોવાથી મને જર્વ થાય છે, તે રાષ્ટ્ર પોતાનું સામાન્ય ઉત્કૃષ્ટ હોય તેા તે રાજ્યની સાથે પ્રલેક નામરિકને માથે, હું તમારામા જેનો સ્વીકાર કરું છું કે, તમારા ન્યાયી હક્કો રજૂ કરવાને માટે અને તમારા ગૃહો અને તમારા હિતો આગળ વધારવાને માટે આ મંડળ કાયદેસર, સત્કારીર છે, તે સ્વીકારવાની ફરજ નખાયલી છે.

બહુ વધારે આશા નહિ રાખવાનું હું તમને કહીશ. મનુષ્ય જીવનના મહારાજરમા એક પુરૂષ ફક્ત જલના બિન્દુ જેવો છે. સમુદ્રોને પશ્ચિમ કીનારે તે જલ-બિન્દુને લઈ જનાર તમે વાચુ છો, અને તમારા ઉત્તેજનથી બીજાઓને તેમાં ઉમેરીને, અને અંતરાયભૂત ધુસી ગયલા વિચારોના જ્ઞાના ખડકમા તે જલબિન્દુને ધકેલનાર સક્રિય આપીને જે સાંકળ્યા છે, તેમ બીજા કીનારાપરનાઓને સ્પષ્ટ અંગ્રેજ સખ્દો

તમે સંભળાવશો, જે જતાવી આવે છે કે, તમે અમારી ભાષા, અમારી લોકવાયકાઓ અને અમારી આશાઓમાં લાગ લો છો, અને અમારી સાથે કાર્ય કરવાને અને અમારો પક્ષ તેજ તમારો પક્ષ એમ ગણવાને તત્પર છો.

બહુ વધારે આશા નહિ રાખતા એટલુંજ નહિ, પરંતુ એકદમ સઘળાની આશા રાખશો નહિ. આ મંડળના પ્રતિનિધિઓ સેંકડો અને હજારો ગાંઠથી મુરાફરી કરીને આવ્યા છે, તેથી તેની મહત્તાનું સૂચન થાય છે, પરંતુ આપણા સામાન્યમાં તમારો એકવીસ કરોડની સંખ્યા જ તેના પ્રમાણમાં તમે ફક્ત એક જલ-બિન્દુજ છો—જે સામાન્ય તમારું અને મારું છે, તમારી વિરૂદ્ધ મારું નથી, હિન્દી વિરૂદ્ધ અંગ્રેજ નથી, પરંતુ સામાન્ય ઉદ્દેશોને માટે આપણું સામાન્ય સામાન્ય છે તમારા ન્યાયી જાવામાંથી ફક્ત થોડુંક આપવામા આવે તોપણ નિરાશ થતા નહિ. તે નવીન છે, પરંતુ દરેકજ આવશેજ; તે નવીન છે, પરંતુ તમારો પક્ષ કરનારા દિવાને આમમાં ઉભા છે, હું એકલોજ નહિ, પરંતુ હું જેટલો સુસ્ત થઈ શકું તેટલાજ સુરત સભ્યો. અને પ્રમુખ તરીકે સર વીલીયમ વેડરબર્નને જે જ્ઞાન અને પક્ષી મળ્યાં છે તેવા સર વીલીયમને તેમની સંખ્યામા ઉમેરાયલા જોવાની હું આશા રાખું છું. યૈર્થ રાખવામાં તમને પ્રોત્સાહન મળે તેથી હું તમને થાંદ આપીશ કે, ઇંગ્લાંડમા મહાન્ સુધારા સફળ થીમે થીમે, મેળવી શકાય છે. પ્રથમ જેમણે તેમનો પક્ષ કરવાનું સાદસ રૂપ તેમને રાજ્ય દ્રોહી, કહેવામા આવતા અને કેટલીક વેળા જુન્હેવારો તરીકે કેટલાનામાં મોકલવામાં આવતા; પરંતુ ભાષા અને વિચાર સજીવ રહ્યા કોઈ કેટલાનું સત્ય વાતને છુંદી નાખી રાહ્યે નહિ, તે ધક્કાતર તેને અટકાવે, ક્લાકેન્ના તેને તેથી વિવેક યાય, પરંતુ કેટલાનાની દીવાલોમા તેને વીજળીની ગતિ મળે છે, અને જ્યારે તે બહાર આવે છે ત્યારે તેમાં અભિવૃદ્ધિ થાય છે અને આખી દુનીયાને રોકાવે છે પાર્લામેન્ટની દીવાલોની અંદર જે આશ્વેષ થતો સાંકળ્યો છે તેનો જવાબ આજે તમારી અર્હાની હાજરીથી આપોઆપ મળી જાય છે.

કહેવાય કે તે "દિન્દી પ્રભ નથી, દિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ દોષ રાકે નહિ; દિન્દી પ્રભ નથી, માત્ર સિન્નસિન્ન ભત્તીઓ અને જિન્ન સિન્ન ધર્મોના વીરા કરેલ દોષો છે." અહીંયાં હું એ પાઠ વાંચું છું કે, આ કોંગ્રેસ હીલચાલ કેળવણી આપનાર હીલચાલ છે, ભત્તિ અને ધર્મના સર્વ જોતો કરતાં રાષ્ટ્રીય અને સામાજિક સુધારાની ઇચ્છા વધારે વીર છે એવા કરોડો મનુષ્યોનાં મગજોની જોરજુ પર દબોડા મારીને આંતે તેનો એક મહો કરનાર હીલચાલ છે.

હું પાઠો ફરી કે તરતજ પાર્લામેન્ટ ખુલે તેજ દિવસે ખરડાપર વિચાર કરવાનો તમે ને દાવો કરો છો તે પાર્લામેન્ટ સમક્ષ જલુ કરવાની મારી ફક્ત અને મારો દક્ષ છે. ખીજે દીવસે ખરડો ફાજલ કરવામાં આવશે. એટલા સુધી હું જવાબ છું રાજીય; પરન્તુ તેથી વધારે કંઈ પણ જવાબ હું આપી શકીશ નહિ. હું ધારું છું, સરકાર પોતે કંઈ ખરડો ફાજલ કરે એવી સકલતા છે. જો તેઓ ફાજલ કરશે, તો મને સોંપેલા ખરડા કરતાં તે પ્રથમ આવશે, પરન્તુ તેથી આપણે ખરડો રદ નહિ ભય; કેમકે તમે મને સોંપેલા ખરડામાં જે જે વાતોની ઇચ્છા દર્શાવી છે તે દરેક વિષે સરકારી ખરડા પર, કમિટીમાં, પાર્લામેન્ટ ચર્ચા કરશે. તે કામ સહેલું નથી. મતસેટો છે; અને તમે અહીંને મતજોડોની ચર્ચા કરી શકો છો, તે જોધને મને આનંદ ઉપજાવે છે. તમે દર્શાવી આપ્યું છે કે, તમે એકઠા મળી શકો છો અને એક ખીજને સ્ખલજી શકો છો, અને ને કામદાઓની ચર્ચા તમે કરો છો તે કામદા પદવામાં સહાય આપવાને માટે કુટુંબી કરવાના અને સુદાવાના દક્ષને મદદ અને જાહેર વિશ્વાસને મદદ તમે યોગ્ય છો.

ત્યારે તમે ધારી લો કે, તમારા પોતાના ખરડા વિષે અથવા સરકારી ખરડા વિષે કિવાને આમને આ નિર્ણય કરવામાં આવશે. તમે તે નિર્ણયને સહાય આપી શકશો; કિવાને આમમાં તમે પોતે આવો, અને કહેવાયું હોય તે કહો એવો સનદશીર દક્ષ તમને નથી, પરન્તુ દરેક વિભાગમાંથી, દૂર આવેલા સિંધમાંથી, દરેક ભાગમાંથી તમારી અરજીઓ મોકલવાનો તમને દક્ષ છે; અને જો તમારે ખરેખર તમારા તરફથી

જાણનાર બનાવવો હોય તો હું તમને કહીશ કે, જે અરજીઓ તમે સમજો છો તેમની પર તમારાથી બની શકે તો દબોડો, લાખો અને કરોડો સદીઓ અને મોડલી આપવો, જેથી કરીને પાર્લામેન્ટની માતા જ્યાં જશે છે તેના ઉંચર પર દિન્દીની પ્રભ કુટુંબીએ પડે-અને કુટુંબીએ પડવામાં શરમ નથી-અને તેને કહે કે, જો એકઠા મળી શકે છે અને પોતાનો જીવંત અવાજ સંભળાવી શકે છે, તેને તમે જે ન્યાય આપ્યો છે, તે ન્યાય છે, સાત, કે આઠ હજાર માઈલ દૂર પડેલા અમને આપો.

આપણે-જે કે હું એક અતિથિ છું તો પણ તમે મને "આપણે" શબ્દ વાપરવા દેશો-અહીંયાં કંઈ રાજ્યદ્રોહી હીલચાલમાં જોડાયા નથી. ઉચ્ચાંડની પ્રભાવી સંસ્થાઓ આ દેશમાં આજુબાને પણ પ્રવલ્ન આપણે કરતા નથી. (જે કે આપણે તેમ કરીએ, તોપણ તે ઉચ્ચ પ્રવાસમાં મોટા મુન્ડો નથી.) જે મુગર ચલવામાં કહિત છે, તેમાં આપણે માત્ર પગપીયાં કાઢી કાઢવાને મળીએ છીએ જે પગપીયાંમાં ખસિયા બલિસો ઉભી રહે અને ભવિષ્યની પ્રભ મારફતે વધારે નિર્જળ બંધુઓને ઉચ્ચતર જગ્યાઓએ ચઢાવે. કહેવામાં આવે છે કે, આ હીલચાલથી મણા અલગ ઉભા છે તમારી તરફ જોધને અને વિરમય થાય છે કે, તેની વાલ્યાવસ્થામાં આટલા બધા તેમાં જોડાયા છે. કહેવામાં આવે છે કે, આ પક્ષના અને તે પક્ષના પ્રભાવશાલી પ્રણેતા હજી આવ્યા નથી. અરે હા! પરન્તુ જેમ જેમ સૂર્ય ઉઠે ચડતો જાય છે, તેમ તેમ તેનાં દીર-જોની સંખ્યા વધતી જાય છે. તમે તો ઉપકાળ છો; હું પ્રસાદાળ જોડું છું; અને જે કોરજો હજી ક્ષિતિજની નીચે છે તેમની ગણતરી હું કરતો નથી, પરન્તુ હું ને કોરજો જોડું છું તેથી જન-કર્તા વાલ્યાવસ્થાની ગણતરી કરું છું.

કેટલાકોએ અવજાપૂર્વક અને કેટલાકોએ અતઃકચ્છ પૂર્વક "દિન્દ તરફના સ્વયં" નું ઉપનામ આપ્યું છે, તે મને ગમતું જોધએ એમ મને લાગે છે. કેટલાક સદગત પ્રણેતાની કોટીમાં હું આવી શકું નહિ તેમને એ ઉપનામનો કેટલોક અર્થ મળેલો છે. પરન્તુ કેવળ મહાન પ્રસંગોએ મહાન પ્રણેતા કરીને જ નહિ, પણ જ્યારે જ્યારે અન્યાયને સ્પર્શ કરવાને હોય ત્યારે ત્યારે સાદાં

દાર્શીય હું તે ઉપનામ પ્રેમપૂર્વક ખારણુ કરીશ. એક જ બંદીન રૂઢું સ્વદેષ હાર્ય કરી શકે છે તે હું જાણું છું, પણ એક જ બંદીત ગમે તેટલું સ્વદેષ હાર્ય કરી શકે, તથાપિ તે શુ કરી શકે તે હું તમને કહીશ. જ્યારે, વરસાદ અને તોફાન પછી, પાણી ભરાયાં હોય ત્યારે એક માખસ એક નાતું છિદ્ર પાટે જેની દ્વારા પાણી વહી જવા માટે, અને સઘળાને જોગી નાખે; તેવો એક પુરુષ જનવાનો હું યત્ન કરીશ, અને જ્યારે પાણીનો પ્રવાહ વહેવા લાગે ત્યારે બરતીમાં તરવારું હાર્ય મારા કરતાં વધારે મહાન પુરુષો માટે હું રહેવા દઉશ.

હું અર્દાશી છું, કેમકે જે કાયદાને અનુમોદન આપવાને હું બંધાયેલો છું, તેને તમે વફાદાર છે. એમ હું માતું છું. હું અર્દાશી છું, કેમકે હું માતું છું કે, ઇન્કાંડમાં અને ક્યું તેમ, પાંચ બંધારણની મર્યાદાઓની અંદર રહીને સર્વને માટે અત્યંત 'સંપૂર્ણ' સમાનતા અને હક પ્રાપ્ત કરવાની તમારી ઇચ્છા છે. તમને ઉપદેશ આપવાનો મને હક નથી; પરંતુ જે મને તેવો હક હોય, અને જે હું હંમત કરું તે તમારા પોતાના દેશમાં હોવા છતાં, તમારાથી જેટલું ઇન્કાંડ અલગ છે, સમગ્ર એવા અલગ પ્રદેશોમાંના તમને હું કહીશ; જાતિવાર સંપ્રદાયો અને જ્ઞાતિના વિચારો, અને ધાર્મિક ભેદો ધરાવનાર તમને હું કહીશ કે, આપણા જેવા મહાન સામાજિક આપણને એવાનો જ હક છે કે, કાયદા સમક્ષ સર્વ સમાન છે, સર્વને સમાન પ્રસંગે મંજૂર નેહ, સર્વને જોલવાની સમાનતા હોવી નેહ, કોઈને દંડ કેવાવો ન નેહ, કોઈને માનીતા અણુ ન નેહ, અને હું માતું છું કે, તમારા દેશમાં અત્યંત ફળદ્રુપ વૃક્ષ હોય તેવા વૃક્ષનું ખીજ આ મહાન કોએસનાં હું જોઈ છું, અને તે અત્યંત ફળદ્રુપ નીવડશે.

મને નેહને આનંદ ઉપજે છે કે, તમારામાં સ્ત્રીઓ છે, જે કે તેઓની સંખ્યા નાની છે તોપણ મને આનંદ થાય છે, આનંદ થાય છે કેમકે, તેઓ તમારી માતાઓ છે, અને તમારાં બાળકોને ગિખવે છે, અને આનંદ થાય છે, કેમકે આપણી ભૂમિમાં પત્નીઓની જણના તેમના પતિઓની દ્વારા થાય છે, અને પોતાની જરૂરની ધંધા પુરુષ સલાહ લેવાને સ્ત્રી પાસે જાય અને

એ પ્રમાણે પુરુષ કરતાં સ્ત્રીને વધારે પ્રગળ જનાવે તેથી મહાન વિચારો અને મહાન પ્રયત્નો લઘુ થઈ જતાં નથી.

મને લાય લાગે છે કે, તમારી સમક્ષ જોલવામાં મેં બહુ ઝાઝો સમય લીધો છે, તમને એમ ન લાગતું હોય તોયે મને તો લાગે છે. તમારી આશા વિષે મારી પાસે તમે જે કહેવાયવા માગતા હો તેને તમારા પોતાના રાખોમાં અને તમારા પોતાના વિચારો મુકવાની હું તમને તમારામાંથી મેં સાંમળેલા મેં વક્તાન-વાચના કરું છું; અને તે કહેવાવા હો. એક વાતની ખાત્રી રાખજો હું કેવલ સત્યનો જ પક્ષ કરીશ જે સત્યનો હું પક્ષ કરું તેની તુલના મારે કરવી નેહ, અને તમે તેની જે તુલના કરી તે તુલના હું હંમેશા નયે કરું; પરંતુ જ્યાં સુધી તમે અને તમારે માટે જોલવા દેશો ત્યાં સુધી મને જે સત્ય અને ખરું લાગશે તે જ ફક્ત હું જોશીશ. આ હીલચાલમાં મગજના બળ વિના બીજું કોઈ બળ નથી; છુપાં ખંડો નથી; સઘળું પ્રક્ટ, સ્પષ્ટીકૃત, અને કાયદાની સમક્ષ છે. એક પુરુષ કરી શકે અને એક પુરુષની બાધા કરી શકે ત્યાં સુધી તો ઇંગ્લીશ સ્વતંત્રતા તમારી બાલુમાં આવશે. હું તમારી સમક્ષ આ પ્રથમ બાધણુ આપું છું અને કદાચિત્ તે છેલ્લું પણ હોય, પરંતુ તમને વિચાર કરવાની મને યાચના કરવા હો અને મને વિચારવા હો કે તમે સાંમળો છો, અને જે હું સત્ય માર્ગે હાર્ય કરતો હોઉં. તમે મારી તુલના કરવામાં ઉદારતા બતાવશો; અને જે અવાજથી તમે જોલો તે અવાજથી હું હંમેશા વૃજીનાત ન કરું તોપણ તમે માનશો કે મેં મારાથી જનન સર્વ ક્યું છે, અને તેમાં મારો આગય એ હતો કે તેથી દિનંતી પ્રગળ વધારે સુખ મળે, જિટનના રાજ્યમાં વધારે શાંતિ રહે, અને જિટનના સફળ પ્રયત્નોને વધારે સુખજન મળે."

આખા બાધણુમાં વારંવાર તાળીઓ પડી હતી, તે અમે અર્દાશી દર્શાવ્યું નથી, એક જ અવાજ અમે ફક્ત મુક્યો છે, કેમકે તેની પછીના રીપ્પો સમજવાને માટે તેની જરૂર હતી. એ બાધણુની સમાપ્તિ થતા તાળીઓની ગર્જના થઈ રહી હતી. દિનંતમાં એ તેનું પ્રથમ-અને અરેરે છેલ્લું બાધણુ હતું.

છટ્ટું પ્રકરણ.

છટ્ટી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૮૯૦ ની ૨૬ મી ડીસેમ્બરે હવહતા સુધાયે તિલાલી બાગમાં તાત્કાલિક હવા કરવામાં આવેલા એક મોટા મંડપમાં છટ્ટી કોંગ્રેસ મળી. મંડપમાં ૮૦૦૦ લોકોનું ટોણું જમા થયું હતું. ૨૬, ૨૭, ૨૮, અને ૩૦ મી ડીસેમ્બરે ચાર દિવસ તેની બેઠકો થઈ, કેમકે ૨૮ મીએ સંસાર સુધારા પરિપક્વને મંડપ નાખવા આપવામાં આવ્યો હતો. ચાલીમાં ૬૭૭ પ્રતિનિધિઓનાં નામ માર્ગમ પડે છે, તેઓ નીચે પ્રમાણે હતા:

બંગાલ	૩૭૭
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અધોધ્યા	૧૪૮
પંજાબ	૧૮
સુબાઈ	૪૭
વરાહ, મધ્યપ્રાંતો, અને સીકંદ્રાબાદ	૨૬
મદ્રાસ	૫૮

પ્રમાણપત્રો વિતાવ્યા

૬૭૭
૨૫
૭૦૨

આગલી કોંગ્રેસે ઠરાવ્યા પ્રમાણે પ્રતિનિધિઓની સંખ્યાની હદનું પાલન કરવામાં આવ્યું હતું; ફર ફરા લાખની વરતીએ પ પ્રતિનિધિઓને ફરે. (જુલો ઠરાવ ૧૩ (૪) ૧૮૮૯) ૬૬૫ પ્રતિનિધિઓ સુઠાવા નેહતા હતા; ૧,૦૦૦ થી થોડાક વધારે સુઠવામાં આવ્યા હતા, વસ્તુતઃ ફક્ત ૭૦૨ એ હાજરી આપી હતી, જેમાંના ૨૫ એ જુલો પ્રમાણપત્રો સાથે ચીતાનાં નામ નેધાવ્યાં ન હતાં, અને તેથી તેમને જાદ કરવામાં આવ્યા હતા. પરન્તુ લોકોને! રસ એછો થયો ન હતો, તે ચીકાર ભરાયલા મંડપથી મારુમ મડતું હતું. અત્યાર સુધી બંધાયેલા મંડપોમાં તે મોટામાં મોટો હતો, પહેલે દિવસે ૭,૦૦૦ પ્રેક્ષકોએ હાજરી આપી હતી અને તેમની સંખ્યા ૪,૦૦૦ થી તો કહાપિ ઓછી થઈ ન

હતી. અહેવાલ કહે છે કે, એમાંના ધણી-ખીન પ્રતિભાથી આવ્યા હતા, અને સુઠણીનાં પ્રમાણપત્રોની માગણી અમલમાં મુકવામાં આવી ન હોત તો તેઓ પ્રતિનિધિઓ મળ્યાંતઃ દિવસે ને દુઃખો સહન કરી રહ્યું હતું તેની સામે યસ્તાની લાગણીમાં યુબળ વધારો થયો હતો, અને એટલું ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે કે, આ લાગણીમાં લાંબા સમય સુધી પધારો યતો બંધો; અને છેવટે તેનો “અસાંતિ” માં વિકાસ થયો, ને અસાંતિ વીસમી સદીના પ્રથમ દશકામાં એટલી ગમી આગળ પડતી દેખાઈ આવતી હતી અને નેથી અતે એક એવો પક્ષ ઉત્પન્ન થયો કે, તેણે નિરાશામાં અંગેલે સામેનો સંબંધ તોડી નાખવાનો યત્ન કર્યો. માત્ર ૧૯૧૦ માં સુધારા કરવામાં આવ્યા તેથી રાજ્ય બંધારણના પક્ષકારોની આશાઓને નવજીવન પ્રાપ્ત થયું અને મદારાજ્યની અંદર રહીને સ્વરાજ્ય મેળવવાના પોતાના બહેર કરેલા પંથમાં તેઓ, હદ રતી સાધ્યા. ૧૮૯૦ માં તે વખતે સરહદ પારની રાજ્યનીતિ પ્રિય હતી, તેની સામે એને ખાસ કરીને અફઘાનિસ્તાનના નિર્દય હંમકાંથી અલગ દુઃખ વધુ. તેની સામે દિવસમાં કોષપણું વિરોધ ફાટી નીકળ્યો હતો. ૧૮૯૦ ની કોંગ્રેસમાં સત્તાવાર અહેવાલનાં ઉપરના ભાગમાં નીચે પ્રમાણે આગ્રેષ કરવામાં આવ્યો છે:

“ જો કે આપણા હાલના વાઇસરોય પોંદાની એળે જેવાની અને તુલનાં કરવાની આંદોરતી ધરાવતા દેખાય છે. એટલું નહિ પરન્તુ લીબરલીઝમ (કદાર સંભ્રમ પક્ષના વિચારો) નાં સાચા જુસ્સાથી સંપૂર્ણ તરખાળું યવંચે દેખાય છે; જો કે ફરક પ્રાંતમાં હિંદી-ધાર્મિક નીમકહવાલ લોકો છે. તેઓ હંમકાં યવંચે સંપૂર્ણ અનિષ્ટને વખોડે છે અને તેને મોટે-ખોટે પ્રદર્શિત કરે છે; જો કે સમસ્ત એટલિસ્ટમાં એવાં ચિન્હો

દેખાય છે કે, હિન્દનાં સંજ્ઞામાં પોતાની પર રહેલી ગંભીર ભ્રમભંજીનું જ્ઞાન સ્થળે સ્થળે ત્યાંના લોકોને યત્ન બધું છે, તેમજ એકંદરે હિન્દનું રાજ્યતંત્ર અરેરે ! = ચોટાક સફળતા પરનું હલર શુદ્ધાઓ સાથે જડાયલું રહે છે. ”

આપણાં બંધાઈ મહારાણીનો અધિકાર કબુલ કરનાર વિશાળ મહારાજ્યમાં, તેમના કરતાં વધારે વફાદાર અથવા વધારે પ્રેમી પ્રભુજનો નહિ હોય એવા લાખો કેળવણી અને સ્વદેશ પ્રેમી નરોને પ્રકીર્ણ બુદ્ધિશેટીનાં વર્ગમાં ધુસી ગયલાં વિચારોને અને મિથ્યાશિમાનને સંતોષવાને માટે અને તેમનાં ખીસ્સાં તર કરવાને માટે રાજકીય શુલામી તરીકે ગણવામાં આવે છે. ખરેખર તેમાંના સરેરાશ બુદ્ધિશેટી, ઇશ્વાર ભક્તી પર તેમને અધોધ તરીકે રાજ્યતંત્ર ચલાવવા દે છે, તેમના કરતાં હિન્દમાં રાજ્ય કરવાને માટે જોઈ લાયકાતવાળા છે.

બ્રિટિશ નાગરિકો તરીકે જે રાજકીય હક્કો જનમંજિર છે, તે હક્કોને નાનામાં નાનો ભાગ પણ હિન્દની પ્રભુ-જનમથી સ્વતંત્ર બ્રિટિશ પ્રભુને આપવાની ના પાડવામાં આવે છે.

દેશના સર્વોપરી મહારવના અને ભ્રમભંજીનો જાણીઆમાંથી હવે ટકાને ઇન્દો બુદ્ધિશીલનોએ શ્રેષ્ઠ છે, અને તેમને આપવામાં આવતા અર્ધા પગાંગેએ એમાંના ધણીખરા જાણીઓને માટે તેટલાજ યોગ્ય હિન્દીઓ, ધણી વેળા વધારે યોગ્ય હિન્દીઓ મળે.

કુલ વસ્તીનાં એક પંચમાંસ ભૂખમને વેઠી ફેરો છે, અને જ્યારે જ્યારે દુષ્કાળ અથવા જળની રેલની નાનામાં નાની કુદરતી પીડાથી તેમની સ્થિતિની અરિયસ્તમાં રતિ માત્ર પણ વધારો થાય છે એટલે તેમાંના લાખો મરણ પામે છે, અને છંદગીની નિત્યની જરૂરીઆતો પર કર નાખીને આપણી નિર્ધન પ્રભુ પાસેથી નાણાં જોડાવવામાં આવે છે. ચોટા વર્ષોમાં દુષ્કાળ અને તેનાં પ્રતિજ્ઞાઓથી લગભગ એ , કરોડ માણસો મરી ગયા છે તેમને જાહેર સરકાર, ફક્ત આ નાણાંજ ખતાવે છે-તે નાણાં સીમવાની ટોળીની વ્યક્તિઓની અંગત ખ્યાલિઓ અને ખીતાબો મેળવવાની નિષ્ઠા લાક્ષણિકો દ્વારા કરવાને માટે

લોટી રેલવામાં અને વધારે નિર્ભય પાટોરીઓ પર દુષ્કાળ, અને મૃત્યુપૂર્વક ગેરવ્યવસ્થા બધી દુમલા કરવામાં નિર્દયતાપૂર્વક ઘડાડવામાં આવે છે.

લગભગ પ્રત્યેક દેશી કળા અને ઉદ્યોગને કચડી નાખવામાં આવ્યાં છે, ખેતીવાડીની એક કળા ઉપર હવે લગભગ ૯૦ ટકા વસ્તી આધાર રાખે છે, તે વખતોવખત યતી જમાબંદીઓની મળાપદ્ધતિ, મહેસુલ વધારનાર પદ્ધતિ હેઠળ ધીમે ધીમે અવનત યતી બધું છે, અને તેની સાથે આપણા પાક અને આપણાં દોરદાંક અવનત યતી બધું છે.

જન સમૂહોને અનીતિવાન બનાવવામાં આવેલ વતાવાય છે; કિવાને આમના સ્પષ્ટ દુષ્કાળો છતાં દારૂધ્યાપણાને અને તેનાથી પરિણમતા સર્વ પ્રત્યાજ્ઞા અને દુર્ગુણોને ઉત્તેજક એકસાથેજી દુષ્કાળ પદ્ધતિ હજી રાખી મુકવામાં આવી છે, કેટલાક પ્રાતોમાં ફક્ત ચોટા અને ઉપરચોટીઓ સુધારો કરવામાં આવ્યો છે, અન્ય પ્રાતોમાં તેની સહજ મૂળ દુષ્કાળો નોવામાં આવે છે.

એને ન્યાયનું નામ મિથ્યા આપવામાં આવ્યું છે એવી જગદી અને જરીપુરાણી પદ્ધતિ હેઠળ એકજ અધિકારીના હાથમાં દારૂબારી અને ન્યાયી, જસ્ટી અને પોલીસ સત્તાઓ એવે પ્રકારે એકઠી થયેલી છે કે, સ્પષ્ટ રીતે એક કાર્યને માટે જે સત્તાઓ આપવામાં આવી હોય, તેનો અન્ય એવાં દારૂ કરવામાં વ્યાવહારિક રીતે ઉપયોગ થાય છે કે, તે કાર્યને માટે આજસાજ દુનિયાની કોઈ પણ સુધરેલી સરકાર તે સત્તાઓ આપવાની હાંમત ન કરે,

ધનિકો વિરૂદ્ધ નિર્ધનોને અમલદારો વિરૂદ્ધ જીન-અમલદારોને હિન્દમાં વ્યાવહારિક રીતે ન્યાય મળતો નથી, અને પોલીસો ગરીબોના અને પ્રામાણિક લોકોના રક્ષકો બનવા જોઈએ તેને જાહેર તેઓ તેમને ત્રાસદાયક લાગે છે અને તેમને અત્યંત સંતાપ આપે છે.

આપણામાંના કેટલાક વીર પિતાઓના પુત્રો હોઈએ તેઓ કોઈ વેળા મનુષ્યને હાથે ન્યાય નહિ મળે એવી મિત્રાસામાં ખિન્ન દૃષ્ટિ

પોકારીએ: "ક્યાં સુધી, ઓ પ્રમુ, ક્યાં સુધી?"
તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય છે? પરંતુ જે બને તેને
તાલે યવામાં અને ક્ષમા શીલતામાં દિવ્ય ધૈર્ય
ધારી પૂર્વ માત્ર ક્ષમા આપવાને અને ભૂતકાળનું
વિસ્મરણ કરવાને તત્તરો છે; અને વર્તમાન
કાળમાં ન્યાય ગમે તેટલી મંદતાથી મંગે તો
પણ તે ન્યાયને માટે જ પ્રાર્થના કરે છે. અને
જે સંતાપોથી લાંબા સમય પૂર્વે યુદ્ધાનીક
અપવા ગેલીક પ્રાંતોએ હનન બની ગઈ હોત
તેમને નિઃસંશય ઉગ્રાંદે આપેલાં રાજધીય
શાન્તિ અને વ્યવસ્થા, ફગરણી અને અન્ય
લાભોના સ્મરણપૂર્વક સદન કરી લેવામાં આવે
છે, અને (આ સપથ) અનિષ્ટ થવા દેનાર અને

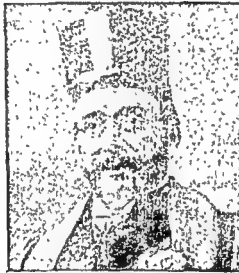
ધમ્મર અને મનુષ્યની
સમક્ષ જવાબદાર
ગર્વિષ્ઠ પ્રાંત કરતાં
જેઓ આત્યંત વધારે
સાચા કીર્તીયનો છે,
જે કે તેનું તેમને
પોતાને જ્ઞાન નથી)
જેની હિન્દી પ્રાંતના
મનમાં તેથી આ લે-
ખને મથાળે આવેલા
શબ્દોમાં સમાયલા
નમ્ર ઉપાસંભો જન્મ
પામે છે:

"આપણા બ્રિટિશ
બન્ધુ-પ્રાંત જનોનું
અંતઃકરણ નમ્રત કર-
વામાં આપણે ફતેહ-
મંદ ન થઈએ ત્યાં સુધી સરકારની આ દુષ્ઠ પરિ-
ણામી, સિદ્ધાંત નિહીન સરદહપારની રાજનીતિને
નમ્રતા પૂર્વક આપણે આધીન થવું જોઈએ. હવે,
આપણી પોતાની સ્વતંત્ર પરવંદગીથી આપણે
બ્રિટિશ પ્રાંત છીએ; સાચાને માટે અને નરસાને
માટે આપણે આપણું બાવિ ઉગ્રાંત સાથે જોડવું
છે, અને એથી આ ધિકારમરી રાજ્યનીતિ
આણુ રહેવા દેવામાં ઉગ્રાંતના પાપમાં અભિરુદ્ધિ
ધાય છે. શું આપણા બ્રિટિશ બન્ધુઓ દંદાપિ
નગરો તહિ ?"

અરેરે ! કંઈ મત્વ માનવી જવાગ આપી

શક્તો નથી-તેઓ લાંબા સમયથી ઉપે છે-પરંતુ
દણ તેઓ દંદાપિત જામે.

બધોરના જે વાગ્યે સ્વાગત સમાના પ્રમુખ
બાણ મનમોહન યોધે પ્રમુખપદ લીધું, અને
કોંગ્રેસ પર કરવામાં આવેલા અનેક દુર્મસાઓનો
જવાબ વાળ્યા પછી અને તેની સ્થિતિની
સ્પષ્ટતા દોષો પછી સર રમેશચન્દ્ર મિત્રને
પ્રમુખની ચુંટણીની દરખાસ્ત સુકવાતું હતું, અને
તેણે રા. કીરોજશાહ એમ. મહેતાની ચુંટણી
કરવાની દરખાસ્ત રજુ કરી; નવાબ રામસુદાસએ
તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. આનંદ ચાહુ અને
નવાબ ધુલામ રૂનાનીએ વિરોધ અનુમોદન
આપ્યા પછી તાણીઓની અર્જના પૂર્વક તે

રા. સર કીરોજશાહ મહેતા.

ઉછી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

કાર માગ્યો, અને દિવાને આગમાં હિન્દને માટે
મી. બેન્ડ્રોએ અશાન્ત રાહિત, અખંડ કાળજી,
પ્રશંસનીય સામર્થ્યથી કાર્ય કર્યું હતું, તેને
માટે લાગણીમયો શબ્દોમાં આભાર દર્શાવ્યા
પછી તેમનો ખરડો અને તેનું પરિણામ, લૉર્ડ
ક્રોસને હિન્દી મારાસભાઓનો ખરડો હાથમાં
લીધો. " પ્રતિનિધિત્વવાળું રાજ્યતંત્ર પૂર્વના
સંપ્રદાયો અથવા પૂર્વનાં મનોને માંદક નથી, "
એવો મૂર્ખતાપૂર્ણ અભિપ્રાય લૉર્ડ સેલીસ ખરીએ
દર્શાવ્યો હતો, તેનો સીધો યોગદાન તોજ શબ્દોમાં
તેમણે આપ્યો, અને મી. ચીટોલ્ડ એન્ડરીના

દરખાસ્ત પસાર કર-
વામાં આવી.

રા. કીરોજશાહ
એમ. મહેતાએ પ્રમુ-
ખની પુરશી લેતાં હતું
કે, હિન્દમાં જે માન
અનુપમ છે, અને મા-
નુષ્યમાં તેર સૌંદર્ય
વાળા પછી હિન્દના
સાચા પુત્ર તરીકે પાર-
સીઓના દંક છે, જે
વાત પ્રારંભમાં જણા-
વી. એક સુશયલા
પ્રતિનિધિ તરીકે તેમણે
મી. ઉપનને આવહાર
આપ્યો, અને તેના
કાગને માટે તેનો ઉપ-

રાખેલા ટાંક્યા કે, “પૂર્વ અનિશ્ચિતતાથીજીવની માતા છે. સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો ઉદારમાં ઉદાર અર્થ ફરીએતા તે પૂર્વના બેટુન્ન પ્રાચીન છે.” “લોડ કોસના ખરડામાંની નીમણુકોને બદલે સુટણી મુકવાને માટે મી. બેટ્ટોએ લડત કરી હતી; જ્યારે તે ખરડો નામંજુર કરવામાં આવ્યો ત્યારે એવીજ ગતવળનો બીજો ખરડો તેમણે દાખલ કર્યો હતો, અને એ કોંગ્રેસની સમક્ષ રજુ કરવાનો હતો, અને તેને સર્વેએ અનુમોદન આપવું જોઈએ. ઉગ્રાંડ મોકલવામાં આવેલા કોંગ્રેસ પ્રતિનિધિ-મંડળે ફરેલી સેવા-જીની પ્રશંસા કરી, અને ઉગ્રાંડના સ્વતંત્રતા-પ્રેમને અસામાન્ય સુંદર અને કટાક્ષ-યુક્ત અપીલ કરી; ખરેખર, કોંગ્રેસ પ્રભુસમૂહોનું મુખ નથી, પરંતુ તેમના કેળવણીના સ્વરોષ પ્રેમી બન્યુઓએ તેમની ક્યારેક સમજાવણી જોઈએ અને તે ક્યારેક ફર કરવાની સૂચનાઓ કરવી જોઈએ.

“ઇતિહાસ આપણને શિખવે છે કે સર્વ યુગોમાં અને સર્વ દેશોમાં અને ખાસ કરીને ખુદ ઉગ્રાંડમાં વિસ્તાર પામી પ્રગતિને એવો ઠાપેલો છે. તે કર્તવ્ય અને તે ફરજ આ પ્રમાણે આપણે માથે આવી પડે છે, તે ભય અને અશાંતિના સમયમાં, કોષ અને આવેશના સમયમાં સારી રીતે અહા યતાં નથી, પરંતુ જ્યારે કંઈક વફાદાર અને નિર્ગળ અને બુદ્ધિ સ્વચ્છ હોય ત્યારે ઉત્તમ રીતે અહા યાય છે. હું એકવાર ફરીથી કહું છું કે, દેશના કેળવણીના અને સંસ્કારી દોષો સમયોચિત અને દીર્ઘકાલી સુલસીપણુને માટે વિનંતિ કરીને, અને સાતિ પૂર્વક વિનંતિ કરીને કેળવણીના અમુલ્ય વરદાનથી તેમની પર ચઢેલું કૃતજ્ઞતાનું ‘મણુ’ તેઓ પાછું આપવા માગે છે, એજ કોંગ્રેસનું ગૌરવ છે. મને કિંચિત્ ભય નથી કે, અંગ્રેજ સુલસીઓ અંતે એ આબંદાનનો ઉત્તર પાળશે. અંગ્રેજ સંસ્કૃતિ અને અંગ્રેજ કેળવણીના જીવંત અને ફળદ્રુપ સિદ્ધાંતોમાં મને અપાર શ્રદ્ધા છે.”

સત્ય ■ કે, એગ્લો-ઇન્ડીઅન અમલદારો આપણી વિરુદ્ધ છે. પરંતુ જ્યારે, તેઓ અંગ્રેજો છે. અને અંતે તેમને લાગણી થવી જોઈએ કે, ઉગ્રાંડની રાજનીતિની સાથે તેમણે કાર્ય કરવું

જોઈએ. વરદાન અને અનિશ્ચય એ બેમાંથી ઉગ્રાંડને પસંદગી કરવાનું દેવવામાં આવ્યું છે.

“અનન્તકાળ સુધી તેમને પોતાને અને સમગ્ર જાતને ઉગ્રાંડ અને દિન્દેનો સંબંધ સુખકર નીવડે એવી પસંદગીની તરફેણમાં અંગ્રેજ જીવન અને સમાજની નીતિ વિષયક, સામાજિક, બુદ્ધિવિષયક, રાજકીય, સર્વ મદાન સક્તિઓ એ એમ તે ધીમે ધીમે, ખરેખર દ્રઢતા અને અનિવાર્યતા પૂર્વક નહેર કરે છે... સર્વ સાચા અંગ્રેજોને-સ્પષ્ટ બોલનાર મિત્રોને નેમજ ઉદાર દુરમનોને-હું વિશ્વસ્તિ કરું છું કે, આ પ્રાર્થના બંધ જવા દેશો નહિ.”

જ્યાર પછી વિષય નિર્ણાયક સમાજી ચુટણી કરવામાં આવી, કોંગ્રેસે તે મંજુર કરી, અને સમાજ મૂલતવી રહી.

૨૭ ડીસેમ્બરે જાણુ લાલમોદન ધોષે પ્રથમ ઠરાવની ફરખારત મુદ્રી. તે ઠરાવ મધ્યમ છે એમ તેમણે કહ્યું. એ ફરખાસ્તને રા. આનન્દ ચાહુએ અનુમોદન આપ્યું. રા. સી. વી. નાયડુએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં ઉગ્રાંડમાં પોતાને મળેલા અનુભવોની વાતો કહી. ત્યાં “પેટીશન પાર્ટીમેન્ટ” ના સભ્ય તરીકે તેમણે ખરડો પસાર કરાવ્યો હતો. પંડિત મદનમોદન માલ-વીધાએ એવી મતલબનાં ઝંડૂચનનાં વચનો રાહ્યાં કે, વારંવાર એમ બને છે કે, કોષ મદાન સિદ્ધાંતને બંધકારમાં ચોળવાનું કર્તવ્ય એક પ્રબલે આપવામાં આવે છે. પ્રતિનિધિત્વના સિદ્ધાંતને પ્રચાર કરવાનું કાર્ય ઉગ્રાંડને આપવામાં આવ્યું છે, અને તેણે એટલી સફળતાપૂર્વક તે સિદ્ધાંતને બંધકારમાં ચોળ્યો ■ કે, “લોક-પ્રિય પ્રતિનિધિત્વની પદ્ધતિની જે મનુષ્ય નિન્દા કરે તેને હવે પામલ ગણવામાં આવે,” ઝંડૂચને એમ કહ્યું હતું અને છતાં દિન્દેમાં એવા પુરોષો માણમ પડે છે અને તે પદ્ધતિ દિન્દેને આપવાની ના પાડવામાં આવે છે.

અનુમોદનમાં બીજા મણુ જોડ્યા. પંડિત જિશન નારાયણુ ધારે અલગ મતદાર મંડળોની વિરુદ્ધ બોલતાં સરદારને પ્રશ્ન કર્યો કે, ધાર્મિક મતભેદો તરફ ધ્યાન નહિ આપવાની અકબરની ઉમદા રાજ્ય નીતિનું તમે અનુકરણ કરો!

અથવા સર લૉન સ્ટ્રેચીની માફક તમે તેમનીપર બાર મુક્યો ? સર લૉન સ્ટ્રેચીએ કહ્યું છે કે : “ સાડું સત્ય એ છે કે, આ વિરોધી ધર્મોત્તું એક સાથે અસ્તિત્વ છે, એ મુઠ્ઠો દિન્દની આપણી રાષ્ટ્રીય સ્થિતિ વિષે બહુ મદદરતનો છે.”

કરાવ સર્વાત્મભતે પચાર કરવામાં આળ્યો.

“ રમસીયો કરાવ ” બાબુ હાલિચરણ બેન-
ચએ ચલ્ય કર્યો, તેમણે પોતાના માટે કહ્યું કે,
હું “ તમારા રમસીયા ગારાનો ન્હોતો હોરેડું છું.”
(ક) થી (ઝ) સુધી તે મયા વર્ષના નેચોજ વતો;
(ટ) મોઠાપરના વેરા વિષે એક ન્હોતો (પાંચમો)
કરાવ કરવામાં આળ્યો હતો, અને (ક) એ તેનું
સ્થાન લીધું હતું; પછી ૧૮૮૯ ના પાંચમા કરાવના
અંત ભાગમાંથી એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવા વિષે
(ક) સુધીમાં આળ્યો હતો, અને હથીયારખંધીના
કાયદા વિષે હજો કરાવ રમસીયાના (ક) તરીકે
કાયદા કરવામાં આળ્યો હતો લરકર અને
હથીયારખંધીના કાયદા વિષે સત્તાવાર અહેવાલ
કહે છે કે : “ રસિયાઈ રાજ્યની લોકવાયકાઓ
આટલી બધી આપણક હોવા છતાં તે બ્રિટિશ
રાજ્ય નેટલું એકલપેડું નથી, ” અને “ આ
અર્જવાપણું રાજનીતિ [હથીયારખંધીનો કાયદો]
બળવા પહેલાં ૨૫ વર્ષથી અનુચરવામાં આવી
હોત તો ૧૮૫૩ માં અહીંયાં બ્રિટિશ રાજ્યનો
અંત નેવામાં આળ્યો હોત. બધ અને કુખના
તે અધિકારના દિવસોમાં લોકો હથીયારો
વાપરવાને દેવાયલા હથીયારખંધ લોકો બ્રિટિશ
વાવટાની કુમકે ધાયા, અને પૂર્વમાં બ્રિટિશ
મહારાજ્યને બચાવ્યું. ” સુન્સી સદર-હદ
હીને કહ્યું :

“ પ્રાચીન કાળના સમ્રાટોને પ્રબળી બહાદુરી
અને નીમકહલાલીપર વિશ્વાસ હતો, અને કદાચિ
તેમનાં હથીયારો લઈ લેતા નહિ, અને તેને
બદલે લોકો પાસેથી પુષ્કળ મદદ મેળવતા. દેરાના
લોકોના લડાયક જુરસાએ તેમના વંશજોને, ખાસ
કરીને અડબરને સર્વોપરી અને સર્વ સત્તાધારી
બનાવ્યા હતા. પોતાના હાથમાં હથીયારો હોવા
છતાં, અને પોતાનાં ખીરસાંમાં ગોળીઓ હોવા
છતાં હિન્દીઓ મહોમદનના સામ્રાજ્યને આધીન
રહી શક્યા ત્યારે બ્રિટિશ પ્રબળતા આવા ન્યાયી

અને મુધરેલા રાજ્યવંત્ર સામે તેઓ બળવો
કર્યો, એવું કયન જુદિમાં સમાય છે ? રાજ્ય-
પદની પ્રથમ આવરયક્તાઓમાં પ્રબળાં શાંતિ
અને આબાહની સમાય છે, અને જ્યાં મુધી
રાજ અને પ્રબ એકમેકપર વિશ્વાસ રાખે નહિ
ત્યાં મુધી તે પ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ. લોકોના
અધિકારોમાં રાજ માયું ન મારે અને પોતાને
જમે તેવાં કાયદેસર કામે તેમને કરવારે તેની
ઉપર પ્રબળતા વિશ્વાસનો આધાર રહે છે. કાઉ
પણ પ્રકારે જન માલનાં એક સંરક્ષક હથીયાર
છ; અને તે લઈ લેવાથી બેદર તિરાશા અને
બેદ ઉત્પન્ન થાય છે.

કોઈ સમ્રાટને કદાચિ પોતાની પ્રબળી સમ-
રોરનો બધ લાગ્યો ન હતો, તેમજ બળાતારે
એક ચરી પ્રબળે બાયથી બનાવી લીધી ન હતી.
જેમણે સીડેઈની સાથે મળે તેમણે સિંધુ નદીના
સામા કીનારા સુધી પાછો નસાડ્યો હતો,
તેમના વંશજોની હિન્દી પ્રબ બનેલી છે. જે
શુરવીર લોકોએ તેલાવરીના મુધમાં શાદબ-જદ
હીન ધોરીને સમરોરને સ્વાદ ચખાડ્યો હતો,
અને પોતાના લરકર સાથે ચાલીસ માઇલ ઉપર
લલી પૂંછડીઓ નસાડ્યો હતો તેમના વંશજો
તેઓ છે. આવા શુરવીર અને નીમકહલાલ લોકોને
રાજ્યધારીના રક્ષક બનાવવા અને રાજ્યના
સંરક્ષક બનાવવાથી રાજ્યના પાયા મજબૂત અને
બલવાન થાય છે. તથે ઇતિહાસમાં વાંચ્યું હોયું
જેઠ્યે કે, એક સમયે નાદિરશાહે ફરકાબાદના
નવાબને ફીલ્લી મળવા બોલાવ્યો ત્યારે નવાબે
જવાબ આપ્યો કે, મારાં જખતર અને હથીયારો
ચિના હું આવી શકીશ નહિ. નાદિરે કહ્યું
“ બજો, અને તેને કહો કે, તમારા તોખાના
સાથે આવવાની પણ છૂટ છે. ” કેટલો મહાભારત
રેક્ષક ! એક સમય એવો હતો કે પ્રાચીનકાળના
સમ્રાટો પોતાના યત્રુઓના હથીયારોથી પણ
બચવાત ચતા ન હતા; હવે એવો સમય આવી
પહોંચ્યો છે કે, આપણે વંશકાર અને નીમકહલાલ
હોવા છતાં જોટલા બધા હંતસાગી છીએ કે,
આપણી પોતાની સરકાર આપણીપર અવિશ્વાસ
રાખે છે.”

હિવાને આમમાં ખાલી બેઠો સમય હિન્દી
પ્રબોની અર્ચા કરવામાં આવે છે એ પ્રતિવર્ધના

કલેક્ટરે બનાવ તરફ ત્રીજા કક્ષામાં ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું હતું. તે કક્ષાએ મી. કેમ્પને રજૂ કર્યો, રા. આર. ડી. ગ્રેહાએ અનુમોદન આપ્યું, રા. યુલે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવાના આવ્યો. પછી એકસાઇબના વલી-વટમાં સુધારો કરવાના એક બીજા પ્રયત્ન તરીકે ચોથો કક્ષા રજૂ કરતાં રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ ફરીથી બરપૂર બાપલ કહ્યું, અને લાલા મુરલીધરે સંખત રાખેલાં અનુમોદન આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે, પૂર્વે પશ્ચિમને ગણિતશાસ્ત્ર, ખગોળશાસ્ત્ર અને અન્ય વિદ્યાઓ આપ્યાં છે, જેના બદલામાં પશ્ચિમે પૂર્વને દારૂ આપ્યો છે. ‘આપણા મહોમ્મદન રાજ્યકર્તાઓ પણ દારૂના બ્યાપારને ધિક્કારતા હતા અને તેને શાપ સમાન ગણતા હતા. તેને ચાહવો, પંપાળવો, ઉત્તેજન આપવું અને તેમાંથી કંઈકો કંઈકો કમાવો-એ તો આપણા ખ્રિસ્તી રાજ્યકર્તાઓને માટે રહેલો દેવામાં આવ્યું છે.” કહેવાની જરૂર ભાગ્યેજ રહે છે કે, કક્ષા સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, અને સોમવાર રૂઢી મી. ડી. સેમ્પરે સુધી કોંગ્રેસ ભૂલગી રહી.

ત્રીજા દિવસે મીઠાપરના કરમાં ધકોડો કરવાનો પાંચમો કક્ષા રજૂ કરીને મી. પ્રીમલે કેનેડાએ હાઈવાલીનો પ્રારંભ કર્યો; તેને અનુમોદન આપતાં રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ સરકારનાં સાધનો ધકોડી નાખનાર ખર્ચાળ સરકારી ખર્ચા વિષે કંઈક દીક્ષા કરી અને કહ્યું કે, હિન્દમાં દર વર્ષે દર મીઠા દીક આશરે ૧૦ રોડ મીટું વપરાય છે, જ્યારે યુરોપમાં સરેરાશ ૨૬ રોડ વપરાય છે. છઠ્ઠાંકમાં ૮૦ રોડ (બીલેની બનાવટમાં ઘણું મીટું વપરાય તે સહિત), અને કોન્સર્માં ૫૦ રોડ અને ઓરિજીઆમાં ૧૪ રોડ. રા. જી. કે. ગ્રાબલે એ કરાવને અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, ૧૮૮૮ માં હારોળારી સજાના હુકમથી એ કરમાં અન્યાયી વધારો કરવામાં આવ્યો હતો, તેમાં રાજકીય શાણપણ ન હતું, અને પશ્ચિમમાં દુઃખદ આવ્યાં છે. અન્યાયી, કેમકે ૧૮૮૬ માં આવક વેરાનો હાયદો એવા દારૂથી કરવામાં આવ્યો હતો કે, જનસમૂહો કરમાં પોતાના ફાળા કરતાં વધારે ભાગ આપતા હતા, અને છતાં તેમની પર નવો બોલ નાખવામાં આવ્યો હતો. તેમાં રાજકીય શાણપણ ન હતું, કેમકે તે કર

વધારવાથી સરકારની આર્થિક અનામતનો નાશ થયો. પશ્ચિમમાં એ આવ્યું કે, પ્રથમની દીમતે લોકોએ નેહરું મીટું વાપર્યું હોત તેના કરતાં ૩૬ લાખ મણ બોધું વાપર્યું, અને ગરીબમાં ગરીબ લોકો પાસેથી, દુધાળી દોરણ છવતા લોકો પાસેથી એ લઈ લેવાયું હતું.

“આ દુઃખી પીડિત બંધુઓને ધરતી આ ભૂમિનાં સુખચેત્ર માટે તમારા અથવા મારા અથવા અન્ય કોઈના નેહરો હક છે. તેમનાં પાતળાં, ટીલૂં યથ ગયલાં શરીરોનું જ્યારે તમે સ્મરણ કરો છો; આ બંધુઓનાં જીવનો સર્વત્ર એટલાં બધાં અધિકારમય અને દુઃખી છે, આશાના એક ટિસ્સુનો આનંદ પણ તેમને ભાગ્યે જ પાડે છે અથવા આશામના એક દિવસથી તેમને ભાગ્યે શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. એવું તમે જ્યારે સ્મરણ કરો છો; વળી મનુષ્ય પોતે એ એકાઆશા લેવાથી શકે અને સુખચેત્ર માણી શકે તેનો ત્યાગ કરી વિના પોતાની જરૂરી બીલેના જમ્યાને સામાન્યતા સ્પર્શ કરતો નથી એવું જ્યારે તમને સ્મરણ થાય છે; જ્યારે તમે આ સંધળી બીલેનું સ્મરણ કરો છો ત્યારે (કર) વધારવાના આ પત્રમાંથી ગરીબ લોકોમાં છત્રીશ લાખ મણ મીઠાની વપરાશ બોધી થઈ છે તેથી ખરેખર દેશી દુઃખપૂર્ણ અને લચાતક હોટમારી અને સંતાપ અને પીડા ઉત્પન્ન થયાં છે તેનો ખરેખર જ્યાં તમને સ્પષ્ટ રીતે સમજાશે મીઠા પરનો નેરો દર મણે બે રૂપિયા આઠ આના છે, તે ઘટાડીને, બે રૂપિયા કરવાની વિનંતિ આપણે પ્રથમ હિન્દી સરકારને કરીએ છીએ મારા મિત્ર રા. વાચ્છાએ દરોની આપ્યું છે કે નાણાં ખાતાની સ્થિતિ એવી છે કે એવો ઘટોટો થઈ શકે. હિન્દી સરકારની ન્યાયચત્તિને આપણે અપીલ કરીએ છીએ. તેમના મુસદ્દાપણને, તેમની ધર્મ પ્રિયતાને, અને હું આમળ વધીને કહીશ, તેમની હયાને આપણે અપીલ કરીએ છીએ. ભૂતકાળ ભૂતકાળમાં સમાધિ થયો છે અને કોઈ તેને પાછો બોલાવી શકશે નહિ; પરંતુ ખચીત આટલું તો થઈ શકે કે આમાંથી હૃદયવતાં વિરોધ દુઃખ અને પીડા ટાળી શકાય.”

એક સુધારો રજૂ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ તે રજૂ કરનાર અને અનુમોદન આપનાર બે

જાણના હાથજ તેની તરફેણમાં થયા કરવામાં આવ્યા હતા, અને બીજાં કેટલાંક બાપલો યથા પછી, સર્વાનુમતે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

જામીનની હાથગની જમાબંદીને પ્રત્યેક વાર ફરીથી રજૂ થયો. રા. આર. એન. મુદોલ્લેહરે તે રજૂ કર્યો, અને રા. આર. સયાપની પીલાઈએ તેને અનુમોદન આપ્યું; પણ નક્કાઓએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યા પછી તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

કોઈપણ અમલદારે પ્રેરક તરીકે પણ કોંગ્રેસમાં હાજરી આપવી નહિ, એવા મનાઈ હુકમ બંગાળની સરકારે કાઢ્યો હતો તેની સામે અલુમો બતાવવાનો ઠરાવ પસાર થયા પછી તે દિવસનું કામ સમાપ્ત થયું. બાબુ મનમોહન ઘોષે તે ઠરાવ રજૂ કર્યો, મી. ધુલે તેને અનુમોદન આપ્યું અને પ્રયુએ તેની પર મત લેતાં તિરસ્કારપૂર્વક કહ્યું કે, આ બાબત કોંગ્રેસને બહુ યોગ્ય મદદરૂપી છે, પરંતુ એ કોઈ ઉલ્લેખ દરમ્યાન અમલદારે હુકમ કાઢ્યો ન હોય તો તેથી સરકારની પ્રતિબંધને જાણી હાની પડે એ તેથી "આ અમુક્ય હુકમોથી સરકાર જે અલુ-છાજી અને કલંગી રિયલિટીમાં મુકાય છે તેમાંથી તેમને બહાર નીકળવાનો અવસર" આપણે સરકારને આપીએ છીએ. એ અવસર આપવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ ખૂલતી રહી. (ઠરાવને હોદરા ફળીખૂત થયો, કેમકે વાચકને જોઈ દેખાડાને જવાબ આપ્યો કે, સરકારના હુકમ વિષે મેરસમજીની ચર્ચા હતી, તેને કોંગ્રેસ સાથે કરી સંબંધ ન હતો, કોંગ્રેસ સંપૂર્ણ રીતે કાયદેસર હોવામાં છે, અને અમલદારો રાજકીય હિતચાલોમાં સક્રિય ભાગ લઈ શકે નહિ, પરંતુ તેમણે તેમાં વિદ્યો નાખવાં જોઈએ નહિ, અને તે હિતચાલોને સહાય આપવાને અથવા વિદ્યો નાખવાને બીજાં પર દબાવુ કરવું જોઈએ નહિ.)

ચોથા દિવસનું કાર્ય કરવાને કોંગ્રેસ ફરીથી મંત્રી ત્યારે મી. ચાર્લ્સ બ્રેડ લો અને બીબીએન્સ આભાર માનનારો આગ્રેઝ ઠરાવ માન. પંડિત અયોધ્યાનાથે રજૂ કર્યો. દિવાને આમમાં મી. ચાર્લ્સ બ્રેડ લોની દરખાસ્તને અનુમોદન આપવાનું મત મી. બ્રેડલેને આપ્યું હતું, અને

રા. દાદાભાઈ નવરોજીને લોઈ સેશીસ્મરીએ અસમ્મતાપૂર્વક "કાળો માણસ" નું ઉપનામ આપ્યું હતું, તે વાતો તેમણે જણાવી. પણ એએ બાપલો આપ્યા પછી તે ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. નવમો ઠરાવ પણ આભાર વિષે હતો તે પસાર કરવામાં આવ્યો, અને પછી ઠરાવ કરવામાં આવ્યો કે, કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં અથવા નાગપુરમાં મળશે.

પછી બાબુ નરેન્દ્રનાથરોને એક ઠરાવ રજૂ કર્યો, જે હાલ અમલમાં મુદ્દામાં આવ્યો નથી કે, સમય લાગે તો ૧૮૯૨ માં કોંગ્રેસની બેઠક લંડનમાં બરતી, એથી કરીને એક નાનકડું પ્રતિનિધિ મંડળ કરી ન શકે એવી રીતે દિલ્હીને પ્રત્યેક બિદિસ પ્રત્યેક સમયે રજૂ થાય તેને અનુમોદન આપતાં બાબુ સાધિમાને કહ્યું કે, મારા ધારવા પ્રમાણે સફરને માટે અનુકૂળ બંધવરેવા કરવામાં આવે તો ભૂતા વિચારના લોકો જાણી પાંચો નહિ લે, અને રા. વિજયરાધવાચારીએ કહ્યું કે, મદ્રાસને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી તો, આપણી રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં ભૂતા વિચારના લોકોને અવતરાવબદ થવા દેવામાં નહિ આવે. પણી લાંચી ચર્ચા થઈ, અને અંતે ભૂતા વિચાર ધરાવનારા પ્રતિનિધિઓએ પણ નહેર કહ્યું કે, અમે જેમને ચાહીએ છીએ અને જેમને માન આપીએ છીએ તેમને અતિરાય હુકમ થાય તોપણ અમે હેરાને માટે જઈશું.

પછી નાણાં ખાતા વિષે એક ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો; મી. હુમને આપતા વર્ષને માટે સેક્રેટરી તરીકે અને પંડિત અયોધ્યાનાથને સંયુક્ત જનરલ-સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યા; અને ઇંગ્લાંડ મોકલવાનું પ્રતિનિધિમંડળ નીમવામાં આવ્યું. એક જી પ્રતિનિધિ-મીસીસ કમિંગની ગંગુલીને પ્રણયને આભાર માનવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું. કોંગ્રેસના વક્તાસન પરમી બાપલુ કરનાર આ પ્રથમ જી હતી. દિલ્હી સ્વતંત્રતાથી દિલ્હી સીએનો ઉદ્ધાર થયે એનું એ ચિન્હ હતું. પ્રયુએ સ્વાચ્છ સમાને અને બીબ સહાય આપનારાઓને આભાર માનનારા ચોક્કસ સખો ઉચ્ચાર્યા અને છઠ્ઠી કોંગ્રેસ સમાપ્ત થઈ.

કરવાો.

પ્રતિનિધિત્વ.

૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, “ ૧૮૬૧ નો હિન્દી ધારાસભાઓનો કાયદો સુધારવાનો કાયદો” એ નામનો ખરડો મી. ચાર્લ્સ બેંકરોએ હાથમાં પાલોમિન્ટમાં દાખલ કર્યો તેની પર વિચાર કરીને આ કોંગ્રેસ તેને પસંદ કરે છે, કેમકે હિન્દના રાજ્યતંત્રમાં જે સુધારાને માટે તે અગત્ય અભાવે તે સુધારાને મોટો ભાગ તેનાથી મળશે અને ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડના સંયુક્ત રાજ્યની પાર્લામેન્ટને નમ્રતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, તેને પસાર કરીને ધારાપોથી પર બંધાવવા; અને દિવાને આમને આ સુમેલનની વતી કરવાની ઉપલી મતભળની એક અરજી ધરી દાકવાની અને તેની પર સહી કરવાની. અને યથાસમય તે અરજી પાર્લામેન્ટ સમક્ષ રજૂ કરવાને માટે મી. ચાર્લ્સ બેંકરોને મોકલી આપવાની સત્તા આ કરાવથી પોતાના પ્રમુખ રા. ફ્રીડેઝરાલ્ડ એમ. એટાને આપે છે.

આગલા કરાવોનું સમર્થન.

૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ વર્તમાન કોંગ્રેસ, પહેલાંની કોંગ્રેસોએ કરેલા નીચેના કરાવો મંજૂર કરે છે અને તેમનું સમર્થન કરે છે:-

(ક) થી (ઝ) ૧૮૮૬ ની કોંગ્રેસના ત્રીજા કરાવ પ્રમાણે.

(ઠ) ને ૧૮૬૦ નો પાંચમો કરાવ જનાવવામાં આવ્યો, અને ૧૮૮૬ ના (ક) એ તેનું સ્થાન લીધું

(ક) ૧૮૮૬ ના પાંચમા કરાવમાંથી લેવામાં આવ્યો છે.

(ડ) ૧૮૮૬ નો છઠો કરાવ હતો, તેના સરઆતના ચબ્દોમાં થોટાક ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો. તે ચબ્દો નીચે પ્રમાણે હતા. ૧૮૭૮ ના અગ્રીનારમાં કાયદા (ટર્થીવાર બંધીનો કાયદો) પ્રમાણે કરવામાં આવેલા નિયમોમાં કોઈ ફેરફાર કરવાની અવરજવત (ઇ) કે, સર્વ પ્રતિબંધો હટાડી.

હિન્દી અંદાજપત્ર અને હિન્દીઓની પ્રાર્થના.

૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ માનપૂર્ણ પ્રકારે હૃદયગત આશા દર્શાવે છે કે, પાર્લામેન્ટના દિવાને આમમાં કમિટીમાં હિન્દી અંદાજપત્ર રજૂ કરવાને મી. સ્પીકર પોતાની ખુરશી પરથી ઉઠે તે પહેલાં હિન્દના દેશીઓની પ્રાર્થના કોઈ બાબત હોય તો તે દર્શાવવાનો હક્ક પાર્લામેન્ટના સભ્યોને પહેલાં મળેલો હતો, તે હિન્દના હિતની ખાતર એકદમ પાછો આપશે, અને સંપૂર્ણ વિચાર રાખે છે કે ભવિષ્યમાં દિવાને આમ વાર્ષિક હિન્દી અંદાજપત્ર પર કોવી તારીખે વિચાર ચલાવશે કે, તેથી તેનીપર પૂર્ણ અને પૂરતી ચર્ચા થઈ શકે, અને આ કરાવના ચબ્દો પ્રમાણે આ કોંગ્રેસના નામમાં અને આ કોંગ્રેસની વતી દિવાને આમમાં રજૂ કરવાની એક અરજી પર સહી કરવાની પ્રમુખને સત્તા આપે છે.

ચિત્તપાન.

૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, એકસાઇનમાં સુધારો કરવાની કોંગ્રેસની પહેલાંની પ્રાર્થનાઓ સ્થાનમાં લઈને હિન્દી પ્રધાને અને વ્યક્તિની વડી સરકારે જે કાર્ય કર્યું છે તે કલ્પલ કરવા છતાં અને દારપર આવાત વેરામાં થયેલો વધારો, હિન્દમાં જનાવવામાં આવતા જવના દાર પર નાખવામાં આવેલો કર, બદ્દાર ગાળવાની પદ્ધતિ નિર્મૂલ કરવાનો બંજાળ સરકારનો કરાવ અને ૧૮૮૬-૯૦ માં મદ્રાસ સરકારે બંધ કરેલી ૭૦૦૦ દારની દુકાનો-એ સર્વની દર્ધપૂર્વક નોંધ લેવા છતાં આ કોંગ્રેસને શોક વાચ છે કે, ૧૮૯૦ ના પહેલી માર્ચના “ ધી ગ્રેટ એફ હીઆ”માં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા ફરમાનના ૧૦૩, ૧૦૪ અને ૧૦૫ ફરમાઓમાં અને ખાસ કરીને (નીચે આપેલી) ૧૦૩ ફરમાની મેટા હલમમાં દર્શાવવામાં આવેલી એકસાઇનની બાબતોની રાજનીતિ પ્રમાણિત્વાપૂર્વક અમલમાં મુકવાનો આશ્રદ સર્વ પ્રાપ્તિક સરકારને કરવાનું કહેવાની આવરજના દલ રહી છે —

“સ્થાનિક બંદરે બાવનાનું અસ્તિત્વ ચોક્કસ બંધવાને પ્રયત્ન કરવા એકમે, અને જવ રે તે બાવના ચોક્કસ બંધવામાં આવે ત્યારે તેને યોગ્ય પ્રમાણમાં માન આપવું એકમે.”

ગીઠાપરનો દર.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી નાણાં ખાતાની સ્થિતિમાં સારા સુધારા થવાથી, અને મીઠાપરના કરમાં તાલે વધારો કરવાને માટે સરકારે જે કારણોપર આધાર રાખ્યો હતો તે કારણોનો વ્યાવહારિક રીતે અંત આવવાથી આ કોંગ્રેસ આવશ્યક ધારે છે કે, ઉપરોક્ત વધારો લેમ અને તેમ જલદી રદ થવો જોઈએ, અને કોંગ્રેસના નામમાં અને કોંગ્રેસનીવતી નામદાર વાયસરોય ઇન-કાઉન્સિલને એક આશ્ચર્યજનક મોકલવાની પ્રમુખને સત્તા આપે છે.

કાયમની જમાખંદી.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સપ્તમી સુદની જમીનો વિષે અમુક સર્વે લાંબા સમયથી પરિપૂર્ણ થઈ હોય તે સર્વ જમીનોની કાયમની જમાખંદી કરવામાં આવશે, એવું વચન નામદાર મહારાણીના હિન્દી પ્રધાનના ૧૮૬૨ ના ફરમાનમાં આપવામાં આવ્યું હતું, અને સ્વાર પછી ૧૮૬૫ ના ફરમાનમાં તેના સિદ્ધિતાનું સમર્થન કરવામાં આવ્યું હતું, તેનાથી આખા દેશમાં બંધાયેલી આશાઓ જોતાં આ કોંગ્રેસ માનપૂર્ણ વિનંતિ કરે છે કે, હિન્દી સરકારને હવે પવિત્ર કર્તવ્ય છે કે, કાયમની જમાખંદીનો આ પ્રશ્ન વિશેષ વિચાર કર્યા વિના તેને વ્યવહારમાં યોગ્ય શકાય એવે પ્રકારે ઉપાદી સેવા કે પા સૈદ્ધાંતી પણ વધારે વર્ષો પહેલાં નામદાર મહારાણીના હિન્દી પ્રધાને સ્પષ્ટ વચન આપ્યું હતું તે પ્રમાણે સરકારની જમીન મહેસુલની માત્રા સુધર અને કાયમની થાય.

એક તપાસ.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કલકત્તાનાં જિલ્લા સિલ્લ વર્તમાનપત્રોમાં દેખીતી રીતે સત્તાવાર જાહેરખબર આ કોંગ્રેસે વિરમયપૂર્વક વાંચી છે:—

કોંગ્રેસ.

કલકત્તામાં રહેનારા સિલ્લ સિલ્લ સરકારી અમલદારોને કોંગ્રેસ મંડપના પ્રેક્ષક વર્ગમાં દાખલ થવાની રીક્ટિ મોકલવામાં આવી છે એવી ખબર પડતાં બંગાળ સરકારે સપ્તમી સેક્રેટરીઓને અને પોતાને આપીન ખાતાના

ઉપરીઓને એક સચ્ચુંબર મોકલાવી ધ્યાન ખેંચ્યું છે કે, હિન્દી સરકારના હુકમો અનુસાર આવી સમાજોમાં પ્રેક્ષકો તરીકે પણ સરકારી અમલદારોની હાજરી ઇષ્ટ નથી, અને એવી કોઈ પણ સમાજમાં તેમને લાજ લેવાની સંપૂર્ણ મના કરવામાં આવે છે:

અને બંગાળના નામદાર લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરના ખાનગી સેક્રેટરીએ સ્વામત સમાજના મંત્રીને લખેલા પત્ર (જેની આબેહુમ નકલ નીચે આપવામાં આવી છે) વાંચ્યો છે:

વેલ્વેલીઅર.

૨૬ મી ડિસેમ્બર, ૧૮૬૦.

બહાલા સાહેબ,

કોંગ્રેસના મંડપમાં પ્રેક્ષક વર્ગમાં દાખલ થવાની સાત રીક્ટિઝ ગઈ કાલે સિંઈ તમે દૂપા કરીને મારે શીરનાથે મોકલી હતી, તે આ સાથે પાછી મોકલાવતાં અને લખવાતું ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે, લેફ્ટનન્ટ-ગવર્નર અને તેમના ઘરનાં માણસો કોઈપણ પ્રકારે જી રીક્ટિઝનો લાભ લઈ શકે એમ નથી, કેમકે આવી સમાજોમાં હાજરી આપવાની સરકારી અમલદારોને હિન્દી સરકારે ચોક્કસ મના કરેલી છે.

તમારો વિશ્વાસુ,

પી. સી. હાથોન.

ખાનગી સેક્રેટરી.

જે. થોસલ, એક્સચાન્જર, મંત્રી

કોંગ્રેસ સ્વામત સમા.

તેથી આ કોંગ્રેસ પોતાના પ્રમુખને સત્તા આપે છે, અને સૂચના કરે છે કે, આ કોંગ્રેસની કોઈ પણ સમાજોમાં પ્રેક્ષકો તરીકે પણ હાજરી આપવાની સરકારે સરકારી નોકરોને મના કરી છે, એવા આ પત્રોમાં આવેલા કથન વરફ નામદાર વાયસરોયનું ધ્યાન ખેંચ્યું અને બંગાળના નામદાર લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરે હિન્દી સરકારના હુકમોનો ખરો અર્થ કર્યો છે કે પોટા ૧ તેની અવગંધ માનપૂર્ણ પ્રકારે તપાસ કરવી.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મી. થાલર્સ જૈંઝો એમ. પી. એ ગયા વર્ષમાં જે અમુક સેનાઓ કરી છે, તથા જિલ્લા એજન્ટોનું

નાયકપદ સર હમ્મદુલ્લા, વેડજેનર્ન, મી. ડ. હમ્મદુલ્લા. એસ. કેપન, મી. જે. બ્રાઇટ મેંદેરન એમ. પી. મી. જે. એલીસ એમ. પી. મી. જ્યોર્જ યુલ, અને રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ જે નિઃસ્વાર્થ હસ્યાદ અને સક્રિય સંબંધી છે, તેને માટે કોંગ્રેસ તેમનો ઉત્તમ આભાર માને છે, અને એજ સીના સેક્રેટરી મી. ડી. સી. આઈ. ઇ. એ. તથા ઇંગ્લાંડ ગયલા પ્રતિનિધિઓ બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, રા. આર. એન. મુદોલકર, બાણુ હમ્મદુલ્લા. આર. બેનરજી, મી. ચાર્લ્સ નોર્ટન, અને મી. એ. એ. લુમ-એ સર્વેએ અત્યંત પોતાને માટે નબાયતી બારે ફરજ જે પ્રકારે અદા કરી તેની કોંગ્રેસ કદર કરે છે, અને ખયાલથી વધારે ભેદર સજાઓમાં અને તેથી ઘણી વધારે ખાનગી સભાઓમાં બ્રિટિશ પ્રતિનિધિઓને સંલગ્ન આપકાર આપ્યા હતા અને તેમાંના એક અથવા વધારે પ્રતિનિધિઓને હેલ્ડ ઈસસોલ્યુશન સંબંધી હતા, તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ટિવોની બાગના માલીકો કુમાર દેવેન્દ્ર મલીક અને બાઈઓ, મોહન બાગ વીલાના માલીકો બાણુ એન. સી. બોઝ અને બાણુ ભુવેન્દ્રનાથ બોઝ, અને પ્રતિનિધિઓના ઉપયોગને માટે કૃપયા આપવામાં આવેલાં ગૃહોના માલીકો માન. સર રમેશચંદ્ર મિત્ર, રા. ડી. એન. પવિત્ર, બાણુ જનકીનાથ રાય, બાણુ ગોપી મોહન રાય, બાણુ હરેન્દ્રનાથ રાય, બાણુ હિરોદી મોહન રાય, બાણુ રામનાથ ઘોષ, અને બાણુ જમાદાર ઘાસી-રામનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

કોંગ્રેસ કાર્ય.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર્વ સંયોગો સાતુકળ હોય તો ૧૮૯૨ માં કમમાં કમ ૧૦૦ પ્રતિનિધિઓની કોંગ્રેસ ઉપાડમાં ભરવાને માટે હામચલાઈ વ્યવસ્થાનો રચી લેઈએ, અને પોતાપોતાનાં મંડળોમાંથી મોકલવાના પ્રતિનિધિઓના નામો આવવી કોંગ્રેસમાં ભૂલે ભૂલે સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓ રજૂ કરે એવી રચના કરવી.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હમણાં સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીના હાથમાં નાણાં છે અને બીજાં મળવાનાં છે, તેમાંથી વીસ હજાર રૂપીઆની એક ખીજ રકમ કાયમના ફંડમાં ઉમેરવી, અને ક્લિફ્ટડ ડીપોઝિટમાં (સ્થાયી અનામતમાં) મુકવી અને ૧૮૯૦ ના આ વાલુ વર્ષમાં બીજાં નાણાં મળે તે દિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ કમિટીના તરતના ઉપયોગને માટે રહેવા દેવાં, પરંતુ ૧૮૯૧ નાં લવાજમો ભરાય કે તે રકમ ભરવાઈ કરી દેવી, અને ઉપર તેને પણ કાયમના ફંડમાં ઉમેરવી.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, વ્યક્તિઓ તરફથી બ્રિટિશો મળે તે ઉપરાંત રૂ. ૪૦,૦૦૦ કોંગ્રેસની બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચને માટે અને રૂ. ૬,૦૦૦ જનરલ સેક્રેટરીની ઓફીસ અને ખાતા માટે કાઢવામાં આવે છે, અને કમિટીમાં ચોખ્ખા થયા પ્રમાણે ભૂડાં ભૂડાં મંડળો અને છલ્લાઓએ પોતાના ફાળા આપવા.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ઇંગ્લાંડમાં કોંગ્રેસના અભિપ્રાયો ફરીતવાને અને જે રાજકીય સુધારાઓના કોંગ્રેસે પક્ષ કર્યો છે તે તરફ બ્રિટિશ ભેદર પ્રભુત્વ ધ્યાન ખેંચવાને માટે મી. જી. યુલ, રા. કીરોચલાઈ મેલ્ટા, બાણુ હમ્મદુલ્લા. સી. બેનરજી, મી. જે. આઈમ, બાણુ મનમોહન ઘોષ, મી. એ. એ. લુમ, બાણુ હાલિયરજી બેનરજી, રા. દાદાભાઈ નવરોજી, રા. ડી. એ. ખરે, અને પોતાનાં મંડળોની સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓની મંજૂરી અને પસંદગીથી જે કામને માટે અન્ય ગૃહરથી પોતાની મેળે તૈયાર થાય તે સર્વની આ કોંગ્રેસ નિયમસર નીમણુંક કરે છે.

સમાપ્ત.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ, અંધપ્રાદેશ અને વરાહ કમિટીઓ અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી વચ્ચે હવે પછી ઠરાવવામાં આવે તે પ્રમાણે મદ્રાસ અથવા નાગપુરમાં ૧૮૯૧ ની ૨૬ મી ડિસેમ્બરે સાતમી દિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો ભેટક મળશે.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષમાં મી. એ. એ. લુમ અને પંડિત અયો-ધ્યાનાથને જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ-સેક્રેટરીઓ તરીકે ફરીથી ચૂંટી કાઢવામાં આવે છે.

સાતમું પ્રકરણું.

સાતમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૮૯૧ નો ૨૮, ૨૯, અને ૩૦ મી ડીસે-
મ્બરે સાતમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને આવકાર આપ-
વાનું માન નાગપુરને મળ્યું, અને હાલખાગમાં
એક અતિ સુંદર મંડપમાં ૮૧૨ પ્રતિનિધિઓ
એકઠા મળ્યા. તેમાં ૪૦૦૦ પુરશીઓ હાજી અને
તેનો ખુલ્લેખુલ્લો ચીકાર બરાબ ગયો હતો. પ્રતિ-
નિધિઓ નીચે પ્રમાણે હતા:

વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા.	૫૬
સુધાપદ (૧૩૫ અને સંધિ ૨)	૧૩૭
વરાહ, મધ્ય પ્રાંતો અને સીકંદ્રાપાદ.	૪૮૦
બંગાળ.	૭૩
પંજાબ.	૫
મદ્રાસ.	૬૧

૮૧૨

બાનું એમ કે સ્વાગત
સહાના પ્રમુખ ૧. સી.
નારાયણ સ્વામી નાયક
મ્યુનિસિપાલિટીના પણ
પ્રમુખ હતા, તેમણે બધો-
રના બે વાગ્યે પ્રતિનિધિ-
ઓને આવકાર આપ્યો.
“ બ્રિટિશ પ્રબલ આગ-
મનને હિન્દનો પુનર્જન્મ
આભારી છે ” તે પ્રભ
તરફ હિન્દના પ્રેમ વિશે
લાગણી પૂર્વક ગોળ્યા,
અને મધ્ય પ્રાંતોના સીકંદ્રાપાદની મી. એ. પી.
મંકડોનેલે વાલમનસાઇ પૂર્વક કહ્યું હતું કે, અને
સાથે વળગે છે ત્યાં સુધી તો કોઈ પણ અમલ-
દારને કોંગ્રેસમાં હાજર રહેવાની ઇચ્છા હોય તે
હાજર રહી શકશે, એ વાતનો તેમણે પૂરાવા
આપ્યો.

જો. મી. પી. આનંદ આર્જુ.
સાતમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

સવ સાહેબ પી. આનંદ આર્જુને પ્રમુખ
તરીકે ચુંટી કાઢવાની દરખાસ્ત પાંડિત અયો-
ધ્યાનાથે રજુ કરી અને રા. કીરોડરાઈ મહેતાએ
તેને અનુમોદન આપ્યું. પુરશી લેવી વેળા તેમણે
કહ્યું કે, પ્રમુખ તરીકે બીજા બે નામ સૂચવવામાં
આવ્યાં હતાં, જેમાંના એક પાંડિત અયોધ્યા-
નાથની ઇચ્છા એવી હતી કે, પ્રમુખપદ મદ્રાસમાં
જન્ડું નેમીએ, અને બીજા દિવાન બહાદુર એસ.
સુબ્રમન્ય આચરને મદ્રાસની હાઇકોર્ટનું ન્યાયા-
ધીશ પદ આપવામાં આવ્યું હતું, તેથી તે

કોંગ્રેસમાં ભાગ લેવાને
અસાધ્ય હતો. પછીથી
“ સાર્વજનિક કલ્યાણની
મૂર્તિ સમાન ”, મી.
ચાર્લ્સ બ્રેડ્ફોર્ડ એમ. પી.
ના મતપ્રધી હિન્દને ન
પૂરાય એવી ખોટ ગણ
હતી, તે વાત તેમણે
હાઈકોર્ટ કોર્સે સુધારાનો
ચેતાનો નિર્ભય ખરડો
પણ તત્કાળપડ મુક્યો, તો
અને હિન્દ લગભગ બળ-
વાનું અણધાર આવી
ગયું ત્યાં સુધી લગભગ
વીસ વર્ષો પર્વત બ્રિટિશ
સરકારે બેદરકારી બતાવી
હતી, તે પાછી ફરીથી

બતાવવામાં આવે છે એ ઉપરથી હિન્દને ફેરવી
ખોટ મળે છે તે માલુમ પડે છે. સાર રી. માધવરાવ
અને ડા. રાજેન્દ્રલાલ મિત્રનાં મરણોની પણ
સરોક નોંધ લેવામાં આવી. મી. એ. જો.
ભુવને જવાનો સમય નજીક આવતો બધે છે
તે વાત દર્શાવીને ત્રણ વર્ષે કરાવ્યા પ્રમાણે

લંડનમાં કોંગ્રેસ ભરવા વિષે અને જનસમૂહોમાં કોંગ્રેસના કાર્યના જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા વિષે પ્રમુખે કોંગ્રેસનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

પછીથી પ્રતિનિધિઓએ સુદી કાઢેલી વિષય નિર્ણાયક સભા કોંગ્રેસે મંજૂર કરી, અને બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ પ્રથમ ઠરાવ રજૂ કર્યો. ઇંગ્લાંડમાં કોંગ્રેસની બેઠક ભરાય નહિ ત્યાં સુધી કોંગ્રેસની વાર્ષિક બેઠક ભરવી બંધ કરવી કે નહિ કે એ મદત્તના પ્રશ્નપર વિચાર કરીને રીપોર્ટ કરવાને માટે એક કમિટી નીમવા વિષે એ ઠરાવ હતો. ઇંગ્લાંડમાં બેઠક ભરવી અને સાથે સાથે નિયમિત બેઠકો આદર રાખવાની તરફેણમાં લાગણીપૂર્ણ બાબતુ તેમજ આપ્યું, અને ઠરાવને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી કોંગ્રેસ મુલતવી રહી.

૨૬ મી ડીસેમ્બરે મી. વૅલ્ડસ્લેનો ૮૨ મી જન્મ દિવસ હતો, તે દિવસે સભાના કામની શરૂઆત પૂર્વે વૅલ્ડસ્લેનો નામના ત્રણ ઘંઘરિયા કરવામાં આવ્યા. પછી બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ બીજો ઠરાવ રજૂ કર્યો તેમાં સુધારા ઠરાવવામાં કોંગ્રેસનું મૂલ્ય કેટલું બધું છે તે તેમજ આમદપૂર્વક દરોવી આપ્યું. તેના સમર્થનમાં વાઘબા પ્રતિભા અને પંબળની ધારા સભાએ માટેની ભાગણી, વાઘબા પ્રતિભા ધારાસભાની સ્થાપના અને બીજા કેટલાક ઇક ફેરફારોની વાત જણાવી તેમજે કહ્યું કે, હિન્દ પૂર સારી રીતે રાજ્ય ચલાવવામાં આવતું નથી, પરંતુ “તેમાં બ્યક્તિઓનો દોષ નથી; પદ્ધતિનો દોષ છે; નોકરસાદી બુદ્ધિરાહસી, આપણું સત્તાધારી મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું છે, અને હિન્દમાં તથા સમગ્ર સુધરેલી હુનિયાના બહેરે અભિપ્રાયના વધીતમંડળની સમક્ષ તેનીપર દોષારોપણ કરવું જોઈએ. એ આપણું સત્તામાં સ્વતંત્ર છાપાં અને બહેરે સમા ભરવાના હક્કનું મિશ્રણ યંત્ર છે.” [ત્યારપછીથી એ બનેલક લેવામાં આવ્યાં છે.]

“હિન્દી સરકારની નાણાં વિષયક સ્થિતિ કેવી છે તેના હુકામાં સરવાળો લેવાયો. તેમાં વારંવાર નાણાંની નુક પડે છે, અને કરજમાં દંમેશાં વધારો થતો જાય છે.....”

મનમાં એ અભિલાષાઓ જાગત કરી છે, તે સંતોષવાને તે બંધાયતું છે.....મને કહેતાં શોક થાય છે કે, સરકારની રાજનીતિ સામ નથી. કેટલીક વખત તે રાજનીતિ ખીજવાટ ઉત્પન્ન કરે છે. સ્વયંસેવકોની વાત લો. સ્વયંસેવકો તરીકે નામ નોંધાવવાથી આપણને વિમુખ રાખવામાં આવ્યા છે. આર્મીનીઓ, હબસીઓ, પશ્ચિમ આફ્રિકાના મુલેટોઇઝ, અને કલકત્તાનાં “ભીંડી બળરોમાં” વસનાર અનેક પ્રકારના મનુષ્યો—એ સર્વ સ્વયંસેવકો બની શકે છે, તેઓ આપણા શરવીર થોડા છે, તેઓ આપણાં ચઢો અને સુલાઓના સરકાં છે. આ વિષય ભેદો છે, અને મને ખાતરી છે કે, સનકરીર મળવળના અનિવાર્ય બળ આગળ તેઓ અદસ્ય થવા જ જોઈએ. તે બ્રિટિશ કાયદાના રહસ્યથી વિરુદ્ધ છે; આ દેસના લોકોનાં ક્રુદ્ધો અને અંતઃકરણોમાં કોવરાઈ રહેલા, સર્વ માનુષીય કાયદાઓથી પર એવા કુદરતના કાયદાના રહસ્યથી પણ તે વિરુદ્ધ છે.”

આ સમજું સંપૂર્ણ સત્ય છે; એ સબ્જો ૧૮૬૧ માં બોલાયા હતા; આ ઇસ્વીસનનું ૧૮૬૫ વર્ષ છે.

૧૯૧૩ મી. આર સી. બોલે કરાવને સંલેખમાં અનુમોદન આપ્યું હતું, અને તાણીઓની અજનાપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

મી. પ્રીતલે કનેડાએ પછી વીજો કરાવ રજૂ કર્યો. તે કરાવ અને ચોથો, પાંચમો, છઠ્ઠો, સાતમો અને આઠમો એ કરાવો જે કે બૂફા બૂફા રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ ખરેખર તે “રજતીયા કરાવ” જેવા હતા. મી. કનેડાએ “સાતિ, કરકસર, અને સુધારા” વિષે સુંદર બાબતુ આપ્યું, અને કહ્યું કે, ૧૮૭૮ માં હિન્દપર ચડાઈ આવવાનો બધ રાખવામાં આવતો હતો ત્યારે હોંડી હબોએ કહેતા સબ્જો “વેસાનિક સરહદ” ને બદલે આપણે યાદ રાખવા જોઈએ. “સરપર ખબરો, આખાં અને સંદુદ પ્રબ-દેસના ખરેખરા બચારો એજ છે.” લોકોની તરફેણમાં તેમજે એ સબ્જો વચ્ચારી તે ૧૮૬૧ માં બેટલી દરજાત્મક રીતે સત્ય હતા તેરવાન ૧૮૬૫ માં પણ સત્ય છે. તેમજે કહ્યું કે:—

હાજો લોકોને એક વર્ષના ઉગાધી બીજ

વધેનાં છેડા સુધી પૂરતો ખોરાક મળતો નથી. આપણા જીવનમાં પ્રતિદિન પેટ ભરેલાં રાખવાં એ આપણામનના દરેક નજી બંધ છે, પરંતુ એક દિવસ ગયા પછીથી બીજા દિવસ પેટ ભરાશે કે કેમ ? તે તેમાંના ધણી બંધુતા નથી. ”

રા. મુઠાલકરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, “બીજા, ફેલાઈ ગયેલી, વધતી જતી ગરીબાઈ” છે, તેમણે સર વિલિયમ ડાંટરના શબ્દો રોક્યા કે, હિન્દના પૂરેપૂરા ૪ કરોડ લોકો પોતાની જાંઠ-ગીમાં પૂરતો ખોરાક ભાળતા નથી, અને સર આર્થર્સ ઇલીઅટના શબ્દો રોક્યા કે, “હું કહેતાં અચકાતો નથી કે, ખેડૂતોની અર્ધા સંખ્યા એક વર્ષના અંતથી તે બીજા વર્ષના અંત સુધી પેટ ભરીને ખાતું બેઠે છે” તે બંધુતા નથી ” કેટલાક દુઃખોના તેમણે આંકડા આપ્યા—૨૨ વર્ષોમાં એક કરોડ બીરા લાખ માણસો મરણ સંજ્ઞા યથા હતા. એક હિન્દીની સરેરાશ આવક સરકારે રૂ. ૨૭ ગણી હતી, જ્યારે અંગ્રેજની આવક રૂ. ૫૭૦ છે. અને એ તો સરેરાશ છે; કેટલાકની આવક પ્રચંડ હોય છે; ત્યારે ગામ-ડીઆલોની આવકો કેટલી બધી ઓછી હશે ?

લાલા સુરદીધરે હાલમાં ધણું અસરકારક ભાષણ આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે કંઠાલીપત, દુઃખ, અવનતિ, દુઃખ, ખેડ, શુન્દા એ સઘળાં ગરીબાઈ રૂપી ડાકણની પ્રજા છે. એમાં સર્વનો દોષ છે—સરકારનો અને પ્રજાનો.

“તમારા બંધુઓનાં હૃદયોનું રૂપરેખા કરી જાડી બનવાના કાર્યમાં આ દુષ્ટ રાક્ષસો સાથે જોડાવામાં તમને સંતોષ છે, એમ લાગે છે. (ના, ના, ના પોકારો). હું કહું છું, હા; આસ-પાસ જીવો; આ જીવનો અને દીપકો, અને યુરોપી બનાવટનાં ખુરસીઓ અને ચેલે, અને કઠકઠતાં કપડાં અને સાહેબ લોકોની ટોપીઓ, અને અંગ્રેજી રમણા અને લોનેટો અને ફ્રાકો, અને ચાંદીના ચુકવાળા નેતરની લાકડીઓ, અને તમારાં જીવોની એસ આરામની સર્વ ચીજો હિન્દના દુઃખના વિજય સ્તંભો, હિન્દના જૂનમજનાં સ્મરણ ચિન્હો નહિ તો બીજું શું ? યુરોપી બનાવટની ચીજો પાછળ તમે અર્ચલો દરેક રૂપીઓ તમારા ગરીબ બંધુઓ

હવે પોતાનો નિર્વાહ નહિ ચલાવી શકનાર પ્રમાણિક કારીગરો પારોલી તમે રૂંદી લીધો છે. અલબત્ત હું બહુ છું કે, શુદ્ધ પરોપકાર વૃત્તિએ હિન્દમાં અંગ્રેજ બનાવટનો માલ ભરી દીધો, અને ધીમે ધીમે પણ સચોટ રીતે દરેક દેશી ઉદ્યોગને મારી નાખ્યો. આ કાર્યની સરજતા કરી આપવા માટે શુદ્ધ પરોપકારવૃત્તિએ આપાત વેરો કાઢી નાખ્યા અને ધનવાન લોકો તરફથી દર વર્ષે ભરવામાં આવતા ત્રણ કરોડ રૂપીઆની આવક ફેંકી દીધી, અને આ દુષ્ટ આત્મભોજને સમતોલ બનાવવાને માટે ગરીબ લોકો તરફથી અપાતા ગીઠાના કરમાં વધારો કર્યો; અને હિન્દના એકના એક નાનકડા નવા ઉદ્યોગને મારી નાખવાને માટે આપણી પર ફેંકટરો નિયમોનું હમણું તેજ પરોપકારવૃત્તિ દબાણ કરી રહી છે. અરે હા, એ સર્વ પરોપકારવૃત્તિ છે, પરંતુ બીજાં પરિણામો સાથે એણે પરિણામ આપે છે કે, તમારા બંધુઓ જીવે મરે છે.

રૂપીઆના દોઢ મહુ ધરે અને બે મહુ ચણા વેચાતા હતા તેને હજી ૩૦ વર્ષ પછી થયાં નથી, કેમકે આપણે હાણી પરદેશી ખાતે ચઢાવવામાં આવતો ન હતો. હમણું તે ધણી વધારે મેચે છે, અને ગરીબ લોકોને પેટ ભરતાં છ ગણી વધારે સુસ્તી વેળા પડે છે, કેમકે આપણા કાદારો સાફ કરી નાખવાને માટે આપણા પેશા પરોપકારી લોકોએ અનિર્બંધ બ્યાપારનું ભૂત ઠણું કર્યું છે. અનિર્બંધ બ્યાપાર, પ્રજાઓ વચ્ચે નિષ્પક્ષપાત, આ આડંબર તરફ અને અલ્પ તરફ તરફાર છૂટે છે. ગરીબ બનેલા હિન્દુસ્થાન અને કુલેલા સુદીંદર ઇંગ્લાંડ વચ્ચે બ્યાપારમાં કેવો નિષ્પક્ષપાત હોય શકે ? ત્યારે તો એક બાળક અને જીવવાન પ્રજા વચ્ચે—સસલા અને અજગર વચ્ચે નિષ્પક્ષપાત સુદની પણ વાત કરો ! ખરેખર, તે સપણું હવે અર્થસાત્ર પ્રમાણે છે, પરંતુ મારા મિત્રો, આરંભું ચાલ રાખો—એથી પણ તમારા બંધુઓ જીવે મરે છે.

અને સર્વ દેશી ઉદ્યોગોના નારાધી આપણી લલી સરકારને બેઠેલા બધા રોક થયો છે, આપણી જરૂર પરી પાડવાની અને આપણા લોકોને માટે કાચ થોધી કાદવાની સ્થિતિમાં

એકવાર ફરીથી આપણે યુક્તવું જોઈએ તેને માટે તે સરકાર એટલી બધી આદર છે કે, ૩૦ કરોડની ખસતીમાં, યુ' માનું' યુ', લગભગ એક ટકાન ખારિ-શાવિક (રિડીકલ) સાબાઓ સ્થાપી છે. "

અકબરે પોતાનું નાણાખાતું દિન્દુ પ્રમાણેને સોંપ્યું' હતું, અને તેમની પાસે યુક્ત નાણાં બચતાં અને ફાજલ પડતાં, તથાપિ દિન્દીઓને પોતાના નાણા ખાતાની બ્યવસ્થા રાખવા દેવામાં નથી આવતી તે વિષે તેમણે કહીને ફર્કાઈ હતી.

રા. ડી. ઇ. વાચાએ વધના જતા લોકોની ખર્ચનો પ્રશ્ન ઉપાડ્યો, અને બતાવ્યું' કે, બ્રિટિશ દિન્દીની મહેસુલી પદ્ધતિથી ગામડાના લોકોની દુર્દશા થઈ રહી છે. ૧૮૧૪ અને ૧૮૮૫ ની વચ્ચે લોકોની ખર્ચમાં પાંચ કરોડનો વધારો થયો હતો. ૧૮૧૬ માં તે ૧૪ કરોડ હતો. ૧૮૮૫-૮૬ થી ૧૮૯૦-૯૧ માં તે વધીને ૫૪ કરોડ થયો હતો, અને તેમાં વધારો થવા ચાલુ છે. . .

અમારા વાચકો ચાલુ કરશે કે, ફેબ્રુઆરી વિષે રા. ગોખલેનો ખર્ચો નામંજુર કરવામાં આવ્યો હતો, કેમકે ૬૨ વર્ષે તેથી ૫ થી ૧૦ કરોડ સુધીનો ખર્ચ થાય એમ હતું. .

પરિવર્ત મહનમોદન આર્થિકીયાએ દીઠ કરી કે, દિન્દી સીનિકો દિન્દીની બહાર ગયા હતા, જ્યાં જ્યાં મંદારાણીની ઇચ્છા થઈ ત્યાં ત્યાં મંદારાણીને માટે તેમણે પોતાનું સોદી રેંડ્યું' હતું, પરંતુ તેઓ ફક્ત મુખેશરો અને રીસાલદાર મેજોરો બની રાકે છે, અને ૨૫ વર્ષની નોકરી પછી " ગ્રંથ કાલે નેહાલસા સળ-લેફ્ટનન્ટને " આપીને રહેડું મરે છે. એજેન્ટમાં આવે છે કે બોલવામાં આપણે કરતા અને બુરસો બતાવીએ છીએ. " જે માણસને ફક્ત મારવામાં આવે છે તે જ જૂમ પાડે છે, ફક્ત પાસે લેભલા હોય તે નહિ " રા. કે. ઇ. દેશપાંડેએ વારંવાર કરવામાં આવતી જમાબંદીનો પ્રશ્ન હાથમાં લીધો. તેથી ગામના લોકોપર ખરાબ અસર થઈ છે. હિંમતોના વધારાની ફીલ કરવામાં મૂર્ખતા છે, કેમકે ગામના લોકો નેચવાને માટે, નહિ, પરંતુ આવવાને માટે ખેતી કરે છે. બીજાઓએ બાપણો કમી, એક ખેડૂતે કહ્યું કે, મારા છોકરામાં નવી

જમાબંદી હમણાં કરવામાં આવી છે, તેથી એક તાલુકામાં ૬૧ ટકા મહેસુલ વધી, બીજા તાલુકામાં ૬૨ ટકા વધી, અને ત્રીજા તાલુકામાં ૧૧૬ ટકા વધી. થોડાં ગામોમાં ૩૦૦ થી ૫૦૦ ટકા જેટલો મહેસુલમાં વધારો કરવામાં આવ્યો છે. ગામના લોકોનો નાશ થતો જાય છે. પ્રમુખે ચર્ચા સંકલ્પતાં મનંજેરી દીઠ કરી.

" સુધળી ફીલવનું પરિણામ એ છે કે, અત્યંત અસર કરે એવી સત્ય વાતો અને આંકડાઓ આપણને એક તરફથી ડુવા અને બીજા તરફથી હવાડાની વચમાં યુધી દે છે કાંતો, જે આપણે સત્તાવાળાઓનું કહેવું માનીએ તો રશીઆની ચલાઈને આધીન થવું, અથવા જે સત્ય વાતો જોઈએ તો, ૬૨ હજ વર્ષે આપણા કરોડો દેશ બમુલો દુષ્કાળથી મરી જતા હોય ત્યારે આપણે સાંતિપૂર્વક ભેષા મરવું' જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે સહજાનો આ સારાંસ છે. એમાંથી એક સ્થિતિ ના પાડી ન શકાય એવી વાતોપર રચાયેલી છે અને હજી પણ આપણને સંતાપી રહી છે, તે સ્થિતિ દૂર કરવાનું આપણે સરકારને કહીએ છીએ અને જરૂર પડે તો પેશી બીજા હાયાતમક અને હજી અતિ દૂરની સ્થિતિમાં અમને બસે રક્ષણ દીન સ્થિતિમાં રહેવા દે-સત્ય કહો તો તે વાત વિષે અમને અર્ધાં નથી. "

૧, કરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. .

લો. આ બી. ઇ. તિલકે ચાલો કરાવ રજૂ કરતાં કહ્યું- બ્રિટિશ સરકાર તમારું રક્ષણ કરે છે, ત્યારે તમારે લશ્કરીયાર શા માટે જોઈએ ? એ પ્રશ્નો ઉત્તર સ્વેચ્છાથી મળે છે જંગલો પશુઓ અને કાલકાળ જંગલો પડા (રક્ષિયા) તરફે ૨૫ કરોડ પ્રબળું રક્ષણ કરવાનું; કાર્ય સરકાર પોતાને માથે લે છે. તેમના પોતાના આંકડા બતાવે છે તે પ્રમાણે, જંગલો પશુઓ સામે તેઓ પ્રબળું રક્ષણ કરેલ નથી, અને ઉત્તરના દુરમન વિષે તો ન્યારે સમય આવશે ત્યારે બેસાક અમે અમારાથી બનવું' કરીશું, પરંતુ દરમ્યાન તમારી તૈયારીઓ દેશમાં જીવનને લ્યવી નાંખે છે. ૨૫ વર્ષ પછી રશિયાનો હુમલો કરશે, તેથી લોકોએ બૂંધે મરી જવું, એવું' અમે ઇચ્છવા નથી.

રા. એલિ મંદુરમંદ લીમંદુએ લીલા કરી કે, જર્મન સેનિકનો ખર્ચ ૩. ૧૪૫ થાય છે, ફ્રેન્ચનો ૩. ૧૮૫, ઇંગ્લાંડમાં અંગ્રેજોનો ૩. ૨૮૫ પરંતુ દિનક્રમાં ૩. ૭૭૫. ઇંગ્લાંડમાં માયા દીક્ર આવક ૪૨ પાઉંડ છે, ફ્રાન્સમાં ૨૩ પાઉંડ, જર્મનીમાં ૧૮ પાઉંડ, દિનક્રમાં ૧ પાઉંડ ૧૦ શીલિંગ. બીજાઓએ બાપલો કર્યા અને કરાવ પસાર થયા.

એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાનો પ્રાંચનો કરાવ રજુ કરવામાં આવ્યો, અનુમોદન આપવામાં આવ્યું અને પ્રસાર થયો, અને જેરા અને એકસાઇલ વિષે છૂટા કરાવ પણ પસાર કરવામાં આવ્યો. ન્યાય અને પોલીસના વહીવટના સાતમા કરાવ વિષે પ્રથમે એક મુદ્દમાલી લાગુ કરી, જે નોંધવા જેવી છે: એક આરોપીને ગુન્હેગાર કરાવવાનો એક મેલ્ટ્રેટ નિશ્ચય કર્યો હતો, અને તે ધરાઈ એટલે 'દખીતો' હતો કે, મુદ્દમો સેરાસમાં મોઢાવામાં આવ્યો. તેનો મુદ્દમોમાં ઉદ્દેશ્ય થોડુંક આ પ્રમાણે હતું: "આરોપીના ગુન્હા વિષે મને સંપૂર્ણ સંતોષ થયો છે; તેને ગુન્હેગાર કરાવવાને અને સજા કરવાને હું તત્પર હતો, પરંતુ મારા હાથ બંધી લેવામાં આવ્યા છે." સેરાસ કેટે ફર્પીટીની હકીકત સાંભળ્યા પછી, આરોપીને બચાવ કરવાનું હજી સિવાય માનપૂર્વક છાડી દીધો.

રા. હેરમખન્દ્ર મેત્રે કેળવણી વિષે આગમી કરાવ રજુ કરતાં હતા કે, સરકાર પ્રાથમિક કેળવણીને ખરે કાંઈ કરતી નથી. અને વ્યવસ્થા કેળવણીમાંથી પાછી હકવાનો થત કરે છે, અને છતાં કહે છે કે અમે પ્રાથમિક કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાને આતુર છીએ. એની સામે સત્ત વાત હજી વિના આપણે સરકારને જવા છદ્ધુ નહિ. જો કેળવાયદાઓની સંખ્યા ઘણી નાની હોય તો તેમાં સરકાર વિના બીજા કોનો દોષ છે? એક સુદર વિજ્ઞાપિ કરી તેમણે પોતાનું બાપલ સમાપ્ત કર્યું:

સરકાર ત્રણ દેહી વર્ષ ઉપર આ મહાન પ્રયત્ન તરફ દિશ્યા પ્રત્યુલ્લેખ જણાવતારે આકર્ષ્યું. "આ દિન્દીઓનું ભાવિ કલ્યાણે આપણને સોંપ્યું છે, તેમને આપણે હંમેશાને ખરે અજ્ઞાનાવસ્થા અને ગુલામગીરીમાં રાખીશું? અથવા આપણે તેમને

કેળવણી આપીશું, અને પોતાનાં દેશના સમય-વંચીવંચમાં સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકે જોડવાને તેમને શૈક્ષ્ય અને આતુર બનાવીશું?" દિન પ્રતિદિન પાલોગેટી જાને સમાજોમાં મહાન થય્યા થઈવવામાં આવી અને ઉવટે પોતાના ઉમરાવો અને પ્રતિનિધિઓની મારફતે પ્રભુએ બીજા અને વધારે ઉમરા માજનો સ્વીકાર કર્યો. વર્ષો સુધી આ મિલુવ પ્રમાણે પ્રામાણિક રીતે કાર્ય કરવામાં આવ્યું, અને લોર્ડ કર્ગી (તે સમયના લોર્ડ સ્ટેન્લી)નો ૧૮૫૬ નો ખરીતો અને લેન સ્ટુઅર્ટ મીલનો ૧૮૫૪ નો પ્રખ્યાત ખરીતો બ્રિટિશ પ્રભુના પ્રામાણિક આચર્યના પુરાવા છે. પરંતુ સમજદાર સ્વતંત્રતાને પક્ષ કરનાર, અને નીહાન દિન્દી નોંધરાહીની આપણુદ સત્તાઓ અને એક હતુ હકો પર ત્રાપ આરનાર કોર્મિસ મુધારીમાં આવી ત્યારથી તે મિલેરસાહીને પોતાની આ પ્રિય સંપત્તિ માટે કાય પેટા અને લેમના મધારે ઉમરાવેશ બંધુઓને વંચીવે છે પરંતુ રાજનીતિના કોષપૂર્વક વ્યવસ્થા કર્યો હતો, તેમની સ્વીકારવાનો જલ્દી દિશામાં ગતિ કરવાની અભિલાષા કરવા માંડી છે.

બહુ મોઢું થયું છે, મારા મિત્રો બહુ મોઢું થયું છે; ચોતરફ બી વાવવામાં આવ્યાં છે, તેના આકુર કુટ્યા છે, અને સર્વત્ર કુટતા રહે છે; પ્રત્યેક અનુચિત સાધનથી હવે સર્વત્ર વ્યવસ્થા કેળવણીને જાળવાના અને લોહોને ઉત્સાહભાવ કરવાના મિશ્યા પ્રયત્નો તમે કરો છો. તમે નિર્ધન કરાવી રાકો, પરંતુ તેને નષ્ટ કરી રાકો નહિ. તમે મિલ્કાર પ્રાપ્ત કર્યો, અને સ્વતંત્ર બ્રિટિશ પ્રભુ છોએ એમ હવે ભણુનારાઓને તમે ગુણોમ બનાવી રાકો નહિ. થલુ મોઢું થયું છે; આ મુર્ખતા દૂર કરો અને તમારા વધારે ઉમરા બંધુઓએ જ્ઞાનપૂર્વક મદદ કરેલી નીતિમાં અનિવાર્ય અને પહેલેથી ભણેલાં પરિણામોને અંગીકાર કરો. તમે હમણાં કેળવણીને ગાળી પડો છો, તેમ કરતા બંધ થાએ; એક બિહતવા હુદવની વ્યવસ્થા અને વધારે સારી ભાવનાઓને નજીવ રાખો; તમારી સેનેટોનાં ફરમાનો અને આપણી મહારાણીની આજ્ઞાઓ પરિપૂર્ણ કરો; સર્વ પ્રકારની અને પ્રત્યેક મંદિતની કેળવણીને જીતકાળનો જોગ હુદયપૂર્વક ઉત્તેજન

આપો, અને ત્યારે, તમારો નારા કરવાને સદા ઇન્ટરમી રહેજો ફેનેસ્ટેશન રાક્ષસને બદલે, તમારા પક્ષમા ઇન્ટરમીર ફેળવાયલા લોકોમા ખરેખર અદાને તમને આપેલા શુભામગીરી કરનાર ખુશામતીઆ નહિ મળે, પરંતુ સાચા, વફાદાર અને સમર્થ સાથીઓ મળશે, જેમના મુખ્ય નેમ અને મુખ્ય ધારવ આપણા મહારાણી અને તેમના સર્વ દેશોના સરકારી, સમાન, અને આળાદાની સપાદન કરવાને માટે તમારી સાથે સાથે સમાનતાપૂર્વક પરિભ્રમ કરવામા સમાશે

૨૧ જાન્યુઆરી ૧૯૨૦ના રોજ ગોખલેએ તેને અનુમોદન આપ્યું, તે એવા વિચારથી નહિ કે કમીશનથી કાઢ લાસ મળશે, પરંતુ કમીશનના રીપોર્ટો વિચાર્યો અને ઉપયોગી થાય છે ફેળવણી એકસે કે વિભાગ પ્રાપ્તના મુખ અને સતોપ સપાદન કરવાને મધ્યે હોય તેની અભિવ્યક્તિ “અત્યંત છે, હિન્દી પ્રજાના મુખ અને સતોપ ૧૧ ઇંગ્લાંડનું ગૌરવ અને ઇંગ્લાંડનું બળ છે અને ઇંગ્લાંડની આન અને આયજ્ઞિતિમા, આ અહીંને અવસરે, આપણી સ્વયંની આશાઓ અને આપણા સ્વયંની અભિ-લાષો સમાયતા છે”

૨ આ કસવ પસાર કરીને કે એસ મૂલતી રહી

૩ બીજા દિવસના પ્રારંભમા એક કસવ રજૂ કરવામા આવ્યો જેમા જનરલ મુલને તાર આપવામા આવ્યો હતો અને વિષય નિર્ણાયક સભાએ ધટ્ટો જવાબ આપ્યો હતો, તે કોમેસે મોતાની વાપીક બેકો આલુરાખની અને પડિત એથોધ્યાનાથના અનુમોદનથી તેને દસમા કસવ તરીકે પસાર કરવામા આવ્યો

૪ બાણુ ઉબલુ સી. બોનરલએ પછી પહેલા કસવ અર્જુનર નીમલોમા આવેલી હિન્દીના રીપોર્ટ રજૂ કર્યો, અને બવામન કરી કે કોમેસે મોતાની વાપીક બેકો આલુરાખની અને પડિત એથોધ્યાનાથના અનુમોદનથી તેને દસમા કસવ તરીકે પસાર કરવામા આવ્યો

૫ બી.બી. ર. પોલ પીલાઇએ જંગલના કાચ કંઠિા વિરે અગીયારમો કસવ રજૂ કર્યો અને પોતાના મદ્રાસ લલાકામા તેથી ખેતીવાડીને મુલકા મૂકસીનકુ બિન બર્ધાબુ

“ધારા ધડનારાઓની કલમના એ ગોદાવરે, જંગલના કાચકાઓએ રેયતના સર્વ સામાન્ય હકોનો નારા કર્યો છે તે હકોનો ઉપયોગ અનંતકાળથી કરવામા આવ્યો છે, પહેલાની સર કાંતોએ અને પહેલાના સમયની બ્રિટિશ સરકારે પણ તે હકો સ્વીકાર્યા છે અને તેમને માન આપ્યું છે સર્વ સામાન્ય હકોના વિનાશથી માત્ર સમાજમા મહાભારત ફેરફાર થયો છે. આવશ્યકતાના દમાણ હેઠળ સર્વ લક્ષી જંગલના કાચકાઓનું ઉલ્લેખન કરવાની તેમને ફરજ પડે છે, અને એ પ્રમાણે રોજગારી કામ તેમની સામે મલાવાય એવી એખમદારી વહોરી દે છે આ ખીજવાટ ઉત્પન્ન કરનાર જંગલના કાચકાઓના નાના નાના ઉલ્લેખનોને માટે મારા છલ્લામા હંમેશા ફોજગારી મુકમલ આવે છે”

૬ પરંતુ ગામગયાઓને જંગલના કાચકાઓએ બ્રિટિશ રાજથી નેટલા એવકા બતાવ્યા છે તે ટકા બીજા કસાએ બતાવ્યા નથી મીકાપરનો વેરો ખરાબ છે, જમાબદીએ નિર્ધાર્ય પ્રમાણે થાય છે પરંતુ જંગલના કાચકા પ્રતિસ્થળે દસ મારે છે અને અગણિત વર્ષો સુધી પોતાના બાપદાદાઓએ કે કુટુંબ હોય તે કરવા જતા દુખી ગામડીઆને ગ્રન્ડેમાર તરીકે ઉભો કરવામા આવે છે બી પીલાઇએ કહ્યું કે, ૧૮૯૦મા ગાયરમાથી સરકારે દોઢ લાખ રૂપીઆ મેળવ્યા હતા, અને ખાલસા કરવામા આવેલી સર્વ સામાન્ય જમીનપર ધુસી જવાને માટે દોરોને લંબામા રાખવામા આવતા તેના કંડમાથી ૩ રેલાંડ પ્રજા લાખ મળ્યા હતા એક છલ્લામા, ઉત્તર આર્કંટમા ૧૮૯૧ના બંધુઆ-રીથી સપ્ટેમ્બર સુધીમાં સરેરાશ મરણ સંખ્યા ઉપરાંત ગાયરમા અલાવે ૩,૦૦,૦૦૦ દોરો નારા પામ્યા બી પીલાઇએ બીજા કસીક ક્યોરો જણાવી, અને કહ્યું (તે હિન્દી બ્રિટીશ હતા) કે છાપામા અને સરકારને કરી સર્વ વિનતિઓ નિષ્ફળ ગઈ તેથી અમારી એકમા આશા કોમેસમા છે

બીજા બામણુ કરનારાઓમા રા એસ બી બાટે હતા તેમણે કહ્યું કે, મારા છલ્લામા જંગલ ખાતુ ન્હાના ગાયરો થોડા સમયને માટે પણ ઉપાડતુ નથી, અને તેથી દોરો બુલે મરે

છે, ગામડીઆઓ પોતાનાં ઘોરો આપી દે છે અને રૂપીઆનાં દસ કે બાર લેખે વેચી દે છે. રા. નિંબકરે કહ્યું: હું એક ગરીબ છલ્લાના ગરીબ હુંગરાળ ગામનો મૂળ રહેવાસી છું. અરણ્યો, નંગણોમાં મનુષ્યને લેછલી ચીજો મળે છે. ઉપન, કાપડ, પાસ, પત્થર, માટી, પાંદડાં, ઊલ, મૂળીઆં, આપણી પાસેથી તે સઘળું પ્રભુએ નહિ પરંતુ દોષી મનુષ્યોએ લઈ લીધું છે. દબરો વધે સુધી અણપ્રથમે આપણે એમનો ઉપયોગ કર્યો છે, અને હવે આપણને કુરોતો ને આપણે છે તે આપણી પાસેથી લઈ લેવામાં આવે છે. હિન્દુ અને મુસલમાન રામચોના સમયમાં નંગણો સુખકર હતાં; હવે તે દુખકર થઈ પડ્યાં છે. મારી નખીન હુંગણમાં છે, પરંતુ ઝાડ, ઊંડ, વિગેરે મારાં હોવા છતાં હું તેમનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી. મેં પોતે ઝાડો ઉગાડ્યાં છે, છતાં તે ઝાડોનાં પાન હું વાપરી શકું નહિ. મારાં ઘોર કયાં થરવા ભય ? નંગણની અનામત ન્યાયોને ફરવી વારો કરવામાં આવી નથી, ઘોર તેમાં ધુતી ભય, અને માલીકોના કંડ કરવામાં આવે. એક ગામડીઆની સારવાર કરનાર ડોક્ટર ન હોતાં, તેણે ઔષધોની વનસ્પતિ એકઠી કરવાને ચલન કર્યો, તેનો કંડ કરવામાં આવ્યો; તે સઘળી વનસ્પતિ નંગણમાં હતી. ને પરિશિષ્ટિમાં સાધ્યુલ્લે રહેતો તેના સાદા વર્ણનના કલ્પરસની મજા રહી નહિ ! અલબત્ત, કશવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી આ દુનિયામાં જીવતા ગિવેનો આશાર માનવાના અને હિન્દના પક્ષમાંથી ઓછા ચયલ આર્થર્સ બ્રેલોને માટે રોક અને કૃતજ્ઞતાના કરાવે કરવામાં આવ્યા. કેટલાકોએ પોતાનો કંડો અને લીમ રોક કરાવ્યો, અને કરાવને પસાર થયેલાં નહેર કરવામાં આવ્યો ત્યાં સુધી સર્વ આદરપૂર્ણ મેન ધારી લેવા રહ્યા.

સામાન્ય સુરણી દુક સમયમાં થવાની હતી, તેથી લંડનમાં કોંગ્રેસ થવાનું પંદરમા દસાવથી મુત્તલી રાખવામાં આવ્યું. બ્રિટિશ હમિટીને નાણાં આપવામાં આવ્યાં. મી. એ. જો. હુમ્ અને પંડિત અયોધ્યાનાથને જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવ્યા, કોંગ્રેસની

આવલી બેઠકને માટે અદલાદામાં હતું આમ ત્રણ સ્વીકારવામાં આવ્યું, અને પ્રમુખનો આશાર માનવાનો કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. આ પ્રમાણે સાતમી રાષ્ટ્રીય પરિષદનો અંત આવ્યો.

કોંગ્રેસના કાર્યનો આ ઇતિહાસ વાંચનાર પ્રત્યેકને સ્વીકાર્યો વિના નહિ ચાલે કે, માતૃમુખના સ્વાતંત્ર્ય, આબાદની અને સુખ તરફ કેમિસે હંમેશાં એકત્તર સિધર ઇમ્પિ રાખી છે. જનસમૂહોનાં દુખો પ્રતિ ઈડી દીલસોલ, તેમને માટે પ્રાથમિક કેળવણી પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન, ગામડીઆઓને અત્યંત ગરીબ બનાવનાર કાયદાઓ અને રાજ્યવહીવટ સામે અણમો, એ પ્રત્યેક કોંગ્રેસનાદીના હૃદયમાં પ્રિય હતાં. ઓછા અને અધિકાર ધમ્મતા અસંદેહ કેળવનાયલા લોકોની હીલચાલ ન કોંગ્રેસ છે, એમ કહીને તેને મૂળ જનસમૂહોનાં દુખો નહેર કરવાર હિન્દના અવાજને તે જનસમૂહોથી વિખુદા પાડવાના ચલનકર્તા વધારે અસલ આશ્રય ખીને. સો હોઈ શકે ?

કસવો.

૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસની બ્રિટિશ બેઠક થઈ ભય ત્યાં સુધી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની વાર્ષિક બેઠકો બંધ કરવી છાટ છે કે નહિ, અને જો ન હોય તો, પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા, સંમેલનનાં સ્થળો, ઇત્યાદિ વિષે કયા નિયમો અનુસાર લવિષ્પની કોંગ્રેસો ભરાયો તેની પર વિચાર કરવાને અને ચાકુ માસની ૩૦, મી વારીએ અથવા તે પહેલાં રીપોર્ટ કરવાને એક હમિટી નીમવામાં આવે છે. હમિટીની રચના નીચે પ્રમાણે:—

ઓછાની રૂયેમાં સંલેખો.

પ્રમુખ.

સ્વામ્ય સમના પ્રમુખ.

જનરલ સેક્રેટરી.

સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી.

કોંગ્રેસના સ્ટેન્ડિંગ (સ્થાયી) કાઉન્સેલો.

સામાન્ય સંલેખો.

બાણુ સુરેન્દ્રનાથ જેનરલ.

રા. વીર રાખ વારીઅર.

રા. હાકીમ એમ અબ્દુલરહીમ.
 રા. મંઆપ્રસાદ વર્મા.
 મી. પ્રાંચે કેન્નેડી.
 રા. શરપ્રસાદ સેન.
 „ હી ઇ વાન્ઝા.
 „ એમ બી નામજેશી.
 „ હમીદ અલીખાન.
 „ વિષ્ણુ મેરદેશ્વર ભીડે.
 „ સુરલીધર.
 „ સુદેવકર.
 „ દેવરાવ વિનાયક.
 „ ગોપાલરાવ ભીડે.
 બાબુ બિપિન કૃષ્ણ બોઝે.
 રા. દાદા અબાલ ખરે.
 પંડિત મહેન-મોહન માલવીય.
 બાબુ શાહિઆમ સીંધ.
 રા. રાંકરજી નાથર.

પ્રતિનિધિત્વ.

૨ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની કોમેસોએ નિર્ણય કર્યો છે, તે આ કોમેસ ફરીથી મંજૂર કરે છે કે, હિન્દના લોકોને પોતાના દેશની ધારાસભાઓમાં પોતાના સુદેશ પ્રતિનિધિઓના પ્રશાવશાની અગાળ નહિ આપવામાં આવે ત્યાંથી હિન્દપર કદાપિ સાર અથવા ન્યાયી રાજ્યવર્તન ચાલી શકવાનું નથી, તેમજ લોકો આજાદ અથવા સંતુષ્ટ બની શકવાનાં નથી, એટલેકે અને આચાર્યેન્દની પ્રભને (જેમની હિન્દ પ્રતિનિધિ સંમેલનોએ તે કૃતજ્ઞતા પૂર્વક સ્વીકાર કરે છે) માનપૂર્વક આગ્રહ કરે છે કે, આ ન્યાયયુક્ત અને આવરણ સુધારો મંજૂર કરવામાં વિરોધ વિશ્લેષ થવા દેવા નહિ.

૩ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની કોમેસોમાં દર્શાવવામાં આવેલા અભિપ્રાયોને સંમત થઈને આ કોમેસ કહે છે કે —

પરેપરા પાય કરોડ લોકો (જે સંખ્યા દરવર્ષે વધતી જાય છે) ભૂખમરાની-અણી પર દુખી જીવન ગાળી રહ્યા છે, અને દરેક દરકામાં લાખો લોકો ભૂખમરાથી ખરેખર મરજીસરજી પામી છે.

આ દુખદ વસ્તુસ્થિતિ મોટે ભાગે નીચેની બાબતોને આભારી છે —

(ક) પોતાના દેશના રાજ્યવર્તનમાં યોગ્ય ભાગ લેવામાંથી અને નાણા ખાતાપરના સર્વ અંકુશમાંથી હિન્દના લોકોનો બહિષ્કાર, જેને ઇલાજ બીજા કરાવમાં દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

(ખ) વર્તમાન, રાજ્યવર્તન, લરકરી અને ડીચાની, પરંતુ ખાસ કરીને લરકરી વહીવટ પાછળ કરવામાં આવતો લખતૂટ અર્થ.

(ગ) જમીન મહેસુલ વહીવટની દુર્ઘટિની પદ્ધતિ, જેથી દેશની ખેતીવાડી પર પોતાના નિર્વોહને માટે નવકંડારો લોકો આધાર રાખે છે, તે ખેતીવાડીમાં સુધારો કરવો અશક્ય બને છે, એટલેજ નહિ પરંતુ ખેતીવાડીની ધીમે ધીમે સંચોદ અવનતિ થાય છે.

તેથી મહાત્મ આવશ્યકતા ઉપસ્થિત થઈ છે કે—

રાજ્યવર્તનમાં અર્થમાં મજો ધડાડો કરવો; લરકરી સાખામાં સ્થાયી, લરકરમાં પ્રુક્ષણ ધડાડો કરવો, હમણાંની દુર્ઘટિ સુદતની શાહી રેલમેટોની ભરતીને માટે ઇંગ્લેન્ડમાં ભારે અર્થ વેઠવો પડે છે, ત્યાંથી અહીંયા લાવવામાં મજો અર્થ કરવો પડે છે, અને આવોડવાથી નહિ ટેવાયલા સુવકોમાં મરજીસરજી પ્રમાણ મોટું હોય છે તેવી રેલમેટોને બદલે માન. ઇસ્ટ ઇન્ડિયન કંપનીની જેમ લાખી સુદતનું સ્થાનિક યુરોપીય લરકર રાખવું, કહેવાતા સરદાર પરના બચાવો પાછળ અનેક વર્ષો થયા નાણાનો પ્રચંડ વ્યય કરવામાં આવ્યો છે, તે બંધ કરવા અને લરકરના મોદીખાતાના ખાતામાં, તોપ ખાતાના ખાતામાં, અને સંગ્રહ ખાતામાં અત્યંત કરકસર કરવી, અને દિચાની સાખામાં પરદેશથી આજીવનમાં આવતા અત્યંત ભારે ખચારના અધિકારીઓને બદલે જોગા પચારના દેશી લોકોને મોડી સંખ્યામાં રાખવા; અને બ્રિટિશ સરકારે ત્રીસ વર્ષ ઉપર આપેલા વચન પ્રમાણે જમીન મહેસુલની માગણી મુકરર અને હાવમની કરવાને માટે એન્ડમ પગલા લેવામાં અને એ પ્રમાણે દેશના મુદ્દીદારો અને મજૂરોને ખેતીવાડી ખીલવવા એકા થવા દેવા, કેમકે દુર્ઘટિ સુદતની જમાણી-ઓની વર્તમાન પદ્ધતિ દેશ (દમણી દમણી થણી વેળા દુર્ઘટિ સુદતની હોય છે, કેમકે ને ૩

તો માત્ર ૧૦ અને ૧૨ વર્ષના ચાલે છે) તેમ યુવ અસહ્ય લાગે છે; અને ખેતીવાડીની બેઠા સ્થાપવી.

આ કોંગ્રેસ ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડની પ્રબળે અર્થતંત્ર ગંભીરતાપૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, વર્તમાન, નિઃશક સારા ઇશરદા ધરાવનાર પરંતુ અત્યંત અસંતોષકારક, રાજ્યતંત્રની આમીઓથી છંદગીતું વિરોધ બલિદાન ચાલવા ન દેવું, પરંતુ શીઘ્રતાપૂર્વક આ સુધારાઓની પ્રાપ્તિને માટે આગ્રહ કરવો.

લંકા વિષયક.

૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની કોંગ્રેસોની સાથે એકમત થઇને આ કોંગ્રેસ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, કેરાલુ, પરલુ સરકાર અને અસરકારક બચાવ કરવાને માટે ઇચ્છનીય છે કે, સરકારે હિન્દી ભંદેર મતલુ રાંધવન કરવું નેહ્યે અને પોતાનાં, જુહો, અને પોતાની સરકારનો બચાવ કરવાતું, હિન્દીઓને કોતેમન આપવું, અને તેમને કાયક બનાવવા. (તેને માટે.)

(ક) હાથીવારબંધીના કાયદા હેઠળના નિયમોમાં એવા ફેરફારો કરવા કે ધર્મ, વર્ગ, અથવા નંજુના લોકો વિના હિન્દના સર્વ રહેવાસીઓને અથવા અભિધિઓને તે એક સરખી રીતે કાણ પકાય; જ્યાં જ્યાં જગતી જનાવતો નિયમિત રીતે મુખ્યની છંદગી, ટોર અથવા માકનો નાશ કરતાં હોય ત્યાં ત્યાં હાથરતાથી પરવાના અપાવવાની વ્યવસ્થા કરવી, અને નવા નિયમે અનુસાર આગેતા સર્વ પરવાના છંદગી સુધી નહીં એવા બનાવવા, આવ દુરપયોગની સાળીવી મળતાં તે રદ થાય, અને જે પ્રાંતિક હકમતમાં તે આપવામાં આવ્યા હોય તે સખળી હકમતમાં તે ચાલવા નેહ્યે.

(ખ) હિન્દમાં લરકરી ટેલેગ્રે (પાકસાળાઓ) સ્થાપવી, જ્યાં કાયદાની વ્યાખ્યા અનુસાર હિન્દના દેશી લોકોને શક્તિ અને લાવકાંતો પ્રમાણે હિન્દી સેનાના કમીશનડ અથવા નોન-કમીશનડ અમલદારો તરીકે લરકરી કારમીદિ માટે તેમને ફેગવણી અને તાલીમ અપાય.

(ગ) મહારાજાની સખળી, વધારે લકાયક અભિઓમાં લરકરી (મીકીરયા) નોકરીની પદ્ધતિ સ્થાપવી; અને

(ઘ) ગ્રેટબ્રિટનમાં પ્રવર્તે છે તેવી સ્વયં-સેવકોની પદ્ધતિ હિન્દની પ્રબળાં મોટા પાયે પર સ્થાપવાની સત્તા આપવી અને તેને કોતેમન આપવું.

વેરા અને એકસાધક.

૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશના રાજ્યતંત્રમાં વધારે હિન્દીઓને રાખવાના પ્રયત્નો તરીકે, અને હિન્દની પ્રબળે ફેવલુ ન્યાય આપવાની ખાખત તરીકે, પહેલાંની કોંગ્રેસોની સાથે એકમત થઇને આ કોંગ્રેસ ભંદેર કરે છે કે હિન્દમાં ભંદેર નોકરીની મધપણ અને સર્વ દિવાની સાળાઓને માટેની સર્વ પરીક્ષાઓ હમણાં ફક્ત છંદગીમાં લેવાં છે, તે સાથે સાથે હવે પછી હિન્દમાં પંજુ લેવાં નેહ્યે.

૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઇને મહામુલ રીતે પસંદ છે કે—

(ક) મીડા પરના વેરામાં હમણાં જે વધારો કરવામાં આવ્યો છે, તેટલો કાચો હમમાં હમ તેમાં કરવો નેહ્યે.

(ખ) અણત વેરા નાખવા થાચ રકમની હક બોધમાં બોધી ૫૦૦ ને બદલે ૧૦૦૦ ની સખળી નેહ્યે.

(ગ) ૧૮૯૦ ની પહેલી માર્ચના “ગ્રેટ બ્રાફ ઇન્ડીયા” માં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા ફેરમાનના ૧૦૩, ૧૦૪ અને ૧૦૫ ક્કારાઓમાં આકારવામાં આવેલી એકસાધક નીતિનો સંપૂર્ણ અમલ સર્વ પ્રાંતિક સરદારો પાસે કરાવવાને માટે, અને મામેમાં સ્થાનિક પસંદગીની સાદી પદ્ધતિ દાખલ કરાવવાને માટે હિન્દી સરદારે આગ્રહપૂર્વક દલાણ કરવું.

કાયદો અને પોલીસ.

૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, છઠ્ઠી ખાખ-તોમાં ન્યાયખાંતાનો અને પોલીસનો મહીવડ

અસંતોષ હોવાથી આ કેન્દ્રિય પહેલાંની કેન્દ્રિયોની સાથે એકમત થઇને મળજીત પક્ષ કરે છે કે—

(૬) કારોબારી અને ન્યાયખાતાં સંપૂર્ણ રીતે નફાં પાડવાં, એવે પ્રકારે કે કોઇપણ રીતે બંને ફેરોએ એકબીજાને એક સાથે મળશે નહિ.

(૭) દેશના ધણા ભાગોમાં હમણાં જ્યાં જ્યુરીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ ચાલુ નથી ત્યાં તે પદ્ધતિ કામચલાઉ કરવી.

(૮) જ્યુરીએ નિર્દોષ કરાવ્યાના ચુકાદાઓ રદ કરવાની સત્તા હાઇકોર્ટને પ્રથમ ૧૮૭૨ માં આપવામાં આવી, તે સત્તા લઇ લેવી.

(૯) ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતનાં કોડમાં એવી કલમ કાબજ કરવી કે, ચોર-દુકાનો, કુકરમીઓમાં, આંશીઓ માંગણી કરી શકે કે, મેલ્ટ્રેટ સમક્ષ તેમની પર કામ ચલાવવાને બદલે તેમને સેરાન્સ કોર્ટમાં મોકલવા.

(૧૦) પોલીસ વલીવટમાં મૅલિક સુધારો કરવાને માટે હલકી ન્યાયોની સંખ્યા ઘટાડવી, પંચાયતો અને લાયકાતોમાં વધારો કરવો, અને તેમને કાબજ કરતી વખતે ધણી વિશેષ કાળજી રાખવી અને જેથી ન્યાયોને માટે ઉચ્ચતર શક્તિઓ વાળા ગૃહસ્થો પસંદ કરવા, જેઓ હાલના ધણાખરાં પોલીસનાં ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર જનરલો, સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટો અને મદદનીશ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટોના કરતાં પ્રબળ પ્રતિષ્ઠિત લોકો સાથે વધારે સંબંધમાં આવેલા હોય અને લરકરી હક્કોનું વ્યસન બોક્ષ હોય.

કેળવણી.

૮. કાર્ય કરવામાં આવે છે કે, પહેલાંની કેન્દ્રિયો સાથે એકમત થઇને આ કેન્દ્રિય કહે છે કે, કેળવણીની સર્વ સાખાઓમાં જલ્દી ખર્ચ ઘટાડવાની રાજનીતિ સરકારની દેખાવ છે તેને બદલે તેમાં વધારો કરવો જોઇએ, અને જે સાખાઓમાંની એક અતિ મદદનીશ સાખા-પારિભાષિક (ટેકનીકલ) ને ઉત્તેજન આપવાને માટે, દેશની વર્તમાન ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે એક મિશ્રિત કમીશન નીમવાની આવશ્યકતા છે.

જનરલ યુથ.

૯. જનરલ યુથ તરફથી આવેલો નીચેનો તાર વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યો.

“હિન્દના લાગે ભૂમિ મરતા ગરીબ લોકોના દાવાઓ તરફ કેન્દ્રિય ધ્યાન ખેંચવાની અને કોઇ એવી યોજના પર વિચાર ચલાવવાનો આમદ કરવાની હું રબ લઉં છું કે, તેથી આ અસંખ્ય સાધનહીન લોકોને દેશની પડતર જમીન પર એવી સુપ્રચુકત અને મિત્રતાપૂર્ણ રીતે રાખી શકાય કે, તેમની વર્તમાન સ્થિતિમાં આરોગ્યપૂર્ણ જીવનની જે આવશ્યક સામગ્રી તેમને મળતી નથી તેને તેઓ પોતાને માટે મેળવી શકે; કેન્દ્રિય પ્રયત્નો તરફ ધ્યાનની કૃપા થાય તેને માટે હું પ્રાર્થના કરું છું, અને મનુષ્યલતિની સ્થિતિની સુધારણાને માટેના પ્રત્યેક પ્રયત્ન પ્રતિ હિતસૌચ ધરાવું છું. તમારો વિ.”

કાર્ય કરવામાં આવે છે કે, જનરલ યુથને જવાબમાં નીચે પ્રમાણે તાર મોકલવો:—

“કેન્દ્રિયને તમારો આવાજ સંદેશો મળ્યો, તેની પર વિચાર કર્યો, તેને માટે તમારો અતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે. અર્ધ-ભૂમિ મરતા પાંચથી છ કરોડ સાધનહીન લોકોની હૃદયો કેન્દ્રિય અસ્તિત્વનું એક મુખ્ય કારણ છે, તેમને દેશની અંદર સ્વયંતર કરવાની કોઇ પણ યોજનાથી દેખીતી રીતે શક્ય મળી શકે નહિ. આ વિસ્તારમાં ફેલાયેલું દુઃખ જે પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાંથી વફાવે છે, તેમાં ફેરફાર કરવાથીજ અને લોકોના નૈતિક ધોરણમાં ફેરફાર કરવાથીજ ફક્ત કાંઈક થવાઈ શકેલ શક્ય છે. પ્રથમના સંબંધમાં, કેન્દ્રિયના કાર્યક્રમમાં હવે સર્વ મુખ્ય આવશ્યક સુધારાઓનો સમાવેશ થયો છે; બીજાના સંબંધમાં પ્રત્યેક પ્રાંતમાં અને પ્રત્યેક જ્ઞાતિમાં જલ્દી આવવા ખાતગી મંરજો પ્રતિવર્ધ પદ્ધતિ જતા વસ્તુદથી કાર્ય કરી રહ્યાં છે. તેજ ક્ષેત્રમાં ધણા જવા મીસનરીઓ કામ કરી રહ્યાં છે, અને અથે તમારો આભાર માનીએ છીએ કે, અમારા જનસમૂહોની ઉન્નતિ કરવાના જવા કાર્યમાં તમારી ફોજ પણ હવે રોકાયેલી છે. જન દિશાઓમાં તમારા અને અમારા પ્રયં

તેને વિલય મળે. અનેક ધર્મોની બનેલી કોમિશન જેઓ અમારા દુઃખી બંધુઓને લાભ આપવાને મથે છે તે સર્વને અંતઃકરણપૂર્વક આપકાર આપે છે. ”

કોમિશનનું કાર્ય.

૧૦. પહેલા ઠરાવ અનુસાર નીચાપલી કમિટીના રીપોર્ટ વાંચવામાં આવ્યો, જે નીચે પ્રમાણે છે:—

“ પૈતાને સોંપવામાં આવેલી બાબત વિષે તમારી કમિટીએ વિચાર કર્યો છે, અને વિષય નિર્ણાયક કમિટીના દેહલાક સભ્યો અને બીજા પ્રતિનિધિઓની સામાન્ય રીતે સલાહ લીધી છે. તેઓના સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે, બ્રિટિશ બેંક ભરાતાં સુધી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોમિશનની વાર્ષિક બેંક બંધ કરવી ઇષ્ટ નથી, અને અત્યાર સુધીના નિયમો અનુસાર બવિધ્યની કોમિશનો ભરવી. ”

ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સધળા આગ્રયક સુધારા સંપાદન થાય નહિ ત્યાં સુધી હિન્દમાં કોમિશનની વાર્ષિક બેંકો ભરવી આદુ રાખવી.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ઇંગ્લાંડમાં હવે સામાન્ય ચુંટણી થવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે તેથી, અને આપણી બ્રિટિશ કમિટીની સલામત અનુસાર, સર્વ સંયોગી સાનુકૂળ હોય તો ૧૮૯૨ માં ઇંગ્લાંડમાં કમમાં કમ ૧૦૦ પ્રતિનિધિઓની કોમિશન ભરવી એવા ઠરાવ ૧૮૯૦ ની કલકત્તાની કોમિશને પસાર કર્યો હતો, તદનુસાર કરવામાં આવેલી વાર્ષિક બેંક વ્યવસ્થાઓ હવે એ સામાન્ય ચુંટણી થઈ નય ત્યાં સુધી મુલતવી રાખવી.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્યક્તિગત બક્ષીસો ઉપરાંત રૂ. ૪૦,૦૦૦ ની રકમ કોમિશનની બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચને માટે, અને જનરલ સેક્રેટરીની ઓફીસ અને ખાતા માટે રૂ. ૬,૦૦૦ ની રકમ કાઢી આપે છે, અને ૧૮૯૨ ના વર્ષની કમિટીમાં ઠરાવ્યા પ્રમાણે નફાં નફાં મંડુઓએ તેમાં ફાળો આપવો.

જંગલના કાયદા.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જંગલના કાયદાના બ્યાવહારિક વેબીવટથી ખાસ કરીને દક્ષિણ હિન્દમાં અત્યંત બેબીર અસંતોષ ઉત્પન્ન થયો છે તેથી હિન્દી સરકારને અત્યંત માનપૂર્વક ખરન્ટુ ગેબીરતાપૂર્વક વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે, એની કાળજીપૂર્વક તપાસ ચલાવવી, અને તેની કોરોરતા ઓછી કરવાના અને વધારે ગરીબ વર્ગોને તે ઓછા હેરાન કરનારી બનાવવાના પ્રયત્નો કરવા.

કોમિશનનો આભાર.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર ડબલ્યુ. વેડરબર્ન, અને બ્રિટિશ કોમિશન કમિટીના સભ્યોએ મત વર્ષમાં હિન્દની જે સેવાઓ કરી છે, તેને માટે આ ઠરાવથી આ કોમિશન તેમને અંતઃકરણપૂર્વક આભાર ભરે છે, અને અહીંયાં કોમિશન જે પ્રયત્નો હાથ ધરે તેમાં જ ફક્ત નહિ ખરન્ટુ કોમિશને સ્વીકારેલા કોઇ પણ સિદ્ધાંત સમાયલો હોય એવી તેમની સમક્ષ યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવેલી સર્વ હિન્દી બાબતોમાં રસ લઇને હવે પછીથી પૈતાની ઉપયોગિતાનું ફેર વિસ્તૃત બતાવવાનો તેમને માનપૂર્વક આમ્રદ કરે છે.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મહુમ્મ મી. ચાલ્સ બેલ્ડેએ હિન્દના હિતની ખાતર જે અસામાન્ય સેવાઓ કરી છે, તેને માટે આખા હેરામાં બતાવપૂર્વકી કૃતજ્ઞતાની, અને તેમના અક્ષય મૃત્યુથી ઉઠો અને સાવંદરીય શોક ઉત્પન્ન થયો છે તેની આ કોમિશન નેંધ લે છે; અને પ્રમુખની સહી સાથે આ ઠરાવની એક નકલ બ્રિટિશ કમિટિ દ્વારા મીસીસ બેલ્ડે બ્રાનરને મોકલી આપવી.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પા સેકાથી થયું વધારે સમયમાં રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ હિન્દની જે મદદાન સેવાઓ બજાવી છે, તે વિષેના ઉચ્ચ અભિપ્રાય અને ઉંડી હદની આ કોમિશન આ ઠરાવથી વિધિસર નેંધ લે છે; તેમનામાં

તે પોતાનો દૃઢ વિશ્વાસ દર્શાવે છે અને અંતઃ-
કરણપૂર્વક આશા રાખે છે કે, સેન્ટ્રલ ફ્રીન્સબરી
વરફની પોતાની ઉમેદવારીમા આવતી સુદૃષ્ટી
વખતે તે વિજયી નીવડે, અને દિવાને આમમાં
જગ્યા મેળવવાને માટે ઇચ્છાકર્મમાં ફ્રીન્સબરી
અથવા અન્ય કોઈ જગ્યાના ને ને લોકોએ
તેમને મદદ આપી હોય અથવા આપે તે સર્વનો
પ્રેરિત ને અસંખ્ય પ્રભની પ્રતિનિધિ છે તે
પ્રભની ધર્મી અંત કરણપૂર્વક આશા રાખે છે.

સામાન્ય.

૧૭. ઠરાવ દરવામાં આવે છે કે, આવતા
વર્ષને માટે મી. એ. એ. હુમ્મ અને પંડિત
અયોધ્યાનાથને જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ
સેક્રેટરીઓ તરીકે એકવાર ફરીથી ચુંટી ઠાકવામાં
આવે છે.

૧૮ ઠરાવ દરવામાં આવે છે કે, આઠમી
હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૯૮૨ની ૨૬ મી ડિસેમ્બરે
અલાહાબાદમાં ભરાશે.

આઠમું પ્રકરણ.

આઠમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

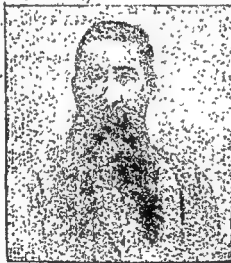
ચોથી કોંગ્રેસ અલ્હાબાદમાં લોચર ફેસલ અને તેની જમીનમાં બરાબ હતી, તેજ જગ્યાએ આઠમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૮૯૨ ની ૨૮ મી ડીસેમ્બરે અલ્હાબાદમાં મળી, પરંતુ તે સમયે અલ્હાબાદમાં અમલદારી તરવાની સામે ટકવાના નિવાસ સ્થળ તરીકે હશે પણ કીરાચે આપનાને બદલે હવે તે જમીન દરખવાના મહારાજાએ વાપરવાં આપી હતી. મહારાજા રાષ્ટ્રીય હીલ્ડ

આલને ઉત્સાહપૂર્વક સહાય આપતા હતા, અને તેમણે લોચર ફેસલનો કબજો લીધેલો હોવાથી, હર્ષપૂર્વક તેમણે તે સ્થળ કોંગ્રેસને સ્થાપીત હતું. કોંગ્રેસનો મંડપ બાંધવામાં આવ્યો તેમાં પ્રતિનિધિઓ અને પ્રેક્ષકો માટે ૩,૫૦૦ પુરશાઓ નાંખવામાં આવી હતી.

હેરાના પ્રતિનિધિઓ નીચે પ્રમાણે આવ્યા હતા:—

મદ્રાસ ૩૮
મુંબઈ ૭૭
મધ્ય પ્રતિ, વરાહ અને સીકંદ્રાબાદ ૧૩
બંગાલ ૧૦૫
વાયવ્ય પ્રતિ અને અથોધ્યા ૩૨૩
પંજબ ૧૬

પંડિત બિરાંભરનાથ સ્વામીત સંસ્થાના પ્રમુખ હતા. તેમની તળીયત બહુ તબળી હતી, પરંતુ તેમણે એક હુંકુર પણ પ્રસંગનીય બાંધેલું આપ્યું. પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યા પછી જુસ્ત દેશસક્ત પંડિત અયોધ્યાનાથના મૃત્યુથી હીલ્ડ ચાલને કેટલી ખોટ મળી હતી તે સાગણીભર્યા સપ્તોમાં દર્શાવ્યું, અને પછી કોંગ્રેસની તરફેણમાં ચોક્કસ સપ્તો આપ્યા.

શ્રી. ડબલ્યુ. સી. બોનરલ.
આઠમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

“ પ્રત્યેક સાચા અંગ્રેજના હૃદયમાં સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમ સ્વયંજન હૃદયભવ છે, તેના હૃદયમાં ભરેલું હર્ષ થવો ભયભીત છે, બ્રિટિશોએ હિન્દ લીધું, તેના ઇતિહાસમાં એવો જનમેલ દિવસ આવ્યો, એકાંતરે છે કે, હેરાનો બાગડો પોતાના મગ પર ઉર્મી થતાં શિખ્યાં છે, અને હવે સનહરીર પ્રકારે પોતાના ન્યાયી હક્કોની માગણી કરે છે. ભવિષ્યની પ્રેમ-તે

મજ આપણી હીલ્ડચાલનો ઇતિહાસ. અંધોરે સાંતિથી લખવામાં આપશે ત્યારે તે તેની કાયદેસર નેચો અને બાળની ઉદ્દેશો ઉમથતી ન્યાયસુક્ત હર છુટ્ટો, એની મને ખાતરી છે. આ હીલ્ડચાલ સ્થાપિત સત્તાનો ખાચો ખોલી નાખશે, અને તેને નષ્ટ કરશે, એવો આગ્રેપ નેચો કરે છે તેઓ ભલે કરે છે, એટલું નહિ, પણ પાપ કરે છે, અને નુબી થાર પાપ કરે છે... હવે આગણીશી સદીના

અંત સુધી આપણે આવી પહોંચ્યા છીએ, અને સનહરીર સાધનોથી કેવળ કાયદેસર ચળવળને સ્વીકારનાર રાજ્યના છત્ર નીચે રહીએ છીએ. તેથીજ આપણને એવો માર્ગ અડધું કરવાની આવશ્યકતા લાગી યથા છે. આવી ચળવળ વર્તમાન સંસ્કૃતિને આશીર્વાદ કે સાથ સંમાન છે તેની ચર્ચા હું અહીંયાં કરવા માગતો નથી. આપણે આગળ વધવું જોઈએ અને વેગથી આગળ વધવું જોઈએ અને આપણા અસ્થિવાપની નેમ પ્રાપ્ત કરીએ તહિ ત્યાં સુધી ચળવળ બંધ કરેવી ન જોઈએ. "

રા. પી. આનન્દ આહુએ બાણ હળવું. સી. બોનરજીની પ્રમુખ તરીકે શુદ્ધી કરવાની દરખાસ્ત મુકી, અને રા. ડી. ઈ. વાચાએ તેને અનુમોદન આપ્યું. તેની પર મત લેવામાં આવ્યો. અને તે દરખાસ્ત સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવી. અને તેમણે ખુરશી લીધી. દરમિયાન મહારાજના એક તાર વાંચવામાં આવ્યો, તેમાં લોપર કેસમાં પધારેલા પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો હતો, અને "તે મહત્ત્વ મેં લીધા પછી તેના કોંગ્રેસને માટે ઉપયોગ થાય છે" તેને માટે પોતાનો આનંદ દર્શાવ્યો. "

બાણ બોનરજીએ પ્રમુખ તરીકેના પોતાના બાપણમાં સામાજિક પ્રવેશમાં કોંગ્રેસે સામાજિક માધ્યમ મારફત ન જોઈએ, તેનાં કારણો દર્શાવ્યાં, અને પછી ૧૮૮૮ માં અલ્લાહાબાદમાં કોંગ્રેસ મળી હતી તે સમયે તેની સ્વાગત સભાના પ્રમુખ પંડિત અયોધ્યાનાથ અને કોંગ્રેસના પ્રમુખ મી. જ્યોર્જ યુક્તનાં મરણોથી દીક્ષાવાનને કેટલી જોડ ગઈ હતી તે ચોક્કસ સંબંધમાં કહ્યું. હોર્ડ કોસનો હિન્દી ધારાસભાઓનો ખરો પસાર થયો હતો તે વિષે તેમણે ઈસારો કર્યો. તે ખરડાની હાંમત તેને અમલમાં મુકવાને ધટવામાં આવેલા નિયમે પર દની. પછી સેન્ટ્રલ ફીન્સન્સીના મતદાતાએ રા. દાદાભાઈ નવરોજીને પાર્લામેન્ટમાં ચૂંટી કાઢ્યા, તેને માટે કોંગ્રેસને તેમણે અનિર્નયન આપ્યું. જેથી પોતાનો પોઠાઈ સંભળાવવાના હિન્દના દબાવેલા રમણ અને ઉદાર સ્વીકાર થયો હતો. દચ્ચતર કેળવણીને માટેની માન્યતા પાછી ખેંચી લેવાની વિરુદ્ધ લાગણીપૂર્વક નોંધવા,

અને બંગાળના સાત જિલ્લાઓમાં ગલીર મુકદમાઓમાં જ્યુરીથી કામ ચલાવવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું તેની વિરુદ્ધ કટુ સંબોધો ઉચ્ચાર્યા.

આપણી ચળવળની અવગણના કરવામાં આવશે, કેમકે તે ચળવળ માત્ર 'દેશી' છે, જેમ કેટલાકેએ કહેવું તેના જવાબમાં પોતાના બાપણની સમાપ્તિ કરતાં હિન્દીઓના પોતાની ફરિયાદો સંભળાવવાના હક્ક વિષે ધણી સરસ અપીલ કરી.

"આપણા પોઠાઈમાં, આપણા યુરોપી બંધુ પ્રજાનેનો પોઠાઈ ઉમેરાયો નથી, તેથી જ આપણે પોઠાઈ સાંભળવામાં નહિ આવે? આપણા યુરોપીય બંધુ-પ્રજાને પાસેથી આપણને જે જે સહાય મળે તે તે સર્વને આપણે આવકાર આપીશું, પહોળા હાથ કરી આવકાર આપીશું, પરંતુ તે બાળુએ રાખતાં, આપણા પોઠાઈને તિરસ્કાર સામાજિક થયો જોઈએ? આપણને જ દેશ લાગે છે; આપણે જ સદન કરું પટે છે; અને જ્યારે આપણે બ્રમ પાડીએ છીએ, ત્યારે આપણને કહેવામાં આવે છે "અરે, અમે તમારું કહેવું સાંભળી રાહીશું" નહિ; તમારી ચળવળ તિરસ્કારણીય અને નિરૂપયોગી અને અધમ છે, અને અમે એમ તમારું કહેવું સાંભળીશું નહિ." એક સમય એવો હતો કે બીન-અમલદાર યુરોપીઓનાની સહાયથી આપણે દેશના દેશીઓ કોઈપણ બાબત વિષે ચળવળ કરતા, ત્યારે સરકારના ખાંધીઆઓ વિનયશૂન્યક ધ્વનિથી કહેતા: "એ ચળવળ દેશના દેશીઓની ચળવળ નથી, પરંતુ ચોડાક અસંતુષ્ટ યુરોપીયનોએ ઉપરિચિત કરેલી છે. તેમને સાંભળતા નહિ. તે તેમનો સાચો પોઠાઈ નથી; તે આ યુરોપીઓનો પોઠાઈ છે." અને હવે આપણને કહેવામાં આવે છે: "તેમને સાંભળતા નહિ; તે તેમનો પોતાનો પોઠાઈ છે, અને યુરોપીઓનો પોઠાઈ નથી."

પછી પ્રતિનિધિઓએ ચુટેલી વિષય નિર્ણયક સભાનાં નામે કોંગ્રેસ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યાં, અને તે કોંગ્રેસે મંજૂર કર્યાં. રા. દાદાભાઈ નવરોજીને એક તાર મોકલવામાં આવ્યો, તેમાં દિવાને ખામમાં તેમની ચુટેલી યથા તેને માટે અનિર્નયન આપવામાં આવ્યું હતું અને

સેન્ટ્રલ : ફીન્સબરીના મતદારોને ઉપકાર માનવામાં આવે છે, અને કેન્દ્રોસ મૂલતવી રહી.

૨૯ મી ઈસેબરીની બેઠકની સરખાવમાં મી. ગ્રેડરેનના ૮૩ મા ભ્રમ દિવસે અભિનંદનો તાર મોકલવામાં આવ્યો, અને પછી પ્રયુષે હામ યથાવત્તાના નિયમે વાંચી સંભળાવ્યા.

શાય બહાદુર આનંદ ચાહુજી પ્રથમ કરાવ રત્ન હશે. તેમાં હિન્દી ધારાસભાઓના ખરડાને સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો; પરંતુ પોતાના પ્રતિનિધિઓ કુટુંબોના હિન્દી પ્રભુને હક્ક તેમાં સ્પષ્ટ સ્વીકારવામાં આવ્યો. ન હોતો તેથી શોક દર્શાવવામાં આવ્યો, અને શાય બહાદુર આનંદ ચાહુજી તે શોક પર ભાર મુક્યો. તેમણે. મી. ગ્રેડરેનના શબ્દો ટાંક્યા કે, " હિન્દી પ્રભુના કેવળ નામનાજ નહિ પરંતુ સમ્મત જીવંત પ્રતિનિધિત્વની હું આશા રાખું છું. " લોડ સેલી સ્પર્શીએ કહ્યું છે કે—

" જો આપણે તે કરવું હોય અને તે દરવાની ફરજ પડે, તો આપણે તે પદ્ધતિસર કરવું જોઈએ, અને હાજર રાખવી જોઈએ કે, અલસમત રચાયલા મંડળોને. નહિ, બલકે તે સ્થળના લોકોના નાના વિભાગોને નહિ, પરંતુ હિન્દી સમમ પ્રભુના જીવંત બળ અને ચૈતન્યમય શક્તિઓને, પ્રતિનિધિત્વ આપવાનો અર્થ સારે એવું સાધાકામ આપવું.

બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ અતુંગેહત આપતાં, સાર પછી વારંવાર સાંભળવામાં આવતો આશ્રય જણાવ્યો કે, કોંગ્રેસની હીલચાલની અવગણના થઈ છે, અને ઉમંગ ધરતો નવ છે, અને કહ્યું કે, ખૂદ આ હાયદો કેંગ્રેસને આભારી છે, અને પ્રજાતિનાં બીલ ચિન્હો દર્શાવ્યાં. મી. ગ્રેડરેન ૧૮૬૨ માં કહ્યું હતું કે, પ્રતિનિધિત્વ બાળ સંસ્થાઓ પવિત્ર મીલકત છે. અને અંગ્રેજ પ્રભુની સંભાળ અને વાલીપણને સોંપવામાં આવી છે. "

" એંગ્લો-સંકસન " નીતિના આ અમુક વારસામાં આપણને હાખલ કરવાની આપણે મી. ગ્રેડરેનને વિનવિ કરીએ છીએ, તેના સાધીઓને વિનવિ કરીએ છીએ. જ્યાં જ્યાં ઇન્દ્રાડને

વાવટો હરે છે : ત્યાં ત્યાં સરસાળ્ય જોવામાં આવે છે. ઉત્તરના સીત કટિબંધમાં અથવા વિધુવત્તાની પ્રયંત્ર ગરમીમાં અથવા દક્ષિણ સમુદ્રોનાં દૂર પ્રદેશોમાં પોતાનાં સંસ્થાનોમાં અંગ્રેજો ભરાયા હોય ત્યાં પણ સ્વચાલ્ય જોવામાં આવે છે. આપણે અંગ્રેજો નથી, અથવા અંગ્રેજ નીતિ કે લોહીના નથી, પરંતુ આપણે બ્રિટિશ, પ્રભ, એક મહાત્મા અને સ્વતંત્ર મહારાજાના નાગરિકો છીએ; દુનિયાના એક ઉમદામાં ઉમદા રાજ્ય બંધારણની સંરક્ષક હાથમાં આપણે રહીએ છીએ. અંગ્રેજોના હક્કો આપણા છે, તેમજ રાજ્ય, બંધારણ આપણું છે; પરંતુ તેમાંથી આપણે બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે, એ બહિષ્કાર ક્યાં સુધી નક્કર ? તેનો ધણો આધાર આપણી પોતાની પર રહેશે. જો આપણે કેન્દ્રોસની પ્રજાલોકોને વફાદાર રહીશું, અને આપણા મહાન સરદારના ઉમદા બોધને પાળીશું (તેમજ શરીર અહીંયાં હોજર નથી, પરંતુ આત્મા આપણી સમીપ હોજર છે), જો તેમના ઉમદા જીવનના ઉત્તમ ધોરણ પ્રમાણે રહીએ, આત્માર્પણના જીવસાધી આપણે આપણા પ્રયત્નોને પવિત્ર કરીએ, આપણા આર્થિક આત્મસંગમમાં પાછું ભાળી ન જોઈએ, ધાંધા પિના અંગત પ્રયત્નો કરીએ, તે અવનત થયલી પ્રભુઓનાં જાપિ સંભાળનાર મહાત્મા પ્રભુ પોતાને ઉચિત હાજરો તે સમયે પોતાની શ્રેષ્ઠ બક્ષિસોનો આપણીપર વર્ષાદ વર્ષાવી મુકશે; અને થોડો સમય આપણે અટકીએ, અને હમણાં જ વાવટો હરે ફરકાવીએ છીએ તે આપણા હેઠા પડતા હાથમાંથી પકી નવ, તથાપિ મને વિશ્વાસ છે કે, નજીકના બંધિયમાં બીલ એવા નીકળી આવશે કે, તેઓ આપણા કરતાં વધારે સારી પરિસ્થિતિમાં હશે, અને તે વાવટો તથ વિજય સપાદન કરશે, અને આ હીનભાગી દેશમાં સ્વતંત્રતાના સિદ્ધિતાની સ્થાપના કરશે, જે સિદ્ધિતા આપણા સામાન્ય રાષ્ટ્રનાં ચિન્હાચિન્હ બની જયલાં ધરવોનો એક સમુદ કરશે, અને સાથે સાથે વિશાળ અને અમરજિત પ્રભનાં પ્રેમ, કુદરતી અને સતોષના એજ અવિહારી પાયા પર આ દેશમાં ચિત્તનું સામાન્ય રાષ્ટ્ર રહે તે પાયા પર તેને મુકશે. "

રાજા રામપાલ સિંહ, ડૉ. એમ બી. મામ બેરી, રા. હેમાચંદ્ર, હાફીઝેમહમ્મદ અબ્દુલ રહીમ, અને મોલવી વહબ-ઉદ્-દીને ઠરાવને અનુમોદન અને વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી તેને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

નહેર નોકરીના કમીશનના રીપોર્ટ પર ઠરાવ કરીને હિન્દી સરકારે તે કમીશનની દરખાસ્તો પછી 'સંકુચિત કરી નાખી હતી, તેને માટે કેમિસે બીબી ઠરાવમાં ઉંડો શોક દર્શાવ્યો. રા. છ. કે. ગોખલેએ તે રજુ કર્યો હતો, તેમણે બતાવી આપ્યું કે કમીશનના રીપોર્ટ હિન્દીઓની સ્થિતિ ખરેખાર પહેલાંના કરતાં વધારે ખરાબ કરી હતી. ૧૮૭૬ ના નિયમે અનુસાર સમગ્રી જગ્યાઓનો છઠ્ઠો ભાગ દર વર્ષે આપણને મળ્યો છે, અને ખાસ રાજવામાં આવેલી અને નહિ આવેલી ૬૦૦+૧૫૦ જગ્યાઓ છે તેથી હિન્દીઓને ૧૨૫ જગ્યાઓ મળી હોત. પરંતુ જલ્લે ભદુર ખેલ કર્યો હોય તેમ, આપણે માટે ફક્ત ૧૦૮ જગ્યાઓ અલગ રાજવામાં આવી છે. કમીશને ફક્ત હિન્દીઓને માટે રાજ્યની પ્રતિષ્ઠિ સર્વોચ્ચમાં આ ૧૦૮ નો સમાવેશ થઈ ગયો હોત. પરંતુ હિન્દી પ્રધાને એમાંની ૬૩ કે ૬૪ એક જૂની યાદી પર રાખી અને ૧૮૭૦ ના હાયદાની રૂયે તે જગ્યાઓને માટે નીમણુંકા કર્યો. રા. ગોખલેએ સ્પષ્ટ કહ્યું: સરકારની મુસદ્દીને દુરપયોગ કરવામાં નહિ આવે એની મને ખાતરી થતી નથી. આ પ્રમાણે ૧૦૮ અથવા ૬૩ જગ્યાઓની નિમિત્તતા હિન્દે ગુમાવી, અને તે સરકારની મુસદ્દી પર રાજવામાં આવી બલામણુ કરવામાં આવેલી સંખ્યા કમી કરવામાં આવી, સર્વોચ્ચ ઇચ્છા જગ્યાઓ પાછી એવી સેવામાં આવી હતી, અને

“સરકારે પોતાના હાથમાં વિશાળ અને ભયાનક મુસદ્દી રાખી છે, એનો લગભગ દુરપયોગ થવાની ખાતરી છે અને નહેર નોકરીની વધારે ઉંચી જગ્યાઓ પર મોટી સંખ્યામાં નીમાવાના આપણા હાથોએ સંપૂર્ણ ન્યાય આપવાને માટે જબોરતાપૂર્વક નીમાયલા કમીશનના પરિશ્રમેનું એ સમજું ફળ છે.”

એક સાથે પરીણાઓ સેવા વિષે રા. ગોખલેએ નુરસાપૂર્વક કોપપૂર્ણ ઉદ્ગારો કાઢ્યા.

“ભૂતકાળમાં આપણને અધાયકાં વચનોને માટે પથાપાપ કરવાનું વલણ આપણા રાજ્ય-કર્તાઓ થોડો સમય થયાં બતાવી રહ્યા છે, તેની દુર્ભાગ્યે ના પાડી શકારો નહિ; અને એક દિવસ પીઠ ફેરવીને તેઓ કહે કે, એ વચનો પાળવાનો ઇરાદો કદાપિ રાજવામાં આવ્યો ન હતો તે અને અર્થશૂન્ય લાગ્યો નહિ. તેમ થવાનું હોય તે તેમને માટે બહેતર એ કે, રૂઢી કામગીરી તરીકે એ સમજાં વચનોને ખુલ્લી અને નહેર રીતે અગ્નિની ભવાળમાં ફેંકી દેવાં, અને આપણને સદાને માટે કહી દે કે આપણે એક છતાયથી પ્રભુ છીએ, અને કાંઈ હક્કો મળી શક્યો નહિ. થોડો સમય થયાં સરકારની રાજનીતિ ઉલટી દિશામાં નળ છે તે દેશને સ્પષ્ટ માલુમ પડ્યું છે. જ્યાં જ્યાં આપણી નજર કરે છે ત્યાં ત્યાં આપણને માલુમ પડે છે કે, સરકારના મનમાં નહારો ફેરફાર થતો નળ છે. અંગ્રજોમાં જન્યુરી વિપેના ટુકમનો, અથવા કેંગવણીની આંટો ધરાવી તે વિષે, અથવા અનુનિસિપાલીટીઓ તરફ ચલાવવામાં આવતા વર્તનનો વિચાર કરી અને વખતે લાગી આવ્યા વિના રહેશે નહિ કે, દરેક જગ્યાની જમીન ઇર્ષ્યા અને અવિશ્વાસપૂર્ણ વર્તન સરકાર આપણી સાથે ચલાવે છે, અને આ અવિશ્વાસના રાજ્યમાં જલ્લે ફેરફાર કરવામાં નહિ આવે, સરકારની રાજ્યનીતિમાં અધિક દીલસોટાખરી લાગણીઓ નહિ પ્રેરાય, ત્યાંસુધી આ દેશને માટે અધિક શોકપૂર્ણ દિવસો આવવાનાન.”

આ ચેતવણીની અવગણના કરવામાં આવી. એક હિન્દી તરીકે એ લેણો અસ્તિત્વમાં હોવાનું તેમને જ્ઞાન હતું, અને સરકારને કાંઈપણ જ્ઞાન ન હતું તે લેણોની સરકારને ચેતવણી આપનાર રા. ગોખલેને મિત્ર ગણવાને બદલે દુરમન ગણવામાં આવ્યા, અને પોલીસ ભમુસો તેમની પાછળ પડ્યા. જ્યારે નિરાશાએ અરાજકતાને જન્મ આપ્યો, ત્યારે તેમના સખીનું સ્મરણ કરવામાં આવ્યું—બદુ મોહન.

પરિવર્તન મંદન મોદન માલકીયે ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને કેટલાક આંદોશ આપીને બતાવ્યું કે, આ દેશના સોનોની વધતી જતી

ગરીબાઇનું એક મુખ્ય કારણ એ છે કે, બહેર નોકરીની મોટી જગ્યાઓ પર યુરોપીઓની મોટી સંખ્યા નીમવામાં આવે છે અને તેથી હિન્દીનાં પુષ્કળ નાણાં પરદેશ ખેંચાઈ જાય છે. પણ હિન્દી સીવીલ સર્વિસને માટે હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની ના પાડવામાં હિન્દને થયેલા અન્યાય તરફ પ્રાણ-મેન્ટુ ધ્યાન રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ ખેંચ્યું હતું, તેમને અનુમોદન આપ્યું. સર્વિસ હિન્દી હોવાથી ખરેખર તે પરીક્ષાઓ ફક્ત હિન્દમાં લેવાની જોઈએ.

“ પોતાના દેશમાં નોકરી કરવાની લાચકાત મેળવવાને માટે, એક પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થવા માટે પોતાના દેશથી ૧૦,૦૦૦ માઇલ દૂર જવાની આ દેશના લોકોને ફરજ પાડવામાં અસાધારણ અન્યાય છે. અન્ય કોઈપણ પ્રભને આવેલા લયાનક ગેરલાભ લોગવવા પડતો નથી. ઇંગ્લાંડે જેવા બળવાન રાજ્યની આપણે પ્રભ છીએ તેથી આપણે એકલાઓને તે લોગવવા જોઈએ શું ? આપણે જાણીએ છીએ કે, ઇંગ્લાંડમાં એક રાક્ષસનું બળ છે, પરંતુ પ્રભુએ તેની સંભાળ નીચે મુકેલી પ્રભ પાસે અન્યાયપૂર્ણ રીતે બળપૂર્વક કબુલ કરાવવામાં તેણે તેના રાક્ષસની જેમ ઉપયોગ કરવો જોઈએ નહિ, અને ખીજ કેટલીક બાબતોની જેમ આ બાબતમાં પણ વધારે ઉમદા વિચારોથી તેણે રોકાઈ જોઈએ, અને જોઈ જોઈએ કે, તેનાં માનવંત મહારાણી અને તેના પુત્રસહીબોએ ન્યાય અને સુરાજ્યના જે ઉમદા સિદ્ધાંતો બાંધ્યા છે, અને જે સિદ્ધાંતો તેના પોતાના વહીવટ ચલાવવામાં આજેકરોન કરાવે છે, તે સિદ્ધાંતોને માત્ર સમુદાયમાં નહિ પરંતુ વ્યવહારમાં અનુસરીને તેની પર રાજ્ય ચલાવવું જોઈએ. માત્ર આપણે ન્યાયને માટે પ્રાર્થના કરીએ છીએ, મહેરબાનીને માટે નહિ. ”

શં. ગોખલે અને પંડિત મદન મોહન મલ્હર માં બોલ્યા હતા. ૨૩ વર્ષ પસાર થઈ ગયાં છે, અને આ નાની માગણી સંતુષ્ટ કરવામાં આવી નથી ! પોતાના દેશમાં નોકરીનો હક લોગવવા માટે, ફરેક વર્ષે જુદી રાજવામાં આવતી જગ્યાઓ માટે, હરીફાઈની પરીક્ષાઓ આપીને

હિન્દી સીવીલ સર્વિસમાં લાખેલ થવાની તક મેળવવા માટે હજી હિન્દના પુરોને ૧૦,૦૦૦ માઇલની મુસાફરી કરવી પડે છે. અને આમ હોવા છતાં, જે માગણી મંજૂર કરવાથી ઇંગ્લાંડને કોશીનો ખર્ચ થતો નથી, અને અહીંની તેની આપણીના મૌલિક અન્યાયને સ્પર્શ થતો નથી, તે અપાતી નથી અને આપણને દહેવામાં આવે છે કે, હમણાં કોઈ વિવાદાત્મક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત નહિ કરો, અને તેની સહભાવના પર વિશ્વાસ રાખો કે તે સુદ્ધ પણ આપણને સ્વરાજ્ય આપશે.

રા. જનાર્દન રાધાન નીમકર, મૈત્રવી ઉચ્ચ શિક્ષક હૈરવ, અને રાય ભેટીન્દ્રનાથ ચૌધરીએ કરાવેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. રાય ભેટીન્દ્રનાથ ચૌધરીએ કહ્યું:—

“ પોતાના દેશની નોકરી કરવી એ હક તે દેશના લોકો પાસેથી લઈ શકાય છે. તેથી આ દૃષ્ટિએ મને લાગે છે કે, જે સર્વિસ જગ્યાઓ દેશના દેશોએ સહીસત્તામત રીતે આપી શકાય અને જે જગ્યાઓ પર પરદેશીઓ નીમાયલા છે, તે જગ્યાઓ કુદરતી હકથી પ્રભની છે, તે જગ્યાઓ લોકો પાસેથી લઈ લેવામાં આવી છે, ખાસ કરીને હિન્દમાં એમ છે, કેમકે સર્વ હચ્ચવર જગ્યાઓમાંથી આપણને હિન્દીઓને અત્યંત નિર્ણયપૂર્વક અટકાવવામાં આવેલા છે. ”

શુન્દરી રોશનલાલે જ્ઞાતિની મુશ્કેલી બતાવી, જે સરકાર સારી રીતે જાણે છે, અને પ્રવાસમાં તથા ઇંગ્લાંડમાં રહેવાથી જે ખર્ચ થાય છે તેથી હિન્દીઓને માટે નામની ખુલ્લી મુકવામાં આવેલી સર્વિસની હિંમત થણી થઈ જાય છે. કરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

તે વખતે જ ન્યાયી અને કારોબારી ખાતાં જુદાં પાડવા વિષેના અતિ પરિચિત થઈ ગયલા વિષય પર રા. આર. એન. મુદોલકરે ત્રીજી કરાવ રજૂ કર્યો. તે કરાવ ત્યાર પછીથી ૨૨ વખત રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ બર્ષ. એક અમલદાર દીવાની ન્યાયાધીશ હોય, ફોજદારી ન્યાયાધીશ હોય, અને મહેસુલી અમલદાર હોય એવા પુરોગોના પોતાને થયેલા અનુભવ રા. મુદોલકરે કહ્યો, તેમની અદાવતો મુસાફરી કરવી, અને કાવજનો આશ્રય રોધનારા

દુર્ભાગીઓને અને આરોપી લોકોને તેની પાછળ, પાછળ ફરવું પડતું, તેઓ હથોળી લોકો હોવાથી અટપટા કાયદાઓના અભ્યાસ કરવાનો સમય હોતો, નથી, પોતાના અજ્ઞાનને લીધે તેઓ અન્યાયી ચુકાદા આપે છે, પણ તેમાં તેમનો દોષ ન થાય, પોતાનાં એકએક સાથે મેળ ન ખાય એવાં કર્તવ્યોને લીધે તેઓ એકતરફી ચુકાદા આપે છે, પરંતુ તેમાં તેમનો દોષ નથી. કલકત્તા હાઇકોર્ટના ન્યાયાધીશોએ કહેલા, સંદેહ તેમણે ઠાંક્યા:

"વારંવાર એમ બને છે કે, પ્રમુખ કારોબારી મેજસ્ટ્રેટ વ્યાવહારિક રીતે ફર્યાદી તરીકે કામ ચલાવનાર બને છે, અને વારંવાર ન્યાયાધીશ બને છે, પછી હાલેને આરોપીને કાંઈ કહેવાઈ હોય અથવા ખત્રાવ કરવાનો હોય તે સાંભળવાની વહ લીધા વિના/ફાઇરોપીની પીઠ પાછળ સુકદમા વિષે તેણે મનપૂર્વક અભિપ્રાય બાંધ્યો હોય."

ગત પ્રકરણમાં આનો એક સરસ દાખલો ઠાંકવામાં આવ્યો છે, તે બાયકોના સ્મરણમાં હશે.

બાપુ અભિકાયરણ મુખમદારે કરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને બંગાલની વસ્તુસ્થિતિનું વર્ણન આપ્યું, જ્યાં લેફ્ટનન્ટ-ગવર્નરે કોલ્ડની પરવા કરી ન હતી, અને અનુચિત રીતિઓના ઉપયોગ કર્યો હતો. જેથી ન્યાયતંત્ર ઉપર વળી ગયું હતું, કારોબારી અમલદારોએ કાયદાની રીતિઓના, કરેલા દુરુપયોગના કેટલાક નમૂના જેવા દાખલા તેમણે કી બતાવ્યા.

રા. હન થંદ્ર શાયે વિરોધ અનુમોદન આપતાં અત્યંત સત્યતાપૂર્વક કહ્યું કે, છલ્લા અમલદારો સંજોડાનિત મેજસ્ટ્રેટોને સુકદમા ચોકકાવીને લગભગ સ્વયં રાષ્ટ્રોમાં હશે કે, આવી રીતે ચુકાદા આપવા, તેથી ભવની લાગણી ધણી વધી ગઈ છે, જે સુરાજ્યના હિતને માટે તત્કાળ દૂર કરવી જોઈએ. રા. કે. જી. નાટ, રાવ સાહેબ દેવરાવ વિનાયક અને રા. મુરલીધર પણ તેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને સર્વાનુમતે કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. ડી. ઇ. વાઘાએ ચકલ્લી નાણાં વિષેનો મોશો કરાવ રજુ કર્યો, અને કહ્યું કે,

"આ અદ્વીને સમયે સરકાર જલદી કાંઈ

પગલું ભરશે એવી વાતો ચાલી રહી છે; ત્યારે કોંગ્રેસના પ્રતિનિધિઓ અતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છે છે કે, તે અધિકારમાં ભુસ્કો નહિ મારે અથવા એકદમ એવું પગલું નહિ ભરે કે તેથી હમણાં જેવામાં આવતાં અનિષ્ટોના કરતાં તેનાં પરિણામો અતઃ અત્યંત વધારે ખરાબ આવે."

રા. વાઘાએ સંપૂર્ણ સ્પષ્ટતાપૂર્વક લંબાણથી આ પ્રશ્નની ચર્ચા કરી. ૧૮૭૩ માં જર્મનીએ રૂપા નાણું બંધ કર્યું. તેની અસરો, હિન્દ પર "હોમ (પરદેશી) ચાર્જિસ," ૧૮૬૦ ના ચેરમાન કાયદાની અસર, હિન્દમાં સોનાના ધોરણથી જનસમૂહના લાભાલાભ પર અસર તેમણે સમભવ્યાં હતાં. કેપ્ટન બેનોન અને, પ્રેક્ટીસર જર્જરથ્રસારે તે પછી સાબલો કર્યો, અને કરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો, એટલે બીજા દિવસની કાર્યવાહી સમાપ્ત થઈ.

ત્રીજો દિવસે રા. જી. એસ. ખાપડેએ પાંચમો "રમસીયા કરાવ" રજુ કર્યો, જેમાં આ વર્ષે મીઠાનો કર, આવક વેરો, એકસાઇઝ, કર્વોટર, સેથન્સમાં મોકલવાનો કારો, પોલીસ, હુપીયારો, ભરકરી કોલેજો, મીલીરયા અને સ્વયંસેવકોના, પ્રત્યેનો, સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમની પછી રેવરંડ ડી. ઇવાન્સ, રા. આરંધ ભિહારી-લાલ, મુન્શી રોખડુસેન, રા. બી. એસ. સહસ્ત્રજી અને મુન્શી અબ્દુલ કાદીરે, સાબલો કર્યો, અને પછી કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાપુ શ્રદ્ધાસાહેબે પહેલો કરાવ રજુ કર્યો, તેમાં બંગાલમાં જ્યુરી વિષેનો દુકમ પાછો ખેંચી લેવાની અને જ્યુરીની પદ્ધતિ વધારવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. પોતાના કરાવના સમર્પનમાં તેમણે પ્રુકળ કહીકત અને આકાંક્ષા રજુ કર્યાં. બાપુ એકંઠનાયસેને અનુમોદન આપતાં જ્યુરી પદ્ધતિના ઇતિહાસ પર દ્રષ્ટિ ફેરવી, અને ત્રીસ વર્ષથી ભોગવવામાં આવેલો દક્ષ એક લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરના અચાનક તરફને લીધે એકદમ નફ કરવામાં આવે તે કલંક વિષે તેમણે રીક્ષ કરી.

આસામના રા. લક્ષ્મીનાથ બેટરજે' કહ્યું કે, અમે તેનો ૧૦ વર્ષો સુધી ઉપયોગ કર્યો છે, અને અમને તેની ખાસ આપરવકતા છે, કેમકે કાંચા

અને અનુસંધાન સીવીલીઝને જેટલાંયેંદરે ન્યાય આપે છે. બીજા છ પ્રતિનિધિઓ 'બોલ્યા અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. ડી. ઇ. વાચ્યાએ સાતમો ઠરાવ રજૂ કર્યો અને પંડિત મદનમોહન માલવીયે તેને અનુમોદન આપ્યું; તેમાં બતાવવામાં આવ્યું હતું કે, જે શાહી રાજનીતિનો સંબંધ હિન્દના બચાવ સાથે નથી પરંતુ મોટાં યુરોપીય રાજ્યો સાથેના ઇલાકાતના સંબંધો સાથે તેથી યથવા લશ્કરી ખર્ચનો એક ભાગ ઇંગ્લાંડે બોગવવો જોઈએ. તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી આઠમો ઠરાવ રજૂ કરતાં બાબુ ધનન્દ્રનાથ સીંઘે સુંદર અને જ્ઞાનપૂર્ણ બાબજી કહ્યું. હાલતર કેળવણીને માટે આંદોશમાં ધરાડો કર્યો તે વાતને તેમાં વળોડવામાં આવી હતી, અને કેળવણીની સર્વ સાધનોમાં ખર્ચ વધારવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું. પોતાની વાતના સમર્થનમાં તેણે પુષ્ટકો દર્શાવી હતી, અને કહ્યું કે, જેનુંએટો એટલા બધા વધી ગયા છે કે, તેમને બહાર નીકળવાનું સ્થાન જરૂર નથી, તેથી તેઓ અસંતોષનાં બીજાં વાવે છે, એ વિચાર મૂખર્થ બદલે છે. ઇંગ્લાંડમાં ૨ કરોડ ૭૦ લાખની નરડીમાં ૨૨,૦૦૦ યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ છે, હિન્ડમાં ૨૨ કરોડની વસ્તીમાં ૧૫,૦૦૦ છે.

રા. હેરમચન્દ્ર મેને તેને અનુમોદન આપ્યું. રા. કે. વી. જોશી અને બાબુ હરિપ્રસાદ ચંદ્રજીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું; અને ઠરાવ સર્વાન્તર પસાર કરવામાં આવ્યો.

નવમા ઠરાવમાં ૧૮૯૧ ના ત્રીજા ઠરાવનું પુનઃ સમર્થન કરવામાં આવ્યું હતું, હિન્દની વીમ ગરીબાદ અને તેના ઇલાકાતે એ ઠરાવનો વિષય હતો. બાબુ વૈકુંઠનાથસેને તે રજૂ કર્યો, મી. ખીર પાલ પીલાઈએ તેને અનુમોદન આપ્યું, બીજા ચાર વક્તાઓએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. દસમા ઠરાવમાં જંગલના હાયદાના વહીવટની દોસ્ત બતાવવામાં આવી હતી. રા. કર્ણીકરે તે રજૂ કર્યો અને રા. ખી. કરાવ પીલાઈએ અનુમોદન આપતાં ચોતે હમિયાં એ ફર્માટો દૂર કરવાને મળી

વહા હતા તે ગણાવી. ઠરાવ પસાર થયો, પરંતુ ફર્માટો હજી રહી છે.

પછી મી. એ. નન્દીએ અંગીઆરમો ઠરાવ રજૂ કર્યો કે, જાહેર મોંઝરીના હમિયાનનાં પરિણામો સાથે પાર્લામેન્ટને મોકલવાની અરજી થઈ એકવાને માટે ચાર પ્રતિનિધિઓની એક કમિટી નીમવી. રા. કાલિપ્રસન્ન કાંબ્યવિશારદના અનુમોદન પછી આ ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, ઠરાવ રજૂ કરનાર હિન્દી પ્રિસ્ટી હતાં, તેમણે કહેલી એક વાતની નોંધ લેવી જોઈએ. સર બ્રાહ્મ-લેન્ડ કોલોની કલેક્ટર કહ્યું હતું કે, કહેલી ફર્માટોનું અસ્તિત્વ છે.

“પરંતુ એ ફર્માટો દૂર કરવાને સર બ્રાહ્મ-લેન્ડ કોલોની રી સલાહ આપી હતી ? ૧૦૦ અંગ્રેજોમાંથી ૯૯ એ કહ્યું હોત : “તમારો જુદો જુદો વાચ ત્યાં સુધી ચળવળ કરો, અને મજબૂત ચળવળ કરો.” માલ્ કોલોનિયલ-અવર્નર એમ ન. હલે. ચળવળ વિષે તેણે ધાર્મિક ભય બતાવ્યો હતો અને તેના કહેવા પ્રમાણે ધંધાદારી ચળવળીયાની કદ સજોમાં તેણે નિન્દા કરી હતી, પરંતુ છેવટે પોતાના આત્મજોને જો કાંઈ ફર્માટ હોય તો શું કરવાની સલાહ આપી હતી ? તે કહેવા મેંટરેટ સમક્ષ રજૂ કરવી.”

જો મેંટરેટ નિષ્ફળ નહય તો કમીશનર છે, અને છેવટે સ્થાનિક સરકાર છે. અદ્યાપિ સરકારી અમલદારો ચળવળને ધિકારે છે, અને કહેલાક હિન્દીઓ પક્ષે તેથી ભય પામે છે.

પંજાબને માટે બારમા ઠરાવમાં ધારાસભાની મામલો કરવામાં આવી હતી. રા. દેવેલાલે તે ઠરાવ રજૂ કર્યો અને રા. મુરલીધરે અનુમોદન આપ્યું. તે પસાર થયો. પછી તેરમા ઠરાવમાં પ્રિટિસ હમિટીનો અને મી. ડી.બી.ના આસાર માનવામાં આવ્યો અને ચૌદમા ઠરાવમાં હિન્દમાં રાજ્ય-નિર્મિત અનીતિ સાથે અજુગથો બતાવવામાં આવ્યો હતો. પંદરમા ઠરાવમાં ૧૮૯૩ ની કૅચિસ બરાતાં સુધી કૅચિસની ઇંગ્લાંડની બેઠક મૂલતી રાખી, અને ૨૬ આ ઠરાવમાં રા. દાદાભાઈ નવશેજીને પાર્લામેન્ટમાં હિન્દના પ્રતિનિધિ તરીકે નીચવામાં આવ્યા, અને તેમને પાર્લામેન્ટમાં બેઠકવા માટે સેન્ટલ ક્લિન્સબરીના મતદારોને

આશર માનવામાં આવ્યો, સત્તરમાં અને અઠ્ઠમા ઠરાવમાં કોંગ્રેસના નાણા પ્રકરણનો પ્રશ્ન ચર્ચામાં આવ્યો હતો, અને એમણીસમાં માત્ર એ એ જુમની રીતી ચુટણી કરવામાં આવી અને રાય બહાદુર પી આનંદ ચાહુને સંયુક્ત સેક્રેટરી તરીકે ચુટ્યા નીસ, એકવીસ અને બાવીસ ઠરાવોમાં આગામી કોંગ્રેસ અમૃત સરમાં ૧૬૧ કરવામાં આવી, લોચર કેસલ આ પૂર્વા માટે દરબ ગાના મહારાજાનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો, અને સ્થાયી ફરના એક ટ્રસ્ટી તરીકે પસંદ બિરા કરનાયતની નીમણુંક જુર કરી પ્રમુખે લોડાક રાખો હલા પછી અને નિયમ પ્રમાણે આશરના ઠરાવ પછી આઠમી કોંગ્રેસ સમાપ્ત થઈ

ઠરાવો.

અતિનિશ્ચિત

૧ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી ધારાસભાઓનો હાયદો એટલિટનની પાસેથી લેખણ થયે છે, અને તે પશ્ચિમના હિન્દી ઉપપ્રધાનની સમિતિથી મુખ્ય પ્રધાને સમજાવે છે, (કે હિન્દના લોકોને ધારાસભાઓમાં યથાર્થ જીવત અતિનિશ્ચિત તે દ્વારા આપવાનો ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો છે) તેના વફાદારીની લાવનાપૂર્વક સ્વીકાર કરતા છતાં આ કોંગ્રેસ શોક બતાવે જુદા આ હાયદાના રાખોમાં ધારાસભામાં પોતાના અતિનિશ્ચિત ચુટવાનો હક્ક લોકોને મળે નથી અને આશા રાખે છે અને ધારે છે કે એ હાયદાની રૂએ ધડવામાં આવતા નિયમો દિવાને આમમાં મી ઝડરને ઉચ્ચારેલા રાખો અનુસાર ધડવામાં આવશે અને આ દેશના લોકોને પૂરતો ન્યાય આપશે વિશેષ પ્રાર્થના કરે છે કે બીજા હાયદા ધડવાના હોય તેમને ઉપરની મનુરૂ આપતા પહેલાં સરકારી એજેન્ડામાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે તે પ્રમાણે આ નિયમો પણ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે

નહેર નોકરી

૨ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નહેર નોકરીના કમીશન પરના રીપોર્ટ પરના હિન્દી સર-

કારના ઠરાવ વિષે (નીચેના મુદ્દાઓ પરત્વે) આ કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી પોતાનો હિંદી શોક બહેર કરે છે

(૧) ને નહેર નોકરીના કમીશનની ભલામણોનો સંપૂર્ણ અમલ કરવામાં આવ્યો હોત તો ૧૮૬૧ ના હાયદાના પરિશિષ્ટમાંથી અલગ પાડવાની જગ્યાએ હિન્દના દેશીઓને માટે ખાસ રાખવામાં આવેલી મુસબત સર્વિસમાં સમાઈ ગઈ હોત તેને બદલે સરકારનો ઠરાવ આ જગ્યાએને તબીબ નિરાણી રહેવા દે છે, જે જગ્યાઓ પર ફેબ્રુ ૧૮૭૦ ના મુદ્દાની રૂએ નીમણુંક થઈ ગઈ

(૨) નહેર નોકરીના કમીશનનો પ્રાતિક સર્વિસને માટે ૧૦૦ જગ્યાઓની ભલામણ કરી હતી તેને બદલે ૬૦ જેવી ૬૩ જગ્યાઓ તે સર્વિસને માટે ખુબી મુસબામાં આવી છે આસાપને માટેની સંખ્યા હજી નહેર કરવામાં આવેલી નથી

(૩) જમાણ પ્રાત સર્વિસ અને બીજા કેટલાક પ્રાતોને માટે જોડે જોડે રેલવેના એક સભ્યની અને એક વિભાગના એક કમીશનરની ભલામણો કરવામાં આવી હતી, પરંતુ સરકારે તેમનો અમલ કર્યો નથી

(૪) ન્યાયાધીશોની જગ્યાઓનો ત્રીજો લાખ પ્રાતિક સર્વિસ માટે જુદો જુદો મુકવાની ભલામણ કરવામાં આવી હતી તેને બદલે માત્ર પાંચમાં લાખની જગ્યાઓ જેવી રીતે જુદી મુકવામાં આવી છે

અને ૭૦ કોંગ્રેસ, એ વાર રીતી, પોતાનો અભિપ્રાય સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે, હિન્દની સીનીય સર્વિસને માટે જુદી હરીફાઈ પરીક્ષા ઇન્સાઇમાં અને હિન્દમાં એક સાથે લેવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી આ દેશના લોકોને પૂર્ણ ન્યાય હદાપિ મળશે નહિ

૩૧ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નીચે જણાવેલી અરજી અનુસાર એ અરજી તૈયાર કરવાને માટે બાણુ કમલેશુ સી બેનરજી, રા પી એમ મહેતા, બામુડ સુરેન્દ્રનાથજી બેનરજી અને રાય બહાદુર આનંદ ચાહુની એક કમિટી નીમવી,

અને આ કોંગ્રેસની વતી તેની પર સહી કરવાની અને દિવાને આમમાં રજૂ કરવાને માટે રા. દાદાશાહ નવરોજ એમ. પી. ને મોકલી આપવાની પ્રમુખને સત્તા આપવી.

દિવાને આમમાં એકલા મળેલા મેટ્રિચિટન અને આયર્લેન્ડના માનવંત સભ્યોને:

૧૮૬૨ ની ૨૮, ૨૯, અને ૩૦ મી ઈસેમ્બરે અલ્લાહાબાદમાં ભરાયલી આઠમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિષદના પ્રમુખ અને સભ્યોની નમ્ર અરજ

માનપૂર્વક એ છે કે,

(૧) આઠમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિષદમાં પસાર કરવામાં આવેલા એક ઠરાવની રૂપે તમારા નમ્ર અરજદારો તમારી માનવંત સલાહુ ધ્યાન ખેંચે છે કે, જહોર નોકરીના કમીશનના પરિશ્રમના ફળ વિષે કરવામાં આવેલા હુકમોથી નામદાર મહારાણીના હિન્દી શાસ્ત્રાળયના સર્વ વિભાગોમાં જેટલા શોક ફેલાઈ રહ્યા છે.

(૨) કમીશનને હિન્દી સરકારે સૂચના કરી હતી કે, જેમાં બ્યાનમી રીતે છેવટને માટે સ્વીકારાય એવાં તરનો હોય તેવી યોજના રજૂ કરવી, અને જહોર નોકરીની હસ્થતર જગ્યાઓ પર વધારે મોટી સંખ્યામાં નીમાવાના હિન્દના દેશીઓના હાવાઓને સંપૂર્ણ ન્યાય આપવો. જહોર નોકરીના કમીશનથી જેમાંથી કોઇપણ હેતુ સચવાયો નથી. સ્ટેટ્યુટરી સર્વિસ હેઠળ નામ-લૂકો કરવામાં આવતી હતી, તે હાદી નાખવામાં આવી છે, અને ૧૮૭૦ ના કાયદાથી લોકોને જે કામ આપવામાં આવ્યો છે તેના સંપૂર્ણ ઉપભોગને માટે હાંધ પછુ કરવામાં આવ્યું નથી. કમીશન નીમવાના પોતાના ઠરાવમાં હિન્દી સરકારે કહ્યું હતું: "કે ૧૮૭૦ ના કાયદામાં પ્રશંસનીય વિશાળતા અને ઉદારતા છે, અને અત્યાર સુધી કોવેનન્ટેડ સીવીલ સર્વિસને માટે ખાસ રાખી મુકવામાં આવેલી કોઇપણ જગ્યાઓ હિન્દના દેશીઓને આપવાના નિયમો ધડવાની હિન્દી પ્રધાન અને હિન્દી સરકાર બંનેને એક સાથે સત્તા આપે છે." પરંતુ કમીશનની તપાસનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે, હિન્દીઓને માટે ખુલ્લી રાખવામાં આવેલી જગ્યાઓમાં ઘટાડો કરવામાં આવ્યો છે.

(૩) તેજ પ્રમુખ સીવીલ સર્વિસમાં નીમલૂકો કરવા ઉગ્રાંકમાં અને હિન્દમાં એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાના સંબંધમાં હિન્દી સરકારની સંમતિ સહિત કમીશનના રીપોર્ટ કોઇપણ પ્રકારનો સંતોષ આપ્યો નથી. કમીશનરોએ લીધેલી જુગાનીનો મુખ્ય કામ એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની સ્પષ્ટ તરફેણમાં હતો. તપાસવામાં આવેલા સાક્ષીઓની ઘણી મોટી સંખ્યા એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની તરફેણમાં હતી.

(૪) જહોર નોકરીના કમીશન પર હિન્દી સરકારના ઠરાવ વિષે સર્વત્ર એવી નિરાશા ઉદ્ભવી છે કે એ બાબત માનવંત પાર્લામેન્ટ સમક્ષ મુકવાની આ કોંગ્રેસને ફરજ પડી છે, અને એવી પ્રાર્થના કરે છે કે, પોતાના દેશની જહોર નોકરી પર હિન્દના દેશીઓને નીમવાની બાબતમાં ૧૮૭૦ નો કાયદો સંપૂર્ણ અમલમાં મુકવાની સૂચના હિન્દી સરકારને કરવો.

કાયદા વિષયક.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, એક જ અમલદારમાં ન્યાયી અને કાસેબારી ફરજો એકઠી કરવાથી દેશને ખંભીર તુકસાન પડેલો છે, તે એવાં આ કોંગ્રેસ ફરીથી પોતાની નિશ્ચયાત્મક અને ખંભીર પ્રતીતિની નોંધ કરે છે કે, એ ફરજોને સંપૂર્ણ રીતે ભરી પાડવાની વાકીફતી આવશ્યકતા ઉપસ્થિત થઈ છે. અને તેથી દેશના પ્રતિભાં વધારે ખર્ચ થાય તોપણ વિશેષ વિલંબ વિના સરકારે એ ફરજો ભરી પાડવી જોઈએ.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવા વિષે સરકારની તાજ રાજ્યનીતિ તરફ અને ખાસ કરીને ઘણાખરા ખંભીર ગુન્હાઓમાં બંગાલ અને બારામની સરકારોએ જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાને હક્ક પાડો એવી લીધા છે, તે તરફ આ કોંગ્રેસ અત્યંત ઝીંકી વિંતાં અને ભયપૂર્વક દૃષ્ટિ કરે છે, અને અત્યંત માનપૂર્વક, પરંતુ દરતાપૂર્વક એવી રાજ્યનીતિ અને એવા પગલા સાથે પોતાનો વધી જહોર કરે છે; કેમકે તે ઉત્તર, પ્રતિકારક, અને દેશનાં ઉત્તમ હિતોને હાનીકર છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, તે હિન્દી

સરકારે ૨૬ કરવાં જોઈએ અને નહિ તો ઇંગ્લાંડની સરકારે ૨૬ કરવાં જોઈએ અને પૂર્વ-ગામી કોંગ્રેસોના કરાવોમા પ્રાર્થના કર્યા પ્રમાણે ન્યુટ્રીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ દેશના જે ભાગોમા હમણાં ચાલુ ન હોય ત્યાં તે દાખલ કરવી, કેમકે બ્રિટિશ હિન્દમાં ફોર્જદારી ન્યાયના વહીવટની વર્તમાન અવસ્થામાં સ્થિતિમાં તે પ્રભુત્વ એક જ સરકાર હોય

ચલણી નાણું

૪. કરાવ કરવામા આવે છે કે, ચલણી નાણાના પ્રશ્ન વિષે મતભેદ છે તે જોતાં, અને ખુદ તે પ્રશ્ન મહત્વ જોતાં, આ કોંગ્રેસ પોતાની ચાલીર આશા દર્શાવવા ઇચ્છે છે કે, દેશના હિતોને વૃદ્ધિ શાન કરે એવા ફેરફાર ચલણી નાણામા અથવા ધોરણમા કરવાની ફરજ કોઈ પરદેશી રાજ્ય તરફથી પાડવામા ન આવે ત્યાં સુધી બ્રિટિશ કોન્ફીડન્સના ચત્તે રાખાત યતા સુધી હિન્દી સરકાર કાંઈ પણ પગલા ભરશે નહિ અને કોઈ પણ ચોક્કસ કાર્ય કરવાનો ફરજ કરવામા આવે તેની પૂર્વ હોર્ડે હરોલની નિમિટ્તિની ભલામણો ચર્ચા કરવાને માટે બહેર પ્રભુ સમક્ષ સરકાર મુકશે

પહેલાના કરાવોનું સમર્થન.

૫. આ કોંગ્રેસ પહેલાં ની કોંગ્રેસો સાથે સમત મળેને પક્ષ કરે છે કે

કે.૨.

(૬) મીકાપરના કરમા હમણાં જોડેલા વધારો કરવામા આવ્યો છે તેટલો ઘટાડો હમમા કરવો

(ખ) આવક વેરો નાખવા યોગ્ય રૂઝની દૈનિક પાયાંને બદલે એકાદમા એકી એક હબારની કરવી

એકસાઇલ

(ગ) ૧૮૯૦ ની પહેલી ચર્ચના 'એક્સિટ એક્ટ' છડીઆ મા પ્રસિદ્ધ કરવામા આવેલા ફરમાનના ૫૦૩, ૧૦૪ અને ૧૦૫ ક્લારાઓમાં આદારવામાં

આવેલી એકસાઇલ નીતિનો સપૂર્ણ અમલ કરી પ્રાપ્તિ સરકારો પાસે કરાવવાને માટે, અને સર્વ ગામોમાં સ્થાનિક પસંદગીની સાદી પદ્ધતિ દાખલ કરાવવાને માટે હિન્દી સરકારે આમંત્રણ પૂર્વક ફાળુ કરવું

કાયદો.

(ધ ફોર્જદારી કામ ચલાવવાની રીતના મંડમા એવી કદમ દાખલ કરવી કે, વોરન્ટવાળા મુકદમા એમા આરોપીએ માગણી કરી શકે કે મેજસ્ટ્રેટ સમક્ષ તેમની પર કામ ચલાવવાને બદલે તેમને સેશન્સ કોર્ટમા મોકલવા

પોલીસ

(ચ) પોલીસ વહીવટમા મૌલિક સુધારો કરવાને માટે હલકી નગ્યાઓની સખ્યા ઘટાડવી, પગારો અને લાયકાતોમા વધારો કરવો, અને તેમને દાખલ કરતી વખતે મણી વિરોધ કાગળ રાખવી અને લગી નગ્યાઓને માટે ઉચ્ચતર શક્તિઓવાળા ચૂકરો પસંદ કરવા. નેઓ હાલના ધણીખરા પોલીસના ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર-જનરલો, સુપ્રિ ટેન્ડેન્ટો અને મહાનિરા સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટોના કરતા પ્રભુના પ્રતિષ્ઠિત લોકો સાથે વધારે સબધમા આવેલા હોય અને લડકરી હકોનું વ્યવસ્થા બોધ હોય

લોકર વિધધક

(છ) લંધીવાર બધીના કાયદા હેઠળના નિયમોમા એવા ફેરફારો કરવા કે ધર્મ, વર્ગ અથવા વર્ણના લેલો વિના હિંદના સર્વ રહેવાસીઓને અથવા અતિથિઓને તે એક સરખી રીતે લાગુ પડાય નહીં નહીં જગલી જનાવરો નિયમિત રીતે અનુખની છાદા દોર, અથવા પાકો નારા કરતા હોય ત્યાં ત્યાં ઉદારતાથી પરવાના અપાવવાની વ્યવસ્થા કરવી, અને એવા નિયમો અનુસાર આપેલા સર્વ પરવાના છાદા સુધી નહીં એવા બનાવવા માત્ર દુરપયોગની સાગીતી મળે ત્યારે તે ૨૬ થાય, અને જે પ્રાપ્તિક દુકુમતમાં તે આપવામા આવ્યા હોય તે સપૂર્ણ દુકુમતમાં તે ચાલવા જોઈએ

(૧) હિન્દમાં લશ્કરી ક્ષેત્રો (પાકિસ્તાન) સ્થાપવી, નવાં કાયદાની બ્યાખ્યા અનુસાર હિન્દના દેશી લોકોને - શક્તિ અને કાયદાનો પ્રમાણે હિન્દી સેનાના કમીસન અથવા નેત-કમીસન અમલદારો તરીકે લશ્કરી કારકિર્દી માટે તેમને કેળવણી અને તાલીમ આપાય.

(૨) મહારાજાની સમીપી વધારે લગાયક ભતિઓમાં લશ્કરી (મીલીટરી) નોકરીની પદ્ધતિ સ્થાપવી; અને

(૩) એક્ઝિટનમાં પ્રવર્તે છે તેવી સ્વ-સેવકોની પદ્ધતિ હિન્દની પ્રાંતમાં મોટા પાયા પર સ્થાપવાની સત્તા આપવી, અને તેને ઉત્તેજન આપવું.

લશ્કર વિષયક.

૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, યુરોપનાં કેટલાંક મહારાજાના સંબંધમાં એક્ઝિટનની સાદી રાજ્યનીતિ અનુસાર દેશના બચાવોની કુદરતી પરિસ્થિતિમાં પેલી મેર વાલ્લી લગાયક પ્રવૃત્તિને લીધે ૧૮૮૫-૮૬ પછી મહારાજાના વાર્ષિક લશ્કરી ખર્ચમાં અસાધારણ વધારો થયો છે તેને લેતાં આ કોમિસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દને કેવળ ન્યાય આપવાની ખાતર તે ખર્ચનો ન્યાયી ભાગ બ્રિટિશ લીબેરીએ ભોગવવો જોઈએ, અને હિન્દની મેલિટરિયી પ્રમાણમાં તે બોલે કદાવી લઈને તેને રાહત આપવી જોઈએ.

કેળવણી.

૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમિસનો એવો મતબૂત અભિપ્રાય છે કે, દેશમાં કેળવણીની વર્તમાન સ્થિતિમાં કમ્પેરેટિવ કેળવણીને માટેની સરકારી માન્ટો કોઈ પણ પ્રકારે પાછી ખેંચી લેવી અત્યંત અનિચ્છનીય છે, અને પૂર્વની કોમિસો સાથે એકમત થઈને અત્યંત બારપૂર્વક કેળવણીની સર્વ સાખાઓ પાછળ બહેર ખર્ચ વધારવાનું મહત્તર કરાવે છે, અને એમાંની અતિ અવશ્યક સાખા-પારિશાધિક (ટેકનીકલ) ને ઉત્તેજન આપવા માટે દેશની વર્તમાન ઓદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે એક મિશન કમીસન નીમવાની આવશ્યકતા દર્શાવે છે.

ગરીબાઈ અને કાયમની જમાખંદી.

૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમિસ

૧૮૮૧ ની કોમિસનો નીચે કરાવ બારપૂર્વક મંજૂર કરે છે, અને સંપૂર્ણ પાયે કરાવે લોકો (એ સંખ્યામાં દર વર્ષે વધારો થતો) નય છે) બજારમાંથી અણી ઉપર દુખી જીવન ગાળે છે, અને દર દશ વર્ષોમાં લાખો લોકો બજારમાંથી ખરેખાર મરણ પામે છે; તે; ભેતાં અત્યંત આવશ્યક ધારે છે કે, રાજ્યતંત્રનો ખર્ચ-ખાસ કરીને બહેર નોકરીની લશ્કરી સાખામાં-પુરુષ ધરાવના જોઈએ, અને બ્રિટિશ સરકારે ત્રીશ વર્ષ ઉપર આપેલા વચન પ્રમાણે જમીન મેલિટરિયી માલગુી મુકર અને કાયમની કરવાને માટે એકદમ ચલાવે ભરવાં જોઈએ અને એ પ્રમાણે દેશના મૂલીટરી અને મનુદાને ખેતીવાડી ખીલવા જોઈએ. યવા દેવા જોઈએ, કેમકે હુંક મુલતની જમાખંદીઓની વર્તમાન પદ્ધતિ હેઠળ (હંમણું હંમણું ધણી વેળા બહુ દુઝી મુલત હોય છે, કેટલીક વેળા તે માત્ર ૧૦ અને ૧૨ વર્ષ જ ચાલે છે) તેમ થઈ અસહ્ય લાગે છે; અને ખેતીવાડીની બેક રચાપવી અને આ કોમિસ એકવાર ફરીથી અત્યંત ગંભીરતાપૂર્વક એક્ઝિટન અને આયલેન્ડની પ્રાંતને વિનતિ કરે છે કે, નિરાંક સારા ઈશક ધસવનાર પરત્વે અત્યંત અસંતોષકારક વર્તમાન સંજ્ઞવતંત્રની ખામીઓથી છંદનીય વિરોધ બહિરાન થઈ ચાલવા ન દેવું, પરત્વે ત્યારે અને અત્યારે જે સુધારાઓને આટલી બધી ગંભીરતાપૂર્વક પક્ષ કરવામાં આવે તેમની પ્રાપ્તિને માટે રીપ્રાઇઝ પૂર્વક આમંત્ર કરવો.

૧૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમિસ ૧૮૮૧ ની કોમિસનો કરાવ સંપૂર્ણ રીતે કરે છે, અને એકવાર ફરીથી વિનતિ કરે છે કે, જમજના કાયદાના બ્યાવહારિક વહીવટી કક્ષિણ હિન્દમાં અત્યંત ગંભીર અસંતોષ ઉત્પન્ન થયો છે, તેને લેતાં હિન્દી સરકારે આ બાબતની કાળજીપૂર્વક તપાસ કરવી, અને તેની દોરતા બોલી દેશના અને વધારે તરીખ વર્ગોને તે બોલી દેશના કરનારા બનાવવાના પ્રયત્નો કરવા.

ધારાસભ્ય (પંજાબ).

૧૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૮૫ માં મુંબાઈમાં ભરાયેલી પ્રથમ કોમિસન સાથે સંબંધ થઈને આ કોમિસ ધારે છે કે, પંજાબના સારા

રાજ્યતંત્રને મટિ તેમાં ધારાસભાની સ્થાપના કરવી અત્યંત આવશ્યક છે, અને એવી ધારાસભા સંયુક્ત પ્રતિમાં સ્થાપવામાં આવી છે તે બેતાં આશા રાખે છે કે એવી ધારાસભા રચવામાં રામય શુભાવવામાં નહિ આવે.

કેંબ્રિસનો આભાર

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ગયા વર્ષમાં દિન્દની કરેલી સેવાઓ માટે આ કેમ્બ્રિસ સર કબલ્યુ. વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કેમ્બ્રિસ કમિટીને અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આભાર માને છે, અને તેમણે કેમ્બ્રિસની બ્રિટિશ કમિટીની ને પુનઃ રચના કરી છે, અને તેમના ઓફીસ ખાતાના સંબંધમાં અને વર્તમાન પત્ર "ઇડિઆ" ના સંબંધમાં તેમણે નવી યોજનાઓ કરી છે, તેમને સંપૂર્ણ રીતે પસંદ કરીને મંજૂર કરે છે; અને બ્રિટિશ કમિટીના સેક્રેટરી તરીકે મી. કબલ્યુ. ડીઆ સી. આઈ. ઇ. એ કરેલી સેવાઓ માટે આ કેમ્બ્રિસ તેમને પશુ આભાર માને છે.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કેમ્બ્રિસ ને વિરાળ પ્રજાની પ્રતિનિધિ છે, તેની તરફથી દિવાને આમમાં પોતાના સભ્ય તરીકે રા. દાદાભાઈ નવરોજીને પુઠી કાઢવા માટે સેન્ટ્રલ ફીન્સઅરની મતદારોનો આ કેમ્બ્રિસ માનપૂર્વક અને પ્રેમપૂર્વક આભાર માને છે; અને તે ગૃહસ્થે આ દેશની ને સેવાઓ કરી છે તેને માટેના ઉચ્ચ અભિપ્રાય અને ઠંડી કદરની મોંઘેલ છે, તેનામાં પોતાનો દંઢ વિશ્વાસ એકવાર ફરીથી જાહેર કરે છે અને દિવાને આમમાં તેને દિન્દનો પ્રતિનિધિ ગણે છે.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કેમ્બ્રિસ બરવાને ડેમટે માયાલુતાપૂર્વક પોતાના કેસલ અને જમીન આપવા માટે આ કેમ્બ્રિસ નામદાર ફરસંગાના મહારાજાને અત્યંત આભાર માને છે.

વ્યવસ્થા.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દિન્દી સરકારે પવિત્રતા વિષે લાભ કાયદા ધડયા છે તે સંબંધમાં દિવાને આમ જાગૃત છે, તેથી આ કેમ્બ્રિસ ઉપકૃત થઈ છે, અને એટલાવર ફરીથી દિન્દમાં સંપૂર્ણ રાજ્ય-નિયમિત અગીતિ સામે પોતાનો અણગમે દર્શાવવાની ઇચ્છા ધરાવે છે.

કેંબ્રિસનું કાર્ય.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ઇંગ્લાંડમાં વર્તમાન રાજકીય સ્થિતિ ધ્યાનમાં લેતાં, સર્વ સંયોગો સાનુકૂળ હોય તો ૧૮૯૨ માં કમમાં કમ એક સો પ્રતિનિધિઓની કોમેસ ઇંગ્લાંડમાં બરવાના, ૧૮૯૦ ની કલકતા કેમ્બ્રિસમાં પસાર કરેલા ઠરાવ અનુસાર કરેલી તાત્કાલિક યોજનાઓ ૧૮૯૩ ની કેમ્બ્રિસની બેઠક સમાપ્ત થઈ નય ત્યાં સુધી હવે મૂલત્વી રાખવી.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હમણાં ફરયામાં ગયેલી "ન્યુઝીયોરિએન્ટલ બેંક કોર્પોરેશન લીમિટેડ"માં ગોંધાઈ ગયેલા કેમ્બ્રિસના સ્થાયી બંડોળના ટ્રસ્ટીઓને આ કેમ્બ્રિસ આ ઠરાવથી સત્તા આપે છે કે, તેમાંથી બોલામાં બોલા પાવસો પાઉંડ બ્રિટિશ કમિટીને મોકલી આપવા, ને નાણાં સ્ટેન્ડીંગ કેમ્બ્રિસ કમિટીઓના ફાળાઓમાંથી પૂરવામાં આવરો.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટીની સૂચનાઓ ધ્યાનમાં લઈને આ કેમ્બ્રિસ એવો અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, ૧૮૯૨-૯૩ ના વર્ષને માટે ૨૮૦૦ પાઉંડના નેટસા રૂપિયા થાય તેટલી રકમ બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચને માટે કાઢો આપવી બેઠકે, અત્યાર સુધી મળેલા નાણાં બાદ કરતાં બાકીની રકમ સ્ટેન્ડીંગ કેમ્બ્રિસ કમિટીઓ સાથે કરવામાં આવેલી વ્યવસ્થાઓ અનુસાર વહેંચી નાખવી; અને બની શકે ત્યાં જાહેર એ રકમ ઇંગ્લાંડ મોકલી આપવી.

સામાન્ય.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કેમ્બ્રિસ અપતા વર્ષને માટે મી. એ. એ. હુમની જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી નીમણુંક કરે છે, અને રાય બહાદુર પી આનંદ સાહુને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કેમ્બ્રિસના સ્થાયી બંડોળના એક ટ્રસ્ટી તરીકે મહુમ પંડિત અયોધ્યાનાથની જગ્યાએ પંડિત ગિરામરનાથની નીમણુંક આ કેમ્બ્રિસ મંજૂર કરે છે.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૯૩ ના નાતાલ પછી નહીં કરવામાં આવે તે દિવસે નવમી દિન્દી રાષ્ટ્રીય કેમ્બ્રિસ અમૃતસરમાં મળશે.

નવમું પ્રકરણ.

નવમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

આમલી કોંગ્રેસે પસંદ કર્યા પ્રમાણે અમુત-
સરમાં નહિ, પરન્તુ લાહોરમાં ૧૮૯૩ ની ૨૭,
૨૮, ૨૯ અને ૩૦ ડીસેમ્બરે નવમી રાષ્ટ્રીય
કોંગ્રેસ મળી. ખાલી જમીનના એક હુકમ પર
મંડપ બાંધવામાં આવ્યો હતો, તેમાં ૪,૦૦૦
બેઠકો હતી પણ ત્યાં એકલા ચયલા સર્વને માટે
તે પૂરી પડી રાખી નહિ. પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા
૮૬૭ પ્રાંતવાર નીચે પ્રમાણે હતી:—

બંગાલ	૫૯
વાયવ્ય પ્રાંતો અને	
અયોધ્યા	૧૩૩
પંજાબ	૪૮૧
શુબાઈ (૭૭) અને	
સાંધ (૪૭)	૧૨૪
મધ્યપ્રાંતો અને વરાહ	૩૯
દેશ	૩૧
	૮૬૭

ડા. દાદાભાઈ નવરોલ્.

નવમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

નિયમ પ્રમાણે ૨૭
મી ડીસેમ્બરે બપોરના
બે વાગ્યે પ્રથમ બેઠકનો
પ્રારંભ થયો. સ્વાગત
સમાના પ્રમુખ સરદાર
દયાલસાંધ મહાશયો

સંધિવાના સપ્ત દુમલાથી પીડાતા હતા, અને
અને તેમણે પોતાનું બાપણ રા. હરશીચનલાલને
વાંચવા આપ્યું. કોંગ્રેસ = આ દેશમાં બ્રિટિશ
રાજ્યનું મદાન ગીરવ ” છે એમ કહીને, સર
ડેવિસદીક્ષપટ્ટીક અને અમલદારોએ તેમની
તેવાસીઓમાં કાંઈ વિચન નાખ્યું ન હતું, તેથી
તેમનો આભાર માન્યો અને કહ્યું કે, પંજાબની
લડાયક ભતિઓ કોંગ્રેસ હીલચાલ તરફ સંપૂર્ણ
દીક્ષકોષ ધરાવે છે.

“ જહાગરના કંઠે આપણું નવનોત્તર સ્પર્શ
કર્યો છે. ઉગ્રાંકનાં ઇતિહાસ અને સાહિત્ય
આપણા મનમાં બ્યાપી ગયાં છે, ભણે કે આપણા
પશ્ચિમના આર્થ જીવ્યોનો મદાન વારસો
રાખ્યાની પેટીમાં આપણી પર હતરી આવ્યો
હોયો ! , અને જહાગર કરતાં કરતાં પણ
કેટલીક વેળા આપણને તેમાં ભાગ લેવા દેવામાં
આવે છે. સદ્ભાગ્યે આપણે એવા રાજ્યબંધારણ

લેઈ રહીએ છીએ કે,
તેનો મદાનન સ્વતંત્રતા
છે, અને તેનો મુખ્ય
સ્તંભ સદિષ્ટતા છે.
આપણા ભૂતકાળના ઇતિ-
હાસ પર શાંતિ ભરી
હૃદિ આપણે ભરીએ
છીએ, અને તેમાં ગીરવ
માનીએ છીએ; ત્યારે
આ રાષ્ટ્રીય ધડાકાની
મધ્યમાં આપણે શાંત
અને બેદરદાર રહી
સકીએ ? ”

સાચ બહાદુર આનંદ
ચાહુંએ દરખાસ્ત સુધી
કે, સા. દાદાભાઈ નવરોલ્

એમ. પી. ને કોંગ્રેસનું પ્રમુખપદ આપવું નેઈએ,
અને ગોલની મુદ્દરમજબી ચિસ્તે તેને અનુમોદન
આપ્યું, અને દિવાને આમમાં સુદાયલા પ્રથમ
સરવને પ્રતિનિધિઓએ આપેલા સ્વાગતથી
સથળો મંડપ ડોલી લઈયો.

કોંગ્રેસનો ઉપહાર માન્યા પછી, ધુરંધર સહા-
યક ન્યાયમૂર્તિ કસિનાય અબેજ તેલંગના મરણ
માટે લાગણીપૂર્ણ શોક વ્યક્ત્યો. તે કોંગ્રેસના
એક અતિ મહેનતુ સ્થાપક હતા, અને પંજાબમાં

તેના પ્રથમ મહેનતુ રોકેટરી હતા. પોતે ન્યાયાધીશ થયા ત્યાર પછી પણ તે સલાહ આપીને સદા સલાહ આપતા. પછી દિવાને આમમાં પોતાના કાર્ય પ્રતિ પોતાની ચુંટણી કરનારાઓને સંતોષ દર્શાવતો કોંગ્રેસને મોક્ષવામાં આવેલો સંદેશો તેમણે વાંચી સંભળાવ્યો, અને ધારાસભાઓમાં ઘણું ઓછું પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં આવ્યું છે અને પ્રમોનો પૂછવાનો હક્ક આપવામાં આવ્યો તે વિષે દીક્ષ કરી. તેમણે કહ્યું:—

“રાજ્ય વ્યાપકનાર સત્તાવાળાઓ કેળવાયલા હિન્દીઓને વિરોધી બનાવવામાં, અને એ રાક્ષિ-ને પોતાના વિશ્વાસમાં લઈ પોતાના પક્ષમાં જોડી લેવાને અને તે જડે પોતાનો પાયો મજબૂત બનાવવાને બહાર વિરૂદ્ધ પક્ષમાં હાંધી કાઢવા હતાપણુનો સંપૂર્ણ અભાવ બતાવે છે. આ કોંગ્રેસમાં શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિમાન લોકો, અને તેમણે પોતે ઉત્પન્ન કરેલું રાજ્યીય નવ-જીવન છે. એ નવ-જીવન પોતાના, ઉત્પન્નકર્તાનો જડો આભાર માને છે. સાદી સમજ તમને કહે છે, તેને તમારા વિરૂદ્ધ પક્ષમાં રાખવાને બહાર તમારા પક્ષમાં રાખો.”

‘દિવાને આમમાં હિન્દી પાર્લામેન્ટરી કમિટી રચવા રા. દાદાભાઈએ કહ્યું. આવા મંડળની હમણાં ઘણીજ આવશ્યકતા છે અને પોતાની માન્યતા દર્શાવી કે, “સર્વ પ્રકારે આપણે નિરંકુશ રાજ્ય હેઠળ છીએ” તથાપિ યુનાઈટેડ કોંગ્રેસની પ્રેરણા ન્યાયવૃત્તિ અને નિષ્પક્ષપાત વિષેના અત્યંત પ્રેમ વિષેની આપણી શ્રદ્ધા અસ્થાને નથી. હિન્દની ગરીબાઈનો ખડક આમળ ઉભેલો છે, અને તે અમલદારોને આભારી નથી, પરંતુ રાજ્યતંત્રની પદ્ધતિને આભારી છે, એ કે દુર્ભાગ્યે પદ્ધતિ પરની દીકને તેઓ (અમલદારો) અંગત હુમલા ગણી લે છે. ક્યુક ઝોર્જ ડેવનશાયરે કહ્યું હતું ‘વર્ડ્સસાર એન્ડો-ઈડીઅન અમલદાર એવો પુરૂષ નથી કે “અસામાન્ય સાંત્વનારાકરિતને માટે તેણે ખ્યાતિ મેળવી હોય.” લોર્ડ કોમરેલેક હિન્દની સરેરાશ આવક માયાદીક રૂ. ૨૭ ગણી તેમા પૈસાદાર લોકોનો અને યુરો-પીઅન બગીચાવાળાઓ, કાઝીઓ અને ખાણના મોલીકોનો સમાવેશ થાય છે, અને તેથી ગરીબની

સરેરાશ આવક બહુ ઓછી ગણાય. તેમણે રૂ. ૨૦ ગણાવ્યા આ ગરીબાઈનો બધા મોટામાં મોટો છે. એ લોકોની મહેનતનાં ફળોનો દિન્દને ઉપભોગ કરવા દેવામાં આવે તો,

“બ્રિટન અર્થો રૂઝન રશિયા સામે ટક્કર મીલી શકે. પછી બાહુલીઓ તરીકે નહિ, પરંતુ દેશસક્તો તરીકે પોતાના ભાગને માટે હિન્દીઓ સર્વ માણસો કપાતા સુધી, અને સઘળાં નાણાં વપરાતા સુધી લટકે. માત્ર રાજ્યકર્તાઓને પોતાનો પગ અફાળવો પડશે, અને બ્રિટિશ સત્તા અને પોતાનાં કુટુંબો અને ગૃહોનું સંરક્ષણ કરવાને લાગી લોકો ઉગી નીકળશે...તે આપણે બ્રિટિશ રાજ્યના દુરમનો હોત તો આપણો ઉત્તમ માર્ગ એ હતો કે, પોદાર ન કરવો, પરંતુ સુધ રહેવું, અને તોફાનને એને પોતાને માર્ગે જવા દેવું એટલે તેનો અંત દુઃખદાયક આવે. એવો અંત આવેલા જોઈએ. પરંતુ આપણે તે દુઃખ જોઈવું નથી, અને તેથી આપણી પોતાની ખાતર અને રાજ્યકર્તાઓની ખાતર આપણે પોદાર કરી જોઈએ છીએ. ગરીબાઈના આ અનિષ્ટની સામે હાંમત-પૂર્વક થવું જોઈએ અને તેનો ઉત્થાન કરવો જોઈએ.”

તેની સામે થવામાં આવ્યું નથી; તેનો ઉત્થાન કરવામાં આવ્યો નથી. અને બિલાયલા રાષ્ટ્રો ૧૮૯૩ માં જેટલા સત્ય હતા તેટલા ૧૯૧૫ માં સત્ય છે. રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ અંતમાં કહ્યું:—

“હિન્દની આ મહાન અને પ્રાચીન ભૂમિની વિશાળ જનસંખ્યા તરફ બ્રિટિશ જેવી મહાન પ્રેમ સાચી જાણ-નાજરિકતા અને ન્યાયનો હાથ લંબાવશે, અને તેથી મનુષ્ય નતિને લાભ થશે અને આશિર્વાદો મળશે, એવું ઉમદામાં ઉમદા દરેક દુનિયા નિહાળશે, એ દિવસ, હું આશા રાખું છું કે, દૂર નથી.

પોતાના ભાષણમાં તેમણે કહ્યું હતું કે: “હું જ્યાં સુધી જીવીશ ત્યાં સુધી આશા રાખીશ.” હમણાં તેમનું ૯૧ થું વર્ષ છે. આ દુનિયા છોડીને જય તે પહેલાં તેમની આશા સંત થાઓ.

વિષય નિર્ણાયક સભાનાં નામે વાંચી બતાવ

વધામાં આભ્યાં અને મંત્રુર હરવામાં આભ્યાં, અને કોંગ્રેસ મૂલત્વી રહી.

ખીને દિવસે ૧૮૯૨ ના ધારાસભાઓના કાયદાનાં અસતોપાનનક પરિણામે વિષે રા. આર. એન. મુકોલકરે પ્રથમ કસાવ રજુ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, ખરેખર કસ્ટીક ફોલ્ડ મળી છે, પરંતુ આપણે ધમ્મીએ છીએ તેના કરતાં એછી. ૧૮૮૭ થી દિન્દી સરકારે સુધારાની માગણી કરી હતી, અને પાર્લામેન્ટની ત્રણ બેઠકમાં ખરડા રજુ કરવામાં આભ્યા હતા: ૧૮૯૨ માં એક કાયદો પસાર કરવામાં આભ્યો, કેમકે સંકુચિત વિચારના પક્ષની (કોન્સર્વેટીવ) સરકારને ભય લાભ્યો હતો કે, તેની પછીની સરકાર વધારે ઉદાર ખરડો રજુ કરશે. તે કાયદામાં સુટલીનો હક્ક આપ્યા ન હતો, પરંતુ વાયસરોયને નિયમો ધડ-વાની પરવાનગી આપી હતી. એ નિયમોને માટે દિન્દી પ્રધાનની મંત્રુરી મેળવવાની હતી, અને એમાં “એક પ્રકારનો સુટલીનો હક્ક” હતો; પ્રત્યે પૂછવાનો હક્ક પણ આપવામાં આભ્યો હતો, પરંતુ જવાબોની ચર્ચા કરવી નહિ; અને અંદાજપત્ર ધારાસભા સમક્ષ રજુ કરવાનું ખરું ખરું તેની પર મત આપવાનો હક્ક નહિ. રા. ઇ. કે. ગોખલેએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું:—

“ મુદત્તે, [કાયદાનો અમલ કરવાને મુન્નાઇ છલાકાને માટે ધડલા] આ નિયમોના સંબંધમાં હું એમ કહીશ નહિ કે, ૧૮૯૨ના કાયદાનો આશય નિષ્ફળ કરવાને માટે દાનપૂર્વક તે ઘડવામાં આભ્યા છે, પરંતુ હું એટલું કહીશ કે, તે આશય નિષ્ફળ કરનાર એક યોજના ધડવાનો ક્ષોભપૂર્વક ઉદ્દેશથી તે નિયમો ધડનાર અમલદારને (નિયમો ધડવાનું) હલેવામાં આભ્યું. હોત તો પણ તે કાયદે તે વધારે સારું બનતી શક્યો ન હોત. ”

આટલા મંજાવરણ પછી રા. ગોખલેએ પોતાનો મુદ્દમો દાખલાએ આપીને પૂરવાર કરવા માંડ્યો. મુન્નાઇ સરકાર પાસે ૭ જાણ્યો હતી, તેમાંથી એક મુન્નાઇની મુશ્કેલીએ એમરને આપી, એક કરાંથી સુરાપીએ એમરને આપી, અને દિન્દી વ્યાપારી વર્ગને એક પણ જગ્યા ન આપી; સરકારના દાબ નીચે રહેતા દબાણુના સરકારને એક અને સિંધના જમીનદારોને એક

આપી, એ પ્રમાણે સિંધના બે સભ્યો થયા, જ્યારે ઘલાકાના મધ્ય વિભાગમાં પુના અને સતારા આવેલાં તેને એક પણ સભ્ય મળ્યો નહિ. આ પ્રમાણે છમાંથી ચાર બેઠકો સરકારની તરફેણમાં મેળવવામાં આવી.

ખંડિત બિચન નાસાયલુ ધારેવાયવ્ય પ્રતિભા નિયમોની ચર્ચા કરી અને બાણ બેકુંઠનાથ સેને જંગલાના નિયમો ચર્ચા. રા. ડી. કેમચંદે કહ્યું કે, અન્યાયપૂર્વક સિંધને બે સભ્યો આપવામાં આભ્યા છે. રા. કેસર વિનાયક નેરડીએ કહ્યું કે, મધ્યપ્રતિભા ખાસ દુર્ભાગી છે. રાય બહાદુર સી. જી. ભુલ્લોચન મુદત્તીઆરે મદ્રાસની ફર્પોટો ચમ-ભવા. કસાવ પસાર કરવામાં આભ્યો.

ખંભજને માટે ધારાસભાની માગણી કરતો ખીને કસાવ પસાર કરવામાં આભ્યો, અને ત્યાર પછી ત્રીજે “ રશમીયો કસાવ ” પસાર કરવામાં આભ્યો. પછી ડૉ. બહાદુરજીએ થોથો કસાવ રજુ કર્યો તેમાં દિન્દી મોક્ષીટરી મોક્ષક સર્વોચ્ચી તદ્દન સ્વતંત્ર રીતે દિન્દી સીવીલ મોક્ષક સર્વોચ્ચી પુનઃ રચના કરવાનું હલેવામાં આભ્યું હતું. કોલેએ, પચાર અને લાવિય વિષે દિન્દી મોક્ષકસેની ફર્પોટોનું અતિ સંપૂર્ણ અને વિગત-વાર ચર્ચા તેમણે આપ્યું, અને વિષય નવે હોવાથી તેમને સમય પણ વધારે આપવામાં આભ્યો. ડૉ. એમ. એમ. ઘોષ, ડૉ. ભાલ્યમંદ કૃષ્ણ અને ભમતરામ સોદુબે બાપણે આપ્યા પછી કસાવ પસાર કરવામાં આભ્યો, અને કોંગ્રેસ મૂલત્વી રહી.

ત્રીજા દિવસનો પ્રારંભ આનંદોદ્ધાર પૂર્વક થયો. નિયમસર મી. મુરુરુરને જન્મ દિવસનો તાર મોકલ્યા પછી, બાણ સુરેન્દ્રનાથ મેનરજીએ એક સાથે પરીક્ષાએ લેવાની તરફેણમાં કસાવ પસાર કરવા માટે દિવાને આમનો આહાર માનવાનો કસાવ રજુ કર્યો. તેમણે તોડલાં વચનોની લાંબી ચાલી આપી, જેમને માટે તેમણે “ દિન્દી સરકારને બ્રિટિશ અને દિન્દી જલેર મતના ન્યાયાલય સમક્ષ-પૂર્વેના સર્વ વિશાગોમાં સુધરેલા લોકાના ન્યાયાલય સમક્ષ-લગી કરી; કેમકે સીવીલ સર્વોચ્ચના પ્રત્યેક ઉત્તિહાસ તોડવામાં આવેલાં વચનોથી ચરખર છે. ” પરંતુ

તોડવામાં આવેલાં વચનો છતાં અને દિવાને આમના ઠરાવ છતાં, આઈ સી એસ. ને માટેની પરીક્ષાઓ હજી હજારોમાંજ લેવામાં આવે છે, તે ઇન્ડિયન સીવીલ સર્વિસનું બળ બતાવે છે. રા. હમિદ અલીખાને પોતાના ધર્મના લોભની વતી ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને તેમની પછી રામ રામપાલ સીંધે બુલ્સાબચું ભાષણ કર્યું; તેમણે 'હજી' કે, ૩૫ વર્ષ પછી આઈ. સી. એસ. માં ૨૦ હિન્દીઓ છે અને ૬૦૦ થી ૧૦૦૦ યુરોપીયનો છે; એક અંગ્રેજો અને પ્રશ્ન કર્યો હતો. "કયું રાજ્ય વધારે સારું ? અંગ્રેજી કે મહોમેદન ?" જે જવાબ આપ્યો: "સહી સલામતી, કેળવણી અને આગમીઓને માટે અંગ્રેજ રાજ્ય વધારે સારું છે, પરંતુ હિન્દની દૈશત્વને, માટે મહોમેદન રાજ્ય સારું હોય, કેમકે મહોમેદનો હિન્દીઓ બનવા, અને દૈશત્વ દેશમાં રહેતી, ન્યારે અંગ્રેજો દેશની દૈશત્વને લઈ લય છે." અંગ્રેજ સીવીલીયનો હિન્દને પોતાની કુખી શિક્ષાર એલવાની જમીન બનાવે છે; તેઓ આવે છે, અને આપણા પૈસા લઈને પાછા ફરે છે. એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાથી 'બંગાલી બાણુ' આઈ. સી. એસ. નો ઇન્ટરફર બની જશે, એ વાંધાને ઉત્તર યુનિવર્સી દોરાન લાધે આપ્યો. ને એમ હોય તો, નામદાર મહારાણીનો ઠંઠેરો જોતાં વાંધા ક્યાં રહે ? એ બંગાલીઓ એ જગ્યાઓ લઈ સકે તો લેવા દો. માત્ર બીજા પ્રાંતોના લોકોના નેટવીજ તક તેમને મળશે, અને વફતાની માન્યતા પ્રમાણે બીજા પ્રાંતોના લોકો તેમના સંપ્રોવણીયા છે. રા. સી. વેન્કટ રમણ નાયડુએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાણુ કાલીચરણ બેનરજીએ છઠ્ઠો ઠરાવ રજૂ કર્યો તેમા મારણી દરવામાં આવી હતી કે, ન્યાયનાં અને કારોબારી ખાતાં નહીં પાટવાને માટે નીમવામાં આવેલી કમિશીઓ પાસે ચોખ્ખાઓ તૈયાર કરાવવાનો હિન્દી પ્રધાને દુકમ આપવો જોઈએ તરતજ બનેલો એક તાસદાયક મુદ્દો દાંડોને તેની આવશ્યકતા તેમણે બતાવી હતી. તે મુદ્દામાં કાયદાના નિયમોની અવગણના કરવામાં આવી હતી, અને મેજસ્ટ્રેટ ફર્ચાઈ કરનાર વરીઝ અને ન્યાયાધીશ તરીકે વર્ધો

હતો, ંમાં ચાર પુરોએ મરણની શિક્ષા કરવામાં આવી હતી, અને ત્રણે છ'દમી કુખી દેશનીલલ કરવામાં આવ્યા હતા માન. રા. એન. સુબ્બારાવ પંતુલએ અનુમોદન આપ્યું, અને મદ્રાસ ઇલાકામાં બનેલો એક મુદ્દો કહી બતાવ્યો, તેમા બનાવવામાં આવ્યું હતું કે, વર્તમાન પરિસ્થિતિ હેઠળ ન્યાય આપવામાં આવતો નથી. બાણુ અંગિકાચરણ મનુમદારે હજી કે, મહાન અળવળીયા રામરામ મોહન રાયના પ્રચલેથી એ દરને નહી પાડવામાં આવી હતી, પરંતુ પાછી ૧૮૫૮ માં તે બેકર કરવામાં આવી હતી. તેમણે ધટ્ટુ સુ'દર ભાષણ આપ્યું, તેમા વિધયની સંપૂર્ણ ચર્ચા કરવામાં આવી હતી. એ ભાષણનો કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કરવો જોઈએ, કેમકે હજી ૧૯૧૫ માં તે ફર્ચાઈ થાણુ રહી છે.

"હિન્દમા રાજ્ય-નિયમિત અનીતિ" વિરૂદ્ધ અણુમયો દર્શાવનારો સાતમો ઠરાવ રા. ડી. ઇ. વામ્બાએ રજૂ કર્યો, માન રા. સી. સી. મિને તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંડિત મહન મોહન માલવીયાએ ગામ લોકોના સર્વ ન્યાયક ભાગમરા વિષે આક્રમી ઠરાવ રજૂ કર્યો, અને દિવાને આમના સભ્યોને વિનંતિ કરી કે, દેશની બરીમાઈ વધતી જાય છે એમ સાબીત કરનારા આક્રમીઓ તેઓ ફરીકાર કરતા ન હોય તે તેમણે હિન્દમા આવડું, ગા મોની મુલાકાત લેવી, અને લોકો કેડુ' દુઃખી છવન બાળે છે તે જોવું. બળવા પૂર્વે દેશ કેવો હતો, તે લોકોને તેમણે પૂછવું જોઈએ.

"વલુકરો ક્યાં છે ? સિન મિત્ર ઉદ્યોગો અને કારીગરીઓ પર નિર્બંધ કરનાર પુરો ક્યાં છે ? અને પ્રતિ વર્ષ કારીગરોની મોટી સંખ્યા ઇંગ્લંડ અને બીજા યુરોપના દેશોમા મોલ્લવામાં આવતી હતી તેઓ ક્યાં છે ? એ સમગ્રી વાત બુલ્લશની બની ગઈ છે. અહીંયાં બેંકેલા દરેક જાણે-લગમમ દરેક જાણે-મિલિય બનાવટનાં કપડા પહેર્યો છે, અને તમે ન્યાં ન્યાં બમો લાં લાં મિલિય કારીગરીઓ અને મિલિય ગાવ તમારા જોવામા આવે છે. બેનીવાડી ફરીને દુખી છ'દની ગાજવાડુંજ, અને તેમને માટે જે મોડો

વ્યાપાર રહ્યો છે તેનાથી સ્વદેશ લાભ મેળવવાનું લેખને માટે રહેવા દેવામાં આવ્યું છે સર્વસીસની બાબતમાં, વ્યાપારની બાબતમાં પચાસ વર્ષ પૂર્વે આપણા લોકો એ લાભ અને ફાયદો મેળવતા તેનો સોમો ભાગ પણ આપણા લોકો મેળવતા નથી ત્યારે દેશ કેવી રીતે સુખી થઈ શકે ?”

પછી મોતાનો પ્રેરે સાબીત કરવાને તેમણે કેટલાક આકર્ષક અને ઉતારા આપ્યા. પહેલે ગોપીનાથે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. અગિયારમી મેને, રા. મહમમદઅલી જામજીએ, અને મોવલી મોહમ્મદ અલિ ચીસ્તીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યા પછી તે ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

એકવાર ફરીથી જગતના કાયદાની અમલની કોરેક્ટા નવમા ઠરાવમાં રજૂ કરવામાં આવી, અને અન્યાયના ઉદાહરણો આપવામાં આવ્યા પહેલે મેધન રામે કહ્યું કે, ખજાન સરકારે ધરેલા નિયમો સર્વિશેષ નિર્દય અને અન્યાયી, “અતિશય નિરકુશ, અને સુધરેલી સરકારને અશોભ્ય છે.” જમીનના માલીકને અથવા તે જમીનનો કબજો ધરાવનારને તેની જમીનપર કોઈએ સજાવાલો આકરિમ આગ માટે જાપાબદાર ગણવામાં આવતો, અને નિયમ કહે છે કે, “નિયમોના ભંગનો ગુન્હો એવો હોય” એવી રીતે તેની સાથે વર્તવામાં આવશે વળી હુમરાખ વસનારા લોકો ધાસ અને લાહડા વાપરે છે તે તેમણે અને તેમના ઠોરકાંનું છાવન છે તે વાપરવાની તેમને મના કરવામાં આવી છે કહ્યું હતી કે તે ખૂબી ત્યારે અને રાત્રી દિવસ ધુલોએ ધીબા વતા હવે ગરમી મેળવવાને માટે અમારા પોતાના ઝાંઝને પણ અમે કાપી શમતા નથી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, પણ જગલના દરબાર રહ્યો.

ચોથે દિવસે દરમિયાન ઠરાવ રજૂ કરીને શ્રી પીટર પૉલ પીટાઈએ કાર્યક્રમનો પ્રારંભ કર્યો તેમા કાયમની જમાબદી કરવાનું ત્રીસ વર્ષનું નવું વચન પાળવાનું સરકારને કહેવામાં આવ્યું હતું અને બગાડ અને બિહારમાં તેની રખતથી ઉદ્ભવેલા ભય વરદે ધ્યાન એ ગવામાં આવ્યું હતું, અને બહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે, “આ પ્રમાણે ગરીબ બહેર વચનો તોડવા એ

રાષ્ટ્રીય આપત્તિ છે.” સરકારે આપેલી સનદોની સરતોનો ભંગ કરવાને માટે તેમણે કહી દર્શાવ કરી અને બહેર પ્રભ સાથે એવી રીતે વિસ્વાસ ભંગ કરવામાં રહેલા અપમાનની સખત રાખેલા દીક્ષ કરી બાણ બેઠું કનાથ સેને અનુમોદન આપ્યું, અને પછી રોષ વહમ-ઉદ-દીને ખજાન વિષે કંઈક દીક્ષ કરી ૪૩ વર્ષ પૂર્વે અમારે પ્રાંત બ્રિટિશ મહારાજાએ ખાસતા કર્યો હતો, અને અમારામાં તે વખતે નાણાં તથા શરીરનું વધારે બળ હતું. લોકો વધારે ને વધારે ગરીબ બની ગયા છે, અને પોતાના કુટુંબોનું પૈયસ કરવાને અથવા ભવિષ્યને માટે સમર્થ કરી રાખવાને માટે ગામડીયા અને ગૃહસ્થોએ બાળ્યે બાઈ બચાવ્યું છે હો આ બીજી છાત્રિસે કહ્યું કે, મુબાઈમાં ૩૦ વર્ષોમાં ફેરફાર વેળા ૩૦ ટકાનો વધારો કરવામાં આવ્યો છે સરકાર શરૂ વરસ સિંચે હતું કે, ખજાનમાં પાક ન થાય એટલે એકલતની ખાતાખરાબી થાય

કુટુંબ રિસેરી નાખવામાં આવે છે, દેવાને માટે તેમના ઠોરકાં વેચી દેવામાં આવે છે, કુટુંબના પૈયસ કરનારનું કલ્પ ફાટી નથ છે અને તે સ્વયં વરા થાય છે અથવા તો નાણાં ધીરનારના કુશમતામાને લીધે દીવાની કેદખાતામાં અધમગમ્ય યુલ્લાઓમાં દિવસો બંધીત કરે છે. બે તેને પુત્ર હોય તો તે બાપડો યુવક નિદારામાં ગૃહ ત્યાગ કરે છે અને હરકરમાં ભેડાય છે નથા છ રૂપીઆના બારે પચાસથી તે પોતાના દિવસો પૂરા કરે છે.”

આ સંધ્યાએ ઉત્કર્ષિતકારક કાવત્રા માટે સમગ્રી પૂરી પાડી જી ભૂખે મરતા અને કંઠારા બનેલા લેખ બળવાની સૂચનાઓ સાલજવાને તત્પર હોય જ રા કે વી નેશીએ અમ્ય પ્રાંતોની હકીકત કહી નથા ષ્ટલીક બાળ-તોમાં ૨૦૦ થી ૩૦૦ ટકા જેટલા વધારા કરવામાં આવ્યા હતા, અને નથા લોકો જેટલા બધા રૂપિય છે કે, તેઓ મહુડા અને આમલીનાં વનુકા પર છવન ગાળે છે

રા ડી એ ખરેખે અગિયારમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, જેમા ચીન દર્શાવવામાં આવ્યો હતો કે, સરકારે ૧૮૬૨, ૧૮૬૫, ૧૮૮૨ અને ૧૮૮૪ના

પોતાનાં વચનો પાલ્લી નથી એ ઉપરથી તેમણે
સોડ રેનો ગંભીર વચનનું સ્મરણ કરાવ્યું કે
એકે કરેલા સુધારા પર કર નાખેલાં નેણે
નહિ, અને પેનવાલ તાલુકાની ટાણ જમીન પીમાં
તે વચન તેડવામાં આવ્યું હતું. ખીલ એક
દાખલામાં એક અરજ કરવામાં આવી હતી, અને
એક વર્ષ પસાર થયું. અને કમીશનરે જવાબ
આપ્યો નહિ. અરજદારને મુબાઈ સરકારને
અરજ કરી; અરજ પાછી મોકલવામાં આવી; કેમકે
હુકમની નકલ સાથે મોકલવામાં આવી ન હતી.
રથાનિક અમલદારે લેખી હુકમ આપ્યો ન હતો.
અરજ પડતી મુકામાં આવી. રા. છ. એસ.
ખાખેડેએ અનુમોદન આપ્યું, મીર નિસાર અલી
શાહરતે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ
પસાર કરવામાં આવ્યો.

બારમે કરાવ કેળવણી વિષે હતો. તે હાંખા
અને મદદરતો હતો. તેમાં કહેવામાં આવ્યું
હતું કે, ખર્ચ વધારવો. પારિભાષિક (રેકનીકલ)
કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાને માટે દેશની ઔદ્યો-
ગિક સ્થિતિની તપાસ કરવી. મોખાપોનાં સાધ-
નોને પહેાંચી વળવા માટે ફીમાં ધગડાં કરવો
અને ધણી ગરીબ લોકોને માફી રાખવા. અને
શારીરિક તેમજ માનસિક કેળવણીને માટે સરખું
ધ્યાન આપવું. રા. એમ ખી. નામજેશીએ તે રજુ
કર્યો અને ના. બાયકવાડનું ઉદાહરણ ટાંકીને મક્ક
અને ફરજિયાત કેળવણીની મામણી કરી. રા.
નિબારણચન્દ્રદાસે અનુમોદન આપ્યું, બક્ષીરામ
લાખડાએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને પછી
લાલુ લખપત રાય એક જુરેસાદાર બાપજીમા
પ્રશ્ન ઉપાડ્યો. તેમણે પારિભાષિક કેળવણી
મટે ખાસ આગ્રહ કર્યો; કેમકે તેથી દેશની
શક્તિમાં વધારો થાય.

“ ૩૦ અથવા ૩૫ વર્ષથી બહેર કેળવણીનું
ખાતું અદ્યોમાં સ્થાપવામાં આવ્યું છે; પરંતુ
ત્યારથી અત્યાર સુધી દેશી પ્રગતિ થઈ છે, તે
તમે જાણો છો? બે સરકારી કોલેજોમાંથી એક
હાદી નાખવામાં આવી છે. હું દીલ્લી સરકારી
કોલેજની વાત કરું છું. આ વર્ષે સરકારી કોલે-
જોમાં માસિક રૂ. ૨ થી વધારીને રૂ. ૧૨ કરવામાં
આવ્યા છે, અને નિર્ણયોમાં પણ વધારો

કરવામાં આવ્યો છે. ઉચ્ચતર કેળવણીનાં અને
સંસ્કૃતિનાં હાલિનાં બારણાં તેમનાં બાળકો
સામે બંધ કરીને ધણી, એબીરસીનીઆ અને
અધ્યાનિસ્તાનનાં મેદાનો પર પાંખીઓ, શિખો
અને રજપુતોની બહાદુરીનો બદલો આપવામાં
આવ્યો છે. ”

રા. એસ. કે. નાયરે અનુમોદન આપતાં પા-
રિભાષિક કેળવણી વિષે ભપાન અને, પ્રિટનની
રાજ્યનીતિ સરખાવી.

તેરમા કરાવમાં હિન્દી પ્રધાનના ફરમાન
વિષે થોડાં દર્શાવવામાં આવ્યા હતા. તે ફરમાનમાં
કહેવામાં આવ્યું હતું કે, હારોબારી સરકારને
“ ન્યાયાધીશી બૂલોટ ” અવલોકન કરવાનું કાર્ય
મળશે એ બચાવક સિદ્ધાંત છે, તેથી અદાલતોની
સ્વતંત્રતા પર ત્રાપ પડે છે રાય બહાદુર પી.
આનન્દ ઘાઠ્ઠીએ તે રજુ કર્યો અને બાબુ
હાથીયરજી જેનરલએ તેને અનુમોદન આપતાં
કહ્યું કે, તે ફરમાનમાં સત્તા આગળ શાણપણ
નહાયું મણવામાં આવ્યું છે. તેમની પછી
રાય જોતીન્દ્રનાથ ચૌધરીએ બાપજી આપ્યું,
અને પડિત મોહનલાલે જુરેસાદાર બાપજી
આપી કહ્યું કે, રાજ અને પાર્લામેન્ટ બંનેની
સાથે થઇને અંગ્રેજ ન્યાયાધીશીએ પોતાની
અદાલતોની સ્વતંત્રતા ભળવી રાખી છે, તે કરાવ
પસાર થયા પછી રા. જી ઇ. વામ્બાએ રૂપાના
સીકા પાડવા બંધ કરવામાં આવ્યા તેની સાથે
ચાલ્યો કરાવ રજુ કર્યો. પરિણામે ખરાબ
આવરો તે બતાવીને તેમણે કહ્યું કે.—

“ સરકારી અમલદારો અને બ્યાનખાક
લોકો સખત મહેનત કરનારા મજૂરોને ભોગે અને
મજૂરોનાં હર બરનારા ગામ લોકોને ભોગે
તાતા માતા થાય તે માટે તે લોકોને વધારે
જરીબ બનાવવામાં આવે છે...તેથી રેવત વંચાય
છે; તેથી પગારો ખાલી નાની સરખી સંખ્યાને
ખરેખત બદલો આપવા ખાતર તેમની પર
વધારે બોલે નાખવામાં આવે છે, સુધરેલી
હુનિયાના કાંઈ પણ ભાગમાં એના જેવું ખીલું
ઉદાહરણ મળતું નથી. ”

રા. આર. પી. કરંદીકરે અનુમોદન આપ્યું;
અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી યુરોપીયનો અને યુરેશીયનોને આપવાના "એક્સચેન્જ" (દુઃક્રીયામણ) ના બદલામાં ભર્યા સામે અણબમો દર્શાવનારો રૂપ મો ઠરાવ રજુ કરવામાં આવ્યો. તેને "૨૬ મી જુનનો ગ્રાહો" એવું ઉપનામ આપવામાં આવ્યું હતું. બાકી યુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ તે રજુ કરતાં દિવસી સરકાર પર આરોપ મુક્યો કે, તે લોકહિતોની અવગણના કરે છે, અને પોતાના વસવાટ કરીને નહિ રહેતા યુરોપીયનોને આ ભય આપીને તેને સોંપવામાં આવેલાં હિતોને અન્યાય આપનારો તેણે અપરાધ કર્યો છે. એ આરોપ ગંભીર છે, પરંતુ હું તે જાનપૂર્વક યુક્ત છું." તેમણે બતાવી આપ્યું કે, સુધારાઓને માટે સરકાર પાસે કદાપિ નાણાં હોતાં નથી. પૌલીસ સુધારવાને માટે નાણાં નહિ, ન્યાયનાં અને કારોબારી ખાતાં બહાં પાડવાને માટે નાણાં નહિ, આરોગ્યને માટે નાણાં નહિ.

"પરંતુ સર્વોચ્ચને બદલો આપવાનો પ્રથમ ઉપસ્થિત થાય છે, ત્યારે દુનિયાની ધનવાનમાં ધનવાન સરકાર જેટલી સરકાર ધનવાન બની નય છે; અને આ નાણું કોમ્પી પાસેથી લેવામાં આવે છે ? જાણ કાલે પડિત મદન મોહને આયેટુબ અને ગંભીર ભાષામાં કહેલી હિન્દની ગરીબાઈની કથા તમે સાંભળી છે; અર્ધા લોકો વર્ષોમાં ૨,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકો જૂનમરાથી મરી ગયાં છે, તેમ જ તમે ઉચ્ચતમ અમલદારી પ્રમાણ સંભળ્યું છે; તમે સંતોષ્યુ છો કે, ૪,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકો ફરેન્સ એક ટંક ભોજન લઈને જીવન ગાળે છે; અને હવે આ ૪,૦૦,૦૦,૦૦૦ લોકો પર વધારે કરનો બોલો નાખવામાં આવશે. સરકારના કારે પગારો ખાતા અધિકારીઓને તેમનાં નિલ્દનાં મલ, માંસ આદિ મળે તેટલા માટે તે લોકોને ખોરાક, તેમનાં ઘોષા, તેમનાં મીઠામાં તેમને દાપડપ કરવી પડશે. હું ખાર છું, એ એક અવર્ણનીય લગ્નરૂપક વાત છે...આપણે દેશનાં બાળો છીએ, આપણે દેશના અધમ લોકો છીએ, લક્ષ્મીદાસ અને પાણી બેચનારા છીએ, અને નોકરાદીના દેવતાઓ-સર્વોચ્ચને માટે આપણે જીવન ગાળીએ છીએ. મુજાદના, પંબજના, ઉત્તર હિન્દના, બંજાકના પ્રસિદ્ધ પુરો, ચાલો

આપણે એકામળીએ, ચાલો આપણે અડચ ઉભા રહીએ અને આ દેવતાઓને તેમના અન્યાયોની ખાતરી કરી આપ્યા વિના આપણે અશ્રમ નહિ લઈએ; દેશ તેમનો છે, અને આપણો નથી. જોવા તેમને મોહ થયો છે, તે મોહનો લોપ કરતાં સુધી આપણે કરી કામ બેસીશું નહિ. દેશ આપણો છે અને તેમનો છે; અને હિન્દ ઇંગ્લાંડ માટે છે, અને હિન્દ માટે પણ છે; અધમ હિન્દ માટે અને પછી ઇંગ્લાંડ માટે."

મી. ડબલ્યુ એ. ચેમ્બર્સે એક જુસ્સાભર્યા ભાષણમાં દરખાસ્તને અનુમોદન આપ્યું; અને (અપાયલો) બદલો પ્રીસ્ટીને ઓળેસે નથી, તેમજ ધાર્મિક પણ નથી એમ કહી તેનો તિરસ્કાર કર્યો. રા. ડી. ઇ. વાચાએ કેટલાક સરસ વાંકા આપીને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું.

સોનમા ઠરાવમાં વેઠવારા બંધ કરવાની સરકારને વિનંતિ કરવામા આવી હતી. લાલા અમરભાઈ સારીએ તે રજુ કર્યો અને લાલા કનકચલાએ અનુમોદન આપતાં લાગણીભર્યું ભાષણ કર્યું. તેમણે કહ્યું કે, વેઠવારો એ ગુલામગીરી છે, અને ઇંગ્લેંડે આફ્રીકામાં ગુલામગીરી નિર્મૂળ કરી છે, પરંતુ હિન્દમાં તે તરફ ઓખ આડા કાન કરે છે. તેની મના કરવામાં આવી છે, પરંતુ અધિકારીઓ તેનો ઉપયોગ કરે છે.

"હોમ (પરદેશી) વાઈસ" માં ધારણ કરવાનો પાર્લામેન્ટમાં પક્ષ કરવા માટે સત્તરમા ઠરાવમા લૉર્ડ નોર્થક્લેકનો આભાર માનવામાં આવ્યો હતો. રા. ઇ. કે. ગોખલેએ તે રજુ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, જો સરકાર સામે કદાપિ કામ ચલાવવામા આવે તો લૉર્ડ નોર્થક્લેકના ઠરાવ પર ચચલી ચર્ચાના કચરોમા સરકાર સામેના આરોપ સમાયલો છે, કબુલ કરવામાં આવ્યું છે કે, ન્યાયપુરસ્કાર ને બોન, ઇંગ્લાંડ પર પડવા લેઈએ તે હિન્દ પર નાખવામાં આવ્યા છે, અને જલે કે રા. વાચાએ કેમિસ્ટના વક્તાસન પરથી તેની સામે અણબમો જણાવ્યો ન હોય તેમ ડ્યુક એફ આર્મીજલે કહ્યું કે. હિન્દને કાને વાત પડે તે પહેલાં એ ફરિયાદ દર થવી લેઈએ. ૩૦ મર્ચમાં "હોમ વાઈસ" ૯૦ લાખ

પાઠકથી વધીને ૧,૬૦ લાખ પાઠક થયા હતા. એના એક ભાગ સાથે દિગ્ગને આમને કાઠ લાગણ વળગતું નથી, પરંતુ ઇન્ડિઆ એડીસ અને લક્ષર વિષે તે પગલા ભરી રાકે ઇન્ડિઆ એડીસને પણ જવા દઇએ, કેમકે પોતાના “પ્રતિષ્ઠિત અને સાચે સાચે નિરૂપણો અને તોત્તાની છુટ્ટા ગ્રંથસ્થોને” તે ઉદારતાપૂર્વક પગાર આપે છે, તથાપ મુઠાળે એ બાબત નાની છે પરંતુ “હોમ મીલીટરી ચાલ્સ” ૨૦ લાખ પાઠકથી વધીને ૫૦ લાખ પાઠક ઉપર થયા છે, અને જે રેક્રુટના માથા દીક વૉર એડીસને ૧૮ પાઠક મળતા તેને બદલે માણસ દીક ૧૦૫ પાઠક હિન્દ પાસેથી લેવામા આવે છે. જ્યારે ઇન્ડિ હિન્દી લક્ષર ઉછીતું લીધું હતું, ત્યારે તેમનેા અથ આપવાતુ ઇન્ડિાને વિસ્મરણુ યદ્ય અધુ” હતું, જ્યારે હિન્દે અથેલ લક્ષર ઉછીતુ લીધું ત્યારે તેણે સર્વ સાધારણ અને અસાધારણ અર્થો આપ્યા હતા

૧. રા ડી. બી મકેલે અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામા આવ્યો

અસાધમા ઠરાવમા પંતળની ચીક કોર્ટને હાથ ઠાઈ જનાવવાતું કહેવામાં આવ્યું હતું, એમણી રામા ઠરાવમાં સેન્ટલ ફીન્સબરીના મતદારોના આભાર માનવામા આવ્યો હતો, અને વીસમા ઠરાવની રૂથે બ્રિટિશ કમિટી અને “ઇડિઆ”ને માટે રૂ ૬૦,૦૦૦ આપવામા આવ્યા પછી એકવીસ, બાવીસ, અને ત્રેવીસ ઠરાવો પસાર કરવામા આવ્યા, તેમા સર વિલિયમ વેડર બર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના આભાર માનવામા આવ્યો ફી બર્ન એા ધુમને કરીથી જનરલ સેક્રેટરી નીમવામા આવ્યા, અને આગમી કોંગ્રેસનુ સંમેલન સ્થાન મદ્રાસ નક્કી કરવામા આવ્યું. ધીર્જ પ્રમુખને ઉપકાર માનવામા આવ્યો, તેમણે થોડાક રબો દલા અને નવમી કોંગ્રેસ નિર્સજન ધઇ

૨. ઠરાવો.

૩. પ્રતિનિધિત્વ.

૧. ઠરાવ કરવામા આવે છે કે, ૧૮૯૨ ના હિન્દી ધારાસભાએના કાયદાને અમલમાં મુકવાને

માટે ઉદારતા દર્શાવવા માટે નામદાર વાયસરોયને અત્યંત અત્કરણપૂર્વક આભાર માન્યા છતા આ કોંગ્રેસ શોકપૂર્વક નોંધ લે છે કે, આ કાયદાના બાવનો ખરખરો અમલ કરવાનો હોય તો હિન્દી સરકારના નિયમોમા અને ધર્મી ખરી સ્થાનિક સરકારોના આચારમા, વિરોધે કરીને મુંબાઇ સરકારના આચારમા સખીન ફેરફારો કરવા આવશ્યક છે, અને મદ્રાસન્યમા પંતળ પ્રાત અત્યંત મદત્તવનો હોવા છતા વાયસરોયની ધારાસભામા અવવા કાઠ સ્થાનિક ધારાસભામા પ્રતિનિધિઓ મોકલવાનો હક્ક હતો તેને મળ્યો નથી.

ધારાસભા અને હાઇકોર્ટ (પંતળ).

૨ ઠરાવ કરવામા આવે છે કે, ૧૮૮૫ મા મુંબાઇમા લરાયવી પ્રથમ કોંગ્રેસ અને પછીની બીજી કોંગ્રેસો સાથે સમત ધઇને આ કોંગ્રેસ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, પંતળ પ્રાંતના સારા રાજ્ય વહીવટને માટે તે પ્રાંતમા ધારાસભાની સ્થાપના કરવી અત્યંત આવશ્યક છે, અને સમુક્ત પ્રાંતો માટે એવી ધારાસભા સ્થાપવામા આવી છે તે જ્ઞેતા આશા રાખે છે કે, આવી ધારાસભા સ્થાપવામા સમય શુભાવશે જોઇએ નહિ

૧૮ ઠરાવ કરવામા આવે છે કે, પંતળમા ન્યાયના વહીવટના હિતને માટે આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય મુજબ પંતળની ચીક કોર્ટને ફરજી વધારીને ચાર્ટર્ડ હાઇકોર્ટ બનાવવાનો સમય હવે આવી પહોચ્યો છે

આગલા ઠરાવોનુ સંમર્ધન

૩ ઠરાવ કરવામા આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાની કોંગ્રેસો સાથે સમત ધઇને મળ્વતરીતે પક્ષ કરે છે કે (આઠમી કોંગ્રેસ, ૧૮૯૨ ના) પાયમા ઠરાવ અક્ષરે અક્ષર પસાર કરે છે

સીપીલ મેડીકલ સર્વિસ

૪ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસમે એનો અભિપ્રાય છે કે, આ દેશમા સાવ જનિક બોપધીય કેળવણી અને બોપધ રાસની અને શાસ્ત્રીય કાર્વની અસિદ્ધિને માટે તેમજ

આર્થિક વહીવટની ખાતર હિન્દની સીવીલ સેક્શન સર્વિસ ખીન મુખરેલા દેશની સર્વિસીસ પ્રમાણે પુન રચાવી બેઠા, મીનિસ્ટરી (લરકરી) સર્વિસથી તેને તદ્દન વિમુક્ત અને સ્વતંત્ર રાજની બેઠા, જેથી કરીને સરકારની કેળવણી વિષય નીતિનો સંપૂર્ણ અમલ થઈ શકે એ નીતિ એની છે કે, પ્રત્યેક રાજ્યમાં કેળવણીની ખાતર કેળવણીને ઉત્તેજન આપવું, અને મળી શકે તેવા બેઠા પ્રુજિમાન લોકોને, ખાસ કરીને દેશી પ્રુજિમાન લોકોને માટે ઔપધીય અને વિજ્ઞાનસાહીય કામના ક્ષેત્રે પ્રુજવા મુકાને હિન્દના વિજ્ઞાનસાહીય ઔપધીય થ ધો હલો કરવો.

કાયદા વિષયક.

૬ કાયદા કરવામાં આવે છે કે, સમગ્ર દેશમાં પ્રજાના સર્વ વર્ગોને અનિર્વચનીય સત્તાપથી સત્તાપદ, હિન્દના બ્રિટિશ અમલતુ એ અત્યંત ગણીત કલક દર કરવાની વ્યર્થ વિનિતિ આ કાયદેસે હિન્દી સરકારને પુન પુન હવે અનેક વર્ષો સુધી કયાં પછી, બીજી કોઈ દાદ નહિ મળે એવી નિરાશાપૂર્વક આ કાયદેસ હિન્દી પ્રધાનને વિનિતિ કરે છે કે, પ્રત્યેક પ્રાંતમાં તદ્દાલ એક કમિટી નીમવાના હુકમ આપવો (જેમાંના સભા કમ અર્ધા સભ્યો આ પ્રાંત પર નિર્વાહ કરવાને કેળવણીથી અને બિન બિન કચેરીઓની વર્ગ પાટીના અનુસરથી લાયક બનેલા, હિન્દના બીન-અમલદારી દેશીઓ હોવા બેઠા), તે કમિટી પાતાના પ્રાંતમાં રાજ્યને જેમ અને તેમ બોલા ખર્ચ થાય એવી રીતે સર્વ ન્યાયી અને કાયદા બારી ફરજે સંપૂર્ણ નૂદી પાડવાની યોજના તૈયાર કરે અને કુ બી કરીને તે અમુક તારીખ મુકર કરે તે તારીખે નૂદી નૂદી હિન્દી સરકારે તેની ટીકાઓ સાથે પાતાની (હિન્દી પ્રધાનની) સમક્ષ એવી યોજનાઓ રજૂ કરે.

ગણિત.

૭ કાયદા કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી કેન્દ્ર-ગણિતના બજિયાર અને ગ્રેપી સેગીના સબધમાં નિયમો, હુકમો અને આચારોના વિષય પર હિન્દી બોર્ડીસની પાર્લામેન્ટરી સભ્યોનો તીપાર્ટ

નિયારીને આ કાયદેસ આ કાયદાથી તેમના નિર્ણયો અલુર કરે છે.

(૧) કે, તે તીપાર્ટમાં વર્ણવવામાં આવેલી પદ્ધતિ અને તત્સબધક કાયદો અને તે કાયદો કરવાની સત્તા આપનાર અથવા પરવાનગી અથવા પરવાનગી આપનાર કાયદાના નિયમો ૧૮૮૮ ની પ મી જીવના દિવાને આમત્તા કરાવના સ્પષ્ટ અર્થ અને ધરાદાને અનુસરતા નથી, અને

(૨) કે, આ પદ્ધતિસર દુરાચારોને અટકાવવાની એકજ અસરકારક રીત સ્પષ્ટ કાયદા પડવાની છે.

ગરીબાઈ.

૮ કાયદા કરવામાં આવે છે કે, પહેલાની કાયદેસમાં દર્શાવવામાં આવેલા અભિપ્રાયો સાથે સમત થઈને આ કાયદેસ કહે છે —

પૂરેપૂરું પાય કસેટ લોકો (જે સખ્યા કરવર્થે વધવી ભય છે) ભૂખમરાની અલુર ઉપર કુ બી જીવના બાળે છે અને પ્રત્યેક કસ વર્ષોમાં લાખો લોકો મરેખાલ ભૂખમરાથી નાશ પામે છે.

અને એકબાર ફરીથી ભક્તતાપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે કે, આ કુ બી વસ્તુસ્થિતિનો ઇલાજ કરવાને તદ્દાલ પગલા ભરવા બેઠા.

જીવનના કાયદા.

૯ કાયદા કરવામાં આવે છે કે, જીવનના કાયદાઓના બ્યાવહરિત વહીવટથી ખાસ કરીને દક્ષિણ હિન્દમાં અને પ્રજાબના અમુક કુ બીય પ્રદેશમાં અત્યંત ગણીત અસતોષ કદાબરેસ બેલા હિન્દી સરકારને અત્યંત આનંદપૂર્વક પરવડ ગણીતાપૂર્વક વિનિતિ કરવામાં આવે છે કે, આ બાબતની કાળજીપૂર્વક તપાસ કરવી અને તેની દોરતા એકી કરવાના તથા ગરીબ સોડાને તે એકી હાનીકારક થાય એવા પ્રયત્નો કરવા.

કાયદાની જગ્યાઓ.

૧૦ કાયદા કરવામાં આવે છે કે, ત્રીસ વર્ષોથી વજુ ગ્રેપી પર્વે બ્રિટિશ સરકારે વચન

આખા પ્રમાણે જ્યાં જ્યાં જમીનની મહેસુલની માત્રાથી દરમિયાને માટે મુકરર કરવામાં આવી ન હોય ત્યાં ત્યાં તે મુકરર કરવાની આવશ્યકતા તરફ અનેક પૂર્વ પ્રસંગોએ દિન્દી સરકારનું ધ્યાન ખેંચ્યા થઈ હવે આ ભલામણ આગ્રહ પૂર્વક એકવાર ફરીથી કરવાની, અને બંગાલ અને બિહારમાં (મોજાણી અને બીજા નેરાઓની બાળતમાં) વર્તમાન કાયમની જમાબંદીમાં, અને મદ્રાસમાં કાયમની જમાબંદી વાળી ભગીરથી સનહોની શરતોમાં માથું મારવાના સરકારના કાર્યથી હવેના - થયેલા મદન ભય તરફ ધ્યાન ખેંચવાની આ કોંગ્રેસ ઇચ્છા કરાવે છે, અને એમ તે બતાવના હેતુ આ બંધીર ભહેર વચનોનો સંગ કરવામાં આવે તો પણ તેને રાષ્ટ્રીય આપત્તિ, સમજીને આ ઠરાવથી પ્રતિષ્ઠા કરે. કે, કાયમની જમાબંદી વાળી જમીનો અને તે જમીન પરાવનના લોકો સાથે આવા પ્રતિકારક હુમલાઓ કરવામાં આવે તેમાંના કોઈ પણ અને તે સર્વ હુમલાઓ સાથે સર્વ કાયમ કાયદેસર રીતિઓએ વિરોધ કરવો.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે કે આ કોંગ્રેસ અલંદ ફિલગીરી દર્શાવે છે કે, જે પ્રતિમાં કાયમની જમાબંદી હોય નહિ ત્યાં તે કાયમ કરવાનાં (૧૮૬૨ અને ૧૮૬૫ ના પોતાના ફરમાનોમાં દિન્દી પ્રધાને આપેલાં) વચનો ખાળવામાં દિન્દી સરકાર નિમ્બળ ગઈ છે એટલું જ નહિ પરંતુ જમાબંદી અંશતઃ મુકરર કરવાની અને (મહેસુલના) વધારાઓ નહિ કરવાની ૧૮૬૨ અને ૧૮૮૪ માં દિન્દી સરકારે રજૂ કરેલી અને દિન્દી પ્રધાને પસંદ કરેલી યોજના અનુસાર રાજ્યનીતિનો અમલ કરવામાં પણ તે નિમ્બળ ગઈ છે.

કેળવણી.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે કે, આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, દેશમાં કેળવણીની વર્તમાન સ્થિતિ જોતાં હમણે કેળવણીને મદદની સરકારી આન્ટે કાયમી રીતે પાળી ખેંચી લેવી અનિચ્છનીય છે, અને પહેલાની કોંગ્રેસોની સાથે એકમત થઈને અલંદ આગ્રહપૂર્વક હલે છે કે,

કેળવણીની સર્વ શાખાઓની પાછળ ભહેર ખર્ચ વધારવો અને (એ શાખાઓની એક અતિ મહત્વની શાખા-એટલે કે ટેકનીકલ પારિભાષિક શાખાની અભિવૃદ્ધિ કરવાને માટે) દેશની વર્તમાન ઔદ્યોગિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને એક મિશ્રિત કમીસન નીમવું; અને પ્રમતના ઘણા વર્ગોની ભારે ગરીબાઈ જોતાં બળપૂર્વક ભલામણ કરે છે કે સરકારી અથવા મ્યુનિસિપલ શાળાઓ અને કોલેજોના સર્વ વર્ગોમાં માળાપો અને સર્ગાઓનાં સાધનોના, પ્રમાણમાં સઘળી ફી ઘટાડવી જોઈએ અને બહુ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને પૂરેપૂરા માફી કરવા જોઈએ; અને વર્તમાનમાં કેળવ માનસિક વિકાસ પર અનુચિત ભાર મુકવામાં આવે છે એવો દિન્દી પ્રમતો, સાર્વદેશીય અભિપ્રાય કેન્દ્રસ્થ કરીને આ કોંગ્રેસ બંધીરતાપૂર્વક ભલામણ કરે છે કે, હવે પછી શાળાઓ અને કોલેજોના સર્વ કોષા અને વર્ગોમાં વિદ્યાર્થીઓના શારીરિક વિકાસ તરફ કમમાં કમ સરખું ધ્યાન અપાવું જોઈએ.

કારોબારી, અમલદારો અને ન્યાયાધીશો.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ જોઈને ચોક્ક દર્શાવે છે કે, દિન્દી પ્રધાને દિન્દી સરકાર જોય પોતાના તાબ હાથોમાં એવો સિદ્ધાંત આકર્ષ્યો છે કે, કેટલાક પ્રસંગો ઉપસ્થિત થાય ત્યારે ન્યાયાધીશોની ભૂલોની ટીકા કરવાની કારોબારી સરકારની ફરજ છે; તે સંબંધે કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય એવો છે કે, એવી ટીકાથી ન્યાયની અકાલતોની સ્વતંત્રતા પરનો લોકોનો વિશ્વાસ ટકી જશે.

માણું પ્રકરણ.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે કે, દિન્દી સરકારે ટંકસાળમાં રૂપાના સીકા ખાનગી પાડી આપવા બંધ કરવાનો તાલે કાયદો લતાવળથી કર્યો છે, તે તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાના ઠંડા શેષની નોંધ કરે છે, કેમકે તેથી આ દેશના લોકો પર આઠકતરા કરવો અનિચ્છિત પ્રકારનો વધારે ભોળો નાજવામાં આવ્યો છે, અને કેટલાક અતિ મહત્વના બાબતો અને ઉદ્યોગો-વિરોધે

હરીને ખીસનો ઉલોચ-અંબીર રીતે અસ્વન્યસ્ત મઈ ગયા છે અને તેમને તુલસાન પહોંચ્યું છે.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સરકારના વસવાટ હરીને નહિ રહેતા યુરોપીઅન અને યુરેઝીઅન નોકરીને આપવામાં આવેલા હુકમ-યામલુના બદલાના કારણે આ કોંગ્રેસ પોતાનો મજબૂત અલ્પજનો દર્શાવે છે, અને તેથી જ સમયે ઠરાવી નાણાવિષયક સ્થિતિ સંતોષકારક નથી અને વધારાના કરનો ભય દેશપર ઝૂમી જો તે સમયે એક કરોડથી વધારે રૂપીઆનો વાર્ષિક ખર્ચ અને બેકોને ૧,૩૨,૦૦૦ પાઉંડ નોંધેલા ખર્ચ થશે.

બેંગાલ અને રસદ.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પીનસકોડની વર્તમાન સ્થિતિ નિષ્ફળ જવાથી હિન્દી સરકારના અનેક ઠરાવો છતાં હિન્દમાં બેંગાલ અને રસદની જુલમશાર પદ્ધતિ પ્રચલિત છે, તેને સદાને માટે બંધ કરવાને નવા અને ૧૫૪૮ કાયદા ધરાવતું હિન્દી સરકારને કહેવું.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર.

૫ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ઇન્ડિયામાં અને હિન્દમાં એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાના સંબંધમાં બ્રિટિશ દિવાને આગે ન્યાયયુક્ત અને ડાહ્યાપણુ બંને મત આપ્યો તેને માટે આ કોંગ્રેસ તેમના આભાર માનવાની ઇચ્છા પ્રકાશવે છે, અને તે મહાન મંડળને અંબીરવાપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, હિન્દી પ્રધાને અને હિન્દી સરકારે તેમના હુકમોના સીધા અમલ કરવાનું તેમણે કબજા કર્યું.

૧૭ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દ પરનો "હોમ ચાર્જ" નો બોનો ઘટાડવાના હિન્દના હક્કનો સમર્થ પક્ષ કરવાને માટે આ કોંગ્રેસ હોર્ડ નોર્થસ્ટુનો અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે, અને માનપૂર્વક દિવાને આગ્રને

પ્રાર્થના કરે છે કે, એ બાબતનું કાંઈક ન્યાયી સમાધાન કરવાને માટે તે માનવંત સલામી એક કમિટી જલદી નીમવો.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સેન્ટ્રલ ફ્રીસજરીના મતદારોએ કોંગ્રેસના ઉદ્દેશો માટે માયાણુ સદાનુકૂળિત દર્શાવ્યા માટે અને પોતાના માનવંત સહય શ. દાદાભાઈ નવરોજીની કમિટી સેવાઓ આટલી બધી ઉદારતાપૂર્વક આપવા માટે આ કોંગ્રેસ તેમનો એક આભાર માને છે, અને આ કોંગ્રેસ આશા રાખે છે કે, બ્રિટિશ દિવાને આમમાં શ. દાદાભાઈ નવરોજી સેન્ટ્રલ ફ્રીસજરી અને હિન્દના પણ પ્રતિનિધિ તરીકે લાંબા સમય સુધી રહેશે.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ને અને બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યોએ ગત વર્ષમાં હિન્દની કરેલી સેવાઓ માટે આ કોંગ્રેસ આ ઠરાવથી અંતઃકરણપૂર્વક તેમના પ્રતિ પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવે છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાનપત્ર, "ઇન્ડિયા" ના ખર્ચને માટે રૂ ૬૦,૦૦૦ ની રકમ કાઢી આપવામાં આવે છે, અને હમણા અથવા હવે પછી કમિટીમાં, પોતાના પ્રમાણે નંદાં નંદાં મંડળોએ ૧૮૯૪ ના વર્ષને માટે ફાળો આપવો.

સામનાય.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી મી. એ. ઓ. હુમ, સી. બી. ને આગમી વર્ષને માટે જનરલ-સેક્રેટરી નીમી છે.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હવે પછી ઠરાવવામાં આવે તે પ્રમાણે ૧૮૯૪ ના નાતાલના દિવસ પછી કાંઈ પણ દિવસે "સમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં ભરાશે."

#

પછી, તેમણે કોંગ્રેસને પોતાના પ્રમુખની ચુંટણી કરવાનું કહ્યું:—

એક આયરીશ શૃદ્ધસ્થ મી. આલ્ફ્રેડ વેબ, એમ. પી. ને પ્રમુખપદ આપવાની દરખાસ્ત રાત્ર સર સ્વવહાઇ રામસ્વામી મુડલીઆરે મુખી, અને રાત્ર રામપાલ સિંઘે તેને અનુમોદન આપ્યું.

પ્રમુખપદ લઇને, પ્રમુખે કોંગ્રેસના ભૂતકાળ તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકી, અને મી. આલ્ફ્રેડ બ્રૅડ્શૉ એમ. પી. ના શ્રુત્યુતી વાત દર્શાવી. “તેમના કરતાં વધારે સારો અને વધારે સમર્થ મિત્ર તમે કદાપિ શુભાભિષે નથી. શોડા પ્રયોગને માટે મનુષ્યભતિની વધારે મોટી સંખ્યાએ એટલે જાણે અંતઃકરણ-પૂર્વક શોક દર્શાવે છે. ” આપણે જ્ઞાતા સાચા મિત્ર તરફ એક આયરીશની કૃતજ્ઞતા ત્યાં જોવાની હતી. પરદેશમાં અર્થવામાં આવતા હિન્દી કરોના આંકડા મી. વેબે બતાવ્યા—“તમારા કુલ અંચના રૂપ રૂ. ૬૫૫૫ દેશ દરેકને માટે આવેા શુસારો સહન કરી શકે નહિ. ” હર, ખેતીવાડી, પ્રતિનિધિત્વ વિષે અતિ પરિચિત ફક્તો તેમણે કરી; અને અંતમાં દર્શાવ્યું કે, કોંગ્રેસ એટલે “વસ્તુતઃ ઇતિહાસે નોંધ લીધેલી હોય એવી મનુષ્ય ભતિની મોટામાં મોટી સંખ્યાના દંધ્યાણને માટે મહાનમાં મહાન સુસંધુક્ત પ્રયત્ન. ”

મી. વેબનું બાપજી સમાપ્ત થતાં, શમનદના રાત્ર તરફથી કોંગ્રેસના બંગાળમાં રૂ. ૧૦,૦૦૦ ની ઉદાર ભક્ષિસ આપેલી બહેર કરવામાં આવી. વિષય નિણૈયક સભા મંજૂર કરવામાં આવી, અને કોંગ્રેસ મૂળની રહી.

ખીલ દિવસના કાર્યના આરંભમાં કાર્ય ચલાવવાના નિયમો વાંચનામાં આવ્યા, અને કાપડ પર એક્સાઇઝ વેરા નાખવાના અન્યાય સામે અણુમો દર્શાવતો ખંડેરો કરાવ રા. ડી. ઇ. વાન્થાએ રજૂ કર્યો. તે વેરાઓથી હિન્દવા જગતા મીલ ઉદ્યોગને હાની પહોંચી છે, અને લેકેશાયરના લાસને માટે હિન્દવા કિંતનું બલિદાન આપવામાં આવ્યું છે. એક્સાઇઝ ખરદાની સામે થવાને માટે તેમણે હિન્દી સરકારની પ્રશંસા કરી અને હિન્દી પ્રધાનને દોષ કાઢ્યો. તે હર અન્યાયી છે, અને ગેર હકાપણથી ભરેલો

છે, કેમકે તેથી ઔદ્યોગિક વિકાસ અટકી છે. હિન્દી સરકારની નિષ્પાયતા માટે તેમણે શોક દર્શાવ્યો, અને કહ્યું કે, “વેસ્ટ મિન્સ્ટરના મંદાન આપણને પ્રથમનાં આજ્ઞાપત્રોન” હિન્દી સરકારે ફક્ત નોંધવાનાં હોય તો તેનું અસ્તિત્વ પણ ભલેને જંધ થાય. માનનીય રા. એ. સખાપતિ મુડલીઆરે કરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ખીલે કરાવ બાપુ બેકુંદનાથ સેને રજૂ કર્યો. તેમણે એવા એક કરાવને ૧૮૬૭ માં અનુમોદન આપ્યું હતું. કાયમની જમાબંદીવાળી લગીરે વિષે સરકારનાં વચનોને ભંગ કરવાથી, અને બિહારમાં કાયમની જમાબંદીમાં સરકારે કરેલા દંડાગ્રેષ્ઠી ઉદ્ભવેલાં ભય તેમણે દર્શાવ્યા. માન. રા. નાદુએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, વારંવાર થતી જમાબંદીઓથી મુન્નાઇને હાનિ પહોંચતી ભય છે, રત્નાગીરી અને અલીબાગ જિલ્લાઓના છે તાલુકાઓમાં ૧,૨૦૦ હા જેટલો વધારો કરવામાં આવ્યો છે મુન્નાઇમાં કુલ આંકણીમાં ૧૨ લાખને વધારો કરવામાં આવ્યો છે. એક છુપારો રજૂ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ તેને કાયમે અનુમોદન આપ્યું નહિ, અને માન. રા. કલ્યાણ સુંદરમ આચરે કરાવને વિરોધ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, જે દેશમાં ૮૦ હા લોકો ખેતી કરે છે, તે દેશમાં ખરેખર ખીલ જમાબંદીને એવો વધારો નથી કે રાજ્ય તે માગી શકે. માન. વિક્રમ રાત્ર મલબાર તરફથી બોલ્યા, ત્યાં હિન્દુ રાત્રજોએ કરો વેરા નાખ્યા ન હતે, અને તે પ્રથમ પર પછી ખીડા ઉપસ્થિત થઇ હતી, ઝમેકે ૧૮૦૩ અને ૧૮૦૫ માં કાયમની જમાબંદી કરવામાં આવી હતી, અને તેમાં હસ્તક્ષેપ કરેલા વિચારસબંધ કર્યા સમાન છે. ખીલ ચાર વજાન-જોએ બાપજો આપ્યાં, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મી. સીમોર* કેઇ એમ. પી. એ હિન્દની ગરીબાઇને ઇલાજ કરવા વિષે ત્રીજો કરાવ રજૂ કર્યો, અને કહ્યું કે હિન્દી જનસમૂહો સાથેના ૩૨ વર્ષના માદ સંબંધ પછીથી મને સ્વીકારવાની ફરજ પડી છે, તેનું એક કારણ વિદેશીય સરકારને પ્રચંડ અર્થ છે. જનસમૂહોની સ્થિતિ.

અને રાજ્યતંત્રનો પ્રથમ ખંચ વેકવાની તેમની રાજિતની તપાસ કરવાને દિવાને આમર્મા તપાસ કરાવવાનો અમારામાના કેટલાકેએ પ્રયત્ન કર્યો છે. હવેનો ખોટા પાડવાને માટે આંકડાં જેળ વવાને હિન્દી સરકારના છુપા ખાતાનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવામા આવ્યો હતો, અને પોતાના હાથમા સરકારી થોપા (બ્લુપ્રિન્ટ) મુકવાને માટે સર જોન ગાર્ડને કેવી ફેરન પાડવામા આવી હતી, તે તેમણે દર્શાવ્યું પણ એમાંથી* તેમણે કેટલાક આંકડા આપ્યા, અને ઉપરે જલ્દર હતું કે, હિન્દની એકજ આસા સંલ્પ વસ્તુ-સ્થિતિ અગ્રેષ્ઠ પાશ્ચિમિન્દ અને પ્રભુ સમક્ષ મુકવામા રહેલી છે.

એક સમય તેમને સંધ્ય હકીકત હોય, અને હું હું છ અને હું સંપૂર્ણ ખાત્રીપૂર્વક હતું છે, અગ્રેષ્ઠ પ્રભુ મહાન દુરુધ તમને શીખ અને અસરકારક ઇલાજ આપશે.”

, અરેરે! આપણે તે કેટલીવા સંભળ્યું છે, પરંતુ તે મહાન દુરુધ પ્રત્યુત્તર આપતુ નથી પરંતુ હું માનું છું કે બ્રિટનમા સત્ય વાતો અને આંકડાઓ પર રચાયેલી બળવળ બ્રિટિશ પ્રભુ સત્તાને જાગ્રત કરશે એક પણ એક બ્રિટિશ સરકારેએ તે કીધકાળથી ભર્યું છે, પરંતુ તે જોતી નથી આપણે પ્રભુસત્તાને પહોંચવુ જ નોંધએ નીચે જણાવવામા આવેલી ચોપડી અને હોમરૂલ લીમના અગ્રેષ્ઠ વિભાગથી તેમ પહોંચવામા આવશે

શૉ નંદીએ કરાવને અનુમોદન આપ્યું અને હતું કે, હ આમા હ ચાં અધિકારીઓને પણ સંલ્પ હકીકતથી અજાત રાખવામા આવે છે જ્યારે તેઓ ફરવા નીકળે છે ત્યારે પણ તેમને આપવામા આવતા મંત્રપત્રોમા અધિકારીઓના અભિપ્રાયો અવિલા હોય છે, મંત્રપત્રો આપનાર તરફી ધારવામા આવતા લોકોના અભિપ્રાયો તેમા હોતા નથી તેથી તેઓ અનિવાર્ય રીતે શુવાળી વાતાવરણમા રહે છે, અને જો સત્ય વાતો હશે છે, તેમની સામે શુરસો જાતવે છે કોઈ કોઈ સ્થળે કોઈ પ્રમાણિક અધિકારી સત્ય વાતો હશે છે

ખંજાલ સીવીલ સર્વિસનાં મી એથ સી ઇવાને અથોધ્યાની ગરીબાઈ વિષે લખતાં હતું કે ‘જ્યારે લખિ લોકો તાંમ બૂખમશાથી પીડાય છે, ત્યારે ચોર્સિર્વ હાથકાથી અથવા શારીરિક જરૂરનો અનંત જગ્યાની ચેલીમેર તેમને લઈ ગયાં શિવાય બીજા કશીથી તેમને લલાર નરેવો એ પીચમીડને તેના શિરોબિન્દુપર હોયો રાખવા જેટલું રહેલું હાથ છે” તેણે હોમરૂલ પૂર્વક હમેયું કે, જેડુતોની અવનતિ મયાના કારણથી અથોધ્યા ખલિસા કરવામા આવ્યું હતું એમ કહેવાવા નહિ દો કે, “અથોધ્યાના ગામડીઓએ રેડો વર્ધો થયા અથમ ગરીબાઈ અને અવનતિ ભોગવ્યા કરે છે, તેમની જનનિ કરવાના સર્વ સાધનો આપણા હાથમા હોવા છતાં નીચતાપૂર્વક આપણે તેમને નાશ થવા દીધો” હાલો મુર લીધરે અનુમોદન આપતા વ્યગર્મા હતું કે, ઇશ્વરના રાજ્યમા પ્રવેશ કરવાના એક બનિહના હાથના કરતા સોયના નાકામાંથી હંદ પસાર થાય તે હાથ વધારે સરળ છે તેથી કરીને હિન્દના લોકો ખચીત સુખી હોવા નોંધએ, કેમકે “તમારે માટે સ્વર્ગના દ્વાર ખુલ્લા રાખવામા આવ્યા છે, જ્યારે યુરોપના સર્વ લોકોને માટે તે બધ રાખવામા આવ્યા છે” ગરીબને ચોરોની ધારતી રાખવાની જરૂર નથી સત્ય હકીકત અને આંકડાઓ વિષે —

‘જો અને જુહોમા તેમની મૂર્તિઓ જુહો અને તેમની અથમ કરા જુહો, કીકા અને કુ ખી, ખાવાનો ખોરાક ન મળે, પીવાનું પાણી ન મળે, અને મીઠું ન મળે વાડ ત્યારે, એ દરેક સન્યા સીઓ અને સાધુ પુરુષોની નથી? તમારે એથી વધારે બીજું શું નોંધએ છે? સરકાર પાસે તમે આ કે પેડુ સા માટે માગો છો? તમે કૃતબ્દી લોકો છો ખરેખર તમે કૃતબ્દી છો તમે તમારા દેશના રાજ્યતંત્રમા કાબલ થવા માગો છો તમારે એ સઘળી થયાત સા માટે નોંધએ? તમારે અને તમારી જીદગીઓનું સરકણ કરવાને અસખ્ય લરકર રાખવામા આવ્યું છે અસખ્ય દીવાની અધિકારીઓએ તમારા ખતા ઉપરથી ચિતા ઉપાડી લીધી છે પણ તમારે બીજું શું નોંધએ છો? ”

“ફિર-એક રાષ્ટ્ર” એ નામની મારી ચોપડીમા એમાંના કેટલાક આપવામા આવ્યા છે

રા વિખ્યાત ચેરમન સરકારી પ્રમોશનમાંથી બીજા કેટલાક ઉતારા આપ્યા, અને રા પાર્થ સારથી નાચકુએ તેમણે આપણું કાર્ય પછી કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મી પ્રાઈલી નોર્ટનને, ચોથો કરાવ રજી કરવામાં હોવામાં આવ્યું હતી આ હાઉન્સીવ નિમૂણ કરવાનું તેમાં હોવામાં આવ્યું હતું, કેમકે તેના - વિના પારાસપાસાઓની પુન રચના નિરૂપણો છે. "દમણુ આપણે દિવસમાં અધિકારીઓ અને પ્રેરણામાં અધિકારીઓની વચ્ચે ઉભા છીએ." "અહીંયા આવેલા પ્રેરણોની જેમ હાઉન્સીવના સભ્યોના મનપર એક જ અમલદારી હિતની અસર થાય છે, એ જ અમલદારી કારકિર્દીની તાલીમ મળે છે, અને એક જ અમલદારી વિચારોથી રાજ્યમાં હોય છે, અને તેઓ પણ ઉત્તમ ઇરાદાઓ પ્રત્યેક પ્રમાણ નેત્રિક, આર્થિક અને રાષ્ટ્રીય મુદ્દાઓને અર્થમાં નાખવાના અને તેની આટે વિધો નાખવાના પ્રયત્નો નિશ્ચયપૂર્વક કરી રહ્યા છે."

હાઉન્સીવ અને હિન્દી પ્રધાનની હાથ કરવાની રીતિ વિષે અગ્રેષ્ઠ મુસદ્દાઓના કેટલાક આલ્પક અભિપ્રાયો તેમણે રાખ્યા, ખરી સત્તા હા છે, તેમ મેળે જ્ઞાન હોય એમ માલુમ પડતું નથી.

"જે હિન્દી પ્રધાનપર હાઉન્સીવનો અકુશ રાખવાનો હોય તે હિન્દી પ્રધાનને કાઢી નાખે. જે હાઉન્સીવ પર હિન્દી પ્રધાનનો અકુશ રાખવાનો હોય તે હાઉન્સીવ કાઢી નાખે દ્વિવચ્ય અસ્તિત્વ નિરૂપણો, ભય કર, અર્થાળ અને વિમર છે."

વ્યાપાર વિષયક અસંજિના તેમણે દાખવા આપ્યા, જેના કે, લોર્ડ કેનીંગના વાધા વિરુદ્ધ કલકત્તા અને એસ ઇ ડેવે મજૂર કરવામાં આવી, પ રકના વ્યાજની ખાઉધરી (ચેરટી) આપવામાં આવી, અને જ્યારે તે વ્યાવહારિક રીતે નાદાર થઈ ગયા ત્યારે અર્થ લાખ પાઉંડ ખરીદી લીધી મદાસ ધરીએસન કંપનીને માટે દસ લાખ પાઉંડ પર પ રકના વ્યાજની ખાઉધરી આપવામાં આવી, અને તે હાગમાંથી તેના ખર્ચ પણ નીકળ્યો તથા ત્યારે હિન્દીને માટે સેક્ટે

સોના ભાવે તે ખરીદી લેવામાં આવી. એટલી ન્હાન લેન્ડ એન્ડ પ્રેસ કંપનીના રોડે બનરમાં ૩ ૩૩૯ ના ભાવે વેચાતા હતા તે તેણે ૩ ૧૦૦ ના ભાવે ખરીદી લીધા આવા શાન્તિદોન બાર સભ્યોની હાઉન્સીવ હોય અને પ્રત્યે સભ્યને ૬૨ વર્ષે ૧,૨૦૦ પાઉંડ આપવામાં આવે તે તે ચોક્કસ પછી નજર હવે રાષ્ટ્રીય દિષ્ટિએ મી ગ્રેન્ડેટને ટીકા કરી છે -

"અચાનક અધકારમાં ખાનગી હાઉન્સીવની ચેરમનમાં હું માત્ર છ કે, એક તારના પ્રત્યક્ષમાં પાર્લામેન્ટના જ્ઞાનવિના, ટેસના જ્ઞાનવિના, એક હાથે પસાર કરીને ટેસી હાપખાનાની સ્વતંત્રતાને સંપૂર્ણ નાશ કરવામાં આવ્યો હતું. પાર્લામેન્ટના એક હાથે બ્રિટિશ મહારાજ્યને એક સુમાન છે."

૧૯૧૦ ના છાપખાનાના હાથમાં વધારે જડા હાથ વિષે ગ્રેન્ડેટને હું હજી હોત ૧૨૬ થરી નોકરીઓ, ૧ થર સલામતાર, અને ૩ વેતરણોના પૂતરો મુદ્દા ઇડીયા હાઉન્સીવના અર્થનું મી નોર્ટને સખ્ત અવલોકન હતું પછી રા આર એન મુદોલકરે કરાવને અનુમોદન આપતા હતા કે, હાઉન્સીવ હિન્દી હિતોત્સ રક્ષણ કરે છે એમ ધારવામાં આવે છે, પરંતુ તે અલગ નિષ્ફળ થઈ છે કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને કોરપોરેશીન કલણ તરફથી ૨૬ મી ડીસેમ્બરનું આમ ત્રણ કોંગ્રેસને આપવામાં આવ્યું.

ત્રીજે દિવસે, ૨૮મી ડીસેમ્બરે, પાચમી હાથથી મજબૂત થયું, હિન્દી નાજાખાતાની વપાસ કરવાને વિવાને આમની સીયેક્ટ કમિટી નીમવામાં તેમાં હોવામાં આવ્યું હતું. તે વપાસની જરૂર સાબીત કરવાને રાય બહાદુર સી જજીલીંગ્ય મુદોલીયારે કે લીક બહુવા ચોગ્ય હકીકત કહી હિન્દી સરકારના નાણાં ખાતાના સેક્રેટરી મી વેસ્ટલેન્ડનો તેમણે ખાસ આભાર માન્યો, કેમકે તેના વાકુલ્ય અને ખસળ તર્કશ સ્ત્રી હિન્દી અદાબ પર તમ્ક અસાધારણ પ્યાન ખેચાયું હતું, અને સર રીચાર્ડ ટેમ્પલના કપોલ-હલિવડ કબોના ખુલ્લા પાડ્યા હતા મી એચ. મોર્ગનસ્ટ્રાવને અનુમોદન આપ્યું અને ફેમીન હન્થોરન ૧૬ (૬) હાળ વીમાં લે (ડોળ)નો પ્રશ્ન વપાસ લીધો તેમાં હિન્દી સરકારનું ગલોર

વચન ટાંકવામાં આવ્યું કે, નવા કરથી ભેળવેલાં નાણાં માત્ર દુષ્કાળમાં સહત અને વીમા માટેના વપરાવાં નેહએ, અને છતાં એ પ્રમાણે એકઠા કરેલા ૨૪ કરોડ રૂપીઆમાંથી વચન આપ્યા પ્રમાણે ફક્ત ૧૬ કરોડ રૂપીઆનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. હુંડીયામણના બદલાના અને અત્યંત અધમ અને અત્યંત બ્રહ્મ “રેટોર્સ” ખાતાના પ્રશ્નને તેમણે સ્પર્શ કર્યો. કોન્સ્ટીટ્યુશનલ મતમાં એક નૃત્ય સમારંભ થયો તેને માટે દિન્દિ પાસેથી રૂ. ૧,૨૦,૦૦૦ અપાળ્યા, તેનું કારણ એ અપાળ્યું કે, કુર્કસ્તાનના સુલતાન સાથે સલાહ સંપત્તી રહેવામાં હિન્દને લાભ છે અને સભ્યતાના પૌર્વાત્ય અને મુસલમાની વિચારોનું ખંડન કરતા નૃત્યસમારંભના સાધનથી!

રા. ઇ. સુબ્રમન્ય આચરે કહ્યું કે, હિન્દી રાજ્યતંત્ર પર અંકુશ રાખનાર અને તેની ખામીઓનો ઇલાજ કરનાર કોઈ જોખમદાર અધિકારી છે નહિ, અને હિન્દના હિતને હાનિ પહોંચે છે. સર વિલિયમ હંટરે “ધી ઇમ્પ્રોસ” માં હિન્દી સરકારની પ્રમાણિકતા વિષે શંકા દર્શાવી હતી, અને જ્યાં આવા આરોપો શુક્રવામાં આવે ત્યાં તપાસ થવાની આવશ્યકતા છે. બીજાં એ લાપણી પછી કંઈયે ચસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાના સદાના કોલેજ વિષય ઉપર છઠ્ઠો કંઠાવ રખા કરવાનું માન. બાજુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીને કહેવામાં આવ્યું; સમાન વર્તનનાં વચનો કેવી રીતે તોડવામાં આવ્યાં હતાં તેની પર તેમણે ખાસ ભાર મૂક્યો. ભવિષ્યના દેશની પર આપણી દૃષ્ટિ ચાટકી છે, તેનું ઉત્તરવંશ ચિત્ર દોરીને તેમણે પોતાનું ભાષણ સમાપ્ત કર્યું:

“ત્યાં આપણી બેઠીઓ ટુટી પડશે, રાજકીય શુભામંગીનીની છાપ અદૃશ્ય થશે, ત્યાં સ્વતંત્ર રાજકીય સંસ્થાઓના પૌષ્ઠ પ્રભાવ હેઠળ આપણે દુનિયાની એક ઉમદામાં ઉમદા સંસ્કૃતિ વિકસાવી શકી શકી, હિન્દ અને ઉગ્રાંડ વચ્ચેના ન તુટે એવા સંબંધનું તે ચિન્હ બનશે, તે સંસ્કૃતિથી હિન્દની પ્રાચીન અનિર્વચનીય લાભો થશે, અને ઉગ્રાંડના તામને અનિર્વચનીય પ્રસિદ્ધિ મળશે.”

માન. રા. રામપાલ સૌંધે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. આર. વેકંટ સુબ્બારાવ, મોલ્લી દારીડ અબ્દુલ રહીમ, રા. એમ. વી. જોશી અને પ્રોફેસર ઇ. કે. ગોખલેએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું. પ્રોફેસર ગોખલેએ કહ્યું કે, “ઇ-ઈમાં ન ઘડાઈ રાક્ષસ જેવી યુરોપીઓની ઓઝમાં ઓછી સંખ્યા” નો વિચાર હવે પ્રથમ જ હાંમતપૂર્વક દર્શાવવામાં આવે છે. હિન્દી પ્રધાન અને સરકાર હવે કહે છે કે, ઉંચામાં ઉંચી જગ્યાઓપર “સદાને માટે યુરોપીઓના જ નીમાવા નેહએ.”

“તેનો અર્થ એ થાય છે કે, વર્તમાન બ્યવસ્થા કાયમ કરવી નેહએ, અને એ વસ્તુતઃ આપણને આધીન પ્રભ તરીકે હંમેશાં કાણમાં રાખવાનો પ્રયત્ન છે. સદ્ગૃહસ્થો, આ નિર્લજ્જ પ્રયત્નને ફોટામાં ન થવા દેવાની પુરેપૂરી તરીકે આપણી સ્પષ્ટ ફરજ નથી ?..... આપણા વિરોધીઓને આપણી સ્થિતિમાં મુકાવા દો, અને પછી તેમને શું લાગે તે તે કહેવા દો. હું માનું છું, તેઓ કહ્યું કરશે કે, પોતાના દેશને ચાલવામાં કાંઈ જોડું નથી. હું માનું છું, તેઓ કહ્યું કરશે કે, પોતાના દેશને માટે ઉચ્ચ આદર્શ રાખવામાં કાંઈ જોડું નથી. અને ત્યાર પછી હું માનું છું, તેઓ કહ્યું કરશે કે આપણી વર્તમાન સ્થિતિથી આપણે અસંતુષ્ટ બનીએ તેમાં કાંઈ જોડું નથી. વારં, ગૃહસ્થો, સમાન વર્તનના જે વચનો ઉગ્રાંડે આપણને આપ્યાં છે, તેથી આપણી પ્રાચીન માટે એક ઉચ્ચ અને સુંદર આદર્શ આપણને પ્રાપ્ત થયું છે; અને જો આ વચનોનો જર્જર કરવામાં આવશે તો આપણી વફાદારીને માટેનો બ્રિટિશ રાજ્યનો એક પ્રમુખ હક્ક અદૃશ્ય થઈ જશે.”

રા. ગોખલે પછી જા. સુભાષ અહમદખાને ભાષણ આપ્યું, અને તેમની પછી બી. સીમોરે કેઇએ દીક્ષા કરી કે, સરકારી થોયા (બ્લુ બુક) માં એવી કેઇ પણ વાતની કબુલ્લતને ઇસારો અથવા ઝીલ્લો અવાજ નહિ કે, હિન્દના દેશી લોકોને પોતાની જાતે પર જીવવાનો આઠામાં આઠો હક્ક છે, તો પછી પોતાના દેશમાં રાજ્ય વહીવટ કરવાનો બ્રિટિશ મહારાજની

અન્ય પ્રશ્નઓ કરતાં તેમને વિરોધ હલકો હોય એની તો વાતજ શી કરવી ?” તે કરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યાય ખાતામાં નીમણુંકો કરવા વિષેના સાતમે કસ્ટોર માન. રા. એન. સુબ્બારાવે રજૂ કર્યો, અને કાયદાની પ્રતી તાલીમ મેળવનાર વિનાના પુરોએ ન્યાયાધીશો બનાવવાની પદ્ધતિ સામે ફોર્મ કરી. પછી આ ગૃહરથો હાઇકોર્ટના કેટલાક ન્યાયાધીશો બન્યા છે, તેથી કરીને “કાયદાનું કામ જુગારના પ્રશ્ન જેવું જની થયું” છે, પોતાનો મુકદ્દમા સાચો હોય તો પણ કચેરીઓમાં તેવોજ અભિપ્રાય સ્વીકારવામાં આવશે એની કોઇને ખાતરી થઇ શકતી નથી.” રા. કે. જી. નાટુએ અનુમોદન આપ્યું, રા. એ. આર. કૃષ્ણ આપરે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કસ્ટોર પસાર કરવામાં આવ્યો.

મેટ્રીકલ સર્વિસ વિષે આઠમો કસ્ટોર ડૉ. બહાદુરજીએ રજૂ કર્યો. જો કે સંપોર્ટિન્ટ મેટ્રીકલ સર્વિસના કેટલાકોએ આજ. એમ. એસ. ના લોહો કરતાં કેળવણીની વધારે ઉચ્ચ કસોટીઓ પસાર કરી હોય છતાં આજ. એમ. એસ. ની અધિકાર વાળી સ્થિતિથી તેમને જે ગંભીર અન્યાય કરવામાં આવે છે તે હકીકત ચોક્કસ આંકડાઓ અને સત્ય વાતો કહીને તેમણે સાબીત કરી. આજ. એમ. એસ. વાળાઓને રૂ. ૫૦૦ થી રૂ. ૨,૫૦૦ સુધી ચઢાવવામાં આવે છે, ત્યારે સંપોર્ટિન્ટ મેટ્રીકલ સર્વિસ વાળાઓને રૂ. ૧૦૦ થી રૂ. ૨૦૦ સુધી ચઢાવવામાં આવે છે. વળી તેમણે કહ્યું:

“પછી સંપોર્ટિન્ટ સર્વિસની કસ્ટોર કરવાની બીજી બે રીતિઓ છે—એક લઈદરી અને બીજી દિવાની-લઈદરી સાખા ફકત ખ્રિસ્તીઓ મટિલ પ્રકારી રાખવામાં આવે છે. પરંતુ ધર્મના તરફને લીધે બંને વર્ગો સાથે સમાવવામાં આવતા વર્તનમાં કેટલો ભેદ રાખવામાં આવે છે તે જુઓ. જૈન નામનો ખ્રિસ્તી અને પાંડું નામનો અ-ખ્રિસ્તી બંને પોતપોતાની સાખાઓમાં પ્રવેશ કરવા છાછે છે. ખ્રિસ્તી જૈનને હાઇસ્કુલના ચાથા ધોરણ અને વાળન, લેખન અને ગણિત કરતાં વધારે કાંઈ જાણવાની જરૂર

હોતી નથી; પરંતુ અ-ખ્રિસ્તી પાંડુંને ઘણી વધારે ઈંગ્લી હસોટીમાંથી પસાર થવું જોઈએ. પોતાના ધંધાને લગતાં એકજ અભ્યાસક્રમ અને પરીક્ષા તેઓ બંને પસાર કરે છે. જો કાંઈ પણ ભેદ હોય તો, પાંડુંને વધારે સખ્ત પરીક્ષા આપવી પડે છે. પછી ખ્રિસ્તી જૈન માસીટરી ઍપેલેક્ટરી તરીકે રાજઆત કરે છે અને રેલમેટોના સર્જનાના હાથ નીચે કામ કરે છે. તેનો પગાર રૂ. ૫૦ થી માંડીને રૂ. ૪૫૦ જેટલો હોય છે. વળી તેને અનોવેનન્ટેડ મેટ્રીકલ પ્રચલિતવામાં પણ આવે અને દિવાની ખાતામાં કાંઈ જાણના શોધી કહીને રૂ. ૭૫૦ પણ આપવામાં આવે, તેવું નવું ઉપનામ મહાનીસ સર્જન, આજ. એમ. એસ. હોય છે અને લેટિનન્ટના હોદ્દાપરથી મેલેરના હોદ્દાપર તે ચઢી ભય છે. પરંતુ અ-ખ્રિસ્તી પાંડું હોસ્પીટલ એસિસ્ટન્ટ તરીકે રાજઆત કરે છે, અને મરે છે ત્યારે પણ હોસ્પીટલ એસિસ્ટન્ટના હોય છે. તેવું કામ જેટલું વિરાળ હોય છે, તેટલુંજ જોખમદાર હોય છે. ઔષધ, રાસ-ક્રિયા અને પ્રસવકરણના ધંધો કરે છે. પાશ્ચાત્ય ઔષધ પદ્ધતિ વિષે જનસમુદાઈનાં અજ્ઞાન અને ધૂસી થયેલા વિચારો જરૂરખાત તેજ દૂર કરે છે. હોસ્પીટલનો મોટામાં મોટો અધિકારી એક વર્ષમાં જેલવા રોગીઓનો ઉપચાર કરે તેના કરતાં એક માસમાં હબરજણા વધારે રોગીઓનો તે ઉપચાર કરે છે. મામેામાં તેના નાગરિક બંધુઓની છંદગીઓનો આધાર, અને અર્ધ દાક્ટરી અર્ધ કાયદાના મુકદ્દમાઓમાં તેની જુજાની ઉપર અવલંબતા જીવન અને જુલુના પ્રશ્નોનો આધાર, તેની તુલનારાકિત, યુદ્ધ અને પ્રામાણિકતા પર રહે છે. પરંતુ અરેરે! સમયના આ અતિ મહત્વના નોકરીની પ્રતિષ્ઠા અને જોખમદારી ઈંધા પ્રમાણમાં હોય છે, અને તે પ્રમાણની વિષમતા પણ અત્યંત અસાધારણ. કહોતાં લગભગ સારમ આવે છે કે, સરકારનું આડું જોખમદાર અને જતમ કામ કરનાર અ-ખ્રિસ્તી પાંડુંને હોસ્પીટલના એક ન્હોતા પંખાવાળાને અથવા રસોયાને અથવા ગાલીવાળાને આપવામાં આવતા પગાર કરતાં વધારે પગાર આપવામાં આવતો નથી. તેના પગારનું પ્રમાણ રૂ. ૧૬ થી રૂ. ૮૦ જેટલું હોય છે.”

કરાવને રાય બહાદુર થી આનન્દ ચાલ્ડે અનુમોદન આપ્યું, તે એમ છ દેશમુખે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામા આવ્યો

તે દિવસનો ઉલ્લાસ કરાવ નવમો ધારાસભાએ વિશે હતો. પડિત મદન મોહન માલવીયે તે રજી કર્યો, બક્ષી જેશીરામે તેને અનુમોદન આપ્યું, બીજા ત્રણ જુલાઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામા આવ્યો

કોંગ્રેસ મૂલતી રહે તે પહેલાં મહેસુરના મહારાજા રાયચનીય અને અણધાર્યા મૃત્યુની વાત પ્રમુખે જાહેર કરી અને બીજે દિવસે, રક્ષા દીપ્તિએ, તેમના મૃત્યુને માટે શોકનો કરાવ પ્રારબ્ધ શાંતિપૂર્વક પસાર કરવામા આવ્યો

હમેશની જેમ કોંગ્રેસના ઉલ્લાસ દિવસે કામતુ જવાણુ પુષ્કળ હતું, થોડાંને ઘણા અંદર કરાવો પસાર કરવાના હતા માન રા સેતલજીએ અગ્રીઆરમો કરાવ રજી કર્યો, તેમા જુલુરીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ વિસ્તારવાની, ૧૮૭૨ની પૂર્વે હતું તે પ્રમાણે જુલુરીના ચુકાદાઓને ફરીથી ઉપલબ્ધ ગણવાની, અને આરોપીઓને છોડી ચુકવાના ચુકાદાઓ સામે અપીલ કરવાની સર કારની સત્તા (હિન્દી કાયદાની કલક પૂર્ણ વિશિષ્ટતા), ફર કરવાની માગણી કરવામા આવી હતી રા. કે. એન દેશમુખે અનુમોદન આપ્યું, અને વિશેષ અનુમોદન આપતા બાણુ અખિમ્, ચરણ મજુમદારે સત્ત્વ વાતોથી બરપૂર ઘણું સુદર અને ફરીથી જરૂરે ભાષણ આપ્યું અતમા તેમણે કહ્યું કે કાયદાની અસર એ ઘણું છે કે, વસ્તીને એ જ્ઞાતિઓમા વહેંચી નાખવી નુકસાનીય બાહ્યો અને હિન્દી શુદ્ધ અને જે જગ્યાએ ખુલ કરવામા આવે છે તે જગ્યાપરથી ચુકાદો આપવામા આવે છે કે " આરોપીને એક સાચો ન ચરિક ગણવો કે ગુવામ ગણવો, એ બતાવી આપ્યા પછી જીલ્લાદાર અપીલ કરીને પૂર્ણાહુતી કરી

" સાહેબ જુલાની વિના આપણે ન્યાય કરવામા આવે છે, અને કામ ચલાવ્યા વિના તકસીરજાર કરાવવામા આવે છે અરેરે, આપણી કાળજી દાખ કરવું હોવાનું નથી વચપર પરાધી

હતરી આવેલા રાજ્યકર્તા તરીકે જે વાઈસરોયને અપણે વફાદારીપૂર્વક આવકાર આપીએ છીએ તેણે પણ રગના વિષમ કોદો તીવ્ર બનાવવાની ચિંતાપુરસર જેમને ખરેખર રક્ષણની આવ રચકતા નથી તેમના હ કોતુ સ રક્ષણ કરવાને માટે પોતાની મેળે ખાનગી ફરમાનો કાઢવામા વિલબ કર્યો નથી પરંતુ આ અને બીજા સબ ધોમા લાગા સમયથી લોકો સહાયતા પોકારા કરી રહ્યા છે, છતાં દેવતાએ કહી ગયા છે, અને તેમની વિનંતિઓને પ્રત્યુત્તર મળેના નથી પરમાર્થાં પ્રિટિશ લોકોની ભતિ નહ ઘણું ઘણું છે અને આ વિચારણ સામાન્ય બાધનારા બલવાન લોકોએ પોતાના વશાને માટે ન્યાયના વિચારણ અને કમલ આદર્શોના વારસો મુક્યા નથી કે આપણે ચાલુદીઓને અથવા કોર્સેકોને વિનંતિ કરતા નથી, પરંતુ તેમના મર્વશુક્ત કથન અનુસાર જેમને માટે મીક્ટન પોતાના જ થો લખી ગયા છે અને સીડની મૃત્યુ પામ્યા હતા, અને જેમને માટે ' મેન્નાચાર્ડ ' મેળવવામા આવ્યા હતા, તેમને આપણે વિનંતિ કરીએ છીએ અને આપણી વર્તમાન વિનંતિ કરવામા આપણા બનમાલ અને સ્વતંત્રતાના રક્ષણ મટિન નહિ, પરંતુ સહાર પ્રિટિશ રાજ્ય બ ધારણના સ માન અને એથર્વાના સ રક્ષણ માટે, આપણે પ્રાર્થના કરી છીએ '

કરાવ પસાર કરવામા આવ્યો

ન્યાયી અને કારોબારી ખાતા નૂંદા પાઠવાના પરિચિત પ્રશ્ન વિશે બારમો કરાવ રજી કરવામા આવ્યો, તેને અનુમોદન તથા વિશેષ અનુમોદન મળ્યા, અને તે પસાર કરવામા આવ્યો અને એકવાર ફરીથી પબ્લબને માટે હાઉકોર્ટની માગણી કરવામા આવી (કરાવ તેરમો) નોંધે કરાવ લરકરી ખર્ચ વિશે હતો જે સમર્થ વકતાઓ માન રા સી સ કરન નાયર અને જી ડી ઇ વાન્ડએ તે અનુક્રમે રજી કર્યો અને તેને અનુમોદન આપ્યું તે પસાર થયા પછી જેળણી વિશે પદરમો કરાવ રજી થયો અને ત્યાર પછી ' રમશીથો કરાવ આવ્યો આ સમયે તેના હાકનાર પડિવ ગિરાન નારાયણ ધાર હતા ચાર બીજા વકતાઓ રૂપી બળદોએ તેને ઠેક પહોચાડ્યો

મુંદરોટોને 'અત્યંત આપણું' બધું કરી અને ઉદાપણવિહીન વિરોધ સત્તાએ આપવામાં આવી હતી, તેની સામે સત્તામાં ઠરાવમાં વધી લેવામાં આવ્યો, અને રા. આર. એન મુદોલકર અને રા. એમ. બી. જોશીએ એ નાનકડાં બાબતો આપ્યાં. પણ તે પસાર કરવામાં આવ્યાં. કોંગ્રેસની આગલી ત્રણ બેઠકોનું સારું પરિણામ આવ્યું હતું કે, ૧૮૬૪ ના ઓક્ટોબર માસમાં હિન્દી સરકારે સરકારી પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, તેમાં જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે જંગલોના વહીવટમાં ફેરવતી જરૂરીઆતો કરતાં જાણી લાભોને જોણુ સ્થાન આપવું જોઈએ. તેથી આગળના ઠરાવમાં હિન્દી સરકારનો આભાર માનવામાં આવ્યો.

બ્રિટિશ રાજ્યવંત્ર હોળનાં 'અંદીઆં' સંસ્થાનોના પ્રદેશમાં ૧૮૬૧ ના જુન માસમાં હિન્દી સરકારે એક ફરમાન બહાર પાડી ઊપખાનાની સ્વતંત્રતા લઈ લીધી હતી, તે પ્રમોના સમાવેશ જોગણીયામાં ઠરાવમાં કરવામાં આવ્યો હતો. સીકંદ્રાબાદ એ ફરમાનની હુકમત હેઠળ હતું, ત્યાંના એક પ્રતિનિધિ શ. પી. રામચંદ્ર પીલા-બજે તે ઠરાવ રજૂ કર્યો. તે ફરમાન નીચે પ્રમાણે હતું:—

“ ગવર્નર-જનરલ ઇન્ કાઉન્સીલના રાજ્યવંત્ર હેઠળ પરવતુ બ્રિટિશ હિન્દની સરકારની પેલીમેન્ટ આવેલા પ્રદેશમાં પ્રકટ કરવામાં આવતાં વર્તમાન પત્રો વિષેના ચાલુ કાનુને વિષે અત્યાર સુધી કાંઈક ગેરસમજદુદી રહેલી છે, તેથી ગવર્નર-જનરલ ઇન્ કાઉન્સીલ નીચેના હુકમ કરવાની બહેરબાની કરે છે.

૧. ગવર્નર-જનરલ-ઇન્-કાઉન્સીલની હુકમત હેઠળ હોય પરવતુ બ્રિટિશ હિન્દનો વાજ ન હોય તેવા કોઈ સ્થાનિક પ્રદેશમાં ૧૮૬૧ ની પહેલી ઑગસ્ટ પછી તે સમયના પોલીટીકલ એજન્ટની વિખિત પરવાનગી વિના જાહેર સમાચાર વાળું અથવા જાહેર સમાચાર પર દીકાવાળું કોઈપણ સામયિક વર્તમાન પત્રને અથવા અન્ય કોઈ ઊપેલી ચોપડી આદિને સંપાદિત કરી ચાકરો નહિ, ઊંપી અથવા પ્રકટ કરી ચાકરો નહિ.

૨. જે ઉપર કહેલા દિવસ પછી ઉપર કહેવા સ્થાનિક પ્રદેશમાં ઉપર કહેલી પરવાનગી વિના

ઉપર કયા પ્રમાણે કોઈ વર્તમાન પત્રને અથવા બીજી કોઈ ચોપડી આદિને સંપાદિત કરશે, ઊપરો અથવા પ્રકટ કરશે તો પોલીટીકલ એજન્ટ વિખિત હુકમ આપીને,

(ક) એવો હુકમ થયાના સાત દિવસની અંદર એના સ્થાનિક પ્રદેશ ઊડાવી ચાકરો.

(ખ) અને પોલીટીકલ એજન્ટની વિખિત પરવાનગી વિના તેને એવા સ્થાનિક પ્રદેશમાં ફરીથી ઇજાવ થતો અટકાવી ચાકરો.

૩. ઉપરના ઉલ્લા ફરમામાં દર્શાવવામાં આવેલા એવા કોઈ હુકમનો ભંગ કરવામાં આવે તો પોલીટીકલ એજન્ટના વિખિત હુકમ અનુસાર એવા સ્થાનિક પ્રદેશમાંથી મુન્દેગારને બળાકારે કાઢી ચાકરો. ”

નોંધ લેવાની જોઈએ કે, હમણાં (સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૫) બાંગલોરના રેસીડેન્ટ સર લુ ટુલ્કીએ, સાં અનેક વર્ષોથી અસ્તિત્વ ધરાવતા એક અંગ્રેજી વર્તમાન પત્રને આ હુકમની રૂચે બંધ કર્યું છે. તે સમયના “ ધી હિન્દુ ” ના તંત્રી રા. જી. મુખમન્ય આપરે અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પાણી-વેરાની રકમમાં સરકારની મરજી પ્રમાણે ફેરફાર કરવામાં આવતો હતો, તેનીપર વીસમાં ઠરાવમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો, તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે, જે વેરા કોઈ મુકદ્દર સિદ્ધાંતાનુસાર નખાવે જોઈએ. રા. જી. વેંકટ-શનને તે અસરકારક રીતે રજૂ કર્યો, રા. વી. વી. અવધાનીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. એસ. બી. રાંકરે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું. અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

કાંદિયુ આફ્રિકામાં હિન્દીજોનો મત આપવાનો હુકમ લઈ લેવામાં આવ્યો. તેની સામે વાણી દર્શાવતો એકવીસમો ઠરાવ પ્રમુખ-તરફથી રજૂ કરવામાં આવ્યો અને પસાર કરવામાં આવ્યો. અનેક વાંધાઓમાં આ પ્રથમ વાણી હતી. વાયસરૉય લોર્ડ એલન અને હિન્દી પ્રધાન બી. કાઉલર સમર્થ હેટલાક કેમિસના કરાવો રજૂ કરવાને માટે એક પ્રતિનિધિ મંડળની નીમણુંક બાવીસમાં ઠરાવમાં કરવામાં આવી. બ્રિટિશ કમિટીને નાણાં આપવાનો

અને તેમના કાર્યને માટે કોંગ્રેસનો ઉપકાર દર્શાવવાને તેવીસમા અને ચોવીસમા કસવા કરવામાં આવ્યા. પચીસમા કસવામાં મી. એ. આ. હુમને ફરીથી જનરલ-સેક્રેટરી નીમવામાં આવ્યા. છવીસમા કસવામાં કોંગ્રેસની આગામી બેઠક પુનામાં કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. કોંગ્રેસનું બંધારણ રચવાને માટે મહત્વનો સત્તાવીસમો કસવા પ્રમુખે તે પછી રજૂ કર્યો, અને પુનાની સ્ટેન્ડિંગ કોમિટીને વિનવિ કરી કે, નિયમે કસવા, અને અભિપ્રાયને માટે બાકીની સ્ટેન્ડિંગ કમિટીઓને તેમનો યુક્તદો મોકલવો. આગામી કોંગ્રેસ એ સધળા પર વિચાર ચલાવશે.

ત્યાર પછી પ્રમુખનો ઉપકાર આનવામાં આવ્યો, અને તેમના સંક્ષિપ્ત પ્રત્યુત્તર પછી દસમી કોંગ્રેસની પૂર્ણાકૃતિ થઇ.

કસવો.

એકસાઇઝ વેરા.

૧. કસવા કરવામાં આવે છે કે,

(ક) બ્રિટિશ હિન્દમાં બનાવવામાં આવતા સુતરાઈ માલ પર એકસાઇઝ વેરા નોખવાથી થયેલાં અન્યાય અને ગેર નીતિની સામે આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક બાર દહને પોતાનો અણગમો જાહેર કરે છે, કેમકે એવા એકસાઇઝ વેરાથી આ દેશના ઉગતા મીલ ઉદ્યોગને ગંભીર હાનિ પહોંચશે.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની દૃઢ પ્રતીતિની નેધિ લે છે, કે આ એકસાઇઝનો વિચાર કરવામાં લેક્ટેરાયરના લાભોને માટે હિન્દના લાભોનું બલિદાન આપવામાં આવ્યું છે, અને હિન્દી પ્રધાન હિન્દી લાભોને એવી રીતે જતા કરે તેની સામે મજબૂત વધો દર્શાવે છે.

(ગ) કે, જે એકસાઇઝ ખરેખર ધારાપોથી પર ચડાવવામાં આવે તો, આ કોંગ્રેસ અંબરિતા પૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, “વીસ” થી “ચોવીસ” સુધીની સુતરાઈ ચીલ્લેને એ કાયદાના અમલથી મુદત રાખવાની સત્તા ખરડામાં સરકારને આપવામાં આવી છે, તે સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની

મંજૂરી હિન્દી પ્રધાન પાસેથી હિન્દી સરકાર વિના વિલંબ મેળવશે.

(ઘ) કે, પ્રમુખને સત્તા આપવામાં આવે છે કે, હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાનને ઉપલેખ કરાવ તારથી મોકલી આપવો.

કાયમની જમાબંદી.

૨. કસવા કરવામાં આવે છે—

(ક) કે, બંગાલ અને બીહારમાં (મોજાણી અને બીજાં વેરાની બાબતમાં) વર્તમાન કાયમની જમાબંદીમાં સરકારે હાથ ધાલ્યો છે, અને મદ્રાસમાં કાયમની જમાબંદીવાળી જગીરોની સનજોની શરતોમાં હાથ ધાલ્યો છે, તે સરકારના કાર્યથી ઉત્પન્ન થયેલો ગંદકા અથવા દર્શાવવાની આ કોંગ્રેસ ઇચ્છા રાખે છે; અને ગંભીર વચનોમાં એવી રીતે હાથ ધાલવાના કાર્યને પ્રભાવી સંકટ અણીને આ કરાવથી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, કાયમની જમાબંદીની જમીનો અને જમીનદારો પરનાં એવા સર્વ પ્રતિકારક હુમલાઓની સામે સર્વ શક્ય કાયદેસર માર્ગો વિરોધ કરવો, અને તે સંબંધમાં પાર્લામેન્ટને અરજ કરવાનો કસવા કરે છે.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસ અત્યંત દિલગીરી દર્શાવે છે કે, જે પ્રતોમાં કાયમની જમાબંદી હોય નહિ ત્યાં તે કાબજ કરવામાં (૧૮૬૨ અને ૧૮૬૫ ના પોતાના ફરમાનોમાં હિન્દી પ્રધાને આપેલાં) વચનો પાળવામાં હિન્દી સરકાર નિષ્ફળ ગઇ છે એટલું નહિ પરંતુ જમાબંદી અંશતઃ મુક્ત કરવાની અને (મહે-સુલતા) વધારાએ નહિ કરવાની ૧૮૮૨ અને ૧૮૮૪ માં હિન્દી સરકારે રજૂ કરેલી અને હિન્દી પ્રધાને પસંદ કરેલી યોજના અનુસાર રાજદંતીવિનો અમલ કરવામાં પણ તે નિષ્ફળ ગઇ છે; અને આ કોંગ્રેસ આ કરાવથી હિન્દી સરકારને વિનવિ કરે છે કે, હમમાં હમ સાડ વર્ષો એટલી પૂરતી લાંબી મુદત સુધી જમાબંદી અંશતઃ મુક્ત કરવાની અને જમીન-નેરામાં વધારો નહિ કરવાની નીતિ સ્વીકારતી, એવી કરીને જમીનદારોને પોતાના મુધારાઓના સંપૂર્ણ લાભો મળે.

મરીઆઇ.

૩. ઠરાવ કરવામા આવે છે કે, પડોશની કેમિસોમા દર્શાવવામા આવેલા અભિપ્રાયો સાથે સમત થઇને આ કોમેસ હેઠે છે

કે, પ્રેરૂશ પાચ ઠરોડ લોકો, (જે સખ્યા દર વર્ષે વધતી જાય છે), ભૂખમરાની અણી ઉપર દુ ખી ઝરન ગાળે છે, અને પ્રત્યેક દશ વર્ષોમા લાખો લોકો ખરેખરાત ભુખમરાથી નાશ પામે છે

અને એકવાર ફરીથી નમતાપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે કે આ દુ ખી સ્થિતિને ઇલાજ કરવાને તાકાળ પગલા ભરવા જોઇએ.

ઇડીયા કાઉન્સિલ.

૪ ઠરાવ કરવામા આવે છે કે, હમણા રચાયા પ્રમાણે હિન્દી પ્રધાનની કાન્ગ્રેસીવનો નાશ સર્વ જન્ય સુધારાઓના પ્રાયશિક પા થીઆ તરીકે આ કોમેસ ગણે છે, અને સૂચવે છે કે તેને પાછે દિવાને આમના સંસ્થાની એક સ્ટેન્ડીંગ કમિટી નીમવી

નાણાં પ્રકરણ.

૫ ઠરાવ કરવામા આવે છે-કે, હિન્દના નાણાના ખર્ચની તપાસ કરવાને માટે પાર્લામેન્ટના સંસ્થાની એક સિલેક્ટ કમિટી નીમવાનું વચન નામદાર મહારાજાની સરકારે આપ્યું છે તેને માટે તેમનો ઉપગાર માનવા છતાં આ કોમેસ ધારે છે કે, એવા અર્થાંકિત ફેલવાળી તપાસ અપૂરી છે, અને એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, જે તે તપાસનું કાલક વ્યાવહારિક ફળ આપનાનું હોય તેા સાથે સાથે વર્તમાન નાણા વિષયક જોખમો ઉપાડવાને હિન્દી પ્રબ્લ સસકા છે કે નહિ, અને હિન્દ તથા યુનાઇટેડ પ્રોવિન્સ વચ્ચેના નાણા વિષયક સંબંધો કેવા છે તેની તપાસ કરવી જોઇએ

૧૪. ઠરાવ કરવામા આવે કે કે, દેશના નાણાની મુત્તેલી બરી સ્થિતિથી ગયા કેન્દ્રાક વર્ષોથી ગભીર ચિંતાનું કારણ ઉપસ્થિત થયું છે, તે ને ૧ આ કોમેસ પોતાની દૃઢ પ્રતીતિની નોંધ લે છે કે, વર્તમાન પરસ્થિતિનો એન્ડ ઉપાય એ છે કે, લશ્કરી નોકરીઓ અને ખાન

લરની ખર્ચમાં, " હોમ ચાર્જસ " માં અને દિવાની રાજ્યત નવા ખર્ચમાં કાપકૂપ કરવી, અને એ વિષયની તપાસ કરવાને માટે પાર્લામેન્ટરી કમિટીની નીમણુંકનો વિચાર ચાલે છે તે જોતાં આ કોમેસ મજબૂત ભગામણ કરે છે કે, પૃથક પૃથક ઇલાકાઓ અને પ્રાંતોની સ્ટેન્ડીંગ કોમેસ કમિટીઓએ તે કમિટીની સમક્ષ જેવા ઘડાણની હીમાયત કરવાને પ્રત્યેક ઉલાકા નયવા પ્રાંતગાળી ખતતા સુધી કમમા કમ એન્ડ સુચોગ્ય પ્રતિનિધિ ઉગ્રાક મોહકવાની વ્યવસ્થા કરવી

જાહેર નોકરી

૬ ઠરાવ કરવામા આવે છે

(ક) કે, એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાના પ્રથ વિષે હિન્દી સરકારના અભિપ્રાયોને હિન્દી પ્રધાને પોતાના લખોટામા અનુમોદન આપ્યું છે, તેથી આ કોમેસ પોતાની કહી શોકની ભાવના દર્શાવે છે, અને આ કોમેસ તે લખોટા સામે આ ઠરાવથી માનપૂર્વક પરસ્પર દૃઢતાપૂર્વક પોતાના વાધાની નોંધ કરે છે, કેમકે ખીજી બીજીની સાથે સાથે ભતિની પર આધાર રાખતી અયોગ્યતા ઉત્પન્ન કરીને ૧૮૭૩ ના ચાર્ટર એક્ટથી અને ૧૬ મી નવેમ્બર ૧૮૫૮ ના મહારાષ્ટ્રીના હટે-રાથી (જેમા સમાવેલા ગવર્નીર વચ્ચેનો ભાગ કરવાના પ્રયત્નો હવે હિન્દી પ્રધાન અને હિન્દી સરકાર કરે છે) પ્રતિકૂળ નવા સિદ્ધાંત ફાંખલ કરે છે, કેમકે લખોટામા જણાવવામા આવ્યું છે કે, કેવેનન્ટેડ સર્વિસમા સુરોપીય અધિકારીઓની અત્યુક જોજામા જોડી સખ્યા તેા અનિવાર્ય છે.

(ખ) કે, આ કોમેસના અભિપ્રાય અનુસાર પ્રાતિક સર્વિસની સ્થાપના ક્યાંથી તે પ્રશ્નનો સતોષકારક અથવા હ મેરાનો નીચેરો આવતો નથી, કેમકે આ સર્વિસની હમણા રચના કરવામા આવી છે તે પ્રમાણે પ્રબળ કાયદેસર અભિલાષો કરતા તે ઓછી છે, અને એન્ડ સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની મનુરી આપ્તરથી ઉતરતી પકિનની સર્વિસના લાભોને નુકસાન પહોંચયે નહિ

(ગ) કે, એન્જીનીયરીંગ જ ગણ, તાર અને હની પોલીસ સર્વિસની જગ્યાએ પૂરવાને માટે એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની નિષ્ફ પ્રતિપક્ષ મજબૂત કરવાનો ચલન કરવામાં આવેા નથી,

અને આ કે ગ્રેસને જોઈને શોક ઉપજે છે કે, દિવાને આમના ઠરાવના આ ભાગ વિરે હિન્દી પ્રધાન, હિન્દી સરકાર અને જૂદી જૂદી સ્થાનિક સરકારોના લખોટા તફાવત હેતુ છે.

(૫) કે, આ કે ગ્રેસ નામદાર મહારાણીની સરકારનું માનપૂર્વક પાલન એ છે કે ૧૮૬૩ ની ૨ જુનનો દિવાને આમનો એક સાથે પરીક્ષાઓ દ્વારા વિષેનો ઠરાવ હિન્દી પ્રાંતને ન્યાય આપવાના પગલા તરીકે શીખ અમલમાં મુકાવે જોઈએ.

કાયદા વિષયક.

૭ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશની ઉચ્ચતર ન્યાય ખાતાની જગ્યાઓ પૂરવાની પદ્ધતિ તરફ આ કે ગ્રેસ અત્યંત અસંતોષની દૃષ્ટિથી જુએ છે અને એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, હિન્દી અને સેશન્સ જજની જગ્યાઓ પર જેમને નીમવામાં આવે છે તેમને કાયદાની યોગ્યતાની આપવાની વ્યવસ્થા થવી જોઈએ, અને જાણના, વાવણ પ્રાંતો અને અધ્યક્ષામાં મુબાઈ અને મદ્રાસમાં ઉચ્ચતર ન્યાય ખાતાની જગ્યાઓ પર અને દેશના બીજા ભાગોમાં સામાન્ય ન્યાય ખાતાની જગ્યાઓ પર હમણાં બારાસાલીઓ (વકીલો વિ) ને નીમવામાં આવે છે, તેના કરતા વધારે મોટી સંખ્યામાં નીમવા જોઈએ.

૧૧ ઠરાવ કરવામાં આવે છે

(ક) કે હમણાં દેશના અનેક ભાગોમાં સેશન્સ અદાલતો સમક્ષ કામ ચલાવાય એવા મુકદ્દમાઓમાં જુદીથી કામ ચલાવવાની પદ્ધતિને અમલ થતો નથી ત્યાં તે પદ્ધતિ સહીસલામતી પૂર્વક દાખલ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે, એવા આ કે ગ્રેસનો અભિપ્રાય છે.

(ખ) કે, આ કે ગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર જ્યુરીથી નામ ચલાવવાની પદ્ધતિમાં ૧૮૭૨ માં નવો ફેરફાર કરીને જ્યુરીના મુકદ્દમાઓને છેવટના નહિ ગણવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું તેથી દેશને હાનિ પહોંચી છે, અને બીજા શુદ્ધગાર ઠરાવનારા મુબાઈ ૨૬ કાવાને અધિકાર સેશન્સ જજને અને હાઈકોર્ટને પહેલવહેલો તે સમયે આપવામાં આવ્યો છે, તે એકદમ ખાટો ખેંચી લેવાનો જોઈએ.

(ગ) કે, આ કે ગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર અત્યંત ઇચ્છનીય છે કે, જી. મુકવાના મુકદ્દમા સામે અપીલ કરવાની સરકારને આપવામાં આવેલી સત્તા લઈ લેવી જોઈએ.

૧૨ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સમગ્ર દેશમાં પ્રજાના સર્વ વર્ગોને અનિર્વચનીય સત્તાપથી સત્તાપતી, હિન્દમાં પ્રિટિશ ગવર્નની જે અત્યંત મહત્તર ખાતી દૂર કરવાની વ્યર્થ વિનંતિ આ કે ગ્રેસે અત્યાર મુકી અને વર્ષો સુધી પુનઃ પુનઃ હિન્દી સરકારને અને હિન્દી પ્રધાનને દર્શાવી, અને માલુમ હિન્દી પ્રધાનોએ (લાર્ડ કીંગ્લેફ અને લાર્ડ કોસ) તે અનીચ્છનો સ્વીકાર કર્યો છે, તે સત્તાપૂર્વક લેવા પછી અને બાલુ આર. જી. દત્ત, બાલુ એમ. એમ. ઘોસ અને રા. પી. એમ. મહેતાએ દર્શાવી આપ્યું છે તે પ્રમાણે તે સુબાસે સંપૂર્ણતઃ વ્યાવહારિક છે એવો અભિપ્રાય હોવાથી આ કે ગ્રેસ હિન્દી સરકારને વિનંતિ કરે છે કે, પ્રત્યેક પ્રાંતમાં તત્કાલ એક હમિગી નીમવાને હુકમ આપવે (જેમાંના કમમાં કમ અર્ધી સંખ્યા આ પ્રકારે વિચાર કરવાને ફેવલુથી અને સિલ્ક સિલ્ક ફેરીઓની કાર્યવાહીના અનુભવથી લાયક અને લા હિન્દના બીજા અમલદારી દેશોમાં હોવા જોઈએ) તે હમિગી પોતાના પ્રાંતમાં રાજ્યને જેમ બને તેમ વધારાનો ખર્ચ આપેલા ધાય એવી રીતે ન્યાયી અને કારોબારી ફરજો સંપૂર્ણતઃ જૂની પાઠવાની યોજના તૈયાર કરે, અને એવી યોજનાઓ તેમની પર તે તે સરકારોના અભિપ્રાયે સંકલિત જલદી રજૂ કરે.

૧૩ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કે ગ્રેસ આગવી કે ગ્રેસના અભિપ્રાયનું સમર્થન કરે છે કે, આ પ્રાંતમાં ન્યાયના વહીવટના દિવસની ખાતર પાલખની ચીફ કોર્ટને ચાઈફ હાઈ કોર્ટ બનાવવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

૧૪ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કે ગ્રેસ હિન્દી પ્રધાનને પોતાનો અભિપ્રાય મોહલવાની પ્રયુજને આ ઠરાવથી સત્તા આપે છે કે ૧૮૬૧ ના પાંચમા પોલીસ કાયદાની ૧૫ મી કલમમાં સુબાસા વધારા કરીને પંકાયક (punitive) પોલીસનો ખર્ચ નાખવા વિષે અને બદલે આપવા વિષે છલ્લા મેંજસ્ટ્રેટોને જે સત્તાઓ

આપવાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તે સત્તાઓ અત્યંત નિરંકુશ, વ્યાપક અને અશુભ છે.

મેડીકલ સર્વિસ.

૮. કરાવ કરવામાં આવે છે:

(ક) કે, આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, હવે તર સીવીલ મેડીકલ સર્વિસનું વર્તમાન બંધારણ વિલક્ષણ છે, તેના સિદ્ધાંતો ખરા હરી શકાય એમ નથી, તેના કાર્યથી હાનિ થાય છે, અને તેમાં અનાવશ્યક ખર્ચ પડે છે; અને સાર્વજનિક ઔપચીય કેળવણી અને ઔષધ શાસ્ત્રની, અને શાસ્ત્રીય કાર્યની અભિવૃદ્ધિને માટે તેમજ આર્થિક વહીવટની ખાતર દિવંદગી સીવીલ મેડીકલ સર્વિસ ખાતે મુખરેલા દેશોની સર્વિસ પ્રમાણે પુનઃ રચાવી લેઈએ, અને મીનીટરી (હરકરી) સર્વિસથી તેને તદ્દન વિયુક્ત અને સ્વતંત્ર રાખવી લેઈએ.

(ખ) કે, પબ્લીક સર્વિસના અન્ય ખાતામાં સમાન મોત્તાના નોકરો સાથે સરખાવતાં સબોર્ડીનેટ સીવીલ મેડીકલ સર્વિસના નોકરોની (મદદનીશ સર્જનો અને સીવીલ હોસ્પિટલ એસિસ્ટન્ટ) સ્થિતિ અને ભવિષ્ય અત્યંત અસંતોષકારક છે તેથી તેમની સંપૂર્ણ તપાસ કરીને હાલ આપવાની આવશ્યકતા છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે તે હેતુને માટે અમલદારી અને ખાન અમલદારી સભ્યોના એક મિશ્ર કમીશન દ્વારા ખુલ્લી તપાસ કરે.

(ગ) કે, રસાયણી પ્રયોગશાળા કરનારું (કેમીકલ એનેલાઇઝર) ખાતું સ્વતંત્ર વૈજ્ઞાનિક ખાતા તરીકે કાર્ય કરે તે હેતુથી તેના પુનર્રચના કરવાની શાહી સરકારની ઇચ્છા વરસે આ કોંગ્રેસ સંતોષ દર્શાવે છે, તથાપિ તે જલ્દી આશા રાખે છે કે, મદદનીશી (એસિસ્ટન્ટ) અથવા વસ્તુતે તેઓ સરકારી રસાયણી પ્રયોગશાળા કરનારા કે તેમના ભોજનદાર અને મૂલ્યવાન કાર્યની કદર કરવામાં સરકાર નિષ્ફળ જશે નહિ, અને તેમને સ્પેસાલીસ્ટસ (હવેલમ ફાન ધરાવના રાઓ) ના દરજ્જા પર યથાવરો.

ધારાસભ્યો અને નિયમો.

૯ કરાવ કરવામાં આવે છે:

(ક) કે, પહેલાંની કોંગ્રેસની સાથે સંબંધ થઈને આ કોંગ્રેસ ધારે છે કે, પંજાબના મુસ્લમાને માટે તે પ્રાંતમાં ધારાસભા સ્થાપવી અત્યંત આવશ્યક છે, અને વાચન્ય પ્રાંતોને માટે એક ધારાસભા સ્થાપવામાં આવી છે તે ભેદાં વ્યાપક કરે છે કે, પંજાબને માટે એવી ધારાસભા સ્થાપવામાં સમય ગુમાવવો નહિ.

(ખ) કે, પહેલાંની કોંગ્રેસની સાથે સંબંધ થઈને આ કોંગ્રેસ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, ૧૮૬૨ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદા હેઠળ ધરાવના નિયમો અત્યંત ખામીયારી છે, અને તે કાયદાના વધારે સાસ અમલને માટે અને પ્રાયેક પ્રાંતની પરિસ્થિતિ અને આવશ્યકતાઓને સાંતુકળ થાય એવા નવા હદાર જુસ્સાવાળા નિયમો ધરાવવાની નામદાર વાયસરોય-ઇન્-કાઉન્સિલ દ્વારા કરશે એવી પ્રાર્થના કરે છે.

હીલાસો.

૧૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, મેડીસુરના શાહી કુટુંબમાં ઉમરુમાં શોચનીય અને અચાનક આપત્તિ આવી પડી તેથી તેમની તરફ આ કોંગ્રેસ ખેતાવા માનપૂર્વ હીલાસો અને હિલસોજ દર્શાવવા ઇચ્છે છે, અને મેડીસુરના મહારાજાએ ખેતાવા રાજ્યપર અત્યંત હકાપણ, સક્રિય અને માયાજુગારી રાજ્ય કર્યું હતું, અને તેમનું સનદરીર રાજ્ય હિન્દી પ્રભતા રાજકીય સામંત્યની પૂરાવો હતું, તેમની સક્રિયસ્પર્ધાનું હાલકાણુ હતું, અને તેમની બાબિ રાજકીય સ્વતંત્રતાઓની આસાદપ હતું તેથી તેમના શ્રુત્યથી તેમના રાજ્યને ખોટ ગઈ છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ સમગ્ર હિન્દી પ્રભને ખોટ ગઈ છે, તેની કંઈ લાગણી દર્શાવવા ઇચ્છે છે.

કેળવણી.

૧૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો મનજૂત અભિપ્રાય છે કે, દેશની કેળવણીની વર્તમાન સ્થિતિમાં હવે તર કેળવણીને માટે સરકારી માન્ય કોઈપણ પ્રકારે પાણી જેવી લેવામાં આવે એ અનુચિત છે, અને પૂર્વમાગી કોંગ્રેસો સાથે સંબંધ થઈને કેળવણીની સર્વ સાધનાઓ પાછળ ભહેર ખર્ચ વધારવાનું મહત્વ અને પારિભાષિક સાધનાઓ અને કોલેજો સ્થાપવાની, આવશ્યકતા અત્યંત હાર દર્શાવે દર્શાવે છે.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ નીચે મુજબ મળ્લત પણ કરવામાં પોતાની પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સામે સમત યાય છે:—

પહેલાંના (૬) થી (૮).

(૬) સરકારના વચ્ચાટ કરીને ન રહેતા યુરોપીઅન અને યુરેઝીઅન સરકારી નોકરોને આપવામાં આવેલું 'હુડીઆમલુના બદલાનું બચ્ચુ' કાઢી નાખવું' નોંધએ, કેમકે ત્રીન્તેરીની સ્થિતિ ધણી કફેરી હોવા છતાં તેનાથી વાર્ષિક ખર્ચ કફેરીથી પણ વધારે રૂપીઆ યાય છે.

(૭) વ્યભિચાર અને ચોપી રોગોના સંબંધમાં ઇન્ડીઅન કોન્સ્ટીમેન્ટસમાંના નિયમો, હુકમો અને આચારોના વિષય પર ઇન્ડીઆ કોફીસ કમિટીના પાર્લામેન્ટરી સભ્યોના રીપોર્ટનો અમલ કરવો, અને તેમના નીચેના નિર્ણયો મંજૂર કરવા.

(૮) કે, તે રીપોર્ટમાં વર્ણવાયેલાં પદ્ધતિ અને તત્સંબંધક આચારો, અને તેમને માટે સત્તા આપનાર અથવા પરવાનગી આપનાર કાયદાના નિયમો ૧૮૮૮ ની ૫ મી જુનના દિવાને આમના ઠરાવના સ્પષ્ટ અર્થ અને ઇરાદાને અનુસરવા નથી; અને

(૯) કે, આ પદ્ધતિસર દુરાચારોને અટકાવવાની એક જ અસરકારક રીત સ્પષ્ટ કાયદા થકીની છે.

જંગલનો વહિવટ.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૨૦ મી એપ્રિલના, ૧૮૯૪ ના થી જેલેટ એફ ઇડીઆના વધારામાં દિન્દી સરકારે પોતાનો સહયુગ કરાવ નં. ૨૨ (એફ) પ્રેટ કર્યો છે, તેને માટે આ કોંગ્રેસ કૃતજ્ઞતાની પોતાની હડી લામણી દર્શાવે છે, અને જંગલોના વહીવટમાં રેષત વસ્તીની આવરવકતાઓ અને ખેડીવાડીના લાભો દર્શતાં જઠાતી લાભને જોણુસ્થાન આપવાના ઉદ્દેશ સિદ્ધાંત તરફ પોતાની હમ્ય કદર દર્શાવે છે.

અને વિરોધ કહે છે કે, મળ્લુર કરાવેના ૩ અને ૪ વર્ગોમાં આવી જતાં જંગલોમાં કદ વિગેરેના સંબંધમાં યોગ્ય લાભ એવા નિયમો અનુસાર ઉધણ, ગોધરની-પરવાનગી, ધાસપાણી,

ધરો બાંધવાનાં અને ખેડીનાં કોલારો બનાવવાનાં નાનાં ઉમારતી લાહડાં, ખવાય એવી જંગલમાં થતી ચીલે, વિગેરે સર્વને મફત આપવામાં આવે; અને જ્યાં જ્યાં હાડમારી ભોગવવી પડે ત્યાં ત્યાં વર્તમાન જંગલના પ્રદેશના સંબંધમાં મળ્લુર કરાવની રાજનીતિનો અમલ કરવો અને અને વર્તમાન " રીઝર્વ " સરહદની રચના એવી કરવી કે, ખાતાના હલકા હરજમના નોકરો તરફથી કરી હરકત અને ઇલ પામ્યા સિવાય બેહુલ પ્રબને પોતાના સામુદાયિક હકોનો ઉપભોગ કરવાની સરળતા યાય એટલી પૂરતી જગ્યા મળે.

છાપખાનાનું કમન.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પ્રિન્ટિસ વહીવટ હેઠળનાં દેશી રાજ્યોના પ્રદેશમાં છાપખાનાંને થોડે દુરે મારનાર હુકમ દિન્દી સરકારે વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૯૧ ની ૨૫ જુને કર્યો છે, તે અવગો, નિરંકુશ અને હાનિકર છે અને સાચા મુત્સદ્દીપણાથી અને પ્રભની સ્વતંત્રતાથી વિરુદ્ધ છે, એવા પોતાનો અભિપ્રાય હોવાથી આ કોંગ્રેસ અત્યંત માનપૂર્વક તેની સામે પોતાનો અલુખમી ભાર દઇને ખતાવે છે, અને વિનાવિલંબે તેને રદ કરવાની વિનંતિ કરે છે.

પાણીવેશ.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પાણી વેશ નાખવાના સંબંધમાં દિન્દી સરકારની નિરંકુશ રાજ્યનીતિ તરફ આ કોંગ્રેસ કાયની દષ્ટિથી જુએ છે, કેમકે વેરાઓમાં તેથી એક વિનંકર તરવ દાખલ થયું છે, અને સૂચવે છે કે, જમીનના માલીકોના અને જમીનમાં નાણાં રોકતા લોકોના હક્કોને સંરક્ષણ આપનાર અમુક સ્પષ્ટ સિદ્ધાંતોથી મળ્લુર વેશ નાખવાનું કાર્ય નિયમિત થવું નોંધએ.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ નામદાર મહારાણીની સરકારને ગંભીરતાપૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકાનાં સંસ્થાનોમાં રહેતા નામદાર મહારાણીના દિન્દી પ્રબળોના મત આપવાના હક્કો ધીનવી લેવાને સંસ્થાનની સરકારનો ખરેખર નામંજૂર કરીને દિન્દી પ્રબળોની પ્રાર્થનાઓ સ્વીકારશે.

પ્રતિનિધિ મંડળો.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧, ૨, ૩, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦ અને ૨૧ ઠરાવો નામદાર લોર્ડ એલ્જન સમક્ષ રજૂ કરવાના હેતુને માટે નીચેના ગૃહ-સ્થોત્ર એક પ્રતિનિધિ મંડળ નીમકુ; અને લંડનમાં હિન્દના પ્રધાનની તહેનાતમાં એના લેણું એક પ્રતિનિધિ મંડળ મોકલવાની વ્યવસ્થા કરવાની. રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ કમિટીને વિનંતિ કરવી.

ખંભાલ અને બીહારમાંથી:—દરબંગાના નામદાર મહારાજ બહાદુર, સર રોમેશચન્દ્ર ગિત્ર નાઇટ, માન. બાપુ ડબલ્યુ. સી. બેનરજી, માન. બાપુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, બાપુ જે. યોસલ, બાપુ સાક્ષિમામ સીધ, રા. રામકુદીન, રાય જોતેન્દ્રનાથ ચૌધરી અને બાપુ બેકુંડનાથ સેન.

વાયવ્ય પ્રાંતમાંથી:—માન. રાજ રામપાલ સીધ, અને માન. બાપુ આર્યન્દ્ર મિત્ર

અયોધ્યામાંથી:—રોષ રાજ હુસેનખાન, રા. હામીદ અલીખાન અને બાપુ મોકલચન્દ્ર.

પંજાબમાંથી:—સરહાર દયાલ સીધ મજા-લીઆ; રા. કાલિપ્રસન્ન રાય, રા. જસવાલા, રોષ હમરખા, લાલા મુલીધર, અને બક્ષી જેસીરામ.

અંધાલમાંથી:—માન. રા. પી. એમ. મહેતા સી. આ. ઇ.

મધ્ય પ્રાંતમાંથી:—માન. રા. જી. એમ. ચિદુનવીસ અને રાયબહાદુર સી. નારાયણ સ્વામી નાયક.

પુનામાંથી:—રાવબહાદુર વી. એમ. કાંડે, રા. એસ. બી. ભાટે, રા. એન. બી. મુલે અને રા. પી. એલ. નાગપુરકર

વરાહમાંથી:—રાવ સાહેબ દેવરાવ વિનાયક.

મદ્રાસમાંથી:—મણિવિક્રમ, કાલિકટના રાજા, માન. રા. સત્યાપતિ મુરુલીઆર, રાયમહાદુર પી. આનંદ ચાલુ, અને રા. જી. સુબ્રમન્ય આયર.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાન પત્ર “ઇન્ડિયા” ના ખર્ચને માટે રૂ. ૬૦,૦૦૦ ની રકમ કાઢી આપવામાં આવે છે, અને હમણાં અથવા હવે પણ કમિટીમાં ઠરાવો પ્રમાણે નૂરું નૂરું મંડળોએ ૧૮૬૫ ના વર્ષને માટે ફાળો આપવો.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૨૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર ડબલ્યુ. વેડરબર્ને અને બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીના અન્ય સભ્યોએ ચાલુ વર્ષમાં હિન્દની જે સેવાઓ કરી છે તેમને માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત કૃતજ્ઞતા પૂર્વક તેમનો આ કસવથી આભાર માને છે.

સામાન્ય.

૨૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ મી. એ. એ. હુમ્મ સી. બી. ને આ કોંગ્રેસ ફરીથી પોતાના જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે.

૨૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૬૫ ના નાતાલના દિવસ પણ હવે પણ ઠરાવમાં આવે તે દિવસે અગીઆરમી હિન્દી પ્રાંતીય કોંગ્રેસ પુનામાં ભરાશે.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૨૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, કોંગ્રેસનું બંધારણ નહીં કરવાનો, પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા, તેમની યોગ્યતાઓ, એકા મળવાની જગ્યાઓ, વિગેરે વિષે નિયમો અને કાનૂનો ઘડવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે, અને તેથી પુનાની સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીને આ કોંગ્રેસ વિનંતિ કરે છે કે, નિયમોનો મુલસદો ઘડવો અને નૂરું નૂરું સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓના રીપોર્ટને માટે તેમને તે મોકલવી આપવો; આ રીપોર્ટો, નિયમોનો મુલસદો અને તે પરનો રીપોર્ટ વિચાર કરવાને માટે આગામી કોંગ્રેસ સમક્ષ રજૂ કરવો.

અગીઆરમું પ્રકરણ.

અગીઆરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના ઇતિહાસની મીઠી દરકારનો પ્રારંભ ૧૮૯૫ ની ૨૩ મી ડીસેમ્બરે મદ્રાસની મુખ્ય નગરી પુનામાં થયો, અને ૨૭, ૨૮ અને ૩૦ મી ડીસેમ્બરે તેની બેઠકો ચઢી હતી, ૨૯ મી ને શનિવાર હોવાથી તે દિવસે બેઠક બંધ રહી હતી ૧,૫૮૪ પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા, અને પ્રેક્ષકોનું માફ ટોળું એકલું થયું હતું પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે હતી —

મુળાંશ (૧,૨૪૬),	
સીધા (૧૧) ૧૨૫૭	
વરાહ, મધ્યપ્રાંતો ૧૩૧	
વાયવ્ય પ્રાંતો અને	
અયોધ્યા ૨૪	
બંગાલ ૫૧	
ખંભળ ૩	
મદ્રાસ ૧૧૮	

૧,૫૮૪

સીતેર વર્ષની વયના

હમદા અને સમાન નીચ મુદત્ત રાવ બહાદુર બી એમ હરિદેસ્વાગત

સભાના પ્રમુખ હતા તેમના સ્વાગત બાપલુથી નિત્યની જેમ કોંગ્રેસની કાર્યવાહીનો પ્રારંભ થયો તેમણે હુમ્મા સ્વાગત આપ્યા પછી પોતે અતિ વયોરહ હોવાથી પ્રેક્ટિસર છ કે જાણશેને પોતાનું બાપલુ વાચવા આપ્યું તેમણે કહ્યું કે, મી એ એ હુમે પોતાના હિન્દી મિત્રો સાથે કોંગ્રેસની ચાલનાની પ્રથમ ચર્ચા પુનામાં કરી હતી તેના સમેલનને માટે પુના પ્રથમ પસંદ કરવામાં આવ્યું હતું, જો કે બેઠક મુલાકાત લઈ નવી પડી હતી, અને થોડોય છે કે, તેના બીજા દર વર્ષોનો પ્રારંભ ત્યાંથી થવો જોઈએ બાપલુ

ખાસ કરીને મુદત્ત હતું, તેના પ્રારંભમાં સ્મરણ કરાવવામાં આવ્યું હતું, કે સો વર્ષ પૂર્વે પુના એવી રાજ્યસભાનું કેન્દ્રસ્થાન હતું કે, હીમાવયથી કન્યાકુમારી સુધી, દ્વારમથી કટક સુધી સમગ્ર ભરતખંડ તેના તાબામાં હતો, અને હિન્દના રાષ્ટ્રીયત્વનો તેથી પૂરાવો મળતો હતો તેમણે કહ્યું “મહાન હિન્દી પ્રભાતી ઈમારત બાપવાની દિવસે આપણે અભિલાષા રાખીએ

છીએ અને રાત્રીએ તેના આપણને સ્વપ્ન આવે છે, તે બાપલુને આપણાથી બની રાકે તેટલું કાર્ય કરવાને અહીંયા આપણે એમ્કા મળ્યા છીએ, અને તે કાર્ય આપણા ચક્ષુઓ સમક્ષ પરિપૂર્ણ નહિ થાય તો ખચીત નજીબના ભવિષ્ય કાળમાં તે પરિપૂર્ણ થશે” “સચુકત અને સમૃદ્ધસ્ય હિન્દુ સ્વપ્ન સાચુ પાડવાની” તે

મી મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી અગીઆરમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

આશાઓ અને અભિલાષાઓ સમારણ છે, તે બતાવતાં આપણા હાથમાં છે માન બાપુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીને પ્રમુખ તરીકે ચૂંટી મઠવામાં આવ્યા હતા “નૂતન અને પ્રાચીન હિન્દના સારા અને સુધારાના સર્વ તરફો તેમનામાં એ ઠા મળ્યા છે”, આગામી વર્ષોની આશા અને કષ્ટોએ કહેવાય એવા ધણા હલતો વિદ્યા ચીંજાના હુ થોમાં તેમણે સર્વશ્રદ્ધ સ્થાન મેળવ્યું છે

માન બાપુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીની ચુટણીની દરખાસ્ત માન રા પી આનંદ માલુ બે મુઠી,

૪૦. કે. જૈન બહાદુરજીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને રા. આર જૈન મુકેશકરે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તાળીઓની મર્જના પૂર્વક તે દરખાસ્ત પસાર કરવામાં આવી

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ ઉપહારના ચોટાક સુંદર રાખડો પછી સહાર સુધારા પરિષદ વિષે ઉપસ્થિત થયતા મતભેદનો પ્રશ્ન ઉઠાડ્યો એ મતભેદ ન્યાયમૂર્તિ રાનડેના સદિષ્ણુનાશીલ અને શાશ્વત્વભર્યાં કાર્યકર્તા દ્વર થઈ ગયો હતો અને હવે કે, કોંગ્રેસ આ અથવા પેલા સંસાર સુધારાના પક્ષની નથી

“ એ કોંગ્રેસ સંયુક્ત હિન્દની, હિન્દુઓ અને મુસલમાનોની, ખ્રિસ્તીઓની પારસીઓની અને શીખ લોકોની, પોતાના સામાજિક રીવાજો સુધારવા ઇસ્લામીઓની અને તેમ નહિ હમ્મ-નાશીઓની ઉ અહીંયા આપણે એક સામાન્ય વત્તાસન પર ઉભા રહીએ છીએ અર્થાત્ આપણે આપણા સામાજિક અને ધાર્મિક મતભેદો દાટી દેવાનું અને એક સામાન્ય વાત સ્વીકારવાનું હમ્મુએ છે કે, એકજ રાજ્યની પ્રજા હોવાથી અને એકજ રાજ્યતંત્ર અને એકજ રાજકીય સંસ્થાઓ હોવા હોવા હોવાથી, આપણા હ કો સામાન્ય છે, અને ર્થાત્ સામાન્ય છે અને આપણા હકોનો સંરક્ષણ કરવા અને વધારવા, અને આપણી ક્ષતિ દૂર કરવા આપણે આ કોંગ્રેસ અસ્તિત્વમાં આણી છે. ”

પ્રમુખે પછી આ કોંગ્રેસનું બધારણ થકવાની પ્રતિનિધિઓને ગળીરતાપૂર્વક વિનંતિ કરી કયા કયા નિયમો થકવા જોઈએ તેની પર વિચાર કરવાને ૧૮૮૭ મા કોંગ્રેસે એક કમિટી નીમી હતી તેમણે રીપોર્ટ રજૂ કર્યો અને સૂચનાયવા નિયમો સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓને ચોક્કસવાનો કસવ રજૂ કર્યો, એ કમિટીઓએ તે નિયમોને અમલમાં મુકીને ૧૮૮૮ ની આગામી કોંગ્રેસમાં રીપોર્ટ રજૂ કરવાનો હતો તે કસવ મદ્રાસમાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને ૧૮૮૪ મા ફરીથી કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં એકઠી ગળી ત્યાં સુધી કાઈ કરવામાં આવ્યું ન હતું એ કે ૧૮૯૩ મા લાહોરમાં બધારણ મટિ ઇચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી ૧૮૯૪ મા પુનાની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીને

નિયમો થકવાની અને અન્ય કમિટીઓને ચોક્કસવાની વિનંતિ કરવામાં આવી હતી, છેલ્લી થકીએ તેમણે તે થકી કાઢયા, અને બીજી કમિટીઓ પર મોંઘી આપ્યા, પરંતુ તે સ્ટેન્ડીંગ કમિટીઓએ રીપોર્ટ કર્યો ન હતો કમિટીઓને નિયમો ચોક્કસવા વિના, નિયમો થકવાને માટે અને ઉચ્ચે દિવસે તેમની પર રીપોર્ટ રજૂ કરવાને માટે આપણે એક કમિટી નીમવો જોઈએ “ તે નિષ્ક્રિયાની વ્હી દલીલ મત વર્ધોના ભાગ્યદીન પ્રશ્ન આપણે ફરીથી દરીશુ તો આપણે બીન-કુવ નિયમો મેળવી રાશીશું નહિ ”

રાષ્ટ્રીય બનાવો વિષે બોલતા ૧૮૯૨ના ધારા-સભાઓના કંધકાની ગલ્લીર ઉચ્ચ પ્રમુખે બતાવી, ઉદાહરણ તરીકે, સાત કરોડની વસ્તીના ગળાકને સુદાયવા સાત સભ્યો મળ્યા હતા પ્રશ્નો પૂઠવાના હક્કોલાભકારક રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો સભ્યોને અંદાજપદ વિષે વાતો કરવા દેવામાં આવતી હતી, પરંતુ તેઓ તેની પગ કાઈ કસવ રજૂ કરી રાં નહીં પછો સરહદ પર અને બીજી લડાઈઓ સરહદ તરફથી ચવાનવામાં આવતી હતી તેથી લરની ખર્ચમાં થયવા પ્રથમ વધારાની તેમણે ચર્ચા કરી સમગ્ર રાજ્યનીતિ બાદી અને હાનિકર છે “ લમરા નામમાં અને હિન્દી સરખારને કહેતા હો કે હજી બોળી કાઢવામાં આવનાર કાઈ દુરના દુર્ગમ પર્વતમાં રીશીયાઈ કુમશ સામેની સાચી વૈજ્ઞાનિક સરહદ નથી, તેમજ એક જણે કહ્યું હતું તેમ દિવાને આમમાં પણ તે મળશે નહિ, પરંતુ વધાર અને સુદધ પ્રબળ હૃદયમાં તે થકી રહેલી છે ”

ખર્ચના અન્ય મુદ્દાઓ અને લોકોની શોચનીય ગરીબાઈપર વિચાર કરીને પ્રમુખે આવત વેરા, હુડીયામણના બદલાનું બચ્ચુ, ઉધોગો, અને હિન્દી ખર્ચની તપાસ કરવાને તે વેળા બેઠેલું શાહી કમીસન, એ પ્રશ્નોને સ્પર્શ કર્યો. સર્વિસીસની જ્ઞાન સાખાઓમાંથી, વિશેષે કરીને લરકરામાંથી હિન્દીઓના બહિષ્કાર વિષે તેમણે હડ કર્યો કરી, “ આખી પ્રજાને એથી બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે, ” અને તેમણે સર હેનાં લૅન્ડેસના સબ્જે ટીક્યા ‘ જો એરીઆ-વારીઓ અને આફ્રિકાવાસીઓ રશિયા અને

કોન્સર્માં લડકોમાં માનવંત દરમજો બોમ્બી શહે, તેા ઇચ્છાંડના વાવડા હેઠળ એક સેધ સુધી ચુસ્ત સેવા કર્યા પછી ખચીત તે આશીર્વાદ, જે, તે ન્યાય પ્રાપ્ત કરવાનો હિન્દીઓનો અધિકાર છે. " હિન્દી રાજકીય પ્રકરણમાં તેમણે અન્ય અનેક બાબતોનું અવલોકન કર્યું, અને કહ્યું કે અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટમાં તેમને અચૂક ચક્ષના પ્રશ્નો ગણવા નોંધાયે. અત્યાર સુધી કરવામાં આવેલા સુધારાઓ માટે ઉપકાર માનીને પ્રશ્ન એ અંતમાં કહ્યું:—

" તમાપિ આપણને લાગે છે કે, અમારે માટે કરવાનું થયું રહે છે, અને તેની પ્રેરણા ઇચ્છાંડમાંથી આવવી નોંધાયે. પ્રેરણા અને માર્ગ દર્શનને માટે આપણે ઇચ્છાંડ પ્રતિ દ્રષ્ટિ કરીએ છીએ. સંક્રામમાં સંક્રાંતબુતિને માટે આપણે ઇચ્છાંડ તરફ દ્રષ્ટિ કરીએ છીએ. આપણા લોકોને સ્વતંત્ર કરનાર અનુપમ હુકમ ઇચ્છાંડમાંથી આવવો નોંધાયે. રાજકીય ધર્મના ઉચ્ચ ક્ષેત્રમાં ઇચ્છાંડ આપણું માર્ગદર્શક અને આપણો નેતિક ગુરુ છે. સ્વતંત્રતાના જે સિદ્ધાંતો જીવન-રૂઢિર વડે પણ આપણે પ્રિય ગણીએ છીએ તે આપણને અંગ્રેજ ઇતિહાસે શિખવ્યા છે, અંગ્રેજ સનદરીર સ્વતંત્રતાના સક્રિયધર્મક ખોરાક પર આપણે નિર્વાહ ચલાવ્યો છે. અંગ્રેજ રાજકીય તત્ત્વજ્ઞાનના મહાન વિદ્વાનોનાં વક્તૃત્વ અને પ્રતિભાની પ્રશંસા કરવાનું આપણને શિખવવામાં આવ્યું છે. અંગ્રેજ પ્રભાવી સનદરીર સ્વતંત્રતા તરફની સાહી કૂચમાં તેમના સંક્રામો અને વિનયો આપણી સમક્ષ આવીને ઉભા રહે છે. હિમ્મત, એકાનિદા અને આત્માર્થજ્ઞના વધારે સરસ નમુના તમને ક્યાં મળશે ? રોમમાં નહિ, ગ્રીસમાં નહિ, ઉત્કાન્તિના તોફાની દિવસોમાં કોન્સર્માં પણ નહિ—સાવધાનતા મિશ્રિત હીમ્મત, ગંભીરતા મિશ્રિત ઉત્સાહ, વિશાળ હૃદયની ઉદારતાથી નરમ બનેલો ભૂદા ભૂદા વિશાળોનો ભુસ્સો,—એ સર્વ દેશપ્રેમની અને ઇશ્વરપ્રેમની વ્યાપક લાવનાને આધીન રહે છે... યુગ્રા બનેલી પ્રભાવી સ્વામીનિષ્ઠ રાજબક્ષિ અને ઉજળતા ઉત્સાહથી સુરક્ષિત વિસ્તાર પામેલા હક્કોનો આપણે આપણાં બાળકોને અને બાળકોનાં બાળકોને વારસો આપી રાખીએ એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ

વારસો છે. અન્યોન્ય પર વિશ્વાસ રાખીને શ્રિદેશ સંબંધ તરફ અડગ વફાદારી સહિત આપણે એવું કાર્ય કરવું નોંધાયે કે, માપી રાકાય એટલા સમયમાં આપણે આ મહાન પદાર્થ પ્રાપ્ત કરી રાખીએ. ત્યારે કોંગ્રેસે પોતાનું પવિત્ર કાર્ય પરિપૂર્ણ કર્યું હશે, તેને સ્થાપનારાઓની અને તેનું કાર્ય કરનારાઓની આરાઓ સફળ કરી હશે,—ખરેખર હિન્દમાં શ્રિદેશ અમલ દુર કરીને નહિ, પરંતુ તેનો પાયો પહોળો કરીને, તેનો બાવ ઉદાર બનાવીને, તેનું લક્ષણ ઉમદા બનાવીને, અને એક પ્રભાવી પ્રીતિઓના દૃઢ પાયાઓપર તેને મુકીને આપણે વિશ્વના પડવા માગતા નથી, પરંતુ એકીકરણ માગીએ છીએ. જે મહાન સામ્રાજ્યે બાકીની દુનિયાને સ્વતંત્ર સંસ્થાઓના નમુના આપ્યા છે, તેના અંગત લાજ તરીકે નિત્યને માટે નેડાવા માગીએ છીએ. પરંતુ નિત્યને માટેનો અર્થ સાક્ષ્ય, સાચુજ્ય, સમાન હક્કો, સમાન અધિકારો એવો થાય છે. લરકરી નેહુકમીના કોઇપણ સ્વરૂપ સાથે નિત્યતાને મેળ ખાતો નથી, કેમકે તાત્કાલિક કાર્યને માટે ચોખ્ખામાં આવેલો તે તાત્કાલિક ઉપાય છે. ઇચ્છાંડ સ્વતંત્ર પ્રભાવોની બબ્બ માતા છે. સ્વતંત્ર સંસ્થાનો વડે તેણે દુનિયાને આ-આદી છે. જે સ્થળોમાં અત્યાર સુધી જંગલી-પણાનો નિવાસ હતો, તે હવે સ્વતંત્રતાનાં ગૃહો બન્યાં છે. જ્યાં જ્યાં ઇચ્છાંડનો વારસો ઉડી રહ્યો છે, ત્યાં ત્યાં સ્વતંત્ર સરકારો સ્થાપવામાં આવી છે. આપણે ઇચ્છાંડને વિનિતિ કરીએ છીએ કે, હિન્દમાં ધીમે ધીમે પોતાના અમલનું સ્વરૂપ બદલવું, તેને ઉદાર બનાવવો, તેના પાયાઓ બદલવા, દેશ અને પ્રભાવી નૂતન-વિકસિત પરિસ્થિતિને તે સાનુકૂળ બનાવવો, જેથી કરીને જે સ્વતંત્ર સંસ્થાઓનું પ્રત્યક્ષવાન ઇચ્છાંડ હોય, તેમનું સ્વરૂપ અંગ્રેજ હોય, તેમની સંસ્થાઓ અંગ્રેજ હોય, ઇચ્છાંડને ગૌરવ રૂપ અને મનુષ્ય ભૂતિને સંમાન રૂપ ઇચ્છાંડ સાથેના પોતાના નિત્ય અને તુટિ નહિ એવા સંપર્માં આનંદ માણતાં હોય એવાં સંસ્થાઓના મહાન યુગમાં હિન્દ પોતાનું સ્થાન લે. ત્યારે ઇચ્છાંડ પૂર્વમાં પોતાનું મહાન પવિત્ર કાર્ય પરિપૂર્ણ કર્યું હશેવારે, પ્રભાવોમાં પોતાનું ઉચ્ચભાવિ સિદ્ધ

હયું' હરો, ધમિયાની હપર પૂર્વજી લાંગા સમવડું
દેવું છે તે પાકું આપ્યું' હરો, અને અવિનાશી
નામના અને અમર ગૌરવ પાત્ર કર્મ' હરો."

આ લાપણનાં વસ્તુ અને ટળછળ અને
અપ્રતિભ દર્તા, સપળા લાપણમાં ઉચ્ચકોટિનું
વહતુત્ત જળાયું' હતું, અને તે સમયે વત્સાલપૂર્વક
તાલીઓની ગળનાં થતી હતી. વિષય નિર્ણાયક
સખા મંત્રુર કરી અને કોંગ્રેસ મૂલત્વી રહી.

બીજા દિવસે રા. ગોસલે પ્રથમ કરાવ રજુ
કર્ચો અને રા. ભેરૂશામે તેને આનુમોદન આપ્યું.
તેમાં હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો કે, પુના
હાઉસીમે ધોસા નિયમોનો ગુસ્સો આપામી
કોંગ્રેસના ત્રણ માસ પૂર્વે જનરલ સેક્રેટરી અને
સ્ટેન્ડીંગ હાઉસીસને રીપોર્ટ કરવાની રજનાઓ
સહીદ (કોંગ્રેસ કમિટીએ) ગોઠવેલો નેમ્બે;
અને તે કરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાણ બેપુડનાથ સેને બીજા કરાવ રજુ કર્યો,
જેમાં અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો કે, અમલદારી
અને બેગ્ડો-ઇકીઅન જુનાની શિવાય અન્ય
જુનાની આપવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી અર્થ
વિષેની તપાસ સંતોષકારક થઈ શકે નહિ.
કમીશનરું મૂલ્ય હીસાબે તપાસવામાં નથી,
પરંતુ અર્થતંત્ર મૂળ કારણ રાજનીતિ છે, તેની
તપાસ કરવામાં છે. માન. રા. જમ્જીનંદર
મુઠલીઆરે અનુમોદન આપતાં આ મતને અનુમોદન
આપ્યું અને હયું' કે, પ્રથમ "હોમ (પરદેશી)
માર્ટીસ "ની અને અહીંયાં દારીબીરીઓ
ખીલવવાને બદલે ઇંગ્લાંડમાં સર્વ સ્ટેટોની
ખરીદીની તપાસ થવી જોઈએ; વળી સરદદની
પેલી મેરની લઘાઈઓની અને વૈજ્ઞાનિક સરદદની
શોધખોળની તપાસ થવી જોઈએ. અસરક
લક્ષ્યાંનામાના મુકદ્દમાની જેમ જે તપાસ બંધ
ખાસે શા માટે ચાલવી જોઈએ ? તેમાં કોઈવળ
ખાનગી નથી. પંડિત મદન મોદન માલવીયાએ
હયું: તાજે રાજ્યવર્તનની લગામ પોતાના હાથમાં
હીધી ત્યાંને હિન્દ અલ્પાનંદપૂર્વક તેને વધાવી
હીધું હતું; આપણે માનતા હતા કે આ
આ ફેરફારથી સ્વતંત્ર સંસ્થાઓમાં લાગ મળશે
અને પ્રત્યેક સ્થિતિ સુધરશે. પરંતુ આપણે
આનંદ સાચો હતો કે નહિ બેની રાહ કરવાની

આપણીપર રાજ્ય મલકાવનાર મોક્ષાદીએ આપણને
ફાજ પાડી છે. તાજે રાજ્યવર્તન પોતાના હાથમાં
હીધું તેની પૂર્વે હિન્દ તરફ વિરોધ લઈ આપવામાં
આવતું હતું, અન્યાય ન થાય તે જોવાની
અધિક તીવ્ર દિશા હતી, અને લોકોનાં હિતો
પર વધારે વિચાર કરવામાં આવતો. પ્રાયેક રજુ
પૂર્વે પોતાને નવો ચાર્ટર આપવાની અરજ હતી
ઇકીઆ હંપની કરતી, ત્યાંને એક પાર્લામેન્ટરી
કમિટિ તેમના રાજ્યવર્તનની તપાસ કરતી અને
સુધારા કરવામાં આવતા, પરંતુ જ્યારથી તાજે
વહીવટ સંખાળી હીધો છે, ત્યારથી બેસી તપાસ
કરવામાં આવી નથી આપણે ઇંગ્લાંડને હીધી બીજે:

" અમારી પોતાની પર રાજ્ય કરવાને અમે
ચોગ્ય બીજે એમ તમે ધારતા ન હો તો; અમારું
પોતાનું નાણા ખાતું અમે સમજી શકતા નથી,
અને અમારાં સાધનો ચાં ચાં છે, તેનો વિચાર
કરીને અમે શું અર્થી સમજીએ અને શું નહિ અર્થી
સમજીએ, એ નહિ હી સમજીએ એમ તમે ધારતા
હો તો; તમે તેની તુલના વધારે સારી રીતે કરો
છો એમ તમે ધારતા હો તો; કૃપા કરીને આ
ખાજવને વિચાર કરવામાં થોડો સમય ખાજો
અને ખાજ આપો. જે તમને એમ કરવાનો સમય
મળી શકતો ન હોય તો, કૃપા કરીને તે કરવાની
અમને પરવાનગી આપો. અમારા વહીવટ તરફ
ધ્યાન આપવાને તમે અસક્ત છો, અને છતાં
અમારા પોતાના હિતોને માટે નહિ પરંતુ
સરકારનાં હિતોને માટે પણ તે તરફ ધ્યાન
આપતા અટકાવીને, જે કરવાને અમે અતિશય
આતુર બીજે તે કરતા અટકાવીને, અમને શી માટે
હું બેઠા હો ? "

છઠ્ઠાદાર વક્તાએ અને હયું:

" હિન્દ જે સ્થિતિમાં મુકાયું છે, તેનીપર
જંબીર વિચાર કરવાનું હું અંગ્રેજ ગુરુદયોને,
ઇંગ્લાંડની પ્રબને કહું છું માત્ર તે સ્થિતિ આ છે.
વધાં આખીરા વર્ષોના આ દેશના રાજ્ય વહીવટની
તપાસ સંપૂર્ણ અને ન્યાયી તપાસ કરવાને માટે
જનવાયલા હિન્દીઓ, દેશની સરકારીક લુહિના
પ્રતિનિધિઓ પ્રાર્થના કરી રહ્યા છે. આપણે
તે રાજ્ય વહીવટ પર લગતગ સર્વ હંપનિય
આપેલા મુક્યા છે, હિન્દની સીવીલ સર્વીસ

પાછળ અનાવરણક ભારે ખર્ચનાં જોત્તે અમારી પર નાખવાનો આદેશ આપણે ઇંગ્લાંડની સરકાર સામે કરીએ છીએ; કચડી નાખે એવા ભારે લશ્કરી ખર્ચ બજારમાં નાખવાનો આપણે તેમની સામે આદેશ કરીએ છીએ; હિન્દની સરહદની પેલીએર હિન્દનાં નાણાં પુષ્કળ ઠકાવવાનો આપણે તેમની સામે આદેશ કરીએ છીએ; “ હોમ ચાર્જિસ”ની બાબતમાં હિન્દ સાથેના તેમના કાર્યમાં ન્યાયના અભાવનો આદેશ આપણે તેમની સામે કરીએ છીએ; અરે, તેથી પણ આગળ વધીને આપણે તેમની-હિન્દી સરકાર, ઇંગ્લાંડની સરકાર અને તેમની સાથે ઇંગ્લાંડના લોકો સામે આદેશ કરીએ છીએ કે, અતિ વેરાથી અને કાર્ય સાધકતાહીન રાજ્યવંત્રણી પરિણમતા ભૂખમરને લીધે દર દર વર્ષોમાં લાખો છ’ટગીઓ નાશ પામે છે તેને માટે હિન્દ તરફની તેમની ફરજ યોગ્ય રીતે બંધનબંધાની બેપરવાઇને લીધે તેઓ ભૂખમર છે. આપણે ઇંગ્લાંડની પ્રજા સામે આદેશ કરીએ છીએ કેમકે, કોઈકે કહ્યું છે તેમ:

“ અરે સેનેટો, તેને સાંભળો,
આ દિવ્ય સત્ય સાંભળો,
જે જુદામ થવા દે છે, તેને તે
શુદ્ધમાં બાળ હોય છે. ”

ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટે, ઇંગ્લાંડની પ્રજાએ હિન્દ પર રાજ્ય અધિકારવાની ફરજ અંબીરતાપૂર્વક પોતાને માથે લીધી છે. તેઓ તે ફરજ યોગ્ય રીતે અદા કરવાની પોતાની બેપરવાઇને લીધે હિન્દમાં પોતે અટકાવી રાકે તેવા છ’ટગીઓ નાશ થવા દે, તેા ખચીત તે છ’ટગીઓ નાશને માટે હરવર અને મનુષ્ય સમક્ષ તેઓ જવાબદાર છે. આવા આદેશ છતાં આ રાજ્યવંત્રણી કેવળ એક સા-ખાની અપહ્રુત તપાસ કરવાને એક લઘુ સંબર્ધ. કમીશન આપવામાં આવે તે અંગ્રેજ પ્રજા અને અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટને સોચે છે. સાચા અંગ્રેજોની જેમ હમા થઈને કહેવું તેમને રોબટ નથી શું? “ આ સર્વ પૃથક્ પૃથક્ આદેશોની સાથે અમે થઈશું, અને હાલ તેમને અસત્ય સાબીત કરીશું” અથવા તે સત્ય છે એમ સ્વીકારીશું અને તેમનો બદલો વાળી આપીશું. ” આદેશો હુલ્લક નથી, તેમજ હુલ્લક પ્રકારે તે કરવામાં આવ્યા નથી;

અને જો પોતાના મહારાજ્યોના હિતોને માટે અંગ્રેજ પ્રજા તેમની તપાસ કરવાની દરકાર નહિ કરે, પીડાતી મનુષ્ય ભતિનાં હિતોને માટે તેમ કરવાની તેઓ દરકાર નહિ કરે, ફરજની એક બાબત તરીકે પણ તેઓ તેમ નહિ કરે, ત્યારે કમમાં કમ ઇંગ્લાંડની પ્રતિષ્ઠાની ખાતર તેમને એમ કરવા દો, અને હું આરા રાષ્ટ્ર છું અને મને વિશ્વાસ છે કે, તે (પ્રતિષ્ઠા) પ્રત્યેક અંગ્રેજને પ્રિય છે. ”

પછી તે ડરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હજી નાણાંખાતાનો પ્રશ્ન અગ્રસ્થાને હતો, અને ત્રીજા હરાવમાં ટીવાની અને લશ્કરી ખર્ચ વિષે ચર્ચા કરવામાં આવી. કમીશન રાજ્ય-નીતિનો પ્રશ્ન હાથમાં નહિ લેતા કમિસ ઘેરો અને રા. વામ્બાએ બતાવી આપ્યું કે, વધારો છ’ટગીયામણને આભારી છે, એમ કહીને સરજેમ્સ વેસ્ટ લેન્ડે વસ્તુસ્થિતિને તફાવત અસત્ય સ્વરૂપ આપ્યું હતું, અને જનરલ સર હેબી ઝેકનબરીએ તેના કથનમાં હાથે હા મેળવી હતી કે, ફર લાખના વધારામાં પડેલા લાખ છ’ટગીયામણમાં થયેલા ઘટાડાને આભારી હતા. પોતે કહેલી વાતની સત્યતા નિર્વિવાદ રીતે સાબીત કરી આપવાને રા. વામ્બાએ અમલદારી આંકડા આપ્યા.

મુન્શી રોષ હુસેને અનુમોદન આપ્યું. રા. એસ. કે. નાપર અને ડૉ. કે. એન. બહાદુરજીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને સર્વાનુમતે હરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યાયી અને હારોબારી ફરજે ભૂલ પાડવા વિષેનો ચોથો હરાવ આ વર્ષે બાણ મનમોહન ઘોષે રજૂ કર્યો. મી. જેમ્સ નામના એક કમીશનરનું કથન તેમણે ઉમેર્યું કે, (એ બંને પ્રકારની ફરજો) એકીકરણ “ હિન્દમાં બ્રિટિશ સત્તાને મુખ્ય આધાર છે ”-કેવી રોચનીય કબુલાત માન રા. સી સેતલવડે તેને અનુમોદન આપ્યું. બીજા ચાર પ્રતિનિધિઓએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાણ હબસુ. સી. બેનરજીએ મ્યુરી પદ્ધતિ હાજલ કરવા વિષેનો પાંચમો હરાવ રજૂ કરતાં

નવો મુદ્દો બતાવ્યો કે, એક મામલીઆ સાક્ષીની દેશી ભાષાનો પોતાના મનમાં ટરનુઓ કરતાં એક ન્યાયાધીશ ભાષામાં જોડ્યો બધો તક્લીન થઈ નય છે કે, સાક્ષી ઉપર ચોગ્ય ધ્યાન આપી શકતો નથી; હિન્દી જ્યુરીના મુદ્દરવો ભાષા સમજતા હોવાથી સાક્ષીઓની રીતભાવનું નિરીક્ષણ કર્યો અને સત્ય જુલાની હક અને અસત્ય જુલાની હક તેનો વિચાર કર્યો. વક્તાએ બધ દર્શાવ્યો કે, ફોન્દારી કામ ચક્ષાવવાની રીતમાં વિચિત્ર ફેરફારો કાબજ કરવામાં આવે છે તેથી ન્યાય મેળવવાની હોમની શક્તિ ડોહાયમાન થયો. રા. વે'હરસુબ્યા આયરે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. વે'હરસવ શુદીકરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, ખંચાયત અને જ્યુરી બંધાવકારિક રીતે એકજ છે, બને દેશી કહેવત પ્રમાણે, ખંચ એજ પરમેશ્વર. સર ચોમસ મનોએ ૧૮૨૫ માં કહ્યું હતું કે, હિન્દમાં જ્યુરી પદ્ધતિ કૃત્તેદમકંઠ યવાનો સંબધ છે, કેમકે હિન્દીઓ ખંચાયતોમાં મેસવાને ટેવાયલા છે, અને "સામાન્યતા: જુલાની તપાસવામાં અને તેણું વજન કરવામાં પૂરતી રીતે પ્રવીણ છે." બીન' નજુ બ્યાખ્યાનો યથા પછી કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દેશી શાળામાં દેશીકંઠની મરજ પ્રમાણે હાખખાનાતું મુખ બંધ કરવા વિષે હકો કરાવ રજુ કરતાં, મી. સીમીર કેઇએ સરસ અને કડક ભાષણ કહ્યું. (જુલો દસમા પ્રકરણમાં.) હેડાખાના દેશી શાળામાં કેટલાંક હાખખાનાં નહત કરવામાં આવ્યાં હતાં, અને તે શાળ્ય મેટ્રિક્યુલ અને આપર્લેન્ડના યુનાઈટેડ કીંગડમ કરતાં વધારે મોટું હોવા છતાં "અંગ્રેજ વર્તમાનપત્ર" એક ચીથર પક્ષે લ્યાં પ્રકર કરવામાં આવતું નથી." સીકંદ્રાખાના રા. રામચંદ્ર પીલ્લાઇએ અનુમોદન આપ્યું; એડમુરમાં બનેલા બનાવોતું રા. બી. બી. મોલે અને કાલિયાવાડમા બનેલા બનાવોતું રા. એ. એવ. દેસાઇએ વર્ણન આપ્યું. કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાળ કાલિયરજુ બેનરજીએ એકવાર ફરીથી એક સાથે પરીક્ષાએ લેવા વિષે ચાલમેા કરાવ મણી હોમતપૂર્વક રજુ કર્યો; તેમણે કૃપાં કરી

કે, સરકારનું બહેરાપરું જોડને મને "કાન કાપનાર" બંગાલી હાઉતું સ્મારણ થાય છે, માત્ર સરકારના કાન કાપી નાખવામાં આવ્યા છે. બીન નજુ વક્તાઓનાં ભાષણો યથા પછી કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

એ દિવસે ઉલ્લો કરાવ આઠમેા હતો, તેમાં ભદેર કરવામાં આવ્યું હતું કે, સરદદ પારની ચકાઇઓમાં હિન્દીઓને ઉપયોગ કરવો ઇચ્છાંક થાક રાખે તો ઇચ્છાંકે ખર્ચમાં કામ આપવો જોઇએ. આ અત્યંત ન્યાયી દરખાસ્ત રા. એવ. બે. વાઠીઆએ રજુ કરીને એક જુલસાદાર અને, વાનળી બાપજુ આપ્યું, અને હોર્ડ રૉબટ્સ, મી. હર્ડન અને ચંગદસ્તનન્દ બાઇઓએ સ્વીકારેલી "આગળ વધવાની સમ્મયનીતિ" નો તિરસ્કાર કર્યો. તે સમ્મયનીતિ ખરાબ છે અને તે કાચં ગેરકાયદેસર છે, કેમકે પાતાંમિન્ટની મંજુરી વિના નામદાર મહાસાણીની ફાળનો સરદદ પાર ઉપયોગ કરવાનો હક્ક અસ્તિત્વમાં નથી. જેશી-આને પૃથ્વીની સપાટી પરથી ખસેડવામાં આવ્યું છે, અને ઉત્તરે અને દક્ષિણે અને પૂર્વે મુરોપ આચળ વધી રહ્યું છે; "પૂર્વ" ને ક'ઈ છત્તંત રહ્યું છે, "તે ભવપાનમાન છે; રશીઆ અને કાન્સ ઇંગ્લાંડને હિન્દમાં ધમધી આવે છે. રા. ડી. ઇ. પાથેએ અનુમોદન આપ્યું, મી. ડબલ્યુ. એ. ચેમ્બર્સે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કસાવ પસાર કર્યા પછી મી. એડરલના ડગ મા જન્મ દિવસે તેમને તાર કરવામાં આવ્યો અને ૩૦ મી ડીસેમ્બર સુધી કોંગ્રેસ મૂવત્વી રહી.

ખાજળથી બનેલા બનાવેા જોતાં કેમિસનો ત્રીન કિવસનો પ્રારંભ ખાસ નોંધ લેવા જ્ઞેા છે, કેમકે દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓનું રક્ષણ કરવાની વિનતિ તે વેળા કરવામાં આવી હતી, અને તે વખતના દક્ષિણ આફ્રિકાના રીપબ્લીક (પ્રભસત્તાક) માં તેમના બીનવી લીધેલા હક્કો વિષે રા. જી. પરમેશ્વરજી પીલ્લાઇએ ખાસ હકીકત કહી. રા. અશી મદમ્બદ લીમજીએ પ્રશ્ન કર્યો: નામદાર મહાસાણીને દેદેશે જોતાં એમ દલી શકાયે છું કે જોરા બ્યાપારીઓ સ્થાયેની કામ બ્યાપારીઓની ફરીસફ-કામ બ્યાપારીઓના હક્કો બીનવી લઇને બંધ કરવાની છે. કે

રા. જી. એમ. સામંતે કહ્યું કે, કશિલુ આફ્રિકામાં હિન્દીઓના હક્ક લઈ લેનાર કાયદો સમગ્ર પ્રાંતને અપમાન રૂપ છે, પરંતુ હાલ મેળવવાની એક જ આશા ઇંગ્લાંડમાં અંગ્રેજોને અપીલ કરવામાં છે. "ગુલામગીરી ઉત્પન્ન કરનાર આફ્રિકાના વાતાવરણથી અથવા ભુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરનાર હિન્દના વાતાવરણથી તેમની ન્યાયચિત્તિ ઘંધી વળી ગઈ નથી, અને ક્ષષ્ટ થઈ ગઈ નથી." રા. વિલ્કે લક્ષમણે ફરિયાદ કરી કે, પોતાને આધીન દેશોમાં અંગ્રેજો શાંતિ રાખે છે, પરંતુ જ્યારે કોમનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે ન્યાયને બાજુ પર રાખવામાં આવે છે અથવા હમમાં હમ એક તરફી રાખવામાં આવે છે." ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દરમો ઠરાવ રા. આર. જી. મુશીલકરે રજૂ કર્યો, તેમાં ખેડૂતોના હક્કનો પ્રશ્ન ઉપાડવામાં આવ્યો હતો, અને કહેવામાં આવ્યું હતું કે, રાયતને પસંદ પડે તો જમીનનો નીકાલ કરી નાખવાનો તેનો હક્ક લઈ લીધા શિવાય એ કરજ ધરાડવાને પગલાં લેવામાં નહીં. રા. આર. પી. કર્મીકરે મહેસુલી પદ્ધતિની સખ્તાઈ વિષે ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હાલ પછી રા. વી. આર. નાટુએ અગીઆરમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે, (ધારાસભાઓમાં) પ્રશ્નો પૂછવામાં પ્રશ્નની પહેલાં હુકમો તેને વિષે સમજાવી આપવાની સ્થિતિને પરવાનગી આપવી. રા. જી. વી. જોખલેએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. પી. એસ. કૃષિવરમાની કાયદે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બારમો ઠરાવ મેડીકલ સર્વીસ વિષે હતો, અને એકવાર ફરીથી તે ડૉ. કે. એન. બહાદુરજીએ રજૂ કર્યો, અને સરકારને એટલી પુનઃચિંતની આવશ્યકતા છે તેટલી વાયકોને નહિ હોવાથી, એટલું કહેવું પૂરતું છે કે, લો. મા. બી. જી. તિલકે તેને અનુમોદન આપ્યું (તેમનું ભાષણ મરાઠીમાં હોવાથી આ હવાલમાં આપવામાં આવ્યું નથી), અન્ય ત્રણ પ્રતિનિધિઓએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

અસીલો બોળનાર વકીલોને દાખી દેવા માટે સરકારે ચોજવા ધારેલી રીતના બધા વિષે તેરમો ઠરાવ માન. રા. જી. સુબ્રાસવ પંતુલે રજૂ કર્યો, રાય જોગીન્દ્રનાથ ચૌધરીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. જી. વી. જોશી અને બીજા બે વકીલોએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

જમીનની આંકણી મુકરર કરવા વિષે ચૌદમો ઠરાવ રા. જી. એન. એમ. સમથે રજૂ કર્યો અને પોતાને મળેલા હુકમ સમયમાં આવા વિશાળ ઠરાવની દલીલોના મુદ્દા સર્વાંગી કાઢ્યો. રા. જી. વેક્ટર રત્નએ અનુમોદન આપ્યું અને લો. મા. બી. જી. તિલકે અને અન્ય ગૃહસ્થે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું. વરાડના એક ખેડૂત રા. પાંડુરંગ બાપુએ વીજ ભાષણ કરીને પોતાના પ્રાંતમાં રાયત કેવે પ્રકારે રહે છે તે કહ્યું, સર્વે (મોજણી) અમલકાર રીપોર્ટ કરે છે કે તેઓ સુખી છે, અને એ કે થોડાક છલ્લા અધિકારીઓએ પ્રામાણિકતા દર્શાવી મહેસુલ વધારવા વિરુદ્ધ રીપોર્ટ કર્યો હતો તથાપિ તેમાં વધારો કરવામાં આવ્યો. તેણે કહ્યું:

"૧૮૬૪-૬૫ ના વરાડના મહેસુલી રીપોર્ટમાંથી હું નીચેની દલીલ આપું છું. વરાડની સ્થળી જમીનમાંથી આસારે ૭૭ લાખ એકરમાં ખેતી કરવામાં આવે છે. વરાડની વસ્તી લગભગ સ્કોટી અઢાવીસ લાખ છે. તેથી અઢી એકર ખેડાયેલી જમીનનો ઉપયોગ પ્રત્યેક વ્યક્તિ કીક કરવામાં આવે છે. સામાન્ય પાક જુવાર અને રોનો છે. ખેડાયેલા સો એકરમાંથી અડસઠ એકરમાં આ બે પાક હોય છે. રીપોર્ટ વાળા વર્ષમાં એક એકરમાંથી ૧૦૭ રોર જુવાર પાકી હતી. એટલીજ જમીનમાંથી ૪૪ રોર ૩ પાક્યું હતું. બનવમાં જુવાર ૩૫૫૫ની ૨૧૩ રોર વેચાતી હતી, અને ૩ રીપીઆનું ૬ રોર વેચાતું હતું. આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ છે કે, એક જ વ્યક્તિને ભાગે આવી રીકે એટલી ૨૧ એકર જમીનની કુલ પેદારા આસારે ૧૨૩ રીપીઆ એટલી છે. હવે વરાડમાં જમીનના મહેસુલની કુલ રકમ ૭૨ લાખ રીપીઆથી થોડીક વધારે છે. આ પ્રમાણે પ્રત્યેક વ્યક્તિને આસારે ૩. ૨-૮-૦ સરકારને આપવા

પડે છે. પોતાને મળી શકે તેટલી નીચજની હોમતમાંથી આ રકમ બાદ કરતાં તેની પાસે ફક્ત ૧૦ રૂપીઆ રહે છે, જેમાંથી હજી બેની-વાડી કરવાનો ખર્ચ તેને આપવો પડે છે. વસ્તુ-સ્થિતિ પર આવી દૃષ્ટિ કરવાથી ખેડૂત કેડું જીવન ગાળે છે તેનો આપણને ખ્યાલ આવે છે. ચાંદીના ૭ કે ૮ સીકાઓની નજીવી રકમ ઉપર તેને એક આખું વર્ષ માળુડું પડે છે, નદી જૂરી મોસમોમાં ગમે તેમ ચલાવી લેવું પડે છે અને મનુષ્યની જીંદગીમાં જે જોખમો અને બચો ખેડવાં પડે છે તેમની સાથે આપ બીડવી પડે છે. ખેડૂત વર્ગોના નરીયોમાં જે દુઃખ અને તાપ છે તેનો અનુભવ કરવા કરતાં કલ્પના કરી લેવી વધારે સારી છે. આ સ્થિતિમાં જો માત્ર થયું ફેરફાર થતો નથી. તેમના જીવનનાં સર્વ વર્ષોમાં સ્થિતિ સરખીજ રહે છે. વરાડની ૮૦ ટકા વરસી જમીન પર નિર્વાહ ચલાવે છે. બાનુઓ અને ગૃહસ્થો, હું તમને પ્રેમ પૂછું, તમારી સમક્ષ આ હકીકત છે, અને તમે ખરેખત ધારો છો કે, વરાડના લોકો સુખી અને ધનવાન છે !

ઉંડા દુઃખ અને શોકમાં તેઓ નખ શિખ હુળી ગયા નથી ! એક જ કોરીના નિર્વાહને માટે સરકાર દર વર્ષે ૪૦ થી ૫૦ રૂપીઆ ખર્ચે છે. મનુષ્ય સ્થિતિ અને સદીસલામતીના કાયદોનો લગ્ન કરનારા અને અતિ લાયકર રાત્રીઓ શાંતિ-પ્રિય અને કાયદાનું પાલન કરનાર પ્રેમના કરતાં પાંચ ધણી વધારે સારી સ્થિતિમાં હોય છે માયાણુ અને અત્યંત નિષ્પક્ષપાતી બ્રિટિશ સરકાર એવી વસ્તુસ્થિતિ કેવી રીતે ચલાવી શકે છે, જે વિચિત્ર લાગે છે હવે, જ્યારે જાની આહળી ચાહુ હની તે સમયની વસ્તુસ્થિતિને જે દીકા લાગુ પડે છે બાનુઓ અને ગૃહસ્થો, સરકારે કરેલા વધારાનો વિચાર આવતા તરીખ બની ગયલી ફેયતને કેટલો આનંદ થતો હશે, તેની કલ્પના કરી લેવાનું હું તમારે માટે રહેવા હૅડું છું !

અધ્યપ્રતિના રા. જાનિયપ્રસાદ વિશેષ અનુ-મોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

જેન ગૃહસ્થે પંદરમો ઠરાવ રજૂ કર્યો. અધ્ય પ્રતિના સરકારે કોઈપણ પ્રકારે પ્રતિના સલાહ

લીધા વિના તે પ્રતિના એક સભ્ય વડી ધારા-સભામાં નીચે દતો; તે ઉલટી નીતિ સામે તેમાં અણુત્રયો દર્શાવવામાં આવ્યા હતા. ઠરાવને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

હુડીઆમણના ખડલા વિરૂદ્ધ સોળમો ઠરાવ બાણુ અંબિકચરણ મનુમદારે રજૂ કર્યો, અને મુંદર લાપણ આપ્યું. તેમણે અંતમાં કહ્યું કે, "સર્વ થીન્નેમાં વાસ્તવિકતા હોવી જોઈએ—દિન્દીના રાજ્યવંત્રમાં થયું", અને "સરકારના નાણા પાતાની પ્રતિભા સ્થાપિત કરી પગાર પછી ચેન્દાન, ચેન્દાન પછી બદલો હોય તો આ-પણે દિન્દીઓ માત્ર એટલું જ કહી શકીશું કે, તમને ગમે તે નામ તમે તેને આપો, અમારા કાયદાના ચળકાપમાં તો તેને માટે એક જ પદ છે: તે ગેરકાયદેસર વૃષ્ટિ છે." રા. એ. સી. ધાર્યસારથીએ અનુમોદન આપ્યું, અને ખીલ' બે લાપણો થયા પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સત્તરમા ઠરાવમાં ત્રીજી વર્ગના આગગાદીના ઉતારોઓની ફરિયા કલુલ કરવા માટે સરકારને ઉપકાર માનવામાં આવ્યો હતો, અને તે કલુલ કર્યા પછી તેની દાહ આપવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું. અરાકમા ઠરાવમાં જંગલની ફરિયા એકવાર ફરીથી કરવામાં આવી હતી, અને બોગલોસમે ઠરાવ મીઠા પુરના વેરા વિશે દતો. તે રજૂ કરતાં પ્રિદેસર ૭ કે. ગોખલેએ આખાઈ માન્યેસ્ટરના બ્યાધારીની સ્થિતિનો દિન્દી ફેયત સાથે મુકા-બલો કર્યો:

‘દિન્દી દેવત બુખે મરે છે, તવાયલી, શુખા છે, મુકો પાકો રેટલો કમાઈ ખાવાને સવારથી સાજા સુખી રાખત મહેનત કરે છે, ધેવંવાન, નરીયને તાલે ચનાર, અપરિમિત સહનશીલતાવાળી છે, પોતાના રાજ્યકર્તાઓની પાલંગિનમાં તેને બાલવાનો ફરોય હક નથી, અને ઇશ્વર અને મનુષ્ય કૃપા કરીને તેની પીડ પર જે જે બોલ લાદવા માગતા હોય તે તે બોલ સહન કરવાને તે તત્પર હોય છે.”

રા. એ. ડી. ઉપાધ્યાયે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, હુંજ હોય ત્યારે આપણે કપડાં અથવા

જુપડા વિના પણ ચલાવી શકીએ, પરંતુ મીઠા વિના ચલાવી શકીએ નહિ, મીઠાની એક ટોપ-લીનો એક પૈસો પડે છે, તેની દીમત બ્રિટિશ હિન્દમાં પ. આતા થાય છે. “ આપણે એવો દારણ અપરાધ શો કર્યો છે કે, આખા વર્ષ દરમ્યાન પૂરતા મીઠા વિના ચલાવી લેવાની અસહ્ય શિક્ષા સવને થવી જોઈએ ? ” તેમણે અંતમાં કહ્યું.

વીસમો ઠરાવ કેળવણી વિષે હતો, આમલી માગણીઓની તેમાં પુનરૂક્તિ કરવામાં આવી હતી, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. ૩ની ચીજ પર આચાર વેરો નાખવાને અનુમોદન આપનારો એકવીસમો ઠરાવ સુબધના “ હોળી સળગાવનાર ” જેવા રા. વાઝાએ રજૂ કર્યો. માન. રા. પી. આનન્દ ચાહુએ ત્રણ વાક્યોમાં તેને અનુમોદન આપ્યું, મહારાના હાથચણકોના પ્રતિનિધિ રા. દુવસીરામે અને એક બીજા વક્તાએ તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આ વર્ષે રા. અલી મહમ્મદ લીમણએ “ રજસીડ ” (નં. ૨૩) હાંક્યું, રા. જીન. જીમ. સમર્થે તેને અનુમોદન આપ્યું અને રાય સંજવાનીએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, હું ભૂતા વિચારનો હિન્દુ ભક્ત છું, દુનિયામાંથી વાનપ્રસ્થ થયેલો છું, પરંતુ મારા દેશના કલ્યાણનું અને મારી ભતિના મોક્ષનું ધ્યાન ધરતું વિનથી અને નમ્ર હૃદય મેં ઇશ્વરને સમર્પ્યું છે. ખરેખર, દુનિયાની આખાકાનીનું ચિંતન કરતો તે ભૂતા વિચારનો ભક્ત હતો. બીજાએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

વખત ધણો યથા ગયો હતો, અને ત્રેવીસથી છવીસ ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા, તેમાં બ્રિટિશ કમિટીને નાણાં આપવામાં આવ્યાં, તેના ઉપકાર માનવામાં આવ્યાં. મી. એ. એ. હુમ અને રા. ડી. ઇ. વાઝાને જનરલ સેક્રેટરી અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમવામાં આવ્યા. આ ઉલ્લા અધિકારીની નીમણૂક એ વર્ષે નહિ કર્યાંથી કામ સારી રીતે ચાલુ ન હતું અને ૧૮૯૬ માં કોંગ્રેસની એકઠને માટે કઠવતા પસંદ કરવામાં આવ્યું.

પ્રમુખનો ઉપકાર માન્યા પછી, પ્રમુખે થોડાક સુંદર શબ્દો કહ્યા તેમાં “ તમારી સંભાળ અને તમારી રમેવાળીમાં સોંપવામાં આવનાર ” કાર્ય કરવાની યુવકોને ખાસ આજ્ઞા કરી હતી. તે પછી એક સમાપ્ત યથા અને અગીયારમી કોંગ્રેસ વિસર્જન યથા.

ઠરાવો.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દિંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના બંધારણ અને કાર્ય કરવાના નિયમોના મુતસદા વિષે ઉલ્લી કોંગ્રેસના ઠરાવ અનુસાર પુના કોંગ્રેસ કમિટીએ ધોલા નિયમો તે કમિટીએ સર્વ સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીએ મોક્ષી આપવા અને સૂચના કરવી કે આગામી કોંગ્રેસ પહેલા કમમાં કમ ત્રણ માસ પૂર્વે જનરલ સેક્રેટરી અને સ્ટેન્ડીંગ કાઉન્સેલને રીપોર્ટ મોકલી આપવો.

નાણાં પ્રકરણ.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ખર્ચને નિયમિત કરનાર રાજનીતિની રીતિઓની તપાસ કરવામાં નહિ આવે, અને સરકારી અને એન્ડો-ઇડીઅન વિનાની જીભાની લેવાને માટે સરળતા કરવામાં અને વ્યવસ્થા કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી ખર્ચ (એક્સપેન્ડીચર) કમીશન આ દેશના લોકોને સંતોષકારક લાગશે નહિ, અને તેથી સરકારને કાંઈ વ્યાવહારિક લાભ થશે નહિ. અને વળી આ કોંગ્રેસને લાગે છે કે, આ તપાસ ખુલ્લે ખાલે કરવામાં આવે તો સર્વ પ્રકારે સંભવે છે કે, તપાસનાં પરિણામો વધારે સારાં આવશે.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી પેતાની દૃઢ પ્રતિતિની નોંધ છે કે, દેશનાં નાણાની મુશ્કેલીમરી સ્થિતિ જોતાં વર્તમાન વસ્તુ સ્થિતિનો એક ઉપાય એ છે કે, લક્ષરી નોકરીઓ અને બીજા લક્ષરી ખર્ચમાં, “ હોમ ચાર્જ ” માં અને દિવાની રાજ્યવંતના ખર્ચમાં કાપકૂપ કરવી; અને તેને જોડને સંતોષ ઉપર છે કે, દિંદી નાણાની મુશ્કેલી વધારે

પક્ષવાન કારણ હિંદીયામણની સ્થિતિ નહિ પરન્વ
લરકરી અર્થમાં થયેલા વધારો છે, એવા હિન્દી
પાર્લામેન્ટરી સમિતીના અભિપ્રાયને ઇંગ્લાંડના
પ્રવીણ અભિપ્રાયે અનુમોદન આપ્યું છે.

૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, પાર્લામેન્ટ
અર્મેન્ટ ઓફ ઇડીઆ એક્ટની (હિન્દી સરકારને
દાયરો) ૫૧ મી કલમ ન્યારે પસાર કરી ત્યારે
તેના ખ્યાલમાં નહિ આવેલા પ્રદેશોમાં હિન્દી
અરી સરદદની પેલી મેર વાયબ અને ઇશાન
શેણમાં બ્રિટિશ સત્તાને ધણે વિસ્તાર થયો છે,
તે ભેતાં કોમેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી
સરદદની પેલી મેર હિન્દીનાં મહેસુલ અને લરકર
વાપરવામાં આવે, તેની પૂર્વે પાર્લામેન્ટની
મંજુરીની આવશ્યકતા છે, એટલું જ નહિ પરન્વ
હિન્દીના હિતની ખાતર અત્યંત આવશ્યક છે કે,
એવી સર્વ થકાઇઓનો અર્થ ઇન્ફ્રાંડ અને
હિન્દીની વચ્ચે વહેવારો નેઇએ. આવી શરૂ
ખપાશની બાંહેધરી (ગેરન્ટી) વિના, આગળ
વધવાની લરકરી નીતિથી હિન્દીનાં નાણાં સ્થિતિમાં
મોટો ગુંબવારો ધઇ જશે.

કાયદા વિષયક.

૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ન્યાયના
વહીવટમાં ન્યાયી અને કારોવારી ખાતાં ભૂદા
પાડવાને બ્યાવહારિક પ્રમણાં ભરવાની હિન્દી
સરકારને અને હિન્દી પ્રધાનને આ કોમેસ એક-
વાર ફરીથી વિનંતિ કરે છે.

૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ દેશમાં
જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાના વિષયમાં નિત્ય
નિત્ય ફેરફારો કરવામાં આવે છે, અને બીજા
ફેરફારો થશે એવી ખાસ્તી રાખવામાં આવે છે,
તે તરફ આ કોમેસ ભય દર્શાવે છે, અને એવા
કોઇ પણ ફેરફારને માટે બ્રિટિશ હિન્દીની વસ્તીના
કોઇ પણ ભાગે માગણી કરી નથી તે ભેતા
વિશ્વાસ રાખે છે કે, એ વિષય પરત્વે વહી ધારા-
સમાના સમક્ષ હમણાં ને ખરડો છે તે સંબંધે
આગળ પ્રમણાંભરવામાં નહિ આવે; અને પૂર્વમાગી
કોમેસોએ કરેલા કરાવોનું સમર્થન કરીને આ
કોમેસ વળી વિશ્વાસ રાખે છે કે, જ્યુરી સમક્ષ
કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ હમણાં ને જલ્લાઓમાં
અને ને શુન્ડાઓને ઘણું પડતી નથી ત્યાં લાજ

પાડવામાં આવશે, અને તેમના ચુકાદા ઉવટના
જણવામાં આવશે.

છાપખાનાંનું દમન.

૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ
વહીવટ હેઠળનાં દેશી રાજ્યોના પ્રદેશમાં છાપ-
ખાનાને મોટે હુથો મારતાર હુકમ હિન્દી સરકારે
વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૬૧ ની ૨૫ મી જીને કર્યો
છે, તે અવળો, નિરંકુશ અને હાનિકર છે અને
સાચા ઝુલ્મટીપણાથી અને પ્રભવી સ્વતંત્રતાથી
વિરુદ્ધ છે, એવા પોતાનો અભિપ્રાય હોવાથી આ
કોમેસ અત્યંત માનપૂર્વક તેના કામે પોતાનો
અજીગમો ભાર દઇને દર્શાવે છે, અને વિના વિશ્લેષ
તેને રદ કરવાની વિનંતિ કરે છે.

ભહેર નોકરી.

૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસ
પહેલાંની કોમેસોની સાથે સંમત થઇને પોતાનો
કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી દર્શાવે છે કે, ભહેર
નોકરીના કમીસવના પરિશ્રમોથી આ દેશની
પ્રભને બ્યાવહારિક રીતે કાંઇ પણ લાસ થયો
નથી, અને પોતાની પ્રતિતિ દર્શાવે છે કે, હિન્દીમાં
અને ઇંગ્લાંડમાં હિન્દી સીવીલ સર્વોસીસને માટેની
હરીફાઇની પરીક્ષાઓ એક સાથે લેવાની તરફે-
ણમાં દિવાને આમના ૧૮૬૩ ના કરાવનો અમલ
કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી એ પ્રમણ
સંતોષકારક સમાધાન શક્ય નથી.

દક્ષિણ આફ્રીકા.

૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રી-
કામાં રહેલા ગયલા હિન્દીઓના હકો છીનવી
લેવાના પ્રયત્ન સામે પોતાના અત્યંત મંજીર
અજીગમાની નોંધ લેવાનું આ કોમેસ આવશ્યક
ધારે છે, અને તે અંતઃકરણપૂર્વક આશા રાખે
છે કે, ન્યારે ન્યારે જનમથી બ્રિટિશ પ્રબળતા
હિતોને હાનિ પહોંચે છે ત્યારે ત્યારે બ્રિટિશ
સરકાર અને હિન્દી સરકાર હંમેશાં તેમનું રક્ષણ
કરવાને ને જુસ્સાથી બહાર આવે છે તે જ
જુસ્સાથી આ હિન્દીઓનાં હિતોનું રક્ષણ કરવાને
તેઓ બહાર આવશે.

જમાખંડી.

૧૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ખેડૂતોનું

કરજ મટાડવાના ઉપાય તરીકે જમીનનો નીકાલ કરવાના ખાનગી હક્કને કાયદાથી સંકુચિત કરવાની કોઇપણ દરખાસ્ત અત્યંત અવળચકું પગલું ગણાયો અને તેનાં અંતિમ પરિણામો એ આવશે કે, સુધારો અટકી જોઈશું નહિ, પરંતુ ખેડૂતોની સ્થિતિ ઘણું વધારે માઠી બનશે. ખેડૂત વર્ગોનું કરજદારપણું કેટલેક અંશે તેમના અજ્ઞાનને આભારી છે, અને દિન્દના ધણા ભાગોમાં ખેતીવાસીની હામારોળ સ્થિતિની બહુ જોખી બચ્ચના કરનાર મુકદ્દમો આંકણીઓ લાગુ પાડવાની અતિ ઠોર પદ્ધતિને કેટલેક અંશે આભારી છે; અને સામાન્ય કેળવણીના પ્રસારમાં અને દેશના જે ભાગોમાં કાયમની જમાબંધી નથી ત્યાં એકમુક્તની વર્તમાન પદ્ધતિની ઠોરતા જોખી કરવામાં તેને ખરો ઉપાય ચોધારો જોઈએ.

૧૪. કાચ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની હદ પ્રતીતિ દર્શાવે છે કે, થોડા સમયને માટે જમાબંધી મુકદ્દમ ચલવી હોય એવા છ-લ્લાઓમાં જમીનની આંકણી હમણાં છે તેના કરતાં વધારે સ્થિર થાય એ, દેશના હિતને માટે અત્યંત આવશ્યક છે, અને કાયમની જમાબંધી વાળી ભગીરોમાં ખેડૂતોના હિતની ખાતર ખાનગી જમીનદારોના હક્કો પર સરકારે જે અંકુરો મુકવા આવશ્યક ધાર્યા છે, તેવા અંકુરો વધારાના અથવા આંકણીના પોતાના કાર્ય પર સરકાર મુકશે.

ધારાસભામાં પૂછાતા પ્રશ્નો.

૧૧. કાચ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સંતોષપૂર્વક નોંધ લે છે કે, ધારાસભાઓના બીન-અધિકારી સભ્યોને આપવામાં આવેલા પ્રશ્નો પૂછવાના હક્કનો એકંદર રીતે વિવેક પૂર્વક ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી અર્દાના તેમજ ઇચ્છાકાના અધિકારીઓએ તે વિશે પ્રશ્ન કરી છે; અને પ્રશ્નો પૂછનાર સભ્યોને તે પ્રશ્નોનાં કારણો સમજાવનાર હું સમજીતી તે પ્રશ્નોની પૂર્વે મુકવા દેવામાં આવે તો તેમની બ્યાવહારિક ઉપયોગિતામાં ધણી વધારો થશે. એવા આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય હોવાથી તે આગ્રહ કરે છે કે, એવી સમજીતીઓ આપવાનો હક્ક આપવામાં આવવો જોઈએ.

મેટીકલ સર્વેક્ષ.

૧૨. કાચ કરવામાં આવે છે:—

(ક) કે. આ કોંગ્રેસને જોઈને સંતોષ થપ્પે છે કે, દેશની દિવાની અને લરકરી મેટીકલ સર્વેક્ષીસની સ્થિતિના સંબંધમાં સુધારાની અગત્ય અને સુધારાના માર્ગ વિષેના તેના અભિપ્રાયો સાથે લાગવગ ધરાવનાં મેટીકલ અને લરકરી મેટીકલ એકમત થતાં બધા છે, અને જાહેર પ્રવચન મેટીકલ સાયન્સ અને મેટીકલ ધંધાના હિતની ખાતર તેમજ આર્થિક વહીવટના હિતની ખાતર આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી કહે છે કે, (૧) રૂબ એક જ લરકરી મેટીકલ સર્વેક્ષ હોવી જોઈએ, તેની બે સાખાઓ હોવી જોઈએ—એક યુગેપીય લર-ર માટે, બીજી દેશી સેનિકા માટે, અને તેમને વહીવટ એક સરખી રીતે થવો જોઈએ; (૨) દેશની સીવીલ મેટીકલ સર્વેક્ષની પુનઃ રચના કરીને તેને અલગ અને સ્વતંત્ર મેટીકલ સર્વેક્ષ બનાવવી જોઈએ તેના વર્તમાન લરકરી સંબંધમાંથી તેને સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત કરવી જોઈએ, અને બીજી બીજી એક્સરખી હોય તો દેશની જીજિનો ઉપયોગ કરવાનું યોગ્ય વલણ રાખીને દિન્દના અને અન્ય જગ્યાઓના મેટીસીન (ઓપથ) ના ધંધામાંથી માણસોની ભરતી કરવી જોઈએ.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસ વિશેષ કહે છે કે, લાખા સમયની વિષમતાઓ અને પવિત્રમતી ફરિયાદો દૂર કરવાને માટે સીવીલ એસીસ્ટન્ટ સર્જનો અને હોસ્પીટલ એસીસ્ટન્ટોના ફરજી અને ફાવાઓની સંપૂર્ણ અને ખુલ્લી તપાસ થવી જોઈએ અને કોંગ્રેસને એટલે આનંદ થપ્પે છે કે, રસાયણી પ્રયક્ષરણ કરનારાઓના ખાતાના પુનઃ બધારણની નવીન યોજનામાં મદદનીશ રસાયણી પ્રયક્ષરણ કરનારાઓના વારંવાર કમુલ કરવામાં આવેલા ફાવા તરફ દેખીતી રીતે સરકારે ડુલ્લસ કર્યું છે.

કાયદાનો ધંધો કરનારાઓ.

૧૩. કાચ કરવામાં આવે છે કે, અસીલો ખેળનાર વજીસોને ફાળી દેવા માટે સરકાર કોઇ નિશ્ચય પ્રવચન કરે તે તરફ સંપૂર્ણ દીવાસોળ

ખતાવવા છતાં, વડી ધારાસભામાં કાયદાનો ધંધો કરનારાઓનો કાયદો સુધારવાના અરજામાં જે કલમેની રૂપે કાયદાનો ધંધો કરનારાઓને પાણીચું આપવાની સત્તા દીરૂદીકર જાહેર અને રેવન્યુ કમીશનરોને અપાયો તે તરફ અને તે કાયદાની હેઠળ આવી જતા મુદ્દાઓમાં પોતાનું નિરપરાધીપણું સાબીત કરવાને સજ્જો બાલે તેમની પર નાખવામાં આવ્યો છે તે કવમે તરફ આ કોમેસ બંધાર ભયની દૃષ્ટિથી જુએ છે, અને કોઈપણ રીતે કાયદાખાજ અસીલો ખાખનારાઓને દાખી દેવામાં સહાય આપ્યા વિના તેમજ ન્યાયને આગળ વધાર્યા વિના તે અરજોની કવમે ધારાસભાઓની સ્વતંત્રતા પર માઠી અસર કરે તેવી છે, અને બહેર પ્રભતી દૃષ્ટિએ કાયદાનો ધંધો કરનારાઓની સ્થિતિ હવથી પાડે તેવી છે, તેથી આગ્રહ કરે છે કે, તે પડોને યુક્તો જોઈએ.

પ્રતિનિધિત્વ.

૧૫ ઠરાવ કરવામાં આવે છે ૧, મધ્ય પ્રાંતો તરફથી વડી ધારાસભામાં એક સભ્યની નીમણૂક કરવાને માટે ક્યાનિક સંસ્થાઓને ભલામણો કરવાનું કયા વિના હિન્દી સરકારેએવી નીમણૂક કરવામાં જે અવગણી નોતિ મહત્ત્વ કરી છે તેની સામે આ કોમેસ પોતાનો અજુમ્મો ભાર દબને બહેર કરે છે, અને અંતઃસ્થાપક આશા રાખે છે કે, સરકાર ખગલ, મદાસ સુબાઈ અને વાયબ પ્રતિને જેવું પ્રતિનિધિત્વ આપ્યું છે તેટલું પ્રતિનિધિત્વ મધ્યપ્રાંતોને આપવાને માટે સરકાર સીધા પગલા ભરવાની કૃપા કરશે.

હુડીઆમણનો બદલો.

૧૬ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સરકારના વસવાટ કરીને નહિ રહેલા યુરોપીય અને યુરેઝીઅન નોકરોને હુડીઆમણના બદલાનું ભય આપવા સામે છેલ્લા બે વર્ષો પોતાનો અજુમ્મો આ કોમેસ એકવાર ફરીથી દર્શાવે છે, કેમકે તેથી દોઢ કરોડથી વધારે રૂપીઆનો વાર્ષિક ખર્ચ હમણા થાય છે.

નીળ વર્ગના ઉત્પાદનો.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નીળ વર્ગના આગાધીના ઉત્પાદનો પાસેથી આગમન

કીની આવકનો યોજામાં મોટો ભાગ મળે છે. તેમની ક્યોઈ, એ વિષય પરના પોતાના તાબ કરાવોમાં સ્વીકારવા માટે હિન્દી સરકારને આ કોમેસ ઉપકાર માને છે, પરંતુ પોતાનો આશા દર્શાવવા છતાં કે, તે ક્યોઈની જલદી દાદ મળે એવા અસરકારક પગલાં સરકાર ભરશે.

જંગલોના વહીવટ

૧૮ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસનો અભિપ્રાય છે કે, લિલ્લ મિલ્લ પ્રાતિક સરકારેએ થરેલા નિયમો હેઠળ જંગલ 'ખાતાનું કાર્ય' દેશના આગેના રહેવાસીઓને જંગલ આવાના ઉતરતા દરજ્જાના અમલદારોના વિવિધ પ્રકારના સંતાપ અને જુલમને તાલો કરીને તેમની પર માઠી અસર કરે છે, તેથી સમગ્ર દેશમાં ધણે અસતોષ વ્યાપ્યો છે. ૧૮૯૪ ના ઠરાવમાં બહેર કર્યા પ્રમાણે જંગલ સંરક્ષણ હેતુઓ વધારેમાં વધારે આવક મેળવવાના તથા, પરંતુ મુખ્યત્વે ખેડૂત વર્ગોનું અને તેમના દોર દોષ્ટ દિલ કરવાને ખાતર જંગલોનું સંરક્ષણ કરવાના છે વર્તમાન નિયમો પહેલા વિચાર કરતા બીજાને ઝાલુરવાન આપે છે, અને એ હાનિ સુધારવાને માટે કોમેસના અભિપ્રાય અનુસાર નિયમોમાં સુધારો કરવાની સીધા આવશ્યકતા ઉપસ્થિત થઈ છે.

કોમેસનો આભાર.

૧૯ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મીડા પરના વેરો ઘટાડવાની જગદી તક લેવાના હિન્દી પ્રધાને તથા સંજેમરમાં આવેલા વચનને માટે આ કોમેસ તેમનો ઉપકાર માને છે અને પહેલની કોમેસો સાથે સમત ધબને, મીડા પરના વેરોના હાલના દરથી દેશના ગરીબમાં ગરીબ વર્ગોને મોટી હાડમારી વેઠતી પડે છે તેની નોંધ લે છે એ હાડમારીને લીધે એ વેરો ૧૮૮૮ ની સુપાટી પર આણી મુકવાની પ્રથમ તક લેવાની ફરજ સરકારને માથે આવી પડી છે.

૨૪ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આજુ વર્ષમાં સર હબ્બુ નેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કોમેસ કમિટીના અન્ય સભ્યોએ હિન્દી કરેલી સેવાઓ માટે આ કોમેસ આ ઠરાવથી અત્યંત કૃતજ્ઞતા પૂર્વક તેમનો આભાર માને છે,

કેળવણી.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો મુખ્ય અધિપ્રાય છે કે, દેશની કેળવણીની પૂર્તિમાન પરિસ્થિતિમાં કુલ્યતર કેળવણીને માટે સરકારી માન્ટેલ કોઈ પણ રીતે પાછી ખેંચી લેવામાં આવે અથવા સર્વોચ્ચ તરફથી પૂરેપૂરી અથવા થોડી પ્રજા મહત્ત્વની હોય એવી કેળવણીની સ્થાપનામાં ફી, વધારવામાં આવે એ અનુચિત, છે, અને પૂર્વજામી કોંગ્રેસો સાથે સંબંધિત યથે કેળવણીની સર્વ સામાજીક પાછળ જાહેર ખર્ચ વધારવાનું પ્રત્યેક અને પારિભાષિક સામાજીક અને કોલેજો સ્થાપવાની આવરણકારક અભિપ્રાય દર્શાવે છે.

એક્સાઇઝ વેરો.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અધિપ્રાય છે કે, "વીસ" ની નીચેના હિંદી સુતરને એક્સાઇઝ વેરોમાંથી મુક્ત કરવા વિશે લે કસ્ટોમરના કાપડ બનાવનારાઓએ લીધેલા માધો પાયાદાર નથી, અને વિશ્વાસ રાખે છે કે, એક્સાઇઝને માટે આપાત વેરો નાખવાની પોતાની રાજ્યનીતિમાં હિંદી સરકાર મુજબ રહેશે, કેમકે એવો વેરો નાખવાથી નિર્મળ બ્યાપારના સિદ્ધિતાનુ કોઈપણ રીતે ખડન થવું નથી.

પહેલાના ઠરાવોનું સમર્થન.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાની કોંગ્રેસો સાથે સંબંધિત યથે મુજબ પક્ષ કરે છે કે [પહેલાના (ક) ૧૯ માં આવી જાય છે, પહેલાના (ખ), (ગ) (ધ) ની પુનઃ-ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે (ક), (ખ),

(ગ) બને છે; પહેલાના (ચ) કાઢી નાખવામાં આવે છે, પહેલાના (જ), (ઝ), (ઞ), (ટ) હવે (ધ) (ચ) (હ) (જ) બને છે, પહેલાના (ક) અને (ડ) કાઢી નાખવામાં આવે છે, અને છેવટે, એક નવી બાબત ઉમેરવામાં આવે છે]

(જ) જમીનના માલિકના અને જમીનના નાણા સંચાલકોના હક્કો સુરક્ષિત બને એવા અમુક સ્પષ્ટ સિદ્ધાંતોથી પાણી-વેરો નિયમિત કરે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાન પત્ર "ઇડીઆ" ના અને સમુદાય જનરલ સેક્રેટરીની ઓફીસના ખર્ચને માટે રૂ ૬૦,૦૦૦ ની રકમ કાઢી આપવામાં આવે છે, અને હમણાં અથવા હવે પછી કમિટીમાં કરાના પ્રમાણે નૂકા નૂકા મહાજોએ ૧૮૯૬ ના વર્ષને માટે ફાળો આપવો.

સામાન્ય

૨૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ માં જે એ, ડુમ, સી બી ની આવતા વર્ષને માટે પોતાના જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી નીમણુંક કરે છે, અને તે બી ધ વાચાને પોતાના સમુદાય જનરલ સેક્રેટરી તરીકે નીમે છે.

૨૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બારમી કોંગ્રેસ ૧૮૯૬ ના નાટાલના દિવસ પછી હવે પછી કરાવવામાં આવે તે દિવસે કલકત્તામાં મળશે.

ખારસું પ્રકરણું.

ખારમી નાણીય કોગ્રેસ.

ખારમી નાણીય કોગ્રેસ ભરવાને માટે કલકત્તા ખસેડ કરવામા આવ્યું હતું, અને તેની ચાર દિવસની બેઠકને ખારમી ૧૮૯૬ ની ૨૮ મી કોગ્રેસનું કહેવા પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ૭૯૦ હતી તેમા અમર્યાદ અવગત ને ઇલાકામા કોગ્રેસ મળી હતી તે ઇલાકાએ લીધું હતું પ્રતિનિધિઓ નીચે પ્રમાણે હતા

બંગાળ	૬૦૫
વાયવ્ય પ્રતિા અને આરોધ્યા	૬૦
પૂર્વબ	૭
મધ્યપ્રતિા, વરાહ, સીકદ્રાખાડ અને રજપુતાના	૩૧
મુબાઇ	૫૨
મદ્રાસ	૨૮
લડન	૧

૭૮૪

કોગ્રેસને ડૉ રાશ બિહારી થાપે આવકાર આપ્યો કેમકે સ્વાગત સમાના પ્રમુખ સર

રોમિશય ડ્ર મિન દુર્ભાગ્યે બેવા બવા માણ હતા કે, તે હાલર થઇ રાહ્યા નહિ તથાચિ સર રોમિયે તેવાર હરેદુ કાપણુ ડૉ રાશ બિહારીએ વાચ્યુ, લેના પ્રારભમા બેવી માન્યતા દર્શાવાયલી હતી કે, આપણા કાર્યમા સર્વ પ્રકારની મુશ્કેલીઓ હોવા છતાં ' બ્રિટિશ ઔદાર્યથી નવચેતન પામેલી બ્રિટિશ ન્યાયરત્તિ થી આપણને નિરાક વિનય પ્રાપ્ત થશે સરકારની મુશ્કેલીઓ દમેચા મોટી હોય છે ન્યારે આધીન પ્રલ્લ કરતા સિલ્લ રીતમાત અને રીવાજોવાળા, બિલ્લ

બાવનાઓ અને લોગણીઓવાળો પરદેશીઓની સરમાર હોય છે, ત્યારે તે મુશ્કેલીઓ કેટલી બધી વધારે મોટી હોય છે? તેથીજ કે મેંસની આવશ્યકતા છે ને સરકારને હિન્દની લાગણીઓ બતાવી આરે છે " આપણે સરકારને સહાય આપીએ છીએ, પરંતુ ધમકી આપતા નથી ' આપણે પોતે આપણા વિચારો બહીએ તેના કરતા

શ્રી રેહીમતવા મહમદ સયાની
ખારમી મેગેસના પ્રમુખ.

વધારે સારી, રીતે બલાવાને કાવો કરનાર શામ્યકર્તા મંડળના ઘણાઓના સંબુતા અને વહેમને માટ વમ્તાએ થો દર્શાવ્યો મેગેસ જનસમૂહોની પ્રતિનિધિ નથી એ દેહગા કથન વિષે કહેવાતુ કે ' સર-મારની નોમ્મીમા સહેલો શામ્યવહીવટ કરનાર એક પરદેશી જનસમૂહોની આવશ્યમ્તાઓ તેમના ઇલાવાયના દેગબધુઓ કરતા વધારે સારી રીતે બજે છે ' સર્વ મુશોના

સત્ય વાત એ છે કે, " જેઓ મજુરી કરે છે તેમની પર જેઓ વિચાર કરે છે તેમણે ગામ્ય કરતુ નેહજે, ' અને શુ એમ ' માની સહારો કે, પરંતુ સિવતિઓ આ સ્વાભાવિક ક્રમ આ હવમાગી દેશમા સત્ય નહિ નીવડે ? ' જનસમૂહો પાશ્ચાત્ય રીતિઓથી અપરિચિત છે, અને ખેળ કેળવાયતા હિન્દીઓજ તે તેમને સમજવી શકે જેમ છે કોઇ પણ પરદેશી જન " પ્રલના આતરિક જીવનને સ્પર્શ કરી શકે નહિ ' સમય મુશ્કેલી બર્થો છે, દેશ હુક્મળથી પીડાય છે, લેને ' પ્રેમ

કહેવામાં આવે છે, તેણે કલકત્તામાં દેખાવ દીધો છે. દુઃખાળું દુઃખ વારંવાર આંખો કરે છે, અને એવો વિચાર ફેલાઈ ગયેલો છે કે, " ભારે વેરાઓથી અને કાયમની જમાનાંદી ન થઈ દોષ એવા કલકત્તાઓમાં મહેસુલની ભારે માગણીથી દેરા વધારે ને વધારે ગરીબ બનતો જાય છે. " બાપુ મન મોહન યોગના મૃત્યુને માટે ચોક્કસ દર્શાવવામાં આવેલો હતો અને ખલેલાના કાંઈ પણ રાજ્યની મુદત કરતા મહારાણીના રાજ્યનો મુદત હમણાં વધી હતી, તેમની પ્રયાસના ચોક્કસ રાખે પૂર્વક વ્યાખ્યાનની સમાપ્તિ થઈ.

પછી માન. પટિલ બિરાજનાથે પ્રમુખસ્થાનને માટે માન. રા. મહમદ રહીમતુલ્લા સાવાણીની હાજરમાં મૂકી, માન રાવ બહાદુર પી આનંદ આહુજી તેને બાપુમોહન આપ્પુ, અને ઉત્સાહ પૂર્વક તેમની સુટલી કરવામાં આવી.

પ્રમુખે કોંગ્રેસની ઉત્પત્તિનું કારણ એ હતું કે, કેળવણી દિંદીઓમાં એવો એકમત છે કે, દેશની રાજકીય સ્થિતિમાં મોટા સુધારા કરવાની આવશ્યકતા છે, અને ગંભીર કૃષિદો હર કરવાની છે, હકની ઉણપો પૂરવાની છે.

" સુધાર સુધારાની આપણને તીવ્ર ઇચ્છા થાય છે, અને આપણી રાજકીય સ્થિતિને આપણે બદલવાનું કારણ લેખીએ છીએ તેની છુટ્ટી રૂપ પ્રેરણાપૂર્વક આપણે ચર્ચા કરીએ છીએ આપણે જેને રાજકીય સુલામગીરી કહીએ છીએ તેની સામે આપણી બુદ્ધિની પ્રાપ્તિઓ અવકાશ છે, રાજકીય હમોની ઉણપો સામે આપણા કેળવણી વિવરણો મુદત કરાવે છે, અને જે સ્વચ્છ મિત્રિય અમલની આપણે ઉચ્ચ હદે જુગીએ છીએ તેની હેઠળ નાગરિકતાનું ઉચ્ચતરે રાષ્ટ્રીય આદર્શ કેળવવાને આપણાં હૃદયો અભિવાધા રાખે છે. સર્વ સાચા દીલના અને ન્યાય પ્રેમી અંગ્રેજોએ આદર્શને ઉત્તેજન અને પોષણ આપ્યું છે, અને તે આપણને અત્યંત પ્રિય છે "

પછી તેમણે કોંગ્રેસ આયોજાનાના હથેનોડ પ્રેમકંકરજી કુર્જી; ચર્ચાવવા વિષયોની નોંધ લીધી, અને બતાવી આપ્યું કે, ૧૮૮૩ ના કાયદા પછીથી ઉગ્રાઈ દિંદીમાં કેળવણીને પોષણ આપવાની

ફરજ હતી હતી, ફતવ્વે સંસ્થાઓ આપવાની વચનો સાબીત કરનારા ઉત્તરો ટાક્યા, અને તેથી " નો દિંદીની પ્રભુ પોતાની ભત્રી પ્રતિ વફાદાર રહેશે તે " કોંગ્રેસને અવશ્ય વિનય મળ્યો.

" વસ્તુતઃ આ અંગ્રેજ પ્રભુ હરતા વધારે પ્રમાણિક અથવા બલવાન પ્રભુ પૃથ્વીપર અસ્તિત્વમાં નથી, અને આપણી માગણીઓ અતિ સતોષવામાં આવશે તેને માટે કાંઈપણ સંદેહ ટાલે નહિ, કેમકે એક તરફથી એવી માગણીઓને પાથો સાદી બુદ્ધિ અને ન્યાય ઉપર રચાયેલો છે, અને બીજી તરફથી ઉગ્રાઈની પ્રભુની બહેર કંઈથી રાજનીતિ અને આપવામાં આવેલા ગંભીર વચન પર રચાયેલો છે. "

ત્યાર પછી પ્રમુખે કોંગ્રેસના સંબંધમાં સુચવમાનોના અભિપ્રાયો વિશે વિચાર કર્યો, અને તેમના વાધાઓના રદીયા આપ્યા, અને પછી દિંદીની સ્થિતિનો, તેના ભારે કરોનો વિચાર કર્યો, દિંદીઓ અને અંગ્રેજોના નાણા વિષયક વર્તન વચ્ચેના તફાવતોના સુધાખંડો કર્યો, અને સુપ્રસિદ્ધ અંગ્રેજોના ધણા ફક્ત ઠાંપીને દિંદીની ગરીબાઈ અને કરોનો ભારે બોલો, તેની સંપત્તિના વિનાશકારક સુસારો, ફેરફારની જરૂર, અને મિત્રિય રાજ્યના એક સેકાના નાણા વિષયક મોટા પરિણામો દર્શાવ્યા પછી તેમણે દુઃખાળો પ્રશ્ન હાથમાં લીધો અને જમીનની મહેસુલ રોકડો આપવાની રીતનો તિરસ્કાર કર્યો, કેમકે તેથી ફતવ્વે પર માઠી અસર થાય જ ન્યારે થીલે આપવામાં આવતી ત્યારે તેને પોતાને માટે અને તેના કુટુંબને માટે તેની પાસે પૂરતો બિરાક રહેતો તેમણે બતાવી આપ્યું કે, ખર્ચ વિષેના બાદશાહી કમીશન સમક્ષ આપવામાં આવતી જુગાની સ્વીકારાયેલી સ્થિતિને ન્યાયયુક્ત કરાવે છે, પરંતુ કૃષિદો કરી કે ધારાસભાઓમાં અદાજ ખેતોની ચર્ચાઓ કેવળ પાકયાળાઓની વિવાદો સમાન છે, કેમકે ધીમમાં તીવ્ર દીકાની પણ કાંઈ અસર થતી નથી.

અંતમાં તે વર્ષમાં કલકત્તા કોંગ્રેસ વાદીઓના યયવા મૃત્યુઓ વિષે અને આગામી જુનમાં મહારાણીના ૬૦ વર્ષના ઉત્સવ વિષે પ્રમુખે ચોક્કસ રાખે કહ્યા. સુંદર્યા પ્રમાણે વિષય નિર્ણયક

કેન્સિસ મંત્રર કરવામાં આવી, અને કેન્સિસ મંત્રની રહી.

પ્રથમ કરાવમાં મહારાણીને અલિનદન આપવામાં આવ્યું હતું, અને તેમના દીર્ઘાયુષ્યની આશા દર્શાવવામાં આવી હતી. નાટોરના મહારાણએ તે રજૂ કર્યો, પ્રી-સ ઐયમ-હદ-દૌલાએ તેને અનુમોદન આપ્યું, સરદાર શ્રીમંત શ્રી વાસુદેવરાવ હરિહરે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તાળીઓની ગળના સહિત તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી બીજા કરાવમાં સર નિશિયમ બેરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીનો આધાર માનવામાં આવ્યો, અને તેના પ્રતિનિધિ મી. ડબલ્યુ. એસ. કેઇનને આવકાર આપવામાં આવ્યો. પ્રત્યુત્તરમાં મી. કેઇને ખર્ચના કમીશન અને હિન્દના નાણા પ્રદરજના પ્રશ્નો ચર્ચ્યા. ઇંગ્લંડમાંનું કામ ઠકાવી રાખવા માટે નાણાં આપવામાં વધારે નિયમિતતા બતાવવાનું તેણે કેન્સિસ સ્ટેન્ડિંગ કમિટીને કહ્યું.

ત્રીજે કરાવ ન્યાયી અને કારોબારી ફરજે બૂની ખાસવા વિષે હતો. મી. જે. પી. ગુડ્રીજ સી. એસ. એમણે તે કરાવ રજૂ કર્યો, રા. એન. એન. થોષે તેને અનુમોદન આપ્યું, અન્ય ત્રણ વક્તાઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. ચોથા કરાવમાં એક નવીન અને મહત્વનો પ્રશ્ન રજૂ કરવામાં આવ્યો. પ્રાંતિક સરકારોને વધારે મોટી જાણતી જવાબદારી આપવાની અને પ્રત્યેક પ્રાંતિક સરદાર પાસેથી વડી સરકારે ફક્ત મુદતર કરાવેલી રકમ લેવાની દરખાસ્ત તે રજૂ કરતાં હો. મા. બાલ ગ માધર તિવ્રે કુંડું પરનુ અસર-મારક ભાષણ કર્યું, જેમાં તેણે કહ્યું કે, વડી સરકાર અને સ્થાનિક સરકારો વચ્ચેની વ્યવસ્થા દારૂશયા પતિ અને પત્નીની વચ્ચેના જેવી છે. જ્યારે પેલા પતિએ પોતાની હાડકા ટેવોમાં સમજી દેવાની હીલ્મ લારે તેણે પોતાની પત્નીએ બચાવેલા સર્વ પૈસા તેની પાસેથી માગ્યા. આ પ્રશ્ન કેન્સિસ પ્રથમ હાય ધંધરી હોવાથી, તેણે મુખ્ય ચિદાંતને વળગી રહેલું જોઈએ અને પ્રાંતિક સરકારો પાસેથી નાણાં લેવાનો વઢ સરકારનો અધિકાર મુદતર રકમ સુધીન હોવા જોઈએ અને

ચીફસ અને બ્યાથર્વક તે રકમ નેત્રી કરાવી જોઈએ.

રાય યતીન્દ્રનાથ ચૌધરીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને પોતાના પ્રાંત બંગાલની હકીકત કહી. વડી સરકાર મહેસુલનો મોટો ભાગ લે છે, પ્રત્યેક પાંચ વર્ષે સાવધાનીથી ચકાવેલા રાજ્યતંત્રે બચાવેલી પ્રાંતની રકમ તે લઈ લે છે, અને એ પ્રમાણે મહત્વનાં ઉપયોગી બહેર કાર્યો કરવાં તે અસમ્ભવ બનાવે છે. રા. જી. પરમેશ્વરમ્ પીલ્લા-ઇએ પદ્ધતિની હાડમારીએ ભાર દ્યને જણાવી, અને પડિત મદન મોહન માલનીએ કહ્યું કે, વડી સરકારનાં કામો કરતાં સાસ પ્રાંતિક રાજ્યતંત્ર ઉપર ખૂબની પ્રગતિ અને સુખનો ધણો મોટો આધાર છે, અને વડી સરકારને માટે પ્રાંતિક સરકારોનું બલિદાન આપવામાં આવે છે. જો વડી સરકાર પ્રાંતિક સરકારોનાં નાણાં લઈ લે તો તેની જોખમદારીઓ પણ તેણે ધારણ કરવી જોઈએ. તેમણે કહ્યું કે, મારા પોતાના પ્રાંતની સરકારને અને ખાસ કરીને કેળવણીને ધણું વેઠતું પડયું છે. કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

આઠથી નવરી માગણી કર્યા પછી, પાંચમા કરાવમાં એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની બૂની માગણી કેન્સિસે કરી, અને તે રજૂ કરનાર રા. જી. સુષમન્ય આચરને પણ તેને માટે નવી કહીલો મળી રાખી નહિ. પ્રોફેસર ડી. જી. પાધ્યેએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને બીજા બે પ્રતિનિધિઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને પછી દર વર્ષની જેમ તે પસાર કરવામાં આવ્યો. હજી પણ ૧૯૧૫ માં, આ નાની સરખી માગણી સંતોષવામાં આવી નથી.

માન. રા. એ. એમ. બેકે ૬ ટો કરાવ રજૂ કર્યો, જે કરાવ વક્તાના કહેવા પ્રમાણે તદ્દન નવીન હતો, કેમકે જેનુકેરનલ સર્વિસની પુનઃ રચનાની યોજનામાં તે સર્વિસની ઉચી જગ્યાઓમાંથી હિન્દીઓનો બહિષ્કાર કરવાનો નવો અન્યાય હમણાં કરવામાં આવ્યો હતો, તેની સામે જે કરાવમાં અણગમે દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. આપણા પોતાના દેશમાં આપણને હિન્દીઓને હવ્યતર અને મારે પગારની જગ્યાઓમાંથી પદ્ધતિસર દૂર રાખવામાં આવે,

અને નિયમિત રીતે એમ કરવામાં આવે, એનાથી ને આપણે ટેવાયલા ન હોઈએ તો એ વાત છક્કરી નાળે એવી છે. રા. જોડે સંકોષ પ્રશ્ન પૂછ્યો: શું હિન્દી પ્રગતિનો હોટો આગળ વધવાનો નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ પાછો ખસેડવાનો છે? ભૂતકાળ દરમિયાન બિવિધ વધારે ખરાબ બન્યો? આ ચોખ્ખા પહેલ વહેલી હોય ધરવામાં આવી હતી, તેમાં ઉચ્ચતર એન્યુકેસનલ સર્વિસના એ વિભાગો કરવામાં આવ્યા હતા. ઉચ્ચતર, હિન્દી એન્યુકેસનલ સર્વિસ, જેની નીમલ્યુકે ઇન્ફોર્મમાં થયો, અને ઉત્તરતી, પ્રાંતિક એન્યુકેસનલ સર્વિસ, જેની નીમલ્યુકે હિન્દમાં થયો. ૧૯૮૦ પૂર્વે બંજાલમાં ઉચ્ચતર સર્વિસમાં હિન્દીઓ અને યુરોપીયનો બંનેને સરખા પગાર મળતો હતો. બંને માસિક રૂ. ૫૦૦ થી રાફ્યાત કરતા હતા ૧૯૮૦ માં હિન્દીઓના પગાર ઘટાડીને રૂ. ૩૩૩ કરવામાં આવ્યો, અને ૧૯૮૬ માં રૂ. ૨૫૦ કરવામાં આવ્યો, અને હિન્દીઓ અંગ્રેજ વિદ્યાપીઠ (યુનિવર્સિટી) માં એન્યુકેટા થયા હોય તો પણ હવે હિન્દી ગમે તેટલી લાંબી યુદ્ધ નોકરી કરે તો પણ તેના વધારેમા વધારે પગાર રૂ. ૭૦૦ છે, ત્યારે ૧૦ વર્ષની નોકરી પછી અંગ્રેજને રૂ. ૧૦૦૦ મળે છે. આ વિષય એટલેને લીધે મહા વિદ્વાન હિન્દીઓ તે સર્વિસમાં હાજર થવાની ના પાડે છે. નવીન, ચોખ્ખા, પ્રમાણે અણુક ડોલેતના પ્રીન્સીપાલોની જગ્યાએ અંગ્રેજોને માટે ખાસ રાખવામાં આવી છે, અને હિન્દી ઓને તે જગ્યાઓમાંથી પણ બદલવા કરવામાં આવ્યો છે. આ અવળી રાજનીતિને માટે નામદાર મહારાણીના મહોત્સવનું વર્ષ પસંદ કરવું જોઈતું ન હતું. બહિષ્કારની આ રાજનીતિ સામે અણુ-ગમે દર્શાવવાની અને તેની સામે લડત ચલાવવાની વક્તાએ કોંગ્રેસને વિજયિત કરી, અને ત્યારે આ પ્રાચીન ભૂમિની પ્રજાના હાલમાં આ નવું દલક થોડાડવાને અને દલક છીનવી લેવાને આ પ્રયત્ન નિષ્ફળ જશે, અને તે નિષ્ફળ જવાને માટે લાયક છે."

માન રાય બહાદુર પી. આનન્દ આલુંએ કરાવેને નિયમસર અનુમોદન આપ્યું, અને બીજા

ત્રણ વંદતાઓના વિશેષ અનુમોદન પછી તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યુરી પદ્ધતિ વધારવા વિષે સાતમે કરાવ રા. હેમચન્દ્રસાહે રજુ કરતાં, ઘણું ન્હાતું સાધણ આપ્યું, જેમા તેમણે સર સેસીલ બીડને ૧૯૬૭ માં આપેલો અભિપ્રાય ટાંક્યો કે, તે પદ્ધતિ સર્વન સ્વીકારાવી જોઈએ, કેમકે તેથી "કેન્ગ્રેસને ચોક્કસ લાભ થયો," અને જલ્દી પ્રજાને વિશ્વાસ વધારશે. તેને અનુમોદન આપતાં રા. આર. પી. કરડીકરે 'ફક્ત થોડાક રાખો' કહ્યા, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મીઠાના કર વિષે બીજા લાંબા સંમયથી બર્થ આગવામાં આવતો સુધારો આઠમા કરાવમાં રા. આર. ડી. નંચરકરે રજુ કર્યો, એમ. એસ. રામસ્વામી મુખ્તાએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને પછી કોંગ્રેસ મૂલતવી રાખવામાં આવી.

ઘીસોલના તારાંથી ત્રીજા દિવસનો પ્રારંભ થયો, અને પછી રા. જી. પરમેશ્વરમ પીલ્લાઈને નવમે કરાવ રજુ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું; ફક્ત આઠિકામાં હિન્દીઓના છીનવી લેવામાં આવેલા હક્કો વિષે અણુગમે દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, અને તેમનું રક્ષણ કરવાની વિનંતિ નામદાર મહારાણીની સરકારને અને હિન્દી સરકારને કરવામાં આવી હતી. નાતાલમાં પસાર કરવામાં આવેલો બદલામી કાયદો ત્યાં ગયલા હિન્દીઓનું લખત પૂર્વ થાય ત્યારે તે નવેસરથી કરવાની તેમને ફરજ પાડે છે, અથવા તો પાતાની લગભગ અડધી કમાણી રાખ્યેને આપી દેવાની ફરજ પાડે છે, તે વણુવા પછી કુદરતી રીતે તેમણે સખ્ત અને કડુ ઉદ્ગારો કાઢ્યા. હિન્દી સરકારે આ "રાક્ષસી ખમલું" "કણલ" રાખ્યું છે, જેથી ઉદ્યોગી લોકોને બેક મોટો વર્ગ વંશ-પરંપરાના શુભાગે જેવો બની જશે. હિન્દીઓની સ્થિતિ વિલક્ષણ છે.

"હિન્દમાં આપણને વડી ધારાસભાના સભ્યો બનવા દેવામાં આવે. ઇન્ડાસમાં પેલા મહાન મંડળ-દિવાને આખનાં દાર પણ આપણે માટે ખુલ્લા. પરંતુ ફક્ત આઠિકામાં પરવાના વિના આપણને મુસાફરી કરવા દેવામાં આવતી નથી, રાત્રીને સમયે આપણને આમ

તેમ ફરવા દેવામાં આવતા નથી, અમુક સુકાર જગ્યાએ આપણને આપવામાં આવે છે, આજ-માઝીઓમાં પહેલા અને બીજા વર્ગોમાં આપણને હાજર થવા દેવામાં આવતા નથી, દ્રામ ગ્રામી-ઓમાંથી આપણને હાંધી કાઢવામાં આવે છે, પગરસ્તાઓ પરથી આપણને ખસેડી નાખવામાં આવે છે, આપણને હોટેલોની બહાર રાખવામાં આવે છે, બંદરે રસ્તાઓનો આપણને લાભ લેવા દેવામાં આવતો નથી, આપણીપર શુલ્કવામાં આવે છે, આપણી ચરકારીઓ કરવામાં આવે છે, આપણને શાપ આપવામાં આવે છે, આપણને ગાળો દેવામાં આવે છે, અને કોઈ પણ અનુચ્છ શ્રીરજી ખમી ન શકે એવી અન્ય વિવિધ વાતો આપણને વીતાડવામાં આવે છે.”

વક્તાએ કહ્યું કે, સ્પષ્ટસ બતાવીને પોતાના દેશની બહાર દુનિયામાં જવાનું હિન્દીઓને કહેવામાં આવે છે, અને પરિણામ આવું આવે છે “જે સરકાર આપણું સરક્ષણ ન કરે તો અતિ જાનહાર બની જાયલા મહારાજાની વધી પડેલી વસ્તીને ખેડ અથવા કુશળનો દવાણુ હાથ લેવાની ન લે” ત્યાં સુધી બહેતર છે કે, આપણે અહીંયાં રહેવું.”

રા. બી. એન. આગેતેએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, આપણને કહેવામાં આવે છે કે, સર્વ પતિત અને કચડાયેલી પ્રજાઓની જન્યતિ કરવાનું કાર્ય ઇન્સાફનું છે. દક્ષિણ આફ્રિકા તરફ દૃષ્ટિ કરીને એમ કોણ કહેશે ? રા. આર. ડી મહેતાએ અનુમોદન આપ્યું અને કસ્ટો પસાર કરવામાં આવ્યો.

દશમા કસ્ટોમાં મેડીકલ સર્વિસીસની રિપોર્ટ કરવામાં આવી. ડૉ. નીલરતન સરકારે તે રજૂ કર્યો. ડૉ. બહાદુરજીએ આગલી કોંગ્રેસમાં જે વાતો કહી હતી તે તેમણે ડૉ. ગોલાળયન્દ્ર જેઠા બહેન અને ડૉ. પી. સી. નન્દીએ કહી બતાવી કસ્ટો પસાર કરવામાં આવ્યો.

ગાંધીજીએ કસ્ટો “વગસીયા” હતો. રા. અશ્વમેધમદ સીમજીએ તે રજૂ કર્યો, અને ડૉ. નિખારજીવંદ્રજીએ તેને અનુમોદન આપ્યું. બીજા ચાર વક્તાઓએ અનુમોદન આપ્યા પછી તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યાર પછી બારમા કસ્ટો સાથે કુશળની ભયંકર મર્તિ કોંગ્રેસમાં દેખાઈ, અને તેને રજૂ કરવાનું ચીકણીયું કાર્ય માન. બાહુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ પોતાને સાથે લીધું. કોંગ્રેસે જે રાજ્યનીતિ સ્વીકારવાનું સરકારને કહ્યું હતું, તેને સરકારે સ્વીકાર કર્યો હોત તો કુશળ પડત નહિ. વાયસરોય લોર્ડ એલ્જને મધ્યપ્રાંતોની આબાદીની વાતો કરી હતી, પરંતુ નજરે જોનારાઓએ વર્ણવ્યા પ્રમાણે તે પ્રાંતોની સ્થિતિ કેવી છે ? જ્યાં જે વર્ગોમાં મરણોનો દર એક સ્થળે ૨૫ થી વધીને ૬૭, અન્ય સ્થળે ૪૪ થી વધીને ૧૩૮ અને ત્રીજે સ્થળે ૩૬ થી વધીને ૧૪૦ થયો છે. તેના વિચાર કરો. ચીફ કમીશનર કહે છે કે, કુશળો ઇશ્વર મોકલે છે, પરંતુ આપણા રાજ-કર્તાઓની ભૂલોને લીધે કુશળો પડે છે. વક્તાએ આંકડા આપીને સાબીત કર્યું કે, હાલમાં કરતાં અદ્યતનના કાળમાં હિન્દી મજૂરોની સ્થિતિ મજૂરી સારી હતી, અને કુદરત કુશળોદ્ધાર સરકારને પોતાનાં કાર્યો સુધારવાની ચેતવણી આપે છે.

કસ્ટોને મા. રાયબહાદુર પી આનન્દ બાહુએ અનુમોદન આપ્યું, તેમણે પૂછ્યું કે, લોર્ડ લીટનના કુશળ ફંડનું શું થયું ? એક મામાસુ નિમ્બળ જવાથી તેજ ભરે સરવા લાગ્યો છે. બીજા નવ વક્તાઓએ લાખણો આપ્યા, તેમણે રાહતના કાર્યોની વિગતો આપી, અને કુશળનાં કારણો જણાવ્યા; ચુસારો, અતિ હારે કરો, ઉડાઈ ખર્ચ, ઉધાગોનો નાશ, જે અનેક અનિષ્ટો સામે કોંગ્રેસ સદા અજળમેઠે દર્શાવતી હતી.

તેરમો કસ્ટો કુશળો સાથે અતિસથ નાહ સંબંધ ધસતતી હિન્દી સામાન્ય ગરીબાઈ વિષે હતો; સાધારણ રીતે અર્ધ જૂખમરો વેળનારા લોકોમાં જ્યારે પૂરેપૂરો જૂખમરો આવે ત્યારે ટકવાની શક્તિ ઘણી ઓછી થઈ જાય છે. રા. આર. એન. મુલોલકરે તે રજૂ કરતા કાથમની જમાણંદી, ખેડુતો માટે એકો, આવક વેરાની જોગામાં ઓછી રકમ વધારવી, અને પારિવારિક કેળવણી વિષે વધારા જેવું. લોકોની નિરાશાને લીધે ફાટી નીકળ્યા દંગાઓ બતાવીને રા. એન. એમ. સમર્થે ભય તરફ આગળી કરી. દેશમાં અનાજની લાંબી, લોકોની વધતી જતી ગરીબાઈ, અને

સરકારની ભૂલ ભરી રાજનીતિ પર તેમણે બાર મુક્યો, એક સુધારો રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ ભૂલતી રહી, પરંતુ બીજે દિવસે તે પાછા ખેંચી લેવામાં આવ્યો, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ચોથા દિવસનો પ્રારંભ થયો ત્યારે હજી અગ્રીયાર ઠરાવોનો નીકાલ કરવાનો હતો, પરંતુ છેવટની વારા પરથી ધસી જવાની ટેવ કસાયલા કોંગ્રેસ વાદીને પડેલી છે. બાણ કાલિ-થરણુ જેનરલજે ચોદમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં ખાસ કરીને શિક્ષણ આપનાર સારદા પીઠાની અને સામાન્યતઃ સારદા પીઠામાં સુધારા કરવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. તેમણે કહ્યું કે, શિક્ષણને માટે અથવા અભ્યાસને માટે યેલ્યુએટ થયા પછી સારદા પીઠામાં સમવડો કરી આપવામાં આવતી નથી, અને કોમેયુ' કે પ્રિફેસર જે. સી. બોલે અને ડૉ. રૉયે અજવડો વેઠ્યા છતાં અને આશામંજ થયા છતાં વિજયો મેળવ્યા છે. 'ઇન્ડોપૅરિશન' ના કાયદાઓ આપણી સારદા પીઠાની બેઠાઓ છે, અને તેઓ જે કરવા માગે તે કરી શકતી નથી. સરકાર કહે છે કે, આ બાબત તાકીદની નથી; વકતાએ તેને તાકીદની બનાવવા કોંગ્રેસને પ્રાર્થના કરી.

૨૧. શિવરામ મહાદેવ પરાંજપેએ અતિ સ્ફુર્ધિમાં ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, પરંતુ એક સરસ મુદ્દો રજૂ કર્યો: "આ કોંગ્રેસ શું છે? તે કેળવણીઓની કોંગ્રેસ છે. કેળવણી એ કોંગ્રેસનો આત્મા છે." ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઇન્લેન્ડ એમીગ્રેશન કાયદો રફ કરવા વિષે બાણ ભેગેન્દ્ર ચન્દ્ર યોધે પંદરમો ઠરાવ રજૂ કર્યો આસામના ચાહના બગીચાઓમાં મનુરોનાં દુઝો વકતાએ ભેળ્યાં હતાં, અને કહ્યું કે, નાસી છુટવાને આગળોટામાંથી બહાણુના નદીમાં કુદી પડતાં સ્ત્રી પુરોધાને તેમણે ભેળ્યાં હતાં. ૧૮૮૯ માં આસામના ચીફ કમીશનરે કહ્યું હતું કે, "આવેલા અને અનારોગ્યકર પ્રદેશમાં બગીચાવાળાઓને ફોજદારી કાયદા વિના ચાલી શકે નહિ." તેથી એક કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેની રૂયે નામ તોપાંચા પછી

જવાની ના પાડનાર અથવા નાસી છુટનાર અથવા કામ કરવાની ના પાડનારને કેદની સજા થતી. બરતી કરનારાઓ મનુરોનાં નામો નોંધતા, કેટલીક વેળા તેમને ઢાઢાવી જતા અને હંમેશાં કમતા. બગીચાઓમાં સ્ત્રીઓને તથા પુરોધાને જાંનેને માર મારવામાં આવતો. તે કાયદાની હેઠળના મનુરોમાં મરણનો દર તે કાયદાની હેઠળ ન હોય એવા મનુરોને મરણના દર કરતાં બમણાથી પણ વધારે હતો. સારા પગારે મનુર મેળવવામાં સુશીલનું નથી, અને કાયદા હેઠળના પગારો અત્યંત ઓછા છે.

બાણ બિપિન ચન્દ્ર પાલે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, જુદે ખોચરે આવેલી અને અનારોગ્યકર જગ્યાઓ શિવાય બીજા કોઈ જગ્યાઓને માટે કાયદાની જરૂર ન હતી, અને ત્યાં જવાની મનુરોને ફરજ પાડવાનો કોઈને હક્ક નથી. બાણ રજનીકાન્ત સરકારે આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું કે, જે બ્રિટિશોએ ગુલામઓનો નાશ કર્યો, તે બ્રિટિશો ધારાપોથી પર આ કલંકિત કાયદો રહેવા દે છે, તેની કલમો જંગલી છે, અને મનુરોને એટલો બધો ભય લાગે છે કે, થોડા સમય પહેલાં એક માણસને એક ટોળીમાં આગલાદીને ક્ષેત્રને લઈ જવામાં આવતો હતો તે વેળા તેણે પેતાનું ગળું કાપી નાખ્યું. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સોળમા ઠરાવમાં માગણી કરવામાં આવી હતી કે, સુબાઇ અને મદ્રાસની સરકારોની કારોબારી સંસ્થાઓમાં બેને બહાર ત્રણ સભ્યો હોવા જોઈએ. ૨૧. જી. પરમેશ્વરમ પીલ્લાઈએ તે રજૂ કરતાં કહ્યું કે, જે સીવીલીયન સભ્યો સમક્ષ એક દીલ્લેસ જર્નલનું પારંવાર કાંઈ થાલનું નથી. જે ત્રણ સભ્યો હોય અને ત્રીજો બીન સીવીલીયન હોય તો સીવીલીયન યુગલની સામે જર્નલર અને બીન-સીવીલીયન મત આપે અને જર્નલરના વધારાના મતથી નિર્ણય આવી નય. ૨૧. અલી મદમ્મદ હીમજીએ ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

૨૧. જી. સુબ્રમન્ય આચરે સત્તરમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં હુજી જમાળાદીઓની સરકારની રાજનીતિ સામે અણખો દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, અને માગણી કરી હતી કે, નવી જમાળાદી

યતા પહેલાં કમમાં કમ ૬૦ વર્ષો પસાર થવાં જોઈએ. સરકારે વચન આપ્યું હતું કે, હાથમળી નમાળદીઓ દરેક સ્થળે હાજર કરવી જોઈએ, પરંતુ તે વચન પાળવામાં આવ્યું નથી. રા. ને. પી. ગુડરીને અનુમોદન આપતાં સેક્રટરી-જનરલ કમીશનર તરીકે પોતાનો અનુભવ જણાવ્યો અને કહ્યું કે, વર્તમાન રાજ્યનીતિમાં વિશ્વાસનો બંધ કરવામાં આવ્યો છે, અને આર્થિક દૃષ્ટિએ તેનો ખચાચ થઈ શકે એમ નથી. કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. એસ. પી. સિંહે અદારમો કસાવ રજૂ કર્યો અને કહ્યું કે, બ્રિટિશ સરકાર અને હિન્દી દેશી રાજ્યોને સંતોષકારક લાગે એવી જાહેર અદાલત સમક્ષ કામ ચલાવ્યા વિના કોઈપણ દેશી રાજ્યને પદબ્રજ કરવો ન જોઈએ. જુલમી રેસીડંટ સામે દેશીરાજ્યને કોઈ પણ સંરક્ષણ મળતું નથી. કામ ચલાવ્યા વિના તેને પદબ્રજ કરાય. તે દિવાને આમને અપીલ કરી શકે નહિ. એવી રીતે પદબ્રજ કરવાનાં કાર્યોથી અસાંતિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે રાજકીય ક્ષણતા વિનાનાં હોય છે. રા. કેમને અનુ-મોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, અલ્લાવાડના મહારાજ રાજ્યને થોડા સમય પર પદબ્રજ કરવામાં આવ્યા તેનું એક કારણ અને માલુમ પડી શક્યું છે તે એ કે, “એક મગર અને કોમળ હૃદયના રાજા અને એક અત્યંત મૂર્ખ રેસીડંટ વચ્ચેની નાની સરખી તકરાર.” એ પદબ્રજ કરવાનું કાર્ય ન્યાયી હતું કે કેમ તે વકલાદી કહેવાયું નહિ, કેમકે સત્ય હકીકત કુપાવવામાં આવી હતી.

મોગણીરામાં કસાવમાં માગણી કરવામાં આવી કે, વડી ધારાસભામાં મધ્યપ્રાંતોનો સભ્ય ગીમાચ જ તેને ગદ્દે જુઠાવો જોઈએ. તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

અર્ચ વિષેના રાણી કમીશન સમક્ષ જુલાની આપવાને રા. ડી. ઇ. વાચાને મોકલવામાં આવ્યા. તે વિષે વીસમા કસાવમાં સંતોષ દર્શાવવામાં આવ્યો. મા પડિત જિંસરનાથે તે રજૂ કર્યો, જેમણે રા. વાચાને “આપણા હિન્દી રોસેટ” તું ઉપનામ આપ્યું. કસાવને રા. ઇ.

કે. ગોખલેએ અનુમોદન આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે, “રા. વાચા હમણાંનાં આ વર્ષોમાં જે સ્વચ્છ કાર્ય કરી રહ્યા છે તેમની પ્રશંસામાં હું મારો નમ્ર ફાળો આપવા છું.” “તેમની અધુર શક્તિ, તેમના વ્યવસાયી કાર્ય, અને સર્વથી વધારે તેમનામાં સદા જોવામાં આવતી અડગ હીમત,” અને નાણાં વિષયક પ્રશ્નોના અનુષ્ઠાન જ્ઞાનને માટે શ્રેતાઓનું સાનંદાકર્ષ્ય તેમણે જણાવ્યું. માન. રાજ રામપાલ સીંધ અને મી. કેમને પણ રા. વાચાની મહાન શક્તિની સાક્ષી પડી.

બાણ કમલ્યુ. સી. જોનરજીએ ઝિક્કીસમાં કસાવમાં રા. દાદાસાઈ નવરોજી પર કોંગ્રેસનો ચાલુ રહેલો વિશ્વાસ દર્શાવ્યો, અને આરા દર્શાવી કે, દિવાને આમમાં તેમને ફરીથી જુદી કાઢવામાં આવશે; કસાવને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું અને કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યારપછી ઉલ્લા કસાવો આવ્યા, જેમાં બ્રિટિશ કમિટીને રૂ. ૬૦,૦૦૦ આપવામાં આવ્યા, મી. એ. એ. હુમ અને રા. ડી. ઇ. વાચાને જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી ફરીથી નીમવામાં આવ્યા, અને તેરમી કોંગ્રેસને માટે અમરાવતી નક્કી કરવામાં આવ્યું.

પ્રમુખનો લાગણીપૂર્વક આભાર માન્યા પછી, પ્રમુખના મુસલમાન પ્રશંસકોએ સોનાના ધરીઆળ અને છેડાની બેટ આપી. પછીથી પ્રમુખે જવાબ આપ્યો.

આ પ્રમાણે ૧૮૯૧ ની બારમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની પૂર્ણાવસ્થિ થઈ.

કસાવો.

મહારાણી.

૧. કસાવ કરવામાં આવે છે કે, નામદાર કુપાવત મહારાણીના સમ્બંધે સાકડું વર્ષ થયું છે, મહારાજના ઇતિહાસમાં તે રાજ્ય ક્રાંતિમાં લાણ અને અત્યંત કિંમતે થયું છે, અને તે રાજ્યમાં મનુષ્યનાં સુખ અને સંસ્કૃતિમાં અત્યંત મહત્ત્વની પ્રગતિ થઈ છે, તેમને આ કોંગ્રેસ પોતાનાં નમ્ર અભિનંદનો આપવા છડે છે. કોંગ્રેસ આસા દર્શાવે છે કે, પોતાની પ્રજા પર રાજ્ય ચલાવવાને તે નામદાર કીર્તિ યાચો.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૨. કારણ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોએ હિન્દી રાજ્યીય પ્રગતિની ખાતર કરેલી નિસ્વાર્થ સેવાઓને માટે તેમને અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આભાર માનવાનું આ કોચેસ્ટ ઇચ્છે છે, અને આ કોચેસ્ટમાં બ્રિટિશ કમિટીના પ્રતિનિધિ તરીકે મી. ડબલ્યુ એસ ક્રેઇનને આપકાર આપે છે.

કાયદા વિષયક.

૩ કારણ કરવામાં આવે છે કે, ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી ફરજ અને કારાખારી ફરજોને નફી પાડવાના પ્રસંગે ઇંગ્લાંડમાં તેમજ હિન્દમાં નહોતો અભિપ્રાય તુ અનુમોદન મળ્યું છે તે જોઇને આ કોચેસ્ટને સતોષ થયે છે, અને આ અતિ આવશ્યક સુધારાના શીઘ્ર અમલ કરવાને માટે વ્યાવહારિક પગલા ભરવાની હિન્દી પ્રધાન અને હિન્દી સરકારને એકવાર ફરીથી વિનંતિ કરે છે આ સુબધમાં બાબુ મનમોહનપાએ આ પ્રશ્નનો ખાસ અભ્યાસ કર્યો હતો તેમના મતુલને માટે કોચેસ્ટ પોતાના હંદા શોકની નોંધ લેવાનું ઇચ્છે છે.

૭ કારણ કરવામાં આવે છે કે જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાની પદ્ધતિની કૃતેહતા સબધમાં જ્યુરી કમીશનનો રીપોર્ટ બ્યાનમાં લાગે અને ફેળવણીની પ્રગતિ યતા દેશના સર્વભાગોમાં ફેળ વાવણાઓની પૂરતી સખ્યા મળી આવે છે તે જોતા, અને પૂર્વગામી કોચેસ્ટ સાથે એકમત થઇને આ કોચેસ્ટને અભિપ્રાય છે કે, જે જાહેરાતોમાં અને જે યુક્તાઓને જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ હમણા લાગુ પડતી નથી તે લાગુ પાડવી જોઇએ, અને (જ્યુરીના) ચુકાદા ઉપરના ગાપાવા જોઇને.

૧૮ કારણ કરવામાં આવે છે કે, આ કોચેસ્ટના અભિપ્રાય અનુસાર ઇંગ્લેન્ડીય છે કે, સર ૧૨ તેમજ હિન્દી રાજ્યો અને સરકારે નો વિસ્વાસ મેળવેલા હોય એવી સાર્વજનિક અદાલતને સતોષ થયે એવી રીતે કાંઈ હિન્દી રાજ્ય અથવા સરકારના જે રાજ્યવહીર અથવા જે વર્તનની વાત સાંપીદ ન થાય ત્યાં સુધી તે

હિન્દી રાજ્ય અથવા સરકારને લવિધ્યમાં પદ્મક ન કરવો.

પ્રાંતિક નાણાં પ્રકરણ.

૪ કારણ કરવામાં આવે છે કે, લશ્કરી ખર્ચ વિના અર્દાવા અને ઇંગ્લાંડમાં દેખરેખ અને અકુશ રાખનાર ઉપરી ખાતા વિના અને હરજ પર બ્યાન આપવાના ખાતા વિના રાજ્યતંત્રની સર્વ સાખાઓ સ્થાનિક સરકારોને સોંપવામાં આવેલી છે તેને વિચાર કરતા આ કોચેસ્ટને અભિપ્રાય છે કે, જેને પ્રાંતિક વ્યવસ્થાઓ કહેવામાં આવે છે, તદનુસાર પ્રાંતિક સરકારોને આપવામાં આવતી રકમો પૂરતી હોતી નથી, અને પાંચ વાર્ષિક પ્રાંતિક કપાસો નવેસરથી ૧૮૬૭ માં કરવામાં આવનાર છે તે જોતા એવો સમય આવી પહોંચ્યો છે કે, નાણા વિષયક સત્તાની વહેચણી કરવાની ખોળ તમા એક પગલું આગળ વધવું જોઇએ જિ ન સિન્ન પ્રાંતોના નાણા વિષયક વહીવટની જવાબદારી મુખ્યત્વે પ્રાંતિક સરકારોને માથે નાખવી, અધિક ચોક્કસ અને ન્યાયી સિદ્ધાંત અનુસાર વધી સરકારે પ્રત્યેક સ્થાનિક સરકાર પાસેથી એક ગ્રહર રકમ લેવી કળાલાની મુદત વાહુ હોય તે દરમ્યાન તેમાં કોઈ ફેરફાર કરવો નહિ, જેથી કરીને સિન્નસિન્ન પ્રાંતોના સાધનોના વિકાસની અને સતોષકારક રાજ્યતંત્રની ખરી પ્રગતિને માટે આત્મીય આપરચક જકાતી નિશ્ચિતતા અને મહેસુલોના સામાન્ય વિકાસમાં ઉદ્ભવતો લાભ સ્થાનિક સરકારોને મળે.

જાહેર નોકરી

૫ કારણ કરવામાં આવે છે કે આ કોચેસ્ટ પહેલાની કોચેસ્ટ સાથે સમત થઇને પોતાને હંદા શોક એકવાર વ્તીથી દર્શાવે છે કે, જાહેર નોકરીના જમીસનના પરિશ્રમથી આ દેશની પ્રબલે વ્યાવહારિક રીતે કાંઈ પણ લાભ થયો નથી, અને એકવાર ફરીથી પોતાની પ્રતીતિ દર્શાવે છે કે, હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં હિન્દી સીવીલ સર્વિસોને માટેની ઉરીધાઈની પરીક્ષાઓ જેવી કે, સીવીલ, મેટ્રિકલ, પોલીસ, એન્જનીયરીંગ ટેલીગ્રાફ (વાર) જગત અને એકાઉન્ટસ (હીસાબી ખાતુ) એક સાથે લેવાની તરફેણમાં દિવાને

આમની ૧૮૬૩ ની બીજી ભૂતના ઠરાવનો અમલ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી એ પ્રશ્નનું સંતોષ-કારક સમાધાન શક્ય નથી. આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી માનપૂર્વક નામદાર મહારાણીની સરકારનું ધ્યાન એ 'એ' છે કે, હિન્દી પ્રેમને ન્યાય આપવાના પગલાં તરીકે અને તેમને આપેલાં વચનોનું પાલન કરવાના એક જ કાર્ય તરીકે દિવાને આમના ઠરાવનો શીઘ્ર અમલ થવો જોઈએ.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, એન્થ્રોપોલોજી સર્વિસની પુનઃ રચના કરવાની યોજનાને હિન્દી પ્રધાનની મંજૂરી હમણાં જ મળી છે તેની સાથે આ ઠરાવથી આ કોંગ્રેસ પોતાના અભ્યુત્થાનની નોંધ લે છે, કેમકે એન્થ્રોપોલોજી સર્વિસની જેથી જગ્યાઓએ હિન્દના દેશીઓને અત્યાર સુધી દાખલ કરવામાં આવ્યા છે તેમાંથી તેમનો, ઇન્કાંડમાં કેળવણી હોય તે સુદાં, બહિષ્કાર કરવામાં આવનાર છે; કેમકે તે ઠરાવના સંપર્કમાં કહીએ તો "ભવિષ્યમાં હિન્દના જે દેશીઓ કેળવણી ખાતામાં પ્રવેશ કરવા ઇચ્છતા હશે તેમની નીમણુંકો સામાન્યતઃ હિન્દમાં, અને પ્રાથમિક સર્વિસમાં કરવામાં આવશે." કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે કે, તે યોજનાની એવી પુનઃ રચના કરવી કે એન્થ્રોપોલોજી સર્વિસની જેથી જગ્યાઓએ હિન્દી એન્થ્રોપોલોજીને દાખલ કરવાની સરળતાઓ કરી આપવી.

૧૦ ઠરાવ કરવામાં આવે છે:

(૬) કે, આ કોંગ્રેસને જોઈને સંતોષ થપડે છે કે, દેશની દિવાની અને લશ્કરી મેડીકલ સર્વિસીસની સ્થિતિના સંબંધમાં સુધારાની અગત્ય અને સુધારાના માર્ગ વિષેના તેના અભિપ્રાયો સાથે લાગવગ ધરાવતાં મેડીકલ અને લશ્કરી મંડળો એકમત યતા નય છે, અને જલ્દેર પ્રેમના, મેડીકલ સાયન્સ અને મેડીકલ ધંધાના હિતની ખાતર તેમજ આર્થિક વહીવટના હિતની ખાતર આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી કહે છે કે (૧) ફક્ત એક જ લશ્કરી મેડીકલ સર્વિસ હોવી જોઈએ, તેની જે સાખાઓ હોવી જોઈએ. એક સુરક્ષીય લશ્કર માટે, બીજી દેશી સેનિકા માટે, અને તેમનો વહીવટ એક સરખી રીતે થવો જોઈએ, (૨) દેશની સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની પુનઃ રચના

કરીને તેને અગ્ર અને સ્વતંત્ર મેડીકલ સર્વિસ બનાવવી જોઈએ, તેના વર્તમાન લશ્કરી સંબંધમાંથી તેને સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત કરવી જોઈએ, અને બીજી બાબતો એક સરખી હોય તો દેશની બુદ્ધિને ઉપયોગ કરવાનું યોગ્ય વલણ રાખીને હિન્દના અને અન્ય જગ્યાઓના મેડીસીન (ઓપ્થ)ના ધંધામાંથી આજુસોની શરતી કરવી જોઈએ.

(૫) કે, આ કોંગ્રેસ વિશેષ કહે છે કે, લાંબા સમયની વિષમતાઓ અને પરિણમતી ક્યુરો દ્વારા કરવાને માટે સીવીલ એસિસ્ટન્ટ સર્જનો અને હોસ્પીટલ એસિસ્ટન્ટોના ફરજી અને ફાવોનો સંપૂર્ણ અને ખુલ્લી તપાસ થવી જોઈએ.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ અને મુંબાઈના ગવર્નરોની જગ્યાઓએ હિન્દની સર્વિસીસમાંથી કાઢીને નહિ નીમતા ઇન્કાંડના સુસદ્દીઓને નીમવાની રાજનીતિનું ડહાપણ ભેતા, અને તે ગવર્નરોને કાયદાએ આપેલા એક વધારે મતને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ઉપયોગ કરાય તે માટે આ કોંગ્રેસને અભિપ્રાય છે કે, તે પ્રાંતોની કારોબારી, સરકારો, ગવર્નરો એ ત્રણ સંસ્થાની (કારોબારી) સલાહો સહીત ચલાવવી જોઈએ અને હમણાંની જેમ જ સંસ્થાની સલાહો સહીત નહિ અને એ ત્રણ સંસ્થાઓના એક સ્વયં હિન્દી સીવીલ સર્વિસનો સ્વયં હોવો ન જોઈએ, એ ઇચ્છનીય છે; અને વિશેષ ખર્ચ કર્યા વિના આ હેતુ પાર પાડવાને માટે આ કોંગ્રેસ સ્વયં જ છે કે, ૧૮૬૩ નો મદ્રાસ અને મુંબાઈ લશ્કરોનો કાયદો જસાર કરવામાં આવ્યો તે પહેલાં તે ઇલાકાના સેનાધિપતિઓને મદ્રાસ અને મુંબાઈના સેનાધિપતિઓ (કમાન્ડર-ઇન-ચીફ) તરીકે તે તે કારોબારીઓના સભ્યો જલ્દેર કરવા.

ગણકા પરનો ઠરાવ.

૮ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મીકાનાં હાલના કરના દરથી દેશના ગરીબમાં ગરીબ વર્ગોને જે થોડી હાડગારી વેકવી પડે છે તેની આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી નોંધ લે છે, તે હાડગારીને ઘીએ એ હર ૧૮૮૮ ની સપ્ટેમ્બર માસી મુકાબી પ્રથમ વક લેવાની ફરજ સરકારને માથે આવી પડી છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં રહેવા ગયલા હિન્દીઓના હક્કો છીનવી લેવામાં આવ્યા, અને તેમની અને યુરોપીયનોની વચ્ચે વિષમ અને અધમાનકારક કોડો રાજવામાં આવ્યા છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાના અત્યંત ગંભીર અધુગમી નોંધ લેવાતું એકવાર ફરીથી આવરચક ધારે છે, અને હિન્દી સંસ્થાનિકોના હાલોતું રક્ષણ કરવાને અને તેમના જે હક્કો છીનવી લેવામાં આવ્યા તે પાછા અપાવવાને માટે નામદાર મહારાષ્ટ્રીની સરકાર અને હિન્દી સરકારને વિજ્ઞપ્તિ કરે છે.

પહેલાના ઠરાવોનું સમર્થન.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ (નીચે પ્રમાણે) મળ્યુંત પક્ષ કરવામાં પહેલાની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થાય છે કે:

એકસાઇબ.

(ક) ૧૮૬૦ ની માર્ચના “ધી ગ્રેટ બ્રીટીશ” માં પ્રકટ થયેલા ફેરમાનના ૧૦૩, ૧૦૪ અને ૧૦૫ ફરમાઓમાં ફરિયાવામાં આવેલી એકસાઇબ રાજનીતિના સંપૂર્ણ અમલ કરવાને માટે પ્રાંતિક સરકારો પર હિન્દી સરકારે ચાલુ આગ્રહ કરવો, અને અસરકારક સ્થાનિક પસંદગી (option) ની સાદી પદ્ધતિ હાજલ કરવી.

હાયદા વિષયક.

(ખ) ફોર્મદારી કામ ચલાવવાની રીતના કોડમાં એવી કલમ નાખવી કે, વોર્ડવાળા યુક-દમાઓમાં આરોપીઓ માગણી કરી શકે કે, મેજિસ્ટ્રેટો સમક્ષ તેમની સામે કામ ચલાવવાને બદલે તેમને સેશન્સ અદાલતોમાં મોકલવામાં આવે.

લશ્કરી.

(ગ) દથીયાર બંધીના કાયદાના નિયમોમાં એવો ફેરફાર કરવો કે, ધર્મ, જ્ઞાતિ અથવા વર્ણના ભેદ વિના હિન્દના સર્વ રહેનારાઓને અથવા અતિથિઓને તે એક સરખી રીતે હાથ પડાય; જ્યાં જ્યાં જંગલી પશુઓ નિયંત્રિત રીતે મનુષ્યની જીંદગી, ઘેર ઢાંક અથવા પાકોના નાશ કરતાં હોય ત્યાં ઉદારતાપૂર્વક પરવાના

આપવા; અને નવા નિયમો અનુસાર પરવાનાં જીંદગી સુધી ચાલે એવા બનાવવા. દુરપયોગની સાળીતી મળે ત્યારે જ તે રદ થઈ શકે, અને જે પ્રાંતિક હકુમતમાં તે આપવામાં આવ્યા હોય તે આખી હકુમતમાં તે (પરવાના) ચાલવા જોઈએ.

(ધ) હિન્દમાં લશ્કરી કોલેજ (પાઠશાળાઓ) સ્થાપવી, જ્યાં કાયદામાં બ્યાખ્યા આપ્યા પ્રમાણે હિન્દના દેશીઓને હિન્દી ફોર્મમાં (શક્તિ અને લાયકાતે પ્રમાણે) કમીસન્ટ અથવા બીન કમીસન્ટ અધિકારીઓ તરીકે લશ્કરી કારકીર્દિને માટે કેળવણી અને તાલીમ આપવામાં આવે.

(ચ) હિન્દના લોકોમાં, ખ્રિસ્તમાં જે તેવી, સ્વયંસેવકો બનવાની બ્યાપક પદ્ધતિની સત્તા આપવી અને તેને ઉત્તેજન આપવું.

બહોલો.

(છ) સરકારના વસવાટ કરીને નહિ રહેતા યુરોપીયન અને યુરેઝીયન નોકરોને હુડીઆ-મલુના બહોલોનું લશ્ચું અપાતું બંધ કરવું.

ઈંડીયા કાઉન્સીલ.

(જ) હિન્દી પ્રધાનની કાઉન્સીલ કાઢી નાખવી.

પ્રાંતિક ધારાસભા અને હાઈકોર્ટ (પંતબ).

(ઝ) પંતબમાં ન્યાયની હાઈકોર્ટ અને પ્રાંતિક ધારાસભા સ્થાપવાં.

છાપેખાનાંનું કમન.

(૧) બ્રિટિશ વહીવટ હેઠળના દેશી રાજ્યોના પ્રદેશમાં છાપખાનાને માટે હુકમો મારનાર હુકમ હિન્દી સરકારે વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૬૧ ની ૨૫ મી જુને કર્યો છે, તે અવગણી, નિરંકુશ, અને હાનિકારક છે અને સાચા મુતસદી-પણાથી અને પ્રબળી સ્વતંત્રતાથી વિરુદ્ધ છે, તેને પાછો ખેંચી લેવો.

ગરીબાઈ, દુષ્કાળ, અને ઉપાયો.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સમગ્ર હિન્દમાં ન્યૂનાધિક સખ્ત દુષ્કાળ પડેલો છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ ચોક્કસ ફરિયાવે છે, અને એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, કેટલાંક વર્ષોથી દેશની દોષત્રનો જે સુધારો થાય છે, અને સરકાર

દિવાની અને સરકારી જમીન ખાતામાં હાથકામીની સંસ્થાની નિતિ અનુસાર છે તેને પરિણામે અતિ ઓછા વેરના અને ભારે મહેસુલથી લોકો ધણી ગરીબ થઈ ગયા છે, તે ગરીબાઈને આ અને હાથકામીનાં વર્ષોમાં પડેલા અન્ય દુષ્કાળો આભારી છે; અને તેથી લોકો એટલા બધા ગરીબ બની ગયા છે કે, તંબોરો સ્પર્શ થતાં વેંતળ તેઓ નિઃસહાય બની જાય છે; અને રાજ્ય તરફથી તેમને ખોરાક પૂરો પાડવામાં ન આવે અથવા ખાનગી દાનની સહાય ન મળે તો તેમનો નાશ થવોજ જોઈએ. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર દુષ્કાળો ફરી ફરી ન પડે તેના સ્વ કપાય એવી સંસ્થાની નિતિ સ્વીકારવામાં છે કે, તેથી કસ્ટર અવરજ યાવ, રાજ્યની સંપત્તિ કસ્ટરથી જળવાઈ રહે, જે દેશી અને સ્થાનિક કલાઓ અને ઉદ્યોગો વ્યાવહારિક રીતે નષ્ટ થયા છે તેમનો વિકાસ કરે અને અર્થાર્થિક કલાઓ અને ઉદ્યોગો દાખલ કરવામાં સહાય આપે.

“ તે દરમિયાન મત્સ્યની જાંજી બચાવવાની અને મત્સ્યનું દુઃખ ઓછી કરવાની પવિત્ર ફરજનું સરકારને કોંગ્રેસ સ્મરણ કરાવશે, (આજ દુષ્કાળના “ કોડ ” ની કલ્પે કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર પગારી અને ખોરાક નિષે પૂરતી નથી, અને દરમિયાન કામના સંબંધમાં જુલમી છે), અને દુષ્કાળ વીમા ફંડ (ફેમીલ ઇન્સ્યુરન્સ ફંડ) ને તેની મૂળ સ્થિતિમાં પાછું મુકીને (તેને જોડે હોસાળ રાખીને) પોતાનાં વચને પાળવાની અને તેના મૂળ ઉદ્દેશ-દુષ્કાળ-પીડિત લોકોની તત્કાળ સહાયને માટે તેના ઉપયોગ કરવાની સરકારને વિનંતિ કરે છે.

આ દારૂ સમયે આ દેશમાં ઇન્ડિયન ખાનગી દાન પુષ્કળ આવે એમ છે તે જોતાં, અને પીડા પામનારાઓના ગ્રેટા વર્ગને ખાનગી દાનથી પહોંચી શકાય એમ છે, એનો વિચાર કરતાં હિન્દી સરકાર માર્ગમાં જે અંતર્યા નાખે છે તેની સાથે આ કોંગ્રેસ પોતાનો ખાસ અણગમો દર્શાવવા માગે છે, અને આ કોંગ્રેસ આશા દર્શાવવાનું નમ્રનાપૂર્વક સાદસ કરે છે કે, જે બાબતમાં લોડ લીટનની સરકારે કોલો દુઃખદાયક ભૂલનું આ પ્રસંગે પુનરાવર્તન કરવામાં નહિ આવે.

૧૩. કસ્ટર કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના વધારે ગરીબ વર્ગોની શોચનીય સ્થિતિ તરફ સરકારનું ધ્યાન ખેંચવા આ કોંગ્રેસ એવાર ફરીથી માગે છે, એમાંના પૂરેપૂરા ચાર દરોડ, ઉચ્ચ અમલદારી પ્રમાણ અનુસાર સાધારણ વર્ષોમાં પણ ભૂખમરાની અણીપર દુઃખ જીવન ગાળે છે, અને તેમની સ્થિતિ સુધારવાને માટે ખીન પગલાંની સાથે સાથે આ કોંગ્રેસ નીચે પ્રમાણે લઘામલ્લ કરે છે:

(૧) કે, દેશના જે ભાગોમાં હાથકામી જમાનની નથી ત્યાં તે દાખલ કરવી અને હિન્દના જે ભાગોમાં હાથકામી જમાનની દાખલ કરવી ઇચ્છનીય ન હોય ત્યાં મહેસુલ પુષ્કળ વધારવાની સાથે અંકુશ મુકવા, જેથી કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે એટલું રેવત પાસે રહે.

(૨) કે, ખેતીવાડીની એક સ્થાપવી, અને ખેતીવાડીની યોજનાના કાર્યકારી રૂપે યોજના આપવામાં વધારે સરળતાઓ કરી આપવી.

(૩) આવક વેરના કાયદા હેઠળ નાખવા એવું ઓછામાં ઓછી રકમ પાંચસોથી વધારીને એક હજાર જેટલી કરાવવી.

(૪) પારિસાધિક શાળાઓ સ્થાપવી જોઈએ અને સ્થાનિક દેશી કારીગરીઓને પોષણ આપવું જોઈએ.

કેળવણી.

૧૪. કસ્ટર કરવામાં આવે છે કે, એવો સમય આવી પહોંચ્યો છે કે, હાથકામી માત્ર પરિક્ષાઓથી આપવામાં આવે છે તેના કરતાં વધારે થોડી સરળતાઓ ઉચ્ચતર કેળવણી અને ખુદિના ઉચિત વિહારને માટે અત્યંત આવશ્યક છે તેથી આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, કલકત્તા, મદ્રાસ અને મુંબઈની સારદાપીઠાની સ્થાપનાના કાર્યકારો એવી રીતે સુધારવા જોઈએ કે શિક્ષણ આપવાની ફરજે જાણ કરવાની અને વિદ્યાને વધારે વિસ્તૃત ફ્રેઝ આપવાની વ્યવસ્થા યાવ, અને સામાન્ય રીતે ચાલુ જમાનાની આવશ્યકતાઓને તે સંતોષે યાવ.

પરદેશ ગમન.

૧૫. હિન્દના અને આસામના સર્વ ભાગો

વચ્ચે વ્યવહાર ચલાવવાની સમ્મત એતા આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, એવો સમય આવી પહોંચ્યો છે કે ૧૮૯૩ ના સાતમા કાયદા પ્રમાણે સુધારવામા આવેલો ૧૮૮૨ નો ઇન્ડિયન એમ્પ્લોયમેન્ટ પ્રાયમ કાયદો રદ કરવો જોઈએ.

કાયમની જમાબંદી

૧૭. કરાવ કરવામા આવે છે કે, જે પ્રાંતોમા જમીન રહેસુદાની આકબી સુદ્દી હતી ત્યાં જમાબંદીની સુત અત્યાર સુધી હતી તેમા ઘટાડો કરીને કુદી સુદ્દો કરવાની સરકારની શાખ્યનીતિ સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો સખ્ત અણુગમે દર્શાવે છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, લાખી સુદ્દો સુધી, કમમા કમ સાઠ વર્ષો સુધી, જમાબંદી ચાલવાની ખાત્રી આપવી જોઈએ.

પ્રતિનિધિત્વ

૧૮ કરાવ કરવામા આવે છે કે, મ ય પ્રાંતો તરફથી વડી ધારાસભામા એક સંચયની નીમણૂક કરવાને માટે સ્થાનિક સરખાઓને ભગમલો કરવાનું કલા વિના હિન્દી સરકારે એવી નીમણૂક કરવામા જે અવળી નીતિ ગ્રહણ કરી છે તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણુગમે ભાર દબને જાહેર કરે છે, અને અતઃકલ્પપૂર્વક આશા રાખે છે કે, સરકારે બચાલ, મદ્રાસ, મુબાઇ અને વાયબ્ય પ્રાંતોને જેલુ પ્રતિનિધિત્વ આપ્યું છે તેજા પ્રતિનિધિત્વ મધ્ય પ્રાંતોને આપવાને માટે સરકારે સીધા પગલા ભરવાની કૃપા કરશે.

અર્થ કમીશન.

૨૦ કરાવ કરવામા આવે છે કે, કોંગ્રેસના સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી રા હિન્દા એક્સલ પાચ્છાને અર્થના સાહી કમીશન સમક્ષ જુલાની આપવાને મુબાઇ પ્રેસીડેસી એસોસીએશને મોકલ્યા છે તે તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાની સતો

યની લાગણીની નોધ લેવા ઉપર છે, અને કોંગ્રેસને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, જે પ્રાંતોની તપાસ થવાની છે તે વિષે રા વાચ્છા તેના (કોંગ્રેસના) અભિપ્રાયો સુધ્ધ પ્રકારે અને થોડા રીતે દર્શાવશે.

પાચ્છામેન્ટ પ્રતિનિધિત્વ

૨૧ કરાવ કરવામા આવે છે કે, હિન્દની પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે આ કોંગ્રેસ રા કાલાભાઈ નવરોજી પર પોતાનો સંપૂર્ણ અને અખલિત વિશ્વાસ એકવાર ફરીથી દર્શાવે છે, અને આશા રાખે છે કે તેમના નૂતા સેન્ટ્રલ ફીન્સાન્સરીના મતદાર મંડળ તરફથી અથવા અન્ય કોઈ ઉદાર પક્ષના મતદાર મંડળ તરફથી તેમને ફરીથી સુદી કાંઠવામા આપશે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૨ કરાવ કરવામા આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાન પત્ર " ઇન્ડિયા " ના, અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીની કોફીસના ખચને માટે રૂ ૧૦,૦૦૦ ની રકમ કાઢી આપવામા આવે છે, અને હમણા અથવા હવે પછી, કમિટીમા કરાબ્યા પ્રમાણે નૂફા નૂફા મંડગોએ ૧૮૯૭ ના વર્ષને માટે ફાળો આપવો.

સામાન્ય.

૨૩ કરાવ કરવામા આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ આવતા વર્ષને માટે મી એ એ હુમને જનરલ સેક્રેટરી અને રા ડી ઇ વાચ્છાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી ફરીથી નીમે છે.

૨૪ કરાવ કરવામા આવે છે કે તેરમી કોંગ્રેસ ૧૮૯૭ની નાતાલના દિવસ પછી હવે પછી કરાવવામા આવે તે દિવસે અમરાવતી-વરાડમા મળશે.

તેરમું પ્રકરણ.

તેરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૫, ૬ ૧૮૯૭ની ૨૭ મી, ૨૮ મી અને ૨૯ મી ડીસેમ્બરે અમરાવતી-વસાહમાં તેરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બેઠક મળી હતી. દુ ખના દારણ વર્ષમાં ૧૬૨ પ્રતિનિધિઓ હાજર થયા હતા. હવેશના કરતાં સંખ્યા વધારે નાની હતી, પરંતુ કોંગ્રેસ ભરવાના માર્ગમાં અધિકારીઓએ દરેક સહય મુશ્કેલી ઉભી કરી હતી. તેણે એક દારણ એ હતું કે, મી. રેડ અને લેફ્ટનન્ટ એચર્સ્ટનાં ખુન થયા પછી પ્રમુખ વહેમ અને તિરસ્કાર ફાટી નીકળ્યા

હતા, અને બીજું દારણ એ હતું કે 'પ્રેમના પ્રથમ વર્ષમાં' 'હવેરેન્ડાઈન' બેસાડવામાં આવી હતી. અધિકારીઓ કોંગ્રેસ ભરાવા રેશે કે કેમ, એ વિષે પણ સહેલ રહેતો હતો, પરંતુ સ્વાગત સભાએ બતાવેલી અડગતા અને પોતાની વ્યવસ્થાઓમાં તેમણે લીધેલી કાળજીને લીધે અંતે વિજય મળ્યો. પ્રતિનિધિઓ નીચે પ્રમાણે હતા

મદ્રાસ	૩૮
બંગાલ	૩૩
મુબાઈ	૧૭
વરાહ, મધ્ય પ્રાંતો અને સીકંદ્રાબાદ	૫૬૩
વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા	૧૦
પંજાબ	૧

૧૯૨

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ રા. આર્પર્ડેએ કોંગ્રેસને આવકાર આપ્યો, અને લાખા સમય ગયા હિન્દે નહિ જાણેલા અત્યંત નકારા વર્ષનું દુઃકમાં વર્ણન આપીને તેમણે પ્રારંભ કર્યો, દુષ્કાળે દેશમાં ફેર વર્તાયો છે, સેંકડો વર્ષો થયાં

સર સી શંકર નાયર
તેરમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

અપરિચિત સ્વરૂપમાં રૂઝેમ ફાટી નીકળ્યો છે, હાનિકર સરહદ પરના વિગ્રહે નાણાંની સ્થિતિ વિષે મુશ્કેલી ઉભી કરી છે, જળની રેલો, આગ્રો. અને ધરતીક થોએ આપણા ત્રાસમાં ઉમેરો કર્યો છે. આટલી બધી કુદરની આપત્તિ-ઓથી થયલા દુ ખને દૂર કરવાને સરકાર અને પ્રજા સુસંપૂર્ણ પ્રયત્નો કરી હતી, તેવામાં પુનામાં કરવામાં આવેલાં બે "શોચનીય ખુનોથી" સરકારમાં અવિશ્વસ હતપત્ત થયો, કદિપત ફેલાઈ

ગયલા કાનનાથી ત્રાસ ફેલાઈ ગયો, રાજ્ય વરફાવી ફેાજદારી કામ ચાલવા લાગ્યા, 'અણધાર્યા ફેાજદારી' ફેાવાયા, અને ફેાજદારી કામ ચલાવવાની રીતમાં સુધારો કરવાની ફરજાસ્ત થઈ; તે વર્ષમાં એકજ હજારબસ વાવ ૧૮૫૮ નો ટંકરો આપનારનો (નામદાર મહારાણીનો) મહોત્સવ હતો. કોંગ્રેસના પ્રમુખની ફરજાસ્ત સુધવા પી આસા તેમણે માન. બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીને રી

સરકારના પ્રતિદારક વસણુની ગણીરતા, અને આપણા વિચારોમાં માર્ગદર્શન કરાવવાને એક મુલસદીની આવરયદતા બાણુ બેનરજીએ શોડા રાખટોમાં કહી, અને "કોંગ્રેસ હીલચાલના એક સંભાવિત અને ઉદારચરિત અમેસર" માન. રા. સી શંકરનાયરની ફરજાસ્ત મુખી.

રા એમ ની બેરોએ અનુભાવન આપતા હણુ કે, ખાસ કરીને આ વર્ષે આપણા પ્રમુખમાં કોંગ્રેસ પ્રતિ દૃઢ લક્ષિ, નિર્સંક વફાદારી, અને નિષ્કલંક અજલ ચારિત્રની આપણે જરૂર છે. એ શુણો સચવાયલા પ્રમુખમાં આપણા નેવામાં

આવે છે. પંડિત મહનમોહન માલવીય અને રા. સી. એચ. સેતલવડે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને અત્યંત ઉમંગપૂર્વક કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યા.

પ્રમુખે પ્રારંભના મહારાષ્ટ્રીના મહોત્સવ વિષે, મોહન સુંદર સબો કહ્યા, અને ત્યાર પછી કેળવાયશા હિન્દીઓના આખા વર્ગ સામે એંગ્લો-ઇરીઅન વર્તમાનપત્રોના એક વિભાગે રાજ્યદ્રોહની ખૂબ અચાનક ઉઠાવી હતી તે વિષય હાથમાં લીધા. અંગ્રેજ પ્રોફેસરો પાસે અંગ્રેજ સાહિત્ય શિખનાર, અંગ્રેજ ઇતિહાસનું અભ્યાસ કરનાર, અંગ્રેજ પુસ્તકો, વર્તમાનપત્રો, માસિકો વિગેરે વાંચનાર વર્ગ "હર્બલ, હકકો, અને જાણના અંગ્રેજ વિચારો પ્રાપ્ત ન કરે, એવો વર્ગ અશક્ય છે," એમ તેમણે કહ્યું. આપણે ભણીએ છીએ કે, વર્ગ અને ભત્રીના ભેદો, અવનતિ અને દુઃખ ઇંગ્લાંડમાં સ્વતંત્ર સંસ્થાઓએ દૂર કર્યા હતા, અને આપણે માનીએ છીએ કે એવી સંસ્થાઓનાં એવાં પરિણામો અર્થાયાં આવશે. પ્રતિનિધિત્વવાળી સંસ્થાઓની હિન્દને ના પાડવામાં ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસમાં ઉમદામાં ઉમદા પુરેષોએ જે સિદ્ધાંતોને માટે પરિશ્રમ કર્યો છે, અને પોતાનું લોહી રેલ્યું છે, તે સિદ્ધાંતો પ્રતિ દર્શક કરવા સમાન છે. ઇંગ્લાંડ પોતાની શાળાઓ બંધ કરી રાહ્યું નહિ. તેમજ જીવનની નિંદા કરનારાં વર્તમાનપત્રોને અટકાવી રાહ્યું નહિ. દેશદ્રોહી તરીકે યાલેસનું મસ્તક કાપી નાખવામાં આવ્યું હતું, છુસને માથે ઘોર ખુનો ગુન્હો હતો, અને એંગ્રેજ અને અન્ય આધારીરા અંગ્રેસરોને અંગ્રેજ સરકારે રાજ્યદ્રોહને માટે દત્ત કર્યા હતા, તેમની ગી. એંગ્રેજેન સ્તુતિ કર્યા કરતા હતા. "અંગ્રેજ લાપામાં ફસીલો કરીને મનુષ્યને ગુલામ બનાવી દેવો અશક્ય છે." તેથી આપણે બ્રિટિશ રાજ્ય ચાલુ રાખવાની ઇચ્છા ધરાવીએ છીએ, એથી કરીને દુનિયાની સ્વતંત્ર અંગ્રેજ-જાણતી પ્રજાઓના સમૂહમાં હિન્દ પોતાનું સ્થાન લે.

બીજે મરતા હિન્દને એટલિટને અને અન્ય દેશોએ મોહલાવેલી અનુપમ સદાયનો ફૂલસડા પૂર્વક સ્વીકાર કરતાં પ્રમુખે કહ્યું કે, જે સહિત

રાહત આપવા ચાહે છે, તે (સહિત) નો ઉપયોગ દુષ્કાળોનાં દારણો દૂર કરવામાં કરવાની જરૂર તરફ આપણે દર્શક કરી રહ્યા નથી. "આ દુષ્કાળોનું મૂળ હિન્દની મોટી ગરીબાઈ છે." મદ્રાસમાં સારી મોસમમાં ૨ કરોડ ૮૦ લાખની વસ્તીમાં ૫૦ લાખને અનાજ મળતું નથી. તે ચાલુ રહેશે? હાથમની જમાબંદી અને (ખર્ચમાં) કાપકાપ એ જે સુધારા આવશ્યક છે. પછો ખર્ચ એવા વિચારને આભારી છે કે, અંગ્રેજે ચઢીયાતા છે, હિન્દને તલવાર વડે કળાતમાં રાખી રહ્યા છે. "આપણને એ વિચાર તિરસ્કારણીય છે, અને તેથી હાથમાં અને સરકાર સમક્ષ સમાનતાને માટે આપણે આગ્રહ કરીએ છીએ આ ભેદો આપણી વફાદારીને કલંકિત કરે છે, કોમી વિચારોના અત્યંત ગ્રિમ સ્વરૂપને પુષ્ટિ આપે છે, હિન્દીઓને ઉત્તરની ભત્રીની જગ્યાપર ધસી આવે છે, અને આપણા પુરુષાર્થનો સાત રીતે નાશ કરે છે."

"આપણા પોતાના દેશમાં આપણી અવનત સ્થિતિ છે તેથી સંસ્થાને આપણી તરફ ખરાબ વર્તન રાખે છે તે યોગ્ય છે.... આ ભત્રીના પ્રત્યે વિશેષ છુછાટ મુકવી શક્ય નથી આપણું ચાલશે ત્યાં સુધી કેહ પણ સમાધાની સ્વીકારી શકાયે નહિ સંપૂર્ણ સમાનતા માટે આપણે આગ્રહ કરવો જોઈએ અસમાનતા એટલે ભત્રીનું ઉત્તરતાપણું-રાષ્ટ્રીય અવનતિ. તેથી અંગ્રેજોને આપણમાં આવેલા સર્વ વિવાદો દંકોની પ્રાપ્તિ, અને હિન્દીઓ તરીકે હોતવી લેવામાં આવેલા દંકો પાછા લેવા એ આપણી નેમ હોવી જોઈએ."

પછી પુનામાં પ્લેગ સામે લેવાયેલા ખર્ચવાળી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખ અને કોપ, હિન્દુઓ અને મુસલમાનોનાં શહેરોમાં સ્ત્રીઓનાં જોરડાઓમાં સીપાઈઓનો બળાટાદે પ્રવેશ, અને શુદ્ધ-દેવ-સ્થાનોમાં તેમનો પ્રવેશ, એ સર્વ દંકીત પ્રમુખે કહી પુનાના એ અંગ્રેસર સરદાર રા નાટુએ સરકારને નિયમસર લેખી દર્શાવી કરીને વચ્ચે પડવાની વિનંતિ કરી હતી અત્યાચારો ચાલુ રહ્યા અને પ્લેગ દમિગીના પ્રમુખનું ખુન કરાયાં આવ્યું એંગ્લો-ઇરીઅન વર્તમાનપત્રોએ દેશી વર્તમાનપત્રોપર અને જનવાચકા હિન્દીઓ પર હુમલા કર્યા, "મોદે હુઓ મારવાના કાચકોની

મેટ્રીકી માગણી કરવામાં આવી, દિન્દીઓને ફેવરણી આપવાની નીતિ વિષે સંકેત જતાવવામાં આવી; ઇંગ્લેન્ડનાં વર્તમાનપત્રોને ઉદ્દેશી કરવામાં આવી, અને યુરોપીઓમાં ઢાંઢાકાર બ્યાપી ગયો. " પતિજ્ઞાન શોચનીય આબુ. નાટુ બાઈઓને પકડવામાં આવ્યા અને કામ ચલાવ્યા વિના ફેદખાનામાં નાખવામાં આવ્યા. લો. આ તિલક અને દેસી વર્તમાનપત્રોના બે તંત્રીઓ સાથે કામ ચલાવવામાં આવ્યું. એક ન્યાયાધીશ અને ૬ યુરોપીઓ તથા ત્રણ હિન્દીઓની બનેલી ન્યુરી સમક્ષ લો. મા. તિલક સાથે કામ ચાલ્યું, અને અલગત ૭ વિરુદ્ધ ત્રણ મતે તેમને ગુલેશ્વર કરાવવામાં આવ્યા, અને એક સામાન્ય ગુલેશ્વરની ખાફા તેમની સાથે વર્તન ચલાવવામાં આવ્યું. કરવામાં આવેલી ફર્માનોના પાયા વિષે પૂછાયલા પ્રશ્નોના સરકારે પ્રત્યુત્તર આપ્યો નથી. પરંતુ હિન્દ તે પ્રશ્ન પૂછી રહ્યું છે, અને ભવિષ્યની પ્રશ્ન તે પૂછશે. પ્રગતિ અટકાવવાનો ચત્ત કરવાથી કાંતો ' જમીનની નીચિના માર્ગો (ચુપ્ત માર્ગો) શોધવાની ફરજ પડશે અથવા તે છલકાઈ જશે. "

" દિન્દુસ્થાન જેવું છે તેવું ને તેવું રહેવા દઇને આપણે સંતુષ્ટ બનીશું, કે તેને ઉચ્ચતર સપાટીએ આજુવાને આપણાથી બની શકે તેટલા સર્વ પ્રયત્નો કરીશું? પરાધીનતાના, અરે આપણે કહીશું, હુદામગિરીનાં વર્ષોએ હિન્દી પ્રભુત્વ બળ સુધી નાખ્યું છે, તેની અભિવૃદ્ધિ ઠાંગણી બનાવી દીધી છે, અને તેમાંનાં સર્વ ઉમદા અને ભવ્ય તત્ત્વો નષ્ટ થઈ છે, અને વર્તમાન પળે દિન્દુસ્થાનની જે સ્થિતિ છે તેના કરતાં કાંઈપણ કાળે તેની વધારે સારી સ્થિતિ થવાની હોય અને પ્રભુઓની પંક્તિમાં તેણે ઉચિત સ્થાન લેવાનું હોય તો તેના કેળવાયલા અને સુધરેલા પુરોવાના ઉત્સાહી પ્રયત્નોનેજ તે સંપૂર્ણ આભારી હોવું જોઈએ. "

દમનનાં પરિણામો વિષે વડાની ચેતવણીએ તરફ દુર્લક્ષ કરવામાં આવ્યું, અને પ્રતિને જમીનની નીચે ઢાંઢી કાટવામાં આવી. લો. આ તિલકનું દીવ હકનું ચર્ચ થયું, પણ તે ભવશીત થયા નહિ, અને સ્વતંત્રતાને ભલિ આપનારાઓમાં તેમણે પોતાનું સ્થાન લીધું. પુનામાં ખેત્ર વિષે આત્યાચારો થયા, નાટુ સરદારોએ તપાસ કરવાને

માટે ન્યાય પુરસ્કર અપીલો કરી તેને જવાબ કામ ચલાવ્યા વિના તેમને ફેદ કરીને આપ્યો, કેમકે કામ ચલાવ્યું હોત તો તેમની ફર્માનોનું સત્ય પૂરવાર થાત અને વર્તમાનપત્રો સાથે ગેર હકાવણુ ભરી રીતે કામો ચલાવવામાં આવ્યાં, તે દિવસથી ઉદામ પક્ષનો જન્મ થયો ગણાય.

વિષય નિર્ણાયક સભા મંજુર કરવામાં આવી અને કોંગ્રેસ મૂલતની રહી.

બીજે દિવસે નિયમિત કાર્યનો પ્રારંભ થતાં સરહદ વિષેની રાજ્યનીતિ સામે અણગમો દર્શાવવામાં આવ્યો, અને વિનતિ કરવામાં આવી કે, રાહી રાજ્યનીતિને માટે આ સરહદ પારની ચકાઈઓની આવશ્યકતા હોય તો બ્રિટિશ ખાનગીને ઘણાં ખર્ચે વેઠવે જોઈએ. રા. જી. ઇ. વાચાએ ઉપરના અભિપ્રાયો દર્શાવતા પ્રથમ કરાવ રજૂ કર્યો, અને તેમણે કહ્યું તેમ જો વિષય ખરેખરે હુકાઈ ચલેલો હોતો. સરહદપરના વિગ્રહોથી થતા ભરકરી ખર્ચ સામે દર વર્ષે આપણે અણગમો દર્શાવ્યો છે. કરાવને રા. જી. સુચનન્ય આયરે અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બીજે કરાવ પહેલાં કરાવ સાથે શુધાઈ ચલેલો હોતો, અને હુકાઈ તથા ખેતશી થયેલું કુખ્ય જોતાં તે વખતે ચાલતા વિગ્રહના ખર્ચમાં સંજીન ફાળો આપવાનું બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટને તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું. બાજુ બેકુદનાથ જેને તે રજૂ કરતાં કહ્યું કે, હિન્દમાં લોકો શ્રેય કમાય છે અને શ્રેય ખાત્ર છે, અને હુકાઈને હિન્દના તાણા ખાતાની સ્થિતિ અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખી છે; તદુપરાંત ખર્ચ કમીરાન સમક્ષ પડેલી જુઠાની જોતાં બ્રિટન પોતાનો ભાગ ઉપાડી શેશે એવી આશા રાખવી ન્યાયયુક્ત છે. રા. જેશીરામે અનુમોદન આપ્યું અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. તેમાં એવો વધારો કરવામાં આવ્યો હતો કે, જે જે કરાવોની એક અરજ પાર્લામેન્ટને મોકલી આપવી જોઈએ.

પંડિત અદનમોહન માલવીયાએ ત્રીજે કરાવ રજૂ કર્યો, જેમાં, તેમના કથન અનુસાર, અંદાજ પત્રોપર અતઃ અપવાના હકક વિષે, ભરતી અને દીવાની ખર્ચ ઘટાડવા વિષે, બ્રિટન અને હિન્દના

સામાન્ય લોકોને માટે કરવામાં આવેલા સર્વ ખર્ચો, તેમની વચ્ચે વહેંચી લેવા વિષે પૂર્વગામી કોંગ્રેસોમાં ઉચ્ચારાયેલા અભિપ્રાયોનું તારતમ્ય આવેલું છે. શ્રદ્ધાદેશ ખાલસા કરવા માટે, વિદેશીય વિમુક્તિ માટે હિન્દને નાણાં આપવાં પડે છે; આવા ખર્ચો સામે મત આપવાને ઈંગ્લીશ કન્ટ્રીસમાં સંધિ હિન્દી પ્રતિનિધિત્વ મળવું જોઈએ, શા. હીરેન્દ્રનાથ હોતે અતુમોદન આપતાં કંઈ કે, ખર્ચ કમીશનનું કેટલુંક પરિણામ સારું આવ્યું છે, કેમકે તેના સરકારને હિન્દની ગરીબાઈની ખાત્રી થઈ છે, અને કોથી હિન્દી નાણાં ખાતાપર અસરકારક અંકુશ સ્થપાવો જોઈએ. કરાવને વિશેષ અતુમોદન અપાઈું અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

“ગણતરી કરાવ” યોગ્ય પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં હઠાપણાઓ સુધારો કરવામાં આવ્યો, કેમકે પૂર્વગામી કોંગ્રેસોમાં તેની સંપૂર્ણ ચર્ચા થઈ ગઈ હતી; તેજ કારણને લીધે જાહેર નોકરીના કમીશન વિષે પાંચમો કરાવ અને ઈંગ્લીશ રાજ્યોમાં છાપખાનાને હુકો મારવા વિષે છઠ્ઠો કરાવ રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યા. કાયમની જાખબંદી વિષે સાતમા કરાવ વિષે પછું એને રીતે ગ્રહણ કરવી જોઈતી હતી, પરંતુ મી. જૈન આદરે લાંબું બાપલ આપીને તે રજૂ કર્યો, અન્ય ત્રણ વક્તાઓએ તેને અતુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

શા. જી. ચૌધરીએ આઠમો કરાવ કહ્યું કર્યો તે કરાવ પણ ધણી જીનો હતો, ન્યાયી અને કારોબારી ફરજને ભૂંડી પાડવા વિષે-અને શા. સી. એચ. સેતલવડે લાસકારક રીતે બતાવી આપ્યું કે, માન. શા. હીરોજ રાહ ગ્હેતા અને બાણુ કંત બંનેએ યોજનાઓ ઘડી કાઢી છે, તે પરથી માલુમ પડે છે, એ સુધારાનો અમલ કરતાં વિશેષ ખર્ચ કરવાની જરૂર નથી. કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. (ખર્ચની) કાપકૂપ અને સુધારાની રાજ્યનીતિની માત્ર દુષ્કાળનું કારણ દૂર થઈ શકે એમ છે, એ વિષે નવમો કરાવ પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

એટલું કામ કરીને કોંગ્રેસ મુલતવી રહી. નીચે દિવસે પ્રારંભમા પ્રમુખે પ્રમુખ સ્થાનેથી

દસમો કરાવ રજૂ કર્યો, જેમાં દુષ્કાળમાં રાહત આપવાને ઘેટ બિટન, સંસ્થાનો અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સે આપેલી મદદ માટે, અને વળી અંગ્રેજો અને હિન્દીઓએ કરેલી સેવાઓ માટે આભાર આનવામાં આવ્યા હતા.

હૃદયતા સાચી અને યોગ્ય હતી, પરંતુ ૧૮ મી સદીમાં “જે હિન્દની જમીનનાં કણસ-લાંથી દુરની પ્રજાઓને નિર્વાહ થતો,” તે હિન્દ ૧૬ મી સદીમાં લીખારી બનીને વધારે સુખી પ્રજાનાં દ્વાર આમળ રાહસી માગે, એ વિચારથી હૃદયમાં દુઃખ થાય છે.

અગીઆરમા કરાવમાં કારોબારી સભાઓમાં એને જાહેર ત્રણ સરકારની, અને એક સરકાર બીન-સરકારી રાજવાની માગણી કરવામાં આવી હતી; તે કરાવ માન. શા. એન. મુખખારાએ રજૂ કર્યો. પ્રત્યેક કારોબારી સભામાં એક હિન્દીને રાજવાની આવશ્યકતા તેમણે બતાવી, અને દીક્ષા કરી કે, બ્રિટિશ હિન્દમાં ઉચ્ચ નોકરી નહિ મળી શકવાથી દિવાન બહાદુર શ્રી નિવાસ રાધવ આચંબર જેવા પુરુષને વડોદરા જવું પડ્યું હતું, અને સર દી. આધવરાવ જેવાને એક પછી એક ત્રાવણકોર, વડોદરા અને ઇલોર જવું પડ્યું હતું.

શા. એન. સી. કેડરે અતુમોદન આપ્યું અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

માન. બાણુ સુરેન્દ્રનાથ જનરલએ બારમો કરાવ રજૂ કર્યો, ૧૮૧૮, ‘૧૬, અને’ ૨૭ ના રેગ્યુલેશન્સની રૂપે સરકારને આપેલી ખાસ સત્તાઓ વિષે તે હતો. અને તેમાં મુખ્યત્વે સરકારનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું હતું કે, તેમણે પાંચ માસ સુધી કેદખાનામાં રાખેલા નાટુ સરદારોની સામે કાંતો કામ ચલાવવું અથવા છોડી મુકવા (હજી સુધી હિન્દમાં આ આ લથાનક સત્તાને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, અને જેની પર સરકારને વહેમ આવ્યો હોય તેને વારંવાર અધાનક દરિયા બહાર ઉપાડી જવામાં આવે છે, તે અદરશ થઈ ગય છે, અને દાદ મળતી નથી.) બાણુ સુરેન્દ્રનાથ જનરલએ જીરુસારૂર્ક બાપલ કહ્યું તે ચોગ્યન હતું:

“પ્રુનીટીવ પોલીસનું સાણું પુનામાં રાજવામાં આવ્યું, તેને આપણે જૂલ ગણીએ

છીએ. લો. મા. તિલક અને પુનાના તંત્રીઓને કેટલાક વખતે આપણે વધારે મોટી જૂથ ગણીએ છીએ. લો. મા. તિલકને માટે મારું હૃદય ક્ષિપ્તોચ્છ્વિત થઈ રહ્યું છે. મારી લાગણીઓ તેમના બંધિયાનામાં તેમની તરફ આકર્ષાય છે. આખી પ્રજા રૂંધેલી છે...અંગ્રેજોએ પોતાને માટે 'મેન્નાકાર્થ' અને 'હેબીગસ કોર્પસ' છતી લીધેલાં છે. એ હકોમાં રહેલા સિદ્ધાંતો તેમના જનજીવન બંધારણમાં જાળવી રખાયા છે. હું કહેતાં અચકાતો નથી કે, જનસંસિદ્ધ હકથી તે બંધારણ આપણું છે; બ્રિટિશ પ્રજા તરીકે આપણે જનના વચ્ચે હોવાથી, બ્રિટિશ પ્રજાના અધિકારો મેળવવાનો આપણને હક છે. એ હકો આપણી પાસેથી કોણ છુટી લેશે? આપણે કૃતનિશ્ચય છીએ, અને આ કોંગ્રેસ પ્રતિજ્ઞા લેશે, તમે અને હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કરાર કરીશું. આ મંડળની બહાર જાહેર થવા દો, હિન્દના જાહેર પ્રજાના મનને જાણ પડેલા દો કે ઇશ્વરના હાથ હેઠળ બ્રિટિશ પ્રજા તરીકેના આપણા હકો આપણને મળી રાશે તેવાં સર્વ સનદરીર સાધનો વડે પ્રાપ્ત કરવાને આપણે કૃતનિશ્ચય છીએ, ને હકોમાં અંગત સ્વાતંત્ર્યનો અનુપમ હક કાંઈ એણે મહત્વનો નથી. "

વીરશિવ અને સત્ય રાબો, ૫૨-૫૩ ૧૮૯૭ માં નેટલા ફલહીન ગયા તેટલાજ ૧૮૯૫ માં, અને હિન્દના એક પ્રજાથી બીજા પ્રજા સુધી તેમનો યોગ થયો નહિ ત્યાં સુધી તે ફલહીન રહેશે. નિત્યની જોડ મહત્વનાં પણ સત્ય છે કે,

" જેઓ હકો ટકાવી રાખે છે, તેઓનેજ હકો હકો મળે છે. "

કુરાળ વક્તાએ સત્ય કહ્યું કે:

" પ્રતિનિધિ બંધુઓ, જન અને માલની સહીસલામતીના મહાન પાયા પર હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યની વિરાજ, પ્રગટ, જાળવર ઉપારવનો આધાર છે. ને કોઈ પણ પળે તમારી મીલકત જપ્ત કરવામાં આવે, અને તમને પકડવામાં આવે, હામ ચલાવ્યા વિના અને પ્રજાસાના એક પણ રાબો વિના તમને મહીનાઓ સુધી કેટલાક વખતે આવી શકે છે અને અમુક આશીર્વાદો શું થાય છે? બ્રિટિશ રાજ્યમાં અંગત સ્વાતંત્ર્ય

અને અંગત સહીસલામતીનાં અર્થિય વચનોનું એ સંચોગમાં શું થાય છે? "

સ. આર. કે. આર. હામાએ કરાવેને અનુ-મોદન આપ્યું, અને લોર્ડ જ્યોર્જ હેમીલ્ટનનું એક સુંદર કથન કહ્યું: " હિન્દમાં, લગભગ એકવર્ણી આપણા વિના દેખીતી રીતે સાંત પ્રજા, પોતાનાથી વિદેશીય વર્ગનાં ખુન કરવાની એક નેમ પોતાની સમક્ષ રાખનાર ગુન્હેગાર પામ્યા સમાન અચાનક ભયંકર બની નય છે. " હિન્દી પ્રધાન લોર્ડ જ્યોર્જ હેમીલ્ટનને દિવાને આમમાં કહેલું આ દુષ્ટકથન હિન્દ વિષેના ટંકા અજ્ઞાનનો એક અધિક પરાવા છે, અને પ્રધાનની પદવીને માટે એવું અજ્ઞાન લાવનાર તરીકે ગણાવું દેખાય છે. ને એ લગભગ કહેલું નેટલું અસત્ય છે તેટલુંજ સત્ય હોય તો એક ગુન્હેગાર પામવાની સામે પણ હામ ચલાવવું પડે છે, હામ ચલાવ્યા વિના અચોક્કસ વળત સુધી તેને કેટલાં રાખી મુકાય નહિ. સ. પી. કેસવ પોસ્તાલજી, મી. આર્ટોર નન્દીજી, અને રા. વી. કે. કાળેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને હાથ. સર્વોત્તમને પસાર કરવામાં આવ્યો.

તેરમો હાથ બાણ કળ્યુ. સી. બોનરજીએ રજૂ કર્યો, તેમાં રાબોદ્રોહના કાયદામાં કરવા મારેલા ફેરફારો સામે અણગમો દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, કેમકે તેથી વાકસ્વાતંત્ર્ય અને વર્તમાનપત્રોના સ્વાતંત્ર્ય પર અસર પડેલા હતા. તે રજૂ કરતાં વક્તાએ કહીધોથી ભરપૂર જ્વસ્વાદાર બાણ કહ્યું, અને દર્શાવી આપ્યું કે, રાબોદ્રોહી કહેવામાં આવતી બાળતોમાં એક હિન્દી સામે આરોપીની ભાષા પણ નહિ સમજનાર અંગ્રેજોની જાણથી સમક્ષ, અથવા રાબોદ્રોહની ધમકી જે સરકારને લાગતી હોય તે સરકારના અધિકારીઓ જલ્દી મેજિસ્ટ્રેટો હામ ચલાવે તેમાં અત્યાય થાય છે. વક્તાના ધારવા પ્રમાણે તે દરજાસ્તોને જાણકારે ધારાપોથી પર ચલાવવામાં આવે, અને તેમણે કહ્યું:

" આપણે બ્રિટિશ જાહેર પ્રજા સમક્ષ જવું જોઈએ. તેમણે પોતાની વડી અને પોતાના નામમાં દેશપર રાજ્ય ચલાવવાને મોકલેલા જોજીટા પ્રજા સામે કેટલું વર્તન ચલાવે છે, અર્થાત

બ્રિટિશ નામ અને બ્રિટિશ સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમને બિલકુલ છાજે નહિ એવા પ્રકારનું વર્તન ચલાવે છે તે આપણે તેમને સમજાવવું જોઈએ. અને જો આપણે તેમને ખાતરી કરાવી શકીએ કે આપણે સાત્ય કહીએ છીએ તો મને સંદેહ નથી કે, બ્રિટિશ પ્રત્ન કોપ કરી ઉઠશે, અને લૉર્ડ એલ્ટન અને તેની કાઉન્સિલના સભ્યો આપણે માટે જે બેઠાઓ તૈયાર કરી રહ્યા છે તેમાંથી આપણને મુક્ત કરશે. ”

૨. કુદોલકરે અનુમોદન પ્રાપ્તતાં સુદર ભાષણ કર્યું, વાપરવામાં આવેલા ટીલા રાખોનો ભય દર્શાવ્યો, અને કહ્યું કે, એ પગલું અવળી રાજ્યનીતિનું પરિણામ છે, અને અત્યંત હાનિકારક છે. પંડિત બિરાન નારાયણ ધારે ૧૮૭૬માં લૉર્ડ હોબહાઉસે લીધેલી એક નોંધ ટાકી, તેમાં તેમણે કહ્યું હતું કે, સમાન ન્યાય આપવાના કોઈ પણ પ્રયાનની સામે એંગ્લો-ઇન્ડિયન વર્તમાન પત્રો “પોઠાર કરી ઉઠતાં, અને ધમકીઓ આપતાં, જેમની સામે સરખાવતાં દેશી વર્તમાન પત્રોની ફર્યાદો નામ બદલકારના જેવી છે.” તેવીજ રીતે સર જેમ્સ ફીલ્ડ જેમ્સ સ્ટીફન્સને અમુક “દેશી મંડળોએ” પૂછ્યું હતું કે, અમે કાયદાનો ભંગ કરીએ છીએ એમ અમે ક્યારે કહી શકીએ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં તેણે કહ્યું: “અંગ્રેજ વર્તમાન પત્રો ખારે ભવ; તેઓ જે કહે, તે તમે કહો; તેમના કરતાં અન્ય કોઈ પણ વધારે અપમાન કરશે, એ અકલ્પનિય છે. ”

૩. બાણેએ સી મનુમદારે આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું કે, વર્તમાન પત્રોની નાની નાની વિંદાઓએ હિન્દીઓ વિરૂદ્ધ સરકારના કાનમાં એટલું બળુ સર રેડ્યું છે, અને તેમાં તે એટલાં બધાં સફલ થયાં છે કે, રાજ્ય પોતે આપણી પર રાજ્યદ્રોહનો આરોપ મુકવા દોરણું છે.

૪. આપણા પૂર્વજોએ પોતાના રાજ્યોના કલિપત દશ્યાણને માટે પોતાનાં જાળકેનાં ઘણીવાર યતિદાન આપ્યાં હતાં તેમના વંશજો આપણે રાજ્યોનાં લોહીથી ખરડાવેલી અને યતિરચયની સ્વતંત્રતા જેમની ટોચ તેમની પાસેથી રાજ્ય-સક્રિત પોંઠાં સિખવાની ના પાડીએ છીએ. ”

બીજા બે વક્તાઓએ કોંગ્રેસમાં ભાષણ આપ્યાં તે પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પોલીસની સત્તામાં વધારો કરવાની દરખાસ્ત વિરૂદ્ધ ૧૪ મે ઠરાવ મી. જૉન આદમે રજૂ કર્યો, અને તે વખતે ધારાસભામાં રજૂ થયેલા ફોલોદારી કામ ચલાવવાની રીતના ખરડાની દૃષ્ટિએ ઘણા લંબાણથી પૃથક્કરણ કર્યું. બીજા ત્રણ વક્તાઓનાં ભાષણો યથા પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હુંક સમયના વિશ્રામ પછી મી. ગ્વેંડરનનું ૮૯ મું વર્ષ પૂર્ણ થતાં તેમને તાર કરવામાં આવ્યો, અને પંબજને ધારાસભા આપવા માટે સરકારનો આભાર પ્રદર્શિત કરનારો, અને તેની મર્યાદાઓ માટે શોક દર્શાવનારો ઠરાવ ૧૫ મે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

સોજમા ઠરાવમાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે, વરાડમાં કારોબારી સભા કાયદા ધટે છે, અને વિનવી કરીકે વડી ધારાસભાએ તે ઘડવા જોઈએ. સત્તરમા ઠરાવમાં આગણી કરવામાં આવી કે, દુષ્કાળ કમીસનના ક્ષેત્રમાં વધારો કરીને વખતો વખત પડતા દુષ્કાળોનાં કારણો અને તે અટકાવવાના ઉપાયોની તપાસ કરવી. ૨૧ મેના નાયકોએ તે રજૂ કરતાં મદ્રાસના ૧૮૫૪, ૧૫, ૭૬, ૭૭-૭૮, ૮૧ અને ૮૭ માં પડેલા દુષ્કાળોની ઉકીર્ત કરી. આ વારંવાર પડતા દુષ્કાળો અટકાવવાને કંઈ પણ કરવામાં આવતું નથી. પાણી પૂરું પાડવાની પદ્ધતિ (ઇરીગેશન) પર જેટલો ખર્ચ કરવામાં આવે છે, તેના કરતાં ચૌક ગણ્યાં વધારે નાણાં આગમણીઓ પાછળ ખર્ચવામાં આવે છે. જો આગમણીઓમાં રોકવામાં આવતા નાણાં પાણી પૂરું પાડવાની પદ્ધતિમાં રોકવામાં આવે તો દુષ્કાળ અદરક થઈ જાય. પ્રીફેસર એ એસ સાહેબે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, વારંવાર પડતા દુષ્કાળોનું મૂળ શોધી કાઢવું જોઈએ અને તેનો નાશ કરવો જોઈએ એક સેલની ગેરવ્યવસ્થાનું એ પરિણામ છે, આગમણીઓથી અંગ્રેજોનાં બચાવને સંદાય મળે છે; પાણી પૂરું પાડવાની પદ્ધતિથી રેશનને સંદાય મળે છે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

૨૧. દાદાભાઈ નવરોજી પર વિશ્વાસ દર્શાવનારો ઠરાવ અદારમે માન. રાય બદાંદુર મી.

આનન્દ ચાલુ એ રજી કર્યો, ખાણ મોતીલાલ વોલે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિશિને હંમેશાની માફક આભાર માનવાનો અને વાર્ષિક રકમ આપવાનો કરાવ ઓગણીસમે અને મી. એ. આ. હુમ અને સ. ડી. ઇ. વાચાને ફરીથી નીમવાનો કરાવ વીસમે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજી કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યા, અને એકનીસમા હાથમાં આગામી કોંગ્રેસની બેઠક મદ્રાસ યુદ્ધમે મુકર કરવામાં આવી.

સ્વાગત સલાતા અસાધારણ કઠિન કાર્યની કૃતેહ માટે તેનો ઉપહાર દર્શાવનારો શાવીરામો કરાવ, અને પ્રમુખનો આભાર દર્શાવનાર ચેવીરામો કરાવ ઉત્સાહપૂર્વક પસાર કરવામાં આવ્યા અને પ્રમુખે પ્રત્યુત્તરમાં થોડાક માયાણુ રાખેહો કહી તેરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું વિસર્જન કયું.

કરવાલો.

લશ્કરી.

૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ ચોતાની કંડી અને ગલીર પ્રતીતિ દર્શાવે છે કે, હિન્દી સરકારની સરહદ પછી વર્તમાન રાજ્યનીતિ સામાન્યતઃ બ્રિટિશ મહાશાળ્યનાં અને વિશેષે કરીને આ દેસના ઉત્તમ હિન્દોને હાનિકર છે, કેમકે તેથી બ્રિટિશ હિન્દી રાજ્યની વર્તમાન સરહદની પેલીમેર નારનાર લશ્કરી ચઢાઇઓ કરવી પડે છે, અને અમૂલ્ય જીંદગીઓ અને નહેર નાણાંનો પુષ્કળ વ્યય થાય છે; તેથી તે બ્રિટિશ પ્રતિનિધિતિ કરે છે કે, આ હુમલા કરવાની રાજ્યનીતિ બંધ કરવી, અને જણાવણું કે, ને આવી ચઢાઇઓ આવરથક માલુમ પડે તો તે શાહી ઉદ્દેશોને માટે હોવાથી તેમના ખર્ચનો મોટો ભાગ બ્રિટિશ જનતાએ આપવો જોઇએ.

૨ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, દુષ્કાળ અને પીડનાં સંદેહોએ આ દેશમાં નાણાંની ચંલીર રીતે કંદેહી બનેલી સ્થિતિને અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખી છે, અને તેના મર્યાદિત સાધનોમાં કાપ-કૂપ કરી છે તે ભેલાં અને વાયવ્ય સરહદની પેલીમેર ઘલાવવામાં આવતાં લશ્કરી

કામો શાહી હિતોના સંરક્ષણને માટે હોવાથી, આ કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે કે, એક બ્રિટન અને હિન્દની વચ્ચે કયા સિદ્ધાંત અનુસાર લશ્કરી ખર્ચનો ફાળો કરવામાં આવે તે નક્કી કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ વર્તમાન વિગ્રહના ખર્ચમાં સંતોન ફાળો આપવાની કૃપા કરશે.

૨. (ક) કરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલા અને બીજા કરાવોમાં સમાવેલી પ્રાર્થનાનો ભમાં સમાવેશ થતો હોય એવી એક અરજી કોંગ્રેસની વતી પ્રમુખની સહી સાથે પાર્લામેન્ટને મોકલવાની આ કોંગ્રેસ પ્રમુખને સત્તા આપે છે.

ખર્ચ કરીશન.

૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ આનન્દ દર્શાવે છે કે, “ હિન્દી ખર્ચ વિષેના શાહી કમીસને ” ચોતાની કાર્યવાહી નહેર પ્રતિ માટે બુદ્ધી રાખવાનો કરાવ કરવાની કૃપા બતાવી, અને વળી હિન્દની તરફથી સંપૂર્ણ વસ્તુસ્થિતિ જણાવવાની તક હિન્દના પ્રતિનિધિ સાક્ષીઓને માનવંત કમીસને આપી તેને માટે તે ચોતાનો આભાર દર્શાવવા ઇચ્છે છે. તપાસના જેતના ત્રણ વિભાગોના સંબંધમાં માનવંત કમીસનના ધોષ્ય વિચારને માટે અત્યંત માન-પૂર્વકે કોંગ્રેસ નીચેની પ્રાર્થનાઓ રજી કરે છે:

(૧) હિન્દી ખર્ચને અંકુશમાં રાખવાની વ્યવસ્થાને માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે કે:— (ક) વાયસરોયની ધારાસભાના બીજા-અમલદારી સભ્યોને હિન્દી પ્રતિનિધિ સીધા પ્રતિનિધિઓ બતાવવાના, અને અંદાજ પૂત્રની કલમે વિષે મુધારો રજી કરવાનો અને સભ્યોના મત માગવાનો હક તેમને હોવો જોઇએ; (ચ) વાયસરોયની અને સ્થાનિક ધારાસભ્યોના સુચાયતા સભ્યોની બલામણુ અનુસાર હિન્દી પ્રધાનની કાઠ-સીલમાં મેલમાદાર અને અનુબવી હિન્દી પ્રતિનિધિઓની પૂરતી સંખ્યાની નીમણુંક કરવી; અને (ગ) હિન્દની નાણાં વિષયક સ્થિતિ તપાસવાને અને તેની પર રીપોર્ટ કરવાને દર વર્ષે દિવાને આમની સીલેક્ટ કમિટી નીચવી.

(૨) ખર્ચની પ્રગતિ વિષે પ્રાર્થના કરવામાં

આવે છે કે, લશ્કરી અને ખેતી લાભ ન આવે એવા ખર્ચ કરી કરે, પ્રજાની આબાદી અને પ્રગતિને વધારવામાં વધારે મોટી રકમો ખર્ચવી, અને ભહેર નોકરીની ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર યુરોપીઓને બદલે હિન્દીઓને નીમવાથી ધણો બચાવ થશે, અને રાજ્યવતંત્ર વધારે કાર્યસાધક બનશે; અને

(૩) ખર્ચના ફાળા પાડવા વિષે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે કે, જેમાં હિન્દ અને મહારાજાના અન્ય ભાગોનાં સામાન્ય હિતો સમાવવાં હોય તે સધળા ખર્ચાનું યોગ્ય પ્રમાણ સારી ખજાનાએ આપવું જોઈએ; અને ખાસ કરીને સરહદની પેલીમેરના વર્તમાન વિમ્મણના ખર્ચાને મોટો ભાગ શાહી ખજાનાએ આપવો જોઈએ. ઉપર, પ્રમુખને સૂચના કરવામાં આવે છે કે, અને તેટલા બોધો વિલંબથી આ કરાવતી એક નકલ પોતાની સહી સાથે શાહી કમીશનના પ્રમુખને મોકલી આપવી.

પહેલાંના કરાવોનું સમર્થન.

૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંબંધ ધરને મજબૂત પણ કરે છે કે: (૧૮૬૬ (૬) (૪) (૪)); પ્રતિક ધારાસભા આપવામાં આવી હતી, એટલે (૪) કાઠી નાખવામાં આવ્યા હતા. અને વળી આ કોંગ્રેસ પોતાની પહેલાંની કોંગ્રેસોની સાથે સંબંધ ધરને પોતાની દૃઢ પ્રતિત્તિ દર્શાવે છે કે,

(૬) (૧૮૬૬. ૧૦.) ભહેર પ્રજાના, મેડીકલ સાયન્સ અને મેડીકલ ધર્મના ક્ષેત્રની ખાતર તેમજ આર્થિક વહીવટના ક્ષેત્રની ખાતર આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી દહે છે કે, (૧) ફક્ત એક જ લશ્કરી મેડીકલ સર્વિસ હોવી જોઈએ, તેની બે શાખાઓ હોવી જોઈએ—એક યુરોપીય લશ્કર માટે, બીજી દેશી સેનાિકો માટે. અને તેમનો વહીવટ એક સરખી રીતે થવો જોઈએ; (૨) દેશની સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની પુનઃ રચના કરીને તેને અલગ અને સ્વતંત્ર મેડીકલ સર્વિસ બનાવવી જોઈએ, તેના વર્તમાન લશ્કરી સંબંધમાંથી તેને સંપૂર્ણ રીતે પુલત કરવી જોઈએ, અને બીજી ચીજો સરખી હોય તે

દેશની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવાનું યોગ્ય વલણ રાખીને હિન્દના અને અન્ય જગ્યાઓના મેડીકલ (ઔષધ) ના ધંધામાંથી માણસોની ભરતી કરવી જોઈએ; અને (૩) લાંબા સમયની વિધવતાઓ અને પરિભ્રમણો ફાટો દૂર કરવાને માટે સીવીલ એસિસ્ટન્ટ સર્જનો અને હોસ્પીટલ એસિસ્ટન્ટોના ફરજ અને દાવાઓની સંપૂર્ણ અને બુદ્ધિ તપાસ થવી જોઈએ.

(ખ) (૧૮૬૬, ૧૪.)

(ગ) (૧૮૬૬, ૧૫.)

(ધ) (૧૮૬૬, ૧૮.)

(ચ) ૧૮૬૬, (૭.)

ભહેર નોકરી.

૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંબંધ ધરને પોતાનો ઉડો શીઠ એકવાર ફરીથી દર્શાવે છે કે, ભહેર નોકરીના કમીશનના પરિશોધથી આ દેશની પ્રજાને વ્યવહારિક રીતે કાંઈ પણ લાભ થયો નથી, અને એકવાર ફરીથી પોતાની પ્રતિત્તિ દર્શાવે છે કે, હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં હિન્દી સીવીલ સર્વિસીસને માટેની પરીક્ષાઓ જેવી કે, સીવીલ, મેડીકલ, પોલીસ, એન્જનીયરીંગ, ટેલીગ્રાફ (તાર), જંગલ અને એકાઉન્ટ્સ (હીસાબી ખાતું) એક સાથે લેવાની તરફેણમાં દિવાને આમના ૧૮૬૩ ની બીજી જીવનના કરાવનો અમલ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી એ પ્રજાનું સતોષકારક સમાધાન શક્ય નથી. આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી નામદાર મહારાણીની સરકારનું નમ્રતાપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે કે, હિન્દી પ્રજાને ન્યાય આપવાના પગલા તરીકે, અને તેમને આપેલાં વચનોનું પાલન કરવાના એક જ કાર્ય તરીકે દિવાને આમના કરાવનો શીઘ્ર અમલ થવો જોઈએ.

૧૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ અને મુંબઈના ગવર્નરોની જગ્યાઓએ હિન્દની સર્વિસમાંથી કાઢીને નહિ નીમતાં ઇંગ્લાંડના મુલ્ક-દુઓને નીમવાની રાજનીતિનું ડહાપણ જોતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, તે પ્રાંતોનું કારોબારી રાજ્યવતંત્ર ગવર્નરોએ ત્રણ સરનાની (કારોબારી) સભાઓ સહીત ચલાવવું જોઈએ,

અને હાથમાંની જેમ બે સભ્યોની સલાહો સહીત નહિ, અને એ ત્રણ સભ્યોમાંનો એક સભ્ય હિન્દી સીવીલ સર્વિસનો સભ્ય હોવો ન લેખ્યો, એ ઇચ્છનીય છે.

દમન.

૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, બ્રિટિશ વહીવટ હેઠળનાં દેશી રાજ્યોનાં પ્રદેશમાં છાપખાનાંને મોંઢે હુથો મારનાર હુકમ હિન્દી સરકારે વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૯૧ ની ૨૫ મી જુને કર્યો છે, તે અવળો, નિરંકુશ અને હાનિકાર છે, અને સાચા મુલકદારી-પણાથી અને પ્રજાની સ્વતંત્રતાથી વિરુદ્ધ છે, તેથી એકવાર ફરીથી તેની સામે બાર ઇશને પોતાનો અણખો દર્શાવે છે, અને વિના વિલંબે તેને રદ કરવાનો આગ્રહ કરે છે.

૧૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૧૮ ના ત્રીજા બેંગાલ રેગ્યુલેશનથી, ૧૮૧૬ ના બીજા મદ્રાસ રેગ્યુલેશનથી, અને ૧૮૧૭ ના પંચીસમા મુંબાઈ રેગ્યુલેશનથી સરકારને આપવામાં આવેલી બસામાન્ય સત્તાઓનો સરકાર સુલેહ અને શાંતિના સમયમાં ઉપયોગ કરે તેને આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક વખોડી કાઢે છે, અને કહે છે કે, જેવી સત્તાઓનો ઉપયોગ ફક્ત એવી અર્થદાઓમાં કરવો લેખ્યો કે, આર્થિક સાધ્યેલી અને કાળજીથી અને ઉચ્ચતમ ભેખમદારીની ભાવના સહીત સરકાર તેમનો અમલ કરે.

(ક) તેથી આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, તે રેગ્યુલેશનોના હેતુ દર્શાવનારા પ્રારંભના ભાગમાં દર્શાવેલા સંયોગોત્તર પોતાના પ્રાંતમાં અથવા પ્રાંતના અમુક ચોક્કસ વિભાગમાં અસ્તિત્વ છે, અને જરૂર પડે તો પોતાને મળેલી સત્તાઓનો સ્થાનિક સરકાર ઉપયોગ કરવાનો ઇરાદો રાખે છે, જેવી નહેરખબર લાગતી વખતની સ્થાનિક સરકાર તરફથી આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી એમાંના કોઈ પણ રેગ્યુલેશનોનો અમલ થવો ન લેખ્યો; અને વિરોધ કહે છે કે, કોઈ પણ રીતે એ સત્તાઓમાં એવો વધારો ન કરવો લેખ્યો કે, તેમની રૂબરૂ પકડવામાં આવેલા માણસને ન્યાયની આદત સમક્ષ કામ ચલાવવાને માટે આવજા વિના ત્રણ માસથી વધારે મુદત સુધી કેદ રાખી શકાય.

(ખ) ૧૮૨૭ ના પંચ રામા મુંબાઈ રેગ્યુલેશન હેઠળ નાટું સરદારોને પકડવામાં મુંબાઈ સરકારે ભેખમદારીની લાગણીપૂર્વક પગલું ભર્યું હોયું લેખ્યો, એમ આ કોંગ્રેસને લાગવા છતાં હજી તેનો અભિપ્રાય છે કે, એવી રીતે તેમને પકડવા પછી પાંચ માસ વહી ગયેલા હોવાથી ન્યાયની ખાતર તેમજ તેમને પકડવાથી સામાન્ય પ્રજાના મનમાં ઉદ્ભવેલી અસાંતિ અને બેચેની દૂર કરવાને માટે સરકારની ફરજ છે કે તેમની (નાટું સરદારોની) સામે વિના વિલંબે કામ ચલાવવું, અથવા ન્યાયની અદાલત સમક્ષ મુકવા યોગ્ય પૂરાવા પૂરાવા સરકાર પાસે ન હોય તો તેમને છાડી દેવા.

રાજ્યદ્રોહ.

૧૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી ફોજદારી કોડમાં ૧૨૪ અ કલમમાં રાજ્યદ્રોહનો કાયદો આપવામાં આવ્યો છે, અને પંચ કલમમાં પોલીસ અફસરો ફેલાવવા વિશેનો કાયદો આપવામાં આવ્યો છે, તે વર્તમાન કાયદામાં કરવા ધારેલા ફેરફારો તરફ આ કોંગ્રેસ લક્ષ્ય અને ચિંતાની દૃષ્ટિથી જુએ છે, અને તેનો એવો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી ફોજદારી કોડની ૧૨૪ અ કલમમાં વધારે સખ્તાઈની દિશામાં નહિ પરંતુ વધારે સ્વતંત્રતાની દિશામાં મુશ્કેલી કરવાની જરૂર છે, અને હિન્દમાં રાજ્યદ્રોહનો કાયદો ઇંગ્લાંડમાં જે તેવો કરવો હોય તો તેના અમલની સામે ત્યાં જેવા પ્રતિબંધો છે, તેવાજ સંગીન પ્રતિબંધો અહીંયાનાં ખવા લેખ્યો, અર્થાત્ આરોપીઓની સામે જ્યુરી સમક્ષ કામ ચાલવું લેખ્યો, જેમાના કમમા કમ અર્ધા, આરોપી જે પ્રજાનો હોય તેજ પ્રજાના હોવા લેખ્યો, અને તેમનો સુકાદો સર્વાનુમતે અપાવો લેખ્યો. અને અત્યાર સુધી રાજ્યદ્રોહના મુદ્દામાં ફક્ત સેશન્સ કોર્ટો અને હાઈકોર્ટો ચલાવી શકે તેને બદલે મેજિસ્ટ્રેટો તે ચલાવી શકે એ દરખાસ્ત સામે, અને જુદા મેજિસ્ટ્રેટોના અભિપ્રાય પ્રમાણે જેઓ રાજ્યદ્રોહ ફેલાવતા હોય તેમની પાસે બાર માસ સુધી સારી ચાલના નખીને લેવાની સત્તા તેમને આપવાની દરખાસ્ત સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો અજબ અણખો દર્શાવે છે. આ કોંગ્રેસને

વિરોધ અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી ફોજદારી કોડની ૧૨૪ આ કલમ ધારાસભામાં પસાર કરવી વેળા સર જેમ્સ ફીટ્ઝ જેમ્સ સ્ટીફને આપેલાં વચનોથી કાયદામાં કરવા ધારેલા ફેરફારો તદ્દન વિરુદ્ધ છે, અને વાસ્તવાત્મક અને વર્તમાનપત્રોના સ્વાતંત્ર્યને અસહ્ય ફટકો મારશે. આ પ્રમાણે દેશની પ્રગતિ અટકાવશે અને પ્રજાના અનુમાં વિશ્વાસને બદલે ત્રાસ ઉત્પન્ન કરશે.

આ કસ્ટોમની એક નકલ પ્રમુખે ધારાસભા સમક્ષ રજૂ કરવી.

ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીત.

૧૪. કસ્ટોમ કરવામાં આવે છે કે, વડી ધારાસભા સમક્ષ હમણાં ૧૮૬૭ નો ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતનો ખરડો છે, તેની સાથે આ કોંગ્રેસ પોતાના અણગમતાની નોંધ લેવા ઇચ્છે છે. કેમકે એ પગલું અવગુણ અને પ્રતિકારક છે, જેથી પોલીસની વિશાળ સત્તાઓમાં વધારો થશે, મેજસ્ટ્રેટોને મુનાસબી વાપરવાની સત્તા હમણાં નથી તે તેમને મળશે, અને હાઇકોર્ટોની સત્તા પર કાપ મુકશે, જે સર્વથી આરોપીઓને અતિશય હાનિ પહોંચશે.

કાયમની જમાખંદી.

૭. કસ્ટોમ કરવામાં આવે છે કે, જે પ્રતિમાં જમીન મેજસ્ટ્રેટની જમાખંદી પ્રદત્તિ છે ત્યાં જમાખંદીની પ્રદત્ત પટ્ટાડવાની, અને તેની રકમ વધારવાની સરકારની રાજ્યનીતિ સાથે આ કોંગ્રેસ પોતાનો સખ્ત અણગમો દર્શાવે છે, અને પોતાની દૃઢ પ્રતીતિ દર્શાવે છે કે, દેશના હિતની ખાતર અલગ આવરવક છે કે, જેવા પ્રતિમાં જમીનની મેજસ્ટ્રેટ હંમેશાને માટે નક્કી કરવી જોઈએ.

કાયદા સિપથક.

૮. કસ્ટોમ કરવામાં આવે છે કે, ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી ફરજ અને કારોબારી ફરજને નફી પાડવાના પ્રશ્ને ઉગ્રાંકમાં તેમજ હિન્દમાં નફેર અભિપ્રાયનું અનુમોદન મળ્યું છે, તે જોઈને આ કોંગ્રેસને સતીય ઉપર છે; અને આ અતિ અવશ્યક મુદ્દાઓને શીઘ્ર અમલ કરવાને માટે વ્યાવહારિક પગલાં ભરવાની હિન્દી પ્રધાન અને હિન્દી સરકારને એક વર ફરીથી વિનંતિ કરે છે.

દુષ્કાળ.

૯. કસ્ટોમ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી સરકારે દુષ્કાળ કમીસનની નીમણુંક કરી છે તે જોઈને આ કોંગ્રેસને આનંદ ઉપર છે, અને આશા રાખે છે કે, કમીસન તે બાબતની ઠંડી તપાસ કરશે. સાથે સાથે એક વાર ફરીથી કોંગ્રેસ પોતાની પ્રતીતિ દર્શાવવા ઇચ્છે છે કે, કેટલાંક વર્ષોથી દેશની હોવતોને જે ચુસારો થાય છે, અને સરકાર દિવાની અને હરકરી બંને ખાતામાં ઉડાપણાની રાજ્યનીતિ અનુસરે છે તેને પરિણામે અતિ ભારે વેરા અને ભારે મેજસ્ટ્રેટી લોકો ધણા ગરીબ થઈ ગયા છે, તે ગરીબોને દુષ્કાળો આભારી છે; અને તેથી લોકો જેટલા બધા ગરીબ બની ગયા છે કે, તંગીનો સ્પર્ધ થતાં વેતન તેઓ નિઃસહાય બની જાય છે, અને રાજ્ય તરફથી તેમને ખોરાક પૂરો પાડવામાં ન આવે અથવા ખાનગી દાનની સહાય ન મળે તો તેમનો નાશ થવાનું જોઈએ. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર દુષ્કાળો ફરી ફરીને ન પડે તેનો સત્ત્વ ઉપાય જેથી રાજ્યનીતિ, સ્પીકરવામાં છે કે, તેથી હરકસર અવરથ થાય, રાજ્યની સંપત્તિ હરકસરથી નજવાઈ રહે, જે દેશી અને સ્થાનિક કલાઓ અને ઉદ્યોગો વ્યાવહારિક રીતે નષ્ટ થયા છે તેમનો વિકાસ કરે અને અર્વાચીન કલાઓ અને ઉદ્યોગો હાથલ કરવામાં સહાય આપે.

૧૭. કસ્ટોમ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે કે, હિન્દી સરકારે નીમણા દુષ્કાળ કમીસનનું ક્ષેત્ર જેવી રીતે વિસ્તૃત કરવું જોઈએ કે, વારંવાર પડતા દુષ્કાળોનાં કારણો, અને તે અટકાવવાના ઇલાજોની તપાસ કરવી.

૧૦. કસ્ટોમ કરવામાં આવે છે કે, ઉલ્લા દારૂ દુષ્કાળોમાં મિટિલ પ્રાંતને અને મિટિલ સંસ્થાને, મુનાઈસ્ટેડમેન્ટ્સ ઓફ અમેરિકા અને અન્ય પરદેશોની પ્રાંતોને આ દેશના લાભો બધે મરતા લોકોને જે હજાર લાખ આપી દત્તી તેને માટે આ કોંગ્રેસ તેમનો અંતઃકરજપૂર્વક આમાર માને છે, અને તે આપત્તિથી મિટિલ લોકોને શાંત આપવાને ધણાં સી પુરોગમે—અંગ્રેજ અને હિન્દીઓને—સેવાઓ કરી છે અને આર્થિક સહાય આપી છે, તેમનો ઉચ્ચ હાર કરે છે.

અને જિન્ન જિન્ન કોંગ્રેસ કમિટીઓને સૂચના કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસની વતી લંડનના લોર્ડ મેયરને મોકલવાને માટે એક હજાર પાઉન્ડની રકમ એકઠી કરવી, જેથી કરીને છેલ્લા દુખાળાના સમયમાં હિન્દના લોકોને આપવામાં આવેલી સહાય માટે તેમના તરફથી આવાર-કર્તાક સમારક ચિન્હ લંડનના કોઈ મુખ્યચિહ્ન સ્થળમાં ઉજ્જવ કરવાની તે કૃપા કરે.

ધારાસભા (૫૦૦મ.)

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પંજાબે ધારાસભા આપવા માટે સરકારનો આહાર માનવા છતાં આ કોંગ્રેસ ચેતાના શોકની નોંધ કરે છે કે, તેમણે સ્વચ્છેને પ્રત્યેક પૂજ્યનો શુભ આશીર્વાદો, અને સ્વચ્છે નીમવાની લાગમણી કરવાનો હક્ક પ્રત્યેક આશીર્વાદો, જિવા હક્કો અન્ય પ્રાંતોમાં સ્વચ્છે અને પ્રેમ લોગવે છે.

વરાહ માટે છઠ્ઠાના કાયદા.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, વરાહ પ્રાંત બ્રિટિશ હિન્દનો ભાગ નથી તે છતાં ગવર્નર જનરલ-ઈન્-કાઉન્સિલ બ્રિટિશ હિન્દના કોઈ પણ ભાગ પર ને પ્રમાણે રાજ્ય ચલાવે છે તે પ્રમાણે આ પ્રાંત પર રાજ્ય ચલાવે છે, પરંતુ તે પ્રાંતને માટે કાયદા પડવાનું મહત્વનું કાર્ય ધારાસભાને અદલે કારોબારી સભા કરે છે, જેને પરિણામે વારં-વાર પ્રતિકૂળ અને અન્યવડતા કરે એવા કાયદા બંધાય છે તેથી આ કોંગ્રેસ નમ્રતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, જ્યાં સુધી ગવર્નર-જનરલ-ઈન્-કાઉન્સિલ વરાહ પર રાજ્ય ચલાવે

ત્યાં સુધી વરાહને માટેના સર્વ કાયદાઓ અને કાયદાનું બળ ધરાવતા હુકમો વડી ધારાસભા શુદ્ધ બ્રિટિશ હિન્દને માટે ધરે તેવી રીતે વરાહ માટે પણ તેણે ધરવા લેઈએ.

પાર્લામેન્ટરી પ્રતિનિધિત્વ.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી રાજ્યીય પ્રગતિને માટે સર નિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોએ કરેલી નિઃસ્વાર્થ સેવાઓ માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્વક તેમને આભાર માનવા હચ્છે છે. અને બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસનાં વર્તમાન પર " ઇન્ડિયા " ના, અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીની એક્ઝીક્યુટીવ ખર્ચને માટે રૂ. ૬૦,૦૦૦ ની રકમ ઠાકી આપવામાં આવે છે, અને હમણાં અપવાદે પછી, કમિટીમાં ઠરાવના પ્રમાણે બુર્ડા રૂબાઈ મંડલોએ ૧૮૬૮ ના વર્ષને માટે રૂબાઈ આપકો,

સામાન્ય.

૩૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવૃત્તિ વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ મી. એ. એન. ટ્યુમ્સી. જી. ને ફરીથી જનરલ સેક્રેટરી અને ડા. ડી. ઈ. વાચાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૬૮ ના નાતાલના દિવસ પછી હવે પછી ઠરાવવામાં આવે તે દિવસે બોદમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં ગણશે.

ચૌદમું પ્રકરણ.

ચૌદમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૯૨૮ ની ૨૨ મી, ૩૦ મી અને ૩૧ મી દિવસોએ રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું ચૌદમું અધિવેશન મદ્રાસમાં મળ્યું. રાજકીય સ્થિતિના પરિવારના એકાદ બધા લાગણી હતા, અને ચોતાનું વિકાસ વધતી જતી હતી હતી, તેથી જોઈને કાવત્રાની અભિવૃદ્ધિ થતી હતી અને તે દમનનો ઉપયોગ કરીને ચોતાની નળજાઈ રહ્યા નાં સરકારનાથી દેશના સ્વતંત્ર અને ઉમદામાં ઉમદા ગતુઓને વિમુક્ત કરવું હતું. દુઃખ અને પશ્ચિમી દેશમાં નિરાશા વ્યાપી ગઈ હતી, અને ચેતન અર્થનારે અંગ્રેજી રેગવણી પ્રતિનો અભ્યુત્થાન વધારે હતો. પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ધીમે ૧૧૪ થઈ ગઈ હતી, અને તેઓ નીચે પ્રમાણે આજ્યા હતા

ગી એ એમ બોલ
ચૌદમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

મદ્રાસ. ૫૧૬
મુખાઈ ૨૭
વાયબ્ધ પ્રતિ ૧૧
પાલખ ૧
વરાહ, મધ્ય પ્રતિ, અને હેદાબાદ
બગાસ અને આરામ

૧૮ આનન્દ મોહન બોસ્લી પ્રમુખ પદ માટે
૩૮ દરખાસ્ત મુજી રા આર એન મુરોવકરે તેને
અનુમોદન આપ્યું, ગી એન આદમ અને
૧૧૪ રા નેશીરામે તેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું,
અને તાલીઓની અર્જના ફર્ક મુ દળીની દરખાસ્ત
પસાર કરવામાં આવી

દર્શાવ્યા પછી દિવસના દિવસનું સત્ત્વ સ્વરૂપ બ્રિટિશ સરકાર અને ઇંગ્લાંડને દર્શાવનાર તરીકે કોંગ્રેસનું મુખ્ય સમભવ્યુ, દિવસોના વરફના અમલદારોના વલણ વિશે તેમણે કૃપાઈ કરી તેમને જ્યાં કાવત્રુ ખાવત્રુ ન હોય ત્યાં કાવત્રાની ગય આવી છે, જે સાતિપૂર્ણ સમયમાં અગત સ્વાત ગ્યને સંકુચિત કરી નાખે છે, રાજ્યદ્રોહ સામે કાયદા થકી આજે છે, અને મદ્રાસનીની નમ્રમથી બ્રિટિશ પ્રત્ન અને દિવસી પ્રત્ન વચ્ચે બેઠો દર્શાવે છે તેમણે કહ્યું કે, સર્વો સીસનું કર્તવ્ય રાજ્યની રાજનીતિ આમારવાનું નથી, પરંતુ જ્યારે તે રાજનીતિ બદલે કરે વામાં આવે ત્યારે તેને અમલ કરવાનું છે, અને તેમણે રાજ્યતત્ત્વ પર પારિલા દરેકા અટકાવવા બોધ્યો

માન રાજ બદાકરે
પી આનન્દ આર્થ, સી
આઈ ઇ એ બાજુ

૨૬ મી દિવસોએ કોંગ્રેસની બેઠક રાત્ર વહ, અને સ્વાત્ત રાજાના પ્રમુખ માન રા એન મુળ્કારાવ પદ્યુએ મી એડ્વરનના મુખ્ય માર્ગ, અને કોંગ્રેસના બે સત્ત્વો દરમિયાન મદ્રાસના, અને સરકાર દ્વારા સિધના મુખ્ય માર્ગે ચોક

પ્રમુખે ચોતાના બાવજૂના પ્રારભમાં વર્ષ દરમિયાન સ્વચ્છ વચસા મિ એડ્વરનની મુદ્દા સ્તુતિ કરી, અને પછી તેજ દિવસે મુખામાં પત્ર

મુકનારે નવા વાયસરોય લોર્ડ કર્ઝનના આગમન વિષે થોડાક શબ્દો લઈ આસા દર્શાવી કે, (જે આસા કદાપિ પરિપક્ષે યવાન્તી ન હતી,) જ્યારે તે આ દેશને છોડીને ભય ત્યારે મિ. ગ્રેડરેન આ લોક છોડી જતાં તેમને માટે જોઈએ સ્નેહ દર્શાવાયો તેમાંનો કેટલોક સ્નેહ તેને (લોર્ડ કર્ઝન) માટે દર્શાવવામાં આવે પછીથી જે ક્ષાત્રચહીન વસણ માણ્ય પદ્ધતિ હતી તે તરફ તેમણે પોતાનું જ્ઞાન ફેરવ્યું, જે વસણને જે અટકાવવામાં નહિ આવે તેો પરિણામ હુન્નદ આવશે. સ્વાતંત્ર્ય પ્રતિ આ દેશની પ્રગતિ ગમે તેટલી મંદ હશે તેો થણ તે આશ્ચર્યેથી છે. વીસ વર્ષ પૂર્વે લોર્ડ ક્રિસ્ટનના દેશી વર્તમાન પત્રોના કાયદાની અલ્પાયુ પ્રતિક્રિયા આપણા ભવામાં આવી હતી, પરંતુ તે કાયદો સત્તર પાછો ખેંચી લેવામાં આવ્યો હતો; હવે મૂલકાળની હડાપણ, ભરી, અને હિતકર રાજનીતિ ઉપાધી નાખવાની પ્રતિક્રિયા જે વર્ષથી આપણા ભવામાં આવે છે. એન્જુકેસનલ સર્વિસમાં હવેમાં હવે જગ્યાઓપર અંગ્રેજોને જે પ્રકારે દાખલ કરવામાં આવતા હતા તેજ પ્રકારે હિન્દીઓને પણ દાખલ કરવામાં આવતા હતા; આસારે વીસ વર્ષ ઉપર તેમનો પગાર ઘટાડવામાં આવ્યો, પરંતુ હવેમાં હવે જગ્યાઓ હજી તેમને માટે ખુલ્લી હતી. ૧૮૬૬ માં હારિક મહોલસવ હતો, તે વર્ષે એમાંની કેટલીક જગ્યાઓ પરથી તેમનો પહેલ વહેલો બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો, તેમનો હોદ્દો ઘટાડવામાં આવ્યો અને તેમના પગારમાં વળી ઘટાડો કરવામાં આવ્યો. એજ વર્ષમાં તણ ઇલાકાઓમાંના એક ઇલાકામાં વસવાટ કરીને રહેતા મુલ્ક એસિયાવાસીને માટે રૂઝગીની એન્જીનીયરીંગ કોલેજ બંધ કરવામાં આવી

અમુલ્ક એસિયાવાસીઓને બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો ન હતો, જે ભણીને આમાં વેગિય લાગે છે. મેજુનિયાદને અધિકારે આપવા એ તેો હિન્દી સરકારનું વિશિષ્ટ ક્ષેત્ર છે.

બીજી મોટી ર્શાદ નાટકાઓને કેદખાનામાં નાખવા તે વિષે હતી, તેમની સાથે કમ ચલાવ્યા વિના ૧૮ માસ સુધી તેઓ કેદખાનામાં પડી રહ્યા હતા. એવાં કૃત્યોને માટે હજારો

રૂશિયા તરફ આંગળી કરી તિરસ્કાર ખતાવે છે અને જ્યાં એવાં કૃત્યો કરવાં દેવામાં આવે છે ત્યાં પ્રત્યેકને પોતાનું અંગત સ્વાતંત્ર્ય બચમાં પડેલું લાગે છે. વળી રાજ્યદ્રોહનો નવો કાયદો કરવામાં આવ્યો છે, અને ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કોડમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે, જેથી બહેર વકતાઓ અને વર્તમાનપત્રોનાં તંત્રીઓ હુન્ન્યાઓ અને લક્ષ્યાઓની પકિતમાં ગણાય છે, તેમને સારી ચાલને માટે ભમીન-ગિરીઓ આપવાનું કંઈ રાકાય, અને પોલીસનાં ઉપરી જીલ્લા મેજસ્ટ્રેટને રાજ્યદ્રોહનો સુદ્દમા ચલાવવાની પરવાનગી મળી છે. બીજા ધણા અવળા કાયદા પસાર કરવામાં આવ્યા છે, તેમાંનો એક કંલકતાનો મ્યુનિસિપલ ખંરડો છે, જેની રૂયે જે કોરપોરેશને ધણી ફેલેકમંદીથી પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો હતો, તેની પાસેથી લગભગ સંપત્તિ સત્તા લઈ લેવામાં આવનાર છે, અને જે પ્રમાણે સ્થાનિક સ્વરાજ્ય પર સખત પ્રકાર પડે છે. પછી સરકારની સરહદ પરની રાજનીતિ પર પ્રયુષ્ઠે ઠીક કરી, તે નીતિથી દેશના પ્રત્યેક આંતરિક મુદ્દામાં દાખલ કરવી પડતી હતી. સરકારની સવિધની નીતિ કેવી થશે—પાછાં લોકવાની કે આગળ વધવાની ?

“આપણે પાછાં લોકોને જીલ્લમની રીતિઓ, જમનનાં ઢંધીયારો, અનિશ્ચાસની નીતિ સ્વોંકારવાનાં છે ? અથવા મહારાજ્યના સંસ્થાપનો, તેને દહ બતાવનાર, તેનાં સંસ્કરકો બન્યા હોય એવાં જમદા અંગ્રેજોએ અંકિત કરેલા માર્ગ પર આપણે આગળ કુચ કરવાની છે ? તે માર્ગે ચાલતાં સ્વાતંત્ર્યનો વિશાસ થતો ભય છે, કંઈક થતો નથી, પ્રજામાં અવિશ્વાસ વૃદ્ધિ થાય છે, હકોમાં વધારો થાય છે, તે પાછાં ખેંચી લેવામાં આવતા નથી.”

અરેર ! ધારાસભાઓનાં મુદ્દાઓની એક ભાગ્યદ છતાં પ્રથમ માર્ગ પસંદ કરવામાં આવ્યો છે, અને અવિશ્વાસની નીતિથી મુદ્દાઓને ઘેલું મૂલ્ય પડ્યું ઘટાડી નાખવામાં આવ્યું છે.

પ્રમુખે કહ્યું : હું જ્યારે ઇંગ્લેન્ડમાં હતો, ત્યારે એક મુદ્દલ્ય તરફથી અને એક પ્રમુખે હતો તેણે રાજકીય પ્રકરણમાં બીલકેન લાગે લીધે ન

આરાને જન્મ આપે છે કે, લૉર્ડ કર્ઝનું નામ બેન્ડીક, કૉંગ્રેસ અને રીપનનાં નામો સાથે જોડાયે. આવી મિત્રતાપૂર્ણ લાગણીને લૉર્ડ કર્ઝને દૃઢ તિરસ્કારમાં ફેરવી નાખી. નવાબ સૈયદ મહમ્મદ બહાદુરે કાર્ગને અતુમોદન આપ્યું, માન. રાય બહાદુર પી. આનન્દ આયુજી અને માન. રા. ડી. એસ. માર્ટે તેને વિરોધ અતુમોદન આપ્યું, અને કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હજો કસાવ કાયમની જમાણંદી વિષે હતો. તે રા. ઇ. બેંકરનયે રજુ કર્યો; તેમણે કહ્યું કે, જમીન વિષે સરકારે આપેલાં વચ્ચેને રદી કાગળીયાં સમાન ગણવામાં આવ્યાં છે, અને રૈયતવારી પદ્ધતિમાં એવા ફેરફારો કરવામાં આવ્યા છે કે, તેનાં મૂલ્યવાન લક્ષણો નષ્ટ થયાં છે. રા. એમ. આર. જોડસે ધકાધલા કાયદા પરથી મુબાહમાં જમીન મેસુરુની રાજ્યનીતિ કેવી અવળી છે તે બતાવ્યું. ખેત લોકોને પૌતાનાં ગામે છોડી દેવાની ફરજ પડી રહી છે, કેમકે પૌતાનાં ખેતુતો પાસેથી તેમને મળતાં ભાડાંના કરતાં સરકારને ઘણી ભારે મેસુરુ આપવાની તેમને ફરજ પડે છે. જે ખેતને એક મામની ૭૦૦ રૂપિયા મળે છે, તેને રૂ. ૨૦૦૦ આપવાની ફરજ પડે છે, અને તેથી ખેત લોકો ગામે છોડી દે છે, અને સરકાર તેમને જપ્ત કરે છે. લાંબા સમયથી અને મુસલમાન રાજેનશાહોની સનદોની રૂયે બેલાગવામાં આવેલી ખાનગી મીલકત કાયદા ધરીને સરકાર જપ્ત કરે છે. કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાતમો કસાવ સરકારની સરહદ પરની નીતિ વિષે હતો, અને રા. ઇ. સુઝમન્ય આચરે એક જુરસાદાર ભાષણ કરીને તે રજુ કર્યો. વક્તાએ “આ હાનિકારક અને ભયંકર સરહદપરની નીતિને તિરસ્કાર કર્યો.....કેલોક સમય થયાં દેશ બહાર આગળ ધસવાનાં જુરસાથી અને દેશની અંદર દમન કરવાનાં જુરસાથી એ નીતિ પ્રેરાયલી છે. “ગૂર્ખતાપૂર્વક આગળ ધસવામાં વ્યય કરવામાં આવેલાં નાણાંને લીધે નાણાંની તંબી હોવાથી દેશમાં સર્વ સુધારા મૂલમાં ઘટ ગયા છે. જે સાદી આસરોને માટે વિગ્રહો કરવામાં આવતા હોય તો ખિલને ખર્ચ આપવા

દો, અને હિન્દી આવશ્યકતાઓને માટે ખર્ચવાને હિન્દનાં નાણાં રહેવા દો. રા. આર્યન્દ ધોષે અતુમોદન આપતાં આગળ ધસવાની નીતિ સામે દિવાની અને હરકરી અંગેનેને અભિપ્રાય ટાંક્યા, અને સરકારને વિનંતિ કરી કે લૉર્ડ લૉરેન્સ અને લૉર્ડ રીપનની રાજ્યનીતિ પૂનઃ મહાન કરવી, અને વફાદાર અને સંતુષ્ટ પ્રજાનાં હૃદયમાં વૈભાનિક સરહદ પ્રાપ્ત કરવી. કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

“સીક્રેટ પ્રેસ કમિટી” (ગુપ્ત વર્તમાન પત્ર વિષયક સભાએ) ની સ્થાપના સામે આક્રોશ કસાવ રજુ કરતાં મી. ડબલ્યુ. એ. ચમ્પસે કહ્યું, એક અંગેજ તરીકે મારા દેશખંધુઓનું રાજ્ય જે દેશમાં ચાલતું હોય ત્યાં આવી સંસ્થા રા માટે સ્થાપવી જોઈએ, એની મને સમજણ પડતી નથી. લાહોર તરીકે મુબાહ ઇલાકામાં પ્રકટ થયેલાં એક લેખ તેમણે દર્શાવ્યો; એ લેખને માટે તેના તંત્રી પર મેજસ્ટ્રેટને “એક પત્ર લખવા પડેલો હતો; તે લેખ અને પત્ર સર વિલિયમ વેડર જર્નને મોકલવામાં આવ્યાં અને મારા પૌતાના હાથમાં આવ્યાં. હું એક મોટા જંકવના વર્તમાન પત્રના તંત્રી પાસે તે લખ ગયા, જેણે લેખને “નિર્દોષ” કહ્યો અને પત્રને “સાક્ષી” કહ્યો. મેં તે તંત્રીને કહ્યું: “આને બતાવ રસિઆમાં નહિ, જર્મનીમાં નહિ, પરંતુ જે દેશના રાજ્યવત્ર માટે તમે અને હું જોખમદાર છીએ તે દેશમાં ખતી રહીએ છ.” મારા પૌતાના વર્તમાન પત્રમાં અભણતાં મેં કોઈ ભૂલ કરી હોય તો તે સુધારવાને હું સદા તત્પર રહું છું, અને જો હિન્દી તંત્રીઓ સાથે વિનય અને સ્પષ્ટાકિતપૂર્ણ વર્તન ચલાવવામાં આવે તો તે સર્વ તેજ પ્રમાણે કરે. રા. એન. સી. ફેલ્કરે અતુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, “વર્તમાન પત્ર વિષયક સભાએ પાતળા પડદા પાછળ ગુપ્ત રહેલી વર્તમાનપત્રે પરની સેન્સોરશીપ સમાન છે, અને તેથી હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યપર ચોકબા હલક સમાન છે, અને તે તિરસ્કરણીય સંસ્થા” સામે કોંગ્રેસે સકોપ દરાવ પસાર કરવો જોઈએ. સરકારે સ્વીકારેલી પ્રતિક્રિયાની રાજ્યનીતિને તે એક ભાગ છે, અને ફોનદારી કાયદામાં સુધારા કર્યા પછી ફરતી રીતે આવાં પગલાં લેવામાં આવે છે. કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

નવમા કસાવમાં પ્રતિક્રિયા સામેનો પોક્કર ચાલુ રહ્યો, આ વખતે સ્થાનિક સ્વરાજ્યની વારી આવી, કેમકે કલકત્તા મ્યુનિસિપલ ખરડો અને મુંબાઈ શહેર સુધારા ટ્રસ્ટ હાખલ કરવામાં આવ્યાં હતાં રા. જી. એસ. ખાપડેએ તે રજૂ કર્યો અને કહ્યું કે, હોર્ડ રીપને સ્થાનિક સ્વરાજ્યની રાજનીતિ હાખલ કરી હતી, પરંતુ કારોબારી અમલદારોએ તેનો અમલ કરવામાં તેને ખરાબ કરી નાખી. પ્રત્યેક બાબત પર અંકુશ રાખનાર નીમણલા પ્રમુખ રૂપી એક “રોક-નોકર” તેમણે કલકત્તાને આપ્યો છે, અને મુંબાઈને એક “નોકર-રોક” એક મ્યુનિસિપલ કમીશનર આપ્યો છે, જે ખજારદાર સેક્રેટરી તરીકે કામ કરે છે, પરંતુ પોતાને નોકરી પર રાખનારાઓના હક્કોમાં પાલન કરતો નથી; એ પ્રમાણે મ્યુનિસિપાલિટીને તપાસ કરવાને માટે મ્યુનિસિપાલિટીનાં ફક્ત રજૂ કરવાની એક પ્રસંગે તેણે ના પાડી. સ્વરાજ્યને નિષ્ફળ બનાવવાનાં અધિકારીઓની સર્વ મુક્તિઓ વિનોદચુક પ્રકારે ખુલ્લી પાડી. રા. જે. શીખરીએ અનુચોદન આપતાં કહ્યું કે, કલકત્તા કોર્પોરેશનનો દોષ એ છે કે, તે ધણું ઝાણું કામ કરે છે, અને પોતાના અધિકારી પ્રમુખને ચક્રવી નાખે છે. લેફ્ટનન્ટ-ગવર્નરે ક્યોંઈ કરી કે, “અમે અતિ-ઉમંગી છીએ, પુષ્કળ આત્મ-ભોગ અને ઉમંગથી અમારી ફરજો અમે અદા કરીએ છીએ, અને કમીશનર અમારી સાથે ગતિ કરી શકતો નથી.” રા. બી. એસ. સદસ્યશ્રેણી વિરોધ અનુમોદન આપતાં કહ્યું: પુનામાં નીમવામાં આવતા સભ્યોની સંખ્યા વધારવામાં આવી છે અને જે ઉમેદવારોનો પ્રભુત્વ ત્યામ કર્યો છે, તેમને સરકારે નીમ્યા છે. કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દશમે કસાવ કારોબારી અને ન્યાયી ફાળે ભેદી પાડવા વિષે પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

અગામીરમે કસાવ દિવાની અને વરકરી મેટ્રીક્સ સર્વિસની પુનઃ રચના વિષે હતો. આ પ્રશ્ન ડૉ. બહાદુરજીના નામ સાથે જ ભેદાઈ ગયો હતો. ડૉ. નીલરત્ન સરકારે તે રજૂ કર્યો, ડૉ. ડી. એમ. નાયરે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે

પસાર કરવામાં આવ્યો; તેમાં ડૉ. કે. એન. બહાદુરજીના અક્ષણ મૃત્યુ માટે કોંગ્રેસને અને દેશને ગયથી જોડ માટે રોક દર્શાવનારી એક કલમ ઉમેરવામાં આવી હતી.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓના જીનવી લેવામાં આવેલા હકો સામે અણગમો દર્શાવનારો બારમે કસાવ રા. જી. પરમેશ્વરમ્ પીલ્લાઈએ રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, જેમ જેમ વખત જતો નય છે તેમ તેમ ક્યોંઈ વધતી નય છે. ૧૮૬૪ માં નાતાલમાં તેમને મત આપવાનો હક્ક જીનવી લેવામાં આવ્યો હતો. પોતાના દેશમાં હિન્દીઓના હકોની જે ઉણપ છે, તે નાતાલમાં લઈ જવામાં આવી છે. “નિત્યનો શુભામગીરી અને એક નિંદ્રા માયાવેશની વચ્ચે પસંદગી કરવાની” તેમને ૧૮૬૭માં કાયદાએ ફરજ પાડી. મહાત્મા ગાંધીએ પોતાની ચળવળને પ્રારંભ કર્યો હતો, તે કહેલે સુધી વધશે તેવું તે સમયે કાળે જાન હતું નહિ. અને હકો જીનવી લેનારા ત્રણ વિરોધ કાયદા પસાર કરવામાં આવ્યા, જેમાં હિન્દીઓનું નામ દર્શાવવામાં આવ્યું ન હતું, કેમકે એવો અન્યાયી માર્ગ ખુલ્લી રીતે લેવાની સંસ્થાનવાસીઓને લાગત થતી હતી, પરંતુ નાતાલના મુખ્ય પ્રધાન મી. હૅરી એસ્કોમ્બેને કહેવાં લાગત ન આવી કે, “એ કાયદો યુરોપીઓને લાજ પાડવાનું સરકારને સ્વપ્ન પણ આવ્યું નથી. પરંતુ તેનો ઉદ્દેશ એશિયાવાસીઓ વિષે કાયદો ઘટવાનો હતો. કલવાક લોકો કહે છે કે અમને પ્રામાણિક સીધો માર્ગ મળે છે. જ્યારે એક વહાણને પવનની સામી દિશામાં જવું પડે છે, ત્યારે તેને અહેરીઆં કરીને ચાલવું પડે છે, અને ધીમે ધીમે તે પોતાને નિયત સ્થળે પહોંચે છે. જ્યારે પુરપૂરે મુસ્લિમો નડે છે ત્યારે તેને તેમની સામે લડવું પડે છે, અને એ તે મુસ્લિમોને તે ઠાકર મારી ઉડાવી ન શકે તો છટાની દીવાલ સામે પોતાનું માથું ફાડવાને બદલે તેમની ચોપાસ પ્રદક્ષિણ કરીને પસાર થવું પડે છે.” ટ્રાન્સવાલના પ્રજાસત્તાકમાં તેમને અમુક જગ્યાએ આવવામાં આવે છે, અને એ જગ્યાઓ તેમને શકેતોની બહાર આવવામાં આવે છે, જ્યાં કચરો પુત્રો નાખવામાં

આવે છે, અને ત્યાં “ ઉદ્ધરણના ઇચ્છાઓની મધ્યમાં આ જાણીઓમાં તેમને રહેવાની ફરજ પડે છે.” કેટલાંક સંસ્થાઓમાં બિલેલી પગથીઓ પર આપણને ચાલવા દેવામાં આવતા નથી, પ્રથમ અથવા બીજા વર્ગોના આગમીઓના ડબ્બાઓમાં મુસાફરી કરવા દેવામાં આવતી નથી, તે દેશનું સોનું સાખના દેવામાં આવતું નથી, રાત્રીના નવ વાગ્યા પછી બહારનીકળવા દેવામાં આવતા નથી, તેમજ પરવાનાઓ વિના મુસાફરી કરવા દેવામાં આવતી નથી. વાયસરોય લૉર્ડ એલ્જને નિર્દય નાતાલના કાયદાને સંમતિ આપી છે, જે કાયદાને માટે ૧૧ વર્ષ પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું હતું કે, તે અત્યંત અન્યાયી છે, અને હિન્દી સરકાર તેને પોતાની સંમતિ કદાપિ આપશે નહિ. સંસ્થાઓના પ્રધાન મી. એસેફ શિખરજીને સહાય આપવાનું વચન આપ્યું છે પરંતુ કદાપિ સહાય આપી નથી. હિન્દી પ્રધાન લૉર્ડ જ્યોર્જ હેમીલ્ટને “ આપણને જંગલી હોલોની પ્રજાનું હજનામ આપ્યું છે,” એટલે તેની પાસેથી કંઈ પણ સહાયનો આશા રાખી શકાય નહિ.

“ હું ધારું છું એ એક સ્થાયી નામોશી... શરમ અને કહંકની વાત છે કે, આપણે, નામદાર મહારાષ્ટ્રીની પ્રિય પ્રજા, એટલિનમાં તેમની અંગ્રેજ પ્રજા સાથે સ્પર્ધા કરવાને અને હિવાને આમમાં પ્રવેશ કરવાને પૂરતા યોગ્ય છે, તેમને સંસ્થાઓમાંની સત્તાપ્રાપ્તિ ગારી પ્રબળતા માત્ર લાકડાં ફાડવાને અને ખાણી ભરવાને યોગ્ય હલકા ફરજીયાત મળ્યો.”

કરાવને રા. આર. ડી. નમરકરે અનુમોદન આપ્યું, રા. રમેશને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી કોંગ્રેસ મુક્તી રહી.

ત્રીજે દિવસે, ૩૧ મી ડિસેમ્બરે, પ્રારંભમાં “ તેમના સ્વાગતના ક્રિયશીલ સંદેશને માટે ” કોંગ્રેસનો આભાર માનનારો લૉર્ડ કર્ઝન તરફથી આવેલો ઉપહારનો તાર વાંચી જવાવવામાં આવ્યો. “ હું જ્યારે હિન્દ ઊડીને જઈયા ત્યારે મારા આગમન સમયે હાજર રહેલો કોઈ પુરુષ, સાક્ષી પૂરી શકશે કે, મારા દેશ પછી આ દેશનું બીજું સ્થાન

મારા હૃદયમાં છે, તેને મટી શકું શકું પાછું હાંધક મેં કર્યું છે, ” એવી લૉર્ડ કર્ઝને આશા દર્શાવી હતી તે વાંચતાં દરજ્જા ઉપજે છે. તે સમયે કોણે કલ્પના કરી હતી કે, ૧૯૦૫ માં કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકે રા. ગોખલે કહેલો કે ઔરંગઝેબના રાજ્ય પછી લૉર્ડ કર્ઝનનું રાજ્ય હિન્દમાં સર્વથી અસાધ્ય હતું ?

બીજા તારો વંચાયા પછી રા. ડી. ઇ. વામ્બાએ હિન્દી ચલણના પ્રશ્ન વિષે તેરમો કાગજ રજુ કર્યો. એ પ્રશ્નને રા. વામ્બાએ પોતાનો પ્રશ્ન કહેવાય. તેમણે કહ્યું: ચલણમાં થતા ફેરફારથી પ્રત્યેક બંધિત પર કેટલી અસર પાડે છે, તેનું જ્ઞાન ધણી શ્રીદાસને હોય છે, કેમકે એ વિષય અત્યંત પારિભાષિક (ટેકનીકલ) અને સમજવામાં હલિન છે. ૧૮૯૩ ના મુખરેલા સીકાઓના કાયદાની રૂયે (એમેન્ડેડ કોઇનેજ એક્ટ) ટંકશા-વોમાં છુટથી ખાડવામાં આવતા રૂપાના સીકા બંધ કરવામાં આવ્યા, તે કાયદો હિન્દના કાઠ પણ પ્રતિનિધિને પોતાના શિષ્ય સીમસા ધારા-કબાએ અર્ધા ટલાકમાં પસાર કર્યો હતો. ત્યાંથી ઉલટા માર્ગની રાજ્યાત ઘટ. “ હોમ (પરદેશી) ચાર્જસ ” નો રોગ હતો, ચલણનો નહિ. પછી હું શ્રીયામજીની કીમત મુકરર કરવાના અને સોનાના ખરડાનો તેને સ્વંસ મુકવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા. સરહદ પરની રાજનીતિ, ડુબાળ અને પેશ્વેથી રોકડ પુરાંત ખસાસ ઘટ ગઈ. રા. વામ્બાએ નાણું વિષયક સ્થિતિનું પૃથક્કરણ કર્યું, અને જતાવો આપ્યું કે, હિન્દના હુંખનું કારણ ગેરહકાપણ વાળી રાજનીતિ છે, ચલણ નહિ. રા. ઇ. સુબ્રમન્ય આધરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, સરકાર માત્ર હુંગીઆમણ તરફ દૃષ્ટિ રાખે છે, એટલે ઇન્ડીઅન બ્યાપારીઓ માત્ર બ્યાપાર તરફ દૃષ્ટિ રાખે છે; કાઠ પ્રબળતા વિચાર કરવું નથી. કરો ઉપરાવવામાં રૂપાનાણું લેવાય છે, અને રૂપીઆની કીમત વધારેલી હોવાથી તેટલાજ સીકા મેળવવાને રેશનને પોતાની ૬૦ ટકા નેટલી વધારે નીપજ વેચવી પારો. દેશમાં અંગ્રેજ મુકીને મોટો પ્રવાહ આવે છે તેથી દેશને ફાયદો થાય છે, એમ વક્તાને લાગ્યું નહિ, કેમકે તેથી “ ચુસારો ” થયે છે; અર્ધાંચી હિન્દી

મુદ્રી રોકવી જોઈએ, અને ત્યારે ખરેખરે લાભ થશે. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મુંબાઈ અને મદ્રાસની કારોબારી સભાઓની રચના વિષે ચોક્કસ ઠરાવ એકવાર ફરીથી આણવામાં આવ્યો; રા. વી. કૃષ્ણસ્વામી આયરે તેની ફરજિયાત મુદ્રી, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંદરમો ઠરાવ ૧૮૯૮, '૧૬ અને' ૨૭ ના ત્રણ વાંધા બંધી રેગ્યુલેશનો રફ કરવા વિષે આ સમયે રા. પી. આર. સુંદર આયરે રજૂ કર્યો. તે રેગ્યુલેશનો અઘાપિ હયાત છે. તેને મી. જોન આદમે અનુમોદન આપ્યું, રાય નસિનાક્ષ બસુ બહાદુરે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું એ ત્રણે વક્તાઓને તેને વિષે નહીં કંઈપણ કહેવાનું ન હતું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી પ્રમુખે રોજમે અને સત્તરમો ઠરાવ અનુક્રમે એક સાથે પરીક્ષાઓ લેવા વિષે અને વર્તમાનપત્રોને મોકલે હુમ્મી ખારનાર કાયદા વિષે પ્રમુખે રજૂ કર્યા અને તેમને પાસાર કરવામાં આવ્યા. રા. આર. જોન. મુદતકરે ખારિભાષિક કેળવણીની તરફેણમાં અઠારમો ઠરાવ રજૂ કર્યો; બાબુ એમ. બિશ્વનાથ સેને તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

માન. રા. રતનસભાપતિ પીલ્લાઈએ કોંગ્રેસના બંધારણ અને કામકાજને વિષે જોગણીસમો ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં સ્ટેન્ડિંગ કમિટીને પ્રાંતિક કમિટીઓ ચોજવાની અને મદ્રાસની સ્વાયત્તસભાએ સર્વને મોકલેલા બંધારણના શુલ્ક પર વિચાર કરવાને કમિટી નીમવાની, અને આગામી કોંગ્રેસ સમક્ષ એક ચીકસ ચોજના રજૂ કરવાની સૂચના કરવામાં આવી હતી. તે ચોજના પર આગામી કોંગ્રેસે પ્રથમ ચર્ચા કરવી એ પણ સૂચવાયું હતું. માન. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. અશ્વિનિકુમાર દત્ત અને રા. એમ. વી. જોશીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

વીસમા " રમસીયા " ઠરાવમાં પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવેલા ઠરાવો સિવાય (ક) થી (જ) નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો; મી. શબ્દે તે રજૂ કર્યો, મી. જોન આદમે તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. હંબીજીલા સાદબ

અને રા. એ. સી. પાર્થસારથી નાયડુએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. એકવીસમા ઠરાવમાં પંચજને ધારાસભા આપવા માટે સરકારનો આશાર માનવામાં આવ્યો, અને તેની સત્તાએ અન્ય પ્રાંતોની સત્તાઓ કરતાં ઓછી હતી, તેને માટે રોક દર્શાવવામાં આવ્યો. બાવીસમો ઠરાવ વરાડને માટે કાયદા બાંધવા વિષે હતો. એ બંને ઠરાવો પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યા.

પછી રા. વી. સી. રેસિડેન્સીયરે જોગણીસમો ઠરાવ રજૂ કરી માગણી કરી કે, જેમ વિષે થયેલા અર્થ સરકારે આપેલા જોઈએ, અને તે સ્થાનિક ફંડમાંથી લેવાશે ન જોઈએ; રા. ઇ. બી. ફ્રાંસકરે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. રા. કાદાલાઈ નવરોજ પર વિશ્વાસ દર્શાવનારો ઠરાવ ચોવીસમો એક વાર ફરીથી રજૂ કરવામાં આવ્યો, તેને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું, અને તે પસાર થયો. સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના આભાર દર્શાવનાર અને બ્રિટિશ કમિટીને માટે નાણાંની રકમ કાઢી આપનાર દર વર્ષે કરવામાં આવતો પચીસમો ઠરાવ, અને મી. એ. જી. હુમ્મ અને રા. ડી. ઇ. વાઘાને અનુક્રમે જનરલ, અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી એકવાર ફરીથી નોમનારો છવીસમો ઠરાવ પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કર્યો. આગામી કોંગ્રેસના અધિવેશનને માટે લખનાર આમંત્રણ સત્તાધીશમાં ઠરાવમાં સ્વીકારવામાં આવ્યું અને બાબુ શુભેન્દ્રનાથ બસુએ અઠાવીસમો ઠરાવ રજૂ કરીને સ્વાયત્ત સભા અને સ્વયંસેવકોનો આશાર માન્યો.

છેલ્લા જોગણીસમો ઠરાવમાં પ્રમુખનો આભાર માનવામાં આવ્યો. રા. ઇ. સુબ્રમન્ય આયરે તે રજૂ કર્યો અને સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. પ્રમુખે સુંદર અને મર્મસ્પર્શી શાબ્દો આપીને વળતો જવાબ આપ્યો, અને ચોદમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ સમાપ્ત કરવામાં આવી.

ઠરાવો.

કોંગ્રેસનો શોક.

વિલિયમ શુવર્ટ ઍડ્વૅટન.

૧, ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આધુનિક

સમયના મોટામાં મોટા મુત્સદ્દી અને માનવ-
ભવિનના પ્રેમાળુ અને સાચા મિત્ર મી.
રબલ્થુ ઈ ઝેસ્ટનના મૃત્યુથી બ્રિટિશ
મહારાજ્યને, અને સામાન્ય મુશ્કેલી દુનિયાને
જે ન પુરાય એવી ખોટ ગઈ છે, તેને માટે આ
કોંગ્રેસ પોતાના ઉડા રોકેલી નોંધ કરે છે,
અને હિન્દમાં વધારે ઉદાર અને પ્રગતિમાન
રાજ્યતંત્ર પ્રાપ્ત કરવાના હિન્દી પ્રજાના
પ્રયત્નો તરફ તેમણે દર્શાવેલી એક સરખી હીલ-
સોજને માટે પોતાની કૃતજ્ઞતાની ભાવના
દર્શાવવા ઇચ્છે છે અને ઉપલા કરાવની એક
નકલ તેમના પુત્ર મી હરબર્ટ ઝેસ્ટનને
મોકલવી

હરબર્ટના મહારાજ

૨ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હરબર્ટના
સ્વર્ગસ્થ મહારાજ, સર લક્ષ્મીસરસ્વિ
બહાદુર ■ સી આઈ ઈ ના રોમ્બ ડીય અને
અદાળ મૃત્યુથી દેશને જે મોટી ખોટ ગઈ છે
તેને માટે આ કોંગ્રેસ ઉડા રોકા દર્શાવે છે,
તેમના તપ્પર અને સુસરૂત ભહેર જુરુસાની
અને તેમની ઉદાર અને સાર્વજનિક સખાવતી-
ની આ કોંગ્રેસ ઉચ્ચ કદર ધુએ છે, અને તેમને
હાથે કોંગ્રેસ હીલચાલને મળેલી ઉદાર અને
અમોઘ સહાય માટે પોતાની કૃતજ્ઞતાની ભાવના
દર્શાવવા ઇચ્છે છે અને ઉપલા કરાવની એક
નકલ સહૃદય મહારાજના બહુ મહારાજ
રામચંદ્ર સિંધને મોકલી આપવી

ઉપાધ્યક્ષ.

૩ કરાવ કરવામાં આવે છે કે સ્વર્ગસ્થ
સરદાર દયાલસિંખના મૃત્યુથી સામાન્યત
દેશના લોકોને અને વિશેષ કરીને પંજાબના
લોકોને જે મોટી ખોટ ગઈ છે તેને માટે આ
કોંગ્રેસ પોતાનો ઉડા રોકા દર્શાવે છે, અને
હિન્દના દેશીઓની સ્થિતિ સુધારનાર પ્રગતિમાન
હીલચાલોને આગળ વધારવા માટેના તેમના
ભહેર જુરુસાની અને ઉદાર સહાયની પોતાની
ઉચ્ચ કદરની નોંધ લે છે

(વળી જુઓ કરાવ અગાધાર [૪])

દમન

ફોનદારી કામ ચલાવવાની રીત

૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ
રોકા દર્શાવે છે કે, પોતાની ઉદારી બેઠકમાં તેણે
અણુપચો દર્શાવ્યા હતા, અને ઘણી અગ્રેજ
તથા હિન્દી, ભહેર સરસાઓ અને વિખ્યાત
પુરોના અણુગમાં હતા હિન્દી ફોનદારી કોડ
અને ફોનદારી કામ ચલાવવાની રીતના પ્રકારમાં
સુધારા કરવાની ફરખોસ્તો (જે સુધારાથી
પોલીસ અને મેજિસ્ટ્રેટની સત્તાઓમાં અનુચિત
વધારો થાય છે, વર્તમાનપત્રોના સ્વાતંત્ર્ય
પર અકુશ મુનય છે અને વાસ્તવાતંત્ર્ય
સંકુચિત થાય છે) વડી ધારાસભામાં પસાર
કરવામાં આવી છે, અને તેમને રફ કરવાનો
આગ્રહ કરે છે

વર્તમાનપત્રો.

૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ
સનેા મજબૂત અસિમાય છે કે, હિન્દનાં અમુક
ભાગોમાં ગુપ્ત વર્તમાનપત્ર સમાચાર (સીક્રેટ
પ્રેસ કમિટીઝ) ની સ્થાપના અત્યંત વાધાધરી
અને બ્રિટિશ રાજ્યતંત્રના ક્ષાયથી વિરુદ્ધ છે

૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ
વહીવટ હેઠળના દેશી રાજ્યોના પ્રદેશમાં છાપ
ખાનાને મોટે હુકો મારનાર હુકમ હિન્દીસરકારે
વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૬૧ ની રૂપ મી જુને કર્યા
છે તે અવજો, નિરકુશ અને હાનિકર છે, અને
સાચા મુત્સદ્દીપણથી અને પ્રજાની સ્વતંત્રતાથી
વિરુદ્ધ છે, અને વિના વિલંબ તે રફ કરવો
એઇએ

૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૮૮ નો
ત્રીજો બેમાસ રેમુલેશન, ૧૮૮૯ નો બીજો મદાસ
રેમુલેશન, અને ૧૮૮૭ નો પચીસમો મુબાઇ
રેમુલેશન રફ કરવાની આપરયક્તા તરફ આ
કોંગ્રેસ માનપૂર્વક સરકારનું લક્ષ્ય લે છે, કેમકે
તેઓ સિદ્ધાંત અને કલ્પના નામદાર રૂપાવત
મહારાણીની સરકારની અને અરેબર સુધ
રેલી સરકારની પ્રજાલિકા અને ન્યાયરૂપિની
વિરુદ્ધ છે, અને પ્રજાની સ્વતંત્રતાને એક સ્થાયી
લય રૂપ છે.

લૉર્ડ કર્ઝન.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ લૉર્ડ કર્ઝનનું સાદર સ્વાગત કરે છે, હિન્દની પ્રજા તરફ તે નામદારના દીલસોહતાના ચબ્દોની કૃતજ્ઞતાપૂર્વક નોંધ લે છે, અને વિશ્વાસ રાખે છે કે, આ દેશમાં બ્રિટિશ રાજ્યની એક પ્રજાસિદ્ધાંતોનાં લક્ષણો પ્રગતિ અને પ્રભવો વિશ્વાસ છે, તે રાજનીતિ હિન્દમાં તે નામવરના અમલની મુદ્દતમાં અનુસરવામાં આવશે, અને તે નામવરને સુખાશમાં ઉપલક્ષ કરાવવો તાર મોકલવાની પ્રમુખને સત્તા આપે છે.

કાયમની જમાખંદી.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જે પ્રતિભાં કાયમની જમાખંદીનું અસ્તિત્વ નથી તેમાં કાયમની જમાખંદી કરવાનાં, ૧૮૬૨ અને ૧૮૬૫ નાં પોતાનાં ફરમાનોમાં હિન્દી પ્રધાને આપેલાં વચનો પાળવામાં હિન્દી સરકાર નિમ્બળ ગઇ છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ ૧૮૮૨ અને ૧૮૮૪ માં હિન્દી સરકારે અંશતઃ જમાખંદી સુકર કરવાની અને વધારામાંથી મુક્તિ આપવાની રાજનીતિ ભંડેર કરી હતી, તેના અમલ કરવામાં પણ તે નિમ્બળ ગઇ છે, તેથી આ કોંગ્રેસ અત્યંત શોક દર્શાવે છે, અને આ ઠરાવથી આ કોંગ્રેસ સરકારને વિનંતિ કરે છે કે, કમમાં કમ સાઠ વર્ષોની સુદૃઢ સુધી જમાખંદી સુકર કરવી અને જમીન વેરામાં વધારો ન કરવો, જેથી કરીને જમીન ખેડનારાઓને પોતાના સુધારાઓનો સંપૂર્ણ લાભ મળે.

લશકર વિષયક.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની ઉંડી અને ગંભીર પ્રતિતિ દર્શાવે છે કે, ગયાં કેટલાંક વર્ષોથી હિન્દી સરકારે અહલ કરેલી સરહદપરની નીતિ દેશનાં ઉત્તમ હિતોને હાનિકર છે, કેમકે તેથી તેની કુદરતી સરહદની પેલીમેર આ દેશને વારંવાર લશ્કરી ચડાઇઓ લઇ જવી પડે છે, અને દિવાની રાજ્યવંશ વ્યાવહારિક રીતે બુદ્ધિ મરે છે; અને જ્યાં સુધી તે નીતિ મૂળથી ઉલટાવી નાખવામાં ન આવે, અને દેશની કાયદાએ દર્શાવેલી હદની અંદર રહેવાની નહીં અને એજા સુરક્ષિત નીતિ પુનઃ સ્વીકારવામાં

નહિ આવે ત્યાં સુધી સરહદ પરની પીડાઓ પતી જવાનાં અને સરહદપરની ટોળીઓનાં મિત્રતાપૂર્ણ વલણ વિષે ગમે તેટલી અહાપૂર્વક ભંડેર કરવામાં આવતાં સર્વ કમનોને બહુ થોડું વળન અપાય, જેનો પૂરાવો “ સ્વૉટ વેલી ” માં થોડાં અઠવાડિયાં પર બનેલા બનાવો પરથી મળે છે, જે બનાવોને લીધે લશ્કરની મોટી સંખ્યા તૈયાર રાખી મુકવાની ફરજ પડી હતી, અને પરિણામે ખર્ચના પર નવો બોલો પડ્યો હતો; અને આ સર્વ લશ્કરી ચડાઇઓથી યતા અર્થનો શોગ્ય ભાગ બ્રિટિશ ખર્ચનાએ આપવો જોઇએ.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બંગાલ ધારા-સભામાં કલકત્તા મ્યુનિસિપલ ખરડો કાબલ કરીને અને પૂરતા લોકોના પ્રતિનિધિત્વ વિના સુખાશ શહેર સુધારા ટ્રસ્ટની સ્થાપના કરીને અને અન્ય દિશાઓમાં તેનાં કાર્યોથી સ્થાનિક સ્વરાજ્યના સંબંધમાં હમણાં સ્વીકારવામાં આવેલી સરકારની પ્રતિક્રિયાત્મક રાજનીતિ તરફ નાપસંદગીની ઉંડી લાગણી આ કોંગ્રેસ દર્શાવે છે.

કાયદા વિષયક.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી ફરજ અને કારોબારી ફરજોને ભૂંડી પાડવાના પ્રસંગે ઉચ્ચાંડમાં તેમજ હિન્દમાં ભંડેર અભિપ્રાયનું અનુમોદન મળ્યું છે, તે જોઇને આ કોંગ્રેસને સંતોષ ઉપજે છે; અને આ અતિ આવશ્યક સુધારાનો સીધા અમલ કરવાને માટે વ્યાવહારિક પગલાં ભરવાની હિન્દી પ્રધાન અને હિન્દી સરકારને એકવાર ફરીથી વિનંતિ કરે છે.

ભંડેર નોકરી.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ઉચ્ચતર સીવીલ મેટ્રીક્લ સર્વિસનું વર્તમાન બંધારણ વિલક્ષણ છે, તેના સિદ્ધાંતોને જન્યવ ઘડી રાકતો નથી, તેનું કાર્ય હાનિકર છે, અને અનાવરયક પ્રકારે ખર્ચાળ છે; ભંડેર પ્રજા, મેટ્રીક્લ ફેળવણી, અને દેશમાં મેટ્રીક્લ સર્વિસ અને વૈજ્ઞાનિક કિયાની પ્રગતિની ખાતર તેમજ આર્થિક વહીવટની ખાતર અન્ય સુધરેલા દેશોની સીવીલ મેટ્રીક્લ સર્વિસ પ્રમાણે

હિન્દની સીવીલ સર્વિસની પુનઃ રચના કરવી જોઈએ, અને તેને લક્ષ્મી (સીવીલરી) સર્વિસથી તદ્દન ભિન્ન અને સ્વતંત્ર રાખવી જોઈએ.

(બ) કે, વડી સરકારે સીવીલ એસિસ્ટન્ટ સર્જનોને જ્યાં હોદ્દા આપીને તેમને સીવીલ સર્જનો ખતાવવાને માટે ૧૬ જગ્યાઓ ખુલ્લી મુકી છે તે તરફ ધ્યાન દર્શાવ્યા છતાં આ કોમેસ શોક બતાવે છે કે, જાહેર નોકરીના અન્ય ખાતામાં જ્યાં જોડાના સભ્યો સાથે મુલાખલો કરતાં સબોર્ડિનેટ સીવીલ મેડિકલ સર્વિસ (સીવીલ એસિસ્ટન્ટ સર્જનો અને સીવીલ હોસ્પિટલ એસિસ્ટન્ટ) ના સભ્યોની સ્થિતિ અને ભવિષ્ય અસંતોષકારક છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, અમલદારી અને બીજા-અમલદારી સભ્યોનું એક મિશ્ર કમીશન નીમીને સબોર્ડિનેટ સીવીલ મેડિકલ ખાતાના વર્તમાન બંધારણની સરકાર ખુલ્લી તપાસ કરશે.

(ગ) કે, આ સંબંધમાં મુખાધના સ્વર્ગસ્વ ડૉ. કે. એન. બહાદુરજીના અઠાળ મૃત્યુથી કોમેસને અને દેશને પડેલી ખોટની લાગણીની નોંધ કરવા ઉપર છે; તેમના જીવનનાં છેલ્લા વર્ષો આ દેશમાં મેડિકલ સર્વિસીસની મુદ્દાઓ પાછળ તેમજે ગાઢમાં હતાં.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ અને મુખાધના અર્વર્ગેની જગ્યાઓએ હિન્દની સર્વિસીસમાંથી કોઇને નહિ નીમવાં છવાડના મુત્સદ્દીઓને નીમવાની રાજનીતિનું હકાલુ જોતા આ કોમેસને અભિપ્રાય છે કે, તે પ્રાંતોમાં કારોબારી રાજ્યતંત્ર અર્વર્ગેએ ત્રણ સભ્યોની (કારોબારી) સભાઓ સહીત અલાવડુ જોઈએ, અને હમણાંની જેમ જે સભ્યોની સભાઓ સહીત નહિ, અને જે ત્રણ સભ્યોમાંનો એક સભ્ય હિન્દનો દેશી હોવા જોઈએ.

૧૬ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસ પોતાના હંડા શોક્ષની એકવાર ફરીથી નોંધ કરે છે કે, જાહેર નોકરીના કમીશનના પરિચયોથી આ દેશની પ્રાંતને વ્યાવહારિક રીતે હાંધ પછુ લાભ થયો નથી, અને હિન્દમાં અને ઉત્તરમાં હિન્દી સીવીલ સર્વિસીસ જેવી કે, સીવીલ;

મેડિકલ, પોલીસ, એન્જનીયરીંગ, ટેલીગ્રાફ (તાર), જંગલ, અને એડમિનિસ્ટ્રેશન (હીસાબી ખાતું) માટેની હંડીશનની પરીક્ષાઓ એક સાથે લેવાની તરફેણમાં દિવાને આમના બીજા બુનના ઠરાવ અનુસાર પરીક્ષાઓ લેવાની ઇચ્છનીયના તરફ ધ્યાન જોડે છે. આ કોમેસ વિશેષ બતાવી આવે છે કે, ટપાલ ખાતાની, મીડાની અને આબકારી અને જંગલની નોકરીઓના હંડા હોદ્દાઓ પર હિન્દીઓને નીમવા વિશેની જાહેર નોકરીના કમીશનની ભલામણોને પૂરતો અમલ કરવામાં આવ્યો નથી, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, મમલુર નોકરીઓના સર્વ હોદ્દાઓ પર કેળવણી હિન્દીઓને નીમવા જોઈએ.

૬. દક્ષિણ આફ્રિકા.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દી અને યુરોપીયન રહેનારાઓ વચ્ચે વિષમ અને અધમાનકારક જોડો બતાવવામાં આવે છે તેને માટે આ કોમેસ શોક બતાવે છે; ટ્રાન્સવાલની હાઇકોર્ટ હિન્દીઓને અમુક જગ્યાઓમાં રાખવાનો આપેલો તાલે મુકાદો, જે આ વાતને પ્રસિદ્ધ પૂરાવો છે, અને હિન્દી સંસ્થાનવાસીઓના લાભનું સંરક્ષણ કરવાને માટે, અને તેમના છાતરી લીધેલા હક્કો તેમને પાછા આપવાને માટે નામદાર મહારાણીની સરકારને અને હિન્દી સરકારને વિજ્ઞાપિત કરે છે.

નાણાં વિષયક.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હંડીઆમણથી ચતા તુકશાનનું મુખ્ય કારણ છવાડના ચતા અર્ચની હિંદ પરની માગણીઓમાં મક્કમ વધારો છે, તે જોતાં આ કોમેસને અભિપ્રાય છે કે, પુષ્કળ અર્ચ કરીને વલણ બદલી નાખવાની અથવા આતરિક ચલણ સંકુચિત કરવાની કોઈ ફિઝિમ યુઝિથી તે તુકશાનને પહોંચી વળવાના પ્રયત્નોથી હિન્દના નાણા પર વધારે જોડે પડશે અને તેના વ્યાપાર વિષયક ગેરલાભમાં વૃદ્ધિ થશે.

(બ) કે, તે અર્ચને ન્યાય પુરઃસર ફાળો છવાડે આપવાના, પ્રમાણભૂત વ્યવસ્થાએ પ. સંદ કરેલા સિદ્ધાંતોના વ્યાવહારિક અમલ કરવામાં જ ખર્ચાઓ એક જ વ્યાય રહેશે છે.

(૩) કે, આ કોંગ્રેસ હિંદીની બહેર કરે છે કે, ચલણ વિષેની કમિટી (કરન્સી કમિટી) - જેના પ્રમુખ સર હેન્રી ફાઇલર છે, - એ એ વિષય પર વિચાર કરવા માંડ્યો છે, તેની પર હિંદી-ઓનો અભિપ્રાય, દર્શાવવાને સ્વાધીન તરીકે બાણ, રમેશચંદ્ર દત્ત અને રા. મેરવાનજી રસ્તમજી શિવાય સમર્થ અને સુચોગ્ય હિંદી પ્રતિનિધિઓને અઘાપિ આમ ત્રણ આપવામાં આવ્યાં નથી.

(૪) કે, બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીના પ્રમુખ સર વિલિયમ વેડરબર્નને વિનંતિ કરવાની પ્રજા અને સત્તા આપવામાં આવે છે કે, લંડનમાં ચલણ વિષયક (કરન્સી) કમિટીના પ્રમુખ સર હેન્રી ફાઇલરને આ ઠરાવ મોકલી આપવો.

કેળવણી.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની ઉંડી પ્રતીતિની નોંધ લે છે કે, દમણી પ્રચલિત પારિભાષિક કેળવણીની પદ્ધતિ અધુરી અને અસંતોષકારક છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, લોકોની ગરીબી અને દેશી ઉદ્યોગોનું અધઃપતન જોતાં સરકાર પારિભાષિક કેળવણીની વધારે વિશાળ અને કાર્યસાર્થક યોજના દાખલ કરશે, અને તેના વધારે સારી રીતે અને વધારે ક્ષેત્ર-મંદોથી અમલ થઈ શકે તેટલા માટે વધારે આર્થિક નાણાં તેને માટે અલગ કાઢશે.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર્વ સ્ટેન્ડીંગ કોંગ્રેસ કમિટીઓને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે, એન્ટોની નીમલુએ માટે અને યોગ્ય પદ્ધતિ બરવા માટે, કોંગ્રેસના હેઠેથીને કેન્ડ્રેજ વધારવાને માટે પૌત્ર પોતાના પ્રતિભાં શિશુલ કમિટીઓ સ્થાપવી, અને એવી સેન્ટ્રલ કમિટીઓએ દર વર્ષે તે વર્ષમાં પોતાના પ્રતિભાં કરવામાં આવેલા દાખલો કોંગ્રેસને રીપોર્ટ કરવો.

(ખ) કે, આ ઠરાવને શીઘ્ર અમલ કરવાને મુદ્દાસ, મુંબાઈ, નામપુર, અમરાવતી, લલકોત્ત, અલ્હાબાદ અને લાહોરની કોંગ્રેસ કમિટીઓને પત્રમાં બરવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

(ગ) અને વિશેષ કે, પ્રમુખ અને દમણી હિંદીમાં હોય તે માછ પ્રજાઓ શિવાય (જેઓ

પોતાના હોદ્દાની રૂએ સભ્યો ગણાશે) નીચેના ગૃહસ્થોની એક કમિટી મદ્રાસની સ્વાગત સભાએ મોકલાવેલા બંધારણના મુદ્દા પર વિચાર કરવાને અને આગામી કોંગ્રેસ સમક્ષ એક ચોક્કસ યોજના રજૂ કરવાને નીમવામાં આવે છે, અને કોંગ્રેસના આગામી અધિવેશનમાં આ વિષયપર પ્રથમ ચર્ચા કરવી:

(૧) બાણ અમિનીકુમાર દત્ત, બંગાલ.

(૨) રા. ડી. ઇ. વાચા, મુંબાઈ.

(૩) રા. નેશીરામ, પંજાબ.

(૪) બાણ મંગાપ્રસાદ વર્મા, અયોધ્યા.

(૫) પંડિત મહન મોહન માલવીય, વાયબ્ય પ્રતિ.

(૬) સંતરામનો શ્રી. રમણાઈ પાંડુરંગ કર્ણીકર.

(૭) રા. બાપુસેવ દાદી, મધ્ય પ્રતિ.

(૮) રા. ઇ. સુખમન્ય આચર, મદ્રાસ.

(૯) રા. આર. એન. મુટોલકર, વરાહ, એમણે કમિટીના સેક્રેટરી તરીકે કાર્ય કર્યું.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પૂર્વવાર્તી કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને આ કોંગ્રેસ મળજીત પણ કરે છે કે, [૧૮૯૭ (ક) થી (જ) સુધી.]

કે, પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ પોતાના અણગમતી નોંધ લે છે: [૧૮૯૭, (ક) (ખ) (ગ) (ઘ) (ચ) અને કે, આ કોંગ્રેસ વિગેરે [૧૮૯૭ (ખ) (ગ) (ઘ) (ચ) ને (ક) (ખ) (ગ) (ઘ) તરીકે પસાર કરે છે.] અને (ચ) કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર ઇચ્છનીય છે કે, આ દેશની પ્રજાના દિલની ખાતર ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાલમાં એવા સુધારો કરવો જોઈએ કે, દાઉ-કોર્ટમાં જ્યુરી સમક્ષ ચાલતા મુકદ્દમાઓમાં અને એરેસ્ટોની સહાયથી ચલાવવામાં આવતા મુકદ્દમાઓમાં એ આરોપીઓ દિવના દેશીઓ ક્રોધ તેમને કિચી માત્રની કરવાને લઈ મળે કે, દાઉકોર્ટ સમક્ષ કમમાં કમ જ્યુરીની જગ્યા સંજ્યા અને એરેસ્ટોની મદદથી ચાલતા મુક.

દેશાંતરમાં કમમાં કમ જીવુરી અથવા એસેસરીની અર્થમાં સંખ્યા હિન્દના દેશીઓની હોવી જોઈએ.

(૬) કે, સિન્ન સિન્ન પ્રાતિક સરકારીએ ધરેલા નિયમોની રૂબે જંગલ ખાતાએ લીધેલાં પગલાંથી દેશનાં ગામોના રહેવાસીઓ પર માઠી અસર થાય છે, અને અનેક પ્રકારે જંગલ ખાતાના ઉત્પત્તિ દરમ્યાનના અમલદારોના સંતાપ અને જીવનને તાબે થયું પડે છે, જેનાથી આખા દેશમાં ધણો અસંતોષ થયો છે. જો કે ૧૮૯૪ ના કાયદાના નહેરુ અર્થે પ્રમાણે જંગલના સંરક્ષણના ઉદ્દેશો વધારેમાં વધારે રહેસુલ મેળવવાના નથી, પરંતુ મુખ્યત્વે ખેડૂત વર્ગો અને તેમનાં ટોરફાના લાભની ખાતર જંગલોનું સંરક્ષણ કરવાના છે, તથાપિ વર્તમાન નિયમોમાં ઉલ્લાં વિચાર કરતા પ્રથમ વિચારને પ્રાધાન્ય અપાયું છે, અને કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર આ હાનિ દૂર કરવાને માટે નિયમોમાં સુધારો કરવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

(૭) કે, આવક વેરાના કાયદા હેઠળ કર નાખવા ચોખ્ખા આદામાં આજી રકમ પાચસોથી વધારીને હાલની કરવી જોઈએ.

ધરણસભા (પંજાબ).

૨૧. કાયદા કરવામાં આવે છે કે, (૧૮૯૭ ના પંજરમાં કાયદા અનુસાર).

પરગણે માટે કાયદા.

૨૨. કાયદા કરવામાં આવે છે કે, (૧૮૯૭ ના કાયદા અનુસાર.)

પેશ્વેઓ અર્થ.

૨૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, પેશ્વે સંમિ કરવામાં આવેલા પગલાંને વિષય સાદી હોવાથી, અને તે સાદી હોવાને સ્વીકાર કરવામાં આવ્યા હોવાથી આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, તે સંબંધમાં દેશમાં આવેલા અર્થ સરકારે

આપવો જોઈએ, અને સ્થાનિક સંસ્થાઓનાં નાણાંમાંથી લેવો ન જોઈએ.

પાર્લામેન્ટરી પ્રતિનિધિત્વ.

૨૪. કાયદા કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે, રા. દાદાભાઈ નવરોજી પર આ કોંગ્રેસ પોતાનો સંપૂર્ણ અને અખૂટ વિશ્વાસ દર્શાવે છે, અને આશા રાખે છે કે, સેન્ટ્રલ કોંગ્રેસનીનું તેમનું જીવન મતદાર મંડળ અથવા અન્ય કોઈ ઉદાર પક્ષનું મતદાર મંડળ તેમને ફરીથી ચૂંટી કાઢશે.

કોંગ્રેસનો આભાર અને કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૫. કાયદા કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના રાજકીય ઉત્કર્ષને માટે સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અત્યંત સહયોગે કરેલી નિસ્વાર્થ સેવાઓને માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્વક તેમનો આભાર માનવા ઇચ્છે છે.

અને કે, બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાન પત્ર “ ઇન્ડિયા ” અને વળી સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીની આફીસના ખર્ચને માટે રૂ. ૬૦,૦૦૦ ની રકમ કાઢી આપવામાં આવે છે, અને જ્યાં જ્યાં મંડળોએ હવે તથા હવે પછી, કમિટીમાં કસબા પ્રમાણે, ૧૮૯૬ ના વર્ષને માટે ફાળો આપવો.

સામાન્ય.

૨૬. કાયદા કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ આવતા વર્ષને માટે મી. એ. એ. જી. એ. સી. એ. ને જનરલ સેક્રેટરી અને રા. ડી. ઇ. પાચ્છાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી એવાર ફરીથી નીમે છે.

૨૭. કાયદા કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૯૬ ના નાતાલના દિવસ પછી કાયદામાં આવે તે દિવસે પંજરમાં હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ લખ-ગોમાં મળશે.

પંદરમું પ્રકરણ.

પંદરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની વિરૂદ્ધ એન્ગ્લો-ઇન્ડિયન ક્લા
ગણીની ભરતી જોડમાં તેને હેરાન કરવાના
પ્રયત્નો પ્રથમ લખનૌમાં કરવામાં આવ્યા હતા
પરંતુ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરે સર એન્ટની મેક્ડોનેલના
શાહી અને ઉદાર વર્તનથી એ પ્રયત્નોનો અંત
આવ્યો. તેમણે આ બાબતમાં જતાવેલી ઉદાર
તાનો દુર્ભાગ્યે ત્યાર પછી ત્યાગ કર્યો છે એક
અત્યંત સરસ વાત એ હતી કે, એકલા લખનૌ-
માંથીજ ૩૦૦ મહોમે
દન પ્રતિનિધિઓ હાજર

હતા સાહમીના જમીન
પર મંડપ ઉભો કર
વામાં આવ્યો હતો,
તેમાં ૪,૦૦૦ બેઠકોની
સગવડ કરવામાં આવી
હતી, અને જ્યારે કોંગ્રેસ
મળી ત્યારે તે ખીચા
ખીચ ભરાઈ ગયો હતો.
કોંગ્રેસના મુકદ્દર કરેલા
દિવસની આગલી સંજે
સુ ટાયલા પ્રમુખ બાબુ
રમેશચંદ્રે દત્ત આવી
પહોંચ્યા ત્યારે તેમને મુ
દર આવકાર આપવામાં
આવ્યો, અને ૧૮૬૬ ની
૨૭ મી ડીસેમ્બરે ૭૪૦

પ્રતિનિધિઓ મંડપમાં એકઠા મળ્યા તેઓ નીચે
પ્રમાણે હતા
વાયવ્ય પ્રતિા અને અયોધ્યા ૬૦૩
બંગાળ અને આસામ ૫૭
પંજાબ ૨૬
મુબાઈ અને સીંધ ૩૧
વરાહ, મધ્યપ્રતિા અને સીકંદ્રાબાદ ૬
મદ્રાસ ૧૨
૭૪૦

શ્રી રમેશચંદ્ર દત્ત.
પંદરમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

સ્વાગત સમાના પ્રમુખ બાબુ બસીરાલ
સિંઘે પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો, અને
પોતાની તબીબત નબળી હોવાથી પોતાનું લખેલું
લાખણ પડિત બિચન નારાયણ ધારને વાંચવા
આપ્યું લેફ્ટનન્ટ-ગવર્નરે આપેલી સહાય માટે
તેમનો આભાર માન્યા પછી કેળવણી હિન્દીઓ
તરફ અમલદારોના વલણને અને સરકારની ની
તિને વખોડી કાઢ્યા ' તમે દેશમાં પારદેશીઓ

છો, ' તેમણે વિરોધી
અધિકારીઓને કહ્યું.
“ તમે લોકોનું મન ભ
ણતા નથી, અને તમારા
અતડાપણાને કીધે લો
કોનું મન જાણી શકતા
નથી, અને લોકો તમારું
મન જાણતા નથી ”

“ પરંતુ તમારી જે
કેળવણી વિષયક રાજ
નીતિએ બેન્ડીક અને
મેક્ડોનેલનામો અમર કર્યા
છે, તેનાથી તમે મઠ
ધ્યાનો એવો મોટો વર્ગ
ઉત્પન્ન કર્યો છે, કે તે
તમારા વિચારો અને
અભિવાયોથી ભરેલા છે,
તમારા રીતરિવાજોથી

પરિચિત છે, કર્તવ્ય અને દિલ્લતા પ્રત્યેક બંધન
નદે તમારા રાજ્ય સાથે બંધાયેલા છે, જે તમારી
સમાજ હેઠળ મુખ્યતરીકે પ્રભવી પડ્યો દુશ્મની
આંખોનું કાર્ય કરવા કષ્ટ છે, અને એ ઉદેશ
પાર પાડવાને માટે તમે પાતે સિખવેલી સનદ
શીર યજ્ઞવલ્કની રીતિઓ સ્વીકારે છે ’

કોંગ્રેસના બંધારણના પ્રશ્નને ચર્ચ્યા પછી
સ્વાગત સમાના પ્રમુખે કોંગ્રેસના પ્રમુખની
ચુરણી કરવાની આજ્ઞા કરી

બાપુ રમેશચંદ્ર દત્ત, સી. આઈ. ઇ. ને પ્રમુખ તરીકે સુધી દાઢવાની દરખાસ્ત માન. પંડિત બિરાંબરનાથે મુખી, નવાબ બગરઅલીખાને તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. વાઘ્લા અને બીજાઓએ તેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તાલીઓની ગર્જનાઓ વચ્ચે તેમણે ખુરશી લીધી.

પ્રારંભમાં પ્રમુખે ઉદ્ધતી કોંગ્રેસના પ્રમુખ બાપુ એ. એમ. ખોડેનો સંદેશ કહી સંબળાવ્યો, અને મી. ડબલ્યુ. એસ. ફેરબેન્કો પત્ર વાંચ્યો, જેમાં તેમણે હિન્દી પ્રજા વિષે લખ્યું હતું: "બ્રિટિશ મહાશાસ્યના એક મોટા સ્વરાજ્ય લોકગતતા અંશ તરીકેના તેમના બાલિ વિષેની મારી માન્યતા, સ્વરાજ્યને માટેની તેમની કુદરતી શક્તિ વિષેની મારી પ્રતીતિ પ્રતિ વર્ષે ઉંડા થાય છે અને મજબૂત બને છે." ડૉ. રમેશચંદ્ર મિત્રના મૃત્યુ વિષે શેડાક રાખેડો કહીને, તેમણે "કોંગ્રેસના સ્વીકૃત ધર્મ" નો વિષય વ્યર્થો. પછી તેમણે કહ્યું કે, મહાશયીના મહોત્સવ પ્રસંગે હું લંડનમાં હતો, અને હિન્દ સહિત બ્રિટિશ મહાશાસ્યના પ્રતિનિધિઓનું સરપસ મેં જોયું હતું, અને મેં એવી ટીકાસભિષા કે, પ્રથેક સ્વરાજ્ય લોકગતુ સંસ્થાન આખાઈ અને સુખી છે ત્યારે હિન્દ દુષ્કાળથી પીડાય છે, અને "હિન્દના ગરીબ ખેડૂતો અને મજૂરોને હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્ય સર્વથા આસિવાઈ રૂપ નીવડ્યું છે કે કેમ? એ વિષે શંકાઓ દર્શાવવામાં આવી હતી." પછી તેમણે ૧૮૬૮ ના રાજ્યદ્રોહના કાયદાનો તિરસ્કાર કર્યો, અને કહ્યું કે, સ્વતંત્ર ચર્ચા, વર્તમાન પત્રો અને સમાચારો દાખી દેવા કરતાં રાજ્યદ્રોહ ઉત્પન્ન કરવાનો વધારે સારો માર્ગ બીજો કોઈ નથી. કેળવણી દિન્દ બ્રિટિશ રાજ્યને વફાદાર રહીને સ્વરાજ્યનો મોટો ભાગ પ્રાપ્ત કરવા અને દુનિયાની અર્વાચીન પ્રલયોમાં સ્થાનમેળવવા ઘટ્ટે છે હોઈ હર્ષનના રાજ્યતંત્રના પ્રથમ વર્ષમાં પસાર કરવામાં આવેલા મ્યુનિસિપલ કાયદાથી ક્ષણભંગમાંથી સ્વરાજ્યનો લોપ થયો તેને માટે તેમણે શોક દર્શાવ્યો; તેમણે પોતાની માન્યતા બતાવી કે, વાયસરોયના ધરાદ સરસ છે, પરંતુ તે પ્રજાની હિન્દી બાલુ નહોતી નથી. તે સમયે ચાલતા દુષ્કાળનો પ્રશ્ન

હાથ ધરતાં તેમણે કહ્યું કે, દુષ્કાળનું કારણ વસ્તીમાં થયેલા વધારો નથી—જમની અને ધંધાકારમાં વધારો હઠમથી વધારો થાય છે—તેમજ તેમાં ગામડીઆઓનો પણ હોય નથી, કેમકે દુનિયાની સજાદી પર તે અત્યંત દરમસર કરનાર અને સંચય કરનાર ખેડૂતો છે; જો તેમને ભારે વ્યાજે નાણાં લઈતાં લેવાં પડતાં હોય તો તેનું કારણ એ છે કે, તેમની પાસે ખાવાનું કંઈ હોયું નથી; દુષ્કાળનું કારણ ભારે મહેસુલ, અને અંગ્રેજ સાંચા કામ સાચેની અનિર્જમ્મ હરીફાઈથી આમ્ય ઉલોગોના થયેલા નાશ છે. હજારો વર્ષોના અનુભવ પરથી માહુમ પડ્યું છે કે, જમીનની કુલ નીપજનો છોડી ભાગ એજ જમીનનું ચોખ્ખું કાઢું છે. જો આ મહેસુલ લેવામાં આવે તો દુષ્કાળો બધ થાય. પ્રમુખે ગરીબોનાં અન્ય કારણો હઠમથી જણાવ્યાં, લશ્કરી અને દિવાની સર્વીસીસ ઇત્યાદિ, રેરાના રાજ્યતંત્ર વિષે તો હિન્દીઓ પોતાના રેરામાં ખરેખર પરદેશીઓ જેવા છે, અને પછી તેમણે રાજ્યતંત્રના પ્રમેદો ચર્ચ્યા. જે રેરો આમ્ય સ્વ-રાજ્યની સંસ્થા રચી હતી, અને ૩૦૦૦ વર્ષ સુધી તે સંસ્થા ચલાવી હતી તેની પર છલ્લા અધિકારીઓ અને પ્રજાની વચ્ચેની "તિરસ્કૃત સાંકળ" રૂપ પોલીસ દ્વારા ખરેખર રાજ્ય ચાલે છે. મ્યુનિસિપાલીટીઓની છલ્લા યોડોની પ્રાંતિક ધારાસભા અને કારોબારી સભાઓની ખામીઓ તેમણે દર્શાવી આપી, અને ઉપર કહ્યું કે, જે રેરાની પ્રજાના હાથ ખાંધી લેવામાં આવ્યા હોય તેની પર સારું રાજ્ય ચાલી શકે નહિ. દુઃખ અને અશુભ પરિણામો અરકાવવાને માટે સ્વરાજ્ય આપવાની આવરવ-હતા છે, કેમકે કેવળ તેનાથીજ હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્ય સુદૃઢ બની શકે.

નાદુભાષીઓને મુજબ હયાંના સમાચાર આપીને પ્રમુખે પોતાનું બાપુ સમાસ કર્યું, અને વિષય નિર્ણાયક હમીદીના સચોવાનાં નામો માર્યાં. ચાલી રહ્યું કરવામાં આવી, અને તેને મંજૂર કરવામાં આવી, અને તે દિવસે કોંગ્રેસ ઠહી.

બીજે દિવસે પ્રારંભમાં બંધારણના મુલકાપર વિચાર કરવાને અને ચોક્કસ યોજના રજૂ કરવાને

બધ ફોર્મોસે નીમેલી કમિટીનો રીપોર્ટ રા મુદોલ-
દરે રજૂ કર્યો રા મુદોલદરે કહ્યું કે, એન્જ
નવીન વસ્તુ એ છે કે, વર્ષ દરમ્યાન કોંગ્રેસના કાર્ય
પર આકુરા રાખવાને અને તે કાર્ય ચલાવવાને
એક કેન્દ્રસ્થળ મળે (સેન્ટ્રલ બોર્ડ) ની સ્થા
પના કરવામા આવી છે વિચાર કરવાને માટે
પ્રતિનિધિઓને સમય આપવાને માટે રીપોર્ટ
પૂરતી ચર્ચાને આગામી દિવસ સુધી મુલતવી રાખી

ત્યાર પછી કારોબારી અને ન્યાયી ફરો
ભૂલી પાડવા વિષે પ્રથમ કરાવ બાજુ અભિક્ષ
ચરણ મહુમદારે રજૂ કર્યો, એ વિષય વિષે બ્રુજ
કામી ચર્ચા થઇ ગયલી હતી, પરંતુ તેને પૂરતી
વખત ફરજયાત રીતે રજૂ કરવામા આવ્યો હતો
રા આગાશેએ અનુમોદન આપ્યું રા એસ સિ હા,
મુન્સી નસીર-હદ દીન અહમદ, પડિત રામ
નારાયણ, રા એ સી પાર્થસારથી નાયડુ અને
રા અબ્દુલ રહીમ સર્વેએ તેને વિશેષ અનુમોદન
આપ્યું. ઉમેરવાની જરૂર નથી કે, કરાવ પસાર
કરવામા આવ્યો.

પ્રબળ જમીન વેચાણનો ખર્ચ (પ્રબળ
લેન્ડ એક્સીચેન્સન બીલ) વિષે રાય સાહેબ લાલા
મુરલીધરે બીલ કરાવ રજૂ કર્યો, અને કહ્યું કે,
જમીનના માલિકને પોતાની જમીન વેચી દેવાની
મના કરવાથી તેની સ્થિતિ વધારે ખરાબ થાય
છે, કેમકે જમીન ખેડવાને માટે તે નાણા હાવી
મેળવી શકે નહિ લાલા કનેવાએ કહ્યું કે,
જમીન હમેશા પ્રબળ છે, તેની નીપજમા
રાખનો હક હોય છે, પરંતુ જમીન પર નહિ,
અને મહેસુલ દર છે, બાહુ નહિ રા ફેસલહરે
વિશેષ અનુમોદન આપતા કહ્યું કે, એ કચ્છાએ
જમીનના માલિકની જમીનની કીમત ઘટાડી છે
નવાબ હકમત હુસેને પણ વિશેષ અનુમોદન
આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામા આવ્યો.

બ્રિટિશ કમિટીએ પોતાના પ્રતિનિધિ વરીકે
મીસ ગાર્થેન્ડને મોકલી હતી તેણે ત્રીજે કરાવ
રજૂ કર્યો તેમા માગલદી દરવામા આવી હતી
કે, હિન્દમા બ્રિટિશ લરકરની મોટી સંખ્યા
રાખવાના ખર્ચમા કિલને ફાળો આપવો જોઈએ
તેણે કહ્યું કે, હિંદને લાગે વળગે ત્યાં સુધી
જો હિન્દમા લરકરની, સંખ્યા અનાવરક રીતે,

મોટી છે, અને સાહી ઉદરો પાર પાડવાને માટે
હિન્દને સગવડતા સર્જી લરકરી સ્થાન એ તેથી
એટલું બધું લરકર રાખવામા આવતું હોય તો
ઇન્કાદે ખર્ચમા લાગ આપવો જોઈએ, અને
હિન્દમા જ્યાંવ્યાં આવેલા નાણા હિન્દી
સુધારાઓ માટે વાપરી શકાય પછીથી બ્રિટિશ
કમિટીની તરફથી તેણે સામાન્ય વસ્તુસ્થિતિ
કહી બતાવી

માન બાજુ બેકુકનાથ રોને અનુમોદન
આપતા દર્શાવ્યું કે પરદેશની મોકરીને માટે
૧૦,૦૦૦ માપુસોને હિન્દમાથી ખસેડવામા
આવ્યા છે તે પરથી સ્પષ્ટ માન્ય પડે છે કે,
આપણી પાસે જોઈએ તે કરતા ઘણા માણસો
છે રા પટવર્ધન અને રા હરિગમ પાંડેએ
અને પડિત જ્ઞાનેશ્વર શાસ્ત્રીએ વિશેષ અનુમોદન
આપ્યું અને કરાવ પસાર કરવામા આવ્યો.

સોનાતુ ધોરણ (ગ્રાન્ડ ટ્રાન્ડર્ડ) હિન્દમા
જાળક કરવાની સામે રા ડી ઇ વાચાએ
ચોથો કરાવ રજૂ કર્યો તેમણે કહ્યું કે પહેલા
કોંગ્રેસમા ચાલુનો પ્રગ નાપ સમય ચર્ચાયા છે
હોર્ડ અર્જન થારે છે કે, સોતુ ઉત્પન્ન કરનાર
સર્વ દેશોમાથી હિન્દમા સોનાનો પ્રવાહ વહેશે
તેથી કરીને દેશમા પ્રત્યેક દેવત આબાદ બનશે,
અને જે પાચ કોટ લોકોને દિવસમા એક ટક
પણ પેટ ભરીને ખાવાતુ મળતુ નથી તેઓ
સુખી થશે હિન્દની ગરીબાઈતુ મૂલ તેનો કે થી
૪ કરોડનો વાર્ષિક નુસારો છે જે રકમ આ
દેશમા રહેવી જોઈએ અને આ દેશમા તે ફેલ્ડુ
બનવી જોઈએ જે વિશેષ કમાણી શોધતા
પરદેશીઓ ચાલ્યા આવશે તો લાભ પરદેશ
જરો માત્ર દેશની દોહત ફળદ્રુપ હોય છે રૂપી
આની ચાલીની કીમત ઘટાડી નાખવામા આવી
છે, ત્યારે તેની નામની કીમતમા વધારો કરવામા
આવ્યો છે ચાલી રૂપીએ તોથો વેચાતી હતી,
પરંતુ હવે ૧૦ કે ૧૧ અને વેચાય છે જેથી
કરીને વધારે કીમત થશે ચાલીના ધરેલા ગાડામાં
પોતાના નાણા રાખી રાખે છે, તેમની બન્ધ
કીમતમા ઘટાડો થશે છે

૨ શમસ્તામીએ અનુમોદન આપ્યું રા

૭૪ કોંગ્રેસે નીમેશી કમિટીને રીપોર્ટ રા મુદોલ હરે રજી કર્યો રા મુદોલકરે કહ્યું કે, એક નવીન વસ્તુ છે કે, વર્ષ દરમિયાન કોંગ્રેસના કાર્ય પર અકુરા રાખવાને અને તે કાર્ય ચલાવવાને એક દેન્દ્રસ્થળ મળ (સેન્ટ્રલ બોર્ડ) ની સ્થાપના કરવામા આવી છે વિચાર કરવાને માટે પ્રતિનિધિઓને સમય આપવાને માટે રીપોર્ટ પૂરતી ચર્ચાને આગામી દિવસ સુધી મુલતવી રાખી

ત્યાર પછી કારોબારી અને ન્યાયી ફરતે ભૂદી પાડવા વિષે પ્રથમ ઠરાવ બાણ અબિહા થયેલ મુમુદારે રજી કર્યો, એ વિષય વિષે ખુબ ઝાઝી ચર્ચા થઇ ગયલી હતી, પરંતુ તેને પદરમી વખત ફરજયાત રીતે રજી કરવામા આવ્યો હતો રા આગાશેએ અનુમોદન આપ્યું રા એસ સિ હા, મુન્સી નસીર-હુસૈન અહમદ, પડિત રામ નારાયણ, રા એ સી પાર્થસારથી નાયડુ અને રા અબુલ રહીમ સર્વેએ તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. ઉમેશવાની જરૂર નથી કે, ઠરાવ પસાર કરવામા આવ્યો.

પ્રબળ જમીન વેચાણના ખરડા (પ્રબળ લેન્ડ એક્સચેન્જના બિલ) વિષે રાય સાહેબ લાલા મુરલીધરે બીલ ઠરાવ રજી કર્યો, અને કહ્યું કે, જમીનના માલિકને પોતાની જમીન વેચી દેવાની મના કરવાથી તેની સ્થિતિ વધારે ખરાબ થાય છે, કેમકે જમીન ખેડવાને માટે તે નાણા ઉછીતા બેળવી રાહરો નહિ લાલા કનેવાએ કહ્યું કે, જમીન હમેશા પ્રબળ છે, તેની નીપજમા રામનો હક્ક હોય છે, પરંતુ જમીન પર નહિ, અને મહેસુલ કર છે, ભાડું નહિ રા ફેસલહરે વિશેષ અનુમોદન આપતા કહ્યું કે, એ કચલો જમીનના માલિકની જમીનની હિમત ધટાડી છે નવાબ હદમત હુસૈને પણ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામા આવ્યો.

બ્રિટિશ કમિટીએ પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે મીસ ગાર્લેન્ડને મોકલી હતી તેણે નીલે ઠરાવ રજી કર્યો તેમા માગણી કરવામા આવી હતી કે, હિન્દમા બ્રિટિશ લશ્કરની મોટી સખ્યા રાખવાના અર્થમા બિહારે ફાળો આપવો જોઈએ તેણે કહ્યું કે હિન્દને લાગે વળગે કિ ત્યાં સુધી ત્રી, હિન્દમા લશ્કરની, સખ્યા અનાવરણક રીતે,

મોટી છે, અને સાલી ઉદેશો પાર પાડવાને માટે હિન્દને સગવડતા બધું લશ્કરી સ્થાન છે તેથી એટલું બધું લશ્કર રાખવામા આવતું હોય તો ઇંગ્લાંડે અર્થમા ભાગ આપવો જોઈએ, અને હિન્દમા ખયાતવામા આવેલા નાણા હિન્દી સુધારાઓ માટે વાપરી સહાય પછીથી બ્રિટિશ કમિટીની તરફથી તેણે સામાન્ય વસ્તુસ્થિતિ વૃદ્ધી બતાવી

માન બાણ બૈકુનંદાચ રોને અનુમોદન આપતાં દર્શાવ્યું કે પરદેશની નોકરીને માટે ૧૦,૦૦૦ માણસોને હિન્દમાથી ખસેડવામા આવ્યા છે તે પરથી સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે, આપણી પાસે જોઈએ તે વરતા ઝાઝા માણસો છે રા પદવર્ધન, અને રા હરિરામ પાંડેએ અને પડિત જ્ઞાનેશ્વર સાશ્વતીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામા આવ્યો.

સોનાતુ ધોરણ (ગોલ્ડ સ્ટાન્ડર્ડ) હિન્દમા લાખલ કરવાની સાથે રા ની ઇ વાત્તાએ ચોથો ઠરાવ રજી કર્યો તેમણે કહ્યું કે પહેલાં કોંગ્રેસમા ચલણનો પ્રશ્ન નહુ સમય ચર્ચાયા છે હોર્ડ કર્જન ધારે છે કે સોનું ઉત્પન્ન કરનાર સર્વ દેશોમાથી હિન્દમા સોનાનો પ્રમાણ વહેરો તેથી કરીને દેશમા પ્રત્યેક રૂપિય આબાદ બનશે, અને જે પાચ કરોડ લોકોને દિવસમા એક ટક પણ પેટ ભરીને ખાવાતુ મળતુ નથી તેઓ સુખી થશે હિન્દની ગરીબાઈતુ મૂલ તેનો ક પી ક કરોડનો વાર્ષિક સુસારો છે જે રમ્મ આ દેશમા રહેલી જોઈએ અને આ દેશમા તે ફલદુપ બનવી જોઈએ જો વિશેષ કમાણી શોધતા પરદેશીઓ ચાલ્યા આવશે તો લાભ પરદેશ જશે માત્ર દેશની દોવલ ફળદુપ હોય છે રૂપી આની ચાદીની હિમત ધટાડી નાખવામા આવી છે, ત્યારે તેની નામની હિમતમા વધારો કરવામા આવ્યો છે ચાદી રૂપીએ તોલો વેચાતી હતી, પરંતુ હવે ૧૦ કે ૧૧ આને વેચાય છે, જેથી ફરીને વધારે શ્રીમત કે ચાદીના ધરેણા આડામા પોતાના નાણા રોજી રાખે છે, તેમની બન્ડ હિમતમા ધટાડે થયા છે

૨ સમસ્તગામીએ અનુમોદન આપ્યું, રા.

સીતારામ શેઠ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

લશ્કરી અને દિવાની મેટીકલ સર્વિસીસને બંદી પાડવા વિષે પાંચમો કરાવ ડૉ. નીલરવન સરકારે સંક્ષેપમાં રજૂ કર્યો, ડૉ. ડી. જી. નાયરે તેને અનુમોદન આપ્યું, તે પસાર કરવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ મૂલતવી રહી.

ત્રીજા દિવસના પ્રારંભમાં પ્રમુખે જાહેર કર્યું કે, આપણી કાલે કોંગ્રેસના બંધારણ પર વિચાર થતાવવામાં આવશે, અને રા. એસ. વી. ભાટેને છઠ્ઠો કરાવ રજૂ કરવાની તેમણે આજ્ઞા કરી. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, વર્તમાનપત્રોના પ્રદેશી તારના સંદેશાઓના ખરડામાં સમાયેલા સિદ્ધાંત ઉપયોગી જ્ઞાન અને સમાચારના અનિયંત્રિત પ્રચાર વિષે બ્રિટિશ સરકારે મહત્ત્વ કરેલી નીતિની વિશ્લેષણ છે. રા. ભાટેએ કહ્યું કે, ફરી વર્ષ પહેલાં આ દરખાસ્ત કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તેને ખુલામાં પડેલી દેવામાં આવી હતી, અને તેનું પ્રકટ થવું એ હિન્દીઓ તરફની સરકારની લાગણીમાં થયેલા ફેરફારને આભારી છે. આ દેશમાં તારથી મોકલવામાં આવેલા સમાચારો દેશી વર્તમાનપત્રો છાપે નહિ, એવો એવો આશય છે. હાજી રીઆઝ-ઉદ્-દીને અહમદે કહ્યું કે, થોડાં એંગ્લો-ઇન્ડિયન વર્તમાનપત્રોના આશયથી ખરો આજ્ઞાવામાં આવ્યો છે, અને જે વર્તમાનપત્રો ફરતના વર્તમાનપત્રોના તારના સંદેશાઓને માટે નાણાં બરે છે તેમાં તે વારો પ્રકટ થયા પછી રજૂ કરાઈ સુધી બીજા વર્તમાન પત્રોએ છાપવા નહિ એવી મનાઈ કરવામાં આવી છે. કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

કલકત્તા મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલની પ્રતિ-કિર્ણાત્મક રાજનીતિને ના પસંદ કરનારો સાતમો કરાવ બાબુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ સુધોગ્ય રીતે રજૂ કર્યો. "મહારાજાની મંત્ર સભાઓમાં દમન અને પ્રતિક્રિયાની રાજનીતિ હમણાં ઉઠે જાડે છે." તે હોર્ડ ઓફ ડિલેટરી નાખશે, એવી છેલ્લી કોંગ્રેસની આજ્ઞા સ્પષ્ટ થઈ નથી એમ કહેવાની વક્તાને ફરજ પડી. થોડા સમય ઉપર વાવસરોએ એક ઉમદા બાવણું કર્યું હતું:

"જે રાજ્યકર્તાનાં કથનો આટલાં બધાં દિવસોછપ્પું હોય છે, એના અભિપ્રાયો આટલા

બધા ઉઠાર અને વિશાળ હૃદયના છે, જે પરિસ્થિતિની આટલી શીઘ્રપટથી કદર કરે છે, તે બ્રિટિશ રાજ્યના એક સંપ્રદાયોથી વિરક્ત, બ્રિટિશ મુલ્સદીગિરીનાં સર્વ ઉચ્ચતમ, ઉમદામાં ઉમદા અને સાચામાં સાચાં તરતોને દાનિદર રાજ્યનીતિ સ્વીકારશે, એ આપણે માની શકતા નથી....તે બાવણું વાંચો, તે બાવણું રાજ્યનીતિ સાથે મુકાબલો કરે. બાવણું કેવું ઉમદા, કેવું ઉદાર, કેવું દિવસોછપ્પું; રાજ્યનીતિ કેવી સંકુચિત, કેવી અનુદાર, કેવી અંગ્રેજોને ન શોભે એવી."

ત્યાર પછી બાબુ બેનરજીએ હઠાપણુપત્રો અગમચેતીના સંબંધો કહ્યા તે તે સમયે જોઈલા સત્ય હતા તેટલાજ આજે સત્ય છે.

"સાહેબ, કયા પુરોષ અત્યંત બેવફા છે—જે પુરોષ સરકારના પ્રત્યેક કાર્ય વિષે હાજી હા કહે છે, જેઓ અહોનિસ સરકારનાં ગુણગાન કરે કરે છે, જેઓ અજ્ઞાન અને અભેદ શોકની કટુતાનું મૈત્ર ધારણ કરી દુઃખી થાય છે, તે કે, મારી માફક જેઓ પોતાની કૃપાંદો સ્પષ્ટ લાપામાં દર્શાવે છે, બરસુવક નિશાન હવું કરે છે, અને સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે, અને ઇલાજ કરવાનું જણાવું કરે છે, તે ? સાહેબ, વર્તમાન કાળમાં મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે, સ્વદેશી અથવા પરદેશી સરકારોનો મોઢામાં મોટો સ્તંભ પ્રભામાં સંતોષ, કૃતજ્ઞતા અને પ્રીતિ છે. કૃપાંદો દૂર કર્યા વિના પ્રભાની પ્રીતિ શી રીતે છતી લેવાય, અને સનદશીર રીતિઓ સ્વીકાર્યા શિવાય અથવા બળવાખોર કામો કર્યા શિવાય પ્રભાને પોતાની કૃપાંદો કેવી રીતે દૂર કરવી આપણે સુધારાના મિત્રો છીએ, કેમકે આપણે બળવાના શત્રુઓ છીએ. આપણે આપણી પસંદગી કરી છે; આપણા શત્રુઓને તેમની પસંદગી કરવા દો. તેઓ આપણી છાવણીમાં આવવા માગે છે, કે બળવાખોરોની છાવણીમાં જના માગે છે ? સુધારા અને બળવા વચ્ચે મોટું વચ્ચે માર્ગ નથી. કેમકે તમારે સુધારાના વાવડા હેઠળ જોડાવું જોઈએ, અથવા તો બંદ અને બળવાના કુટાંબી પાછળ તમારે સ્થાન લેવું જોઈએ."

તે સમયની જેમ હમણાં મહારાજ્ય પ્રતિ સત્ય વફાદારી ભજમદારક કૃપાંદો વિષે પુલ્કે.

ખુદ્દ હી નાખવામાં છે, કેમકે માખણદાસોની ખુશામતથી સરકાર ભૂત કરવા દોરાઈ નંચ છે જે માખણદાસોની ખુશામતમાં પૂરવાં માટે શ્રમ રીતે સરકારનો વધારે હંદુ તિરસ્કાર કરે છે અને તિરસ્કાર એકઠો થઈને પ્રચંડ કોપના રૂપમાં ફાટી નીકળે ત્યાં સુધી સરકાર હંધ્યા કરે છે, અને ઘણું મોહુ મધ ગયા પછી તે ભગે છે. સ્પષ્ટ અને ખુદ્દી ભાષામાં ભેખમ નથી. સુરેન્દ્રનાથ બામુએ તે કાયદાનું પ્રયક્ષરણ કર્યું; અને હલકતોના નાગરિકોના હક્કો કેવી રીતે નષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતા તે દર્શાવ્યું. રાજ્યકર્તાઓ અને પ્રજા વચ્ચેનું અંતર વધતું નંચ છે.

“તેમની રાજ્યનીતિમાં પ્રતિક્રિયા છે, અભિ-પ્રાયમાં પ્રતિક્રિયા, આખી લોડીએ પ્રતિક્રિયા, સર્વત્ર પ્રતિક્રિયા ભેવામાં આવે છે... ખુશીથી તેઓ ભૂતકાળને ઢયામી નાખવા હંચે છે. પ્રજા-તિની જે ભરતીને = ૧ અનિવાર્ય ગતિથી આરંભ થયો છે, તેને તેના ખુશીથી પાછી મળ-ડાવી દેવા હંચે છે. તેમની પોતાની ભતિના હમદામાં હમદા સંપ્રદાયો તરફ આપણે તેમને બેવફા થવા દઈશું? બેવફા થવાની પરવાનગી આપીશું?”

૨૧. નકીર-હુદ-દીન હમર-ઉદ-દીને કરાવને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સરકારી સંઘાય મેળવતી સંસ્થાઓમાં વ્યવ-સ્થાપકો અને શિક્ષકોને હાથરેક્ટર એફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનની પરવાનગી વિના રાજ્યીય હીલ ચાલોમાં ભાગ ન લેવા દેવાની અથવા રાજ્યીય સભાઓમાં હાજરી ન આપવાની મનાઈ કરવામાં આવી હતી તેની સામે આઠમા કરાવમાં અલુમો દર્શાવવામાં આવ્યો. બાણ કાશિચરણ બેનરજીએ તે રજુ કર્યો, ડા. ડી. એમ. નાયરે તેને અનુમોદન આપ્યું, અન્ય ત્રણ વક્તાઓએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

સ્થાનિક પસંદગી (લોકલ એપોઇન્ટ) ના અતિ પરિચિત વિષય વિષે ૨૧. છ સી. મિતે નવમે કરાવ રજુ કર્યો ૨૧. એ સી. પાર્સસારથી નાવ-દુએ તેને અનુમોદન આપ્યું, મીસ માર્કેન્ડે, પંડિત રતનનાથ અને ૨૧. રામપ્રસાદે વિરોધ અનુમોદન

આપ્યું, અને તે પસાર થતાં ત્રીજા દિવસની કાર્યવાહી સમાપ્ત થઈ.

ચોથે દિવસે કોંગ્રેસના ખંધારણના નિયમોનો દરમો કરાવ નીચે પ્રમાણે પ્રમુખે પ્રમુખ-સ્થાનેથી રજુ કર્યો:—

(૧) હિન્દી મહારાજ્યની પ્રજાનાં હિતો અને આબાદાની સનદશીર રીતિઓએ વધારવી, જે હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો હેતુ બનશે.

(૨) ગઈ છેલ્લી કોંગ્રેસે કરાવ કર્યો હતો તદ્દત્તસાર તે સમયે અને તે સ્થળે સામાન્યતઃ વર્ષમાં એક વેળા તેની બેઠક મળશે. અપવાદ એ કે હવે પછી જણાવ્યા પ્રમાણે આવશ્યકતા લાગે ત્યારે હિન્દી કોંગ્રેસ હમિદી કોંગ્રેસનો સમય અથવા સ્થળ બદલી શકશે, વળી અપવાદ એ કે, આવશ્યકતા લાગશે ત્યારે હિન્દી કોંગ્રેસ હમિદી કરાવે તે સમયે અને સ્થળે કોંગ્રેસની અસામાન્ય બેઠક બોલાવશે.

(૩) રાજ્યીય મંડળો અથવા અન્ય સંસ્થાઓ અને ભહેર સભાઓએ ચુટેલા પ્રતિ-નિધિઓની તે બનશે.

(૪) કોંગ્રેસે ચુટેલા ૪૫ સભ્યોની હિન્દી કોંગ્રેસ હમિદી નામક હમિદી તરફથી તેના કામ-કાજની વ્યવસ્થા થશે, જેમાંના ૪૦ બિન બિન પ્રતિક કોંગ્રેસ હમિદીઓની ભનામણોથી અથવા બેવી હમિદીઓની ગેરહાજરીમાં કોંગ્રેસમાં એ-કઠા મળેલા બિનબિન પ્રતિના પ્રતિનિધિઓ તરફથી નીચે પ્રમાણે દર્શાવેલી રીતે ચુટેવામાં આવશે, એટલે કે

આસામ સહીન બંગાળ માટે	૮
સિંધ સહીત ચુંગાઇ માટે	૮
સીકંદ્રાબાદ સહીત મદ્રાસ માટે	૮
અયોધ્યા સહીત વાચન્ય પ્રાંતો માટે	૬
પંજાબ માટે	૪
વરાડ માટે	૩
મધ્યપ્રાંતો માટે	૩

હમિદીના સભ્યોના દોડાની મુદત કોંગ્રેસની સામાન્ય બેઠકોની વચ્ચેનો સમય મહારો.

(૫) હિન્દી કોંગ્રેસ હમિદીને અનુદાન ૫૩ એવે સ્થળે તે હમિદી ૩૩ વર્ષે કમમાં કમ ત્રણ વાર મળશે, એક વેળા કોંગ્રેસ પછી તરત, એક વેળા હમિદી કરાવે તે પ્રમાણે વર્ષમાં જુદા માસે

અને ઓક્ટોબર માસ વચ્ચે, અને એક વેળા કોંગ્રેસ ભરાવાને થોડો સમય બાકી રહે ત્યારે.

(૧) હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીને માટે એક અવૈતનિક (એનરરી) સેક્રેટરી, એક એક પગારદાર સેક્રેટરી, ઓફીસના યોગ્ય કામ કરનારાઓ સહિત, રાખવામાં આવશે, જેમને માટે દર વર્ષે રૂ. ૫,૦૦૦ આપવામાં આવશે, જેનો અર્ધ ભાગ છેલ્લી કોંગ્રેસ ને સ્થળે ભરાઈ હોય ત્યાંની સ્થાગત સભા આપશે, અને બાકીનો અર્ધ ભાગ પછીની કોંગ્રેસ ત્યાં ભરાવાની હોય ત્યાંની સ્થાગત સભા આપશે.

હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો સેક્રેટરી કમિટીનો અવૈતનિક સેક્રેટરી ગણાશે.

(૭) કોંગ્રેસના ઉદ્દેશો આગળ વધારવાને માટે હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી સાથે મસલત કરીને સ્ટેન્ડિંગ કોમિટી કમિટીઓની સ્થાપના કરીને, પ્રાંતિક પરિપક્વ બરીને અને યોગ્ય લાગે એવાં અન્ય સાધનો વડે આખા વર્ષમાં બ્રિટિશ રાજ્યની સમાન્ય હદર થાય અને તેની ખામીઓ દૂર કરવાને માટે સનદરીય કાર્ય કરવામાં આવે એ માર્ગે રાજ્યોય કેળવણીનું કાર્ય કરવા અર્થે હિન્દના બિન્ન બિન્ન ઇલાકાઓ અને પ્રાંતોનાં મુખ્ય શહેરોમાં પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓ સ્થાપનામાં આવશે. પોત પોતાના પ્રાંતોને માટે તેમને હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીની ભેખમદાર બેઝન્ટો ગણાશે, અને પોતાના કાર્યના વાર્ષિક રીપોર્ટો તે કમિટી સમક્ષ રજૂ કરશે.

(૮) પ્રમુખની નીમણૂક, કરાવોના ચુલ્સકા, અને કોંગ્રેસ સંબંધી અન્ય સર્વ કાર્ય હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી કરશે. તેમજ કોંગ્રેસની મંજૂરી લઈને પ્રતિનિધિઓની ચુંટણીને માટે, વક્તાઓની ચુંટણીને માટે, અને કોંગ્રેસની કાર્યવાહી ચલાવવાને માટે નિયમો ઘડશે.

(૯) પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓ સભ્યોની ચુંટણીને માટે, પોતાનું કામકાજ ચલાવવાને માટે, અને પોતાના કામને લગતી અન્ય બાબતોને માટે નિયમો અને પેટા-કાનૂનો ઘડશે. આવા સર્વ નિયમો અને પેટા-કાનૂનોને માટે હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીની મંજૂરી મેળવવી પડશે.

(૧૦) બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટી નામક એક કમિટી ઉપગ્રાંથમાં રાખવામાં આવશે, જે ત્યાં

હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનાં હિતો સાચવશે. મજબૂર કમિટીના અર્થને આવરણક રકમ કોંગ્રેસ નક્કી કરશે અને મંજૂર કરશે, અને હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી વખતે વખત કરાવશે તે પ્રમાણે એવી રીતે મંજૂર કરવામાં આવેલી રકમ તે કમિટી એકઠી કરશે.

(૧૧) હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિવહન કાર્ય આગળ ચલાવવાને માટે એક સ્થાયી ફંડ એકઠું કરવાને પોતાને યોગ્ય લાગે તેવાં પગલાં હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી ભરશે; અને એવું ફંડ હિન્દના પ્રત્યેક પ્રાંતમાંથી કોંગ્રેસ તરફથી નીમવામાં આવનાર એકે ટ્રસ્ટી, મળીને સાત ટ્રસ્ટીઓના નામમાં રોકવામાં આવશે.

પછીથી કમિટીના ૪૫ સભ્યો પસંદ કરવામાં આન્યા હતા.

સર નિચિયમ વેડરગર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીનો આબાર કરાવનારો જાગીઆરમો કરાવ, અને પહેલાં વારંવાર મારાણી ક્યાં પ્રમાણે મદ્રાસ અને મુંબાઈની કારોબારી સભાઓમાં બેને બહુલે તથુ સભ્યો હોવા નેહએ, ને તથુમાંનો એક સભ્ય હિન્દી હોવા નેહએ, એ મારાણી કરનાર બારમો કરાવ તથુ પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આન્યા.

રા. મુકોલકરે રજૂ કરેલા તેરમા કરાવમાં અર્ચની કાપકૃષ, ઉદ્યોગોનો વિકાસ, અને જમીનની મહેસુલ ઓછી કરવી એ દુષ્કાળના ઉપાયો મણાવવામાં આન્યા હતા. ગરીબાઈ વિષે તેમણે રા. દાદાભાઈ નવરોજીના અને સર ડબલ્યુ. હૉટરના આંકડા આપ્યા; તેમણે ખતાવી આપ્યું કે, ૬૦ વર્ષમાં ભંદેર કરજ ૨૬ કરોડથી વધીને લગભગ ૨૫૦ કરોડ રૂપીઆ થયું હતું. તેમની પછી પંડિત મહન મોહન ગાવળીયાએ ગામડા-આબોનો પક્ષ કર્યો, અને આમક હર્થો કે, ‘સરકારે દેશી ઉદ્યોગો અને દેશી દલાઓનું પોપણું કરવું નેહએ’ દાખલ થયે દુસેને ઉંઝા ભાંપણું કર્યો પછી, રા. ચિંતામણિએ કહ્યું કે, આપણને ૬૬ પ્રતિતી ઘઈ જી કે, રાજ્યતંત્રની અર્ચાળ, ઉદ્યોગ અને અસ્વાભાવિક પદ્ધતિ વારંવાર પડતા દુષ્કાળોનું મૂળ કારણ છે. પ્રજાની ગરીબાઈની ના પાતી સકાય એમ નથી. ૧૮૯૭ માં પાંચ લાખથી તથુ ઓછા લોકો પાસેથી આવક-વેત્તો

લેવામાં આવ્યો હતો, તે રૂ. ૫૦૦ (૫૦૦ પાઉન્ડ ૬ શીલીંગ) ની વાર્ષિક આવકવાળા પ્રત્યેક જણ પાસેથી વેરો લેવામાં આવ્યો હતો. રા. એસ. એસ. દેવ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મુન્શી મહમ્મદ મુન્નત હુસેને આ વર્ષે રમશીયું હાંક્યું અને રા. ચર્ત્ત્વિદનાથ ચૌધરી તેને અનુમોદન આપે તેની પૂર્વે નાહ બાઈઓ તરફ જતાવવામાં આવેલી રિવસોજ માટે તેમના તરફથી કોંગ્રેસનો આભાર માનનારો તાર મોકલવામાં આવ્યો હતો, તે પ્રત્યે વાંચી જતાવ્યા. રા. એસ. કે. નાયર, સૈયદઅલી ઉસત અને રા. કૃષ્ણ બળેવ વર્માએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દેશી રાજ્યોમાં વર્તમાનપત્રોને માટે હુચા મારવા સામે અલુગચે દર્શાવનાર જૂના પરિચિત ઠરાવને રા. રામચંદ્ર પીલાઈએ રજુ કર્યો અને રા. મહેશ્વર પ્રસાદે તેને અનુમોદન આપ્યું. સોળમા ઠરાવમાં પારિભાષિક કેળવણીની આવ-રકતા બતાવવામાં આવી, અને રા. તાતાએ આપેલી ઉદાર બક્ષિસ માટે તેમનો આભાર માન્યો.

સત્તરમો ઠરાવ, પંજબ ધારાસભાના પ્રતિ-બંધિ વિષે; અઠારમો ઠરાવ વરાહના રાજ્યવંશ વિષે; કોમણ્ડીસમે એજના ખર્ચ વિષે; વીસમો રા. હાલાશાઈ નવરોજી પર વિશ્વાસ બતાવવા વિષે; એકવીસમો મી. એ. જી. લુખ અને રા. ડી. ઇ. વાઘાની જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ રોકેટરી તરીકેની પુનઃ ચૂંટણી વિષે. સર્વ પ્રમુખ કથાનેથી રજુ કરવામાં આવ્યા હતા.

હિન્દી વિષયો પર જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવાને બ્રિટિશ કમિટી સહિત ઉગ્રાંડમાં સદકાર્ય કરનાર એજન્સીની નિમણૂક બાવીસમા ઠરાવમાં કરવામાં આવી, જે હાર્વર્ડ ઇન સરકારક રીતે કરવામાં આપ્યું નથી. તે પસાર કરવામાં આવ્યો, અને રૂ. ૩૦૦૦ કરવામાં આવ્યા.

પછી આવતે વર્ષે કોંગ્રેસને લાદોરમાં એકાદ મળવાનું આમંત્રણ રાષ્ટ્ર સાદગ લાલ મુરવીધરે આપ્યું. પરિવર્તિત બિંશમ નાસણ ખારે પ્રમુખનો ઉપકાર માનવાનો ઠરાવ રજુ કર્યો. પ્રમુખે થોડા મુદ્દા સંબોમાં ઉપકાર માન્યો.

અને પંદરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની પૂર્ણહુતિ થઈ.

ઠરાવો.

કાયદા વિષયક.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે, ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી અને હારોબારી ફરજોને જાહેર પાડવાના પ્રશ્નને ઉગ્રાંડમાં તેમજ હિન્દના જહેર મલત્ત અનુમોદન મળ્યું છે, તે તરફ આ કોંગ્રેસ સંતોષપૂર્વક નીકળે છે; અને અતિ-આવશ્યક હાર્થનો અમલ કરવાને માટે હિન્દી પ્રધાન-મંત્રી-હાઉસીલને અરજ મોકલવા માટે લોર્ડ હાઉસી-ઉસ, સર રીચર્ડ આર્થ, સર રીચર્ડ કાઝ્ય, સર ચાર્લ્સ સરજન્ટ, સર વિલિયમ માર્કબી, સર જોન બક્સીઅર, સર જોન રૅફોર્ડ, સર રોલેન્ડ કે. નીક્સન, મી. હરબર્ટ રેનોલ્ડસ, અને સર વિલિયમ વેડરબર્નનો આભાર માનતાં આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક આશા રાખે છે કે, હિન્દી સરકારને થોડલી આપવામાં આવેલી અરજ પર તે અને તેટલું જાહેરી ધ્યાન આપશે, અને આ અતિ-આવશ્યક સુધારો કરવાને માટે બાવહારિક પગલાં ભરશે.

જમીનની આંકણી.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, પં-જબમાં ખેતીવાડીની જમીન સંબંધી કાયદામાં સુધારો કરવાને માટે વેચાણ અથવા ગીરવોથી જમીનનો નીકાલ કરવાની મનાઈ કરનારો ખરડો વડી ધારાસભામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો છે, તેને માટે આ કોંગ્રેસ ચોક્કસ દર્શાવે છે, કેમકે તેથી (૧) ખેડૂતો અને જમીનદારોની ઇજ્જત ઘોળી થશે; (૨) પોતાની જમીન પર હંમેશા વધતી જતી રાજ્યની માગણીઓને પડોંની વળવાની તેમની અસક્તિને લીધે તેઓની સાધનસંપત્તિમાં વિશેષ ઘટાડો થશે; અને આ કોંગ્રેસનો અનિશ્ચય છે કે, જે ખરડોને ભૂતકાળમાં વચલા વેચાણ આદિને લાગુ પાડવાની કલમ વિષય અને અન્યાયી છે.

(બ) કે, આ કોંગ્રેસ બહામણ કરે છે કે, ખેતીવાડી કરનાર વર્ગને ખરી રાદત આપવાને માર્ગ નીચે પ્રમાણે છે : કે જ્યાં સરકાર બાઉં દેવી દોષ ત્યાં કોમિટીમાં નધારો થવાના કારણ

શિવાય વધારે નહિ કરવા વિધેના ૧૮૮૨ મા સુચવાયલા નિયમોને અમલ કરવો, અને જ્યાં જમીનદારો બાબતે લેતા હોય ત્યાં લાડામાં અનુચિત ન કરવા વિશે મધ્ય કલમ ઘટવી જોઈએ.

(ગ) આ મંચેસ વિશેષ કરાવ મ્ને છે કે, પ્રમુખ, રા જૈશીરામ, રા એન ગુપ્તા, રા વાચા સુન્દરી, માધીરામ, રા મુકેશ્વર, અને રા છટખાલ રાંડેની ખિદી નીમતી અને ખરડાની ધણી સ્વમોતુ પ્રતિકૂળ સ્વરૂપ દર્શાવનાર અરજ સરકારને કરવાની તેમને સત્તા આપવી.

લશ્કર વિષયક

૩ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની કાયદાએ કરાવેલી સરહદની બહાર નોકરીને માટે બ્રિટિશ લશ્કરની મોટી સંખ્યા ખેંચી લેવાનું કાર્ય સુરક્ષિત અને ડહાપણવાળું ગણનામાં આવે છે તેથી આ મંચેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દમાં યુરોપી સૈનિકોની આવડી મોટી સંખ્યા રાખવાના અર્થમાં બ્રિટિશ ખર્ચાને કોણે આપીને હિન્દી રાજનારાને ઇકં રાહત આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે સમગ્ર બ્રિટિશ મહા રાજ્યને માટે અનામત લશ્કર તરીકે હિન્દમાં બ્રિટિશ લશ્કર રાખવા સામે આ કોંગ્રેસને કાંઈ વાધો દેખાતો નથી પરંતુ તેનો અભિપ્રાય છે કે, ૨૦,૦૦૦ બ્રિટિશ લશ્કરનો અર્થ હિન્દી ખર્ચાને બદલે બ્રિટિશ ખર્ચામાંથી આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો.

નાણું વિષયક.

૪ કરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, હુદ્દી આમણથી થયેલી નુકસાનનું મુખ્યકારણ ઇંગ્લાંડમાં ખર્ચ ને માટે હિન્દી ખર્ચા પર મઠ મરીતે વધતી જતી માગણી છે, તે જોતા હુદ્દી આમણથી થતું નુકસાન અટકાવવાને માટે બધા હમિદીની હાલામણથી હિન્દમાં સોન-ચાંદુ ધોરણ દાખવ કરવા માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનો સોન-દર્શાવે છે, અને તેનો અભિપ્રાય છે કે, એ નવા પગથાથી હિન્દનું સોનાનું કરજ વધશે.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસનો વિશેષ અભિપ્રાય છે કે, સરકારે સ્વીકારેલા નિર્ણયથી વસ્તુતઃ હિન્દમાં ગરીબ વર્ગોના કરજમાં વધારો થશે, તેમજે બધાનેલી રકમ-તેમના આદીના ધરણીની દૈનિક

ઘટશે, અને ખરેખાર તેમના જમીન મહેસુલ અને વેરાઓમાં વધારો કરશે.

(ગ) કે, આ કોંગ્રેસનો વિશેષ અભિપ્રાય છે કે, સરકારે સ્વીકારેલા નિર્ણયથી દેશની દેશી કારીગરીઓને નુકસાન થવા શક્ય છે.

બહેર નોકરીઓ

૫ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, લશ્કરી અને દિવાની મેદીક્સ સર્વિસીસનું સમીપ્રણ બર્થાઈ, અગવડતા બહુ અને સરકાર તેમજ પ્રભુતા હિતને હાનિકાર છે, અને ઇંગ્લાંડમાં અને હિન્દમાં ખૂબી હરીફાઈની પરીક્ષાઓ એક સાથે લઈને દિવાની મેદીક્સ ખાતામાં જગ્યાઓ પર નિમણૂકો કરી તે દિવાની મેદીક્સ ખાતાની સ્થાપના કરી બને સર્વિસીસને બહુ પાડવાની આવશ્યકતા તરફ ધ્યાન ખેંચે છે.

૬ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, મદ્રાસ અને મુબાઈના મર્ચન્ટીની જગ્યાઓએ હિન્દની સર્વિસીસમાંથી કોઈને નહિ નીમતા ઇંગ્લાંડના મુલ્કદારોને નીમવાની રાજનીતિનું ડહાપણ જોતા આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, તે પ્રતિબંધ કારોબારી રાજ્યતંત્ર મર્ચન્ટીએ ત્રણ સભ્યોની (કારોબારી) સભાઓ સહીત ચલાવવું જોઈએ, અને હમણાની જગ્યાએ સભ્યોની સભાઓ સહીત નહિ, અને એ ત્રણ સભ્યોમાંનો એક સભ્ય હિન્દનો દેશી હોવો જોઈએ.

પ્રતિક્રિયા

૭ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ મંચેસનો અભિપ્રાય છે કે, વર્તમાનપત્રોને માટે પરદેશી તારોના સંદેશોઓનો ખરોડ (ફોરેન ટેલીગ્રાફીક પ્રેસ મેસેજ્સ ઓફ ઇન્ડિયા) હમણાં વડી ધારાસભા સમક્ષ છે, તેમાં સમાવેલા સિદ્ધાંત કંપ્યોગી જ્ઞાન અને સમાચારના અનિચ્છિત પ્રનારની હિન્દી સરકારે ગ્રહણ કરેલી રાજનીતિથી વિરુદ્ધ છે, અને હિન્દમાં તે કાયદો પસાર કરવાને માટે પૂરતી આવશ્યકતાનું અસ્તિત્વ બતાવવામાં આવ્યું નથી.

૮ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કલકત્તા મ્યુનિસિપલ કાયદો પસાર કરવામાં અને એવો કાયદો મુબાઈની ધાસસભામાં દાખવ કરવામાં સ્થાનિક સ્વરાજ્યને ઉપલારી નાખનાર પ્રતિક્રિયાત્મક રાજ્યનીતિ તરફ આ કોંગ્રેસ નાપસ દર્શી.

ખતાયે છે; તેથી સ્થાનિક સ્વરાજ્યના સિદ્ધાંતોને ગંભીર હાનિ પહોંચશે.

૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, મદદ લેવી . સંસ્થાઓના બચ-સ્થાપકો અને શિક્ષકોને ડાયરેક્ટર ઓફ પ્રબલીક ઇન્સ્ટ્રક્શન અથવા અન્ય અધિકારીઓની પરવાનગી વિના રાજ્યીય હાલચાલોમાં ભાગ નહિ લેવા દેવાના અથવા રાજ્યીય સભાઓમાં હાજરી નહિ આપવા દેવાના નિયમોથી બ્રિટિશ પ્રબળતા હકોના બ્યાવહારિક અને અસરકારક લોભવતામાં ખલેલ થવાનો સંભવ છે, ફળવણીના કાર્યમાંથી સમર્થ અને પ્રભાવશાલી પુરોવાને પાછા ખેંચી લેવાનો સંભવ છે, અને આ દેશમાં ફળવણીના પ્રચારને માટે ખાતગી સાહસ અને સંસ્થાને સંકુચિત કરી નાખવાનો સંભવ છે. અને આ કોંગ્રેસ આશા રાખે છે કે, ઉપર વર્ણવવામાં આવેલી મતલબની કલમો ફળવણીખાતાના નિયમો અને ગ્રાન્ટ-ઇન્-એઇડ કોડમાંથી દૂર કરાવવાનાં પગલાં મદદાસ અને મુબાઇ સરકાર ભરશે.

સ્થાનિક પસંદગી.

૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, છુટક દારૂ વેચવાની દુકાનોને પરવાના આપવામાં સરકારે સખ્ત પગલાં ભરવાં જોઈએ, અને તે જગ્યાના રહેનારાઓની લાગણી ભણ્યા વિના હિન્દમાં કોઈ પણ સ્થળે એવી દુકાનો સ્થાપવી ન જોઈએ.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૧૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસના બંધારણના સંબંધમાં આ કોંગ્રેસ નીચેના નિયમો મંજૂર કરે છે; (જુલો ૫૪ ૧૭૨)

હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યો

ઉપલા કરાવ અનુસાર કોંગ્રેસે નીચેના સામાન્ય સભ્યો;

બાબુ ડબલ્યુ સી. બોનરજી.

માન. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.

માન. પી. આનંદ આર્થ.

માન. પી. એમ. મહેતા.

રા. મુદોલકર.

બંગાલ;

બાબુ એ. એમ. બેન્જી.

„ કાલિચરણ બેનરજી

„ શુભેન્દ્રનાથ બોઝ

માન. બેકુન્નાથ સેન.

બાબુ અબિહારચરણ મનુમદાર.

„ એ. લોસલ.

„ અશ્વિનિ કુમાર દત્ત

„ દીપનારાયણ સિંહા.

વાચવ્ય પ્રાતો અને અધ્યાપ્યા;

માન. પંડિત બિરસરનાથ.

બાબુ ગંગાપ્રસાદ વર્મા

પંડિત મદન મોહન માલવીયા.

રા. એ. નન્દી.

પંડિત બિરજ નારાયણધાર.

રા. હાફીઝ અબ્દુર રહીમ.

મુબઇ:

રા. ડી. ઇ. વાચ્છા

માન. ઇ. ચંદાવરકર.

મી. ડબલ્યુ. એ. ચેન્નમ્સ.

રા. આર. એમ. સાયાણી.

રા. દાઇ આબાઇ ખરે.

રા. ચિમન એચ. સેતલવડ.

રા. આર. પી. કરંડીકર.

રા. તાહીરરામ ખેમચંદ.

પૂનજી.

લાલા કનૈયાલાલ.

સરદાર હેંદા સીંધ

લાલા હરશીરામ લાલ.

રા. જેશીરામ.

અમ્યપ્રતિ:

રા. બાપુરાવ દાદા.

રા. ભગિરથ પ્રસાદ.

રા. એચ. વી. ફેલર.

વરાડ:

રા. દેવરાવ ગિનાયડ.

રા. એમ. વી. જોશી.

રા. ઇ. એસ. આપડે.

મદ્રાસ:

માન. સી. વિજયરાધનાથારી.

માન. સી. જી. સિંચમ મુડલીઆર.

માન. ઇ. વેંકટરામન.

રા. સી. સંકરજીનાથર.

- રા. પી. રંગીઆ નાથજી.
રા. પી. રામચંદ્ર પીલ્લાઈ.
રા. ઇ. સુધમન્ય આચર.
રા. વી. રાયર નાંબાયર.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૧૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની પ્રજાના હિતને માટે બ્રિટિશ કમિટીએ કરેલી મૂલ્યવાન સેવાઓનો આ કોંગ્રેસ સ્વીકાર કરે છે, અને સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને કમિટીના અન્ય સભાસદોપર પોતાનો આગ્રહ વિશ્વાસ દર્શાવે છે. અને બ્રિટિશ કમિટી અને કોંગ્રેસના વર્તમાન પત્ર “ઈડીઆ” ના જર્જને માટે રૂ. ૫૪,૦૦૦ ઠાઠી આપવામાં આવે છે.

૧૨. કરાવ કરવામાં છે કે, હિન્દી બાળાઓના જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માટે બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીની સાથે મળીને નહેરુ સભાએ ભરવાને માટે ઇંગ્લેંડમાં એક એજન્સી નીમવી, અને તેને માટે નાણા એકઠાં કરવાં.

દુકાળ.

૧૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ચાલુ દુકાળમાં મનુષ્યોની ઇંદણી બચાવવાના અને દુઃખમાં રાહત આપવાના હિન્દી અને પ્રાંતિક સરકારોએ કરેલા પ્રયત્નોનો કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્વીકાર કરવા છતાં, આ કોંગ્રેસ સાચો ઉપાય યોજવાનો આગ્રહ કરે છે. ખેડૂત વર્ગોની સ્થિતિ સુધારવાને માટે અને દુકાળ પડતો અટકાવવાને માટે નહેરુ ખર્ચમાં કાપફૂપ કરવાની, સ્થાનિક અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોનો વિકાસ કરવાની અને જમીન મહેસુલ ઘટાડવાની આ કોંગ્રેસ લાગુ કરે છે.

પહેલાંના ડરખાસ્તો સમર્થન.

૧૪. કરાવ કરવામાં આવે છે (૧) કે, પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને આ કોંગ્રેસ મળ્યુંત પક્ષ કરે છે કે : [૧૮૯૭ (ખ), (વ) અને (જ)].

(૨) કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને પોતાનો આજુગમે દર્શાવે છે. [૧૮૯૭ (ક) અને (ખ)].

(૩) મધ્ય પ્રાંતો તરફથી દુર્લભ ધારા-સભામાં એક સભ્યની નીમણુંક કરવાને માટે

સ્થાનિક સંસ્થાઓને ભલામણો કરવાનું કહ્યા વિના હિન્દી સરકારે એવી નીમણુંક કરવામાં જે અવળી નીતિ ગ્રહણ કરી છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો આજુગમે નહેરુ કરે છે, અને અંતઃકરણપૂર્વક આશા રાખે છે કે, સરકારે ભંગાલ, મદ્રાસ, મુંબાઈ અને વાયવ્ય પ્રાંતોને જેવું પ્રતિનિધિત્વ આપ્યું છે, તેવું જ પ્રતિનિધિત્વ મધ્ય પ્રાંતોને આપવાને માટે સરકાર શીઘ્ર પગલાં ભરવાની દૃષ્ટા કરશે.

(૪) આસામના મનુરૌના કાયદાઓ સામે જેવા કે, ૧૮૮૨ નો પ્રથમ ઇન્ડિયન એમ્પ્લોયમેન્ટ એક્ટ ૧૮૬૩ ના સાતમા કાયદા પ્રમાણે સુધારેલો.

(૩) પોતાની પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ પોતાની પ્રતિતિ નહેરુ કરે છે :

(૬) કે, જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાની પદ્ધતિની ફેરફારના સંબંધમાં જ્યુરી કમીશનનો અભિપ્રાય ધ્યાનમાં લઈને અને કેળવણીની પ્રગતિ થતાં દેશના સર્વ ભાગોમાં કેળવણીઓની પૂરતી સંખ્યા મળી આવે છે તે ભેદ, જે જીલ્લાઓમાં અને જે જિલ્લાઓને જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ લખણું લાગુ પડતી નથી ત્યાં તે લાગુ પાડવી નેઈએ.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર ઇંગ્લેન્ડના જે કે, આ દેશની પ્રજાના હિતની ખાતર ફેળવવાની કામ ચલાવવાની રીતના કાયદામાં જેવા સુધારો કરવો નેઈએ કે, હાલમાં જ્યુરી સમક્ષ ચાલતા મુકદ્દમાઓમાં અને એસેસરોની સહાયથી ચલાવવામાં આવતા મુકદ્દમાઓમાં જે આરોપીઓ હિન્દી દેશીઓ હોય તેમને એવી માન્યતા દરવાનો હક મળે કે, કમમાં કમ જ્યુરીએ અપવા એસેસરોની અર્થે સંખ્યા હિન્દી દેશીઓની હોવી નેઈએ.

(ગ) કે, હિન્દી સિન પ્રાંતિક સરકારોએ ઘડેલા નિયમોની રૂપે જંગલખાતાએ લીયેલાં પુણર્જીવી દેશના માનવતા રહેવાસીઓ પર માઠી અસર થાય છે, અને અનેક પ્રકારે જંગલ-ખાતાના ઉત્તરતા દરમ્યાન અમલદારોના સંતાપ

અને હુકમને તાગે થયું પડે છે; અને આ નિયમો પ્રત્યક્ષ દિલ્લી ખાતર સુધારવા લેઈએ.

(૫) કે, આવક વેરાના કાયદા હેઠળ દર નાખવા ધોગ્ય ઓછામાં ઓછી રકમ પાંચસોથી વધારીને હાલની દરની લેઈએ.

(૬) કે, હિન્દી સીવીલ સર્વિસને માટેની હરીફાઈની પરીક્ષાઓ હિન્દમાં અને ઇંગ્લેન્ડમાં એક સાથે લેવાની તરફેણમાં દિવાને આમના ૧૮૬૭ ના જીનના ઠરાવનો અમલ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી હિન્દી સીવીલ સર્વિસમાં હિન્દના દેશીઓને જગ્યા આપવાના પ્રયત્ન સંતોષકારક સમાધાન શક્ય નથી.

દમન.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ મહીવટનાં દેશી રાજ્યોના પ્રદેશમાં છાપખાનાને મેટિ હુલો મારનાર હુકમ હિન્દી સરકારે વિદેશીય ખાતામાં ૧૮૬૧ ની રથ મી જીને કર્યો છે, તે અવળો, નિરંકુશ અને હાનિકારક છે, અને સાચા યુરસફીપણથી અને પ્રજાની સ્વતંત્રતાથી વિરુદ્ધ છે, અને તે રદ કરવો લેઈએ.

કેળવણી.

૧૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસ પોતાની ઉચ્ચ પ્રતિષ્ઠાની નોંધ લે છે કે, હાલમાં પ્રચલિત પારિભાષિક કેળવણીની પદ્ધતિ અધુરી અને અસંતોષકારક છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, લોકોની ગરીબાઈ અને દેશી ઉદ્યોગોનું અધ પતન ભેટાં સરકાર પારિભાષિક કેળવણીની વધારે વિચારણા અને કાર્યસાધક યોજના દાખવ કરશે, અને તેનો વધારે સારી રીતે અને વધારે ફોલ્લોપીયી અમલ થઈ શકે તેટલા માટે વધારે જાણ નાણાં તેને માટે અલગ કાઢશે અને ઉચ્ચતર વૈજ્ઞાનિક કેળવણી અને સંસ્કારણના વધારાને માટે સત્તાઓ આપેલી દેશપ્રેમી અને હાર જાણીસની દૃઢતાપૂર્વક હાર જુઝવા આ કોમેસ ઇચ્છે.

ધારાસભા (પંજાબ)

૧૭ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પંજાબને ધારાસભા આપવા માટે સરકારનો આજ્ઞા

માનવા છતાં આ કોમેસ પોતાની શોકની નોંધ કરે છે કે, તેમણે સભ્યોને પ્રજા પૂછવાનો હક્ક આપ્યો નથી, અને સભ્યો નીમવાની ભલામણ કરવાનો હક્ક પ્રજાને આપ્યો નથી; એવા હક્કો અન્ય પ્રતિષ્ઠામાં સભ્યો અને પ્રજા ભોગવે છે.

વરાડ માટે કાયદા.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસનો અભિપ્રાય છે કે, વરાડ ગવર્નર-જનરલ ઇન્ડિયાની રાજ્યવંત હેઠળ જે ત્યાં સુધી શુદ્ધ બ્રિટિશ હિન્દને માટે ધારા વડી ધારાસભામાં ધડવામાં આવે છે તે પ્રમાણે વરાડને માટે સર્વ કાયદા અને કાયદાનું બજા ધરાવતા હુકમો વડી ધારાસભામાં ધડાવા લેઈએ.

રેલ્વેઓનો અર્થ.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પ્રેમ શામે ભરવામાં આવેલાં પગવાનો વિષય શાહી હોવાથી અને તે શાહી હોવાનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હોવાથી આ કોમેસનો અભિપ્રાય છે કે તે સંબંધમાં કરવામાં આવેલાં ખર્ચ સરકારે આપવો લેઈએ અને સ્થાનિક સંસ્થાઓના નાણામાંથી લેવો ન લેઈએ.

ખાલોમિન્દરી પ્રતિનિધિત્વ.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની પ્રજાના પ્રતિનિધિ તરીકે, રા. હાદાભાઈ નવરોજી પર આ કોમેસ પોતાનો સંપૂર્ણ અને અપ્રુટ વિશ્વાસ દર્શાવે છે, અને આશા રાખે છે કે, સેન્ટ્રલ ફ્રીન્સપીરિયું તેમજ બીજું મતદાર મંડળ અથવા અન્ય કેઈ હદાર પક્ષનું મતદાર મંડળ તેમને ફરીથી ચૂંટી કાઢશે.

સામાન્ય

૨૧ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે આ કોમેસ મી એ એ લુખ સી બી ને જનરલ સેક્રેટરી અને રા. ડી ઈ. વાસ્તાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી એકતર ફરીથી નીમે છે.

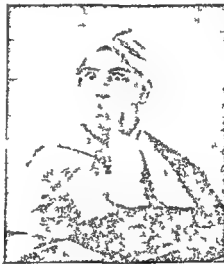
કોમેસના સોજમ અધિવેશનને માટે કમિસે લાહોરનું આમંત્રણ સ્વીકાર્યું.

સોળમું પ્રકરણ.

સોળમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

પોતાના સોળમા અધિવેશનને માટે દૂર ઉત્તરમાં ગમેસે પ્રવાસ કર્યો, અને વીસમી સગીના પ્રથમ વર્ષ ૧૯૦૦ નો ૨૭ મી, ૨૮ મી અને ૨૯ મી દિવસોએ તે લાહોરમાં મળી તે જોડેના હોલમાં મળી હતી, જે હોલ એક મહાન બંગ્લો અને હિન્દના એક મહાન સેવ ના પ્રમુખ સ્વરૂપ ચિન્હ તરીકે બધાના આગે હતો

૫૧૭ પ્રતિનિધિઓએ આમ ત્રણને માન આપ્યું હતું મધ્ય શિયાળામાં પંજાબની કડીમાં લાગે પ્રવાસ લેતા તે સખ્યા સારી હતી પંજાબના શિયાળા ઠંડા હોય છે, પરંતુ પંજાબના હોલો ગરમ (વાગ્જીવી ભરેલા) હોય છે પ્રતિનિધિઓ નીચે પ્રમાણે હતા
બંગાળ અને આસામ ૩૮
આંધ્રપ્રદેશ ૩૯
પંજાબ ૪૨૨
મુબાઇ (૨૮) અને
સિંધ (૨૬) ૫૭
મધ્ય પ્રાંતો અને સી દ્રાવિડ
મદ્રાસ

સર નારાયણ ગોસ્વામી આદ્યવરર
સોળમી ગમેસના પ્રમુખ

૩ છે એટલે નળવળ નિષ્કમસ્ટ નરવી પડે છે ને
૯ આપણે દિવસના બે કોનાનો લખે છવન ગાળતા
— છવના હોયજે તે આપણે તેમના માર્ગો અંતુ
૫૧૭ સરવા ભોજ, અને અવિશાન્ત અને આગ્રહી
કમગથી વળવળ ચલાવવી જોઈએ "

રાય બહાદુર વિ પ્રસન્ન રોડ સ્વાત્ત સમાના પ્રમુખ હતા, અને પ્રતિનિધિઓને પ્રેમ પૂરક આવતાર આપેા, પરંતુ થિ વેરે સરદાર દલાવ સિંધના મુલ્ય માટે, અને આ પ્રાંતમાં કોંગ્રેસ કાર્યના થમુ અને પ્રાણ સમાન રા

નૈશ્વર્યાનના મુલ્ય માટે શો- દર્શાવેા તેગણે સલ દાવો કર્યો કે, રામચક્રાભિા અને પ્રભ વચ્ચે ગમેસ એજ પ્ર સલ દુભાષીય નો અર્થ સારે છે, અને આવરતક છે કે તે હવેાડ પહોંચે, અને ૩૦ મેડ પ્રભદ્ રા ત્યતત લેવામા પોતાની નવામદારીની મહત્તા પ્રિયિગ પ્રભને શિખરે હિન્દુ રામજો હેના હિંદુઓને થળવળ

કરવાની આમ થતા ન હતી, મહોમિદન રામજો હેકળ પણ થળવળ નર વાની આવળ્ય તા ન હતી મે તેઓ પો તાના અતિ વિશ્વાસપાત્ર મત્રીઓને હિન્દુઓમાથી પસંદ કરતા હતા "પરંતુ સમય બદલાઈ ગયો છે, અને હંમણા આપણી પર રામજ કોગવતી વિદેશીય પ્રભના વિચારે અને બધારણે શિન્ત છે બે કે છ વ્હાડમા અમેછ રામચત્રજ પ્રભસત્તા છે તથાપિ અહીં આ શાહી અને નો રડાદી યુગ

માન રા એન છ ચદાવરર, "નામદાર મદાસાવીની મુબાઈની દાઝીદના એક ન્યાયા ધીસ મે પ્રમુખાં આપવાની દરખાસ્ત માન બાણ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ રજુ કરી તે છુ.

ખાસ્તને લાક્ષી હંસરાજે અનુમોદન આપ્યું, મૌલવી મુહમ્મદ અલિચીસ્તીએ માન રા સી વિચારધારાનાં અને રા બસીલાલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવી.

પ્રમુખે ઉપમારના થોડા શબ્દો કહ્યા પછી, દેરાની સ્થિતિનો વિચાર કરતા તરત જણ દોડાવું તે વર્ષમાં દેરા દારૂ દુકાનથી પીડાતો હતો. લોન્ડનમાંથી વધતી જતી ગરીબ નિષે કોંગ્રેસે વારંવાર આપણી ચેતવણીઓ સત્ય નીવડી હતી, વાયસરોયે કહ્યું હતું કે, 'પ્રત્યેક નબળાઈ અને ઠગવટની અશક્તિ જોઈને ત્યાં નિક સરકારને આશ્ચર્ય થયું છે,' પરંતુ તે કીર્તિનાળની ગરીબાઈનું પરિણામ છે. આવડું દેવદાસે કરવામાં આવ્યા નહિ, મેડેસુલની પદ્ધતિ કદાચ રહી, ખેડૂતનો પ્રત્યેક હાંપ વરવામાં આવ્યો નહિ પલખનો જમીન વેચાણ વિષેનો નાંચદો થોડા સમય પહેલાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, તેથી દેશ જમીન સાથે બધાઈ ગઈ હતી પરંતુ તેથી તેની પાંચ નિર્ણય પગાની અને આવક થવાની સ્થિતિ તેનામાં આવી નહિ ખેતીવાડી અને ઉદ્યોગ બંને સુધરે તે માટે તેમને સહાય આપવાની જરૂર છે અને એમાં રા યવહીજમાં હરસરનો પ્રત્યેક ઉમેરાવો જોઈએ સરકાર જિંદગી અને ઉદાર કાળજીની નિષ્ઠા કરી રાકે તેટલા માટે સત્ય હકીકત જાત અને વ્યાવહારિક સૂચનાઓ આપીને મૌલસે સરકારને સહાય આપવી જોઈએ.

પછી વિષયનિર્ણય રતને બાહારી આપવામાં આવી, અને કોંગ્રેસ મુલતલી રહી.

૨૮ ની મેમોરંડમ રા આર જોન મુદોલકરે દેશી પ્રતા બધારાજ વિરે પ્રથમ કર વ રૂઠ કર્યો, અને પ્રત્યેક પ્રાતને આપેલા હિંદી દેશી સમિતીના સરવાળી સમજામાં થે ૧ ફેર ૧ કર્યો કદાવને રા વી આપ મેમોરંડમ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બારવાર પગલાં દુબાલોન ઉપાયા થોડી દીને તે વળવાને માટે નિર્ણય આપેલ સ્થિતિની તપાસ કરવાની માગણી વાળો બીજો નોંધ રા ૭ મુખ્યમંત્રી આપેરે રજુ કર્યો મુલતલી

હિન્દ કોંગ્રેસને પ્રદેશોમાં જાય છે, અને પોતાના ઉદ્યમથી પરદેશોની આબાહાની ખીલવે છે, પરંતુ ત્યાં તેમની તરફ નિર્ણય વર્તન યથાવવામાં આવે છે લાપે લોપા દુબાળી મુલતલી પાંચમાં અને લાપો લોકોની દશા હંમેશાં માટે ખરાબ થઈ ગઈ છે આના દુબાલોના કારણે તપાસવા જોઈએ અને ઉપાયો થોળવા જોઈએ.

રા આર જોન મુદોલકરે અનુમોદન આપ્યું, લોકોની ગરીબાઈના આશ્ચર્ય આપના, અને જમીનની મેડેસુલમાં વધારો થવાથી ગામના લોકો પર દેવો જોઈને પડે છે, અને છતાં હાજી વરવામાં આવતું નથી, તે તેમજો બતારી આપ્યું હકીકત પ્રાપ્ત થઈ પછી પરીસ્થિતિને પહોંચી વળવાને માટે કમમાં કમ બાઈક પ્રયત્નો કરવા જોઈએ હો. મા બીજો વિષય રજુ કરવામાં રેખવની ગરીબાઈને માટે દેશનો દોષ કાઢે છે, પરંતુ કૈયત તે લાખા સમયથી જોઈ છે તેવીને તેવીજ પરંતુ તમે જમીનની નીપજ લઈ હો અને હાજી અને સાદા રિના વવારે સગીન બીજું હાજી ન આપો તે દેશ વધારે ને વધારે ગરીબ બનવામાં જોઈએ એ કોંગ્રેસને અભિપ્રાય છે મૌલતી મુહમ્મદ અલી ચીસ્તીએ જુસ્સા બહુ લાપણુ આપીને અનુમોદન આપ્યું તેમની પછી મી. જોસેફ જેન્સીએ જુસ્સાતના દુબાળીપીત દુબાળો વિષે, અને કમીસારને અને દુબાળકરે કહ્યું હતું 'લોકો મેડેસુલ આપી રામી નહિ તે છતાં મેડેસુલ ઉપગમવાના પ્રયત્નો વિરે પોતાને ને જાત હતું, તે બીજી સમજાવ્યું પલખતાં એ દુબાળીપીત દુબાળી દીસસારના રા મુશ્કેલીએ કહ્યું કે સરકાર ધારે ભરતને માટે લોકોએ નાપા ધીરનારાઓ પાતેથી નાણાં નાળે લીધા વળા કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

લરદરની ઉચ્ચતર જગ્યાએ દિ દીએને માટે જુની મુલતલી આપવા અને વરતી પાડી. જાઓ આપવાની માગણી કરો. નીલે કરાવ સરકાર માનસિય રૂઠવા તેમજો ત્રિગમાં બગદારમાં હામદાર મદદાર નીલે લઈએ છતાં, અને 'દમલા મદદારાજની રેવાને માટે બિનગા પોતાવુ દારી રેવા' હિન્દી સેનિટોએ

ખતાવેલી રાજ્યલક્ષિત, બહાદુરી અને એકનિષ્ઠા
તરફ આગળની હતી. લોર્ડ નેપરથી તે દલિય છે કે,
પંજાબી સૈનિકો બ્રિટિશ સૈનિકો જેટલા સારા છે.

આ શબ્દો ૧૯૦૦ માં બોલાયા હતા ૧૯૧૫ માં આપણે તેમની પુતરફાટ કરીએ છીએ. ૧૯૦૦ પછી અન્ય લોકોએમાં હિન્દીઓએ પોતાનું લોહી રેડ્યું છે. ઇંગ્લાંડની લોકોની ધડાએ તેઓ કદાપિ ભેદના નીવડવા નથી. અને છતાં તેમને કમીશનના હોદ્દાએ પદથી દૂર રાખવામાં આવે છે, અને છતાં આપણને કહેવામાં આવે છે કે " ઇંગ્લાંડની કૃતજ્ઞતા પર વિશ્વાસ રાખો. "

તેમની પછી સરદાર શ્રી વરણ સિંઘે તેમની હાજીકત હાથે. લકાચક્ર ભત્રીએના યુવકોને જમાદારનો હોદ્દો આપવામાં આવે છે. તેમણે શિખોએ ઠરેલી કુચની વાતનું રમણુ ક્યું, જેમણે કીલ્લીમાં ખુબ સપડાયલા અંગ્રેજોની કુમકે ધાવાને જીત માસના તપતા સૂર્યમાં રર દિવસમાં ૫૮૦ માઇલની દુષ્કર હમી હાલી, અને સર હેત્રી ધર્નાડે કહ્યું છે કે, તેઓ 'સંપૂર્ણ' વ્યવસ્થાસર આવી પહોંચ્યા, અને તરતજ યુદ્ધ કરવાને તૈયાર હતા.' વહતાની માન્યતા પ્રમાણે આવી કુચના જેવા બીજા બનાવ નોંધાયેલા નથી. સરદાર રાજેન્દ્ર સિંઘ, રા. કરંડીકર, રા. કૃષ્ણ બલદેવ વર્મા, અને હાફીઝ અબ્દુલ રહીમે તેને વિશેષ અનુભવદત આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યા.

ન્યાયી અને કારોબારી રૂબે રૂબે પાડવા વિષે થાયો ઠરાવ રા. એસ સિદ્ધાંતે રજૂ કર્યો, અને મણુ મુંદર ભાષણ આપીને તે ત્રિપચના સંગઠન કલેક્ટરનું અવલોકન હતું, અને અંતમાં કહ્યું કે, સરકારનો આધાર પ્રતી પ્રીતિ પર હોવો જોઈએ, અને “તેમને ન્યાયનો આશિર્વાદ આપીને” તે (પ્રીતિ) મેળવી શકાય છે. આજે આપણે હપ્તેયોગ કરીએ છીએ જેવા, અર્ધ હુધ-અર્ધ પાણી મિશ્રિત ન્યાય નહિ, પરંતુ બદેશી અને ધાર્મિક ક્ષિતિષ ન્યાય ”

કરાવને રા. ચેલજિદારીવાલે ઝેલુચેદન
આર્યુ, બકીરામ સુલય, રા. જો. બેથરી, રા.
ફી. નાય. ચિંતાનસિ, રા. હાનિમત્ત-૧ હાન્ય-

વિશ્વારહે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠાણે
પસાર દરવામાં આજીયા.

અનેક જાહેર નોકરીઓમાંથી હિન્દીઓના
વ્યાવહારિક જાદુઈકારનો, પાયામાં ઠરાવમાં નિર-
સ્કાર કરવામાં આવ્યો, અને તે રજૂ કરતાં માન
બાણ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ લાણ અને છતાંદાર
લાપણ આપ્યું. અંગ્રેજ રાજ્ય-સંતાઓની રાજ-
નીતિમાં તેમણે પ્રાચીનકાળના રોમન સામ્રાજ્યની
રાજનીતિ સાથે અને મહાત્મ અકબરની રાજ-
નીતિ સાથે મુકાબલો કર્યો.

“અછળારના સમયમાં જેઓ તેના પ્રપિતા સાથે લડયા હતા; તેમના પૈત્રો, તેના સેના નાયકો, તેના પ્રાતોના મુખ્યો (ગવર્નર) અને તેમના રાજના વિસ્તાર સલાહકારો થયા હતા. તે રાજનીતિ વિસ્તાર અને ભરોસાની હતી, જેને તે મહાન મેગલ પછીથી તરત ગાદીએ આવનારાઓએ પરિવર કરી હતી. અને તોફાન થાય છે કે, હિન્દના અંગ્રેજ રાજ્યગર્ભિની રાજ્યનીતિ નિષ્વામ અને ભરોસાની નથી, પરંતુ તે રાજ્યનીતિમાં અવિશ્વાસ અને સંશયનું પુષ્કળ મિશ્રણ થયેલું છે આપણા પિતાઓને અંગ્રેજોને હાથે મળેલી ફળવણીથી તેમની બુદ્ધિ લઈપાત થઈ અને તેમના સ્વમાનમાં અસિદ્ધિ થઈ કે તરતજ પોતાના ઉચ્ચ જગ્યાઓમાંથી દરવામાં આવતા બહિષ્કાર નિરૂદ્ધ તેમણે ચળવળની શરૂઆત કરી. તેથી આ પ્રશ્ન આપણને વારસામાં મળેલો છે. આ ચળવળ દરવામાં આપણે પિતૃ-ભક્તિનું કાર્ય કરીએ છીએ આપણા પિતૃઓના પૂજ્ય નામને નમન કરીએ છીએ, કેમકે જગતમાં ક્રીસ્તોનાસ પાલ અને રામગોપાલ પેઠઈનામે કરતા કથા નામોથી વધારે પ્રેમ અને વધારે આદરમાય ઉપજે છે ? અથવા મુન્નાઈમ-દાદાલાલ નવરોજના કરતાં હંપ્પુ દામ વધારે આદરમાય ઉપજે છે ? ”

બંગાલમાં સર્વોચ્ચમાં ઉચ્ચતર જગ્યાએ
પર મેળવે દિન્દીએ છે, તેના પ્રમાણમાં આંખો
વધતાં આંખો. જંગલ ખાતામાં ૨૪ ઉચ્ચ
જગ્યાએ છે, તેમાંથી ૨ જગ્યાઓ દિન્દીએની
મળેલી છે; અશ્વિલ ખાતામાં ૭૭, દિન્દીએ ૮
હસમ્મ ૭૭, દિન્દીએ ૨; હસમ્મની બંગાળમાં

(પ્રીવેન્ટીવ) શાખા ૧૫૭, હિન્દીઓ ૦; એના ૧૦૦ ઉમેદવારોમાં, ૧ યુરેઝીઅન; સર્વેમાં હિન્દી-ઓ ૯; જેલ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટો, હિન્દીઓ ૦; તાર-ખાતામાં ૨૯ જગ્યાઓ, હિન્દીઓ ૪; પોલીસમાં ૧૦૨, હિન્દીઓ ૫; કલકત્તા પોલીસ ૧૦, હિન્દીઓ ૧; અને ૧૮૫૮ ના ઢંઢેરા છતાં આ સપ્તથં.

રા. જી. સુબ્રમન્ય આચરે અનુમોદન આપ્યું, અને હજુ કે, એ હકીકત હલેવામાં આવી છે, તે મદ્રાસને પણ લગભગ લાગુ પડે છે. લાહોરના ખંડિત રામભજ દત્તે કરાવને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

કલકત્તા યુનિવર્સિટીના એન્થ્રોપોલોજી ફેલોઝ મુંડવાનો હક થોડો સમય અટકાવવા માટે, અને પંજબ યુનિવર્સિટીના હાથકાની કલમોનો અમલ નહિ કરવા માટે લાલા કારકાદાસે છઠ્ઠો કરાવ રજુ કરી શોક દર્શાવ્યો. કલકત્તા તરફથી બાહુ હેમચંદ્ર રાયે અનુમોદન આપ્યું, અલ્લા-ખાંદ તરફ રા. બિચન બિહારી બોઝે, અને મુંબાઈ તરફ રા. રસ્તમ કામાએ. કરાવ પસાર થતાં બીજા દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું.

ત્રીજો દિવસે પ્રારંભમાં પ્રમુખે જણાવ્યું કે, પંજબ જમીન વેચાણના હાયદા વિષે હિન્દુ અને મહોમેદન પ્રતિનિધિઓમાં મતભેદ પડ્યો તેથી તેને મૂલતવી રાખવાનો અને એક વર્ષમાં તેનો કેવો અમલ થાય છે તે જાણના વિષય-નિર્ણાયક સભાએ કરાવ કર્યો છે.

હોર્ડ કંઈનની દુષ્કાળની રાજ્યનીતિ, સોલ્દારોને ગોળીબાર કરવાના પરવાના આપવા વિષેનો તેમનો કાનુન, અને રજૂન અને એલમારા મુદ્દમાએમાં તેમણે ચલાવેલું કામ, એને માટે હોર્ડ કંઈનનો આભાર માનવાનો. ચાતમે કરાવ બાહુ સુરેન્દ્રનાથ બેન-રજીએ રજુ કર્યો; વડતાએ હજુ કે, કરાવમાં જણાવેલા મુદ્દાઓની બહારની વાયસરોયની રાજનીતિ પસંદ કરી, ડુ. એમ પારવામાં આવવું ભેદને નહિ, રૂપાનિક સ્વરાજ્ય, કેળવણી અને જમીન પ્રિયક હાયદા માટે તે રાજ્યનીતિની વૃક્તાએ સખ્ત આટકણી કાઢી. પરંતુ હિન્દીઓ-પર યુરોપીયનોના અત્યાચારો અરક્ષવામાં,

અને દુષ્કાળના રાહતના કામમાં તેમણે સારું કામ કર્યું હતું. રા. રસ્તમ કામાએ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

આઠમે કરાવ પારિભાષિક કેળવણી વિષે, નવમે વરાડના હાયદાએ વિષે, દશમે “રજરીયો” અને અગીયારમે હિન્દને બિટિરા ખાનનામાંથી વાર્ષિક ફાળો આપવાના અપાયકા વચન વિષે પ્રમુખસ્થાનેથી રજુ કરવામાં આવ્યા અને પસાર કરવામાં આવ્યા.

પ્રત્યેક કોંગ્રેસમાં કેળવણી વિષયક અને ઐતોહાસિક પ્રશ્નોની ચર્ચાને માટે ગર્વો દિવસ આપવા વિષે બારમે કરાવ લાલા લખપતરાયે હુડમાં રજુ કર્યો, પરંતુ હુડાએ તે બાપથુનો રીપોર્ટ આપવામાં આવ્યો નથી. રા. ફુનીચંદે અનુમોદન આપતાં વ્યાવહારિક કાર્ય પર બાર મુક્યો, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યાયી અને કારોબારી ફરજે ભૂદી પાડવાની, હિન્દી ગરીબાઈનો પ્રશ્ન હાય ધરવાની, અને ગામડીયાઓની વધતી જતી ગરીબાઈનાં કારણો તપાસવાની આવશ્યકતા વિષે કોંગ્રેસના કરાવે તરફ વાયસરોયનું ધ્યાન એવાને માટે એક અરજ રજુ કરવાને વાયસરોય પાસે મોકલવાના એક પ્રતિનિધિ મંડળ (ડેપુટીશન) ની નીમણુંક વિષે રા. ડી. ઇ. વાચ્ચએ તેરમે કરાવ હુડમાં રજુ કર્યો. મુન્શી મુરલીધરે અનુમોદન આપ્યું, અને એટલાજ હુડાખમાં મોલવી મુદ્દરમ અલી ચિસ્તીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું.

લાલા હર બરવાનકારો ચૌદમે કરાવ રજુ કર્યો અને રા. વર્કનાથ મિત્રે અનુમોદન આપ્યું કે, પંજબને રેગ્યુલેશન પ્રાંત બનાવશે. તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

દાર સામે હાયદા બાંધવાની માગણી કરતો પંદરમે કરાવ કુમાર એમ. એન. ચોધરીએ રજુ કર્યો, અને હજુ કે, ગરીબ લોકોના હાયમાં રોયો દાર મુદ્દાથી બારે અનિષ્ટો ઉત્પન્ન થાય છે. કાઝીયાપજાને ચાર અપરાધ ગણવામાં આવતો હતો તે દવે આનંદ આપનાર હુડાખ બન્યો છે, વિપ્લો ન પડી શકે એવી રીતે પાયાત્ય સંસ્કૃતિ સાથે તે જરાયો છે, અને કેસચંદ્રસેને ફર્ધાંદ કરી હતી કે, બિટિરા સરકારે આપત્રે માટે

રોમપીઅર અને મીટલ આપ્યા છે, પરંતુ દારૂની બાંટકીએ પણ આણી છે મજૂર વર્ગમાં દારૂગંધાપણનો મોટો વધારો ૧૮૮૩ ના એક્સાઇઝ મીશનને દર્શાવે છે, અને તે વધારાની સાથે તેમની સાદાઈ નિરુપાધીપણ અને ગૌહોમિટ દેવો અદૃશ્ય થતા હતા હાતા બેણી પ્રસાદે અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર રવામા આવ્યો.

મી કૅપ્ટન પાર્નામેન્ટમાં જુદાથો તેને અભિનંદન આપવાનો કરાવ સોળમો, અને ક્રિસિશ કમિટી અને 'ઇડીઆ' ને રૂ ૩૦,૦૦૦ આપવાનો સત્કરમો કરાવ પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં અને પસાર રવામા આવ્યા.

કુર્સ ઈન કોન્ટ્રા અને કોમીસા હિન્દીઓને દાખલ કરવા સાથે પ્રતિબંધ નાખતા નવા નિયમોનો યાદગાર કરાવમાં તિરૂતર કરવામાં આવ્યો, અને રા જે ચૌધરીએ તે રજૂ કર્યો જેમણે કહ્યું કે કુર્સ ઈન મેલેજ હિન્દી નાણાંથી ભવવામાં આવી છે, પરંતુ જો હિન્દીઓને દર વર્ષે તેમાં દાખલ થઈ શકે છે સામાજિક મોભાગો અને તાણાનો પુષ્કળ ભાગ આપીને હિન્દીઓ ઇંગ્લેન્ડ ભ્રમ્ય છે, અને તેમને કહેવામાં આવે છે "બુલ્લિની દૃષ્ટિએ તમે અમારા સમોવડીયા હોશો તથાપિ તમારા દેશનો માલ મનીહો મેળવવાની વાતમાં તો, તમે સમોવડીયા નથી." કોમીસા નાનું પણ હિન્દીઓ પર ખાસ પ્રતિબંધ નાખ્યા છે 'કુર્સ' હીલ અને રૂ.૩૦ના નવામાં નાવતી નીમણું ના સબધમાં સરખરે મકલુ કરેલી નીતિ એક પ્રભુ તરીકે આપણને બંધાય આપે છે અને દેશ પર આપણા હિતની ખાતર નામ્બ ચાલવાનો દાનો નવાર સર રાને અપુર્વાતી છે રા એ સી પાર્થસારથી નાથક્યે અનુમોદન આપ્યું અને રા એક એક પ્રામ્પચેએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું તેમજ કહ્યું કે અમે તે કહો, પરંતુ કુર્સ ઈવન અસ્તિત્વ પહેલાં હિન્દી મમનો એટલા બધા ખરાગ ન હતા તે ધણા સેકે વડો મુધી ચાલતા હતા આપણે હિન્દીને અને તાગા દોઢો આવી ચીલે કરો સચીએ

"આપણા નક અભિવાદો આપણા રખાઓ

તેયાર કરવાને માટે, અને આપણા પૂણે બાવવાને માટે છે, જેથી જોને હિન્દીઓને હિન્દી પૂણે બાવે અને હિન્દી રસ્તા તેયાર કરે. સધેમ્પટન બધને સનેમટન માટે રસ્તા તેયાર કરવાનો અભિલાષ આપણે આપિ રાખતા નથી. આપણે ચેમ્સ નદીપર પૂણે બાધવાનો અભિલાષ રાખતા નથી આ ચીલે કરવાને માત્ર આપણે ઇંગ્લેન્ડ નવા ઇચ્છતા ન હોઈએ તો કુદરતી રીતે પ્રભુ પૂણાય કે, હિન્દીઓને તેમના પોતાના રસ્તા અને તેમના પોતાના પૂણે બાધવા દેવામાં આવશે નહિ ?

આ વિનિનિ અત્યંત નમ્ર છે કરાવ પર મત લેવામાં આવ્યા, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સર વિલિયમ વેડરબર્ન, રા દાદાભાઈ નવ રોશ અને મી એ જી હુમ્મની મહાન રોવાએ માટે તેમનો આભાર દર્શાવતો. આગણીરામે કરાવ પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને તાળીઓની ગર્જના સહિત પસાર કરવામાં આવ્યો વીરમો કરાવ દક્ષિણ આફ્રિકા વિષે પણ પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા ઠાકુરદાસે એન્વીસમે નવા રજૂ કર્યો જેતીવાડીની બેકની સ્થાપનાની દરખાસ્ત પર વિચાર કરવાને માત્ર કમિટીમાં ચોખ્ખ હિન્દીઓ નીમાવા બોધએ પડિત સ્પેન્સર સાક્ષીએ નરાવને અનુમોદન આપ્યું તેમજ પોતાના બે મીનીટના બાધક્યમાં કહ્યું કે "આજે ઘોડાઓની સારત" ચાલી છે ખરેખર મમ ઘણું ઝપાટાબંધ થાલત હલ કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાવીસમાં કરાવમાં બક્ષી નેશીશમતા મત્યુ માટે રોમ દર્શાવવામાં આવ્યો પ્રમુખસ્થાનેથી તે રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને મવાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાર પછી પતિત મદન મોહન માવડીયાએ દાયમની જમાબંદી વિષે નેવીસમે કરાવ પસાર કર્યો તેમજ કહ્યું કે, ક્રિસિશ રામધમા સાન દો ચર્ચ દખબને અને હુતતતા ઉત્પન્ન કરે એવું ધણુ છે તેની મધ્યમાં દુખ અને ગરીબ છનો ક્યનિ વધારે ને વધારે ઘોર નીચે જ પ્રભતી મધ્યમાં રહેવાથી અને કરવા ફરવાથી આપણે

જાણીએ છીએ કે, વર્તમાન પદ્ધતિ હેઠળ તેમની સ્થિતિ કેવી છે ? મનુષ્ય મહાજન સલાને વાય સરોરે આપેલા જવાબની તેમણે દી. ૧૨, અને મનુષ્યોના ઉપાય યોજવાને ગેરેસે દરેલી સવ સચનાઓ પ્રતિ દુર્લક્ષ કરવામાં રહેતો અન્યાય તેમણે બતાવી આપ્યો જાણતા હાથમની જમાબદીને લીધે તે દુષ્કાળમાંથી મુક્ત થયું હશે, અને અન્ય પ્રાંતોને એવી સહત મળવી જોઈએ

૨૧ વી ૨૧૨. નેરખીયરે કરાવે અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો

બાબુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુએ ચાવીસમો કરાવ રજુ કરતા હિન્દી બાબુના ખરડા સામે દી. ૨૨, અને વિશુદ્ધ હડાપણથી લોકો બાપણુ રજુ કરવામાં રાજકીય ચળવળ સામે વાવો લે છે, અને ઔદ્યોગિક વિકાસ તરફ લક્ષ આપવાનું આપણને હેતુ છે તેઓ હેતુ છે “તમારી કોંગ્રેસો અને પરિષદો વિખેરી નાખો તમારા વર્તમાનપત્રો બંધ કરી દો, અને મૂળા પ્રાણી કોળી જેમ તમારે જાણે બાબવાને ચલ દરો ઔદ્યોગિક પ્રવેશના વિચાર તરફ તમારી સર્વ શક્તિ આપો” પરંતુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુએ હજી, રાજકીય સ્વતંત્રતા વિના ઉદ્યોગોનું આવી બને છે

“એકઠા થયવા પ્રતિનિધિઓ અને પ્રેક્ષકો, હું તમને પ્રશ્ન કરું છું, હિન્દીમાં એવો કયો દેશ છે જે પરદેશી કારીગરોને સમાનતાની સ્થિતિ પર મુન્વાને ના પાતાની જ બતાવત હપર સામા વેરાઓ નાખે ? હું તમને પ્રશ્ન કરું છું, પરદેશી ની કલવનારાઓ અને બ્યાપારીઓને લાભ થાય તેટલા માટે ખા. જેવી ખાવાની ચીજ હપર કર નાખનાર દેશ કયા છે ? વળી હું તમને પ્રશ્ન કરું છું મનુષ્યોના ઘણી દેવાને અને તેમને દમન કરી માટે, અને તેમનું નાશ હકિન બતાવવાને માટે કારખાના વિષે નાવદા હાખલ કરે અને નાશ કરવાનું માથે લે એવો દેશ કયા છે ? તેથી જો મનુષ્ય ઉદ્યોગો પા અજા રાખે છે, તેમણે એવું જોઈએ”

આ દી. ૨૧૨ે તે સમયે જેટલી મુદ્દાસર હતી, તેટલી આજે પણ છે ઔદ્યોગિક ફેવરને માટે રાજકીય સ્વતંત્રતાની આવશ્યકતા છે. હિન્દી

કુટુબોમાં સમજા એક સાથે લામ કરે છે એ વાત તર સ્વંચાલના કાયદામાં બીજા લક્ષ આપવામાં આવ્યું નથી, મનુષ્યો વિશે દેશી તરો નથી, રોકો અથવા મનુષ્યો મેદની કયાંદા નથી, એ વાતનું દુર્લક્ષ કરનામાં આવ્યું છે એ નાવદાથી એ કીખને ઉદ્યોગ લાગી પડશે અને ખાજવાળાઓ તેમાંથી પોતાને બચાવવાનું વહી રહ્યા છે રા જે ઘોસલે કરાવને રૂઢી અનુસાર અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો

ત્યાર પછી મી એ એ હુમને અને રા ની છે વા-બને પોતાના હોદ્દાઓ પર ફરીથી નીમવાનો, અને ૧૯૦૧ ના વર્ષને માટે હિન્દી ગેરેસ કમિટી, ઔદ્યોગિક અને શિક્ષણ કમિટીમાં નીમવાનો પચીસમો કરાવ પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી રજુ રો બાબુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુએ ૧૯૦૧ મા ગેરેસની જેક કવચતામાં લરવાનું આમ નજ આપ્યું, અને પ્રમુખના છેવટના બાપણની સમા સિની સાથે સોજમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું વિસર્જન થયું, અને નવી સદીમાં લામ કરવા માટે પોતાના સરોને પાઠવ્યા એ સદીમાં તેમના પરિશ્રમેને વિજય મળશે જ

કરવો.

કોંગ્રેસનું બધારણ

૧ કંગવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસ કમિટીના બધારણના ૪ નિયમમાં નીચે પ્રમાણે સુવારો કરવો

‘તેના કામમજની બધરમ્યા હિંદી કોંગ્રેસ કમિટી નામ કમિટી કરો, તેમાં નીચે દર્શાવેલા હોદ્દાની રૂયે બનેના સરો હપરાત ગેરેસ તરફથી ૪૫ સરો નુટવાના આવરો જેમાંના ૪૦ તિ ન બિન પ્રાતિ કોંગ્રેસ કમિટીની બવા મતોથી કુટવ મા આવરો ને એવી કમિટી-ઓને અજારે ગેરેસમાં એ ૧ થયવા પ્રાતનાર પ્રતિનિધિઓ તરની નીચે દર્શાવવામાં આવેવી રીને નુટી ન દવામાં આવરો, એટલે કે

બંગાળ-આસામ સહિત

૭

મુગાલ-સીવ સહિત

૭

મદ્રાસ

૭

વાયવ્ય પ્રાંતો-અથોધ્યા સહિત.

૭

પ્રમુખ.	૬
વસાહ.	૩
મધ્ય પ્રાંતો.	૩

કોંગ્રેસના પ્રમુખ, અને તેવા પ્રમુખની નીમણૂક કરવામાં આવે તે તારીખથી સુધાયલા પ્રમુખ, કોંગ્રેસના માજી પ્રમુખો, કોંગ્રેસના સેક્રેટરી અને મદદનીસ સેક્રેટરી, સ્વાગત સમાના પ્રમુખ અને સ્વાગત સમા તરફથી નીમણૂક સ્વાગત સમાના સેક્રેટરી, હોટાની રૂચે સ્થળો જનશે.

કમિટીના સભ્યોના હોટાની સુદત કોંગ્રેસની બે સામાન્ય બેઠાની વચ્ચે આવતો સમય જણાશે."

હુકામોની તપાસ.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દમાં વાર-વાર હુકામો પડે છે, અને એક વખત પાક નિષ્ફળ નતાં વસ્તીની ટકાવ કરવાની શક્તિ દેખતી રીતે ઘટી નય છે તે લેતાં, અને તેથી વારંવાર મતુષ્યોને હુકમ વેઠવું પડે છે, છ'છીનો નાશ થાય છે, દોરદાનો નાશ થાય છે, ગાયોના કામકામમાં હાથવધાવ થઈ નય છે, અને રાજ્યતંત્રનું સાચા કામ ચોગ્ય રીતે ચાલવું હોય તેમાં ખસેલ પડોય છે, તે લેતાં આ ઠરાવથી કોંગ્રેસ ગંભીરતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, વ્યાવહારિક કષાયો નહીં કરવા અને ચોજવાને માટે હિન્દની પ્રજાની આર્થિક સ્થિતિની સંપૂર્ણ અને સ્વતંત્ર તપાસ કરવાની હિન્દી સરકારે દુપા કરવી.

લશ્કર વિષયક.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મહારાજાની સેવામાં હિન્દી સોલ્ડાઓ નીમકદલાઈ અને વફાદાર સેવાઓ કરી છે તે લેતાં કોંગ્રેસ સરકારનું એવાર કરીથી ધ્યાન ખેંચે છે કે-

(ક) હરકરી નોકરીની ઉચ્ચ જગ્યાઓ તેમને માટે ખુલ્લી મુઁવી છદ છે.

(ખ) હિન્દમાં લશ્કરી કોંગ્રેસની સ્થાપના, જ્યાં કાયદામાં વ્યાખ્યા બાંધ્યા પ્રમાણે હિન્દના દેશીઓને હિન્દી લશ્કરમાં શક્તિ અને લાયકાતો પ્રમાણે કમીસાન્ડ અક્ષય બીન-કમીસાન્ડ અમલદારો તરીકે લશ્કરી કારકીર્દિને માટે શિક્ષણ અને લાભીમ આપવામાં આવે.

ન્યાયી અને હાથેયારી કર્મો.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી અને હાથેયારી કર્મોને જુદી પાડવાના પ્રશ્ને હુકમમાં તેમજ હિન્દમાં જુદેર મતનું અનુમોદન મળ્યું છે, તે તરફ આ કોંગ્રેસ સંતોષપૂર્વક નીહાણે છે; અને અતિ આવશ્યક કાર્યો અમલ કરવાને માટે હિન્દી પ્રધાન-મંત્રી કાલેન્ડરને અરજ મોકલવા માટે હોટ હોટા-હસ, સર રીચર્ડ ગાર્થ, સર રીચર્ડ કાલેન્ડર, સર ચાર્લ્સ સાન્ડર્સ, સર વિલિયમ માર્શલ, સર લેન બ્રાડલીઅર, સર જોન સ્ટોડ, સર રોબર્ટ વીલ્સન, મી. હરબર્ટ ફોર્સ્ટ, અને સર વિલિયમ વેલ્ડ-બર્નનો આભાર માનતાં આ કોંગ્રેસ અંતઃકરજ-પૂર્વક આગા રાખે છે કે, હિન્દી સરકારને મોકલી આપવામાં આવેલી અરજ પર તે બને તેટલું જલદી ધ્યાન આપશે, અને આ અતિ આવશ્યક સુધારો કરવાને માટે વ્યાવહારિક પગલાં બરો.

જાહેર નોકરી.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પોલીસ, જહેર બાવકામ, સ્ટેટ રેલવેજ, અદીણ, કરકમ્સ, તાર, મોલ્લી (સર્વે) અને બીન-ખાતામાં ઉચ્ચતર જગ્યાઓએથી હિન્દના દેશી લોકોના વ્યાવહારિક બહિષ્કાર માટે આ કોંગ્રેસ શોક દર્શાવે છે અને પ્રાર્થના કરે છે કે, આ નીમણૂકના સંબંધમાં હિન્દની પ્રજાના કાવાઓને સંપૂર્ણ ન્યાય મળવો જોઈએ.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કુપર્સ લીધે કોલેજ દોશ હિન્દી જહેર બાવકામ ખાતાની એન્ગ્લીયરિમ સાખામાં નોકરીને માટે લાયકાત પ્રેરવાને માટે હિન્દીઓની સંખ્યા વધારેમાં વધારે દર વર્ષે બેની રાખવાના નવા નિયમો આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર આ દેશની પ્રજાને ફક્ત ન્યાય આપવાના કાર્ય તરીકે પાછા ખેંચી લેવાયા જોઈએ, અને મન્નુર હોલેન્ નામદાર મહારાણીની સર્વ પ્રજાને માટે ખુલ્લી રાખવી જોઈએ; અને આ કોંગ્રેસના વિશેષ અભિપ્રાય એ છે કે, રાષ્ટ્રની ઝલેજના સંબંધમાં બાંહેધરી આપેલી નીમણૂકો વિષે હિન્દીઓ અને એન્ગ્લીયરિમનીઓ વચ્ચેનો વિષમ ભેદ પાછો ખેંચી લેવાવો જોઈએ, અને દેશના સર્વ સાખોમાં નામદાર મહા-

રાષ્ટ્રીની સહ્ય દિન્દી પ્રજને માટે એ જગ્યાએ ખુશી રખાવી નેહએ.

યુનિવર્સિટી ફેલોની જુટણી.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દલકતા યુનિવર્સિટીના અધિક મુતતાને એન્યુઅિટીના યુનિવર્સિટીના ફેલોની જુટણી કરવાના દક્ક યોડા સમયને માટે લઇ લેવામાં આવ્યા તેને માટે અને રોનેટ તરફથી ફેલોજની જુટણી વિષે પંજળ યુનિવર્સિટીની સ્થાપના કરનાર કાયદાની દલ-મોનો અમલ કરવામાં આવ્યો નથી તેને માટે આ કોંગ્રેસ રોક દર્શાવે છે, અને અગિપ્રાય પ-રાવે છે કે, હિન્દી યુનિવર્સિટીઓના એન્યુઅિટીને ફેલોજની જુટણી કરવાનો દક્ક જ્યાં ન આપવામાં આવ્યો હોય ત્યાં સંગીન ફેળવણીના હિતની ખાતર આપવો અને જ્યાં તે આપવામાં આવ્યો હોય ત્યાં તેમાં વધારો કરવો.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નાગદાર વાયસરોયની કુખાળની રાજ્યગીતીની પરોપકાર કસિને માટે, અને રોકજોને ગ્રાળીખાર કરવાના પરવાના આપવાના સંબંધમાં હમણાં કરવામાં આવેલા નિયમોમાં અને રંજુન અને જોનારા મુલકમાઓમાં તેમની કાર્યવાહીમાં માલુમ પડયા પ્રમાણે બધવસ્થા અને ન્યાયનાં હિતો બળવી રાખવાનાં તેમના દલ નિયમને માટે આ કોંગ્રેસ તે નામદાર તરફની પોતાની ફતજાની નેધ લેવા ઈચ્છે છે.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી ખર્ચ વિષેના રાહી કમીશનની જલુમતીની બલામણો અનુસાર બ્રિટિશ ખનનામાંથી હિન્દી ખનનાને રૂ.૫૭,૦૦૦ પાટડનો વાર્ષિક ફાળો આપવાને માટે પોતાનો ઉપકાર દર્શાવ્યા છતાં આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક દર્શાવી આપવા ઇચ્છે છે કે, તે કમી-રાને કલુક્યા પ્રમાણે હિન્દના દાવાઓને પૂરતો ન્યાય આપવાને માટે આવશ્યક છે જ્યાં ધણાં વર્ષોથી આ હીસાવે આપવાની જાત્રી રકમો તેને આપવામાં આવવી નેહએ, અને પ્રાર્થના કરે છે કે બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ કૃપા કરીને એ રકમ આપશે.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ

સર વિલિયમ વેડરબર્ને, રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ અને મી. એ. જો. જુમે આ દેરાની અને કોંગ્રેસ હીલચાલની કરેલી રોવાઓની ઉચ્ચ અને ફતજતા-પૂર્ણ કદર જુએ છે, અને સર વિલિયમ વેડરબર્ને પાર્લામેન્ટમાં આ દેરાની મદાન અને કિમતી રોવાઓ કરી તે પાર્લામેન્ટમાંથી તે વાનપ્રસ્ય થયા તેને માટે રોક દર્શાવે છે અને આરા રાખે છે કે હિન્દની પ્રજને માટે પોતાનું પ્રેમનું કાર્ય આણું કરવાને માટે તે જલદી પાર્લામેન્ટમાં પાછા આવશે.

ફેળવણી.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની હાત્રી પ્રતીતિની નેધ છે કે, હમણાં પ્રચલિત પારિનાયિક ફેળવણીની ખજતિ અધુરી અને અસતોપમારક છે, રાંને પ્રાર્થના કરે છે કે, લોકોની મરીખાઇ અને દેશી ઉચોગોનું અધ-પતન એતાં સરકાર પારિનાયિક ફેળવણીની વધારે વિરાળ અને કાર્યસાધક થોળના દાળસ કરશે, અને તેનો વધારે સારી રીતે અને વધારે ફતે-હમંદીથી અમલ થઇ રાકે તેટલા માટે વધારે જામાં નાણાં તેને માટે અલગ દારો, અને ઉચ્ચ-તર વૈજ્ઞાનિક ફેળવણી અને સંશોધનના વધારાને માટે રા. રા. તાતાએ આપેલી દેરામેગી અને ઉદાર બશીસની ફતજતાપૂર્ણ કદર જુરા આ કોંગ્રેસ ઇચ્છે છે.

વરાડના કાયદા.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અગિપ્રાય છે કે, વરાડ બપનર-બનર-બન-કાટ-ન્સીવના સમયતર હેડગ ત્યાં સુધી જુલ્લ બ્રિટિશ હિન્દને માટે ધારા વડી ધારાસભામાં ધડવામાં આવે છે તે પ્રમાણે વરાડને માટે સર્વ કાયદા અને કાયદાનું જળ ધરાવતા કુકમો વડી ધારાસભામાં ધડાવા નેહએ.

પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (૧) કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઇને મજબૂત પડે કરે છે કે—[૧૮૬૭ (ખ) (ય) (૧) (બ) (ગ).]

કે, આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત

યધને પોતાના અણુખમાની નોંધ લે છે: [૧૮૬૭, (૬) અને (ખ); ૧૮૬૯ (ગ) અને (ઘ).]

આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંબંધ યધને પોતાની પ્રતિષ્ઠા કરાવે છે: [૧૮૬૬, (૬) થી (ગ).]

કેળવણી અને ઉદ્યોગ.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીએ આ બેઠકના વિચારને માટે સૂચના રજૂ કરી હતી કે, કોંગ્રેસની દરેક વાર્ષિક બેઠકમાં કમમાં કમ અર્ધો દિવસ દેશના ઔદ્યોગિક અને કેળવણી વિષયક પ્રશ્નો વિચારવામાં ગાળવો જોઈએ, તે સૂચનાને આ ઠરાવથી આ કોંગ્રેસ પસંદ કરે છે. વિશેષ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશની કેળવણી વિષયક અને ઔદ્યોગિક સુધારણાનાં સાધનોનો વિચાર કરવાને અને તેમની સૂચના કરવાને અને તેમાં સહાય આપવાને દર વર્ષે બે કમિટીઓ નીમવી, એક કેળવણીના વિષયોને માટે અને બીજી ઔદ્યોગિક વિષયોને માટે, અને દરેક કમિટીને સેક્રેટરી દર વર્ષે નીમવો. આ કમિટીઓ પ્રાંતિક કમિટીઓમાં વહેંચાઈ જશે, અને તેમની સંખ્યામાં વધારો કરવાની તેમને સત્તા રહેશે.

વાયસરોયને ટેકેટેશન.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નીચેના જુદાજુદા એક ટેકેટેશન નામદાર વાયસરોય-ઇન્-કાઉન્સિલ સમક્ષ નીચેની અરજ રજૂ કરે

- માન. પી. એમ મેટી.
- માન. ડબલ્યુ. સી. બોનરટ.
- માન. આનન્ડ ચાહુ.
- માન. સુરેન્દ્રનાથ બેનકૃષ્ણ
- માન. સુન્દરી માધોલાલ
- રા. આર. એન. મુન્ડલકર
- રા. આર. એમ. સાયણ્ણી.
- રા. હરપ્રસાદ લાલ.

નામદાર,

ગયા ડીસેમ્બર માસમા લાહોરમાં મળેલી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની ૧૬ મી બેઠકમાં એકાદ યયક્ષા પ્રતિનિધિઓની વલી તે કોંગ્રેસે યસાર કરેલા આ પ્રશ્નોને કમિટી રૂપે નિર્ણય કરી

નીચેના પ્રશ્નો (જે દેશ સમક્ષ રીપ્રેઝન્ટેટીવ છે, અને આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર તેમનો, હવે વ્યાવહારિક અને દિલ્લે નીકલ જઈશે કરવો બાકી છે) તથા નામદાર ઇન્-કાઉન્સિલના વિચાર માટે અસંલગ્ન માનપૂર્વક અમે રજૂ કરીએ છીએ.

૧. ન્યાયી ફરજને કારણેની ફરજોમાંથી જૂરી પાડવાની ઇચ્છનીયતાનો પ્રશ્ન એટલી સારી રીતે રીપ્રેઝન્ટેટીવમાં આવીને છે, અને એ વિષય પર અધિકારી તેમજ બિન-અધિકારી એકમત એટલે બધો મળ્યું છે કે, તમારા અરજદારો અંતઃ-કરણપૂર્વક આશા રાખે છે કે, દેશના રાજ્યતંત્રમાં આ લોકપ્રિય સુધારો સીધા હાથે કરવાની સરકાર દ્વારા કરશે.

૨ દેશના બહુ મોટા ભાગમાં ગામડીઆઓની વધતી જતી મર્યાદા અને તેને પરિણામે તંત્રી અથવા દુષ્કાળના પ્રદર્શમાંજ રાજ્યની અથવા ખાનગી સંખ્યાત વિના પોતાની નજરે ટકાવી રાખવાની તેમની અસક્તિ એ બીજી કમીજુ કરેલ પ્રશ્ન છે તમારા અરજદારોને રાજીય જ્ઞાન છે કે, તે તરફ સરકાર અંબર ધ્યાન આપી રહી છે, અને તેમને વિશ્વાસ છે કે એવો ટાલ અસરકારક લગાય સીધો રોપી કાઢવામાં આવશે એથી તે સંખત ગરીબાઈમાં જોડા પડાટો થાય, અને ખરાબ પહેનાં અથવા લંબીનાં વર્ણોથી ગામડીઆઓ પર એ સુકોથી આપી પડે તેની સાથે તેઓ વધારે સારી ટકાવ કરી શકે.

૩. હંમણના દુષ્કાળોથી રેવતની એ અવ-ક્રમ થઈ છે, તે બેલાં એક સ્વતંત્ર કમીગનદારો તેમની વધતી જતી ગરીબાઈની સંપૂર્ણ તપાસ સરકાર કરાવશે.

જનતા.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસ સરકારને માનપૂર્વક આમદ કરે છે કે, તેના અભિપ્રાય પ્રમાણે જનતાને રેવન્યુશિયન પ્રાંત બનાવવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

દારૂ વિષે ઠાપટો.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશમાં આદ્ય ગરબી આમ દરેક દારૂના દુપ્રયોગમાં

હિન્દી વંધારી ધર્મી છે, તે તરફ આ કોંગ્રેસ ગંભીર ભર અને હોડા ચોક બતાવે છે, અને કોંગ્રેસને અભિપ્રાય છે કે, હાથ વિગેરે સસ્તા મંગે છે તેમ અને માટે નિર્વાણદાર છે. તેથી કોંગ્રેસ દિન્દી સરકારને આશંકાપૂર્વક ચિન્તિત કરે છે કે, અમેરિકાના “મેઇન લીટર લો” ના જેવાં કાયદાં પડમાં, અને સર્વે વોલ્ટીક લોસનના પ્રાથમિકીય બીજ” અર્થવા “ધી લોલ્લ ઓશ્યન ક્રીક” ના જેવાં ખરડા ફાંખત કરવા, અને આપંધ તરીકે વપરાતા ન હોય એવા માફક પદાર્થો પર વધારાનો કર નાખવો. કોંગ્રેસ પોતાની દેક શ્રેતીતિની મોંઘ લે છે કે, જો સરકાર આ બાવલોરિક પગલાં તત્કાળ નહિ લે, તો જે વર્ગોમાં હાથ વિગેરે હોડાં મૂળ નાખશે તે વર્ગોના અનિવાર્ય નૈતિક, આર્થિક અને શારીરિક અધાપાત થશે; અને મોટા કામદાર વર્ગ પર માફક પદાર્થોએ અત્યાર સુધીમાં અસર કરી છે, તેથી દિન્દી કક્ષાઓ અને ક્ષોગોની અનિજિજ્ઞેને સંકાય આપવાનો સરકારનો શુભ ધરાવો સ્વર્ણ થશે નહિ. કોંગ્રેસ આ પ્રશ્નને પુરૂષ મહારૂ આપે છે, અને કોંગ્રેસની મુજબત માન્યતા છે કે, દેશની આર્થિક પ્રગતિ સાથે તેને ગાઢ સંબંધ છે, અને હાથ વિગેરે સસ્તાં આપવા, રાખે, મુજબત ગણી હોવાં છે.

૧૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, મી. ડબલ્યુ. કોંગ્રેસ. જેન પાર્લામેન્ટમાં સુધારા તેને માટે આ આ કોંગ્રેસ તેમને આંતરકલ્પપૂર્વક અભિનંદન આપે છે, અને દિન્દી પ્રત્યક્ષ વિશ્વાસુ મિત્ર સંરીકે અને તેમના ઉત્તમ દાખોને ઉત્તેજન આપનાર તરીકે તેમની પર વિશ્વાસ કરાવે છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૧૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ કમિટીના અર્થને માટે અને “કોંગ્રેસ” વર્તમાન પ્રશ્નના અર્થને માટે રૂ ૭૭,૦૦૦ ની રકમ આપવામાં આવે છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

૨૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાંના બ્રિટિશ દિન્દીઓનો ફાયદો તરફ આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી “દિન્દી સરકાર” અને

દિન્દી પ્રધાનનું ધ્યાન ખેંચે છે અને આંતરકલ્પ પૂર્વક આસા રાખે છે કે, તે ખંડમાં સરહદની પુનાં વ્યવસ્થા થઈ તે નેતાં અને બ્રિટિશ સંસ્થાનામાં પહેલાં. પુર પ્રત્યક્ષતાકાને નેડી દેવામાં આવ્યાં તે નેતાં તે પ્રત્યક્ષતાકામાં દિન્દી સંસ્થાનિકને જે સુરક્ષીઓ તેલ્લી પડતી હતી, અને તે સુરક્ષીઓ દૂર દરાવવાને માટે તેમના આંતરિક આખતો વિષેના સ્વાતંત્ર્યને લીધે નામદાર મહારાણીની સરકાર અસક્ત નીવડી હતી તે સુરક્ષીઓનું અસ્તિત્વ હવે રહેશે નહિ, અને નાતાલ સંસ્થાનના “કમીશનર રીટીકેશન” અને “કોલસા લાઇસેન્સીસ” કાયદાઓ ફેખીતી રીતે બ્રિટિશ રાજ્યવંધારણના મૌલિક સિદ્ધાંતોથી અને ૧૮૫૮ ના હંડેશથી વિરૂદ્ધ છે, તે અને તેવા બીજા કાયદાઓથી તે સંસ્થાનના સંસ્થાનિકને જે ગંભીર અસરો વેઠવી પડી છે તે પૂરેપૂરી દૂર કરવામાં નહિ આવે તો તેમાં સંગીન ધરાવો કરવામાં આવશે.

કમિટીમાં દિન્દીઓ.

૨૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે આ કોંગ્રેસ દિન્દી સરકારને સૂચવે છે કે, દિન્દીમાં ખેતીવાડીની જેમ સ્થાપવાની દરખાસ્તના સંબંધમાં હાથમાં નીમવામાં આવેલી કમિટીમાં નિન્ન મિન્ન પ્રાંતોના પ્રતિનિધિઓ તરીકે યોગ્ય દિન્દી સંસ્થાને કમિટીમાં નીમવા.

કોંગ્રેસનો રોકા.

૨૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, બહારી નેડીરામના મુલ્યથી ગણતી બોટની પોતાની હંડી લાગણીની આ કોંગ્રેસ નોંધ કરવા ઉચ્છે છે; તે અનેક વર્ષો સુધી કોંગ્રેસના એક મુલ્ય પક્ષદાર હતા અને પોતાના પ્રાંતના સંબંધમાં કોંગ્રેસની મુલ્યવાન સેવાઓ તેમણે કરી હતી.

કાયમની જમાનદી.

૨૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ખેડૂતોની આગાહી અને સંપત્તિ પર એકમુલની આંકણી અને આદારના દલાલથી માઠી અસર થાય છે તેથી તે પ્રશ્નની તપાસ કરવાના ધરાવ માટે દિન્દી સરકારને આશર માનવા છતાં, કરવા માટેની તપાસના ક્ષેત્રમાં વખતો વખત જમાનદીના પ્રશ્નની તપાસને સમાવેશ કરવાની

હિંદીનીયતા તરફ અને તેને કાયમની બનાવવાની કોંગ્રેસે વારંવાર બતાવેલી આવશ્યકતા તરફ માનપૂર્વક કોંગ્રેસ સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે. વળી આ કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે કે, રૂ. ૨૨ મી ડીસેમ્બર, ૧૯૦૦ ના " ગ્રેટેટ ઓફ ઈન્ડિયા " માં પ્રકટ થયેલા હિન્દી સરકારના (ગ્રેડેસિવ અને ખેતીવાડી ખાતુ) ઠરાવનાં ૪ ક્ષેત્રમાં દર્શાવેલા વિષય પર સ્થાનિક સરકારો અને ઐન્દમીનીસ્ટોસનો પાસેથી માગવામાં આવેલા અભિપ્રાયો પ્રસિદ્ધ કરવાની હિન્દી સરકાર કૃપા કરશે, અને મળતું ઠરાવનાં સંબંધે પ્રમાણે વિશેષ તપાસ આવશ્યક છે કે નહિ એનો સરકાર નિર્ણય કરે તે પહેલાં બહારે પ્રભને ચોતાનો અભિપ્રાયો દર્શાવવાની તક આપશે.

હિન્દી ખાણો.

૨૪. ઈરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસ માનપૂર્વક કહે છે કે. હિન્દી ખાણોના ખરડામાંથી મળતો રાખવાનાં બધોનો નાખતાને ભાગ કાઢી નાખવો જોઈએ, અને તેની ફાજદારી કલમોનો ૫ વર્ષની મુદત મુધી અમલ કરવો નહિ, અને તે દરમ્યાન અત્યુચ્ચ મધ્ય સ્થળોએ ખાણકામની શાળાઓ ખોલવી જોઈએ, જ્યાં યુવકો તે કાયદા હેઠળ નોકરીને માટે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરે.

સામાન્ય.

૨૫. ઠરાવ કરવામાં આવે (૬) કે, આવતા વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ મી. એ. એ. હુમ સી. બી ને જનરલ સેક્રેટરી, અને રા. ડી. ઇ. વાચ્છાને સુપ્રેન્ટન્ડ જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે. (ખ) કે, ૧૯૦૧ માં નીચેના ગૃહસ્થાની હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી બનશે:

હોદ્દાની રૂપે સભ્યો

૧. મા. રૂપકુ. સી. બોનરજી (૧૮૮૫)
૨. માન. દાદાભાઈ નવરોજી (૧૮૮૬) માન. બદારીન તેમજ (૧૮૮૭) (૨૧મીએ)
૩. રા. વિલિયમ વેડરબર્ન (૧૮૮૯)
૪. માન. દીપાજી સાહુ ગેડના (૧૮૯૦)
૫. માન. આનન્દ આર્જુ (૧૮૯૧) માન. રૂપકુ. સી. બોનરજી (૧૮૯૨) (બીજવાર)

- માન. દાદાભાઈ નવરોજી (૧૮૯૩) (બીજવાર)
૬. આલ્ફ્રેડ વેબ એસ્કવાયર (૧૮૯૪)
  ૭. માન. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી (૧૮૯૫)
  ૮. માન. આર. એમ. સાયાની (૧૮૯૬)
  ૯. માન. સી. શંકરજી નાયર (૧૮૯૭)
  ૧૦. માન. એ. એમ. બોંડ (૧૮૯૮)
  ૧૧. આર. સી. દત્ત. માન. બેન. જી. ચંદ્રવરકર
  ૧૨. ડી. ઇ. વાચ્છા, એસ્ક. જનરલ સેક્રેટરી
  ૧૩. આલ્ફ્રેડ નન્ડી, એસ્ક. એસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી.
  ૧૪. સ્વાગત સંમાર્ત પ્રમુખ, કલકત્તા.
  ૧૫. સ્વાગત સમાર્ત સેક્રેટરી, કલકત્તા.
  ૧૬. ૧૯૦૧ ની કોંગ્રેસના સુધાયતા પ્રમુખ.

સામાન્ય ચારી.

- મી. જી. પોસલ.
- પંડિત બિશંસરનાથ.
- રા. આર. એન. મુકોલકર.
- માન. વિભવ રાધવા ચારીખર.

જંગલ

- માન. બેકુંડનાથ સેન.
- રા. સાથીપ્રામ સીં.
- બાંજુ અબિજાયરજુ મુખમદાર.
- બાજુ મોતીલાલ પોષ.
- રાય થરીન્દ્રનાથ યોધરી.
- બાજુ હુપેન્ડનાથ જમુ.
- બાજુ જુરૂદીગચન્દ્ર રોય.

નાયબ પ્રાંતો અને અધ્યક્ષા.

- માન. મુન્સી માધેસાહ.
- પંડિત મદનમોહન આવવીય.
- રા. ગિરાન નારાયણ ધાર.
- મુન્સી જગપ્રસાદ વર્મા.
- રા. એસ. સિંહા.
- પંડિત જુરૂદીનાથ.
- દાક્ષી અબુલ રૃહીમ.

મદ્રાસ.

- રા. પી. રંઘિયા નાયકુ.
- રા. જી. મુલમન્ય આયર.
- મા. નવાજ હેયડ મદનનંદ બદાદાર.
- રા. પી. રામચન્દ્ર પીલ્લાઈ.
- રા. બી. રાયર નેગ્ગીમા.
- રા. પી. કંપા પીલ્લાઈ.

રો. ઇ. શ્રી નિર્વાસેશવ.

મુખાઈ.

રા. રેસ્તમ કે. આર. કામા.

રા. દાજ અબાજ ખરે.

રા. સી. એચ. રોતલવડ.

મા. પ્રોફેસર ઇ. કે. ગોખલે.

રા. બાલ ગાધર તિલક.

રા. આર પી. હરજીહર.

રા. તાલીશરામ એમચન્દ.

વરાડ

રા. એમ. વી. ભેસી.

રા. દેવરાવ વિનાયક

રા. ઇ. એસ. આપડે.

મધ્યપ્રાંતો

રા. બપારડવાડા.

રા. કૃષ્ણરાવ વામન.

રા. રવજી ગોવિન્દ.

પંજાબ

રાય બુહાદુર બાબુ કાલીપ્રસન્નરાય, વકીલ,
ચીફ કોર્ટ.

લાલા હંરજીસનલાલ બારીસ્ટર-એટ-લૉ

રાય સાદબ મુખ દલાલ, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

લાલા લખપતરાય, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

લાલા ધરમદાસસુરી, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

લાલા કનૈયાલાલ, વકીલ, ચીફ કોર્ટ.

(ગ) ૧૬-૧ ના વર્ષના નીચેના ગૃહસ્થોની
ઓદોગિ-કમિટી નીમળી, જેના રોકેટરી લાલા
હંરજીસનલાલ યશે.

બંગાલ

માન. બેકુનનાથસેન.

કુમાર મનમથનાથ રાય ચૌધરી.

બાબુ પ્રસિદ્ધ બિહારી સરકાર.

" રાધારમજી હાર.

" જી. ચૌધરી

" ભુવેન્દ્રનાથ બસુ.

બાબુ અખય કુમાર મેન

" ગવેન્દ્રનાથ ટાગોર.

" મોહિની મોહન ચંદવર્તી.

" અખય કુમાર મનુમહાર.

બાબુ કાલી પ્રસન્ન કાબ્ય નિસારદ.

" લલિત ચન્દ્રસેન.

" પ્રમદ ગોવિન્દ ચૌધરી.

" તારાપાદ બેનરજી.

પંજાબ

લાલા હંરજીસન લાલ.

" લખપત રાય.

" બાલકરામ.

" હંરજીદાસ.

" કારીરામ.

" દુનીય ક.

" લાલચ ક.

" પ્રભુદલાલ.

મુખાઈ.

પ્રોફેસર ગુલ્શન.

રા. જી. એન. તાતા.

રા. ડી. ઇ. વાન્ડા.

વાયબ પ્રતિષ્ઠા અને અધ્યક્ષા.

રા. બસીરાવ સીંધ.

રા. મંગાપ્રસાદ વર્મા.

રા. એસ સીંઘા.

રા. કે. પી બાસક.

રા. બિપિન બિહારી જોષ.

ચક્રિત મદનમોહન માલવીય

મધ્ય પ્રાંતો.

રા. રવજી ગોવિંદ

મદ્રાસ.

રા. સી રાકેશુ નાયર

રા. ઇ. મુલ્લમન્થ આયર.

રા. પી કેરાવ પીરવાઈ.

રા. કે. પી. અચ્યુત મેનન.

રા. ટી રંગાચારી.

માન. પી. રત્નસલાપતિ પીરવાઈ.

માન. પી. વેંકટ રત્નમ.

વરાડ

રા. ડી બી લાગવડ.

રા. આર. એન મુરોસકર.

રા. દેવરાવ વિનાયક

(૫) ૧૯૦૧ ને માટે નીચેના ગૃહસ્થાની
કેળવણી વિષયક કમિટી નીમની અને લાલ
હરકિસનલાલ તેના સેક્રેટરી બનશે.

ખ'ગણ:

- માન. એ. એમ. ભોઝ.
- માન. સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.
- ડૉ. નીલરત્ન સરકાર.
- બાબુ હેરમ્મ ચન્દ્રસેન.
- ૧) અમિનિ કુમાર દત્ત.
- ૨) ખીચારીલાલ થોપ.
- ૩) રઘુનાથ દાસ.
- ૪) મુશ્વીશ ચન્દ્ર રૌય.
- ૫) દુર્જયકુમાર મિત્ર.
- ૬) શ્યામચરણ ચૌધ.

ખ'નખ:

- લાલ હરકિસનલાલ.
- ૧) લક્ષ્મણરાય.
- ૨) બાલકૃષ્ણ.
- ૩) હર્ષદાસ.
- ૪) લાલચન્દ.
- ૫) શાહીલાલ.

ચુ'બાધ:

- માન. પ્રોફેસર જી. કે. ગોખલે.
- ૧. ચીમનલાલ એચ. સોલવવડ.
- ૨. રસ્તમ કે. આર. કામ્લા.
- ૩. બી. જી. તિલક.

વાચ્ય પ્રાનો અને અવોધ્યા:
૧ એ. નન્દી.

- ૨. મદનમોહન માલવીય.
- ૩. જિરાન નારાયણ ખાર.
- ૪. જી. એલ. મેન.
- ૫. ગંગાપ્રસાદ વર્મા.
- ૬. રામાનન્દ ચૈટરજી.
- ૭. ત્રિપિનજિહારી બોઝ.
- ૮. કે. પી. ગાસક.
- ૯. પંડિત હરિરામ પાટે.
- ૧૦. પંડિત તેજબહાદુર સમુ.

મંચ પ્રતિ.

- ૧. એસ. બી. ગોખલે.

મદ્રાસ.

- માન. રાયબહાદુર પી. આનન્દ ચાહી.
- સી. આઈ. ઇ.
- માન. સી. વિજય રાયવાચારી.
- માન. રાયબહાદુર સી. જ'લુ
- લી'ગમ્ મુડલીઆર.
- ૧. વી. રાયર નેગીઅર.
- ૨. સી. દગ્ગુલર મેનન.
- ૩. વી. સી. દેસીકાચારીઅર.
- ૪. એસ. કરુણી રંગ આયંગર.

૫રાટ.

- ૧. એમ. વી. ભેશી.
- ૨. આર. એન. મુડોલકર.
- ૩. જી. એસ. આપડે.
- ૪. ડી. વી. બામરત.

સતરમું પ્રકરણ.

સતરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

કલકત્તા કોંગ્રેસને સતરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને માટે ખીડન સ્કેવર ઉપયોગ કરવા આપ્યો હતો, ત્યાં હાજર કરવામાં આવેલા વિશાળ મહાપુરમાં કલકત્તાએ સતરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું સ્વાગત કર્યું એ સધળી જગ્યાપર સુંદર દેખાડ થઈ રહ્યો હતો, ઔદ્યોગિક પ્રદર્શનનો મહત્ત્વનો હતો, અને બંનેને કલ્પન ધરાવતી સ્તંભરવામાં આપ્યો હતો, રંગબેરંગી નવપદ્ધતિ છાંટવાનો વડે કોંગ્રેસ મહત્ત્વને સુંદર રીતે સુસાધિત કરવામાં આપ્યો હતો, અને વીજળીની દીવાલની જોડવાળું કરવામાં આવી હતી. ૮૯૬ પ્રતિનિધિઓ નીચે પ્રમાણે હાજર હતા

બંગાલ	૫૮૦
વાયલ્ડપ્રાંતો અને અથોર્યા	૮૬
પંજાબ	૩૦
મધ્યપ્રાંતો, વરાહ અને સીકંદ્રાબાદ	૪૪
સુબાઇ (૪૩) અને સૌંધ (૮)	૫૧
મદ્રાસ	૧૦૨

આ. મર દીનશાહ એલેલુ વાચ્છા
સતરમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

૮૯૬

પ્રમુખનું સરપસ ટોળામાંથી ધીમે ધીમે પસાર થયા પછી, " હિન્દુસ્તાન " નામનું સરલા દેવી યોસલે રચેલું ગીત ૫૮ પુરુષો અને કુમરોની ટોળાએ આવાપ્યું, અને કુવ (૬૬) હાજરવામાં આસરે ૪૦૦ સ્વયંસેવકો નેડાયા, તેથી ઘણી સુંદર અસર થઈ હતી

સ્વાગતસમાના પ્રમુખ નાગેરના મહારાજા બાદુર જમદીન્દ્રનાથ શાય બાદુરે સુંદર બાપલું

આપીને પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો. તેમણે વલ્લુ કે, મને આપવામાં આવેલા માનનો માત્ર એવો માટે એ સ્વીકાર કર્યો કે, જેઓ પોતાના દેગને માટે વિચાર કરે છે, દાંડ ધરાવે છે, અને દારૂ કરે છે તેમની પાસેમાં નેડાનાનો મારા જીવનનો મહત્ત્વ અભિલાષ છે જે મહારાણી (રિયોરીયા) ના રાખેલા હિન્દના સ્વાતંત્ર્યના મોડા બન (મેંબા કાર્ટ) સમાન છે, તેમના મૃત્યુને માટે તેમણે જે સૌક દર્શાવ્યો તે

સદેસ વિદેશીય પરાધીન પ્રભુ તંત્ર એટલી બધી દીધ-રોજીથી ભરેલો હતો, તેનો બાવ એટલો ઉમદા અને હાજર હતો, તેની રાજ્યનીતિ એટલી યોગ્યપૂર્ણ ન્યાયી હતી, કે માત્ર તેણે જ હિન્દી પ્રભુની અચળ કૃતજ્ઞતા અને દંડ વફાદારી મેળવી હોત " હિન્દની આશાઓ અને અભિલાષાઓની મૂર્તિ રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો જન્મ તેમના રાજ્યમાં થયો હતો, તે હિન્દના બાવ સાથે વીકટોરીયાના નામ સંદેષ ભેદી રાખરો નામદાર મહા-સાલીના ગાદી વારસો પોતાના

મોહન વામિતલથી પોતાની હિન્દી પ્રભુના હાથે જીતી લીધા છે, તેમનું રાજ્ય પણ તેમની મહાન માતાના રાજ્ય જેવું થાયો. પછી ત્યાં ત્યાં આવેલા ખેડ વિશે વહતાએ ઇસારો કર્યો, પરંતુ અમલદારો કહે છે કે, વિજ્ઞાન, છુગ જાવાય રહેવું, વિપુલા પડવું, અને રૂંટી પ્રકાશની વિગેરે પ્રકાશોથી તમને ભટવામાં આવે તેના કરતાં કાપિ સુનિયોગી જેમ

શાંત બેસી રહો, અને એ સલાહ “આપણી મનસ્વીતાને અતુલ્ય છે.” અમલદારો આપણા તરફ નિષ્કણ છે, અને તેથી પૂછ્યાં બોળનારાઓ દૂર રહી ગયા છે, પરંતુ સાધારણ સ્થિતિવાળા અને દોષતવાન ધણીખરા લોકોએ આપણને સહાય આપી છે. કોંગ્રેસના સંબંધમાં પ્રથમ ઔદ્યોગિક પ્રદર્શન બોલવામાં આવ્યું હતું તે વાત બહેર કરીને તેમણે આશા દર્શાવી કે ‘કેંદ્ર’ એક પ્રદર્શન આપી રહેશે. પછી પ્રમુખની સુલભીની દરખાસ્ત રજૂ કરવાની તેમણે બાણી બોલ્યું. સી બોનરટને આજ્ઞા કરી, “આ હીલ્થવાલના છવન અને પ્રાણ” રા. ડી. ઇ. વામ્બાની તેમણે દરખાસ્ત સુધી, અને લાલ્લીએની ગર્જનાથી તેમને સુધી લાઠવાતું કાઢેલને કહ્યું. રાય બહાદુર પી. આનંદ ચાહુએ દરખાસ્તને અનુમોદન આપ્યું, રા. આર. બેન. મુદોલકરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને લાલ્લીએની ગર્જનાપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવી.

૧૮૦૧ ની ૧૭ મી બન્યુઆરીએ ન્યાય-પ્રતિ શનિ રોજ આપનાક સ્વર્ગે સંધ્યાએ હતા, અને પાછળ ઉમદા અને નિષ્કલ નામના સુકી ગયા હતા. રા. દીનશા બેલેલજી વામ્બાએ પોતાના સાપણના પ્રારંભમાં તેમને માટે હારી શોક દર્શાવ્યા, અને તેમના સુણેની સ્તુતિ કરી.

પછી તેમણે સદ્ગત મહારાણીની કૃતજ્ઞતા પૂર્વક સ્તુતિ કરી, પ્રમુખ ઝંઙ હીન્દેના ખુન માટે શોક દર્શાવ્યા, અને મેડુરના મહાન દીવાન સર રોસાદ્રીના મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવ્યા. સર રોસાદ્રીએ સાખીત કરી આપ્યું કે, સુલ્કદી-ગિરીને કાંઈ પણ એક પ્રલય અને એક દેશન હતો રાખ્યો નથી. નવા સમ્રાટ હિન્દની સુલાહાત લીધી હતી, તે વેળા રાજા અને પ્રલનાં દરેકો જીવી લીધાં હતાં, તેમને વિષે ચોરા ચાખે દલા પછી પ્રમુખે કુખાળના વિષય ઉઠાવે-તેની અસર, આપવામાં આવેલી મદદ, મુંબઈ સરકારની રાજનીતિ, સદત આજવામાં નાણાં કેવી રીતે ખર્ચાય છે અને કેવી રીતે ખર્ચાવાં બેઠાં, એ સર્વ દબીદન હતી. તેમણે કહ્યું કે, ને વામડીઆઓને કુખાળના સમયમાં સદત આપવામાં આવે તે જ લોકો દર વર્ષે કરના ૪૭૬ કરોડ આવે છે, અને વખતો વખત

પડતા કુખાળોમાં તેમાંની કેટલીક રકમ પ્રાણી આપવી એમાં કાંઈ અડધું નથી. તેમણે કુખાળનાં કારણો દર્શાવ્યાં, અને બેઠોતો પાને બાજે બેઠો કરવાની તરફેણમાં લોડ સેલેમરી અને બીનબેનનાં પ્રમાણ-પાક્યાં. બેઠોતોની વર્તમાન સ્થિતિનાં કારણોની સંપૂર્ણ તપાસ થવી બેઠાં, કેમકે તેના કારણે કુખાળાયક છે. ‘ધરીગેશન’ કામે અવરથક છે, દેવેલો “અભિચિત આ-સિવાઈ” સમાન નથી, અને દેવેલો કરતાં ધરી-ગેશન કામેને પ્રથમ પસંદગી આપવી બેઠાં. “ધરીગેશન” થી બેઠોતોની દોષત વધે છે, બ્યારે દેવેલો કદત તેની વડે અણી કરે છે, છેવટે બેઠોતની બેઠોતની લખાણિતા સ્વીકાર-વામાં આવી અને અર્ધાં પ્રમુખે કહ્યું કે, ધરખે સ્વીકારેલી પદ્ધતિની સ્થાપના અર્ધાં થવી બેઠાં. કાણાની નિહાસથી દેશમાં ખૂરતો નથી એકો વધી શકતો નથી. લોક સમૂહોની સ્થિતિ અને વસ્તીના માપાદાંક બેઠોતોની આવ-કના સરાસરી દર વિષે પ્રમુખે ક્યાંક કરી કે, સરકાર વિષતો પ્રસિદ્ધ કરતા કાંઈ છે, કેમકે તે વિષતોની તપાસ કરી રાહાય; કહ્યું એક આચાંયે કહ્યું છે : “આપ હિન્દની વિરાળ વસ્તીમાં લખાનક ગરીબાઈ, અને જીવનની અધ-ભોધમ સપાટી પર લખેલને માટે ઉતરી આવેલી સ્થિતિ અત્યંત બ્યાપક છે, તેનું ઉકાડણુ આપ-ણે પાક્ય ત્ય દનીયામાં મળતું નથી.” “મિલિસ રાજ્યનું” રાજ્ય લક્ષણ ગેરલાંબરીપણું છે, તેનું અસ્તિત્વ જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી” સુધારે અશક્ય છે, કોષપણુ ભતના બદલાની આશા વિના દેશમાંથી ૩૦ થી ૪૦ કરોડ દર વર્ષે એવી જવામાં આવે એ હિન્દની આબાદાનીના માર્ગના મોટામાં મોટા અંતરાય છે.

“સલ વાત એ કે, હિન્દ પોતાનું રાજ્ય-તંત્ર લખાવનારાઓની પસંદગી કરવાને સ્વતંત્ર નથી. એ તે સ્વતંત્ર હોત તે રાજ્યતંત્ર લખા-વનાર સર્વ દેશી હોય, દેશમાં રહેતા હોય, અને પોતાના પ્રેસ દેશમાં ખર્ચતા હોય એ વિષે શી સંકલ રહે રાજ દરીથી કદું છે, હિન્દ સ્વતંત્ર નથી, અને તેથી તે બાબતમાં તેની પસંદગી નથી. પ્રથમ તે રાજ્યલતા અધિકા-રીઓએ અતિરાય વિલક્ષણ પ્રમારે ધરખું છે કે,

લગભગ સઘળી ઉચ્ચતર જગ્યાએ પર એવા પુરો હોવાને લેખે કે જોયો થોડો સમય અદી-યાં રહે, અને પછી પાતાને દેશ ચાલ્યા જાય. એક બીજું મહાન આધુનિક એસિઆઈ રાજ્ય, રશિયા, મધ્ય એસિઆના દર આવેલા પ્રતિના રાજ્યતંત્રનું હામ ચલાવવાને રશિયન પ્રભુતા થોડે થોડે લઈ જાય છે, એ જાણવામાં નથી. પરંતુ આપણને કહેવામાં આવે છે કે યુરોપી-અનેની સંખ્યા ધણી નાની છે. તેમાં ૧૭,૩૮૦ યુરોપી વધારે સંખ્યા ગણાતી નથી. સત્ય પરંતુ તેમને માટે દર વર્ષે ૧૬ કરોડ ખર્ચવામાં આવે છે, જ્યારે હિન્દીઓને રૂઢે કરોડ મળે છે તેના ટુકડાઓ કને, જ્યારે પ્લેન્ટેશનના સઘળી ઉચ્ચ જગ્યાએ કાનસમાંથી માણસો લાવીને ભરતા હતા, અને તેથી અંગ્રેજોને પાતાને ધણી હાનિ થતી હતી, ત્યારે તેઓ ચાંત બેઠા હતા. ઇતિહાસે નોંધ રાખેલી છે તે પ્રમાણે જ્યારે પોપની સત્તા ચાલતી હતી, અને દર વર્ષે લાખો પાંદો ઇંગ્લાંડમાંથી જોવાઈ જતા હતા, ત્યારે ઇંગ્લાંડ નિર્ધન બની ગયું ન હતું? ધારો કે આજે હિન્દી અને ઇંગ્લાંડની સ્થિતિ ઉલટાવી નાખવામાં આવે તો ઇંગ્લાંડ ક્યારે નહિ કરે? ”

હિન્દુસ્થાન ગરીબ છે, અને “સુધરેલી દુનિયામાં અભુતપૂર્વ ખર્ચે તેનું રાજ્યતંત્ર ચલાવવામાં આવે છે.”

પછી પ્રમુખે નાણાં ખાતા તરફ દ્રષ્ટિ ફેરવી, અને દેશના દર અને ખર્ચમાં હિન્દીઓનો અવાજ ન હતો, તેનું પ્રયત્ન કરવામાં સંપૂર્ણ ધુરંજી બતાવી; એ કે સુધારો ધીમે ધીમે થાય તોપણ ઔદ્યોગિક વિકાસ થશે જોઈએ, કમકે જરીબાંધનું મૂળ રાજકીય કારણમાં છે. મી મોર્સોના રાખેલા વાપરીએ તો “ગ્રાંડી સાહીવાદ” અને પાંચ લોકવાની અને દમન કરવાની તેની દાનિદાર રાજ્યનીતિની આજ્ઞાક વાત ચઢતી છે. પરંતુ અને દર પ્રતીતિ થઈ છે કે, રાજકીય ગાંડપણની આ રાજ્યનીતિનું સ્થાન સમયના પ્રવાહ પ્રમાણે અને બનાવના અનિવાર્ય વર્તમાન અનુસાર બદલાયેલી સંજોગ ઉદારતાની પહેલાંની રાજ્યનીતિને વહેંચું મોડું મળતું

જોઈએ... બ્રિટિશ રાજ્યના લાભો સ્વીકારવામાં હિન્દીઓએ કદાપિ મંદતા બતાવી નથી. પરંતુ સદેવ તેમાં જુલુમના ગાવાનું અને તેના શુદ્ધ સ્વરૂપાકાર બની જવાનું તેમને કહેવું એ ગેર-બાજબી છે. જોશક આપણી સરકાર સારી છે, પરંતુ તેમાં અનેક અનિષ્ટોનું મિશ્રણ નથી થયું, એમ નથી. આકાંક્ષા એ છે કે, અનિષ્ટને દૂર કરવામાં આવે, અને યોગ્ય સમયે આપણને વધારે સારી સરકાર મળે.”

લાંબી વાણીએ બંધ પડી ત્યારે વિષય નિર્ણાયક સભાને બાહાલી આપવામાં આવી, અને તે દિવસે કોંગ્રેસ ભૂલતી રહી.

બીજે દિવસે પ્રમુખસ્થાનેથી ત્રણ વિભાગોમાં પ્રથમ કરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો, તેમાં મહા-રાણીના મુલ્ય માટે શોક દર્શાવવામાં આવ્યો, નવા સમ્રાટ પ્રતિ વફાદારી બતાવવામાં આવી, અને માન. વ્યાયમ્પ્ટ્રી રાગડેને માટે શોક દર્શાવવામાં આવ્યો.

બે પત્રો વચ્ચે રહ્યા ત્યાર પછી બ્રિટિશ કમિટી નલાલી રાખવા વિષે અને “ઇરીયા”ની ૪૦૦૦ નકલોનો ફેવાનો ચોકકસ કરવા વિષે બાણ રખાયુ. સી. બોનરજીએ બીજો કરાવ રજૂ કર્યો. તેમણે કોંગ્રેસની તરફેણમાં જુસ્સાબધું બાણ રખાયું. તેમની પછી માન. રા. પી. એમ. મેટલાએ બાણ આપ્યું, પરંતુ દુર્ભાગ્યે તેમના બાણને રીપોર્ટ આપવામાં આવ્યો નથી. રાય બહાદુર પી. આનંદ ચાહુ, પડિત મદનમોહન માલવીય, અને મૌલવી એમ. અલિ ચિલીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પહેલાંના કરતાં કોંગ્રેસને અનુમોદન આપવામાં હતાક ઓછો થયો છે, એ આરોપ સામે સર્વ વક્તાઓએ બચાવ કર્યો હતો. એ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય વાત છે. હમણા જ્યારે કોંગ્રેસની સ્થિતિ એક હોવાનું ધારવામાં આવે છે, ત્યારે પણ તે સમયે કરવામાં આવેલી ક્યારેકો દમણ પણ કરવામાં આવે છે સર્વ દીવસાદોમાં દે-લાક રેડે કરવાનો હોય છે, જેના ભૂતકાળની સાથે જુલમજો કરતાં વર્તમાનકાળને ઉતારી પાડે છે. આ વ્યાપક એકદરફાનીનું પ્રખ્ય કારણ એ

છે કે, તેઓ પોતે વધારે જુદા થયા હોય છે, તેમની શક્તિમાં ઘટાડો થયો હોય છે, અને તેમને બાન હોતું નથી કે, તેમણે યુધ્ધાવેરો ઉત્સાહ હવે તરૂંઓમાં ભેગામાં આવે છે.

હિન્દી ગરીબાઈ વિષે રા. યુદોલકરે ત્રીજી ઠરાવ રજૂ કર્યો. હવે સર્વ કષ્ટ હરે છે કે, ગરીબાઈના દાદવમાં જનસમૂહો વધારે ને વધારે ઊંડા ઊંખતા જાય છે, અને ૧૯૦૧ થી વસ્તીપત્ર દર્શાવે છે કે, પાંચ પ્રાંતોમાં ૧૮૬૧ માં વસ્તીની જટલી સંખ્યા હતી તેમાં ગરેબાત ઘટાડો થયો છે. સરકારના સર્વ પ્રયત્નો છતાં સામાન્ય મૃત્યુ સંખ્યા ઉપરાંત દુષ્કાળમાં દશ લાખ લોકો મરણ પામ્યા હતા, અને જો લોકો કયાનક ગરીબાઈમાં ન હોય તો આશ્વં પરિણામ આવી શક્યું ન હોત. ૧૮૭૪ ના કમીશને શોધી કાઢ્યું કે, રૈયતની અવનતિને માટે સરકારની ગેરબુલની રાજ્યનીતિ મુખ્યત્વે જોખમદાર છે. વરાહમાં ૩૦ ટકાનો સામાન્ય વધારો થયો હતો. મધ્ય પ્રાંતોમાં ૧૦૦ થી ૨૦૦ ટકા. જ્યાં ખેડરા થોડા જમીનના ૮૦ ટકા ખેડવામાં આવ્યા હોય ત્યાં લોકો રીપને ૧૮૮૨ માં જણાવેલા પ્રકારે કાયમની જમાનાની હોતી જોઈએ.

રા. જ. વેંકટરત્નને અનુમોદન આપ્યું અને મદ્રાસની વાત કહી. ૧૮૬૨ માં મદ્રાસ સરકારે જાહેર ક્યું કે, 'રૈયત વારી પદ્ધતિનો એક મૌલિક સિદ્ધાંત એ છે કે, જમીનનો સરકારી કર સદાને માટે મુક્તર કરેલો છે, એને વિષે પ્રચલિત ઉપસ્થિત થઈ શકેલો નથી.' ૧૮૬૫, ૧૮૭૭, ૧૮૯૮ માં અને ૦ વચ્ચે અને આસાએ આપવામાં આવેલા હતાં, પરંતુ ૧૮૮૩ માં હિન્દી પ્રધાને ૧૮૬૨ ની રાજ્યનીતિનો સત્તાવાર નકાર કર્યો. પરંતુ સ્થિતિ મક્રમણે વધારે ખરાબ બનતી જાય છે.

રા. જ. સુથાગન્ય આચરે શોચનીય ક્ષયા શુભ રાખી, અને વધારે આંકડા આપ્યા, અને કહ્યું કે, "રૈયત છત્રી સહે છે તેનું કારણ એ છે કે, ઉચ્ચ આણંદવામાં એકાદા એકાદા ખોરાકથી જીવન વળતું લાગી રહે છે. પરંતુ શું હિન્દી રૈયતના જીવનનું કાર્ય એ છે કે, એક પુણી માફક જીવન ગાળતું અને પુણી માફક

મરતું ? શું તે "સુદ્ધિ, લાગણી, અને શ્રમ શક્તિ ધરાવનાર મનુષ્ય પ્રાણી નથી ?" ગામડીઆનો જીવનનું ધોરણ વધારેને વધારે હલકું પડ્યું ગયું છે.

"લગભગ ૨૦ કરોડ લોકો ધીમ મૂખમરાતું અને અત્યંત શોચનીય અજ્ઞાનનું જીવન ગાળે છે. પોતાના દુઃખમાં તેઓ રહેતા અને મૌન ધારણ કરે છે, તેમને જીવનમાં ઉત્સાહ નથી, એક આરામ કે, ઉપભોગ નથી, મહાકલિત્વાપની આરામ નથી, દુનિયામાં જન્મ્યા છે માટે જીવે છે, અને સરીરમાં હવે વધારે સમય જીવન ટકાવી શકાય નહિ માટે જ મૃત્યુ પામે છે."

રા. બી. પાલ શૈલરીએ વિરોધ અનુમોદન આપતાં ખેતીવાડીની બેઠાનો પ્રશ્ન ચર્ચ્યો, પણ રા. યુદોલકે જવાબીમાં બધું આપ્યું. ઠરાવ પર મત લેવામાં આવ્યા, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યાયી અને કાસેબારી ફરજે નૂરી પાઠવાનો વાર્ષિક ઠરાવ ઠી ગોરે રજૂ કર્યો, માન રા. શ્રીનિવાસરાવે તેને અનુમોદન આપ્યું; બાણ અધિકારણ મક્રમદાર અને બાણ કાલીપ્રસન્ન કૌચ વિસારદે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. આ ઠરાવને અમે વિરોધ સ્થળ આપી શકતા નથી.

બાણ કાલીચરણ બેનરજીએ પાચમેઠા ઠરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં એવો માગણી કરવામાં આવી હતી કે, હિન્દી અપોલોને માટે પ્રીવી કાઉન્સિલની જુદીસીયક કમિટીમાં સુપ્રસિદ્ધ હિન્દી વધોતો ઉમેરવા જોઈએ. "કચેરીઓનો કાયદો" હંમેશાં "પ્રજના કાયદો" ને મળતો આવતો નથી, અને લાંબા સમયથી સ્થપાયેલા નિયમો રદ કરવામાં આવે છે. રા. બી. એસ. શિવસ્વામી આચરે તેને અનુમોદન આપ્યું, કેમકે હાઇકોર્ટેને એ સિદ્ધાંત લાગુ પાડવામાં આવ્યો છે, તેનો જોનાથી વધારેજ આજે છે. કરતવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

"દક્ષિણ આફ્રીકાના એક લાખ બ્રિટિશ હિન્દીઓની વતી એક અરજદાર તરીકે" રા. ગાંધીએ દક્ષિણ આફ્રીકા વિષે છઠ્ઠો ઠરાવ રજૂ કર્યો. હિન્દી રૈયતોની હવે સુપરિચિત ક્ષયા તે-

મણે હાથી, કરાવને રા. એ. પીક્ષાઈએ અનુમોદન આપ્યું, કરાવ પસાર કરવામાં આવી, અને ગંગેશ મુસ્લાવી રહી.

ત્રીજે દિવસે, રા. એસ. સીંહાએ પોલીસ સુધારાની અનેક બાબતો વિષે સાતમે કરાવ રજૂ કર્યો, અને તેમણે હજુ કે, પોલીસ નોકરી માટેની પરીક્ષાઓમાં હિન્દીઓને હાથલ કરવા, ઇન્સ્પેક્ટરો અને સબ ઇન્સ્પેક્ટરો નીમવા, અને ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર પધારે હિન્દીઓને નિમવા. રા. વી. આર. નેમ્લીયરે અનુમોદન આપ્યું અને હલથી પંડિતમાં કેળવણી આપવાની આવશ્યકતા વિષે અને પોતાના ફેરજીયોને સચળનાર હિન્દીઓની ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર નીમણુંક વિષે તેમણે ભાર મુક્યો. બીજા પાંચ વક્તાઓએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવી.

દુબીજો પ્રશ્ન સર્વનાં દીસમાં યોગાઈ રહ્યો હતો, તેને આઠમા કરાવમાં ઉપાધ્યક્ષમાં આવી. રા. ઇ. સુબ્રમન્ય આયરે તે રજૂ કર્યો. આ સમયે તેમણે ઔદ્યોગિક સ્વાતંત્ર્યની આવશ્યકતા દર્શાવી; ૧૮૬૮ પછી જાપાનમાં થયેલા જડપી ઔદ્યોગિક સુધારો બતાવી આપ્યો. જાપાને પોતાની ઔદ્યોગિક સ્થિતિ નવીન આવશ્યકતાઓ પ્રમાણે જાહેરી તે પ્રમાણે હિન્દ શી રીતે કરી શકે તે હિન્દે કા તો આગળ વધતું દેવું એ અથવા નહ થતું તે હિન્દે. પ્રારંભિક સંસ્થાઓ સ્થાપવા માટે અને જ્ઞાન મેળવવા પરદેશ જવાને છાત્ર-વૃત્તિઓ કાઢવા માટે, અને દેશી ઉદ્યોગોની કાળ-જીપૂડુંક મોજાણી કરવાને માટે તેમણે બાબદા-રિક સૂચનાઓ કરી

૧ રા. એન. એમ. સમર્થે અનુમોદન આપ્યું અને રા. એન. કે. રામસ્વામી અયરે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને બ્રહ્મકાળના દુઃખોનો ઇતિહાસ આપ્યો અને દુઃખોનાં કારણોનું પૃથક્કરણ કર્યું. રા. જ્ઞાનપ્રસાદ મુનશી અને મી. જોસેફે બેન્ગલની હજી વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવી.

નહેર નોકરીઓમાં વધારે હિન્દીઓને નીમવાની માગણી કરે. નવમે કરાવ બાણુ મુરે દ્વિતીય બેન્ગલને રજૂ કર્યો. રા. અમરુદ્ધ કારીએ

તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવી.

હિન્દમાં બ્રિટિશ લગ્નના ખર્ચ વિષે રા. દિક્ષિતે દસમે કરાવ રજૂ કરતાં હુંક બાપણ આપ્યું અને તેટલું હુંક બાપણ આપીને રા. સી. વાય. ચિંતામણિએ અનુમોદન આપ્યું, સર્વ વિષયોને સ્પર્શતું જુસ્સાદાર બાપણ આપીને મી. સ્નેહીએ કરાવને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તેના અંતમાં હજુ કે, હું માત્ર હું કે આપણે હોમરસ અને હિન્દને હોમરસ ગણે.

“ આ કરાવો અને એટલી નાની માગણી કરતા દેખાય છે કે, તમને હોમરસથી દુર રાખવાને માટે તેઓ ખુશીથી તમને આ નાની ચીજ આપશે. મારો ઉપરનો રાખ છે. ” હિન્દને માટે હોમરસની માગણી કરો, ” અને તમારા પ્રયત્નોને હવે સફળ કરો. ”

૧૯૧૫ માં આપણે મી. સ્નેહીની સલાહ માનીએ છીએ.

લક્ષ્મી કૌલેને સ્થાપનાના એક પગથીયા તરીકે હિન્દી દેશી રાજ્યોને માટે કોલે કોર્સની સ્થાપનાને માટે પગથી બતાવતો અગીયારમે કરાવ હું. સરવ કે. મથીરે રજૂ કર્યો મૌલવી એમ. અલિયસીએ અનુમોદન આપ્યું, રા. કે. બી. વર્માએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવી.

બારમે કરાવ કેળવણી વિષે હતો. અને રા. વી. આર. પંડિતે રજૂ કર્યો. કેળવણી પાછળ સરકાર બોલો ખર્ચ કરે છે તેની તેમણે નિન્દા કરી. લે. મા. બી. ઇ. તિલકે અનુમોદન આપ્યું અને હજુ કે, કેળવણીને સંપૂર્ણ બનાવવી જોઈએ. રા. એ. જોષી અને રા. મહેશ્વરપ્રસાદે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવી.

આસામમાં મહાત્માના પગાર વધારવા વિષે અને તેમને માટેના ફાળદારી કાયદા રદ કરવા વિષે તરમે કરાવ હતો. તે રા. એન્ડ્ર્યુસને નાસે રજૂ કર્યો; તે પોતે મહુરોને રાખનાર હોવા છતાં આસામના મહુરો તરફના નિર્દય વર્તન તરફ તેમણે અજબો દર્શાવ્યા. મહુરો

સેંટેજીવંધ મરણ પામે છે, ત્યારે જમાના ક્રમ જે મનુરો સુદર વનમાં મૃત્યુ પામ્યા હતા. એક કામળીવાળી, અને ખીલને વાધ તાળી ગયો હતો. તેમણે ન્યાય આપવાની પ્રાર્થના કરી, જેથી અંગ્રેજોનું રાજ્ય ટપી રહે: “વમારા-અંગ્રેજો તરફના મારા લંગા મેમને લીધે દુઃ આ હર્ષ છું રખેને તમે ભૂલી નહો, રખેને તમે ભૂલી નહો.”

બાબુ બિપિનચન્દ્રપાસે અનુમોદન આપ્યું, અને હવે કે મનુરોને મારેનો ફાજલારી કાપકો દૂર કરવો અને મનુરોનો બચાવ કરવાને માટે એકસંધ કરવો જોઈએ. શ. લલિતમોહન પોસચે વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી કસ્ટ કરવામાં આવ્યો.

ડૉક્ટરોની ફરિયાદો એકવાર ફરીથી ચોદમાં કરાવમાં રજૂ કરવામાં આવી; તે કસ્ટ બાબુ એમ. એન. બેનરજીએ રજૂ કર્યો, ડૉ. નીલરવન સરકારે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પદરમા કરાવમાં ખેતીની આવ-રકાઓ દર્શાવવામાં આવી હતી અને શ. ચત્રીન્દ્રનાથ ચૌધરી, શ. હામા, શ. એન. કે. રામસ્વામી એવર, મોહમી ખોલ મદમ્મક નર, ડૉ. સુરેશ્વર મુકરજીએ હુકમાં રજૂ કર્યો, અનુ-મોદન આપ્યું, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

દિવંદના આર્થિક પ્રશ્ન વિષે (સોળમો), ચલણી નાણાના કાયદા વિષે (સતરમો) કરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા, પરંતુ તે એટલા બધા અટપટા હતા કે કોંગ્રેસની છેવટની ધમાલમાં અસરકારક રીતે ચર્ચાયા નહિ. અદારમા કરાવમાં ખાણકામની કોલેજ સ્થાપવાની માગણી કરવામાં આવી, અને એજન્ડાના “વગરનીયો” કરાવ પ્રગુણ-પદેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો. નીસમાં કરાવમાં મી. એ. જી. દુમ અને શ. ડી. ઇ. વાન્ડાળી ફરી નીમણુંક કરવામાં આવી, અને એકવીસમાં કરાવમાં માન. રા. પી. એમ. મેડેનાએ આપેલા સુબાઈ હકાકાના આમંત્રણનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યારપછી સમાજ સમાને અને પ્રમુખનો આહાર મોનવામાં આવ્યો. પ્રમુખે જવાબ આપ્યો, અને સતરમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની ખુલાસી મુદ્દ.

કસ્ટો.

મદારાણીનું મરણ.

૧. કસ્ટ કરવામાં આવે છે (૧) કે, નામદાર મદારાણી વીરોદારીઆના મૃત્યુ માટે પોતાનો હક શોક અને તેથી સામાજ્યને મળી ન પૂરાય એવી ખોટી લાગણી દર્શાવતા આ કોંગ્રેસ ઇચ્છે છે. તેમના કૃપાવંત દેશમાં અને દિવંદની પ્રજાની આબાદીની વિતાપનું કાળજી એક લાચરી વિચારાવણાં અને અન્ય પગલાં અને અંગ કાર્યોમાં જેવાં આવડી, દિવંદની પ્રજા તરફ સદ્ગત મદારાણીની હક અંગત સદાનુભૂતિ આ કોંગ્રેસ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્મરણ કરે છે.

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસ નામદાર કૃપાવંત મદારાણ સમમ એકવર્ડ પ્રતિ પોતાની માન-પૂર્ણ રાજ્યસભા દર્શાવે છે, અને તે નામદારના શ્રમ રાજ્ય દેશ આસા રાખે છે કે, સ્વતંત્ર સંસ્થાઓને મજબૂત બનાવવામાં આવશે, અને સદ્ગત નામદાર મદારાણીના દેશમાં આપવામાં આવેલાં વચનો ધીમેધીમે પરંતુ સંપૂર્ણ પાળવામાં આવશે.

(ગ) કે, માન ન્યાયમૂલિ રાનડેના આકાંક્ષ મૃત્યુથી દેશને મોટી ખોટ મળે છે તેને માટે પોતાના શોકની ઘડી લાગણીની નેંધ લેવા આ કોંગ્રેસ ઇચ્છે છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૨. કસ્ટ કરવામાં આવે છે (૨) કે, કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, પોતાના કાર્યની ક્ષેત્રને માટે આવશ્યક છે કે, તેની સાથે મળીને કાર્ય કરનાર એક કમિટી લંડનમાં દોવી જાય, અને પોતાના અભિપ્રાયોનો પ્રચાર કરતું એક સાપ્તાહિક લંડનમાં પ્રસિદ્ધ કરતું જાય અને આ કોંગ્રેસ કસ્ટ કરે છે કે, તેની બ્રિટિશ કમિટી હમણાં જ સ્વરૂપમાં છે તે સ્વરૂપમાં, અને તેના તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતું “ઇડીઆ” નમાંવર્ષ અને ચાલુ રાખવાં જોઈએ, અને નીચેની મોજાનમાં પ્રમાણે જર્જની રકમ મેલવર્ધી.

(ખ) કે, “ઇડીઆ” ની ૧૫૦૦ નકલો બજાવે, ૭૦૦ નકલો મદ્રાસને, ૨૦૦ નકલો બાંગ્લો પ્રેસિડેન્સી, ૫૦ નકલો અયોધ્યાને, ૧૦૦ નકલો

ખંભળને, ૪૫૦ નકલો વરાડ અને મધ્ય પ્રાંતોને, અને ૧૦૦૦ નકલો મુંબાઈને આપીને ૪૦૦૦ નકલોનો ફેલાવો કરવો, વાર્ષિક લવાજમનો દર રૂ. ૮ રાખવો.

(૪) કે, નીચેના ગૃહસ્થોનાં નામ જે મુંડળોના નામ સામે લખવામાં આવ્યાં હોય તે મુંડળોના તેમને રોકેટરીઓ નીમવામાં આવે છે, અને અનુક્રમે તેમના મુંડળને "ઇડીઆ"ની જેટલી નકલો આપવામાં આવી હોય તેને માટેની નીકળતી રકમને માટે તેમને જવાબદાર ગણવા; અને બે છ માસિક હફતામાં નાણાં અગાઉ આપવાં.

બંગાલ.

બાલુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.

" છપેન્દ્રનાથ બલુ.

" બેકુંડનાથ સેન.

મુંબાઈ.

મોન. રા. પી. એમ મહેતા.

રા. ડી. ઇ. વાઘા.

માન. રા. છ. કે. ગોખલે.

મદ્રાસ.

માન. રા. શ્રી તિલાકરાવ.

રા. વિજયરાધવાચારી.

રા. વી. રાયર નેમ્સીઅર.

રા છ. સુબ્રમન્ય આચર.

વરાહ અને મધ્ય પ્રાંતો.

રા. આર. એન. મુકેશકર.

વાયવ્ય પ્રાંતો અને અયોધ્યા.

પટિલ એમ. એમ માલવીયા.

રા ગ શાપ્રસાદ વર્મા.

રા. એસ સિંહા.

રા. એન. નંદી.

દાનપુર.

રા. પૂર્વનાથ પંડિત.

ખંભળ.

લાલા હરનીસનલાલ.

; (૫) કે, " ઇડીઆ " અને સિટિશ કમિટીના અર્ચની બાકીની રકમ મેળવવાને માટે પ્રતિનિધિએ હમણાં તે આપે - છે તે

ઉપરાંત રૂ. ૧૦ ખાસ પ્રતિનિધિ લવાજમ તરીકે આપવા. આનો અમલ ૧૯૦૨ થી થશે.

ગરીબાઈ અને તેના ઉપાયો.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના વધારે ગરીબ વર્ગોની શોચનીય સ્થિતિ તરફ સરકારનું ધ્યાન ખેંચવા આ કોમેસ એકવાર ફરીથી ઇચ્છે છે, જેમાંના પૂરેપૂરા ચાર કરોડ, ઉચ્ચ અમલદારી પ્રમાણ અનુસાર, સાધારણ વર્ગોમાં પણ ભૂખમરાની અણીપર ઢાંખી જવન ગણે છે, અને તેમની સ્થિતિ સુધારવાને માટે બીજા પગલાંની સાથે સાથે આ કોમેસ નીચે પ્રમાણે લઘામણે કરે છે:

(૧) કે, દેશના જે ભાગોમાં હમણાં કાયમની જમાણાં નથી ત્યાં તે દાખલ કરવી, અને હિન્દના જે ભાગોમાં હમણાં કાયમની જમાણાં દાખલ કરવી ઇચ્છનીય ન લાગે ત્યાં મહેસુલ પ્રુક્કળ વધારવાની સામે અંકુશો મુકવા નથી કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે એટલું ફેવલ પાસે રહે; અને જમીન મહેસુલની આ જમાણાંની હમણાં થાય છે તેના કરતાં વધારે લાંબી સુધે તે યોગે એવી ખાતરી આપવામાં આપવી એઈએ.

(૨) કે, ખેતીવાડીની બેઠા સ્થાપવી એઈએ અને ખેડૂતોને નાણાં ઉછીટાં આપવાના કાયદા હેઠળ નાણાં ઉછીટા મેળવવાની વધારે સગવડો કરવી એઈએ.

(૩) કે, દેશની ખેતીવાડી સુધારવાને માટે પગલાં ભરવાં, અને આ સળંધમાં આ કોમેસ દેશના સર્વ જમીનના માલિકોને જલાલ આપે છે કે, દેશની ખેતીવાડીની જરૂરો તરફ વધારે ધ્યાન આપવું, અને તે જરૂરો પૂરી પાડવાને માટે તેમનાથી ભરાઈ શકે તે પગલાં ભરવા.

(૪) કે, આવક વેરાના કાયદા હેઠળ દર નાખવા ચોક્કસ જાણમાં બોલી રકમ પાંચસોથી વધારીને એક હજાર જેટલી ઠરાવવી.

(૫) કે, બહેર નોકરીઓમાં દેશનાં બાળકોને વધારે મોટી સંખ્યામાં જોડાવો આપીને હમણાં હમ દેશની દૈનિકનો મોટોક સુસારો અટકાવવો.

(૮) કરાવ કરવામા આવે છે કે, દમણના વર્ષોમા સમગ્ર હિન્દમા ન્યૂનાધિક સખત દુષ્કારો વારવાર પડે છે, તેને માટે આ કોંગ્રેસ રોડ દર્શાવે છે અને પોતાની નિષ્ઠાના અદ્ય પ્રતિભિતિનો નોંધ લે છે કે હિન્દમા દુષ્કારો સુખ્યત્વે (નીચેના કારણોને) આભારી છે (૧) સર્વ સ્વદેશી કલાઓ અને ઉદ્યોગોના અધવાધી અને વર્ગો થયા ચાલી રહેલા દેશની હોસલતાના સુસારથી થયેલી હોમની ઓછી ગરીબાઈ અને (૨) સરનાર દિવાની અને લેર રી અને ખાતામા ઉડાક પહોંચાની રાજ્યનીતિ અનુસરે છે તેથી પરિણમતા અતિ ભારે વેશ અને વારે મેદુલથી નેથી હોડા એટલા બધા ગરીબ બની ગયા છે કે, તમીનો સ્પર્શ થતા વેતન તેઓ નિ સહાય બની નથી છે, અને રાજ્ય તરફથી તેમને ઓગાંક પૂરે પાડવામા ન આવે અથવા ખાનગી કાનગી સહાય ન થયે તો તેમને નાશ થવાનું ભેદબે આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર દુષ્કારો રી ફરીને ન પડે તેનો સત્વ ઉપાય એવી રાજ્યનીતિ સ્વીકારવામા છે કે, તેથી કસરત અવરજ રાય, રાજ્યની સપત્તિ કરે કસરતી જળવાઈ રહે? દેશની ખેતીવાડીને પ્રોત્સાહ, સ્વદેશી કલાઓ અને કારીગરીઓના પુનરુદ્ધાર અને વિનાશનું પોષણ કરે, અને નવીન ઉદ્યોગો દાખલ કરવામા સહાય આવે

(ખ) કે, આ કોંગ્રેસને આનંદ ઉપજે છે કે સર્વ પંચોના પ્રખ્યાત પુરોહિત એ “દુષ્કાર યુગીઅન” લડના સ્થાપવામા આવે છે અને તેની એક શાખા હીવરપુલમા છે, અને હિન્દના દુષ્કાર પીડિત દુષ્કારો તરફની યુગીઅનના સંજોગની સહાયબુનિને માટે, અને જે અભીર અને અલ્પ વ્યાવહારિક રીતે તેમણે તે કાર્ય ઉપાડયુ છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ પોતાની બીજી કૃતજ્ઞતાની નોંધ લેવા દે છે

કાયદા વિષયક.

૪ કરાવ કરવામા આવે છે કે, કોંગ્રેસ એક વાર ફરીથી પોતાના નિષ્ઠાત્મક અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, ન્યાયના સલાહીય અને માર્ગસાધક બહીષ્કારી ખાતર ન્યાયી અને કારોબારી ફરતે બહો કરવી આવરજ્ય છે હિન્દમા કોલેક્ટરી ન્યાયના બહીષ્કારને માટે પરિણમ પ્રાર્થના ઉચ્ચ

અને વિખ્યાત અધિકારીઓ જેવા કે લોર્ડ હોબ્સ-હસ, સર રીચર્ડ ગાર્થ, સર વિલિયમ માર્કબી, સર એમ્સ બર્ડન, મી રેનોલ્ડસ અને બીજાઓનું મહેમને આ અભિપ્રાયમા અનુમોદન છે, આ કોંગ્રેસને સમન્વય છે કે, દમણ આ પ્રશ્ન પર હિન્દી સરકાર વિચાર ચલાવે છે, અને તેમા સમાયલા સિદ્ધાંતની સમીનતા, એ વિષય પર બહોર મતની સર્વાનુમતી, અને સર્વથી વિરોધ ન્યાયી અને કારોબારી ફરતે એવન રાખવાથી ન્યાયની નિષ્ફળતાના અને ઉલ્લંઘનોને લેતા આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને વિનંતિ કરે છે કે, આ અતિ આવશ્યક મુદ્દાને દાખલ કરવો, જે દાખલ કરવામા મટેકે અરો પ્રતિષ્ઠાના નાશના અને કારોબારી સરકાર નિર્બળ થવાના ભયથી, પરંતુ સુખ્યત્વે અર્થના કારણને લીધે બહુ ઝાડા વિલબ કરવામા આવે છે માનવામા આવે છે કે, એ અર્થ ભારે નહિ આવે, અને કોઈ પણ પ્રમાણે તેની સુરક્ષિત અનિવાર્ય ન હોવી જોઈએ

૫ કરાવ કરવામા આવે છે કે, આ કોંગ્રેસને અનુભૂત અભિપ્રાય છે કે, હિન્દમાથી અપીલોને માટે પ્રીવી કાઉન્સિલની ન્યુનિશિયન કમિટીની સખ્યામા વધારો કરવો જોઈએ અને આ કોંગ્રેસ માન રૂઠેક સુચવવાનું સાદકસ કરે છે કે, હિન્દમાની અપીલોને સુમદો આપવામા ભાગ લેવાને ન્યુનિશિયન કમિટીના લોર્ડ્સ તરીકે પ્રખ્યાત હિન્દી પ્રારશાસ્ત્રીઓને નીમવા જોઈએ

દક્ષિણ આફ્રિકા

૬ કરાવ કરવામા આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ હિન્દી સંસ્થાનિકોના જીવન સમાયમા આ કોંગ્રેસ તેમની તરફ સહાયનુભૂતિ ધરાવે છે અને લા. હિન્દીઓ વિરુદ્ધ કાયદાની તરફ નામદાર વાયસરોયનું માનપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે, અને વિચાર રાખે છે કે પ્રાન્સવાલ અને એસ્ટેબલ રીવર સંસ્થાનોમા બ્રિટિશ હિન્દી ઓના દરખાસ્તના પ્રશ્ન પર સંસ્થાનોનો પ્રધાન હજી વિચાર ચલાવે છે ત્યારે તે નામદાર સંસ્થાનિકોને માટે તેનો ન્યાયી અને સમાન નીમલ મેળવવાની કૃપા કરશે

બહોર નોકરી

૭ કરાવ કરવામા આવે છે કે, આ કોંગ્રેસને

નેઇને સંતોષ હપ્તે છે કે, પોલીસ મુધારાના પ્રશ્ન વિષે દમણા સરકાર વિચાર કરે છે, અને વાયસરોય પદની પોતાની મુદત દરમ્યાન નામદાર વાયસરોય ને બાર પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરવા હપ્તે છે તેમાનો તે એક છે કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી પોતાની પ્રતિતિ દર્શાવે છે કે, નીચે પ્રમાણે પોલીસની પુનર્વ્યવસ્થા કરામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી સંતોષમયક સુધારો થઈ સકશે નહિ

(૧) કે, કાયદાને વ્યાખ્યા બાયા પ્રમાણે હિન્દના કેળવાયલા દર્શીઓમાંથી દમણના કરતા વધારે સંખ્યામાં પોલીસની હમ્યતર જગ્યાઓ પર નીમણુકો થવી તેહએ, જેઓ પોતાની હાથ નીચેના પોલીસોના કાપા અને ટેવો, વિચારો અને જીવનથી પરિચિત હોવાથી, પોતાની હાથ નીચેના પોલીસો પર દમણા ને મણુ રાખવામાં આવે તેના કરતા વધારે અસરકારક કાણુ રાખવાની સ્થિતિમાં આવશે.

(૨) કે, પોલીસની હલકો જગ્યાઓના પમાર અને કાલિમાં સગીન સુધારો કરવો નેઇએ, જેથી સ્ત્રીને કેળવાયલા વર્ગને તે વધારે આકર્ષક લાગે આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, વધારે ઉંચા પગાર અને વધારે સારા કાલિથી પોલીસની હલકો જગ્યાઓ પર કેળવાયલા હિન્દીઓને વધારે બહોળી જગ્યામાં નીમવાથી પોલીસની કાર્યસાધનતા અને પ્રામાણિતતામાં વધારો થશે

(૩) કે, પોલીસ સર્વિસની પ્રતિષ્ઠા સાખા બાની નીમણુકો કરવાને માટે છતાડમાં લેવાલી હરીફાઇની પરીક્ષા બ્રિટિશ જન્મેલા હોગેવાદોને માટેના રાખી મુકવાને બદલે હિન્દના દેશીઓને માટે ખુદની મુકરી નેઇએ

હ કંગવ કરવામાં આવે તે આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી પોતાના હકા શોખની નોંધ લે છે કે, નહેર નોકરીના કમીતનના ધાખવામાં આવેલા પરિણામો આવ્યા નથી, અને આ કોંગ્રેસ જે વાર ફરીથી પોતાની પ્રતિતિ દર્શાવે છે કે, હિન્દી સીવીલ સર્વિસની પરીક્ષાએ એક સાથે છપ્પાટમ અને હિન્દના લેવાની તરફેણમાં ૧૮૯૩ ની રજા જ્ઞને દિવાને આગે પસાર કરેલા કંગવને અમલ કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી એ પ્રશ્ન સંતોષકરક સમાધાન સમ્ય નથી

કે, ઉત્તરતા દરમ્યાનની સનદી નોકરીઓ જેવી

કે, પોલીસ, કસ્ટમ્સ, તાર, જંગલ, મેનજરી, અગ્નીશુની હમ્ય જગ્યાઓ પર હિન્દના દેશીઓની વિશેષ સંખ્યામાં નીમણુકો કરવાના સંબંધમાં સરકારે મહણુ કરેલી રાજ્યનીતિ તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાની હકા નિરાસા દર્શાવે છે, કમકે તે જગ્યાઓપરથી તેમનો વ્યાવહારિક બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે, અને તે મદદારાલીના ટંદેરાના સુખદેથી અને નહેર નોકરીના કમીશનથી વિરુદ્ધ છે, અને આ કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે કે, આ દેશની પ્રજાના દાવાઓને આપવામાં આવેલા અન્યાયનો ઉપાય યોજવાને સજ્જાર શીખ પગલા ભરવાની રૂપા કરશે

૧૪ કંગવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, નહેર પ્રજાના, મેટ્રીકલ સર્વિસ અને ધધાના, અને આર્થિક વહીવટના હિતની ખાતર આવશ્યક છે કે, (૧) રજા એન્ડ જનલરી મેટ્રીકલ સર્વિસ હોવી નેઇએ, તેની બે સાખાઓ હોવી નેઇએ-એક યુરોપીય લરમને માટે અને બીજી સમાન રીતે ચલાવવામાં આવતી દેશી લરકરને માટે, અને (૨) દેશની દિવાની મેટ્રીકલ સર્વિસની સિલ અને સ્વતન્ત્ર મેટ્રીકલ સર્વિસ તરીકે પુન રચના કરવી નેઇએ તેના વર્તમાન લર રી સંબંધમાંથી તેને સંપૂર્ણ રીતે નિરાળો કરવી નેઇએ અને સ્વદેશી સુહિના ઉપરોખને મદદે યોગર કાનજ રાખીને હિન્દમાં અને અન્યન મેટ્રીસીનના ધધામાંથી નિમણુકો કરવી નેઇએ

આ કોંગ્રેસ વળી કહે છે કે, લાળા સમયની વિવક્ષણતાઓ અને પશ્ચિમની કુર્ષોદો દૂર કરવાને માટે સીવીલ એસીસ્ટન્ટ સર્જનો અને હોસ્ટીટલ એસીસ્ટન્ટોના દરમ્યાન અને દાવાઓની સંપૂર્ણ અને ખુદની તપાસ કરવાની આવશ્યકતા છે

લરમર વિષયક

૧૦ કંગવ કરવામાં આવે છે કે, સંપૂર્ણ સહીસલામતી રૂઝક અને દેગની શાતિને બચમાં નાખ્યા સિવાય બ્રિટિશ હિન્દની કાયદેસર સર હદની બહાર બ્રિટિશ લરમરની મોની સંખ્યા નોમીને માટે ખાજી બેચી લેવામાં આવી છે તેની આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દમાં યુરોપીય લરકરની વર્તમાન સંખ્યાના નીલાવને

માટેના અર્થમાં બ્રિટિશ ખજાનાએ દાંડક ફોળો આપીને હિન્દી દર બરનારાને શબ્દત આપવી જોઈએ:—હિન્દને નાણાં વિષયક ન્યાય આપવાના દાવા માગણી દરે કે, બ્રિટિશ લશ્કરના એક બાગનો અર્થ હિન્દી ખજાનામાંથી બ્રિટિશ ખજાનામાં ફેરવવો જોઈએ.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી દેશી શાળાઓ અને ઉમરાવોના પ્રતિનિધિઓની એક ટ્રેડ કોર્પ્સ સ્થાપવાના સરકારના કાર્ય તરફ આ કોમેસ પોતાની હદર દર્શાવવા ઉચ્ચ છે, અને (કયુક એફ કોનોટે બક્ષામણુ કયાં પ્રમાણે) લશ્કરી કોલેજોની સ્થાપનામાં સંપૂર્ણ ચનાર રાજધનીતિના પ્રથમ હક્ક તરીકે તેને ગણે છે, જે કોલેજોમાં હિન્દી લશ્કરમાં કમીશનર અને બીન-કમીશનર અધિકારીઓ તરીકે લશ્કરી કારકીર્દિને માટે હિન્દના દેશીઓને તાલીમ અને કેળવણી આપવામાં આવે.

કેળવણી.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસને નજીને પછો સંતોષ ઉપર છે કે કેળવણીના પ્રશ્નના સર્વ વિશાળ પર નામદાર વાયસરોય, મંત્રી અને કાળજી પૂર્વક ધ્યાન આપે છે, અને આ કોમેસ વિશ્વાસ રાખે છે કે, કેળવણી કમીશન નીમવાતું જે તેની રચનામાં હિન્દી શૃદ્ધસ્થોની પૂરતી સંખ્યાને કમીશનના સંખ્યા નીમીને હિન્દી હિતોને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ તે નામદાર આપશે. આસામના મંજુર.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસ હિન્દી સરકારના શુભ ધરાદાઓને માટે તેમનો આભાર માનવા છતાં ચોક્કસ દર્શાવે છે કે, જે કે ચીફ કમીશનરે પુરબ આમલ કયાં હશે, અને મંજુરોને ન્યાય આપવાના સાદામાં સાદા વિચારો જોતાં પણ તે માર્ગ અત્યંત આવરણ હશે છતાં આસામના મંજુરોના પગારો વધારવાની સરકારે પોતે કરેલી દરખાસ્તનો તત્કાળ અમલ કરવામાં આવ્યો નથી; અને આ કોમેસનો એવો વિશેષ અભિપ્રાય છે કે આસામના મંજુરોને માટેના સર્વ ફેજાદારી કાયદાઓ દર કરવાતું વચન સરકારે પાળવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. ખેતીવાડી.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે,

હિન્દના બિન્ન બિન્ન પ્રાંતોમાં વિશાળ જનસમૂહો ખેતીવાડી પરજ પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે છે, અને બ્રિટિશ રાજ્યનો આનિ બારે અર્થ થાય છે, તે જોડાં આ કોમેસનો અભિપ્રાય છે કે, સરકારે ખેતીવાડીના ખાતા ઉપર પોતાનું પ્રથમ અને સંપૂર્ણ ધ્યાન આપવાની કૃપા દરવી અને તે દિગ્રામાં જે પગલાં લેશે અને એમેરિકા, રશિયા, હોલેન્ડ, બેલ્જિયમ, અને બીન અનેક દેશોએ આગલી બધી ફત્તેહ મેળવી છે તે સર્વ પગલાં તેના સુધારા અને વિકાસને માટે ભરવાં

(ખ) કે, હિન્દી ખેતીવાડીની સ્થિતિની તપાસ કરવાને ૧૮૮૬ માં ડૉ. વોએટ્કરને હિન્દમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો, તેની બક્ષામણુ તરફ આ કોમેસ સરકારનું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

(ગ) કે, આ કોમેસ વિશેષ પ્રાર્થના કરે છે કે, કૃપા કરીને સરકાર સમગ્ર દેશમાં પ્રથમો કરવાનાં ખેતરોની મોટી સંખ્યા સ્થાપશે, અને પરદેશોમાં ખેતીવાડીની સંપત્તિમાં સુધારો અને વિકાસ કરવાની રીતિઓ શિખવાને માટે હિન્દી વિદ્યાર્થીઓ પરદેશ જઈ શકે તે માટે તેમને આપવાની છાત્રવૃત્તિઓ સ્થાપશે.

ઉદ્યોગોની કમિટી.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, નીચેના ઠરાવો સુધારાઓ અને ફેરફારો સહિત અથવા વિના પસાર કરવા ઇચ્છનીય છે કે નહિ એનો આરતે વર્ષે રીપોર્ટ કરવાને નીચેના શૃદ્ધસ્થોની કમિટી નીમવામાં આવે છે:

લો. મા. બી. ઇ. તિલક.

પટિલ મહનમોહન માલવીયા.

બાબુ ભુવેન્દ્રનાથ બસુ.

શ. એ. ચૌધરી.

શ બી. પાઠક.

સ. રામડે.

રા નામપ્રસાદ વર્મા.

સ. કમરબક્ષ.

લાલા હરકીશનલાલ.

(ખ) કે, આ કોમેસના અભિપ્રાય અનુસાર, પરદેશોમાં ગ્રહણ કરવામાં આવેલી નીપજ અને વહેંચણીની રીતિઓના જ્ઞાનના અભાવને દેશની બધી આર્થિક અવનવ સ્થિતિ આભારી છે, અને

દ્રવ્ય અને શિક્ષક જ્ઞાન પ્રજા પ્રાપ્ત કરી રહે એવાં સાધનો આપણા દેશખંડુઓએ યોજવાં જોઈએ.

(ગ) કે, આપણે અત્યંત ગદ્ગદના આર્થિક પ્રયત્નોને નીકાલ કરવાનો છે તેમાંનો એક પ્રજા બાંધો, શહેરો, પ્રાંતો અને દેશમાં મુદ્રી અને ધીરધારની વ્યવસ્થા વિશે છે. મુદ્રીની વ્યવસ્થા કરવાના અને આપણી આર્થિક સ્થિતિનો સુધારો કરવાના માર્ગમાં રહેલી અનેક મુશ્કેલીઓમાંની એક દૂર કરવાના માત્ર અને વિસ્તૃત પ્રયત્નો કરવા આ કોંગ્રેસ પોતાના દેશખંડુઓનું ધ્યાન ખેંચે છે.

નાણાં વિષયક.

૧૭ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૯૩ ના ચલણના કાયદામાં ફેરિયાની દીમતમાં ૩૦ ટકાથી પણ વિશેષ કૃત્રિમ વધારો કરવામાં આવ્યો હતો, જેનાથી તેટલી હદ સુધી આડકતરી રીતે સમજી કરોમાં વધારો થયો છે, અને તેથી આ ભારે આડકતરા કરથી દર વર્ષે સરકારને મોટી વેકમ ફાજલ પડે છે—અને તે પણ કુદાજોએ ઉત્પન્ન કરેલા અસાધારણ દુઃખના સમયમાં—ખરેખર દેશની ધન ઉપલબ્ધતા સંસ્થાઓ, જેવી કે ખેતીવાડી, બગીચા, અને હારીગરી પર બહુજ ખરાબ અસર કરે છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણગમો ફરીથી દર્શાવે છે. વળી તેનો અભિપ્રાય છે કે, ઉપર દર્શાવેલા કાયદાએ કુદરતી સંકટોની સામે થવાની ગામ લોકોની સક્તિમાં બહાનું ધરાવેલું હશે છે, અને સમય જતાં તેનાં અત્યંત રોચનીય પરિણામો આવશે એમ ધારવામાં આવે છે.

ખાણોનો ઉદ્યોગ.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના ખાણોના ઉદ્યોગની ઝડપી પ્રગતિ તરફ આ કોંગ્રેસ સંતોષ દર્શાવે છે, અને આ દેશની ખનીજ સંપત્તિ વિરાળ અને ખાણકામના એન્જનીયરિંગનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવાની સગવડો હવેજ નહીં જેવી છે, તેનો વિચાર કરતાં અને ખાણકામ વિષેના તાલ કાયદાનું (૧૯૦૧ નો સાતમો કાયદો) વલણ એ છે કે સમગ્રી ખાણ ખાણકામના કાણેડોની દેખરેખ હેઠળ રખાવી જોઈએ. તે જોતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ઉત્ક્રાંતી રાજ્ય સ્વયં એક માધ્યમ અને નબળા અને યુરોપનો ખાણકામની કોલેજના નમુના પ્રમાણે

હિન્દમાં કોઈ અનુકૂળ સ્થળે માધ્યમિક એન્જનીયરીંગની એક સરકારી કોલેજ સ્થાપવી.

૧૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (૧) કે, પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ મજબૂત પણ કરે છે કે:

(ક) આવક વેરના કાયદા હેઠળ વેરો લેવા યોગ્ય રકમ ઓછામાં ઓછી રૂ. ૫૦૦ થી વધારીને રૂ. ૧૦૦૦ રાખવી. [૧૯૦૦ (ક) થી (ધ)]

(૨) કે પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ પોતાના અણગમોનો નોંધ લે છે કે:—[૧૯૦૦ (ક) અને (ખ)]

(૩) કે, પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે:—

(ક) હમણાં પ્રચલિત પારિભાષિક કેળવણીની પદ્ધતિ અધુરી અને અસંતોષકારક છે, અને લોકોની ગરીબાઈ, સ્પર્ધાશીલ ઉદ્યોગોનો અધાપાવ અને તેમનો પુનરુદ્ધાર કરવાની આવશ્યકતા, તેમજ નવીન ઉદ્યોગો હાથે કરવાની આવશ્યકતા જોતાં સરકાર દ્વારા કરીને પારિભાષિક શિક્ષણની વધારે વિરાળ અને કાર્યસાધક યોજના હાથે કરશે અને તે ફેલેક્ટમ રીતે કાર્ય કરી શકે તેને માટે વધારે નાણાં વડાં કાઢશે. [૧૯૦૦ (ક) અને (ખ)].

(ખ) પ્રાંતિક સરમરોએ ધરવા નિયમોની રૂયે જંગલ ખાતાએ લીધેલાં પગલાંથી દેશનાં ગામોના રહેવાસીઓ પર મોટી અસર થાય છે, અને અનેક પ્રકારે જંગલ ખાતાના ઉત્પાદકો દરમિયાન સંતાપ અને જીવનને તાલે થઈ પડે છે. અને એ જાણવતાં પ્રગતી કૃષિદોનો ઉપાય યોજવાને માટે આ નિયમોમાં સુધારો કરવાની આવશ્યકતા છે.

સામાન્ય.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ આપતા વર્ષને માટે સી. એ. એ. યુ. એ. સી. બી. ને ફરીથી જનરલ રોકેટરી નીમે છે અને રા. યી. ઇ. વાચાને સંયુક્ત જનરલ રોકેટરી નીમે છે.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૯૦૨ ના નાતાલ પછી સુનાઈ ઇંગ્લેન્ડમાં દરે પછી ઠરાવવામાં આવે તે દિવસે અને સ્થળે અસાધ્ય હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળશે.

અરાઢમું પ્રકરણ.

અરાઢમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

પાઠનગર દિગ્ગામાં ૧૯૦૩ ની પહેલી
જાન્યુઆરીને દિવસે સપ્તાહ સંધ્યામ એકઠવડની
રાજ્યાભિષેક દિવાનો દરબાર ભરાયો હતો, તેને
લીધે મુબાઇ ઇલાકામાં અમદાવાદમાં ૧૯૦૨ ની
૨૩ મી, ૨૪ મી અને ૨૬ મી ફીસેમ્બરે
ભરાયતી કોમેસે પહેલાના ઠરતા ધણું વહેલું
પોતાનું કામ રાઢ ક્યું. કોમેસની સાથે સાથે
ખીજ ઓઢોગિક પરિપક્વ ભરવામાં આવી, અને
સદૈવ હિન્દનું કિત ઠરવાના કાર્યમાં રોનાયલા

પડાહેરાતા નામદાર
ગાયબાડે તે ૧૫ મી
ફીસેમ્બરે ખુદની મુખી
૧૭૧ પ્રતિનિધિઓ ઢાજર
હતા, જેમાંના ૨૮૭
પ્રતિનિધિઓ અમદાવાદ
માંથી આવના હતા તે
મની વહે ચણી નીચે મ
માલે હતી —

મુબાઇ અને સીધ ૪૧૮
મદ્રાસ ૧૨

વરાઢ, મન્ડપ્રતો,
અને હૈદરાબાદ ૧૬

બંગાલ ૨૦

આમા અને આયોધ્યાના સચુકત પ્રતિા
(પહેલાના વાયવઢ માતો અને અયોધ્યા) ૫
પંજબ ૦

૪૭૧

સ્વામત સલાના પ્રમુખ દિવાન બહાદુર
અબાવાલ દેસાઇએ જુલુશતવા પાઠનગરમાં
કોમેસને આવહાર આપ્યો, જુલુશત ઓઢોગિક
અને બ્યાપારી પ્રદેશ છે, અને તે બે ભયાનક
દુષ્ટાઓમાંથી હમણાજ પસાર થયું હવે તેથી

જેવા દારણ બનાવેનું કાણ રોપવાને તે
જનન થયું છે, એક ઠરોઢથી પલ્લુ જોડી
વરતીમાંથી આસારે રપ લાખ મુલ્ય પાઢ્યા હતા.
દેરામાંથી અનર્જલ ધન ચૂસાઇ નય છે, તેમાં
અમે એક દારણ લોધએ છીએ અમારા પછા
સોઢો પરદેશ નય છે, અને તેમને માલમ પડે
કે, તેમની હવજી કાનજીય સ્થિતિ તેમના
બ્યાપારને અંતરાયલન થાય છે, અને તેથી
રાજકીય વ્યવજન કરવાની આવશ્યકતા છે

બાણુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.
અરાઢમી કોમેસના પ્રમુખ.

અમારા રૂના કાપડની
ધણી મીઢો છે, તેમને
અન્યાયી એકસાધક
વેરો આપવાની દેજ
પાડવામાં આવી છે,
અને અમને લાગે છે
કે, રાજકીય કાર્ય રૂના
બ્યાપાર ખેડવા એ
આતમયાત કરવા સગાન
છે. અ-સ્થિતિરૂપાપક
મહેસુલ હેઠળ ખેડુને
દુખ ખમી રહ્યા છે અને
સર્વ પૂઢ છે. " આપણે
આઠલા બધા ગરીબ રાા

માટે છીએ ? " એથી જુનરાતે કોમેસ તરીકે
દષ્ટિ કરી છે.

માન બાણુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીની પ્રમુખતરીકે
જુલુશી કરવાની દરખાસ્ત માન. રા પી. એમ.
મહેતાએ મુખી, માન રા. એસ નાથરે અનુમોદન
આપ્યું, અને રા એસ એન પડિતે વિરોધ
અનુમોદન આપ્યું, અને તાળીઓની મુઢડ
ખાનના વચ્ચે તેમણે પ્રમુખ સ્થાન લીધું.

મુબાઇ ઇલાકામાં પૂર્વે ભરાયતી કોમેસો
વિષે ઇસારો કરીને, રિફ્ફીમ્બ કરવાના રાજ્યા

મિલે ૬૨૫૨ તરફ આજુ બેનરજીએ ધ્યાન જે ઘડું અને કહ્યું કે, ૧૮૫૮ માં અઠગાદાબાદમાં ૬૨૫૨ બરાથો હતો, ૧૮૭૭ માં દિલ્હીમાં હોંશિયો હતો અને ૧૮૮૭ માં ૬૫૬૫માં બરાથો હતો, તે અવસરોએ હિન્દીઓને વિરોધ સ્વતંત્રતા આપવાના હેતુ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા; ખરેખર ૧૯૦૩ ના દિલ્હી ૬૨૫૨માં પ્રબળે દાંધક, સગીન હાથ આપવામાં આવશે

૧. તથાપિ આપણી પર વધારેમાં વધારે અસર કરનાર યુનિવર્સિટી કમીશનનો રીપોર્ટ છે જેનાથી સમગ્ર હિન્દના કેળવણીના વર્ગના સર્વ વિદ્યાગ્રામા, હિન્દુઓ અને મુસલમાનોમાં પણ ઉડો, સત્ય અને સર્વવ્યાપક ભય દર્શન થયો છે. બ્રિટિશ શાળ્યે હિન્દને ઉપક્રમાં ઉમડાં બ્રહ્મિસ ઉપ્ય કેળવણીની આપી છે આપણી સર્વ પ્રગતિ મૂળ તે છે ત્યાર પછી પ્રથમે તે રીપોર્ટ પૃથ્વકરણ કહ્યું, તેની ખામીઓ દર્શાવી અને યુનિવર્સિટીના વરુની નવી શાળ્યનીતિના તિરસ્કાર કર્યા પરંતુ તેમણે વાયસરોય પર અહિં વિશ્વાસ રાખીને આશા બતાવી કે દિ રી બેઈ ને મુઝાઓ સામે વાધા લે છે તે વધા હોવાનો તે લાભ યોજશે પણ તેમણે આર્થિક પ્રશ્ન ઉપલે અને પ્રશ્ન પૂછ્યો "બ્રિટિશ શાળ્ય હેઠળ હિન્દ આર્થિક આબતોમાં મક્કમપણે પાછા હોય છે. એક મી ડીઝીન કથન શું સત્ય છે? તેમણે કહ્યું કે, આર્થિક શાળ્યનીતિની પુઠે હિન્દી શાળ્યતંત્રનો સમગ્રો પ્રશ્ન રહેલો છે

"તેવસે તેવસે દેશ વધારે ગરીબ બનતો જાય છે? એ પ્રશ્નોને નિર્ણય કરવાને તૃપાસ કરનાર એક કમીશન નીમાણે જોઈ રીપનના સમયમાં ૧૮૮૦-૮૧ માં તૃપાસ કરવામાં આવી હતી અને બીજા લાર્ડ કંફીન વાયસરોય હતો ત્યારે, પરંતુ તે તૃપાસોના પરિણામો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા નથી

૨. હવે 'બ્રિટિશ શાળ્ય હેઠળ દેશ વધારે ગરીબ બનતો જાય છે એ આમેય આ તૃપાસોથી સાબીત થાય છે અથવા નથી થતો? એ એ આમેય તેગનાથી સાબીત ન થતો હોય તો, ને આતોષથી તેમના પોતાના શાળ્યતંત્ર પર આવા ગંભીર આરોપ આવી પડે છે તેનો રહીયો

આપવાને માટે તે તૃપાસોના પરિણામો પ્રકટ કરવાને માટે હિન્દના શાળ્યતંત્રોએ ઉતાવળ કરવી જોઈએ, એના કરતાં વિરોધ કુદરતી કાઈ નથી જો એ તૃપાસોથી આરોપ સાબીત થતો હોય તો તેમના કળમમાં ને જીભાની છે તે તેમણે અટકાવી તબવી જોઈએ એના કરતાં પણ બીજી કાર્ડ વધારે કુદરતી નથી આ તૃપાસોના પરિણામો અને ને જીભાની પર તેમનો આધાર રહે છે તે જોઈ પ્રબળી આખ આગળથી જ રાજવાથી આર્થિક પરિસ્થિતિના સુરોક્ષિત દેશની વિશ્વ વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે પ્રક્ટી તૃપાસ કરવાની મક્કમ રીતે ના પાડવામાં આવે છે, તેથી તે વિચારને મળ્યુતી મળે છે, અને ને સત્ય પરિસ્થિતિના રહસ્ય વરફ કુર્કાં થઈ સકત નથી, તે જોતાં ન્યૂનાધિક ચાક્ષસ સાબીતીનું સ્વરૂપ તે ધારણ કરે છે "

પછીથી પ્રથમે વારંવાર પડતા અને સમય જતો જાય છે તેમ અધિક દાંડણ બનતા બચાવક કુખ્યોના પ્રશ્ન વરફ ધ્યાન ફેરવ્યું જો આવા કુખ્યોના પુરોષમાં પડે તો શું કહેવામાં આવે? "પરંતુ હિન્દ સુધરેલા વિચારના ક્ષેત્રની બહાર છે, અને તેણે બાવિ સવલત પ્રથમે ને મહાન પ્રબળતા હાથમાં સોંપ્યું છે તેણે અતંત્રણ પણ કેળીતી રીતે તેના (હિન્દના) કુખ્યોથી હાવડ નથી " હિન્દી કુખ્યોએ મૂળ કારણ ગરીબાઈ છે ને લોકો સાધારણ રીતે આબાદ હોય તો, ન્યારે પાન ન થાય ત્યારે બોરાક ખરીદ કરી શકે

"પરંતુ તેઓ સંપૂર્ણ સાધનહીન બની ગયા છે, ગરીબાઈના બહામાં બહા બહાણોમાં હુમ્મ છે, રોડ કમાય છે અને રોડ ખાય છે વારંવાર રોજ એક ટક બોરાક લઈને બૂખે મરે છે, અને તગીના પ્રથમ દબ જીવીન હાલો અને લાંબો મૂલ્ય પામે છે, અને પરિસ્થિતિ જલ્દી બનતી જાય છે તેમ તેમ તેમને બચાવવાના હિતેશ્વ સરકારના પ્રયત્નો છતાં કરોડો લોકો મૂલ્ય ચરણ વાય છે

પ્રથમે કહ્યું કે વધતી જતી નિર્ધનતા અટકાવવાનો સરકારે ચલન કરવો જોઈએ

૫ (૧) આપણા હિન્દી ઉદ્યોગોના પુર

પરિશિષ્ટ-પ્રમાણરત્ન-શિલા : બ્રહ્માદેવે કાયમની ચવી
તેજીએ સર્વ સિન્ધો એજ અનુમાન જતાવે છે કે,
પુનઃ રચનાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યા છે.
અસ્તિત્વે તે છે; સામગ્રી પૂરું છે; અન્વયસ્થિત
આકારના સમુદાયમાં તે પહેલી છે. તેમનામાં
ચેતન્યનો, તણખોનામે અને આપણી પર્વમાન
આવર્યક્તાઓને સાદુરૂપ અને આપણે માટે
ઉચ્ચતર જીવનની આશાઓથી ભરેલી અને
હિન્દીમાં બ્રિટિશ રાજ્યના, વધારે ઉમદા
મુખથી ભરેલી, ઉચ્ચતર અને અધિક અવ્ય
જ્ઞાપમાં તેમજ સ્વરૂપાંતર કરે એવા પ્રતિષ્ઠા-
શક્તિ મુખ્ય ક્યાં છે? હકિકત આદિકમાં પુનઃ
રચના અને સુદૃઢ પાયો નાખવાના કાર્યમાં અવ્ય
મુખેશ મી. એમરેસેનની મુલકદુર્ગિમિરી આ સર્વો-
પરી પ્રોત્તિના પ્રકાશ આગળ માંખી પડી જશે.
હિન્દીમાં બ્રિટિશ રાજ્ય કાયમજી કરવાને માટે
આપણે વિનંતિ કરીએ છીએ. જે પ્રાચીન અને
ઓદર પ્રાચીની પદ્ધતિએ હિન્દને કાયદો અને
અવસ્થા અને સ્વિય શાંતિનાં તત્ત્વો આપ્યાં છે,
તેની કેમ કેમ પુનઃ રચના કરવાને માટે આપણે
વિનંતિ કરીએ છીએ. સામાજિક, નાનરિક્તામાં
આપણે ભાગ લઈએ તેને માટે આપણે ન્યાય અને
સ્વતંત્રતા, સમાન હક્કો અને વિસ્તૃત અધિકારો
માંગીએ છીએ; અને મને ખાતરી છે કે આપણી
વિનંતિ અર્થ નથી; કેમકે આ પ્રેમાણે પુનઃરચિત
અને પુનઃઅવસ્થિત સામાજિક મુખી અને સંપૂર્ણ
પ્રભુતા પ્રેમ, હૃદયતા, ઉત્સાહપૂર્ણ બ્રિટિશી
અધિક જાતવાનું, અધિક ઉમદા અને અલંકૃત
અધિક સમૃદ્ધ જાતરો-તે પ્રભુ હૃદય સાથેના
પ્રેમાના ન પડે એવા સંબંધથી હર્ષ પામશે,
અને દુનિયાની પ્રભુઓમાં સનહરીર સ્વાતંત્ર્યની
મદદત, અમુલ્ય, અનુપમ જલિસ આપવાનું
ઉદ્દેશ્ય અને પવિત્ર કાર્ય જે મદદન પ્રભુને હંમેશા
સોંપેલું છે તેના રક્ષણ અને નેતૃત્વ હેઠળ પો-
તાના ઉચ્ચ બાળિ તરફ અમુલ્ય અને અખંડ
પ્રમાણનાં સુદર વચનોથી તે આનંદ પામશે.

પ્રીજે સ્વિચે મવા સમ્રાટ તરફ રાજ્યભક્તિ
દર્શાવનારો પ્રથમ કરાવ અને આર. એમ.
સાયાની અને રંબા નાયકનાં મૃત્યુ માટે શોક
દર્શાવનારો, બીજો કરાવ પ્રમુખ સ્થાનેથી રેલ
કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યા.

લોકોની જરીબાઈ તરફ ધ્યાન ખેંચતો અને
ઉપાયો સૂચવતો ત્રીજો કરાવ રા. જી. સુબ્રમન્ય
આચરે રજી કર્યો. તેમણે હજી કે, એક સમય એવા
હતો, કે ત્યારે હિન્દની વસ્તીની સ્થિતિ એટલી
બધી આળાદ હતી કે, વિદેશીય પ્રવાસીઓને
છર્ચ થતી, અને ત્યારે કલાઓ અને ઉદ્યોગો
આળાદ હાલતમાં હતાં. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ
ઇંગ્લાંડનાં વ્યાપારી લાંબને માટે લાણી છુટીને
હિન્દને ભ્રમ આપ્યો, ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપ્યું
નહિ અને ખેતીવાડીને ઉત્તેજન આપ્યું; જેથી
કરીને ઇંગ્લાંડનાં કારીગરીનાં ઉદ્યોગોને માટે હિન્દ
કાંથી ચાલે જતપન કરે; તે રાજ્યનીતિએ હિન્દી
ઉદ્યોગજી નિકેલન કાઢી નાખ્યું; અને તેનો
પોરસો સરકારને મળેલો છે, તેમણે તે ઉદ્યોગો
નાંખવી નેહળે. શું કરવામાં આવી રહ્યું છે?
કોલારની સોનાની ખાણો મુરોખીય મુશીબી
બંધાવવામાં આવે છે. દર વર્ષે ૨૦ કરોડ રૂપી-
આની દાંમતજી સોલું તેમાંથી નીકળે છે, જે
બીજાં દેશમાં લઈ જવામાં આવે છે, જ્યારે બીજાં
૨૦ કે ૩૦ વર્ષોમાં સંપૂર્ણ સોલું જાડી કાઢીને
લઈ જવામાં આવશે ત્યારે એમુરનાં લોકોને
માટે પત્થરો વિના બીજી શું રહેશે? સરકારે
હિન્દી ધનજી રક્ષણ કરવું નેહળે, તેને લઈ જવા
દેવું ન નેહળે. રા. ડાલાએ વેદાનિક સરોપન
અને વાલીમને માટે આપેલી સુદર બંધીસનો
ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો નથી. વળી, નાનાં
નાનાં ખાતામાં દેશમાં જે મુશી હવાલ છે, તેને
બેંકોમાં એકઠી કરવી નેહળે અને ઔદ્યોગિક
તથા ખેતીવાડીનાં કાર્યો માટે તેનો ઉપયોગ
થવો નેહળે.

માન. રા. ચેરશાલમે અનુમોદન આપ્યું
અને જરીબાઈના નિત્યના ભદ્રપ કારણ એમુર
લની આંજણી સર્ચ કરી. રા. એમ. કે. પટેલે
હિન્દનાં નાણાંના ઉપયોગ વિષે આર પ્રાપ્યો, અને
પ્રજાજલોકર્ષી કે, ૧૮ મી સદીની રાજાદત્ત

પરીશર પુજાની વાગ્યાસએ જતપન કરેલી
વસ્તીઓની : મળતાં સાંત પડી, ત્યારે સ્વિય
નિર્ણયક સભા પસંદ કરવામાં આવી, અને કોલેસ
મુખથી રહી.

દિન ૧૫. લાખ પાણીથી વધારે હીમતનું કાપડ-
છાંદમાં નિકાસ કરતું હતું. જ્યારે ૧૯ મી.
સદીના અંતમાં દિનમાં ૨ હેક્ટર ૮૦ લાખની
હીમતના રૂના કાપડની આયાત થઈ હતી. દિનની
હારીયરીઓના વિનાશથી દિન ગરીબ બની ગયું
છે. “દિનની આગમીઓએ અને અનિર્જન
વ્યાપારે મળીને આપણા હારીયર વર્ગની ખાતા-
ખરાબી કરી નાખી છે.” માન. શ. ગોહલદાસ
કે. પારેએ પણ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, બારે
સદેસુકને લીધે નમીન ખેડવા વિનાની પડતર
પડી રહે છે. કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

નમુનેદાર ગામેની આર્થિક સ્થિતિની તપાસ
કરાવવાના ઉદ્દેશના કુશળ સુમીચનના પ્રયત્નોને
માટે ચોથા કરાવમાં તેનો આશર માનવામાં
આવ્યો, અને તેની વિનિતિને બાંહેધરી આપી.
શ. છ. રાધવ આયરે તે રજી કર્યો, અને તેમણે
કહ્યું કે, વિશ્વસનીય હપ્તીલ અને આંકડાઓપરથી.
સંજ્ઞા લેવા કરી, સકાય તેને માટે, તપાસ કર-
વાની નરે છે. વળી પહેલાંની તપાસનાં
પરિણામે પ્રકટ કરવાની વિનિતિને તેમણે
અનુમોદન આપ્યું. મી. પીટર પોલ પોલ્લાઈએ
અનુમોદન આપતાં દિનમાં વારંવાર પડેલા
કુશળો તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું. શ. વી. આર. નાહ
અને શ. ભાઈસંકર નાનાલાઈએ વિરોધ અનુમો-
દન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં દિનની સંસ્થાનિકા તરફ
વધારે સાર્વજનિક ચલાવવાય તેને માટે પાંચમા કરા-
વમાં સરકારને વિનિતિ કરવામાં આવી, અને સર્વ
દિનનીઓનાં સદેવ કરવામાં આવતાં અસહ્ય અપ-
માનોનું પોતાના અનુભવપરથી શ. ડી. પી. કાકેરે-
આગ્રેહબ વર્ણન આપ્યું, “નહેર અને ખાતગી
કવન ઉભયમાં દિનનીને તિરસ્કાર કરવામાં અને
તેનું અપમાન કરવામાં આવે છે.” શ. કૃષ્ણ
આયરે અનુમોદન આપ્યું અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં
રહેનારા ત્રણ મહેમંદનો, સ. ગુલામ હસન.
મુઆખાન, શ. હાઇ મુલેમાન અને શ. હાઇ
સુમરે વિરોધ અનુમોદન આપ્યા પછી કરાવ
પસાર કરવામાં આવ્યો.

છત્રી કરાવમાં ૧૮૬૩ ના અગસ્ટના કાયદા
કામે અણગમે પડાવવામાં આવ્યો. શ. વિહલ

દાસ દામોદરદાસ કાકરસીએ તે રજી કર્યો, શ.
છ. સુભગ્ય આયરે અનુમોદન આપ્યું, અને
શ. સોરાબજી દારકાએ વિરોધ અનુમોદન આપતાં
કહ્યું કે, તેણે મિલ-કંચાએ મારી નાખ્યો છે;
તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

શ. એન. એમ. સમર્થે સાતમો કરાવ રજી
કર્યો; બ્રિટિશ સોલ્ડારનો પસાર વધારવાથી
દિનપર-મને ઓલે નાખવામાં આવ્યો હતો
અને દિનમાં રાખવામાં આવેલા બ્રિટિશ
લશ્કરમાં વધારો કરવાની સૂચના કરવામાં આવી
હતી, તેનો તેમાં તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો;
કરાવને માન. શ. શ્રીનિવાસરાવે અનુમોદન
આપ્યું, બાણ બેક્ટેનાથ સેને વિરોધ અનુમોદન
આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો, એટલે
રાંચેસ ચૂલતી રહી.

જ્ઞાને આપતાં શુદ્ધોને - વાણીઆઓની જેમ આટલા પૈસાની આટલી કેળવણી આપવાની પદ્ધતિ સ્વીકારવાની ફરજ પાડે, તેનો તિરસ્કાર કર્યો. અહીંયાં ધનવાન બાળકો કરતાં ગરીબ બાળકો શિક્ષણ મેળવવાને વિશેષ આગ્રહ છે. કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. ૨૭. સુગ્રમન્થ આચરે નવમો કરાવ રજી કરી, રા. તાતાના રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટને મદદ આપવાની સરકારને વિનંતિ કરી અને દેશના બિન્ન બિન્ન ભાગોમાં એવી સંસ્થાઓ સ્થાપવાની ભલામણ કરી. રા. કૃષ્ણ નાયરે તેને અનુમોદન આપ્યું, પંડિત મદનમોહન માલવીયે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પૌલીસ કમીશનમાં અનુભવી હિન્દીઓની સંખ્યા ઓછી હતી તેને માટે દસમા કરાવમાં શોક દર્શાવવામાં આવ્યો, રા. એસ. સિંહાએ કહ્યું કે, અધિકારીઓ શિવાય માત્ર બેઝ હિન્દીઓ તેમાં હતા, અને તેમાંનો એક તો અંગ્રેજોને હાથેશાં રાજ રાખવાનો ચલ કરનાર સી. આઇ. ઇ. છે, અને બીજો એક મહારાજ છે, જેમની અઘાપિ કસોડી કરવામાં આવી નથી. પૌલીસ વિષે પ્રભની ફરિયાદો કમીશન સમક્ષ મુકવામાં નહિ આવે તો સુધારા થશે નહિ. રા. કૃષ્ણાભાચારીએ અનુમોદન આપ્યું, રા. એન. એન. મિત્ર, રા. એમ. કે. પાંધે અને રા. એસ. બી. ભાગવતે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

અગીઆરમો કરાવ ન્યાયી અને કારોબારી ફરતે ન્યૂની પાડવા વિષે હતો, દિવાન બહાદુર અબ્બાસ સાહરલાએ તે પ્રેર્યું ધારણ કરીને રજી કર્યો, બાણુ અભિલાષરજી મુખર્જીએ તેને અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, ન્યાય સુધી તેનો અમલ કરીને સરકાર આપણને કંટોળા આપે જ્યાં સુધી તેની ચર્ચા કરવામાં આવે છે કંટોળાએ તે આથી શક્ય નહિ. તેને રા. રસ્તમ કે. આર. કામાએ અને પંડિત કે. પી. કાન્થ વિચારદે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

૧. ૨૮મો નવમી નવમી પદ કાલકાલ

સ્વરૂપાન મરાવનાર કાવેન્ટેડ સીવીલીઅનોર્ની નીમવાની પદ્ધતિનો સર્વથા યોગ્ય તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો. બાણુ ભેગેન્દ્રનાથ મુકરજીએ તે રજી કર્યો અને ન્યાયાધિરોના અજ્ઞાનતાં ઉદાહરણો આપ્યાં. રા. એ. એમ. અડવાણીએ અનુમોદન આપતાં એમાં વધારો કર્યો, અને રા. હરદેવરામ નાનાભાઇ હરિદાસે ફરિયાદ કરી કે, મદદનીશ સીવીલ ન્યૂન સમક્ષ ન્યાયશાસ્ત્ર અને સત્ય હકીકત નિરૂપયોગી છે; અમારે વિરોધ છે. પર આધાર રાખવો પડે છે, કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

અરીજો પરના અલ્પત વિષમ પ્રાંતમાં, મીઠા પરના દરમાં ઘટાડો કરવાનો પ્રશ્ન એકવાર ફરીથી તેરમા કરાવમાં ઉપાડાયો, રા. સી. વાય. ચિંતામણિએ કુંઠા અને જીરસાદાર ભાષણમાં તે રજી કર્યો, રા. એ. વી. દેસાઇએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, મીઠાની કીમત દર મણે રૂ. ૦-૧-૩ છે, અને તેટલા વજન પર રૂ. ૨-૮-૦ વેરો પડે છે. કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. વિસ્મયકરક એ છે કે, આ ચીજો આટલી બધી વેળા બતાવવામાં આવે, અને કાંઈ કાંઈ મળે નહિ. સ્વચાન્દ્ય લેગવતા દેશમાં એવી ફરિયાદો દર કરવામાં આવે.

એકવાર ફરીથી ચૌદમા કરાવમાં ભહેર નોકરીઓ વિષે હિન્દીઓની ફરિયાદો કાગેરો દર્શાવી. રા. ઇ. કે. રોકનાએ તે રજી કર્યો, રા. અબ્દુલ કાસીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

નોકરીની ઉચ્ચતર સાખાઓમાંથી હિન્દીઓના બહિષ્કારનું બીજું ઉદાહરણ આગમીઓ છે, અને રા. એવિંદરાવ આપાજી પાટિલે પંદરમો કરાવ રજી કરતાં કહ્યું કે, યુરોપીઅનોનો ભારે ખર્ચ ન હોય તો આગમીઓ પાછળ ઓછો ખર્ચ આવે, અને કસ્ટમરો દીકા કરી કે, હિન્દીઓ (આગમીઓમાં) મદદનીશ હલકટરો અને કલેક્ટરો બને પરન્તુ ટ્રાફિક ઇન્સ્પેક્ટરો નહિ. રા. એસ. એમ. પટેલે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. એમ. કે. પટેલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

૨. સોળમો કરાવમાં હિન્દી બતાવવા કાપક

પર એકસાઇઝ વેરાની ચાલુ કર્યાં - રા. ઈ. ઇ. વાચાએ કરી, અને તે વિષયપર ચોતે કરેલાં પહેલાંનાં બાપલો તરફ લક્ષ્ય મેંચ્યું. રોક મંગલ-દાસ ગિરધરદાસે અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સત્તરમે કરાવ મેડીટલ સર્વોચ્ચ વિષે હતો. તેમાં પૂર્વે માગેલા સુધારા માનવામાં આવ્યા હતા, અને ડૉ. એ. એલ્લરે સંકલ્પમને તે રજૂ કર્યો. ડૉ. જોસેફ જેન્નમીને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

લક્ષ્મીની ઉચ્ચતર જગ્યાએ દિન્દીએ માટે ખુદી મુકવાની અને લગ્નરી કાલેલેની સ્થાપના કરવાની સરકારને વિનંતિ કરતો અરાધમે કરાવ રા. એન. સી. ફેલ્ડરે રજૂ કર્યો. આ વિનંતિએ લાંબા સમયથી “રમખીયા” કરાવના ખુલામાં પડી રહી હતી, પરંતુ એકવાર ફરીથી ચોવાના પગપર ઉભી થઇને બહાર આવી, ડૉ. જોસેફ જેન્નમીને અનુ-મોદન આપ્યું અને તે પસાર.

પ્રમુખે ત્યારે પણ રમસીએ (બોમ્બેસમે) કરાવ, અને બ્રિટિશ કમિટી અને “ઉડીઆ” વિષે બીસમે કરાવ રજૂ કર્યાં અને તે પસાર કરવામાં આવ્યા. એકવીસમા કરાવમાં સર વિલિ-યમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીને આભાર માનવામાં આવ્યો, પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ થયેલા બાવીસમા કરાવમાં મી. એ. એ. લુખ અને રા. ડી. ઈ. વાચાને સેક્રેટરીએ તરીકે ફરીથી નીમ-વામાં આવ્યા, વળી બોમ્બેસીરામી કોમિસ મદ્રા-સમાં નક્કી કરવાનું જાણવતો ત્રેવીસમે કરાવ તેમજ રજૂ કર્યો.

પ્રમુખને આભાર માનવામાં આવ્યો, જેને પ્રત્યુત્તર આપતાં તેમજ એક સુંદર હાલદાર બાપલુ આપ્યું, અને કોમિસનું કાર્ય ઉપાધી લેવાની અને એ પ્રમાણે પ્રલની આસાએ સફળ કરવાની તરફ વળે તેમજ ખાસ વિશ્લેષિત કરી.

તેમના ઉત્તેજક ચબ્દોના તેમના કલ્પમાં રજૂમાર થતો હતો તે સમયે અરાધમી રાષ્ટ્રીય કોમિસ વિસર્જન થઈ.

કરાવો.

સાન્યકારિત.

૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૯૦૩ની

૧ થી નવસુઆરીએ દિલ્હીમાં .. રાજ્યશિક્ષક દરબાર લગવાને સમારંભ સમીપ આવતાં જવ તે અવસરે નામવર દુપાવંત સમાટ સંપ્રદાય એડવર્ડની તરફ આ કોમિસ ચોતાની માનપૂર્ણ રાજ્યશિક્ષા દર્શાવે છે, અને નમ્રતાપૂર્વક વિશ્વાસ રાખે છે કે, તે નામવરના રાજ્યમાં આખા સામ્રાજ્યમાં શાંતિ, આળાદાની અને સંતોષનો યુગ ફેલાયે, અને નામદાર મહારાણીના હંદેરામાં સમાયવાં અને દિન્દી પ્રજા ભેગ નામવર સમાટના દુપાવર્ણ સંદેશમાં યુનઃ આપવામાં આવેલાં વચનોનું ધીમે ધીમે પરંતુ સંપૂર્ણ રૂપિણલન કરવામાં ચાલશે.

કોમિસનો શોક.

૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોમિસના એક માટ પ્રમુખ રા. આર. એમ. સાધાની, અને બંદે બંદે પ્રકારે આ હેરાનાં હિતોની મૂલ્યવાન સેવાઓ કરનાર રા. પી. રંગીઆ નાવકુના મૃત્યુ માટે આ કોમિસ ચોતાને મોટા શોક દર્શાવવા હચ્છે છે.

મરીમાઈ અને ઉપાયો.

૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, દિન્દી પ્રલની મોટી ગરીબાઈ તરફ કોમિસ દિન્દી સરકારનું ધ્યાન ખેંચવા હચ્છે છે, જે, કોમિસના અશિષ્ય અનુસાર સ્વદેશી કલાઓ અને હારીગરીઓની અવનતિને, વર્ષો સુધી દેશમાં ચાલેલા ધનના સુસારને, અને અતિભારે કર અને ભારે મહેસુલની આંકણીને મુખ્યત્વે આશરી છે, તેથી લોકો અટકા બધા ગરીબ બની ગયા છે કે, ઉધકાળને પ્રથમ સ્થરા થતાં જ મોટી સંખ્યાને રાજ્યની મદદને આશ્રય જોળવાની ફરજ પડે છે. બીજા ઉપાયોની સાથે નીચેના ઉપાયો લેવાની કોમિસ જવાબલુ કરે છે:-

(૧) સ્પેશી કલાઓ અને મરીગરીઓનું વિકાસ અને યુનરફારને માટે અને નવા ઉદ્યોગો દાખલ કરવાને માટે રાજ્ય તરફથી અપાતા ઉત્તેજનનાં બાબદારિક પગલાં ભરતાં.

(૨) આખા દેશમાં મદદરતાં મધ્યસ્થ-ગોએ પારિભાષિક સાળાઓ અને કોલેજો સ્થાપવાની સરકારે દુપા કરવી.

(૩) કાયમની જામીનની વિષે હિન્દી પ્રધાનના ૧૮૬૨ અને ૧૮૭૭ ના જરીતાઓમાં જણાવવામાં આવેલી શરતો પ્રમાણે દેશના જે વિભાગો તેને માટે પરિપક્વ થયા હોય તેમાં તે કાબજ કરવી અને હજી હિન્દના જે ભાગોમાં કાયમની જામીનની કાબજ કરવી સરકારને અનિચ્છનીય લાગે ત્યાં મહેસુલના અતિ વધારામાં ધરાડો કરવો અને તેની પર ન્યાયી અડચણ મૂકવો.

(૪) જાહેર નોકરીની ઉચ્ચતર સાખાઓમાં દેશના બાળકોને વધારે સંખ્યામાં નીમીને દેશના ધનના ચૂસારાનો હમ્મો હમ્મ કટરોક ભાગ અટકાવવો.

(૫) ગામોમાં ધીરુધાનના જમની વધારે સારી વ્યવસ્થા કરવાને માટે અને મુકામલે રહેલી શરતોએ પેસાવાળા બેઠતો નાણા ઉછીતા મેળવી શકે તેને માટે બેઠતોની બેઠો સ્થાપવી.

આર્થિક ક્ષિતિની તપાસ

૪ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના નમુનેદાર ગામોની વિગતવાર આર્થિક તપાસ કરાવવાને માટે ઉચ્ચાડમાં દુબાળ યુનીયન જે પ્રવર્તે છે તેની કુલતાપૂર્વક દર કરવાની નોંધ લેવાતું આ કોંગ્રેસ ઇચ્છે છે આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે કાય રાખવામાં આવે છે તેમ આવી તપાસ કોઈ પણ પ્રકારે માત્ર તપાસનો શોખ પૂર્ણ કરવા જેવી નીવડશે નહીં પરંતુ હિન્દી રૂબરૂની સત્ય ક્ષિતિ યોગ્ય રીતે સમજવામાં તે અતિ હીમતી ઉપયોગની થશે, અને જે વિષય પર દમલા અનેક ગેરસમજૂતિઓ ફેલાયવી છે, અને જે સત્ય ઉપાયો યોજવાના કાર્યમાં આડે આવે છે તેમાંની ઘણી ગેરસમજૂતિઓ દૂર કરશે. કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જે તત્ત્વ દુષ્કાળો પછી આવી તપાસ અત્યંત આવરણ છે કેમકે તેથી મુકામલાને માટે બહુ ઉપયોગી આર્થિક હરીફત સરકાર સમક્ષ રજૂ થઈ શકે અને કોંગ્રેસ આશા રાખે છે કે, જે બાળતમાં હિન્દી પ્રધાન યોગતા નિર્ણયનો ફરીથી વિચાર કરશે.

આ સ બંધમાં કોંગ્રેસ માનપૂર્વક દહે છે કે, આ વિષયમાં જીવંતમાં જે સરકારી તપાસો

કરવામાં આવી છે, તેના પરિણામો પ્રસિદ્ધ કરવાની હિન્દી સરકારે કૃપા કરવી જોઈએ, આસ નીચે લેંડ્ડ ડફરીનના સમયમાં કરવામાં આવેલી તપાસ, જેમાંથી કેટલાક ઉતારા જ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા

૫ ઠરાવ નરનામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ દક્ષિણ આફ્રિકાના હિન્દી સંસ્થાનિકોની 'બીલી' ર્થાદો તરફ એ ચાર રૂપી હિન્દી સર ૧૨૬ ધ્યાન ખેંચે છે, અને જોઈને બેઠે દર્શાવે છે કે, બ્રિટિશ સંસ્થાનેનો સાદી જુસ્સો હિન્દીઓની વિરુદ્ધના કાયદાઓ ધગડવાને બદલે ત્યાંની નામદાર સમ્રાટની વફાદાર હિન્દી પ્રેમના વિરોધ હમ્મો લઈ લેવા માગે છે અને હાડમારીઓ વધારવા માગે છે ના હિન્દી સંસ્થાનિકોની કબુલ કરવામાં આવેલી રાજ્યભક્તિ અને ઉત્તમી લડાઈમાં તેમણે આપેની મદદ, તેમજ અત્યંત કઠાંટીની ધગલે બ્રિટિશ મહારાજા અને હિન્દે આપેલી મૂલ્યવાન સહાય જોતા કોંગ્રેસ અત્યંત કારણપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દી સંસ્થાનિકો તરફ ન્યાયી, સચાન, અને ઉનાર વર્તન ચકાવાય જેવી વ્યવસ્થા કરવાને હિન્દી સરકાર આવરણ વ્યવહારિક પદ્ધતિ ભરવાની કૃપા કરશે.

આ સ બંધમાં આ વિષય પર બેઠે પ્રતિનિધિ મંડળે હિન્દી પ્રધાનની યોગ સમયપર મુલાકાત લીધી હતી તેમાં તેમણે ખાત્રી ખાત્રી પતી કે, 'યોગ સમયપર જુર સરકાર પાડેલી છત્રી લેવામાં આવેલા પ્રદેશના હિન્દી સંસ્થાનિકો પર દમણા જે પ્રતિજ્ઞા નાખવામાં આવી છે, તેમની સખ્તાઈ દીવી કરવાને જલદી પ્રગતિ ભરવાની વિચારો આવે છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ સંતોષ દર્શાવે છે.

નાણા વિષય

૧ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૯૩ ના અવસાનના કાયદામાં રૂપીઆની હીમતમાં ૭૦ ટકાથી વધુ વિરોધ ફરિયાદ વધારો કરવામાં આવ્યો છે, જેનાથી નેટરૂટી દર મુખી માહત્તર રીતે સખા દર્શાવેલા વધારો થયો છે અને જેનાથી નવો વર્ષ સરકારને યોદી વેકેમો કાજ થઈ છે.

જ્યારે આ દેશના બેઝુતો અને બીજા ચીજો ઉત્પન્ન કરનારાઓ પર અત્યંત હાનિકારક, અસર થઈ છે તેની સામે એકવાર ફરીથી આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણગમો મજબૂત રીતે બતાવે છે.

સરકાર વિષયક.

૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ચાલુ વર્ષમાં બ્રિટિશ સોલ્ડારના ખજાનમાં વધારો કરવાથી હિન્દની મહેસુલ પર દર વર્ષે ૭,૮૬,૦૦૦ પાઉન્ડનો હાથમનો નવો બોલો પડે છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણગમો અત્યંત કારપૂર્વક બહેર કહે છે, અને નજીકના ભવિષ્યમાં દેશના બ્રિટિશ સરકારની સંજ્ઞામાં ઠરાવિત વધારો થશે એવો દાવા દિવો પ્રધાનતા તાલ કબજામાં છે તે વસ્તુ બધા દર્શાવે છે. ઉલ્લાસ, ત્રણ વર્ષોમાં દક્ષિણ આફ્રિકા અને ચીનમાં નોકરી કરવાને બ્રિટિશ સરકારની મોટી સંજ્ઞાઓ સંપૂર્ણ સહીસલામતી પૂર્વક એથી યેવામાં આવી હતી, તે ભોળા, હાલની બ્રિટિશ ફોજની સંજ્ઞામાં વધારો કરવાની દરખાસ્તમાં સ્પષ્ટ રીતે હિન્દી કર આપનારને દારૂ અન્યાય સમાવેશ છે, અને કોંગ્રેસ અતઃકરણપૂર્વક વિરોધ રાખે છે કે, કોતો તે દરખાસ્તને પડતી સુકવામાં આવશે અથવા તો બ્રિટિશ ખાનગી-માંથી તેને માટે અર્થ આપવામાં આવશે. જેણે વધારાના બ્રિટિશ સૈનિક રાખવા પડે તેના ન્યાયપૂર્વક અર્થ આપવો જોઈએ, એટલું નહિ પરંતુ વર્તમાન ફોજના અર્થનો ન્યાયબી ભાગ પણ આપવો જોઈએ.

૧૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કેટલાક કોર્પોરેશની સ્થાપનાથી ઉત્પન્ન કુટુંબના મોટાકા કુમારોને માટે સરકારી કારકીર્દી ખુલ્લી મુકવાને માટે લોર્ડ કર્ઝનની સરકારનો આજાર માનવા છતાં આ કોંગ્રેસ કહે છે કે, ઉલ્લાસ ચીનમાં વિમલમાં અને અન્ય વિમલોમાં હિન્દી સરકારે બ્રિટિશ મદદાસનથી નવલંકા સેવાઓ કરી છે અને રાજ્યમંત્રિ દર્શાવી છે તે ભોળા સરકારે કૃપા કરીને સરકારી નોકરીઓમાં ઉચ્ચતર જગ્યાઓ દિવના દેશીઓને માટે ખુલ્લી મુકવી, અને સરકારી કોલેજો સ્થાપવી, નવા હિન્દી સરકારમાં કમીશનર અને. બીજા-કમીશનર અધિકારીઓ

વરીકે, સરકારી, કારકીર્દીને, માટે હિન્દીઓને તાલીમ આપવામાં આવે.

કેળવણી.

૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, યુનિવર્સિટી કમીશનના રીપોર્ટમાં સેકન્ડ મેડ કોલેજો, અને લો (કાયદો) ના વર્ગો માટે નાખવાની દરખાસ્તોનાં વિષય વિષે હિન્દી સરકારે હમણાં સ્થાનિક સરકારો ભોગો એક સરકારી સેલ યોજાશે છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ તેમનો માનપૂર્વક આજાર માનવા હમણે છે, જેથી બહેર પ્રભતા મનમાં પેરી ગયલા ભયથી અંશતઃ નિવારણ થયું છે કે, કમીશનની ભવામ-લોનો અમલ કરવામાં બહેર અભિપ્રાયને યોગ્ય વળન આપવામાં નહિ આવે. કમીશનની છત્રી ભલામણોને માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત બીર બધ દર્શાવે છે, એનો સ્વીકાર કરવાથી તેના (કોંગ્રેસના) અભિપ્રાય અનુસાર ઉચ્ચતર કેળવણીનો પ્રચાર અટકશે, તેનું ક્ષેત્ર સંકુચિત બનશે, અને હમણાં યુનિવર્સિટીઓ ને પ્રકારનું મર્યાદિત સ્વાતંત્ર્ય લોગવે છે તેનો પણ ખરેખર નાશ થશે અને તેથી ઉચ્ચતર કેળવણીની બાબતમાં બ્રિટિશ સરકારે ગયા અર્ધા સૈદ્ધામાં મુકમપણે મદદ કરેલી સમજનીતિ ઉદઘાટનશે.

વિશેષ કરીને કમીશનની નીચીની ભલામણો સામે કોંગ્રેસ અત્યંત મજબૂત વાંધા ઉઠાવે છે:

(ક) અસ્તિત્વ ધરાવતી સેકન્ડ મેડ કોલેજોમાંની જમને ફર્સ્ટ મેડ કોલેજ બનાવવામાં આવે તે વિનાની સર્વ સેકન્ડ મેડ કોલેજોને નાશ કરવો, અને તબી સેકન્ડ મેડ કોલેજોને બાદાલી અપાવી બધ કરવી.

(ખ) સિન્ટ બિન કોલેજોને માટે સીનીયર ક્લીના બોલામાં બોલા દર નુકરી કરવા.

(ગ) અત્યાર સુધી સિન્ટ બિન યુનિવર્સિટીઓએ ને પંચે પ્રવ્રતિ કરી કોષ તે સ્થામાં ન લેતાં સમગ્ર દેશમાં એક પ્રકારનો અરવાસ-કમ સખી રીને હાજલ કરવો.

(ઘ) પ્રત્યેક પ્રાંત અથવા ઇલાકાની એક સેન્ટ્રલ હો કોલેજને હાથમાં સિસલુનો ઇનરો આપવો.

(૮) ૪૧^મ જાનની શાખાએને કાયદેસર
એક પબ્લીક હન્ડરૂકાનની મંજૂરી પર આધાર
રાખી બતાવીને સર્વ માધ્યમિક ફળવણીને માટે
ખરેખત પાવાના આપવાની રીત દાખલ કરવી.

(૭) અને રોનેટ અને સીડીકેને - સરકારી
બનાવી દેવી અને યુનિવર્સિટીને ન્યવદારિક રીતે
સરકારી ખાતાના રૂપમાં ફેરવી નાખવી.

૬. કસબ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસ
ધાર છે કે, શા તાત્કાળ જાનની સખાવન કરીને
હન્ડરૂકાન એક રીસર્ચ રવાનવા માથે છે,
તેને સરકાર તરફથી યોગ્ય સદાય મળવી જોઈએ
અને કોમેસનો મજબૂત અભિપ્રાય છે કે, દેશના
સિલ્ક સિલ્ક બાયોમાં એકી સદાયમાં ફરફાવી
જોઈએ.

પોલીસ.

૧૦. કસબ કરવામાં આવે છે કે, પોલીસ
કમીશનમાં તે વિષયના અનુચીતિ હિન્દી
મુદરશોની સખ્યા જોઈ છે, અને હિન્દી
સરકારના કસબ પરથી અને પ્રમુખના પ્રારબના
આપણુ પરથી માલુમ પડે છે તે પ્રમાણે તેની
તપાસવુ મેર મર્યાદિત છે, તેને માટે આ કોમેસ
ચોતાની ખેડની લાગબીની નોષ લે છે.

આ કોમેસ વળી ચોતાની નિશ્ચયાતમક પ્રતી-
તિની નેવ લે છે કે, નન્ય સુધારાઓની સાથે
નીમેના સુધા : નરવામાં નહિ આવે લા, સુધી
પોલીસ કાર્યસાધન બનશે નહિ

(૧) પોલીસ સર્વોચ્ચમાં ચઢતા હોદ્દાઓને
ગાર્ડિયો યોગ્ય લાયમતવાળા પુરોષો મેળવવા

(૨) પોલીસ સર્વોચ્ચમાં ચઢતા હોદ્દાઓપર
કેળવણી હિન્દીઓને મોટી સખ્યામાં નોમવા

(૩) 'હન્ડરૂકાન' (તપાસ કરનારા) અને
'હન્ડરૂકાન' (જેમણે રાખનારા) અધિકારીઓનો
દરજોને અને બલિધ્ય સુધારણા, જેથી કરીને ફળ
વણતા હિન્દીઓ સર્વોચ્ચ પ્રતિ આકર્ષાય

(૪) હલ્લા અમદાર હલ્લાઓ મેલરૂટ
અને પોલીસનો ઉપરી અધિકારી હોય છે તેની
ન્યાય વિષયક સખાઓ અને મેલરૂટો - પસને
સખો લઈ લેવા

કાયદા વિષયક.

૧૧. કસબ કરવામાં આવે છે કે, પડેલાની
કોમેસો સાથે સમત વધને આ કોમેસ હિન્દી
સરકાર અને હિન્દી પ્રમાનને વિનિતિ કરે છે કે,
ફાજલારી ન્યાયના વહીવટમાં ન્યાયી અને કારો-
બારી ફરજે બૂદી પાડતા માટે સત્તર ન્યાયદારિક
મગલા બરવા, જેની હમ્બનીયતા સરકારે વારંવાર
ફરીકારી છે આ સંબંધમાં કોમેસને જોઈને જે
માથ છે કે, તાબ કાયદાઓનું વલણ એવું છે કે
કારોબારી અધિકારીઓ પર અકુશ રાખવાને
ન્યાયાધિશી મંદળને કિતકર અને એવરન
અધિકાર લઈ લેવા, એટલું જ નહિ પરંતુ કારોબારી
અધિકારીઓને વિશેષ અને નિરકુશ અધિકારો
આપવા.

ફીલીલીઅન નગરો

૧૨. કસબ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસનો
અભિપ્રાય છે કે, વર્તમાન પદ્ધતિ હેઠળ હમ્બ
નગર, જેમ્બ-નગર, અને એસીસ્ટન્ટ-નગરની
ન્યાયાઓની થાળી મોટી સખ્યા ડોવન્ટેડ
સેવિલીટીઓને આપવામાં આવી છે, જેમને
સો રવામાં આવેલી અત્યંત મહત્વની અને નવા-
કારીની ન્યાયાધિશી ફરજે સતોપકારક રીતે અદા
કરવાને માટે આરંભક ખાસ કાયદાની તાલીમ
મળેલી હોવી નથી, અને કાયદાના જ્ઞાનની પૂરતી
ખાત્રી મળવી નથી, તે પદ્ધતિ હલ્લાઓમાં કુશળ
ન્યાયના વહીવટના ઉત્તમ હિનેને હાનિકારક છે,
અને મજકુર ન્યાયાઓને માટે તાલીમ પ્રાપ્તિ
વધીવેની નોકરી મેળવીને કાયદાના વહીવટમાં
કુશળતાનું ઉચ્ચતર ધોરણ પ્રાપ્ત કરવાને ઉપાયો
ચોળવાની શીઘ્ર આવરણતા છે,

ગીડા પરનો વેરા

૧૩. કસબ કરવામાં આવે છે કે, મીડા
ઉપર હમ્બલા બારે વેરા લેવામાં આવે છે તેની
સાથે કોમેસ મજબૂત અલગમેલ દર્શાવે છે, અને
હિન્દી જનસમૂહો પૂરત મીડું કાપરતા નથી,
તેને લીધે ઘણા નાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને
ફેલાય છે એમ હમ્બલા માલુમ પડયું છે તે જોતા
અને હિન્દી સરકારના હીસાબોમાં વર્ષો વર્ષ
મોટી પુરાતો માલુમ પડે છે તેથી કોમેસ
આજે કરે છે, કે મીડા પ્રતિ વેરામાં ૧૮૮૬ મા

જેટલો વધારો કર્યો હતો તેટલો ઘટાડો કરવાનો હમણાં કરવાની દિલ્લી સરકારે કૃપા કરવી.

લહેર નોકરી.

૧૪ ઠગવ કરવામા આવે છે કે પ્રેસિડેન્ટ, ખજાનાની કોમેસો સાથે સમત થઈને, એક વાર ફરીથી હડા શોધની નોંધ લે છે કે, લહેર નોકરીના કમીશનના પરિક્ષણથી આ દેશની પ્રતિબંધિત ન્યાયકારિક રીતે હાજર પણ સારો લાભ થશે નથી, અને મજબૂત અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, દિલ્લી સીવીલ સર્વિસ-એવી કે, સીવીલ, મેડિકલ, પોલીસ, એન્જીનીયરીંગ, તાર, જંગમ અને હીસાબ ખાતુ-ને માટે હરીફાઈની પરીક્ષા ઇસ્તામ્મા અને હિન્દમા બંને રજાએ લેવાની તારીખમા ૨ જુલાઈ, ૧૯૮૩ ના દિવસે આમના કરાવનો અમલ કરવામા નહિ આવે ત્યાં સુધી એ પ્રશ્ન સંતોષકારક સમાધાન શક્ય નથી. ઉત્તરમાં દરમ્યાનની સીવીલ સર્વિસ સિપયક દિલ્લી સરકારની રાજનીતિ તેમની ઉચ્ચતર નીમણુંકો પરથી દિલ્લીના દેશીઓના ન્યાયકારિક વહિવટ કરે છે, અને તેથી તે લહેર નોકરીના કમીશનની બતાવણીથી વિરુદ્ધ છે, એટલું જ નહિ પરંતુ દિલ્લી પ્રતિબંધિત પારવારે તાલે અને નાયસરોયોએ આપેલા વચનોથી પણ વિરુદ્ધ છે.

૧૫ ઠગવ કરવામા આવે છે કે, આગાહીને વહીવટ સરકારના લહેર નોંધકામની અદ્યતન સાખા હોવાથી કોમેસોને લેઈને એક ઉપલે છે કે સ્ટેટ તેમજ ગેરંટીડ આગાહીઓ પર ટ્રાફિક ઇન્સ્પેક્ટરો, ડીરેક્ટ્રીકટ ટ્રાફિક મુનિસ્ટ્રીએન્ટો, એમડેન્ટો વિગેરે ઉચ્ચતર નીમણુંકો પરથી દિલ્લીના દેશીઓના ન્યાયકારિક રીતે બહિષ્કાર કરવામા આવે છે, અને ૩ ૨૦૦ ની અને તેથી ઉપરની ન્યાયિક નિયમિત રીતે ફોલ યુસેપી-ઓને આપવામા આવે છે ઉચ્ચતર ન્યાયિકો પર યુરોપીઓને જ નીમણુંકો વ્યવસ્થા અલાવવાનો ખર્ચ કારે આવે છે, અને તેના બાબે જે દિલ્લી કર ભરનારાઓને ખર્ચે સ્ટેટ આગાહીએ જાવવામા આવી છે, અને જેમને ગેરંટીડ આગાહીઓની ઉત્તરની જોડા વેકવાની છે તેમની પર પડે છે. તેથી આગાહીનો વહીવટ કરકસરથી થાય તેની ખાતર તેમજ ન્યાયની ફર્યાદ હક

કરવાને માટે પ્રેસિડેન્ટ કહેવાની પોતાની ફરજ સમજે છે કે, આગાહી સર્વિસની ઉચ્ચતર સાખાઓમા લાયકાતવાળા દિલ્લીઓને નીમવાનો હુકમ કરવાની સરનાર કૃપા કરશે.

'કાપડ પરનો એકમાધક વેરો.

૧૬ ઠગવ કરવામા આવે છે કે, આ દેશના કારખાનામા ખનાવેલું કાપડ લેકેસાયરમાથી આયાત કરવામા આવતા કાપડના માવ સાથે કાપડ પણ પ્રકારે હરીફાઈ કરતુ નથી, તથાપિ તેની પર ડ્યુટીનો એકસાધક વેરો નાખવાથી વધારાના ઉદ્યોગને સ્વતંત્ર વિકાસ અટકે છે તે વાત બાબતે રાખીએ તો પણ તેથી કાપડોને મહાન અન્યાય થાય છે, અને જનસમૂહો વધારે ભડકે સ્વદેશી કાપડ વાપરે છે તેમને તેથી બહાર કાઢવાની વેક્ટરી પડે છે આ કોમેસો બહારના પૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, સરકાર આ બાબતની તરફેણમા વિચાર ચલાવશે અને જાહેર વેરો કાઢી નાખશે.

મેડીકલ.

૧૭ ઠગવ કરવામા આવે છે કે, આ કોમેસો અભિપ્રાય છે કે, લહેર પ્રતિબંધ, મેડીકલ સર્વિસ અને પ્રધાના, અને આર્થિક વહીવટના હિતની ખાતર આવરણ છે કે,

(૧) રૂપ એન્ડ સરકારી મેડીકલ સર્વિસ હોવી એક, તેની બે સાખાઓ હોવી એક એક યુસેપીય લગભરે માટે અને બીજી સંધાન રીતે અલાવવામા આવતી દેશી સરકારે માટે બે બીજી સાખામા દિલ્લી કોલેજોના એન્ડુએટોને નીમવા નથી રાખ્યે વધારે કરકસર થાય અને વધારે કાર્યસાધકતા મળે.

(૨) દેશની વિવિધ મેડીકલ સર્વિસની જિલ્લા અને સ્વતંત્ર મેડીકલ સર્વિસ તરીકે પુનઃ રચના કરવી એક, તેના પર્તમાનુ સરકારી સંબંધમાંથી તેને સર્વિસ રીતે નિરાળા હોવી એક અને સ્વદેશી જુડિના ઉપયોગને માટે થોડા કાળજી રાખીને દિલ્લીમા અને અન્ય મેડીસીના કુશળ પ્રધાતારીઓની નીમણુંકો કરવી એક/ઉત્તરમાં દરમ્યાનની મેડીકલ સર્વિસની સ્થિતિ અને સર્વિસ સુધારવાને માટે જે કરવામા

આપ્યું છે, તેમાં કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્વીકાર કરતાં આ કોમિશને અસિદ્ધાંત છે કે, ભરૂં નોકરીમાં અન્ય ખાતામાં તેટલી જ મુદતના નોકરો સાથે સરખાવતાં મદદનીશ સળંગે, અને હોસ્પિટલ એસિસ્ટન્ટની ફરિયાદોને સંપૂર્ણ દાદ મળવી જોઈએ.

પહેલાંના કસોટીનું સમર્થન.

૧૯. કસોટી કરવામાં આવે છે કે, પહેલાં કોમિશને સાથે એકમત થઈને આ કોમિસ મળજીત પણ કરે છે :

(ક) પ્રીવી હાઉસીસની જ્યુડીશીયલ કમિટી વિરોધ માન અને વિચાસનો ઉપયોગ કરે તેને માટે આવરણ છે કે, તેની ઉદારતા પૂર્વક યુનિયનના 'કસોટી, અને હિન્દી' અપીલોમાં કામ લેવાને માટે જ્યુડીશીયલ 'કમિટીના લોડ' તરીકે પ્રખ્યાત હિન્દી વકીલો નીમવાનો સમય પરિપક્વ થયો છે.

(ખ) સરકારના વસવાટ કરીને નિરૂદ્ધો સુરોપીય અને યુરોપીયન નોકરોને અપાત્ત હિન્દી આમલના બદલાયેલ 'કમિસ' બંધ થઈ જાય છે.

(ગ) હાથીવારમાંથીના કાયદાના નિયમોમાં એવો ફેરફાર કરવો જોઈએ કે, ધર્મ, જ્ઞાતિ અથવા વર્ણના ભેદ વિના હિન્દના સર્વ રહેનારાઓને અથવા અતિથિઓને તે એક સરખી રીતે લાગુ પડાય; જ્યાં જ્યાં જંગલી પશુઓ નિયમિત રીતે મનુષ્યની હાજરી, દોરડાંક અથવા પાકનો નાશ કરતાં હોય ત્યાં ઉદારતા પૂર્વક પશુઓના આપવા; અને નવા નિયમો અનુસાર પુરવાના હાજરી સુધી થાય એવા બનાવવા, ફરિયાદોની સંખ્યા બંધ થાય તો તે રૂઢ થઈ શકે, અને જે પ્રાંતિક હકુમતમાં તે અપવામાં આપ્યાં હોય તે આખી હકુમતમાં તે (પરવાના) ચાલવા જોઈએ.

(ઘ) મેટ્રિકલમાં સ્વયંસેવકો બનવાની પદ્ધતિ છે તેવી પદ્ધતિ મોટા પાયાપર હિન્દની પ્રાંતમાં હાજર કરવી જોઈએ.

(ચ) પંજાબમાં હાઈકોર્ટ-એફ જ્યુડીશીયલ સંસ્થાઓ.

(છ) એન્જીનેરિંગ સર્વિસની યુનિયન રચનાની શોધના, તે સર્વિસની ઉચી જગ્યાઓએ હિન્દના દેશીઓને આધાર સુધી હાજર કરવામાં

આપ્યા છે, તેમાંથી તેમને, ઇન્સ્ટ્રુક્ટર્સમાં ફગવાયલાં હોય તે સુધી, જલ્દિ કાર કરે છે તેથી, તે યોજના એવી રીતે ફરીથી કરવી કે એન્જીનેરિંગ સર્વિસની ઉચી જગ્યાઓએ હિન્દી એન્જીનેરોને હાજર કરવાની સરજાઓ મળે.

(જ) કુપર્સ ટીલ કોલેજમાં હિન્દના જે દેશીઓ ઉપરાંત વિરોધ દેશીઓને હાજર ન કરવા, એવી હદ બાંધવાનું હિન્દી પ્રધાનમંત્રી કાર્ય ૧૮૩૩ ના ૧' કાયદાના સ્પષ્ટ શબ્દોથી અને નામદાર મહારાણીના કૃપાવંત ટિપ્પણી વિરુદ્ધ છે.

(ઝ) જે અસાધ્યોમાં અને જે શુદ્ધાઓને જ્યુરી સમક્ષ કામ ચલાવવાની પદ્ધતિ હમણાં લાગુ પડતી નથી, ત્યાં તે લાગુ પાડવી, અને જ્યુરીના સુકાદા ઉપરના ગણવા.

(ટ) ફોર્મલરી કામ ચલાવવાની રીતના કોડમાં એવો ફેરફાર કરવો ઇચ્છનીય છે કે, જે આરોપીઓ હિન્દના દેશીઓ હોય તેમને એવી માનણી કરવાનો હક્ક મળે કે હાઈકોર્ટમાં જ્યુરી સમક્ષ ચાલતાં કામોમાં અને એસેસરો સમક્ષ ચાલતાં કામોમાં કમમાં કમ જ્યુરીનો અથવા એસેસરોની અર્ધી સંખ્યા હિન્દના દેશીઓ હોવા જોઈએ.

(ડ) જંગલ ખાતાની ખાખરમાં બિન બિન પ્રાંતિક સરકારોએ ધોડા વર્તમાન નિયમો જંગલ સંસ્થાના ઉદ્દેશો દર્શાવવાના હેતુથી ૧૮૯૪ માં કરવામાં આવેલા હિન્દી સરકારના કસોટી વિરુદ્ધ છે અને હિન્દનાં ગામોમાં રહેનારાઓનાં લાભની ખાતર ઉપલા કસોટીને અનુસરીને તે નિયમોનાં લાગુ કરવાનો અવરજાવ છે.

કોમિસનું કાર્ય.

૨૦. કસોટી કરવામાં આવે છે કે, કોમિસને અસિદ્ધાંત છે કે, પોતાનાં કાર્યની ફેરફાર માટે આવરણ છે કે, તેની સાથે મળીને કાર્ય કરનાર એક કમિટી લંડનમાં હોવી જોઈએ, અને પોતાનાં અસિદ્ધાંતોના પ્રચાર કરવા એક સાપ્તાહિક લંડનમાં પ્રસિદ્ધ કરવું જોઈએ, અને આ કોમિસ કસોટી કરે છે કે, તેની ચિટિસ કમિટી હમણાં જે સ્વરૂપમાં છે તે સ્વરૂપમાં, અને તેનાં તરફથી

પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલું “ઈડીઆ” નક્ષાવર્ણ અને ચાલુ રાખવાં બેઠાં, અને નીચેની યોજના પ્રમાણે ખર્ચની રકમ ચેળવવી:

“ઈડીઆ” ની ૧૫૦૦ નકલો બંગાલને, ૭૦૦ નકલો મદ્રાસને, ૨૦૦ નકલો વાયબ્રા-તોને, ૫૦ નકલો અયોધ્યાને, ૧૦૦ નકલો પૂર્ણ-ખને, ૪૫૦ નકલો વરાહ અને મધ્યપ્રાંતોને અને ૧૦૦૦ નકલો મુંબાઈને આપીને ૪૦૦૦ નકલોને ફેલાવે કરવો. વાર્ષિક લવાજમને ૬૨ રૂ. ૯ શખવો.

નીચેના શુદ્ધ્યોનાં નામ જે મંડળોના નામ સામે લખવામાં આવ્યાં હોય તે મંડળોના તેમને સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે, અને અનુક્રમે તેમના મંડળને “ઈડીઆ” ની જોડેલી નકલો આપવામાં આવી હોય તેને માટેની નીક્ષતી રકમને માટે તેમને જવાબદાર ગણવા; અને જે ઉ માસિક હફતામાં નાણાં અગાઉ આપવાં. (નામો માટે જુઓ ઠરાવ ૨, અસાદમી કોંગ્રેસ.)

“ઈડીઆ” અને બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચની બાકીની રકમ ચેળવવાને માટે અધિક પ્રતિનિ-

ધિએ હમણાં તે આવે છે તે ઉપરાંત રૂ. ૧૦ ખાસ પ્રતિનિધિ લવાજમ તરીકે આપવા—આનો અમલ ૧૯૦૨ થી થશે.

કોંગ્રેસને ઉપકાર.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કોંગ્રેસ કમિટીના અન્ય સભ્યોએ ચાલુ વર્ષમાં દિન્દીની કરેલી સેવાઓ માટે આ કોંગ્રેસ તેમના અત્યંત કૃતજ્ઞતા-પૂર્વક આભાર માને છે. [અને જુઓ ૪૮, અને (૧૮.)]

સામાન્ય.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ પી. એ. એ. હુમ સી. બી. ને જનરલ સેક્રેટરી અને મી. ડી. ઇ. વાચાને સંયુક્ત-જનરલ સેક્રેટરી ફરીથી નીમે છે.

૨૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, એગ્રી-સમી દિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ નાતાલ પછી ૧૯૦૩ આ મદ્રાસમાં મળશે.

ઓગણીસમું પ્રકરણ.

ઓગણીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

એક વાર ફરીથી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં મળી. તેમનામેળેમાં 'વસન્ત ઉદ્યાનમાં' સગસગે ૬,૦૦૦ બેઠકો 'વાળો' એક 'વિરાળ' મંડપ હશે કરવામાં આવ્યો હતો. ઓગણીસમી કોંગ્રેસની બેઠક ૨૮, ૨૬, અને ૩૦ મી, ડીસેમ્બર, ૧૯૦૩ ના દિવસોએ મળી હતી, અને ત્રીજી ઔદ્યોગિક પ્રદર્શન તેની સાથે કરવામાં આવ્યું હતું, અને તે મહેસુરના તંત્રી મહારાજાએ ૨૬ મી ડીસેમ્બરે 'અર્ધ' સંકલ્પ હતું. પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા પંચદશ હતી, ને નીચે મુજબ હતી:

મદ્રાસ	૩૮૩
મધ્યપ્રતિ, વરાહ,	
સીકંદ્રાબાદ અને	
ઉદ્યાબાદ	૧૮
બંગાલ અને આસામ.	૪૭
મુંબાઈ	૭૬
સંયુક્ત પ્રતિ.	૮
પંજાબ	૫
બ્રહ્મદેશ	૧

૫૩૮

આપણે બ્રહ્મદેશના પ્રતિનિધિનું પ્રથમ દર્શન કરીએ છીએ, પરંતુ આ વર્ષે સીધે પોતાને પ્રતિનિધિ મોકલ્યા ન હતા.

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ નવાબ સેયદ મહમ્મદ સાદબ બહાદુરે પ્રતિનિધિઓનું સ્વાગત કર્યું, અને હોર્ડ સ્ટેન્લી કોફ્ટ અંદરૂબા અને શમનદના રામના મુલુથી કેમિસને ગયલી ખોટની વાત જણાવીને તેમણે કહ્યું કે, મહોમ્મદના અને હિન્દુઓનાં રાજકીય હિતો સમાન છે, અને પોતાના દેશના બહાને માટે તેમણે અંતઃકરણ-

પૂર્વક એકસંપ કરવો જોઈએ. કેટલાકે રાજકીય ચળવળની નિંદા કરે છે, પરંતુ "રાજકીય પ્રકરણ સામાજિક સુખનું સાધ છે," અને રાજકીય હાર્દમાં ભાગ લેવામાં આપણે પ્રિટિશ પ્રભુએ 'ખતાવેલા' હાખલાનું અનુસરણ કરીએ છીએ. ક્રીક ટર્ફ અધીરાઈ ખતાવવાને દોષ અધિકારીઓમાં સામાન્ય રીતે લેવામાં આવે છે; તથાપિ જેની આવરણતા હોય તે ખતાવવા

માણુ લાલ મોહન ઘોષ.
ઓગણીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

આપવાની આપણી ફરજ છે, અને પ્રભુની છાત્રી વિધાયક અને રાજકીય ગુલામગિરીમાંથી તેમને મુક્ત કરવાનું જોઈએ. સ્વરાજ્યનો પાયો નાખવાના હોર્ડ રીપનના હાર્દનું તેમણે સ્મરણ કર્યું, અને સૂચના કરી કે, તેમણે એક આંશ હતું કર્યું જોઈએ.

માન. શ. પી. કિમ. મહેતાએ ખાણુ લાલ મોહન ઘોષની પ્રમુખ તરીકે ચૂંટણી કરવાની દરખાસ્ત

ગ્રહી અને તેમની મહાન શક્તિઓની પ્રશંસા કરી. મી. વાડલી મોર્ડને અનુમોદન આપ્યું. માન. પાંડિત એમ. એમ. માલવીયાએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને દાનકોટી નાખતી તાલીઓની ગળનાથી દરખાસ્તને વખણી લેવામાં આવી.

પ્રમુખે કહ્યું કે, જો કે કેટલાંક વર્ષોથી રાજકીય પ્રકરણમાં મેં સક્રિય ભાગ લીધો નથી, તથાપિ હું રાજકીય પ્રયોગોને વિચાર કરતો આવ્યો છું, ખતવા બનાવોને દષ્ટિમાં રાખ્યા છે, અને કદાચિત્ સપ્તમે વખતે હું બોધ્યા કરતો હોત તેના

કરતાં આ પ્રમાણે ધીમે ધીમે પરિપક્વ થયલા અભિપ્રાયે અધિક મત્સ્યવાન જાગરો. બ્રિટિશ રાજ્યના વિકાસમાં હોઈ કઈનને લાગ્યું હતું કે તેમાં ધરદરના હાથ છે, અને હલ્કું હતું કે, દરેક કબુલ કરશે કે તે પોતાના બહાને માટે છે. પરંતુ રાજ્યકર્તા વર્ગો અને નવસમૂહોના અમણીઓ ખાતે વારંવાર ધરદર નામ દે છે.

આપણા પોતાના દેશની વાત જોઈએ તે, જો કે આપણામાં એવો એક ખણ નથી કે જે બ્રિટિશ સરકાર તરફ અત્યાચારપૂર્વક રાજ્યમક્તિ ધરાવતો ન હોય, તથાપિ સરકારનાં કાર્યોની દીક્ષા કરવાના બ્રિટિશ પ્રભાના નિરાકર હકનો હાથો કરતા આપણે આપણા રાજ્ય-કર્તાઓને માનપૂર્વક પ્રશ્ન ન પૂછીએ અને આ સંબંધમાં સિન્ન સિન્ન અંગે રાજકીય પ્રશ્નોમાં હું એ જણતો નથી—આપણે પ્રશ્ન ન પૂછીએ કે, જે રાજ્યનીતિએ ધણાં વર્ષો ઉપર આપણા સ્વદેશી હોદ્દાઓને મારી નાખ્યા, જેણે માત્ર યોગ્ય સમય ઉપર અને ઉદારપદના રાજ્યતંત્ર હેઠળ શરમાયા વિના આપણા રૂના કાપડપર એકલાઈક વેશ નાખ્યા, જે ફર વર્ષે ૨ કરોડ પાઉંડ મુદી આપણી સંપત્તિ મક્કમણે ચૂસી લે છે, અને જે આપણા બેહુતોપર બારે બોલ નાખીને પૂર્વના સમયમાં નહિ જણેલા એવા દુઃકાળો વારંવાર પડે છે, તેમની ફાજલતા અને સંખ્યામાં વધારો કરે છે, તેના સંબંધમાં આપણે એમ માનવાનું છે કે, અનેક સરકારી વહીવટનાં કાર્યોએ તે પરિણામો ઉત્પન્ન કર્યાં છે, તે શુભેચ્છક ધરદરે સીધી રીતે પ્રેર્યાં હતાં ? ”

હોઈ કઈનના દિલ્હી ફરખારમાં પુષ્કળ બોલ્યાં અર્થવામાં આપ્યાં હતાં, હિન્દી રાજ્યો તરફ અપમાનમય “વર્તન ચલાવવામાં આવ્યું હતું, “બ્રિટિશ સરકારમાં તેમણે પૂર્વે કદાપિ નહિ જણેલું એવું તેમનું અપમાન કરવામાં આવ્યું હતું.” અને હિન્દી પ્રેક્ષકો “હિન્દીઓ અને યુરોપીયનો તરફ ચલાવવામાં આવેલા સિન્નસિન્ન વર્તનના કટુ સ્મરણપૂર્વક” પાછા ફર્યા હતા, એ દુઃખિત વિધવાની વહવાએ ચૂર્ચા કરી. તે નિર્ભાગી સમારંભે હોઈ કઈન વરદના અણુગ-માની, લાગણી વીર જનાની હાલી, મુશ્કેલી કહ્યું :

“આપણે ફરખાર્ય ગ્રામવતી પ્રભા નથી, અંગે પ્રભાની માફક મત આપવાની તૈયારી એવો મત આપીને એક રાજ્યતંત્ર બદલીને બીજું ચેલવવાને આપણે સમર્થ નથી. બ્રિટિશ પાલો-મેન્ટના ન્યાય પર આપણે સંપૂર્ણ આધાર રાખવો પડે છે; કેમકે દુર્ભાગ્ય અવસ્થા સત્ય વાત છે કે, જેમ જેમ સમય ન્ય છે, તેમ તેમ આપણી હિન્દી નોકરસાદી લેહપ્રિય વિચારોની પકિતમાં આવવાને બદલે : અધિકારીઓ અસહાયમુદિ દર્શાવતી દેખાય છે. નવારે દેશમાં દુઃકાળ અને ખેતિગ વ્યાપી રહ્યાં છે, અને પ્રકુલ કલ્પના મોજ માણનારો લગભગ સાંભળી શકે એટલે ફર સમગ્ર પોતાની પાંખો ફેલાવી રહ્યા છે, તે સમયે કુઝાડ અથવા કાંસ અથવા યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં કોઈ પણ રાજ્યતંત્રે એક ખાલી દેખાવ પાછળ નાણાંની મોટી રકમોનો બચ કરવાનું સાદસ કહ્યું હોત, એમ શું તમે ધારો છો ? શુદ્ધતા, વર્તમાનપત્રોમાં અને વ્યાખ્યાન પીઠ પર આપણા સર્વ જલેર પુરેલા અને પ્રતિનિધિઓના લગભગ સાર્વદેશીય અણુગમાની નિરૂદ્ધ દિલ્હીમાં મોટા રાજકીય દેખાવ કરવામાં આવ્યો ત્યાર પછી એક વર્ષ વહી મળ્યું છે. તેમણે શા માટે અણુગમે દર્શાવ્યા હતા ? શુદ્ધતાકાળે રાજ્યાભિષેક જનવવાનો ઇસરો રાખવામાં આવ્યો હતો, તેમની તરફ રાજ્યમક્તિનો તેમનામાં અજાણ હતો, તેથી તેમણે અણુગમે દર્શાવ્યા ન હતા, પરંતુ તેમને લાગ્યું કે, જો તે નામદારના પ્રધાનોએ પોતાની ફરજ જાળવી દોત અને હિન્દમાં પોતાની દુઃકાળ ખીલત પ્રભાની રૂબરૂગાન બદાવ્યા નિભાવી વાત તેમની સમક્ષ પહોં દોત તો દુઃખી મનુષ્યોને માટે સહાયમુદિ ધરાવનાર તે નામદારે પોતે જ આ દેશમાં બધે જરૂરી પ્રભામાં આવો આરંભપુક્ત દેખાવ કરવાની પોતાના પ્રતિનિધિઓને પ્રેમ મનાઈ કરી દોત, તથાપિ આપણા અણુગમા તરફ દર્શક કરવામાં આવ્યું, અને અર્ચની કાંઈ પણ ફરકે કર્યા વિના મોટા તમથો જનવવામાં આવ્યો. પોતે બધે તેટલા ઉચ્ચ હોદ્દા પર હોય, તે છતાં નવારે મનુષ્યો ખીલ લેકાનાં નાણાંનો ઉપયોગ કરતા હોય છે. એ પોતાનાં કાર્યોને માટે નવારે તેઓ વ્યાવહારિક રીતે કોઈને મળુ જરૂરદાર હોતા

નથી. ત્યારે આવી (નાણાં ખર્ચવાની) પ્રજાસત્તાની દરેકાં, આશા રખાય છે.

આપણે સર્વને પરીચય છે કે, નાણાં વિષયક ઉદ્બળ જરૂરે, સિલ્ક સિલ્ક અને કેન્દ્રીક વેળા અત્યંત, અણુપાણી મથાણાં હેઠળ એવી રીતે વહેંચી નાખે છે કે, આવા દેખાવનો કુલ ખર્ચ દરેકે થયો તે ચોખી કાઢવામાં સામાન્ય મનુષ્યને ધણી મુશ્કેલી વેઠવી પડે, છ; પરંતુ તે ખર્ચના અંદાજમાં તથા ભથ્થેને થોડા લાભ વધારે કે ઓછા મળે પરંતુ એટલી વાતની તો ના પાડી શકાયો નહિ કે, કિંદી દરબારના સંબંધમાં જે પ્રચંડ રકમનો વ્યય કરવામાં આવ્યો તેની અર્ધી રકમ પણ દુષ્કાળમાં શક્ય આપવાને માટે આપવામાં આવી હોત તો, ભૂખમરાને, ક્ષીણ મૃત્યુ પામેલાં લાખો, પ્રાણો, જીવો અને બાળકોને બચાવવાનું તે સાધત થઈ પડી હોત. "

પ્રક્રમે પછી દિંદી પર અનિર્જન વ્યાપાર અને ન્યાયી વ્યાપારની શી અસર થાય એ પ્રશ્નની ચર્ચા કરી, મી. ચેન્નરસેનની યોજનાની સંખ્યા દીકા કરી, અને દિંદીની વધતી જતી ગરીબાઈનાં કારણોદ્ધાર પૃથક્કરણ કર્યું. અરાજકતાનો નારા કરવામાં આવ્યો છે, " પરંતુ ઉપરે 'સુદ્ધી અને અરાજકતાથી લાખો જીંદગીઓનો નારા થાય અથવા' દુષ્કાળ અને ભૂખમરાથી એકાદ યશિલામ આલે એમાં સ્વસ્થ વર્ણવત જ છે, " ત્યાર પછી દરેકની ખર્ચાળપણનો બિલ્લો, ન્યાયનો ગેર વહીવટ, અને યુરોપીઅનો તરફથી દિંદીઓના અંગ ઉપર અલાપાત્ર ગેરવર્તન, 'અને કાઠ મેળવવાની અસહ્યતાના પ્રશ્નો ચર્ચ્યા, અને કહ્યું કે, ત્યાં દિંદીઓ પર અત્યાચારના શુલ્કોનો કરવામાં આવતા હોય ત્યાં પાર્લામેન્ટ પ્રમ-ઉપાદી હિ નહિ તો ન્યાય મેળવવાની અને આશા નથી. " લેટ દે દેસ્ટ " ('પકડવાનાં વૉરટો ') ને ૧૭૮૬ માં કાન્સમાં કાઢી નાખવામાં આવ્યાં હતા, પરંતુ અહીંયા ૧૮૧૮ માં દાખલ કરવામાં આવ્યાં છે, અને તે માત્ર ધોથી પર નામનું 'અસ્તિત્વ ધરાવતાં નથી, કોડા' સમય ઉપર આપણને એક રાજ્યદ્રોહનો કાયદો મળ્યો છે, અને આ વર્ષે લૉડે કર્ઝને આપણી મુશ્કેલી

ઓફીશલ સીક્રેટસ બીલ (અધિકારીઓની શુધ્ધ વાતો વિષેનો ખરડો) રૂપી ગોળો નાખ્યો છે, જેની રૂપે આરોપીનો અપરાધ સાબીત કરી આપવાને ફર્વાદી પક્ષ (ફાજદારી કામમાં) ને જીતવાની આપવાની માફી મળે છે, અને આરોપીને માથે પોતાની નિર્દોષતા સાબીત કરવાનું રહે છે; એવી રીતે સપ્લુ' સુપરેલ્ડ' ન્યાયશાસ્ત્ર ઉલટાઈ જાય છે. વિધાનાં કેન્દ્રસ્થ-જોને સરકારી બનાવી દેનાર યુનિવર્સિટી ખાડા પર સંખ્યા દીકા કરવામાં આવી, ત્યાર પછી ફેરવવાત મફત પ્રાથમિક ફેળવણી માટે વિનવિ કરવામાં આવી, ' અવળા અને પ્રતિકારક મદ્રાસ યુનિવર્સિટી ખરડા ' નો તિરસ્કાર કર્યો, દિંદી ઉદ્યોગોના હાલો વિષે આમલ કરવામાં આવ્યો અને અંતે ઉત્તરાંમાં ફરોવાયથી કેટલીક સહાય-લુતિ માટે અને દિન્દુઓ અને મહોમદનો વચ્ચેના એક સંપર્ક માટે આનંદ ફરોવામાં આવ્યો.

આ પ્રમાણે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના પ્રક્રમે કરેલાં અતિ સુદર વ્યાખ્યાનોમાંનું, એક વ્યાખ્યાન સમાવેશ થયું, કોંગ્રેસની સર્વ શ્રેયવણીઓ હતાં; લૉડે કર્ઝનેની રાજ્યનીતિ જે ભથ્થે બળપૂર્વક જેથી આણતી હતી તે આમાથી ભથ્થાં વધતાં જતાં ચિન્હો વાયકાએ સારી રીતે લક્ષમાં રેવાં; હમનથો અસાંતિ જન્મ પામી; વૉરટોની નિંદા પહોંતિ હેઠળ કોઈ મનુષ્યની સ્વતંત્રતા સુરક્ષિત ન હતી, તેથી સામાન્ય અસહીપ્રલામતીની લાગણી જન્મ પામી; સુધારો નહિ થાય એવી મનુષ્યોને નિરાસ આપવા લાગી, અને શુભ મંડળીએ રચાઈ. કોંગ્રેસના પૈકાર તરફ દુર્વૃત્ત કરવામાં આવ્યું, અને તેના અગ્રણીઓ ધરપકડની હાથા હેઠળ જીવન ગાળવા લાગ્યા. કર્ઝની રાજ્યવર્તન વિરુદ્ધ પ્રતિવર્ષ કોષ અને શુસ્સો વધતાં જતાં જેમાંનાં હતાં

વિષય નિર્ણાયક સભાને બાહ્યલી અપાયા પછી તે કિવસે કોંગ્રેસ યુલ્લી રહી

બીજે દિવસે પ્રારંભમાં લૉડે સ્ટેન્ડી બોર્ડે એકંદરો, મી. ડાલહુ. એસ. કેપન અને રામનંદના રાજન્યા. મૃત્યુથી દિંદીને બચી બોટ મારે રોક

દર્શાવવામા આવ્યો પ્રમુખપદથી ઠરાવ રજુ કરવામા આવ્યો અને હમા યદને સાતિથી તે પસાર કરવામા આવ્યો

બીજે ઠરાવ રા ડી ઈ વાચાએ રજુ કર્યો, જેમા બહેર નો રીની હમ્બટર જગ્યાએમાથી હિન્દીઓના બહિષ્કારના અન્યાયથી થયી હતી સાગણી દર્શાવવામા આવી હતી

નૂદી નૂદી સર્વોચ્ચસના તેમણે કટલાક બહુવા ચોગ્ય આકારે આપ્યા, જે પરથી માલુમ પડે છે કે વિદેશીઓ પ્રથમ સ્થળે હિન્દીઓના બહિષ્કાર કરે છે, એવા પ્રચારની જગ્યાએ દેશના લોકોને મટે સખીને સારા પગારની જગ્યાએ થોડે રાખે છે, જે વસ્તુસ્થિતિ કાંઈ પણ સુધરેલા દેશના સ્વમાનને મટે નહીં છે ' ભાખરીઓમા યુરોપીઓના ભાગ પડાવે તેને મટે આને બડબડના નથી, પરંતુ' ચાલે રા,

૧ હિન્દી સરમારજી સવે ખાતુ—૧૩૦ અધિ-
કારીઓ પગાર ૩ ૩૦૦ થી ૨૦૦૦ રૂ વડે ૩૦૦
ના પગારના બે હિન્દીઓ

સરકારી તાર ખાતુ—ખાવન જગ્યાએ
૩ ૫૦૦ અને વધારેની, રૂન એક હિંદી

ઈંગ્લિશ તાર ખાતુ—૩ ૫૦ થી ઉપ
રના પગારના ૧૩ અધિકારીઓ, એક પા
હિન્દી નહિ

કંસાળ ખાતુ—૩ ૫૦૦ થી ઉપરના પગાર
રના ૬ અધિકારીઓ એક પણ હિંદી નહિ

પોસ્ટ ઓફીસ—૩ ૫૦૦ થી વધારે પગાર
વાળા ૧૦ જણમા મધ્યે વધે કમ્પ એક હિન્દી
અને તે સીવીલ સર્વિસમાનો હોતો

હોમિયોપાથ સર્વિસ—૩ ૫૦૦ થી વધારે પગાર
વાળા બે અધિકારીઓમાથી એક હિન્દી

બોટનીંગ સર્વિસ—૧૦ નહિ
પરદેશી ખાતામા—એવા ૨૨ અધિકારીઓ-
માથી રૂન ૩ હિન્દીઓ

મીઝીલ્—૨૨ અધિકારીઓ છે, જેમાનો એક
પણ હિન્દી નથી

નાણા ખાતુ—૫૬ જણને ૩ ૫૦૦ થી વધારે
પગાર મળે છે, તેમાથી ૧૪ હિન્દીઓ છે.

વચનો અને દંડરાઓનો અભાર કરીને
વધારે મોટી અને ઘણામા ઘણી ભાખરીઓ
યુરોપીઓના આપવામા આવે છે અને
વધારે નાની અને એવી ભાખરીઓ કાળા
લોકોને આપવામા આવે છે તેને મટે આને
બડમડીએ હીએ, અને મજબૂત ર્થોદ કરીએ
છીએ."

" સરકારના આસરે વિદે રાદા કરવાની
આપણને છુ નથી, પરંતુ સરમાર તેમ કરે અને
ચોડા ફિવસો થર લોડ' કર્જને અત્યંત અન્યાય
પૂર્વેક રા ગોખલેને ઉપાવલ આપ્યો તેમ મમે
તેટલી હદ સુધી કરે, એનો અર્થ એ થાય છે કે,
કંસાળની જે વાલ નરમ અથવા નિર્દોષ ગણાય
તે સોલ્જનમા લામસી અને નિદામક ગણાય
એટલે સરમારના આસરે આવા હતા એમ
આપણે બહીએ તેમા નિદા છે, પરંતુ સરમાર
રેંદ કરીને આપણી તરફ બડબડાટ, લપાઈ કરે
અને આપણને ઉપાવલ આપે તેમા નિદા નથી
—મિટિશ હિન્દી સરમારની સમમ માર્ગદિશા,
આત્મી નહિ પરંતુ ઇન્ડીયા કંપનીના
ફિવસોથી માનીને, વચનો આપીને તમારા મનને
સારે લગાડવાનો, અને તેમનો ભગ કરીને
તમારા હુ થમા એક ઉપખવવાનો સમઘાઈ
ચાલ્યો આવ્યો છે, અને તેઓ નીમકલ્લાથી
અને વ્લાદારીપૂર્વેક તે સમઘાઈને અનુસરે છે
બહેર નોકરીના કમીશનમા આપણને અત્યંત
અર્થ અને કટ્ટ અનુભવ થઈ માલુમ પડ્યું છે
છે કે તેજ સામઘાયિક સત્ત્વરીતિ આજુ ગજુ
વામા આવેથી છે અત્યંત હદ રતાપૂર્વેક
આપણને વચનો આપવામા આવ્યા હતા ચોટી
ધામધૂમ પૂર્વેક એક કમીશન નીમવામા આવ્યું,
આપણા ચોગ્ય અસિલ્લો ઉપરના નક્કી થવાના
હતા અને આપણી ન્યાયી ર્થોદોને નિબ્ધસપાટ
રીતે દાદ મળવાની હતી અથા અર્ધા સેકાથી
એમ ચાલ્યા કરે છે જ્યારે અમલ કરવાની વાત
અને છે ત્યારે કમીશન નીમવામા આવ્યું તેની
પૂર્વે આપણે જે સ્થિતિમા હતા તેજ સ્થિતિના
આપણે આપણી બતન જોડે છીએ આ
આપણી ર્થોદોની, આપણી ચોગ્ય અને ન્યાયી
ર્થોદોની દલા છે "

રા વાચા એ પ્રમાણે ૧૯૦૩ મા બેલ્યા

હતા: હવે ૧૯૧૫ માં બીજા મંદેર નોકરીના કમીશનનો રીપોર્ટ પ્રસિદ્ધ થવાની સાથે જોડાયેલી છે. એજ જૂની વાર્તાનું પુનરાવર્તન થયું. જ્યારે કમીશનમાં એંગ્લો-ઇટીઅન તરફ પ્રાધાન્ય જોગવર્ત્ત હોય, અને જ્યારે હિન્દી અધોગ્ય છે એવા એંગ્લો-ઇટીઅનના કથન ઉપર તેની સત્તા અને જગ્યાનો આધાર હોય ત્યારે તેનાથી ઉલટું પરિણામ શી રીતે આવી શકે ?

૨૧. છ' સુધમન્ય આયરે અનુમોદન આપતાં બતાવી આપ્યું કે, અધિકાર વાળી જગ્યાઓ પરથી હિન્દીઓનો અધિકાધિક બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો છે, અને તેમની શક્તિઓનો નિકાસ કરવાની તક આપવામાં આવી નથી; છતાંના માનિસ અથવા કાઉન્ટ ઓફમા હિન્દી હોય છે હયા કે પુરોપીઓના જ્યારે અહીંયા અનુભવ જોળવતા હોય છે ત્યારે તેમને મોટા પગારો આપવામાં આવે છે, અને પછે હિન્દીમાં જોળવેલા અનુભવનો ઉપયોગ હિન્દ બહાર કરવાને મટે પરદેશમાં જ્યાં હોદ્દાઓ તેમને આપવામાં આવે છે.

“તેઓ કહે છે કે યગદો ન થઈ શકે એવી જોડામાં જોડી અ જોળેની સંજ્ઞા હોવી જોઈએ. તેનો અર્થ શું થાય છે ? શુભાગિની આપણા સરીરની ચામડીમાં કતરેલી છે. જો આપણા પોતાના દેશમાં આપણને જોખમદાર જગ્યાઓ સોંપવામાં ન આવે, જો આપણી પોતાની સરકાર આપણને પોતાના વિશ્વાસમાં નહિ લે અને જો જગ્યાઓ આપણા પોતાના દેશોના સંબંધિત તમા આપણને જોખમદારી આપે તે જગ્યાઓ પર આપણને નહિ નીમે, ત્યારે શુદ્ધરથો, તે શુભાગિની વિના બીજું શું છે ? આપણે, લક્ષ્મીદેવ અને પાણી બેવનારા છીએ, અને વિશેષ દાહ નહિ. પ્રત્યેક ખાતામાં નિયમિત રીતે કલરી રાજનીતિ ગ્રહણ કરવામાં આવી રહી છે. જેક વરંધી તેઓ વચનો અને આરાઓ અને ખાત્રીઓ આપ્યા નય છે, અને બીજી વરંધી તેઓ પાછા લકવાની રાજ્ય-નીતિનું ગ્રહણ કરતા આવ્યા નય છે. જેક સો વર્ષો પછી આપણે જો તમુ પણ આનજ વધવા નથી, પરંતુ આપણે જ્યાં હતા ત્યાંથી લાગે સુધી પાછા પડ્યા છીએ.”

બાહુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીને કાચ વિષે

બોલતાં કહ્યું કે, “આપણે જમીન શુભાવી છે, પરંતુ આપણા પક્ષમાં ધર્મ અને ન્યાય છે” અને “મને વિશ્વાસ છે કે, આપણા આ દુઃખી દેશમાં પણ સમાનતાની અને સમાન સિદ્ધાંતોના અંતિમ વિજયનો દિવસ આવશે જ.” બાહુ ખીચારી લાલ ઘોષ અને અબ્દુલ કાસિમી વિવેચન કર્યા પછી કાચ પસાર કરવામાં આવ્યો.

જમીન એક્સલવા વધારા વિષે કાચ ત્રીજો ૨૧. એલ. એ. ગોવિંદ રાધવ આયરને સોંપવામાં આવ્યો હતો, તેમણે કહ્યું કે કાયમની જમાબંદી અને જ્યાં તે કાબજ કરી ન શકાય ત્યાં લાગી મુદતની જમાબંદી રેલતની સ્થિતિ સુધારશે. તેમણે બતાવી આપ્યું કે, રેલત આપી શકે તેના કરતા વધારે માત્રામાં આવે છે, જ્યારે તેની પર એવી રીતે કર નાખવો જોઈએ કે, તે સારી મોસમોમાં બચાવી શકે અને ખરાબ મોસમોમાં ટકાવ કરી શકે. ૧૮૫૨ માં હિન્દી પ્રધાને કાયમની જમાબંદી વિષે એક મુસદ્દાને છેલ્લે એવો ખરીતો મોકલ્યો હતો, પરંતુ આજકાલની સરકારમાં રાજકીય હક્કોપણ નથી.

માન. રા. પારેજે અનુમોદન આપ્યું, મી. થીટર પોલ પીટલાઈ, રા. જોન શ્રી નિવાસવરદા ચારીઅર, રા. એસ. સુધમન્યમ્, અને રા. પી. આર. સુંદર આયરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

દક્ષિણ આફ્રિકા વિષે ઘોષા કરાવ ડૉ. યુ. એલ. દેસાઈએ ૨૯૭ વર્ષો અને રા. એસ. કે. નાયરે તેને અનુમોદન આપ્યું. મી. સી. બેંક. સીવરાઈટ ઝાસ્ટ્રેલીઆના હિન્દીઓ પર નાખવામાં આવેલાં અપમાનસરક જાંધોનામાંથી સુક્તિ અપાવવાની અરજ તેમની તરફથી ૨૯૭ કરી. બ્રહ્મદેશમાં નહાં કોચેસ મધ્યસ્થળ સ્થાપવામાં આવ્યું હતું, તેના પ્રથમ પ્રતિનિધિ રા. વી. છ. વસુદેવે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કાચ પસાર થતા તે દિવસની કોમેન્ટની બેઠક સંગાપ્ત થઈ.

ત્રીજો દિવસે યુનિવર્સિટી ખરડા વિષે પાંચવો કાચ બાહુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ ૨૯૭ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે સરકારે આપણી કારણોર-શનોનું દિવાની સ્થાપન સંક્રમિત કરી નાખ્યું છે,

તેમ દવે તે ઉચ્ચતર ક્રેત્રસ્ત્રીને। મધુ દાદમાં
લે છે. નવીન ઉપનવી હાટેએ સામાજ્યવાદ
ગાતવ સ્વાતંત્ર્યદુ' જવિષ્ય અપેક્ષારમય જનાવી
રથો છે.

“ કેળવણી દિ-દના સારિયીય અભિ-
પ્રાયથી વિસ્તારણથી પ્રતિકાર અને અવળા
કાવણી વિષ્ટુ” ન પડી શકે એવી રીતે જાણ-
યતું હોઈ કહેવનું નામ ” ભવિષ્યની પ્રભ
સંભારણે. આપણને દેવતામાં આબુ છે કે,
કેળવણીના વિષયમાં પ્રવીણ પ્રણેતાની એક સત્તા
૧૯૦૬ માં અગ્રી હતી, અને ફેરફારે કરવાની
સલાહ આપી હતી. તેઓ “શુદ્ધ રીતે મળ્યા
હતા, શુદ્ધ રીતે વિચાર ચલાવેલા હતા, શુદ્ધ
રીતે જાણ થઈ હતી, અને, હું પારી લઈ છું,
શુદ્ધ રીતે ચાલ્યા ગયા. ” એવેદા એ ખરડાની
વિશ્વ છે, અને જાહેર અભિપ્રાય આપણા પક્ષમાં
છે. યુનિવર્સિટીઓને સારસરી ખાતાં બનાવવામાં
આ-યાં છે. ખાનગી સંસ્થાઓને અટકાવવામાં
આવશે, ખાનગી હોટેલોના નાશ કરવામાં આવશે,
કેળવણીનું જે સંકુલિત કરવામાં આવશે. તે
ખરડો પરિવર્તન કરે છે.

શા. અખાલાલ સારાભાઈ દેસાઈએ કાગળને અનુમોદન આપ્યું, અને બાપુ દરિયાસાદ નેટ રજૂ, શા. આર. મોન. શુદેસકર, શા. જી. સુમન્ય આપર, પંડિત મનમોહન માલવીયા, અને શા. યોગેશ્વરી વિશેષ અનુમોદન આપતાં સપ્તાહોએ અજુગમા અને તિરુકારના પોઠારી કર્યા. કાશ્ય પસાર કરવામા આવ્યો અને તે પ્રતિકારક અને દાનિદારક પગલાના પરિણામોએ જતાવી આપ્યું છે કે, કોંગ્રેસનો અણગમો સર્વજ્ઞ થતો.

‘‘ઝોડીયવ સોદેટ્સ બીટ’’ વિષે પણ ૬ કી.
કાપમાં તેટલી નાપસંદની ભાવવવામાં આવી
કેમકે તે ‘‘બહેર પ્રાંતના દિતની વિરુદ્ધ બંધિતના
સ્વાર્થપને કયોરપાક અને અન્ય રાજ્યનીતિને
ઉ. બાથુ નિરાન નાગયલુ ધારે તે કાપ રજી
હયો, અને કહ્યું કે એના જેટલા મહત્વના કાષ્ઠ પણ
પગલા વિષે આટલો કષ્ટો સારવેદીય તિરસ્કાર કર્યો
વવામાં આવ્યો નથી. ‘‘એ નિ ઇ, અદે. વિષમ પગલું
ઉ, એને વિષે ધેય અથવા હદમાં રહીને ભાતલું
અસક્ય ઉ, ’’ એવા શબ્દોમાં વડી ધારાસભામાં

તેને તિરસ્કાર કરીને નવાજ હેયદ મદમદે
અને સ ગોખલેએ દેસની કૃતજ્ઞતા પ્રાપ્ત કરી
છ. " હોર્ડ હર્જનને વિરમય ઉપજે છે કે, રસિ-
આના ભેડુ રાજ્યવંત જનાવવામાં આવે છે,
ભેડુ ભેડુ વર્ણન સા માટે અપાડુ ભેડુએ
બને વિશ્વય ઉપજે છે કે, રસિઆન સરકાર વિરે
માટેને ભેડુ અધુ અમાન દોષ કે તે ક્ષેત્ર
રિચાર કરતા થોભે કે, હોર્ડ હર્જનને ખરડો આ
દેશમાં પસાર કરતામાં આવે તેા તેનાથી પ્રભવી
રિસાની સ્વતંત્રતાએ ભેડવી બધમાં આવી પડે
ભેડુ આપખુદ અને નાસમારક તત્ત તેના શુદ્ધ
વિવાથી કાયદાઓમાં છા ? " તે ખરડાથી કાય-
દામાં ચતા ફેરફારો અવગણન કરીને વળતાએ
હુ કે, તે " રાજસી, નિંઈ, અને અતિસય
વિષય છે, " અને તેથી આપણા રાજ્યકર્તા-
ઓનાં ન્યાયચક્તિ અને નિષ્પક્ષતા પડેના આપણો
વિશ્વાસ અવિત થયો " સા. મુર્શીપરે કહાવને
અનુમોદન આપ્યું, માન. ગ. છ શ્રી નિવાસરાટે
તેને વિશે અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર
કરતામાં આવેા થોમ્સ સમયે રમનના કાયદા-
ઓમાં તે ખરડાને કમેરવામાં આવેા.

સાતમે કાશવ લઈ, સી ખર્ચ વિષે દનો રા.
 એન એમ સમર્થે તે રજુ કર્યો, ૧ વી. કૃષ્.
 રજામી આશરે તેને અનુષંગિક આપ્યું, જાણ
 ચાતચન્દ્ર યોષ અને રા. છ. એ. નેટસને વિશેષ
 અનુષંગિક આપ્યું, અને પસાર કરનાર્માં આપ્યો.
 તેની વિશેષ અર્થા કરાની બજર નથી, કેમકે તે
 પ્રતિષર્ણે આપતુઃ એવામાં આવે છે. આઠમે કાશવ
 નવીન હતો, કેમકે મીઠા પરનો વેરો બોણા કર-
 વાને માટે અને આવક વેરો નાખવા યોગ્ય
 એવામાં બોણા રખાયા વધારો કરા મદ
 તેમાં સરકારનો આશર માનવામાં આવ્યો દનો.
 આ પ્રમાણે દેશસતી બે વિનિનિયો સર્જન થયા
 કાશવ રા. સી. વાર્ચ. વિંતામણિએ રજુ કર્યો,
 મીસ બાઈનીનીએ તેને અનુષંગિક આપ્યું અને
 પસાર થયા.

બાણુ જી. ચોધરીએ જાનાવના કામગીરી વિશે
નવમી ક્લાસ રજુ કર્યો, તે આપખુદ પગવાથી લગભગ
દેકેકેન્ટિ થવા આવી હતી, અને નામનાર સમ્રાટ
૧૯૧૧ માં તે જ દરે જોઈ નાની નાની હિન્દી મૂળ.

જોતું એક રાષ્ટ્ર બનાવવાને હિન્દીઓ પ્રથમે
કરી રહ્યા છે, પરંતુ લૉર્ડ કર્ઝન "આપણામાં
બેઠ પાડીને રાજ્ય કરવા ઇચ્છે છે." રા. જ.
રાધવરાવે અનુમોદન આપ્યું. મદ્રાસમાંથી અમુક
જલ્લાઓ વિખુલ પાડવા વિષેનો ઠરાવનો ઉવ-
ટનો ભાગ પડતો મુકવાને માટે રા. વી. કૃષ્ણ-
સ્વામી આચરે મુધારો રજૂ કર્યો. મુધારો ના-
મંજૂર થયો અને ઠરાવ પસાર થયો.

દશમા ઠરાવમાં મદ્રાસ યુનિસિપલ ખરડાનો તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો. ઠરાવ રજુ કરનાર માન. શ. કૃષ્ણનાથરે કહ્યું કે, તે “અલ્પત મતિ ઠારક, અવળો અને પરિવર્તન કરનારો છે.” કોરપોરેશનમાં ૨૮ સભ્યો મળ તરફથી, ચૂંટાતા હતા, અને ૮ ને નીમવામાં આવતા હતા; તે ખરડાની રૂઝે લોકપ્રિય પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ઘટાડીને ૧૬ કરવામાં આવી હતી, અને જે મંડ-
ળોમાં સઘળા અથવા ઘણાજા યુરોપીઅનો હોય તેમને ૮ સભ્યો આપવામાં આવ્યા હતા. એવા એક ખરડાએ કલકત્તા યુનિસિપાલીટીનો નાશ કર્યો હતો. શ. એ. સી. પાર્થસારથી નાથકુએ આનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, તે ખરડાથી સ્વા-
નિક સ્વાશય માત્ર નામિતુજ બની નવ્ય છે. તેમણે ખરડાની કલમોનું કાળજીપૂર્વક પૂચકરણ કર્યું હતું. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

આગીઆરમેા ઠરાવ પાર્લામેન્ટમાં અમુક મુદ્દા-
રૂંચોની સુઠણી કરવાની ભલામણ કરતા હતા, અને આરમા ઠરાવે કોઓપરેટીવ ક્રેડીટ સોસાઇટીઝ બીજા માટે મરકારનો ઉપકાર માગ્યો. એ બે ઠરાવો પત્તાર કરવામા આવ્યા. પ્રમુખે પણ ઠરાવ તેમને "દમશીયો" રજુ કર્યો, અને સર વિલિયમ વેટરમન અને મિલિસ રમિટીને ઉપકાર માનનારો બોલ્યો ઠરાવ રજુ કર્યો. મી. એ. એ. જી. અને રા. જી. ઇ. વામ્બાની ફરીથી નીનણું કરવાનો ઠરાવ બાજુ મુકેન્દનાથ જેનરલને રજુ કર્યો; તેમાં બીજા સંપ્રદાય જનરલ સેક્રેટરી ટરીકે જા. ઇ. કે. ગોખલેને કનેટવામાં આવ્યા. પંદરમા ઠરાવમાં કોમિટ્ટીની આગામી બેઠક સુબાઈ મુકામે નહીં કરવામાં આવી, અને નિર્ધારિત રીતે આપાતો મનાવા પણ રાષ્ટ્રીય કોમિટ્ટીની આગામી બેઠક પૂર્વે મળે.

ਭਰਵਿਲ

કેંચસનો શોધ.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, લૉર્ડ સ્ટેન્લી
જોઈંગ ઍલ્ડર્સી અને મી. ડબલ્યુ. જિસ. કેમનનાં
મૃત્યુથી હિન્દને જયલી હકી અને ન પરાય એવી
ખોટને માટે આ કોંગ્રેસ પોતાના શોકની નોંધ
લેવા ઇચ્છે છે; તેમની સેવાઓનું સ્મરણ હિન્દની
મત્ત સદાય કૃતજ્ઞતાપૂર્વક કરશે.

રામનંદના રાનએ સદૈવ કાગેસનું અર્થત
હિત થ્યું છે, તેમના મૃત્યુ માટે પણ આ કાગેસ
પ્રતાનો ૥ ટો શોક દર્શાવવા હચ્છે છે.

ਜਫ਼ੇਰ ਨੇਮੀਰੀ.

૨. (ક) પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સમઘટને આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી પોતાનો ઉદ્દેશ્ય દર્શાવે છે કે, જલ્દી નોકરીના કમીશનના પરિશ્રમથી આ દેશની પ્રજાને વ્યાવહારિક રીતે સારું કૃષ્ણ કાંઈ પણ પ્રાપ્ત થયું નથી; જલ્દી નોકરીની ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર વધારે સંખ્યામાં નીમવાના દેશની પ્રજાના કાયાઓને કમીશનની જલામજીએ સંપૂર્ણ ન્યાય આપ્યો નહિ તે છતાં પણ સરકારે તેમના પૂરતો અમલ કર્યો નથી, અને ત્યાર પછી વખતો વખત કાઢવામાં આવેલી નવી જગ્યાઓ પર અને ખાસ ખાતામાં ભેગા કે, મીઠાખાતું, અડીલુંખાતું, મેદિકલ અને પોલીસ ખાતાં, ડિન્ડી સરકારનું સરકારી તાર ખાતું, ઇંડો-મિથિસ તારખાતું, ખાલુખાતું, ટપાલખાતું, અને ખરેખરખાતું-એમાં ડિન્ડીઓને નીમવાનો સિદ્ધાંત લાગુ પાડ્યો નથી.

(ખ) આ કોમેસના અધિકારી મુજબ
ખાતાના ઉપરીઓની અને રેફરેન્સીઓને મળે
જોખમદાર અધિકારીઓની જાહેર અને રેફરેન્સી
નોંધરીઓમાં દિવસોની નીમણુંક બાતલ કર-
વાની વાત રાજ્યની સરકારે આપેલાં વચનો
અને ખાતરીઓનું જલદી ઉદઘોષન છે.

(ગ) આ કોમિટીના અભિપ્રાય મુજબ સરકાર તરફથી કમ્પાયા આપવી નિમજીદારી થતો આર્થિક ચૂસારો ઝટકાવવાને માટે ભરેર નોકરીની લાક્ષીયતા અનુભવ અને જ્ઞાનનો અભાવ કમ કામ અને ઊંચે રેશની-મુલને આપવાને

માટે, અને રાજ્યતાનમાં કરકસર દાખલ કરવાને માટે નોકરીની સર્વ સાધાઓમાં દેશના દેશી-ઓને ધુરથી નીમવાની રાજ્યનીતિની ધણી આવશ્યકતા છે.

કાયમની જમાબંદી.

૩. ત્યારે ત્યારે જમીન મેડેયુવની આંકણી નવેસર કરવામાં આવે છે. ત્યારે ત્યારે તેમાં વધારો કરવાના વલણ તરફ આ કોંગ્રેસ કાયદામાં છે, અને પોતાની દૃઢ પ્રતિભાવિતિ નહોતી કરે છે કે, આંકણીમાં આવશે બધો વારંવાર અને આવશે બારે વધારો કરવાની રાજ્યનીતિ આ દેશના ખેડૂતોની ગરીબાઈમાં વધારો કરે છે, અને ખરાબ ગોસમે અને દુષ્કાળો વારંવાર પડે છે તેમની માથે ટકાવ કરવાને તેમને દમ-છાંતના કરતાં વિરોધ અયોગ્ય બનાવે છે, આ કોંગ્રેસ, તેથી માર્ચના કરે છે કે, એ વિષય ઉપર ૧૮૬૨ અને ૧૮૬૭ ના દિન્દી પ્રધાનના ખરી-તાઓમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કાયમની જમાબંદીને માટે દેશના જે ભાગે પરિપક્વ થયા હોય તેમાં તે દાખલ કરવી; અને દિન્દીના જે ભાગોમાં કાયમની જમાબંદી દાખલ કરવી હજી સરકારને અનિચ્છનીય લાગે ત્યાં લાંબી મુદતોની જમાબંદી કરવી, અને હજી બહાર આંકણી કરવા સાથે કાયદેસર પ્રતિબંધો નાખવા.

સંસ્થાનોમાં દિન્દીઓ.

૪. ફિલ્ડ આફિસ, ઓફીસીઆ અને અન્ય જિલ્લા સંસ્થાનોમાં રહેલી નામદાર સમ્રાટની દિન્દી પ્રજાનાં દુર્વાચ્ય તરફ સંસ્થાનિક સરકારો તરફથી તેમને જે મહાન હાકમારીઓ લેવા પડે છે, અને તેમના હક્કો લઈ લેવામાં આવે છે, અને તેને પરિણામે સમ્રાટની પ્રજા તરીકે તેમના જરૂર અને હક્કોમાં ઘટાડો થાય છે તે તરફ આ કોંગ્રેસ ગંભીર નિંતા અને ખેદ દર્શાવે છે, અને સંસ્થાનો દિન્દીઓ તરફ પહોંત અને અસુસુધેલી નીતિઓ તરીકે વર્તે છે તેની સામે પાલો લેવા છે; અને તે માર્ચના કરે છે કે, દિન્દી સંસ્થાનવાસીઓએ સંસ્થાનોના વિવસમાં મોટા ભાગ લીધો છે અને તેઓ સંસ્થાનોમાં જમીન રહેલા હોવાથી દિન્દીને તેમજ સંસ્થાનોને જમીનને ને આર્થિક લાભો થયા છે, તે જોતાં, જે તરફ પડે તે ત્યાંથી, સમાન અને માનવજન

સર્તો સિવાય સંસ્થાનો દિન્દીઓને મેળવી શકે નહિ એવા કાયદાઓનો અમલ કરીને નામદાર સમ્રાટની સુરોપીય પ્રજાની સમાન પ્રિય નામરિકતાના સર્વ હક્કો અને અધિકારો અપા-વવાની દિન્દી સરકાર કૃપા કરશે. અને નામદાર સમ્રાટની સમગ્રી પ્રજા તરફ સમાન વર્તન ચલાવવાના સિદ્ધાંતનું પુષ્કળ મદદલે જોતાં દિન્દી પરદેશગામીઓ સર્વ જિલ્લા સંસ્થાનોમાં એવી પ્રિયિત માપત કરે તેવાં યોગ્ય પગલાં નામદાર સમ્રાટની સરકારે ચોખ્ખાં જોઈએ.

કેળવણી.

૫. સરકારની કેળવણી વિષયક રાજ્યનીતિની સુધારણાને માટે કોઈ હદાધિકૃતિ વિચારાયથી જોના-નાને આ કોંગ્રેસ આવકાર આપે છે, તથાપિ તેને એવો અભિપ્રાય છે કે, યુનિવર્સિટીઝ ખરડાને પસાર કરીને તેના કાયદો બનાવવામાં આવશે તે યુનિવર્સિટીઝ કમીસને કરેલી ભક્ષામણો પ્રમાણે કેળવણીનું ક્ષેત્ર સંકોચારો અને યુનિવર્સિટીઓની કાર્યસાધકતા અને ઉપયોગિતાને તેમના સ્વાતંત્ર્ય પર મોટા આધાર છે તેના સંપૂર્ણ વિનાશ કરશે, અને વ્યવહારિક રીતે તેમને સરકારનાં ખાતાં બનાવી દેશે.

આ કોંગ્રેસને અભિપ્રાય છે કે, ખરડાની હકમો ઉચ્ચતર કેળવણીની વર્તમાન પદ્ધતિની ખામીઓ દૂર કરશે નહિ, પરંતુ ઉચ્ચતર કેળવ-ણીના લાક્ષણે માટે નાણાની અને ચઢી પ્રતિભા શિક્ષણ સખીને શિક્ષણના ધોરણમાં સુધારણા કરવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

નીચેના ફેરફારો કરવાને આ કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે:

(ક) પ્રત્યેક યુનિવર્સિટીને માટે ભૂદો કાયદો બનાવવો.

(ખ) ભૂદો યુનિવર્સિટીઓના સંબંધમાં સામાન્ય ફેલાઈની સંખ્યા ૨૦૦ થી ઓછી હોવી ન જોઈએ, જેમાના કમમાં કમ ૮૦ રજીસ્ટર્ડ એમ્યુએટેડ તરફથી ચૂંટાવા જોઈએ, અને ૨૦ ફેલોશીપના સહયોગે તરફથી ચૂંટાવા જોઈએ, અને અલગલગનાં અને જાળબની યુનિવર્સિટીઓના સંબંધમાં, એવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

૬. (૧) સામાન્ય ફેલાઈની હોદ્દાની મુક્ત દમણની જેમ છંદની સુધીની હોવી જોઈએ,

ખરનું મુકદ્દમ કરવામાં આવેલા સમયાંશુધી ગેરહાજર રહે તે તેમને ખાતલ કરી રાખાય.

લશ્કર વિષયક.

(૫) સીક્રિટમાં કોલેજના ઉપરીઓને માટે કાયદેસર પ્રમાણની હલકા દાદી નાખવી.

(૬) એક ફેકલ્ટીમાં દસ વખતની મુદતના સર્વે જોન્યુએટિને મન આપવાને યોગ્ય ભંદેર કરવા.

(૭) જે કોલેજને જોડવાને માટે (affiliated) અરજી કરે અથવા જેમને જોડવામાં આવેલી છે તેમણે વિદ્યાર્થીઓને માટે અને પ્રાઈ-સરોને માટે યોગ્ય રહેવાનાં રચણો આપવાં જોઈએ અને કોલેજના કાયમના નિમાવને માટે વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ એવી ફરજ પાડનાર હલકા દાદી નાખવી.

(૮) સંબંધ જોડવાના કે તોડવાના સંબંધમાં ખરદાની રૂચે સરકારે સીધી ચુકાદો આપવાને બદલે હમણાંની જેમ યુનિવર્સિટીએ આપવો જોઈએ, અને તે ચુકાદો સરકારની બાંધાણીને આધીન રહેશે.

(૯) કોલેજના ઇન્સ્પેક્ટરના સંબંધમાં સરકારી/જેનવલી ખાતા સાથે સંબંધ નહિ ધરાવતા અથવા કોઈ મફદ જેનવલી કે નહિ જેનવલી કોલેજ સાથે સંબંધ નહિ ધરાવતા સીક્રિટ તરફથી ખાસ નીમાયલા જુદરચેબી ઇન્સ્પેક્ટરને લેઈ જોઈએ.

(૧૦) પેટા કાનુનો અને કાનુનો કરવાનો અધિકાર હમણાંની જેમ સેનેટને રહેશે, અને તે સરકારની બાંધાણીને આધીન રહેશે.

દમન.

ઓફીશયલ સીક્રેટસ બીલ.

૮. ઓફીશયલ સીક્રેટસ બીલ હમણાં વડી ધારાસભા સમક્ષ છે તે તરફ આ કોમેસ સંપૂર્ણ નાપસંદગી બતાવે છે કેમકે તે અનાવર્યક છે, ભંદેર પ્રબળા હિતની વિરૂદ્ધ છે, વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્યને લાયક છે, અને રાજનયીતિમાં અવળું છે, અને પ્રાયની દરે છે કે, નોકસેન્ય વિષયક અને લશ્કરી શુન વાનો ખુલ્લી પાડવા પુરતું તેનું ક્ષેત્ર સંકુચિત કરવાની હિન્દી સરકાર દ્વારા કરશે.

૭. (ક) આ કોમેસ એકવાર ફરીથી પોતાનો અભિપ્રાય ભંદેર કરે છે કે, દેશના રાજ્યોથી હિંવા પાડાસના દેશની લડાયક પ્રબળોની ચડાઈઓથી હિન્દુ રક્ષણ કરવાને નહિ પરનું પૂર્વમાં બ્રિટિશ રાજ્યનું ઉપરીપણું ટકાવી રાખવાને માટે હિન્દમાં લશ્કર વધારવાના, દારૂ ગોળો અને ફિલ્લેબંદી કરવાના જે પ્રયત્નો વારંવાર કરવામાં આવ્યા છે, અને જેમની પાછળ હિન્દનાં દરોડા નાણાંનો વ્યય કરવામાં આવ્યો છે, તેનું ક્ષેત્ર હિન્દી સરકાર કરતાં અત્યંત વિશેષ છે, કેમકે જે રાજનયીતિએ એ કાર્ય કરાવ્યાં છે તે રાજનયનીતિ સાહી છે, અને તેથી હિન્દી લશ્કરને ખર્ચ (જેમાં દેશી લશ્કરના ખર્ચનો તેમજ હિન્દની સાહી મેરીસનના સમજા બ્રિટિશ લશ્કરનાં એક વૃત્તીયાંસ જેટલા બ્રિટિશ લશ્કરના ખર્ચનો પંજ સમાવેશ થાય છે) અત્યંત બારે અને અન્યાયી છે, ખાસ કરીને અન્યાયી લાગે છે, કેમકે જે સંસ્થાનો પોતાના રક્ષણને માટે ઇંગ્લાંડ પર તેટલોજ આધાર રાખે છે અને તેટલાજ મુશ્કેલી છે તે સાહી લશ્કરી ખર્ચમાં ઘણો થોડો ભાગ આપે છે અથવા બીટલ આપતા નથી.

(ખ) સંપૂર્ણ સહીસલામતીપૂર્વક અને દેશની શાંતિને ભયમાં નાખ્યા વિના હિન્દની કાયદેસર સરહદની બહાર નોકરીને માટે બ્રિટિશ લશ્કરની મોટી સંખ્યા ખેંચી લેવામાં આવી છે તેથી આ કોમેસનો અભિપ્રાય છે કે યુરોપીય લશ્કરની હાલની સંખ્યા હિન્દમાં ટકાવી રાખવાને માટે હિન્દી વેરે આપનારાઓને બ્રિટિશ ખબનામાંથી સંગીન રાહત અપાવી જોઈએ.

(ગ) બ્રિટિશ લશ્કરના વધેલા ખર્ચને માટે હિન્દી મેકસુલ પર વાર્ષિક ૭,૮૬,૩૦૦ પાઉંડનો બોલે નાખવામાં આવ્યો છે, અને હિન્દી વાયસરોય અને તેની કાઉન્સીલ દ્વેતાપૂર્વક હતું કે એવો બોલે હિન્દી હિતોને હાનિકારક છે અને દેશમાં આંતરિક સુધારો કરવાનાં અનેક તાકીદનાં પગનાં પર હમણાં વિચાર ચાલી રહ્યા છે, અથવા તે કાબલ કરવામાં આવે છે તેમને અટકાવશે તે છતાં એવો બોલે નાખ્યો છે તેની સામે આ કોમેસ મનજૂત વાણી ઉઠાવે છે.

(૫) આ કોંગ્રેસ પોતાની પ્રગતિ દર્શાવે છે કે, હિન્દી તરફની ખર્ચના અન્યાયી અને ભારે ભોળતા યોગ્ય વિભાજન હારજ ૧૮૫૬ થી ૧૯૨૨નું સમિશ્રણ છે તેથી તે પદ્ધતિનો સંપૂર્ણ નાશ કરવાને પગલા ભરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર.

૮. મીડાપરનો વેરો ઘટાડીને અને આવક વેરાની વેરો નાખવા યોગ્ય જોડામાં જોડી રામમા વધારો કરીને રેરાના ગરીબ વર્ગોને આપેલી રાહત માટે આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારનો આભાર માને છે.

૧૨ વાયસરોયની ધારાસભામાં કોંગ્રેસરોય કેટલી સોસાયટીઓનો ખર્ચો ઘાખી કરવા માટે આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારનો આભાર માને છે, અને વિશ્વાસ રાખે છે કે, તે હાથરો એવી રીતે પડેલા કે સરકારની દૃષ્ટિમાં રહેલા ઉદ્યોગ સરળ થાય.

[અને જુલો ૧૪]

ખંડભાગ.

૬. જમીનના જે વિભાગો લાખી પ્રદેશથી રૂપા હોય અને જે માનવશક્તિ વિષયક, ધારા સમાનતા, સામાજિક અને રાજ્યતંત્રના સબ યોગ્ય ધરાવતા હોય તેમને તોડી પાડવાની હિન્દી સરકારની વર્તમાન રાજ્યનીતિ વિષે આ કોંગ્રેસ ઉડી ચિંતા દર્શાવે છે, અને બે ગાલમાંથી દાહા, માઈમેન્સીપ, ચિતાનોગ વિભાગો અને ઊંચા નાગપુર વિભાગનો કેટલાક પ્રદેશ વિષુગ પાડવાના કાર્ય તરફ તેમજ મદ્રાસ ઇલાકામાંથી મલમ ઇન્ડો અને મલમ તથા વિઝાગપટ્ટમ ઇલ્લાઓની એન્ડોસીઓના પ્રદેશ વિષુગ પાડવાના કાર્ય તરફ આ કોંગ્રેસ અણુગમો બતાવે છે.

મદ્રાસ મ્યુનિસિપલિટી.

૧૦. આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, મદ્રાસ મ્યુનિસિપલ ખર્ચો હંમણી સ્થાનિક ધારાસભા સમક્ષ છે, તેની રાજ્યનીતિ દોષી રીપનના સમક્ષમાં દર્શાવવા હિન્દમા સ્થાનિક સ્વરાજ્યના સિદ્ધાંતને સાબુક નથી, અને બતાવી આપવા હજી છે કે, ચોવીસ સ્થાનસરો કરવા

જોડા પ્રતિનિધિત્વથી સહેરના જ સરનારાઓનાં હિતો સચવારો નહિ એ ચુટણી કરવાના મતનો હક્ક મંડળોને અને સંસ્થાઓને આપવાનો હોય તો તેનો અભિપ્રાય છે કે તે સંસ્થાઓ અને મંડળો એવાં હોવા જોઈએ કે, સહેરના મ્યુનિસિપલ ધારાભારમાં એમને સીધો લાજ હોય, અને તેમને આપવામાં આવનારી સખ્યા અત્યંત મર્યાદિત હોવી જોઈએ મદ્રાસ રેલ્વે અને પોર્ટટ્રસ્ટના મંડળો એવા નથી કે તેમને એવું પ્રતિનિધિત્વ આપવું જોઈએ, પરંતુ બે તે આપવું જ હોય તો ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ, ટ્રસ્ટી એસોસીએશન, અને મ્યુનિસિપલિટી એવાં મંડળોનેજ આપવું અને તે ફરોને અકેક સચ ચુટવાનો હક્ક આપવો.

પાર્લામેન્ટમાં પ્રતિનિધિઓ.

૧૧. નેશનલ લેગ્જેસ તરફથી રા. રાહાભાઈ નવગોળી, વાઈસરોય તરફથી બાબુ રૂબેન્ડુ સી. બેનરજીની, નેશનલિસ્ટ તરફથી સર હેની કાંટનની અને રોહસ બર્નસાયર તરફથી સર જોન બર્નસની ઉમેદવારીને આ કોંગ્રેસ અત્યંત અંત કરણપૂર્વક પોતાનું અનુમોદન આપે છે, અને એ મતદાર મંડળોના મતદારોને વિનવિ વરે છે કે, હિન્દની પ્રજાના હિતની ખાતર રૂપા કરીને તેઓ તેઓ પાર્લામેન્ટમાં ચુરી કાઢશે, એથી કરીને તેઓ વફાદારીપૂર્વક તેમની સેવા કરે એટલું જ નહિ પરંતુ જે દેશ બ્રિટિશ મદારાજ્યનું એક અંગ હોવા બતા બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં સીધું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતો નથી તેના તેઓ અધિક મહારે પ્રતિનિધિઓ બનશે.

પહેલાંના ઠરાવોનું અમર્થન.

૧૩ આ કોંગ્રેસ પહેલાની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને મળતી પક્ષ કરે છે કે [૧૯૦૨ (૬)-(૬)]

(૬) કારોબારી અને ન્યાયી ફરો એકજ અધિકારીમાં એકઠી ન થાય એવે મહારે તે ફરો ને સંપૂર્ણ રીતે બંદી પાડવાની આવરણકતા તારીલી છે.

(૬) હિન્દની બહેર નોકરીની સર્વ દિવાની સખ્યાઓને માટેની સર્વ ખરીદાઓ હંમણી.

કેત ઇંગ્લાંડમાં લેવામાં આવે છે. તે હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં એક સાથે લેવાવી જોઈએ.

(ત) ઇંગ્લાંડના દુધધાન યુનિયનના સભ્યોએ હિન્દી પ્રધાનને કરેલી અરજમાં કહ્યા પ્રમાણે હિન્દી રૂપતની આર્થિક સ્થિતિની તપાસ કરવી જોઈએ.

કોંગ્રેસનો ઉપકાર અને કોંગ્રેસનું કાર્ય :

૧૪. આપણી રાજકીય પ્રગતિની ખાતર નિઃસ્વાર્થ સેવાઓ કરવાને માટે સર લિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોનો આ કોંગ્રેસ ઉપકાર માનવા ઉચ્છે છે :

અને બ્રિટિશ કમિટીના ખર્ચને માટે રૂ. ૧૦,૫૦૦ કાઢી આપવામાં આવે છે અને જ્યાં જ્યાં કોંગ્રેસ મંડળોએ પોતાને ફાળે આવેલી રકમ આપવી.

નીચેના ગુરૂરથોને તેમનાં નામોની સાથે જણાવવામાં આવેલાં મંડળોના સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે, અને જ્યાં જ્યાં મંડળો પાસેથી નીકળતી રકમોને માટે તેમને જવાબદાર ગણવામાં આવશે, અને જે અર્ધ વાર્ષિક ફાળાઓમાં નાણાં અંગાઉ આપવાં.

અંગાઉ :

જાણુ મુરેન્દ્રનાથ જનરલ.

જેકુંકનાથ સેન.

મુરેન્દ્રનાથ જાણુ.

મુબાઇ :

માન. રા. પી. એમ. મહેતા.

રા. ડી. ઇ. વાઘા.

માન. રા. જી. કે. ગોખલે.

મદ્રાસ :

માન. રા. જી. શ્રી નિવાસરાવ.

માન. રા. વસુદેવ આયંગર.

રા. સી. રાયર નેચ્રીઅર.

રા. જી. રાધવરાવ, બરહામપોર.

વરાડ અને મધ્ય પ્રાંતો :

રા. આર. એન. મુદોલકર.

પાંચોથ પ્રાંતો અને અધ્યાત્મા :

માન. પંડિત એમ. એમ. માલવીય.

રા. ગંગાપ્રસાદ વર્મા.

રા. એસ. સિંહા.

કોનપુર :

રા. પૃથ્વીનાથ પંડિત.

પંજાબ :

રા. હરહીસનલાલ.

સામાન્ય :

૧૫. આ કોંગ્રેસ આવતા વર્ષને માટે મી. એ. જી. લુમ્પ સી. બી. ને જનરલ સેક્રેટરી તરીકે અને રા. ડી. ઇ. વાઘાને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ફરીથી નીમે છે, અને માન. રા. જી. કે. ગોખલેને વધારાના સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરી નીમે છે.

૧૬. વીસમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૯૦૪ ના નાતાલ દિવસ પછી દેવે પછી નક્કી કરવામાં આવે તે દિવસે ગુજરાતમાં મળશે.

વીસમું પ્રકરણ.

વીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

વીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ભરતના આ બલવતી સ્થાના વીસ વર્ષ પૂર્ણ થયા, વીસમી બેઠક મુળાઇમાં ફેસન્ટ સાર્કેટ પર ઉભા કરેલા વિરાળ મંડપમાં ૧૯૦૪ ની ૨૬ મી, ૨૭મી અને ૨૮મી ડીસેમ્બરે મળી હતી કોઈ કંઈનની રાજ્યની તિબ્બે ઉત્પન્ન કરેલા શોકની ઊંચામાં કોંગ્રેસ મળી, એ રાજ્યનીતિને કોંગ્રેસના મતોવાર રીપોર્ટમાં ઘોષ રીતે 'દમન કરનાર અને પ્રતિમારક' કહેવામાં આવી છે

મુળાઇ (૫૪૮) સીધ (૪૪), કાઠિયાવાડ (૨૬) ૧૧૮	
મધ્યપ્રાંત, વરાહ, સીક દ્રાવિડ અને હેદા ગાદ ૧૦૪	
મદ્રાસ ૧૦૪	
બંગાલ (૬૬) અને આસામ (૩) ૧૦૨	
મધ્યક પ્રાંતો ૫૪	
પૂનબ ૨૮	

૧,૦૧૦

"જ્યારે દમનના પત્ર દાની—કાયદા મંડળ વિશે અને રાજ્યના નિષેધ— હાજરમાં બહેર મળના તોમમાં તોમ વિરોધ હોવા છતાં દેશની પર તેણે બળ પૂર્વક નાખી ત્યારે ઉડા ગાપની હાજરી વધી અર્થ હતી ગયા વર્ષની કોંગ્રેસ મળી તે પહેલાં હાલ સમયથી સામાન્ય રીતે સ્થાનાસ્વામી બાબતે હવે કોઈ કંઈનના રાજ્ય સત્તની વરફેણમાં અને તે કહેવાય તથાપિ દેશના ફેળવાયવા વર્ગોનો તે મોઢ મુલુ રીતે મિત્ર નથી અને તેમના અભિપ્રાયો તરફ તે કંઈ બેપરવાહ બતાવશે એટલું જ નહિ પરંતુ ખરેખાર દમન બતાવશે પરિસ્થિતિને લીધે ૧૯૦૪ ની કોંગ્રેસ આસામાન્ય મહત્વની થઈ પડી હતી "

૧૮૬૫ પછી સંગ્રહન મોટામાં મોટું હતું, ૧૦૧૦ પ્રતિનિધિઓએ ચોલાના નામો નોનાબા દેલા તેઓ નીચે મુજબો હતા—

સર હેઝી કોટન
૨૦ મી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

નિરાક પૂરવો જ "જોમર્ચની ભાવનાથી રાજ્ય તર જવાવવામાં આવે તો દિનકે દિન બળે ધનવાડને આશિર્વાદ સમાન છે, ને દુનિયાદરીની લાલચ ભાવનાથી જલાવવામાં આવે તો શાપ સમાન છે " એકંદરે ઉપર ઉદાપલુકન અને સારી પસંદગી નથી છે, પરંતુ અનેક ફર્કોથી (જની ચલુનીમાં રીપોર્ટના એક પૃષ્ઠથી વિરોધ

રવાગત સમાના પ્ર- મુખ માન સર રીપોર્ટ- શાહ એમ મહેતા, એમને કે સી આઈ ઇ ને ૧૮૧ બ મલ્લો હતો, તેમજ સ્ત્રીઓ પાસે કોંગ્રેસ બીન ગર- રવાયતી પ્રતિનિધિઓને બાદ રજૂ પૂર્વક આપનાર આપ્તો અને સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને મી સેગ્સ- અલ સ્મીથ એમ મી ની હાલતી મટિ તેમને અભિ- ન દન આપ્યું. ૬૨ વર્ષે કોંગ્રેસ દેશનો બહેર અભિ પ્રાય એક વેળા પ્રકટ કરે છે, અને તેનાથી પ્રતિકારક અને અવળી રાજ્યનીતિ ઉદ્ભવી છે, એજ તેના મુદ્દ્યનો

સ્થળ રોકાયું છે) ચાલુ રહે છે ત્યારે “હિન્દમાં ઇન્કલાબ વિષે બે પક્ષો પડશે.” રાજકીય ચળવળ ચાલશે.”

“માત્ર એક જ પ્રશ્ન એ છે કે, આપણે આપણી હાથપાંખો, અને આસાઓ અને અભિલાષો અને આપણી ક્યારેક આપણાં પોતાનાં હૃદયોના લંડામાં લંડા ખુણાઓમાં, આપણા પોતાનાં બધાંઓની શુદ્ધ મંડળીઓમાં દાખી દેવી અને બરી રાખવી, અર્થવા ખુલ્લા દિવસના અનિર્ણય પ્રકારમાં તેમની ચર્ચા કરવી. પ્રથમ માર્ગ નિરાશાના પથગંભીરો પસંદ કરશે. શુદ્ધરથો, આપણે બીજા માર્ગ પસંદ કરીએ છીએ, કેમકે અંગ્રેજ મૂળના અંતિમ હઠાપણ, પરીપક્ષર અને ધર્મપર આપણને શંકા છે.

બાપુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ સર હેન્રી મોન્ટગોમેરી તરીકે શ્રદ્ધા કાઢવાની કરખારત રજૂ કરી, અને થોડા મુદ્દર વાક્યોમાં તેમણે કહેલી હિન્દની સવળી મહાન સેવાઓ કહી. શા. સી. સંકેતના નામરે અનુમોદન આપ્યું, પડિત મહનમોદન માવવીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને લાખી તાળીઓ વચ્ચે સર હેન્રી મોન્ટગોમેરી લીધી “ગુજરાતી” એ કોમેસને માટે રૂ. ૪૦૦૦ એકડા કર્યા હતા, તે અને એક મુસોબિત ચાહીનો થાળ તેના તંત્રી રા આઈ. એસ દેસાઈએ સર હેન્રીને અર્પણ કર્યા.

પોતાને આપેલા માન માટે કોમેસનો આભાર માન્યા પછી, પ્રમુખે કહ્યું કે, કોમેસ એ “દેસનાં અવાજ અને ભેજ” છે, દેશને ફળવણી આપવાનું કાર્ય અન્ય સંસ્થાઓ કરી રહી છે, અને “દેશમાં જે અભિપ્રાયો વિષે એકમત અસ્તિત્વમાં આવી ગયા હોય તેને સંયુક્ત અને પ્રમાણભૂત પ્રકારે દર્શાવવાનું કાર્ય કોમેસનું છે.” ઇન્કલાબના ભંડેર મતને હલાવવાની આશર્યકતા છે.

“આર્યવંશનું આંતરિક સંચાલન સુધારણાનું આવરયક પ્રથમ પગથીયું હતું, પરંતુ પોતાની જોણે તો તેણે સ્વલ્પ પ્રાપ્તિ કરી હતી. જ્યારે આયરીશ સંચાલને ઉદારપણના અંગ્રેજ સુસ-દોષોનું બળપૂર્વક લક્ષ્ય બન્યું, અને ઇન્કલાબમાં બળવાન મંત્રી પૂરવણી મળી ત્યારે તે ધપુને,

કાંઈપણ હકો આપવામાં આવ્યા હતા. અને તેજ વાત હિન્દની છે. હલ્ય દેશને માટે એક જ પાય છે.”

રાષ્ટ્રીય બાવનાના સંવર્ધનની નોંધ લઇને સર હેન્રીએ માન. માઉન્ટરુઝર્થ એલ્ફીન્સ્ટનના રાખે પ્રશંસાપૂર્વક ટાંચી બતાવ્યા, જે રાખેને હંમેશાં ગુણાધના કેટલાક અધિકારીઓ નિરાશ રાજ્યદ્રોહી ગણી કાઢે, શિવાય કે કહાચિત્ તેને જ્ઞાન હોય કે તે તો અવતરણ તરીકે ટાંકવામાં આવેલા હતા: ૧૮૫૦ ના વધારે સ્વતંત્ર સમયમાં તે બોલ્યા હતા:

“હું ધારું છું કે, ધર્મ, વિચારો અને રીતબાતના વફાવતથી ઉત્પન્ન થયેલી અતડાપણાની સ્થિતિ પરદેશીઓને પ્રભુ સાથેના સર્વ ગાંઠ સંસર્ગથી દૂર રાખે છે. તેવી સ્થિતિમાં પરદેશી પ્રવાસીઓની એકનાની સંખ્યા એક મહાન દેશનાં સર્વ ખાતાને- વહીવટ ચલાવે એ વસ્તુસ્થિતિ સંજોગ રજૂ રહે, એમ કહાપિ વિચારી શકાય નહિ. વંશી હું ધારું છું કે, એવી થાળના અન્યથા વાધા રહીત હોય તો પણ દેશીઓમાં થતી ફળવણીની પ્રગતિ તેને અન્યાદારિક બનાવે છે.”

સર હેન્રીએ ઉમેર્યું, પ્રત્યેક વિચારશીલ પુરુષે બંધુત્વ જોઈએ કે આ રાખે સત્ય છે, અને હિન્દ અને ઇન્કલાબની વચ્ચેના સંબંધ રજૂ રહેશે હોઈ કોમરે પણ એમજ કહ્યું હતું, અને ભંડેર કહ્યું હતું કે, “જે શક્તિઓ સરકારે પોતે ઉત્પન્ન કરી છે, પરંતુ જેમને દોરવામાં અને અંકુશમાં રાખવામાં તે નિષ્ફળ ગયા છે, તે શક્તિઓ વડે પોતાની પદ્ધતિ ઇન્નતિન્ન થઈ ગયેલી એવા તેઓ ઇચ્છતા ન હોય” તો ફળવણવા હિન્દીઓમાં થતા ફેરફારો પ્રમાણે તેમણે પોતાની પદ્ધતિમાં ફેરફાર કરવા જોઈએ. સર હેન્રીએ પોતાના આતાઓને કહ્યું, હતાશ નહિ થાઓ અને સરકારની રાજ્યનીતિને મુર્ખા મુર્ખા આધીન નહિ થાઓ, અને પૂર્વની પ્રભુઓમાં એક પ્રભુ તરીકે હિન્દ સ્થાન છે એ આદર્શ તેમણે બતાવ્યું. પોતાનાં સંસ્થાનો સાથેના ઇન્કલાબના સત્ય સંબંધોની ચાવી સ્વા-તંત્ર્ય (autonomy) છે, અને તે “હિન્દના બાવિની પણ ચાવી છે.” “સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર સંસ્થાનોનો એક જ સમૂહ બાધવામાં આવે, અને

સામાન્ય આશયો અને સ્વાર્થથી મધ્યસ્થ રાખવો વળગી રહે, " એવું " વલ્લભ મહારાજયજ્ઞ " છે. " સ્વતંત્ર અને ભિન્ન ભિન્ન સંસ્થાનોનો સમૂહ, હિન્દનાં સંપુક્ત સંસ્થાનોનો સમૂહ (યુનાઇટેડ રેટ્રેસ એન્ડ ઇકોનોમી) " એ હિન્દનું આદર્શ છે.

પછી પ્રમુખે આર્થિક પ્રશ્નની ચર્ચા કરી, " ચુસારા " નો અને અંગ્રેજ મુસ્લીમો દેશની યતી લેવોનો તિરસ્કાર કર્યો, યુરોપીયન અધિકારીઓની જગ્યાઓ પર હિન્દીઓને નીમવાનો અને ખીન ખાસ સુધારાઓ કરવાનો અને હિન્દી સીવીલ સર્વિસની પુનઃ રચના કરવાનો આગ્રહ કર્યો, બંગાલના ભાગલા સામે અને ટ્રાન્સવાલમાં હિન્દીઓ તરફ અણવાવામાં આવતા વર્તન સામે અણગમો દર્શાવ્યો, અને પોતે માથે લીધેલા કામમાં આશા અને હર્ષિતથી પરિશ્રમ કરવાનું ચોતાના ચોતાઓને કહીને ચોતાનું આપણુ તેમણે સમાપ્ત કર્યું.

સપ્ત અને સ્પષ્ટ આખ્યાનથી પુરુષ જલસા હવે પૂર્ણ થયા, અને તેની સમાપ્તિ થઈ ત્યારે પ્રશંસાસ્પદ તાલીમીની મજાના થઈ. વિષય તિર્ણાયક સભા મંજુર કરવામાં આવી, અને કોંગ્રેસ મુલાવી રહી.

બીજે દિવસે બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ મહેર નોકરીમાં હિન્દીઓ વિષેના કાવચ રજૂ કર્યો, અને કહ્યું કે, " પૂર્વમાં બ્રિટિશ રાજ્યના મહાન સંમહાયોથી અને આ દેશમાં બ્રિટિશ નામના ધરાવતી પછાતી વિશ્વ " સમયની તિ સામે હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યના જન્મ પછી ૧૫૦ વર્ષો પછી આપણને અણગમો દર્શાવવાની ફરજ પડે એ અસાધ્ય રજુ છે. આપવામાં આવેલાં વચનો અત્યાર સુધી ફક્ત જડાવવામાં આવતા હતાં, પરંતુ ૧૯૦૪ ના ૨૪ મી મેના લોર્ડ કર્ઝનના કાવચથી તેમનો ખુલ્લો નકાર કરવામાં આવ્યો, અને દેવની વિચિત્રતાને લીધે જે મહારાણીના દહેસને રદ કરવામાં આવ્યો તેમના જન્મ દિવસે જ. " નવી રાજ્યનીતિ હેઠળ અમુક ભવીના હેતુ " એ ચોખ્ખા તાલી કસોટી છે. નવી રાજ્યનીતિ હેઠળ ચોખ્ખા તાલી કસોટી ગુણુ હતો. " લોર્ડ કર્ઝનની પ્રતિપક્ષી રાજ્યનીતિએ મહારાણીના દહેસને ચીસી નાખ્યો છે,

" વડી ધારાસભીમાં ચોતાના સ્થાન પરથી લોર્ડ કર્ઝને (તેમણે કહેલું) તેનો સારાંશ હું કહું છું) મહેર દ્યુ ક્રે, આપણી પરિસ્થિતિને લીધે, આપણા વંશને અને આપણી જગત્તણીને લીધે બ્રિટિશ રાજ્ય હેઠળ ઉચ્ચ અધિકારની જવાબદારીઓને માટે આપણે અયોગ્ય છીએ. સાહેબ, હું કહેવાનું સાહેબ કહે છું કે, સમાજના પ્રતિનિધિ તરફથી હિન્દની પ્રજાનું વધારે તીવ્ર અપમાન કદાપિ કરવામાં આવ્યું નથી. દહેસનો નકાર કરવો એ ખરાબ છે પરંતુ આ દેશની પ્રજાનું અપમાન કરવું એ દામયા પર કામ દેવા જેવું છે. આપણી ભતિના કટિપત ઉત્તરતાપણા સામે ચૂકરચો, તમારા નામમાં અને તમારી વતી મારો અતિ મજબૂત વાંધો હું રજૂ કરવા ઇચ્છું છું. એશિયાવાસીઓ યુરોપીયનો કરતાં ઉત્તરતા છે ન પાનને ઉત્તર આપવા દો. હિન્દીઓ યુરોપીયનો કરતાં ઉત્તરતા છે, લોર્ડ જ્યોર્જ હંમીલ્ટનને ઉત્તર આપવા દો, અને લોર્ડ જ્યોર્જ હંમીલ્ટન આ દેશની પ્રજાને મિત્ર નથી. ચૂકરચો, જ્યારે સમગ્ર યુરોપ વડેમમાં અને અપમાનમાં અમકાવાયતું હોય ત્યારે જેમણે અર્થાત્મક દુનિયામાં સંસ્કૃતિની મશાલ લેવી કરી તેમના વંશને આપણે ઉત્તરની ભતિના છીએ નેમના દીનારાઓ પરથી ગયલા મીશનરીઓએ એ વૃત્તિવાંશ માનવભતિને નૈતિક ઉચ્ચતા આપી, તે આપણે ઉત્તરની ભતિના પ્રતિનિધિઓ છીએ ? "

ત્યાર પછી બાપુ બેનરજીએ કેટલાક આંકડા આપીને બતાવી આપ્યું કે રૂ. ૧,૦૦૦ અને વધારે પગારની ૧૪ ટકા જગ્યાઓ અને રૂ. ૫૦૦ અને વધારે પગારની ૧૭ ટકા જગ્યાઓ આપણને મળી છે. " જો કે દેશ આપણે છે, નાણાં આપણાં છે, અને વસ્તીની મોટી સંખ્યા આપણી છે, તથાપિ ફક્ત ૧૪ કે ૧૭ ટકા ઉચ્ચતર જગ્યાઓ આપણે ભાગ આવે છે. " ત્યાર પછી રી હિન્દમાંના એશિયાવાસીઓની અને ગોરા લોકોના અમલ નીચેના અન્ય દેશોમાંના એશિયાવાસીઓની સ્થિતિ વચ્ચે કટલાક કદા હકાબલા કરવામાં આવ્યા, અને મહારાણીના દહેસમાં આપવામાં આવેલાં વચનોનું તેમણે પુનઃ સ્મરણ કર્યું.

રા. છ. મુખ્યમંત્રી આચરે અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, ૧૮૩૩ ના ૧ કરતાં હિન્દીઓની સ્થિતિ વધારે ખરાબ છે, અને જ્યારે લૉર્ડ લીટને પોતાની યુક્તિઓથી મદારાજીનાં વચનો તોડ્યાં હતાં ત્યારે લૉર્ડ કર્ઝને ખુલ્લું કહ્યું છે કે, ૧૮૫૮ના મદારાજીના હંદેરામાં દરારેલાં સિદ્ધાંતો અને રાજ્યનીતિ હિન્દમાંના બ્રિટિશ રાજ્યનાં નથી. વળી કાયદાએ આપેલાં સ્વાતંત્ર્ય અને અધિકારોને પણ આપણે વળગી રહેવું નોંધ્યું, અને “તેમને એવે પ્રકારે વળગી રહેવું” નોંધ્યું કે અંગ્રેજ પ્રભુ નહિ પરંતુ સમગ્ર હુનીઆ હહેગે કે હિન્દ સ્વતંત્ર થવું નોંધ્યું.”

કરાવને અનુમોદન આપતાં માન. રા. કૃષ્ણ નાયરે ઐતિહાસિક રૂપરેખા આપીને જતાબું કે, લૉર્ડ કર્ઝનના કરતાં ખૂબીયતમાં હિન્દીઓ તરફ ધન્ય વધારે સમાન વર્તન ચલાવવામાં આવ્યું હતું. રા. છ. અખુલ કાસીમે મહોમ્દન કબુલાત વિષે ચર્ચા કરી. રા. હુસેન બદરહોન તેજબજીએ વધારે આંકડા રજૂ કરીને હિન્દીઓને વેઠેલા પડતા અન્યાય દર્શાવ્યો. ત્યાર પછી કાશ્વ પસાર કરવામાં આવ્યો.

કરાવ ખીલમાં ઉચ્ચતર કેળવણીના કાવા દર્શાવવામાં આવ્યા, અને પ્રાથમિક કેળવણીને મફત આપવા માટે સરકારને ઉપકાર માનવામાં આવ્યો. હિન્દમાં કાયદાની કારીગરીની તાલીમની અને પોલીટીકલકસની આવરકદતા ■ રા. ડી. છ. પાંચેએ તે રજૂ કર્યો, અને રા. આર. પી. કરંદીકરે અનુમોદન આપતાં જાપાનનો નવસંત કાખસો જતાવ્યો. એટીવાડીની તાલીમની આવરકદતા તેમણે આગવર્ણક જણાવી, અને આયર્લેન્ડ વિષે મી. આર્થર બાલ્કરેનુ આખ્યાન કાંઈને દર્શાવી આપ્યું કે, “એક પછી એક તેના પ્રત્યેક સ્વદેશી ઉદ્યોગને જન્મતાંજ ગુજરાતી નાખવામાં આવ્યો છે, અથવા તે તેનું મુખ બંધ કરીને બાધી રૂઢીને ઈચ્છાડના હરીરાઈ કરતા કાખસાં ઇર્ષ્યાથી કર્ણભમાં સોંપી દેવામાં આવ્યો છે, જેથી અતે કોષલતા પ્રત્યેક જણને પવનનો પણ સંચાર ન થાય એવી રીતે બંધ કરી નાખવામાં આવ્યું, તેથી આખી પ્રજાને જન્મપરજ પોતાને આધાર રાખ્યો. તેમની પછી ડી એચ. એસ. ગ્રાવે મુનિવર્સિટી કાયદાનો

તિરસ્કાર કર્યો; તે કાયદાએ જ્ઞાનનાં દ્વાર પર “સોનેરી તાળાં વાસ્યાં છે, જે સોનેરી ચાવી-ઓથીજ ઉઘટે.” લૉર્ડ કર્ઝન “કેળવણીને ધનવગોનોનો ખાસ અધિકાર બનાવવા ઇચ્છે છે, ગરીબોનો જન્મસિદ્ધ હક્ક નહિ.” આપણે હહેવામાં આવે છે કે, પૌર્વાત્ય પ્રજાપર પૌર્વાત્ય દબે રાજ્ય ચલાવવું નોંધ્યું, પરંતુ ને એમ હોય તો પૌર્વાત્ય રાજ્યો કેળવણી મફત આપતા હતા.

રા સી. વાય. ચિંતામણીએ કહ્યું કે લૉર્ડ કર્ઝન આપણને હહે છે કે, રાજકીય અને અન્ય પ્રશ્નોથી નિરાળી રીતે કેળવણીના વિચાર કરો, પરંતુ તે અસમ્ય છે, કેમકે, મી. મોદીએ કહ્યું હતું તેમ કેળવણીના પ્રશ્નો “પ્રજાઓના નૈતિક જીવન અને મૃત્યુને સ્પર્શ કરે છે.” લૉર્ડ કર્ઝનનાં કેળવણી વિષયક પગલાં રાજકીય છે, અને તેમાં મુખ્યત્વે રાજકીય વિચારોથી તે (લૉર્ડ કર્ઝન) પ્રેરાયો છે. કેળવણીના હિન્દીઓનો એક વિભાગ પ્રતિકૂળ લાગ્યો, અને તેમને વિનયપૂર્વક કાળી દેવાના છે. ભહેર પ્રજા રીપોર્ટનું વિવેચન કરી રહી છે અને આપણે માનીએ છીએ કે તેનીપર વિચાર ચાલે છે ત્યારે સકર્ષભરે મોઠકીને હરેતે હરેતે સરકાર નથી રાજ્યનીતિ કાખવ કરે છે. હવે કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો છે, તેની રૂપે સોનેટાને યુરોપીય અને સરકારી બનાવી દેવામાં આવી છે, અને “કાર્ય સાધકતા” શબ્દના નામમાં હિન્દી અને બીજા-સરકારી તત્ત્વ કાળી દેવામાં આવ્યું છે. મી. છ. એ નેટસને અધિરવાસ અને પાછા હડવાની રાજ્યનીતિ વિષે કંઈક કરી અને આંકડા આપીને જતાબું કે ૩૦ કનેડની વસ્તી-માયો પાંચ વર્ષમાં ૬,૨૨૩ એન્જુએટો, ૩૩ વર્ષે ૧,૨૪૨ એન્જુએટો પસાર થયા હતા । કરાવ પસાર થયો.

કરાવ ત્રીજે પ્રજાની “રોચનીય ગરીબાઈ વિષે” હનેર અને તેમાં ઉપાયો સૂચવવામાં આવ્યા હતા. રા. આર. એન. મુદોલકરે તે રજૂ કર્યો અને મુક્કાળે કર્યો કે, જ્યારે આ દેરામાં આરાજકતા અને ગેરવહીવટ વિના બીજું કાંઈ ન હતું ત્યારે લોકોની સ્થિતિ એકંદરે સંતોષ હતી, જીવનની આવરકદ અને ઉપ-ભોગની વસ્તુઓ હતી, અને વ્યાપારની

ચીત્તેના મોટા જાથા નિકાસ કરવામાં આવતો હતો અને હાલની ગરીબાઈ એવી કે, હોર્ડર્સ જર્જનના વધારામાં વધારે આંકડા પ્રમાણે દર વર્ષે માયા દીક આવક રૂ. ૩૦ અથવા દરરોજના રોડ આનો છે, જેમાંથી રૂ. ૩૨૧ કરના આપવા પડે છે. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની અને હિન્દી સરકારે અટકાયત વેરા નાખીને હિન્દી ઉદ્યોગોને ફરી રીતે ચમકારણ કર્યા હતા અને ઉદ્યોગો કરતાં લોકોને જમીનને આશ્રય લેવાની ફરજ પડી રીતે પડી હતી, અને તેથી ખેતીવાડી મુશ્કેલી ઉદ્યોગ યથા પડી હતી, તે તેમણે દર્શાવી આપ્યું. પછી જમીન મહેસુલની આંકણી, મીસ ઉદ્યોગો દાખર કરવાના પ્રયત્નો, અને હોર્ડર્સ સેલીસબરીના કાર્યનું તેમણે વિવેચન કર્યું; હોર્ડર્સ સેલીસબરીએ = હુકમ આપ્યો હતો કે, હિન્દી કારીગરોની ફરીફારથી બ્રિટિશ કારીગરોનું સંસ્કારણ કરવાને માટે પગલાં લેવાનાં જોઈએ " સમસ્ત રાજ્યનીતિનું પરિણામ હિન્દી જનસમૂહોની ગરીબાઈ છે.

માન. શા. એલ. એ. ગોવિંદરાયન આચરે કરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને કાયમની જામણદારની આવરણકતા અને ફાયને કરેલા સુધારા પરના વેરા પર કાયદાના અંકુશની આવરણકતા વિષે ચર્ચા કરી. માન. શા. ઇ. કે. પારેખ, શા. આર. વી. મહાજની, શા. કે. નાત્રાજન, અને શા. માણેકજી કે. પટેલે કરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ગામડીઆઓની ભયોત્પાદક ફરિયાદો સ્વિતિ લેતા ચોથા કરાવમાં ચોક્કસ નમુનેદાર ગામોની આર્થિક સ્થિતિની તપાસ કરવાને માટે પહેલાની કોમિસોની વિનંતિ ફરી કરવામાં આવી. માન. શા. એચ. એસ. દિક્ષિતે તે રજૂ કર્યો, માન. શા. વી. સી. દેસીકાચારીએ અનુમોદન આપ્યું, રાય પાર્લમેન્ટના ચોપનીએ અને ડૉ. નોરેફ જેન્સમીને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

કરાવ પાંચમાં સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓની સ્થિતિનો મશ્વરો કરવા ફરીથી રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને શા. મદનજીવે અને શા. ભરવાજે ફક્ત આફ્રિકાનાં કુખોની અને નેળા કહેવા-

યલી વાર્તા પોતાના અનુભવો પ્રમાણે કહી, અને જોયર વિગદમાં એક સીવીલ સર્જન તરીકે થયલા અનુભવથી ડૉ. મુલજીએ પોતાનો પુરાવો ઉમેર્યો. તે કરાવ પસાર થતાં બીજા દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું.

રા. જી. એન. તાતા અને હિન્દના પેલા સાચા મિત્ર વિલિયમ ડીઓનાં મૃત્યુ માટે કોંગ્રેસનો ખેદ દર્શાવતો છૂટો કરાવ ત્રીજા દિવસે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો. પછી નિવૃત્તિ અનુક્રમ તોડીને એક મહત્વનો કરાવ (પંદરમો) રજૂ કરવાની તેમણે સર. વિલિયમ વેડરબર્નને આજ્ઞા કરી; તે કરાવમાં એવી ઇચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી કે, ઇંગ્લાંડમાં સામાન્ય ચુંટણી સમીપ આવે છે, તેથી મતદારો અને ઉમેદવારો સમક્ષ હિન્દની માગણીઓ રજૂ કરવાને માટે હિન્દમાંથી એક પ્રતિનિધિ મોકલવા જોઈએ. તેમણે પ્રાથમિક મહત્વના બે સુદ્ધા વિષે આમંત્ર કર્યો: હિન્દની સ્થિતિની દર ૨૦ વર્ષે તપાસ કરવાના નવા રીવાજનો પુનરુદ્ધાર અને હિન્દી પ્રધાનનો પગારબ્રિટિશ અંદાજોમાં મુકવેલો. લો. મા. બી. ઇ. તિલકે અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે, ઇંગ્લાંડમાં અજાણ કરવી જ ન જોઈએ, કેમકે આપણા મુકદ્દમોનાં સુકાદો આપનારા ન્યાયાધીશો ત્યાં જોરે છે, અને હિન્દી સરકાર દુર્ભેદ છે તેથી આપણે અંગ્રેજ મૂલ પાસે પહોંચી જવું જોઈએ, અને ઇંગ્લાંડમાં કાયમનું રાજકીય મીશન હોવું જોઈએ. શા. એલ. સિંહાએ અનુમોદન આપતાં હિન્દીઓ સાથે અંગ્રેજો અંગત પરિચયમાં આવે તેના મહત્વ પર ભાર મુક્યો. કરાવ પસાર થયો.

સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણે સાતમો કરાવ રજૂ કર્યો, જેમાં માગણી કરવામાં આવી હતી કે, હિન્દી પ્રધાનનો મશ્વરો બ્રિટિશ અંદાજોમાં મુકવે જોઈએ. સંસ્થાનોના પ્રધાન અને તેની એડીસને માટે સંસ્થાનોને કાંઈ આપણું પડતું નથી; હિન્દુસ્થાને પોતાના પ્રધાનને માટે આસરે ઉદાહરણ રૂપી આ આપ્યા છે. માન. શા. ઇ. શ્રીનિવાસરાવે અનુમોદન આપ્યું, શા. એમ. કે. પાંડેયે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું; તેમણે કહ્યું કે, હિન્દી પ્રધાન કોઈને પણ જોખમદાર નથી—હિન્દી મૂલ તેનો પગાર આપે છે તેમને નહિ, દિવાને આપને નહિ,

કેમકે તે તેનો પગાર આપતી નથી. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મોટે ભાગે રૂપિયાની કીમત વધારીને દુનિમ રીતે ફાળવ પાડવામાં આવેલાં નાણાં વિષે આઠમો ઠરાવ હતો અને કર ધટાડીને એકડાં થયેલાં નાણાંના એક ભાગનો કેળવણી, મેદીક્ષ શાકત, અને સ્થાનિક અને મ્યુનિસિપલ જોડાડને મફદ આપવામાં ઉપયોગ કરવાની વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. રા. છ. કે. ગોખલેએ તે રજુ કરતાં કહ્યું કે, ત્યાં જ વર્ષોમાં ૩૦ કરોડ રૂપિયા ભેટી અસામાન્ય રકમો ફાળવ પાડવામાં આવી છે. તેમણે પ્રશ્ન કર્યો કે, એ નાણાં કયાથી આવ્યાં ? તેમણે બતાવ્યું કે, રૂપિયાની કીમત વધારવાથી તે, મળ્યાં, નથી કરીને પરદેશના ખર્ચને માટે નોંધતાં નાણાં રૂપાનાં એકડાં કરીને, અને સોનું આપીને હિન્દી સરકાર દર વર્ષે આશરે પાંચ કરોડ રૂપિયા ખર્ચાવે છે. ભારે કરો અન્યાય યુક્ત છે, અને તેમાં ધટાડો કરવો જોઈએ, અને ભારે કરોથી મળેલાં નાણાં સૂચવવામાં આવેલે પ્રકારે પ્રભને પાછાં આપવાં. દિવાન બહાદુર અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈએ અનુમોદન આપ્યું, અને બીન જરૂરી ફાળવ પટેલી મોદી રકમો પ્રભને પાછી આપી દેવાનો આગ્રહ કર્યો. તેમની પછી રા. છ. સુબ્રમન્ય આયરે કહ્યું કે, સર એન્ટની મેકડોનેલે કરન્સી કમીશન સમક્ષ કહ્યું હતું કે, રૂપિયાની કીમતમાં વધારો કરવાથી પ્રભ પર નવો બોલ પડશે, પરંતુ તેમણે કહ્યું કે, હિન્દના લોકો તેનું પરિણામ તેવું આવશે એમ જાણતા નહિ હોવાથી તે ઉમેરવામાં સલામતી છે, જ્યારે સીધા કરમાં વધારો કરવો ભયોત્પાદક અને હઠાપણ વિનાનો છે. બળપૂર્વક વધારવામાં આવેલી કીમતથી ગરીબ લોકોએ વધારેમાં વધારે વેક્યું છે, તેમને વધેલાં નાણાં લાભ મળવા જોઈએ. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

નવમો ઠરાવમાં વિસ્તૃત પ્રતિનિધિત્વનો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો. તે ઠરાવ રજુ કરતાં રા. બી. કૃષ્ણસ્વામી આયરે કહ્યું કે, ૧૮૯૨ માં પ્રારંભમાં એનો વિકાસ કરવામાં આવ્યો હતો, અને અંદાજપત્ર ચર્ચાની સત્તા આપવામાં આવી હતી; પરંતુ તે ચર્ચાની પૂર્વે અંદાજપત્ર

નક્કી કરવામાં આવતું હોવાથી, સક્યો માત્ર પોતાના અભિપ્રાયો દર્શાવતા, અને પોતાના લઘુ નિબંધો વાચતા, અને ચર્ચા ફારસ સમાન નીવડતી પડતી મદન મોદન માલવીએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે સુધારાઓ તેટલા સારા છે, પરંતુ ધારાસભાએ વિરોધ સત્તા આપવી જોઈએ અને તેમાં વિકાસ થવો જોઈએ. સરકાર હિન્દી પ્રભ પર થોડોક વધારે વિશ્વાસ નહિ બતાવે ? " અંગ્રેજ સાહિત્યમાંના સ્વાતંત્ર્યતા વિચારોથી આપણાં મન રંગાયો છે... જે મહાન બ્રિટિશ મહારાજ્યના સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમને માટે આપણે તેને ચાલીએ છીએ તેવું આપણે એક અંગ્રજ છીએ એવું આપણને આપણા પોતાના દેશમાં લાગે તેને માટે આપણે આતુર છીએ. " તે પછી રા. જહાંગીર બી. પિટીટ કહ્યું કે, વિરોધ સંપૂર્ણ પ્રતિનિધિત્વ અને અધિકારને માટેની પેશતાની શોધતા કેળવણી હિન્દીઓએ કરાવી છે, અને તેમણે જે સુદર પરિણામો ઉત્પન્ન કર્યાં હતાં, તે ગણાવ્યાં. પોતાની પ્રાપ્તિઓથી તેમણે પોતાની શોધતા પૂરવાર કરી આપી છે. " સ્વરાજ્યને માટે સર્વ મનુષ્યોનો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે, અને જે લાંબા સમય પહેલાં અપાઈ નોંધતું હતું, તેની અનુપમ બક્ષિસ " જે વિવેક ઇંગ્લાડ હિન્દને આપશે તે દિન ઇન્ડાંડને માટે ઉજ્જવળ ગણાયો. તે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દસમો ઠરાવ ટિંગટના બનાવો વિષે અને છાંદવી અને ખલનાનો યુક્તિ બંધ કરાવનાર " આગળ વધવાની રાજ્યનીતિ " વિષે હતો. રા. એન. એ. વાડીયાએ તે રજુ કરતાં કહ્યું : " લગભગ ૫૦ વર્ષ ઉપર પાર્લામેન્ટે આપેલા સ્વદેશ સનદશીર અધિકારને સાચવી રાખવાને અપણે મથી રહ્યા છીએ. " હિન્દી સરહદની પેલીએ જનાર રાજ્યનીતિનો તેમણે તિરસ્કાર કર્યો; પરદેશીના યુગથી પોતાની ભૂમિને સ્વતંત્ર રાખવાને માટે " પ્રાચીન અથવા અર્વાચીન ઇતિહાસમાં નોંધવામાં આવ્યું હોય તેવા વિશુદ્ધ સ્વદેશાભિમાનપૂર્વક, સ્વતંત્રતાના સુદૃઢ પ્રેમ પૂર્વક, લય અને યુક્તિના પ્રસંગીય તિરસ્કાર પૂર્વક " ટિંગટના ચરવીર ગામડીઓએ યુદ્ધ કર્યું હતું. લોર્ડ કર્ઝનના ગુસ્તાનગાર મીસનો

ધામે વહાએ ધણી સુંદર દલીલ કરી, અને કહ્યું કે, પાર્લામેન્ટની સંમતિ વિના દિન્દી લશ્કરને દિન્દી બદલે મોદલવું ચેરકાવેલર છે.

લાલ મુર્શીધરે અનુમોદન આપ્યું, રા. એન. બી. રાનડેએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

જોવાર ફરીથી થોલીસ મુધારાને પ્રમ અગીઆરમા ઠરાવમાં રા. વિજયકુમાર જોડે રજુ કર્યો, રા. ચીરાયંદ્ર સર્વાધિકારીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. વી. ઇ. જોશીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બારમો ઠરાવ લશ્કરી ખર્ચ વિષે રા. એન. એમ. સમર્થે બહુ ટુંકાણમાં રજુ કર્યો, રા. ઇ. આર. અલ્લેકરે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પછી તેરમો ઠરાવ ન્યાયી અને કારોબારી ફરતે નહીં પાડવા વિષે રા. હરિશંકરરાય વિશનદાસે રજુ કર્યો, રા. એન. કે. રામસ્વામી આયરે તેને અનુમોદન આપ્યું, બાણુ હાલિપ્રસન્ન રાયે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર થયો.

બાણના ભાગલા વિષે ઠરાવ ચૌદમો માન. બાણ અવિહાયરણ મુખમદારે રજુ કર્યો બાણ એ. ચૌધરીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને બાણ બિનય કુમારરાયે અને માન. જેડુંકાંઈય સેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, એ સર્વ બંધાલી શુદ્ધરથો હતો, અને તેમને એટલી બધી લાગણી થતી હતી કે તેઓ માત્ર થોડાં વાક્યોજ બોલી શક્યા. રા. આર. એન. મુદોલકરે સંક્ષેપમાં સહાનુભૂતિ દર્શાવ્યા પછી તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સર એસ. સિંહાએ સોળમો ઠરાવ રજુ કરી, રા. કાલાકાઈ નવરોઇ, સર હેન્રી હોટન, અને મી. જૈન નર્ડિનની હિન્દના દિતની આતર પાર્લામેન્ટમા સુદણી કરવાની જવાબજી કરી. રા. વી. પી. વૈદ્યે અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને પ્રિટિશ કમિટીના વાર્ષિક આભાર માનવાનો ઠરાવ સત્તરમો રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ રજુ કર્યો, અને રા. ડી. એન. જોડે તેને અનુમોદન આપ્યું. પ્રચુએ પછી

મી. એ. જો. લુમ, રા. ડી. ઇ. વાચ્છા અને માન. રા. ઇ. કે. જોખલેની જનરલ અને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીઓ તરીકે ફરીથી નીમ-લ્થં કરવાનો અરદમો ઠરાવ રજુ કર્યો. વળી કોમેસના બેઠારણુ વિષે ૧ લી જુલાઈ, ૧૯૦૫ મુધીમાં રીપોર્ટ કરવાને એક કમિટી નીમવાનો ઝોગણીસમો ઠરાવ તેમજે રજુ કર્યો. વીસમા ઠરાવમાં ૧૯૦૫ ની કોમેસ બારસમાં ભરવાનું નક્કી કર્યું, એવીસમા અને બાવીસમા ઠરાવોમાં સ્વાગત સમાનો અને પ્રમુખનો ઉપહાર માનવામાં આવ્યો, અને સર હેન્રી હોટને કૃતજ્ઞતાં પૂર્ણ ઉપહારના થોડાક સપ્તે દલા પછી વીસમી રાષ્ટ્રીય કોમેસની પ્રજ્ઞાદુતિ થઈ.

ઠરાવો.

૧. (ક) આ કોમેસનો અભિપ્રાય છે કે, બહેર નોકરીની ઉચ્ચતર જગ્યાઓપર દિન્દીઓને નીમવાના વિષય પર ૨૪ મી મે ૧૯૦૪ ના પોતાના ઠરાવમાં દિન્દી સરકારે દર્શાવેલા સિદ્ધિતિ અને રાજ્યનીતિ, ૧૮૩૩ ના પાર્લામેન્ટરી કાયદામા અને મહારાણીના ૧૮૫૮ ના ઠરામા દર્શાવેલાં સિદ્ધિતિ અને રાજ્યનીતિથી વિરુદ્ધ છે, અને આ દેશની પ્રબળે રાજ્યને અને પાર્લામેન્ટ આપેલાં અંબેર વચનો સમજાવી કાઢવાનાં, અને એક બહેર કમીટીને સધળા પ્રસન્ની સ્વાધાનતાથી તપાસ કર્યા પછી સરકારે વિચાર પૂર્વક કરેલી ચોજનાઓથી દૂર જવાના પ્રયત્ન સાથે આ કોમેસ માનપૂર્વક પરન્તુ બારપૂર્વક અણુમતો દર્શાવે છે.

(ખ) આ કોમેસનો અભિપ્રાય છે કે, અનેક વર્તમાન નાણાં વિષયક અને રાજ્યતંત્ર વિષયક અનિષ્ટોનો સાચો ઇલાજ દેશની નોકરીની ઉચ્ચતર સાખાઓમા દિન્દીઓને વધારે યોગી સંજ્ઞામાં નીમવાનો છે; અને દિન્દમાં નોકરીને ખરે હરીફાઈની પરીણાઓ ઉચ્ચારમાં અને દિન્દમાં એક સાથે લેવાની તરફેણમાં ૧૮૬૩, ખીજ જુનના દિવાને આપના ઠરાવનો તત્કાળે અમલ કરવો જોઈએ એમ કહેવામાં પહેલાંની કોમેસો સાથે એકમત થવા છતાં આ કોમેસ પોતાની દૃઢ પ્રતિબિંબી નોંધ લે છે કે, આ પ્રશ્નને એકજ સંતોષકારક સમાધાન દિન્દી સીવીલ

સર્વાસંતી પુનઃ રચનામાં છે, જેની પુનઃ રચના સત્તાની બહેનશી કરવાના સિદ્ધાંતને અનુસરીને કરવી જોઈએ, અને તે દરમિયાન તેની ન્યાયી ફરતેનો એક બાળ જેમણે કાયદાના ધંધાની તાલીમ લીધી હોય તેમને આપવો.

(ગ) હિન્દના ધણા અગ્ર પ્રતિભામાં પ્રાતિક નોકરી માટેની હરીફાઈની કસોટી કાઢી નાખવા માટે આ કોંગ્રેસ ખેદ દર્શાવે છે. ભૂતકાળના અનુભવે સંપૂર્ણ રીતે સાબીત થયું છે કે, સરકાર તરફથી નીમણુંકો કરવાની પદ્ધતિ આ દેશની વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિમાં, અધિકારીઓની કૃપાથી થતી નીમણુંકોની પદ્ધતિમાં ફેરવાઈ નય છે, અને એનાથી અણગમ પુરશે નોકરીમાં આવીને રાજ્ય-સંવર્ધનની કાર્યસાધકતા બગાડે છે, અને વધારામાં ઉચ્ચ હોદ્દાને માટે હિન્દીઓની યોગ્યતામાં અન્યાય પૂર્વક ધટાડો કરે છે. આ કોંગ્રેસ, તેથી, હિન્દી સરકારને માનપૂર્વક આમંત્ર કરે છે, કે, પ્રાતિક નોકરીને માટે હરીફાઈની કસોટી ન્યાયી ન્યાયી કાઢી નાખવામાં આવી હોય ત્યાં ત્યાં તેને ફરીથી ફાખલ કરવી.

કેળવણી.

૨ ઉદ્ધા માર્ચના હિન્દી સરકારના કાચમાં વચન આપ્યા પ્રમાણે પ્રાથમિક કેળવણી પાછળ રોકાઈ વિશેષ નાણાં માટે અને ખરેખરોમાં પારિભાષિક કક્ષાઓ અને ઉદ્યોગોના અભ્યાસને માટે ફક્ત છાત્ર જીવિઓ સ્થાપવાને માટે તેમનો આભાર માનવા છતાં, ઉચ્ચતર કેળવણીના સંબંધમાં સરકારે મદદ કરેલી અવળી રાજ્યનીતિ વિરુદ્ધ થયા વર્ષનો પોતાનો અણગમો એકવાર ફરીથી દર્શાવે છે, કેમકે તેથી સુનિવર્તિતીઓની નિયામક સલાહો અધિકારી બની નય છે અને સામાન્યતઃ સુનિવર્તિતી કેળવણીના ક્ષેત્રનો સંકેત માય છે. અને કોંગ્રેસ પોતાનો દૃઢ અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, હમણાં સરકાર જાણે ગોઠી રહ્યો ફાખલ પાડતી નય છે તે જોતાં કેળવણીના અર્થને માટે બંદર નાણાંમાંથી તે હમણાં નેટલી રકમ આપે છે તેના કરતાં વધારે થોડી રકમ આપવાની સરકારની સ્વયં દરજ છે, જેથી કરીને—

(ક) જનસમૂહમાં પ્રાથમિક કેળવણીને વધારે વિસ્તારમાં પ્રચાર માય, અને મફત અને ફરજિયાત કેળવણીની દિશામાં પ્રારંભ માય.

(ખ) હાથની કારીગરીની તાલીમનું અને નૈસાનિક ખેતીવાડીનું શિક્ષણ આપવાને યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવી.

(ગ) સરકારી હોદ્દાને અને હાઇસ્કુલોમાં સારા શિક્ષકો અને સારી સામગ્રી પૂરી પાડવાની વ્યવસ્થા કરવી, જેથી કરીને તેમને ખરેખર નમુનેદાર સંસ્થાઓ બનાવાય.

(ઘ) સંપૂર્ણ સામગ્રી વાળું કમર્માં કમ એક મધ્યસ્થ પોલીટેકનીક ઇન્સ્ટીટ્યુટ સ્થાપવું અને સિનિન સિનિન પ્રાતોમાં નાની પારિભાષિક શાળાઓ અને હોદ્દાને સ્થાપવી.

આર્થિક પરિસ્થિતિ.

૩. આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, વર્ષો થયાં દેશમાં ધનનો ચુસારો ચાલે છે, સ્વદેશી કક્ષાઓ અને ઉદ્યોગોની અવનતિ થઈ છે, જમીનનું મહેસુલ જલ્દ વધારે લેવામાં આવે છે, અને રાજ્યસંવર્ધન પદ્ધતિ અલ્પત અર્થાળ છે, તેને આ દેશની પ્રબળી શોચનીય ગરીબાઈ મુખ્યત્વે આભાર છે અને કોંગ્રેસ ઉપાયનાં અન્ય પગલાંની સાથે સાથે નીચે પ્રમાણે બહામણો કરે છે.

(ક) આગલા કાચમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કેળવણીને વિશેષ ઉત્તેજન આપવાની સરકારે કૃપા કરશે.

(ખ) કાયમની જમાનગી વિષે હિન્દી પ્રધાનના ૧૯૧૨ અને ૧૯૧૭ ના ખરીવાઓમાં દર્શાવેલી સરતો પ્રમાણે દેશના જે વિભાગો તેને માટે પરિપક્વ થયા હોય તેમાં ફાખલ કરવી; અને જ્યાં કાયમની જમાનગી ફાખલ કરવી સરકારને હજી અનિચ્છનીય લાગતી હોય ત્યાં મહેસુલના અગિ વધારા પર કાયદાનાં બંધનો નાખવા.

(ગ) બંદર નોકરીની કચ્ચર રાખાઓમાં હિન્દીઓનો વધારે થોડી સંખ્યાને રોકવાનાં પગલાં લેવાં.

ગામડીઆઓની કેળવણી વિષયે.

૪. કાચ કરવામાં આવે છે કે, દેશના ગામડીઆઓની બધાંબધાં દેવાદાર સ્થિતિ જોતાં અને કુશળનો પ્રથમ સ્પર્શ થતાં તેમની થોડી સંખ્યાઓને રાજ્યની મદદ લેવાની ફરજ પડે છે.

તે ભોતી સંસ્થાનાં દુષ્કાળ યુગીયને કરેલી સ્વ-
નાને આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી અનુભવેલાં આપે
છે કે, હિન્દના ભિન્નભિન્ન ભાગમાં થોડાંક
નસુનેદાર ગામોની સરકારે સાવધાનતાપૂર્વક
વપાસ કરવી.

બ્રિટિશ સંસ્થાનાં હિન્દીઓ.

૫. (ક) ઓસ્ટ્રેલીઆની મુશ્કાલત લેવા
જનાર હિન્દીઓના સંબંધમાં ઓસ્ટ્રેલીઅન
સેમનલેશનની સરકારે થોડા સમય પર નાખેલાં
બંધનો દીધાં કરવામાં આવ્યાં તે વિષે સંતોષ
દર્શાવવા છતાં આ કોંગ્રેસ પોતાનો હેતુ એ
જાહેર કરે છે કે, હિન્દી સંસ્થાનવાસીઓનામદાર
સમ્રાટની પ્રભુને દુઃખદાયક બંધનોને તાલે
રહ્યા કરવું પડે છે, અને નામદાર સમ્રાટનાં
સંસ્થાનામાં બ્રિટિશ નાગરિકતાના સામાન્ય હકો
તેમને આપવામાં આવતા નથી.

(ખ) ખાસ કરીને, ટ્રાન્સવાલની ખાજ
બોચર સરકારે હિન્દીઓ વિરુદ્ધ શયશ કર્યા
હતા, તેમાં બ્રિટિશ સરકાર તરફથી વધારો કરીને
તેમને બળપૂર્વક અમલમાં મુકવાની ધમકી જ-
પાઇ છે તેની સામે આ કોંગ્રેસ અત્યંત જુસ્સા-
પૂર્વક પોતાનો અણુમો દર્શાવે છે. તાજ બોચર
વિગ્રહનાં જાહેર કરવામાં આવેલાં કારણોમાં
એક તે પ્રભુસલાહની સરકાર તરફથી નામદાર
સમ્રાટની હિન્દી પ્રભુ પ્રતિ ચવાવવામાં આવતું
વર્તન હતું, અને વળી દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દી
સંસ્થાનિકોની કબુલ કરવામાં આવેલી વફાદારી
એકે વિરુદ્ધ દરમ્યાન તેમણે આપેલી સહાય
સહાય ભોતી આ કોંગ્રેસ અત્યંતરજપૂર્વક પ્રાર્થના
કરે છે કે, તે તાજના સંસ્થાનમાં હિન્દી સંસ્થાન-
વાસીઓ તરફ ન્યાયી અને સમાન વર્તન ચલા-
વવાનો બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ આજ્ઞા કરશે.

(ગ) આ સંબંધમાં હિન્દી સંસ્થાનવા-
સીઓના હિતની ખાતર મજબુત જણા રહેવા
માટે હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાનોને કોંગ્રેસ
અત્યંતરજપૂર્વક આજાર ગાને છે, અને કોંગ્રેસ
મંલીરતાપૂર્વક વિશ્વાસ રાખે છે કે, સંતોષકારક
સમાધાન ન થાય ત્યાં મુખી એ બાબતમાં તેઓ
પોતાના પ્રયત્નોને દીધાં કરશે નહિ.

ચીક.

૬. શ. એ. એન. તાતાના મૃત્યુ માટે આ
કોંગ્રેસ પોતાના છોડા ખેતી લાગણીની નેંધ
લે છે; હિન્દના ઔદ્યોગિક વિકાસમાં તેમની
મહાન સેવાઓ તેમજ તેમના સંસ્કારી પરમાર્થ
અને દેશપ્રેમજનું દેશ દૃઢતાપૂર્વક સ્મરણ
કરશે. વળી આ કોંગ્રેસ મી. વિલિયમ ડીબીના
મૃત્યુ માટે જરૂર સોદા કરાવે છે. હિન્દની
પ્રભુએ પોતાનો ઉત્સાહી અને સુસ્ત પક્ષકાર
ગુમાર્યો છે.

હિન્દી પ્રધાનોને પગાર.

૭. જ્યારે સંસ્થાનેને કોલોનીઅલ ઓફીસનાં
ખર્ચનો હાંથ પછુ લાખ આપવો પડતો નથી,
ત્યારે લંડનમાં ઘડીઆ ઓફીસનો ખર્ચ આ
દેશની આવકમાંથી લેવામાં આવે છે, તેથી યતા
અન્યાય સમિ આ કોંગ્રેસ વધી ઉઠાવે છે અને
પોતાના અભિપ્રાયની નેંધ લે છે કે, હિન્દી
પ્રધાનોને સમયે પગાર અર્પિત અંદાજે પર
ચકારવો જોઈએ.

ફાજલ પૂડતી રકમો.

૮. (ક) આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે
ઉત્તરનાં વર્ષોમાં થોડી રકમો વારંવાર ફાજલ
પડી છે-બધી મતીને આશરે બે કરોડ પાઉંડ
જેટલી-તે પ્રભુની વધેલી આબાદાનીનું પરિણામ
હોવાને બરાબે ફક્ત એક વાત કહીએ છીએ કે, આ
દેશમાં કરોડી સપાટી આવરણ છે તેના કરતાં
વધારે ઉચ્ચ રાખવામાં આવી છે, કેમકે સંપૂર્ણ
નહિ તેા મુખ્યત્વે રૂપીઆની હીમત કુચિત રીતે
વધારવામાં એ રકમો ફાજલ પડી રાજી છે,
અને પરિણામે હિન્દી સરકારનાં ઇંગ્લેંડ મોકલ-
વામાં આવતાં નાણાંમાં દર વર્ષે ૩૦ થી ૪૦
લાખ પાઉંડ બચે છે.

(ખ) સરકારની ચલણની નીતિને લીધે જે
વર્ષોને વધારેમાં વધારે સહન કરવું પડ્યું છે
તેમને રાહત આપવાને માટે તેમજ ખર્ચમાં
વધારો કરવાની સીધી લાલચ સરકારના માર્ગ-
આથી દૂર કરવાને માટે (દર વર્ષે થોડી રકમો
ફાજલ પડે તેથી બેરક એવી લાલચ જનમ પોમે)
આ કોંગ્રેસ મજબૂત આજ્ઞા કરે છે કે, (૧) મીડા
પરના વેધમાં હજી વધારે ઘટાડો કરવો; (૨)

ને પ્રતિમાં ખેડૂતોએ પેકેટનાં વર્ષોની હારમાળા ભેઠ હોય તેમાં રાજ્યની જમીન મહેસુલની માગણીમાં ધમકો કરવો; અને (૩) રૂના કાપડ-પરના એકસાઇઠ વેશ કાઢી નાખવા.

(બ) એવો ધટાડો કરવામાં આવે ત્યાં સુધી કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, તે કાનૂન પહેલી રક-મીના એક આગળે ઉપયોગ મળે - સ્થિતિ રીતે સામ થાય એવી રીતે કરવો, જેમકે વૈજ્ઞાનિક, ખેતીવાડીની અને ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રોની ઉત્તેજન આપણું, મેડીકલ શાલતની સમગ્રતામાં વધારો કરવો, અને કુશળ અને દર-વર્ષે થતા પ્લેગથી ક્ષણિક અને ઇનુનિસિપલ બોર્ડરનાં સાધનોમાં મજબૂત ધટાડો થયેલો છે તે ત્રાડીને જરૂરના હોય એવા આરોગ્યવિષયક સુધારા માટે તે અને દેશના બેઝર્ બાગમાં વ્યવહારનાં સાધનોમાં સુધારો કરે તેટલા માટે બાકીનાં નાણાંને તેમને સહાય આપવામાં ઉપયોગ કરવો.

૧. પ્રતિનિધિત્વ.

૬. કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર આ દેશની પ્રજાને પોતાના દેશના રાજ્યતંત્રમાં વધારે બળ વાન અવાજ અને કાર્યકારોને કાણુ આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. તેને માટે,

(ક) દિવાને આમમાં કમમાં કમ બે સભ્યો મોકલવાનો હેતુ હિન્દની પ્રત્યેક પ્રાંત અથવા ક્ષેત્રોમાં જાહેર.

(ખ) વડી અને પ્રતિક ધારાસભાઓ બંનેને વિરાગ બનાવવી, તેમાં બીન-અધિકારી સભ્યોની સંખ્યા વધારવી, અને પોતાની સમક્ષ જે જે નાણાં વિષયક પ્રશ્નો આવે ત્યારે તે સર્વ બાબતોમાં ધારાસભાના મત ભેદ ભેદ લેનારો તેમને હક આપવો-સંબંધ ધરાવતી સરકારના ઉપરીને તે નકારવાનો અધિકાર રહેશે.

(ગ) હિન્દી પ્રતિનિધિઓને લેટનમાં ઉઠી આ કાઉન્સિલના અને હિન્દી સરકાર અને મુલાઈ અને મદાસ સરકારોની કારોબારી સભાઓના સભ્યો નીમવા. (તેમને ધારાસભાઓના સુટા-યલા સભ્યો નીમશે.)

દિબેદના બનાવો અને આગળ વધવાની રાજ્યનીતિ.

૧૦. પાર્લામેન્ટની પ્રથમ મંજૂરી ચેન્બા વિના પરદેશી ચઢાઈ પાછી વાળવાની ન હોય

ત્યારે હિન્દની હાથેસર સરકારની બહાર હિન્દની નાણાં વ્યય કરવામાં આવી નહિ, એવી ૧૮૫૮ ના કાયદાની કલમનો ઉદ્દેશ રિજેક્ટરની તાજ ચઢાઈમાં સરકારના કાયદો નહ થયો છે, તેને માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનો કંડો ખેંચ દર્શાવે છે; આવશ્યક જરૂરને માટે પાર્લામેન્ટ મંજૂરી આપ-વાને અસક્ત બની ત્યાં સુધી સરકારે તે ચઢા-ઈને "રાજ્યીય મીશન" તરીકે ઓળખાવવી થાણુ રાખી, અને એ પ્રમાણે હિન્દી મહેસુલને આપ-વામાં આવેલા સનદશીર સંરક્ષણને અન્યાયપૂર્વક દૂર કરવામાં આવ્યું. આ કોંગ્રેસ પોતાના બેઠની વિરોધ નોંધ લે છે કે, જો કે તે ચઢાઈ શાહી લાભોને માટે હતી અને શાહી રાજ્યનીતિના અમલ કરવાને માટે તે ચઢાઈ હક જવામાં આવી હતી, તથાપિ તેના અર્થને કાંપો શાહી ખજાનામાંથી આપવાની આમની સમાજે ના પાડી.

કોંગ્રેસ આ અન્યાય સામે મખ્ત અણગમે દર્શાવે છે, અને તેણે ખાસ કારણ એ છે કે, તેને લાયક રહે છે, રિજેક્ટરની ચઢાઈ સામાન્ય આગળ વધવાની રાજ્યનીતિના એક સામ રૂપે છે, અને અધ્યાનિસ્તાન અને ધરાન મોકલવામાં આવેલા મીશનો સહીત તે હિન્દને વિદેશીય ગુપ્ત-વજોમાં સંચારી, એથી હિન્દી મહેસુલોપર અસલ બોલે પરંપરા વિના રહી શકશે નહિ અને અતે દેશના એક હિતોને ગુરુસાનકારક નીવડયા વિના રહી શકશે નહિ.

પોલીસ સુધારો.

૧૧. આ કોંગ્રેસ પોતાના કંડો બેઠની નોંધ લે છે કે, જો કે પોલીસ કમીશને રીપોર્ટ લખેને બે વર્ષ થઈ ગયાં છે, અને જો કે, કોફીરલ્લ સીકેટસ એક્ટ પહેલી નાણે એવાં વર્તમાનપત્રોની કટારોમાં તેના કેટલાક વિભાગો પ્રકટ થઈ ગયા છે, છતાં સરકારે તે રીપોર્ટ હજી બહાર મૂકવાની દિગ્દિશી દેર રાખ્યો છે.

દેશના પોલીસ કલમાં સંપૂર્ણ સુધારાની મોટી તાલીફ ભેટાં, અને વળી તે પ્રમતના સતોપકાર સમાધાનમાં મદાન બહેર લાભો સમાયલા છે અને પરિણામે અધિકારીઓ સુધારાની યાજના આકારે તે પહેલા બહેર પ્રમત પોતાના અભિપ્રાયોની સંપૂર્ણ તક આપવાની દેખીતી

આવશ્યકતા નેતા અને ઉપર, તે વિષયપર દિન્દી સરકારે અને દિન્દી પ્રધાને વિચાર કરી લીધા પણ દર્શાવાયેલી સપ્તમી બંદેર રીત ખરેખર બચાવ જવાની; તે નેતાં વિશેષ વિશ્વં કયાં વિના કમીસનને રીપાર્ટ પ્રસિદ્ધ કરવાને આ કોંગ્રેસ અંતઃકર્મ આમલ કરે છે.

લશ્કરી ખર્ચ.

૧૮. (ક) દરબે દેશના લશ્કરી બોલમાં આર અને માલુ વપાવે માલુ છે, તે તરફ આ કોંગ્રેસ અંબીર ભવ દર્શાવે છે, અને આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર દિન્દીને વર્તમાન લશ્કરી ખર્ચ તેનાથી ખમી સહાય તેને નથી.

(ખ) લશ્કરના ખર્ચના સંબંધમાં દિન્દી મેમ્બરો ઉપર તાલ બોલ નાખવાની સર્વ વિશેષ દરખાસ્તો તરફ આ કોંગ્રેસ સમય નિરાશાની દિશાથી જુએ છે, અને લોર્ડ ક્રીચનની લશ્કરની યુન: રમતાની યોજનાનો ખર્ચ દિન્દી ખલના ઉપર નાખવાની સામે તે પોતાનો અંબીર અણુમો દર્શાવે છે.

(ગ) દિન્દીમાં રાખવામાં આવતા લશ્કરની સંખ્યા અને તેની કાર્યસાધકતા મુધારવાને વખતો વખત લેવામાં આવતાં ખસલો નિશ્ચય દિન્દી નજીઆતો અને આવશ્યકતાઓના વિચારથી કરવામાં આવતો નથી, પરંતુ પૂર્વમાં બ્રિટિશોટ ઉપરીપણું ટકાવી રાખવાને કરવામાં આવે છે, અને તે ઉપરાંત થોડાં વર્ષોમાં સંપૂર્ણ સદીસલામતી પૂર્વક અને દેશની સાંતિને ભવમાં નાખ્યા વિના દિન્દી કાયદેસર સરલકની બહાર નોકરી કરવાને માટે બ્રિટિશ લશ્કરની થોડી સંખ્યા થોડા સમયને માટે ખેંચી લેવામાં આવેલી છે તેથી આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, દિન્દીમાં લશ્કરી ખર્ચનો સંબંધ કાયો આપવાના ન્યાયને અને રાજનીતિને બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટે અંબીર વિચાર કરવાને સમય આવી પહોંચ્યો છે.

ન્યાયી અને કાર્યવાહી ફરજો.

૧૩ આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને દિન્દી સરકાર અને દિન્દી પ્રધાનને નિમતિ કરે છે, કે, કોંગ્રેસની ન્યાયના વહીવટમાં કાર્યવાહી અને ન્યાયી ફરજો નજી પાડવામાં

વિશેષ વિશ્વં કરવો નહિ; તેની ઉચ્છનીયતા સરકારે વારંવાર સ્વીકારી છે, અને નતિ નેત્રો વખતે ખર્ચ કરીને તેનો અંગલ દરવાની બચાવ દારિદ્રતા વારંવાર બતાવાયેલી છે.

જંગલના લાગણ.

૧૪. કોઈ પણ પ્રકારે જંગલના લાગણ કરવાની દિન્દી સરકારની દરખાસ્તો સામે આ કોંગ્રેસ પોતાના મજબૂત વાંધાની નેધ લે છે. તે દરખાસ્તો તરફ કોંગ્રેસ મોટો ભવ દર્શાવે છે, કેમકે જંગલો પ્રલંબ અલગ વિભાગો કરવાથી તેની સામાજિક, બુદ્ધિ વિષયક અને આર્થિક પ્રગતિને અંબીર ખલેલ પહોંચશે. પ્રાંતે લાંબા સમયથી અત્યારે મુશી અનેક સનદશીર અને અન્ય લક્ષો અને અધિકારોનો ઉપભોગ કર્યો છે તેનો નારા થશે અને દેશપર આરે ખર્ચનો બોલો પડશે, જે દિન્દી લર આપનારને ખોલકુલ પાલવી શકશે નહિ.

કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જંગલના લાગણને માટે પૂરતું કાચુ બતાવવામાં આવ્યું નથી, પરંતુ પ્રાંતના કાર્યસાધક વહીવટને માટે જંગલ સરકારને વર્તમાન અંબીર અણુધાં ધારવામાં આવતું કોષ તે તેનો ઉપાય દેશની વહેંચણી કરવામાં નથી, પરંતુ સરકારના સ્વયં-પમાં સોંપિય ફરજો કરવામાં છે, જેનો કે જંગલના લેફ્ટનન્ટ મનરને મનરને બનાવેલો અને મુલાઈ અને મદ્રાસના જેવી કાર્યવાહી સહા આપવી.

ઇન્ડિયામાં ટેરિટોરિયલ.

૧૫. ઇન્ડિયામાં સામાન્ય મુદ્દેથી સમીપ આવતી ભવ છે, અને આ અણીને પ્રસંગે દિન્દીના કાલા મતદારો સમક્ષ, પાર્લામેન્ટના ઉમેદવારો સમક્ષ, અને રાજકીય અગ્રેસરો સમક્ષ રજૂ કરવાનું છત્ત મદદર નેતાં, જે કાર્યને માટે મુદ્દેથી પહેલાં અને મુદ્દેથી માલુ કોષ તથા દે જિલ્લો જિલ્લો પ્રાંતો તરફથી નીમાયલો વિશ્વસનીય અને અનુભવી પ્રતિનિધિઓને ઇન્ડિયામાં લાગુ રહેવાની આવશ્યકતા છે; અને એવા ઉચ્છેદનના આવશ્યક ખર્ચને પહેંચી વળવાને માટે કમમાં કમ રૂ. ૩૦,૦૦૦ લાં ફંક ઉચ્છેદનને લેવો.

બ્રિટિશ પાર્ટીમેન્ટમાં સહયોગી શુદ્ધી.

૧૬. મોર્થલેન્ડેશ તરફથી રા. દાદાભાઈ નવ-
રોજની, મોર્થલેન્ડેશ તરફથી સર હેન્રી કોલનની,
અને રોકસબર્ગનાયર તરફથી સર જોન બર્ડિનની
ઉમેદવારીને આ કોંગ્રેસ અત્યંત અત્કરણપૂર્વક
અનુમોદન આપવા ઇચ્છે છે, અને બે મતદાર
મંડળોના મતદારોને વિશ્વસિત કરે છે કે, હિન્દી
પ્રજના હિતની ખાતર કૃપા કરીને તેમણે તેમને
પાર્ટીમેન્ટમાં મોકલવાની કૃપા કરવી, જેથી કરીને
તેઓ વફાદારીપૂર્વક તેમની સેવા કરે એટલુંજ
નહિ પરન્તુ જે દેશ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો વિભાગ
હોવા છતાં બ્રિટિશ પાર્ટીમેન્ટમાં જોને સીધું
પ્રતિનિધિત્વ નથી તેની પ્રજના પણ કોઈક પ્રકારે
પ્રતિનિધિ બનશે.

બ્રિટિશ હંમિટીનો આભાર.

૧૭ આપણી રાજકીય પ્રજાને માટે સર
વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ હંમિટીના
અન્ય સહયોગી નિરુપાઈ સેવાઓને માટે આ
કોંગ્રેસ તેમને અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આભાર
માનવા ઇચ્છે છે.

અને બ્રિટિશ હંમિટીના ખર્ચને માટે ૭૦૦
પાઉન્ડની રકમ આપવામાં આવે છે, અને ભૂદા
ભૂદા કોંગ્રેસ મંડળોએ પ્રત્યેકને ફાળે આવેલી
૧૬૫ આપવી.

નીમણુંકો.

૧૮. આવતાં વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ મી.
મિ. એ. જી. સી. બી. ને ફરીથી જનરલ
સેક્રેટરી અને રા. ડી. ઇ. વાચા અને માન.
રા. જી. કે. ગોખલેને સંયુક્ત જનરલ સેક્રેટરીઓ
નામે છે.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૧૯. કોંગ્રેસના બંધારણનો પ્રથમ, ત્રીપાઈ
કરવાને માટે નીચેના ગૃહસ્થાની હંમિટીને સોંપવો.

મુંબાઈ.

સર પી. એમ. મહેતા.
રા. ડી. ઇ. વાચા.
માન. રા. જી. કે. ગોખલે.
માન. રા. ઇશ્વાલીમ રેલીમતુલ્લા.

મદ્રાસ.

રા. સી. રા. કરજુ નાયર.
રા. કૃષ્ણ સ્વામી આયર.
રા. એમ. વિજયરાધવચારી.
નવાબ સૈયદ મહમદ.

બંગાલ.

બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી
માન. બાણુ અંબિકાચરજી મનુમદાર.
બાણુ બેન્દુકનાથ સેન.
રા. અબ્દુલ હાસીમ.

ચંબળ.

લાલા લખપતરાય.
રા. ધરમદાસ.
લાલા હરજીસન લાલ.

સંયુક્ત પ્રાંતો.

બાણુ ગુમાસ્તાઈ વર્મા.
માન પંડિત મહમમોદન માલવીય.
રા. એસ. સિંહા.

પરાક અને મધ્ય પ્રાંતો.

રા. આર. એમ. મુઠાલકર.
રા. એમ. વી. ભેરી.
રા. એમ. કે. પાંચ.

કોંગ્રેસની આગામી બેઠક.

૨૦ હવે પછી કરાવવામાં આવે ત્યારે ૧૯૦૫
ના નાતાલના દિવસ પછી જનારસમા એકલીંગમી
રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ જશે.

૨૧. સ્વામત સમાનો અને તેને ત્રીંદે ત્રીંદે
પ્રકારે સદાય આપનારાઓનો આભાર માનવામાં
આવે છે.

૨૨. પ્રમુખનો આભાર માનવામાં આવે છે.
પ્રમુખનો સમાપ્તિ પહેલો પ્રવચન.

એકવીસમું પ્રકરણ.

એકવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

પવિત્ર કાશી નગર, વર્તમાન બિનારસમાં એકવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળી હતી. સત્તાવાર રીપોર્ટ કહે છે:—

“ આ દેશના રાજકીય ભાવિના એક મહાન અણીને સમયે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળી. લૉર્ડ લીટનના વાઇસરૉયપણાના કાળા રિવરો પછી હિન્દુસ્થાન આરટું બધું ઉદ્વિગ્ન, અચંતુષ, નિરાશ દેશિય થયું ન હતું; રાજકીય અને અન્ય પ્રકારનાં

આટલાં બધાં દુર્દિવેમાં સંપડાયું ન હતું; ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્થળોએથી ઉદ્ભવતા અનુચિત બધા તિરસ્કાર અને નિંદાનું પાત્ર બન્યું ન હતું તેની તંદન મધ્યમ માનુષીઓને ઉપદેશ અને તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો તેની અત્યંત બાળબી વિનંતિઓને હાર નહારથી વધાવી લેવામાં આવી હતી, તેની ઉમદામાં ઉમદા અભિગ્રાપાઓને મિલકારી કાઢવામાં

આવી હતી અને તે કેવળ તોફાની છે અથવા ગંભીર રીતે અર્થહીન છે, એમ કહી તેમને વળગી કાઢવામાં આવી હતી, તેનાં અત્યંત પ્રિય આદર્શોને તેમના ઉચ્ચ પદ પરથી નીચે ફેંકી દેવામાં અને પગ નીચે કચડી નાખવામાં આવ્યાં હતાં—લૉર્ડ હર્ઝનના દ્વિતીય દુર્દેવી રાજ્યવર્તનમાં હિન્દની સ્થિતિ બેટલી દરોહની હતી તેટલી ખલેલાં કદાપિ ન હતી. સમગ્ર દેશના ત્રિરોપ છતાં

અમલદારી ગુપ્તવાતોનો ‘કાયદો’ (એફીરવથ સીક્રેટ્સ એક્ટ) ખસાર કરવામાં આવ્યો હતો. સ્વયંનાં પત્ર-એ-દિન્દી તથા એન્ગ્લો-દિન્દી-તેને વળગી કાઢ્યો હતો, સર્વ દિશાઓમાંથી નિષેધના પોદારો ઉઠી રહ્યા હતા, પરંતુ લૉર્ડ હર્ઝન એકનો એ થયો નહિ, અને મોંદું બંધ કરનાર કાયદો ખસાર કરવામાં આવ્યો. કેળવણીની પાંખો કાપી નાખવામાં આવી હતી; તેને ખર્ચાળ

અ. ઇ. ડે. બેખરે.

એકવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

બનાવી દેવામાં આવી હતી, અને અમલદારી વચ્ચે ઉમેરવામાં આવ્યું હતું, અને એ પ્રમાણે આપણા રાષ્ટ્રીય દિવસને મુકસાન કરનાર અત્યંત અસરશીલ હતીવાર, હિન્દી રાજ-શાખીકોના કાયદો ખસાર કરવામાં આવ્યો, અને બેન્દીક, મૉંદાસ અને લૉર્ડ હેલીફેક્સે એ ઉમદા કાયદું હતું, અને એ કાયદું અર્ધી સહી મુખી આદરેલાથી દેશમાં એ શુભ પરિણામો આવ્યાં

હતાં તે કાર્યને તદ્દન હવામાં નાખવાની નહિ તે તેને અટકાવવાની નીતિ પૂરેપૂરી રીતે અમલમાં આવી.

૧૯૦૫ ના ડીસેમ્બર માસની રજા, રૂઝા, રક્ષાબંધી અને ૩૦ મી એ ૭૫૮ પ્રતિનિધિઓ રાજગઢની ઉમદા ટેકરી પર મળ્યા હતા, ત્યાંથી ગંગા મેથાના ગતિમાન પ્રવાહ પર નભર ફરી રહેલી અને ત્યાંથી કંઈ ભેટાં અર્ધ-પ્રવાહર મીનારા પડ

દૃષ્ટિ પડતી. ત્યાં દેવાસયો અને બાંધ મકાનો
નેવામાં આવતાં હતાં. તેઓ ત્યાં નીચે પ્રમાણે
આભ્યાસતા:

ખંભાળ.	૨૦૬
સંયુક્ત પ્રાંતો.	૨૦૩
ખંભાળ (૧૦૪) અને નોર્થવેસ્ટર્ન ક્વિલીયર	
પ્રાવીન્સીયલ (૧) ૧૦૫	
મધ્ય પ્રાંતો (૪૪) વરાડ (૧૬) અને	
સીકંદ્રાબાદ. (૩) ૬૪	
મુબાઇ (૬૫) અને સોંધ (૧૫)	૧૧૦
મદ્રાસ (૬૪) અને મહેસુર (૧)	૬૫
બ્રહ્મદેશ.	૨

૭૫૮

(પાઠીમાં ૭૫૭ આપવામાં આભ્યા છે,
પરંતુ નંબર ૬૦૬ ભૂયથી બેવડાં છે.)

મુન્સી માધવલાલ સ્વામી સભાના અધ્યક્ષ
હતા, અને સ્વામી આપનાર કંઈ બાંધણુ તેમણે
આપ્યું, અને સુદાયલા પ્રમુખની દરખાસ્ત મુક-
વાની પછિત બિરામરનાથને વિનિત કરી. અતિ
ઉત્સાહ પ્રેરે એવા રાખડે પૂર્વેક તેમણે માન રા-
ગોપાલ કૃષ્ણ ગોખલેની દરખાસ્ત મુની અને તેને
બાણ રમેશચંદ્ર કંટે અગ્રમોહન આપ્યું; તેમની
પછી સરદાર શુભચરણ સોંધ, રા. આર એન.
મુદોલકર અને રા. ઇ. મુખમન્ય આયરે વિશેષ
અગ્રમોહન આપ્યા પછી હિન્દીના સુપ્રસિદ્ધ નરે
તાળેયાની ગર્ભના વચ્ચે પ્રમુખની પુરથી
હીધી, અને રાષ્ટ્રીય પરિષદના એકલીસ વર્ષોના
જીવનમાં પરિષદે સંબોધેલાં અત્યંત સરસ બ્યા-
ખાનોની પંક્તિમાં મહુય એવું બ્યાખ્યાન
આપ્યું.

૧. ગોખલેએ કહ્યું કે, રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું વડાણ
સભાગણવાનું મને હહેવામાં આવ્યું છે, તેની
આજળ ખડકો છે અને આસપાસ તોફાની ગેભ
ઉછળી રહ્યા છે, અને હું ઇશ્વરની સહાય માગું
છું. પછી પ્રીન્સ અને પ્રીન્સેસ ઓફ વેલ્સ તે
સમયે હિન્દીના મુદાકાત લેવા આવ્યાં હતાં
તેમની તરફ આદરભાવ અને ભક્તિના કેટલાક
રાખડે હાંકીને અને નવા વાયસરોય અને લેડી
મીન્ડોને સાર સત્કારના રાખડે હાંકીને તેમને

તત્કાળ સમાપ્ત થયલા હોર્ડ હર્જનના રાજ્યતંત્ર
તરફ દૃષ્ટિ ફેરવી. તેમણે આપેલાં મુકાદો નિમ્નુર
અને તીવ્ર હતો:

“ગૃહરેશે, પ્રત્યેક ચીજનો અંત હોય છે,
વાત કેટલી બધી સત્ય છે ! આ પ્રમાણે હોર્ડ
હર્જનનો વાઈસરોય તરીકેનો અમલ પણ સમાપ્ત
થયો છે ! આત લાંબાં વર્ષો મુખી સર્વનાં ચક્ષુઓ
દેશમાં એક સર્વ સત્તાધારી આકૃતિ તરફ વળેલાં
રહેલાં—કોઈ સમય સાતંદાયર્થમાં, કોઈ સમય
નિસ્મયમાં ઘણી વેળા કોથ અને દુઃખમાં, અને
ઉપરે જરેખાત તેમાં ફેરફાર થયો છે. એવું જ્ઞાન
થયું પણ કઠિન લાગે છે. આવા રાજ્યતંત્રને
મળતા આવે એવા ઉદાહરણને માટે, મારા
વિચાર પ્રમાણે, આપણા પોતાના દેશના ઇતિ-
હાસમાં ઔરંગઝેમના સમય તરફ આપણે દૃષ્ટિ
ફેંકવી જોઈએ. અતિશય એક હાથ અને અત્યંત
અંગત અમલ ચલાવવાનો એવોજ પ્રયત્ન,
એવોજ અવિધાન્ત આશય, કર્તવ્યનું એવુંજ કદ
જ્ઞાન, હાથ કરવાની એવીજ અદ્ભુત શક્તિ,
એકાંતવાસની એવીજ લાવના, અવિશ્વાસ
અને કમનની નીતિ માટેનો, સર્વત્ર આત્મ-
બાણ કદ કોથ ઉત્પન્ન કરતો એવોજ
અત્યાગ્રહ ત્યાં આપણા એવામાં આવે છે.
હું ધારું છું હોર્ડ હર્જનનો ચુસ્તમાં ચુસ્ત
સ્તુતિપાઠક એવો હાથે કરી નહિ શકે કે, તેણે
હિન્દુસ્થાનમાં બ્રિટિશ રાજ્યનો પાયો મજબુત
કર્ચો છે.....તેને મન તો હિન્દુસ્થાનમાં હંમે-
શને માટે અંમેલેએ સધળી સત્તાનો ધનરો
રાખવાનો છે, અને સધળો સમય કર્તવ્યની
વાતો કર્યા કરવાની છે. એક દિન્દીવું કાર્ય
એટલુંજ છે કે, પોતાની ઉપર અમલ ચાલવા
દેવા, અને તે ઉપરાંત અન્ય કોઈ અનિવાર્ય
તે રાખે તો તેમા પાપ છે. તેની વસ્તુઓની
ચાલનામાં દેશના કેળવણીના વર્ગોને માટે સ્થાન
ન હતું; અને તેમને પોતાના વિશ્વાસમાં લેવાના
ખાલી દેખાવથી, લાંબા વખત મુખી તેમનું મન
સજ સજવામાં નિમ્નજ થવાથી, અંતે તે તેમને
દાખી દેવા લાગ્યા. મુજાઈની બાવખત હલખમાં
તેણે પોતાનું ઉપકરણ બાવણ આપ્યું તેમા પણ
તેણે કશું હતું કે, અંમેલેની મહેનતની ભૂમિ
તરીકે માત્ર હિન્દ અસ્તિત્વમાં છે, દેશના મલ્લી

કરતાં હોયો સોડા-વરંડીનાં એંશી ટકા-તે પ્રદે-
શની પથાદ બનિમાં છે. બાંધેના વીસ ટકાની
કીમત ગમે તે હોય, તેમને પણ તેવીજ રીતે
ધોમે રહીને સમુદ્રમાં ધકેલી દેવાય ! ”

ફેળવાયલા દિન્દીઓને અને બીજા ફેળવાયલા
દિન્દીઓને વિખુશ પાડવાનો પ્રયત્ન રા. ગોખ-
લેએ ઇનબિનન કરી નાખ્યો, અને બતાવી
આપ્યું કે, ફેળવાયલાઓ બીજા ફેળવાયલાઓની
વિરૂદ્ધ જ એવી સૂચના “અસત્ય અને હાસ્યાસ્પદ”
છે, અને જે ઉપયોગી હાર્થોની હોંડી કઢીને નડાઇ
હાંકેતા હતા તેમની માગણી રાષ્ટ્રીય પરિષદે
આમદપૂર્વક કરી હતી. બંગાળના ભાગલા તરફ
દષ્ટિ ફેરવતાં તેને “નિર્દય અન્યાય” કહી તેમણે
વળોડી દાકયા, અને તે અળવળ “બનાવડી” હતી
એવું હોંડી કઢીને અસત્ય કોષપૂર્વક પાછું ફેંક્યું
અને તેમણે કહ્યું કે, હિન્દી રાષ્ટ્રીય અળવળમાં
અધિક ઉમ્મ, બ્યાપક અને સ્વયંભૂ અળવળ પહેલાં
હાંધિ જેવામાં આવી નથી. ભાગલા સામે બહાર
આવેલા સુનિષ્ઠાદ નરોનાં નામ આપતાં તેમણે
ઉદ્દગાર કાઢ્યા :

“જે આવા પુરૂષોના અભિપ્રાયો પણ તિર-
સ્કારપૂર્વક એક બાળપુર ખસેડી નાખવાના હોય,
જે સર્વ દિન્દીઓને સુગાં, હાંકવામાં આવતાં
પણ્યો તરીકે ગણવાના હોય; જે અન્ય કોઇ
દેશ જે પુરૂષોને સમમાન આપવામાં આવેદ માને
તેવા પુરૂષોને તેમના પોતાના દેશમાં તેમની
સ્થિતિની સંપૂર્ણ નિઃસહાયતા અને કેવળ માન-
હાનિનો આ પ્રમાણે ખ્યાલ કરાવવામાં આવે,
ત્યારે હું એટલુંજ કહી શકું કે, “મનના દિલને
માટે નોકરશાહી સાથે કોઇપણ પ્રકારે સહકાર્યમાં
ઉત્તરવાની સહળી આરાને રામરામ ! ” બ્રિટિશ
અમદનાં સો વર્ષો પછી આવી વસ્તુ સ્થિતિ સકય
બને, એના દરતાં તે અમલ સામે વધારે ગંભીર
આરોપની હું દલપના કરી શકેતા નથી.....
ભાગલાને પશ્ચિમામે બંગાળમાં લોકોની લાગણી
બચાવક રીતે ઉછળી રહી છે, તે આપણી રાષ્ટ્રીય
પ્રમતિના ઇતિહાસમાં એક પ્રકરણ તરીકે ગણાયો.
બ્રિટિશ રાજ્યની રાજાત થઇ ત્યારથી અત્યાર
સુધીમાં પ્રથમજ દિન્દી પ્રજાના સર્વ વિભાગો,
જાતિ કે ધર્મના બેદ સિવાય અને બાહ્ય દબા-
ણની મેજા વિના સર્વ સામાન્ય લાગણીપૂર્વક

સર્વ સામાન્ય અન્યાય સામે વિરોધ દર્શાવવામાં
એક સાથે હાર્ય કરવા દોરાયા છે. સત્ય રાષ્ટ્રીય
ભાવનાનું એકજ મોઝુ તે પ્રાંત પર પથરાઇ ગયું
છે, અને તેના સ્પર્શથી, હમમાં હમ થોડા સમય
પૂરતા નરો અંતરાયો નીચે પડી ગયા છે,
અંગત ઉર્બાઓ અદર્શ થઇ છે, અન્ય વિવાદો
સાંત પડી ગયા છે ! કોર અને અનિયંત્રિત
નોકરશાહીની સામે બંગાળના શૂરા ટકાવથી
સમગ્ર દિન્દીને વિરમય અને સંતોષ ઉપજ્યો છે,
અને જ્યારે તેનાં હુંખો દેશના સર્વ ભાગોની
સહાનુભૂતિ અને મહત્વાકાંક્ષાને વધારે સમીપ
આણવામાં સહાયશૂલ નીવડ્યાં છે ત્યારે તે હુંખો
તેણે વ્યર્થ બોગ્યાં નથી. બંગાળમાં પાણીને
મોટા ધસારા અને ભરતી હમણાં જેવામાં આવ્યાં
છે, તે કોઇ કોઇ સ્થળે થોડાં પહાં પાણી છલ-
કાયા વિના બની સકે નહિ. જ્યારે મનુષ્યોનાં
મોઢાં રોખાં પોતાની મેળે ગતિ કરતાં હોય, ખાસ
કરીને અધકારમાંથી પ્રભાસ તરફ, બંધનમાંથી
સ્વતંત્રતા તરફ તે ગતિ હોય ત્યારે—અનિવાર્ય
રીતે થોડીક હાં બોળંગી જવાય અને તેથી આપણે
અતિશય ચિંતા કરવી જોઇએ નહિ. વસ્તુસ્થિતિની
અત્યંત વિસ્મયકરક વાત એ છે કે, આ દેશના
નહેર છવનમાં બળનો અતિ મહત્વનો વધારો
થયો છે, અને એને માટે સમગ્ર દિન્દી બંગાળનું
ધણું આભારી છે. ”

સ્વદેશી હાથચાલ વિષે બોલતાં, રા. ગોખલેએ
બોયકોટને રાષ્ટ્રીય હાથચાલ તરીકે યોગ્ય ગણ્યું,
અને માત્ર ઉછળી અણીને સમયે અને તેના
અવગોહનમાં બળવાન લોકલાગણી હોય ત્યારે
તેનો ઉપયોગ કરવાનું કહ્યું.

ઉચ્ચતમ સ્વદેશીમાં માતૃભૂમિની જે શક્તિ
રહેલી છે તેનો પ્રભાવ એટલો ઉંડો અને એટલો
લાગણીથી ભરેલો છે કે, તેના વિચારથી આપણે
પ્રત્યક્ષ બનીએ છીએ, અને તેના ખરેખરા
સ્પર્શથી આપણે ઉન્નત બનીએ છીએ. આને
બીજા કોઇપણ ચીજ કરતાં દિન્દીની આવશ્યકતા
એ છે કે, આ શક્તિના સામ્રોનો ઉપદેશ ઉચ્ચ
અને નીચને, શ્રીમંત અને પેદુતને, રાહરમાં અને
આમમાં કરવો જોઇએ જેથી લપાનની જેમ
આપણા દેશમાં માતૃભૂમિની સેવાની કાવના
અર્થેત બલવાન બને. ”

પણી રાષ્ટ્રીય પરિષદની હીલચાલ તરફ દ્રષ્ટિ ફેરવતાં લોકપ્રિય લોકો રીપને જ્યંત કરેલી રાષ્ટ્રીય ભાવનામાં તેનો પ્રારંભ દર્શાવ્યો. "તે સમયે આશા હમ'અપૂર્ણ હતી અને મહા તેજસ્વી હતી" કે સુધારાની આમણી કરવાથી હિન્દીઓ રાજકીય મુદ્દિત પ્રતિ મહત્તમ પ્રગતિ કરી શકશે. "તે અદ્ધા કંઠી કરી નાખનાર અને તે આશાને હાંખી પાડી નાખનાર ધણા બનાવે બન્યા હતા." તથાપિ "પોતાની મુક્તિને માટે ચલન કરતા અંકુશ હિન્દને વિચાર" હવે લોકોને સુચ્યો છે. પ્રગતિ ધીમે ધીમે થશે, પરંતુ દેશની સામગ્રીનો તેને માટે ઉપયોગ કરવો જોઈએ, અને લોકોને ફળવવા જોઈએ. સો વર્ષ ઇંગ્લેન્ડે હિન્દ પર રાજ્ય કર્યું છે. પરંતુ દરેક પાંચ મામલામાંથી ચાર નિરાળો વિનાનાં છે, અને આઠ બાળકોમાંથી સાત અજ્ઞાનાવસ્થામાં મોટાં થાય છે. "સર્વથી પ્રથમ હિન્દીઓના પોતાના લાભને માટે હિન્દનું રાજ્યતંત્ર ચાલુ કર્યું જોઈએ. આપણા કેમનાં રાજ્યતંત્રમાં આપણને અધિકારિક અવાજ મળશે તેમ તેમ પ્રમાણમાં આ પરિણામ પ્રાપ્ત થશે.".....૧૮૭૭ ના ચાર્ટર કોર્ટે અને ૧૮૫૮ ના મહારાણીના દંદેશને પ્રતિકારક સત્તાધારીઓની દૃષ્ટિમાં અત્યંત અગવડકરી સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી છે, તે હિન્દના એક બીજ વાચકને, મહુમ લોર્ડ લીટને એક ખાનગી ફરિયાદમાં કરેલા સ્વરૂપ પરથી સ્પષ્ટ માહુમ પડી આવે છે; આ ફરિયાદને ત્યાર પછીથી પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો છે. ઇંગ્લાંડના સમ્રાટ અને પાર્લામેન્ટનાં વચનો પર બંધાયેલા આપણા દાવા અને આશાઓ વિષે બોલતાં, તેણે લખ્યું: "આપણે સર્વ જાણીએ છીએ કે, આ દાવાઓ અને આશાઓ કદાપિ પૂરાં કરવામાં આવશે નહિ અથવા આવી સકશે નહિ. તેમને (હિન્દના દેશી લોકોને) અટકાવવા અને તેમને છેતરવા એ બેમાંથી એકની પસંદગી આપણે કરવાની હતી, અને રાજામાં થોડો સીધો માર્ગ આપણે પસંદ કર્યો છે....હું ખાનગી રીતે લખું છું તેથી હું એમ કહેવાને અચ્ચાતો નથી કે ઇંગ્લાંડ તેમજ હિન્દ બંનેની સરકારોએ આપેલાં વચનના રાખો તોડવાને પોતાની સત્તામાં રહેલા પ્રત્યેક સાધનનો ઉપયોગ કર્યો છે, એ આરોપનો

સંતોષકારક જવાબ આપવાને વર્તમાન પડી મુખી બને સરમરો અચ્ચત નીવડી છે." વચનો પૂરાં કરવા વિષે અખાટા કરવામાં સરકારના વર્તન વિષે લોર્ડ લીટનેને આપણે અદ્વિતીય પ્રમાણ તરીકે સ્વીકારીએ છીએ. "આપણા દાવાઓ અને આશાઓ કદાપિ પૂરાં કરવામાં આવશે નહિ અથવા આવી સકશે નહિ," એમ લખવાનો તેનો દાવો આપણે હંજુલ રાખતા નથી.

કહેવાની જરૂર નથી કે, આ દેશમાં આ બે ભતિઓની સાપેક્ષ સ્થિતિના આ સવાલ સાથે આપણું સંબંધ બાંધે બંધાયેલું છે. એક ભતિ પર અન્ય ભતિનો અંકુશ-વિશેષ કરીને જ્યારે તેમની ભુદ્ધિ વચ્ચે અથવા તેમની સામાન્ય સંસ્કૃતિ વચ્ચે જાડો તફાવત ન હોય ત્યારે પરાધીન ભતિ પર સહઆવધિ હજુસુકત પ્રદાશે એ ધણું સંકટ નાખે છે. નૈતિક બાબતો, વર્તમાન પરિસ્થિતિ મહત્તમ રીતે આપણી આરંભ રાજિના બળનો વિનાશ કરે છે, અને કર્મથીર પુરશે તરીકે આપણને ઠીંગણા બનાવે છે. આર્થિક બાબતો, તેનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે, બધું કર રીતે લોકો ગરીબ બની ગયા છે. સો વર્ષ અને તેથી વધારે વર્ષ થયાં હિન્દુસ્થાન દેશમાં રાજ્ય કર્ત્રી કોમનસ લોકો નાણાં કમાય છે, તે નાણાં બહાર લઈ જાય છે, અને ત્યાં તેમનો ઉપયોગ કરે છે. આયર્લેન્ડમાં જેમ જૂતકાળમાં આયરીશો પર અંગ્રેજોના કોમી ઉપરીપણામાં ગેરફાળ જમીનદારોના અનિષ્ટ વધારો કર્યો હતો, તેમ હિન્દુસ્થાનમાં અંગ્રેજોના કોમી ચઢીચાટા પધુમાં જેને ગેરફાળ જમીનદારો પ્રુદીદારો કહી શકાય તેમનો વધારો થયો છે. ધણાં વર્ષો થયાં એક મોટો અને ખરાબી કરે એવો દોષતનો પ્રવાહ દેશમાંથી જતો ચાલુ રહ્યો છે, જ્યાં ચાળીસ વર્ષોમાં દેશની આયાત કરતાં નીકાસ (ખનના સુધ્ધાં) એક અબજ પાંચેની દીમત જેટલી વધારે થઈ છે. ૧૮૮૨-૮૪ માં દેશનો મરજુનો દર સરેરાશ દર હજારે ૨૪ હતો, તે ૧૮૮૨ માં દર હજારે ૩૧ થયો, અને હાલ દર હજારે ૩૪ છે, એ પ્રમાણે મરજુના દરમાં સ્થિર વધારો થતો રહ્યો છે, તે આપણા જનસમૂહની આ ચાતુ રહેલી ગરીબાઈની બચાનક અને નિર્ણયાત્મક સાબીતી છે. હિન્દના દલમ લાભને માટે આર્થિક અને નૈતિક

જાને તેમ પ્રમાણે દેખાડેલી પ્રતિબાને માટે આવરણ છે. કે, સપાટ અને પાર્શ્વોચ્ચે અને કોમો વચ્ચે સમાનતાની નિશાની વચન આપ્યું છે તેનો સુસ્ત રીતે અને હાંમતપૂર્વક અમલ થયે છે.

શ્રી. જોખરે પણ નોંધણી તરફ વળ્યા, અને પદ્ધતિને સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવી કાઢી. અને ઉમેર્યું કે, "નોંધણી રીતે સ્વાર્થો જાને છે અને ખુદશી રીતે તેમની (કેળવણી વર્ગોની) રાષ્ટ્રીય અભિલાષાઓ તરફ વેરમાવ દર્શાવે છે. પ્રવહાળમાં એમ ન હતું." અને આપણા જાનમાળ જવારે રાજ્યસ્તરીયો દિવસો સ્વચ્છતા પ્રતિ કિષ્ટ કરી ત્યારે એનાથી મિન્ટ કાચકી એવામાં આવશે એમ તેણે કહ્યું. એવો દેખાડો કરવામાં આવે છે કે લોકો બેઠકાર છે, પરંતુ "કેળવણી દિવસો એનો આગે વિચાર કરે છે, તેનો વિચાર બાળકો દિવસ બાળકો કાઢે છે."

ઉપર, રાષ્ટ્રીય પરિષદના કાર્યક્રમના સુખદા બાજો પર એકામ ધ્યાન આપવાનો શ્રી. જોખરેએ ઉપદેશ આપ્યો: (૧) મુશ્કેલીઓને બદલે મહત્ત્વ રીતે દિવસોએ કામલ કરીને જાણવું અને કાચુમાં વધારે ન વધારે મોટા બાળ; (૨) રાજ્ય-તંત્રની રીતિઓમાં સુધારો; (૩) નાણાં વિષયક ચોખ્ખાઈની પુનઃ રચના; અને (૪) લોકોની સ્થિતિ સુધારવાનાં પગલું. એનો વિકાસ કરતાં તેમના સુદાર બાળકોનાની સમાપ્તિ થઈ.

વિષય નિર્ણાયક સમાની ખરડાં કરવામાં આવે, અને રાષ્ટ્રીય પરિષદ મુલત્તી રહી.

શ્રી. દિવસે શુભેચ્છાઓના કેટલાક તાલેની નોંધ લીધા પછી પ્રમુખે ના. પ્રોન્સ અને પ્રોન્સેસ એફ. વેલ્સને આવકાર આપવાને કારણે રજુ કર્યો અને તે ઉત્સાહપૂર્વક પસાર કરવામાં આવ્યો.

ધારા સમારોમાં વિશેષ સુધારો કરવાનો બીજો કારણ માન. શ્રી. જોખરેએ રજુ કર્યો, અને તેમણે કહ્યું કે, જો ધારાસભા તાદરિવાદ ચલાવવાની મંડળી કરતાં વધારે સારી સ્થિતિમાં હોત તો ઉમરખાના કાચકા છે તેનાથી તદ્દન સિન કોયદા થયા હોત. બ્યવહારિક રીતે અધિ-

કારીએ દિવસોએ કહે છે: શ્રી. અમારી એ સૂચના છે: બ્યાનગ્રીપલ્સ. અમારા પક્ષમાં જે ન્યાય અમારા પક્ષમાં છે: મતો તમારા પક્ષમાં છે: તમને અને તેમ કરી. માન. શ્રી. એલ. એ. ગ્રાવિંડ સચવ આપરે એક વચનદાર બ્યાનગ્રીપલ્સ આપી તેને અનુમોદન આપ્યું, અને બતાવી બ્યાનગ્રીપલ્સ કે, ઇંગ્લેન્ડની મુખ્ય નેમ માત્ર દિવસ પર સરસ રાજ્ય ચલાવવાની નથી, પરંતુ તેને સ્વચ્છતા ભાગવત બતાવવાની છે, અને એને માટે વિશેષ વિચાર પ્રતિનિધિત્વની આવરણતા છે. શ્રી. આર. પી. કવલીફર, શ્રી. જી. એલ. બાપ્ટે, શ્રી. અલીમુદ્દીન બીમલ અને બાલુ કુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. પછી તે કારણ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

બીજો કારણ જાણતી નીતિ અને વહીવટ વિષે હતો, શ્રી. બાલકૃષ્ણ કૃષ્ણાએ તે સુદાર રીતે રજુ કર્યો હતો, શ્રી. એ. નેટરને: રીતે અનુમોદન આપ્યું હતું, અને શ્રી. બી. એલ. આદીઆએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી તે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

ત્રીજો કારણ પ્રતિનિધિત્વના સંબંધમાં હતો પરંતુ બીજા કારણ કરતાં વધુ દિશામાં હતો, કેમકે તેમાં એવી આમણી કરવામાં આવી હતી કે, દિવસો પ્રત્યેક પ્રાંતમાંથી આમની સમામાં બે સંવેદો જવા નેહએ, ઇન્ડીઆ કોન્સેલીશમાં ત્રણ દિવસો રાખવા નેહએ, વાઈસરોયની કારોબારી સભામાં બે દિવસો રાખવા નેહએ, અને મુન્સીફ અને મજાસની કારોબારી સમાઓમાં અઢેક દિવસો લેવા નેહએ. શ્રી. જી. શી નિવાસ રાવે કારણ રજુ કરતાં એક હુકમ બાપલું આપ્યું, શ્રી. એલ. આર. હાસે એને રહી અનુસાર અનુમોદન આપ્યું, શ્રી. હાજલ હુસેને તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

શ્રી. અવાલાલ દેસાઈએ પ્રાંત્યે કારણ રજુ કર્યો તેમાં દેસાઈ સ્થિતિની તપાસ કરવાને પાંચા-એન્ડ તરફથી તપાસ કરવાની રહી, પાછી તાલ કરવી નેહએ અને દિવસો પ્રધાનને પગાર બિટિશ બંદાબ પત્ર પર મુલતી નેહએ એવી સૂચના કરવામાં આવી હતી. ઉપર ઉદીઆ કમળીને તમે

આર્ટિસ્ટ આપતી વેળા જે તપાસો થતી તેની કામ-
તરુ તેમણે સ્મરણ કરાવ્યું; અને એવી તપાસોથી
વર્તમાન દુઃખો ઓછાં થાય. બાજુ તારાપાદ બિન-
રહ્યે આવી તપાસોના મહત્ત્વપર બાર દૃષ્ટને તેને
અનુમોદન આપ્યું. રા. વી. કૃષ્ણ સ્વામી એયરે
વિશેષ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, જ્યારે હિન્દુ
રાજ્યતાત્ર તાલને સોંપી દેવામાં આવ્યું હતું
ત્યારે પાશ્ચાત્યોના અંકુશને વિષે અંબાર સંસથો
ઉદ્ભવ્યા હતા અને તે સહારણ નીવડ્યા છે.
આવી સૂચવેલી તપાસોમાંથી સાદું પરિણામ
આપશે, જેમકે પ્રાપ્ત થયેલું જ્ઞાન બ્રિટિશ પ્રજાના
હૃદયને સ્પર્શ કરશે કરાવ પસાર કરવામાં
આવ્યો હતો.

છઠ્ઠા કરાવમાં બહેર નોકરીના પ્રસન્ન
ઉપાકવામાં આવ્યો હતો. રા. એન. એચ.
ક્લમ્બે તે રજૂ કર્યો હતો, અને ૧૮૫૮ ના
દેશ તરફ હોદ્દા કર્મને બતાવેલા ઉદ્ધત વતન
માટે તેમણે સખ્ત રીકા કરી હતી. તેમણે કહ્યું:
"હોદ્દા કર્મનના સદ્ભાવે અને હિન્દના દુર્ભાગ્યે
આપણે બર્ક અને શેરીડનના સમયમા જવલા
થી નહિ તો મહારાણીના દેશને નિર્જીવ
ગણી કાઢ્યા પછી ઇંગ્લાંડ પાછા ફરતા માણ
વાદ્યકલાયની કલાય શી દશા થઈ હોત તેની
આપણે હકપના કરી રાખીએ." પરિત નારાયણ
બિરાન ધોરે અનુમોદન આપતાં પોતાના
દેશમાં જે નિષ્પ્રયાત હિન્દીઓને બહેર નોકરીમા
ઉચ્ચ જગ્યાઓ ભાગવતા અટકાવવામાં આવ્યાં
હતા તે બતાવી આપ્યા. મી. જે સાઈમીયન
અને માન. રા. કે. આર. શુરેશ્વામી એયરે
વિશેષ અનુમોદન આપતાં કરાવ પસાર કરવામા
આવ્યો, અને પછી શબ્દોના અર્થસૂચક પ્રતિષ્ઠાસ રહી

ગ્રીકે દિવસ રા. જી. સુમન્ય આયરે
સાતમો કરાવ રજૂ કર્યો, તેમા કૃત્રિમ વધારાનો
દેવી રીતે નીકાલ કરવામા આવતો હતો તે
દર્શાવ્યું હતું, અને ઉમેર્યું કે, ગયે વર્ષે રા.
ગોપલેએ-આપેલા વ્યાખ્યાનનો મારા વાપણમા
મેં આધાર લીધો છે. રા. આર. એન. મુદોલકરે
અનુમોદન આપતાં હિન્દી નાણાં ખાતાની
દંડની સ્થિતિ માટે શોક દર્શાવ્યો, અને દર્શાવી
આપ્યું કે, ઘરડર માટે પુષ્કળ ખર્ચ કરવામાં
આવતો હોવાથી અને શુદ્ધાપીયોને બારે પચાસે

આપતા હોવાથી ખર્ચમાં વધારો થયો છે ન્યારે
જેવણી ભૂખે મરે છે. રા. મયુરદાસે વિરોધ
અનુમોદન આપ્યા પછી તે કરાવ પસાર કરવામાં
આવ્યો હતો.

રા. એચ. એ. બાગીઆએ લશ્કરી ખર્ચના
વિષય પર કરાવ રજૂ કર્યો અને માગણી કરી કે
લશ્કરી કામોને માટે મંજુર કરવામાં આવેલાં
એક કરોડ પાઉંડ જેવણીમા અને ફૈયતનો બાલો
ઓછો કરવામાં ખર્ચવા. સામી " નિર્વાહ "
સામીને માટે બોલતાં તેમણે કહ્યું: " આપણે
હક સાબીત કરવાની એટલી બધી ઇચ્છા રાખતા
નથી, પરંતુ પવિત્ર ફૂલ બાળવવાની બક્ષિસપા
ધરાણીએ બીએ. રા. વી. રાયર નેમીયરે
અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, આંતરિક સાંતિ
બાળવાને માટે મોટા લશ્કરની જરૂર નથી; ૩૦
કરોડની વસ્તીમાં એક લશ્કર છું છે ? એમની
શબ્દભાગિત એજ હિન્દુસ્તાં રાંસણ છે. એન.
બી. રાનડે અને રા. કૃષ્ણ બલદેવ વર્માનાં બાપણો
પછી કરાવ પસાર કરવામા આવ્યો હતો.

નવમો કરાવ ફક્ષણ આફ્રિકાનાં સંકટો વિષે
હતો. જે સંકટો દર વર્ષે વધારે ખરાબ બનતાં
હતાં, શુર લોકોના હાથ નીચે સ્થિતિ હતી
તેના કરતાં હિન્દીઓની સ્થિતિ ધણી ખરાબ
થઈ હતી, એમ રા. મર્દનજીએ કહ્યું. રા. બી.
એન. રામી દીમતથી બોલી કહ્યા, અને ઇંગ્લાંડને
ચેતવણી આપી કે, એક પ્રભ પર બીજ પ્રભ
ઉપરીપણું બોગવે એવું કેમી ઉપરીપણું સકાને
માટે સામાજ્યમાં રહી રાકો નહિ. " જો આપણે
આપણી પોતાની ભતને સાચા હોયજી તો જે
પ્રભએ મહાત્મ તત્ત્વજો મહાત્મ ગુલસ્ટીઓ અને
મહાત્મ ચોદાઓ ઉત્પન્ન કર્યા છે, તેઓ બીજ
લોકોને હાથે આ કે તે કૃપા મેળવવાને નમરો
મહિ. ત્યારે અને માત્ર ત્યારેજ ફક્ષણ આફ્રિકાના
પ્રસનો તેમજ અન્ય હિન્દી પ્રસનોના ઉત્તમ
નિર્ણય ગણશે. " ખરેખર સરસ કથન ત્યારે
અને માત્ર ત્યારેજ.

દો બી. એસ યુંજીએ કહ્યું કે એક પ્રભ
ધરીકે હિન્દીઓના હિન્દમાં તેમજ હિન્દની
બહાર પણ બોલકાટ કરવામા આવે છે, હિન્દમાં
ખરેખરીઓ ઉપરીપણું બોગવે છે અને રાજ્ય કરે

છે, અને પરદેશીમાં હિન્દીઓને નિર્દયતાપૂર્વક બોલકોટ કરવામાં આવે છે. "આપણા રાજ્ય-કર્તાઓ આનતા નથી કે આપણે પુરુષો છીએ." ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

દશમા ઠરાવમાં ન્યાય અને કારોબારી ખાતાં બંને પાઠવવાના પ્રશ્નનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો, અને બાબુ રમેશચંદ્ર દત્તે તેને મુંઢર રીતે રજૂ કર્યો હતો. માન. રા. સેતલચંદે તેને ચોથા અનુમેાદન આપ્યું. ડૉ. સતીશચંદ્ર બેનરજીએ વિરોધ અનુમેાદન આપતાં બ્રિટિશ ન્યાયને શુદ્ધ બતાવવાની આવશ્યકતાપર ભાર મુક્યો. બાબુ બિન્દુપાદ ઝેંદરજીએ ન્યાયોક્ષ્મંચનનાં કેટલાંક ઉદાહરણો ઉમેર્યાં, અને હંમેશની ભેમ ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પોલીસ મુદ્દારણનો ઠરાવ તેના જુના છીમા-યતી રા. એસ સિંહને સોંપવામાં આવ્યો હતો. તેમણે અગીયારમો ઠરાવ રજૂ કરતાં કહ્યું કે, પોલીસ કમીશને ખાસ પોલીસ સર્વિસની સ્થાપના કરી હતી, અને તેમાંથી હિન્દીઓને વિમુખ રાખીને તે યુરોપીયનો માટે જ ખાસ રાખી હતી, તેથી આપણને ભારે નિરાશા ઉપજ છે. રા. ભોજીઆ, રા. હમીર સરજી, રા. નરુન્ડીકાર, રા. એ. સી. પાઘંસારથી નાહક, અને રા. કાલીપ્રસન્ન કાવ્ય વિશારદે તેને વિષે બ્યાખ્યાનો આપ્યા પછી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

"વન્દે માતરમ્" ના પોકારો સાન્ત યતાં બંગાળના બાગલા સાથે બાબુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ બારમો ઠરાવ રજૂ કર્યો. લાગણીથી ભરપૂર વાગ્દારમાં તેમણે પોતાની પ્રવચનો કોપ દર્શાવ્યો, અને જહેર કર્યું કે, લાગણીનો નાશ કરવાના નહિ આવે ત્યાં સુધી ચળવળ દલાવિ બંધ પડશે નહિ. તેમણે બાબેજી લલિત સાયુ નીવડ્યું, અને હિન્દમા પલુ દમન અને એક દત્ત્ય સત્તા હેઠળ ચળવળ શું કરી રાકે છે તે ૧૯૧૧ માં લાગણ ૨૬ યથા સ્થાને માન્ય પડ્યું. કલકત્તાનાં ચોક્ક અને આવેશનું તેમણે નીચે પ્રમાણે વર્ણન આપ્યું = દુકાનો બંધ કરવામાં આવી હતી, ઘરનો સુલો સજાવવામાં આવ્યો ન હતો, રસોઈ તૈયાર કરવામાં આવી ન હતી." "દમનનાં ઘટીયારો માંડવામાં, ત્રાસના રાજ્યની

સ્થાપના કરવાના પાયા નાખવામાં સરકાર મંદી પડી હતી." સભાએ અટકાવવામાં આવી હતી; સંકીર્તન સરવસો બંધ રખાવ્યાં હતાં, "વન્દે માતરમ્" ગાવાને માટે શિક્ષા કરવામાં આવતી હતી, વિદ્યાર્થીઓ પર કામચલાવવામાં આવતું અને તેમને બન્દિખાનામાં મોકલવામાં આવ્યા હતા. આપણે માનીએ છીએ કે હમ્મર આપણા પક્ષમાં છે, અને "એવી માન્યતાથી બળવાન બનેલા અને એવી પ્રતીતિપૂર્વક કાર્ય કરનારા પુરુષો અનિવાર્ય અને અચ્છ હોય છે; એવો કોઈપણ કાય નથી જેની સાથે યવાને તેઓ વતપર ન હોય; એવી કોઈપણ મુરકડી નથી જેને ખસેડવાને તેઓ સમર્થ ન હોય."

વ્યંગ્યાર્થ યુક્ત લાપમાં રા. એ. ચાધરીએ તેને અનુમેાદન આપ્યું, અને બાબુ બેન્ડુનાથ સેન, સી. વી. વેથ (રાવ બહાદુર), રા. એસ. સિંહ, રા. હલાયત બક્ષી, રા. અબ્દુલ્લ કાસીમ, આર. એન. મુખોલકર (રાવબહાદુર), અને રા. નરસરાઈને એક પછી એક હિન્દનો કોષપૂર્ણ નિષેધ, કોપ અને નિશ્ચય દર્શાવ્યા. રાષ્ટ્રોદય પરિષદે આવા આવેશપૂર્ણ દેખાવે અગ્રવાર ભર્યો ન હતો.

પછી તેરમો ઠરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો. તેમાં લોર્ડ કર્ઝનના જીલ્લે ઉત્પન્ન કરેલા વિરોધને છંદી નાખવાને માટે સરવામાં આવેલાં દમનનાં યત્નો સામે નિષેધ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો. એ ઠરાવ રજૂ કરતા પંડિત મહનમેાદન માલવીયે દર્શાવી આપ્યું કે, આઠવા બધા બનાવે બન્યા છે, તે છતાં લોકોએ અત્યાચારનું એક કણ કાર્ય કર્યું નથી, નિષેધો તરફ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નથી અને નિરાસાના છેલ્લા ઉપાય તરીકે વિદેશીય માલનો બદ્દિખાર (બોલકોટ) કરવાનું યગજ્ઞ બરવામાં આવ્યું છે. એ બદ્દિખારનું કારણ હરે કરીને તે બદ્દિકારનો સરકાર અંત આણ્યો એવી હુદ્દયગત આશા તેમણે દર્શાવી.

લાલા લખતરાયે અનુમેાદન આપતાં દેશમાં નવીન રાજનીય યુગનો પ્રારંભ કરવાની કાંવા ઉત્ખવડ તંબંગાવને માત્ર જ તેને માટે બંધાવને અમિવંદન આપ્યું. આપણે દર્શાવ કરવાની હોત ત્યારે કેવી રીતે સાથે થવું એ આપણને કમઝો ભેળે શિખર્યું છે, કમને સ્વાતંત્ર્ય મેળવેના

આપણા મયતોમાં આપણે આધિક સૌથી જતા-વડું જોઈએ એમ અંગ્રેજો પારે છે. આપણે જતાવી આપણું જોઈએ કે, આપણે હવે તિલુકો નથી, પરંતુ જે સામાન્યમાં પોતાના હક્કનું સ્થાન મેળવવાને લોભ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તે સામાન્યની પ્રભુ હોય. જે બીજા પ્રાંતો બંગાળનું અનુકરણ કરશે તે, આપણા વિનયને કિંમત વિશેષ દૂર નથી.

રા. એચ. એ. વાલીઆ, રા. રુબલ્યુ. ડી. એ. ખરે, રા. બી. કૃષ્ણાચારી એચર-તેમણે આયર્લેન્ડ અને ચીનનાં ઉદાહરણો કરી સમજાવ્યા રા. એ. એચ. નરનવી તેમણે મી. બેન્ગાલકંડ કુલરનું તોફાની અને નિરંકુશ વર્તન, તેની ધમકીઓ અને પ્રતિષ્ઠાસાધી શુદ્ધસ્થા વસ્તીની કોરના પ્રત્યા પાડવાં હતાં; તેણે પ્રતિષ્ઠાસાધી શુદ્ધસ્થાનું તીવ્ર અપમાન કર્યું હતું, તેણે કહ્યું હતું કે, "લોહી રેતનું પડશે," અને તે વસ્તુ સ્થિતિ અટકાવવાને માટે ગુરખાઓને આજીવામાં આપ્યા હતા. રા. પાંડે રામશરણ શાસ્ત્ર અને રા. છ. એસ. આપરે. સમ જોડવા હતા, કશવ પસાર કરવામાં આપ્યો અને પરિવહન ભૂતવી રહી.

૩૬ મી ડીસેમ્બરે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની કોથા કિલ્લની બેઠક મળી, કેળવણી વિષે ચોક્કસ કશવ રજૂ કરવાની પ્રયત્ન રા હેરમનચંદ્ર મેત્રને આજ્ઞા કરી. તે કશવમાં કેળવણીને સરકારના હાથમાં લેવાની અને તેને સંકુચિત બનાવવાની નીતિ સામે વિરોધ દર્શાવવામાં આપ્યો હતો, સરકારે કેટલીક ખાસ માનદા આપી હતી તે દેશની જરૂરોને પહેળી વળવાને ખૂબી નહતી, છતાં તેને માટે સર-કારના ઉપકાર મંત્રણમાં આપ્યો હતો, આદ્યોગિક કેળવણી કમિટીએ ઠેરલી બંધામંત્રો પ્રમાણે માગણી કરી હતી અને નિરાપો અને પાઠશાળાઓ સહીત પોલીટેકનીક ઇન્સ્ટીટ્યુટની સ્થાપના કરવાની માગણી કરી હતી, રા. હેરમનચંદ્ર મેત્રે વજનકાર અને અસરકારક ભાષણ આપ્યું હતું; તેમાં તેમણે કહ્યું કે, વર્તમાન સમયના હસ્તકાર કરનારા વિષયોની અધ્યક્ષા કેળવણીના બ્યાપક મહત્ત્વ વરદે દર્શાવ્યું હતું-જેમણે મહિ. હવ્યવર પેન્ગણી સરકાર વાંચી પ્રુક્તી રીતે સંકુચિત

કરવામાં આવે છે, કેમકે દર ૧૧,૦૦૦ ની વસ્તી એ કોંગ્રેસનો એક વિદ્યાર્થી છે, તે પ્રમાણ પણ તેમને પાયાં મોટું લાગે છે, યુનિવર્સિટી કમીસને કહ્યું છે કે, પ્રમાણમાં મોટી સંખ્યાને અધુરી કેળવણી આપવામાં આવે તેના કરતાં નાની સંખ્યાને સારી કેળવણી આપવામાં આવે એ વધારે સારું છે.

" સર્વને અધ્યયનર ખોરાક મળે તેના કરતાં થોડા પ્રયોગને પ્રુક્ત જોગ વિદ્યાસ મળે અને લાંબા બુદ્ધિ મરે એ વધારે સારું છે શું ? થોડાક વંદુસ્ત જલવાન રાસરો દેશની સપારી પર ફરતા ફરે અને જાહીના બધા હાટપોની જેવા રહે એ વધારે સારું છે શું ? સર્વ મનુષ્યો સાધારણ તારા અધિગ્નના હોય તેના કરતાં દેશમાં થોડાક સાધુઓ હોય અને જાહીના હુપ્પા હોય એ વધારે સારું છે શું ? "

આનાથી વધારે સારી રીતે આ પ્રશ્ન મૂકી શકાયો નહિ, યુનિવર્સિટી કમીસને દર્શાવેલા અભિપ્રાય સમાજના પ્રત્યેક આધુનિક વિદ્યાનથી વિરુદ્ધ છે અને એક પ્રલને જલનમાં રાખી યુક્તવાનો જે વિદેશીય સરકારે નિયમ કરી રાખ્યો હોય, તેના અભિપ્રાય એવો સા માટે હોય તે જોડું તે સરજ છે. રા. મેત્રે આવેશપૂર્ણ બાનીમાં કહ્યું

" હવેલ આફીકાનાં પ્રભસત્તાપેમા પ્રવેશ કરવાની આપણને ના પાડવામાં આવે છે, ઑસ્ટ્રેલીઆમાં પ્રવેશ કરવાની આપણને ના પાડવામાં આવે છે; સાહિત્યના પ્રભસત્તાકમાં પણ પ્રવેશ કરવાની આપણને ના પાડવામાં આવે છે. ? સાહિત્યના મહાત્મ પ્રભસત્તાકની નાનકિંતાના મત આપવાના હકો આપણને છુટી નહિ મળે શું?...આપણે દાવો કરીએ છીએ, આપણે માનીએ છીએ, કે આપણને એવું માનવામાં સદાય મળવી જોઈએ કે દિન્દિમા બ્રિટિશ સરકાર શાણી અને દલાલ છે, અને લોકોના જુદાજુદાં પાપોને માટે તેમને ગિફ્ટ કરનાર કોરડા સમાન નથી. આ કરાવમાં આપણે એટલીજ માગણી કરીએ છીએ. છજરના એથર્થ અને લગાઇને મટિ અધ્યા હવન કરવામાં સદાય આપવાની વાત બાલુએ રાખીએ તો સંસ્કૃતિના દ્વાર પ્રુક્ત યુક્તો એ એક મનુષ્યને અન્ય મનુષ્યે કરવાની જમદામાં જમદા સેવા છે, અને જે કેળવણી

મનુષ્યને શોધના સમયમાં જોવાસે આપે છે, આનંદના સમયમાં આનંદમાં અલિપ્ત કરે છે, અને એ સદાને માટે મિત્ર અને સખાની ગરજ સારે છે, તે કેળવણીનો તેને વિષુદ્ધ રાખવો એ નિર્દયમાં નિર્દય પાપ છે. આપણે માગીએ છીએ કે, ભણી લેઇને છત્તાંડ તે નિર્દય પાપને માટે દૂષિત બનશે નહિ.”

રા. ડી. છ. પાંચેએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને કેળવણીને સરકારના હાથમાં લેવાની નીતિ સામે ધણી સખાન દલીલો કર્યા પછી તેમણે કહ્યું કે “નેમ એ છે કે, આ દેશના લોકોની ઉપર જીવનાર નિરકુશ અધિકારીઓના હાથમાં રાજ્ય ખુશીથી હાથપાશે બને એવા આજ્ઞાધારક શુભાભો હિન્દમાં, કૌસલે અને નિરાજોમાંથી બનાવવા.” ડૉ. નીલરન સરકારે વિશેષ અનુમોદન આપતાં ઔદ્યોગિક કેળવણીનો પણ કર્યો અને ભૂપાન, અમેરિકા અને જર્મનીમાં જે પારિભાષક કેળવણી આપવામાં આવે છે તેવી કેળવણી દાખલ કરવાનો વિનવિ કરી રા. એમ. કે. પટેલ, બાબુ રામાનંદ ચૈટરજી-તેમણે કહ્યું કે, હિન્દના જનસમૂહની કેળવણી પર હિન્દના રાષ્ટ્રીય લખિન્ધને આધાર છે—અને બાબુ નરેન્દ્રચંદ્ર એને તે કારણને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કસ્ટ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રીપોર્ટ કહે છે કે, ડૉ. ગા. બી. જી. વીલકને “વાલીઓની ગર્ભનાથી આવકાર આપવામાં આવ્યો હતો.” તેમણે કુટાળ, ગરીબાઈ, આર્થિક તપાસ અને જમીન મહેસુલ વિષે પદરમો કરાવ રુજી કર્યો; આબાદાની કરવાને માટે ગરીબાઈના કારણો દૂર કરવાની સરકારી ફરજ તેમણે દર્શાવી. જેમ રોમ ન હોય તે વેદાની જરૂર પડે નહિ તેમ જો સર્વ સ્થળે આબાદાની હોય તે સરકારની જરૂર પડે નહિ. પડિત ગોદાણાએ અનુમોદન આપ્યું, રા. એન. કે. રામસ્વામી એચર, રા. રાંકેતપ્રસાદ, રા. રામજી દત્ત, અને રા. કે. એન. દેસામુખે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને કસ્ટ પસાર કરવામાં આવ્યો.

કામરાનમાં ૧૦ દિવસની કલેન્ડરનાંડ હોવાથી ખુલાશ-કલેન્ડરનાંડના મહોદેવનાં ચાંત્રાણ્યોને યુક્ત કરવાનો સોગવો કરાવ માન. રા. જી. કે.

પારેએ રજી કર્યો અને રા. અલીમહમ્મદ ભીમજીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, મોદલી અબ્દુલ કાયમ અને રા. જી. એસ. ખરેએ તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી કસ્ટ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની આગલી બેઠકમાં પસાર થયેલા કેટલાક કરાવોનો સત્તરમાં કરાવમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો, અને તે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજી કરવામાં આવ્યો હતો. રા. કે. વેંદરશને અઠારમો કરાવ રજી કર્યો, અને રા. જી. એન. રાયે તેને અનુમોદન આપ્યું. તેમાં સાકચ લેન્ડવર્કમાં રા. દાદાભાઈ નવરોજીની ઉમેદવારીને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું હતું. રા. જી. કે. ગોખલે અને લાલા લજપતરાયે છત્તાંડમાં મહાન સેવાઓ કરી હતી તેમનો આભાર પ્રદર્શિત કરનાર ઓગણીસમો કરાવ રા. ડી. એ. ખરેએ રજી કર્યો હતો અને તેને રા. કે. નાસવજીરાયે અનુમોદન આપ્યું હતું. પછી રા. એમ. વી. ભેશીએ વીસમો કરાવ રજી કર્યો, જેની રૂપે છત્તાંડમાં સત્તાધારીઓનું ધ્યાન રાષ્ટ્રીય પરિષદના અધિક મહારવાના કરાવે તરફ ખેંચવાને રા. ગોખલેને રાષ્ટ્રીય પરિષદના ખાસ પ્રતિનિધિ નીમવામાં આવ્યો હતો. રા. સી. વિનયરાધવાચારીએ તેને અનુમોદન આપ્યું અને ભગિની નિવેદિતાએ તે કરાવને વિશેષ અનુમોદન આપતા રાષ્ટ્રીય પરિષદને સ્મરણ કરાવ્યું કે, એક સેકા પૂર્વે નેપાલીયનની હીલચાલની સામે યવાની પ્રેરણા રૂપે શુરોષમાં રાષ્ટ્રીય ભાવનાને જન્મ મળ્યો હતો; હવે છતિહાસનું પુનરાવર્તન થાય છે, અને ધુરોષના મોક્ષને માટે હિન્દુસ્થાને બોલવું જોઈએ, કેમકે અમે એ સામાન્યમાં સામાન્યવાદ અથવા રાષ્ટ્રીય વરવ હોવું જોઈએ, તેમાં પ્રાન્યોની શુભામીરી અથવા પૃથ્વીની મન્યોની સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ.

આખા વર્ષમાં રાષ્ટ્રીય પરિષદના ઉદ્દેશો સફળ કરવાને માટે એકવીસમો કરાવમાં કાર્યવાહિલી સજાની નીમણુંક કરવામાં આવી. બાવીસમો કરાવમાં મંત્રીઓની ફરીથી નીમણુંક કરવામાં આવી; ત્રેવીસમો કરાવમાં સર વિલિયમ વેકરજર્ન અને ક્રિસ્ટિય કમિટીનો આભાર માનવામાં આવ્યો. પછી રા. વલીન્દ્રનાથ ચોપ્રાએ આગમી પરિષદને સ્વકસાવ આમંત્રણ આપ્યું,

એનો પરિપક્વ તરફથી સહયોગ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો.

છવટે, પડિત મદન મોહન માલવીયે પ્રમુખનો આભાર પ્રદર્શિત કરનાર કરાવમાં જડી કૃતજ્ઞતા અને સાત'દામર્યના શબ્દોમાં હિંદુસ્થાનનો પ્રેમ અને વિશ્વાસ દર્શાવ્યો, અને આતાવગે તાલીઓની ગર્જનાથી તેમાં પોતાની સંમતી દર્શાવી, બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને શ. ગોખલેએ થોડા શબ્દોમાં તેનો ઉત્તર વાળ્યો. આ પ્રમાણે એકબીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની પૂર્ણાકૃતિ થઈ.

કરાવો.

સ્વાગતનો સંદેશ.

૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, નામદાર સમ્રાટની હિન્દી પ્રભાતા સર્વ ભવિષ્યો, ધર્મો, અને કોમોના પ્રતિનિધિઓની બનેલી આ કોંગ્રેસ નામદાર પ્રીન્સ અને પ્રીન્સેસ જોડે વેલ્સની હિન્દની સુશાસિતને અવસરે તે નામદારોને અત્યંત નમ્રતાપૂર્વક અને માનપૂર્વક રાજ્યભરિત-પૂર્ણ અને કર્તવ્યનિષ્ઠ સ્વાગત આવે છે.

હિન્દની પ્રભ પ્રતિ અંતઃકરણની સદ્ભાવનાની લાગણીઓના તે નામદારોના ઉદ્ગારોથી કોંગ્રેસને જોડી લાગણી થઈ છે, તે વિશ્વાસ રાખે છે કે, વર્તમાન પ્રસાસમાં મુળેશ અંગતજ્ઞાનથી તેની પ્રભાની આબાહુનીમાં તેઓ વિશેષ આધાર રક્ષે છે, અને ઉત્કટ આશા દર્શાવે છે કે, તે નામદારો આ કોંગ્રેસની ગંભીર પ્રાર્થના નામદાર સમ્રાટ સમક્ષ રજૂ કરવાની કૃપા કરશે કે, આ દેશના રાજ્યતંત્રમાં મહારાણીના હંદેશના હિસ્સાતો ઉતારવા.

(II) પ્રમુખે નામદાર પ્રીન્સ જોડે વેલ્સને ઉપરો કરાવ તાર્થી ગોઠવી આપ્યો.

પ્રતિનિધિત્વ.

૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય મુજબ વડી અને પ્રાંતિક પારાસમા-ઓના વિશેષ વિદ્યાર્થને માટે સમય આવી પહોંચ્યો છે, જેથી દરેકને તેમાં લેણાનું વિશેષ પ્રતિનિધિત્વ દાખલ થાય અને તેમના બીજા-સરકારી સંબંધોને દેશના રાજ્યતંત્રમાં, ખરેખરે અગ્ર

મળે. કોંગ્રેસ સંજ્ઞામાં વધારો કરવો, અને તેમની સમક્ષ આવવી નાણાં વિષયક બાબતોમાં સમાજોનો મત લેવાનો હક તેમને આપવો; લાગતી વળતરી સરકારના ઉપરિને નકારવાનો હક રહેશે.

૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર આ દેશની પ્રજાને પોતાના દેશના રાજ્યતંત્રમાં વધારે બળવાન અવાજ અને હાર્દ્યકારનો કાણુ આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે, તેને માટે:

(ક) બ્રિટિશ રિવાજે આમમાં કમમાં કમ જે સકલ્યો મોકલવાનો હક હિન્દના મત્યેક પ્રાંતને આપવો.

(ખ) પૂરવાર ચક્રી સક્તિ અને અનુભવવાળા કમમાં કમ તથા હિન્દી શૃદ્ધેશને હિન્દી પ્રધાનની હાઉન્સીલના સકલ્યો નીમવા.

(ગ) અનંત-નરણની કારોબારી સમામાં જે હિન્દીઓને સકલ્યો અને કુળંધ અને મદ્રાસની કારોબારી સમાઓમાં એક એક હિન્દીને સકલ્યો નીમવા.

એકસાઇઠ.

૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) દેશના નદર નદર પ્રાંતોમાં એકસાઇઠ વડીવડની તપાસ કરવાને એક કમિટી નીમવાને માટે હિન્દી સરકારનો આભાર માનવા છતાં આ કોંગ્રેસ એક દર્શાવે છે કે, તેમાં સમજા અધિકારીઓ છે, અને તેથી તેને માટે નહેર પ્રભમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ આવશે નહિ.

(ખ) પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે એકમત થઈને આ કોંગ્રેસ પોતાની નિમ્નયાત્મક પ્રતિતિ દર્શાવે છે કે, એકસાઇઠ વડીવડના કાઉપચુ સંતોષકારક સુધારા માટે જે રાજો પ્રથમ આવરણ છે: વ્યવહારિક વડીવડના રચાનિક પસંદગીના સિદ્ધાંતો સ્વીકાર, અને વર્તમાન દારની કુશા-નોની સંજ્ઞામાં ધગડો.

(ગ) ગયે વર્ષે એકસાઇઠ વડીવડ વિષે સર ફેટીક લેક્સીની અરજમાં સમાવડી મુખ્ય દર-ખારતોનો શીઘ્ર અમલ કરવાની ઉચ્છનીયતા તર આ કોંગ્રેસ માનપૂર્વક હિન્દી સરકારનું કલ્પ બે છે.

(ધ) બેંગોલ એકસાથજ ખરડાને મિલવા-
નના સંગીન અને પ્રગતિમાન કાયદા તરીકે
આવકાર આપ્યો છે, તેને હિન્દી સરકારે પોતાની
કારોબારી સત્તાની રૂપે ખરેખર અલગથી પર
ચઢાવી દીધો છે તેની સાથે કોંગ્રેસ અણગમો
દર્શાવે છે.

મુદતખંધી તપાસો.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો
અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી સરકારના સંબંધમાં
પાર્લામેન્ટ પોતાની ભેખમહારી વિરોધ સતોષ-
કારક રીતે આટા કરી શકે તેને માટે હિન્દની
મિતિની મુદતખંધી પાર્લામેન્ટરી તપાસો
ફરીથી આદુ કરવી જોઈએ, અને હિન્દી પ્રધાનનો
પગાર બ્રિટિશ અંદાજે પર મુકવો જોઈએ.

ભહેર નોકરી.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, કોંગ્રે-
સના અભિપ્રાય મુજબ ભહેર નોકરીની ઉચ્ચતર
જગ્યાઓપર હિન્દીઓને નીમવાના વિષય પર
૨૪ મી મે ૧૯૦૪ ના પોતાના ઠરાવમાં હિન્દી
સરકારે દર્શાવેલા સિદ્ધાંતો અને રાજ્યનીતિ,
૧૮૭૩ ના પાર્લામેન્ટરી કાયદામાં અને મહારા-
ણીના ૧૮૫૮ ના ટંકેશમાં દર્શાવેલા સિદ્ધાંતો
અને રાજ્યનીતિથી વિરૂદ્ધ છે, અને આ દેશની
પ્રત્યેક રાજ્ય અને પાર્લામેન્ટે આપેલાં મંજૂર
વચનો સમતલી કાઢવાના, અને એક ભહેર
કમીશને સહયા પ્રેક્ષની સાવધાનતાથી તપાસ
કર્તા પછી સરકારે વિચારપૂર્વક કરેલી યોજના-
ઓથી દૂર જવાના પ્રયત્ન સાથે આ કોંગ્રેસ
માનપૂર્વક પરત્વે ભારપૂર્વક અણગમો દર્શાવે છે:

(ખ) આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે,
નાણાં વિષયક અને રાજસ્વતંત્ર વિષયક અનેક
વર્તમાન અનિષ્ટોના સાથે ઇલાજ દેશની નોક-
રીની ઉચ્ચતર સાખાઓમાં હિન્દીઓને વધારે
મોગી સંખ્યામાં નીમવામાં છે; અને હિન્દમાં
નોકરીને માટે હરીફાઈની પરીસ્થિતિ ઇંગ્લેંડમાં
અને હિન્દમાં એક સાથે લેવાની તરફેણમાં
૧૮૯૩, ૨ ની મુતલક દિવાને આમત
ઠરાવનો તત્કાળ અમલ કરવો જોઈએ, એમ
હઠવામાં પડેલાંની કોંગ્રેસ સાથે એકમત થઈને
આ કોંગ્રેસ પોતાની દૃઢ પ્રતિનિધી મોંઘ લે છે

કે, આ પ્રમત્તું એકજ સંતોષકારક સમાધાન
હિન્દી સીવીલ સર્વિસની પુનઃ રચનામાં છે,
જેની પુનઃ રચના સત્તાની વહેંચણી કરવાના
સિદ્ધાંતને અનુસરીને કરવી જોઈએ, અને તે
દરમિયાન તેની ન્યાયી ફરજોને એક ભાગ એમણે
કાયદાના ધંધાની વાલીમ લીધી હોય તેમને
આપવો.

(ગ) હિન્દના ધણીખરા પ્રતિભાં પ્રાંતિક
નોકરી મટિની હરીફાઈની કસોટી કાઢી નાખવા
માટે આ કોંગ્રેસ ખેડ દર્શાવે છે. ભૂતકાળના
અનુભવે સંપૂર્ણ રીતે સાબીત થયું છે કે, સરકાર
તરફથી નીમણુંકા કરવાની પદ્ધતિ, આ દેશની
વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિમાં, અધિકારીઓની કૃપાથી
ચલી નીમણુંકાની પદ્ધતિમાં ફેરવાઈ જાય છે,
અને એનાથી અચોક્કસ પુરવે નોકરીમાં આવીને
રાજસ્વતંત્રની કાર્યસાધકતા બગાડે છે, અને
વધારામાં ઉચ્ચ હોદ્દાને મટિની હિન્દીઓની
ચોગ્યતામાં અન્યાયપૂર્વક ઘટાડો કરે છે. આ
કોંગ્રેસ, તેથી, હિન્દી સરકારને માનપૂર્વક આગ્રહ
કરે છે કે, પ્રાંતિક નોકરીને માટે હરીફાઈની
કસોટી ફરીથી કાબજ કરવી.

નાણાં મંકરણ.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ગવા માર્ચમાં
ફાજલ પટેલી પોતાની રહેઠુંલોના એક ભાગનો
કોંગ્રેસે લક્ષમણ કરેલાં કેટલાક કાર્યોને માટે
હિન્દી સરકારે ઉપયોગ કર્યા છે, તેની કદર
જુઝ્યા છતાં આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે,
છેલ્લા ત્રણ વર્ષોમાં તેણે આ દેશના કર ભરતા-
શોખોને આપેલી નાણાં વિષયક શબ્દ અત્યંત
અપૂરી છે, અને કોંગ્રેસને ખેડ થાય છે કે, દેશના
ભરકરી ખર્ચમાં પુરુષ વધારો કરવામાં, અનેક
ખાતમાં મુદતપીય અમલદારોના પગારો વધાર-
વામાં અને તેમને માટે નવી જગ્યાઓ દાઢવામાં
વાગ્દા ફાજલ પટેલી રકમોના લાભ લેવામાં આવ્યો
છે. કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, અવિધ્યમાં કાંઈ
પણ રકમ ફાજલ પડે તેનો ઉપયોગ પ્રથમ કરો
મફત કરવામાં અને પછીથી પ્રત્યેક સીધી રીતે
લાભ કરે એવાં કાર્યો કરવામાં યવો જોઈએ, જેવાં
કે, વેલ્ફેર, ઔદ્યોગિક અને ખેતીવાડી વિષયક
સિદ્ધાંત આજરુ, મેડીકલ મુદતની સમયરોમાં

વધારે કરવો, અને આરોગ્ય સુધારના અતિ આવશ્યક પગલાં લેવાને અને દેશના ગર્ભ બાળમાં વ્યવહારના સાધનોના સુધારો કરવાને મુનિસિપલ અને સ્થાનિક બોર્ડને નાણાની સહાય આપવી.

સંસ્કર વિષયક.

૮. કાચ કરવામાં આવે છે કે, લશ્કરી અધિકારીઓ પર દિવાની કાયદા ઉપરીપણાને નિર્બળ બતાવનાર કાંઈ પણ ફેરાર સામે પોતાનો મનબલ વાલો દર્શાવતા આ કોમેસને અભિપ્રાય છે કે, જ્યાં નુધી એવા કાણુ પર અસર કરી તકે એવી સ્થિતિમાં હર બરનાસ-ઓના પ્રતિનિધિઓને મુત્તોમાં આવે નહિ ત્યાં કુધી આવશ્યક દિવાની કાણુનો પૂરતો અમલ મુક શકશે નહિ.

૧. (ખ) આ કોમેસ લશ્કરી અર્થના આદેશ વધારા સામે એકાદ ફરીથી પોતાનો બળીર અણગમો દર્શાવે છે, કેમકે તે અનાવશ્યક, અન્યાયી, અને દિંદી પ્રજાની સહનશ્ચિત કરવા વધારે છે.

(ગ) આ કોમેસનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે કમ્પ આ દેશની લશ્કરી જરૂરીયાતો અને આવશ્યકતાઓ પ્રમાણે નહિ પરન્તુ પૂર્વમાં બ્રિટિશ ઉપરી પણાની અને બ્રિટિશ રાજ્યનીતિની આવશ્યકતાઓ પ્રમાણે પણ આ દેશનો લશ્કરી અર્થ નક્કી કરવામાં આવે છે તેથી કેવળ ન્યાયની પાત છે કે, એવો સમયો અર્થ સામ્રાજ્યના ગરીબમાં ગરીબ અને તે સહન કરવાને બોધમાં બોળી શકિત ધરાવતા ભાગપર પડે તેને બદલે તેનો પ્રમાણુ કાંઈ ભાગ બ્રિટિશ ખર્ચનામાંથી મળવો નેહએ અને સામ્રાજ્યે તેમાં ભાગ આપવો જોઈએ.

(ઘ) રૂશીયા અને ભપાનની વચ્ચેના વાલ વિગ્રહ અને એંગ્લો-ભપાનીસ સંધિને લીધે એશિયામાં ફેરવાયલી વસ્તુસ્થિતિ જોતા આ કોમેસ અલકરણુપૂર્વક આગ્રહ કરે છે કે, યુવ રૂચનાની યોજનાને માટે ગયે વર્ષે મજૂર નર-વામાં આવેલી ૧ કરોડ પાકડની યોદી રકમનો અર્થ હવે ન કરવો, અને તે નાણા રજવાણીની સર્વ શાખાઓને વિમુક્ત કરવામાં અને વૈયતના પ્રાંતઓ દલકા કરવામાં નાપરવું.

બ્રિટિશ સંસ્થાનોમાં દિંદીઓ.

૯ કરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, દિંદીની પ્રજાની લાગણીઓ ન હુ-આવ એવી રીતે જો બોઈ કમીએસનમાં તુરંત કરવાને ખરેખર પ્રતિનિધિઓની આસ્પેક્ષીઅન સમાજે પસાર કરી છે, તેને માટે સતોષ બતાવતા હતાં આ કોમેસ પોતાના હકા મેદની લાગણીની એકવાર ફરીથી નોંધ લે છે કે, બ્રિટિશ દિંદીઓને હુ ખદાયમ અને અપમાનકારક બધોને તામે રહેલ પડ્યું છે, અને નામદાર સમ્રાટના સંસ્થાનોમાં બ્રિટિશ નાનરિકનાના સામાન્ય દત્તોની તેમને ના પાડવામાં આવે છે. નામદાર સમ્રાટના પ્રવાને બહેર હતું હતું કે, ઉચ્ચ વિમદ્યુત એ-કારણ સમ્રાટની દિંદી પ્રજા તરફ જોઅર સરમર તરફથી સલાહ વામાં આવતું વર્તન હતું, તથાપિ ટાન્સવાલ અને જોરેન્ગ રીવર કાઉન સંસ્થાનોમાં ના દિંદી સંસ્થાનવાસીઓના હુ હકા જોઅર રાજ્યતંત્ર દેહવ પણ લઈ લેનામાં આગ્રહ ન હતા, તે બ્રિટિશ સરકાર લઈ લે તેની સામે કોમેસ આસ જરીને વાળો કઠાવે છે.

(ખ) સંસ્થાનોના વિકાસમાં દિંદી સંસ્થાન-વાસીઓએ મદદરતો આપી છે, તેમની રાજ્યસંસ્થાનો અને તાલ તેમજ ન્યાયોગિક દેવાનો સ્વીકાર કરવામાં આગ્રહ છે અને ઉપકા વિમદ્યમા આત્મસોચ આપીને ઉપયોગી સેવાઓ કરી છે તે જોતા અને સર્વથી વિશેષ, સમ્રાટના રાજ્યમાં કોઈપણ સ્થળે મદદગાળના સર્વ નામદાર પ્રતિ સમાન વર્તનના સિદ્ધાંત મુજબ સનદરીર મદદરતો જોતા આ કોમેસ માનદર્શક પરન્તુ હદવા પૂર્વક દિંદી સરકાર અને નામદાર સમ્રાટની સર રતુ લક્ષ એ ચે છે કે, જો જરૂર પડે તો ગીરમીડીમાં મજૂરોને જતા અટકાવીને અને અન્ય વેર વાળવાના પગલાં લરીને નવ સંસ્થાનોમાં દિંદી એપીએમેનો દરમજો બ્રિટિશ માંગરિસ તરીકે સ્વીકારવાવાનો આગ્રહ કરવો.

કાયદા વિષયક

૧૦ કરાવ કરવામાં છે (ક) કે, આ કોમેસના અભિપ્રાય મુજબ મદોમરી ફરજોમાંથી ન્યાયી ફરજોને હવે વિના વિવ એ સહુ રીતે નવી ડાકીની (ખ) પૂર્વગામી કોમેસો સાથે સમજ

યથે આ કોંગ્રેસ દહે છે કે, દેશના સર્વ બાગીચાં ન્યાયાધીશોની જગ્યાઓએ હાયદો બજાવનારાઓને હમણાં કરતાં વધિક સંખ્યામાં નીમવા, કેમકે ખાસ કાયદાની તાલીમ વિનાના સીવીલીઅનોને ન્યાયાધીશોની જગ્યાઓ પર નીમવાની પદ્ધતિથી જલ્લાઓમાં સતોષકારક ન્યાય અપાતો નથી.

પોલીસ.

૧૧. કસબ કરવામાં આવે છે કે, પોલીસ કમીશને કેટલાક ઉપરીઓ સુધારાની બલમણ કરી છે તે તરફ સતોષ બતાવવા છતાં આ કોંગ્રેસને ખેદ ઉપજે છે કે, પોલીસ સર્વોચ્ચ કાર્ય સાધકતા અને પ્રમાણિકતામાં સગીન વધારા કરવાને માટે પૂરતાં પગલાં ભરવામાં આવ્યાં નથી.

આ કોંગ્રેસ પોતાની પ્રતિનિધી નોંધ કરે છે:

(૧) પોલીસ સર્વોચ્ચ કચ્છતર જગ્યાઓ ભરવાને માટે હરીફાઈની પરીક્ષાઓ જામથી બ્રિટિશ હોમવારને માટે મર્યાદિત રાખવાને બદલે બ્રિટિશ પ્રબળતા સર્વ વર્ગોને માટે ખુલ્લી સુકવી.

(૨) કાર્ય સાધકતા પ્રાપ્ત કરવાને માટે ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પર કેળવણી દિન્દીઓને મોટા પ્રમાણમાં નીમવા.

(૩) પ્રાતિક સર્વોચ્ચમાં હરીફાઈની પરીક્ષાઓથી ભરતી કરવી.

(૪) અને અતે, જલ્લા અધિકારીઓ, પોલીસના ઉપરી હોય છે, તેમજ ન્યાયને લગતું કામ અને જલ્લા મેજસ્ટ્રેટો પરનો સમગ્ર કામ લઈ લેવો.

હમન.

બંગાલના બાગલા.

૧૨. કસબ કરવામાં આવે છે કે, બંગાલની પ્રબળતા તીવ્રમાં તીવ્ર વિરોધ છતાં બંગાલના બાગલા કરવા સામે આ કોંગ્રેસ પોતાને મજબૂત વાંધા દર્શાવે છે.

પોતાના પ્રાંતના બાગલા વિષે સમસ્ત બંગાલી પ્રબળમાં વચ્ચે અસતોષ ઉત્પન્ન થયો છે, અને બાગલા સિદ્ધ વધુ ગયા છે એવો સ્વીકાર

કરવાની તેમની સ્પષ્ટ નારાજ ભેતાં આ કોંગ્રેસ દિન્દી સરકાર અને દિન્દી પ્રધાનને વિજ્ઞપ્તિ કરે છે કે કરડામાં આવેલી વ્યવસ્થા ઉલટાવી નાખવી, અથવા એવી રીતે ફેરફાર કરવો કે, બહેર અભિ-પ્રાયણ સંતુલન થાય, અને પ્રબળતા મોટા સમ-હોમાં દેખાવી ઉરફેણી અને અસાતિ દૂર થાય.

આ કોંગ્રેસ બલમણ કરે છે કે, એવી વ્યવસ્થા કરવી કે તે રાજ્ય વહીવટની કાર્યસાધકતાને સાવરૂણ થાય, અને એક જ અવિભક્ત રાજ્યતંત્ર ઉકળ સમગ્ર બંગાલી પ્રબળ રહે, તેને માટે આંતરિક અવર્તન અને કાઉન્સિલની નીમણુંક કરવી અથવા રાજ્યતંત્રની અન્યથા વ્યવસ્થા પ્રસ્તાવનીય હોય તેનો સ્વીકાર કરવો.

હમનનાં પગલાં.

૧૩. કસબ કરવામાં આવે છે કે, પ્રબળતા સાર્વજનિક પ્રાયનાઓ અને અણુમમાઓ પ્રતિ સંપ્રદાય દુર્લભ કરીને બંગાલના બાગલા કરવાના પોતાના નિશ્ચયમાં દુરામણ બતાવવાના દિન્દી સરકારના કાર્ય પ્રતિ બ્રિટિશ બહેર પ્રબળતા લક્ષ્ય બેચવાડ પોતાની પાસે રહેવા એકના એક સનદરીર અને અસરકારક સાધન તરીકે અને છેલ્લા અણુમમા તરીકે વિદેશીય માકનો બહિષ્કાર, કરવાની બંગાલની પ્રબળતા ફરજ પાડવામાં આવી ત્યાર પછી બંગાલના અધિકારીઓએ લીધેલાં હમનના પગલાં સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો ગળીર અને સખ્ત અણુમમા દર્શાવે છે. [જુલો ૧૭, (૧)]

કેળવણી.

૧૪. કસબ કરવામાં આવે છે (૬) કે, ઉચ્ચ અને માધ્યમિક કેળવણીના સંબંધમાં સરકારની વર્તમાન રાજ્યનીતિ સુનિવર્ધિતીઓની નિયામક સલાઓને સરકારી બનાવી દેનારી અને કેળવણીના વિદ્યાસને સંકુચિત કરનારી છે, તેનો સામે આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી પોતાનો અણુમમા દર્શાવે છે.

(ખ) પ્રાથમિક અને ઉચ્ચ કેળવણીને માટે આ વર્ષે ખાસ ગ્રાન્ટો આપવા માટે દિન્દી સરકારનો આધાર મળવા છતાં આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી પોતાની દંઠ પ્રતિતિથી નોંધ લે છે કે, દેશનાં આર્થિક અને નૈતિક હિતોને માટે કેળવણીની સર્વ સાધનો પર હમણાં કરતાં

ધણી વધારે ખર્ચ કરવાની અને મદત પ્રાથમિક કેળવણીની દિશામાં પ્રારંભ કરવાની આવશ્યકતા છે.

(૩) આ ગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે દેશના મુખ્યત્વે વધારે સારી પારિભાષિક કેળવણી આપવાને માટે ઔદ્યોગિક કેળવણી વિષેની કમિટીની ભલામણોના સરકારે શીઘ્ર અમલ કરવા ન્હાં ન્હાં પ્રાંતોમાં પારિભાષિક કેળવણીની સુપ્રવૃત્તિ પદ્ધતિ દાખલ કરવાને માટે આવશ્યક પ્રાથમિક પગલાં તરીકે કમિટીએ ભલામણ કર્યા પ્રમાણે અને ૧૮ મી જુન, ૧૮૮૮ ના હોમ લીપાર્ટમેન્ટ ઠરાવ નં ૧૯૯ માં હિન્દી સરકારે પાંચે મુજબના પ્રમાણે ઔદ્યોગિક સર્વ લેવાને હુકમ કરવાનો સરકારને ગ્રેસ આસ આશ્રય કરે છે.

(૪) જમણા જ એક રાષ્ટ્રીય સામગ્રીવાળું મધ્યસ્થ પોલીટેકનીક ઇસ્ટીટ્યુટ હેગમાં સ્થાપત્તિ જોઈએ અને જિલ્લા ભિન્ન પ્રાંતોમાં નાની નાની પારિભાષિક શાળાઓ અને કોલેજો સ્થાપવી જોઈએ.

ગરીબાઈ

૧૫ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે દેશના અને બાકીમાં નવા હુમળો પડ્યા છે તેને માટે આ ગ્રેસ શોભા દર્શાવે છે, અને જાનની મોટી ગરીબાઈને લીધે હુમળોને પ્રથમ સ્વર્ણ મતાજ તેની મોટી સંખ્યાને શાળાની સહાયનો આશ્રય લેવાની ફરજ પાડે છે તેને વારંવાર પતા હુમળો આભારી છે, એવો તેનો અભિપ્રાય હોવાથી એકવાર રૂપીય તે હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રવાસને આશ્રય કરે છે કે, હિન્દી ભિન્ન ભાગોમાં થોડા નમુનેનાર ગ્રામીણ વિતરણને આર્થિક લપાસ કરવી.

(૧) આ ગ્રેસને અભિપ્રાય છે કે પૌંડ ફોન્ડે ૧૮૯૨ માં અથવા લૉન્ડો રીપને ૧૮૮૨ માં સૂચવ્યા પ્રમાણે જમીન પરની રાશ્યની માનનીયતા ચોક્કસ નર્સિંગ સિગ્નલ હિન્દી લેવા ભેતીવાળના દેશની મોટા મુરસિન રાખી સહાય નહિ.

(૨) તેને પ્રિંડ માથે છે કે ૧૯૦૨ ના ચોનાની જમીન વિતરણ કરવામાં એવી કાંઈ પણ મર્યાદા રજીસ્ટ્રારમાં લેઈ કર્જન નિષ્ફળ ગયા.

છે, અને રાષ્ટ્ર જોન સર રીચર્ડ ગાર્થ અને અન્ય અરજદારોની સૂચનાઓનો સ્વીકાર કરવાની તેણે ના પાવી.

(૩) તેનો અભિપ્રાય છે કે, ખેડૂતોની વધતી જતી ગરીબાઈનો સારો ઉપાય, હમણાના વર્ષોમાં પ્રિય ગણવામાં આવે છે તેવા ખેડનારાઓના હકોના પ્રતિબંધના નથી, પરંતુ રાશ્ય-માનણીના વ્યાખાણી અને ચોક્કસ પ્રતિબંધના છે.

મુખ્યમંત્રી ટ્રેડરન્ટાઇન

૧૬ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હામશનમાં દેશ દિવસોના આદર રાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રરન્ટાઇન અસ્તિત્વમાં છે તે જોતા આ કોમેસનો અભિપ્રાય છે કે, ચક્રા જતા પહેલાં મુસવમાન યાત્રાઓ પર મુલાઈના બંદરમાં પાસ દિવસના ક્ષેત્રરન્ટાઇન નાખવામાં આવ્યું છે તે અનાવશ્યક અને ખીજવનાર છે, અને અસતોપની લાગણી લપ્સન કરે છે, તેથી આ ગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે કે મુલાઈના નાખવામાં આવેલું ક્ષેત્રરન્ટાઇન સંપૂર્ણ રીતે નષ્ટ કરવું.

માતૃકા શ્રદ્ધા

૧૭ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પહેલાની કોમેસો સથે સમત થઈને આ કોમેસ અનુભૂત આશ્રય કરે છે —

(૧) પાળને રેગુલેશન માન બતાવવો.

(૨) ૧૮૯૨ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદા અનુસાર પાળ ધારાસભાના વિસ્તાર અને મુધારો કરવો.

(૩) પાળમાં ચાર્ટર્ડ હાઈકોર્ટ એન્ડ જુડીશીયરની સ્થાપના કરવી.

(૪) વશક મળે વડી ધારાસભાએ કાયદા બાધવા, ગરબર જનરલ કલ-કાન્સ્ટીટ્યુના કારો બારી હુકમથી નહિ.

(૫) મન્ડ પ્રતિ તરફથી વડી ધારાસભામાં પ્રવેશ પ્રતિનિધિ સરકાર તરફથી નીમાવાને બંધે તેને ગુરવાનો હુકમ મળવે પાછો આપવો.

(૬) દેશી રાશ્યોમાં ચિરિસ વહીવટ દો-જના પ્રદેશમાં હાથાનું મુખ બંધ કરતો પરદેશી ખાવાનો રપ મી જુન, ૧૮૯૨ નો હિન્દી સરકારનો હુકમ રદ કરવો, કેમકે તે મર્યાદામાં હાથાની સ્વતંત્રતાને ગંભીર હુકમન પડોવે છે.

હિન્દ અને સામાન્ય શુદ્ધી.

૧૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, નોર્થ લેન્ડેશ તરફથી રા. દાદાશાહ નવરાજની ઉમેદવારીને આ કોંગ્રેસ અર્થે અંતઃસ્થપૂર્વક અનુમોદન આપે છે, અને તે મતદાર મંડળના મતદારોને તેમને પાલમિન્ટમાં મોકલવાની વિશ્વસિદ્ધિ કરે છે.

કેંગ્રેસનો ઉપકાર.

૧૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, માન. રા. છ. કે. ગોખલે સી. આઈ. ઇ. અને લાલા લખપતરાય પર નાખવામાં આવેલી ભારે ફરજો તેમજે ઇંગ્લાંડમાં જે પ્રકારે અજા કરી છે તેની આ કોંગ્રેસ ઉચ્ચ કક્ષે કરે છે.

૨૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દની રાજકીય પ્રગતિને માટે સર નિલિથમ વેટરલન વેડનેટ અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોની નિસ્વાર્થ સેવાઓ માટે આ કોંગ્રેસ અર્થે અંતઃસ્થપૂર્વક તેમનો આભાર માને છે.

માન. રા. ગોખલેની ઇંગ્લાંડમાં પ્રતિનિધિ તરીકે નીમણુંક.

૨૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસની વિશેષ તાકીદની ફરખાસ્તો તરફ વર્તમાન સમયમાં ઇંગ્લાંડના અધિકારીઓનું લક્ષ્ય બેચવાના કાર્યનું મદદર નેતાં કોંગ્રેસ પોતાના પ્રમુખ માન. શા ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે સી. આઈ. ઇ. ને પોતાના પ્રતિનિધિ નીમે છે, અને આ કાર્યને માટે તેમને ઇન્વાડ જવાદું કહે છે.

કેંગ્રેસનું કાર્ય.

૨૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસના હૈદરો સ્વચ્છ કરવાને માટે અને કોંગ્રેસના કરાવોના અમલ કરવાને આવરૂક લાગે તેવા ખચમાં વર્ષ

૧૯૦૧ ના વર્ષને માટે નીચેના શુદ્ધરોને સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના સભ્યો નીમવા;

- (૧) માન. સર ફ્રીડરિકસ ટેલો, કે. સી. આઈ. ઇ. (મુંબાઈ.)
- (૨) માન. દાદા અમીન ખરે (મુંબાઈ.)
- (૩) રા. છ. મુશમ્મદ આયર. (મદ્રાસ.)
- (૪) માન. નવાજ સેયદ મદમદ (મદ્રાસ.)
- (૫) બાબુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી (કલકત્તા)
- (૬) બાબુ એ. ચોધરી (કલકત્તા.)
- (૭) મોદી અબ્દુલ કારીમ (બર્મી.)
- (૮) રા. એન. તિલકા (બાંકીપુર.)
- (૯) શા પંડિત મદન મોદન મલવીય

(અલ્લાહાબાદ.)

- (૧૦) મુન્શી મંગામસાદ વર્મા (લખનૌ.)
- (૧૧) લાલા લખપતરાય (લાહોર)
- (૧૨) લાલા હરજીસનવાલ (લાહોર)

કમિટીના સેક્રેટરીઓ

- (૧૩) રાવ બહાદુર આર. એન. મુકોરજી
- (અમરાવતી.)

- (૧૪) રા. ડી. ઇ. વાઝા (મુંબાઈ.)

- (૧૫) માન. રા. છ. કે. ગોખલે, સી. આઈ. ઇ. (પુના.)

સામાન્ય.

૨૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ એ એ લુખ એસ્કવાથર સી બી ને એકવાર જનરલ સેક્રેટરી અને રા. ડી. ઇ. વાઝા અને માન. છ. કે. ગોખલે સી. આઈ. ઇ. ને આવતા વર્ષને માટે સમુક્ત જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમે છે.

૨૪ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હવે પછી નક્કી કરવામાં આવે તે દિવસે ૧૯૦૬ ની નાતાલના દિવસ પછી બારીસમી હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ સ્થાપના મળશે.

બાવીસમું પ્રકરણ.

બાવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૯૦૬ ના ચિર સ્મરણીય વર્ષ માં ૨૬, ૨૭, ૨૮ અને ૨૯ મી ડીસેમ્બરે દલકતામાં મળેલા સ મેલન જેથ સ મેલન રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસે તે પહેલાં કદાપિ જેથ ન હતું રસ્સા રોડ, ભવાનીપુર સમીપ એક ભંચ મ ડપ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો, તેમાં ૧૬૦૦૦ બેઠકો હતી, તેમાં પહેલાં રસ્તા હતો, તેમાં ખીલ ૪૦૦૦ને ઉભા રહેવાની જગ્યા હતી એક છડાઈ ખીલ છડાં સુધી બાલ નમત થયું હતું, સમગ્ર હિન્દુસ્થાને તેના દુર્ગ તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવી હતી, અને ૧૬૬૩ પ્રતિનિધિઓ પ્રેમ દર્શાવવા આવ્યા હતા તેઓ નીચે જણાવેલા સ્થળોએથી આવ્યા હતા

બંગાળ	૧૮૬
સમુન્તપ્રાંત	૧૮૭
પંજાબ	૧૩૬
મધ્ય પ્રાંતો (૯૦) વરાહ (૬૦)	
જયપુર (૧) હદોર (૧)	
સી-દરાખાંદ (૬) બેંગલોર (૨)	૧૬૦
મુગલ	૨૬૨
મદ્રાસ	૨૨૧
બક્ષરેશ	૮
	૧,૬૬૩

માન જોડાઈ પ્રત્યે આ સંખ્યામાં વધારો થયો હતો ૧૮૮૬ ની સુવિખ્યાત રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસમાં જે વેળા ચાર્લ્સ બ્રેડસોન આગમન થયું હતું, અને આ અવસરની જેમ પહેલાં કદાપિ પ્રતિનિધિઓ આટલી સંખ્યામાં વહેંચાયા ન હતા

કોંગ્રેસનાં ચુકાયેલા પ્રમુખ અને ભૂતપૂર્ણ પ્રમુખો સ્વાગત સભાના અધ્યક્ષની સાથે વસ્તા સન પર આવ્યા તે સમયે ૨૦,૦૦૦ લોકોએ તેમને હર્ષનાદથી વધાવી લીધા, અને જ્યારે શાંતિ પ્રસરી ત્યારે 'ધી હન્ડીયન મીસ' ના

દેશાનુરાગી તત્રી બાણુ નરેન્દ્રનાથ જેને પ્રાર્થના કરી કાર્યવાહીને આરંભ કર્યો, અને પુરોની બે ટાળીઓએ અને ૩૦ યુવાન બાળાઓની ત્રીજી ટાળીએ સ્વદેશ ગીતો આસાપ્યા પછી ડા. શા. બિહારી થાયે પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો, અને તે વર્ષમાં આપો ભય અને અધકારથી ધરાયલા હોવાથી બંગાળના અતિ પ્રિય બાણુ ડબલ્યુ સી બેનરજી અને બાણુ આનંદ મોહન બોઝ, અગ્રેસરોના મુ. માટે ઉડાં રોક દર્શાવ્યા જળવી રેલ અને દુબાઈથી આપણે પીડાઈએ છીએ, પરંતુ આપણી આસપાસના રાજકીય ભયો અત્યંત ખરાબ છે લોર્ડ કચન આવ્યો ત્યારે પ્રમાણમાં હિન્દુસ્થાન ગુરુ હતું, અને તે ગયો ત્યારે દેશમાં અશાંતિ ઉઠી રહી હતી, અને "જે પ્રાંતને મટે પ્રેમ દર્શાવવાને તેણે હ મેશા દોઝ કર્યો હતો તે પ્રાંતના' સાગતાની તેણે ઉપરની બક્ષિસ આપી હતી

"બંગાલના જાગના પછી રાજ્યતંત્રની રૂશિયન રીતિઓ અમલમાં આવી હતી, તદ્દાવત છટનો હતો કે જે રીતિઓ યોજનારા અમેલે હતા, જ્યારે રૂશિયન અધિારો કમમાં કમ જેમની પર અમલ કે જેર અમલ ચલાવે તેમને દેશ બધું હોય છે સ્વદેશ ગીતો ગાવ ને માટે અને "વન્દે માતરમ્" નો ચોક્કસ કરવાને મટે સખ્ત હડત્તવામાં આવતો અને જે રીતે તે અટકાવવામાં આવ્યા હતા આ હુકમ પછીથી તેને રોકે એ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓ પર કામ ચલાવવામાં આવ્યું હતું હસ્તકરી અને ખીલ પોલીસ રાખવામાં આવ્યા હતા, બહેર સભાઓ અટકાવવામાં અને બળાતકારે વિખેરી નાખવામાં આવી હતી, અને વારીસ લખા ચોળીસોએ અથોગ્ય રીતે મારી દબવના મગાણે સાલિ ભજવવાને માટે સાતિને બગ કર્યો અને પ્રાંતિક પરિષદ વિખેરી નાખી ત્યારે આ નિરકુશ કાર્યાની પરાધાકા યથા અને તે સંપૂર્ણતાને મડોપ્યા હવે, ને કે આપણે

સંપૂર્ણ રીતે રાજ્યમક્ત મળી જાય, અને આપણી રાજ્યમક્તિ સહેલાઈથી હસ્તાંતરી નથી. કેમકે કેવલ હાવના કરતાં વધારે સંઘીન પાયાપર તેનો આધાર છે. તે પણ હું કહેતાં ચોક્કસ નથી કે તે દિવસના સ્વરૂપથી આપણને હાથેમાં લાગતું લાગે. યશ અને નીચું જોડું પડે, તે દિવસના કંડુલાનક બનાવને આપણે ભૂલી નહીં રાખીએ. તે મનુષ્યોના કરતાં ઉત્તરથી કાઠીમાં આપણે હોવા જોઈએ. અને અહીંયાં મારે કહેવું પડે છે કે, બીજાપણને લીધે આપણા સુવર્ણ વેર વાળતાં અટક્યા નથી. કાચલા અને વ્યવસ્થા મારેના તેમના ગાને-તેમના બહુ અપમાનિત અંગેમરે તરફની તેમની ભક્તિએ તેમને અંકુશમાં રાખ્યા.

દેવે સદૃશ્યે આ સમ-
જોનો અંત આણ્યો છે.
પરંતુ આ વાદળ દૂર
થવા લાગ્યું કે તરતજ
જોએ-છીએ અને તે ગાજ
ઉચ્ચ કર્તવ્ય હાવનાં લીધે
આ કુખી દેશમાં રહેવાની
ફેર પડે છે, તેમને પણ
લાગ્યો કે તેમના પરમાર્થો
કાર્ય કરવાના હલસામાં
બંધ પડે, અને તરતજ
નિંદા અને ખેદી વાતો
કેલાવવાનો ઉદ્દેશ તેમણે
આરંભ્યો, જેની લીધે
અને અસત્ય અદિતીય
છે. મુખપટ્ટા પહેરીને
હિન્દી સીનીલીયોએ અને

ડૉ. દાદાભાઈ નવરોજી.
ખાલીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

જે-એ-છીએ અને વર્તમાન થતેલા તંત્રીઓએ
અંગેએને ચેતવણી આપવા માંડી કે, આપણે
સંપૂર્ણ રાજ્યદ્રોહી છીએ અને લાપચુડાના
મોરેસરે અંબલા પડી નય જોવી ફેરજતથી
રાજ્યદ્રોહનો પ્રચાર કરીએ છીએ.”

પછી તેમણે સ્વદેશી જત વિષે વિચારે દર્શાવ્યા
જેમાં “તમે નવીન ભારત વર્ષ” પાછળ જુઓ
છો. આવી હીવચાલને રાજ્યદ્રોહી કહેવી એ અસત્ય
અને નિંદા છે. ઇંગ્લાંડના અનેક દોષો હોવા છતાં
આપણે ઇંગ્લાંડને ચાહીએ છીએ, પરંતુ આપણે
હિન્દને વધારે ચાહીએ છીએ. જો આ રાજ્યદ્રોહ

હોય, તો મને કહેતાં સર્વ થપડે છે કે, આપણે
રાજ્યદ્રોહી છીએ.” પોતે વેઠેલાં કુખીઓ કોધાંધ
બનેલા ગુપકોને સિખામણના સાણા સખો
હીને, ઇંગ્લાંડને ચેતવણીના સખો કહીને, અને
તેની ન્યાયજનિમાં પોતાને શ્રદ્ધા છે એમ કહીને
તેમણે પોતાનું લાપચુ સમાપ્ત કર્યું.

રાજ ખાલીસી મોદન મુકરજી પ્રમુખને
મટિ રા. દાદાભાઈ નવરોજીને મટિ દરખાસ્ત મુખી.
માન. નવાળ દેવદ મહમદે તેને અનુમોદન
આપ્યું, અને રા. સી. શંકરજી નાયરે તેને વિશેષ
અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, આ દેશના લોકોએ
તેનાં સાધનોની ખીલવણી પોતાના જ હાથમાં
લેવાનો નિયમ કર્યો છે. રા. દાદાભાઈ નવરોજીએ

અંતિમ ઉત્સાદપૂર્ણ
આવકાર સહિત પ્રમુખ
સ્થાન લીધું. તે ઉપરાંત
મહાન દેશમક્ત ઉપકારના
કોડા સખો લોકો પછી
પોતાની ૮૨ વર્ષની ઉંમરે
૨૦,૦૦૦ આતામીનો સ-
મૂલ સાંભળી રાજે જોવી
રીતે લાપચુ નહિ કરી
સકવાને લીધે તેમણે રા.
જોખલેને પોતાનું લાપચુ
વાંચવા આપ્યું.

પ્રમુખે પોતાના નિયમ
પ્રમાણે પોતાના લાપચુમાં
કલક ઉતારે રાંધ્યા હતા,
અને પોતે ને ને અભિ-
પ્રાય દર્શાવ્યા તે દેશને

મટિ સમર્થન અને પ્રમાણ જતાવ્યાં હતાં. તેમના
અભિપ્રાય પ્રમાણે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું કાર્ય જેવડું
છે, “પ્રથમ અને સર્વથી અધિક મહત્વનો પ્રમ
લવિષયમાં હિન્દુશર ને રાજ્યપદ્ધતિ હેઠળ રાજ્ય
ચલાવવામાં આવે તે પદ્ધતિની નીતિ અને
સિદ્ધતિનો છે.” બીજું, વર્તમાન રાજ્ય પદ્ધતિની
તપાસ સજીવી અને તેમાં “સંઘીન ફેરફાર યાચ
અને સત્ય સિદ્ધતિના અને નીતિના પાયાપર
ચુકનામાં આવે” ત્યાં સુધી તેમાં સુધારા દાખલ
કરવા. તેમણે મુખ્યત્વે પ્રથમ પ્રશ્ન ઉપરોક્ત.
હિન્દીઓ “બ્રિટિશ નાગરિકો” છે, અને બ્રિટિશ

નાગરિકોના હક્કો જોખવવાનો તેમને આધાર છે, અને તે હક્કોને - માટે તે દાવા કરે છે." એમાનો પ્રથમ સ્વતંત્રતા છે. "વેડેસ્ટને હજુ" છે. "સ્વતંત્રતા આપણા જીવનનો પ્રાણવાયુ છે..... આપણે સ્વતંત્રતાના પરકાર, છીએ, આપણી નીતિ સ્વતંત્રતાની નીતિ છે." ૧૯૧૬ માં ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને મુંબઈ પ્રથમ આપવામાં આવ્યું ત્યારે ત્યાંના સર્વ રહેનારાઓને અને તેમના વંશજોને "ઇંગ્લાંડમાં રહેતા અને જનન્યા હોય" એવી રીતે સ્વતંત્ર ભહેર કરવામાં આવ્યા હતા. છુર લોકોને ૧૯૦૧ માં નાગરિક બધુઓ હકેવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ સ્વરાજ મેળવી શક્યા હતા, ઇંગ્લાંડ સાથે ૨૦૦ વર્ષનો સંબંધ રાખ્યા પછી પણ હિન્દુસ્થાનને તે મળ્યું નથી. ઇંગ્લાંડમાં સુરક્ષી કરનારાઓના ફક્તમાં મારા નામ વિષે વાવો ઉઠાવવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે એક, હિન્દી તરીકે હું બ્રિટીશ નાગરિક છું એમ કહી યુનરાયલોમન કરનાર બેરીસ્ટરે તે વાવો રદ કર્યો હતો. ૧૮૫૮ નો ટંકેરા ઘડનાની આજ્ઞા કરનારાં મહારાણી વિક્ટોરીઆએ હોર્ડ ડબ્બીને લખેલા પત્રમાં એવી ઈચ્છા દર્શાવવામાં આવી હતી કે, "બ્રિટિશ તાનની પ્રભાવની સાથે સરખા સ્થાન પર પ્રકાશમાં હિન્દીઓને જે હક્કો મળશે તે દર્શાવવા." "અમારી બીજી પ્રભાવો વરફેલેથી ને ફરજેલું બંધન છે, નેન ફરજોના" બંધનથી તેઓ હિન્દીઓ સાથે-બંધાયા હતા, અને પ્રુક્ષા દરબારમાં વાંચવાને માટે તેમણે તાર મારફતે એક સદેશ મોકલ્યો હતો કે "સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને ન્યાયના મહાન સિદ્ધાંતો તમને પ્રાપ્ત થયા છે." સ્પષ્ટત એકવર્ડે ૧૯૦૬ માં કહ્યું હતું કે, મને આશા છે કે, "મારા સમસ્ત રાજ્યમાં સ્વતંત્ર સંસ્થાઓ આપવામાં આવશે" ઇત્યાદિ. આપણે જે સંઘર્ષ સહન કર્યું છે તેના બદલા તરીકે જે આપણા હક્કો લેણા થઈ શક્યા છે. તદુપરાંત "હિન્દુસ્થાનને માથે લગતગ કોટ, સેકું" થયાં જે રાજ્યપદ્ધતિ ફેડવામાં આવી છે, તેવી અસ્વાભાવિક રાજ્ય-પદ્ધતિને બ્રિટિશો એક દિવસ પણ આપીને રહે નહિ.

પછી ઇંગ્લાંડમાં અંગ્રેજોને જે કાણ મળેલો છે, તે સંપત્તો હિન્દુસ્થાનમાં હિન્દીઓને મળશે

નહીએ, એવો દાવા તેમણે કર્યો. હિન્દી ગરીબા-ધનુ મુવ કાસ્ટુ મહાન આર્થિક અનિષ્ટ છે તેનો ઉપાય કરવાને આની જરૂર છે. હિન્દી પ્રભાવની પ્રગતિ અને હસ્તાધીને માટે તે "સર્વિયા આવશ્યક" છે. સંઘર્ષો પ્રથમ એકજ રાષ્ટ્રમાં સમાવી શકાય, "યુનાઈટેડકીંગ્ડમ અથવા સંસ્થાનોના જેવું સ્વરાજ." પોતાની મેળે સંપૂર્ણ સ્વરાજ્યમાં વિકાસ પામે એવી રાષ્ટ્રાત ક્યારે થવી નહીએ. ૧ એક દમ. ' સમય સંપૂર્ણ આવી લાગ્યો છે, એકદમ જ નહિ પરંતુ ગયા લાંબા સમયથી આવી લાગેલો છે. "

વિદેશીય રાજ્યતંત્રને હિન્દી બનાવવાને માટે ભહેર નોકરીની પરીક્ષાઓ ઇંગ્લાંડ અને હિન્દમાં એક સાથે લેવી નહીએ, અને પછી તે રાજ્યતંત્ર સંપૂર્ણ રીતે હિન્દીઓને સોંપી દેવું નહીએ મક્ક અને ફરજિયાત કેળવણી આપવી નહીએ. સાચ અને જીવંત પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં આવવું નહીએ. "બ્રિટિશ અંતઃપ્રેરણાઓ, ચિંતાઓ અને સંસ્કૃતિને અધોગચ્છ જીવનની જંગમી પદ્ધતિ હેઠળ" હિન્દીઓ રહેશે? ન્યાયી આર્થિક સંબંધો "એકદમ સ્થપાવા નહીએ તેમને માટે વિશ્વંબ અથવા તેધારીની આવશ્યકતા નથી. ન્યાય આપવાને માટે બ્રિટિશ રાજ્યતંત્રના નિશ્ચય અને મહત્તીજ જરૂર છે." જો બ્રિટિશો "પોતાની ફરજ બાળવવાનો નિશ્ચય કરે" તો "થોડા સમયમાં સ્વરાજ્ય આપવાનાં સાધનો તેઓ ચોટ શકે, "હું નિરાશ થઈ નથી, પરંતુ આપણે કાર્ય કરવું નહીએ અને ઇંગ્લાંડ તેમજ હિન્દુસ્થાનમાં ચળવળ કરવી નહીએ.

"ઇંગ્લાંડના સમસ્ત રાજકીય, સામાજિક અને ઔદ્યોગિક ઇતિહાસના જીવન અને આત્મા ચળવળ છે. ચળવળથીજ અંગ્રેજોને અલંત બળ્ય કાર્યો કર્યાં છે, તેમની આબાદાની, તેમની સ્વતંત્રતા અને, હુંકમ, દુનિયાની પ્રભાવમાં તેમણે પ્રથમ સ્થાન તેમણે ચળવળથીજ પ્રાપ્ત કર્યું છે. દરરોજ ઇંગ્લાંડ સંઘર્ષ જીવન ચળવળમય છે. સત્કારમાં વધે કાઠ પણ વર્તમાન પત્ર લખાડ્યો તો આદિથી અંત સુધી તે ચળવળથી ભરેલું લાગશે. હાલના સ્થાનિક અને રાષ્ટ્રીય દીલવાડોને માટે કેંગ્રેસો અને પરિપક્વો, સમાજો અને કરાવોનો પાળ ન હોય. યુગ્ય પ્રધાનથી

માંદીને દસકામાં દસકા સંજ્ઞાદારી સુધી પ્રાયેક ને પ્રાપ્ત કરવા માગતો હોય તે ચીજ માટેની ચળવળમાં તે મથી રહે છે. સમગ્ર પાર્લામેન્ટ, વર્તમાનપત્રો, અને વહતાસન કેવળ ચળવળમય છે. ચળવળ એ નૈતિક બળતું સુધારાતું સાવિ-પૂર્ણ દર્શીયાર અને ન્યારે બને ત્યારે શારી-રિક પારાવ બળ કરતાં તે અનેક ગણ વધારે પસંદ કરવા યોગ્ય છે.....ચળવળ કરો; ચળવળ કરો એટલે જ્ઞાન આપો. જ્ઞાન આપો. હિન્દી પ્રજાના શું દહકો છે અને તે તેમણે કેવી રીતે અને શા માટે પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ તેનું તેમને જ્ઞાન આપો અને હિન્દી પ્રજાના શું દહકો છે, અને તે તેમણે શા માટે આપવા જોઈએ તેનું બ્રિટિશ પ્રજાને જ્ઞાન આપો. ને આપણે જોશતા નથી તો તેઓ કહે છે કે, આપણે સંતુષ્ટ છીએ. આપણે જોશીએ છીએ તો ચળવળીઆ બનીએ છીએ. હિન્દી પ્રજાને યોગ્ય રીતે સનદશીર રીતે કાર્ય કરવાનું કહેવામાં આવે છે, ન્યારે સરકાર ગેરસનદશીર અને નિરંકુશ રહે છે. ”

અંતે, હિન્દુઓ અને મહોમ્મદના વચ્ચે સંધ કરવાની તેમણે પ્રાર્થના કરી, કેમકે હિન્દુના મોક્ષનો બેની પર આધાર છે. સામાજિક મુદ્દા-જ્ઞા અને ઔદ્યોગિક પ્રગતિની પણ આવશ્યકતા છે.

“સ્વરાજ્ય એજ મુખ્ય અને બેન્ગ ઉપાય છે.

સ્વરાજ્યમાં આપણી આરા, બળ અને મહત્તા છે. મને ને થોડા સમય મળે તે દરમ્યાન મારે માટે જેલું સાફ બાવિ હરો, તે હું બહુતો નથી, અને મારા હેશને માટે અને મારા હેશ બહુઓને માટે ને હું પ્રીતિ અને બહિતનો એક રાજા સુધી નહીં રાકું તો હું કહીશ; સંપીલા યાચ્છા, કામમાં આમદપૂર્વક મંડવા રહો, અને સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરો, નેથી લાખો લોકો ગરીબાઈ, દુઃકાળ અને રોગથી નાશ પામે છે, અને થોડા ખોરાક ઉપર કંદેરો લોકો જીવે છે તેમને બચા-વાય, અને હિન્દુસ્તાન પશ્ચિમી મેટામા મોટી અને સુધરેલી પ્રજાઓના ચોટાતું પ્રાચીન ગૌરવ પૂર્ણ સ્થાન લે ”

બાળાઓના સમૂહે “વન્દે માતરમ્” આ-લાયું ત્યારે મોટાઓ હસા રહ્યા હતા, અને વિષય નિર્ણાયક સભા સ્વસ્થા, પક્ષી રાષ્ટ્રીય કોમિશન મુલતવી રહી.

બીજે દિવસે પણ મંડપમાં આગલા દિવસ જેટલીજ ઠંડ નહીં હતી, અને હેશ ગીતો ગવાયા પછી રા. ડી. ઈ. વાખાએ શુભેચ્છાના કેટલાક સંદેશ વાંચી બતાવ્યા, તેમાં ડબલ્યુ. ડી. સ્ટેડ, ડો. રથેન્ડ્રેઈ અને પાર્લામેન્ટના કેટલાક સભ્યોએ સંદેશ પાઠવ્યા હતા, સર્વથી વધારે સરસ સંદેશ નાતાલ અને ટ્રાન્સવાલમાંથી મોકલવામાં આવ્યા હતા, અને તેમની સાથે કોમિસને માટે નાની નાની રકમો મોકલવામાં આવી હતી, અને “જર્મન દક્ષિણ આફ્રિકાના હિન્દી રહેવાસીઓએ ચોનાની માટુમિના પક્ષને સહાય આપવાને ર. ૨૮૫ મોકલવા હતા. ”

પછી પ્રમુખે તે વષ માં થયલા અનેક મર-ણોને માટે શોક દર્શાવનારો કરાવ રહ્યો હતો, બાપુ ડબલ્યુ. સી. જોનરજ, રા. જસ્ટીસ બરદૈન તૈયબજી, અને બાપુ આનંદ મોહન જોશી એ સર્વ રાષ્ટ્રીય પરિપક્વા માણ-પ્રમુખો હતા અને રા. વિરાધવાચારીઅર મદ્રાસમાં એક અગ્રે-સર કાર્યવ હક હતા.

સંસ્થાનેમાં હિન્દીઓ પર વર્ષાવવામાં આવેલાં સંદેશ વિષે બીજે કરાવ હતો, અને રા. પી. આર. મુંદર એયરે તે રહ્યો હતો. તેમણે શોક દર્શાવ્યા કે, નાતાલમાં ૫૦,૦૦૦ હિન્દી બુલામો છે, અને આફ્રિકામાં અન્ય સ્થ-ળોએ બીજા ઘણા ગુલામો છે, અને કહ્યું કે બ્રિટિશ હિન્દીઓને ટાળી ટાળીને જિન્ન ગણુ-વામાં આવે છે, પેશ્વગીર અને ફ્રેન્ચીની હિન્દી પ્રજાને વિશેષ દહકો મળેલા છે, લોર્ડ લેન્ડક્રાફ્ટે બને કહ્યું છે કે, “ દક્ષિણ આફ્રિકાના મળ સત્તા-કના અનેક અપકારોચારા આ હિન્દીઓ પ્રતિના તેના વતનથી મને નેટસો કોષ ઉપજે છે તેટલો બીજા કશાથી ઉપજતો નથી. ” તે તો મુખ્ય પ્રદે-લાંની વાત હતી. આ કરાવને રા. એચ. એ. વાડીઆએ અનુમોદન આપ્યું, રા. મહનજી, રા. સી. વાય. ચિંતામણી અને રા. વસિત-ગોદન યોસલે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી, કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દી ખર્ચ કમી કરવાની આવશ્યકતા વિષે માન. રા. બી. એન. રામોએ ત્રીજે કરાવ રહ્યો હતો, અને તેમણે બતાવી આપ્યું કે, ૧૮૬૩-૬૪ અને ૧૮૭૬-૭૭ ની વચ્ચે દર વર્ષે કુલ ખર્ચ

૬૦-કરોડ રૂપિયાથી વધીને ૧૩૪ કરોડ રૂપિયા થયો હતો. ૧૮૬૧-૬૨ માં ચાકખે ખર્ચ ૩૪ કરોડ રૂપિયા થયો હતો, અને ૧૮૮૪-૮૫ માં તે ૪૧ કરોડ થયો હતો એટલે ૧૬ ટકા જેટલો વધારો થયો હતો, જ્યારે વસ્તીમાં ૧૪ ટકાનો વધારો થયો હતો. પરંતુ જો આપણે ૧૮૮૪-૮૫ થી ૧૯૦૪-૦૫ નો આંકડો લઈએ તો આપણને માલુમ પડે છે કે, ખર્ચમાં ૭૦ ટકાનો વધારો થયો હતો, જ્યારે વસ્તીમાં વધારેમાં વધારે ૧૮ ટકાનો વધારો થયો હતો. સામાન્યની સ્થિતિની નીચેની ટીપ્પણીમાં આંકડો ફક્ત ૧૨ આનાની કિંમતની ગણતરી હતી, તેથી કરીને રેલવેને કરના ૩ રૂપિયા આપવાને માટે ૪ રૂપિયાની કિંમત જેટલો માલ વેચવો પડતો હતો. આ વીસ વર્ષોમાં લશ્કરી ખર્ચ ૧૭ કરોડથી વધીને ૩૨ કરોડ થયો હતો, લગભગ સેના ૨૬ જેટલો વધારો તેમાં થયો હતો. અને એમાના લગભગ ૭ કરોડ, ઇંગ્લાંડમાં ખર્ચવામાં આવ્યા હતા. લશ્કરી ખર્ચમાં આ વધારો થયો તેની સાથે સાથે બ્રિટિશ હિન્દુસ્થાનમાં પહેલાં નહિ જોયેલા એવા ખરાબમાં ખરાબ દુકાળો પડ્યા હતા, અને તેથી લગભગ ૧ કરોડ ૧૦ લાખ જેટલા લોકો મરણ પામ્યા હતા, આની સાથે કેળવણીને માટે ખર્ચેલા ૨૦ લાખ પાઉંડનો મુકાબલો કરો. જ્યારે ખુદ ઇંગ્લાંડમાં ૧ કરોડ ૬૦ લાખ પાઉંડ કેળવણીને માટે ખર્ચવામાં આવ્યા હતા.

મી. જી. એ. નેટમને અનુમોદન આપ્યું. અને બતાવી આપ્યું કે, ૬૦ કરોડના લશ્કરી ખર્ચમાંથી ૭૦ કરોડ હિન્દના ખરેખરા લાભોની વિરૂદ્ધ હિન્દની સરકારની બહાર અને હિન્દુસ્થાનના વિલાસોમાં કરવામાં આવેલાં હુકોમાં ખર્ચવામાં આવ્યા હતા. વેલ્લી કમીશને એવી સલામતી કરી હતી કે, ઇંગ્લાંડે ખર્ચમાં ફાળો આપવો જોઈએ, અને તે વાત હજુલ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ હિન્દુસ્થાનમાં બ્રિટિશ સીપા-ઇઓના પસારમાં વધારો કરવામાં આવ્યો, અને તેથી ઇંગ્લાંડે જેટલો ફાળો આપ્યો તેનાથી ત્રણ ગણો હિન્દુસ્થાનમાંથી ઘસડાઈ ગયો. સર હેન્રી એક્નબરીએ કમીશન સમક્ષ કહ્યું હતું કે:

“જો માત્ર હિન્દુસ્થાનની ખાતર હિન્દુસ્થાનમાં

બ્રિટિશ રાજ્ય ટકાવી રાખવાની ઇચ્છા રાખવામાં આવી હોય તો, મારા વિચાર પ્રમાણે હિન્દુસ્થાન પર બ્રિટિશ રાજ્યની નીચળી પાછળે પાછા હિન્દુસ્થાન પાસેથી લેવી જોઈએ ગણાય; પરંતુ મને લાગી આવ્યા વિના રહેતું નથી કે હિન્દુસ્થાનને બ્રિટિશ રાજ્ય હેઠળ રાખવામાં બ્રિટનનો અનંત લાભ સમા-યલો છે. હિન્દુસ્થાનમાં હંભરો બ્રિટનોને જગ્યા મળે છે. હિન્દુસ્થાન બ્રિટિશ નાણાંમાંથી લાભો પાડેલાંનો ઉપયોગ કરે છે, અને હિન્દી વ્યાપારની એટલિટનને ઘણી જ કિંમત છે. તેથી મને લાગે છે કે, એટલિટને હિન્દુસ્થાનને માત્ર હિન્દુસ્થાનની ખાતર રાખેલું નહિ હોવાથી આ જરૂરને માટે થયેલા ખર્ચમાં એટલિટને ભાગ આપવો જોઈએ અને તે ભાગ ફેરવો હોવો જોઈએ તેને અંદાજ લેતાં, હું ખાતર છું કે, ઇંગ્લાંડે ઉદારતાપૂર્વક વર્તવું જોઈએ. ઇંગ્લાંડ ધનવાન દેશ છે, અને હિન્દુસ્થાન ગરીબ દેશ છે.”

સ. એન. એમ. રાનડેને તેને અનુમોદન આપ્યું. હથીયાર-ખાંધીનો કાયદો કાઢી નાખીને સ્વયંસેવકો બનવાની પરવાનગી સરકારે આપવી જોઈએ, અને હિન્દીઓને વધારે મોટી સંખ્યામાં નોકરીમાં રાખી એ પ્રમાણે ખર્ચમાં ઘટાડો કરવો જોઈએ એમ તેમણે કહ્યું. એ કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ન્યાયી અને હારેબારી ખાતાં જુદાં પાડવા વિષે જાણે કસાવ માન. સ. કૃષ્ણન નાયરે રજૂ કર્યો હતો, તેને માન. બાબુ અમીનાચરણ મુકુન્દદાસે અનુમોદન આપ્યું હતું, અને તે કસાવ અતિ પરિચિત હોવા છતાં બીજા સાત વક્તાઓએ તેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યા પછી પસાર કરવામાં આવ્યો બાબુ મુકુન્દદાસે કહ્યું કે, મને અનુમોદન આપવાને માટે પસંદ કરવામાં આવ્યો છે, તેવું કારણ એ છે કે, પરિષદમાં બીજા કોઈની ધીરજ એટલી બધી નહિ હોય કે, એક કસાવ ઉપર બાર વખત તે બાપણો આવે, અને પ્રત્યેક વખત પાપાણો સમક્ષ.” છતાં લોકો આપણને પૂછે છે કે, આપણે દોમરૂલ શા માટે માગીએ છીએ? એક જિન્ડ મને કસાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

બાન બહાદુર મોલવી મહમ્મદ યુસફ પાંચમે કસાવ રજૂ કર્યો, તેમાં સરકારને એક કમિશન

નીમવાની વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. તે કમી-
રાને યેવું નેહએ કે, વફા-દ-અલ આવાંદના
કાયદેસરપણાની વિરૂદ્ધ મીલી કાન્સીસે એ સુકાદા
આપ્યા છે, તે મહેમોદનોના કાયદા, રીવાજો અને
ભાવનાઓને સાનુકૂળ છે કે નહિ, અને જો ન હોય
તો મુસલમાનોના અભિપ્રાય કાયદેસર કરાવવાને
માટે પગલાં કરાવાં નેહએ માન. બાબુ નેહુ-
નાયસેને તેને અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે,
પોતાનાં બાળકોને માટે વ્યવસ્થા કરવાની મુસલ-
માનોની સત્તા એ સુકાદાઓથી કમી થઈ ગઈ છે.
શ. એમ. એ. કન્સીસે વિરોધ અનુમોદન આ-
પતાં કરાવને આવકાર આપ્યો, કેમકે રાષ્ટ્રીય
પરિષદ આદર્શ મુસલમાનો પોતાની ફરિયાદો
જાણવી શકે છે. જો કોઈ અનુદાન કાસમ અને રા-
એસ. બી. ધટેસે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને
કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. રાષ્ટ્રીય પરિષદ
મૂલત્તી રહી.

ત્રીમ વિવસની કાર્યાવાહીને રાષ્ટ્રીય ગીતોથી
મારંમ થયો. વડોદરા નરેશ નામદાર ગાયકવાડ
પોતાના-શુભ્ય મંત્રી બાબુ આર. સી દત્ત સાથે
આવ્યા હતા, તેમને ઉમંગમયો આવકાર આપ-
વામાં આવ્યો.

અંગ્રાસના ભાગલા વિરૂદ્ધ કઠોરકરાવ દાકાના
નવાળ છુત્ત અધીકૃતાએ રજુ કર્યો, અને તેમણે
નહેર કહ્યું કે, હિન્દુઓ અને મહેમોદનોએ તેની
સામે એકસંધી વિરોધ દર્શાવે નેહએ.

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ જેનરલએ તેને અનુમોદન
આપ્યું, જેમાં કાન્સીસ અને બાઇટનાં છુત્ત
અધિકારો લખનાર તરફ આપણી નિરાશા દર્શાવ-
વામાં આવી હતી, પરંતુ તે વિશુદ્ધ નોકરસા-
હીતો વાતાવરણમાં હોવાથી એમ કહે એ કાંતક
હવે. સર નીલીયમ વેલરજન આપણને કહે છે,
ચોકો.

આપણે ચોસકું નેહએ; આપણે બીજું
શું કરી રાકીશું? અયાં ત્રણ સેકાંથી આપણા
રાજકર્તાઓની મરજ અનુસાર ચોલી રહેવાનું
આપણા ભાગ્યમાં છે, અદેખર આપણે ચોલીશું;
પરંતુ આપણા અટલ ભાવિની આજ્ઞા તરીકે આ-
પણા રાજકર્તાઓની મરજને નમ્રતાપૂર્વક સ્વી-
કારવાને માટે નહિ, પરંતુ તે ભાવિને પરાજય

કરવાના, અને આપણો મોક્ષ મેળવવાના અટક
નિશ્ચયપૂર્વક. સંભવે છે કે, ભાગલાની પ્રચંડ
બૂલથી આપણામાં ન-એવો નૂતન નુસ્સો
આપણાં હૃદયોમાં -જલ્પજલ્પ કરી રહ્યો છે અને
રાજકર્તા પ્રવાનના ઉચ્ચતર ક્ષેત્રમાં આપણને
લઈ લઈ છે, તે નુસ્સો આપણા રાજકર્તાઓએ
લક્ષમાં લેવો નેહએ. સાહેબો, આપણે હવે જ્ઞાતા
જમાનાના, સર્વોપરી ભાવિના વજન હેઠળ કબાઈ
રહેવામાં સંતોષ માનનારા પૂર્વના લોકો નથી,
પરંતુ આપણે નવી સાળાના પૂર્વના લોકો છીએ,
અમે છ-સંસ્કૃતિ અને અમે છ-અસંસ્કૃતિ
આપણે મુક્ત જનતા છીએ, શીને, નંપાન અને
હેવેટ ધરાવના કાકાદરણોથી આપણામાં ન-
જ્ઞાન પ્રકટ્યું છે અને નૂતન સાળાના પૂર્વના
લોકો તરીકે આપણે માનીએ છીએ કે, પ્રભુઓ
પોતાની મેળે ધ્યાય છે.

રા. આર. એન. હટોલકરે કરાવને વિરોધ
અનુમોદન આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે, અંગ્રાસના
ભાગલા પાડવાનું કારણ એ હતું કે, નોકરસાહી
તેના બળને પહોંચી શકી ન હતી, અને
જ્યાં મુખી ભાગવા રહ કરવામાં ન આવે ત્યાં
મુખી "આપણી ફરિયાદો કાઢ ન મળે ત્યાં મુખી
આપણે અળગળ કર્યા કરીશું, પ્રયત્નો કર્યા કરીશું"
અને કાયદાની દૃઢતા રહીને સંઘર્ષ કરીશું."
બીબ એ શુદ્ધસ્થાને ભાષણે આપ્યા પછી કરાવ
પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

માન. બાબુ અંબિકાચરણ મજુમદારે સાતમે
કરાવ રજુ કર્યો. તેમાં નહેર કરવામાં આવ્યું હતું
કે, રાજકર્તામાં લોકોને હાથ ધરે બોલો હોવાથી
અને આપણી વિનંતિઓ તરફ સરકાર ધ્યાન
આપતી નથી તેથી સામજાની સામેના નિરોધ
તરીકે બાયકોટ કાયદેસર છે. બાબુ બિપિનચંદ્ર
પાલે એક જુસ્સાવાર ભાષણમાં અનુમોદન આપ્યું,
અને કહ્યું કે, આજ માલનેજ બાયકોટ નહિ
પરંતુ પૂર્વ અંગ્રાસમાં સંધી અને તનિક જમા-
ઓમાં અને સરકાર સાથેના સંસર્ગોને પણ
બાયકોટ કરવે. કોઈ પણ કાયદા ધકવાના કાર્યમાં
લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર સાથે લોકોને કોઈ પણ અમેસર
નેહએ નહિ. માન. જ. એલ. એ. ગાવિંદરાય
એવરે કહ્યું કે, અંગ્રાસમાં બેપોડાને વપરાય

બ્યાજપી છે, પરંતુ ખીલ પ્રાંતોમાં સામાન્ય રીતે તેનો ઉપયોગ કરી શકાય નહિ. રા. એ. ચૌધરીએ દર્શાવી આપ્યું કે, તે કરાવ ખંભાળને માટે છે, ખંભાલ એક મહાન દુઃખ હેઠળ ઉદ્વિગ્ન યથ રહ્યું છે, અને તેથી બોયકોટને એક રાજ્યીય હથિયાર તરીકે વાપરવાનો તેને હક્ક છે.

માન. પૂંડિત મદન મોહન બાવવીએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, એક હથિયાર તરીકે બોયકોટનો ઉપયોગ કરવાનું ખંભાલને કારણ મળ્યું છે, બાણ પાલતા અભિપ્રાય સાથે, અને તેમણે વર્ણવ્યા પ્રમાણે બોયકોટના વિકાસ સાથે રાષ્ટ્રીય પરિપક્વ મળતી યથ શકે નહિ. હું આશા રાખું છું કે, ખીલ પ્રાંતોને તેનો ઉપયોગ કરવાની ફરજ પાડવામાં નહિ આવે, પરંતુ આવશ્યક સુધારા તેના વિના કરવામાં આવશે. માન. રા. મોખસેએ કહ્યું કે, આપણે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના કરાવપીળ ફક્ત બંધાયેલા છીએ, અને કરાવ કહે છે કે, ખંભાળના ભાગલા સામે સોદાનો કોષ દર્શાવતી બોયકોટ હીલચાલ કાયદેસર હતી અને છે, આપણે વ્યક્તિઓનાં ભાષણોથી બંધાયેલા નથી, એક વિનં મત અને એક તટસ્થ મતથી કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. હાદાશાહ નવકોટ અર્ધા કલાક માટે મંડપ છાતી ગયા, અને બાણ આર. સી. કોતે તેમનું સ્થાન લીધું. આઠમો અને નવમો કરાવ પ્રવચી રાખવામાં આવ્યા, અને ફળવણી વિષેના કરાવો હાલમાં લેવામાં આવ્યા.

દસમા કરાવમાં ઉચ્ચતર ફળવણીના વિકાસને સંકુચિત કરનારી સરકારી ફળવણી વિષયક નીતિ સામે વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો હતો, ફળવણી મુદ્દા કરીને તેને ધીમે ધીમે ફરજિયાત કરવી, વધારે મોટી માટો આવવી, પારિભાષિક ફળવણી આપવી અને ફળવણીમાં ખાનગી સાહસ પરના અંકુરો દૂર કરવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. તે કરાવ લીવાન બહાદુર અબાલાલ એસ. દેસાઈએ રજૂ કર્યો હતો, રા. રતુનર કપાળે તેને અનુમોદન આપ્યું. રા. સી. દરજાહર મેનોન, રા. એમ. કે. પાપે, રા. એસ. વી. ખરે. રા. હરિશ-દ્ર વિશ્વ-દાસ, રા. ઇ. એ. ખટેલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

અગીયારમા કરાવમાં બહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે, મળના અંકુર હેઠળ મળને અનુકૂળ આવે એવી રીતે ઉદ્ધારણા તેમજ દન્યાઓ ઉભયને માટે સાહિત્ય વિષયક, વૈજ્ઞાનિક અને પારિભાષિક રાષ્ટ્રીય ફળવણીનું બંધારણ બાધવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. ફળવણીની રાષ્ટ્રીય સમિતિના માન. મંત્રી બાણ હીરેન્દ્રનાથ દત્તે યોગ્ય રીતે આ કરાવ રજૂ કર્યો હતો. તેમણે કહ્યું કે, સ્વ-રાજ્ય ત્રિમૂર્તિ દેવતાનું બનેલું છે, રાજ્યીય, ઔદ્યોગિક અને ફળવણી વિષયક. આપરીશ ફળવણીને માટે જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે હિન્દી ફળવણીને લાગુ પડતું હોવાથી નીચે પ્રમાણે તેમણે દેલ્હાક અભિપ્રાયો રાંધ્યા હતા:

“આયલેન્ડમાં ફળવણીનાં ખાતાં, પ્રાયશઃ, પ્રાથમિક અને યુનિવર્સિટી, ડિટરિસ સરકારના સીધા અંકુર હેઠળ છે. આયલેન્ડની ભાષા, આયલેન્ડનો ઇતિહાસ, આયલેન્ડનું અર્થ સામ્ર, આયલેન્ડની રાજ્યતાઓ અને હકોને અવ્યાસક્રમમાં સ્થાન મળતું નથી.” ખરોખર એજ પ્રમાણે અર્થમાં છે. “આયલેન્ડમાં ફળવણી બુદ્ધિને બરરૂપ માય છે, હકપતાને કંડી થાડી નાખે છે, અને સારીની રાક્ષિ હરી લે છે. જે હકપતા સક્તિનો નાશ કરે છે. તે યુવકને પોતાના દેશના સંપ્રદાયોનો પરિચય કરાવતી નથી, તેમજ સારીરિક વિકાસને માટે પણ સમ-વરો કરી આપતી નથી.”

ખંભાળમાં શું કરવામાં આવે છે, તેનું વર્ણન આપ્યા પછી તેણે અંતમાં કહ્યું:

“તમારી ફળવણીને પરદેશીઓના હાથમાં સોંપતા નહિ. દેશી આત્માઓ અને દેશી હસ્તો-માજ સદાવની સમ્પન્ન આરાઓ રહે છે.”

રા. એમ. પી. લેંટાપીઆએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવમાં રહેલા સ્વાધ્યય ઉપર અને રાષ્ટ્રીયતાના તેમાંથી નીકળતા સ્વર ઉપર બાર મુદ્દો. એ કરાવને રા. એસ. કે. નાથર, રા. સી. વી. વેલ, રા. એ. એન. રોય, પ્રોફેસર વી. ઇ. ગિલપુરકર, મોલવી ઇસ્માઈલ દક્ષત ચેરન, અને રા. એમ. કે. ખટેલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાર પછી આઠમો કરાવ ચત્ર બહાદુર પી.

આનન્દ ચાંદુએ રંજી કર્યો; તેમાં સ્વદેશીને પક્ષ કરવામાં આવ્યા હતા, અને તે સમયે રાજ્યનીતિએ ખાસ કરીને શ્રીમંતોને તે પ્રતિ સેવાને આમદ કર્યો, અને સચના કરી કે, શ્રીમંતોનું એક મંડળ સ્થાપવું, અને સરકાર ઉદ્યોગોને મદદ આપતી ન હોવાથી તે મંડળે તે ઉદ્યોગોને મદદ આપવી. માન. પંડિત મદન મોહને અનુમોદન આપતાં હજી કે, કાચો માલ આ દેશમાંથી ભય છે, અને તેવાર માલ ભરીને તે અહીંયાં પાઉં આવે છે; ને આપણે સ્વતંત્ર હોઈએ તો સર્વ દેશો પોતાના વિકાસ મામલા ઉદ્યોગોને રક્ષણ આપે છે તેવું રક્ષણ આપણે આપતા. દેશી ઉદ્યોગોને સદાય આપવી એ ધાર્મિક તેમજ દેશ તરફની ફરજ છે. લો. મા. બી. છ. તીલકે વિશેષ અનુમોદન આપતાં હજી કે, આપણે મધ્યમ વર્ગો વિદેશીય માલ વધુમાં વધુ વાપરીએ છીએ. સ્વાસ્થ્ય, નિર્મય અને આત્મ-ભાગની આવરવડતા છે. લાલ્લા લખપતરાયે હજી કે, હિંદીઓએ પોતાના હાથમાં પોતાનું નાણું રાખવું નેહએ અને તેના ઉપયોગ કરવો નેહએ, અને આપણે નેચીને લેવું નહીં કરીએ છીએ તેમની વહેંચણી માટે વ્યવસ્થા કરવી નેહએ રા. જાન મદમમદુર શુભામ અદમદખાન અને રા. વી. આર. નેશીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યા પછી કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

તેમને સોમવા રો. રા. ખમન છ પટેલ, રા. વી. એ. પંડિત, રા. એસ. બી. મિત્ર, રા. એ. રમન, રા. પી. સી. મેત્ર, સર્વેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. મૂળ કરાવમાં પછાત વર્ગ વિશેષ અપવાદ રાખવામાં આવ્યો હતો તે જ કરવાને સુધારો રા. એમ. એ. ઇન્દ્રએ રંજી કર્યો અને રા. એમ. અબ્દલ કાસમે તેને અનુમોદન આપ્યું. રા. લાંચી અબ્દુલ રહીમે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે સ્વીકારવામાં આવ્યો, અને સુધારેલો કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મી. હુમ, રા. ડી. ઇ. વાચા અને રા. છ. કે. ગ્રામલેને ફરીથી નીમવાને કરાવ પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી રંજી કર્યો અને તે નિયમ પ્રમાણે પસાર કરવામાં આવ્યો (અને તે કરાવ ૧૧ જ હોવા નેહએ.) વળી તેમણે સર નીલીધમ વેલર-ખર્ન અને બ્રિટિશ દમિટીનો આભાર માનનારો કરાવ બારેએ રંજી કર્યો, તે પસાર થયો, અને રાષ્ટ્રીય પરિષદ મૂલતવી રહી.

આથે દિવસે બેઠાં મળતાં રાષ્ટ્ર એન. મી. સેમુઅલ સમીપના યોચીતા મૃત્યુના સમાચારથી રાષ્ટ્રીય કેંગ્રેસમાં શોક પસરી ગયો હતો. તે હિન્દુસ્થાનમાં અખિલ ભારતીય મિત્રતાન પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન લેવાને આવ્યા હતા, અને પ્રથમ દિવસે પરિષદમાં હાજર હતા. બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ શોક ફરિયાનારો કરાવ તેમજ રંજી કર્યો, સર બાલચંદ્રે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને પ્રમુખને તેમની સાથે ૪૦ વર્ષનો પરિચય હતો, તેમણે કેટલુંક વિવેચન કર્યું, આતાંજોએ લેવા રહીને તે કરાવ પસાર કર્યો.

રા. સી. વિનય સમવાચારીએ કાયમી આજીવી નિધે ચૈદયો કરાવ રંજી કર્યો, અને જમીનવેદોએ બાકું છે, તે અભિપ્રાય સામે તેમાં વિરોધ ફરિયાવામાં આવ્યો હતો. હિન્દુસ્થાનમાં જમીન પર તાલની માલગીરી હટાવે ન હતી; અખિલેએ કહ્યું છે કે, જમીનપર નેચો જમ્યા છે, તેમની જમીન છે; જેની કરવાથી ખાનગી મીલકત માનવાય છે, અને રાત્રને રક્ષણ કરવાની આજ્ઞા કરવામાં આવેલી હોવાથી તેની સેવાઓના ગદલામાં ખેડૂને પાસેથી એક ભાગ આપવામાં આવે છે. જમીનપર તાલની માલગીરી, એ વિચાર

પછી નવમે કરાવ આવ્યો, તેમાં સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યની માગણી કરવામાં આવી હતી, અને તેને માટે ચાર પગથીયાં ફરિયાવામાં આવ્યા હતા, ને પ્રમાણે તત્કાલ અમલ થયો નેહએ. (આ વાત ૧૯૦૬ માં બની હતી.) સમય યોગે થઈ જવાથી વાપણે થઈ કેટલા કરવામાં આવ્યાં હતાં, રા. એ. ચાંપરીએ કરાવ રંજી કરવામાં રૂબત ચોકાંક વાકયો ઉચેર્ષ્યા, અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સે ફ્રીટ્રિપ્પાઈન ટાપુઓમાં ને કાર્ય કર્યું હતું, તે માન. રા. એન. એ. ગોવિંદરાયને સંક્ષેપમાં ફરિયાસું. ડૉ. એસ. કે. મદસીકે ટીકા કરી કે, એક વર્તમાનપત્રે હજી હતું કે, અંગ્રેજો અહીંયાં આર્યોની સમાન આવ્યા હતા, અને સ્થાયી રહેવાના છે; ત્યારે તેમના પૂર્વગામીઓની નેમ, પ્રાનના સુખમાં સુખ અને પ્રાનના દુઃખમાં દુઃખ

પાયાત્ય છે, હિન્દી નથી પડિત ગોકરજી મીઠે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને રા મહેતા બદા દુરયદે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું રા રાવજી ગોવિંદ પોતાના હલ્લા હોસવાબાદમાં મોજ છીંચોની વચ્ચેની મુદત દૃઢાવવામાં આવે છે તે તરફ લક્ષ્ય ખેંચ્યું એ મુદત પ્રથમ ૩૦ વર્ષ હતી હવે ૧૨ વર્ષ છે ત્યારે તે મિલિસા બમલ હેઠળ આવ્યો ત્યારે સરકાર ૨,૫૬,૦૦૦ રૂપીઆ લેતી હતી, ૨૦ વર્ષ પછી તેમાં વધારો થઈને ૩,૮૭,૦૦૦ થયા હતા ૩૦ વર્ષ પછી લોકો આપી ચકયા નહિ તેથી તે ધરાડીને ૧,૮૮,૦૦૦ રૂપીઆ કરવામાં આવ્યા હતા, અને એકવાર ફરીથી તે તે ધરાડીને ૧,૬૮,૦૦૦ રૂપીઆ કરવામાં આવ્યા હતા છેલ્લા ૩૦ વર્ષ માં બીજા વેરાઓ સાથે તે વધીને ૪,૮૭,૬૪૪ રૂપીઆ થયા હતા, અને આજે મોજણીમાં તે આડકો વધારીને ૬,૩૦,૨૫૭ રૂપીઆ કરવામાં આવ્યો હતો ૧૮૬૩-૬૪ માં જમીન ભાડાના ૧૧,૩૩,૦૦૦ રૂપીઆ માધી વેરા તરીકે સરકારે ૪,૮૭,૦૦૦ રૂપીઆ લીધા હતા, અને માલમુજારો પાસે ૧,૪૬,૦૦૦ રૂપીઆ બાકી રહ્યા હતા, ૧૮૬૬ ની બીજી મોજણીમાં જમીન ભાડું ૧૧,૪૨,૦૦૦ હતું અને સરકારે તેમાંથી ૬,૩૦,૦૦૦ લીધા હતા, એમને કુલ ૬,૨૧,૦૦૦ બાકી રહ્યા હતા રા દેશમુખે 'હોમને નારામરક અને સરકારને આત્મચાલક' હોર્ડ કંઈનની જમીન વિષેની નીતિપર ચોડા ચખ્ખો ઉમેર્યો, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા ગોખલેએ હંગાડમાં જે સેવાઓ કરી હતી તેને માત્ર રાષ્ટ્રીય પરિષદને જ બહાર દર્શાવનારે કરવું પડેલો જ છે સુચમ થ આધરે રજુ કર્યો બાજુ વૈકલ્પિકને તેને અનુમોદન આપ્યું, અને પડિત રામનાથે તેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, રા ગોખલેએ કોને પ્રત્યક્ષર આપવા ઉભા થયા ત્યારે તેમને દર્જ નહિથી વધારી લેવામાં આવ્યા, તે પછી શાંતિ પ્રસરી ત્યારે તેમણે સંક્ષેપમાં પ્રત્યક્ષર આપ્યા, અને નેવન રામચંદ્રના પ્રત્યક્ષવાણી આમની સહા હતી તેમાં પોતાને બહુ અપ્રસાદની, એમને કહ્યું.

પૂજી માન રા કી. એ અરેએ સોજમો

કરાવ રજુ કર્યો, તેમાં રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના બધા રજુને સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો, અને એ બધારાજને એક નર્મ સુધી પ્રયોગ કરવાનો હતો તેમાં ભક્ષામજુ કરવામાં આવી હતી કે (અ) પ્રાતિક કોંગ્રેસ દમિટીઓ સ્થાપવી અને પ્રાતિક કોંગ્રેસ દમિટીઓએ જવાબ દમિટીઓ સ્થાપવી (બ) એક અખિલ ભારતીય કોંગ્રેસની કાર્યવાહિણી દમિટી સ્થાપવી (ક) પ્રમુખને પસંદ કરવાની બે ચોક્કસ યોજના, અને (ડ) પ્રતિ વર્ષે કોંગ્રેસને કાર્યક્રમ નક્કી કરવાને માટે એક વિષય નિર્ણાયક સમાયોજી, એ પ્રમાણે તેમાં ભક્ષામજુ કરવામાં આવી હતી ત્યાર સરકારે તેના અનુમોદનમાં બાધા આપ્યા અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો અને અખિલ-ભારતીય દમિટીને માટે નામો મોકલી આપવાનું પ્રત્યેક પ્રાંતના પ્રતિનિધિઓને હલે વામાં આવ્યું. ૧૯૦૮ માં ધડવામાં આવેલા બધારાજમાં આનો મણીખરો ભાગ સમાવવામાં આવ્યો હતો.

પ્રમુખને આભાર માનવાની દરખાસ્ત બાજુ લાવ મોદન વોલે મુકી, અને તાલીઓની ગળના સહિત તેમને પુરૂષ માળા આરોપવામાં આવી અને પુરૂષોથી વધારવામાં આવ્યા પુનાથી આવેલી એક સ્વદેશી છત્રી ખોલવામાં આવી, અને ધડીમર તેમની પર ધરી રાખવામાં આવી, અને પછી તેમણે આભારના ચોડા ચખ્ખો કલા તેમણે તે મને સ્મરણ કરાવ્યું કે પોતાના ૨૨ માં અધિ વેરાનમાં રાષ્ટ્રીય પરિષદે પોતાની સમક્ષ અમુક મુકરર લક્ષણિ-સ્વચરમથ રાખ્યું છે હવે તે માન કરવાનું કાર્ય પુરવડું છે માન રા ચિટ્ર નવોરો ૧૯૦૭ ના અધિવેશનને માટે રાષ્ટ્રીય પરિષદને નામપુરમાં આમ નજુ આપ્યું અને અત્યવ કૈસાદથી અને આન દર્જક બાવીસમી રાષ્ટ્રિય પરિષદની પુર્ણાહુતી થઈ

અરેરો આવતા વર્ષમાં કમન પોતાનું વિનાશ કાર્ય કરનાર હલ હોર્ડ કંઈને વાવેલા બીજાને હેરી વક્ષ હત્રી નીકળવાનું હલ અતિ બહવાનું અને અતિ કીર્તિ દિશિવાળા પુરોયા સતદરમીર કાર્ય અને મહત્ત્વ પ્રગતિના પોતાના જ્ઞાતા વિચારોને વળગી રહેવાના હતા, બીજાને

કારવામાં આવેલાં હમનનાં પગલાંથી ખાંડા જમીને, કોર્ડ કર્જને પાડેલા બાગવા કરતાં પણ વધારે ખરાબ બાગવા પાડવાના હતા, રાષ્ટ્રીય પક્ષમાં વિભાગ પાડવાના હતા, એક વિભાગની ટોળી આમની સમાને વિસ્તૃત કરવામાં નિરાસ બનવાની ના પાડતી હતી, અને બીજા વિભાગે બ્રિટિશ સરકાર સાથે કોઇ પણ પ્રકારનું સહકાર્ય કરવાની સામે ખુલ્લો વિરોધ ધારણ કર્યો. અને એમની ઉપરાંત અંધ નિરસ્કારના અવતાર રૂપ, જોખમ અને રીતોરવર (બંદુક) ની રીતિઓ ચલાવનારો અરાજક પક્ષ ટપટપો રહ્યા હતા, પોતાના દેશને માટે સ્વતંત્રતા છતી લેવાના ઇચ્છાઓના આ પેલછામયાં પ્રયત્નો હતા, અને તેઓ માત્ર થોડાક નિષ્પયોગી યુદ્ધો કરવામાં વિનયી નીવડયા. આ સર્વને ઇતિહાસની ગુલામાં તોળવામાં આવશે. સરકાર, નિનીનો, ઉદામો, અરાજકો, અને પ્રયેકને તેમનું પોતાનું સ્થાન આપવામાં આવશે.

કરોલો.

દીક્ષાસો.

૧. કાચ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસના માણ પ્રમુખો બાણુ રાજકુ. સી. બોનરજ, ન્યાય-મુર્તિ બકાશીન તૈયબજ અને બાણુ આનંદ મોહન બોજ અને મદાસના શ. વીરરાધવ ચારીખરનાં મુલ્યથી કોંગ્રેસને અને સમગ્ર દેશને એ મોટી ખોટ મળે છે, તેની આ કોંગ્રેસ નોખ કરવા ઇચ્છે છે. તેમની મહાન બહેર સેવાઓ અને પોતાના છવંનમાં કર્તવ્ય અને આપ-બોગમય ધક્કિતનો દાખલો તેમણે બેસાડ્યો છે, તેથી દેશ તેમનો દીર્ઘજીવ સુધી આભારી રહેશે.

ઉપજા કરાવની એક નકલ સદ્ગત બાણુ બોનરજ, તૈયબજ, બાણુ બોજ અને એમ. વીર-રાધવચારીખરનાં કુટુંબોને કોંગ્રેસના પ્રમુખની સહી સાથે મોકલી આપવી.

સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓ.

૨. કાચ કરવામાં આવે છે કે, કાન્ડેસવાલમાં બ્રિટિશ હિન્દીઓ વિરુદ્ધ રાજ કરવામાં આવેલાં ઓર્ડીનન્સ હમણાં તેા નામંજુર કરવાને માટે શાહી સરકારના કાર્ય તરફ સંતોષ બતાવીને આ કોંગ્રેસ પોતાનો મંજૂર કાયદો દર્શાવે છે કે,

બ્રિટિશ હિન્દી પ્રભને મજબૂત રક્ષણ આપવું. શાહી સરકાર આજ નહિ રાખે તેા હમણાં આપવામાં આવેલા બંધારણ હેઠળ વ્યવસ્થાઓ સંપૂર્ણ થશે કે તરતજ ઓર્ડીનન્સની રાજ્યનીતિ-નો લગમગ ચોક્કસ અમલ કરવામાં આવશે.

૩. આ કોંગ્રેસ ઉંટા શોક અને કોધની લાગણીની નોંધ લે છે કે, નામદાર સમ્રાટનાં સંસ્થાનોમાં આ દેશના લોકોને દુઃખદાયક અને અપમાનકારક બંધોને લેવામાં પડે છે, અને બ્રિટિશ નાગરિકતાના સામાન્ય હકોની ના પાડવામાં આવે છે, અને કોંગ્રેસ પોતાની દૃઢ પ્રતીતિ દર્શાવે કે, આવી રાજ્યનીતિ સામાન્યનાં એક હિતોને માટે, મંજૂર કાયદો બરેલી છે.

નાણાં મંજૂર.

૩. કાચ કરવામાં આવે છે કે, હમણાંનાં વર્ષોમાં લરકરી ખર્ચના વારે અને કાયજનક વધારા સાથે, અને દેશના બહેર ખર્ચમાં તેના અનુચિત કાજ પ્રમાણ સાથે આ કોંગ્રેસ પોતાનો અણમો દર્શાવે છે.

આ કોંગ્રેસને અગિયાર્ય છે કે, કાલ આ દેશની લરકરી નજરે અને આપરવકતાઓ પ્રમાણે નહિ પરંતુ પૂર્વમાં બ્રિટિશ ઉપરીપણાની અને બ્રિટિશ રાજ્યનીતિની આપરવકતાઓ પ્રસાણે પણ આ દેશનો લરકરી ખર્ચ નહીં કરવામાં આવે તેથી કેવળ ન્યાયની વાત છે એવા ખર્ચનો બ્યાનબી બાગ બ્રિટિશ ખજાનાએ લેવો બેઇએ.

આ કોંગ્રેસ દરે આગદ કરે કે, લરકરી ખર્ચમાં સંચીન ધરાડો કરીને અને બહેર નોકરીમાં કુતોષીઓને બદલે હિન્દીઓને મક્કમણે ઇજલ કરીને નાણા ફાળવ પાડવા અને તેના ઉપયોગ કેળવણીની સર્વ સાખાઓને વિકાસ કરવામાં, આરોગ્ય સુધારવામાં, અને રૈયતના બોલ હલકા કરવામાં (એવા કે મીડા પરના વેશનો ધરાડો, જમીન મેસુરની રાજ્યની માગણીનો ધરાડો અને ખેડુતોના દેવાદારપણને દર કરવાનાં પગલાં) થવો બેઇએ.

ન્યાયી યાનેં દર્શાવતી ફરજો.

૪. કાચ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના

અભિપ્રાય પ્રમાણે મુશ્કેલી અને સંગીન ન્યાયના વહીવટની ખાતર ન્યાયી ફરજને કારોબારી ફરજોમાંથી બૂદી પાડવાની આવશ્યકતા સ્વીકારવામાં આવી છે, તેને માટે વધારે વિચાર કરવા ન જોઈએ.

૬૪-૪-અલ-ઔલાદ.

૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૬૪-૪-અલ-ઔલાદના કાયદેસરપાત્ર વિશ્વખીલી કાઉન્સીલના દમણના ચુકાદા મદોમિનેના આમાન્ય અભિપ્રાય અનુસાર મદોમિને કાયદાથી વિરુદ્ધ છે તેથી આ કોમિસને અભિપ્રાય છે કે મદોમિને પ્રભાત કાયદા, રૂઢી અને લાગુભિઓ જેવાં પ્રીવી કાઉન્સીલે પોતાના ચુકાદાઓમાં ભૂલ કરી છે કે નહિ તેની તપાસ કરવાને સરકાર તરફથી એક કમીસન નીમાડુ જોઈએ; અને જે માત્ર પડે કે ચુકાદા ભૂલ બરેલા છે તો, આ કોમિસ કહે છે કે, આપા મતને કાયદેસર અમલ કરવાને માટે પગલાં ભરવાં જોઈએ.

બંગાલના ભાગલા.

૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, બંગાલના ભાગલા સામે આ કોમિસ એકતરફીથી પોતાનો સખ્ત અણમો દર્શાવે છે, અને જે દર્શાવે છે કે, વર્તમાન સરકારે કબુલ કર્યું છે કે મૂળ યોજનામાં ભૂલો હતી, અને બંગાળની પ્રભાતી બહુમતીની ઇચ્છાઓથી સંપૂર્ણ અને નિશ્ચયાત્મક રીતે તે વિરુદ્ધ ગઈ હતી, તથાપિ પ્રભાતી મંત્રી અને આમદી અણમો છતાં અને તેને ઉવટને ગણવાની તેમની સ્પષ્ટ નામજી છતાં તેને (સરકાર) સિદ્ધિ વાત તરીકે ગણી શકે છે.

આ દેશના સઘળા પ્રાંતોના પ્રતિનિધિઓની બનેલી આ કોમિસ બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ અને વર્તમાન હકાર પક્ષની સરકારનાં મન પર હાથ પાડવા માગે છે કે, ભાગલાને ઉલટાની નાખવા અથવા તેમાં એવો ફેરફાર કરવો કે, સઘળી બંગાળી ભાષા બોલતી પ્રભાતી એકતરફી અવિભક્ત રાજ્યતંત્ર હેઠળ રહે, અને એ પ્રમાણે બંગાળ એવા મહારાજા પ્રાંતમાં પાછો સંતોષ ફેલાય, એ ન્યાયની વાત છે, એટલું જ નહિ પરંતુ આવશ્યક છે.

બાયકોર્ટ હીલચાલ.

૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ દેશની

પ્રભાતે પોતાના રાજ્યતંત્રમાં સ્વલ્પ અવાજ તો અથવા બીલકુલ નથી અને સરકારને કહેલી તેમની વિનંતિઓ પર સરકાર થોડું ધ્યાન આપતી નથી તે જોતાં આ કોમિસને અભિપ્રાય છે કે, બંગાલના ભાગલા સામે અણમો તરીકે રાજ કરવામાં આવેલી બાયકોર્ટ હીલચાલ કાયદેસર હતી અને છે.

સ્વદેશી

૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમિસ સ્વદેશી હીલચાલને અત્યંત ભાવપૂર્વક અનુમોદન આપે છે, અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોના વિકાસને માટે મંજૂર અને થાડું પ્રયત્ન કરીને, અને થોડા આત્મભાગ આપીને પણ સ્વદેશી ચીજો કરતાં સ્વદેશી ચીજોને પ્રથમ પસંદગી આપીને સ્વદેશી ચીજોને ઉત્તેજન આપવાની દેશની પ્રભાતે આજ્ઞા કરે છે.

સ્વરાજ્ય.

૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમિસને અભિપ્રાય છે કે, સ્વરાજ્ય ભાગવર્તા બ્રિટિશ સંસ્થાનેમાં ચાલતી રાજ્યપદ્ધતિ હિન્દમાં ફાખલ કરતી, અને તે ફાખલ કરવાનાં પગધીયાં તરીકે તે કહે છે કે નીચેના મુદ્દાના તત્કાલ કરવા જોઈએ:

(૧) ફક્ત ઇંગ્લાંડમાં લેવામાં આવતી સર્વ પરીક્ષાઓ એક સાથે હિન્દમાં અને ઇંગ્લાંડમાં લેવાની જોઈએ, અને ઉચ્ચતર ન્યાયો પર હિન્દમાં કરવામાં આવતી નીમણુંકો ફક્ત હરીફાઈની પરીક્ષાઓથી જ થવી જોઈએ.

(૨) હિન્દી પ્રધાનની કાઉન્સીલમાં અને વાયસરોય અને મંત્રીસ અને મુખ્યમંત્રી ગવર્નરની કારોબારી સભાઓમાં હિન્દીમાં પ્રતિનિધિત્વ આપવું.

(૩) વડી અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓને વિકાસ કરવો, પ્રભાતે વધારે મોડું અને ખર્ચાત અસરકારક પ્રતિનિધિત્વ આપવું અને દેશના નાણા વિષયક અને કારોબારી વહીવટ પર વિશેષ ધ્યાન આપવો.

(૪) સ્થાનિક અને મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓની સત્તાઓમાં વિકાસ કરવો જોઈએ અને એવી સંસ્થાઓ પર ઇંગ્લાંડમાં સ્થાનિક સરકારી મોડેલ નેટવોર્ક અંકુશ રાખે તેથી વધારે અંકુશ સરકારે રાખવો જોઈએ નહિ.

કેળવણી.

૧૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ઉચ્ચ અને માધ્યમિક કેળવણીના સંબંધમાં સરકારની વર્તમાન રાજ્યનીતિ યુનિવર્સિટીઓની નિયમક સમાજોને સરકારી બનાવી દેનારી અને કેળવણીના વિદ્યાર્થને સંકુલિત કરનારી છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ એક વાર ફરીથી પોતાનો અણગમો દર્શાવે છે. આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, (૧) સમગ્ર દેશમાં પ્રાથમિક કેળવણી મફત અને ફરજિયાત કરવાને માટે, (૨) માધ્યમિક કેળવણીને નાણાંની વધારે મોટી રકમો આપવાને માટે (આવરણક લાગે ત્યાં કેળવણીમાં પછાત હોય તેવા વર્ગોને ખાસ ઉત્તેજન આપીને), (૩) વર્તમાન યુનિવર્સિટીઓને સરકારી અંકુશમાંથી વધારે સ્વતંત્ર બનાવવાને માટે અને શિક્ષણ આપવાનું કાર્ય તે ઉપાડી લઈ રાફે તેરલા માટે તેમને પૂરતા સાધનો આપવાને માટે, અને (૪) સ્થાનિક આવરણકતાઓ ધ્યાનમાં લઈને બિન બિન પ્રતિભાં પારિભાષિક કેળવણીને માટે યોગ્ય સમય કરવાને માટે સરકારે તરત જ પગલા લેવાને જોઈએ.

રાષ્ટ્રીય કેળવણી.

૧૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, રાષ્ટ્રીય પદ્ધતિ પ્રમાણે અને રાષ્ટ્રીય અંકુશ હેઠળ રેલાની આવરણકતાઓને સાનુકૂળ માહિત્ય વિષયક, પૈસા નિક અને પારિભાષિક કેળવણીની પદ્ધતિ કુમારો અને કુમારિકાઓ ઉચ્ચને માટે રચવાનો અને સમસ્ત દેશમાં પ્રભુત્વે રાષ્ટ્રીય કેળવણીનો પ્રશ્ન ઉપાડી લેવાનો સમય આવી પહોંચે છે, એવે આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે.

કોંગ્રેસનો આહાર.

૧૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના રાજ્યીય અવ્યુદયને માટે સર વિનિયય વેડરબર્ન યોરનેટ અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોએ કરેલી નિરવાહ સેવાઓને માટે આ કોંગ્રેસ તેમને અત્યંત કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ આવાર માને છે.

૧૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસના પ્રતિનિધિ તરીકે માન. શ. જી. કે. ગોખલે સી. આઈ. ઇ. એ ઇન્ડિયન પોતાની લાંબી યુવાકાલ

કામ્યાન સરસ બહેર સેવા કરી છે તેની કૃત્ત્ય કરની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે.

દીલાઓ.

૧૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, રાષ્ટ્ર ઓન. મી. સેમ્યુઅલ સ્મીથના મૃત્યુથી દિનંદને ગ્રચલી ખેટ અને પોતાના લાંબા રોકની આ કોંગ્રેસ નોંધ કરે છે, અને તેમના કુટુંબને ઉપલા કરાવની એક નકલ મોકલી આપવી.

કાચમની જમાખાંટી.

૧૪ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, લોર્ડ કેનિંગ ૧૮૬૨ માં અથવા લોર્ડ રીપને ૧૮૮૨ માં સૂચવ્યા પ્રમાણે જમીનપરની રાજ્યની માગણીની ચોક્કસ મર્યાદા સિવાય દિનંદ લેવા પીટીવાડીના રેલાની મીક્કલ સુરક્ષિત રાખી રાક્ષક નહિ; અને તેને એક થાય છે કે, ૧૯૦૨ ના પોતાના જમીન રિવેના કરાવમાં એવી કાંઈપણ મર્યાદા સ્વીકારવામાં લોર્ડ કેનિંગ નિષ્ફળ ગયા છે, અને રાષ્ટ્ર ઓન. સર રીચર્ડ માર્શ અને અન્ય અરજદારોની સૂચનાઓને સ્વીકાર કરવાની તેણે ના પાડી. કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, એકુતોની વધતી જતી ગરીબાઈને સાચો ઉપાય રાજ્ય-માગણીના વ્યાજની અને ચોક્કસ પ્રતિબંધમાં છે.

હિન્દમાં જમીનની મહેસુલ કરના રૂપમાં નથી, પરંતુ લાડાના રૂપમાં છે તે અભિપ્રાયની સામે આ કોંગ્રેસ માનવૃત્ત વાપી ઉઠાવે છે.

કોંગ્રેસનું કાર્ય.

૧૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ગયે વર્ષે બનાવસમા નીમાયલી કોંગ્રેસની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની નીચેની લલામણો એક વર્ષને માટે આ કોંગ્રેસ સ્વીકારે છે.

૧. પ્રાથિક કોંગ્રેસ કમિટીઓ—(ક) કમિટી લવાભલ કરે છે, કે, પ્રાથિક પરિષદની બેઠકમાં અથવા તે માતના બિન બિન છંદાઓના પ્રતિનિધિઓની તેને માટે બેઠાવવામાં આવેલી ખાસ સભામાં નહીં કરવામાં આવ્યા પ્રમાણે પ્રત્યેક પ્રતે પોતાના પાટનગરમાં એક પ્રાથિક કોંગ્રેસ કમિટી રચવી. (ખ) કોંગ્રેસની સર્વ બાળતોમાં પ્રાથિક કોંગ્રેસ કમિટીએ કાર્ય કરવું અને પ્રતિમાં રહે રહે અને ચાલુ રહે એવા રાજ્યીય કાર્યને

માટે સમગ્ર પ્રાંતમાં જલ્દી મંડળો સ્થાપવાની તેણે ખાસ કાળજી રાખવી

૨. મધ્યસ્થ સ્ટેન્ડિંગ કોમેસ કમિટી — કમિટી બલામણુ કરે છે કે, કોમેસના કરાવોનો અમલ કરવાને માટે, અને તાકીદના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય અને તેમનો કોમેસના નામમાં નીકાલ કરવાની આવશ્યકતા હોય તેવા પ્રશ્નોનો નીકાલ કરવાને માટે સમગ્ર હિન્દને માટે ૬૨ વર્ષે એક મધ્યસ્થ સ્ટેન્ડિંગ કમિટી કોમેસને નીમવી નેધએ, અને એ કમિટીની રચના નીચે પ્રમાણે હોવી નેધએ

૧૨ સભ્યો બંગાલ, બિહાર, આસામ અને બ્રહ્મદેશમાંથી.

૮ " મદ્રાસમાંથી.

૮ " મુંબાઈમાંથી.

૬ " સંયુક્ત પ્રાંતોમાંથી.

૬ " પંજાબમાંથી

૪ " મધ્ય પ્રાંતોમાંથી

૨ " વસંદમાંથી,

તે વર્ષના પ્રમુખ અને જનરલ સેક્રેટરીઓ હોદ્દાની રૂયે વધારાના સભ્યો બનશે

૩ પ્રમુખની પસંદગી — ભવિષ્યના વર્ષોમાં પ્રમુખની પસંદગીને માટે કમિટી બલામણુ કરે છે કે, નીચેની યોજના સ્વીકારવી નેધએ

જે પ્રાંતમાં કોમેસ બરાવાની હોય તે પ્રાંતે કોમેસની બેઠકને માટે યોગ્ય વ્યવસ્થાઓ કરવાને માટે પોતાને ઉચિત લાગે તે પ્રકારે સ્વાગત સભા રચવી નેધએ, અને પ્રાંતિક કોમેસ કમિટીઓ સાથે મસલત કર્યા પછી પોતાના સભ્યોની કમતો કમ ત્રણ ચતુર્થાંશ ગુદમતીથી સ્વાગત સભા પગ ઢગી કરવાને શક્તિવાન હોય તો

સર્વથી પ્રથમ સ્વાગત સભાને પ્રમુખની પસંદગી કરવા દેવી. પરંતુ જે કોઈ પણ વ્યક્તિની નીમણુંકના અનુમોદનમાં એવી બહુમતી મેળવી ન સમાય તો તે પ્રશ્ન કોમેસની મધ્યસ્થ સ્ટેન્ડિંગ કમિટી સમક્ષ રજુ કરવો, અને એ કમિટીને નિર્ણય છેવટનો ગણવો નેધએ.

૪ વિષય નિર્ણાયક સભા — કમિટી બલામણુ કરે છે કે, કોમેસની પ્રત્યેક બેઠક વખતે તેનો કાર્યક્રમ નક્કી કરવાને માટે વિષય નિર્ણાયક કમિટી નીચે પ્રમાણે નીમવી — બંગાલ, બિહાર, આસામ અને બ્રહ્મદેશના

	૨૫ પ્રતિનિધિઓ
મદ્રાસના	૧૫
મુંબાઈના.	૧૫
સંયુક્ત પ્રાંતોના.	૧૦
પંજાબના	૧૦
મધ્ય પ્રાંતોના	૬
વસંદના	૪

અને જે પ્રાંતમાં કોમેસ બરાવાની હોય તેના ૧૦ વધારાના પ્રતિનિધિઓ નહીં નહીં પ્રાંતોમાંથી કોમેસમાં હાજર રહેતા પ્રતિનિધિઓ તેમને પોતાને યોગ્ય લાગે તે પ્રમાણે સુદૃઢી કરે, અને તે વર્ષનો પ્રમુખ, તે વર્ષનો સ્વાગત સભાનો પ્રમુખ, કોમેસમાં હાજર રહેતા સર્વ માછ પ્રમુખો, અને સ્વાગત સભાઓના માછ પ્રમુખો, કોમેસના જનરલ સેક્રેટરી અને તે વર્ષના કોમેસના સ્થાનિક સેક્રેટરીઓ પોતાના હોદ્દાની રૂયે વિષય નિર્ણાયક સભાના વધારાના સભ્યો બનવા નેધએ

સામાન્ય

૧૭ કરાવ કરવામાં આવે છે કે આગામી કોમેસ નાગપુરમાં મળશે.

ત્રેવીસમું પ્રકરણ.

ત્રેવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

કોંગ્રેસના ઇતિહાસમાં રાષ્ટ્રીય પક્ષમાં ફાટ પડવાની અત્યંત રોચનીય વાર્તાના સમય સુધી આપણે આવી પહોંચ્યા છીએ. ૧૯૦૭ ની કોંગ્રેસને માટે તામ્રપુરના આમત્રણનો કવચ્છ કોંગ્રેસે સ્વીકાર કર્યો હતો, પરંતુ ડેલવાઈ રચાનિક મનભેદો બહુ તીવ્ર બની જવાથી, ત્યાં કોંગ્રેસ 'ભરવાડું' કાર્ય અશક્ય નહિ તેા અતિ કઠિન યથ પડયું, તેથી કલકત્તામાં મંજૂર કરવામાં આવેલા ચોડા

સમયના બંધારણની રૂચે ચુંટાયેલી અખિવ-હિન્દ કોંગ્રેસ કમિટિએ ઠરાવ કર્યો કે ત્રેવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ સુરતમાં ભાવી અને તાપીના કિનારા ઉપર ફ્રેંચ જમીનમાં આવેલા કેટલાંક અંતરિક્ષિક ફ્રેંચ ઉદ્યાનો સેવામાં આવ્યાં અને વિરાળ ચોગાન સહિત તંબુચોતું બેંક સુદર મહેર બનાવવામાં આવ્યું સધળા દેશમાં આવેશ અને આવેગ પ્રસરી રહ્યાં હતાં, અને ગત પ્રકરણમાં દર્શાવવામાં આવ્યા પ્રમાણે રાષ્ટ્રીય પક્ષની જમણી અને ડાબી પાંખોના વિભાજો સ્પષ્ટ દેખાતા હતા. તદ્વપિ સર્વ દિશાઓમાંથી પ્રતિનિધિઓના પ્રવાહ-બધા મળીને ૧,૬૦૦-વહી આવતો હતો ત્યાં સુધી સધળું 'સારું' 'સારું' લાગતું હતું; પરંતુ તેમની પાડી પાછળ રહી હોય એમ દેખાતું નથી.

૧૯૦૬ ના કામચલાઉ બંધારણની રૂચે ડૉ. રાસ બિહારી ઘોષને નિયમસર કોંગ્રેસના પ્રમુખ (ચુંડી કાઢવામાં આવ્યા હતા, અને મતભેદનું

પ્રથમ ચિન્હ બે હાથે દે, લાલા લજપતરાયને દેશવટમાંથી ચોરસ સમય મયાં મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા, તેમની તરફ સરકારેયલા વેલા અન્યાયી વર્તમાન સામે અણુમત્તા તરીકે તેમને પ્રમુખ તરીકે ચુંડી કાઢવાની મૂચના કરવામાં આવી. પરંતુ તે મહાન દેશભક્તે હોળીનું નાળીયેર યવાની ના પાડી, અને એવી અનિવચિત રીતે પ્રમુખ તરીકે ચુંડીવાની ચોકબી ના પાડી ત્યાર

ડૉ. રામબિહારી ઘોષ.
ત્રેવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

પછીથી એવી અફવા ફેલાવા પામી કે, કલકત્તા કોંગ્રેસના ચાર વિવાદ-ગ્રસ્ત ઠરાવો, સ્વરાજ્ય, બેંચરોટ, સ્વદેશી અને રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ વિષે, વિષય નિર્ણાયક સભા સમક્ષ રજૂ કરવામાં નહિ આવે. અફવા કપાથી આવી, તેનું કાઢીને ફાન ન હતું, પરંતુ કોંગ્રેસના સવા સમૂહમાં સ્વેચ્છાથી અફવાઓ જન્મ પામે છે અને ફેલાવ છે. ૨૬ મી ડીસેમ્બર, ૧૯૦૭ ને દિવસે કોંગ્રેસ મળી, અને ૭૦૦૦ યેકે.વાળો મંડપ ચીકર બરાઇ ગયો. પ્રમુખને વત્સાહપૂર્વક આવકાર મળ્યો, વિરોધના ઘોડાક પેકારો તાલીઓની જર્જરામાં ફૂળી ગયા સ્વાગત સમાના પ્રમુખ રા. ત્રિશુવન દાસ માલવીએ પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપનારું દુર્લભ બાવળું હતું, તેના અત્યંત નેધ લેવા એના ફક્તમાં દેશની રોચનીય સ્થિતિ દર્શાવવામાં આવી હતી:

"કોંગ્રેસ ગયે ગયે" મળે. ત્યાર પછી ખામ

આપણે તોફાનના દિવસોમાંથી પસાર થયા છીએ. પ્રખ્યાત હિન્દીઓ પર રાજ્ય વિરુદ્ધ ઘોર અપરાધો-જેવા કે રાજ્યદ્રોહી ઉશ્કેરણી, હંચા કરવા વિગેરેના ગંભીર સંસય આણવામાં આવ્યા છે અને આરોપો મુકવામાં આવ્યા છે, ઘણીખરી બાબતોમાં કાંઈપણ કારણ વિના રાજ્યકર્તા પર્ગમાં કોઈક રીતે એવો વિચાર પ્રસર્યો કે, હિન્દી બળવા પગીથી આ પગ મું વધું છે, હિન્દીઓ એવા બળવાને માટે તૈયારી કરી રહ્યા છે, અને તેમને એક નવનો પ્રક્રમ થશે. આ કાર્પનિક બળવાને અટકાવવાને માટે સર્વ પ્રકારનાં દમનીય અને પ્રતિકારક પગલાં લેવાયાં. અસ્પષ્ટ અપરાધો કરવામાં આવ્યા છે એમ ધારી લેવામાં આવ્યું, અને તેમને માટે લોકોને સજા કરવાના આશયથી ને જૂના નિરૂપયાગી કાયદાઓના અસ્તિત્વનું પણ કોઈને સ્પષ્ટ આવડું ન હતું તેમનો અમલ કરવામાં આવ્યો અપરાધીઓને તેમની પુરના આરોપોની નોટીસ પણ આપવામાં આવી ન હતી, અને તે આરોપોના જવાબો આપવાની તક આપવામાં આવી ન હતી. અમુક જગ્યાઓના લોકોના રાજ્યદ્રોહી ધરાકા છે એમ ધારી લેવામાં આવ્યું, અને તે જગ્યાઓમાં પ્રથમ થોડા સમયને માટે સભાઓ અટકાવવામાં આવી, અને હવે 'સીડીશ્વર રાઈઝિંગ એક્ટ' (રાજ્યદ્રોહી સભાઓના કાયદો) રૂપ અર્થત લખાતક કાયદો મળ્યો છે, ને સરકારી " ગેઝેટ " માં જાહેરાત આપીને સમગ્ર દેશમાં લાગુ પાડી કાયદો એવા છે. "

આ સર્વ દમનના કાયદા અને જૂના કૃષ્ક કાયદાઓના પુનરુદ્ધાર પ્રત્યેક મનુષ્યની સ્વતંત્રતા કાયદીત થયલા અમલદારની દવાને સ્વાધીન કરે છે, ને પરથી ડાળી પાંખનું વલણ સમગ્ર રાજ્ય છે કે, ને સરકાર આવાં પગલાં લેવાને દોરાય તેની સામે સ્વમાનની ખાતર વિરોધન કરવો ભેદ, નહિ તો સ્થિતિ મુશ્કેલીમાં ચિન્હ દેખાડું નથી.

દિવાન બહાદુર અંબાલાલ એસ. દેસાઈએ ડૉ. રાસબિહારી વોપને પ્રમુખ તરીકે સુડી કાઢવાની ફરજાસ્ત મુખી. " ના, ના " ના કેટલાક અવાજો

વિના ઘણી થોડી ખર્ચ પહોંચી હતી, પરંતુ ફેરિસના જૂના માનીતા બાણ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી અનુમોદન આપવા કલા થયા, ત્યારે ધોંધાટ થયો. બૂમો પાડનારાઓને પક્ષ નાનો હતો એમ માલમ પડે છે, " સ્ટેટ્સમેન "ના કહેવા પ્રમાણે આશરે ૩૦, પરંતુ તેમણે એટલો બધો ધોંધાટ કર્યો અને વિરાળ બહુમતીએ " ઓર્ડર-અવરથા "ની બૂમો મારી તેથી બાણ બેનરજીના શબ્દો સંભળવા અશક્ય થઈ પડ્યા, અને ઉશ્કેરાયલી લાગણીઓ રાત થઈ જશે એવી આશાથી સ્થાગતસભાના પ્રમુખે બીજા દિવસ મુખી બેઠક મુલતવી રાખી.

૨૭ મી એ ફેરિસ ફરીથી મળી અને વિરાળ બહુમતીએ આપેલા ઉત્સાહપૂર્ણ આવકાર પરથી પ્રતિનિધીઓની લાગણીઓ જણાઈ આવી. બાણ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ પોતાનું કાષણ પુરું કર્યું, પંડિત મોલીલાલ મેહરોએ તે ફરજાસ્તને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને ડૉ. રાસ બિહારી વોપની સુદૃષ્ટી કરવામાં આવી, અને પ્રચંડ પ્રશંસાસ્થક વાલીઓની અર્જના વચ્ચે તેમણે પ્રમુખસ્થાન લીધું. પછી લો. મા. બી. જી. તિલક બ્યાખ્યાન પીઠ પર આવ્યા અને કહ્યું કે, હાં તો સભા મૂલતવી રાખવા વિષે અથવા તો પ્રમુખની સુદૃષ્ટી વિષે હું મુખારો મૂકવા ઇચ્છું છું. ફલીશો થઈ. લો. મા. તિલકે પ્રતિનિધીઓ સમક્ષ લાપણ આપવાનો યત્ન કર્યો, પરંતુ પ્રમુખે તેમને નિયમ બહાર કસવાથી પ્રમુખની સત્તાને માન આપીને તેમણે લો. મા. તિલકને સાંભળવાની ના પાડી. બ્યાખ્યાન પીઠપર લાડીઓ વાળા માણસો વધી આવ્યા, સર ફીરોઝશાહ મહેતા અને બાણ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી તરફ એક બારે પગરપું ફેંકવામાં આવ્યું અને તે તેમને વાગ્યું. પ્રમુખે સભા મૂલતવી રાખી અને પોલીસે મંડપમાથી સર્વને બહાર કાઢ્યા, -ગોન્ડેસના ઉત્તમ વ્યક્તિ- હાસમાં આ રોચનીય પ્રકરણ છે; પરંતુ સર ફીરોઝશાહ મહેતા, રા. ગોખલે, રા. ડી. ઇ. વામ્બા, ડૉ. રાસબિહારી વોપ, પંડિત મદન મોદન માલવીય, રા. વી. દુર્જયરામી આચર, અને બીજા ઘણાઓના મુલકોને રોકે એવા કાર્યથી ફેરિસનું સંરક્ષણ થયું.

તેઓ એકઠા મળ્યા, અને નીચેની જાહેરાત

ધડી ઠાઠી, બીજે દિવસે, ૨૮ મી ડીસેમ્બરે રાષ્ટ્રીય ' કન્વેન્શન ' યોજાવ્યું.

" દુઃખદ સંયોગમાં ૨૩ મી દિવંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ અયોધ્યસ તારીખ સુધી મૂલતવી રાખવામાં આવેલી હોવાથી, કોંગ્રેસના જે પ્રતિનિધિઓ નીચેના મત માન્ય રાખતા હોય તેમનું એક ' કન્વેન્શન ' દેશમાં ભાવિ રાજકીય કાયમ સુવ્યવસ્થિત પ્રકારે ચલાવવાને માટે યોજાવવાનો નીચે સહી કરનારાઓએ નિશ્ચય કર્યો છે :

(૧) ખ્રિસ્તિય સામ્રાજ્યનાં સ્વરાજ્ય લોગ-વતા અંગોના જેવું સ્વરાજ્ય હિન્દ પ્રાપ્ત કરે, અને તે અંગોની સમાન સામ્રાજ્યના હક્કો અને જવાબદારીઓમાં તે લાગ લે એ આપણા રાજકીય અભિલાષોનું લક્ષ્યબિંદુ છે.

(૨) વર્તમાન રાજ્યપદ્ધતિમાં મફત સુધારો કરીને, અને રાષ્ટ્રીય એકય સાધીને, નહેરે જીવસાને પોષીને અને લોક સમૂહની સ્થિતિમાં સુધારો કરીને આ લક્ષ્યબિંદુ તરફ સંપૂર્ણ સતક્રમી પ્રકારે પ્રગતિ કરવી.

(૩) ઉપર દર્શાવેલાં સર્વ નેમો અને ઉદ્દેશો વધારવાને માટે સર્વ સલાહો સુવ્યવસ્થિત રીતે ચલાવવાની છે, તેમના કાર્યક્રમનો અંકુશ જેમને સોંપવામાં આવેલો હોય તેમના અધિકારને યોગ્ય પ્રકારે આધીન થવું, અને ૨૩ મી દિવંદી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની સ્વાગત સલામી કાર્ય કરનાર સલામિ ઉપયોગ કરવાને આપેલા મંડપમાં રાતિવાર, ૨૮ મી ડીસેમ્બરે ૧૯૦૭ ને દિવસે બપોરના એક વાગ્યે હાજર થવાની તેમને વિનંતિ કરવામાં આવે છે. "

સહીઓ.

રાસ બિહારી પોષ.

શ્રીશંકરાદ એમ મહેતા.

સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી.

જી. કે. ગોખલે.

શી. ઇ. વામ્ડા.

નરેન્દ્રનાથ સેન.

અંબાલાલ સાકરલાલ દેસાઈ.

વી કૃત્સ્વામી આયર.

નિરોપદેશક એન. માલવી.

મદનમોહન માલવીય

અને બીજા ધણા.

ઉપલી બહેરાત પર ૯૦૦ થી વિશેષ પ્રતિનિધિઓએ સહીઓ કરી હતી, અને સભામાં હાજર થયા હતા. જે અભાગ્યારથી કોંગ્રેસનો વધ કરવાનો ન હોવ તો, કોઈકે કાર્ય કરવું જોઈએ, અને નહેરુ પર મૂળ સહીઓ કરનારા (પહેલી) ક્રમમાં કુટી પડયા. પ્રતિનિધિઓની મોટી બહુમતીનો પસંદગીને લીધે ' યોજાવેલું ' કન્વેન્શન ' કાયદેસર કર્યું, અને જે બહુમતીનું તંત્ર ચાલવાનું હોય તે ' કન્વેન્શન ' ૨૩ મી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું બાળક હતું.

સર શ્રીશંકરાદ મહેતાએ ડૉ. રાસ બિહારી પોષને પ્રમુખસ્થાન આપવાની દરખાસ્ત સુઝી, દરખાસ્તને બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ અનુમોદન આપ્યું, અને લાલા લજપતરાયે અને બીજાઓએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવી, અને ડૉ. રાસ બિહારીએ પ્રમુખ સ્થાન લઈને કોંગ્રેસનું બંધારણ ધડી ઠાઠવાને એક કમિટી નીમવાનો કરાવ રજી કરવાની રા. ગોખલેને આજ્ઞા કરી. રા. ગોખલેએ હાજર રહેલા અમેસર કોંગ્રેસવાદીઓનાં સોળી વિશેષ નામો રજી કર્યાં, દિવાન બહાદુર ગોવિંદ રાધવ એવરે અનુમોદન આપ્યું, બાબુ એ. વૌધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો. સર શ્રીશંકરાદ મહેતા, રા. ગોખલે અને રા. વામ્ડાને સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવ્યા, અને ડૉ. વૌધે ' કન્વેન્શનનું ' વિસર્જન કર્યું. એ ' કન્વેન્શન ' ના પંદ્ર વચ્ચે કોંગ્રેસને વધારે પદ્ધતિમાંથી નવી પદ્ધતિમાં લઈ જવામાં આવી કહેવામાં આવ્યું છે કે, સુરતનો ક્લક દિવંદીઓની સ્વરાજ્ય માટેની અયોગ્યતા બતાવે છે; અમને લાગે છે કે, તે જલદી સ્વસ્થ બની. તત્કાલ કાર્ય કરવામાં આવ્યું, અને બંધારણની યાગે એવું કામકામ, જે રાંતિ-પૂર્વક સસાઓ જરૂર કરતાં તેમની યોગ્યતાની વધારે સરસ સાબીતીઓ હતી. અણુધારેલી ગુસ્સાળતને પડોંચી વળવું, તેની સામે બાધ બીડવી, અને કોંગ્રેસને આજ રાખવી તેમાં મુત્સદ્દી-પણું અને દુશનાચાલિ દતાં, અને વધારે સારી રીતે કયે પ્રકારે કામ ઉઠવી શક્ય હોત, તે અમે અણુવા માગીએ છીએ.

૧૯૦૮ ની ૧૮ મી અને ૧૯ મી એપ્રિલ

કન્વેન્શન કમિટી અલ્લાહાબાદમાં એકઠી મળી, અને દિન્દી રાષ્ટ્રીય કોમેસન બધારણ ધડી દાદયુ વળી સમાજો ચલાવવા માટે યોદ્ધા નિયમો તેમણે ધડયા કલમો ૧ અને ૨ મદદની છે, અને તે નીચે પ્રમાણે છે.

કલમ ૧—દિન્દી રાષ્ટ્રીય કોમેસના ઉદ્દેશો એ, છે કે, બ્રિટિશ મહારાજ્યના સ્વરાજ્ય ભોગવતા ભાગોના જેવી રાજ્યપદ્ધતિ દિન્દની પ્રભાને પ્રાપ્ત કરવી, અને તે ભાગોની સમાન રહીને સામાજ્યના હક્કો અને જવાબદારીઓમાં ભાગ લેવા વર્તમાન રાજ્યપદ્ધતિમાં અહમ સુધારો કરીને, અને રાષ્ટ્રીય એક સ્વાધીને બહેર જુસ્સો પોષીને અને દેશના બુદ્ધિવિષયક, નૈતિક, આર્થિક અને આધોગિક સાધનો વિક સાવી અને પ્રબલ રચીને સનદરી પ્રકારે એ ઉદ્દેશો પ્રાપ્ત કરવા.

[પ્રખ્યાત “ કીડ ” તે આજ]

કલમ ૨—આ બધારણની કલમ ૧ મા ફર્સ્ટોઆ પ્રમાણે કોમેસનો ઉદ્દેશોનો પોતે સ્વીકાર કર્યો છે, અને આ બધારણને અનુસરવાને અને આ સાથે લેડવામાં આવેલા નિયમોને અનુસરવાને પોતે તૃપ્ત છે, એ પ્રમાણે દિન્દી રાષ્ટ્રીય કોમેસનો પ્રત્યેક પ્રતિનિધિ લખી આપશે.

આ બધારણની રૂપે ૧૯૦૮ ની મદ્રાસ કોમેસ ભરવામાં આવી હતી તે સમયે બધારણ નિય મસર રજુ કરવામાં આવ્યું આ બધારણ નિયમો સહિત, ૧૯૧૦ મા અલ્લાહાબાદ કોમેસ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યું, અને ત્યાં એક કરવ કરીને કેટલાક સુધારાની દરખાસ્તો એક સળ-કમિટીને સોંપી અને ૧૯૧૧ ના આસ્ટોનરના અત પહેલા રીપોર્ટ કરવાની તે સળ-કમિટીને આજ્ઞા કરવામાં આવી હતી, પ્રકે તે વર્ષની કોમેસ સમક્ષ તે રજુ કરવાનો હતો, તે પ્રમાણે તે રજુ કરવામાં આવ્યો અને ૧૯૧૨ મા દલકતા કોમેસે તેમાં વિશેષ સુધારા કરીને તેને બહાવી આપી ૧૯૧૨ મા બાબીપુર કોમેસે હજી તેમાં વિશેષ સુધારા કરી અને સુધારા પ્રમાણે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આ પ્રમાણે કોમેસ બધારણ અને નિયમો અસ્તિત્વમાં આવ્યા, તેમનો સ્વીકાર કરવા

મડળ એક રાષ્ટ્રીય કોમેસ છે, અને દિન્દમાં અને દિન્દ બહાર સમસ્ત જગતમાં રાષ્ટ્રીય કોમેસ તરીકે તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે.

સ્ક્રુઅર્ગેના યોદ્ધા અનુયાયીઓ હરો કે, જે કાર્યોથી બ્રિટિશ મહારાજ્ય ગેલ્સ આબ્યા તે સનદરી ન હતા પરંતુ તે વિવેચન વિધાર્થીઓના સવાદ જેવું છે ગેલ્સ ગાદીએ આવ્યા એ તો સિદ્ધિ ત્રાત છે તેમજ રાષ્ટ્રીય કોમેસન સમજવું, તે હતી, છે, અને હશે જે બહુમતીએ ૧૯૦૭ નો બળને નિર્દેશ કર્યો, અને કોમેસને આમજ લઈ ગયા, તેમનો આભાર ધણાખરા દિન્દીઓ માને છે “ હપીઆરોના ખજાખજામાં કાયદો મોન ધારણ કરે છે ” અસાધારણ સ-યોગો દેહજ પોતાનાથી બંધુ તેટલું તેમણે કર્યું, અને પ્રતિવર્ષ પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલવા માટે નાખી પ્રભાને તેમના કાર્યને મજબૂતી આપી છે.

૧૯૧૪ મા સમાધાની કરવાનો માર્ગ શોધવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો, પરંતુ બ્યર્થ એકવાર ફરીથી કોના દોષને લીધે એમ થયું તે ચર્ચા કરવી નહીં છે પરંતુ વર્તમાન નિયમ હેઠળ ડાળી પાખ અદર જાવવા ના પાડે છે તેમાં સુધારા કરવાનો વિચાર ચલાવવાને માટે કોમેસે એક કમિટી નીમી આ લખાય છે તે ધડી સુધી કમિટી મળી નથી, પરંતુ એ તે કાઠ સુધારો કરે અને કોમેસ તેને મજબૂત કરે, અને ડાળી પાખ તેનો સ્વીકાર કરે તો ૧૯૧૬ માજ તેનો અમલ થઈ શકે. બ્યાવહારિક રાજ્ય દારીઓ જેવી સ્થિતિ હોય તેવી સ્થિતિમાં કાર્ય કરે છે, કોમેસના વર્તમાન બધારણને એજો સ્વીકાર કરે તેમને મડ કોમેસનું કાર્ય ખુલ્લું છે આચરીશ પાર્ટીએ બ્યાખ્યાન પીક પરથી એક્ટ જોડું યુનીયન (એ સ પનો કાયદો) વિરુદ્ધાર્થો, રાજ્ય પ્રકરણમાં સિદ્ધિ પાર્ટી તરીકે તેનો સ્વીકાર કર્યો, તેની રૂપે પાર્ટીમાં આવીને બેઠા, અને પછી હોમરસ માટે બુદ્ધિ આદ્ય ડાળી પાખ તેમનું અનુસરણ કરે તો તે બ્યાખ્યાન ગણાય રાજ્યીય સમાજો કરવાનો લોહસત્તાનો માર્ગ છે સવધી વિરોધ મહત્વની પાર્ટી એ છે કે, સુરતી માર્ક, જે સમા-

ઓમાં નિયમિત રીતે પ્રમુખની શુદ્ધી થઇ હોય ત્યાં તેમની આજ્ઞાને આધીન થવું જોઈએ, નહિ તો સુરતની જેમ સભા ઘોષાટ કરતું દોષ પાની નય લોકસત્તાનું સુખ્ય સુખ એ છે કે, પોતે જ કરેલા કાયદાઓ હેઠળ વ્યવસ્થા જળવળી, સમગ્ર કોંગ્રેસે પસાર કરેલા કામ ચલાઇ બંધા-રણ હેઠળ ડૉ. રાસ બિહારી ઘોષને ગુડી કાઢવામાં આવ્યા હતા, અને તેની સાથે પ્રશ્ન કરવાનો કોઈને કરો હક્ક ન હતો. તે કાર્ય પ્રથમ ગેરસનદરીર હતું, જેમાંથી વિશેષ પંચાયત ઉભી થઇ. પ્રમુખ તરીકે તેમણે મુક્તવી રાખેલી કોંગ્રેસ મદ્રાસમાં મળી, તે ૨૩ મી કોંગ્રેસ હતી, તેમાં તેજ પ્રતિનિધિઓ આવેલા હતા, ઉચ્ચતની અપીલની અદાલત રૂપ પ્રભુએ તેમાં ચોડાક ઉમેર્યા હતા, અને એ પ્રમાણે કોંગ્રેસ ચાલુ રહી.

ખંડ ૨.

સુરતમાં મુક્તવી રાખેલી ત્રેવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૯૦૮ ના ડીસેમ્બરની ૨૮ મી, ૨૯ મી અને ૩૦ મી એ મદ્રાસમાં મળી. એડીન્બ્રોન આલ્બર્ટ આલ્બર્ટમાં મંડપ ઉઠા કરવામાં આવ્યા હતા, સુરતના રાષ્ટ્રીય 'કન્વેન્શન' નીચેલી કમિટીએ ધડી કાઢેલા બંધારણ અને નિયમે હેઠળ તે મળી હતી, અને પ્રતિનિધિ તરીકે દાખલ થવાને કલમ ૧ ૫૨ સહી કરવાની જાહેર હતી, ૧૨૬ પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા, તે નીચે પ્રમાણે હતા:

મદ્રાસ	૪૦૪
મુબાઇ	૧૩૪
સંયુક્ત બંગાલ	૩૬
સંયુક્ત પ્રાંતો	૨૩
મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહ	૨૮
પંજાબ	૭
બ્રહ્મદેશ	૪

૧૨૬

મુધારાઓ વિષે ચોડાક શબ્દો હતા, જેમને વિષે કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય દર્શાવવામાં આવેલા જોઈએ. સુરતમાં નીમવામાં આવેલી કમિટીએ ધડી કાઢેલા બંધારણ હેઠળ તેઓ પ્રથમ એકા યથા હતા; મી. લુખ, સર વિવિધમ વેડરબર્ન, અને રા. દદાભાઈ નવસેજીએ બંધારણ અને નિયમો ઉપર મંતુર કર્યા હતાં, પરંતુ અલગત કોંગ્રેસ તેમાં ફેરફાર કરી રાકે. અંતમાં બે મહાપુરો, પી. આનંદ ચાહુ, સી. આઈ. ઇ. અને સર વી. ભાષ્યમ અમર સી. આઈ. ઇ. નાં મુત્યુથી દિનને નયલી ખેટ માટે સ્વાગત સમાના પ્રમુખે શોક દર્શાવ્યો. પછી માન. રાસ બિહારી ઘોષને પ્રમુખપદ આપવાની દરખાસ્ત રજૂ કરવાની નવાજ સેયદ મહમદને આજ્ઞા કરી.

નવાજ સેયદ દરખાસ્ત રજૂ કરી, રાવ બહાદુર આર. જીવ. મુદોલકરે તેને અનુમોદન આપ્યું, સર બાલચંદ્ર કૃષ્ણાએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તાલીઓની અનુનાયક તે દરખાસ્ત પસાર કરવામાં આવી.

પ્રમુખે પ્રારંભમાં સુરતના હુમ્મદ બનાવ વિષે અને કોંગ્રેસનું સંસ્કાર કરવાને લેવામાં આવેલા અર્થના કારણે વિષે કેટલીક હકીકત કહી. દિનની સ્થિતિ તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં તેમણે કહ્યું કે, " ગેરકાયદેસર કાયદા હેઠળ એક પછી એક દમનીય કાયદા અને દેશવશાઓની " અર્થત પ્રભલ આસાવાદ પણ નિર્જન બની નય છે; પરંતુ હવે વાદળા વિખરાયાં છે, અને પ્રતિનિધિત્વમય રાજ્ય અધિવાસનું છે, અને " સરકારની રાજ્યનીતિ દોરવામાં દિન્દીઓને અસરકારક અવાજ મળશે " = આપણને અને બીજાને જોખમદાર રાજ્યવર્તનને બદલે સનદરીર સરકારે જેવું દાંધક હવે આપણને મળશે. " કેટલાક નિર્ભીવી દમનીય કાયદા પસાર કરવામાં આવ્યા છે, જેનું કુદરતી પરિણામ મુખ્ય ચુંદા છે; જે અન્ય દેશોમાં બન્યું છે, તે દિનમાં બન્યું, અને ચોડાક લોકોએ રાજ્યદ્રોહની વાતો કરી. " દમન અને દમનના દેખાવથી પણ માત્ર અવિચાર અને વહેમ ઉત્પન્ન થાય છે. " વર્ષ દરવાજા રાજ્યદ્રોહને માટે વીસ નંબુ સામે કામ થવાવવામાં આવ્યું હતું, અને તેમને સખ

વિવાન બહાદુર કે. કૃષ્ણાન્નામી રાવ, સી. આઈ. ઇ. સ્વાયત સમાના પ્રમુખે પ્રતિનિધિઓને આપવા આપ્યા પછી, લોર્ડ મેયરશ્રીએ સ્વતંત્રતા

કરવામાં આવી હતી, અને જ્યારે લાગણી ઉત્કે-
રાયતી હોય છે ત્યારે જે તંત્રી અથવા વક્તાને
રાજ્યદ્રોહને માટે સજા કરવામાં આવી હોય તેને
દેશને માટે આપ-લોગ આપનાર ગણવામાં આવે
છે. રાજ્યદ્રોહનો અપરાધ અસ્પષ્ટ છે, અને કોઈ
પણ રાજકીય ચળવળનો તેમાં સમાવેશ કરવામાં
આવે. હિન્દમાં રાજ્યદ્રોહને માટે જેની સામે કામ
ચલાવવામાં આવે છે, તેને જ્યુરીનું સંસ્કૃત
મળતું નથી, તેથી = કન્મત લખાણો અથવા
ભાષણોથી નહેરે શાંતિ બચમાં આવી પહે ત્યારે
એવું કામ ચલાવેલું સંસ્કૃત ગણાય. ” પ્રમુખે
આશા દર્શાવી કે, લાંબો સમય પસાર થાય તે
પહેલાં મારી પછી આં ખુરશી લેનાર કોઈક
” ૧૮૧૮ નો ૩ ને ડેપુટીસન ૧૬ થયા માટે
દેશને અભિનંદન આપી રહ્યો, જે કાયદો
સ્તક્ષણનો જંગલી અનુશેષ છે-એ નિર્બૂધ નહિ
કરવામાં આવેલા અવશેષને લાંબા સમય પૂર્વે
નષ્ટ કરેલા નેપ્રતિ હતા. ” [ડૉ. ધોષ વારંટો
કાઢવાની નિંદા પદ્ધતિ વિષે કહે છે, તે હજી
આપણા દાયકાઓમાં કદંકરેષ છે. પરંતુ આપ-
ણને હોમરૂલ મળે ત્યાં સુધીમાં તેને આપણે દૂર
કરી રાખીએ એવા સંભવ નથી. આપણે સત્તા
ગેરસનદરીર હાથીયારો ઝટપટ ઓડતી નથી.]

પોતાની પછી આવનાર કોઈક સ્વરાજ્ય
પ્રાપ્તિની વાત નહેરે કર્યો એવા દિવસ ભવિષ્યમાં
આવશે, એવી પ્રમુખે આશા દર્શાવી હતી, પરંતુ
તેમણે ધાર્યું કે તે દિવસ ધણો દૂર છે:

” તરજુ મૂલ તે કાર્ય ઉપાદી લેશે, અને
મને વિશ્વાસ છે કે, સારા અભિપ્રાય અને નરસા
અભિપ્રાય વચ્ચે ગમે તેટલી અપૂર્ણ રીતે પોતાના
દિવસોમાં પોતાનું કર્તવ્ય કરવાનો જેમણે ચત્ત
કર્યો છે, અને દહાવિત કાંઈક નરમ ઉત્સાહથી
પરંતુ અભિમાન કર્યો વિના કું હકીકત કે, તરજુ
હકીકતમાં જે ઉત્સાહ મુખે છે અને પ્રેરણા કરે
તેવા ઉત્સાહથી કાર્ય કરનારાઓને માટે તેઓ
માયાણ વિચારો ધરાવશે. ”

પછી ત્રિપલ નિર્ણાયક કમિટીના સભ્યો ‘ચુટ-
નાનું પ્રતિનિધિઓને કહેવામાં આવ્યું, અને
કોમિસ મૂલવી રહી.

બીજા દિવસે પ્રારંભમાં પ્રતિનિધિ તરીકે

આવેલા ડૉ. કલાર્ક એમ. પી. જે આણેલો મી.
કેર હાર્ડિંગો સંદેશ વાંચવામાં આવ્યો.

પછી સમ્રાટ પ્રતિ રાજ્યભક્તિ દર્શાવતો, અને
૧૮૫૮ ના ‘દેશનું’ પાલન કરવાના નામદાર
સમ્રાટના સંદેશને માનપૂર્વક વધાવી લેતો પ્રથમ
કરાવ પ્રમુખે રજુ કર્યો. તાળીઓની ગર્જનાની
વચ્ચે કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સુધારાની દરખાસ્તોની ફરદખા લોડ
મોર્ફીના ખરીદામાં આકારવામાં આવી હતી, તે
તરજુ ઉડે સતોષ કરાવ બીનમાં દર્શાવવામાં
આવ્યો હતો, અને આસાં દર્શાવવામાં આવી
હતી કે, જે હદાર ભાવથી સુધારાઓની દરખાસ્તો
કરવામાં આવી છે, તે ઉદારભાવપૂર્વક તેમને
અમલ કરવામાં આવશે. બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેન-
રજીએ તે રજુ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે પ્રારંભના
દિવસોમાં ધારાસભાઓના થોડાક વિદ્યાર્થી
આપણે માગણી કરી હતી, પરંતુ હવે વસ્તુ-
સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે; એશિયામાં નવજીવનનું
સ્ફુરણ થઈ રહ્યું છે; જ્વપાન જગતનાં રાજ્યોનાં
પંક્તિમાં ચલવા લાગ્યું છે; ચીન અને ઇરાન
પ્રતિનિધિત્વમય સંસ્થાઓ મારી રહ્યાં છે. હિન્દ
આસા રાખે છે કે, સુધારાઓનો ભવિષ્યમાં
વિદ્યાર્થી થશે. બંગાળના ભાગલા ૧૬ કરવાના
સર્વ પ્રયત્નો અફળ ગયા તેથી સનદરીર ચળ-
વળની નિરૂપયોજિતા વિષે બંગાલમાં લાગણી
વધતી જાય છે, પરંતુ અદ્યાપિ હું સનદરીર
અવગળને વળગી રહ્યો છું અને શાંતિન કરવાના
સંદેશ તરીકે આપણે સર્વેએ જે સુધારાઓને
વધાવી લેવા નેપ્રતિ. નવીન પરિસ્થિતિમાં આપણે
કાંઈક કરી રાખીશું. બંગાલમાં નવ સંભાવિત
જરૂરોને દેશવટો આપવામાં આવ્યો છે:

” ક્યાંક વિના કે આરોપ વિના, અને ખુલાસા
અથવા જવાબની તેમને તક આપવા સિવાય નવ
સંભાવિત જરૂરોને પકડવા, તેમનાં કદંબોમાંથી
તેમને ઝડપી લેવા અને તેમને કાસચઢમાં રાખવા
જે-કાર્યવાહી સનદરીર કાર્યવાહીની રીતોથી
અને કાયદા અને ન્યાયનાં સૂત્રોથી પરિચિત
મનેને તિરસ્કારણીય લાગે છે. ”

સચવાયલા સુધારાને: ટેકા જેવા બનાવે
સમયે કમમાં કમ આપણે ધારાસભામાં સમારને

ધોળેજ કરવાને સમર્થ થઈશું. ચોજના હેઠળ ઘડવાના નિયમો સંપૂર્ણ મહત્વતા છે. તે ચોજનાને સફલ બનાવે અથવા તેને સંપૂર્ણ નિષ્ફળ બનાવે.

માન. પંડિત મદન મોહન માલવીયે કસવને અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, ભો કે આપણે ઇસ્લામી છીએ તેટલે સુધી સુધારાનો આ હક્કો આગળ જતો નથી તથાપિ આપણે તેને માટે અતઃકરણપૂર્વક કૃતશતા દર્શાવીએ છીએ. કાંઈકે કોની દરખાતા કરવી ન લેઈએ કે આ સુધારા ઉઘટના છે, આપણે વિરોધ અને વિરોધ માગણી કરવી નેઈએ.

રાવ બહાદુર આર. એન. મુદોલકરે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કરવામાં આવેલી દર-ખાસ્તોમાં મળેલા ચાકસ લાભો દર્શાવ્યા. ઇંગ્લેંડમાં દોડ મોહી સમિતી વિરોધ લેતાં દિવાન બહાદુર એલ. એ. મોર્ચિંગસાહેબે કહ્યું કે દરખાસ્તો ઉપર લાવવી કરવામાં આવી હતી એવો આપણે અભિપ્રાય આપણે દર્શાવવા નેઈએ; સુધારાઓ વિચારાઈ નથી, પરંતુ સંબંધ છે. લાક્ષી હરકીસન લાલ અને રા. જહાંગીર ખી. પીટીટ પછુ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું. રા. પીટીટ ઇંગ્લેંડમાં રા. ગોખલેએ કરેલા કાર્ય પર ભાર મુક્યો. રા. એમ. એ. જીન્ડા, રેવરંડ ડૉ. આર. એ. કુમ, પંડિત ગોધર્ણનાથ મિશ્ર અને ડૉ. કલાર્કે પછુ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું. ડૉ. કલાર્કે આશા દર્શાવી કે, તમે દરખાસ્તોની રૂપરેખાથી નેટલા જાણ થયા છો, તેટલા સંતુષ્ટ આગામી કેમિસનના કાવંદીથી પરેઠાએ આશા અંકુશ જવાની હતી. "કમિશનનું પુરોકેટ ચાલ્યા જતું" નેઈએ; તરીકે પુરોકેટ ચાલ્યા જતું નેઈએ; હિન્દી પુરો-કેટ પછુ ચાલ્યા જતું નેઈએ...તે પુરોપમાં પુરોકેટ ખરાબ હોય તો અહિંયાં પછુ તે ખરા-બજ છે." કસવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી અત્યાચારના કરવામાં આવેલાં દૃષ્ટિ તરફ નિસ્કાર દર્શાવતો કસવ ત્રીજે પ્રયત્ને પ્રમુખ સ્થાનેથી રજુ કર્યો, અને તે પસાર કર-વામાં આવ્યો.

દિશુ આફ્રિકામાં હિન્દીઓ તરફના ગેરવર્તનનો પ્રમ એકવાર ફરીથી ત્રાસ કરાવવામાં રજુ

કરવામાં આવ્યો. (સ્મરણમાં રાખવું નેઈએ કે, અન્ય પ્રલના રાજ્ય હેઠળ વર્ષો સુધી ચળવળ કર્યા અને વિનવિઓ કર્યા શિવાય કાંઈ પછુ હુખની દાદ સાંમળવામાં આવતી નથી, અને ત્યાર પછી એ સાંમળવામાં આવે કે ન આવે; તેથી જ એકના એક કરાવોતી વારંવાર પુનઃસ્થિ થાય છે.) રા. મુસિર હસન કીડયાધએ તે રજુ કર્યો. પોતાનાં હુખો રજુ કરવાને નોન્સઅર્જ ચિટિશ ઇડીઅન એસોસીએશન અને હમીદીઆ ઇસ્લામીક સોસાયટીએ તેમને પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે કમિસનમાં અને આલ-ઇડીઆ મુસ્લીમલીગમાં મોકલ્યા હતા. તેમણે પ્રશંસનીય અને જુસ્સા-દાર ભાષણ કયું.

"જમીનની ભૂખને વિકાર ગયા ઘણા કળથી યુરોપમાં થયેલા છે, અને હુનિયાનો કાંઈ ખુણો ભાગ્યે જ એનો હલો કે ન્યાં ગોરા માણસ ગયો ન હોય, અને તેને પોતાનો બનાવવાની તેણે ઇચ્છા નહિ કરી હોય. ત્યારે શું આખી હુનિયા ગોરા પુરુષની થયે, અને સર્વ "હાળા" પુરુષોને તેમાંથી ચાલ્યા જવું પડશે? નો ટ્રાન્સ-વાલ પરજ ગોરા માણસના દેશ તરીકેની છાપ મારવાની હોય તો ઇજીપ્ત અથવા હિન્દ અથવા અલ્જીરિયા કેમ નહિ? ગોરા માણસને દેશ હાળા માણસોને માટે નિષિધ્ધ ભૂમિ હોય એ વિલક્ષણ વિધાનવું તર્કશાસ્ત્ર, ગૃહસ્થા, મારાપી સમજ સકાતું નથી. એ દેશમાં યુરોપીઓને રહેવા હોય તે દેશમાં હિન્દીઓને રહેવા દેવા નેઈએ નહિ કેમકે તેઓ જીવનવું ધોરણ નીચું ફરી નાખે છે એ કહીલમાં પછુ કાંઈ માલ નથી. તે સિદ્ધાંતનો આવશ્યક ઉપસિદ્ધાંત એ છે કે, એશિયા-વાસીઓએ યુરોપીઓને અને અમેરિકાનો પોતાની મધ્યમાં રહેવા દેવા ન નેઈએ, કેમકે તેમની અસર અને લાજવાથી પોતાના દેશની પરિસ્થિતિને અતુ-કુળ ન આવે એવી ઢળથી રહેવાને તેઓ દોરાવ છે. હાળા માણસને ખંડ હાળા માણસને ખંડજ રહેવા નેઈએ, એ દારણથી યુરોપીઓને એશી-આનો ત્યાગ કરશે? જીવનવું ધોરણ તમે જેમ જેમ વિરોધ ઉચ્ચ બનાવો છો તેમ તેમ અન્યા-અયજીવી તત્વ તમે વધારો છો. હિન્દમાં મરીમ લોકો માસિક એ રૂપીઆની આવકથી સુખચેતનાં રહી રાહતા હતા, તેમને હવે તેટલી આવકપર

બધે મરણ પડે છે. તેને માટે જીવનના-ઉચ્ચ ધોરણનો આશાર માનવાનો છે. પાશ્ચાત્ય નીતિ-શાસ્ત્રના શાળીઓ શું કહેશે તે હું બહુતો નથી, પરંતુ ગરીબ જનસમુદાયને વધારે પ્રમાણમાં જીવનના સામાન્ય સુખચેત આપનારા વહાઈ મળી શકે અને ગૃહસ્થાઈનું જીવન ગાળવાને નાની આવક બસ યથા રીતે જીવનનું ચારે તરફથી ટંકડું ધોરણ પૂર્વેના માણસ વિના વિકાસ પડતું કરશે. ઉદાહરણ તરીકે મારા પિતામહના કરતાં મારા જીવનનું ધોરણ અધિક ઉચ્ચ છે, પરંતુ જ્યારે હું મારા યોગ્ય અને મારા ભાડુતો પાસે ભરું છું, અને તેમને ખુદ પોતાની જાંઘી માટે સખ્ત પરિશ્રમ વેઠતા, અને પહેલાં રહેતા હતા તેના કરતાં વધારે નહારાં જાણનાંમં રહેતા અને પહેલાંના કરતાં ઓછા ખોરાક ચેતા ભેટું છું ત્યારે મારા નિર્વાહ માટે હું ખર્ચ કરું તેના કરતાં વિશેષ ખર્ચવાની સ્વાધી મૂર્ખતા માટે મને પોતાને તિરસ્કાર ઉપજે છે.”

તેમણે શોદેગ કહ્યું:

ચીનમાં વસતા હુદોષીઓના કોઈ વિશાળ ગણ ચીનની સરકાર એવી રીતે નાસઘાય અપમાન કર્યા કરે તો તેઓ શું કરે તેની કલ્પના કરો.”

રા. સી. વાય. ચિંતામણિએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓ તરફ ચાલુ ગેરમતીય રાખવામાં આવે છે તેથી હિન્દીના ભહેરે મનપર માઠી અસર થાય છે. રા. ઇબ્રાહીમ નુરદીન મુકાદમ, ડૉ. યુ. એલ. દેસાઈ રા. જી. કે. ગાડગીય અને ડૉ. કલાર્ક એમ પી. એ કરાવને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

માન. રા. કૃષ્ણ નાયરે બંગાલના બાગવા રફ કરવાની વિનંતિ કરતો પાચમે કરાવ રજી કર્યો, અને બાજુ અખિલાચરણ મહુમદારે તેને અનુમોદન આપ્યું, જેમાંથી આપણે એક કુકરો ઉતારી લઈશું; કેમકે તે હિન્દી તેમજ સર્વ આપણુદ-રાજ્યતોને વિષે સહ છે:

“નવીન ધરનાઓ વિષે તો, દેશને એક છોડી બીજા છોડા સુધી જે અસાધિ ઉછળી રહી છે, અને ઉપર હિન્દમાં તેમજ કમખાણમાં

કરેલાં મુકાસાનો ખતાવી રહી છે, અને હિન્દી ભહેરે પ્રભને દુષણ લગાડનાર અને હિન્દી રાજ્યવર્તને કલંકિત કરનાર ક્રીપણ વિકારો હમણાં હમણાં થયા છે તે સર્વમાં દુઃખદાયક રીતે તે દેખાય છે. અત્યાચાર અને ગેરઘાયદેસર કૃત્રિને આપણે ધિક્કારીએ છીએ; અરાજકતાનો આપણે તિરસ્કાર કરીએ છીએ. પરંતુ માંડા બોગમ-બનાવનારને રાક્ષસી જન્મ આપનાર ઘટનાનું બળ ન લાગે એ અશક્ય છે. અને, ગૃહસ્થો, આ વસ્તુ-સ્થિતિને ક્યો ઉપાય યોજવામાં આવ્યો છે? હમન, હમન, અને હમન વિના બીજી કંઈ નહિ પરંતુ, ગૃહસ્થો, પ્રત્યેક યુગ અને પ્રત્યેક દેશમાં જે અરાજકતા કોઈ પણ પ્રભનો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવામાં નિર્બળ અથવા હોય તો નેવીજ રીતે શાંતિ અને વ્યવસ્થા આણવામાં હમન કોઈ પણ સ્થળે સફળ થયું નથી, અને આ દેશમાં તો અત્યાચાર સુધીમાં હમનને કોઈ સફળતા મળી છે કે, કારા-ગુડો દેશને માટે જન કુરબાન કરવાના ધામ બન્યાં છે. ક્યાં સુધી, અરે ક્યાં સુધી આ અસહ્ય વસ્તુ-સ્થિતિ ચાલુ રહેશે? ભે (ખાન-લતા) બાગવા એ સિદ્ધ વાત હોય તો હિન્દમાં અસાધિ પણ સિદ્ધ થાત છે, અને જે પ્રમતને નીકાલ કરવાને માટે બેમાથી કંઈ વાત અસિદ્ધ કરવી એનો નિર્ણય લોડ મોર્વિએ અને હિન્દી સરકારે કરવાનો છે.”

રા. ધર્મદાસ સુરી, અને હરિચંદ્ર વિશિ-નદારે કરાવને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

છઠ્ઠા કરાવમાં સ્વદેશી હીવચાલને કાયેરો અતઃકલ્પ પૂર્વક અનુમોદન આપ્યું. કરાવ રા. હીવનારાયણ સિંધે રજી કર્યો, જેમણે કહ્યું કે, એ, હીવચાલને હીધે આ વર્ષ બંગાલના મહોમોદન વણકરો દુષ્કાળની સામે થઈ શક્યા હતા. કરાવને રા. કે. પેરાજીએ અનુમોદન આપ્યું, રા. ધર્મદાસ સુરી, રા. જી. કે. ચિતલે અને રા. ચાર વી મહાજનીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દપર નવો લસકરી બાળે નાખવા સામે અજીગમે ખતાવતો સાંતમે કરાવ રા. વી વી. નેગીઆએ રજી કર્યો. રોમર કમીશનની બપામણથી

૩,૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડને નવો બોલો નાખવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તે કમીશનનો રીપોર્ટ સરકાર રજૂ કરવા ના પાડે છે. ૧૮૫૭ માં આશરે ૧૧ કરોડ ખર્ચ હતો તે ૧૯૦૬-૦૭ માં લગભગ ૩૨ કરોડ બેઠેલો વધેલો છે. પડિત રામભજનદાસ ચૌધરીએ નિયમ પ્રમાણે અનુમોદન આપ્યું; ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ ખૂલતી રહી.

ડૉ. ત્રીભુવણે દિવસની કાર્યવાહીના પ્રારંભમાં કહ્યું: ગડના રાજા તરફથી "ગાર્ડન પાર્ક" નું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું, અને ટ્રાન્સવાલમાં આશરે ૩,૦૦૦ હિન્દીઓને કારાગૃહયાત્રા કરવી પડી હતી તે વિષે દક્ષિણ આફ્રિકામાંથી આવેલા તાર વાંચવામાં આવ્યો. પછી ન્યાયી અને કારોબારી ફરતેને ન્હી પાઠવાનો આપણે ન્હોતો પ્રશ્ન આઠમા ઠરાવમાં શ્રુતવામાં આવ્યો, ડૉ. સુભાષચંદ્ર બેનરજીએ તે રજૂ કર્યો, શ્રી. આર. સદાગોપચારીએ તેને અનુમોદન આપ્યું. બાણ ગિરનાપાદ ચૈટરજી અને શ્રી. ગોવિંદરાવ આપાજી પારિલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પડિત રામભજનદાસ ચૌધરીએ નવમો ઠરાવ રજૂ કરી માગણી કરી કે, લશ્કરની હસ્તીતર જગ્યાએ હિન્દીઓને આપવી જોઈએ. તેને શ્રી. નારાયણ મેનાને અનુમોદન આપ્યું, શ્રી. ગોવિંદરાવ શર્માએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યાર પછી દશમા ઠરાવમાં ૧૮૮૮ ના બંગાલ રેગ્યુલેશન ૩, અને અન્ય પ્રાંતોમાં એવા બીજા રેગ્યુલેશનો ૨૬ કરવાની માગણી કરવામાં આવી, અને એવી પણ માગણી કરવામાં આવી કે, હવેનાં જેમને દેશવટો આપવામાં આવે. તેમની સામે મુદ્દામાં આવેલા આરોપોનો ખતિયો કરવાની તક તેમને આપવી અથવા તેમને છોડી દેવા. શ્રી. સુવેદ દસન ધમાએ તે ઠરાવ રજૂ કર્યો, જેની આવશ્યકતા હિન્દમાં બ્રિટિશ રાજ્યને દુષણ રૂપ હતી અને છે. આરોપ અથવા તપાસણી સિવાય સાંત નાગરિકોને પાડીને તેમનાં મુદ્દાઓ દૂર જોવા જવાને માટે કંઈ શોધ્યું કારણે હતાં નહિ, એમ કહીને વક્તાએ

નવ તાજ ધરપકડોની અને તેની પૂર્વે લાલો હાલપતસયની ધરપકડોની વાત કહી. "પોતાની કાર્યવાહી બંદેર પ્રતિની દૃષ્ટિથી શુભ રાખનાર કાર્યવાહી ન્યાય પરનો અતિ સુસ્ત રાજ્યનિકે પ્રત્યેક વિશ્વાસ ખુલાસો વિનાના દેશવટો ઉગમ-ગાંવી નાખે છે." તે દેશવટો પામેલા કેલકાદોનો અંગત મિત્ર તરીકે "બાણ સુવેન્દ્રનાથ બસુએ અનુમોદન આપ્યું; ધણી વર્ષો સુધી તેમણે વક્તાની સાથે કાર્ય કર્યું હતું: "આપણી આલેખ્યકતનો ખુલાસો કરવાની એક તક પણ આપ્યા વિના શું આપણને કારાગૃહમાં મોકલવાના છે? આપણને દેશવટો આપવાના છે? આપણને પકડવાના છે?" થોડા સમય પર મિહનાપોરમાં મુકદ્દમા ચાલ્યો હતો, જેમાં રજૂ પુરવાને, હિન્દી સંનામના કેલકાદો મુખ્યત્વે પુરવાને કારાગૃહમાં નાખવામાં આવ્યા હતા, અને ન્યાયે તેમની દ્રપાસ સાથે વધુ ત્યારે માલમ પડ્યું કે, "મિહનાપોરની ગણીઓમાંથી ઉપાડી લીધેલા કારકીયા બ્રહ્મચારીએ આપણી ખબર પર સમયે મુકદ્દમા ચલાયેલો હતો, જેમાં તે પુરવાને અવધુનિક અપમાન સહન કરવું પડ્યું હતું." એ ખબરનો જ્ઞાન કરવો પડ્યો.

શ્રી. પી. એલ. રાજપાલે થોડા શબ્દોમાં અનુમોદન આપ્યું, અને પછી ડૉ. તેજ બહાદુર સમુએ કહ્યું કે, આપણે જે કાયદો ૨૬ ઠરાવવા ઇચ્છીએ છીએ તેવો કાયદો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના અન્ય કોઈ પણ દેશમાં અસ્તિત્વ ધરાવતો નથી. તેનો ભાવ એ કે કાયદાસાક્ષના પ્રયત્ન સિદ્ધિ તોથી પણ વિરુદ્ધ છે, અને અંગ્રેજ બંધારણના સર્વ સંપ્રદાયોથી તે વિરુદ્ધ છે. હું આવળ વધીરા અને કહીશ કે, તે આપણી સ્વતંત્રતાને અતિ મોટા ભય રૂપ છે. ઉમેદવાદીસની તકવારની જેમ તે આપણું માથા ઉપર લટકે છે."

ઠરાવ પર અત્યંત લેવામાં આવ્યા અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઠરાવ અગ્રીઆરમાંમાં આરા દર્શાવવામાં આવી કે ૧૯૦૮ ના ૩ અને ૧૪ કાયદા લાંબા સમય સુધી ધાતકોથી પર રહેશે નહિ, અને તે શ્રી. પી. આર. મુન્દર એવરે રજૂ કર્યો. કાયદા ઉપરની રહે વર્તમાન પૂર્વે વાળાં કાયદાનાં

એકદમ જાન થઈ શકતાં અને કાયદા ૧૪ ની રૂયે નિષેધ કરવામાં આવેલા મંડળમાં નાણાં બરનારને સાબ થઈ શકતી; નાણાં બરનાર પહેલાં જાણી લેઈને " રાખે ઉમેરવાનો સુધારો સૂચવવામાં આવ્યો, પરંતુ તે નામંજૂર થયો. જો એવો કાયદો આવર્યક હોય તો થોડા સમયને માટેજ તે પસાર કરવો જોઈએ, અને આયર્લેન્ડની જેમ આવર્યકતા થાક રહે તો તેને નવેસર તાજે કરવો. રા. એસ. સિંહાએ અનુમોદન આપ્યું, રા. એમ. રામચંદ્રે વિરોધે અનુમોદન આપ્યું અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહમાં કાયદા ધડવા વિષે ૧૨ મો કરાવ પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કર્યો. પસાર.

ગિરાહની ચીલેમા કાલાલાનાં કારણોની તપાસ કાવાની માગણી કરનારો કરાવ પસાર થઈ. કારણકર મેનેજરને રજૂ કર્યો, રા. એ. સી. પામ્સારથી નાચકુંજો તેને અનુમોદન આપ્યું અને પસાર.

જેવણી વિષે કરાવ ચૌદમો બાબુએ ચૌધ-ટ્ટીએ રજૂ કર્યો, રાવ બહાદુર કે. છ. દેસાઈએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. પરમેશ્વર લાલ, રા. ઉત્તમલાલ ત્રિવેદી, અને ડૉ. નીલરતન સરકારે વિરોધે અનુમોદન આપ્યું, આને પસાર કરવામાં આવ્યો.

કરાવ પંદરમો કાયમની જમાબંદી વિષે, અને રોજગમે બાબુ કાલિયારજી બેનરજી, મી. આલ્ફ્રેડ બેન, રા. બંસીલાલ સિંધ, પંડિત બિસંધરનાથ અને રાવબહાદુર પી. આનંદ ચાહુના મુત્યુથી ગણકી ખોટ વિષે પ્રમુખે રજૂ કર્યો અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

માન રા. ગોખલેએ સત્તરમો કરાવ રજૂ કર્યો, તેમાં સુધારાઓ વિષે મી. એ. એ. હુમરે અભિનંદન આપવામાં આવ્યું; સર નિલિયમ વેડરબર્ન બહીર માદનીમાંથી સાબ થયા તેને માટે અભિનંદન આપવામાં અને તેમજે કોલા સર્વ કાર્યને માટે આભાર દર્શાવવામાં આવ્યો; બિલિસ કમિટીનો પણ આભાર માનવામાં આવ્યો. તેમજે લાલુ અને છાદાર બાબલુ કુરુ, સુધારાઓથી

આપણીપર આવેલી નવી જવાબદારીઓ અને નવીન પરિસ્થિતિ હેઠળ સરકાર સાથે સહકાર્ય કરવાની આવશ્યકતાનું વિવેચન હતું. વિરોધ બાબલુ વિના કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને ડૉ. કલાઈ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

અરાહમા કરાવમાં અખિલ-હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યોની નીમણૂક કરવામાં આવી બાબલુરામા કરાવમાં સ્વાગત સમાનો ઉપકાર મનાયો; અને વીસમા કરાવમા રા. ડી. ઇ. વામ્બા અને માન. રા. ડી. એ. ખરેને જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવ્યા. એકવીસમા કરાવમાં ૧૯૦૬ ની કોંગ્રેસને માટે લાહોરનું આમંત્રણ સ્વીકારવામાં આવ્યું. પછી માન. રા. વી. કૃષ્ણસ્વામી એયરે પ્રમુખને આભાર માન્યા અને ડૉ. પાયે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો; તેમજે ચિતવણી આપી, કેમકે તેમનું પ્રમુખ તરીકેનું બાબલુ યથા પછી, રાજ્ય કીય આકારમાં અનિષ્ટસૂચક વાઈબાં યેશયાના સમાચાર આવ્યા હતા

" અપણા શત્રુઓ-મે' આપણા શત્રુઓ કલાઈ માટે કહેવું જોઈતું હતું કે, અમેજી મનના શત્રુઓ, હિન્દમાં અમેજી રાજ્યના રાજ્યો-લોઈ મોર્ગની સુધારાની યોજનાને ભયમાં નાખવાના ચત્રો કરી રહ્યા છે. જે તોફાની શુરો-કેટોએ વાનપ્રસ્થ થયા પછી પણ સ્વતંત્ર સંસ્થાઓની જન્મભૂમિમાં પોતાના પ્રતિષ્ઠાકર વિચારોને લ્યામ કર્યા નથી, તેમના તોફાની કાર્યને નષ્ટ કરવાને માટે અર્હિયાં તેમજ ઇંગ્લેન્ડમાં સંબંધ પ્રચલો કરવાની આપણી ફરજ છે. ચિત્તાના કાષ બહાવાય, પરંતુ મારે વચન છે કે, સૂર્યના તાપથી તપેલા શુરોકેટને માટે આશા નથી, ઇંગ્લેન્ડના સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં પણ તેના મન પરની બેડીઓ દૂર થતી નથી. એક વેળા શુરોકેટ તે સહાનો શુરોકેટ "

એ ચિતવણી અલગ સ્વયં નીવડી, સુધારાઓ બનાવવામાં આવ્યા.

નેવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું વિસર્જન થયું.

કરાવો.

નામદાર સંસાદને.

૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, નામદાર

કૃપાવંત સમ્રાટ પ્રતિ હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોગ્રેસ પોતાની રાજ્યલક્ષિત દર્શાવે છે, અને તેમના ચરાચરી માતા, બાપ વિદ્યેશીઆના ૧૮૫૮ મા બહાર પાડેલા દંદરાની પચાસમી વર્ષગાંઠને દિવસે હિન્દના રાજ્યો અને પ્રાંતોને તે નામદારે મોકલેલા સંદેશને આનુષંગિક વધાવી લે છે.

આ કોગ્રેસ પોતાના સંતોષની નોંધ કરે છે કે, ૧૮૫૮ ના તે "મહાન ચાર્ટર" મા સમાવેલા વચનનો તેણે કરેલો અર્થ તે નામદારે આન્ય રાષ્ટ્રો છે.

મતિનિધિત્વમય સંસ્થાઓ પ્રથમથી હિન્દમાં ધીમે ધીમે દાખલ કરવામાં આવતી હતી, તેના સિદ્ધાંતોના હકાપણપૂર્વક વિસ્તાર કરવા, અને હિન્દમાં મહત્વના વર્ગો નાગરિકતાની સમાનતાની અને કાયદા બાબતમાં અને રાજ્યપત્રપ્રમા વધારે મોટા-નાનાની માગણી હકાપણપૂર્વક સંતોષવામાં આવવાથી અને મતિનિધિત્વના જે વિચારો બ્રિટિશ રાજ્યે પોષ્યા અને ઉત્તેજ્યા છે, તેમનાથી વર્તમાન અધિકાર અને સત્તા મળ્યુંત બનશે ધટશે નહિ, એવા નામદાર સમ્રાટના કથનને આ કોગ્રેસ કૃતજ્ઞાપૂર્વક વધાવી લે છે.

કોગ્રેસ વિશ્વાસપૂર્વક આશા રાખે છે કે, ૧૮૫૮ ના મહાન ચાર્ટરમાં અને ૧૯૦૮ ના નામદાર સમ્રાટના સંદેશમાં સમાવેલા વચન અને આગ્રહોનું તાત્કાલિક હેતુના અધિકારીઓ અક્ષરસર અને ભાવસર મુકમલાથી પાલન કરશે.

મટિ-મોર્લી સુધારા.

૩ કાયદા કરવામાં આવે છે કે, હેલ્ડે મોર્લીના ખરીતામાં આકારાયેલી સુધારાની દરખાસ્તો તરફ સમગ્ર દેશમાં સામાન્ય અને બેઠે સંતોષ પ્રસારો થી તે દર્શાવવા આ કોગ્રેસ ઇચ્છે છે જે બાબતમાં સરકારનું કાર્ય જે સ્વચ્છ સુસંદીનિરીથી પ્રેરાયુ છે, તેની નોંધ લે છે અને હોર્ડ મોર્લી અને હોર્ડ મીટિંગની દરખાસ્તોને અટકે તેમનો અંત કરણપૂર્વક અને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક અભાર માને છે

આ કોગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, ધારાસભાઓનો સુચવાયેલો વિકાસ અને તેમની સત્તાઓ અને ફરજોમાં થવાનો વધારો, કારોબારી સમા-

ઓમાં હિન્દી સંસ્થાની નીમણૂકો, ન્યાય એવી સમાઓ ન હોય ત્યાં તેમની સ્થાપના અને સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો અધિક વિગત, એ સર્વ આ દેશની પ્રજાના વહીવટમાં તેમને સંગીન ફાળો આપવાને અને રાજ્યતત્ત્વને તેમની જરૂરીઆતો અને લાગણીઓ સાથે વિશેષ પરિચિત કરવાને આવરક સુધારાઓનો મોટો અને નિશાળ હુકમો છે.

આ કોગ્રેસ વિશ્વાસપૂર્વક આશા દર્શાવે છે કે, હિન્દી પ્રધાનની ખરીતામાં આકાર્યા પ્રમાણે સુચ્ય કવમો જે હકાલપાટી વિચારવામાં આવી છે તેના ઉદારભાવથી સુચવાયથી યોજનાની વિગતો ધરી કાઢવામાં આવશે

અપકૃત્યો.

૩ કાયદા કરવામાં આવે છે કે, દેશના ટેલેગ્રાફ ભાગોમાં હુમલા જે નિર્ધ અપકૃત્યો અને અત્યાચારના કૃત્યો થયા છે, અને જે નામદાર સમ્રાટની વફાદાર, કરણી અને શાંતિપ્રિય મુદ્દતિની હિન્દી પ્રજાના પ્રત્યે વખતે નિરસ્વરણીય છે તેમની તરફ આ કોગ્રેસ મળ્યુંત અને વિરુદ્ધ તિરસ્કાર દર્શાવે છે

બ્રિટિશ સંસ્થાઓમાં હિન્દીઓ.

૪ કાયદા કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ સંસ્થાઓ તરફી અત્યંત સંભાવિત અને મોભાદર બ્રિટિશ હિન્દીઓ પ્રતિ દંડાર, અને અપમાનકાર અને નિર્ધ મર્તન થવાવધામાં આવે છે તેની તરફ આ કોગ્રેસ અત્યંત કોપ દર્શાવે છે અને એના વર્તનથી બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના ઉત્તમ દિતોને મોટી હાનિ પડેલે એવા વ્યાપ. તેની પરિણામો અચાનક વાતા સભવને લીધે બધ દર્શાવે છે અને વિશ્વાસ રાખે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકાના નાણું બધારણ આપવાની ધરીને સાચી પાલમિન્ટ દક્ષિણ આફ્રિકાના બ્રિટિશ સ્વેચ્છાસીઓના દિતોનું સંરક્ષણ કરશે.

આ કોગ્રેસ બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ અને હિન્દી સરકારનું ગતિરણપૂર્વક બ્યાન ખેલે છે કે સ્વરાજ્ય બોમ્બતા સંસ્થાનો નામદાર સમ્રાટની હિન્દી પ્રજાને સામ્રાજ્યના નાગરિકો તરીકે પ્રેમતા બ્યાથી હમો આપવાની ના પાડે છે, તેમનું કાર્ય તેવું છે, અને તેમાં તેઓ દુરામદ કરે છે

તેવી સ્વાર્થ અને બેઠપર્ણીય નીતિને તેઓ વળગી રહે ત્યાં સુધી તેઓ હિન્દી હિતોનો જોવા નિર્લય ભાગ આપે છે, તેવીજ રીતે તેમની સાથે વર્તન રાખવું છાટ છે.

માત્ર ગોરા લોકોની વસાયતોને માટે અવિસિત જમીનના વિશાળ ભાગો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના સરકારોના પોતાના જ હાથમાં રહેવા દેવાની દરેકેલુમાં ભેખમદાર મુસદ્દોઓના ઉદ્દગારથી પરિચિત થયેલી હોવાથી આ કોંગ્રેસને એમ બતાવી આપવું ચોખ્ખું લાગે છે કે, જ્યારે બેરોઆમાંથી અને દુનિયાના અન્ય ભાગોમાં તેનાથી બિરૂદ નીતિને ઉપદેશ અને અમલ કરવામાં આવે છે ત્યારે બ્રિટિશ નાગરિકતાના હક્કો આપવાની ના પાડવાની અને બારણા બંધ કરવાની રાજ્યનીતિ સામ્રાજ્યને માટે બહાર હાનિથી બરેલી છે અને તે જોડની અધાર્મિક છે તેટલીજ હઠાપણું વિદોહી છે.

બ ગાલના ભાગવા

૫ કસબ કરવામાં આવે છે કે, બ ગાલના ભાગવા રદ કરવાની અથવા સમગ્ર બ ગાલની બાલતી મૂળ એકજ રાજ્યત્વ હેઠળ રહે એવી રીતે તેમાં ફેરફાર કરવાની આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને અને હિન્દી પ્રધાનને બહારના પૂર્વક વિજ્ઞાપિત કરે છે.

આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હજુલ કરવામાં આવેલી આ ભૂલ સુધારવાથી બંગાલ પ્રાંતમાં ગાંઠા સંતોષ ફેલાશે, અન્ય પ્રાંતોને સંતોષ મળશે, અને સમગ્ર દેશમાં નામદાર સમ્રાટની સરકારની ધન્યતા ઘટાડવાને બદલે વધારશે.

સ્વદેશી

૬ કસબ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી જીવંતવાને અત્યંત અત્તરેલુપૂર્વક ટકાવી આપે છે, અને દેશમાં વિકસાવી શકાય એવા ઉદ્યોગોના વિગસને કોતરવા આપવાને માટે બહાર અને આંતર પ્રધાનો કરીને તેની કોતરને માટે પરિશ્રમ કરવાની, અને થોડાક ભાગ બીજાને પણ આપાત થયેલી થીને દરદાર ન્યાયના વ્યાવહારિક હોય ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને હિંદો (થીને) બનાવનારાઓના પ્રવર્ધનને કોતરવાની દેશની પ્રજાને આજ્ઞા કરે છે.

લશ્કર વિષયક.

૭ કસબ કરવામાં આવે છે કે, રોમર કમિટીની ભલામણથી બ્રિટિશ વૉર ઓફીસે લશ્કરી ખર્ચ તરીકે હિન્દી ખર્ચના ૫૨ ૩,૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડને તાલે બોલે નાખ્યો છે તેની મામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો સખ્ત અણુ મો દર્શાવે છે, એવી બાળતોમાં પૂર્વની રીટીથી વિરુદ્ધ જાળે હિન્દી ઉપ-પ્રધાને તે કમિટીનો રીપોર્ટ દિવાને આમના એજ ઉપર રજૂ કરવાની ના પાડી છે.

૮૮૫૬ ની સેના સમિથિઓની યોજનાના બ્રિટિશ વૉર ઓફીસે હિન્દી કર આપનાર ઉપર લશ્કરી ખર્ચ વારંવાર નાખ્યો છે, જે મળકમાં હિન્દી સરકારે વારંવાર વાધા ઉઠાવ્યા છે, તેને માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત બારે રોક્ક દર્શાવે છે.

આ કોંગ્રેસ નામદાર સમ્રાટની સરકારના માનપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે કે, ગયા પચાસ વર્ષના અનુભવ પ્રમાણે ૧૮૫૬ ની સેના સમિથિઓની યોજના નવસરથી કરવાની આવશ્યકતા છે, અને આ પ્રકારે હિન્દી ખર્ચનામાંથી અન્યાયપૂર્વક નાણાં એકત્રીમાં આવે છે તે બંધ કરે એવો ન્યાયી અને ન્યાયની સિદ્ધાંત બાધવો ધન્યનીય છે.

૯ કસબ કરવામાં આવે છે કે આ કોંગ્રેસ પ્રાર્થના કરે છે કે, હિન્દીના રાજ્યો અને પ્રાંતો પ્રતિના નામદાર સમ્રાટના સંદેશમાં હિન્દી લશ્કરના સૌથી અને નિમકલવાલીની ઉચ્ચ પ્રજા સાં કરવામાં આવી છે તેની સાથે સાથે લશ્કરમાં ઉચ્ચતર જગ્યાઓ હિન્દીઓને માટે ખુલી છુટકવી લેખે, જે જગ્યાઓમાંથી આ કોંગ્રેસે વારંવાર દર્શાવી આપ્યું છે તેમ, તેમનો અત્યાર સુધી અલિપ્ત થયેલો છે.

કાયદા વિષયક

૮ કસબ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાના સંતોષની નોંધ લે છે કે કાસેમારી અને ન્યાયી ફરજે ભૂટી પાડવાની દરખાસ્તને બ ગાડ પ્રાંતને માટે હાથક ચોક્કસ સ્વરૂપમાં બંગાલ સરકારની બહાલી મળી છે. ૧૨૦૮ સાથે સાથે તેનો અભિપ્રાય છે કે, તે યોજના સમગ્ર દેશમાં વિસ્તારની લેખે અને ન્યાય સુધી પગાર વધારવાની અને જગાફેરની બાળનોમાં પણ હાથક.

કોઈ અથવા ચીફ કોર્ટની સત્તા હેઠળ સંઘર્ષી ન્યાયાધીશી મર્જિસને સીધી અને સંપૂર્ણ રીતે સુક્ષ્મમાં નહિ આવે ત્યાં સુધી તેનો ઉદ્દેશ સકેળ થશે નહિ.

દમન.

પકડવાનાં વારટો.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ટાલ દેશ-વશ અને એક્સપ્રીસ અને કસ્ટોડીએ ચલાવ્યા વિનાની ખબર પર આધાર રાખતાં સરકારના કાર્યમાં અન્યાયનું ગંભીર ભોખ છે તે જોતાં, અને દેશના ફોજદારી કાયદો જોતાં આ કોમેસ સરકારને મળ્યુંત આમલ હરે છે કે, ૧૮૧૮ નો બંગાલ રેગ્યુલેશન ૩ અને હિન્દી અન્ય પ્રાંતો-માના એવા રેગ્યુલેશનો ૨૬ કરવા; અને તે માન-વર્લ્ડ પ્રાર્થના હરે છે કે, હમણા બંગાળમાં જેમને દેશવટો આપવામાં આવ્યો છે તેમને પોતાનો ખુલાસો આપવાની અથવા તેમની સામે જે આરોપો હોય તેમનો બચાવ કરવાની વલ્લ આપાની ભેધએ અથવા તેમને મુક્ત કરવા ભેધએ.

૧૯૦૮ નો કાયદો.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, જે સચો-ગોને કીમે ૧૯૦૮ નો કાયદો ૭ અને ૧૯૦૮ નો કાયદો ૧૪ પસાર કરનામાં આવ્યા હતા તે સચો-ગોને માટે આ કોમેસ જેક દર્શાવે છે. પરન્ટુ તે દાક્ષ હોવાથી તેમજ કોઈ અચાનક ગંભીર મામલોજ આવ્યા અપવાદ રૂપ કાયદોજોને સકારણ કરાવી શકે તે જોતાં આ કોમેસ પોતાની ગંભીર આગ દર્શાવે છે કે, હિન્દી ધારાપોથીમાં આ કાયદોજો માત્ર સ્વલ્પ સમયજ અસ્તિત્વમાં રહેશે.

આંતિક ફર્મીટો.

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે,

(ક) વરાહ પ્રાંતને કાલો બાધવાની અને રાજ્યવહીવટની બાબતમાં બ્રિટિશ હિન્દમાં આ-વેતા પ્રાંતો સમાન ગતવાની; અને

(ખ) મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહના સંયુક્ત પ્રેરેશ માટે એક ધારાસભા સ્થાપવાની આવ-રવળના તરફ આ કોમેસ મરસરુત લક્ષ ખેંચે છે.

ઓરાકની ચીજોના ઉચ્ચ ભાવો.

૧૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસ

સને અભિપ્રાય છે કે, ગયાં કેટલાંકે વર્ષોથી ઓરાકની ચીજોના ઉચ્ચ ભાવો હોવાથી અને તેથી કરીને મધ્યમ અને ખીળ વર્ગોને જે હાઠ-મારીઓ વેઠવી પડે છે તે જોતાં આવા ઉચ્ચ ભાવોના કારણેની સરકારે તપાસ કરવી ભેધએ એથી કરીને કયા ઉપાયો વડે અને કેટલી હદ સુધી એવાં કારણો દૂર કરી શકાય તે નક્કી કરાય.

કેળવણી.

૧૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસને અભિપ્રાય છે કે:—

(ક) સમગ્ર દેશમાં પ્રાથમિક કેળવણી તંત્રીક મફત કરવાના અને કમસા ફરજિયાત કરવાના,

(ખ) માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર કેળવણીને વધારે મોટી નાણાંની રકમો આપવાના (સ્વ-પછાત વર્ગોને કેળવવાને આવરણ હાથે ત્યાં ખાસ ઉત્તેજન આપીને),

(ગ) સ્થાનિક આવરણકતાઓ વ્યાપકમાં રાખીને બિન્ન બિન્ન પ્રાંતોમાં ઔદ્યોગિક અને પારિભાષિક કેળવણી આપવાની પૂરતી સમગ્ર કરવાના, અને

(ધ) આ દેશમાં કેળવણીની રાજ્યનીતિ અને પદ્ધતિ ધરવામાં હિન્દી ભહેરે અભિપ્રાયના અમલોજોને અસરકારક અવાજ આપવાના,

પગલા સરકારે શીઘ્ર કરવાં ભેધએ.

આ કોમેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે, દેશમાં બિન્ન બિન્ન પ્રાંતોની પરિસ્થિતિને સાનુકૂળ સાહિત્ય વિષયક, વૈજ્ઞાનિક, પારિભાષિક અને ઔદ્યોગિક કેળવણીની સ્વતંત્ર પદ્ધતિ પોતાની એકે રચીને સરકારના વર્તમાન સંસ્થાઓ અને પ્રયત્નોમાં પૂરવણી કરવાનો પ્રત સમગ્ર દેશની પ્રભએ ગંભીરતાપૂર્વક ઉપાડી લેવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

કાથમન્દી ભ્રમમંદો.

૧૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસને અભિપ્રાય છે કે, ભૂમીન પરની રાજ્યની માગણીના ચાકસ મર્મોદ શિવાય હિન્દ નેરા ખેતીવાડીના દેશની મીઠકન સુરક્ષિત રાખી

શાલયે નહિ; અને તેને એક થાય છે કે, ૧૯૦૨ ના પોતાના જમીન વિષેના ઠરાવમાં એવી કોઈ પણ મર્યાદાની આવશ્યકતા સ્વીકારવામાં લોર્ડ કર્ઝન નિષ્ફળ ગયો છે, અને એ બાબતમાં સર રીચર્ડ ગાર્થ અને અન્ય અરજદારોની સૂચનાઓ સ્વીકારવાની ના પાડી.

આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, જે પ્રાંતોમાં કાયમની જમીનની હમણાં નથી ત્યાં ખેડૂતોની વધતી જતી ગરીબાઇના સાચા ઉપાયો જોઈ છે કે, રાજ્યની આગળી બ્યાજબી રીતે શોષણ કરવી, અને કાયમની અથવા હમણાં હમ ૧૦ વર્ષની મુદતની જમીનની દાખલ કરવી.

હિન્દમાં જમીનની મહેસુલ કરના રૂપમાં નથી, પરંતુ ખાડાના રૂપમાં છે, તે અભિપ્રાયની સાથે આ કોંગ્રેસ મનજૂત વાંધો ઉઠાવે છે.

કોંગ્રેસનો શોક.

૧૯. 'બાબુ હાલિયરજી બેનરજી, પંડિત બિરાંભર નાય, મી. આલ્ફ્રેડવેલ, રા. બસીલાલ સિંઘ અને રાય બહાદુર પી. આનન્દ માર્કાનાં મૃત્યુથી દેશને મોટી ખોટ ગઈ છે તેની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે.

અફિન'દનો અને આભાર.

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, કોંગ્રેસે મી. એ. એ. હુમને નીચેના સંદેશે પાઠવેલા.

આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક પોતાના અભિનંદનો પાઠવે છે. લોર્ડ મોલી'એ નહેરુ કરેલા સુધારા ઉત્તરો જોવાથી વર્ષોમાં કોંગ્રેસે કરેલા પ્રયત્નોનું અંશતઃ સાફ્ફય છે, અને અમને એવા વિચારથી હર્ષિ ઉપજે છે કે, તેના પિતા અને સ્થાપક તરીકે તમને તેથી અંતઃકરણપૂર્વક પુષ્ટિજનક સંતોષ થયો હોવો જોઈએ.

(ખ) ગરીબ માદનીમાંથી હમણાં સંતોષ થવા માટે આ કોંગ્રેસ સર વિલિયમ વેડરબર્નને અને અંતઃકરણપૂર્વક અફિન'દન આપે

છે, અને ઉર્દાં વીસ વર્ષોમાં હિન્દને માટે જે અણુટ ઉત્સાહ અને એકનિષ્ઠા, અને પ્રેમ, ધૈર્ય અને એકજ ઉદ્દેશથી તેમણે પરિશ્રમ વેડ્યો છે, અને હમણાં કોંગ્રેસના અભિપ્રાયો અને ચિનતિઓને ઇલાંકમા ધ્યાનમાં લેવામાં આવી છે તે પ્રાપ્ત કરવામાં તે અત્યંત સહાયશ્રુત હતાં, તેને માટે બીડી કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાની આ તક લે છે.

(ગ) હિન્દી રાજ્યીય પ્રગતિને માટે નિઃસ્વાર્થ અને હૃદય સેવાઓને માટે આ કોંગ્રેસ બ્રિટિશ કમિટીનો કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આભાર માને છે.

૧૯ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સ્વાગત સભાએ પ્રતિનિધિઓને જે આતિથ્યપૂર્વક સત્કાર કર્યો છે, અને તેઓ મદ્રાસમાં રહ્યા તે દરમ્યાન તેમના મુખ્યચેન માટે સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા રાખેલી તેને માટે આ કોંગ્રેસ અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે.

વળી પ્રતિનિધિઓની સરભરા કરવામાં અને આખી એકઠમાં વ્યવસ્થા નજીવવામાં અત્યંત ખર્ચ દર્શાવવામાં કોંગ્રેસ કોર્પોરેશન ટ્રસ્ટી, નેટી-નટી અને સભ્યોએ જે તરફી લીધી છે તેને માટે તેમને પણ કોંગ્રેસ આભાર માને છે.

સામાન્ય.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, અખિવ હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યો તરીકે નીચેના મુકરરોને નીમવામાં આવે છે (ચાહી નથી આપી)

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે. રા. ડી. ઇ. વાન્ના અને માન રા. હાજી અબાજી ખરેને જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી કોંગ્રેસ લાહોરમાં મળશે.

ચોવીસમું પ્રકરણ.

ચોવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૯૦૬ ની ૨૭ ડીસેમ્બરે લાહોરના બેંગલો
હોલમાં ચોવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળી. મીટિંગ-
મોર્લી મુધારાઓનો અમલ કરવાને માટે કરવામાં
આવેલા નિયમોથી તે મુધારાઓ છિન્ન સિન્ન
હરી નાખવામાં આવ્યા હતા તેથી દેશમાં ગંજી
નિરાશા વ્યાપી ગઈ હતી; પંજાબ અસાંત અને
શોકાકુળ હતા; પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ધરીને
૨૪૩ થઈ ગઈ અને ખુદ પંજાબમાંથી ફક્ત ૭૬
જણ આવ્યા હતા સત્તા-
વાર રીપોર્ટમાં કહેવામાં
આવ્યું છે કે દોઢ
લાખથી વધુ રીતે સારી
ભરણી હતી.

પ્રતિનિધિઓ નીચે	
પ્રમાણે હતા:—	
મદ્રાસ	૨૦
મુંબાઈ (૧૭),	
હિંદી (૩૦)	૫૭
બંગાલ	૨૦
મધ્યપ્રાંતો અને વરાહ	૬
સંયુક્તપ્રેતિ	૬૪
પંજાબ	૭૬

૨૪૩

ચંદિત મહેન મોહન માલવીય.
ચોવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ.

સ્વામત સભાના પ્રમુખ લાલા હરકિશન લાલે
પ્રમુખ અને પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપેલા.
તેમનું બાપજી નરમ હૃદય, કમરે સર્વ દિશાઓ-
માંથી કોંગ્રેસ પર હુમલા કરવામાં આવ્યા હતા;
દેશમાં કહેવા હતા કે તેના હૃદયમાં રાજ્યદ્રોહ
છે, બીજાઓ કહેવા લાગ્યા કે તે કુબોને લોકો
છે અને તેથી અત્યાચાર લાગે એવા વલ્લભે
વત્પત્ત કરે છે; બીજાઓ કહેવા લાગ્યા કે, તેના
દિલો ભાઈ સુધા છે. યુસ્તીય ધીન અને

હિન્દુ પરિષદ-કોન્ફરન્સે ઉભયે તેની પદ હુમલો
કર્યો હતો. તેથી આપણા સંમેલનની સંખ્યા
ઘટી છે. તેમણે કહ્યું: ધારાસભાના નિયમો
અન્યાયી અને હકાપણ વિરોધી છે, અને ૧૯૦૦,
૧૯૦૫ અને ૧૯૦૭ ના કાયદાઓમાં જમીન નિ-
યેના કાયદાઓ તેમણે નાપચંદ કયાં પંડિત
મહેન મોહન માલવીયે પ્રમુખસ્થાન લેવું એવી
દરખાસ્ત મુકવાની તેમણે બાબુ મુરેન્દ્રનાથ બેન
રજને આજ્ઞા કરી

પ્રાચીન અત્યંત
ચુસ્ત કોંગ્રેસવાદી તરીકે,
અને પ્રમુખ તરીકે તેમને
મુરેન્દ્ર બાબુએ વધાવી
લીધા; વહેવારે કહ્યું કે,
૧૮૮૬ માં તેમણે પ્રથમ
બાપજી કહ્યું તેણે અને
સ્મરણ છે, અને લખિ-
ધમાં તે અમલો થયો
એવી આજ્ઞા બંધાઈ;
અને તે આજ્ઞા પરિપૂર્ણ
થઈ છે. આપણે તેમને
ખાસ આજ્ઞા માનવો
જોઈએ, કમરે મલેરીઆ
લાવ આજ્ઞા દોના છતાં

કોંગ્રેસના પ્રમુખની જુરચી અચાનક ખાસી થઈ
તે લેવાને તે બદાર આવ્યા હતા, એમાં તેમણે
લગિતપૂર્વક આત્મસેવક આપ્યો છે. શા. છ. કે.
પાર્ટી અનુચેદન આપ્યું, રિવાન બદાદુર એલ.
એ. જોર્જિંગ સાથે એથર અને રાવજાદા
બનગરામિ નિરોધ અનુચેદન આપ્યું, અને મોટી
તાગીએ વચ્ચે ચંદિત મહેન મોહન માલવીયે
પ્રમુખપદ લીધું.

પ્રમુખે કહ્યું, સારી રીતે સંચાલિત રહેવાને પ્રમુખ

તરીકે નિયમસર ચૂંટી કાઢવામાં આળ્યા હતા, પરંતુ કોંગ્રેસને આડા ૩૩ દિવસ રહ્યા ત્યારે તેમણે અચાનક રાજીનામું આપ્યું, અને તેથી ઘણી નિરાશા ઉપજી. અને ત્યાર થવાનો સમય મળ્યો નથી, તો પણ હું મારાથી બનતા પ્રયત્નો કરીશ. બાપુ લાલભોઈન યોગ, બાપુ રમેશચંદ્ર, દત્ત અને હિન્દના પેલા સાચા મિત્ર મોકર્ષીસ બોફે રીપનના મૃત્યુ માટે આપણે શોક દર્શાવવાનો છે. પણ કોંગ્રેસના હિન્દીઓમાં સખુર્વ બંદિલાયેથી લાગણીઓ વિષે પ્રમુખે વિવેચન કર્યું : ગઈ કોંગ્રેસમાં સુધારાને આપણે હર્ષથી વધાવી લીધા હતા; ચાલુ કોંગ્રેસ પહેલા પાંચ અઠવાડિયાં પર બહાર પાડવામાં આવેલા નિયમોએ ચોતરફ નિરાશા અને અસંતોષ ઉત્પન્ન કર્યા છે. પણ પ્રતિનિધિત્વમય રાજ્યતંત્રની માન્યતાને ઇતિહાસ ૧૮૭૬ થી તેમણે કહી બતાવ્યો, તે સમયે બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી અને બાપુ આનંદ મોહન બોલે કમલતાત્મ " ઇડીઅન એસોસીએશન " સ્થાપુ' હતું, તેનો એક ઉદ્દેશ પ્રતિનિધિત્વમય રાજ્યતંત્રનો હતો. સુધારાઓનું અર્થત આકર્ષક લક્ષણ એ છે કે, વાયસરોયની અને મદ્રાસ અને મુંબાઈના ગવર્નરોની કારોબારી સમાજોમાં હિન્દીઓને હાખલ કરવા. સંયુક્ત પ્રાંતોની વસ્તી ૪,૮૦ લાખ છે, તે મદ્રાસ (૩,૮૦ લાખ) અથવા મુંબાઈ (૧,૬૦ લાખ) કરતાં ઘણી વધારે છે, પરંતુ તેને કારોબારી સભા આપવામાં આવી નથી, નિયમોએ રાજ્ય મકરજીમાં ધર્મને હાખલ કર્યો છે. અને ધાર્મિક માન્યતાઓ પ્રમાણે મતદાર મંડળોના વિભાગ કર્યા છે. મુસલમાનોની લઘુમતીઓને (minorities) જોઈ મતદાર મંડળો આપવામાં આળ્યા છે, અને સામાન્ય મતદાર મંડળોમાં પણ તેમને મત આપવા દેવામાં આવે છે, ત્યારે પૂર્ણ અને આસામમાં હિન્દુ લઘુમતીઓને એવાં મતદાર મંડળો આપવામાં આળ્યા નથી. વળી દર વર્ષે રૂ. ૩૦૦૦ ઉપર આવક વેરો (નાણાં અથવા જમીન ખેડેલું) આપનાર મહોમંદનને મત આપવાનો અધિકાર છે. પરંતુ ત્રણ લાખ રૂપિયા પર કર આપનાર બીન-મહોમંદનને મત આપવાનો હક્ક નથી. પાંચ વર્ષની મુદતના મહોમંદન એન્યુએટને

મત આપવાનો હક્ક મળ્યો છે; ત્રીસ વર્ષની મુદતના બીન-મહોમંદન એન્યુએટને એવો હક્ક નથી. વળી, મ્યુનિસિપલ અને જીલ્લા બોર્ડોના સભ્યોના પ્રાથમિક ધારા સમાજોમાં જઈ શકે. પ્રમુખે બીજી ઘણી ખામીઓ બતાવી આપી, જેવી કે બંગાલ, સિંધવાય " બીન-સરકારી બહુમતી " ને કારણે જેવી બંધાવનાર નીમણુંકા, જેને માટે સર એડવર્ડ બેકરને ઉપહાર માનવો પડે છે. પણ કેટલાક અન્ય પ્રશ્નો તેમણે ચર્ચા, 'સર વિલિયમ કર્મન-વાયલી, ડૉ. લાલકૃષ્ણ, અને મી. જૈનસનનાં પ્રશ્નો માટે અને વાયસરોયનો પ્રાણ લેવાના પ્રયત્નને માટે કોંગ્રેસનો શોક દર્શાવ્યો, દેશવંદન બોલ્યો, બંગાળના લાલજીનો, અને પૂર્ણમના જમીન વેચાણ સામેના કાયદાનો તિરસ્કાર કર્યો. કોંગ્રેસને બચાવ કરીને, અને ધર્મભેદનો તિરસ્કાર કરીને તેમણે સુદર બાપુ સમાપ્ત કર્યું - પંડિત મહંત મોહને ક્યારે સુદર બાપુ નથી કર્યું? - અને પણ પ્રમુખપદેથી પ્રથમ ત્રણ કરાવે રજી કર્યા. બાપુ લાલ મોહન યોગ અને બાપુ રમેશચંદ્ર દત્તાનાં અને મોકર્ષીસ બોફે રીપનનાં મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવ્યો અને માન. સર એસ' પી. સિંહાને વાયસરોયની નારોબારી સમાના અને 'રાષ્ટ્ર બોન. રા. અખીરઅલીને પ્રીવી કાઉન્સિલના સભ્ય નીમવા માટે સરકારને ઉપહાર માન્યો.

પછી પ્રત્યેક પ્રાંતના પ્રતિનિધિઓને વિષય નિર્ણાયક સભા ચૂંટી કાઢવાની વિનંતિ કરવામાં આવી, અને કોંગ્રેસ ખૂલતી રહી.

બીજો દિવસે ૧૯૦૬ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદા હેઠળ થયેલા નિયમોને પ્રથમ સ્થાન અપાડ્યું, બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ ચોથો કરાવ રજી કર્યો, તેમાં કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય દર્શાવેલો હતો. તે નીચે પ્રમાણે હતો :

" ૧૯૦૬ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદામાં હંમણું સમાવ્યા પ્રમાણે સનદશીર સુધારાઓનું સામાન્ય ઉદ્દેશ પ્રમાણ આ દેશની પ્રબળ આપવાના હોર્ડ મોર્લી અને હોર્ડ મોર્લીના ગવર્નર અને હિન્દ મયાસોની કૃતજ્ઞતાપૂર્વક કરેલ સુચના છતાં ધર્મના પાયા પર ભિન્ન ભિન્ન મતદાર મંડળોની સ્થાપના સામે સખ્ત નાપુસ્કંદી બંધાવવાની પોતાની ફરજ સમજે છે,

અને એક દર્શાવે કે, હોર્ડે મોર્ગનના ગયા વર્ષનો ખરીતો જે ઉદાર ભાવથી વિચારાયો હતો તેજ ભાવથી કાયદાની હેઠળના નિયમો ધડલમાં આવ્યા નથી. ખાસ કરીને નિયમોએ દેશમાં ચોતરફ અસતોષ ઉત્પન્ન કર્યો છે, કેમકે

જોખમદારી જુરોક્સીને માથે પડે છે.... એ હકકો પ્રાપ્ત કરવામાં આપણે જે સાગ લીધો છે તેને માટે જુરોક્સી આપણી પર વેરનો બદલો વાળે છે ?”

એક મુદ્દો તેમણે લાર દધને ચર્ચ્યો. તે એ હતો કે, ધારાસભામાં હાજર થવાને માટે રાખવામાં આવેલી ચોગ્યતાઓને લીધે અનેક સુપ્રસિદ્ધ પુરુષો, અધોગ્ય લેખાયા છે. અને તે ઉપરાંત, ખીન અધિ-હારી જહુમતી જમણા સમાન છે, કેમકે સરકારે જેમને નીમ્ના હોય તેઓ સમાન્ય રીતે સરકારની તરફેણમાં મત આપે છે. તથાપિ, આપણે આશા ઊઠાવી ન જોઈએ.

“આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, આપણી નિતરાણાં જંગલોમાં આપણી જાતીના ચિરંજીવીનું સંપ્રદાયોનું અપણે વિસ્મરણ ન કરીએ, અને રાષ્ટ્રીય અવ્યુદ્ધની પ્રાપ્તિને માટે સદેશી અને ધાર્મિક સાધનો અતિ વિનય પામે છે, જેથી આપણી અડઝ અડ્ઝોનો ત્યાગ ન કરીએ.”

દિવાન બહાદુર એલ એ. મોવિંદરાધર આચરે ઠરાવને અનુમોદન આપતાં વિશેષ કરીને ચોતાનું માતની હંપીત હતી, અને હમયુ” કે મદ્રાસમાં ખિન-અધિહારી જહુમતી છે જેમ હહેલુ” એ અસત્ય તાદ છે. રા. હરિચંદ્ર વિરાનકાસે કહ્યું કે, ગઈ કોંગ્રેસમાં પ્રશંસાનાં ખીન ગાવામાં આવ્યાં હતાં તે જહુ જલદી ગાવામાં આવ્યાં હતાં, અને અપણા અમણીઓના આસિપદો પણ સમય પહેલાં આપવામાં આવ્યા હતા. રા. તેયક હસન સર્વ પ્રકારના કોમી પ્રતિનિધિત્વથી વિરહ હતા, માન. મુન્શી ગંગામસાદ વર્માએ સંયુક્ત પ્રતોમાં નિયમોની ચચવી અસરનું પૃથકરણ કર્યું. રા. જે. બી પિટ્ટિટ કહ્યું કે, નિયમોને લીધે ધાર્મિક અને કોમકેન્દ્રના દ્વેષનાર જન્ય પામશે; જે એક લજુમતીને પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં આવે તે અન્ય લજુમતીઓને પણ અપાવું જોઈએ. રા. રાજપાલ દાણે, પંડિત મોહનનાથ મિશ્ર, રા. રામચંદ્ર દત્ત ચૌધરી, બાપુ દરનામ દાસ, અને બાપુ એ. ચૌધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સંયુક્ત પ્રતિ, પંજાબ, પૂર્વ બંગાલ, આ-

(ક) અમુક એક ધર્મના અનુયાયીઓને પ્રતિનિધિત્વનો પ્રમાણ બહાર અને અન્યાય યુક્ત ઝાઝો સાગ આપવામાં આવ્યો છે.

(ખ) મતદાર મંડળો, મત આપવાના હક અને હમેદવારોની ચોગ્યતાઓની બાબતમાં નામનાર સમ્રાટની મુસ્લીમ અને ખીન-મુસ્લીમ જામ વચ્ચે અન્યાયી, વિષમ અને અપમાનકારક ભેદો રાખવામાં આવ્યા છે.

(ગ) ધારાસભાઓમાં સુરક્ષા માજતા હમેદવારોને માટે વિશાળ, સ્વચ્છંદી અને ગ્રેવ-વ્યાજની અવ્યવસ્થા અને પ્રતિબંધો રાખવામાં આવ્યાં છે.

(ઘ) સઘળા નિયમોમાં કેળાવવા વર્ગોના સમાન્ય અવિરવાસ દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

(ચ) પ્રાતિક ધારાસભાઓમાં ખીન-અધિ-હારી જહુમતીઓની રચના અસતોષકારક છે, અને વ્યાવહારિક રીતે તેમને ખીન-અસરકારક અને પૈકળ બનાવી દેવામાં આવી છે.

અને વર્તમાન સંદેહીએ પર્ણ થાય કે વરિસ નિયમોને એવે પ્રકાર ફરીથી ધડવાની સરકારને ગંભીર વિનંતિ કરે છે કે આ વાધાભર્યા હકણો દૂર કરવા અને ગયા વર્ષના રાજ્ય સંદેશ અને સિન્ડી પ્રધાનના ખરીતોમાં સ્વેચ્છા બાંધી સચે તેમજ એક રૂપ કરે.”

બાપુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ કહ્યું:

“સુધારાની ચોળનાનો મૂળ વિચાર એવા રાસ ઉદારથી અને મુસદ્દીને ચોલે જેવી અહલ શક્તિથી કરવામાં આવ્યો હતો કે, તેની સઘે સંબંધ રાખનાર સર્વના માનમાં વધારો થતો હતો. તે ચોળનાને નિયમોએ અને હાનુઓએ ઊંન સિન કરી નાખી છે, એમ હહેવામાં અત્યુદિત થતી નથી.... ચોળનાને કોણે ઊંન સિન કરી નાખી ? તે અપારંપ્રક પ્રયોગને નિરા-સામય નિષ્ફળતામાં કોણે ફેરવી નાખ્યો ? તેની

સામ અને બ્રહ્મશંકરોના સમાજોની સ્થાપના વિષે પાંચમો ઠરાવ ડૉ. તેજબહાદુર સમુજે રજૂ કર્યો, તેમણે આ પ્રશ્નના સંબંધમાં આશાના ઇતિહાસની રૂપરેખા જણાવી દોરી, અને કહ્યું કે, કારોબારી સભા સિવાય એક જ લેફ્ટિનન્ટ ગવર્નર ૪,૮૦ લાખ મૂલવાળા પ્રાંતપર રાજ્ય કરે એ કેટલું હાસ્યાસ્પદ છે ? દિવાન લગભગ નાશાયેલું ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું, અને લાલ્લા હકમચંદ અને મૈસવી અબ્દુલ કાસીમે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

છઠ્ઠા ઠરાવમાં તે કાયદા હેઠળના પંબળના નિયમોની દીકા કરવામાં આવી અને તે રજૂ કરતાં રા. મુન્શી સિંહ જાદોબાએ કહ્યું કે, પંબળના જેગવાયલા વર્ગમાં જી નિરાસા વ્યાપી ગયો છે, તે લગભગ સંપૂર્ણ નિરાસાની સ્થિતિમાં છે. મહોમ્મદનો અને બિનમહોમ્મદનો વચ્ચે પહેલવહેલો અંતરાય ઉભો કરવામાં આવ્યો છે. હિન્દુઓને ગોણરથાન આપવામાં આવ્યું છે, અને તેમના સર્વ પ્રયત્નો છતાં તેમને પાછા ફેંકવામાં આવ્યા છે. મહોમ્મદન રાજ્યમાં ઉચ્ચ જગ્યાઓ હિન્દુઓ માટે ખુલ્લી હતી; હવે તેમને પાછળની જગ્યા આપવામાં આવે છે. લાલ્લા ધરમદાસ મુરીએ અનુમોદન આપ્યું અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. સી. વાય. ચિંતામણીએ સાનંતો ઠરાવ રજૂ કરીને મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહ તરફ ચલાવવામાં આવતા વર્તન વિષે ફરિયાદ કરી, તેમાં કારાસભા પણ ન હતી, વરાહ ખાસ દરી જે નિર્માણ હતું, કેમકે બ્રિટિશ રેસના હક્કોની હુકમો તેમાં હતી, પરંતુ તે નિઃશબ્દો પ્રદેશ દોવાથી હક્કોમાંથી તેના બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. રા. એન. એ. દ્રવિડ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, વરાહ નિઃશબ્દ પાસેથી સદાને માટે બાંહેલેવામાં આવ્યું છે, તેનો અર્થ એ થાય છે કે તેના હક્કો સદાને માટે તણાઈ ગયા છે. બ્રિટિશ રાજવત્તર હેઠળ દોવાથી નિઃશબ્દો રાજ્યના હક્કો તેમને નથી, અને બ્રિટિશ પ્રબલ હિંદોવાથી બ્રિટિશ હિન્દમાં તેમને પ્રતિનિધિત્વ મળી શકે નહિ. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, અને કોંગ્રેસ મુક્તિ પામી.

ત્રીજે દિવસે બાબુ ભુવેન્દ્રનાથ બસુએ આરંભે ઠરાવ રજૂ કરીને બંગાલના લાગલામાં ફેરફાર કરવાની માગણી કરી અને અધિકારીઓ અને જલ્દે પ્રબલ સમક્ષ તે પ્રશ્ન રજૂ કરવાને માટે બાબુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી અને પોતાનું ડેપુટીશન ઇંગ્લેંડ મોકલવાનું નક્કી કર્યું. તેમણે કહ્યું, બંગાલીઓને ફરીથી એક કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી તેઓ જપ્ત નહિ, કેમકે હવે પૂર્વ અને પશ્ચિમ બંગાલના કુમારોને છુગ પાડવામાં આવ્યા છે, અને પુરુષાર્થનાં સિલ્લ આદર્શો હેઠળ તેમને ઉત્કરશમાં આવે છે, પૂર્વ બંગાલમાં પોલીસનો ભાર છે, ત્યાં જુદા કરવામાં આવે છે, કુમારોને પકડવામાં આવે છે, અને હલ્લો છે. ઇલાહાબાદનાં મનમાં કદું રાત્રપટ લગવામાં અને ઉદામ દલની છાવણીમાં હાંપી કાઢવામાં આવે છે. વક્તાએ અંતમાં મુન્શી, અસરદારક હયાદાર રાખદેમાં કહ્યું કે પોતાનું કાર્ય અંતે ગયું છે, એમ બંગાલ કદાપિ કશું નહિ કરે.

બંગાલમાંના એક બંગાળી, તમાશા પ્રાંતમાં આ કોંગ્રેસમાં ને ધણી થોડા પ્રાપ્તો હાજરી આપી રાહ્યા છે તેમાને એક, હું તમારી સમક્ષ ઉભો છું. ને કાર્ય બીજાઓને અંતે ગયલું હોય તેની હીમવાત કરવાને, બીજાઓને ને અહલ આસા લાગે તેમા ચેતન પ્રેરવાને હું તમારી સમક્ષ ઉભો છું, હું મારા રેસના ન્યાયાસન સમક્ષ ઉભો છું, સમક્ષ હિન્દના એક અને ઉચ્ચતમ પ્રાપ્તો સમક્ષ હું ઉભો છું, આપણી મતાની પૂબને પ્રાંતે તમે ને વેદીની સ્થાપના કરી છે તેની સમક્ષ એક સિમાલ વિધાનની મારફત હું ઉભો છું. જુદરથો, ન્યાં સુધી બંગાલી પ્રબલ અસ્તિત્વ રહેશે, અમારી નામીને મા વહેવું રૂપીર હજ નહિ જન્યોની મનની નામીઓમાં વહેશે, ન્યાં સુધી સંયુક્ત હિન્દનું પિત્ર અમારી દૃઢિર્મર્ષાદમાં રહેશે, ન્યાં સુધી મારી જનમ-ભૂમિની મદાન નદીઓને મુન્શી અને ભગ્ય પ્રવલ સમુદ્રમાં વહી જશે, ન્યાં સુધી પૂર્વ બંગાલનાં લીલાં છમ હરે અને બીજા ગર્વમાં ટોલના રહેશે ત્યાં સુધી અમારું કાર્ય અંતે જવાનું નથી. ન્યાં સુધી વરે માતરના ઉત્તેજક સ્વરો હજ જન્યનાર બંગાલીઓની

પ્રભમાં નહીં બળ પ્રેરશે ત્યાં સુધી અમારું કાર્ય અર્થ નહિ બધ. ધડીબર અમે પરાજય વેઠ્યો હોય, ધડીબર પ્રેમનો નીકાલ થઈ ગયલો હોય, પરંતુ ધડીબર ધૃત્ય હશે, તે હજી આપણે પરાજયને વિજયમાં ફેરવી નાખીશું. "

અને તેમણે તેમ કહ્યું.

કરાવને રા. કે. એકંબર આચરે, અનુમોદન આપ્યું, રા. પરમેશ્વર લાલે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

કરાવ નવમેા માન. રા. છ. કે. ગોખલેએ રજૂ કર્યો, તેમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના હિન્દીઓને માટે સહાયનો પોષાર કરવામાં આવ્યો હતો. બોઅરો, તાજ અને સંસ્થાનિક સરકાર હેઠળ ટ્રાન્સવાલમાં હિન્દીઓનો ઇતિહાસ તેમણે હલો. પછી અનંત વિદિઓ અને વિશ્વાસપૂર્ણ અને રા. ગાંધીના અચ્છીપણા હેઠળ હિન્દીઓની કીર્તિ, ધૈર્યપણું સહત એ સર્વવું વર્ણન તેમણે આપ્યું; હવે કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને કહે છે: "આપણે અનંત વિનંતિઓ કરી પરંતુ અન્યાય સુધી તેમની કંઈ અસર થઈ નથી. વેરની વસુલાતનો સમય આવી પહોંચ્યો છે." દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓ સંત્યાગ્રહની હિતચાલમાં ભેગાયા હતા:

"સત્યાગ્રહની સહત એટલે શું? તેમાં બચાવ પસપર રહેવાનોજ અસાધ છે, અને તેમાં નેતિક અને આધ્યાત્મિક સક્તિ વડે યુદ્ધ કરવામાં આવે છે. સત્યાગ્રહી પોતેજ દુઃખ વેઠી લઈને જીવનની સામે યાવ છે. તે પાસવબલ સામે આત્મબલ ઉતારે છે; મનુષ્યની રાક્ષસી પ્રકૃતિ સામે મનુષ્યની દૈવી પ્રકૃતિ ઉતારે છે; જીવન સામે તે દુઃખ વેઠવાની રાક્ષિ ઉતારે છે, બળ સામે અત-શત્ત્વને ઉતારે છે; અન્યાય સામે સહન; અસલ સામે સત્ત્વને ઉતારે છે."

રા. દીપ નારાયણ સિંહે અનુમોદન આપ્યું. અને રા. છ. એ. નેટસને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું રા. નેટસને આ પ્રશ્નો અવ્યાસ કરીને પાતાનો બનાવી લીધો હતો. તેથી જરૂર હૃદયથી અને સત્ય વાનાથી ભરેલા મનજ સહિત તેમણે બાપજુ કહ્યું. રા. મલિક મિરઠવારી-લાલ, રા. હંશર સરજી, પંડિત દેરાજી, રા. સી. આર. નાયક

અને રા. લક્ષ્મીનાથ ધોળે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. ટ્રાન્સવાલમાંથી પ્રતિનિધિ તરીકે આગેવા મી. એચ. એસ. એલ. પેલેકે બાપજુ આપ્યું અને હિન્દના ગૌરવને માટે દુઃખ સહન કરતા પુરુષો વડે સહાનુભૂતિ દર્શાવવાનું અને તેમને સહાય કરવાનું હિન્દને હતું. બાપજુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ નાણાંની મદદની માગણી કરી, યુદ્ધળ ઉત્સાહપૂર્વક તરત ઉદ-વાણું કરવામાં આવ્યું; રૂ. ૧૫,૦૦૦ ઇંગ્લેશી એકડા કરવામાં આવ્યા, અને અર્ધી હજારમાં બીજા રૂ. ૩,૦૦૦ ઉમેરવામાં આવ્યા કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

માણસોની સામે કામ થકાબા શિવાય તેમને હેરાનદો આપવાની અને કારાગૃહમાં રાખવાની સત્તા આપનારા રજુકેશનો રફ કરવાની માગણી કરતો કરાવ ૧૦ મે બાપજુ એ. શાધરીએ રજૂ કર્યો. કરાવને, રા. એચ. એસ. દિક્ષિતે અનુ. મોદન આપ્યું, અને રા. એ. એસ. કૃષ્ણરાવે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દીઓને લડકરમાં ઉચ્ચ જગ્યાએ આપવા વિશે કરાવ અમીઆરો રા. સેનાથી રાજ્યએ રજૂ કર્યો, સરકાર શ્રવ સુખ સિંહે અનુમોદન આપ્યું અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

લાજી સંગમ લાલે બારમેા કરાવ રજૂ કર્યો. તેમાં જમીનના વેચાણને અટકાવનારા કાયદાઓનાં પરિણામોની તપાસ કરવાને માટે એક કમીશન નીમવાની માગણી કરવામાં આવી હતી. કેમકે તે કાયદાઓના અમલની પેલબમાં ગંભીર અસતોષ થયો છે. પંડિતમમાં લડકેયા માલીકોના ગોળા વર્ગના સંબંધમાં નેમું પંડિતને ઇતિહાસ હલો અને બતાવી આપ્યું કે, હિન્દમાં અન્યથ એ કારણથી ખેડૂતો વરીત થતા બધ છે તેજ કારણે પંડિતમમાં પણ કાય કરી હલો છે, અને જમીન વિષેના કાયદા બૂર્વ જગેલા વિચાર પર રચાયલા છે. લાલો બહા રામે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. મયરાદાસ લાહારામ, સરકાર મેદરસોધ વાવલો, અને રા. બી. વી. ત્રિદાસ સર્વેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. એન. એમ સમર્થે બહેર નોકરી વિષે ઠરાવ તેરમો રજુ કર્યો અને કહ્યું કે, ૧૮૫૮ ના ઠંડેરાનો લોડ કર્જને જે અર્થ કર્યો હતો તે લોડ મોર્ચાએ સ્વીકાર્યો નથી, કેમકે ૧૯૦૮ ના રાજ્ય સંદેશમાં તેમણે કહ્યું હતું કે ઠંડેરાની “નેમ સર્વ કોમવાર બેઠો નંદ કરવાની” છે રાજ બહાદુર ખડુભાઈ દેરાઈએ અનુમોદન આપ્યું, ડો. રજુછત સિ ધે મેડીકલ સર્વિસ વિષે ભાષણ આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ચૈાદમો ઠરાવ મી પીટર પોલ પીલાઈએ રજુ કર્યો તે ખોરાકની બીલોના ઉચ્ચ ભાવો વિષે હતો અને તપાસને માટે કમીશન નીમવાની માગણી તેમાં કરવામાં આવી હતી પ્રિફેસર બી. જી. કાલેએ અનુમોદન આપ્યું, રા. વાઘા અને પંડિત ગોવિંદ સહાઈ સમર્થે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખ પ્રમુખસ્થાનેથી નીચેના ઠરાવો રજુ કર્યા ઠરાવ પદ્મમો સ્વદેશી હાલખાવ વિષે, સોળમો ફળવણી વિષે, સત્તરમો ન્યાયી અને કારોબારી ફરજો નફી પાડવા વિષે, તે સર્વ પસાર કરવામાં આવ્યા.

વાયબ્ય સરહદ પ્રાંતમાં અસતોષ હતો તેની તપાસ કરવાની માગણી અઢારમો ઠરાવમાં કરવામાં આવી રા. પ્રવૃત્તિભ લાગે તે રજુ કર્યો રા. સુદર સિંધ લાડીયાએ તેને અનુમોદન આપતા બતાવી આપ્યું કે, જે પ્રાંતમાં હિન્દુઓના જનભાલ સહીસલામત નથી, ત્યાં જ્યાં નામની કામ અણાવવાની ખાસ પદ્ધતિ છે, જેમાં ફોજ દારી કાપદાના બીવકુવ જ્ઞાન વિનાના કેટલાક સરદારો કામ અલાવીને માણસને લાગા કેદખાનાની સજાઓ કરે છે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખ પ્રમુખસ્થાનેથી નીચેના ઠરાવો રજુ કર્યા મી જુમ, સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને સર હેમી ડોનનને ઉપહાર માનવાનો ઠરાવ જોગણીરામો, સુદવામાં આવ્યા પ્રમાણે અધિક હિન્દ કમિટીની નીમણુંક કરતો ઠરાવ નીચેનો, રા ડી ઇ. વાઘા, અને રા ડી એ. ખરેને જનરલ રોકેટ્ટરીઓ તરીકે નીમવાનો ઠરાવ પાલીમ્મો, અને ફળવણી ખાતાના અધિકારીઓના

સકયુંલરને લીધે વિદ્યાર્થીઓને પાછા ફરવાની ફરજ પડી ત્યારે સામાન્ય રીતે પોતાનાથી દરાગણા વિદ્યાર્થીઓ જેટલું કામ કરે તેટલું કામ થોડા સ્વયંસેવકોએ બહાર આપીને કર્યું હતું, તેમનો આભાર માનવાનો ઠરાવ ત્રેવીસમો.

પછી આવતે વર્ષે કોંગ્રેસ અલ્વાહાબાદમાં બરવાનું આમંત્રણ ડો. તેજબહાદુર સમુએ આપ્યું, અને તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખનો આભાર માન્યા પછી પ્રમુખે વળતો ઉત્તર આપ્યો, અને ચીવીસમી કોંગ્રેસનો અંત આવ્યો.

ઠરાવો

કોંગ્રેસનો રોક.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, બાણ લાલ-મોહન ઘોષ અને બાણ રમેશચંદ્ર દત્ત, ઉચ્ચ કોંગ્રેસના માજી પ્રમુખોના મૃત્યુથી દેશને અને સમાજને મોટી અને ન પૂરાય જીવી ખોટ ગઇ તેનો આ કોંગ્રેસ નોંધ લેવા ઇચ્છે છે. દેરાની તેમણે કરેલી સેવાઓ તેમના દેશબુદ્ધોના જીવંતાપણું સ્મરણમાં હંમેશા રહી રહેશે.

૨ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, માર્કવીસ ક્રોફ્ટ રીપનના મૃત્યુથી આ દેશને મોટી ખોટ ગઇ છે તેની કોંગ્રેસ નોંધ લે છે, તેમણે હિન્દના વાયસરોય તરીકે પોતાની યેચસ્કર, પ્રગતિમાન અને યુત્સહીને શોભે એવી રાજ્યનીતિથી નામદાર સમ્રાટની પ્રભુતા સર્વ વર્ગોના સ્થાયી આદર, પ્રેમ અને કૃતજ્ઞતા મેળવ્યા હતા.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, માન બાણ એસ પી સિંહાને નામદાર ગવર્નર-જનરલની કારોબારી સત્તાના સ્વયં નીમવા માટે અને રાષ્ટ્ર જીન રા અમીર અલીને પ્રીવી કાઉન્સિલના સ્વયં નીમવા માટે આ કોંગ્રેસ નામદાર સમ્રાટનો આભાર મને છે.

[જીવો ૧૩]

૨૨ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દના રાજકીય ઉત્કર્ષને માટે સર વિલિયમ વેડરબર્ન, મી એ એ. જુમ, સર હેમી ડોનન, અને

બ્રિટિશ કોંગ્રેસની અન્ય સભ્યોની નિઃસ્વાર્થ અને દૈનિક સેવાઓને માટે તેમનો આભાર માને છે.

૨૩ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, કેળવણી ખાતાના અધિકારીઓએ ખેતી લીધેલા વિદ્યાર્થીઓની જગ્યા પૂરનાર સ્વયંસેવકોને આ કોંગ્રેસનો આભાર આપવામાં આવે છે.

પ્રતિનિધિત્વ.

[ધારાસભાઓના સુધારા વિષે ચોથા ઠરાવ માટે લુઓ પૃષ્ઠ ૨૮૨.]

કારોબારી સભાઓ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી ધારાસભાઓના ખરડાની ત્રીજી હલક મૂળ ઘડવામાં આવી હતી તેની રૂઢ સંયુક્ત પ્રતિષ્ઠા, પૂર્વ જંગલ, આસામ અને બ્રહ્મદેશમાં રાજ્યતંત્રના ઉપરીઓને સહાય આપવાને માટે કારોબારી સભાઓ સ્થાપવાની સત્તા ગવર્નર-જનરલ-ઇન્ડિયા-કોંગ્રેસીસને અધવાની હતી તે મૂળરૂપમાં પસાર કરવામાં આવી નહિ તેને માટે ખદ દર્શાવીને આ કોંગ્રેસ ગંભીરતાપૂર્વક આમ્રક કરે છે કે, ઉપર કહેલા પ્રતિષ્ઠા તે કાયદા હેઠળ કારોબારી સભાઓ સ્થાપવાના સત્તર ખગલાં ભરવામાં આવે.

પંચાયત.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાનો અભિપ્રાય નોંધે છે કે, ગ્રામીણ કારણોને લીધે પંચાયત માટે ઘડવામાં આવેલા કાનુનો સંતોષ આપવામાં નિષ્ફળ ગયા છે:

(ક) કાનુનોમાં ધારાસભાની ઠરાવેલી સંખ્યા પ્રમાણ સર્વ ગર્ભી અને હિતોને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ આપવાને બંધ નથી, તેમજ એ માટે સામાજિક, કેળવણીવિષયક, ઔદ્યોગિક અને વ્યાપારી બાબતોમાં કહેલી મર્યાદા મર્યાદામાં તે સંખ્યા બંધ નથી.

(ખ) સ્થાનિક ધારા સભાને માટે કાનુનોએ ઠરાવેલું સુઘાયક તરત અત્યંત ઓછું છે અને આ પ્રાંતની જરૂરીયાતો અને આવરણતાઓને પહોંચી વળવાને બીજકુલ બંધ નથી, અને વધારે આગળ નહિ વધેલા અન્ય પ્રાંતોના કરતાં પણ ઓછું છે.

(ગ) જે પ્રાંતોમાં બીન-મહોબેદનોની લઘુ

મતી હોય ત્યાં લઘુમતીઓને સંરક્ષણ આપવાનો સિદ્ધાંત પંચાયતમાં બીન-મહોબેદનોની લઘુમતી તેમને પ્રાતિક અને વડી ધારાસભાઓમાં લાગુ પાડવામાં આવ્યો નથી.

(ઘ) કાનુનો ઘડવામાં આવ્યા છે તે પ્રમાણે તેમનું વલણ વ્યાવહારિક રીતે વડી ધારાસભામાંથી બિન-મહોબેદનોને વેળા રાખવાનું છે.

વસક અને મધ્ય પ્રાંતો.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, મધ્યપ્રાંતો અને વસકમાં પ્રાતિક ધારાસભા નહિ સ્થાપવાનો સરકારે ઠરાવ કર્યો છે, અને મધ્ય પ્રાંતોના જમીનદારો અને જલ્લા અને મ્યુનીસિપલ બોર્ડોના સભ્યો તરફથી વડી ધારાસભા માટે બે સભ્યોની સુઘણી કરવામાં વસકને બાગ ન લેવા દેવામાં આવ્યો તેથી ત્યાંની પ્રજામાં ઘણો અસંતોષ દર્શાવવા આ કોંગ્રેસ હચકે છે, અને ઉપર કહેલી રીતે શીઘ્ર દ્વાર કરવાની આ કોંગ્રેસ સરકારને વિનંતિ કરે છે.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાનો સંતોષ દર્શાવે છે કે, હિન્દી પ્રધાને સ્વીકાર્યું છે કે, ૧૮૮૨ ની સ્થાનિક સ્વરાજ્યની યોજનાનો યોગ્ય પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો નથી, અને સહેરો અને ગામોની સ્થાનિક સંસ્થાઓને ખરેખર રાજાજ્ય બોગરતી કરવાની દિશામાં અસરકારક પ્રગતિ કરવાની આવરણતા તરફ હિન્દી સરકારનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે, અને તે પોતાની ગંભીર આશા દર્શાવે છે કે, આમ પંચાયતોથી પ્રારંભ કરીને તેથી અઢી સર્વ સ્થાનિક સંસ્થાઓમાં સુઘણી તરત રાખવાને, સુઘાયક બીન-અધિકારી પ્રમુખો રાખવાને સત્તર ખગલાં ભરવાની સરકાર દ્વારા કરશે અને તેમને નાણાની પૂરતી મદદ આપશે.

બંગાળના લાગણી.

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાનને ગંભીર વિનંતિ કરે છે કે, બંગાળના ભાગલાંના પ્રશ્ન પર ફરીથી વિચાર થવો ગણક્ય છે, જેમ તેને ગણવે નહિ, પરંતુ શીઘ્ર તક સાધીને મજબૂર લાગણીમાં બેસી ફેરફાર કરવો કે, સરખી બંગાળી ભાષા બોલતી પ્રજા એક જ સમ્યક્તન હેઠળ રાખાય.

આ કોંગ્રેસ નમ્રતાપૂર્વક કહે છે કે, આ હજુલ હરનામા આવેલી બધી સુધારવાનું કાર્ય દીર્ઘદર્શિ મુલ્સદ્દીગીરીને ધાન્ને એવું છે, તેથી બગાડની પ્રત્યક્ષા પુનઃ સતોષ ફેલાશે, અન્ય પ્રાંતોને સતોષ મળશે, અને સમગ્ર દેશમાં નામદાર સમ્રાટની સરકારની ઇચ્છા વધશે.

બગાડના ભાગવાનો પ્રશ્ન ત્યાંના અધિકારીઓ અને ભહેર પ્રભાવી સમક્ષ સુધારાને બાજુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી અને બાજુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુને ઉપદેશન તરીકે ઉચ્ચાડ જવાને માટે આ કોંગ્રેસ નીમી છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા

૬ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ટ્રા સવાયમા હિન્દીઓ મહોમિદન અને હિન્દુ પારસી અને ખ્રિસ્તી-પોતાના દેશના હિતને માટે પીરતાપૂર્વક જીવન સડન કરે છે અને બહુ મોટી સખ્યા સામે પ્રાથમિક દિવાની હક્કોને માટે પોતાનું શાલ અને સ્વાર્થહીન યુદ્ધ કરી રહ્યા છે તેમના ઉચ્ચ દેશપ્રેમ, હાંમત અને આત્મ-ભાગને માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનું મહાન સાનંદકાર્ય દર્શાવે છે.

આ કોંગ્રેસ ફો એમ કે બાધી અને તેમના શરવીર અને નીમકહેલાલ સાથીઓને અત્યંત અતરજીપૂર્વક ઉત્તેજન આપે છે, અને પ્રત્યેક ધર્મ અથવા ભતિના સર્વ હિન્દીઓને કહે છે કે સકોચ રાષ્ટ્રવાદિના તેમને નોહાની સહાય આપવી અને આ સબધમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના પોતાના દુષ્ણી દેશબદ્ધઓની જરૂર અને કસોટીની ધડીએ ૧ રૂપ,૦૦૦ ની ઉદાર રકમ રાખાર ને તાતાએ ને દેશપ્રેમની લાભીઓથી પ્રેરાધને આપી છે, તેની કોંગ્રેસ હૃદય કરાર ખુલે છે.

આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને અભીર આજ્ઞા કરે છે કે, જ્યાં સુધી દક્ષિણ આફ્રિકાના સુનીય નના અધિભરીઓ પોતે ને સ્વાર્થ અને એક પક્ષીય રાજ્યનીતિ ભહેર કરે છે અને તેનો અમલ કરે છે તેને વળગી રહે અને સામ્રાજ્યના નામરિત તરીકે નામદાર સમ્રાટની હિન્દી પ્રભુને તેમના ન્યાયી હક્કોની ના પાડવાનો તેમનો દુરામલ્લ આક્રમ રાખે ત્યાં સુધી તે સુનીયનના કોઈ પણ વિષાગોને માટે ગીરમીગયા હિન્દી મનુરો ? કાળી અદાપવાની અને ત્યાંના

અધિભરીઓ હિન્દી હિતો તરફ નેતુ વર્તન ચલાવે છે તેવું વર્તન તેમની તરફ ચલાવવાની આવશ્યકતા છે.

માન ગોરા લોકોની વસાયતોને માટે અવિકસિત જમીનના વિશાળ ભાગો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના સ્વાજન્ય ભાગવાના સ્થાનોના પોતાના જ હાથમાં રહેવા દેવાની તરફેણમાં જોખમદાર મુલ્સદ્દીઓના ઉદ્દગારની સામે આ કોંગ્રેસ અણુઅણુ દર્શાવે છે અને એમ બતાવી આપવાની પોતાની ફરજ સમજે છે કે, જ્યારે એશિયામાં તેનાથી વિરુદ્ધ-પ્રવૃત્તિ દ્વારની રાજ્ય નીતિનો ઉદ્દેશ આપવામાં આવે છે અને તેનો અમલ કરવામાં આવે છે ત્યારે બ્રિટિશ તાલનની સકળ એશિયાવાસી પ્રભુ સામે એ પ્રદેશમાં બારણું બંધ કરવાની અને સપૂર્ણ બ્રિટિશ નાગરિજ્ઞતાના હક્કો આપવાની ના પાડવાની તાલ્યનીતિ સામ્રાજ્યને માટે ગભીર હાનિથી ભરેલી છે અને તે નેટી અધાર્મિક છે, તેટલી જ હતાપણુવિહોણી છે.

કમન

૧૦ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, એકપક્ષીય અને કસોટી નહિ કરવામાં આવેલી હકીકત પર આધાર રાખીને લેવાયલા સરકારી કાર્યમાં અન્યાયનું ગભીર જોખમ છે, અને દેશની ધારા પોથીમા બાળજી રીતે મનાઈ કરવાને તથા સભ કરવાને માટે બીજા કાયદા પૂરતા છે તે જોતા દેશવટા વિષેના ભૂના રેગુલેશનો રફ કરવાનો આ કોંગ્રેસ સરકારને આમલ કરે છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, ગયે વર્ષે બગાડમાથી નેમને દેશવટો આપવામાં આવેલો હોય તેમને વિશેષ બધનમાં રાખ્યા વિના સુત કરવા, અથવા તે તેમની સામે ને આરોપો ઠોર અને નેમને રાખાવ્યા વિના સભ કરવામાં આવી હોય તે આરોપો સામે બચાવ કરવાની તક આપવી.

લક્ષ્મીવિષયક

૧૧ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ઉચ્ચતર લક્ષ્મી કારખાંદિઓમાં દેશના બાગોનો બહુ ભાર ચાલુ રાખવામાં આવેલો છે તેની સામે આ કોંગ્રેસ અણુઅણુ દર્શાવે છે, અને એવી કારખાંદિઓ પ્રેમો માટે ખુલ્લી મુકવી જોઈને એમ કહેવું

મૂલના કરે છે કે, લક્ષ્મી કોંગ્રેસે સ્થાપવી, જ્યાં લક્ષ્મીમાં નામગર સમગ્રના કમીસનના હોદ્દાને માટે યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવાને માટે આવશ્યક ટાકીમ હિન્દીઓ મેળવે. [જુલો ૧૬ (ખ)]

જર્મીન વિવેના કાયદા.

૧૨. કસબ કરવામાં આવે છે કે, ખંભામાં અને અન્ય પ્રાંતના મોટા વિભાગોમાં જર્મીન નેચાણ અને એવા ખીલ કાયદાઓના અમલથી બહાર અસંતોષ થયા છે તે જોઈ આ કોંગ્રેસના અધિપતિ છે કે, જે પ્રાંતોમાં જર્મીનનો નીકાલ કરવાનો અટકાવ કરનારા કાયદાઓનો અમલ થયો હોય તે પ્રાંતોમાં એવા કાયદાઓની રાખવાની અને કાયદાની સંપૂર્ણ અને વિમતવાર તપાસ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે; અને સરકારને આમલ કરે છે કે, એ કાયદાથી ખેતીવાડીના હિતોને અને તેનાથી જે વર્ગને ફાયદો કરવાનો ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો હતો તેમને ખરેખર ફાયદો થયો છે કે નહિ ? અને ખેતીવાડીના ઉદ્યોગના વિકાસ અને ભાવિને નુકસાન કરે અને પ્રાંતના અધિક ભાગ વર્ગ અથવા વિભાગમાં અસંતોષ ઉપજાવે એવી વિલક્ષણતાઓ, હાકમારીઓ અને હકકની ઉલ્લંઘના તેણે ઉત્પન્ન કરી છે કે નહિ ? તે નક્કી કરવાને માટે તપાસ કરવાને અધિકારીઓનું અને ખાન-અધિકારી હિન્દી પ્રતિનિધિઓનું મિશ્ર કમીસન નીમવું.

નહેર નોકરી

૧૩. કસબ કરવામાં આવે છે કે, (ક) ૧૮૫૮ ના હંદોમાં દેશની નહેર નોકરીમાં હિન્દી પ્રાંતને ઉચ્ચતર જગ્યાઓ આપવામાં કોમ કોમના ભેદો નહ કરવાની જે સમજૂતી દર્શાવવામાં આવી હતી, અને ત્યાં વર્ષના નામદાર સમાદાના સંદેશમાં તેનું સમર્થન કરવામાં આવ્યું હતું, તેનો અમલ કરવાને માટે હિન્દી પ્રધાન અને વાઇસરોયે કૃપા કરીને ઉલ્લાસ જલુ વર્ષોમાં જે પ્રયત્નો કર્યા છે તે પ્રયત્નો આ કોંગ્રેસ કૃતજ્ઞતા પૂર્વક સ્વીકારે છે.

તથાપિ આ કોંગ્રેસના સજ્જત અધિપતિ છે કે, આ સમજૂતીને અસરકારક રીતે અમલ કરવાને ૨ જુલાઈ ૧૮૬૩ ના દિવાને આમના કસબનો અગ્ર કરવો જોઈએ, અને ફક્ત ઉર્વા-

ડમાં લેવામાં આવતી સર્વ પરીક્ષાઓ એક સાથે હિન્દીમાં અને ઉર્વામાં લેવાવી જોઈએ, અને નહેર નોકરીની ઉચ્ચતર શાખાઓમાં મધ્યમ નીમણુંકો હિન્દીમાં કરવામાં આવે છે તે સર્વ ફક્ત હરીફાઈની પરીક્ષાથી કરવી જોઈએ.

(ખ) (૧) યોગ્ય મેડીકલ પુરેવા ઇન્ડિઅન મેડીકલ સર્વિસના ન હોય તેમને સ્વીકૃત મેડીકલ સર્વિસની ઉચ્ચ જગ્યાઓ પર નીમવાના હિન્દી પ્રધાનના ખરીદા માટે આ કોંગ્રેસ તેના આભાર માને છે (૨) નહેર પ્રાંતના, મેડીકલ સર્વિસ અને ધ માના હિતને માટે તેમજ ખર્ચમાં કરકસર કરવાને માટે પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થયે આ કોંગ્રેસ કહે છે કે, હિન્દી લક્ષ્મી મેડીકલ સર્વિસથી સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હિન્દી સ્વીકૃત મેડીકલ સર્વિસની અગ્ર સ્થાપના કરવી

ખેરાકની ચીજોના ઉચ્ચ ભાવો.

૧૪ કસબ કરવામાં આવે છે કે આ કોંગ્રેસના અધિપતિ છે કે, ત્યાં કેટલાક વર્ષોમાં ખેરાકની ચીજોના ઉચ્ચ ભાવો જોતા અને તેથી ખાસ કરીને મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગોને વેકની પડતી હાડમારીઓ જોતા, તે અનિષ્ટ કેટલાક પ્રમુખો અને કયા ઉપાયોથી દૂર થઈ શકે અથવા તેની અસરો ઓછામાં ઓછી થઈ શકે તે નક્કી કરવાને માટે એવા ઉચ્ચ ભાવોનાં કારણોની તપાસ ચાલુ રીતે રચાયવા કમીસન દ્વારા સરકારે કરવી જોઈએ.

સ્વદેશી.

૧૫ કસબ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી હીવચાલને અત્યંત આંતરજાણુ-પૂર્વક અનુમોદન આપે છે, અને દેશમાં વિકાસની સાક્ષ્ય એવા ઉદ્યોગોના વિકાસને ઉત્તેજન આપવાને માટે જલ્દી અને આજી પ્રયત્નો કરીને તેની ફીતેલને મટિ પરિચય કાઢવાની, અને યોગ્ય ભાગ આપીને પણ આચાર ચલની ચીજો દરતા જ્યાં જ્યાં વ્યવહારિક હોય ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને હિન્દી જનાવનારાઓના પ્રયત્નોને ઉત્તેજવાની દેશની પ્રત્યે આજ્ઞા કરે છે.

કેળવણી.

૧૬ કસબ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના અધિપતિ છે કે,

(ક) સમગ્ર દેશમાં પ્રાથમિક કેળવણી તરફથી મફત કરવામાં કમરાઃ ફરજિયાત કરવાનાં,

(ખ) માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર. કેળવણીને વધારે મોટી નાણાંની રકમો આપવાના (સર્વ) પછાત વર્ગોને કેળવવાને આવરણ લાગે ત્યાં ખાસ ભેતેજન આપીને)

(ગ) સ્થાનિક આવરણકર્તાઓ ધ્યાનમાં રાખીને શિવન શિવન પ્રાંતોમાં ઔદ્યોગિક અને પારિભાષિક કેળવણી આપવાની પૂરતી સગવડ કરવાનાં, અને

(ઘ) આ દેશમાં કેળવણીની રજ્યનીતિ અને પૂર્ણિતિ ધડવામાં હિન્દી નહેર અભિપ્રાયના અમલથીને અસરકારક અવાજ આપવાનાં, ખગલા સરકારે શીખ ભરવાં જોઈએ.

આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે દેશમાં શિવન શિવન માનેની પરિસ્થિતિને સામુદાય સાહિત્યવિષયક, વૈજ્ઞાનિક, પારિભાષિક અને ઔદ્યોગિક કેળવણીની સ્વતંત્ર પૂર્ણિતિ પોતાની યોગે રચીને સરકારનાં વર્તમાન સંસ્થાઓ અને મયનેમાં પૂરવણી કરવાને પ્રત્ય સમગ્ર દેશની મુલ્યે ગંભીરતાપૂર્વક ઉપાડી લેવાને સમય આવી પહેાંચ્યો છે.

ન્યાયી અને કારિજારી ફરજોનો વિભાગ

૧૭. ઠરાવ કરવામાં આવે (ક) કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની બેઠની સાગણીની નોંધ લેતે કે, સરકારે આરાઓ આપી હતી કે, કારિજારી અને ન્યાયી ફરજોને નક્કી નક્કી પાડવામાં આવ્યો, તથાપિ તે દિશામાં અસરકારક પગલાં ભરવામાં આવ્યાં નથી, અને આ કોંગ્રેસ પૂર્વ-આમી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને વિનાવિલ્લ જે બંને ફરજોને સંપૂર્ણ નક્કી પાડવા હશે છે.

(ખ) આ કોંગ્રેસ પહેલાંની કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને હશે છે, કે, દેશના સર્વ ભાગોમાં ન્યુટ્રીશય સર્વિસની ન્યાઓ મુખ્યત્વે કાયદાના મધ્યમાથી પૂરવી

કાયમની જમાબંદી.

૧૮. ઠરાવ કરવામાં આવે (ક) કે, પહેલાની

કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ હશે, છે કે:

(ક) જમીન વિશેની રાજ્યની માગણીની બ્યાજબી અને ચોક્કસ મર્યાદા, અને કાયમની જમાબંદી અથવા હુકમ મુદતમાં ફરી ફરી જમાબંદી ને પ્રાંતોમાં કરવામાં આવે છે ત્યાં કમમાં કમ સાઠ વર્ષની મુદતી જમાબંદી એજ આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર બેઠતોની વર્તમાન અસંતોષકારક આર્થિક સ્થિતિ મુધારવાનાં એકવાં સાધનો છે, અને

(ખ) દર વર્ષે વધતા જતા લોકરી ખર્ચમાં ઘટાડો ને ખર્ચ દેશની લગભગ એક દલીયંસ આવક જેટલો નાંધ છે, અને તેથી લોકોપયોગી ધણાં કાર્યોને માટે, ખાસ કરીને કેળવણી અને આરોગ્યને માટે (જેમને હજી નાણાંનો ધણી તંગી વેઠવી પડે છે) કાનલ પડેલી રકમનો ધણો બોટો લાગ જાડી હશે છે.

વાચન્ય સરહદ માંત.

૨૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, વાચન્ય સરહદ પ્રાંતની પ્રત્ય હમણા ને રાજ્યતંત્ર હેઠળ છે, તેથી તેમનામાં ગંભીર અસંતોષ ફેલાયલો હોવાથી આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકારને ગંભીરતાપૂર્વક હશે છે કે, તેમની ફર્યાદોની નહેર રીતે તપાસ કરવી અને પંતમની પ્રત્ય સાથે સરખામણીમાં તેમને ને ગેરલાભો વેઠવા પડતા હોય તેમના ઉપાયો યોજવાને પગલાં ભરવા.

આમાન્ય.

૨૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આપતા વર્ષને માટે રા. ડી. ઇ. વાચ્છા અને રા. દાઇ અબાઇ ખરેને જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે.

૨૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, નાતાલ પછી ૧૯૧૦ માં હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની આમામી સત્તા અલ્લાહાબાદમાં ભરવી.

પચીસમું પ્રકરણ.

પચીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

પચીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ અલ્હાબાદમાં ૧૯૧૦ ની ૨૬, ૨૭, ૨૮, અને ૨૯ મી દિનેઓરે મળી. કોંગ્રેસનો મહત્ત્વ કોટની સામેની જમીન પર થયો હતવામાં આવ્યો હતો, તેની રચના એવી સુર કરવામાં આવી હતી કે, તેની પચીસ માન્યતા હતી અને પચીસ ખાસ હતા, પ્રત્યેક દ્વાર પર એક એક પ્રમુખની છબી હતી ૬૩૬ પ્રતિનિધિઓ જે હાજરી આપી હતી અને લગભગ ૪,૦૦૦ પ્રેક્ષકો દાર્જિલીંગમાં હતા.

લેવા આવ્યા હતા	
પ્રતિનિધિઓ	નીચે
પ્રમાણે હતા	
મદ્રાસ	૧૨૧
મુમબઈ (૮૦)	
સિંધ (૫૮)	૧૩૮
બંગાળ	૮૫
સહુકર પ્રાંતો	૨૦૨
પંજાબ	૨૭
મધ્ય પ્રાંતો	૧૬
વરાહ	૮
બિહાર	૩૯

અર વિલિયમ વેડરબર્ન
પચીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

આવ્યા હતા તેથી દરેકનું ધ્યક્ષી મુદ્દાઓ દ્વાર કરવાની આગાહી તે કોંગ્રેસમાં આવ્યા હતા સ્વાગત સમાના પ્રમુખ તરીકે આન પંડિત સુદાસાય પ્રમુખ અને પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો, અને તે કહી શકાય કે દિવાની અને હકમરી અધિકારીઓ, ઉમરે અવરજી બચસ્યા કરવામાં સત્તાને સહાય આપી હતી. કોંગ્રેસના મેમ્બર્સ લ્હા રતભોની જોડની નોંધ લીધા પછી,

તેમજ સર વિલિયમ વેડરબર્નને આવકાર આપ્યો, હિન્દના કલ્યાણ માટેના તેમના અખંડ પરિશ્રમને લીધે તેમજ પ્રત્યેક હિન્દીને પ્રેમ મેળવે છે પછી નામદાર સ આટ સખત એડવર્ડના મૃત્યુ માટે શોક દર્શાવવામાં આવ્યો, નવીન સમ્રાટ પ્રતિ રાજ્યમંત્રિ દર્શાવવામાં આવી અને નવીન સમ્રાટ પોતાની સામ્રાજી ચઢ હિન્દની યુલ્લાસ લેશે એવું વચન આપણે હવે તેને માટે

અહીંયા ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે અહીંયા મધ્ય પ્રાંતોને અને વરાહને જોડેસ પ્ર રે ન્દા પાડવામાં આવ્યા છે, અને ચાલીઓ જાહેરાત આપણા જીવામાં આવતો નથી

સર વિલિયમ વેડરબર્નને પ્રમુખ તરીકે ચુગી માટેવામાં આવ્યા હતા અને એક તરફથી સુર તની પીડાથી લઈ ધ્યક્ષી અને ખીજ તરફથી કુટુંબી કરવામાં ધાર્મિક પ્રશ્ન દાખલ કરવાથી હિન્દુઓ અને મહોમિદનો વચ્ચે ખીસો મારવામાં

હકમા હર્ષ જુલાઓ વાયસરોય અને હિન્દી મધાન જલ્લાયા હતા, અને કેજરણીની દ્રાવા તરફ ન્યાયો અને હાસેખારી ફરજોના વિભાગ અને સચુક્ર પ્રતિભા કોંગ્રેસારી સમાની સ્થાપનાની આવશ્યકતા તરફ નવા વાયસરોય, લૉર્ડ હાર્ડીંગનું ધ્યાન ઘોઠાક વાક્યોમાં જોડવામાં આવ્યું સર વિલિયમ વેડરબર્ન હિન્દુઓ અને મહોમિદોની પરિષદ બરવાના હતા નોંધ લેવા જેવી વાત એ હતી કે, સચુક્ર પ્રાંતોના છલ્લા અને મ્યુનિસીપી

પક્ષ બેરોડામાં ગાંધીજી મતદાર મંડળો ન હતાં, જ્યાં બેરોડાના ૧૧૩ સભ્યોમાંથી સામાન્ય મતદાર મંડળે ૪૪૫ હિન્દુઓ અને ૧૮૯ મહોમેદનો સુધી કાઢ્યા હતા, અને મુનિસીપાલિટીઓમાં ૬૧૫ માં થી ૫૬૨ હિન્દુઓ હતા અને ૩૧૦ મહોમેદનો હતા, જે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે, જે પ્રાંતમાં મુસ્લીમ પ્રભુ રહ્યો એક સમતારા છે ત્યાં પણ હિન્દુઓએ મોટી સંખ્યામાં તેમને મતો આપ્યા હતા સરલેન લુએટ કહ્યું હતું કે, સુરેષીઓમાં ધાર્મિક ભેદો દાખલ કરીને તેમના મિત્રતાના સંબંધોમાં પ્રત્યવાય નાખવો એ અત્યંત શોચનીય છે.

પા. છુ. મુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ દરખાસ્ત સુધી કે સર વિલિયમ વેડરબર્ને પ્રમુખપદ લેવું, અને તેમણે હોર્ડાઇથી ભરિવાર પૂર્વક હિન્દની દરેલી રોવાઓની કૃતજ્ઞતા પૂર્વક રજૂતિ કરી દરખાસ્તને શ્રી. ડી. ઇ. વાચાએ અનુમેદન આપ્યું, માન. રાવ બહાદુર આર. બેન. મુદોલકર, મન. શ્રી. રાવ બહાદુર આર. બેન. મુદોલકર, માન. સાલા હરજીસનલાલ રા. મુસલ્હાન અને માન. પડિત મદન મોહન માલવીયે વિરોધ અનુમેદન આપ્યું, અને ઉત્સાહ પૂર્વક તાલીઓ વચ્ચે તેમણે પ્રમુખપદ લીધું.

પ્રમુખે પ્રારંભમાં હિન્દના ઉત્થાનના વર્ણન વિષે પોતાનો વિશ્વાસ દર્શાવ્યો, “હિન્દુ સુખી થવાને યોગ્ય છે, થોડા સમય ઉપર દાખલ કરવામાં આવેલા સુધારાઓમાં આશા રાખવાનું આપણને કારણ છે, અને એને પરિણામે શાંતિ અને સહકાર થવા લાગ્યો” પ્રમુખે ભેદો (૧) સુધારાપત્રનું અધિકારીઓ અને કેળવણીના હિન્દીઓ વચ્ચે, (૨) હિન્દુઓ અને મહોમેદનો વચ્ચે, અને (૩) નિનીતો અને હદાઓ વચ્ચે છે. ત્યાર પછી તેમણે અનુક્રમે વિવેચન કર્યું, અને “અપરાધોની શોધમાં વિવેક રાખ્યા વિના ધરોની હડતી લેવી, હામ ચલાવવું અને બીજી રીતો ગ્રહણ કરવી” એ તિરસ્કરણીય છે, ત્યાર પછી (૨) અને (૩) હેઠળ સુસંધ રાખવાનો તેમણે આગ્રહ કર્યો

પછી પ્રમુખે કોમેન્ટો નીચે પ્રમાણે વર્ગ પાઠ્યાં (૧) હિન્દમાં મંડાનાત્મક કાર્ય, બુદ્ધિ અભિપ્રાયને કેળવવો, અને તેને સંધર્ષ બનાવવો;

(૨) સરકારને વિનંતિઓ કરવી; અને (૩) હજારોમાં પ્રચાર કરવો. ઉત્તરી બાળક વિષે તેમણે મજબૂત આગ્રહ કર્યો. સ્વાસ્થ્યનો નવીન ભરસો સારો છે, પરંતુ તેથી અન્ય દેશોની પ્રભુને તિરસ્કાર આપવો ન લેઈએ તે હિન્દના અગ્રણીઓ બ્રિટિશ પ્રભુની સાથે મળીને કાર્ય કરવો તે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના આશ્રય હેઠળ “યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ ઇન્ડિયા” ને આવતા લખાણો સમય નહિ લય

શ્રી. ડી. ઇ. વાચાએ શ્રી. દાદાભાઈ નવરોજી, ડૉ. રાસબિહારી ઘોષ અને બીજાઓના તાર વાચ્યા, અને વિષય નિર્ણાયક સભામાં પોતાના પ્રતિનિધિઓ સુધી કાઢવાની શ્રી. ડી. એ બુદ્ધિને કોમેન્ટ પ્રતિનિધિઓને વિનંતિ કરી.

બીજા દિવસે પ્રારંભમાં પ્રમુખસ્થાનેથી પ્રમુખે પ્રથમ તથા કરાવ રજૂ કર્યા પહેલાં કરાવ નરેશ સરવત્ર કોલવર્ડના મુખ્ય માટે જોડો શોક દર્શાવનાર હતા ઉભા થઈને મોનપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવ્યો. બીજા કરાવમાં નરપતિ પંચમ જ્યોત્સના પ્રતિ કોમેન્ટની રાજ્યશક્તિ બતાવવામાં આવી, અને સમ્રાટ અને સામ્રાજી હિન્દની સુવાસને આપવાનાં તે વાતને વધાવી લીધી અને તાલીઓની અર્જનાપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવ્યો. ત્રીજા કરાવમાં નવા વાયસરોય લોર્ડ હોર્ડોજને આપવાઈ આપવામાં આવ્યો, અને કોમેન્ટ તરફથી તેમને આપવાનું માનપત્ર થઈ કાઢવાની એક કમિટી નીમવામાં આવી, અને તે માનપત્ર આપવાને તેમની સમક્ષ જનાર પ્રતિનિધિ મંડળનાં નામે દર્શાવવામાં આવ્યાં સર વિલિયમ વેડરબર્ને કહ્યું કે, “એક વાચસરોય મિત્રતાપૂર્વક અમત સ્વીકાર કરીને કોમેન્ટને આપવાર આવે” એ સમય પ્રથમ આવ્યો છે, અગ્રે ઉમેરીશું કે હિન્દી લાગણી તરફ લોર્ડ હોર્ડોજે ને કાર્યો વડે પોતાની સહાનુભૂતિ દર્શાવી હતી, તેમણે એ પ્રથમ હતું. કરાવ સર્વાનુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

વાચસરોયની કારિબારી સભામાં કાયદાના સભ્યની જગ્યાએ અ. બેન. બેરીસ્ટરને નીમવામાં આવે છે તે વિષે ચાલો કૃત્તવ્ય હતા, જેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે, એડવોકેટો અને વજીરો પણ

એ નીમણું'ને માટે ધોળા ચલુચા નેહએ. માન રા. એસ. સિંહાએ તે રજુ કરવાં નજીબુ' કે, પસંદગીનું ક્ષેત્ર સંકુચિત કરવામાં ડહાપણ નથી, અને હજી' કે, ડૉ. સસગિદારી ધોળ વધીલ છે, અને ખરેખર ધોળતામાં એરીસ્ટરથી ઉતરે એવા નથી રાવ બહાદુર બી. એન. રામાંએ અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, વિખ્યાત વધીલોએ મદ્રાસમાં વધીવાતના ધંધાને સોભાવે છે. કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સંસ્થાનામાં હિન્દીઓ વિષેનો કરાવ પાંચમો રજુ કરવાની આજ્ઞા એકત્ર કરીથી રા. જી. એ. નેટસનને કરવામાં આવી, અને તેમણે કહ્યું કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં હિન્દીઓનાં કુખ્યાનું ખરેખર સર્વને જ્ઞાન છે. મિટિસ સરકારની ફરજ છે કે, પોતાની પ્રભુત્વ સંરક્ષણ કરે, અને સત્યાગ્રહીઓનાં શૈશ્યની પ્રશંસા કરી. રા. મલિ-લાલ ડૉહરે અનુમોદન આપ્યું, અને મોરીરજ સમા હિન્દીઓએ મેઢેવા જીંદગીની કથા કહી. રા. રજીન'દન પ્રસારે અને રા. દેવીપ્રસાદે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

સ્વદેશી હાલવાયને અનુમોદન આપનારો છઠો કરાવ રા. સી વાય ચિંતામણીએ રજુ કર્યો, અને તેમણે કહ્યું કે, પોતાના દેશની ચીજો વાપરીને સ્વદેશી ઉદ્યોગોને સહાય આપવાની કેળવણીઓની ફરજ છે. પરદેશી ચીજોની આવક વધી છે, અને રાખેલાં પણ પરદેશીમાંથી આણવામાં આવે છે, સ્વદેશી બંડાર શુદ્ધ સ્થાપીને સ્વદેશી માલની ખરીદી સરળ કરવી નેહએ, કેમકે, રા. રાનડે-એ હજીં હજીં તેમ દિવંદને " ઉગ્રાદને એક બગીચો ગણવ મા આવે છે એમાં કચી કાચી જલુરો મિટિસ એન્ટા મિટિસ વહાણોમાં ભરે છે, મિટિસ બુદ્ધિ અને મુક્તિથી તે તૈયાર બને છે અને પોતાના મિટિસ એન્ટા મારગે પોતપોતાની હિન્દમાંની મિટિસ પેઢીઓમાં મિટિસ બ્યાપારીઓ તેમની હિન્દમાં પાછી નિકાસ કરે છે "

બાજુ છતેન્દ્રનાથ એનરજીએ અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે પ્રત્યેક ભોજ સ્વદેશી માલ વાપરેલાં નેહએ. રા. દ્વરકાનાથ, રા. ડી. વી.

કૃષ્ણરાવ, બાજુ સચીન્દ્રપ્રસાદ બસુ અને રા. લોકમલ ચેલારાયે તેને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાજુ એજેન્દ્રનાથ મુકરજીએ સાતમો કરાવ બ્યાપી અને કારોબારી કરીને ભૂરી પાડવા વિષે અને જ્યુડીશલ સર્વિસમાં કાયદાના ધંધાદારી-ઓની નીમણુંક કરવા વિષે રજુ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, ૧૮૬૩ ના પોલીસ કમીશને તે ફરજે ભૂરી પાડવાની ભવામણ કરી હતી, અને લોડિંગ હાલ્ડાઉસ અને બીલોએ ૧૮૮૬ માં એક અરજ કરી હતી; લોર્ડ હર્ડને પોતાના બાર મુખધારીઓમાં તેનો સમાવેશ કર્યો હતો અને લોર્ડ મોર્લેએ તેને ૧૯૦૮ માં બાકાતી આપી છે. તથાપિ અસરકારક પગલાં બરવામાં આવ્યાં નથી. માન. રા. ધનકિશોરે અનુમોદન આપતાં પોતાનો છત્રવામાં બનેલી એક વાત કહી એ, મહંત મંદિરમાં ઘડંજી વગાડેના હોય, અને તેથી મેજસ્ટ્રેટને ચીડ ચઢી; તેથી તેણે પોતાના સીપાર્થ પાસે ફર્યાદ કરાવી, મુકરજીએ તેની પાસે આવ્યો, એટલે તેણે મહંતને ભપકાથી કરાવ્યો, અને હંડ કર્યો અને તે હંડને કેટલોક ભાગ પેલા સીપાર્થને પણ આપ્યો.

રા. સી. પી. રામસ્વામી ઐયરે કહ્યું કે, મિટિસ રાજ્યમાં એ વિષય પર ભાષણ કરવાની આવરણતા હોવી ન નેહએ, કેમકે પોતાના કાયદાઓના વળીવટમાં કારોબારી અધિગ્રંથીઓ માણું ન મારે તેને માટે મિટિસો સહેવં ખાસ કાળજી રાખે છે. કલેક્ટર કાયદાને માટે અને બ્યવસ્થાને માટે જવાબદાર છે, અને તેણે ન્યાય પણ આપેલાં નેહએ એવા વિધાન વિના મિટિસ તાલ હેકય આના મુખધારીનો પક્ષ કરવાની આવરણતા હોય નહિ. બીલ ભાગેને માટે મારે ફક્ત એટલું જ કહેવું નેહએ કે, ન્યાયાધીશ (જ્જ) ની જગ્યા પરવામાં બીજાક વાલીમ આવરણક નથી એમ ધારવામાં આવતું દેખાય છે. તાલીમ વિના કોઈ પણ ડૉન્ટરને પોતાનો ધધા કરવા દેવામાં આવતો નથી, અને તાલીમ વિના કોઈ એન્ટ્રી કરેને એન્ટા સોંપવામાં આવતું નથી, પગલું " ન્યાય આપવામાં એ આવરણક વાત એ છે કે કાયદાના સિદ્ધાંતો વિષે

કાંઈપણ જ્ઞાન મેળવવાની આવરણતા નથી. ”
કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

સંયુક્ત પ્રાંતો અને પંજાબને મટિ કોરોબારી સભાઓની માગણી કરનારા આઠમા કરાવ સાથે ખીલ દિવસના કાર્યની સમાપ્તિ થઈ. પંડિત ગોહર્ણનાથ મિશ્રે તે રજુ કર્યો, તેમણે એ સભાઓની સ્થાપનાનો ઇતિહાસ સંક્ષેપમાં કહ્યો; લૉર્ડ મોર્લીના હિન્દી સભાઓના ખરડામાં એક કલમ નાખવામાં આવી હતી કે, મોટા પ્રાંતોમાં કોરોબારી સભાઓ સ્થાપવી, પરંતુ જો કે દિવાને આમમાં ખરડો પસાર થયો તથાપિ જ્યારે તે ઉમરાવો સમક્ષ આવ્યો ત્યારે લૉર્ડ કર્ઝન અને લૉર્ડ મેંટગોનેસ ખરડાની કાપકૃપ કરવામાં સફળ થયા હતા. મજબૂત વંધા ઉઠાવવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ હંમેશાની જેમ તે તરફ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું ન હતું. શ. પી. એલ. રાજપાલે જીરસાદાર ભાષણ આપીને અનુમોદન આપ્યું, કરાવ પસાર થયો અને કોંગ્રેસ ગૃહસ્થી રહી.

ત્રીજા દિવસે કોંગ્રેસ પાછી મળતાં સ્થાનિક સ્વરાજ્ય વિષે ડૉ. ગોરે નવમેા કરાવ રજુ કર્યો. જ્યારે ૧૮૮૨ માં લૉર્ડ રીચને સ્થાનિક સ્વરાજ્યની યોજના આકારી હતી ત્યારે સર્વ એમ ધારતા કે, સ્થાનિક કોરોબારીના વહીવટમાં પ્રભુને અસરકારક અધિકાર આપવામાં આવશે, પરંતુ જ્યારે તે ગયા ત્યારે પ્રતિક્રિયા થઈ; અધિકારી પ્રમુખો, કલેક્ટરો અને તહસીલદારોને હલ્લા અને ઘાલુકા પોર્ડોમાં નીમવામાં આવ્યા અને તેમણે સર્વ સત્તા હાથ લીધી. ડીસેન્ડ્રાપીટેસન (સત્તાની વહેંચણી-કરનાર) કમીશન નીમવામાં આવ્યું, ત્યાં સુધી વસ્તુત્રિય વધારે ખરાબ થતી ચાલી. કોંગ્રેસ માગણી કરે કે આખા પચાસતથી માંડીને સર્વ સ્થાનિક સંસ્થાઓના સભ્યો પુરતાવા લેઈએ અને સર્વ પ્રમુખો અને રોકેટરીઓ પુરતાવા લેઈએ.

શ. માન. શ. ઇ. શાપરસને અનુમોદન આપ્યું, અને બીન-અધિકારી પ્રમુખોની મુદ્દણી વિષે બાર મુકયો. કહેવામાં આવે છે તે પ્રમાણે એ “પ્રાણુદીને મુદ્દો” નથી, અને તીન રાજ પ્રદારથી ખરેખરી ફરિયાદો દૂર થી નથી. રાજ્ય પ્રમુખોમાં “હિંદી

વાત” છે નહિ, અને આપણી પર રાજ્યદ્રોહનો આરોપ મુકનામાં કાંઈ લાભ નથી. “જ્યારે સ્થાપિત સરકાર અને તેની પ્રતિ વચ્ચે કલહ થાય છે ત્યારે સામાન્યતઃ સરકારનો દોષ ગણવામાં આવે છે.” એક મહાપુરુષે કહ્યું કે, “જ્યારે એક પ્રભુને નિત્યનિત્ય છતવાની હોય છે ત્યારે તેનીપર રાજ્ય ચલાવાતું નથી,” અને જો બંધાલીઓને આવા ચાલુ પ્રકારે દમવા પડે છે ત્યારે બંધાલીઓપર મુસલ્માન ચાલતું નથી. ઇશ્વરને પ્રાર્થાએ જાએ કે લૉર્ડ હાર્ડીન નવા યુગનો પ્રારંભ કરે. [પ્રાર્થના સફળ થઈ.] દિવાન બહાદુર સી. કૃષ્ણાકર મેનોને અનુમોદન આપ્યું, અને શ. નિખારજીયંદદાસ ગુપ્તાએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું. તેમણે કહ્યું કે હવે બંધાલને આર્તનાદ સંભળાતો નથી, કેમકે દમનના કાયદાઓથી પ્રભાવ મુખ બંધ કરવામાં આવ્યા છે; તે બંધન દૂર કરો, અને પોકાર પુનઃ સંભળારો. કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

અગ્રીઆરમાં કરાવમાં મેડીકલ સર્વોસમાં હિન્દીઓની નુદી ફરિયાદો હતી; તે સર ભાલચંદ્ર કૃષ્ણાએ રજુ કર્યો, ડૉ. રજુલવસિંધે અનુમોદન આપ્યું, ડૉ. એચ. ડી. પટેલે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાણુ જી. ચૌધરીએ બારમેા કરાવ રજુ કર્યો, જેમાં પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી કે રાજ્યદ્રોહી સભાઓના કાયદાની મુલત પરી થાય ત્યારે તેને ફરીથી ઘડવો જોઈએ નહિ અને છાપખાનાનો કાયદો એકદમ દૂર કરવો જોઈએ. “ નહેરુ સભાઓ અને નહેરુ ભાષણો ભૂતકાળની થીલે બનતાં નથી છે. આ પ્રમાણે નહેરુ અભિપ્રાયને પ્રકટ થતો દાખી દેતામાં પ્રથમ પંક્તિના દમનના પગલા બરાબ છે.”

“ બ્રિટિશ સરકારે છાપખાનાની સ્વતંત્રતામાં કાપકૃપ કરી છે એટલું જ નહિ પરંતુ નવીન છાપખાનાની સ્થાપનામાં અંતરાયમૂલક યાવ એવો કાંવરો ઘડ્યો છે અને એ પ્રમાણે આ અસાધ્ય સ્થિતિમાં આડકતરી રીતે જ્ઞાનનો પ્રચાર આટલો થયો છે, એ બ્રિટિશ સરકારને લગભરપદ અને અને ફૂલુ ફૂલુ છે.....આ દેશમાં રાજ્યદ્રોહનો કારણ જોઈએ તેરથી વિધિરૂપાક છે. નીમવો

કોઈપણ પ્રકારે વિશેષ આગળ વધે તો આપણી સર્વ સ્વતંત્રતાઓ—અધિકાર, અંગત અને સામુદાયિક—નો અંત આવી જશે.”

રા. એ. એસ. કૃષ્ણરાવે અનુમોદન આપ્યું, અને યાતાવી આપ્યું કે, કોઈ પ્રદટકર્તાએ કાંઈ શુદ્ધો-કર્યો હોય તેની પૂર્વે તેની પાસેથી જમીનગીરી માગીને તેનો શુદ્ધો પ્રથમથી માની લેવામાં આવ્યાય છે. રા. દ્વારદાસે અનુમોદન આપતા કહ્યું કે, એ કાયદાઓએ હિન્દના જલ્દેર જીવનને પક્ષાપાત કર્યો છે. કોઈપણ જલ્દેર હીલ-ચાલમા જોડાતા લોકો બધા પામે છે. છુપી પોલીસનો “પ્રત્નને ખરેખરો વચ છે,” કેમકે “આપણા જલ્દેર પુરવો ઉપર છુપી પોલીસનાં માથાસોડું થઈ હંમેશાં ફરતું રહે છે.” રા. યુસુફ હસને પણ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કશા પસાર થયો.

પ્રાથમિક કેળવણી વિષે કશાવ તોરમો રા. બી. બી. જોગીઆ પાંત્રકુએ રજૂ કર્યો, રા. ગણપતિ કૃષ્ણ ચિતલેએ અનુમોદન આપ્યું, પડિત હાલનાય કંઈએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કશાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ખર્ચની તપાસ કરવાને કમીશન નીમવાની માગણી કરતો કશાવ ચૌદમો રા. જિન. એમ. સમર્થે રજૂ કર્યો. રા. એન. એ. દ્રવિડે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંદરમો કરવા ધારાસભાઓના કાનુને વિષે હતો, અને ડો. સતીશચંદ્ર બેનરજીએ કહ્યું કે, કાનુનેએ સુધારાની યોજનાને ધિનલિન્ય કરી નાખી છે, અને તેથી તીવ્ર નિરાશા થયે છે. ડૉ. તેજ બહાદુર સમુએ અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે તે કાનુનેએ કમમાં કમ સર્વ દામો તરફ સમદષ્ટિ રાખવી જોઈએ રાય બહાદુર એમ. આદિનારાયણ આચાર્ય, અને માન. રા. હરચંદ્રાય નિરાનકારે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને નવ.ળ સાર્દિક અલીખાને પોતાના મુસ્લીમ બંધુઓને મનપ્રત નિર્દોષ કરી કે, એક સપ રાખો અને દેશાભિમાની બને, અને “નોક-રીએ માં અથવા ધારા સભાઓમાં અત્યુક દુષ્કા હાલોની ખાતર વિરોધ આશાવંત દિવસની વિરોધ મોટી આશાઓનો ભાગ ન આપો.”

રોષ ફ્રે અને રા. યુસુફ હસને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, પરંતુ પ્રતિનિધિત્વાના અયોગ્ય પ્રમાણની આગણી કરવામાં મુસ્લીમલીગની પ્રમાણિતતા નથી એમ રા. યુસુફ હસને કહેતાં પ્રમુખે તેમને અટકાવ્યા, અને બાકી સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ કહ્યું કે એ દીકા સાથે કાયેસને અને પોતાને કાંઈ સંબંધ નથી અને માતાએએ તાળીઓની ગર્જના કરી તેમને અનુમોદન આપ્યું. કશાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

એક મહત્ત્વે મુધારો મુકવાની ઇચ્છા દર્શાવી, પમુ તે તેણે અગાઉથી અંદર ચોકતાવેલો નહિ હોવાથી તેને નિયમ બહાર કશાવમાં આવ્યો.

સ્થાનિક સંસ્થાઓમાં કામી પ્રતિનિધિત્વ હાખ્ય કરવાની વિરૂદ્ધ સોળમો કશાવ માન. રા. એમ. જીન્ડાએ રજૂ કર્યો, જેમણે ફક્ત એટલું જ કહ્યું કે તેમાં મારા પોતાના વિચારો છે. માન. રા. મહારવ હાલે અનુમોદન આપ્યું, અને હિન્દુઓને અને મુસલમાનોને એક સંપ કરવાનો આગ્રહ કર્યો. રા. સેયદ હસન ઇમામે તેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

રા. જી. કે દેવધરે સત્તરમો કશાવ રજૂ કર્યો; નવા ધાર્મિક સમારંભોના પ્રસંગેએ તોફાનો થવાનો બધ હોય ત્યાં શાંતિ જળવહારી સભાએ સ્થાપવાની બલામણુ તેમાં કરવામાં આવી હતી. રા. રામકૃષ્ણ ગોએંકાએ અનુમોદન આપ્યું, અને કશાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી ત્રણ કશાવો પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યા; અઠારમો, અગ્રધાતો અને વરાડમાં મુધારાઓ વિષે; ડૉ. ગણીરામો પંજળના મુધારાઓ વિશે; વીસમો ઇગાડ અને હિન્દ વચ્ચે તારના ફરો ધરાડવાની ઇચ્છાનીયતા વિષે પછી કેમેસ મહાની રડી.

ગ્રાએ દિવસે હવ્યતર અને માધ્યમિક, ઓલોજિક અને પારિમાણિક કેમનણી વિષે કશાવ એકવીસમો મી. એ બી. ચેટ્ટાએ રજૂ કર્યો, રા. પુલીન ચંદ્રદાસે તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. દેવી પ્રસાદ શુક્લ, રા. વિ. આર. હીફીત, અને રા. રમાકાન્ત આલવીએ તેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. ત્યારપછી

બિંક સાથે પરીક્ષાઓ લેવા વિષે ઠરાવ પાવીસમેા;
 “ રગરીયો ” ઠરાવ નેવીસમેા; કેવળ
 રાન્ધીય કેદીઓ તરફ દયા બતાવવાની લૉર્ડ
 હાઈજન્ને વિનતિ કરતો ઠરાવ ચોવીસમેા; કોંગ્રેસના
 બંધારણમાં કેટલાક સુધારા સમ-હમિટીને
 આગામી કોંગ્રેસને રીપોર્ટ કરવા માટે સોંપવા
 વિષે ઠરાવ પચીસમેા; અને અખિલ-હિન્દની
 કોંગ્રેસ હમિટી વિષે ઠરાવ છવીસમેા પ્રેમુખે
 પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કર્યા.

બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ પછી સર વિલિયમ વેડરબર્ન, મી. એ. એ. લુમ્, સર હેન્રી કૉટન અને બ્રિટિશ કમિટિના સભ્યોનો આભાર માનવાનો ઠરાવ સત્તાવીસમે રજુ કર્યો અને રૂ. ૩૬,૦૦૦ ની માગણી કરી, અને તેજ સ્થળે અને સમયે રૂ. ૪૩,૦૦૦ મળ્યા અને ઠરાવ પણ પસાર થયો. પછી ટ્રાન્સવાલમાં હિન્દીઓ તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવવાનો અને મી. લુમ્ અને હિન્દના કાકા પ્રતિ રનેહ દર્શાવનાર સંદેશ, જનરલ સેક્રેટરીઓની પુનઃ નીમણૂક વિષે ઠરાવ અકાવીસમે, અને બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બસુના આમંત્રણથી કોંગ્રેસની આગામી સભા હલકામાં ભરવાનો ઠરાવ આગજૂતીસમે પ્રમુખે પ્રમુખે રૂંધાનેથી રજુ કર્યો, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યા.

પછી કેચિસ તરફથી પ્રમુખને આભાર
પ્રાપ્તવાનો કરાવ ત્રીસમો માન. શા. જી. ટે.
ગોખલેએ અતિ હતાકાર અને સુંદર ભાષણમાં
રજી કર્યા; પંડિત મોતીલાલ નેહરુએ તેને અત્ય-
ંત મોદન આપ્યું, અને તે વાલીઓની અગ્નિપૂર્વક
પેસાર કરવામાં આંખેા, માન. પંડિત સુંદરલાલ
સી. આઇ. ઇ. એ. પ્રમુખને હાર પહેરાવેા, અને
પ્રમુખે વળેને ઉત્તર આપ્યો તે સમયે મોતી
લાલેઓથી તેમને વધાવવામાં આંખેા.

ત્યાર પછી પચીસમી રાષ્ટ્રીય કોમિશનું વિસ-
ર્જન થયું.

કશવે.

સામ્રાજ્ય' મુદ્દા.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, અત્યંત દુષણી
જામનાર સમાજ સંગમ એકવર્ડના અધીનક રહે

અકાળ મૃત્યુને માટે આ કેમીસ પોતાને હંડો
 શોધ દર્શાવવા ઇચ્છે છે; હજ્ય હોદાઓ પર
 નીમણુકો કરવામાં કેમી બેઠો કાઢી નાખવાનાં
 લેવાયવાં પગલાં મટિ અને આ દેશની પ્રજાને
 પોતાના રાજ્ય કાર્યભારને પરિચય કરાવવાને
 માટે કરવામાં આવેલા સત્દર્શીર સુધારાના
 કાયદાઓને મટિ તેમનું, શુભ રાજ્ય હિન્દના
 ઇતિહાસમાં ચિરસ્મરણીય રહેશે.

‘નવીન સંપ્રદ.’

૨. કરાવ કરનામાં આવે છે કે, સમ્રાટ પંચમ જ્યોત્સ્ના રાજ્યાભિષેક પ્રસંગે આ દેવેસ પોતાની નમ્ર રાજ્યભક્તિ અને ફરજ દર્શાવે છે, અને તેમનાં ઐશ્વર્યશુક્લ સિંહાસન અને અંગ તરફ પોતાની જાડી રાજ્યભક્તિ અને અનુરાગની ખોત્રી નામદાર સમ્રાટને આપે છે. અર્પિત કૃપાવંત નામદારે નરેશ જ્યોત્સ્ના, અને સામ્રાજી મેરી ૧૬૧૧ માં હિન્દની મુખાકાત લેશે એ સંભાષાર જળણીને દેવેસ પોતાનો જાડો હર્ષ અંતઃકરેણ પૂર્વક દર્શાવે છે.

ଲୋଡ଼ ଶାଢ଼ୀର.

૩. કસબ કરવામાં આવે છે, (ક) હિન્દી વાચકોએ અને ગવર્નર-જનરલ નામદાર લોર્ડ હાર્ડિંગને હાથગાંથી અને માનપૂર્વક આવકાર આપતાં, દેસની પ્રબલતી ઓળાદાનીને વધારવામાં સરકાર સાથે રાજ્યપતિપૂર્વક સહકાર્ય કરવાની પોતાની ઈચ્છાની ગંભીર ખાતરી આપીએ તે નામદારને આપે છે.

(ખ) આ કોમેંસ ઠરાવ કરે છે, કોમેંસના નામમાં પ્રજાપતી આગેવાની હેઠળ એક રાષ્ટ્રીયશાળાને ઢલ્લે નામદાર વાયસરોયને આપવાનું માનપત્ર ધરાવેને નીચેના અડલ્લાની એક સજ-કમિટી નીમવામાં આવે છે.

ХҮҮ.

હાજર રહેલા માણ પ્રમુખો.

जनरल सेक्रेटरीज।

માન. બાણુ શુરેન્દ્રનાથ બક્ષી

(સંયુક્ત ખંડ)

प्राप्तु अ जिह्वायस्तु मभ्रमहार.

(સંપૂર્ણ બંધાવ).

માન. રા. એન. મુળાશય (મદ્રાસ).
માન. રા. ડી. વી. શેરાગિરિ આચર (મદ્રાસ).
માન. રા. એમ. એ. જી. જી. (મુંબાઈ).
રા. એન. એમ. સમર્થ (મુંબાઈ).
પંડિત ગિરાન નારાયણ ધાર (સંયુક્ત પ્રતિ).
નવાળ સારિક અલીખાન (સંયુક્ત પ્રતિ).
રા. ચેયલ હસન-ધર્માગ (બિહાર).
ડૉ. એચ. એસ. ચેર (મધ્ય પ્રતિ).
માન રાવ શાહાદુર આર. એન. મુદોલકર
(ગિરાર).

માન રા. હરિશ્ચનલાલ (પંજબ).
પંડિત રાજભાઈત મોધરી (પંજબ)

હાયદા વિષયક.

૪. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૧૧ ના
હિન્દી ખાસસમાધાના કાયદાની ત્રીજી કલમનો
અવધારમાં એવો અર્થ કરવામાં આવે છે કે,
વાયસરોયની કારોબારી સમામા કાયદાના સભ્યને
હોદ્દો અંગેષ બારના સર્વેચેન આપવો, જેથી
પરુદીનું ક્ષેત્ર આયત સુધિય બને છે તે
જોતાં આ કોમેસ આમદ કરે છે કે, મજદુર કલ-
મમા એવો સુધારો કરવો કે જેથી હિન્દી હાલ-
કોર્ટના એડવોકેટો, વજીલો અને એલર્નીય-એટ-લો
તે હોદ્દાપર નીમાઈ રહે.

૭ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) આ
કોમેસ પોતાની એકની લાગણીની નોખ લે છે કે,
સરકાર આસાએ આપી હતી કે, કારોબારી અને
ન્યાયી ફરજને જાદી નુદી પાઠવામાં આવશે,
તથાપિ તે હિસામા અસરકારક પગલા ભરવામા
આવ્યા નથી, અને પૂર્વગામી કોમેસો સાથે
સંબદ થઈને વિનાવિલ એ બને ફરજને સંપૂર્ણ
નુદી પાઠવા કહે છે.

(ખ) આ કોમેસ પૂર્વગામી કોમેસો સાથે
સંબદ થઈને કહે છે કે, દેરાના સર્વે ભાગેમા
જુદીકલ સર્વેસની જગ્યાએ મુજબતે કાયદાના
ધંધામાથી પૂરતી.

સંસ્થાનેમાં હિન્દીઓ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ટ્રાન્સવાલમાં
હિન્દીઓ-મહોમેદન, અને હિન્દુ, પારસી અને
ખ્રિસ્તી-પોતાના દેરાવા હિતને માટે વીરવાપૂર્વક

નુદ્દેશ સહન કરે છે અને બહુ મોટી સંખ્યા
સામે પ્રાયશિક દિવાની હકોને માટે પોતાનું
સાંત અને સ્વાર્થહીન યુદ્ધ કરી રહ્યા છે, તેમના
ઉચ્ચ દેશપ્રેમ, હીંમત અને આત્મભોગને માટે આ
કોમેસ પોતાનું મહાન સાનંદાચર્ય કરાવે છે,
અને શાહી સરકારને આમદ કરે છે કે, તે પ્રથમ
વિષે દંડ અને નિશ્ચયાત્મક વલણ લેવું, જેથી
હીને હિન્દી પ્રબળાં અસંતોષનું મોટું કારણ
હર થાય.

(ખ) આ કોમેસ હિન્દી સરકારને અંબીર
આમદ કરે છે કે, ત્યાં સુધી ફક્તિ આફ્રિકાના
યુનીયનના અધિકારીઓ પોતે જે સ્વાર્થો અને
એકપક્ષીય રાજ્યનીતિ બદલે કરે છે અને તેનો અમલ
કરે છે, તેને વગળી રહે અને સામાન્યના
નાગરિકો તરીકે નામદાર સમાદ્રી હિન્દી પ્રબળે
તેમના ન્યાયી હકોની ના પાડવાનો તેમને
દુરામદ થાણ રાખે ત્યાં સુધી તે યુનીયનના
કોષપણ વિભાગને માટે ગીરમીડીયા હિન્દી
મળદોની ભરતી અટકાવવાની અને ત્યાંના
અધિકારીઓ હિન્દી હિતો તરુર નેવું વર્તન
લેવાવે છે તેવું વર્તન તેમની તરફ ચલાવવાની
આવશ્યકતા છે.

(ગ) માન મોરો હોદ્દોની વસાયતોને માટે
અવિરસિત જમીનના વિરાણ ભાગો મિદિસ
સામાન્યનાં સ્વરાજ્ય ભોગવતા સંસ્થાનેના
પોતાનાજ હાથમા રહેવા દેવાની તરફેણમાં
જેખમદાર મુતસદીઓના કથનની સામે આ
કોમેસ અણગમે કરાવે છે, અને એમ ખતુલી
આપવાની ફરજ સમજે છે કે, ત્યાં જે એસિઆમાં
તેનાથી વિરુદ્ધ, ખુલ્લા દ્વારની રાજ્યનીતિને
ઉપદેસ આપવામાં આવે છે અને તેનો અમલ
કરવામાં આવે છે ત્યારે મિદિસ તાનની સક્ષ
એશિઆવાસી પ્રબળ સામે એ પ્રદેશમા ખાસલું
બંધ કરવાની અને સંપૂર્ણ મિદિસ નાગરિકતાના
હકો આપવાની ના પાડવાની રાજ્યનીતિ
સામાન્યને માટે ગભીર હાનિથી ભરેલી છે અને
તે નેટવી અધ્યામિક છે, તેટલીજ હાલપણ
બિહોલી છે.

સ્વદેશી.

૬. ઠરાવ કરવામા આવે છે કે, આ કોમેસ

સ્નેહથી હીલચાલને અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક અનુમોદન આપે છે, અને દેશમાં વિકસાવી શકાય એવા ઉદ્યોગોના વિકાસને ઉત્તેજન આપવાને માટે ગંભીર અને ચાલુ પ્રયત્નો કરીને તેની ફેલેહને માટે પરિશ્રમ કરવાની, અને થોડોક ભોગ આપીને પણ આચાર યથલી સ્વીકૃતિ કરતાં જ્યાં જ્યાં વ્યાવહારિક હોય ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને હિન્દી બનાવનારાઓના પ્રયત્નોને ઉત્તેજવાની દેશની પ્રભને આશા કરે છે.

કારોબારી સભાઓ.

૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ ગંભીરતાપૂર્વક ભક્ષામણુ કરે છે કે, આશા અને અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતોમાં અને પંજાબમાં હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદા હેઠળ કારોબારી સભાઓ કરવાનાં સત્વર પગલાં લેવા.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાના સંતોષ દર્શાવે છે કે, હિન્દી પ્રધાને સ્વીકૃતિ છે કે, ૧૮૮૨ ની સ્થાનિક સ્વરાજ્યની યોજનાનો યોગ્ય પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો નથી, અને રહેરો અને ગામોની સ્થાનિક સંસ્થાઓને ખરેખર સ્વરાજ્ય ભોગવતી કરવાની દિશામાં અસરકારક પ્રગતિ કરવાની આપરવશતા તરફ હિન્દી સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે, અને તે પોતાની ગંભીર આશા દર્શાવે છે કે, આગળ પંચાયતોથી પ્રારંભ કરીને તેથી ચઢતી સર્વ સ્થાનિક સંસ્થાઓમાં સુઝલુટી રાજ રાખવાને, સુઠાયવા બીન-અધિકારી પ્રમુખો રાખવાને સત્વર પગલાં ભરવાની સરકાર દ્વારા કરશે, અને તેમને નાણાંની પૂરતી મદદ આપશે.

બંગાલના કોંગ્રેસો.

૧૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) આ કોંગ્રેસ હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાનને ગંભીર વિશ્વાસ કરે છે કે, બંગાલના ભાગલાના પ્રશ્ન પર ફરીથી નિયાર થવો અસક્ય છે એમ તેને ગણવો નહિ, પરંતુ શીઘ્ર તક સાધીને મજબૂર ભાગલામાં એવો ફેરફાર કરવો કે, સંઘર્ષ બંગાલી લાપા બોલતી પ્રજા એકજ રાજ્યતંત્ર હેઠળ રખાય.

(ખ) આ કોંગ્રેસ નમ્રતાપૂર્વક કહે છે કે, આ કણ્ઠ કરવામાં આવેલી ભૂલ સુધારવાનું કાર્ય દીર્ઘદર્શી મુસદ્દાગિરીને હાથે એવું છે. તેથી બંગાલની પ્રજામાં પુનઃ સંતોષ ફેલાશે, અન્ય પ્રાંતોને સંતોષ મળશે, અને સમગ્ર દેશમાં નામદાર સમ્રાટની સરકારની ઉચ્ચત વધારશે.

બહેર નોકરી.

મેટ્રીકલ.

૧૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) સીવીલ મેટ્રીકલ સર્વિસની ચટ્ટીયાતી જગ્યાઓ પર નીમણુકોના અર્થમાં હિન્દી પ્રધાનના ખરીદા માટે આ કોંગ્રેસ તેમને આશ્ચર્ય માને છે, અને હિન્દી સરકારને ગંભીર વિનંતિ કરે છે કે, હિન્દી પ્રધાને દર્શાવેલી દિશામાં શીઘ્ર પગલાં ભરવાં.

(ખ) બહેર પ્રભના, મેટ્રીકલ સર્વિસ અને ધંધાના હિતને માટે તેમજ ખર્ચમાં કમર કરવાને માટે પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંમત થઈને આ કોંગ્રેસ કહે છે કે, હિન્દી લોકોની મેટ્રીકલ સર્વિસથી સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હિન્દી સીવીલ મેટ્રીકલ સર્વિસની અગ્ર સ્થાપના કરવી.

એક સાથે લેવાની પરીક્ષાઓ.

૧૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સતો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી સીવીલ સર્વિસને માટે ઇંગ્લાડમાં લેવામાં આવતી પરીક્ષા ઇંગ્લાડમાં અને હિન્દમાં એક સાથે લેવી જોઈએ, અને જે ઉચ્ચતર નીમણુકો ઇંગ્લાડમાં કરવામાં આવે છે, તે ફક્ત હિન્દીમાંની પરીક્ષાઓથી જ કરવી જોઈએ.

૧૩. પહેલાંના ઠરાવોનું સમર્થન

(૧) પોલીસ.

૨૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) પોલીસ સર્વિસની ઉચ્ચતર જગ્યાઓ પરની નીમણુકોને માટેની હરીફાઈની પરીક્ષાઓ ફક્ત અન્યથી ક્ષિપ્રિત હોય એવા ઉમેદવારોને જ માટે રાખવાને બદલે તે ક્ષિપ્રિત પ્રભના સર્વ વર્ગોને માટે ખુલ્લી રાખવી જોઈએ અને બેરી પરીક્ષાઓ ઇંગ્લાડમાં અને હિન્દમાં એક સાથે લેવાવી જોઈએ.

(ખ) હાય સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવાને હમ્યતર નજમાઓ પર હિન્દીઓને મોટા પ્રમાણમાં નીમવા લેઈએ.

(ગ) પ્રાંતિક સર્વોચ્ચમાં ફક્ત હરીદાઈની પરીક્ષાથી જ ભરતી કરવી; અને ઉચ્ચે

(ઘ) હલ્લા અધિકારીઓ પોલીસના ઉપરીઓ જે, તેમને સર્વ ન્યાયાધીશી હાય થાયી સુક્રા કરવા લેઈએ અને હલ્લાના મેજસ્ટ્રેટો પરનો સર્વ કાણુ લઈ લેવો લેઈએ.

(૨) હાયમની જમાખંદી.

કેચેસના અભિપ્રાય અનુસાર, જમીન જિનેરી શબ્દની મામણીનો બ્યાનબી અને મોકલે મર્ચાંદા, અને હાયમની જમાખંદી અથવા ટુક મુદતમાં ફરી ફરી જમાખંદી જે પ્રતિમાં કરવામાં આવે છે ત્યાં કમમાં કમ સાઠ વર્ષની મુંદની જમાખંદી એજ ખેડૂતોની વર્તમાન અસંતોષકારક આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાનાં એટલા સાધનો છે.

(૩) લશ્કરી ખર્ચ.

આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર, દર વર્ષે વધતા જતા લશ્કરી ખર્ચમાં ઘટાડો કરવાની તાકીદ આવરવકતા છે, જે ખર્ચ દેશની લગભગ એક તૃતીયાંશ આવક મળી જાય છે, અને તેથી લોકોપયોગી ધણાં કાર્યોને કેળવણી અને આરોગ્યને માટે (જેમને હજી નાણાંની ધણી તંબી વેઠવી પડે છે) ફાળવે પડેલી રકમને ધણે ઓછા બાળ બાકી રહે છે.

કમલ

૧૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, રાજ્યદ્રોહી સમાજોના હાયદો અને હિન્દી છાપખાનાને કાયદો પસાર થયા ત્યારથી દેશની સ્થિતિ જોવા આ કોંગ્રેસ ગભીરતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે કે, પહેલાં હાયદોની મુદત ચૂકવી વાય ત્યારે તેને કડીથી ધડકો નહિ, અને બીજાને વિના વિલંબે ધારાપોથી પરથી દૂર કરવો.

કેળવણી.

પ્રાથમિક કેળવણી.

૧૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે સમસ્ત દેશમાં પ્રાથમિક

કેળવણી-મફત અને ફરજિયાતની બાબતમાં સંબંધિત પ્રારંભ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

૨૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે,

પ્રાથમિક અને હમ્યતર:—(૧) પ્રાથમિક અને હમ્યતર કેળવણીને વધારે મોટી નાણાંને રહેવો આપવાનાં (સર્વ પછાત વર્ગોને આવરવક લાગે ત્યાં ખાસ ઉત્તેજન આપી ને).

બૌદ્ધોગિક અને પારિભાષિક:—(ખ) સ્થાનિક આવરવકતાઓ ધ્યાનમાં રાખીને સિનિસિનિ પ્રતિમાં બૌદ્ધોગિક અને પારિભાષિક કેળવણી આપવાની પૂરતી સમજૂતી કરવાનાં; અને

પ્રત્યક્ષ અંકુશ:—(ગ) આ દેશમાં કેળવણીની રાજ્યનીતિ અને પદ્ધતિ ધંકારમાં હિન્દી બંદેર અભિપ્રાયના અમલોને અસરમારક અવાજ આપવાનાં

પરવાં સરકારે શીઘ્ર બરવાં લેઈએ.

મત્તની ફરજ.

આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે દેશમાં સિનિસિનિ પ્રતિમાં પરિસ્થિતિને સાતુકૂળ સાહિત્ય રિવજ વેસ્ટાનિક, પારિભાષિક અને બૌદ્ધોગિક કેળવણીની સ્વતંત્ર પદ્ધતિ પોતાની મેળે સ્થાપીને સરકારના વર્તમાન સંસ્થાઓ અને પ્રયત્નોમાં પૂરવણી કરવાને પ્રથમ સમય દેશની પ્રજાએ ગંભીરતાપૂર્વક ઉપાધી લેવાને સમય આવી પહોંચ્યો છે.

નાણાં વિષયક.

૧૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, દેશના બંદેર ખર્ચમાં પ્રથમ વધારો થયો છે તે જોતાં આ કોંગ્રેસ કહે છે કે, આ વધારો કરનાર કારણોની તપાસ કરવાને માટે અને ઉપાયો સૂચવવાને માટે અધિકારીઓ અને બીજા-અધિકારીઓને બનેલું એક નિઝ કમીસન નીમવું.

[અને જુલો ૨૩ (૩)].

અતિનિધિતર.

૧૫ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, મહામેદન અને અન્ય કોમોની ન્યાય ઓછી સંખ્યા હોય ત્યાં તેમને ધારસભાઓમાં યોગ્ય અને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ આપવાની આવરવકતા સ્વીકારીને,

અલગ મતદાર મંડળોના સાધનથી આ ઉદ્દેશ સફળ કરવાને ગયે વર્ષે બહાર પાડવામાં આવેલા કાનુનોને આ કોમેસ નાપસંદ કરે છે, અને બીજી સુધ્ધી થાય તે પહેલાં ૧૯૦૬ ના હિન્દી સભાઓના કાયદા હેઠળ ધડવામાં આવેલા કાનુનો ફેરવવાની આવશ્યકતા અને ન્યાય પ્રતિ સરકારનું ધ્યાન ખાસ કરીને ખેંચે છે, જેથી કરીને મત આપવાની બાબતમાં, અને ઉમેદવારોની યોગ્યતાઓની બાબતમાં અને ધારાસભાઓમાં સુધારા ઇચ્છતા ઉમેદવારોની સ્વચ્છંદી અયોગ્યતાઓ અને પ્રતિબંધોની બાબતમાં સમ્રાટની પ્રભુતા વિન વિન વિભાગો વચ્ચેના વિલક્ષણો એટો દૂર થાય. આ કોમેસ એવો પણ આમદ કરે છે કે, પ્રાતિક ધારાસભાઓમાં બીન-અધિકારી બહુમતીઓની રચનાના સંબંધમાં કાનુનોમાં આવશ્યક હોય ત્યાં એવા ફેરફારો કરવા કે તેથી બ્યાવહારિક કાર્યોને માટે તેમને અસરકારક બનાવી શકાય.

અલગ મતદાર મંડળો.

૧૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, અલગ કોમી મતદાર મંડળોના સિદ્ધાંત મુનિસિપાલીટીઓ, જલ્લા બોર્ડો અથવા અન્ય સ્થાનિક સંસ્થાઓને લાગુ પાડવો અથવા તેને વિરુદ્ધ કરવાના કાર્યને આ કોમેસ સખ્ત રીતે વખોડી કાઢે છે.

પ્રાતિક સુધારો (મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહ.)

૧૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસનો અભિપ્રાય છે કે, મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહને માટે પ્રાતિક ધારાસભા સ્થાપવાનો અને સરકારે વરાહ પોતાના કબજામાં કાયમને માટે લીધો છે તેને ક્રિસ્ટિસ હિન્દના પ્રાંતોના જેવા હરજલ્લે અને અધિકારો આપવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

પ્રાતિક સુધારો (પંજાબ.)

૧૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસ પોતાના અભિપ્રાયની નોંધ લે છે કે, સુધારાની યોજના હેઠળ પંજાબ માટે ધડવામાં આવેલા કાનુનો સંતોષ આપવામાં નિષ્ફળ નબળા છે.

(૬) કાનુનોમાં ધારાસભાની કરાવેલી સંખ્યા પ્રભુતા સર્વ વર્ગો અને હિતોને પૂરત પ્રતિનિધિત્વ આપવાને બસ નથી, તેમજ એ

પ્રતિ સામાજિક, કેળવણી વિષયક, ઔદ્યોગિક અને આર્થિક બાબતોમાં કરેલી પ્રગતિના પ્રમાણમાં તે સંખ્યા બસ નથી.

(ખ) સ્થાનિક ધારાસભાને માટે કાનુનોએ કરાવેલું સુધારણું તર અત્યંત ઓછું છે, અને આ પ્રાંતની જરૂરીઆતો અને આવશ્યકતાઓને પહોંચી વળવાને બીજાક બસ નથી, અને વધારે આગળ નહિ વધેલા અન્ય પ્રાંતોના કરતાં ઓછું છે.

(ગ) પંજાબ ધારાસભાના નીમાયતા સભ્યોનું પ્રમાણ અન્યાયપૂર્ણ છે અને વસ્તીના વિનવિન વિભાગોની સંખ્યાના પ્રમાણ અનુસાર નથી.

(ધ) કાનુનો ધડવામાં આવ્યા છે તે પ્રમાણે તેમનું વલણ બ્યાવહારિક રીતે વધી ધારાસભામાંથી બિન-મહોમિદનોને દૂર રાખવાનું છે.

શાંતિસંરક્ષક મંડળો.

૧૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ધાર્મિક સમારંભોના પ્રસંગોએ આ દેશમાં વખતે વખત તોફાનો થયાં છે તે ભેતાં આ કોમેસ સરકારને આમદ કરે છે કે, જ્યાં તોફાનોના ભય રાખવામાં આવતો હોય ત્યાં શાંતિસંરક્ષક મંડળો સ્થાપવા અને એવાં તોફાનોના જટલાવ માટે વેળાસર અને પૂરતાં પગલાં ભરવાં

સમુદ્રતટના દેશમાં ધડાડો

૨૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે એક કરતા વિશેષ કારણોને લીધે અત્યંત ઇચ્છનીય છે કે, ઇંગ્લેન્ડ અને હિન્દની વચ્ચે સમુદ્રતટના મંદિરાઓના દેશમાં જલ વિશેષ ધડાડો કરવો જોઈએ. જેથી કરીને વ્યાપારને અને છાપખાનાને વિશેષ સગવડો મળે, અને તેની સાથે સાથે તે સંદેશોના બ્યાપાર વધે.

રાજકીય હેઠીઓ.

૨૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, માછ વાય-સરોય અને અન્ય ઉચ્ચ અધિકારીઓએ સ્વીકાર્યું છે તે પ્રમાણે દેશની સામાન્ય સ્થિતિમાં થયેલા મોટા સુધારો ભેતાં આ કોમેસ માનપૂર્વક લોડ લોડોને વિજ્ઞપ્તિ કરે છે કે, કેવળ રાજકીય અપરાધોને માટે જેઓ કારાગૃહવાસ ભોગવી

૨૩. તેમની તરફ દયા બતાવીને તે કાર્યથી નવીન રાજ્યવર્તનું સુંદર મંગળાચરણ કરવું. આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર દયાના આવા કાર્યની નિઃશંક અસર એ થશે કે, દેશ સરજનાથી પૂર્વની સામાન્ય સ્થિતિમાં આવી જશે, અને સરકાર અને પ્રજા વચ્ચેના સંબંધોમાં વિશેષ સુધારો થશે.

કોંગ્રેસ બંધારણ.

૨૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સંયુક્ત બંધાણ પ્રતિષ્ઠા કોમેસ કમિટીએ સચવેલા સુધારા, અને અન્ય કમિટીએ તરફથી સૂચવવામાં આવે તે સુધારા અખિલ-દિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યોની બનેલી અને કોઈ કોંગ્રેસ મંડળના હોય તેવા પ્રત્યેક પ્રાંત તરફથી સુધારામાં આવેલા એ સભ્યોની બનેલી સખ-કમિટીને વિચાર કરવાને માટે અને ૧૯૧૧ના ઓક્ટોબર પહેલાં રીપોર્ટ કરવાને માટે રોપવા, સખ-કમિટીએ અલ્લાહાબાદમાં મળવું અને તેમનો રીપોર્ટ વિચાર કરવાને માટે આગામી કોંગ્રેસ સમસ રજી કરવો.

સામાન્ય.

૨૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, અખિલ દિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીમાં નીચેના ગૃહસ્થોને નીમવામાં આવે છે. (યાદી આપી નથી.)

૨૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવવા વર્ષને માટે શા. ડી. ઇ. વાચાને અને શા દાજ અખાજ ખરેને નીમવામાં આવે છે.

૨૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી કોંગ્રેસ કલકત્તામાં બરવામાં આવશે.

કોંગ્રેસનો આહાર.

૩૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિવિ. થમ વેડરબર્ન, મી. એ. એ. લુખ, સર હેન્રી હોટન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોની નિઃસ્વાર્થ અને હકિત રોવાઓને માટે આ કોંગ્રેસ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક તેમનો આભાર માને છે, અને દિન્દી બદેર પ્રતને ગંભીર વિશ્વાસ કરવાની આ તક તે એ છે કે, કમિટી ધોતાનું કાર્ય જુસ્સાથી કરી શકે તેને માટે તેને પૂરતા નાણાં આપવાં.

૩૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આપણા મધુજ સર વિલિયમ વેડરબર્ન આ સમાવું મધુ-ખપદ લેવાને દિન્દમાં આવવાનો ને જાણે પરિશ્રમ વેઠ્યો છે અને આ કોંગ્રેસની મંત્રણાઓને સત્વ માર્ગે દોરવામાં તેમજે સુસ્ત પરિશ્રમ વેઠ્યો છે, તેને માટે આપણે તેમનો આત્મિક અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

છાન્વીસમું પ્રકરણ.

છાન્વીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

છાન્વીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ૧૯૧૧ની ૨૬ મી ૨૭ મી, અને ૨૮ મી દિવસોમાં ઢલકતામા પુનઃ એકત્ર થયલા બંગાળીઓના સંપૂર્ણ હર્ષ પૂર્વક મળી, જેમના હીર્ષ દુખ પછી વિનય પ્રાપ્ત થયા હતા અને દિલ્હીના મહાન રાજ્યાલિપિ-દરબારમાં બંગાળના ભાગલા ૨૬ થયાની વાત નામદાર સમ્રાટને પોતાને મુખેથી સાતળી હતી તે હર્ષપૂર્ણ પ્રસંગે ૪૪૬ પ્રતિનિધિઓ ઢલકતામા હાજર થયા હતા, અને તે નીચે પ્રમાણે હતા

મુબાઈ	૨૬
પેર્લબ	૩
સંયુક્ત માતૌ	૬૪
મદ્રાસ	૧૩૬
બિહાર	૨૩
મધ્ય માતૌ	૭
વરાહ	૬
બંગાળ	૧૪૮

૪૪૬

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ બાલુ છુપેન્દ્રનાથ બસુએ પ્રમુખ અને પ્રતિનિધિઓને આવવાર આપ્યો, અને પછી ૧૬ મી ઓક્ટોબર ૧૯૦૫ ની પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ કરી કે થવાનું હોય તે યાજ્ઞ બંગાળની પ્રજાના ભાગલા પડવા નોંધે નહિ, અને કહ્યું કે નામદાર સમ્રાટે ભાગલા ૨૬ કરી ગભીર અન્યાયની દાહ આપી છે નામદાર સમ્રાટ આપણી મધ્યમા આંખ્યા છિ ત્યારે આપણે તેમને ' આપણા નરેશ અને સમ્રાટ તરીકે જ નહિ પરંતુ અપણા સુઝિદાતા તરીકે આપણે તેમને આવમાર આપીશું સામ્રાજીને અને હિ હી પ્રધાન લોર્ડ કુને પણ આવકાર અપાશે, અને તેમણે લોર્ડ હાર્ડિંગની પણ સુદર સ્તુતિ

કરી તે એર્મત અને શાંત મુસ્લમીએ અ યાય નેથો ' અને ન્યાય આપ્યો ' લિટિરા રાજ્ય સાથેના ૧૫૦ વર્ષના સબધ પછી બંગાળમાથી રાજ્યધાની ખસેડવા માટે તેમણે હોડા શોક દર્શાવ્યો પછી મેથેસે પોતાનું કાર્ય ધારાસભા ઓના મુધારાઓ છતાં ચાહ્યું રાખ્યું નોંધ્યું કેમકે કોંગ્રેસને પ્રજાનો મહાલય ચલુવાનો છે, અને મધ્યબિંદુ બનવાનું છે, જેની આસપાસ 'સર્વ' એકતા થઈ શકે દિન્દીઓ વચ્ચેના ભૂદા ભૂદા / ભેટો તેમણે સહિષ્ણુ દર્શાવ્યા, પરંતુ દિન્દીઓ તરીકેની આપણી ભાવના એક છે, અને આપણામા એકચની ભાવના છે, જેનું ચિન્હ કોંગ્રેસ છે આપણી રાષ્ટ્રીયત્વની ભાવના ઇંગ્લાંડ સાથેના આપણા સબધ નિર્બળ નહિ કરે પરંતુ તે વધારે મજબૂત કરશે

બાલુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ ધણા હુકા બા બહુમા દરખાસ્ત રજૂ કરી કે, પડિત બિશન નારાયણ ધારે પ્રમુખસ્થાન લેવું નોંધ્યું તે દર ખાસ્તને રાખ બહાદુર આર એન મુકોલકરે અતુ મોદન આપ્યું રા છ કે ગોખલે, માન નવાબ સેવક મહમમદ અને પડિત રામમજ દત્ત યૌધ રીએ વિશેષ અતુમોદન આપ્યું, અને તે ઉત્સાહ પૂર્વક પસાર કરવામા આવી

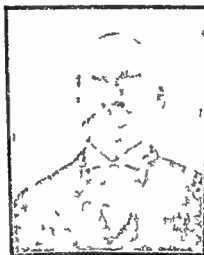
પ્રમુખે કહ્યું, આપણા પ્રમુખ તરીકે મી ફેમ્સે મેકડોનેલ્ડ આવશે એવી આપણે આશા રાખી હતી પરંતુ તેમના પત્નીના અમાળ મૃત્યુથી તે આવી શક્યા નહિ અને મને પોતાને અવાનક તેમનું સ્થાન લેવાની આજ્ઞા કરવામા આવી પછી તેમણે કહ્યું કે હેડિંગલાદના નીચમના મૃત્યુને માટે સમગ્ર દેસમા શો- દર્શાવવામા આવ્યો હતો દિન્દના હમેશના નિત્ર સર આર્ચર્ડ ડિલ્કના મૃત્યુ માટે પણ તેમણે ખેદ દર્શાવ્યો અને હમેશું કે બાલુ નરેન્દ્રનાથ સેન અને

બાલુ શિશિર કુમાર ધોપના મૃત્યુથી ખાસ કરીને બંગાળને ખોટ ગઈ છે. પછી થોડા સમયમાં લોર્ડ હાર્ડિંગને આશ્ચર્ય માનવામાં આવ્યો, અને નામદાર સમ્રાટ બંગાળના ભાગના રદ કર્યા હતા, તેમની તરફ બીજી રાજ્યપત્રિત દરજ્જાવામાં આવી દિન્દીમા રાજ્યધારી લઈ જવામાં આવી તેને માટે તેમને પોતાની પસંદગી દર્શાવી મેં તેથી પત્રજમા નવજનન આપવાનો સંભવ છે બિંદા રના નવા પ્રાંતની રચનાની નોંધ લઈને આશા દર્શાવી કે, તે પ્રાંતમાં કારોબારી રત્ના આપ વામાં આવી છે, એટલે સંયુક્ત પ્રાંતોને પણ આરામમાં આવશે એ

લોર્ડના રાજ્યપત્ર તરફ દિશિ કરતા બ્રિટિશ રાજ્યના લાભો તરફ તેમનો ફલ જ્ઞતાપૂર્ણ ઉદ્દેશ્યો નોંધ્યા —સાતિ અને ગરમ્મા, મેજલનીની બક્ષિસ “જે કે ધણી બાળતોની તેમાં આમીઓ છે, અને તેમાં નખશિખ સુધારા કૃ પાની અને નવજનન પ્રેરવાની ધી બોદી આવશ્યકતા છે તથાપિ મારી મમને તે હથેરની ચોટામાં ચોગી બક્ષિસ છે તેમણે કહ્યું

“આપણા ધણા ખરાફ ખેતી મૂન કારણે જે છે કે, હિન્દી પ્રાંતની નવીન જન્મેલી આશાઓ અને આદર્શો તરફ, બુદ્ધેતકસીમાં સહાનુભૂતિ વિહીન અને હારતા વિહીન લાવના વધની નય છે, અને જે તેને સુધારવામાં નહિ આવે તે બલિષ્ઠમાં ગહીર સહો આવી પડવાના નિન્હો માન્ય પડે છે જ્યારે નૂતન હિન્દોને ધીમે ધીમે ઉદય થઈ રહ્યા છે, ત્યારે તે લાવના પણ વધની નય છે, અને તેથી દ્વાદશીની સ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ છે જે તરફથી જગતના વર્ગોને નૂતન જ્ઞાન થયું છે, લીન રાજકીય હક્કોનું તેમને લાગ થયું છે, પરંતુ જે પદ્ધતિ અન્ય સુગમે માટે કાલિનું મારી હતી, પરંતુ હવે નિરૂપયોગી થઈ

પગ છે, તેના અંતરાયો અને બેડીઓથી તેમને પ્રત્યવાયો નરે છે, બીજી તરફથી બુદ્ધેતકસી છે, જેના સ્થાપી હિતો (આ દેશમાં) છે, જેને ઉપરીપણે જોવાવાની ટેવ પગ થઈ છે, હર્ષ અને નિરાશ અધિકારના તેના સમ્રાટો છે, મમી એકાન્તપણે લીધે પ્રાંતથી દૂર થયલા કોઈપણ સંકુચિત મનુષ્યની માફક તેને જ્ઞાનનો તરાય રહે છે અને નવીનતા ગમતી નથી, અને રાજ્યપત્રની માળાથી પદ્ધતિ સાથે તેને સંબંધ છે, જેની હોળ રીઝી હાજ સુધી તેણે સત્તા અને ધનનો ઉપયોગ કર્યો છે, પરંતુ જે વર્તમાન

પટિત બિશન નારાયણ ધાર.
છવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

કાળના અધિક કાર આદર્શોથી પ્રતિકૂળ છે ”
પોતાના પક્ષના સમર્થનમાં જે કાબલાઓમાં બુદ્ધેતકસીએ હિન્દી હિન્દોની વિરુદ્ધ કાર્ય કર્યું હતું તેમની સાબી યાદી આપી દમનીય રાજ્ય નીતિને તિરસ્કાર કર્યા પછી સુધારાઓને ઊભા મિન કરનાર કાલને તરફ પ્રમુખે ધ્યાન ફેરવ્યું, અને તેમણે સરકાર પૂચકારણ કર્યું, અને કૃપાંદ કરી કે હિન્દુઓ અને મહો મેદનોને એકત્ર કરવાના સર્વ મધ્યનોથી એવો— ઇરીઅન વર્તમાનપત્રે

વિરુદ્ધ છે
“જ્યારે સર વિવિધમ વેરજાન અને નામદાર આગાખાનની સહાધી એક વર્ષ ઉપર બે મેમોના પ્રતિનિધિઓ અલ્લાહાબાદમાં પોતાના મતબેદોનું શાલ્વન કરવાના ઉદ્દેશથી એકા મળવાના હતા, ત્યારે એ એવો—ઇરીઅન પત્રે (જે સીવીલ સર્વિસનું વાલ્વ છે જેમ માનવામાં આવે છે) દીકા કરી “જે આ પુરોષ બે કોમોને સરકારની સામે એકત્ર કરતા નથી તે તેમને સા માટે એકત્ર કરવા માગે છે? આ એવો દીકા હિન્દી રાજકીય પરિસ્થિતિ પર લીપણ પ્રકાશ નાખે છે ”

સ્થાનિક સંસ્થાઓમાં કોમી પ્રતિનિધિતા દાખલ નહિ કરવા વિષે પ્રમુખે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવેલો, અને તેનો પક્ષ કરતા બન' સકયુલરની દૃઢ ટીકા કરી; તે સકયુલરમાં મહોમ્મદનોને અલગ મતદારમંડળો આપવામાં આવ્યાં હતાં, જ્યારે મિશ્ર મતદારમંડળોમાં પણ મત આપવા દેવાનો પક્ષ કરવામાં આવ્યો હતો કેમકે જે કોમો વચ્ચે મિત્રતાના સંબંધો ભળવામાં એની સહાય મળે. "હું ફક્ત એટલું જ કહેવા ઇચ્છું છું કે, આપણા ઐક્યને વધારવાની આ વિંતા આપણા માનવામાં આવે એવી નથી." બહેર નોકરીમાં હિન્દીઓને જગ્યા આપવાનો પ્રશ્ન સરકાર સમક્ષ લગભગ એક સપ્તાહી છે, તેની ચર્ચા કરી, હિન્દુ અને મુસ્લીમ યુનિવર્સિટીઓ સ્થાપવાની દરખાસ્તની પ્રશંસા કરી, અને શા. ગોખલેના પ્રાયોગિક કેળવણીના ખરડાનું, અને સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓની સ્થિતિનું અવલોકન કર્યું. અંતમાં "સામાજ્યની અંદર સ્વરાજ્યના આદર્શ" વિષે પ્રમુખે સુંદર શબ્દો કહ્યા:

"આપણી ચળવળ અસરકારક કરવી હોય તો તે રાષ્ટ્રીય હોવી જોઈએ કોમી નહિ, આમલી હોવી જોઈએ આદેષક નહિ, બુદ્ધિ અને હકા-પણથી દોરાવી જોઈએ અને મનસ્વી અને વિવેક ધન્ય હોવી ન જોઈએ. ઉત્સાહ સારો છે, અને આદર્શવાદ સારો છે, અને 'ચાંદલીયા' ને માટે ફેન કરવું એ પણ કેટલીક વેળા સારું છે; અને હું પોતે તો જેમને આદર્શવાદીઓ અને સ્વપ્રત્યક્ષમાં ખેતનારા કહેવામાં આવે છે, તેમની તરફ સહાનુભૂતિ ધરાવું છું, કેમકે હું જાણું છું કે, પ્રત્યેક સક્રિય અને સુધારકમંડળમાં હંમેશાં એક અતિમ પાંખ હોય છે, જે મનુષ્યોની મહાન દીક્ષાઓમાં નિરૂપયોગી હોતી નથી. હું જાણું છું કે, વિનીતતાનો અર્થ કેટલીક વેળા બેપરવા, અને સાવચેતી, દરપાકપણ યાવ છે, અને મારો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દને યુરોપીય અને ઉત્સાહપૂર્ણ ચારિત્ર્યોની આવશ્યકતા છે, નિસ્તેજ આરાઓના અને મધ્યમ ધારણાઓ વાળા પ્રયોગી નહિ, પરંતુ હાંમલવાન સ્વભાવવાળા, પોતાના દેશના કાર્યમાં પેલા યથા જગ્યા પ્રયોગી આવશ્યકતા છે."

પ્રમુખનું વાપણ સમાપ્ત થતાં, તાળીઓની

ગળના થઇ અને બીજા દિવસ સુધી કોંગ્રેસ ખૂલતી રહી.

બીજે દિવસે કોંગ્રેસ મળનાં કેટલાક પત્રો અને તારો વંચાઈ રહ્યા પછી નામદાર સમ્રાટ અને સામ્રાજીની મુલાકાતને પ્રસંગે તેમની તરફ રાજ્યસક્તિ દર્શાવનારો પ્રથમ કરાવ પ્રમુખે પ્રમુખ-સ્થાનેથી રજૂ કર્યો, તેને ઉમંગપૂર્ણ તાળીઓથી પસાર કરવામાં આવ્યો, અને નામદાર સમ્રાટને તાર મોકલવામાં આવ્યો.

બીજા કરાવમાં બંગાળના ભાગલા ૧૧ કરવાને માટે ના. સમ્રાટનો અને હિન્દી સરકાર અને હિન્દી પ્રધાનનો પણ ઉપકાર માનવામાં આવ્યો. બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ તે રજૂ કરતાં કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ વાપણ કર્યું; તેમાં તેમણે લેવામાં આવેલા પગલાના ઉદ્ઘાપણની ચર્ચા કરી, અને આનંદ દર્શાવ્યો કે, સમગ્ર હિન્દે બંગાલીઓની હાલતમાં તેમને સહાય આપી હતી તે હવે તેમના વિજયમાં ભાગ લે છે; અંતમાં તેમણે આરા દર્શાવી કે, મહાન, સ્વતંત્ર અને સમૃદ્ધિપદ સામાજ્યનાં સ્વરાજ્ય ભોગવતાં સંસ્થાનોનું હિન્દ એક બંગ બનશે, ઉગ્રાંકિ સાથેના આપણા ન તુમી શકે એવા સંબંધમાં આનંદ પામશે, અને નવીન જન્મેલા સ્વાતંત્ર્યના અનુપમ સુખનો ઉપભોગ કરશે.

માન. રાવ બહાદુર આર જીન. સુદોલકરે કરાવને અનુમોદન આપ્યું, ઉગ્રાંકિના વિદોધની સામે થવામાં હિન્દી પ્રધાન અને વાયસરોયની હીંમતની પ્રશંસા કરી, અને ભાગલા રફ કરવામાં આવ્યા છે એમ કહેવામાં નામદાર સમ્રાટે અત્યંત નિંદા વહોરી લેવાતું જોખમ ખેડ્યું હતું તેમની ઉમદા હીંમતના કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ સ્વીકાર કર્યો.

કરાવને શા. સી. પી. રામસ્વામી અયરે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને પ્રભનો અભિપ્રાય લેવા જોઈએ કે નહિ, કે સરકારે સ્વચ્છંદી, શુષ્ક પ્રકારે કાર્ય કરતું જોઈએ કે પ્રશ્નમાં ઉપસ્થિત થતા સુદાનું મહત્ત્વ તેમણે બતાવ્યું. જે પ્રશ્નના નીકાલ આવી ચડશે ગણુવામાં આવતો હતો, તેનીપર સનદરીયર ચળવળને લીધે પુનઃ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, અને હવે આપણે જાણીએ છીએ કે, જ્યારે અન્યાય કરવામાં આવ્યો હોય ત્યારે સાચી ચળવળથી તેની દાઢ મળે છે. ૩૧,

મુશ્કેલી ધરાવે તે કસ્ટોમર વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને જા હી ઇ. વાન્ગાએ મુજાઈની સદાનુભૂતિ દર્શાવી, અને બાણ અભિયાનરણ મહુમદારે એક મુંદર બાપણ આપતા કહ્યું

“ગૃહસ્થો, આન્ને સામંદરીય આનંદને દિવસે સામાન્યતઃ દિન્દંતુ અને વિરોધે કરીને બગાડવું પ્રત્યેક હૃદય ક્રિટિશ સિદ્ધાંતન મતિ આદરમાવથી અને બકિરાબાવથી બરપૂર છે, અને ક્રિટિશ મુતસદ્ગીરિ તરફ તાન થયવા વિશ્વાસ અને હૃદયતાથી છત્તાય છે, ત્યારે અથા પાથ વર્ગોના કંટુ સ્મરણે ગણાવીને દુખદાયક ઇતિહાસ વર્ણવવા હુ ઇચ્છતો નથી તેમ કરવાની આરી હાંમત આદતી નથી. ગઈ ગુજરાતીને વિસરી ભજો સ્વરાય અને અવિશ્વાસ, ઇર્ષ્યા અને વેગ, કોષ અને કમન એ ભૂતાવનિ અધકારમા રમણ કરે છે તેમને આ ભૂમિમાથી અદ્વદ થવા દો અને પિન્દા અને ચાટી યાપણને મૌન ધારણ કરવા દો. પરાજય અને નિરાશાના અધકારમા રસ્તાને મટે ફર ભારતા આપણે હથ્થર દુપાથી અતે વિજયના બાજુ સૂર્યના પ્રકાશમા આંખા ઊંચે ગૃહસ્થો, આપણામાના ટેલકા આપણી આશામા, ક્રિટિશ ન્યાયના અતિમ વિજયની આપણી અજ્ઞામા અને આપણી પ્રતિનિધા કદાપિ ડચ્ચા નહિ-આપણી કસોટીઓ અને સુકોટાના અતિ અધકારમય દિવસોમા પણ ડચ્ચા નહિ તે આશામા આપણે છંપા ઊંચે, તે પ્રતીતિપૂર્વક આપણે કાર્ય કર્યું છે, અને તે અજ્ઞાપૂર્વક આપણે ધીરજથી દુખ વેઠ્યું છે, અને શબ્દ જોઈ જી કે ક્રિટિશ મુતસદ્ગીરિએ અનેક સ્થળોએ બૂલો કરી જી તથાપિ કોઈ પણ સ્થળે તેના અતિમ પરાજય થયો નથી, એ મહાન પાક અમેલેનો ઇતિહાસ સિખવે છે, તેનું અદ્વજ કરવામા આપણે નિષ્ફળ ગયા હોત તો તે ઇતિહાસ આપણે વ્યર્થ વાગ્યો. ગણાત ક્રિટિશ અતરાતમા પર કેટલીક વેળા અન્ય વિચારોના અધકારનું આવરણ ગમે તેટલું ફરી વળે તથાપિ તેણે ખીડાવી માનવલતિ તરફ સાખીત થયલા જુદા, અન્યાય અને દુખની સામે બડ ટકાવીને સદૈવ પોતાનું પાણી બતાવ્યું છે હાવર્ડ અને વિલ્હર્મસ્ટ્રાઈસ, એડમન્ડ બર્ક અને મુવર્ડ વેલ્ફેર, હેન્ડ્રી ફોર્સેટ અને જૈન બ્રાઈટ જેનીક,

કેન્ડીજ અને રીપનની પ્રભ કદાપિ અન્યાય કરી શકે નહિ, અને જો કોઈક દિવસ કરો તો તે દિવસે કુનીયાની સપાગિપર તે સર્વથી મહાન પ્રભ છે તે સ્થાનેથી તે બહુ ધરો ”

રા. મહમ્મદ અલી અને રા. રામનજન દત્ત ચૌધરીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કસ્ટોમર પસાર કરવામા આંખો ૧૮૦૫ થી ૧૯૧૧ સુધી ચલાવવામા આવેલી ચળવળે બે મહાન પાકો રાખાયા છે પ્રથમ, જ્યાં દિન્દ આગ્રહપૂર્વક ન્યાયની માગણી કરવું હોય, અને મૌન ધારણ કરવાની ના પાડવું હોય ત્યાં કેખીવી રીતે કાર્ય ગમે તેટલું નિરાશાપૂર્ણ હોય તેપણ તેને વિજય મળવેજા જોઈએ, બીજો, ક્રિટિશ જ્યારે અન્યાયની નીતિ ઉઠાવી નામે અને ન્યાયનું ઉમદા કાર્ય કરે, ત્યારે દિન્દ અને પોતાની વચ્ચેના બંધનો તે મજબૂત બનાવે છે, નબળા બનાવવું નથી. દિન્દ એટલું બધું બજવાનું છે કે જ્યારે તે બોલી લે છે, અને બગાડની જેમ તેના બાજો દુખ સહન કરવાને તત્પર હોય છે, ત્યારે તેને ના પાડી શકાય નહિ, દાદ માગનારી ચલોરતા અને નિમ્મ જ્યારે ઇંગ્લાંડ જુવે છે ત્યારે તે એટલું બધું ન્યાયી છે કે ના પાડી શકે નહિ આ પ્રમાણે અતિમ પરિણામ પરસ્પરને લાભદાયક છે, તેથી ઉચ્ચ પ્રભાવ વધારે સખી આકર્ષાય છે, વિષુત્રી પડતી નથી

કસ્ટોમર નીલમા બિહાર પ્રાંત થયવા માટે આશાર માનવામા આંખો હતો અને બચાવી લાપા બાવતા સર્વ જાન્યો એકજ રાજ્યતન લેકળ હોવા જોજાને એવી ઇચ્છા દર્શાવવામા આવી હતી. તે કસ્ટોમર અતિ સક્ષેપમા ડો તેજ બહાદુર સપ્રએ રજૂ કર્યો, રા. પરમેશ્વર લાલે અનુમોદન આપ્યું રા. આનંદ ચરણ રાય રા. અનાથ બન્ધુ ગુહ, અને બાણ એ ચૌધરીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામા આંખો

કસ્ટોમર ચૌધામા માગણી કરવામા આવી કે, રાજ્યદ્રોહી સલાજોને કાયદો, છાપખાનાનો કાયદો, અને તપાસ કર્યા વિના દેગવટો આપવાના હાનુનો ધારાપોથી પરથી રદ કરવા આન રાય બહાર બેકુકનાથ સેને તે રજૂ કરતા

જુસ્સાદાર બાપજી કહ્યું, અને દમનીય કાયદાનો નાશ કરવાની આવશ્યકતા દર્શાવી રા. કાજ અબાજ ખરેખે અત્યુમેદન આપ્યું, અને વસ્તુ સ્થિતિ સંશ્લેષમાં સમજાવી:

“ હવે એ કાયદાઓની શી અસર થઈ તેનો આપણે વિચાર કરીએ. વડી ધારાસભામાં આપવામાં આવેલા એક બાપજીમાં તે અસરનું અપ્રકૃત ચિત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. એટલું તો કમુલ કરવું જ નોંધ્યું કે, એ કાયદાઓએ હિન્દમાં વ્યાવહારિક રીતે રાજકીય જીવનને ગતમાજી બનાવ્યું. અનેક સભાઓ ભરવામાં આવી હતી, પરંતુ શા માટે ? નાણાં એકઠા કરવાને માટે, માન પત્રો આપવાને માટે, અભિનંદનો આપવાને માટે અને એવી યીજોને માટે. તેમાં સૂચનાઓ આપવામાં આવી હતી, પરંતુ અન્યાયી અથવા ગેરકાયદેસર કાર્યો વિરૂદ્ધ અણુજનો દર્શાવવાને માટે સભાઓ ભરવામાં આવી ન હતી, જે મળને પસંદ ન હતાં તેમની સામે અળગળ થઈ ન હતી. એમાંની કોઈ પણ બાબતો વિરૂદ્ધ વ્યાખ્યાનપીઠો પરથી બાપજો આપવામાં આવ્યાં ન હતાં, અથવા ભડેર વર્તમાનપત્રોમાં કોઈ અર્ચાપત્રો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા ન હતા, કેમકે લગભગ દરેકને બધ લાગતો હતો કે, જે હું આ કાયદામાં આવીશ અથવા કાયદાઓનું ઉલ્લંઘન કરીશ તો સામાન્ય કાયદા હેઠળ નહિ પરંતુ આ કાળા કાયદાઓ હેઠળ મને સજા થવાનો સંભવ છે, જે કાયદા બેરક કાયદા છે, પરંતુ ગેરકાયદેસર કાયદા છે. તમે ગમે તે પસાર કરો અને તેને કાયદો કહો, પરંતુ તે છતાં તે ગેરકાયદેસર કાયદા છે, જે કદાપિ ધારાપોથી પર ચઢાવવા નોંધતા ન હતા. જે ધારાપોથી છૂટા-હતા સર્વથી મહાન રાજ્યદ્વારીઓના આશ્રય હેઠળ ધડવામાં આવે છે, તેમાં તેમનું કલંક લાગતું નોંધ્યું નહિ.

હું તેથી કહું છું કે, એ કાયદાઓની આપ-રક્ષણ નથી, હવે તો નિશ્ચય ત્રેમની આવશ્યકતા નથી, અને તેમને જેમ જલદી દૂર કરવામાં આવે તેમ પ્રત્યેક લાગતા વળગતાને માટે સારું છે. અલગત અને કહીએ છીએ કે, તમે ત્રેમને પસાર કર્યાં છતાં કેમકે તમે ધારણા હતા કે, સમય એવો

હતો કે, સરકારને એવા કાયદાઓની આવશ્યકતા હતી, પરંતુ ભાગવામાં ફેરફાર કરવામાં આવતાં એવો સમય પસાર થઈ ગયો છે, અને અમે કહીએ છીએ કે, એ કાયદાઓને માટે ગમે તે અસર હતો, તેમની તરફથી ગમે તે કારણ હતું તે સર્વ સમાપ્ત થઈ ગયું છે અને તેથી વધારે એ કાયદા કાઢી નાખવા નોંધ્યું.

દેશવટાના રેખાલેસનેના સંબંધમાં, બેરક તે ૧૮૧૮ ના નૂતના કાળના રહેવા કાનૂનો છે, બેરક એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે, બધું દેશોકોને કાલુવારમાં દૂર કરવાને માટે લગભગ પ્રત્યેક સરકારના રાજાગારમાં આ પ્રકારના કલંક કાનૂનો હોય છે. હું તદ્દન કલંકી રાકું છું કે, અસાધારણ સમયોમાં, દેશમાં જ્યારે બળવાનો બધ હોય ત્યારે આવા કાનૂનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે પરંતુ હું સ્વીકારતો નથી કે, એવા બધ હતા; અને જો કે એક રાજા સાફ હોય તથાપિ હું સ્વીકારતો નથી કે એ રાજા જેમના હાથમાં હોય છે, તે હાથોમાં એવાં રાજા સોપાવાં નોંધતા હતા. એક છરી ઘણી સારી હોય, પરંતુ જો તમે તેને અધોગ્ય હાથોમાં આપો તો તે ખરાબ છે. વધારે સારી વાત એ છે કે, એવા હાથોમાંથી તે છરી લઈ લેવી, અથવા કાળજી રાખવી કે જેના હાથમાં તે હોય તે વધારે જુદિમાન હોય આ કાનૂનોના સંબંધમાં તો જે જે હાથમાં દેશવટો આપવામાં આવ્યો છે, તેમાં સરકારને કમુલ કરવાની ફરજ પડી હતી કે, કોઈપણ કારણ સિવાય તેમણે પગલાં લઈ હતા અને દેશવટો આપ્યો હતો. એક સામાન્ય પોલીસનો માલુસ રીપોર્ટ કરે છે, તેનો ઉપરી તે રીપોર્ટ પોતાના ઉપરી અધિકારીને મોકલી આપે છે, અને એક પારોથી ખીન પાસે જતાં જતાં અંતે તે સરકારને મોકલી આપવામાં આવે છે, અને સરકાર તેને વેદવાદ્ય સમાન ગણે છે. આ પ્રમાણે અત્યંત સંભાષિત પ્રક્રિયા અને અત્યંત કાયદેસર ચાલના નાગરિકની સ્વતંત્રતા, તેના જ્ઞાન ચિન્તા અને શું ચાલી રહ્યું છે તેની તેને બીજાનું ખબર પડ્યા ચિન્તા, બધામાં આવી પડે છે. તેના જેવા કાનૂનો આવાં યંત્રોથી ચલાવવામાં આવે છે, તેમને એકદમ દૂર કરવાની જરૂર છે. તેથી આપણે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે,

આ કાંતુને રૂંદ કરવા અને દિન્દો બલિષ્ઠને દત્તિદાસ આવા લગભરપદ ઇચ્છાશી કાને ચવા ન દેવો. ”

રાવ ખદાદુર જી. મીનિવાસ રાવે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પાંચમા કાને કોંગ્રેસના જાહેરાતમાં સુધારો કર્યો; આગલી કોંગ્રેસે નીચેલી મળ-મિત્રીને રીપોર્ટ બાજુ જુવેન્દનાથ બસુએ રજૂ કર્યો, અને વિષયનિર્ણયક કમિટીએ તે મંજૂર કર્યો પણ કોંગ્રેસમાં તે રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

માન. બાજુ એમ. એસ. દાસે સ્વદેશી હીલ-વાસને અનુમોદન આપનાર ઠરાવ છઠ્ઠો રજૂ કર્યો; શ. એસ. કે. નાયરે તેને અનુમોદન આપ્યું, શ. સરંકે છઠ્ઠન રાય અને શ. દ્વારકાનાથે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આરોગ્યવર્ધક કાર્યને ઉત્તેજન આપવાને લક્ષણ પગલાં બરવાની આવશ્યકતા સાદમા કરાવમાં ફર્માવવામાં આવી હતી; ડૉ. સરન કે. મલીકે તે રજૂ કર્યો, ડૉ. જી. એન. પાયે તેને અનુમોદન આપ્યું, કવિરાજ છાન્ડીનાથ સેને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આક્રમો કરાવ બ્યાવહારિક રીતે ઉદ્દેશી કોંગ્રેસના નવમા ઠરાવ જેવો હતો, તે મી. એ. પી. ચેટ્ટીએ રજૂ કર્યો, શ. એન. એ દ્રવીડે તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

શ. ડી. ઇ. વામ્બાએ નવમા ઠરાવ રજૂ કરી એકવાર ફરીથી નહેરે ખર્ચના પ્રયત્ન વધારાને પ્રથમ ઉદ્દેશ, અને પોતાની સંપૂર્ણ વિગતવાર રીતે તેની ચર્ચા કરી. તેમના વાપવલેને સારાશ નીચેનાં રહસ્યપૂર્ણ વાદ્યોમા હતો.

: “ ઉદ્દેશો દસ વર્ષોમા મહેસુલ કરવાં ખર્ચ દોઢ ટકા વધારે મધ્યે છે. આ વસ્તુસ્થિતિ બચાવ નહીં છે. ને તમે ધધાદારી પુરૂષ હો, અને તમારી આવક ફક્ત સેંદેટ રહના દરે હોય અને તમે ત્રણનો ભય કરતા હો તો અનિવાર્ય પરિણામ એ આવરો કે, તમારે મૂઢ દેવામાં જાએ. બરિ-બર આવી વસ્તુસ્થિતિમાં સરકાર આવી પડી છે. ”

બાજુ મમયનાથે અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દિન્દો કાપડના ઉદ્યોગના વિકાસ અને વિસ્તારને અટકાવનાર દિન્દો રૂના કાપડ પર એકસાઇઝ વેરા દૂર કરવાની પ્રાર્થના દરમા કરાવમાં કરવામાં આવી હતી. શ. ડી. એ બદે-એ તે રજૂ કર્યો, લાલા ગોરવનદાસે અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. અમી-આરમો કરાવ જમાળાદીના પરિચિત પ્રથમ વિષે હતો. માન. બાજુ એમ. એસ. દાસે તે રજૂ કર્યો, શ. વી. વેંટરરરરરરરરર અનુમોદન આપ્યું, અને શ. પંડિતે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર થતાં તે દિવસની એકતું કાર્ય સમાપ્ત થયું.

ત્રીજા દિવસના માર્ગમાં રોચનીય અને યોજનાવારી ખજર મળી-માન શ. વી. કૃષ્ણસ્વામી એવરનું અચાનક અને અલ્પધાયું મરણ થયું હતું જેથી રાષ્ટ્રીય પક્ષને એક સ્તંભ તરીકે પડ્યો હતો દિલાસાને સંદેશ તેમના કુટુંબને એકદમ વારથી શોકલવામાં આવ્યો.

તે સમયે શ. ગોખલેનો પ્રાથમિક કેળવણી વિષેનો ખરો વડી ધારાસભા સમક્ષ હતો તેને અનુમોદન આપનારો ઠરાવ તેરમો માન. દિવાન બદાદુર એવ. એ. ગોવિંદરાયર અચરે યોગ્ય રીતે રજૂ કર્યો, કેમકે મદ્રાસમાં કેળવણીના તે એક એક મિત્ર હતા. તેમણે કહ્યું કે રાષ્ટ્રાનિક સરકારના વિરોધને લીધે કોંગ્રેસનું અનુમોદન ખાસ આવશ્યક બન્યું છે, અને એક વિરોધ સામાન્ય ઠરાવ ઉપરાંત આ ખાસ ઠરાવ રજૂ કરવાનું જુષ્ય કારણ એ છે. ખરડાની વિરૂદ્ધ રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલાત તેમણે નિરિક્ષણ કર્યું અને એક પણ એક તેમને તોડી પાડી. સર્વથી વિચિત્ર વધિા તો એ હતો કે, ફરજયાત કેળવણીથી સરકારનું નામ ખગડરો, —જે સરકારે રાજ્યદ્રોહી સમાજોને કાયદો અને છાપખાતાને લખદો પસાર કર્યા હતા । શ. આર. પી. કરંદીકરે ઠરાવને અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, હોદ્દાઓ કેળવણી માટે છે; અમે નિષ્પાય લીએ અને તેથી અમને સદાય બળી નેહએ. તે ઠરાવને અનુમોદન નીચેના મુદ્દરોએ આપ્યું: ડૉ. ગોર, ડૉ. સ્વીથચંદ્ર બેનરજી-તેમણે

હજી દે, કેળવણી; સર્વ, પ્રયોગમાં એક, મક્કા છે. કેમકે તેના વિના રાષ્ટ્રીય આદર્શ પ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ પણ બહાદુર વી આર. પડિત, બાણ એતેન્દ્રેશ્વર બેનરજી-તેમજી, હજી કે' માન. શા. ગોખલેએ એ વિષય ઉપર દેવવાનું સમજી હતી નાખ્યું છે. અને આપણે તો માત્ર તેમની જ દલીલો અને આકાંક્ષાઓ રાષ્ટ્રીય છીએ અને અર્ચાની અતમા માન શા. ગોખલેએ હજી કે, ચોતરફ ખરડાને પસંદ કરવામાં આવ્યો છે ફરજ પાડયા વિના સાર્વત્રિક કેળવણી અશક્ય છે. તેમાં ફોલ્ડે એળવવાને માટે જે સ્થળોમાં પ્રાયગિક કેળવણીને મૂલ્યવાન ગણવામાં આવે છે તેમાં તે ધીમે ધીમે દાખલ કરવી જોઈએ અન્યથા સરખાર તે દાખલ કરતી નથી, તેથી આપણે સ્થાનિક સંસ્થાઓને ગતિમાન કરવી જોઈએ. જે ખરડો ના મંજૂર કરવામાં આવે તો, સમગ્રા બળથી આપણે અજળજી કરવી જોઈએ અને આપણને લક્ષ્ય વિનય મુળથી, અને એક ઉમદા પ્રલસતાનો પ્રાપ્તો આપણે નાખીશું. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

૧૯૦૬ ના દિન્દી ધારાસભાઓના દાયકા સોળ ધરવામાં આવેલા કાનુનેમાં ફેરફાર કરવાનો આશ્રય તેરમા ધરવામાં કરવામાં આવ્યો. આજી એ 'બોધરોએ તે રજી કર્યો, અને 'બીન અધિકારી બહુમતી' ના રાષ્ટ્રના બ્યવહારિક વહાલરોએ આપી, શા. વી નાયકુએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ચોદસો ઠરાવ સ્થાનિક સંસ્થાઓ, માટે અલગ મતદાર મંડળો વિષે હતો, તેમાં આગલા વર્ષની, દલીલો રીથી કરવામાં આવી. પડિત જોન્સનાય મિએ તે રજી કર્યો, મુશી નાશાયજી પ્રસારે અનુમોદન આપ્યું, અને પસાર.

૮-પુદેરમે ઠરાવ, ન્યાયી અને કારોબારી ફરજોના વિભાગ વિષે, પ્રમુખસ્થાનેથી રજી કરવામાં આવ્યો, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

૧-વિષય નિર્ણાયક સભાએ ઠરાવ 'સોળમે કોમિસના' બધારણ વિષે રજી કર્યો, કેમકે તેના મુદ્દાઓના સબધમાં બહુ મતભેદ હતો, અને એમ ઠરાવવામાં આવ્યું કે, દલર્મ ૧૧ સ્થાપિત રાષ્ટ્રીય બંધારણ અને નિયમોમાં વિરોધ ફેરફારો

શું કરવા જોઈએ, તેની પર અખિલ-દિન્દી કોમિસ દિન્દીએ વિચાર કર્યો અને આમાં કોમિસને રીપોર્ટ કર્યો. પસાર.

૨૧. હસન ઇમામે આગામી કોમિસને બાકી-પુરનું આમંત્રણ આપ્યું, અને તે આમંત્રણ સ્વીકારવામાં આવ્યું. તે ઠરાવ તેવીસમે આ સમયે વચ્ચે લેવા પડ્યો, કેમકે શા. ઇમામ માલ હતા અને તેમને આજી નવાની ફરજ પડી હતી.

મત્તરમે ઠરાવ પોલીસ મુદ્દાઓના બંધા પ્રમ વિષે હતો. એટલા એક ઠરાવો નિત્ય નિત્ય પસાર કરવામાં આવતા તેમાં કોમિસને દોષ ન હતો, કેમકે નિત્ય મતિદીનતાનું ઉદાહરણ સરકાર છે. માન. શા. હરજીકરે તે રજી કર્યો, શા. બિરેન્દ્રનાથ:સાસબહે અનુમોદન આપ્યું, શા. વી. બેન. જલ્લદાન, શા. સમાસ્તુદન પીસાઈ અને બાણ મિત્રપાદ ચેતરજીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખે કેળવણી વિષે અદારમે ઠરાવ રજી કર્યો અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આમતુરિયામાં ઠરાવમાં એ સાથે પરીક્ષાઓ લેવાની તરફેણમાં કોમિસે એકવાર ફરીથી પોતાના 'દંડ અધિકાર'ની નોંધ લીધી, અને શા. વી. વી. ભોગીઆએ ૧૮૩૩ ના કાયદાનું અને ૧૮૫૩ માં તેના અમલનું અને રાણીના હંદેરાનું સ્મરણ કર્યું. શા. કાણેએ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ એકવાર ફરીથી પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાલુકત પ્રાતને માટે કારોબારી સભા અને ગવર્નરની માગણી કરતો ઠરાવ બીસમે માન. શા. બેસ સિંહાએ રજી કર્યો અને તે તેજ બહાદુર સમુએ તેને અનુમોદન આપ્યું. પસાર

૧, ઠરાવ એવીસમે, રાષ્ટ્રીય દેહીઓની મુક્તિ; ઠરાવ બાવીસમે, ખંનબ માટે કારોબારી સભા; ઠરાવ ત્રેવીસમે મધ્ય પ્રાતે અને વરાડને ધારા સભા અને બિટિસ પ્રાતેનો ફરજો, સર્વ પ્રમુખ-સ્થાનેથી રજી કરવામાં આવ્યા

૧ લરકરમાં કચ્ચ ફરજી દિન્દીઓને માટે જીલ્લા મુકવાની બંધી વિનતિ ચાલીસમાં ઠરાવમાં કરવામાં આવી, બાણ પી સી બેનરજીએ તે રજી કર્યો, અને શા. જી. સરખાએ અનુમોદન

આપુ, અને પસાર. અનર્થક-અન્યાયો દૂર કરવાને માટે ત્રીસ વર્ષો થયાં હિન્દી અર્થ માટેની કમી રહ્યું છે, ત્યારે આપણે “હોમરૂલ” માગીએ તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય છે ?

કરાવ પચીસમો તદ્દન નવીન હતો, અને તેમાં માગણી કરવામાં આવી હતી કે, ફાઈ નિલિયમ (હવે કલ્પા) ની હાઇકોર્ટને હિન્દી સરકાર સાથે જેવા સીવો સંબંધ છે તેવા સર્વ હિન્દી હાઇકોર્ટને હોવા જોઈએ; બાણ પ્રવચનદ્ર મિત્રે તે રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું, સ્થાનિક સરકારો હાઇકોર્ટ પૂરે અંકુશ રાખે તે ઇચ્છનીય નથી, અને સંસ્થાપકો ફેરારથી હાઇકોર્ટની ઇજ્જતમાં અને સ્વતંત્રતામાં વધારો થશે, એમ સાબીત કરવાને તેમણે વિગતો આપી. શ. અનુલક્ષ્ય રાજે અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

આ પ્રમાણે નવીન ચીજથી લાજ બનીને કોમેસ પોતાના ન્યાય મિત્રોની સંભાળ લીધી, અને પ્રમુખે નીચેના કારણો પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કર્યાં: કરાવ છવીસમો, મેકકલ સર્વિસમાં હિન્દીઓ, કરાવ સત્તાવીસમો, કારોબારી સમાના કાવદાના સ્વયં વિશે; અને કરાવ અઠ્ઠાવીસમો, સમુદ્રતાનોના દેશમાં ધરાડો કરવા વિશે.

સંસ્થાનેમાં હિન્દીઓ વિષે કરાવ બોગલુ ત્રીસમો બાણ જે. ચૌધરીએ રજૂ કર્યો, ૧૮૫૮ ના ટેકેસનું પુનઃ સ્મરણ કરવામાં આવ્યું રા. સી. વાય. ચિંતામણિએ અનુમોદન આપ્યું, ડૉ. મણિલાલ, અને રા. સોરાબજી સાપુરજીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, રા. સોરાબજી એક સત્યામહી હતા, આઠ વેળા કારાગૃહમાં જઈ આવ્યા હતા, અને ફરીથી તેમની જરૂર પડે માટે તે જલદી પાછા જતા હતા. જુલમ સહન કરી રહેવી કોળના ચાલીર ચાહુદી જુલમ એવ. એસ. એવ. પોલકને અન્ય જુલમ સહન કરવી કોમોનાં. દુઃખોને માટે લાગણી થતી હતી, તેમણે સ્વયં વાર્તાઓથી ભરપૂર સુંદર બાણ રજૂ કર્યું. ૩૫૦૦ સત્યામહીઓએ સજ્જત મજૂરી સાથે કેળવણીના સ્કાલ ભોગવી હતી અને રા. ચાધી સહિત તેમની સાથે જેટ બરાબ વર્તન સલાહવામાં આવ્યું હતું કે, જ્યારે તેઓ બહાર આવ્યા ત્યારે બોળની રાજ્યા નહિ. હાકરાઓને અને પુરવોને

પાછા પાછું આપ્યા વિના દેશમાં આપવામાં આવ્યા હતા; ધંધાઓને ખરોડવાના દુઃખો અપાયા હતા અને તેથી તે માર્યા નયા હતા. માફી મેળવવાને માટે કર બરવાનાં સાધનો ન હોવાને લીધે પુરવોને ફરીથી ગીરમીટને સ્વીકાર કરવો પડતો હતો. વિગેરે કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી પ્રમુખ સ્થાનેથી બીજા વજુ કારણો રજૂ કરવામાં આવ્યા; કરાવ ત્રીસમામાં જનરલ સેક્રેટરી-ઓની પુનઃ નીમણૂક કરવામાં આવી; એકત્રીસમા કારણમાં સર નિલિયમ વેડરબર્ન, મી. એ. એ. હુમ, સર હેન્રી કોટન, અને બ્રિટિશ કમિટીના કોમેસ વરફથી આભાર માનવામાં આવ્યો; બત્રીસમા કારણમાં માતિક કોમેસ કમિટીઓએ સુરેયા પ્રમાણે અખિય-હિન્દ કોમેસ કમિટીની નીમણૂક કરવામાં આવી.

પછી બાણ એ ચૌધરીએ પ્રમુખને આભાર માન્યો અને તે દરખાસ્ત હસાડપણું લાવી. એથી વધારી સેવામાં આવી, પ્રમુખે જવાબમાં થોડાક ફવક્લાપણું સંબોધ કર્યા, અને છવીસમી રાષ્ટ્રીય કોમેસનું વિસર્જન થયું.

કરાવો.

નામદારો સમ્રાટ અને સામ્રાટીને સ્વામત.

૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે રાજ્યગારી વરફ અને નામદાર સમ્રાટ અને સામ્રાટી વરફ નક્કર કલેન્ડરનિષ્ઠાપૂર્વક આ કોમેસ માનપણું રાજ્યગારી દર્શાવે છે, અને વિશ્વાસ રાખે છે કે, હિન્દી તેમની સુવાસતથી આ દેશની પ્રજાને સ્થાથી લાભ થશે.

કોમેસનો આભાર.

૨ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, બંગાળના ભાગવામાં ફેરફાર કરતા અમદાર સમાજના દુષ્ટા-વર્તન કલનને માટે આ કોમેસ માનપણું મુકારે તે નામદાર પ્રતિ પોતાની ઠંડી ફવક્લા, દર્શાવે છે. ને ફેરફારથી ભાગમણ કરવાને માટે હિન્દી સરકાર વરફની અને તેને પાઠાણી આપવાને માટે હિન્દી પ્રજાના વરફની ફવક્લાની પણ કોમેસનો નોંધ લે છે, આ કોમેસના અસિમાય અદ્વૈતાર રાજ્યગારીના આ કાર્યથી રાજ્યગારી રાજ્યની તને,

આગળ, વધારવામાં વ્યાપક અસર થશે, જે રાજ્ય-નીતિ સાથે જોડેર પ્રભુતા મનમાં લોડે હાડીને અને લોડે કુનાં માનવંત નામે સદેવ જોડાયતાં રહેશે.

૩. કસબ કરવામાં આવે છે કે, લેફ્ટનન્ટ-ગવર્નર ઇન્ હાઉન્ડેરીશના હાથ નીચે જિલ્લાર અને જોરીસાનો જુદો પ્રાંત રચવાને માટે નામદાર-સમ્રાટ તરફ આ કોંગ્રેસ ઈંડી ફત્તવાની નોંધ લે છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, પ્રતિક સરહદો નક્કી કરવી જેણે બંગાળી ભાષા બોલતા સર્વ જીવજાતોને એક જ રાજ્યતંત્ર હેઠળ મુકવાની સરકાર કૃપા કરશે.

૭. કસબ કરવામાં આવે છે કે, ખેડ, ખેડ-રીઆ અને અન્ય વ્યાધિઓનાં મૂળ અને પ્રગતિ પર અસર કરનાર પરિસ્થિતિમાં વૈજ્ઞાનિક તપાસની પદ્ધતિ કાબલ કરવાને માટે સરકારને આભાર માનવા છતાં આવાં વ્યાવહારિક કામો તત્કાળ હાથમાં લેવાને આવશ્યકતા તરફ આ કોંગ્રેસ સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે; જેમકે, બીચ જળ્યાઓને ખુલ્લી કરવી, પૂરાઈ ગયેલી નદીઓ ખોલવી, જંગલો સાફ કરવાં, પાણીમાં ડેરી ગયેલી જળ્યાઓ મુક્તી કરવી, અને પીવાનું શુદ્ધ પાણી વધારે સારી રીતે પૂરું પાડવું.

૩૨. કસબ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ન, મી. એ. એ. બ્રુક્સ, સર/લેડી કોલન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોની નિરુપણ અને કમિન સેવાઓને માટે આ કોંગ્રેસ ફત્તવા-પૂર્વક તેમને આભાર માને છે, અને હિન્દી જોડેર પ્રભુને બાંધીર વિજ્ઞાપિત કરવાની આ તક તે લે છે કે, કમિટી પોતાનું કાર્ય જુસ્સાથી કરી શકે તેને માટે તેને પૂરતાં નાણાં આપવાં.

[અને જુલો ૮ અને ૨૬.]

કમન.

૪. કસબ કરવામાં આવે છે કે, રાજ્યદ્રોહી સહાયોના કાયદા સામે અને છાપખાનાના કાયદા સામે આ કોંગ્રેસ પુનઃ માનવણી પોતાનો અભ્યુત્થો દર્શાવે છે, અને પ્રાર્થના કરે છે કે, સમ્રાટની સલાહકારી ઉદ્દેશવેલો રાજ્યભક્તિપૂર્ણ ઉત્સાહ જોડાં અને સામાન્ય સ્થિતિમાં સુધારા વિષે અધિકારીઓનાં કથનો જોડાં એ કાયદા, તેમજ

તપાસ કર્યા વિના દેરાવલ આપવાની સત્તા આપતા રેગ્યુલેશનો હિન્દી ધારાપોથી પરથી હવે દૂર કરવા.

રાજકીય કેદીઓની સુકિત.

૨૨. કસબ કરવામાં આવે છે કે, દેશની સામાન્ય સ્થિતિમાં સતોષપાતક સુધારો થયો છે તે જોડાં આ કોંગ્રેસ માનવૂર્વક હેલે છે કે જેવળ રાજકીય અપરાધોને માટે જીવો કારાગૃહના સ્થાનથી રહ્યા છે તેમને નામદાર સમ્રાટ અને સમ્રાટીના આગમન પ્રસંગે મુક્ત કરવા; આપા કા-ચની સમગ્ર હિન્દમાં હર જુઝમાં આપશે, અને સોડી મુલાકાવથી ઈંડી ફત્તવા અને રાજ્યભક્તિની લાગણીઓ જન્મી છે તેમને વિરોધ ઈંડી બનાવશે.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૫. કસબ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસની મજબૂત વખતે નીચલામાં આવેલી સભ્ય-કમિટી સુધારા પ્રમાણે હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનાં બંધારણ અને નિયમો મંજૂર કરવાં.

૧૬. કસબ કરવામાં આવે છે કે, બંધાર-ણની પ્રથમ કક્ષમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે કોંગ્રેસના ઉદ્દેશોને સફળ કરવાને બંધારણ અને નિયમોમાં વિરોધ શા ફેરફાર કરવા; (પ્રથમ કક્ષમ યથા-સ્થિત રાખીને) તેનો વિચાર કરીને આગામી કોંગ્રેસને રીપોર્ટ કરવાનું અખિલ-હિન્દ કોંગ્રેસ કમિટીને હેલેડું.

સ્વદેશી.

૬. કસબ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી હીલવાણને અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક અનુ-મોદન આપે છે, અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોના વિકાસને ઉત્તેજન આપવાને માટે બંધીર અને આદ્ય મતનો કરીને અને લોક આપીને પાણી આપાત થયેલી ઘોળ કરતાં જ્યાં જ્યાં વ્યવહારિક હોય ત્યાં ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને તેની ફતેહને માટે પ્રથમ કરવાની હિંદી પ્રભુને આદા કરે છે.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

૮. કસબ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાનો સતોષ દર્શાવે છે, કે હિન્દી પ્રધાને સ્વીકૃતિ છે કે, લોડ રીપનની સ્થાનિક સ્વરાજ્યની યોજનાનો યોગ્ય મુલાકા કરવામાં આવ્યો નથી,

અને કોંગ્રેસ જાહેર આસા દર્શાવે છે કે, સર્વ સ્થાનિક સંસ્થાઓના બંધારણમાં સુરક્ષાની સિદ્ધાંત હાથ પાડવાને માટે સરકાર દ્વારા કરીને શીઘ્ર પગલાં ભરશે, અને બીજા અધિકારી પ્રમુખો સુધી કાઢવાનો તેમને હક્ક આપશે, અને વિશેષ, સરકારે તેમને પૂરતી નાણાંની સહાય આપવી નાણાં વિષયક.

૬. કાનૂન કરવામાં આવે છે કે, દેશના બંદોર ખર્ચમાં પ્રચંડ વધારો થયો છે તે ભેતોં આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, વડી અને પ્રાંતિક સરકારોનાં સર્વ ખર્ચ કરનાં ખાતાં અને વિશેષ કરીને લશ્કરી ખાતામાં અસરકારક કાપકાપ કરવાને શીઘ્ર પગલાં ભરવાં

ઐકસાધક વેરો.

૧૦. કાનૂન કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી રૂના કાપકાપ પર નાખવામાં આવેલા ઐકસાધક વેરો હિન્દી બનાવટના ઉદ્યોગના વિકાસ અને વિસ્તારને અટકાવે છે, અને હિન્દી સરકારને જાહેર પ્રાર્થના કરે છે કે, તેમને શીઘ્ર દૂર કરવા.

કાયમની જમાખંડી.

૧૧. કાનૂન કરવામાં આવે છે કે, જમીનપર રાજ્યની માગણીની વ્યાજખી અને ચોક્કસ મર્યાદા અને ફેલત વારી પ્રદેશમાં સરકાર અને જમીન રાખનારાઓ વચ્ચે સીધી કાયમની જમાખંડી હાજર કરવી, અથવા જે પ્રાંતોમાં હુંકે સુધી જમાખંડીઓ થતી હોય ત્યાં કમમા કમ સારકે વર્ષોની જમાખંડી રાખવી, એ આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર ખેડુતોની વર્તમાન અસંતોષકારક સ્થિતિ સુધારવામાં જમીન સહાય આપશે.

કેળવણી.

૧. જોખણોના ખરડો.

૧૨. કાનૂન કરવામાં આવે છે કે, માન. રા. જોખણોના માધ્યમિક કેળવણીના ખરડાના સિદ્ધાંતોને આ કોંગ્રેસ સંપૂર્ણ અંતરજીવક અનુમોદન આપે છે, અને ચોતાની જાહેર આસા દર્શાવે છે કે, ધારાસભામાં આ ખરડાના આગળના પગપીયાને માટે આવશ્યક સગવડો આપવાની સરકાર દ્વારા કરશે.

૭. ઉચ્ચતર અને પારિભાષિક કેળવણી.

૧૮. કાનૂન કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય પ્રમાણે દેશમાં સિલ્ક સિલ્ક પ્રતિભાની પરિસ્થિતિને સાનુકૂળ સાહિત્ય વિષયક, વૈજ્ઞાનિક, પારિભાષિક અને ઔદ્યોગિક કેળવણીની સ્વતંત્ર પદ્ધતિ ચોતાની મેળે રચીને, સરકારની વર્તમાન સંસ્થાઓ અને પ્રયત્નોમાં પૂરવણી કરવાનો પ્રથમ સમય દેશની પ્રભાવે મંજૂરતા પૂર્વક ઉપાદી લેવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

આ કોંગ્રેસનો વિશેષ અભિપ્રાય છે કે,

(૧) માધ્યમિક ઉચ્ચતર કેળવણીને વધારે મોટી નાણાની રકમો આપવાની (સર્વ પગલત વર્ગોને કેળવણી આપવાને આવશ્યક હોય ત્યાં ખાસ ઉત્તેજન આપીને);

(૨) સ્થાનિક આવશ્યકતાઓ ધ્યાનમાં રાખીને સિલ્ક સિલ્ક પ્રતિભામાં ઔદ્યોગિક અને પારિભાષિક કેળવણી આપવાની પૂરતી સગવડ કરવાની; અને

(૩) આ દેશમાં કેળવણીની રાજ્યનીતિ અને પદ્ધતિ ધરવામાં બંદોર અભિપ્રાયના અમલગીઓને અસરકારક અવાજ આપવાનાં પગલાં સરકારે શીઘ્ર ભરવાં ભેદશે.

પ્રતિનિધિત્વ.

૧૩. કાનૂન કરવામાં આવે છે કે, મહોમેદન અને અન્ય કોમોની જ્યાં કોમી સંખ્યા હોય ત્યાં તેમને ધારાસભાઓમાં યોગ્ય અને પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ આપવાની આવશ્યકતા સ્વીકારીને; અવગત મતદાર મંડળોના સાધનથી આ ઉદ્દેશ સફળ કરવાને ૧૯૦૬ માં જાહેર પાકવામાં આવેલા કાનુનોને આ કોંગ્રેસ નાપસંદ કરે છે, અને બીજી સુધી થાય તે પહેલાં ૧૯૦૬ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદા હેઠળ ધરવામાં આવેલા કાનુનો ફેરવવાની આવશ્યકતા અને જ્યાં પ્રતિ સરકારનું ધ્યાન ખાસ કરીને ખેંચે છે, જેથી મત આપવાની બાબતમાં અને ઉમેદવારોની ચોંચતાઓની બાબતમાં અને ધારાસભાઓમાં સુધારવા ઉચ્છતા ઉમેદવારોની સ્વચ્છંદી અયોગ્યતાઓ અને પ્રતિબંધોની બાબતમાં નામદાર સમીક્ષાની પ્રવૃત્તિ સિલ્ક સિલ્ક વિભાગો વચ્ચેના વિલક્ષણ બેદો દૂર થાય. આ કોંગ્રેસ એવો પક્ષ આપક કરે છે કે, પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં

બીન-અધિકારી બહુમતીઓની કેવળના સંબંધમાં હાનુનો આચરણ હોય ત્યાં એવા ફેરફાર કરવા કે તેથી બંધાવદારિક કાર્યોને માટે તેમને અસરમારક બનાવી રાક્ષય

અલગ મતદાર મંડળો

૧૪ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, અલગ કામી મતદાર મંડળોનો સિદ્ધાંત યુનિસિપાલીટીઓ, જિલ્લા બોર્ડો અથવા અન્ય સ્થાનિક સંસ્થાઓને લાગુ પાડવાના અથવા તેને વિસ્તૃત કરવાના કાર્યોને આ કોંગ્રેસ સખત રીતે વખોડી કાઢે છે

કારોબારી સભા અને ગવર્નર

૨૦ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, સચુક્ર પ્રાંતોમાં જેમ અને તેમ જલદી એક કારોબારી સભા સ્થાપવાના ન્યાય તરફ સરકારનું આમંદપૂર્વક ધ્યાન ખેંચે છે અને વિરોધમાં તે બહીર આરા દર્શાવે છે કે, તે પ્રાંતોને મદ્રાસ, મુબાઈ અને બંગાલની માર્ફક ગવર્નરના હાથ નીચે મુકવા

પંજાબ માટે કારોબારી સભા

૨૨ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની બહીર આરા દર્શાવે છે કે, પંજાબ માટે કારોબારી સભાની નીમણૂક કરવાની સરકાર દ્વારા કરશે

મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહ માટે ધારાસભા

૨૩ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, મધ્ય પ્રાંતો અને વરાહને માટે પ્રાંતિક ધારાસભા સ્થાપવાનો અને સરકારે વરાહ પાતાના બંજામાં કાયમને માટે લીધો છે તેને બ્રિટિશ હિન્દમાં આવેલા પ્રાંતોને આપવામાં આવેલા ફરજી અને અધિકાર આપવાનો સમય આવી પહોંચે છે

કાયદા વિષયક

ન્યાયી અને કારોબારી ફરજોનો વિભાગ

૬૫ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાની બેદની લાગણીની નોંધ લે છે કે સરકારે પ્રેક્ષક સમય હપ્ત આરાઓ આપી હતી કે, કારોબારી અને ન્યાયી ફરજોને જલદી હિંદી પાડવામાં આવશે તથાપિ તે દિગામાં હજી અમરદારક પગલાં ભરવામાં આવ્યા નથી, અને પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સમય થઈને તે આજ

કરે છે કે, વિભાગની કોઈપણ યોજના બરેખાંત અસરદાગ થાય તેને માટે પગાર, પગારનો વધારો અને જગ્યાની બદલીના સબધમાં ન્યૂનિક પ્રતિમા ઉચ્ચતમ કિંવાની અદાલતોના સર્જી અકુસ હેઠળ સર્વ ન્યાયાધીસ મંડળને મુકવુ જોઈએ

(ખ) આ કોંગ્રેસ પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સમય થઈને હજી છે કે, દેશના સર્વ ભાગોમાં જુદીરચલ સર્વિસની જગ્યાઓ મુખ્યત્વે કાયદાના ધધાગાથી પૂરવી

હાઈકોર્ટો

૨૫ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે આ કોંગ્રેસનો હક અભિપ્રાય છે કે બંગાલમાં ફોર્ટ વિલિયમની હાઈકોર્ટને ફક્ત હિન્દી સરકાર સાથે એવા સીવા સબધો છે તેવા સબધો હિન્દની સર્વ હાઈકોર્ટોના હોવા જોઈએ

કાયદાનો સભ્ય

૨૭ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૬૧ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદાની ત્રીજી કલમનો બ્યવહારમાં એવો અર્થ કરવામાં આવે છે કે, વાયસરોયની કારોબારી સભામાં કાયદાના સભ્યને હોરો અમેલ પારના સભ્યોને આપવો જોઈ પસંદગીનું જેટ અલગ સંકુચિત અને છે તે ભેતા આ કોંગ્રેસ આમંદ કરે છે કે મજકુર કલમમાં એવો મુધારો કરવો કે જોઈ હિંદી હાઈકોર્ટોના એડવોકેટો વધારો અને એટર્નલ એટ લો તે હોવા પૂર નીમાઈ રાશે

બહેર નોકરી

પોલીસ

૧૭ ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ પોતાના નિઘ્યાત્મક અભિપ્રાયની નોંધ લેવા હજી છે કે કેટલાક લાભ મુકદમાંઓમાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કોંગ્રેસીઓના ન્યાયાધીશોને માગૂમ પડેરી હપ્તોનો ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે તે પ્રમાણે સર એન્ડ્રુ ક્રેઝરના કમીશનની ભરામતો અનુસાર પોલીસ પદ્ધતિમાં જે મુધારા કરવામાં આવ્યા છે તેના ધારવામાં આવેલા પરિણામો આવ્યા નથી અને ગ્રામ્ય પોલીસ સડિવ પોલીસ ફર્વના ગુલમાં અથવા કાર્પસાધકતામાં તેમજે મુધારો નથી નથી આ કે મેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી અધિકારીઓના પગાર અને ભવિષ્યની

[illegible]

• ဖြေဆိုပါ။ အကြောင်းကို။

[illegible]

• 1978 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 28

[illegible]

•**Yat Follie Melbē?**

በክፍል 117 ርዕስ 1ኛው ይፈቀድልላል፡፡
 ለዚህ ስራ የሚፈቀድልላል፡፡
 በዚህ ስራ የሚፈቀድልላል፡፡
 በዚህ ስራ የሚፈቀድልላል፡፡
 በዚህ ስራ የሚፈቀድልላል፡፡

७५९६

[illegible][illegible]

‘ହାଲିବଲ୍’ ଡେବିଡ଼

የገቢዎች ምንጭ ነው።

[illegible]

• 1991-1992: 1991-1992

•ଏହା ଡିଜିଟାଲ୍ ନାହିଁ ତେଣୁ ତାହା

[illegible]

(ખ) દક્ષિણ આફ્રિકાના અને અન્ય બ્રિટિશ સંસ્થાનોના હિન્દીઓનાં દુઃખોનાં દાદ અપાવવાને માટે વખતો વખત કરવામાં આવેલા પ્રયત્નોની કદર ખુબીને આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, આ બાબતમાં દૃઢ અને નિશ્ચયાત્મક વલણ ધારણ કરવાની નામદાર સમ્રાટની સરકારની સ્વીકારેલી અચક્ષિત ભેતાં હિન્દી સરકારે સાચો જલ્લો વાળવાને એવા પગલાં લેવાં જોઈએ કે, તેથી સામાન્યના તે વિભાગોમાં હિન્દીઓના સ્વમાનનું સંરક્ષણ થાય અને ત્યાંના હિન્દી રહેવાસીઓના હિતો સુચવાય, અને એ પ્રમાણે આ દેશની પ્રજામાં અસંતોષનું મોટું કારણ દૂર થાય.

(ગ) વળી માત્ર ગોરા લોકોની વસાયતોને માટે અવિકસિત જમીનના વિરાજ ભાગો બ્રિટિશ સામાન્યનાં સ્વરાજ્ય ભોગવતા સંસ્થાનોના પોતાનાજ હાથમાં રહેવા દેવાની તરફેણમાં જોખમદાર મુત્સદ્દીઓના કથનની સાથે આ કોંગ્રેસ અણગમો દર્શાવે છે, અને એમ બતાવી આપવાની ફરજ સમજે છે કે, જ્યારે એસિઆમાં તેનાથી વિરુદ્ધ ખુદશા દ્વારની રાજ્યનીતિનો ઉપદેશ આપવામાં આવે છે અને તેનો અમલ કરવામાં આવે છે ત્યારે બ્રિટિશ તાજની સકળ એસિઆવાસી પ્રજા સાથે એ પ્રદેશમાં બારણું

બંધ કરવાની અને સંપૂર્ણ બ્રિટિશ નાગરિકતાના હક્કો આપવાની ના પાડવાની રાજ્યનીતિ સામાન્યને માટે ગંભીર હાનિથી ભરેલી છે, અને તે જોડેથી અધાર્મિક છે, તેટલીજ હઠાપણુ વિહોણી છે.

(ધ) દક્ષિણ આફ્રિકાને માટે ગિરમીટીયા મજૂરીની ભરતી અટકાવવાને માટે હિન્દી સરકારનો આભાર માનવા છતાં, આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, ઉચ્ચતમ રાષ્ટ્રીય હિતોની ખાતર ગિરમીટીયા મજૂરીની પદ્ધતિ અનિચ્છનીય છે, અને તે રદ કરવી જોઈએ, અને દેશમાં અથવા પરદેશમાં ગિરમીટીયા કબાલા હેઠળ હિન્દી મજૂરીની વિશેષ ભરતી અટકાવવાનો સરકારને માનપૂર્વક આગ્રહ કરે છે.

સામાન્ય.

૩૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે રા. ડી ઇ વાચા અને રા. ડી બે. બંનેને જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવા.

૩૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવતા વર્ષને માટે નીચેના મુદ્દાઓની અખિલ-હિન્દ કોંગ્રેસ કમિટી નીમવી (ચાલી નથી આપી)

૩૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી કોંગ્રેસ બાંપીપુરમાં ભરવી

১৯৮১ সালের ১২ই জানুয়ারি তারিখের
 প্রজ্ঞাপন প্রসিদ্ধি (১৯৮১) ১০
 ১৯৮১ সালের ১২ই জানুয়ারি তারিখের
 প্রজ্ঞাপন প্রসিদ্ধি (১৯৮১) ১০

Palmer Nelson Elizabeth DeWitt

• ୧୩ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହେବ 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ' ନାହିଁ
 ହେବ 'ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ' ହେବ 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତ' ନାହିଁ
 ହେବ 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତ' ନାହିଁ 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତ' ନାହିଁ
 • ୧୪ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହେବ 'ସିଦ୍ଧାନ୍ତ' ନାହିଁ

'12 112 '12 112 112 112
 112 112 112 112 112
 '12 112 112 112 112
 112 112 112 112 112

[illegible][illegible]

1983 - ከሰላማዊነት ጋር የተገናኘው የግልጽ ግልጽ
 ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ
 ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ
 ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ ግልጽ

၂၈	၂၉၁၈၅
၂၉	၂၉၁၈ ၈
၃၀	၂၉၁၈ ၈ ၈

2	10/10/10
1	12/10/10
11	11/10/10
10	10/10/10
9	9/10/10

ਅਨਿਕ ਮਾਨਸੁਖ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ੀਮਰ
'ਦੇਵਕੀਭ੍ਰਿ' 'ਮਲ੍ਹ' ਲਾਗਤ 'ਪ੍ਰ'

1989 እስከጥቅምት 1990 ድረስ
 የገዢው የገንዘብ መጠን 1000
 ብር ሆኖ ተገኝቶ ሲገኝ የገንዘብ
 ስጦታ ሲሰጥ የገንዘብ ስጦታ
 ሲሰጥ የገንዘብ ስጦታ ሲሰጥ
 የገንዘብ ስጦታ ሲሰጥ የገንዘብ
 ስጦታ ሲሰጥ የገንዘብ ስጦታ
 ሲሰጥ የገንዘብ ስጦታ ሲሰጥ

[illegible]

•**ନିଜାଦୁ ନୂଆଁକ ପ୍ରଜାତାନ୍ତ୍ର**

‘वित्तेश्वर’ विद्यापति

તેમણે કોંગ્રેસનું આદર્શ કહ્યું: સંયુક્ત અને સ્વરાજ્ય લોગવતું હિન્દ, જ્યાં સામસામા અય-ડાતા ધર્મોત્તર સ્વરૂપ યત્ન લેખજે, સર્વ ધર્મો એક બનવા લેખજે, અને જ્યાં જીવનને આધ્યાત્મિક બતાવવું લેખજે. પણ મી. કુમ્ભી કબને હિન્દનાં પ્રેમ અને કૃતજ્ઞતા ધરાવ્યાં, અને તુર્ક-સ્તાન તરફ તેની સહાનુભૂતિ દર્શાવી. રાષ્ટ્રીય રાજ્ય પ્રકરણ તરફ દૃષ્ટી કરતાં કારોબારી સભાઓમાં હિન્દીઓના પ્રવેશ પર તેમણે બાર મુકયો, અને ૧૯૧૧ ની ૨૫ મી ઓગસ્ટના વાયસરોયના ડીરેક્ટને વધાવી લીધી, જેમાં પ્રતિને સ્વરાજ્યનું વિશેષ પ્રમાણ આપવાનું વચન આપવામાં આવ્યું હતું, જેથી “છવટે હિન્દમાં જેવાં રાજ્યતંત્રે અસ્તિત્વમાં આવે કે તે સર્વ પ્રાંતિક કાર્યભારમાં સ્વતંત્ર હોય, હિન્દી સરકાર તે સર્વની ઉપર હોય, અને ગેરવહીવટ હોય તે વચ્ચે પડવાનો તેને અધિકાર હોય અને સામાન્યતા: શાહી વિષયની બાબતોમાં તેમના કાર્યની મર્યાદા બાંધતી હોય.” પણ ધારાસભાઓના કાનૂનોમાં કરવા થોડા આવરણ ફેરફારો તેમણે દર્શાવી આપ્યા, અને લઘુમતીઓનું પ્રતિનિધિત્વ સ્વીકારીને અલગ મતદાર મંડળોની પદ્ધતિ સાથે અલગપણે દર્શાવ્યા. પણ દિવાને આમમાં હિન્દના પ્રતિનિધિત્વને પ્રમન તેમણે ઉપસ્થિત કર્યો. પોંદિમરી એક પ્રતિનિધિ ફેંચ એન્જનમાં મોકલે છે, અને ગોઆ પોર્ટુગીઝ એન્જનમાં મોકલે છે, પરંતુ બ્રિટિશ હિન્દનાં અનંત વિશાળ હિતો પ્રતિ હુલ્ક કરવામાં આવ્યું છે. સત્તાની વહેંચણી કરવાનો અને વિભાગોમાં અને જલ્લાઓમાં સહાઈ આપનારી સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો આગ્રહ કરીને તેમણે વિધયને આ વિભાગ સમાપ્ત કર્યો.

સંસ્થાઓમાં હિન્દી ઇમીગ્રેટોની દુઃખદ સ્થિતિ તરફ દ્રષ્ટિ કરીને, પ્રમુખે અર્દાવાં હિન્દીઓની સ્થિતિ તરફ ધ્યાન ફેરવ્યું અને સત્તાપૂર્વક બતાવી આપ્યું કે, પરદેશમાં આપણો બહુ જોછો વિચાર કરવામાં આવે છે, તે દેશમાં આપણા રાજકીય હિતોનું પ્રતિબિંબ છે. સીવીલ સર્વિસ, એક સાથે લેવાતી નેહતી પરીક્ષાઓ, કેબલ્સ, નેહેર બાંધકામ ઇત્યાદિ, લંડનમાં કમીસોનોની પરિચિત રૂપોદાનું તેમણે મંડપથી અવલોકન કર્યું એ સર્વ પ્રમો પ્રમના મનમાં વોળાતા હતા:

ફક્ત ત્રણ અથવા ચાર વિધો પર જેમણે તેમને અભ્યાસ કર્યો. હોય તેઓ વિગતવાર ચર્ચા કરે એવી વ્યવસ્થાથી જુદા કોંગ્રેસમાં પણ સુધારો કરવો લેખજે. કોંગ્રેસે વિરોધ સ્થાપી રાક્ષિ દર્શાવવી લેખજે, અને આપણે સ્મરણમાં રાખવું લેખજે કે, રાજકીય નિકાસની સાથે સાથે સામાજિક પ્રગતિ અને નૈતિક અને આધ્યાત્મિક અભ્યુદય થવો લેખજે. માત્ર આ પ્રમાણે જ આપણી માતૃભૂમિ સ્વતંત્ર અને મહાન થઈ શકે.

આ સ્થળે એક કારણ રજૂ કરીને કોંગ્રેસના સામાન્ય કાર્યક્રમમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો. તે કારણ માન, બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ રજૂ કર્યો, રા. ડી. ઇ. વાચ્છાએ અનુમોદન આપ્યું, અને લાલા લજપતરાય, માન. પંડિત મહેમોદન-ભાલવીય, માન. રા. જીન. મુબારાવ, માન. રા. કૃષ્ણસહાઈ, અને રા. સૈયદ મહમ્મદ ઉસ્માઈએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું; સર્વ વક્તાઓએ ફિલ્હી અત્યાચારને માટે કોંગ્રેસનો ખેદ અને કોપ દર્શાવ્યો, અને વાયસરોયને માટે સહાનુભૂતિ અને સ્નેહ દર્શાવ્યાં. તાર મોકલવાની આજ્ઞા થઈ, અને વિષય નિર્ણાયક સભાને બાંધાલી અપાનાં, કોંગ્રેસ ખૂલતી રહી.

બીજા દિવસનાં કામના પ્રારંભમાં હિન્દુઓ અને જુરહીમો વચ્ચેના એકથ વિષે એક કાંબ આલાપવામાં આવ્યું. પણ મી. બેલન બ્રોકે-લીઅન કુમ્ભા સુત્ર માટે કોંગ્રેસનો શોક દર્શાવતો બીજો કારણ લાગણીપૂર્વક માન બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ રજૂ કર્યો, જેમણે હિન્દની તેમની મહાન સેવાઓ અજ્ઞાતી; માન. પંડિત મોતીલાલે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને મોનપૂર્વક ઉભા રહીને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પણ કોંગ્રેસના તારનો વાયસરોય તરફથી આવેલો ઉત્તર વાંચી બતાવવામાં આવ્યો. “સહાનુભૂતિના માયાણુ સંદેશ માટે અને આદરભાવના ઉદ્દેશો માટે હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક આભાર” તેમણે માન્યો હતો.

માન. રા. જી. કે. ગોખલેએ બીજો કારણ રજૂ કર્યો, જેમાં દક્ષિણ આફ્રિકાના હિન્દીઓનાં કેટલાક દુઃખો જોઈને થતાં તેને માટે તેમને અસિ-નંદન આપવામાં આવ્યું, યોરાઓની વસાયતોને

મોટે નીમીત્તના વિરાજ ભાગે રાખવાની સામે વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો અને પ્રિન્સિપીઆ મજૂરી નિર્મૂળ કરવાની આગળી કરી. રા. ગોખલે દક્ષિણ આફ્રિકામાં ખાનગી રીતે ચલાવતા તે વાત સમજાવી અને કહ્યું કે, ઇમ્પ્રોવેસનનો પ્રતિબંધ દિન્દીઓપરનો પ્રતિબંધ નથી, પરંતુ કારણવારી સરકાર પરનો છે, જેમને આજ્ઞા કરવામાં આવી છે કે, પ્રાણી ન સહાય એવી જોખમાં જોઈ સંજ્ઞાને હાજર થવા દેવી. પણ તેમણે બાજીની ક્યારેક કહી, અને આમલ ક્યો કે; દિન્દીના દિન્દીઓએ પોતાના દક્ષિણ આફ્રિકામાં બધું-કોને સંગીન સહાય આપવી નોંધ્યો. કારણને માન. પંડિત મદન મોહન માલવીયે અનુમોદન આપ્યું, માન. રા. મહાલ દેવ, લાલ લખપત રાય, માન. રા. હરચંદ્રાય બિચનદાસ, બાબુ પ્રમથનાથ બેનરજી, બાબુ મદન જીવ, રા. સી. વાચ. ચિંતા-મણિ અને રા. કંદારનાથે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ભદેર નોકરીના કમીશનની નીમણૂક મટિ ગોધા કાર્યમાં કેમિસને સતીષ દર્શાવવામાં આવ્યો-એ કાર્ય કાંઈક બહુ જલદી પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને બધું આવરણ સુધારા-કોની રૂપરેખા દર્શાવી. તે માન. રા. જીવ. સુબારાએ રજૂ કર્યો, જેમણે એક સાથે પરીક્ષાએ લેવાના પ્રમનો ઉત્તરિદાસ ૧૮૫૦ અને ત્યાર પછીના સમયનો કલે, જે વેળા દિન્દી પ્રધાને નીમેલી એક કમિટીએ તે સુધારાની ભલામણ કરી હતી. માન. રાય બહાદુર બેન્ટનનાથ જેને તેને અનુમોદન આપીને શુભ આશા દર્શાવી કે, નડ કમીશન આગળના કમીશનો કરતાં વધારે સારું લાભ કરશે. રા. રા. સર્વોધિકારી, પંડિત ગોકર્ણનાથ મિશ્ર, રા. ડી. જી. દલવી, રા. નીલરવન સરકાર, રા. આર. વજીજી સિંઘ, પંડિત હરવનાથ કુલક અને માન. રા. દ્વારકાનાથ સર્વેએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું અને કાર્ય પસાર કરવામાં આવ્યો.

પાંચમો કાર્ય સ્વદેશી વિષે બાબુ અંગિકા-ચરણ મજુમદારે રજૂ કર્યો, જેમણે કહ્યું કે જે કે સ્વદેશીનો પ્રારંભ વેર અને તેની વસુક્ષાતમાં થયો હતો તથાપિ પ્રેમ અને

સ્વદેશાભિમાનની મજબૂત નીમીત્તમાં હવે તેણે મજ નાખ્યાં છે. જે દિન્દીઓ પોતાના દેશ પ્રતિ પ્રેમ ધરાવતા હોય તો તેમણે સ્વદેશી પ્રતિજ્ઞાને વળગી રહેવું નોંધ્યો. " એક પરદેશી યોજ માટે ખર્ચેલી પ્રત્યેક પાઇ એ દેશની મર્યાદિત સંપત્તિની વંદ છે. " રા. વી. વી. ભગી-આએ કારણને અનુમોદન આપ્યું, અને તે સર્વા-નુમતે પસાર કરવામાં આવ્યો.

કેમિસ મૂલત્વી રહી.

ત્રીજો દિવસે સ્થાનિક સ્વરાજ્ય વિષે છઠ્ઠો કાર્ય રા. એસ. વી. નરસિંહસવે રજૂ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, હોર્ડ રીપનના ૧૮૮૨ ના કારણનો ઇસારો એ હતો કે, " રાજ્યીય અને લોક પ્રિય કેળવણીના સાધન તરીકે " સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો ઉપયોગ કરવો. ૨૫ વર્ષ પછી હોર્ડ મોક્ષીને આવર પડ્યું કે, તે યોજનાનો યોગ્ય પ્રયોગ કદાપિ કરવામાં આવ્યો નથી, અને હોર્ડ રીપને કરા-વેલા સિદ્ધાંત અનુસાર દિન્દી સરકારની રાજ્ય-નીતિ ધડવાનો ૧૯૦૮ માં તેમને આમલ ક્યો. અધિકમાં અધિક મદત્વની ભલામણ આજ્ય પંચાયતોની સ્થાપના છે, હોર્ડ મોક્ષીએ બતાવી આપ્યું છે કે, " દિન્દીમાં ગામ એ સામાજિક પંચાયતો પૈલિક અને અવિનાશી પ્રથમ પગ-થીયું છે, વંશ પછી વંશના અધઃપાદ પછી પણ તે સ્થળ રહ્યું છે. "

રા. જીવ. જી. દ્રવિડે અનુમોદન આપ્યું, અને રા. અરિહણ સિંઘાએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને હુબારતની આપરજીયા દર્શાવવાને સ્થાનિક વિચરો આપી. કાર્ય પસાર કરવામાં આવ્યો.

સાતમો કાર્યમાં ૧૯૧૧ ની ૨૫ મી ઓગ-સ્ટ દિન્દી સરકારે દિન્દી પ્રધાનને મોલ્લાવેલા ખેતીદાનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો અને તેના કરવામાં આવેલા અર્થ સામે વાંધા ઉઠાવ-વામાં આવ્યો. માન. બાબુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ તે રજૂ કરતાં કહ્યું કે, સ્વરાજ્યના આર્ગમાં પ્રાંતિક સ્વતંત્રતા એક પગથીયું કે કેલક કહે છે, સ્વરાજ્ય માત્ર સ્વયં છે, પડવું એક શુભના સ્વયં તેની પછીના શુભના સાચાં પડે છે,

રા. ડી. એ. ખરેખરે અનુમોદન આપતાં હયું કે, ખરીતાના સમ્પ્રદાય અર્થે યે તે હોય તે કરવો જોઈએ, અને હો. કુનો પોતાનો અર્થ ન થવો જોઈએ. રા. સારાંક જીવણી રીતે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર પસાર કરવામાં આવ્યો.

ઠરાવ આઠમામાં કોંગ્રેસનો એક દર્શાવવામાં આવ્યો કે ધારાસભાના કાનુનો સુધારવામાં આવ્યા નથી, અને તેમાં કરવાના ૧૩ બિલ્ડસ સુધારાઓની માગણી કરી. માન. રા. એસ. સિંહાએ તે રજૂ કર્યો. રા. દ્વારદાનાથે તેને અનુમોદન આપ્યું, અને માન. એ. એસ. કૃષ્ણરાવ, રા. સુરેન્દ્રનાથ મહીક, પંડિત રામભજન દત્ત ધાધરી, અને પંડિત મોકળનાથ મિશ્રે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું. ડૉ. તેજ બહાદુર સમુએ એક સુધારો રજૂ કર્યો કે જેઓ અલગ મતદાર મંડલોમાં મત આપે તેમને સામાન્ય મતદાર મંડલોમાં મત આપવા દેવા નહિ. રા. સી. નાય ચિંતામણીએ તે સુધારાને અનુમોદન આપ્યું. સાંતિની ખાતર તે સુધારો પાછો ખેંચી લેવાની તેમને માન. રા. મહાશ્વ હડે વિશ્વાસ કરી અને તેમણે તે માન્ય રાખી. એક વિરૂદ્ધ મતે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

નવમા ઠરાવમાં સંપૂર્ણ પ્રતિ અને પંચમ માટે કારોબારી સભાઓની માગણી કરવામાં આવી હતી; પંડિત મોતીલાલ નેહરુએ તે રજૂ કર્યો, મુનસી ચૈલ બિહારીલાલે તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. મધ્ય પ્રતિ અને આસામને માટે ધારાસભાઓ સ્થાપવા માટે દશમા ઠરાવમાં સરકારનો આજાર માનવામાં આવ્યો, રાવગહાદુર આર. એ. મંડલેએ તે રજૂ કર્યો. ૧. જી. એન. હાલેએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

રધાનિક સંસ્થાઓ માટે અલગ મતદાર મંડલો સ્થાપવાની વિરૂદ્ધ ઠરાવ અગ્રીઆરમે અને વાપસરાયની કારોબારી સભાના ધારાના સભ્યોને ઓપ્રો માન જેરીસ્ટરોને આટેજ રાખવા ન જોઈએ એવી માગણી કરતા ઠરાવ બારેમા પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

બાણ સચીન્દ્ર પ્રસાદ બોલે ત્યાર પછી કેળવણી વિષે તેરમો ઠરાવ રજૂ કર્યો. તેમણે હજી કે, મધ્ય વર્ષે આખા વિષય પર એટલું સંપૂર્ણ વિચેચન કરવામાં આવ્યું હતું કે, હાંધ ઉમેરવાનું ગ્રહણ નથી. સરકારને જ્ઞાન છે કે, જે લોકસમૂહોને કેળવણી આપવામાં આવશે તે વસ્તુસ્થિતિ ચાલે છે તેવી સલાહી શકશે નહિ. પ્રભ તરફથી મળતા બળની કોંગ્રેસને આવશ્યકતા છે. રા. સી. પી. રામસ્વામી એયરે અનુમોદન આપ્યું, અને હજી કે, રા. ગોખલેના ખરદાને પસાર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી આગણે એક્સપેધી બળવળ કરવી જોઈએ કેળવણીમાં હિન્દુ શરીઆ કરતાં થયું હતરતું છે. નિવાસગૃહોવાળી, શિક્ષણ આપતી, જ્ઞાનનો પ્રકાર ફેલાવતી યુનિવર્સિટીઓની હિન્દને આવશ્યકતા છે. માન. રા. રમણભાઈ મહિપતરામે અને બાણ. આર. સી. યોષિ અને મી. એ. બી. પેટ્ટેએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

આરોગ્યસંવર્ધન વિષે મહત્વનો ઠરાવ ચૌથો રા. જી. કે. દેવધરે રજૂ કર્યો અને સરકાર અને કેળવણી વર્ગની ફરતે બતાવી આપવામાં આવી. ખરેખાર તે જીવન અને ગરજોને પ્રભ છે, તથાપિ સરકાર અને કેળવણીઓ ઉભય બેદરકારી બતાવે. ડૉ. રજીજીતસિંહે અનુમોદન આપ્યું, અને આરોગ્યના સાદા જ્ઞાનને ફેલાવો કરવાનો આજ્ઞા કર્યો. ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

પંદરમો અને સોળમો ઠરાવ નહેરુ ખર્ચ અને જમાનાની વિષે પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં આવ્યા અને પસાર કરવામાં આવ્યા. હરનગી હમ્મર જમ્યાઓમારી હિન્દીઓના બહિષ્કારની પરિસ્થિતિ દર્શાવે વિષે સગરમે ઠરાવ માન. રા. સી. વી. એસ. નરસીંહ રા. રજૂ કર્યો. રા. પ્રગસરાવે તેને અનુમોદન આપ્યું અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પ્રમુખે પ્રમુખસ્થાનેથી ઠરાવ બહારમે રજૂ કરીને માગણી કરી કે હાંધકારોને હિન્દી સરકાર સાથે સીવો સંબંધ હોવો જોઈએ.

હજી આદિકમાં રા. ગોખલેએ ન સેવાઓ નહીં હતી તેને માટે બોલણીમાં ઠરાવમાં તેમને કોંગ્રેસ તરફથી ઉપકાર જાનવામાં આવ્યો, ડૉ.

તેનું બહાદુર સમુદ્ધે તે રજૂ કર્યો, રા. કૃષ્ણ સહાયે અનુમોદન આપ્યું અને સર્વ ઓતાનનેએ ઉભા થઈ તાક્ષીઓના હર્ષનાદથી તેને પસાર કર્યો.

અખિલ હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીએ સુધાર્યા પ્રમાણે કોંગ્રેસનાં બંધારણ અને નિયમોનો સ્વીકાર કરનારો ઠરાવ વીસમો પ્રમુખ સ્થાનેથી રજૂ કરવામાં અને પસાર કરવામાં આવ્યો. માત્ર મહત્વનો ફેરફાર એટલો જ હતો કે, પ્રતિનિધિઓની સુરક્ષાને માટે નહેરુ સભાએ બોલવવાનો હક કોંગ્રેસ કમિટીએ અને તેમની સાથે નોંધાવવા મંડળોને આપવામાં આવ્યો હતો.

એકવીસમા ઠરાવમાં ઠરાવ કરવામાં આવ્યો કે, બ્રિટિશ કમિટી અને 'ઇન્ડિયા' ને નક્કાવવાં નેહરુએ, તે પસાર કરવામાં આવ્યો. પ્રાંતિક કમિટીઓએ સુરક્ષા પ્રમાણે અખિલ હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીની નીમણુંક રેવીસમા ઠરાવમાં કરવામાં આવી. રા. વાઘડા અને રા. ખરેને પુનઃ જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવાનો ઠરાવ બાવીસમો તાળીઓથી પસાર કરવામાં આવ્યો. કોંગ્રેસનાં આગ-તણ સર્વોચ્ચમતે સ્વીકારવામાં આવ્યું, અને પ્રમુખને આભાર મનાયો, તેમણે ઉત્તર આપ્યો અને સત્તાવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ સમાપ્ત થઈ.

ઠરાવો.

કોંગ્રેસનો શોક.

૧. ઠરાવ કરવામાં આવે ■ કે, નામદાર વાસુદેવે પોતાની હઠાણણ લશી અને સાંત્વન કરનારી રાજ્યનીતિથી, અને તેમની સંભાળમાં સોંપવામાં આવેલી નામદાર સરકારની પ્રજાના કસોડા અનુષ્ઠાનો અંચમાં વૃદ્ધિ કરવાની ગંભીર ચિંતાથી હિન્દી પ્રજાનાં પ્રશંસા, વિશ્વાસ, પ્રેમ અને દૃઢતા સંપાદન કર્યા છે, તેમના પ્રાણ લેવાના નીચ પ્રયત્ન તરફ પોતાની ત્રાસ અને તિરસ્કારની લાગણીની આ કોંગ્રેસ નોખ લે છે. નામદારો હોર્ડ અને લેડી હોર્ડના તરફ કોંગ્રેસ પોતાની માનપૂર્ણ સહાયતા દર્શાવે છે, અને અંતઃકરણપૂર્ણ ચાર્જના દરે ■ કે, હોર્ડ હોર્ડના જલદી સાજ થાય, અને પૂર્વજ આરોગ્ય મેળવી દે.

૨. ઠરાવ કરવામાં આવે ઉ (ક) કે, હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના પિતા અને સ્થાપક મી. એન. બોલ્ટેવીઅન જીએ, સી બી ના મૃત્યુ માટે આ કોંગ્રેસ પોતાનો ઉડો શોક દર્શાવે છે, જેમની હૃદય આત્મભોગપૂર્ણ કરવામાં આવેલી જીવજીવરની સેવાઓને માટે હિન્દને જીક અને સ્થાયી કૃત-જ્ઞતા ઉપજે છે, અને જેમના મૃત્યુથી હિન્દી પ્રગતિ અને સુધારાના કાર્યને ન પુરાય એવી ખોટ ગઈ છે.

(ખ) હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની બ્રિટિશ કમિટીના પ્રમુખ સર વિલિયમ વેરનરનું બેરો-નેરને તાર મારફતે આ ઠરાવ મોકલી આપવાની પ્રમુખને વિનંતિ કરવી, અને તેમને (સર વિલ-યમને) વિનંતિ કરવી, કે તેમણે મી. જી. મુની પુત્રી ખીસીસ શેસ સ્કૅનના તીવ શોકમાં તેમની તરફ કોંગ્રેસની સહાયતા દર્શાવવી.

સંસ્થાનોમાં હિન્દીઓ.

૩. ઠરાવ કરવામાં આવે ઉ (ક) કે, શોકા સમય પર કરવામાં આવેલી પ્રાંતિક સમાધાનીના શોક સમયમાં થનાર કચદાના સંબંધમાં તેની પૂર્વજ આ કોંગ્રેસ રજીસ્ટ્રેશન અને ઇમીગ્રેશન વિષે તે પ્રાંતના બેરોના વારાઓની વિરૂદ્ધતા કાયદા દ્વારા કરાવવાને માટે રા. ગાંધી અને ડાન્સવાલની હિન્દી કોમને અંતઃકરણપૂર્ણ અભિનંદન આપે છે, અને પ્રાથમિક કિવાની હકો માટે અતિ બીજી સંજ્ઞાની સામે પોતાની સાંત અને નિઃસ્વાર્થ લડતમાં પોતાના દેશજન્યુઓના કિતની ખાતર જે ઉમ દેશપ્રેમ, હૃદય અને આપસોગથી તેમણે-મહોદય અને હિન્દુ, પારસી અને ખ્રિસ્તિય-જુદ્ધ વેકશે છે તેને માટે પોતાનાં હૃદય સાનંદાશ્વર્ષ દર્શાવે છે.

(ખ) દક્ષિણ આફ્રિકાના અને અન્ય બ્રિટિશ સંસ્થાનોના હિન્દીઓનાં જીવોની દાંદ અપાવવાને માટે વખતો વખત કરવામાં આવેલા પ્રયત્નોની કદર જીતીને આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, આ બાબતમાં દૃઢ અને નિશ્ચયાત્મક વલણ બારણ કરવાની નામદાર સમ્રાટની સરકારની સ્વીકારેલી અસહિય બેલાં હિન્દી સરકાર સામે અદલા વાળવાને એવાં પગલાં લેવાં નેહરુ કે

તેથી સામ્રાજ્યના તે વિભાગોમાં હિન્દીઓના સ્વમાનવું સંરક્ષણ થાય, અને એ પ્રમાણે આ દેશની પ્રજામાં અસંતોષનું મોટું દારણ દૂર થાય.

(ગ) વળી માત્ર ગોરા લોકોની વસાયતોને માટે અવિકસિત જમીનના વિશાળ ભાગો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનાં સ્વરાજ્ય ભોગવતાં સંસ્થાનેના પોતાનાજ હાથમાં રહેવા દેવાની તરફેણમાં ભેખમદાર મુસ્લિમોના કથનની સાથે આ કોંગ્રેસ અણુગમે દર્શાવે છે, અને એમ બતાવી આપવાની ફરજ સમજે છે કે જ્યારે એશિયામાં તેનાથી વિરુદ્ધ, ખુલ્લા દ્વારની રાજ્યનીતિને ઉપદેશ આપવામાં આવે છે અને તેનો અમલ કરવામાં આવે છે ત્યારે બ્રિટિશ તાજની સુકળ એશિયાવાસી પ્રજા સાથે એ પ્રદેશમાં બારણું બંધ કરવાની અને સંપૂર્ણ બ્રિટિશ નાગરિકતાના હક્કો આપવાની ના પાડવાની રાજ્યનીતિ સામ્રાજ્યને માટે ગંભીર હાનિથી ભરેલી છે, અને તે નેટલી અધાર્મિક છે, 'તેટલીજ' હકાપણ વિહોણી છે.

(ધ) હકિલુ આફ્રિકાને માટે ગિરમીટીયા મજૂરીની ભરતી અટકાવવાને માટે હિન્દી સરકારનો આશાર માનવા છતાં, આ કોંગ્રેસનો દંઠ અભિપ્રાય છે કે, ઉચ્ચતમ રાષ્ટ્રીય હિતોની ખાતર ગિરમીટીયા મજૂરીની પદ્ધતિ અનિચ્છનીય છે, અને તે રદ કરવી ભેખજે, અને દેશમાં અથવા પરદેશમાં ગિરમીટના દબાણ હેઠળ હિન્દી મજૂરીની વિશેષ ભરતી અટકાવવાને સરકારને માનપૂર્વક આમદ્દ કરે છે.

(બ) પ્રમુખે નીચેના સંદેશ રા. માંધીને પાઠવેલા : " કોંગ્રેસ ગયા વર્ષના કારાવડું પુનઃ સમર્થન કરે છે; તમારા પ્રયત્નોની અલંત લાગણીપૂર્વક દંદર ભુજે છે, અને દેશના સંપૂર્ણ હૃદયગત અવમોહનની તમને અને તમારા સહચરોને ખાત્રી આપે છે. "

ભહેર નોકરી.

૪. કસાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી ભહેર નોકરી વિષે શાહી દમીસતની નીમણુંક તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાનો સંતોષ દર્શાવે છે, અને તેમાં

ખીન-અધિકારી હિન્દી તરની અપૂર્ણતાને માટે પોતાનો ખેદ દર્શાવતાં છતાં વિશ્વાસ રાખે છે કે, ભહેર નોકરીનાં ભિન્ન ભિન્ન ખાતામાં નીમણુંકને માટે હિન્દીઓ દાવાઓના ન્યાયી સ્વીકારમાં કમીસનના વિચારો પરિણમશે.

(ખ) નીચે આકરેલા સુધારા દાખલ કરવાનો આ કોંગ્રેસ આમદ્દ કરે છે :

(૧) હિન્દી સીવીલ સર્વિસને માટે અને ભહેર નોકરીઓને માટે હમણાં ઇંગ્લાંડમાં ભરતી કરવામાં આવે છે તેને માટે હિદમાં અને ઇંગ્લાંડમાં એક સાથે ખુલ્લી હરીફાઈની પરીક્ષા લેવી.

(૨) સામાન્યતઃ ભહેર નોકરીમાં હરીફાઈની પરીક્ષાઓના સાધનદ્વારા ભરતી કરવી, નીમણુંક કરવાની પદ્ધતિથી નહિ.

(૩) સર્વિસના હમણાં શાહી અને પ્રાંતિક એવા વિભાગો પડયા છે, તે રદ કરવા અને યુરોપીયનો અને હિન્દીઓ વચ્ચે નોકરીની સરતો એક સરખી રાખવી.

(૪) કોઈ પણ ખાતામાં હિન્દીઓ તરીકે હિન્દીઓને કોઈપણ જગ્યાએથી સ્પષ્ટ રીતે અથવા અવાહારિક રીતે અટકાવનાર સર્વ નિયમો, હક્કો, ભહેરતો અને સંસ્કૃતિરો રદ કરવા.

(૫) અમુક ઉચ્ચ અને પ્રમોશન જગ્યાઓપર હિન્દી સીવીલ સર્વિસના સભ્યો સિવાય ખીન-ઓની નીમણુંક સાથેના પ્રતિબંધો દૂર કરવા.

(૬) કારોબારી અને ન્યાયી ફરજો અને નોકરીઓને સંપૂર્ણ ભૂલી પાડવી. અલગ જુદીરથ સર્વિસની સ્થાપના કરવી, તેમાં કાયદાના પંથાના સભ્યોમાંથી ભરતી કરવી, અને હિન્દી સીવીલ સર્વિસની સંખ્યામાં પ્રમાણસર ધપાડો કરવો.

(૭) સીવીલ મેડીકલ નીમણુંકને માટે ભિન્ન હિન્દી સીવીલ મેડીકલ સર્વિસની રચના કરવી, અને હિન્દી મેડીકલ સર્વિસના સભ્યોને ફક્ત ભરતી જગ્યાઓએ જ નીમવા, અને હિન્દી મેડીકલ સર્વિસનું નામ ફેરવીને હિન્દી ભરતી મેડીકલ સર્વિસ રાખવું.

(૮) તે બ્રિટિશ સંસ્થાનામાં હિન્દીઓને નોકરીને માટે યોગ્ય ગણવામાં આવતા ન હોય ત્યાંના દેશોમાં નોકરી માટે સર્વ હિન્દી નોકરીઓ બંધ કરવી.

ਦਫ਼ਤਰੀ.

૫. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી હિંદીઆસને અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક અનુમોદન આપે છે, અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોના વિકાસને ઉત્તેજન આપવાને માટે ગંભીર અને આસુ પ્રયત્નો કરીને અને ભોગ આપીને પણ આચાર મથકી ચીને કરતાં જ્યાં જ્યાં બ્યાવ-હારિક હોય ત્યાં ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને તેના વેતેહને માટે પરિશ્રમ કરવાની હિન્દી પ્રવચન આપા કરે છે.

इथानिक स्वभावः.

૧. કારણ કરવામાં આવે છે કે, આ ડેમિસ પોતાનો ખેડ ફરોવે છે કે, સ્થાનિક સ્વરાજ્યના વિશેષ વિકાસના સંબંધમાં ડીસેન્ટ્રાલીઝેશન કમીશનની ભલામણોનો ઢંઢ અમલ કરવામાં આવ્યો નથી, અને આમલું કરે છે કે સ્થાનિક સંસ્થાઓની સત્તા અને સાધનસંપત્તિમાં વિના વિલંબ વધારો કરવાનાં પગલાં ભરવાની જિલ્લી સરકાર દુપા કરશે.

૭. કામ કરવામાં આવે છે, આ દેશના
સિન્ન સિન્ન પ્રાંતોમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય વહીવટ
કાબજ કરવાની આવશ્યકતા ૧૯૧૧ ના ૨૫ મી
ઓગસ્ટના હિન્દી પ્રધાન ભગ પોતાના ખરીતામાં
હિન્દી સરકારે સ્વીકારી છે તેને માટે આ કોંગ્રેસ
પોતાના સતોપની નોંધ લે છે, અને તે ખરી-
તાના રાખદો અને ભાવની વિરૂદ્ધ તેનો અર્થ
કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે તેની સામે
પોતાનો માન પૂર્ણ અલગબે દર્શાવે છે.

अतिनिधिरूप.

૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ
પોતાની લીજ નિરાસ દર્શાવે છે કે, ધાસસભા-
ઓના હાનુનો ગયે સમયે ફરીથી કરવામાં આવ્યા
ત્યારે જે નિલક્ષણતાઓ અને વિષમતાઓ સુધા-
રવાનો મત કોંગ્રેસે સરકારને મળજીત આપે

કર્ષો હેતો તે દુર - કરવામાં આવી નથી; અને
કર્ષીય કરવામાં આવેલી ખામીઓથી થયેલો
વ્યાપક અસંતોષ બોલો કરવાને માટે અને
છેતાં ત્રણ વર્ષોના અતુલ્ય નેતાં આ કોંગ્રેસ
અંભીર પ્રાર્થના કરે છે કે—

(૧) વડી ધારાસભામાં બીન-અધિકારી
બહુમતી હોવી જોઈએ.

(૨) સર્વ પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં સુદા-
યલા સભ્યોની બહુમતી હોવી જોઈએ.

(३) प्रतिनिधित्वे 'मादङ्गते' मते आप-
वाणी 'वृद्धतितु' न्यां अद्यापि अस्ति। व होय
त्यांथी ते इर करी.

(૪) મતદારોની ચોખ્ખતાનો પાયા જળવણી, મીઠકત અથવા આવક અણીને તેને સરળ કરીને મત આપવાના હક્કનો વિસ્તાર કરવો.

(૫) કોઇ પણ વ્યક્તિની પૂર્વ સ્થિતિ અથવા ખ્યાતિના આધારે સ્વચ્છ હો તેને યુઠ-હીને આદે અથોગ્ય જુહોર કરવાની સત્તા સર-કારને હોવી ન જોઇએ.

(૧) કોઈ વ્યક્તિના વર્તનથી નૈતિક હકલે-
ખન થયું ન હોય ત્યાં સુધી સરકારી નોકરીમાંથી
ખાલીયું મળ્યાને આધારે, અથવા ફોજદારી
ઠંથેરીમાં અપરાધી ઠંથરોને આધારે, અથવા તેની
ખાસેથી શાંતિ ભળવવાને માટે ભગીનગીરી
આગેથી હોવાને આધારે તેને કુટુંબીને માટે
અયોગ્ય ગણવે નહિ.

(૭) કમ્પેન્સેશન મંદિતી બીજા અથવા ત્રીજા યોગ્યતા અથવા સ્થાનિક સંસ્થાના સભ્ય તરીકે નોકરીની યોગ્યતા આગવી નહિ.

(૮) અંગ્રેજી નહિ જાણનારને સહ્ય થવાને માટે અધ્યાપ્ય જાણવો.

(૬) સ્થપતિ જાહેર કરવામાં આવતું નેપથ્ય છે, અધિકારીઓને કોઈ પણ પ્રકારે ચુંટણીઓ પર ભાગવળ ચલાવવા દેવામાં આવશે નહિ

(૧૦) વાર્ષિક અંદાજપત્રો તૈયાર કરવામાં પ્રાંતિક સંબંધોની નાણું વિષયક કમિટીઓ સરકાર સાથે વિશેષ ગાંઠ સંબંધમાં આવવી જોઈએ.

(૧૧) પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં હોય છે તેવી નાણાં વિષયક કમિટી વડી ધારાસભામાં હોવી જોઈએ.

(૧૨) પૂરવણી કરતા પ્રત્યેક પૂછવાનો હક્ક સર્વ સભ્યોને આપવો અને મૂળ પ્રશ્ન પૂછનારને એકલાને જ તે ન આપવો.

(૧૩) પંખજ ધારાસભાની સંખ્યા ૨૬ થી વધારીને ૫૦ કરવી અને વડી ધારાસભામાં પંખજને વિશેષ પ્રતિનિધિત્વ આપવું.

અઠાસ મતદાર મંડળો.

૧૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, યુનિસિ-પાલીટીઓ, છક્કા યોર્ડો અથવા અન્ય સ્થાનિક સંસ્થાઓને અસગ કોમી મતદાર મંડળોના સિદ્ધાંત લાગુ પાડવાના કાર્યને આ કોંગ્રેસ સમગ્ર પ્રકારે વખોડી દાઢે છે.

સંયુક્ત પ્રાંતો અને પંખજને માટે
કારોબારી સભાઓ.

૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી આગ્રહ કરે છે કે, એક હિન્દી સભ્ય ધરાવતી કારોબારી સભા સંયુક્ત પ્રાંતો માટે સીમ સ્થાપવી અને તેનો એવો અભિપ્રાય છે કે, એવી સભા પંખજમાં પણ સ્થાપવી.

કોંગ્રેસનો આભાર.

૧૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, મધ્ય પ્રાંતો અને આસામમાં ધારા સભાઓની સ્થાપનાને માટે આ કોંગ્રેસ સરકારનો આભાર માને છે અને એવો અભિપ્રાય દર્શાવે છે કે, મધ્ય પ્રાંતોના રાજ્યતંત્રને એક લેફ્ટનન્ટ-ગવર્નરના હાથમાં સોંપવું.

૧૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, દક્ષિણ આફ્રિકામાંના આપણા કેશ બંધુઓના આમંત્રણથી માન. રા. ગોખલે સી. આઇ. ઇ. એ તે સંસ્થાની પોતાની સુલાકાત દરમ્યાન કરેલા મૂલ્યવાન કાર્યની આ કોંગ્રેસ ઉચ્ચ હદરે ખુલે છે.

૨૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર નિલિયમ વટરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોની

સેવાઓની આ કોંગ્રેસ ઉચ્ચ હદરે ખુલે છે, અને નિશ્ચય કરે છે કે બ્રિટિશ કમિટી અને "ઇડીઆ" ને નીચાવવાં જોઈએ.

કાયદાનો સભ્ય.

૧૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૮૬૧ ના હિન્દી ધારાસભાઓના કાયદાની ત્રીજી કલમનો બ્યવહારમાં એવો અર્થ કરવામાં આવે છે કે, વાયસરોયની કારોબારી સભામાં કાયદાના સભ્યોનો હોદ્દો અંગ્રેજી બારીસ્ટરોને જ આપવો, જેથી પસંદનીનું કૈવ અત્યંત સંકુચિત બને છે, તે જોતાં આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે મજકુર કલમમાં એવો સુધારો કરવો કે, જેથી હિન્દી હાઇકોર્ટના એડવોકેટો, વકીલો અને એટર્નીઝ એટ-લો તે હોદ્દાપર નીમાઈ શકે.

કેળવણી.

૧૩. કરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, કેળવણી વિષયક વિશેષ સક્રિય રાજ્યનીતિ સર-કારે જાહેર કરી છે તેને માટે પોતાનો સતોષ અને સરકાર તરફનો આભાર દર્શાવતાં, માન. રા. ગોખલેના પ્રાથમિક કેળવણીના ખરડાને ના મંજૂર કરવામાં આવ્યો તેથી આ કોંગ્રેસને ખેદ થાય છે, અને પોતાની મતીતિ દર્શાવે છે કે, પ્રાથમિક કેળવણીમાં અપથી વધારો કરવાને માટે મફત અને ફરજિયાત કેળવણી દાખલ કરવાની આવશ્યકતા છે.

(ખ) હિન્દમાં શિક્ષણ આપનારી અને નિવાસગૃહોવાળી યુનિવર્સિટીઓની સ્થાપનાની તરફેણની હીલચાલ આ કોંગ્રેસ અત્યંત શુભાચીન પસંદ કરે છે.

આરોગ્ય.

૧૪. કરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, પ્લેગ, મલેરીયા અને અન્ય વ્યાધિઓનાં મૂળ અને પ્રતિનિધર ચાસર દરનાર પરિસ્થિતિમાં વૈજ્ઞાનિક તપાસની પદ્ધતિ દાખલ કરવાને માટે સરકારનો આભાર માનવા છતાં આના બ્યાવહારિક કામો તત્કાળ હાથમાં લેવાની આવશ્યકતા તરફ આ કોંગ્રેસ સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે; તેના કે, ગાય જંગલોને ખુશ્કી કરવી, પૂરાઈ ગયેલી, નદીઓ ખોદવી, જંગલો ચાર કરવા, પાણીમાં,

બેસી ગયેલી જગ્યાઓ સુધી ફરી, અને પીવાનું શુદ્ધ પાણી વધારે સારી રીતે પૂરું પાડવું.

(ખ) અને આ કોંગ્રેસ સ્થાનિક સંસ્થાઓને અને જલદી મંડળોને સલાહ આપે છે કે, આરોગ્ય સંરક્ષણને લગતી બાબતોમાં જલદી મતને પદ્ધતિસર ફેળવવો, અને બ્યાધિનો પ્રચાર અટકાવવાને માટે, મરણોની સંખ્યામાં થતો વધારો અટકાવવાને માટે, અને રાજ્યોમાં અને ગામોમાં વધારે સારું સ્વાસ્થ્ય અને આરોગ્ય ફેળવવાને માટે જે કાયદા કરવામાં આવ્યા હોય તેમના અમલના કાર્યને સરળતા કરી આપવી.

નાણું વિષયક.

૧૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, રેરાના જલદીખર્ચમાં પ્રચંડ વધારો થયો છે તે જોતાં આ કોંગ્રેસ આગ્રહ કરે છે કે, વજી અને પ્રાંતિક સરકારોનાં સર્વ ખર્ચ કરતાં ખાતાં અને વિશેષ કરીને હરકરી ખાતામાં અસરકારક કાપકૂપ કરવાને શીઘ્ર પગલાં લેવા.

જમાવંદી.

૧૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, જમીન પર રાજ્યની માગનીની બ્યાજબી અને ચોક્કસ મર્યાદા, અને રેવન્યુવારી પ્રદેશમાં સરકાર અને જમીન રાખનારાઓ વચ્ચે સીધી કાયમની જમાવંદી કાબજ કરવી, અથવા જે માંનોમા કુદકે મુદતી જમાવંદીઓ થતી હોય ત્યાં કમમા કમ સાઠ વર્ષોની જમાવંદી રાખવી એ આ કોંગ્રેસના અભિપ્રાય અનુસાર બિહુતોની વર્તમાન અસંતોષકારક સ્થિતિ સુધારવામાં સંગીન સહાઈ આપવી.

હરકરી વિષયક.

૧૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, હરકરીમાં હમ્યતર જગ્યાઓ હિન્દી મૂલને માટે બંધ રાખવાનો અન્યાય અને હલકી જગ્યાઓમાંથી પણ અમુક ભવિષ્ય અને જ્ઞાતિઓને બહિષ્કાર નહીં થવા જોઈએ.

હાઈકોર્ટો.

૧૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, હાઈકોર્ટમાં ફેરિ વિલિયમની હાઈકોર્ટને કમ્પ્લેટ હિન્દી સંસ્કાર સીધે જેવા સીધા સંબંધો છે, તેવા સંબંધો હિન્દી સર્વ હાઈકોર્ટોના હોવા જોઈએ.

કોંગ્રેસનું બંધારણ.

૨૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી સંપ્રદાય કોંગ્રેસ મંડળનાં બંધારણ અને નિયમો અખિલ-હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટિએ સુધાર્યા પ્રમાણે સ્વીકારવાં.

સામાન્ય.

૨૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૯૧૩ ને માટે નીચેના ગૃહસ્થાની અખિલ-હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટી બનશે (યાદી આપી નથી.)

૨૩ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આવનાર વર્ષને માટે રા. ડી. ઇ. વાઝાને અને મ. ડી. એ. ખરેને પુનઃ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવે છે.

૨૪ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આગામી કોંગ્રેસ રાષ્ટ્રીય બનશે.

અઠ્ઠાવીસમું પ્રકરણ.

અઠ્ઠાવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

૧૯૧૭ ની ૨૬ મી, ૨૭ મી અને ૨૮ મી ડીસેમ્બરે કુરાચી, સિંધમાં અઠ્ઠાવીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળી. મંડળ ભવ્ય અને સુસજ્જિત હતો, અને શોળ દ્વિશીમાંના પ્રત્યેક પર કોંગ્રેસના લેડે-મોન્ટુ વર્ણન આપનાર આદરે વાક્ય શોળી રહ્યું હતું—આ વિચાર નવીન હતો. પ્રતિનિધિ-ઓની સંખ્યા ૫૫૦ હતી, તેઓ નીચે પ્રમાણે હતા.

મુખ્ય પ્રમુખ અને સિંધ	૨૨૪
સંયુક્ત પ્રાંતો	૭૩
પૂર્ણ પ્રાંત	૧૦
ગિદાર	૪
મદ્રાસ	૩૩
બંગાલ	૨૨
કર્નટક	૩
સિંધ (સ્વાગત સભા)	૨૦૧

૫૫૦

કેટલીક વિખ્યાત વ્યક્તિઓ કોંગ્રેસમાંથી ગેર હાજર હતી. હુદયના દરદથી શ્રી ગોખલે આવી શક્યા નહિ અને તેજ દરદથી ૧૯૧૫ માં તે મૃત્યુ પામ્યા; અને સર ફ્રીડોલ્ફ હાઈલે, બાણુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી, અને પંડિત મહંમદોદન માલવીય સર્વ ગેરહાજર હતા.

સ્વાગત સભાના પ્રમુખ માન. રા. હરચંદ્ર ગ્રાય વિશિષ્ટદારે. પ્રમુખ અને પ્રતિનિધિઓને આવહાર આપ્યો, અને સિંધનું અને તેની ખાસ મુશીબતોનું (જેવી કે દશ વર્ષ થતી જમાબંદીઓ અને પાણી પૂર્ણ પાકવાના સાધનોનો પ્રશ્ન) વર્ણન કર્યું. પછી કોંગ્રેસ સમક્ષ રહેલા ચર્ચવાના સિલ્સિલો પ્રેરોની ચર્ચા કરી. અતિ પ્રમુખ તરીકે માન. નવાબ સેયદ મહમ્મદ બહાદુરને ચુકી કાઢવાની પ્રતિનિધિઓને આજ્ઞા કરી. રાય

બહાદુર આર. બેન. સુદોસરે દરખાસ્ત મૂકી, રાય બેકુંડનાથ સેને અનુમોદન આપ્યું, રા. ગોખાલદાસ અમતમલ અને પંડિત રામભજન દત્ત ચૌધરીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને તાક્ષી-ઓના હર્ષનાદપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવી.

કોંગ્રેસના ચાલુ કાર્યની આવશ્યકતા વિષે બોલ્યા પછી, હિન્દમાંથી પાછા જતી વખતે, સમ્રાટ આલેક્ઝાન્ડરના વાત કરી, અને કહ્યું કે, નામદાર સમ્રાટ, જે એકથની આસાં દર્શાવી હતી, તે પ્રાપ્ત દરજ્જાએ, અને મહોમદનો, ખ્રીસ્તીઓ, પારસીઓ અને હિન્દુઓએ સિલ્સિલો સમુદાયમાં પ્રગટ કરવાને બદલે એક સાથે પ્રગટ કરવી જોઈએ. અંગ્રિક-હિન્દ મુસ્લીમ લીગના અંગ્રહીઓએ આસાં દર્શાવી હતી કે, “સોર્સનિકે હિતના પ્રત્યે વિષે સંયુક્ત અને એક સાથે કાર્ય કરવાને માટે કાર્ય કરવાના સાધનો શોધી કાઢવાને માટે” હલક બાલુઓના અંગ્રહીઓએ વખતો વખત એકા મંગલ જોઈએ, તે ૬૫૨થી માલમ પડતા હિન્દુઓ અને મુસલમાનો વચ્ચેના મુસંપની તેમજ નોંધ લીધી. પછી ફિસિલ આફ્રિકાના હિન્દીઓની ખીડાઓ તે સમયે ધણીમાં ધણી વધી ગઈ હતી, તે વિષે તે બોલ્યા, અને ફિસિલ આફ્રિકાના ગોરાઓ સાથે વેર વાળવાનાં પગલાં લેવાની સલાહ આપી—જેવાં કે નાતાલનો કોલસો દેશમાં હાજર થવા ન દેવો, અને સીરીલ સર્વિસનાં દ્વાર તેમને માટે બંધ કરવાં. પછી “ઈન્ડીઆ કાઉન્સિલ” અને તેમાં કરવાના મૌલિક મુદ્દા-રાની આવશ્યકતા વિષે તે બોલ્યા; તે મંડળે માત્ર સલાહ આપવી જોઈએ, રાજ્યતંત્ર ચલાવડું ન જોઈએ. જે કાલુનોએ મુદ્દાઓના જગાડી નાખ્યા હતા તેમને તેમને પુનઃ વિરસ્કાર કર્યો, સ્થાનિક સ્વાજન્યના સંબંધમાં સરકારનું કાર્ય કેટલું મંદ છે, તે દર્શાવ્યું, પ્રાથમિક અને પારિ-

ભાષિક કેળવણીના વિશાળ મહત્તર પર બાર દીધો અને જલ્દી આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો કરવાને હાથમની જમાણ દીની આવરચમતા દર્શાવી પ્રમુખે પરી કહ્યું કે, હમણાં હિન્દમાં ભહેર નોન રીતુ કમીગન ગેરુ છે, અને લરકમા હિન્દીઓને કમીશનો આપવાને આગ્રહ કર્યો, તે વિષયપર આજને વર્ષે લૉડ મંટિએ જલામ ઉદ્દગારો ટાણીને તે મુધારો કરવાના તેના પ્રયત્નોનું વર્ણન આપ્યું પછી “ તુ િ સત્તતતને મુરોપમા હાથી પાડવા વિષે અને ઇરાનને મુગાવી નાખવા વિષે ” ઠાઠી લાગણીથી ભરેલા ચોડાક સંબો તેમણે કહ્યા, અને પોતાના તુર્કી બધુઓને જે આઘાત લાગ્યો હતો તેથી સર્વ મુસ્લીમોને યજનો ખેદ દર્શાવેલા અતમા તેમણે વિનંતિ કરી કે, હિન્દીઓ અને સુરામનાઓએ હાથમા હાથ મેળવીને મારુબાનિને માટે કાર્ય કરવું નેધએ “ ઇશ્વરની કૃપાથી રાષ્ટ્રીય ઐક્યતા બંધ પ્રવાહમાં કોમ વર્ણ અને ધર્મના અન્વાભાવિ અને દુષ્ક્રિમ અતરાયો ખચાત તણાઇ જશે

તાલીઓની ગર્જના વચ્ચે પ્રમુખ પોતાનું સ્થાન ઊંધુ.

બીજા દિવસના કાર્યના આરંભમાં તે જે યોસલ અને તે નવાવમૂર્તિ પી આર સુદર એવરના મુલુ માટે ચોદ દર્શાવવાનો કરાવ પહેનો પ્રમુખ સ્થાનેથી રજુ નવામાં આવ્યો હમા રહીને તે પસાર કરવામાં આવ્યો

કરાવ બંતે દક્ષિણ આફ્રિકામાંના હિન્દીઓ વિને દિવાન બહાદુર લેવ એ એનિદ પ્રથમ એવરે રજુ કર્યો, અને લાગા લગજદરથે તેને હિન્દુ સ્તાનીમાં અનુમોદન આપ્યું તેને અન્ય છ વખતાઓએ વિનેદ અનુમોદન આપ્યું, તેમણે આપણુ ખર્ચને મુદ્દિચિત કરીલો હરી અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો

પછી ન્યાયી અને કારોગારી ફરજો ન્દી પાડવા વિષે કરાવ ત્રીજો રા સી પી રામસ્વામી એવરે રજુ કર્યો એ ન્યાયાધીશની પીક પાછળ પોનીસમડળ હોવ તેને સર પાર્વી એડમસને વિસ્તાર મ્યો હતો તે સંબો તેમણે ટાંચા, બાણુ આર સી દત્ત અને સર ફીસમશાહ મહેસેએ બતાવી આપ્યું છે કે, જે સુધાર થી વિરોધ ખર્ચ નહિ યાવ મુન્મીદી, મેલ્ટરેટો અને જલ્લેમા ફરજોની પુન વહેચણી વિરોધ ખર્ચ કર્યો વિના થઈ શકે, તે સી મેંશુનીએ અનુમોદન આપ્યું અને ર્વાદ કરી કે ૧૮૮૬ થી કોંગ્રેસ દર વર્ષે

આ કરાવ કરે છે, પરંતુ બુરોકસી વિરોધ દર્શાવે છે તે લાલચ નવવરાય અને અબદુલ રહેમાને વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્ને માટે સ્વરામ્યનું આદર્શ મુસ્લીમ લીગ ફૂલી મર્ચ, અને એક સાથે સુદ મુત્ત કાર્ય કરવાનો અગ્રણી ઓએ કરાવ કરીને સુદે સહકાર્ય કરવાની આવરચમતા ભહેર કરી, તેને કરાવ ગોથામાં વધાવી લેવામાં આવ્યા બાણુ મુખેન્દ્રનાથ વસુએ તે રણ કરતાં કહ્યું કે, એક સંયુક્ત આદર્શ પેર

હિન્દુઓએ અને મહેમોદનોએ એકાગ્રચિત થવું નેધએ કેમકે આનનું હિન્દ હિન્દુ અથવા મુસ્લીમનું અથવા અર્ધના-બી અનનું નિવા મુરોપીઅનનું પણ નથી, પરંતુ તે દિન્મર્મ સર્વનો લાગ છે “ ને ભૂતાગમાં ગેર સમન્વીતીઓ વઈ હોવ તેા ઓપણે તેમને વિસ્મરણ કરીશું ને આપને એક મા પીલા રહીશું તેા મહાપ્રતાપી અરોહના સંમયના હિન્દ કરતા પણ અવિચર્યું હિન્દ અર્થિક-બંધવાન, અધિક લમના અધિક મહાન, ઉચ્ચત્વ અને અધિક ઉત્તમજલ જનશે, અધ્યતના સોટા મેળા સ્થાનોના હિન્દ કરતાં પણ વધારે લાગુ દિન્દ બનશે ”

નવાજ નાયક મહેમદ બહાદુર, અહીંવીસમી કોંગ્રેસના પ્રમુખ

શવ બહાદુર આર. એન. મુદોલકરે અતુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, કોંગ્રેસ અને લીગ હવે એક સામાન્ય વ્યાખ્યાનપીઠ પર ઉભા છે અને એક સાથે કાર્ય કરી રહ્યો રા. જહાંગીર ખી. પીટ્ટે કહ્યું કે, ધણા એમ ધારતા હતા કે હિંદુઓ અને મુસ્લીમોમાં દ્વંદ્વ એક સંધ થશે નહિ, પરંતુ જો તેઓમાં એકસંધ થશે તો સાચું કાર્ય કરવાનું બસવાન હશે. રા. ડી. એ. ખરેએ કહ્યું કે, હિન્દુ અને મુસ્લીમના પ્રાચીન સ્વભાવ પ્રાપ્ત થશે. રા. મયરાદાસ રામચંદ્રે વિશેષ અતુમોદન આપ્યું, અને રા. સી. ગોપાલ મેનોને કહ્યું કે, મુસ્લીમ લીગના કચનથી કોંગ્રેસના ઇતિહાસમાં મહત્વના યુગનો પ્રારંભ થાય છે. રા. ડી. ઇ. વામ્બાએ કહ્યું કે, કોંગ્રેસને નવીન જીવન મળ્યું છે અને નવાં તારાની સહાયથી આપણે નવીન વિજય પ્રાપ્ત કરીશું. મોટી તાળીઓ સંક્રિત કરાય પસાર કરવામાં આવ્યો.

પાંચમો કાર્યકાર ઇડીઆ કોન્ગ્રેસીવના સુધારા વિશે હતો. રા. એમ. એ. બીજાએ તે રજૂ કર્યો, તેમણે બતાવી આપ્યું કે, હિન્દમાં જેમણે નોકરી કરી હોય એવા જૂદા અધિકારીઓ તે કોન્ગ્રેસીવમાં છે, અને બીન-અધિકારી હિન્દને કાંઈપણ અવાજ નથી. હિન્દી પ્રધાન કોઈને પણ જોખમ દાર નથી, અને હિન્દમાં રાજ્ય ભાગવી અથવા કોઈ પણ યુગ્ય કરતા તે વધારે મોટા યુગ્ય છે. રા. એન. એમ. સમર્થે અતુમોદન આપતા કહ્યું કે, સંસ્થાનેના પ્રધાનની માફક હિન્દી પ્રધાન પાસામેંડને જોખમદાર હોવો જોઈએ, અને કોન્ગ્રેસીવના એક વૃત્તિવાસ સભ્યો હિન્દીઓ તરફથી છુટાવા જોઈએ. માન. રા. કૃષ્ણરાવે વિશેષ અતુમોદન આપ્યું, અને કોન્ગ્રેસીવના બંધારણમાં ધક્કા ફેરફારનું હંધમાં અન્યોક્ત કહ્યું. રા. ગોપલદાસ જમતમવ અને રા. મુરેન્દ્રનાથ મલીકે વિશેષ અતુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી કેમ્પ મુજલ્લી રહી. ત્રીજે દિવસે મળ્યાં કોંગ્રેસે એક નવીન પ્રશ્ન ઉપાડ્યો, કેનેડાન, પ્રીવી કોન્ગ્રેસ ઓર્ગેર, નં. ૬૨૦ ની "અસંગત પ્રવાસની હાલ" આ લગ-

મની અવસર એ હતી કે, હિન્દીઓએ હિન્દમાંથી અજાગ પ્રવાસ ન કર્યો હોય તો તેમને કનડામાં પ્રવેશ કરવાની મનાઈ કરવામાં આવી હતી, અને તેઓ અજાગ પ્રવાસ કરી શકતા નહિ; કેમકે ત્યાં સીધી આગબોટો જતી નથી અને આગબોટ કંપનીઓ કેટલી રીક્ટિ આપવાની ના પાડતી હતી તેથી કોઈપણ હિન્દીને કનડામાં પ્રવેશ કરવાની તેણે મનાઈ કરી છે, અને કોઈ હિન્દી ત્યાં હોય તેને પોતાના સ્ત્રી અને કુટુંબને બોલાવતાં અટકાવે છે. [આ કુટુંબને લીધે "કોમાગાટ્ટુ" બોલે લેવી પડી હતી, અને પરિણામે મુશીબતો વધી થઈ હતી.] તે કસાય (છકો) સરદાર નંદસિંધ સિંહે રજૂ કર્યો, તે પોતે સિખ હોવાથી કનડામાં પોતાના બંધુઓને માટે બોલ્યા, પરંતુ બતાવી આપ્યું કે કનડાના સિખોના હુખમાં અને કશિણ આફ્રિકાના હિન્દીઓના હુખમાં સંગ હિન્દને હુખ વેઠવું પડે છે, અને "એક સંયુક્ત પ્રજા તરીકે આપણે હાથમાં હાથ મેળવીએ છીએ, અને એક હૃદયથી અને એક જ અવાજે સંસ્થાનેનાં નિર્દય હૃદયોને આપણે તિરસ્કાર કરીએ છીએ." બ્રિટિશ કોલનીઓના મુખ્ય ન્યાયાધીશે ફેરફાર ઓર્ડર હંધ કોન્ગ્રેસીવને ગેરહાજરેસર ગણીને તેમને તિરસ્કાર કર્યો હતો, પરંતુ તેથી આપણને ઝાઝી સહાય મળતી નથી જનરલ સ્વેફને બહિષ્કારનું સત્ય કારણ સમજાવ્યું છે, તેમણે કહ્યું.

"અદિયા અથવા અન્ય મેઇ ગોરાઓના સંસ્થાનમાં પૂરના હિન્દીઓની હાજરી રાષ્ટ્રીય દષ્ટિએ અગત્યના કારણનાર એક કારણ એ છે કે તેઓ નોરસો સાથે પરિચયમાં આવે છે, જેનું ઉદાહરણ આ પ્રાંતમાં શાંતિઓના શ્રીમ્ પિનાસમાં મળી આવે છે, જે વાત સર્વ શાંતિઓ પરસ્પરને સહાય આપે છે તે પરથી મારૂં પડે છે. આ લોકો હિન્દમાં પાછા જાય, અને સુક્તિના વિચારોનો ઉપદેશ કરે છે, જે સુક્તિ મળે તો કાયદા અને બંધનના સાચા હાથને કચલાવી પાડે કોઈ બંધનને દિવસે આ સુક્તિ સારી ગણાયે, પરંતુ શાંતિની મુક્તિ માટે વર્તમાન સમય પરિચય નથી."

ત્યારે શું સકળ સમાજે હિન્દી સ્વાતંત્ર્ય વિરૂદ્ધ હાવડું ક્યું છે, અને તેની મુક્તિ અટકાવ

ધવાને માટે જ્ઞાતિ ધ્યુરૈકસીના હાથમા હથિયાર બનવાની છે ?

૧૯૧૩ ની ૨૨ મી ફેબ્રુઆરીએ મહેસામા જવાને અને પોતાની કુર્ચીએ રજુ કરવાને કાન-કાના સિંચોએ ૧૫ પ્રતિનિધિઓ સુધી કાઢ્યા હતા, તેમા સરદાર સાહેબ એક પ્રતિનિધિ હતા

શ્રી કૃષ્ણકુમાર મિત્રે અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, કેનેડીઅને આવેશ હીયલ્સનો કાયદો પસાર કરે તેને બદલે સ્પષ્ટ રીતે કહે કે અમે હિન્દીઓને હાખલ નહિ કરીએ તો તે વધારે સારું ગણાય શ્રી ઐયુબખાન અને શરિફ સમસલ જઈ ચૌધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું અને કંરાવ પસાર કરવામા આગે.

સાતમો કંરાવ ભડેર નો રીના સ્મીશન વિષે હતો તે ઘણો સપૂર્ણ હતો, તેમા હિન્દીઓ જે કુખો વેરી રહ્યા હતા તે દર્શાવવામા આવ્યા હતા, અને ફેરફારો સુચવવામા આવ્યા હતા રાય બેકરનાથ સેન બહાદુરે તે રજુ કર્યો, જેમણે રાયવ સ્મીશન સમક્ષ જીભાની આપનારાઓએ હિન્દીઓ વિરુદ્ધ કરેલા આમેપોની દીમા કરી કહેવામા આવ્યું હતું કે આપણા નૈતિક આરિ ત્રમા આમીએ છે શારીરિક સહનશક્તિનો રાજ્ય-તત્ત્વ જિખયક ગર્થસાધતાનો, અને ખાર ભરવાની ગમ્તિનો આપણામા અભાવ છે તેના જવાબમા પૂર્વ બગાનના જલ્લાઓની તેમજો વાત કહી ત્યાં અરાજ નાના તો નો થયા હતા અને જે જલ્લાઓમા બ્રિટિશ સીવીલીઅને વ્યવસ્થા કરતા હતા તેમા તો નો થયા હતા ત્યારે બગાલી સીવીલીઅનેના હાથમાના જલ્લાઓ શાત હતા હિન્દીઓ નિર્દુળ ગયા હોય તે હાખલાઓ તેમણે માન્યા અમેજી વ્યાપારી પેઢીઓના સાક્ષીએ સ્વાભાવિક રીતે પોતાની જાતવાળાઓને પસંદ કરે છે અને હિન્દીઓની અવગણના કરે છે

મન નો નંદરવન સરકારે અનુમોદન આપ્યું, અને સગીન દીપન કરી કે, પોતાના દેશની સેવા કરવાનો હિન્દીએ જન્મસિદ્ધ હક છે, અને જ્યારે આવશ્યક હોય ત્યારે જ અને મંડા સમયને માટે અ-હિન્દીઓને હાખલ કરવા ભેધએ પરન્ટુ ભડેર નોકરીયામા " ગુચ્ચ

તર શાખાનો અર્થ યુરોપીઅનો માટે, અને ઉત્તરવી શાખાનો અર્થ હિન્દીઓને માટે થાય છે આના સિદ્ધાંતનો બચાવ યદ્ય રાકતો નથી અને બચાવમા એથી હાનિ થાય છે "

" મદદનીશોની પ્રત્ય તરીકે આપણે સતોય માનીને જેતી રહેવાનું છે " હિન્દી કાર્યસાધ-કાના તેમણે કેટલાક ઉદાહરણો આપ્યા, અને કહ્યું કે, જે પાલરેસના જેવો અન્ય કોઈ હિન્દમા નથી, " પરન્ટુ પોતાના સમસ્ત જીવન સુધી પ્રાતિક ઉત્તરવી નોમીમા તેમને રહેવાનું છે "

શ વી વી ભેમિઆ પદ્મન અને રા. મયરા-જાસ રામચંદે કંરાવને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામા આવ્યો.

બાજુ કુપેન્ડ્રનાથ જનુએ આઠમો કંરાવ રજુ કરીને હાખખાનાનો કાયદો રદ કરવાની માગણી કરી તેમણે કહ્યું કે ૧૮૩૭ મા સર ચાર્લ્સ મેકડોફે હિન્દી હાખખાનાને સ્વતંત્રતા આપી હતી હોર્ડે લીફ્ટને પોતાના ફેરડી ભાષાના હાખખાનાના કાયદાની બેઠીએ ૧૭૮ મા પાછી નાખી, પરન્ટુ મી વર્ડસ્ટને તે રદ કર્યો. વર્તમાન હાખખાનાનો કાયદો હાખન કરવાની તરફથીમા સર હરબર્ટ સીરની જાણે ત્યારે " યુમાવર " જેવા અનેક વર્તમાન પત્રોનો તેમણે તાલ કર્યો હતો, અને કહ્યું હતું કે રાજ્ય દ્રોહના ભૂતા ત્યારે હેકન સરારે ૪૭ મુકદમા બાજુ હતા તે દરેકમા અપરાધીને સજા કરવામા આવી હતી તેમને બીજા છ ભેધએ છે ૭ કાયદાના સભ્યે હાઈકોર્ટને અપીલ કરવાના હક પર ભાર મુક્યો હતો, અને ખરેખર તેણે જે કહ્યું હતું તે તે માનતો હતો, પરન્ટુ થોડા સમય પર એક મુદ્દામા હાઈકોર્ટે કહ્યું હતું કે જન હરવામા આવેલી ભમીનગીરી ગેરકાય-દેસર અને અન્યાયી છે, પરન્ટુ હાઈકોર્ટને વચ્ચે પડવાની સત્તા નથી એટલે " અલ્પત કાયદુક-પ્રકારનો કાયદો છે અને કાંઈ સરકારો નથી, " અને " ભડેર અભિપ્રાયના સર્વ ઉદ્ગારો પર તેનું ગળણું છે " " હિન્દી સરકારની રચના પરદેશી છે અને તે અત્યંત રહે છે, એવી હિન્દી સરકારની સ્થિતિ જોતા તે કાયદો મંડાન બયનુ મૂળ છે. " શ હલ્લીએ અનુમોદન આપતા " મેમરેડ " ના મુદ્દામા મુખ્ય ન્યાયાધીશ સા

એલ. જેન્કિન્સને અભિપ્રાય ટાંક્યો; તેમણે કહ્યું હતું કે, એક નવર પુરુષનું મન એ હથોળે તર્ક કરીને ફેટકી હદ સુધી લંબાવી નય એ જોવું કઠિન છે. ”

ખાણુ જે. ચૌધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપતાં “ કલકત્તા વીક્લી નોર્સ ” ના હાય-ફાના પત્રના તંત્રી તરીકે પોતાની હકીકત કહી. મારો છાપનાર અને પ્રકટ કરનાર મૃત્યુ પામ્યો અને મારા ડેક્કેરેશનનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો તે પહેલાં મારી આફીસ અને પ્રેસિડેન્સી મેજસ્ટ્રેટની ઠોઠ વચ્ચે દોડાદોડી કરવી પડી હતી. છાપનારનું અંગ્રેજી બાપાનું જ્ઞાન જેટલું સંપૂર્ણ હોય તેટલું સંપૂર્ણ ન હયું, એ વિના છુપી પોલીસને તેની વિરૂદ્ધ કાંઈ મળી શક્યું નહિ. સર હરબઈ રીક્લીએ કહ્યું હતું કે, હયાત વર્તમાનપત્રો પર છાપખાનાના હાયફાની અસર થશે નહિ, અને તે હાયફાને અમલ પોલીસના હાથમાં નહિ રહે. ઉભય ખાત્રીઓ ખોળી છે. જ્યારે ડેક્કેરેશન કરવામાં આવે છે ત્યારે મેજસ્ટ્રેટ કાગળીયાં છુપી પોલીસને સોંપે છે, અને “ હબ્બલ મેંડીન ” એ હયાત પત્ર તેને નખીનખીરી આપવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો. રા. હિસિનદાસ અમરાઈએ કરાવને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

કરાવ નવમેા હાયમની જમાબંદી વિષે માન રા. એ. એસ. કૃષ્ણરાવે રજૂ કર્યો, રાવ બહાદુર હિસાનંદ ખેમસાંમે તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. મયરાદાસ રામચંદે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને પસાર કરવામાં આવ્યો.

પછી પ્રમુખસ્થાનેથી કરાવની હાર્દયાળુ રજૂ કરવામાં આવી. દરામો, હરરમા કમીરાન વિષે; અગીઆરમેા, દેગવણી વિષે, (રા. રમુવ, રા. સુબ્બઈ અને રા. જયસ્વાલ રાજકીય પ્રકરણ સાથે સળખ ધરાવતા હોયાના કાચે તેમને સિદ્ધાંત તરીકે ન નીમવાના હિન્દી સરદારના હુકમ સામે અણગમ સહિત) બારમેા, હાઈ કોર્ટ વિષે; તેરમેા, સ્વદેશી વિષે; ચૌદમેા, ગીરમીટીયા મજૂરી વિષે, પંદરમેા સ્થાનિક સ્વરાજ્ય વિષે, સોળમેા ધારાસભાના કાનૂનો વિષે, સત્તરમેા મધુકત પ્રતિષ્ઠા અને મિલબને માટે કારોબારી સંઘોએ વિષે; અરાકમેા,

(૧) દક્ષિણ આફ્રિકા અને સંસ્થાનામાં હિન્દીએ; (૨) છાપખાનાના હાયફા; (૩) ઇકીઆ હાવન્સીલના સુધારા; (૪) ન્યાયી અને કારોબારી ફરજોના વિકાસ; (૫) જે મહત્વના પ્રશ્નો પર કોમેસે અભિપ્રાયો દર્શાવ્યા હોય તે સર્વ વિષે હિન્દી અભિપ્રાય રજૂ કરવાને માટે ઇંગ્લાંડમાં એક ડેપુટીશન મોકલવાની વ્યવસ્થા કરવાની અનિલ-હિન્દ કોમેસ કમિટીને સત્તા આપવા વિષે; આગળીશમેા, સર વિલિયમ વેડરબર્ન, અને બ્રિટિશ કમિટીના સભ્યોના ઉપમાર માનવા વિષે. એક પછી એક રજૂ કરવામાં આવેલા આ કરાવો ખરેખાર આપણા બંદા મિત્ર “ રમસીયા ” માંના હતા.

રા. વાચ્છા અને રા. ખરે સેકેટરીઓના હોદ્દાપરથી વાનપ્રસ્થ થતા હતા તેને માટે એક દર્શાવતો અને તેમના કાર્યને માટે આભાર દર્શાવતો કરાવ વીસમેા રજૂ કરવામાં આવ્યો. તે પ્રખ્યાત ધુરધર પુરષે અઢાર વર્ષો સુધી મહાન આત્મ-લોગ અને શક્તિપૂર્વક કામ કર્યું હતું. તેમની તરફ કોમેસની કૃતજ્ઞતા રાજ બેંકુનાથ સેન બહાદુરે દર્શાવી રા. ખરેએ છ વર્ષ સુધી સારું કાર્ય કર્યું હતું. રા. સી. પી. રામસ્વામી એયરે અનુમોદન આપતાં કહ્યું કે, કોમેસની મહત્તા મેટે બાગે તેના સેકેટરીઓને આભારી છે. કરાવને તાળીઓની ગર્જનાપૂર્વક પસાર કરવામાં આવ્યો, અને આવતા વર્ષને માટે માન. નવાબ સેયદ મહમ્મદ બહાદુર અને રા. એન. સુબારાવ પંડુપી જનરલ સેકેટરીઓ તરીકે નીમણુંક કરવાનેા કરાવ રા. હરચંદ્રાચ વિગિનદાસે રજૂ કર્યો અને રા. ડી. જી. કલબીએ તેને અનુમોદન આપ્યું. પસાર.

રા. એન. સુબારાવે કોમેસને મદ્રાસનું આમંત્રણ આપ્યું, અને બાવીસમા કરાવમાં તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો.

પ્રમુખનેા આભાર માનવાની દરખાસ્ત રા. ગુલામઅલી જી. ચાવવાએ રજૂ કરી, બાણુ શુબેન્દ્રનાથ બસુએ અનુમોદન આપ્યું, રા. લકમવ ચેટ્ટારમેા અને ગીર અયમખાને વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને તાળીઓની ગર્જનાથી તે પસાર કરવામાં આવી. પ્રમુખે હુકમ નવાબ

આપો અને કાર્યવાહી સમાપ્ત થઈ અને અધ્યાત્મિક રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું વિસર્જન થયું.

કરોલો.

કોંગ્રેસનો ખેડ.

૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કોંગ્રેસ કાર્યના ચુસ્ત દીમાગની રા. ને. પોસ્ટલ અને ન્યાયમૂર્તિ પી. આર. સુન્દર એવરનાં ચતુર્થી દેશને ગયથી મોટી બ્રાહ્મી આ કોંગ્રેસ ને. પોસ્ટલ હાથે છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા અને કાનડામાં હિન્દીઓ દક્ષિણ આફ્રિકા.

૨. કરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, ઇમી-ગ્રેશન ઓફ્ટની હાથે સાથે આ કોંગ્રેસ પોતાનો મનુષ્યત્વ અધ્યયનો દર્શાવે છે, કેમકે દક્ષિણ આફ્રિકાના યુનીઅનના પ્રધાનોએ આપેલાં વચનોના તેમાં ભંગ કરવામાં આવ્યો છે, અને તાજે માનપૂર્વક આમ્રદ કરે છે કે તે કાયદાને મંજૂરી આપવી નહિ અને શાહી અને હિન્દી સરકારને એવાં પગલાં ભરવાની વિનંતિ કરે છે કે તેથી દક્ષિણ આફ્રિકામાંના હિન્દીઓ તરફ ન્યાયી અને માનપૂર્વક વર્તન ચલાવવામાં આવે.

(ખ) તાજ હડતાળોમાં નાતાલમાં હિન્દીઓ તરફ ને નિર્દય વર્તન ચલાવવામાં આવ્યું હતું તેની તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાનો ધિક્કાર દર્શાવે છે, અને તે બાબતની તપાસ કરવાને માટે દક્ષિણ આફ્રિકાના યુનીઅન તરફથી નીમવામાં આવેલી કમિટીના સભ્યોને સંપૂર્ણ પ્રકારે નાપસંદ કરે છે કેમકે તેમાંના જે સભ્યો હિન્દીઓ વિરુદ્ધ વિચાર ધરાવે છે, એ બધામાં છે, અને દક્ષિણ આફ્રિકાના અને અર્જેન્ટાના હિન્દીઓને ભેગીપર વિશ્વાસ હોય એવા સભ્યો તેમાં નથી.

(ગ) દક્ષિણ આફ્રિકાના પ્રથમ વિષે મુલકદીને છાને એની હિન્દી સરકારની રાજ્યનીતિ દર્શાવવા માટે આ કોંગ્રેસ નામદાર વાયસરોયને માનપૂર્ણ આભાર દર્શાવે છે.

(ધ) ૩ પાઉન્ડનો વેરો, બીરમીટીયા મજૂરી, ડોમીસાઇલ, કેળવણી વિષયક કરોડી, હિન્દી લગ્નોત્તર કાયદેસરપણું, અને દક્ષિણ આફ્રિકાનાં હિન્દીઓના દરમજાને લગતા અન્ય અંગે સંખ્યા

કાર્યોની દાદ આપવાને આવશ્યક પગલાં ભરવાની વિનંતિ આ કોંગ્રેસ શાહી અને હિન્દી સરકારને કરે છે.

(ધ) રા. ગાંધી અને તેમના સાથીઓ ચુસ્ત વીર હડત ચલાવી રહ્યા છે તેની આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણ અને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક કદર લુકે છે, અને આ દેશની સર્વ વર્ગો અને ધર્મોની પ્રજાને આજ્ઞા કરે છે કે તેમને નાણાં મદાય આપવી આવશ્યક રાખવી.

કોનડા.

૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, કેનેડીઅન પ્રીમી કાઉન્સિલ ઓફર નં. ૬૨૦, જેને સામાન્ય રીતે “અનંગ પ્રવાસની હકમ” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, તેના અમલને પરિણામે ઇમી-ગ્રેશનના નિષેધ સાથે આ કોંગ્રેસ મનુષ્યત્વ વાંધે હાથે છે, કેમકે પ્રસ્તુત કુદમત્ત ન્યાયવાદિક પરિણામ એ છે કે ને હિન્દી અત્યાર પહેલાં ત્યાં રહ્યા ન હોય તેને કાનડા જતા અટકાવેલા, કેમકે હાલ દેશી વચ્ચે સીધી આગબોટો જતી નથી, અને આગબોટ કંપનીઓ સીધી ટીકીટ આપવાની ના પાડે છે, અને કાનડામાં હાલમાં જઈ વસેલા હિન્દીઓને પોતાની સ્ત્રીઓ અને બાળકોને સાવતા અટકાવીને તેમની પર મોટી હાડ-મારી નાખે છે. તેથી અનુકૂળ “અનંગ પ્રવાસ હાતુન” ૨૬ કરાવવાની આવશ્યકતા તરફ આ કોંગ્રેસ શાહી સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે.

કાયદા વિષયક.

અધ્યાત્મિક અને સાર્વજનિક દુરસ્થિતિ. વિશ્વાસ.

૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સામાન્યતાં શ્રેષ્ઠ હિતોને માટે ન્યાયી અને કારોબારી કર-જેલા શીશ વિલામ કરવાનો આમ્રદ આ કોંગ્રેસ પૂર્વગામી કોંગ્રેસો સાથે સંબંધ ધરને કરે છે અને પ્રાર્થના કરે છે કે વિભાગની કોઈ પણ યોજના હાથ પર ધરાવતા આવે તે ખરેખર અસરકારક થાય તેને માટે સકળ ન્યાયાધીશી મંડળને પ્રત્યેક પ્રાંતની હસ્તવત્ત અંદાલતની એકલા અંકુશ હેઠળ મુકવું.

હાઈકોર્ટો.

૧૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ

સંજો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, હંમણાં બંગાલમાં કોર્ટ વિલિયમની હાઇકોર્ટનો માત્ર હિન્દી સરકાર સાથે જોડો સીધો સંબંધ છે તેવા સંબંધ નોન-સર્ટાઈડ હાઇકોર્ટો સહિત હિન્દની સર્વ હાઇકોર્ટોનો હોવો જોઈએ; વળી આ કોંગ્રેસનો એવો અભિપ્રાય છે કે, અન-સર્ટાઈડ હાઇકોર્ટોના મુખ્ય ન્યાયાધીશને ખારીસ્ટરોમાંથી નીમવો જોઈએ.

જુઓ (૭ બ, ૩.)

સ્વરાજ્ય માટે કોંગ્રેસ અને સુસ્ત્રીમ લીગનો સંપ

૪. કસબ કરવામાં આવે છે કે, બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં હિન્દ માટે સ્વરાજ્યનું આદર્શ અખિલ-હિન્દની સુસ્ત્રીમ લીગે સ્વીકાર્યું છે તેની આ કોંગ્રેસ અંતઃકરણપૂર્વક કદર જુએ છે, અને લીગે પોતાની ઉત્કૃષ્ટ બેઠકમાં અત્યંત બાર દડને પોતાની જે માન્યતા ભરે કરી છે કે, દેશનું રાજ્યીય ભવિષ્ય દેશની સિલ્લ સિલ્લ કોમોના સંપીક્ષા કાર્ય અને સહકાર ઉપર આધાર રાખે છે, અને જે કોંગ્રેસનું પ્રિય આદર્શ બની રહેલું છે, તેની સાથે પોતાની સંપૂર્ણ સંમતિ દર્શાવે છે. રાષ્ટ્રીય હિતના સર્વ પ્રત્યેક સંપ્રદાય અને સંપીક્ષા કાર્ય કરવાને કાર્યનો માર્ગ સીધો કાઢવાના સર્વ પ્રયત્નો સિલ્લ સિલ્લ કોમોના અગ્રણીઓ કરશે, એવી લીગે દર્શાવેલી આશાને અત્યંત અંતઃકરણપૂર્વક આ કોંગ્રેસ વધાવી લે છે, અને પ્રત્યેક સર્વ વિભાગોને મંજૂર વિનંતિ કરે છે કે, આપણા સર્વના હૃદયમાં જે ઉદ્દેશ છે તેને સહાય આપવી.

ઇંદીઆ કોંગ્રેસીલનો સુધારો.

૫. કસબ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે, હિન્દી પ્રધાનની કોંગ્રેસીલની હંમણાં રચના કરવામાં આવી છે તે પ્રમાણે તે નિર્મૂલ્ય કરવી જોઈએ, અને તેની પુનઃ રચના માટે નીચેની સૂચનાઓ કરે છે:

(ક) હિન્દી પ્રધાનનો પગાર અંગ્રેજ અંદાજપત્રપર મુકવો જોઈએ.

(ખ) કોંગ્રેસીલની કાર્યસાધકતા અને સ્વાતંત્ર્ય માટે આવરક છે કે તેમાં અંશતઃ નીમણૂકો કરવી અને અંશત સુટણી કરવી.

(બ) કોંગ્રેસીલના સભ્યોની કુલ સંખ્યા નવથી ઓછી ન હોવી જોઈએ.

(ક) કોંગ્રેસીલનો સુધારો વિભાગ સભા સહોની કુલ સંખ્યાના એક તૃતીયાંશથી ઓછો હોવો ન જોઈએ, તેઓ ખીત-અધિકારી હિન્દીઓ હોવા જોઈએ, અને વડી અને પ્રાતિક ધારાસભાઓના સુધારણા સભ્યોના મતદાર મંડળ તરફથી તેમની પસંદગી થવી જોઈએ.

(ચ) કોંગ્રેસીલના નીમણૂકા સભ્યોમાંના ઓછામાં ઓછા અર્ધ સભ્યો જુલુ અને શક્તિ વાળા, હિન્દી રાજ્યતંત્ર સાથે ખીલકત સંબંધ નહિ ધરાવનારા ભરે પુરો હોવા જોઈએ.

(છ) કોંગ્રેસીલના નીમણૂકા સભ્યોના ખાખોના વિભાગ અધિકારીઓના બનવો જોઈએ, જેમણે હિન્દમાં કમમાકમ દસ વર્ષ નોકરી કરેલી હોવી જોઈએ અને હિન્દમાંથી ગયાને બેથી વધારે વર્ષ થયાં ન હોય.

(જ) કોંગ્રેસીલ સલાહ આપનારી હોવી જોઈએ. રાજ્યતંત્ર ચલાવનારી નહિ.

(ઝ) પ્રત્યેક સભ્યના હોદ્દાની મુદત પાંચ વર્ષ હોવી જોઈએ.

ભરે નોકરી.

૭. કસબ કરવામાં આવે છે (ક) કે, [ભરે નોકરીના કમીસન સમક્ષ] કેટલાક સાક્ષીઓએ-જેમાં રાજ્યના કેટલાક ઉચ્ચ અધિકારીઓને જોડે આ કોંગ્રેસને ખેદ થયો છે-સામાન્ય અધ્યાપતા, પ્રારંભ શક્તિનો અભાવ, આરિયનો અભાવ ઇત્યાદિ આરોપો એક પ્રભુતરીકે હિન્દીઓ પર છુટી મુક્યા છે તેની સામે આ કોંગ્રેસ પોતાનો સરખ અજુગમે દર્શાવે છે, અને તે ખીલકત ના પાયાગર છે તેથી દંડનાપૂર્વક તેમનો નકાર કરે છે.

(ખ) આ કોંગ્રેસ પોતાની મંજૂર આશા દર્શાવે છે કે, ન્યાય, રાષ્ટ્રીય પ્રગતિ, કરકસર, કાર્યસાધકતા અને આવરકતાનાં કારણોને લીધે પણ સાદી કમીસનને એવી ભલામણો કરવાનું યોગ્ય ધારશે કે તેની ચોકસ અસર એવી થાય કે પોતાના દેશમાં ભરે નોકરીઓમાં ઉચ્ચ નીમણૂકોમાં હિન્દીઓની નિમણૂકોના હંમણાંના અત્યંત ઓછા પ્રમાણમાં પુષ્કળ વધારો થાય; જે પ્રમાણે ૧૮૩૩ ના ચાર્ટર એક્ટમાં અને ૧૮૫૮ ના સાદી ટેલેગમાં સમાયતા મંજૂર વચનનું પાલન કરવામાં આવે.

(૪) વિશેષ કરીને, આ દેશિય પોતાની ઇંદી પ્રતીતિ બદલે કરે છે :

(૧) સિત્ત નિન્ન નોકરીઓને માટે ઉચ્ચ ડોહાઓ પર નીમણુંક કરવાને માટેની પરીક્ષાઓ દિનમાં તેમજ ઇંગ્લાંડમાં લેવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી આ દેશની પ્રજાના લાભને કદાપિ ન્યાય આપી શકાય નહિ;

(૨) ઇંગ્લાંડન સીવીલ સર્વિસ માટેના કમ્પેટિશનની વ્યવસ્થાઓ બોલી કરવી ન જોઈએ, કેમકે એવા પગલાથી દિન્દી કમ્પેટિશનને ધરવામ જશે તેમજ તે કાર્યસાધકતાને હાનિગરક નિર્વેરશે;

(૩) ન્યાયી અને કારોબારી નોકરીઓ અને ફાલોને સપ્લુ નહી પાડવી જોઈએ, અને ન્યાયની નોકરીની લાચરી કાપશે નિર્ણયાર પદપદાથી કરવી જોઈએ, અને તેને કારોબારી સરકારની સત્તા હેઠળ નહિ પરંતુ હાઇકોર્ટની સત્તા હેઠળ મુકવી જોઈએ.

(૪) ઇંગ્લાંડન સીવીલ સર્વિસના સરેરાશ હોય એવાઓને અમુક ઉચ્ચ ડોહાઓ પર નીમવાની વિરૂદ્ધ હમણાં જ બંધનો છે તે દૂર કરવાં

(૫) તાલ ફેરફાર કાઢ પદ્ધતિ હોવાને માટે એક દિન્દી અન્ય પ્રકારે થોડા ટોલ પરંતુ દિન્દી તરીકે તે હોવા પર તેની નીમણુંક અટકાવવાર કાઢ નિયમ અથવા કુમખના રચના સબો હોય અથવા તેનો એવો અર્થ થતો હોય તો ઉપર દર્શાવવામાં આવેલા બંદો અને હદો રાની વિરૂદ્ધ લેવાથી તે રદ કરવા જોઈએ.

(૬) નોકરીઓનો શાહી અને પ્રાતિક એવા વિસ્તાર નિર્મૂલક હરેક જોઈએ અને દિન્દીઓ અને યુરોપીઓના વચ્ચે એક સરખી સારતો રાખવી જોઈએ, અને જો તે વિભાગ ચાલુ રાખવામાં આવે તો પ્રાતિક સીવીલ સર્વિસની કારોબારી શાખાની લાચરી નીમણુંકને બદલે યુલ્લી હરીફાઈની પરીક્ષાના સાધનથી કરવી જોઈએ,

(૭) હપરોકત વિભાગ ચાલુ રાખવામાં આવે તો દિન્દી કેવલથી વિષયક અને અન્ય નોકરીઓમાં દિન્દીમાં તેમજ ઇંગ્લાંડમાં લાચરી થવી જોઈએ, અને થોડા સકલવાળા દિન્દીઓને સીધી રીતે તેમજ અલગથી પ્રતિક સર્વિસીસમાંથી ભાગળ વધારીને તે જગ્યાઓ પર તેમની નીમણુંક થવી જોઈએ.

(૮) સીવીલ મેજિસ્ટ્રેટ ન્યાયો દરેકરી બોલ. એમ. એસ. ના સરચોથી વધેલા આઈ. એસ. એમ. ડી. ઓથી બરવા ન જોઈએ, અને તેમને માટે નહીં અને એક જ દિન્દી સીવીલ મેજિસ્ટ્રેટ સર્વિસ રચવી જોઈએ અને દિન્દીમાં તેમજ ઇંગ્લાંડમાં લેવામાં આવતી હરીફાઈની પરીક્ષાના સાધનથી તેમાં બંદો દેવો જોઈએ; તથાપિ કેવલથી વિષયક અને વૈજ્ઞાનિક નીમણુંક દિન્દીમાં અને પરદેશમાં બંદો બંદો આપીને દેવો.

(૯) જમાઈનું વર્તમાન પ્રમાણ પૂરતું ઉચ્ચ છે અને તેમાં વધારો કરવો ન જોઈએ, અને વળી કુટુંબામણના બંદોમાં બંદો કરી નોખડ જોઈએ, અને કાપકાપી કુટુંબામણ નક્કી કરવામાં આવે ત્યારથી એ વિલક્ષણતા ખર્ચાળ બની છે; અને

(૧૦) તાલનાં જ સર્વિસનામાં સિન્દીઓને સિન્દીશ નાંજરિફાના હકો આપવામાં આવતો નથી, ત્યાંના લોકોને દિન્દીમાં નીમણુંકને માટે અયોગ્ય બંદો કરવા જોઈએ.

કુમળ.

છાંપખાનાં.

૮. કાચ કરવામાં આવે છે કે, ધારાપાથી પર દિન્દી છાંપખાનાં કાચાને ચાલુ રાખવા સામે આ કોંગ્રેસ યુનિ. પોતાનો અલખમો દર્શાવે છે, અને વિશેષ કરીને કલકત્તાની હાઈકોર્ટ હમણાં યુનિ. આપે છે કે, તે કાચાએ આપેલાં સરસણો જમોલપાક છે અને તેમને અમળ થતો અસાધ્ય છે તે જોતા આમલ કરે છે કે તે રદ કરવો જોઈએ.

કાયમની જમામંદી.

૯. ફરિય કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસને ફૂટ એલિમિનિ છે કે, જમીનપર રાંધ્યની માંચણીની વ્યાજબી અને ચોક્કસ મર્યાદા અને ફેવલ વારી પ્રદેશમાં સરકાર અને જમીન રાખનારોએ વચ્ચે સીધી કાયમની જમામંદી હાખલ કરવાથી અથવા જો પ્રાતેમાં ફૂટ એલિનિ જમામંદીએ થતો હોય ત્યાં હમણાં કમ સાઈ વર્ષોની જમામંદી રાખવાથી ખેડૂતોનો વર્તમાન એસતોમંદાક સ્થિતિ સુધારવામાં ઈંગ્લીસ સહાય મળશે.

હરેક વિષયક.

૧૦. ફરિય કરવામાં આવે છે કે, આ ફરિય

પ્રજાને માટે સરકારની હસ્થતર નગ્યાઓ બંધ રાખવાનો અન્યાય આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી હિન્દી સરકારને બતાવી આપે છે, અને આગ્રહ કરે છે કે હવે હાંખા સમય મુધી તેની દાદ મળ્યા વિના રહેવી ન જોઈએ.

[અને જુઓ ૭ ગ, ૮]

કેળવણી.

૧૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, (ક) હિન્દમાં પ્રાથમિક કેળવણીના વિસ્તારને માટે વધારે મોટી રકમો આપવાને માટે હિન્દી સરકારને આભાર માનતાં આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, અમુક સ્તંદા સ્થળોમાં મફત અને ફરજિયાત કેળવણી ફાળવ કરવાને માટે હવે પ્રારંભ કરવો જોઈએ.

(ખ) શિક્ષણ આપનારી અને નિવાસગૃહોવાળી યુનિવર્સિટીઓ ફાળવ કરવા માટે સરકારની દરખાસ્તો પસંદ કરવા છતાં આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે યુનિવર્સિટી કેળવણીની વર્તમાન પદ્ધતિને બદલે નહિ પરંતુ તેમાં પુરવણી વરીકે તે પદ્ધતિ ફાળવ કરવી જોઈએ, કેમકે નહિ તે વધારે ગરીબ વર્ગોમાં હસ્થતર કેળવણીની પ્રવૃત્તિને ગંભીર અટકાવ નડશે.

(ગ) સ્થાનિક આવશ્યકતાઓ ધ્યોનમાં લેધને જિલ્લા બિન પ્રાંતોમાં ઔદ્યોગિક અને પારિભાષિક કેળવણી આપવાને સરકારે પૂરતી ઉપવસ્થા કરવી જોઈએ એવી સરકારને ચોતાની પ્રાર્થના આ કોંગ્રેસ એકવાર ફરીથી કરે છે.

(૪) શા. રમુલ, શા. સુકનઈ અને શા. નૈવેદ્યવાલમી શિક્ષકો વરીકે કલકત્તા યુનિવર્સિટીએ પસંદગી કરી હતી, તે તેમના રાજકીય પ્રકરણ સાથેના સંબંધના કારણેને લીધે હિન્દી સરકારે નામંજૂર કરી છે, તેની સામે આ કોંગ્રેસ ચોતાને સખત મજુમદો દર્શાવે છે, કેમકે રાજકીય પ્રકરણનો અંતિમ અંતરો બધો વિરાળ છે કે, તેથી શિક્ષકની પ્રવૃત્તિમાંથી એક વિદ્યાર્થીનો સ્વચ્છ પ્રકારે બહિષ્કાર કરવામાં તેના ઉપયોગ થાય, એવી દરખાસ્તો કેળવણીનાં હિતોને અલંકારે છે તેથી થયે.

સ્વદેશી.

૧૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી હિતચાલને અલંકારે અંતઃસ્થાપક

અનુમોદન આપે છે, અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોના વિકાસને ઉત્તેજન આપવાને માટે ગંભીર અને આજીવન પ્રયત્નો કરીને અને લોભ આપીને પણ આચાર થયથી થીએ કરતાં ન્યાં ન્યાં વ્યાવહારિક હોય ત્યાં ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને તેની ફેલેન માટે પરિશ્રમ કરવાની હિન્દી પ્રજાને આજ્ઞા કરે છે.

ગિરમિટીયા મજૂરી.

૧૪. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દમાં મજૂરીની વર્તમાન લીધે, અને ગિરમિટીયા મજૂરીની પદ્ધતિના ગંભીર પરિણામો ગિરમિટીની કુલ દરમ્યાન મજૂરોને વ્યાવહારિક રીતે શુભા મોની દરખાસ્ત આજીવન મુકે છે, તે જોતા આ કોંગ્રેસ અનુભૂત આગ્રહ કરે છે કે, હિન્દમાં અથવા અન્યન કામ કરવાને ગિરમિટી હેઠળ મજૂરોની સરવી કરવી તદ્દન બંધ કરવી.

પ્રતિનિધિત્વ.

૧૫. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ ચોતાને જોઈ દર્શાવે છે કે, સ્થાનિક સ્વરાજ્યના અધિક વિકાસના સંબંધમાં ડીસેન્ટ્રાલીઝેશન કમિશનની ભલામણોને અદ્યપિ અમલ કરવામાં આવ્યો નથી, અને આગ્રહ કરે છે કે, સ્થાનિક સ્વચાલના અધિકારો અને સંપત્તિ વધારવાને માટે હિન્દી સરકારે વિના વિલંબે પગલાં ભરવાની કૃપા કરવી.

૧૬. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ ચોતાની વીમ નિરાસાની નોંધ લે છે કે, ખાસા સમાના કાનુનોવું ઉદ્ધ પુનરાવરોડન થયુ ત્યારે એ વિલંબિત્વાઓ અને વિષમતાઓ સુધારવાને અથવાર કોંગ્રેસોએ સરકારને અનુભૂત આગ્રહ દર્શાવે હતો, તે દૂર કરવામાં આવી નથી. અને ફરીકે કરવામાં આવેલી ખામીઓથી હૃદયનેસો વ્યાપક અસંતોષ ઓછા કરવાને માટે અને જ્યાં ચાર વર્ષોના અનુસવાનુસાર, આ કોંગ્રેસ ગંભીર પ્રાર્થના કરે છે કે, (૧) વડી ખાસાસભામાં બીન અધિકારી બહુમતી દોવી જોઈએ, (૨) સર્વ પ્રાંતિક ખાસાસભાઓમાં સુદાયલ સભ્યોની બહુમતી દોવી જોઈએ, (૩) પ્રતિનિધિઓ મારફતે મત આપવાની પદ્ધતિ ન્યાં અદ્યપિ અસ્તિત્વ દોય ત્યાંથી તે દૂર કરવી, (૪) મતદાતાની ચોચાલને પાલો કેળવણી,

મીક્ષત અથવા આવક ગણીને તેને સરખ કરીને મત આપવાના દરુનો વિસ્તાર કરવો. (૫) કોઈ પણ વ્યક્તિની પૂર્વ સ્થિતિ અથવા ખ્યાતિના આધારે સ્વચ્છ તેને સુટણીને માટે અધોગ્ય નહોત કરવાની સત્તા સરકારને હોવી ન જોઈએ; (૬) કોઈ વ્યક્તિના વર્તનથી નેતિક ઉલ્લંઘન થયું ન હોય ત્યાં સુધી સરકારી નોકરીમાંથી પાણીકું મળ્યાને આધારે, અથવા ફોજદારી કોર્ટમાં અપરાધી ઠરાવે આધારે અથવા તેની પાસેથી સાતિ ભજવવાને માટે ભમીનરીરી માગેથી હોવાને આધારે તેને સુટણીને માટે અધોગ્ય ગણવો નહિ; (૭) ઉમેદવારને માટે મીક્ષત અથવા નિર્વાસની ચોખ્ખા અથવા સ્થાનિક સંસ્થાના સંબંધ તરીકે નોકરીની ચોખ્ખા માગવી નહિ; (૮) અંગ્રેજ નહિ ભણનારને સભ્ય થવાને માટે અધોગ્ય ગણવો; (૯) સ્પષ્ટ નહોત કરવામાં આવતું જોઈએ કે, અધિકારીઓને કોઈ પણ મકારે સુટણીઓ પર લાગવમ ચલાવવા દેવામાં આવશે નહિ; (૧૦) વાર્ષિક અંદાજપત્રો તૈયાર કરવામાં પ્રાતિક સભાઓની નાણું વિષયક કમિટીઓ સરકાર સામે વિરોધ આદ સંબંધમાં આવવી જોઈએ, (૧૧) પ્રાતિક ધારાસભાઓમાં હોય છે તેવી નાણું વિષયક કમિટી વડી ધારાસભામાં હોવી જોઈએ, (૧૨) પૂરવણી કરવા પ્રત્યે પૂછવાને હક સર્વ સભ્યોને આપવો અને મૂળ પ્રશ્ન પૂછનારને જોડાને જ તે ન આપવો; (૧૩) પંજબ ધારાસભાની સંખ્યા ૨૬ થી વધારીને ૫૦ કરવી અને વડી ધારાસભામાં પંજબને વિશેષ પ્રતિનિધિત્વ આપવું. અને જ્યાં મહોમદને અથવા અન્ય કોયોની ઓછી સંખ્યા હોય ત્યાં ધારાસભાઓમાં તેમને ન્યાયી અને યોગ્ય પ્રતિનિધિત્વ આપવાની આવશ્યકતાને સ્વીકાર કરવા છતાં, આ ઉદ્દેશ અલગ ગઠઠાર મંડળોથી સંજ્ઞ કરવાના વર્તમાન કાનુનેને આ કોંગ્રેસ નાપસંદ કરે છે.

૧૭. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ ફરીથી હહે છે કે, એક હિન્દી સભ્યવાળી દારા-બારી સભા સંયુક્ત પ્રાંતોમાં રીશ્ન સ્થાપવી જોઈએ, અને તેને એવો અભિપ્રાય છે કે, એવી સંસા પંજબને માટે પણ સ્થાપવી જોઈએ.

ઇંગ્લેંડ બનાઈ' ડેપુટેશન.

૧૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, નીચેના વિષયો પર હિન્દી અભિપ્રાયો રજુ કરવાને માટે બની શકે ત્યાં સુધી સિલ્લ સિલ્લ પ્રાંતોના પ્રતિનિધિઓનું બનેલું એક ડેપુટેશન ઇંગ્લેંડ મોકલવાની વ્યવસ્થા કરવાની સત્તા અખિલ-હિન્દી કોંગ્રેસ કમિટીને આપવી.

(૧) ફરિશ્ત આફ્રિકા અને અન્ય સંસ્થા-નોગા હિન્દીઓ.

(૨) છાપખાનાનો કાયદો.

(૩) ઇન્ડિયા કાઉન્સિલનો સુધારો.

(૪) ન્યાયી અને કારોબારી ફોર્મોને વિશાળ.

(૫) અને જે મદદગરના પ્રત્યે પર કોયેરો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હોય તે.

કોંગ્રેસને આધાર.

૧૯. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને સિટિસ કમિટીના અનુસૂચિ સભ્યોની સેવાઓની આ કોંગ્રેસ ઉચ્ચ કદર છહે છે, અને નિશ્ચય કરે છે કે, સિટિસ કમિટીની સંરચા અને " ઇન્ડિયા " ને નસાવવા જોઈએ.

[જુઓ ૨ અ, ૧૧ ક, ૨૦]

ઓગણત્રીસમું પ્રકરણ.

ઓગણત્રીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ.

મદ્રાસમાં ૧૯૧૪ ની ૨૮ મી, ૨૯ મી, અને ૩૦ મી નવેમ્બરે ઓગણત્રીસમી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ મળી. નંગમબોલમ, રોબ્ટ ફ્રાંકલિનની જમીનમાં આવેલ વસતીમાં મંડપ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો, તેના સ્તંભો પુષ્પમાળાઓથી સુસજ્જિત કરવામાં આવ્યા હતા, અમુક જગ્યાએ ફરફટી હતી, નામકાર સમ્રાટ અને સામ્રાજીના અને રાજ્યસંજ્ઞાના ચિત્રો હીપતા હતા, સમગ્ર દરમિયાન અંતરિયાળીય હાજરો હતા પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા વધીને ૮૧૧ થઈ હતી, ૧૯૦૭ ની કોંગ્રેસ પછી આ સંખ્યા મોટામાં મોટી હતી. તેઓ નીચે પ્રમાણે હતા:

મદ્રાસ	૭૪૮
સુબાઈ અને સિંધ	૫૪
બંગાલ	૩૮
સમુક્ત પ્રાંતો	૧૨
વરાહ	૫
મધ્ય પ્રાંતો	૨
બિહાર	૫
પંજાબ	૦
મહારાષ્ટ્ર	૨

૮૧૧

સ્વાગત સભાની સંખ્યા ઘણી મોટી હતી, અને તેમણે કરેલી વ્યવસ્થા અત્યંત સુતોષકારક હતી સાયકલો પર બેઠેલા કોંગ્રેસના સ્વયં સેવક રજાએ મંડપના દ્વાર સુધી પ્રમુખના સમક્ષને લઈ આવ્યા અને જ્યારે તેમણે મંડપમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે મદ્રાસના નામકાર નરોનો સમૂહ ઉચ્ચ આસન પર બેઠો થયો હતો પ્રમુખની સાથે યુવા કોંગ્રેસ અમુલ્લીઓ અને સ્વાગત સભાના સેક્રેટરીઓ હતા, અને સ્વાગત સભાના પ્રમુખ સર એસ. સુબ્રમણ્યમ આચાર્યે તેમણે સ્વાગત કર્યો. તેમણે સ્વાગતના

ચોક્કસ સંબંધો દર્શાવ્યા, અને સ. કે. એન. આદ્યના આચરને પોતાનું લાલચ વાચના આપ્યું. કોંગ્રેસમાં જે પ્રશ્નોનું નિવેદન થવાનું હતું, તેમણે અવલોકન કરવાને બદલે સ્વાગત સભાના પ્રમુખે વિસાળ મહત્વના અમુક મુદ્દા ઉપાડ્યા જમીન-દાર ઉમરાવોનું સહનર્થ જતી લેવાની ઇચ્છાનીયતા તેમણે બતાવી, તેઓ રાષ્ટ્રીય કાર્યમાંથી પરિણમતા લાભોમાં ભાગ લે છે, તેથી તેમણે તે કાર્યથી, અભાગ રહેવું ન જોઈએ પણ આમ છતાંની સુધારણા તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ, કેમકે તે રાજ્યતંત્ર સુન્દરિય પ્રથમ પગથી છે જો સ્વાગત સભાના રાજ્યમાં હતું તેમ આમ પચાસ-ચેતોની નજી પચસવી જોઈએ, છતાં કોન્ગ્રેસની ચેરન કમીશનના રીપોર્ટને ખાતર વર્ષો થયા છે તેપણ આ ઇલાકામાં તે વિષે કાંઈ થયું નથી, ફેરવને પોતાના કરજમાંથી મુક્ત કરવા ને માટે લોન સોંપાયેલીને પણ સ્થાપવી જોઈએ, અને ઇલાકા ભરી રાજાની સમવેદો થવી જોઈએ અને બેસુવ પણ પૂરતી રીતે ચોક્કસ હોય જોઈએ. કોંગ્રેસના પ્રશ્ન ઉપાડીને, સ્વાગત સભાના પ્રમુખે તેને અંત આપવો જોઈએ, એવા વિચાર વિરહ વાનો ઉઠાવ્યો, કેમકે હિન્દી રાષ્ટ્ર તે મધ્ય બિન્દુ છે, પરંતુ આખા વર્ષમાં તેનું કાર્ય થયું રહેવું જોઈએ, અને તેને માટે નાણા એકઠા કરવા જોઈએ અને તેમણે આમલ કથો કે, હિન્દ પોતાનો સંપૂર્ણ આન્યાત્મિક અભ્યુદય કરવો જોઈએ, પૃથ્વીની એક જગ્યાઓનાથી પોતાને માટે લાભ ઓળવાના લોકોને ત્યાજ કરવો જોઈએ, અને ધિક્કારથી નહિ પરંતુ પ્રેમથી વિરમ્ય ઓળવવો જોઈએ સમ્રાટ હિન્દને માટે હંડી સંક્રાંતિ બુદ્ધિ અને તેની આબાદાનીને માટે હૃદયગત ચિંતા ધરાવી હતી, અને તેમના પ્રેમ, સંકલ્પ બુદ્ધિ અને ચિંતાને માટે હિન્દ ધોળ છે, એમ તેણે સાબીત કરી બતાવ્યું જોઈએ.

બાપુ ભુવેન્દ્રનાથ બસુને પ્રમુખ તરીકે સુદી કાઠવાની દરખાસ્ત બાપુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ રજૂ કરી તેમણે કહ્યું કે, જ્યારે બે બે મિત્રો, સાથીઓ, એક સાથે કાર્ય કરનારા અને એ જ સેનાના યોદ્ધા બીજે બે મિત્રના ભાગવાના દુખના સમયમા પ્રમુખે કરેલી સેવાઓનું તેમણે વર્ણન કર્યું અને પ્રમુખપદ લેવાને માટે તેમને એક પૂર્વક વિનંતિ કરી માન નવાગ સેયદ મહમદે અનુમોદન આપ્યું, અને બાપુ બસુએ ઉચ્ચાડમા કરેલા ઉપયોગી કાર્યનું વર્ણન કર્યું રાવ બહાદુર આર બેન મુકોલકરે અને રા સમયે દરખાસ્તને વિશેષ આગ્રહાદન આપ્યું, અને તે તારીખોના દર્શનાદપૂર્વક પસા કરવામા આવી.

જે બંદિત સથોગોમા મોક્ષ માર્ગ હતી તે પ્રમુખે કહી બતાવ્યા, એક વિનાશક વિપ્રક સર થયો હતો, જેમા માન, સ્વાતંત્ર્ય અને ન્યાયની ખાતર મિત્રન અને દિવં સાથે સાથે હુલ કરી રહ્યા છે પાર્લામેન્ટમા મતી મહબની મિશન પસા હોય છે તે સંજના જેવું કાર્ય કરવું, જે મિસની એક મુખ્ય ફેર છે, અને વર્તમાન

પણે તે અસરકાર રીતે અદા થઈ શક નહિ દિવંમા હુમલો કરનાર તરીકે મિત્રન આજુ ન હલ પરનું રાજ્યો અને પ્રજા સાથે તલવામા કરીને સત્તા પ્રાપ્ત કરી છે, રાજ્યો મિત્રો બન્યા અને ન સિર માઈન અને કાયદાઓની રૂબે પ્રજા તાજની સમાન મળ બની આ વાત વિસરી જવાય એવી છે પણ તેમણે ઉચ્ચાડ ગયલા પ્રતિનિધિમંડળ વિષે વાત હલી અને કહ્યું કે છઠીમા કાઠન્સીય ખરો દિવંદી કારણોએ ન્તા એછા હશે તથા દિ ઉમરાવોની સમાજે તેન મજુર થો દિવં તે બંડન્સીયને નિર્મળ રવા માગે, પરનું કોમેસમા જે સુખ સથોગો પક્ષ લવાવા માગે છે

તેમને માટે કબાણ કરવામા કડાપણ છે વળી તેમણે ઇન્ડા દર્શાવી કે, પાર્લામેન્ટરી કમિટી રચની બેઠકે, અને તેને દિવંદી બનાવોના સમાચાર પસા પડ્યા કરવા બેઠકે

દેસનું રાજ્યતત અઘાપિ વિદેસીય સ્તીતીય સર્વિસના દાવમા છે, ૧,૪૦૦ અધિકારિઓમા નકત ૭૦ દિવંદીઓ છે. ન્યારે સર્વ ઉચ્ચતર અધિકારીઓ આવે છે અને ચાલ્યા નય છે ત્યારે આ સર્વિસ સ્થિર રહેતી છે, અને તે કોઇને બેજમદાર નથી વાયસરોયની કારોબારી સભા એક દિવંદી રિવાય, તેમની બનેલી છે, બે

દિવંદીઓ નિના, ઇન્ડીઆ કાઠન્સીય તેમની બનેલી છે આપ્રમાણે અધીક્ષની અદાવ પણ તેમની પોતાની જ છે નવ સરકારો-માથી ૩ સરકારોના રાજ્યક્ષતિઓ તેઓ પસા પાડે છે રાજ્યના સર્વ મહાન ખાતા તેમના કાણ હેઠળ છે તેઓ જે સ્થિતિમા છે તેમા રહેવાની ઇચ્છા ન કરે તેા તેઓ મનુષ્યો કરતા ઉચ્ચ કારિના હોવા બેઠકે

“ આ પરનું સ્થિ-તિની સામે આપણી મળ છે, જેનામા આત્મજ્ઞાનની રીત્ર નમ્રતિ આવતી

બાપુ ભુવેન્દ્રનાથ બસુ
જોગજીસમી મોક્ષના પ્રમુખ.

નય છે આપણા હલરો કુમાર પાશ્ચાત્ય આદર્શો પર રચાયેલી દિવંદી સુનિવર્તિતિઓમા પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિ પર યજ્ઞવલ્લી પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે, તેમાના સેક્ટો પ્રતિદિન યુરોપ, અમેરિકા અને જાપાનની સુનિવર્તિતિઓમા હોડી નય છે, અને સ્વદેશ પાછા આવતા પોતે જે જ્ઞાન મેળવું હોય છે તેનો પ્રચાર કરે છે તમે પ્રેમીથી અસને મુખ્ય બજા નરે, પરનું અગિત સજગાવવામા આન્યો છે અને તે હોતવી સકાશે નહિ દિવંદી ઉચ્ચતર જીવન, પ્રજતિ અને ઉપયોગિતાનું અધિક વિસ્તૃત જ્ઞેન માગે છે દિવંદી ઉપર છે કે, પોતાની સરકાર પોતાના દરિદ્ર મામતા સ્વમાન અને બુદ્ધિને સાધુ-

કળ થવી લેખ્યે. હિન્દ ઇન્ડિય છે કે, હિન્દીઓ માત્ર અમુક મર્યાદા સુધીજ ચલી શકે એવો વિચાર આવતો આવેલો છે, જેને દૂર દરવાને બોર્ડ બોર્ડ ડાયરેક્ટર્સે ૧૮૩૩માં 'બર્થ' પ્રયત્ન કર્યો હતો, તેને ખારાપોથી પરથી દૂર કરવામાં આંખો છે, તેજ પ્રમાણે તેને પોતાની રાજ-સભાની સરહદમાંથી દૂર દરવા લેખ્યે, અને તેની નોકરીઓનું કાર પોતાનાજ પુત્રોને માટે કૃત્રિમ અંતરાયોથી બંધ કરવામાં આવ્યું ન લેખ્યે. હિન્દ ઇન્ડિય છે કે સામ્રાજ્યના અન્ય દેશોની જેમ પોતાનાં બાળકોને સમાન નાગરિકતાના સરખા હક્કો મળવા લેખ્યે. વાસ્તવતઃજ અને છાપખાનાંની સ્વતંત્રતા પર સંતાપનનક અંકુરો ફેલાઈ છે, અને સરકારને તેમજ પ્રભને એક સરખા બચાવ છે, તે દૂર કરાવવા હિન્દ ઇન્ડિય છે. અને, સર્વથી વિરોધ, હિન્દ ઇન્ડિય છે કે, તેની સરકાર બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની હેઠળ સ્વતંત્રતા ધરાવનારી સરકાર હોવી લેખ્યે. ત્યારેજ માત્ર જ મહાન લાભો બ્રિટિશ રાજ્યમાંથી ઉદ્ભવ્યા છે, અને જેમને ભેટાં હુકકાઓનું સ્મરણ થાય છે, તે લાભોમાં તેના પોતાના પરિશ્રમના પ્રસ્વેદની મધુરતા આપશે."

૨ મધુએ કહ્યું:

"હિન્દના બંધિયને માટે હિન્દી બુરોક્સી આપણી સમક્ષ મોઢ મંડનાત્મક કાર્યક્રમ રજૂ કરતી નથી, તેનાં બાળકોને શિક્ષાશ્રમિ બતાવતી નથી. તેઓ આજને મટિજ કાર્ય કરવામાં સંતોષ માને છે, અને આવડી કાપના વિચાર કરતા નથી. એકાદ આપણુક વાયસરોય અથવા હિન્દી પ્રવાસ હિન્દી સરકારના યંત્રમાં વિરોધ વરાળ ઉત્પન્ન કરે અથવા રોડ્ડી-વાલ્વ (સંરક્ષક-છિદ્ર) બંધ કરવાનો યત્ન કરે, પરન્તુ પ્રચંડ મદદ-ચક્ર પર રહેલાંથી અસર થતી નથી. અને બુરોક્સીએ આપણને પ્રામાણિક અને સહૃદય મનુષ્યો આપ્યા છે, કાચિત, બંધિયનાં સ્વર્ગોની પીડાથી તેઓ અત્યંત દુઃખી પરન્તુ પોતાના કાર્યથી સારી રીતે સંતૃપ્ત થયાં તેમને દારણ છે તેમજ આપણને આંતરિક શાંતિ આપી છે, અને બાહ્ય આક્રમણમાંથી આપણું સંરક્ષણ કર્યું છે; મુખ્યસ્થિત રાજ્યતંત્રના લ લો સંવર્તન દિખાય છે. હિન્દે શા માટે કંપ કરશે

લેખ્યે તે એક સામ્રાજ્ય હોય અથવા સિલ્લ સિલ્લ પરિભ્રમણનાં નાનાં નાનાં રાજ્યોમાં તેના વિભાગો કરેલા હોય, પરન્તુ સદૈવ તેની ઉપર એકજ બંધિનએ રાજ્ય ચલાવ્યું છે. ત્યારે બાહ્ય બુરોક્સીના રાજ્યતંત્ર સામે તેણે શા માટે વાંધો લેવો લેખ્યે ? મારો ઉત્તર એ છે: કમલ-ભોગીને યુગ વહી ગયો છે, સમયનાં ઉદ્ધારક દોરડાં પર દુનિયા આગળ ખુશી રહી છે, અને યુરોપમાં પ્રભુઓનો વિમલ હમણાં ચાલી રહ્યો છે, તે અનેક પુરોષો ઉપર એકની, એક પ્રભુ પર અન્ય પ્રભુની મધ્યસ્થલીન સત્તાનાં ઉત્ક્રાંતિ અવરોધોનો નોરા કરશે; પશ્ચિમનાં કારમાંથી ઉજ્ય અખાતના પ્રવાહની માફક પૂર્વના રાત્ર સમુદ્રમાં વિરોધ વિસ્તૃત જીવનનું પુર ચઢ્યું છે, તેને પાછું વાળવું સમ્ય નથી. તમે અંગ્રેજ ઇતિહાસના અધ્યયનનો નાશ કરો, અને તેની સ્થાતંત્રની સફળ પ્રેક્ષા-હક કયા ઉપર વાંધી ફેરવી લો; તમે મીઠન અને બર્ડ, શીલ અને સ્પેન્સરને અટકાવો; તમને જમે તો હિન્દી યુનિવર્સિટીએને તમારી સ્વેચ્છા પ્રમાણે વાળો, વિખંડારક કાચકાઓથી તેમના પત્રમાં બેડીઓ નાખો, પરન્તુ વિકસતા જગતને પ્રચંડ પ્રભાવ તમે અટકાવી શકો નહિ. જો હિન્દમાં અંગ્રેજ અમલનો અર્થ બુરોક્સીનું સ્થાપન કરવું એવો થતો હોય, જો તેનો અર્થ એવો થતો હોય કે નિત્ય સત્તા લોગવવી, નિત્ય પરાધીનતા લોગવાવવી, હિન્દના આત્મા પર સખ્ત જોભમાં વધારો કર્યા કરવો, તો તે સંસ્કૃતિને અભિશાપ સમાન અને મનુષ્ય ભવિને કલક સમાન બનશે. પરન્તુ જો સીવીલ સર્વિસની મોટી સંખ્યાએ નવીન મુદ્રાસરોનો ભક્તિ બાને સ્વીકાર કર્યો છે અને જેઓ મનરો અને એક્ટ્રી-સ્ટનના સંપ્રદાયોને વફાદાર રહેવા ચત્તરીક છે તેમને હું અન્યાય કરું છું."

ઉગ્રાંડથી વિષુદ્ધ પડેલું ઇચ્છનીય નથી, અને થોડાક યુવકો વિના અન્ય કોઇ તેની આઠાસા રાખવું નથી પરાધીનતા હિંચા છુગ પડવાની આઠાંસા નથી, પરન્તુ "સમાન રાસોવાળા સંકુ-હ બાગીદારપણાની" આઠાંસા જો હિન્દના રાજ્ય બંધારણની રચના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ બોર્ડ અમેરિકાના અથવા કોમન વેલ્થ બોર્ડ ઓસ્ટ્રેલીયાના બંધારણના નમુના અનુસાર થવી લેખ્યે, 'હિન્દને'

અનુકૂળ કરવાને માટે તેમાં ફેરફાર કરવા નેહએ, અને તાજનો એક પ્રતિનિધિ તેને સર્વોપરી અધિકારી હોવા નેહએ કેટલાક ખાસ ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે.

“ હથીયાંને ધારણ કરવાનો હક્ક, લશ્કરમાં કમીશનના હોદ્દા મેળવવાનો હક્ક, ગૃહના અચાવ માટે સ્વયં ચેવકોની હુકમીઓ બાંધવાનો હક્ક, હિન્દી પ્રાંતને કયાં સુધી એની ના પાડવામાં આવશે ? ઇંગ્લાંડની મોરચીએ નાચવું નાચવું હિન્દ કયાં સુધી લપડીયાં ખારો ? પોતાની ખાતર તેમજ ઇંગ્લાંડની ખાતર તેને સ્વાશ્રયી બનવાનો સમય આવી પહોંચે છે. સાલીશોમને પોતાના મમમમાં ફરજ પડી હતી તેમ, કોઈ મહાન બચની ઇડીએ હિન્દના લાગ કરવાની ઇંગ્લાંડને ફરજ પડે, અને તે સમયે તે રાજવિહીન હોય, સંજનો ઉપયોગ કરવાની તાલીમ મળી ન હોય, અને તેની બીનહડાયક પ્રભાની આંતરિક સ્થિતિ આરામકતામય હોય અને બાહ્ય આક્રમણનો ભય હોય તો હિન્દને તેમજ ઇંગ્લાંડને તેના કરતાં વિરોધ લગભગસ્પદ છે. છે ? ઇંગ્લાંડ આખું ત્યારે લોકો કુસંધી પરનું બલવાન હતા, અને મધ્ય ત્યારે તેઓ નિઃસહાય અને નિર્વીર્ય દશામાં હતા. એ હિન્દમાં ૧૫૦ વર્ષના બ્રિટિશ રાજ્યપર કેવી સરસ દીકા પાય ? અને તેથી ઉલટી રીતે હિન્દના પુરપો બળવાન હોય, તેની શ્રદ્ધા સખળ હોય, અને તે ઇંગ્લાંડની બાજુમાં તેની સાથે ઉછરે રહે, તેનાં દુઝો અને ભયમાં લાગ લે, અને પોતાના સામાન્ય વારસાના સંયુક્ત સંરક્ષકો અને તેના કરતાં અધિક ઉત્તમ કાર્ય હિન્દ અને ઇંગ્લાંડ ઉભયને માટે બીજું કંઈ છે ? ”

ઇંગ્લાંડે હિન્દપર વિશ્વાસ રાખે હોત તો આજે તેની સ્થિતિ કેટલી જિજ્ઞાસુ હોત ? તેના સેનિકોની દિવાલ એવા હોત કે તેની સામે જર્મની વ્યથે દુટ્ટી પડ્યું હોત. બેલજીઅમને પોતે આપેલા વચનનું પાલન કરવાને ઇંગ્લાંડ હમણાં પોતાનાં મનુષ્યો અને ધનનો વ્યય કરી રહ્યું છે. અને હિન્દનું શું ? હિન્દનો દાવો “એક પ્રાર્થના નથી, પરનું હિન્દની પ્રભાના નામમા એક માગણી છે, માનવજાતિની નૈતિક લાવનાનું તેની ગીટે બળ છે, અને ને ધર્મો કેવળ હંદકમાઓ ન હોય અને

તેમના ઉપદેશો ખાલી કલ્પિત થાતો ન હોય તો હથીયારોના ખલખલાટ પછી એને પ્રભાનો અભિધ પછી તે છત્તર રહેશે.” પ્રમુખે એ તે કહ્યું.

“ પ્રતિનિધિ બંધુઓ, પાછળ ભરામાં લાભ નથી; વ્યથે એ દર્શાવવામાં લાભ નથી. ચાલો આપણે ભરિખને માટે તૈયાર થઈએ, અને એને તેનું દર્શન થાય છે. પ્રભાનો સમૂદમાં માનપૂર્ણ અને અર્થયુક્ત સ્થાન લેતાં હું મારા દેશને ભેડું છું. આપણા મહાન સામ્રાજ્યની રાજ્ય સત્તાઓમાં તેના પુત્રને બેસતા હું ભેડું છું, તેમને પોતાના બળનું જ્ઞાન છે, અને મૂલ્યવાન અને વિશ્વસનીય સાધીઓ અને મિત્રો તરીકે પોતાના સ્કંધ ઉપર તેના બોલે વકારે છે, અને ભૂતકાળની ભયોતિથી વિસ્તૃત બનેલા અભિધના ગૌરવમાં હિન્દને નવ-યૌવન ધારણ કરવું અને પુનર્જીવન પ્રાપ્ત કરવું હું ભેડું છું. યુવાન અને યંગના રૈતીના કીનારાઓમાંથી કોઈ એકલો અટુલો કામડો કાઢા કરે તેથી શું ? હું તે સાંભળતો નથી, પરનું સમુદમાં વહી જતી, અભિધને સંદેશ સ્વયે સ્વયે ફેલાવતી બલવતી નદીઓના સંગીતથી મારા કહ્યું ભરપૂર છે. પ્રતિનિધિ બંધુઓ, પ્રાચીન લોકો છવન ગાળતા હતા તેમ હૃદયનું વિશુદ્ધિ-પૂર્વક આપણે છવન ગાળવું નેહએ; નથી કરીને સંદેશ ચરિતાર્થ થાય; મનુષ્યની સહિતા સંકુચિત અંતરમાંથી આપણે વિસ્મરણ કરવું નેહએ; આપણે નમ્ર બનવું નેહએ અને અહંકારનું વિસ્મરણ કરવું નેહએ; ધુરી અથવા વિચારોના અંતરાયનું આપણે ઉલ્લંઘન કરવું નેહએ; આપણે આપણો હસ્ત સદેવ હજી પર રાખવો નેહએ, અને ભરિખતા પાકને માટે જમીન તૈયાર કરવી નેહએ, આપણાં હૃદયના વારના સ્તર ધર્મ અને દેશના સંગીત પ્રમાણે આપણે મેળવીશું ત્યારે તે સંદેશ ચરિતાર્થ થવામા, અને આપણું ને લાવિ. હોય તેની પ્રાપ્તિમા દુનિયાપરની કોઈ મજૂ રાક્ષિત વિરોધ કરી શકે, નહિ. અને પ્રભાના આ મંડપમાં એકા થયલા આપણે સર્વ હૃદયના જ્ઞાતા ધર્મને ચાલો પ્રાર્થના કરીએ કે, આ અભિધની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવાને અને તે સદન કરવાને કૃપા અને શક્તિ આપણને આપે.”

હિન્દમાં સુરેન્દ્રનાથ નવજીવનથી ધરપૂર બ્યા-
 જ્યાન સમાપ્ત થતાં તાલીઓની અર્જના એટલી
 બધી થઈ કે તેને પ્રતિષ્ઠાપ થયો, અને પછી
 કોંગ્રેસ મુલતવી રહી.

બીજા દિવસે પ્રથમ કાર્ય શોક દર્શક ત્રણ
 ઠરાવો પ્રમુખસ્થાનેથી રજૂ કરવાનું હતું: ૧,
 વાયસરોયે સહન કરેલા બીપજી શોકને માટે
 દીવાસો; ૨, ધુરંધર કાર્યકર્તા, અને નિષ્કર્ષક
 પુરૂષ ગંગાપ્રસાદ વર્માનાં મૃત્યુથી દેશને અવલી
 મોટી ખોટ; ૩. રા. અબાલ્લેલ સાહસીલ દેસાઈ,
 અને બાબુ બિન્દુપાદ ઝેરજી, લખચ સરસ ગોમેસ-
 વાદીઓનાં મૃત્યુ. એતાવરો ઉભા રહીને મૌનપૂર્વક
 તે ઠરાવો પસાર કર્યા.

મદ્રાસના નામદાર ગવર્નરે કોંગ્રેસની મુલાકાત
 લીધી, તે સમયે કોંગ્રેસની રાજ્યપક્ષિન દર્શાવનારો
 ઠરાવ ચોથો રજૂ કરવામાં આવ્યો. કોંગ્રેસે ઉભા
 થઈને તાલીઓની સહર્ષ અર્જનાથી તેમને વધાવી
 લીધા. તાજના પ્રતિનિધિએ આ કોંગ્રેસની પહેલ
 વર્ણવી મુલાકાત લીધી હતી.

બાબુ સુરેન્દ્રનાથ જનરજીએ ઠરાવ રજૂ કર્યો,
 તેમણે હિન્દની રાજ્યસંકલિત સુદર રાખોમા
 દર્શાવી, તે દર્શાવવાનો એ ચોથ સમય હતો
 કેમકે બારે સામાજ્ય કુલ્લમા જોડાયણું હતું,
 અને કોંગ્રેસ પ્રભના નામમા જોવતી હતી. દિવાન
 બહાદુર એલ. એ. ગોરિંદ રાધવ એથરે અનુમો-
 દન આપ્યું, અને કહ્યું કે, હિન્દુ હૃદયમા રાજ્ય
 ભક્તિ જન્મથી ઉદ્ભવે છે, અને તેને તો
 રાજ્યસંકલિત ધર્મનું એક અંગ છે. રા. મહેતા,
 સી. આઈ. ઈ. માન. રા. એસ. બી ઉપાસાની,
 પંડિત મેહાશ્વરનાથ ત્રિશ્ર, રા. હરકિશન સિંહા,
 રા. એન. એ. દ્રવીડ, રા. ગોપાલદાસ અમતમલ,
 અને રા. એમ. ડી. દેવદાસે પોતપોતાની રીતે
 એવેન વિચાર દર્શાવ્યા; પછી ઠરાવ પસાર
 કરવામાં આવ્યો, અને પ્રમુખે ઉપકારના થોડા
 રાખો કહ્યા પછી એતાઓની મોટી ટાળીઓ
 વચ્ચે ના. ગવર્નરે રત્ન લીધી.

ના. ગવર્નરના આગમનની એક મિનિટ પહેલે
 રા. એ. પી. પેટ્ટેએ ઇન્ડિઅન એક્સપ્રીસીશનરી
 ફોર્સ મેકલેવા વિશે પાંચમો ઠરાવ રજૂ કરવાનો
 પ્રારંભ કર્યો હતો, તેમણે પોતાનું કાર્યકર્તા વર્ગીકરણ

અને હિન્દીઓને સામાજ્યતા બંધાવે માટે બોલા-
 વવામાં આવ્યો, તેમાં સામાજ્યગોનો તેમનો
 જોગો સ્વીકારાયો તેથી તેમને મળ્યો ગર્વ તેમણે
 દર્શાવ્યો. બાબુ જ્યોતેન્દ્રનાથ જોએ અનુમોદન
 આપ્યું. રા. જી. કે. ગાડગીવ, પંડિત હજીવાલ
 નારાયણ સુસર્દાન, અને રા. ડી. વી. પ્રકાશ
 રાવે વિશેષ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ
 પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દીઓને માટે લરકરની ઉચ્ચતર ન્યાયો
 ખુલ્લી સુકવાનો, લરકરી સાળાઓ અને પાક-
 સાળાઓ સ્થાપવાનો અને હિન્દીઓને સ્વયંમેયમા
 બનવા દેવાનો સરકારને આમલ કરતો ઠરાવ
 છૂટા રાવ બહાદુર આર. એન. મુખેલકરે રજૂ
 કર્યો. કોંગ્રેસે પોતાના પ્રારંભથી આનો આમલ
 કર્યો હતો; ના. હુકુ આર. ગોમેટ પ્રથમ બે
 સુદા તરફ લક્ષ મેચ્યું હતું; મેલ્લરની પદવી
 મુખી હિન્દીઓને લાખવ કરવાની તરફેણમાં લોડ
 લીયનર હતો, એમ કહેવાતું, અને ધારવામાં
 આવતું હતું કે રાજ્યએ ૧૯૧૧માં આ નહેર કમ્યું
 હોત. હવે, હજાણુ કરતી આપરવકતા ઉદ્ભવી છે.
 ૮૦ વર્ષોથી અધિક સમય થયા ૧૮૩૩ નો કાયદો
 અપરિપક્વ રહ્યો છે, અને ૧૮૫૮ માં રાણીના
 હંદેશમા આપવામાં આવેલું વચન અઘાપિ
 પાળવામા આવ્યું નથી હિન્દીઓને સ્વયંસેવકો
 બનવા દેવા વિરૂદ્ધ કાઈ પણ કાયદેસર અતરાય
 નથી. મારા કેટલાક મિત્રો સ્વયંસેવકો હતા;
 પરંતુ કારણ આપેરા શિવાય ૧૮૬૮ માં તેમના
 નામે ચાલીમાથી કાઢી નાખવામા આવ્યા હતા.

બાબુ એ બોધરીએ વિશેષ અનુમોદન આપ્યું,
 અને કહ્યું કે, હિન્દની આસપાસ સમર્થ પોર્વાલ
 પ્રભઓ છે, અને પોતાના બચાવને માટે તેણે
 ટાળીમ લેવી જોઈએ બાબુ સોનાથી રાજ રા. કે.
 વેંકટ રેડી, રા. આર. વી ગુપ્તા, રા. એ સી
 પાર્થસારથી નાયક, સર્વેએ વિશેષ અનુમોદન
 આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામા આવ્યો.

સાતમાં ઠરાવમાં હથીયારબંધીના કાયદામા
 ફેરફાર કરવાની માગણી કરવામા આવી હતી,
 રા. એ. પી. જેને તે રજૂ કર્યો, તેમણે વેઠવામાં
 આવતી હાડમારીઓનાં કાર્પનાં આપ્યાં. એથા-
 ધ્યામાં એક ઘર પર દારૂનો નાખવામાં આવ્યો,

તેમાં સાત જાણીયાં જે જણ, મરાયાં. તેમાં ૧૦ હાથીયાર બંધ હોવારા હતા. અને હાથીયાર વિનાનાં હોતા, એક જીભ દાખલામાં “અથોધ્યાના એક અમીર” નો. હાથીયાર સામવાનો પરવાનો રદ કરવામાં આવ્યો, કેમકે એક પોલીસ સુદ્ધમાં તેણે જીભની આંપવાની ના પાડી. રા. સી. પી. રામસ્થામી એપરે અનુમોદન આપતાં મીલ્ટને કહેવા શબ્દો ટાંક્યા કે, જ્યાં સુધી પ્રભા નાગરિકોને હાથીયારોના ઉપયોગની તાલીમ આપવામાં આવી નથી, ત્યાં સુધી કોઈ પણ પ્રભા સ્વતંત્ર બનવી નથી. હોઈ રોબર્ટ્સે કહ્યું કે, ને પુરુષ ‘પોતાની ભત્રીજા, પોતાના ચહતુ’ અને પોતાની સ્વતંત્રતાઓનું રક્ષણ કરવાને” અસંભવ હોય તો તે પૂરેપૂરો નાગરિક નથી. તે હક્કની આપણે માગણી કરીએ છીએ. કાયદા હેઠળ ઘડવામાં આવેલા નિયમો કામ અને ધર્મના સંતોષાવનક બેરો પાડે છે, એવા ભેદોને આપણે તિરસ્કારીએ છીએ આપણી માગણી પૂરી પાડવાની ઇચ્છાકાંક્ષા ફરજ છે. પરવાના વખતે વખત નબેસર કઠાવવા પડે છે, તે “લોકોની શુભામીરીનું” દુઃખદ સ્મરણ કરાવે છે, અને તે પદ્ધતિ સદાને માટે દર કરવી જોઈએ. અંતમાં, આપણે કહીએ છીએ કે, આપણને સામાજિકતા સ્વ-માન કોમવતા નાગરિકો સમાન ગણવા જોઈએ, અને આપણામાં રહેલું પુરુષાત્વ એક રીતે વિકસાવવાની વડો આપણને આપવામાં આવવી જોઈએ.”

જ ગળી જના પરીનાં છોકરાઓ, મૂલ્યવાન પાકનો નારા, અને પરિણામે ઉત્પન્ન પડતા જમીનના મોટા ભાગો પર રા. કૃષ્ણાસ રાયે ભાર મુક્યો. ધાડ-પાકોનાં સખ્યા વધતી જતી હતી, કેમકે તેઓ ભણતા હતા કે સમગ્ર ગામો. હાથીયાર વિનાનાં છે, અને આપણે સચેત હાઈ કરી રાખીએ. જોઈ કે કનારાઓ અને ધાડપાકોના રાહ ન્યારા છે; પોલીસ પ્રભાનું સંરક્ષણ કરી શકતી નથી, અને પ્રભાને આત્મ-રક્ષણ કરવા હેવાગ્ય આવતું નથી. જ્યારે અંગ્રેજ વર્તમાનપત્રે હિન્દી રાજ્યસંક્રાંતિની વાતો કરે છે ત્યારે ઝીણું આંચીક દારૂનો આપણને શોધીક પરવાનાવાળો બહુ છે. ને જાત કરવાનો ઉદ્દેશ અર્ધના મેલ્ટરેટને કરવા માટે છે. રા. એસ. સોમમુદરમ્ પીલ્લાઈને વિશેષ અનુ-મોદન આપ્યું, અને કાચ પંચાયત કરવામાં આવ્યો.

હિન્દ અને સંસ્થાનો વચ્ચે “અન્યોન્ય સમાનતા” નો શો અર્થ થાય છે? તે આકાશ કરા-વમાં આપવામાં આવ્યો હતો અને મીસીસ એની બીસ્ટ તે રજૂ કર્યો તેમણે કહ્યું: કનકુરુએ લોકોને જોધ આપ્યો હતો કે, હુથતાને બદલો ન્યાયથી વાળવો, અને અન્યોન્ય સમાનતામાં ન્યાય રહેલો છે. હિન્દની રાજ્યસંક્રાંતિને માટે બદલો આપવાની વાત મધ્યહની, પરંતુ “આટલી સ્વતંત્રતા, આટલા હક્કના બદલામાં પોતાના પુત્રોનું લોહી અને પોતાની પુત્રીઓનાં મર્યાદા અશુભો હિન્દ આપવા ઇચ્છતું નથી. એક પ્રભા વરીકે, સામાજિકતા પ્રભાઓમાં હિન્દ ન્યાય મેળ-વવાના હક્કનો દાવો કરે છે. યુદ્ધ પહેલાં હિન્દે આની માગણી કરી હતી. યુદ્ધ ચાલે છે તે મમથે હિન્દ તેની માગણી કરે છે. યુદ્ધ પછી પણ હિન્દ તેની માગણી કર્યો; પરંતુ બદલા વરીકે નહિ પણ એક હક્ક વરીકે તે તેની માગણી કર્યો. તેને વિષે બૂલ હોવી જોઈએ નહિ.” પછી વક્તાએ તેમને કહ્યું કે, સંસ્થાનોને પોતાનાં જહોમાં સ્વામીઓ બનવાના હક્કને મર્યાદિત કરવાનો ચલ કરવો નહિ, કેમકે હિન્દને શીઘ્ર તે હક્ક મળ્યો. એક સંસ્થાન હિન્દીઓના પ્રવેશને માટે ને કાંઈ નિયમ કે, તે નિયમ તે સંસ્થાનની પ્રભા હિન્દમાં પ્રવેશ વિષે હિન્દે કરવો જોઈએ વળી, જ્યાં પોતાની પ્રભા બહિષ્કાર કરવામાં આવેલો હોય ત્યાંની આયા-તનો હિન્દ બહિષ્કાર કરી શકે. એક વર્ષમાં મદ્રાસમાં ઓસ્ટ્રેલીયાથી રૂ. ૧૩,૪૦,૦૦૦ નો માવ આયાત થાય છે. ગીરમીડીયા પદ્ધતિ બંધ કરવી જ જોઈએ એમ કહ્યો પછી, તેમણે અંતમાં કહ્યું: “હિન્દની પોતાના ગીરવની બાવના વધતી જાય છે. સામાજિકતા બાલશ્વર્થમાં એક બાળક બનીને હવે તે સંતોષ પામતું નથી... સુલોચમાં પુરુષની જોગણદારી તે દર્શાવે છે. તેને હિન્દમાં પુરુષનું સ્વાતંત્ર્ય આપો.” માન. રા. પી. કેશવ પીલ્લાઈને લોકોનાં વાક્યોમાં અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, જ્યાં સુધી હિન્દીઓને પોતાના જ દેશમાં ઉતરતા ફરજાળના ગણવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી સંસ્થાનો તેમને સમાન ફરજાળના ગણશે નહિ. રા. હાઈવનાય કુંવરને કાનકુની સુચીઓ દર્શાવી. ને હિન્દી સરકાર

નહેરુ કરે કે, હિન્દીઓ તરફ પરદેશીમાં જેવું વર્તન ચલાવવામાં આવે છે, તેવું વર્તન હિન્દમાં વિદેશીઓ તરફ ચલાવવામાં આવશે, તો તેમની પર તેની સરસ અસર થશે.

ઠરાવ પર મત લેવામાં આવ્યા, અને તે પસાર થયો, અને કેમ્પેસ મૂલતવી રહી.

ત્રીજે દિવસે હિન્દી ઉદ્યોગોના સંરક્ષણ વિષે નવમો ઠરાવ માન. રા. કે. આર. વી. કૃષ્ણ રાવે રજુ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે, સ્વદેશના ઉદ્યોગોને રાજ્યે સહાય આપવી જોઈએ, પરંતુ ત્યાં સુધી સરકારેને પોતાના ટેરીફો નક્કી કરવા દેવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી કંઈ પણ થઈ શકે નહિ. પ્રોફેસર વી. જી. કાલેએ અનુમોદન આપ્યું, અને આશ્રયપૂર્વક કહ્યું કે, માત્ર ઔદ્યોગિક અભિવૃદ્ધિની ગરીબાઈ દૂર થઈ શકે, અને તેને માટે રાજ્યની સીધી સહાય આવશ્યક છે. રા. જી. સી. ચક્રવર્તીએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, ઔદ્યોગિક જગતમાં આપણી સંપૂર્ણ નિષ્પાદકતા હજી પૂર્ણ બની આવી છે. રા. જી. કે. દેવધરે ઔદ્યોગિક સ્વાતંત્ર્યનો આશ્રય કર્યો, જ્યાં કરીને અન્ય દેશો પર બહુ આધાર રાખવો ન પડે. રા. એસ. કે. નાથરે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

હિન્દ માટે સ્વ-રજ્યની માગણી કરતો, દશમો ઠરાવ રજુ કરતા, બાણુ સુરેન્દ્રનાથ જૈન-રજીએ લાંબુ અને છટકારા ભાષણ કર્યું. હિન્દ ૧૮૫૮ ના ઢંદો પર આધાર રાખે છે, અને “હિન્દમાં કેટલાંક રાજ્યતંત્રો અને, જે સર્વ પ્રાંતિક બાબતોમાં સ્વાતંત્ર્ય હોય, હિન્દી સરકાર તેમની ઉપર હોય, અને જે-વહીનટ થાય તો ઉચ્ચત્ત્વ કરવાની સત્તા તેને હોય” ત્યાં સુધી રખતી આગર, ૧૯૧૧ ના ખરીદાનો અમલ કરવાનું સરકારને હતું. સમૂહબંધ રાજ્યપદ્ધતિ લાંબા કરવા ઉચ્ચત્ત્વ એક અંગ્રેજ સંસ્થાના પ્રમુખના પત્રમાંથી બાણુ જૈનરજીએ કેટલાંક વાક્યો કહી બતાવ્યાં, જેમાં તેણે ‘હિન્દને વિનવિ કરી હતી કે, આ હીલચાલને માટે હિન્દ પોતાનું બળ સંઘટ્ટ કરવું, અને હિન્દમાં તેમજ જગતના સર્વ ભાગોમાં પોતાની નહેરુ પ્રભાને ફેલાવવી આપવી.”

વક્તાએ બોલાવોને આશ્રય કર્યો કે, “તમારી યોજના આકારો, બ્રિટિશ નહેરુ પ્રભાના ધ્યાન પર તે લાવો, અને મને વિશ્વાસ છે કે તમારી વિજયિત નહેરુ કાનો પર નહિ પડે.”

રા. સાધુ ગણપતિએ રૂઢીપૂર્વક અનુમોદન આપ્યું, મીસીસ એનિમિસન્ટે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને “સ્વરાજ્ય ભાગવતી પ્રભાના અંગ બનનાર” તરફોને આશ્રય કર્યો કે અધિકારીઓ તરફથી સ્થાનિક મંડળોઓમાં ગમે તેટલી કાપકૂપ કરવામાં આવે તથાપિ તેમાં રાજ્યસાસનનું વિજ્ઞાન અને કળાને વ્યવહારમાં યોજના. સ્થાનિક રાજ્યતંત્ર સિખવાનું વેતન મનુષ્યને અધિક વિરાજ અધિકારો માટે તૈયાર કરે છે. પ્રાતિક સ્વાતંત્ર્ય એ સ્વરાજ્યનું એક પગથીયું છે, પણ તેમણે હિન્દની સ્વાતંત્ર્ય માટેની શોધતા દર્શાવી, અને યુદ્ધ પણ ઇચ્છાંક સમક્ષ રજુ કરવાને સ્વરાજ્યની ચાકસ યોજના પરી કાઢવાનું કહ્યું.

બાણુ સુવેશચન્દ્ર જોએ વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને કહ્યું કે, હિન્દ ઇચ્છાંકના બળનો સ્તંભ બની શકે, અને યુદ્ધ પણ સ્વરાજ્યનો પોતાનો લાવો તેણે આશ્રયપૂર્વક રજુ કરવો જોઈએ.

છઠીઆ કાઉન્સિલના સુધારા વિષે ઠરાવ અમીઆરમો રા. એ. એસ. કૃષ્ણરાવે રજુ કર્યો, રા. કે. એમ. ચૌધરીએ તેને અનુમોદન આપ્યું, રા. પી. સી. મિત્રે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

દક્ષિણ આફ્રિકાની પીઝાઓના અંશતઃ સમાધાન માટે હર્ષ દર્શાવતો બારમો ઠરાવ રા. જી. એ. મેટસને રજુ કર્યો, પરંતુ તેમણે કહ્યું કે તે પ્રશ્નને ખરેખર નિર્ણય કરવામાં આવ્યો નથી. રા. એસ. પ્રસાદ બસુએ અનુમોદન આપ્યું, રા. લક્ષ્મી નરસિંહ અને પંડિત રમાકાન્ત માલવીયે વિરોધ અનુમોદન આપ્યું, અને ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો.

ગીરમીટીયા મજૂરીનો સંપૂર્ણ અટકાવ કરવાની માગણી કરતો ઠરાવ તેરમો રા. એ. જી. મેટસને રજુ કર્યો આવેશયુક્ત ભાષણ કર્યું.

ફીલ્ડ યાત્રીઓનાં રા. તોતારામ સેનાએ તેને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યાર પછી પ્રમુખે નીચેના કારણો પ્રમુખ-સ્થાનેથી રજુ કર્યા: કરાવ બૌદ્ધમો, નવાલી અને કારોબારી ઝરેલોના વિભાગ; પંદરમો સ્વદેશી; સોશ્યો, ઠાપખાનાનો કાયદો; સતરમો કાયમની જમાબંદી; અઠારમો. બિન-સુઠણી કરનારાં મંડળો; ઐગણ્વીસમો, ઝિંદી કરનારને અભિનંદનનો સંદેશ મોકલવા વિષે; વીસમો, લોર્ડ હાર્ડિંગના હોદ્દાની સુદૃઢ વખા-રવાની માગણી કરતો; એકવીસમો, બંધારણની વીસમી કલમમાં બે સુધારાઓ કમિટીને સોંપવા વિષે; બાવીસમો, સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીનો ઉપકાર; ત્રેવીસમો, જનરલ સેક્રેટરીઓ તરીકે નવાબ સાહેબ સૈયદ મહમ્મદ અને રા. એન. સુબા રાવની પુનઃ સુઠણી વિષે.

લંડન ગયેલા પ્રતિનિધિ મંડળના સારા કાર્ય માટે ચોવીસમા કારણમાં તેનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો. તે પ્રતિનિધિ મંડળમાં બાબુ ભુપેન્દ્રનાથ બસુ, રા. એમ. એ. છન્ડા, રા. એન. એમ. સમર્થ, રા. એસ. સિંહા, રા. મહર્ષિ હક્ક, માન. રા. બી. એન. સર્મા અને હાલના લજપત રાય હંતા. માન. રા. કે. બિદ-યાર્થ મુઠ્ઠીઆરે કારણને અનુમોદન આપ્યું, અને તે પસાર કરવામાં આવ્યો.

પચીસમા કારણમાં આગામી વર્ષની એલ્ફ હંડીઆ કમિટી મંજૂર કરવામાં આવી આગામી કોમેસને સર વિલ્ફ્રાઇડ હામોલ્ડ કાંકરસીએ કરેલું 'સુબલેન્ટુ' આમત્રણ છવીસમા કારણમાં સ્વીકારવામાં આવ્યું.

પછી રા. એસ. શ્રીનિવાસ આચાર્યજીરે પ્રમુખનો આભાર માનવાની દરખાસ્ત રજૂ કરી, અને બહુ ઉમંગપૂર્વક તે પસાર કરવામાં આવી. પ્રમુખતરફ પ્રમુખે એક બંહીર અને સુંદર વાણી કહ્યું, અને ઐગણ્વીસમી કોમેસનું વિસર્જન થયું.

કારણો.

કોમેસનો નોંધ.

જનાં પત્ની અને તેમના મયેષ્ટ પુત્રનાં મૃત્યુથી તેમને જે શોક થયો તેમાં આ કોમેસ તેમની સાથે અંતઃકરણપૂર્વક અને માનપૂર્વક દિવસોના દર્શાવવા ઇચ્છે છે. તે નામદારના મહાન્ શોકના સમયમાં મમત્ર દિવસ ચોકાકૃત છે.

૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, બાબુ ગંગા-પ્રસાદ વર્માના અકાળ મૃત્યુથી દેશને ન પૂરાય એવી ખોટ ગઈ છે, અને હંડા શોક થયો છે, તેની આ કોમેસ નોંધ લેવા ઇચ્છે છે; કોમેસના પ્રારંભના દિવસોથી કોમેસનું સુસ્ત રીતે તેઓ કર્વે કરતા, અને તેમના મિત્રો અને સહયોગી અને તેમની અનેક સરસ સેવાઓને માટે તેમના દેશ બધુંજો ફતલ રનેલપૂર્વક તેમનું નામસ્મરણ કરશે.

૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, રા. અબ્દુ-લાહ સાહરવાર દેસાઈ, અને બંગાલના બાબુ બિરુપાલ ચૈટ્ટોપાધ્યાય મૃત્યુ માટે આ કોમેસ પોતાનો હંડા શોક દર્શાવવા ઇચ્છે છે; તેઓ કોમેસના સુસ્ત અને વિખ્યાત કાર્યકર્તાઓ હતા, અને તેમણે તેની મૃત્યુવાત સેવા કરી છે.

તાજ તરફ વફાદારી.

૪. કરાવ કરવામાં આવે છે (ક) કે, ગાંધી પ્રતિ પોતાની હંડી ભક્તિ, બ્રિટિશ સભ્ય પ્રતિ પોતાની અડમ મેટ્રી અને ગમે તે દુઃખો ખમીને અને સર્વ ભોગો આપીને સામ્રાજ્યની બાબુમા હસા રહેવાનો પોતાનો ફક્ત નિષ્કથ આ કોમેસ ના. સમ્રાટને અને ઇંગ્લાન્ડની પ્રભુને મોકલવા ઇચ્છે છે.

(ખ) કે, સુદૃઢતા પ્રારંભમાં હિન્દના શબ્દો અને પ્રભને સંબોધવામાં આવેલા શાહી સંદેશથી સમગ્ર દેશમાં હંડી ફૂલતા અને ઉત્સાહ ફેલાયા છે, તેની આ કોમેસ નોંધ લેવા ઇચ્છે છે, અને તે (સ દેશ) ના. સમ્રાટની તેમને માટેની ચિંતા અને સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે, અને જે ખર્ચ તેમના સાથી કુટુંબ સાથે અને નામદાર કુષાવંત સમ્રાટના અંગ સાથે હિન્દનાં શબ્દ અને પ્રભને જોડે છે, તે બંધનને મળવું બતાવે છે.

લશ્કર વિષયક.

ઈ ડીએન એક્સપીડીશનરી ફોર્સ.

૫ ઠરાવ હવામા આવે છે રજીસ્ટ્રીમાંથી અને એક્સપીડીશનરી ફોર્સ એકલી તેની આ કે એમ કૃતજ્ઞતા અને સતોષપૂર્વક નોંધ લે છે, અને ના સમ્રાટની સમાન પ્રત્યે સત્કર અને ન્યાયના સંસ્કારોને મટે અને સામ્રાજ્યના પક્ષમાં સામ્રાજ્યના અન્ય વિશ્વગોળી પ્રભુ સાથે ખૂબે ખબો અડાડીને મુજબ કરવા ને હિન્દી ક્રાંતિ તાપર છે, એમ કલાવવાનો અવસર તેમને આપવાને અટિ નામદાર વાયસરોયને અત કલ્પપૂર્વક આભાર માને છે

લશ્કરી તાલીમ અને સ્વયં સેવકો.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, લશ્કરમાં ઉચ્ચ જગ્યાઓ હિન્દીઓને અટિ પ્રુદ્ધી પુરવાની અને દેશમાં લશ્કરી શાખાઓ અને પાઠશાળાઓ, (જ્યાં હિન્દી લશ્કરમાં અધિકારીઓ તરીકે લશ્કરી કારકિર્દીને માટે તેમને તાલીમ આપવામાં આવે) સ્થાપવાની આવશ્યકતા, ઉદાહરણ અને ન્યાય પ્રતિ આ કોંગ્રેસ સરકારનું ધ્યાન ખેંચે છે સામ્રાજ્યના અન્ય ભાગો સાથે હિન્દી પ્રભુતા નાગરિકતાના સમાન હકોના રવીમરમા અને બૂધ ન યદ્ય શકે તેવી રીતે અને સ્વયંસેવ પ્રમ્ત યથેક્ષી, સાબીન યથવી વફાદારી ભેટા, અને તાજના અને સામ્રાજ્યની સેવામાં હથીયારો ધ્યાન કરવાની સર્વ વર્ગો અને જરૂરના લોકોની મજબૂત રીતે હાથેવવામાં આવે ની તાજ અને સામ્રાજ્યની સેવામાં હથીયારો ધારણ કરવાની અભિલાષા ભેટા સ્વયં સેવકો લેવાની વર્તમાન પદ્ધતિનું પુન બધારણ રચનાની આવશ્યકતા તરફ આ કોંગ્રેસ સરકારનું હક્ક ખેંચે છે, જેથી કરીને ભવિષ્ય અથવા વર્ગના લોક વિના આ દેશના લોકો, સામ્રાજ્યના નાગરિક-સીપાઇઓ તરીકે યોગ્યતા નામ નોંધાવી શકે

હથીયારખીનો કાયદો.

૭. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હથીયારખીનો કાયદો (૧૮૭૮ નો ૬૧ મો કાયદો)

હમણાં વહીવટ કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે વેઠવી પડતી હાડમારી અને તે આ દેશની પ્રભુ પર અનુચિત દોષારોપન કરે છે તે ભેટા, આ કોંગ્રેસનો અભિપ્રાય છે કે મજબૂર કાયદો અને તેની હેઠળ કરવામાં આવેલા નિયમોમાં એવા ફેરફારો કરવા જોઈએ કે હથીયારો રાખના અથવા ધારણ કરવા વિષેના પ્રતિબંધો હિન્દમાં રહેતા અથવા હિન્દની મુર્બાકાતે આવતા સર્વ મનુષ્યોને એક સરખી રીતે લાગુ પડે, નિયમો હેઠળ આપવામાં આવેલા સર્વ પરવાના સદાને માટે આપવા જોઈએ, જે પ્રાતિક હકુમતમાં તે આપવામાં આનંદ હોય તેમાં તે આલશે માત્ર દુરપયોગની સાબીતીથીજ તે પાછા ખેંચી લેવામાં આવશે, અને દર વર્ષે અથવા દર છ માસે તે નવેસર કદાવવા નહિ પડે.

હિન્દી લશ્કર.

૮. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે મહા પુજ્ય હિન્દી લશ્કરનાં પરાક્રમના કાર્યો અને દેખાડ આવતી હયા અને રીયલ સ્વદેશને માટે મુશ્કેલી માનવ ભવિનો આકાશાવ મેળવે છે, તેમના બહાદુરી બર્મા વર્તન તરફ હકી સતોષ અને ગર્વની નોંધ દેતા આ કોંગ્રેસને હર્ષ થાય છે, અને તેમના વ્યવહાર અને વિજય માટે હનુમત પ્રાર્થનાઓ સહિત તેમને અને તેમના બધું સેનિકોને અત કલ્પપૂર્વક અને પ્રીતિપૂર્ણ અભિનંદનોને સ દેશ પાઠવવાનો ઠરાવ કરે છે

યોગ્ય સાધ ૧ કારી વપનો ઠરાવ હિન્દી લશ્કરને વાર આરતે મેન્દી આપવાની પ્રથુખને વિનંતિ કરવામાં આવે છે

પરસ્પર સમાનતા

૯. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, પરદેશ જતા હિન્દી એમીટ્ટો સાથે સબધ ધરાવતા પ્રશ્નો સંબંધિતપૂર્વક હાથમાં લેવાને માટે આ કોંગ્રેસ ના વાયસરોયને હિન્દી પ્રભુની હકી કૃતજ્ઞતા પાઠવે છે, અને સરકાર સાથે સમાધાની સ દેશ ચલાવવાના મૂળ પાયા તરીકે પરસ્પર સમાનતાની ના વાયસરોયની સરનાને વધાવી લેવા જતા, આ કોંગ્રેસ યોગ્યની પ્રીતિની નોંધ

લેવા હજી છે કે, સંસ્થાનોને હિન્દીના સંબંધમાં જે સત્તાઓ છે અને જેનો તે ઉપયોગ કરે છે તેની જ સત્તાઓ સંસ્થાનો સાથે હાથ લેતી વેળા હિન્દીની સરકારને હોળી નેહજી અને તેમનો તેણે ઉપયોગ કરે છે નેહજી, એ પાયા પર રાજ્ય નીતિ રચાય ત્યારે જ તે અસરકારક થશે અને હિન્દીની પ્રજા તેનો સ્વીકાર કરશે.

ઉદ્યોગો.

૬. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, વર્તમાન અપવાદ ૩૫ સંધિગો નોતાં અને હેરાની આર્થિક આગાહીમાં અભિવૃદ્ધિ કરવાને માટે આ કોમિટી આશય કરે છે કે, હિન્દી ઉદ્યોગોના સંબંધન અને વિકાસ કરવાને માટે સરકારે તત્કાળ પગલા લેવા નેહજી.

સ્વરાજ્ય.

૧૦. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દી પ્રજાને વર્તમાન અણીને સમયે ઈંગ્લી અને સ્વયં રાજ્યસક્તિ દર્શાવી છે તે નોતા આ કોમિટી સરકારને વિશ્લેષિત કરે છે, કે તેને ઈંગ્લી અને સાચી બતાવવી અને અહીંયા અને પરદેશીમાં નામદાર સમ્રાટની હિન્દી અને અન્ય પ્રજાઓ વચ્ચેના સર્વ વિષય ભેગા દૂર કરીને, રૂપ મી અંગ્રજી, ૧૯૧૧ ના ગરીતામાં સમાવેલા પ્રાતિક સ્વતંત્રતાના વચનો પરિપૂર્ણ કરીને, અને સમૂહબદ્ધ સામ્રાજ્યના અંગમૂત નિલાગ તરીકે, તે હરજાનના હકોના સંપૂર્ણ અને અનિર્ણય ઉપભોગમાં, હિન્દી ગણના કરવાને માટે આપરવક હોય એવા પગલા બનીને તેને સામ્રાજ્યની રચાવી અને મુક્તવાન મીક્ષત બતાવવી.

ઈંગ્લીશ કોન્સીલની સુધારણા.

૧૧. ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોમિટી પોતાના અભિપ્રાયની મોધ લે છે કે હિન્દી પ્રધાનની કોન્સીલ કાઢી નાખવી, અને તે કાઢી નાખવામાં આવે તે દરમ્યાન તેના બંધારણની સુધારણા માટે નીચેની સૂચનાઓ કરે છે:

(૧) હિન્દી પ્રધાનનો પગાર અંગ્રેજી અંદાજપત્ર પર મુકવો નેહજી.

(ખ) કોન્સીલની કાર્યસાધકતા અને સ્વાતંત્ર્ય માટે આપરવક છે કે, તેમાં અંશતઃ નીમણૂકો કરવી અને અંશતઃ સુધારણી કરવી.

(ગ) કોન્સીલના સભ્યોની કુલ સંખ્યા નવથી વધારે હોવી ન નેહજી.

(ધ) કોન્સીલનો સુધાયકો નિલાગ સમાસકોની કુલ સંખ્યાના એક દલીવારાથી ઓઠા હોવો ન નેહજી, તેઓ ખીન અધિકારી હિન્દીઓ હોવા નેહજી, અને વડી અને પ્રાંતિક ધાનાસમાઓના સુધાયકો સભ્યોના મતદાર મંડળ તરફથી તેમનો પસંદગી થવી નેહજી.

(ચ) કોન્સીલમાં હિન્દીઓની સુધારણી સીધી હોવી નેહજી, અને કોર્ડ કુના ખરડામાં દરખાસ્ત સુધવામાં આવી છે તે પ્રમાણે.

(છ) કોન્સીલના નીમાયકો સભ્યોમાંના ઓછામાં ઓછા મોટા સભ્યો ભંદર પુરેથી અને હિન્દી રાજ્યતંત્ર સાથે સંબંધ નહિ રાખનાર હોવા નેહજી.

(જ) કોન્સીલના નીમાયકો સભ્યોનો ભાગીનો ભાગ અધિકારીઓનો બનવો નેહજી, જેમણે હિન્દીમાં કમમાંકમ દશ વર્ષ નોકરી કરેલી હોવી નેહજી અને હિન્દીમાંથી ગયાને બેથી વધારે વર્ષ થયા ન હોય.

(ઝ) કોન્સીલના હિન્દી સભ્યો અને તેમના સાથીઓ વચ્ચે પગાર અથવા ભથ્થા વિષે કોઈપણ પ્રકારનો ભેદ રખાવો નેહજી નહિ.

(ટ) અલાર સુધીની માફક કોન્સીલનું સ્વયં કેવળ સહાઈ આપણું હોવું નેહજી, અને સીતિઓ અને કાર્યક્રમમાં એવો ફેરફાર કરવો ન નેહજી કે તેથી તે રાજ્યતંત્ર ચલાવનાર મંડળ ખાતે નવ અથવા એક વજીર ધારણ કરે.

૧૯૧૪ નો કોન્સીલ કોર્ડ ઈંગ્લીશ ખરડો, અથવા કાઢી નાખવામાં આવ્યો તેને માટે આ કોમિટી ખેદ દર્શાવે છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા

૧૨. ઠરાવ કરવામાં આવે છે (૧) કે, દક્ષિણ

આફ્રિકામાં આપણી પ્રભાવતામાં નામદાર વાંચ-સરણે કમદા અને હિંમત બરો ઠકાવ કર્યો છે, તેને માટે તેમને આ કોંગ્રેસ માનપૂર્ણ ઉપકાર માને છે, અને આપણા હિન્દી બધુઓની વ્યક્તિક અતિશય કળાશુ કરતી કૃપાદોના સબધમાં રાષ્ટ્રત્રેયવવાના હિન્દી સરદારના પ્રયત્નોની અને સર બેન્નમીન રોબર્ટસને હિન્દના પક્ષની અગ્રમ વધી-લાત કરી તેની કૃતજ્ઞતાપૂર્ણ કદર જુઝવા છતાં આ કોંગ્રેસ નોંધ લેવા ઇચ્છે છે કે, જે સમાધાનીથી હક્ષિણ આફ્રિકામાં ના. સમ્રાટની હિન્દી અને અન્ય પ્રભુઓ વચ્ચે સમાન વર્તન મળી ન શકે તે સર્વથા સંતોષકારક નહિ થાય અથવા અતિમ ગણનામાં નહિ આવે, અને હિન્દી સરદારને માનપૂર્ણ આમ્રહ કરે છે કે સ યોગે સાનુકૂળ અને કે તર્તજ વર્તનની એવી સમાનતા પ્રાપ્ત કરવાને પગલા ભરવાં.

(ખ) રા. ગાંધી અને તેમના અનુયાયીઓના વીરતાપૂર્ણ પ્રયત્નોની, હિન્દના સ્વમાનના સરક્ષણને માટે અને હિન્દી કૃપાદોની દાદને માટેના પોતાના યુદ્ધમાં અનુપમ આંતરભોગની પોદ્રાની ક્રમ્ય કદરની અને તેમને માટે સાનદા સ્વર્ગની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે

(ગ) વળી હિન્દની ખાતર અધિક્રમ આત્મભોગ અને હુમ્મલો કરવા માટે મેસર્સ પેલોર અને કેવન બાય તરફ અને મોટી મુશ્કેલીના સ યોગે હેઠળ સહાય આપવા માટે રેવ મી એડ્વુલ તરફ આ કોંગ્રેસ પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવે છે

(ઘ) અને, અતે, સમગ્ર હંડત દરમ્યાન વર્તમાન સમાધાની કરાવવાને માટે માન રા ગોખની અમૂલ્ય સેવાઓની પોતાની કદરની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે

ગિરગાદીયા મળુરી

૧૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, હિન્દમાં મળુરીની તળીને લીધે અને ગિરગાદીયા મળુરીની પદ્ધતિના પરિણામે ગિરગાદીની સુદૃઢ દરમ્યાન મળુરીને વ્યાવહારિક રીતે ગુણમોની દરમાં આણી મુકે છે, તેથી આ કોંગ્રેસ મનજીત આમ્રહ કરે છે કે, હિન્દમાં અથવા અન્ય દામ

કરવાને ગિરગાદી હેઠળ મળુરીની ભરતી કરવી તદ્દને બંધ કરવી

કાયદા વિષયક.

૧૪ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સામ્રાજ્યના એક હિતોને માટે ન્યાયી અને કદાબારી રૂઝેના શ્રીમં વિભાગ કરવાનો આમ્રહ આ કોંગ્રેસ પૂર્વગામી કોંગ્રેસ સાથે સમત થઈને કરે છે અને પ્રાર્થના કરે છે કે વિભાગની માધ્યમથી યોજના હાય કરવામાં આવે તે ખરેખાર અસરકારક થાય તેને માટે સમગ્ર ન્યાયાધીશી મદદને પ્રત્યેક પ્રાંતની ઉચ્ચતમ અદાલતના એકલા અંકુશ હેઠળ મુકવે

સ્વદેશી.

૧૫ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસ સ્વદેશી લીલચાવને અત્યંત અંત કરણપૂર્વક અનુમોદન આપે છે અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોના વિદ્યારને ઉત્તેજન આપવાને માટે ગભીર અને ચાહ પ્રયત્નો કરીને અને ભોગ આપીને પણ આઘાત થયેલી ચીજો કરતાં નવા જન્મ વ્યાવહારિક હોય ત્યાં ત્યાં હિન્દી પદાર્થો પસંદ કરીને તેની વૃત્તિને માત્ર પરિચય કરવાની હિન્દી પ્રભાને આજ્ઞા કરે છે

હમન

૧૬ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ધારા પોથી પર હિન્દી છાપખાનાની કાયદાને ચાહ રાખવા સાથે આ કોંગ્રેસ પુન પોતાનો અણુગમે દર્શાવે છે, અને વિશેષ કરીને લલકતાની હાથકોટી હમણાં મુનદો આપે છે કે, તે કાયદાએ આપેલા સરક્ષણ ભરોતપાદક છે, અને તેમનો અમલ થવો અસક્ય છે. તે જોતા આમ્રહ કરે છે કે તે રૂઝ કરવો જોઈએ

કાયમની જમાબંદી

૧૭ કરાવ કરવામાં આવે છે કે, આ કોંગ્રેસનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે, જમીન પર રાખવાની મામલીની વ્યાજબી અને ચાકસ મર્યાદા અને રેવતવારી પ્રદેશમાં સરવર અને જમીન રાખનારાઓ વચ્ચે સીધી કાયમની જમાબંદી દાખવ કરવાથી, અથવા જે માનોમાં દૃઢ સુદૃઢ જમાબંદીઓ

યતી હોય ત્યાં કમમાં કમ સાઠ વર્ષોની જાનનાંદી રાખવાથી ખેડૂનોની વર્તમાન અસંતોષકારક સ્થિતિ સુધારવામાં સંજીન સહાય મળશે

પ્રતિનિધિત્વ.

ખિન્ન મતદાર મહોળો.

૧૮. કરાવ કરવામાં આવે છે કે વડી અને પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં ખિન્ન મતદાર મહોળોની રચના પ્રતિ નાપસંદગી જતાવીને સરકારને આગ્રહ કરે છે કે, મજૂર પદ્ધતિ કોઈ પણ પ્રકારે સ્થાનિક સંસ્થાઓને લાગુ પાડવી ન લેઈએ કેમકે, તે રાષ્ટ્રીય એકતા વિહસાને અને રાષ્ટ્રીય આદર્શની પરિપક્વ જનવાની કિયાને હાનીહારક નીવડશે.

લૉર્ડ હાર્ડિંગના ઓદ્ધાની સુદતમાં વધારો.

૨૦. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ના. વાયસરોયે હિન્દની કરેલી સેવાઓની ઉચ્ચ હદની આ કોંગ્રેસ નોંધ લે છે અને આશા રાખે છે કે, સુદ્ધ શાંત પડ્યા પછી સામાન્યતા અંગત અને સમાજ સામ્ય તરીકે હિન્દની લવિષ્યની સ્થિતિને લગતા મદદાન અને અતિ-વ્યાપક સુદ્ધાની યોગ્ય સમાધાની માટે નેટશે. સમય આવશ્યકતા લાગે તેટલા સમય સુધીની તેમના ઓદ્ધાની સુદતમાં વધારો કરવામાં આવશે.

કોંગ્રેસ બંધારણ.

૨૧. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, નીચેના બે સુધારા આ કોંગ્રેસની વિષય નિર્ણય સભાના વિચારને માટે સૂચવવામાં આવ્યા હતા, તે કોંગ્રેસના જનરલ સેક્રેટરીઓએ પ્રત્યેક પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટી તરફથી નીમાયલા ત્રણ સભ્યોની એક કમિટી સમક્ષ રજૂ કરવા; ઓદ્ધાની રહે બનેલા સભ્યો તરીકે જનરલ સેક્રેટરીઓ સહિત, પ્રાંતિક કોંગ્રેસ કમિટીઓના સેક્રેટરીઓ સાથે મસલત કરીને તેઓ મુકદ્દર કરે તેવે સમયે અને સ્થળે મજૂર કમિટીની સલાહ કરવી, મજૂર સુધારાઓના સંબંધમાં અખિલ-હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીને જો કાંઈ કાર્ય સૂચવવું જવિલ

લાગે તેવું કાર્ય કરવાનો અખિલ-હિન્દની કોંગ્રેસ કમિટીને રિપોર્ટ કરવા.

મજૂર બે સુધારાઓ નીચે પ્રમાણે છે:

હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની સંસ્થાના હમણાં ચાલુ બંધારણની કલમ ૨૦ ને છેડે નીચેના શબ્દો ઉમેરે;

"જો આવી સભા બોલાવવામાં નહિ આવે તે માગણી કરનાર, રાહેર જે પ્રાંતિક અથવા જિલ્લા કોંગ્રેસ કમિટીમાં આબુ હોય તેના ૨૧ વર્ષની ઉપરની વયના કમમાં કમ ૨૦ મુદ્દસોની માગણીથી કોઈપણ રાહેર અથવા જિલ્લામાં પ્રતિનિધિઓની ચુંટણીને માટે કોંગ્રેસને એક આસની સુદ ૧ રહે તેટલામાં તે બોલાવવામાં આવશે."

૨. હિન્દી રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસની સંસ્થાના હમણાં ચાલુ બંધારણની કલમ ૨૦ માં નીચેના ફેરફાર કરો:

(૧) ચોથા ફકરાને છેડેથી "અને" શબ્દ કાઢી નાખો;

(૨) પાંચમા ફકરાને છેડે પૂર્ણ વિરામને બદલે અલ્પવિરામ પડે.

(૩) અને આ શબ્દો ઉમેરો:

"અને જે જે મંડળોના ઉદ્દેશ એવા હોય કે, સનદશીર સાધનો વંદે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની અંદર સંસ્થાનો ભોગવે છે તેવું સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરે, તે મંડળોના આશય હેઠળ બોલાવવામાં આવેલી નહેર સભાઓ."

કોંગ્રેસનો આભાર.

૨૨. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, સર વિલિયમ વેડરબર્ન અને બ્રિટિશ કમિટીના અન્ય સભ્યોની સેવાઓની ઉચ્ચ હદની લાગણીની આ કોંગ્રેસ નોંધ કરે છે, અને કરાવ કરે છે કે કે બ્રિટિશ કમિટીની સંસ્થા અને "ઇંડીઆ"ને તિલાંજી રાખવો જોઈએ.

૨૩. કરાવ કરવામાં આવે છે કે, ૧૯૧૪ ના

ધરીઆ કોંગ્રેસીસ ખરડા વિષે અને અન્ય મહત્વના પ્રશ્નો વિષે કોંગ્રેસના અભિપ્રાયો હિન્દી પ્રશ્ન સમક્ષ રજૂ કરવાને માટે ગયા ઉન્નતાનામા કોંગ્રેસ તરફથી ઇચ્છાક બચવા રેખાદર્શને મહાન અગત આત્મભોગ આપીને કરેલી સેવાઓને ઉઠી કૃતજ્ઞતાપૂર્વક આ કોંગ્રેસ સ્વીકાર કરે છે.

(જુલો ૪ (ખ), ૧૧, ૧૬ અને ૨૦)

સામાન્ય.

૨૩ કરાવ કરવામા આવે છે કે, માન નવાળ

ત્રૈયદ મહામહ બહાદુર અને રા. શ્રીન. મુખારાવ પંતલને આગામી વર્ષને માટે જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામા આવે છે

૨૫ કરાવ કરવામા આવે છે કે, નીચેના શબ્દસ્થાની ૧૯૧૫ ને માટે અખિલ-હિન્દ કેંગ્રેસ દમિટી જનરે (યાદી આપવામા આવી નથી)

૨૬ કરાવ કરવામા આવે છે કે, આગામી કોંગ્રેસ મુંબાઈમા મળશે

હવે પછીની કોંગ્રેસોનો સુંદર ઇતિહાસ

તૈયાર થાય છે, અને તે થોડા

સમયમાં પ્રકટ કરવામાં

આવશે.